

KÓNYA IMRE

*...ÉS AZ ÜNNEP
MINDIG
ELMARAD?*

**TÖRTÉNETEK
A RENDSZERVÁLTÁSTÓL
NAPJAINKIG**

ALEXANDRA

040589
X 262046
020352
KÖNYA IMRE

...ÉS AZ ÜNNEP
MINDIG
ELMARAD?

TÖRTÉNETEK
A RENDSZERVÁLTÁSTÓL
NAPJAINKIG

ALEXANDRA

Fotó copyright © Antall Péter; Boross Jenő (Népszabadság);

Krasznay-Nehrebeczky Mária; Mezey Béla; Szántó Tamás

(Új Magyarország); Talum Attila (Új Magyarország)

MTI Fotó: Arany Gábor, Asztalos Zoltán, Czech Attila, Cseke Csilla,

Honéczy Barnabás, Kálmándy Ferenc, Kegyes András, Kiss G. Péter,

Koszticsák Szilárd, Kovács Attila, Kovács Tamás, Manek Attila,

Mónos Gábor, Németh György, Rózsahegy Tibor, Soós Lajos,

Szebellédy Géza, Szigetváry Zsolt, Varga László

Karikatúra: Füzér József

További források: Kónya Imre magángyűjteménye,

Szabad György magángyűjteménye

A Független Jogász Fórum fotóblokkba Sipos Árpád videofelvételeiből
használtunk fel képeket.

Sajtó alá rendezte: Mézes Flórián

Videomellékletek: Bartos Bence, Sipos Árpád, Venczel Éva

Informatika: ICD 2000 Kft.

Minden jog fenntartva.

Tilos ezen kiadvány bármely részét sokszorosítani, információs rendszerben
tárolni vagy sugározni bármely formában vagy módon a kiadóval történt előzetes
megállapodás nélkül; tilos továbbá terjeszteni másféle kötésben, borítással
és tördelésben, mint amilyen formában kiadásra került.

Kiadja az Alexandra Könyvesház Kft. Alexandra Kiadója, 2016

7630 Pécs, Üszögi-kiserdő utca 1.

Telefon: (72) 777-000

e-mail: kiado@alexandra.hu

www.alexandra.hu

www.alexandrakiado.hu

Felelős kiadó a kft. ügyvezető igazgatója

Tördelte Király Zsolt

A borítót Hársfai László tervezte

Nyomta a Szekszárdi Nyomda Kft.,

Felelős vezető Vadász Katalin igazgató

Megjelent 50,98 (A/5) ív terjedelemben

ISBN 978 963 447 002 1

„Tanúskodni szeretnék ebben a könyvben: ezért gyakran az egyes szám első
személy. Remélem, hogy az *én* jelentése kevésbé tűnik visszatetszőnek, mint
távolléte. Mert, bármennyire paradoxnak tűnik is, az *én* távolléte gyakran a
szerénység hiánya. Aki az *ént* mellőzi, nem tanúskodni akar, hanem kinyi-
latkoztató tanítómesterként akar fellépni. Viszont, ha az *én* jelen van, még ha
előtérben és felnagyítva is, azt jelzi, hogy az ember egyszerűen közölni akarja
azt, amiben biztos, és azt is, amiben kevésbé biztos: az értéket és azt, amit
fontosnak tart hangsúlyozni.”

(Francois Varillon)

PROLÓGUS

Nem gondoltam volna, hogy egyszer majd írásra adom a fejemet. Bár kezdettől vonzódtam az irodalomhoz, különösen a magyar irodalomhoz. Kamaszkoromtól író, költő barátaim voltak, és néhány üres lapot én is teleírtam. De mindig tudtam, olyan verseket, mint Juhász Ferenc, olyan prózát, mint Sánta Ferenc, soha nem írhatok.

Mégis belekezdék ebbe a könyvbe. Az 1988 és '94 közötti időszak eseményeit akarom megírni. S persze azt is, ami minderről írás közben eszembe jut.

Szubjektív könyv lesz. Tele személyes élményekkel. Nem történelemkönyvet akarok írni, de nem is legendáriumot. Emlékeimet több oldalról is ellenőrizni fogom. Szembesítem őket a dokumentumokkal, mások emlékezetével. Évekig fog tartani, amíg befejezem.

A könyvből kiderül majd, hogy a ma már történelmi események nem nélkülözték a humoros epizódokat. A változások főszereplői ugyanolyan hús-vér emberek voltak, mint bárki más. Tele érzelmekkel, ambíciókkal, erényekkel és emberi gyengeségekkel, de mindenekelőtt tenni akarással. Azt hiszem, jól megismertem őket. Nem voltak játékszerei vagy kiszolgálói rajtuk kívül álló nagyobb erőknek. A külső és belső hatalmi viszonyok közepette alakítani akarták és kisebb-nagyobb mértékben alakították is az eseményeket. Volt, aki jó, és volt, aki kevésbé jó irányba. Ez a könyv azonban nem akar ítéletet mondani senki felett. A politikai küzdelmek részeseként tőlem ez nem lenne hiteles. Utólag igazságot osztani pedig nem lenne tisztességes.

Természetesen minden szereplőről van kialakult véleményem, s ezt nem fogom titokban tartani. De úgy akarok írni róluk, ahogyan az eseményekkel egyidejűleg láttam őket. A velük folytatott beszélgetésekre szó szerint persze nem emlékszem, de a lényegükre igen. S megkísérlem felidézni hangsúlyaikat, gesztusaikat. Ha fontosnak érzem, be fogok számolni a később történetekről is, de arra törekszem, hogy azokat ne vetítsem vissza a korábbi eseményekre.

Nemrégén, az Antall József Baráti Társaság egyik rendezvényén a mögöttem lévő sorban két korombeli férfi beszélgetett. Milyen jó, hogy ilyen híres emberekkel találkozhat itt az ember, jegyezte meg az egyik. Igen, hagyta rá a másik, majd hozzátette: *mindenki itt van, aki már nem számít.* Én is közéjük tartozom. Azok közé, akik már nem számítanak. Rég kiszálltam a politikából,

és eszembe sem jut, hogy valaha visszatérjek. Ez jó. Semmi okom, hogy bármit is kozmetikázzak vagy elhallgassak. Az igazságot akarom megírni, olyan történeteket, amelyeket személyesen megéltem. A szereplőket néven fogom nevezni. Bizonyára lesznek, akik megsértődnek. Tőlük előre elnézést kérek.

Meggyőződésem, hogy a rendszerváltozás a magyar történelem kiemelkedő eseménye. De tudom, az emberek többsége ezt nem így élte meg. A szabadság visszaszerzése a viszonylagos biztonság elvesztésével járt. S akik örültek a változásoknak, azok is többnyire csalódtak. S ha azt nézem, mára hová jutott az ország, nemcsak megértem a csalódásukat, hanem igazat is adok nekik.

2008 derekán járunk. Az emberek joggal érzik: a rendszerváltozás nem hozott sem jólétet, sem igazságot. A politikusok pedig rájátszanak az emberek érzéseire. Vannak, akik azt állítják, hogy nem is történt rendszerváltás, vagy legalábbis nem „igazi” rendszerváltás, és ígérik, hogy azt majd ők fogják „megcsinálni”. És vannak, akik egybemoszák az elmúlt húsz évet, hogy elkerüljék a szembenézést saját felelősségükkel. Aktuálpolitikai szempontból mindez talán érthető vagy legalábbis magyarázható. Az értelmiség feladata volna, hogy a közvélekedéssel nem törődve kimondja az igazságot. És talán azok feladata, akik belülről éltek meg az eseményeket, de ma már nem aktív politikusok.

Én mindenesetre megpróbálom.

Mert egy nemzetnek szüksége van mindarra, amire joggal büszke lehet, s amiből az utódok erőt meríthetnek. A rendszerváltó nemzedék számára ilyen volt, ilyen kapaszkodó: 1956. Ha sikerül megtisztítani a torzításoktól, talán lesznek egyszer, akiknek ugyanilyen kapaszkodó lehet a huszadik század végi békés rendszerváltozás. A magyar történelemben példátlan, győztes forradalom.

S titokban abban reménykedem, ha lesz elég erőm és időm megírni a történeteimet, talán meglelem a választ, s velem együtt esetleg mások is, hogy a biztató kezdetek után, a rendszerváltó országok éléről hogyan jutott Magyarország hátrább a sorban. És akkor talán – mondom: talán – az is körvonalazódhat, miként kerülhetünk ismét előbbre.

* * *

Megérkezem a Parlament VII. számú kapujához. Átadom az egyik kormányőrnek a személyi igazolványomat, és türelmesen várok, amíg a másik kikeresi a nevemet a meghívottak listáján. Közben Szabad György érkezik, az Ellenzéki Kerekasztal lelke, igazi vezéregyenysége. Megvárom, amíg ő is át-
esik a beléptetésen, majd elindulunk a folyosón a főbejárat felé. Negyvenkét éves vagyok, most járok először az Országgyűlés épületében.

Amikor ráfordulunk a főlépcsőre, a látvány szinte mellbe vág! Fölöttünk az aranycirádás mennyezet, a végtelenség érzetét keltő freskókkal, előttünk a széles, impozáns márványlépcső, közepe táján több tucat fotóriporter várja az érkezőket. Csattognak a kamerák, villognak a vakuk, hátrálnak a fotósok, és mi megyünk felfelé a lépcsőn, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga. Szabad Györgyhez fordulok:

– Gondoltad volna, Gyuri bácsi, ezelőtt akár fél évvel is, hogy se hatalmunk, se fegyverünk, csak igazunk van, és ezek beengednek bennünket ide?

1989. június 13-a van, a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások nyitánya.

Az előzetesen egyeztetett program szerint vita még nem lesz, csak a szándéknyilatkozatok hangzanak el. Elsőnek Grósz Károly főtitkár beszél majd a Magyar Szocialista Munkáspárt részéről. Ezután én következem az Ellenzéki Kerekasztal képviselőjeként, majd Kukorelli István, a Népfront ügyvezető elnöke a Harmadik Oldal nevében.

Megérkezőnk a kupolába. Tele újságírókkal, kisebb csoportokban beszélgető politikusokkal. Az ellenzékieket többnyire ismerem, a kommunista pártvezetők közül még senkivel sem találkoztam. Egyetlen szavukat se hidd el, mondta reggel büntetőjogász feleségem, aki a Független Jogász Fórum képviselőjeként részt vesz az 1945 és '62 közötti koncepciók perek felülvizsgálatában, s nap mint nap szembesül a Belügyminisztériumban a kommunis-
ták bűneivel.

Fejti György lép elé, a nagy hatalmú KB-titkár.

– Üdvözlöm – mondja, s nyújtja a kezét. Bemutatkozom.

– Ismerem a televízióból – mondja széles mosollyal.

– Személyesen is ismerhetne – válaszolom –, ha április 8-án beenged az Akadémiára.

Fejti elkomorodik, amit megértek. Nem lehet neki kellemes emlék az az április 8-a. Amely egyébként verőfényes szombati nap volt. És nem őt rúgták ki, hanem engem – az ülésről, amelyen ő volt a házigazda.

* * *

Az ülést egy politikai egyeztető fórum előkészítésére szánták, amelynek megszervezésével Fejti Györgyöt bízta meg az MSZMP Központi Bizottsága. Meghívtak boldog-boldogtalant, a Partizánszövetségtől és a Münnich Ferenc Társaságtól kezdve a Nőszövetségen és az Új Márciusi Fronton át a Magyar Demokrata Fórumig és a Szabad Demokraták Szövetségéig. Tehát a hatalommal szemben létrejött ellenzéki szervezetek közé, amelyek a politikájuk összehangolására akkortájt hozták létre az Ellenzéki Kerekasztalt, be akarták keverni saját szatellitszervezeteiket. Tipikus látszattárgyalás, ami arra jó, hogy a hatalom a nyilvánosság felé jelezze megegyezési készségét, és komp-

romittálja az ellenzéket, anélkül, hogy bármiféle előrehaladás történne. Az Ellenzéki Kerekasztal előző nap úgy döntött, hogy szervezetei nem vesznek részt a megbeszélésen. Nyilatkozatot fogadtak el, amelyben megindokolták döntésüket. Engem bíztak meg, hogy menjek el az ülésre és olvassam fel a nyilatkozatot, majd távozzak, s vegyek részt a nemzetközi sajtótájékoztatón, ahol a nyilvánossággal is megismertetjük álláspontunkat.

Az Akadémia előcsarnokában György István lép elé, aki Fejti titkárságát vezeti.

– *A Független Jogász Fórum nem kapott meghívást az ülésre* – mondja, mintha nem tudná, hogy én az Ellenzéki Kerekasztal képviselőjében jöttem. – *Szívesen beengednélek* – teszi hozzá –, *de csak annyi szék van az asztal körül, ahány a meghívott.*

– *Ez nem gond* – válaszolom. – *Én magam hat szervezetről tudok, amelyek nem lesznek itt. Tehát akár hat székre is ülhetek.*

– *Lehet, de szót akkor se kaphatnál.*

– *Rendben. Akkor vedd át ezt a nyilatkozatot, s ismertessétek az ülést.*

– *Nem akarsz a Fejti elvtársal beszélni? Hátha őt meg tudod győzni, hogy beengedjen.*

– *Igazán rendes vagy, de nem. Kellems hétvégét* – mondom és sarkon fordulok.

Kilépek a kapun. Süt a nap, a sajtótájékoztatóig van még fél órá, lemegyek a Duna-partra. Szegény Fejti, oda a szabad szombatja. Egyeztettem a Nőszövetséggel és a partizánokkal, amíg mi a nemzetközi sajtó előtt ismertetjük az álláspontunkat. Jókedvemben fütyülni kezdek és skandalom magamban az Illés-nóta szövegét: „*Kétszer voltam kopasz életemben...*”

* * *

Azóta két hónap telt el. S Fejti György, aki akkor be sem engedett az MSZMP által szervezett konferenciára, most a Parlamentben kénytelen velem jópofáskodni. Én pedig ezt eléggé udvariatlanul elhárítom. Mit mondjak, én se lennék jókedvű a helyében. Lehet, azt gondolja, ez is egy neveletlen bunkó. De most ez igazat a legkevésbé.

Belépek az ülés helyszínére, a Vadászterembe, körülnézek. A falakat az elegáns faburkolat felett hatalmas freskók borítják. A bal oldalon mozgalmas vadászjelenet, gondolom, innen a terem elnevezése, jobbra vitorlás hajó, mellette a parton halászok szorgoskodnak. A mennyezeten három allegorikus festmény, az egyik a szüretet, a másik talán az aratást szimbolizálhatja. A harmadik jelentését nem tudom megfejteni, de az is lenyűgöző. A fotósok most is megtalálnak, igyekszem hát leplezni elragadtatásomat. Abbahagyom a bámészkodást, és a terem helyett a berendezésre koncentrálok.

Téglalap alakú asztal, ahogy megbeszéltük. A hosszanti oldalakon egymással szemben az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal küldöttei. Van, aki már a helyén ül, mások kisebb csoportokban beszélgetnek. A rövid oldalakon az állampárthoz közel álló szervezetek – a Harmadik Oldal –, velük szemben az elnöklő Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke, mögötte a parlamenti munkatársak és az ülésen megfigyelőként részt vevő szervezetek képviselői kaptak helyet. A sarokban a Magyar Televízió kamerái, a Híradó élőben közvetít. A szerkesztőnő odajön hozzám, s kéri a beszédem szövegét. Mondom, csak egy példányom van. Nem baj, majd lemásolja. Arra nincs idő, utasítom el eléggé udvariatlanul. Jónak tartom a szöveget, s meg akarom lepni a velünk szemben ülőket.

Leülök a helyemre. Szemben velem az állampárt vezetői, Grósz, Pozsgay, Fejti. Hátuk mögött a freskón a történelmi Magyarország legendás várai. Nem igazán illik hozzájuk a háttér, merül fel bennem, de aztán inkább az ellenfelekre koncentrálok. A főtitkár egyszerre gondterhelt és szórakozott, a papírjait rendezgeti. Fejti komor arccal néz maga elé. Már három hónapja vesztes szériában van. Az Ellenzéki Kerekasztal megalakulásával kikerült a kezéből a karmesteri pálca. Pedig milyen szép is volt addig! Megbízás az MSZMP KB-től, látványos tárgyalások az ellenzéki csoportokkal – tv-híradó, parolázás, mosolygás, előzékenység. A hatalom jó szándékú, mindenképpen tárgyalni akar. De ehhez meg kell találni a partnereket. Na, erre jövünk mi, a Független Jogász Fórum. Ne tessék tovább keresni! Létrejött az Ellenzéki Kerekasztal – itt a tárgyalópartner! Ettől kezdve nem maradt más, mint futni az események után. Egészen a mai napig, a tárgyalások nyitányáig. Most talán lesz egy kis idő az erőgyűjtésre, de ez valószínűleg csak az utóvédharcokra, a legfontosabb bástyák megőrzésére lesz elég. Mert az ellenzék 1989. március 22-e óta folyamatos offenzívában van. S Fejti van annyira intelligens, hogy ezt pontosan lássa. Valószínűleg engem sem kedvel igazán. Folyosói találkozásunk pedig aligha javított a helyzeten.

Pozsgay nyílt, barátságos tekintettel néz ránk, a szemben ülőkre. Talán úgy érzi, az ellenzék akár segítheti is célja elérésében, ellenfelei sokkal inkább azok, akik mellette ülnek. Meg akarja szerezni a pártban a hatalmat, s valószínűleg őszintén hiszi, hogy akkor majd kihúzhatja az ország szekerét a kátyúból. Őt a másik oldalon is becsülik, míg Grósz és Fejti az ellenzék számára elfogadhatatlan. Valami ilyesmi járhat a fejében.

Grósz elkezd beszélni. Persze szó sincs fehérterrortól. Nem fenyeget, nem is akar erőt mutatni. Csupa békülékenység és kompromisszumkészség. Monoton hangon olvassa fel a beszédet, amely tele van az ismert közhelyekkel. Ember legyen a talpán, aki oda tud figyelni. Az én beszédem egészen más lesz. Fontos, hogy mindenki érezze, hogy *azok, akik most megjelennek a politikában, mások, mint a korábbiak.* A fizimiskám is látványosan különbö-

zik azokétól a politikusokétól, akiket az emberek a televízióban nap mint nap láthatnak – Kádár Jánostól Pozsgay Imréig.

* * *

1971-ben, amikor az egyetem elvégzése után felvettek az Ügyvédi Kamarába, Györgyei Béla főtitkár leültetett a kamara tanácstermében, és jóindulatúan figyelmeztetett.

– Nézd, fiam – mondta. – Rendben van, bár sokaknak nem fog tetszeni, hogy a zakódon gombok helyett sujtásokat viselsz. De szakállas ügyvéd még nem volt a Kamarában.

– Ellenkezőleg – mutattam körbe a tanácsterem falát borító festményeken, Kossuth, Szemere s a többiek portréján. – Egyetlen csupasz állút sem látok közöttük.

– Végül is nem tilos – vontam meg a vállát a főtitkár. – De a bírák elég maradi emberek. Nem lesz könnyű dolgod a pályán ilyen felfogással.

A bírák becsülete érdekében meg kell jegyeznem, hogy közel húsz éven keresztül, szakállasan is sikeres ügyvéd lehettem.

* * *

1989-re visszatérve, azt, hogy a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások nyitó plenáris ülésén én tegyek szándéknyilatkozatot az EKA nevében, Szabad György javasolta. Indoklásként hozzátette, ha bárki más lenne a szószóló, az valamelyik szervezetet a többiek elé helyezné. A Szabad Demokraták Szövetségét képviselő és az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységében kiemelkedő szerepet játszó Magyar Bálint élénken tiltakozott, mondván a Független Jogász Fórum nem is vesz részt a tárgyalásokon, ami egyébként igaz volt. Majd, amikor Szabad kitarított javaslata mellett, gúnyosan megjegyezte: – Ilyen alapon a Cserhalmit is megkérhetnénk, hogy olvassa fel a beszédét. Cserhalmi György színész volt az, aki március 15-én a Televízió épülete előtt felolvasta az ellenzék tizenkét pontját.

Bár rólam volt szó és én elnököltem, nem tudtam megállni, hogy közbe ne szóljak:

– Úgy gondolod, Magyar Bálint, hogy ez politikailag azonos súlycsoport? Azért az talán jelent valamit, hogy az Ellenzéki Kerekasztalt a Független Jogász Fórum hívta életre.

– Úgy van – helyeselt Szabad György. Aztán mások is hozzászóltak, elhangzottak érvek pró és kontra. Végül elnapolták a döntést.

Az ülés után Öry Csaba, a Liga képviselője odajött hozzám, és azt mondta, úgyis én fogok beszélni, mert a két nagy párt nem fogja elfogadni egymás emberét.

– Tudom – válaszoltam –, de éppen ezért nem értem a Bálintot, miért kell engem sértegetnie.

Szabad György is látta, hogy rosszul esik a dolog. Miközben a kabátjáért ment, félrevont:

– Ne törődj velük. Történészként mondom, hogy száz év elteltével már senki sem fogja tudni, hogy volt egy SZDSZ, egy MDF, a többi pártról nem is beszélve. De azt számon fogják tartani, hogy volt valaki, aki ezt a sokféle akaratot egy mederbe tudta terelni.

– Ugyan, Gyuri bácsi – válaszoltam, de hálás voltam neki, hogy vigasztalni akar.

– Nana, csak várd ki a végét – mondta az öreg, s mosolyogva sarkon fordult. Mire én is felnevettem. Végül is, vontam meg a vállam, ő a szakember...

Öry Csabának igaza lett. Az Ellenzéki Kerekasztal következő ülésén egyetértésre jutottak a felek, hogy én mondjam a szándéknyilatkozatot. S most itt ülök a Parlament Vadásztermében, az Ellenzéki Kerekasztal kellős közepén. Tőlem jobbra az '56-os halálraítélt Mécs Imre, a Szabad Demokraták Szövetségének képviselője, aztán Für Lajos, a legnagyobb ellenzéki párt, az MDF elnökségi tagja, mellette Vigh Károly, az egyik legkorábban létrejött, de a Pozsgay Imre vezette nemzeti elkötelezettségű reformkommunistákkal megegyezésre törekvő ellenzéki szerveződés, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság elnöke. Tőlem balra Márton János, a '45 után a kommunistákkal együttműködő, ezért bocskoros kommunistáknak csúfolt Nemzeti Parasztpárt utódpartjaként újjáalakult, kicsit balos, de az Ellenzéki Kerekasztalon igen aktív Magyar Néppárt elnöke. Aztán Prepeliczay István, a Független Kisgazdapárt elmúlt héten megválasztott főtitkára, Keresztes Sándor, az Ellenzéki Kerekasztalhoz az utolsó pillanatban csatlakozott Kereszténydemokrata Néppárt elnöke, és a bal szélén az általam az elmúlt három hónap során különösen megkedvelt Kövér László, a Fiatal Demokraták Szövetségének képviselője, hatalmas bajszával, vállig érő hajával.

Igazágtalannak érzem, hogy az MDF-et Für Lajos képviseli, aki az Ellenzéki Kerekasztal egyetlen ülésén sem vett részt, Szabad György pedig a második sorba szorult. S egy érdekesség. Akkor nem figyeltem fel rá és csak évekkel később jöttem rá, hogy Antall József is részt vett az ülésen. Egy interjúra készülve visszaneéztem a videofelvételt, s akkor vettem észre, hogy – amint beszéd közben egy kissé oldalra fordulok – egy pillanatra feltűnik a második sorban a későbbi miniszterelnök akkor még csak kevesek által ismert profilja (ahogy az itt közölt fotón is látszik – lásd 14. o.). Az eredeti tévéközvetítés felvétele egyébként nincs meg a Magyar Televízió archívumában. Kelltek a kazetták, hát letörölték. Szerencsére apám felvette VHS-re. Azóta is ezt a felvételt adom oda azoknak, akik filmet csinálnak a történekekről...

Amikor Grósz Károly, az állampárt főtitkára befejezi a beszédét, én következem. „Magyarország – jog szerint – ezer esztendő óta a magyar népé” –

Az Ellenzéki Kerekasztal delegációja a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások nyitó ülésén, 1989. június 13-án

kezdem olvasni a szöveget. Az Ellenzéki Kerekasztal szándéknyilatkozatához többen adtak ötleteket, de az eleje és a vége egyértelműen az enyém.

Március 15-én jogászfórumos társaimmal ott álltunk a Szabadság téren, ahol Csengey Dénes jelképesen lefoglalta a televíziót. Néhány héttel azelőtt a Kisrabló étteremben, több mint negyven független szervezet képviselőjével együtt határoztuk el, hogy ez lesz az ellenzék közös március 15-ei ünneplésének egyik csúcspontja. Ez persze kiszivárgott, s az ünnep előtti napokban valóságos hisztéria kezdődött egyes újságokban, hogy az ellenzék el akarja foglalni a tévét. Csengey erre utalt beszéde kezdetén, amikor így fogalmazott: „Sokan azt hitték vagy azt akarták elhitetni, hogy ide, a Magyar Televízió székházához egy tomboló tömeg készülődik, a fenyegetés és rombolás szellemétől vezérelve. Rosszul ismernek bennünket azok, akik azt hiszik, hogy dúlásban és rombolásban leljük örömiinket.”

A tér zsúfolásig megtelt emberekkel, tíz-tizenöt éves srácok csimpaszkodtak a fákon. „És még rólunk mondták, hogy csöcselék!” – rikkantja el magát egy kissrác, ügyesen egyensúlyozva egy vastagabb faágon.

– Tőlünk ne félse senki a televíziót! – emeli fel mutatóját a szónok. – Nagyon fogunk rá vigyázni. Mert a miénk. És tőlünk ne félse senki Magyarországot. Arra is nagyon fogunk vigyázni. Mert az is a miénk.

Csengey ott áll a lépcsősor tetején, panyókára vetett farmerdzsekijében. A tömeg tapsol, éljenez, lelkesedik. Én pedig arra gondolok, hogy a forradalmár költő bejelentette a nép igényét arra, hogy visszavegye hazáját, a nép pedig magévá tette a forradalmár követelését.

Ez az élmény is bennem volt, amikor keretbe foglaltam az Ellenzéki Kerekasztal szándéknyilatkozatát.¹ Nem felejtkezve meg arról, hogy jogászok vagyunk, így azt is tudjuk, mit jelent a tulajdonjog, s mit a birtoklás joga, mint a tulajdonjog egyik részjogosítványa. Ezért kezdtem úgy a beszédet, hogy Magyarország ezer esztendő óta a nép tulajdona. S ezért tértem vissza a beszéd végén az indító gondolatra: „Magyarország a nép tulajdona. Nem szükséges tehát erőszakkal visszaszereznie azt, ami amúgy is az övé. Csupán fejét kell felemelnie, önmagát megszerveznie, s illő öntudattal birtokba venni az országot. Sajat hazáját.”

Pozsgay Imre arca komoly, gondterhelt, elgondolkodó. Lehet, az ellenzék nem is az ő malmára hajtja a vizet? Lehet, hogy összeállt egy valódi politikai erő, amely már neki is ellenfele, nemcsak Grósznak és Fejtinek? Az elnöklő Szűrös Mátyás mintha kissé érzékenyült volna. Zavartan köszörüli a torkát, mielőtt megköszöni a nyilatkozatot.

Grósz Károly viszont nem egy érzelmes típus. Két alkarjára támaszkodva előrehajolt, s úgy figyelt, amikor a múlt bűneiről beszéltem: „Az 1956-os forradalmat a szovjet hadsereg leverte. Nemzeti bizottságainkat, munkástanácsainkat, újjáéledt pártjainkat pedig a hazai reakció számolta fel.”

Ez a „hazai reakció” megtette hatását. Grósz gyilkos tekintettel néz rám. Neki, az „élcsapat” első emberének végig kell hallgatnia, hogy egy senkiházi reakciós a kommunistákat nevezi reakciósoknak. Ráadásul ez a senkiházi nem becsüli azt a rendszert sem, amelyben tanulhatott, érvényesülhetett, ügyvéd lehetett, s amelyre Keletről és Nyugatról mindenki elismeréssel tekint: „A megfélemlített és reményét vesztett népnek aztán alamizsnaként juttattak néhány morzsát, a magánszférában elismertek bizonyos szabadságokat, és nagylelkűen megengedték, hogy az emberek önmaguk kizsákmányolásával elviselhető körülményeket teremtsenek maguknak. Sajat boldogulásunkat csak alattvalóként kereshettük, felelős polgárként közös sorsunk alakításába nem szólhattunk bele. Az ország irányítása a mindenható hatalomra maradt. A szűk hatalmi elit magánügyként kezelte közös ügyeinket. Az eredmény ismert: versenyképtelen gazdaság, működésképtelen társadalom, tömeges elszegényedés, megromlott morál. A válság a rendszer válsága, megszüntetni a jelenlegi hatalmi szerkezeten belül nem lehet.”

* * *

¹ Az Ellenzéki Kerekasztal szándéknyilatkozata: <http://konyai.hu/v01>

De nemcsak Pozsgay, Szűrös és Grósz érezte meg, hogy 1989. június 13-án valami alapvetően megváltozott, hanem mások is, például Sárközy Tamás jogászprofesszor, aki az utolsó kommunista kormány, Németh Miklós kormányának igazságügyminiszter-helyettese volt.

1998. november 5-én létrejöttének tizedik évfordulóját ünnepelte a Független Jogász Fórum. Az ülésen Sárközy Tamás, a Magyar Jogász Egylet elnöke felidézte a '89-es időszakot. Elmondta, hogy ők mint óvatos reformerek próbálkoztak a jogi környezet átalakításával, s egyszer csak megdöbbenve hallják, hogy jön ez a Kónya Imre, és azt mondja, hogy az egész rendszert kell megváltoztatni, úgy, ahogy van. Azt hittük, mindjárt ránk szakad az ég, mondja csaknem tíz évvel az események után, s a végén kiderült, neki volt igaza.

A rendezvényt követő fogadáson Sárközy széles mozdulattal átölelte a válamat, és mesélni kezdett:

*– Tudod, szívesen részt vettem volna én itt mindenben, de mint az utolsó kommunista kormány tagja, nemigen rúghattam labdába. Egyébként van neked fogalmad, hogyan lettem én miniszterhelyettes? – kérdezte, s meg se várva a választ, folytatta: – Természetesen Kulcsár ötlete volt, hogy én irányítsam a társasági jog újrakodifikálását. Igazságügy-miniszterként Németh Miklós kormányában az volt a feladata, hogy elmenjen a falakig. Mindent bevezessen, ami közelít a kapitalizmushoz, de még nem veszélyezteti a szocializmust. Miniszteri dolgozószobájában gyözködött, hogy vállaljam el az állást. Én viszont nagyon jól éreztem magam az egyetemen. Tetszett a munka, jó volt a társaság, azt csináltam, amit akartam, minek adjam fel mindezt a hivatali stallumért. Aztán Kulcsár hirtelen előállt a farbával. „Te, igaz, hogy neked nincs telefonod?”, kérdezte. „Igaz”, mondtam. „Egy miniszterhelyettes nem lehet meg telefon nélkül. Ha elvállalod az állást, még aznap megkapod a vonalat.” Amikor a miniszterrel folytatott beszélgetésről beszámoltam a feleségemnek, és a telefonhoz értem, félbeszakított. „Egy pillanatig se gondolkodjál, mondta. El kell vállalnod az állást.” Nem telt bele egy év, kezdődnek a kerekasztal-tárgyalások. Feleségemmel néz-
zük a televíziót, ahogy mondd a Grószék szemébe, hogy meg kell változtatni a rendszert. „Te asszony, fordulok a nejemhez, nagyon drága egy telefon volt ez...”*

* * *

Akárhogy is vesszük, 1989-ben felgyorsultak a változások. Az év elején még senki sem gondolta volna, hogy a zsigeri ellentétekkel megosztott ellenzék három hónapon belül képes lesz összefogni, és március 22-én létrehozza az Ellenzéki Kerekasztalt. Hogy ez a politikai ellensúly három hónap múlva rákényszeríti majd a hatalmat arra, hogy – formálisan legitim országgyűlését statisztaszerepre szorítva – az egyenrangú félként elfogadott ellenzékkel leüljön tárgyalni a demokratikus átmenetről. Hogy további három hónap múlva,

szeptember 18-án megszületik a megállapodás a szabad választások törvényi feltételeiről. S hogy 1990. március 25-én megtartják a választások első fordulóját, április 8-án a másodikat, hogy május 2-án megalakul a parlament, 23-án pedig a felelős kormány. Hogy 1989. március 22-ét követően egyetlen esztendő leforgása alatt létrejön a demokratikus magyar jogállam.

Hogyan jutottunk el eddig? És mi történt ezután? Milyen ellenszélben hajtotta végre az első demokratikusan megválasztott kormány a Magyarország számára szükséges további változásokat? S hogyan éltem meg mindezt én, az események résztvevőjeként, belülről?

Erről szól ez a könyv. És egy kicsit arról is, hogy teljesüljön az új rendszer első miniszterelnökének egy kívánsága, amely hatvanadik születésnapján, 1992. április 8-án, a koalíciós képviselőcsoportok együttes ülésén hangzott el:

– Egyszer még beszélni kell ezekről a dolgokról – mondta Antall József, miután röviden érintette az elmúlt évek néhány fontosabb eseményét. Majd hangjában némi keserőséggel hozzátette: – ...hogy minél kevesebb hazugság maradjon az emberek agyában.

I.

KAPCSOK ÉS GYÖKEREK

A hat parlamenti párt egyetértett a Történelmi Igazságtétel Bizottság és a Recski Szövetség javaslatával, hogy az Országgyűlés első törvénye a forradalom és szabadságharc jelentőségéről szóljon. A frakcióvezetők előzetesen megegyeztek a javaslat szövegében, az indokolás Szabad Györgyre, az Országgyűlés megbízott elnökére várt.

1990. május 2-a van, délután fél három. Glattfelder Béla jegyző, a parlament legfiatalabb képviselője ismerteti a javaslat szövegét. A képviselők tapsolnak, a karzat is tapsol. Mindenki feláll a helyéről. Amikor a terem elcsendesedik, Szabad György kissé megköszörüli a torkát, aztán megszólal: „Engedjék meg, hogy az önök egyértelmű véleménynyilvánítása alapján a javaslat részletes indokolását mellőzzem. Mindössze néhány mondatot fűznék az elhangzottakhoz.”

Kossuth jut eszembe, aki 1848. július 11-én egy nagyszerű beszédben kétszázezer katona és az ehhez szükséges pénz előteremtését kérte a képviselőháztól. *„Midőn e szószerkekre lépek, hogy megkérjem Önöket, mentse meg a hazát...”* A beszéd szövegét betéve tudom, mert még gimnazista koromban ezzel nyertem meg egy szavalóversenyt. Amikor Kossuth érkezett a kérés előterjesztéséig, Nyáry Pál képviselő felugrott a helyéről és ezt kiáltotta: *„Megadjuk!”* Mire a képviselők felálltak, és lelkesen ismételték: *„Megadjuk! Megadjuk!”* Amikor elcsendesedtek, Kossuth így folytatta: *„Ezt akartam kérni, de Önök felállottak, s én leborulok a nemzet nagysága előtt.”* Majd hozzátette: *„Csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint amennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni.”*

Ismét Szabad Györgyre figyelek. *„Nem elég az ércnél maradandóbb szó, nem elég maradandóbb törvényszöveg, tettek kellene.”* Micsoda jelenet! A XIX. század történelmét kutató professzor, Kossuth rendíthetetlen híve, a magyar Országgyűlés előtt, egy történelmi pillanatban, újra megfogalmazza Kossuth Lajos másfél évszázaddal ezelőtt kimondott gondolatát.

A pillanat nagyszerűsége a szónokot is egyre jobban magával ragadja: *„1956 akkor lesz az, amivé szívünkben máris emelkedett, akkor fog kitörhetetlenül ott élni a magyar történelemben úgy, ahogy 1848–49 máris él, ha bizonyítani fogjuk, hogy az az alap, amit 1956 vetett, tényleg alapja a magyar jövőnek, hogy azok a lépések, amelyek bennünket idevezettek, s amelyeknek eredményeire részben máris támaszkodhatunk, 1956-ból erednek, hogy 1956 ösztönzött bennünket tényeivel és tanulságaival arra, hogy szembeszálljunk Magyarország nagyhatalmi alávetettségének, hogy örök időkre biztosítani tö-*

rekedjünk visszavívott függetlenségét, hogy 1956 az ösztönzője annak, hogy ebben az országban származásától függetlenül, fizikai és szellemi munkás, paraszt, hivatalnok, polgár, vállalkozó és mindenki szabadon élhet az egyenlő jogokkal, függetlenül nemzetiségétől, legyen magyar, német, szlovák, román, cigány, horvát, szerb és mindaz a nemzetiség, amit még ismer ez az ország, szabadon és egyenlően élhessen felekezetétől függetlenül, legyen római vagy görög katolikus, legyen református, evangélikus, zsidó, unitárius, görögkeleti vagy szabadegyházak híve, szabadon éljen ebben az országban, ha betartja a törvényt, és legyen felette igazságosan egyenlő a törvény. Ezt alapoztuk meg, és visszük tovább azt a kívánságunkat, hogy önkény itt többé senkit ne sújtsion, s legyen őseink reménye szerint mindenki egyenlő a törvény előtt és védett a zsarnokságtól örökre. Azt akarjuk, hogy azon az alapon, amelyet megvetve ide beléphetünk, emelkedjék a magyar jogállamiság, a demokratikus Magyarország olyan mintaállammá, amelynek kisugárzása átjárja Közép- és Kelet-Európát, és amelyik lehetővé teszi, hogy megvalósuljon Európa egysége békében, demokráciában örökre. Köszönöm a figyelmüket, és ezek után kérem határozathozatalukat.”

Megilletődve nyomom meg az igen gombot. Szabad György szavaival érzelmileg is azonosulok. 1956-ban még tízéves se voltam, de mindenre emlékszem, amit akkor, gyerekfejjel átéltem.

* * *

Amióta az eszemet tudom, a karácsonyfa alatt mindig találtam nekem szánt könyveket. Előbb képeskönyveket, aztán komolyabbakat is. A Pál utcai fiúk volt az első „igazi” könyv, amelyet ajándékba kaptam. A Franklin Társulat adta ki még a háború előtt. Emlékszem az érzésre, ahogy 1952 karácsonyán megilletődve kezembe fogtam. Zöld borítóján zászlót lengető kisfiú, akár én is lehetnék, gondoltam. Iskolába még nem jártam, s bár jó három évvel idősebb nővérem mellett a betűket már megtanultam, olvasni még nem tudtam. A rajzos illusztrációk alatti idézeteket azonban nagy nehezen kibetűztem. Magát a regényt pedig Mancsi néni esténként, amikor nővérem és én is lefeküdtünk, felolvasta nekünk. Mancsi néni távoli rokonunk volt, de nagyon közel állt hozzánk. Már apámat is félig-meddig ő nevelte. Nővérem születése előtt, miközben apám a fronton volt, anyámhoz költözött. Aztán élete végéig a családukkal maradt. Vezette a háztartást, és velünk, gyerekekkel foglalkozott. Úgy szeretett bennünket, mintha a saját gyerekei lettünk volna.

Később már nem kellett segítség, élvezettel olvastam, s egyre gyűltek a könyvek. Nővérem Jókait imádta, én Verne Gyulát. ’55 karácsonyára is kaptam egy kötetet a Verne-sorozatból. Örültem neki, de meglepetést nem okozott. Annál inkább egy másik könyv, amelynek lapjai üresek voltak. Sötétkék

borítójára apám fehér tussal ráírta: *Napló*, s fölé a nevemet. Nővérem emlékkönyvet kapott, apám szerint egy fiúnak napló dukál. Elmagyarázta, hogy ebbe mindent beleírhatok, ami történik velem, és ami eszembe jut. Nem nagyon értettem, mire jó ez az egész. Emlékszem, az jutott eszembe, hogy ez nem is ajándék, és hogy a nővérem mennyivel jobban járt, mint én. Hiszen az emlékkönyvbe mások írnak, s nem ő, ebbe pedig nekem kell írnom. Aztán apám kedvéért mégis belekezdtem. Először megpróbáltam naponta, de volt, hogy semmi se jutott az eszembe. Később csak akkor írtam bele, ha valami szokatlan dolog történt velem. A forradalom alatt aztán sorozatban jöttek a különleges események, így a naplóm szépen gyarapodott.

’57 tavaszán apám mesélte, hogy egyik munkatársát, nem tudni pontosan, miért, éjszaka elhurcolták a lakásáról. Hozzátette, szerte az országban tombol a terror – világosan emlékszem, hogy ezeket a szavakat használta –, s hogy Kádárék mindenkin bosszút állnak. Nagyon megijedtem. Amikor apám látta, hogy hiába próbál megnyugtatni, azt mondta, rendben, akkor a padláson elrejtjük a naplót. Néhány hét múlva újra előhozta a témát, s csak akkor könnyebbültem meg végleg, amikor begyűjtöttünk a cserépkályhába és elégettük a naplót. Néhány fahasábot is rátettem a tűzre, hogy nyomtalanul megsemmisüljön...

Hiányát úgy huszonöt évvel később éreztem először, amikor két fiamnak meséltem a forradalomról. Jó lett volna, ha akkor kezükbe adhatom gyerekkori írásomat. Zoltán ugyan még nem tudott olvasni, de Imre nagyjából annyi időse volt, mint amennyi én voltam a forradalom idején. Másodszor most kellett volna nagyon, amikor a gyökerekről kezdtem el írni. Milyen hiteles is lenne, ha az ’56-ban gyerekként leírtakat egyszerűen idemásolhatnám. Vagy legalább ha emlékeznék a napló stílusára, néhány jellegzetes mondatára, de ezek sincsenek meg. A formát azonban átveszem, s így próbálom felidézni a forradalom két, számomra legemlékezetesebb napját. És más dolgokat, amelyek gyerekként fontosak voltak, s azóta is fontosak nekem.

* * *

1956. október 23-a, kedd. Álmos délután. Zongoraóra. Skálázás, dög unalom. Mellettem Reni néni, a zongoratanárnő. Nyolcvan felé jár, de jól tartja magát. Észreveszem, hogy elbóbiskolt. Belecsapok a billentyűk közé, erre felkapja a fejét: Kérem, maga nagyon tehetséges, motyogja, aztán tovább alszik. Nem hiszek neki. Csak azért mondja, mert a tanítványokból él. Dzsindzsivel együtt kezdünk zongorázni, s ő sokkal előbbre tart. Igaz, én meg tudok olyan kunsztot, amit ő már soha nem fog megtanulni, mert fél fejjel magasabb nálam. Beülök a zongora alá, felnyúlok a billentyűkhöz, és kifordított kézzel elkezdek játszani. Ezt persze nem Reni néni tanította, hanem magam

gyakoroltam be. Nekünk ugyan nincs saját zongoránk, arra nem telik, de anyám sajnos talált valakit, akinek volt egy pianója, amelyet nem használt, ezért bérbe adta.

Dzsindzsit egyébként csak én hívom így. Egy könyvből vettem az ötletet, amelyet karácsonyra kaptam. Szép dallamos címe van: Átmegyek a Királyhágón. Egy székelő fiúról szól, akit magához vesz egy gazdag házaspár. Kiviszik magukkal Amerikába, világot látni. Az első dolga, hogy levelet írjon haza, falubéli barátnőjének, akit Gyöngyvérnek hívnak. Angolul akarja írni a megszólítást, de a névnél megakad. A Gyöngyvért nem találja a szótárban. Nagy nép, s mégis milyen tudatlanok – gondolja megvetően, de nem adja fel a tervét. Gyöngyvér úgyse tud angolul, megkeresi hát a „gyömbér” szó megfelelőjét, és leírja a papírra: „Dear Dzsindzsör”. Így magyarosan, hogy Gyöngyvér úgy olvassa, ahogy az amerikaiak mondanák a nevét. Ha ismernek a Gyöngyvér nevet. Nekem ugyan nincs barátnőm, de van egy nővérem, és azért az is valami. Őt is Gyöngyvérnek hívják, illetve hívták, mert azóta nekem Dzsindzsi. Egészen jól viseli.

Amikor született, apám a háborúban volt, onnan üzenté meg, hogy Gyöngyvér legyen a lánya. Mert a fontos dolgokban magának tartotta fenn a döntés jogát. És igazi magyar nevet akart a lányának. Nálam már nehezebb volt a helyzet, mert az elsőszülött fiú a családban mindig Imre volt. Legalábbis nagyapám óta. Így nálam csak a második név jöhetett szóba, az Bulcsú lett. A harmadik Guidó. Erről viszont már nem apám tehet, hanem a nagyapám. Ő találta ki ezt a nevet a kisebbik fiának, s miután ő lett a keresztapám, harmadik névként ezt is megkaptam. De ezt még a barátaim előtt is titkolom.

Lopva Reni nénire nézek. A szempillái enyhén remegnek, még nem alszik elég mélyen. Miért kell nekem mindig mást csinálni, mint amit szeretek? Imádom focizni, mégis vívni járok, a Dózsába, Róna bácsihoz. Zörejes a szívem, mondta apám, a vívás kevésbé megterhelő. Ezt nem egészen értem, mert a vívóórákon legalább annyit ugrálunk, mint amikor a srácokkal focizom. Ezt pedig mindennap megteszem, akkor is, ha vívni megyek, akkor is, ha nem. Van, hogy kimegyek a Ligetbe, de rendszerint az úttesten játszunk. Hála istennek, nem a Rákóczi úton lakunk és nem is a Körúton.

A Péterfy Sándor utca kiválóan alkalmas a focira. A két csatornalefolyó a kapu, tíz-tizenöt percenként felhangzik a kiáltás, „Vigyázz, autó!” Ilyenkor a szabály az, hogy mindenki megáll, de azért közben folyik a pozíciószerezés. Amikor csak hárman-négyen jövünk össze, mást játszunk. Ilyenkor a házunk bejárata a kapu, és oldalról adogatunk be fejre. Mindezt egy öklömnyi gumilabdával. Rávarázsolni a társad fejére – nem kis királyság. A vívással az a baj, hogy ott nincs társad, csak ellenfeled. Ebben van jó is, hisz nem függsz senkitől, csak rajtad áll a siker.

Persze ez így van az atlétikában is. A környékbeli srácokkal gyakran rendezünk háztömb körüli futóversenyt, de távolugrásban és hármasugrásban, sőt magasugrásban is versenyezzünk. A futás a házunktól indul, és ugyanott van a cél is. A Péterfy Sándor utcából befordulunk a Bethlen utcába, onnan a Landler Jenő utcába, majd a Nefelejcs utcáról fordulunk rá a finisre. A magasugróállványt apám csinálta fából ötcentiméteres beosztással. A magasságot a két mércén lévő fémcsúszkával állítjuk be, s egy alumíniumcső a magasugróléc. Az ugróversenyeket az udvarunkban rendeztük. A közepén a földes terület majdnem olyan, mint az igazi versenyeken a homok...

Egyébként az atlétika is jobb, mint a vívás, mert többen tudják nézni. Július 15-én ott voltam a Stadionban, amikor vagy hatvanezer ember ünnepelte Iharos Sándor tízezres világsúcsát. Igaz, a versenyt összekötötték egy focimeccsel. Előtte átadták Iharosnak a világ előző évi legjobb sportolójának járó díjat. Ilyet magyar még nem kapott, de Iharos megérdemelte. 1955-ben 1500 méterről 5000-ig minden világsúcsot megdöntött.

A meccs után elindul a verseny. Iharos azonnal a mezőny élére áll. Körönként bemondják, hogy részideje mennyivel jobb a csehszlovák Emil Zatopek világsúcs-javításkor futott részidejénél. „Hajrá, Iharos! Hajrá, Iharos!” – zúg a lelátó. A célba érkezés után Iharos olyan ünneplésben részesült, amelyet én csak egyszer láttam a Stadionban. A Honvéd – Vörös Lobogó meccsen, amikor Kocsis vagy húsz méterről ollózva, hátrahúzva védhetetlenül vágta a labdát Fazekas hálójába. Akkor a gól után másodpercekig halálos csend volt a lelátókon, azután elszabadult a pokol. Ilyet még senki se látott! De Iharos teljesítménye legalább ilyen különleges volt. Hiszen az a világsúcs azt jelentette, hogy Iharos három hónappal az olimpia előtt 1500-on, 5000 és 10 000 méteren is a legjobb a világon! Ez pedig három arany Magyarországnak. Akkor is, ha azt írta a Népsport, hogy valami orosz megdöntötte Iharos tízezres világsúcsát. Ezt néhány hete hallottam Jóska bácsitól, akivel meccsre szoktam járni, de én nem hiszek a Népsportnak. A múltkor csináltak egy riportot a Dózsa Eötvös utcai vívóiskolájában, ahova én is járok. Róna bácsi, az edzőnk, aki még Santelli mester-nél tanulta a vívást, szólt, hogy mutassak be egy szép kitörést a fotósoknak. Meg is jelent a cikk, közepén a képpel, alatta a következő szöveg: „A kis Kónya Imre a riport készítése közben is szorgalmasan gyakorolt.” A többiek irigyeltek, a szüleim büszkéek voltak rám, apám megjegyezte, „Na ugye, fiam, mégiscsak jó dolog a vívás!” Én is örültem, hogy a nevem megjelent az újságban, tetszett a kép is, de az alatta lévő szöveg nem. Csak a fénykép kedvéért csináltam a kitörést, nem igaz, hogy szorgalmasan gyakoroltam. De erről nem beszéltem senkinek.

Azért az jó lenne, ha egyszer úgy írna rólam az újság, hogy csináltam is valamit. A foci már úgyse jön össze, úgy látszik, marad nekem a vívás. De ha már így alakult, olimpiai bajnok akarok lenni. Természetesen kardvívásban, mert ez az igazi magyar sportág.

Tavaly nálunk volt az ifjúsági vívó-világbajnokság, s apám kivitt a kardozók versenyére. Rendes volt tőle, mert őt egyáltalán nem érdekelte a vívás. Négy magyar jutott a nyolcas döntőbe. Nekem a szőke hullámos hajú Horváth Zoltán vívása tetszett a legjobban. Nem voltam ezzel egyedül. Horváthnak külön szurkolótábora volt. Őt-hat fiú, de legalább kétszer annyi lány. Amikor a pástra lépett, zengett a „Hajrá, Hori!”. Persze, amikor elkezdődött a csörte, elcsendesedett a lelátó. Aztán egy-egy találatnál újra kitört az ováció. A többieknek nem volt ilyen külön szurkolótábora. Horváth mégis csak hatodik lett, holott szerintem az ő stílusa volt a legszebb. Mendelényi Tamás is megelőzte, pedig teljesen szabálytalan testtartásban vívott. Róna bácsi szerintem a pástra sem engedte volna. Nem a hátsó lábán volt a testsúlya, hanem teljesen előregröngyödött és úgy lopakodott előre. Amikor hátrált, testtartásán akkor sem változtatott. Végül negyedik lett. A világbajnokságot egy Szerencsés József nevű vékony, fekete hajú srác nyerte, a második helyre egy francia került, és a címvédő Örley Szabolcs lett a harmadik. Az eredményhirdetésnél nagyon figyeltem, hogy pontosan mi történik. Tudni akartam, milyen lesz az, amikor én állok majd a Szerencsés helyén. Minden úgy volt, ahogy mesélték, és ahogy korábban elképzeltem. Mármint a Himnusz és az árbocra felkúszó nemzeti lobogó. Az egyetlen, ami nem tetszett, hogy gramofonról szólt a zene, és senki sem énekelt. Sem a közönség, sem a dobogón álló két magyar. Én biztos, hogy énekelni fogom a Himnuszt, mint a Rózsák terén a déli mise végén. Ha majd én állok fönn a dobogón. Ettől függetlenül fantasztikus volt ez az egész. Akkor döntöttem el véglegesen: olimpiai bajnok akarok lenni.

* * *

Ötvenkét évvel később minderről feltételes múltbán fogalmaztam: „Gyerekkoromban mindig olimpiai bajnok szerettem volna lenni”. Így kezdtem a beszédemet, szemben megannyi bajnokkal, akik engem ünnepeltek. Néhány perccel ezelőtt adta át nekem Dömötör Zoltán vízipólós, az Olimpiai Bajnokok Klubjának elnöke a tagsági igazolványt. Előzőleg a közgyűlésen módosították az alapszabályt, és létrehozták az örökös tiszteletbeli tagi státust. Utána a közgyűlés – egyhangú szavazással – a klub első örökös tiszteletbeli tagjává választott. Az előzmény egy tizenkét évvel korábbi történet.

1996-ban, már ellenzéki képviselőként, Bárány János barátom ötlete alapján kidolgoztam és a parlamentben előterjesztettem az olimpiai bajnoki járadékról szóló törvényjavaslatot. Ez volt az egyetlen olyan ellenzéki törvényjavaslat, amelyet a parlament annak ellenére megszavazott, hogy a kormány ellenezte.

– Nem az én érdemem – háritottam el Dömötör elnök úr méltató szavait –, sokkal inkább Pécsi Ildikó képviselő asszonyé. A gyönyörű színésznő, aki a

hatvanas években tucatnyi filmben játszott főszerepet, 1994 és 1998 között az akkor kormányon lévő szocialisták képviselője volt. Ő átértékelte a javaslat igazságát és fontosságát. Valószínűleg az is segítette tisztánlátását, hogy férje, Szűcs Lajos, a nagyszerű focista maga is olimpiai bajnok volt. Pécsi Ildikó megfenyegette azokat a férfi képviselőtársait, akik netán leszavaznák a javaslatot, s fenyegetésének beváltása érzékeny pontjukon érintette volna őket. Mindez egy focistafeleségtől nem tűnhetett üres fenyegetőzésnek. Tény, hogy a szocialista képviselők nagy többséggel megszavazták azt az ellenzéki törvényjavaslatot, amelyet a kormány ellenzett! Így kapnak a harmincöt évesnél idősebb olimpiai bajnokok 1996-tól kezdődően az átlagfizetésnek megfelelő járadékot, s tizenkét évvel később ezért lettem én hatvanegy évesen tiszteletbeli olimpiai bajnok.

Maga az ötlet azonban Bárány János agyából pattant ki. Vele Benicsik András, a Pesti Hírlap főszerkesztője hozott össze. Kérdeztem, tud-e javasolni egy profit az MDF-frakció sajtóirodájának vezetésére. Ő Bárányt javasolta, aki lapjának vezető publicistája volt. Bárány külseje kicsit meglepett: copfba kötött hosszú haj, pálmafás, színes ing. Kiderült, a nyolcvanas évek elején disszidált, amerikai állampolgár lett. Las Vegasban telepedett le, mosogatófiúból krupiévá avanszált – remek könyvet írt erről az időszakról –, közben cikketek közölt a magyar nyelvű lapokban, vitatkozott a kinti nyilasokkal, részt vett Reagan kampányában is. A választások után hazajött. Segíteni akart. Kiderült, hogy annak idején az Írószövetség focicsapatában már találkoztunk. Versekert írt, de önálló kötete nem jelent meg. Nem csapódott egyik irodalmi szekértáborhoz sem. Ismerem a politikai publicisztikáit, tetszik a stílusa, nézeteivel minden rendben. Végül mégsem emiatt döntök a felvétele mellett, hanem azért, mert megmutatja egyik versét. *Közlemény* a címe, s még 1968-ban írta. „*Én Bárány János / néma tébolyult muzsikusa / partra vettem a szabadság Óperenciás-tengeréből / a mai napon / betiltottam a szívem.*” Ő az én emberem. Akinek van szíve, de „betiltotta”. A frakcióban nem egyszerűen a sajtóirodát vezette, hanem tanácsadóm, s rövid idő alatt barátom lett...

* * *

Valamikor 1998–99-ben egy klubrendezvényen – ahová hivatalos felvételem előtt is rendszeres meghívott voltam – Schmitt Pál MOB-elnök pohárköszöntőjében megjegyezte, hogy Kwasniewski lengyel államfő, aki korábban a lengyel olimpiai bizottság elnöke volt, elmesélte neki, hogy Lengyelországban is megszavazták a „Kónya-törvényt”. A Ferencváros futballcsapatának keménységéről híres balhátvédje – „*Puha vagy, Jenő!*”, biztatták a Fradi-drukkerek –, Dalnoki Jenő felesége mesélte, hogy Jenő bácsinak rendszeresen elfogyott a nyugdíja, s olyankor kölcsönkért tőle egy-két ezer forintot, mondván, hogy

majd megadja a „Kónya-pénzből”. Legutóbb pedig Varga János, az 1968-as birkózó olimpiai bajnok mesélte, hogy a lányától tudja, aki a pekingi olimpiai vívócsapat tagja, hogy a mai sportolók már kalkulálnak a járadékkal, mint olyan biztos pénzzel, amelyre visszavonulásuk után számíthatnak, s ami inspirálja őket az olimpiai felkészülésben.

Ahhoz azonban, hogy ez a járadék igazán komoly összeg lehessen, szükség volt még valakire. Lemhényi Dezsőre, a legendás Butykóra, az Olimpiai Bajnokok Klubjának alapítójára, aki annak elnöke is volt, egészen a haláláig. Ő is pólós volt, mint Dömötör, s persze szintén olimpiai bajnok, igazi egyéniség. A kilencvenes években egymás után temették a nagy sportolókat, többször Butykónál fiatalabbakat. Ott voltam ezeken a temetéseken, átéreztem a veszteséget, de egy idő után észrevettem magamon, hogy szememmel a gyászolók között mindig Butykot keresem. Mert az egyre újabb veszteségek mellett ő volt az állandóság, a biztatás, hogy vannak még, akik megmaradtak. Ott állt a gyászolók között, elmaradhatatlan csokornyakkendőjében, alacsony termete dacára felülről nézett végig az egybegyűlteken – mindig talált valami lépcsősort vagy „magaslati pontot” –, s nem tehetek róla, a szemében mindig elégedettséget véltem felfedezni, mintha azt mondta volna: „Na, látjátok, már megint nem engem temetnek!”

Nos, Butykó nem politizált. Fogalmam sincs, hogy kivel szimpatizált. Engem szeretett a járadék miatt, de egyáltalán nem biztos, hogy az MDF-re is szavazott. Ő az olimpiai bajnokokat képviselte, s minden kormánnyal szót tudott érteni. Fogalmam sincs, hogyan, de elérte, hogy az a kormány, amelyik ellenezte az olimpiai bajnoki járadékot, nem sokkal később adómentessé tegye azt. Tehát a mindenkori bruttó átlagjövedelmet az olimpiai bajnokok egy az egyben, adómentesen kapják kézhez. Nem találkoztam még senkivel, aki irigyelte volna tőlük. Csodálatos dolog a sport. Összehozza az embereket.

* * *

2009. február 15-e, vasárnap. Ülök a televízió előtt. A veszprémi kézilabdázók összefogódzva siratják meggyilkolt társukat, a román Marian Cozmát, miközben a néma stadionban szól a tárogató. A közönség méltósággal emlékezik. Mindenki tudja: cigány volt az elkövető, de a szeretet felülírja az előítéletet. Mert Veszprémben, azon a tragikus éjszakán meggyilkoltak egy román fiút, aki Magyarországon megtalálta második hazáját. Segítségére sietett egy szerb játékos társa, akinek veséjét bajonettel tépték szét, és egy horvát fiú, akinek a gyilkosok szétverték a fejét. Mindkét játékos apja katona volt, akik a délszláv háborúban egymás ellen harcoltak. Az eszméletlen román fiút egy erdélyi magyar játékos társa próbálta életre kelteni. Végül az ő karjai között

halt meg. Nem volt román újság, amely a tragédiáért a magyarokat okolta volna. A bukaresti temetésen a veszprémi sportolókat vastaps kísérte...

* * *

De ugorjunk vissza ismét az időben, egészen 1956. október 23-áig. Úgy, ahogy az elégetett naplóm is megörökíthette volna az eseményeket.

Ülök a zongoraórán, és az jár a fejemben, hogy olimpiai bajnok leszek. Mikor is? – töprengek el magamban. Négy év múlva biztosan nem, valószínűleg még nyolc év múlva sem, de tizenkét év múlva, 1968-ban mindenképpen. Hiszen akkor már több mint huszonegy éves leszek. Gerevich huszonkettő volt, amikor először olimpiát nyert a kardcsapattal. Most pedig negyvenhat évesen Melbourne-re készül. Igaza van apámnak, aki öt évvel fiatalabb Gerevichnél, hogy egy focistánál ilyesmi elképzelhetetlen. Még az is lehet, hogy Gerevich Melbourne-ben megismétli nyolc évvel ezelőtti egyéni győzelmét. Persze valószínűbb, hogy Kovács Pál fogja megvédeni Helsinkiben szerzett aranyérmét. Vagy Kárpáti mindkettőjüket megelőzi? De hogy ez a három klasszis a csapatban hozni fogja az aranyat, abban biztos vagyok. Helsinkiben tizenhatot nyertünk. A nemzetek versenyében pedig csak a két nagy előzött meg bennünket. Bár csak Budapesten lenne az olimpia – ábrándozok el egy kicsit –, akkor mi lehetnénk az elsők. Illetve ... az amerikaiak valószínűleg verhetetlenek, támad fel bennem a kétely. De a ruszkat mindenképpen megelőznénk.

Az egyik osztálytársamnak megvan Mező Ferencnek az újkori olimpiákról szóló könyve. Régóta nyaggatom, hogy adja kölcsön. Ma végre behozta a suliba. Ahogy hazaértem, elkezdtem olvasni. Így tudtam meg, hogy már az első olimpia is hajszál híján Budapestre került. Coubertin báró hallotta Kemény Ferenctől, az előkészítő bizottság magyar tagjától, hogy 1896-ban Magyarország millenniumi ünnepséget tervez. A görög közvélemény viszont a kezdeti lelkesedés után két részre szakadt. Ádáz viták folytak arról, hogy megrendezzék-e Athénban az olimpiát. Eközben természetesen nem csináltak semmit. Coubertin ekkor levelet írt Keménynek, hogy nem rendezné-e meg Budapest a millenniumi ünnepségek keretében az olimpiát is. Kemény sürgős beadványban kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a szükséges tárgyalásokat elindíthassa. A miniszter három hónapi habozás után elutasította a javaslatot. Közben megbukott az olimpiát ellenző görög miniszterelnök, az előkészítő bizottság élére Konstantin trónörökös került, s Athén megrendezte az olimpiát, mi pedig lemaradtunk. A zongoraóra miatt sajnos nem tudtam a könyvet tovább olvasni, de magammal hoztam, és a zongora tetejére tettem. Mindenesetre...

Újra Reni nénire nézek. Elérkezettnek látom az időt, hogy a kitervelt akció végrehajtását megkezdjem. A skálázást abbahagyom, de mielőtt felállnék,

Reni néni felébred a csendre. – *Miért nem zongorázik?* – emeli rám tekintetét. Amikor megcsörren a telefon, még mindig ébren van. Apám van a vonalban: – *Egyetemisták tüntetnek az Andrássy úton* – mondja. Értem jön, hogy megnézzük, mi újság.

* * *

Öt perc múlva már a kettőötvenes Pannónia oldalkocsijában ülök. Az olvasásnak annyi, mégis elégedett vagyok. Akármilyen egy tüntetés, biztosan jobb, mint a zongoraóra. Motorozni meg nagyon szeretek. Apám megígérte, hogy mire tizenkét éves leszek és megszerezhetem a kismotorra a jogosítványt, csinál nekem egy robogót. Kiskoromban egy lábbal hajtható autót is csinált nekem, de azt már kinőttem. Alig várom, hogy saját motorom legyen. De a motorozást az oldalkocsiban is nagyon élvezem. A Pannónia az Alagi Kísérleti Üzem tulajdona, de apám használja. Anyagbeszerzőként dolgozik az üzemben, amely Rubik Ernő irányításával repülőgép gyártásával kísérletezik.

A Rottenbiller utcából percek alatt elérjük az Andrássy utat, amelyet már rég átkereszteltek Sztálin útra, de a szüleim még mindig Andrássy útnak nevezik. Tüntetésnek se híre, se hamva. – *Biztosan már továbbmentek* – vélekedik apám. – *Körülnézünk a városban, csak előbb felvesszük Laci bácsit, mert megígértem neki* – kiabálja túl a motor zaját. Laci bácsi apám barátja, de távoli rokon is, anyám unokahúgának a férje. Valahol a külső Váci úton laknak. Közben elérjük a Hősök terét. Fordulnánk balra, amikor apám hirtelen rálép a fékre. – *Odanézz, fiam!* – mutat a Sztálin-szobor irányába. – *Megtaláltuk a tüntetőket!*

* * *

Csak sok évvel később, a bécsi Domgasséban lévő magyar könyvesboltban és a müncheni Oertlinwegen, Borbándiéknál, az Új Látóhatár szerkesztőségében vásárolt könyvekből tudtam meg, hogy apám információi pontatlanok voltak. A tüntető egyetemistákat nemcsak az Andrássy úton kerestük hiába, hanem a Sztálin-szobor körül sem egyetemisták gyülekeztek.

A tüntetésről október 22-ei műegyetemi gyűlésükön döntöttek az egyetemisták – ki akarván fejezni a lengyelekkel való szolidaritásukat. Másnap délután a tüntetők nagyobbik része innen, a Műegyetemről indult a Bem tér irányába. A pestiek a Petőfi-szobornál gyülekeztek. A két csoport a Bem téren találkozott. Az időközben többszörösére duzzadt tömeg a Bem térről a Margit hídon át a Parlament elé vonult. A menet tehát az Andrássy utat nem érintette. A Sztálin-szobor körül pedig minden előzetes szervezés nélkül, spontán módon gyűlt össze a tömeg. Céljuk valószínűleg kezdettől a szobor ledöntése volt. Tehát – miközben az egyetemisták tüntetését kerestük – ráta-

láltunk a forradalomra. Nem találtuk meg Indiát, de – anélkül, hogy tudtuk volna – felfedeztük Amerikát.

* * *

Félóra múlva ott vagyunk a tömeg kellős közepén. Apám, Laci bácsi és én. Izzó hangulat, jelszavak skandálása: a lelkesedés magával ragad. „*Ruszkik, haza! Ruszkik, haza!*” – én is kiabálok a kórusral. – *Le akarják dönteni a szobrot* – mondja apám. Kissé elszorul a torkom. Körülnézek. Nem messze tőlünk egyenruhás katona. Ő is skandálja a jelszót. Akkor nincs mitől félni, nyugtatom magam, s újra beszállok a kórusba. Már sötétedik, amikor Laci bácsi mondja apámnak, hogy neki mennie kell, mert hatra jön valaki hozzá! – *Az a helyzet, fiam* – mondja apám, miután letettük Laci bácsit a kapuja előtt –, *hogy a barátom betojt.*

Mi viszont nem tojtunk be, s visszamegyünk a térre. Úgy látom, sokkal többen vannak, mint amikor elmentünk. Apám nyakába ülök, hogy jobban lássak. A szobor előtt szabadon hagyott területre beszalad valaki: „*Csasz, gyere, Józsi, csasz!*” – mutogat a csuklójára. Apám elmagyarázza, hogy a csasz oroszul órát jelent, s negyvenötben a megszálló szovjet katonák elvették a civilektől az értékeiket, s különösen kedvelték az órákat. Hozzáteszi, hogy Sztálin erre aligha fog leugrani, tehát ki kéne találnunk valamit.

Valószínűleg azok, akik a talapzaton vannak, s a dolgokat irányítják, ugyanígy gondolkodnak. Megjelenik egy csörlős teherautó, azután egy másik. A kötelet a szobor nyakába teszik. – *Nem fog menni* – mondja apám –, *amíg acélvágó hegesztőpisztolyt nem hoznak, reménytelen az ügy.* Igaza lesz. A két teherautó hiába erőlködik. A szobor meg sem rezdül, a kötelek elszakadnak. A tömeg lelkesedése mégsem csökken. „*Ruszkik, haza! Ruszkik, haza!*”

Berekedtem, s már alig van hangom, amikor emberekkel teli két teherautó lassít a Dózsa György úton: „*Gyertek a Rádióhoz, gyertek a Rádióhoz!*” – *Na, menjünk, fiam! Nézzük meg, mi újság a Rádiónál* – fogta át a vállamat apám. – *Itt ügyis időbe telik, amíg rájönnek, hogy mi a megoldás.*

A Gutenberg téren leállítja a motort. Nem lehet tovább menni, a Bródy Sándor utcát ellepte a tömeg. – *Mindjárt jövök, csak körülnézek* – mondja apám, s elindul a Bródy Sándor utca felé. Ülök az oldalkocsiban. Már teljesen sötét van, körülöttem emberek jönnek, mennek. Jobbra-balra nézelődöm, apám sehol. Félni kezdek. Aztán egyszerre csak felhangzik egy géppisztoly-sorozat. Emberek rohannak a Bródy Sándor utca irányából.

Apám is futva közeledik. Próbálja berúgni a motort, de nem sikerül. Közben teljesen kiürül a tér. Már magunk vagyunk, amikor vagy tizedik próbálkozásra felberreg a motor. – *Azt hiszem, fiam, legjobb, ha most hazaviszlek* – mondja apám, miközben gázt ad, és elindul a Körút felé. Nem felelek, de örülök neki.

Otthon anyám szemrehányása fogad bennünket: – Azt sem tudtam, mi van veletek. Már majdnem tíz óra – mondja, mintha mi nem tudnánk. – Azért hoztam haza a gyereket – zárja le a vitát apám, majd hozzát teszi: – Gyere, nézzünk körül a városban.

* * *

Dzsindzsi tágra nyílt szemmel hallgatja a történeteket.

– S nem féltél? – kérdezi, amikor a géppisztolysorozathoz érek.

– Dehogyan – vágom rá magabiztosan, aztán elszégyellem magam. – Illetve, egy kicsit azért félttem – vallom be az igazság egy részét.

Manci néni ágyba parancsol minket. Azonnal elalszom, az éjszaka közepén mégis felébredek. Forgolódom az ágyban, nem tudok újra elaludni. Jár az agyam, mint a motolla. Vajon sikerült-e ledönteni a Sztálin-szobrot? S mi történt a Rádiónál? Félálomban vagyok, amikor apámék átmennek a szobán.

Felpattanok az ágyból.

– Mit láttatok? – fogom meg apám zakóját. Ő szó nélkül kezembe ad egy alakatlan, szürke acéldarabot.

– Mi ez? – kérdezem csodálkozva.

– A Sztálin-szobor egy darabja – mondja mosolyogva. Elégedetten bólintok, de azért tovább faggatom:

– És hogy sikerült?

– Úgy, ahogy mondtam. Hegesztőpisztollyal körbevágták a csizmaszárát, s ment minden, mint a karikacsapás.

– És mi lett a csizmákkal? – kérdezem aggódva.

– Ott maradtak a talapzaton.

– Az nem lehet. El kell onnan takarítani. Rendnek kell lennie.

– Nem biztos – mondja apám elgondolkodva –, lehet, hogy jó is, ha ott maradnak. Figyelmeztetőül.

– Nem – mondom, s tudom, hogy igazam van. – Sőt, a talapzatot is le kell bontani – teszem hozzá. – Hatalmas szabad terület. A szobor helyére építeni kell egy nagy fedett sportcsarnokot. Tízszer akkorát, mint a mostani. Ha olimpiát akarunk rendezni, kell egy ilyen sportcsarnok.

– Ne szaladjunk annyira előre – próbál lehűteni apám –, várjuk meg, amíg győz a forradalom.

Tágra nyitom a szemem:

– Forradalom? Hát nem tüntetés van?

– Nem. Ez már forradalom – mondja apám, nagyon határozottan.

Kicsit elbizonytalanodom, de nem adom fel a harcot.

– Jó, de ha győz a forradalom, akkor ugye meg lehet építeni a Sztálin-szobor helyén a Sportcsarnokot?

– Ezt nem mi fogjuk eldönteni, hanem mindenki, aki részt vett a szobor ledöntésében. De most már tényleg jó lenne, ha visszamennél az ágyadba – fejezi be apám a beszélgetést.

Engedelmeskedem, de nem tudok elaludni. Kavarnak fejemben a dolgok. Végül is kik fogják meghozni a döntést? Ki az a mindenki, aki részt vett a szobor ledöntésében? Az nem lehet, hogy csak azok, akik a hegesztőpisztolyt kezelték vagy a csörlőskocsikat vezették. Hanem azok is, akik nem csináltak semmit, de ott voltak a téren. S mi, akik sokáig ott voltunk, de a szobor ledöntésénél már nem? Igazágtalan lenne, ha kimaradnánk, hiszen a Sztálin-szobortól egy sokkal veszélyesebb helyre mentünk, a Rádióhoz. És Laci bácsi, aki szintén ott volt egy darabig, s azért ment el, mert betojt? Egyáltalán, hogyan lehet megállapítani, hogy ki volt ott és mikor? Anélkül aludtam el, hogy egyetlen kérdésre is sikerült volna választ találnom.

Álmomban ott álltam a téren. Egy ember dolgozott a hegesztőpisztollyal a csizma szárán. Felkapaszkodtam a talapzatra, kivettem a kezéből a szerszámot, és elkezdtem a munkát a szobor bokájánál. Percek alatt ledőlt a monsterrum, s a talapzaton alig maradt valami. Mindenki ujjongott, tapsolt a téren. Engem ünnepeltek. Ott láttam a tömegben az egész családot. Mellettük Laci bácsit, kicsit arrébb Reni nénit és Róna bácsit összekapaszkodva. Felém mutogattak és éljeneztek. Aztán hirtelen csend lett, mire felébredtem.

Néhány pillanatig nem tudtam, hol vagyok, aztán hirtelen minden világossá vált. Felkeltem és átmentem a másik szobába. Megérintettem apám vállát, s a fülébe súgtam:

– Megvan a megoldás. Tudom, ki fogja eldönteni, hogy mi legyen a Sztálin-szobor helyén. Nem csak azok, akik ledöntötték a szobrot. Hanem mindenki. Azok is, akik ott se voltak a téren.

Visszamentem az ágyamba. Oldalamra fordultam, s azonnal elaludtam.

* * *

1956. november 3-a, szombat. Gyönyörű napsütéses reggel. Már tegnap sem hallottunk lövöldözést. Most már biztos: győzött a forradalom! Apám dél előtt be akar nézni a kirendeltségre. Azt mondja, magával visz. Helyreállt a rend, hétfőn már biztosan dolgozni kell. Gyalog megyünk végig a Rákóczi úton. A házakon belövések, némelyik épület félig leomlott. Egy ruhabolt kirakatából hiányzik az üveg. Ingek, pulóverek teljesen szabadon. Előttük egy tábla, valaki ráírta: „A forradalom tisztességes, a magyar nép nem lop.” Az utcán rengeteg ember. Van, aki siet, van, aki sétál, meg-megáll, nézeget. Ha ránézek valakire, visszamosolyog. Hát persze, gondolom magamban, mindenki boldog, hiszen győzött a forradalom. Az úton, ferdén, keresztbe fordulva

kilőtt tank, mellette egy halott katona. A hátán fekszik, össze van égve, de jól látni az arcát, ferde szemeit.

– *Hát ilyenek az oroszok?*

– *A Szovjetunióban nem csak oroszok élnek – válaszol apám –, talán tatár lehet vagy kirgiz.*

– *S ilyen kicsik a tatárok? Vagy a kirgizek?* – faggatom tovább.

– *Úgy tudom, eléggé kis termetűek, de ez megégett szegény, azért zsugorodott össze ilyen kicsire.*

– *Menjünk tovább!* – fogom meg apám kezét és húzni kezdem el, el a halottól, el a kilőtt tanktól.

Sírás fojtogatja a torkomat, pedig most örülni kell. Hiszen győzött a forradalom! Elérjük a Nagykörtut. Apám megmutatja a helyet, ahol 23-án éjjel Sztálint lángvágóval feldarabolták, s ahonnan az egyik darabját nekem hazahozta. Ezt nem gondoltam volna. Azt hittem, hogy miután ledöntötték, azonnal darabokra vágták.

– *Hogyan hurcolták el ilyen messzire?*

– *Hogyan?* – kérdez vissza apám –, *hát teherkocsival. És – teszi hozzá – diadalmenetben...*

* * *

A kirendeltség a Rákóczi tér mellett van, a Békési utcában. Az ajtaja nyitva, a kirendeltségvezető fél órával előbb érkezett. Apámmal beszélgetnek, értékelik a kialakult helyzetet. Apám azt mondja, győzött a forradalom, most a romokat el kell takarítani, és meg kell kezdeni a demokratikus rendszer kialakítását, de a legfontosabb, hogy már hétfőn mindenki felvegye a munkát. A kirendeltségvezető ezzel egyetért, mint mondja, a munkástanácsok is a hétfői munkakezdés mellett vannak, de fél, hogy az oroszok nem fogják annyiban hagyni az egészet. Apám azt mondja, ő is hallotta, hogy több orosz katona jön, mint amennyi kivonult, de szerinte ezt nem fogja megengedni a Nyugat. – *De akár jönnek, akár nem, a mi dolgunk az, hogy helyreállítsuk a rendet és hétfőn elkezdjük a munkát* – teszi hozzá. – *Felhívom az alagi központot, hátha bent van az öreg* – mondja a kirendeltségvezető. Az öreggel egyszer én is találkoztam, amikor apám elvitt egy vállalati rendezvényre. Ő az igazgató, Rubik Ernő, a híres repülőgép-tervező. *Igazad van* – mondja a kirendeltségvezető, amikor letette a kagylót. – *Az Alagi Kísérleti Üzem hétfőn megkezdi a munkát* – teszi hozzá. – *Szerintem mára végeztünk* – mondja apám –, *megérdemlünk egy fröccsöt.*

A presszóba alig tudunk bemenni. Minden hely foglalt. Sokan az asztalok között állnak pohárral a kezükben, mások helyet keresnek, jönnek-mennek. A pincérek gyorsak, előzékenyek. Mosolyogva kerülgetik az embereket.

Azokat is kiszolgálják, akiknek nem jutott ülőhely. Az emberek türelmesek, udvariasak, megértőek. Valaki bekiált a nyitva tartott ajtón:

– *A nemzetőrök elfogtak egy ávósti!*

A vendégek kitódulnak az utcára. Két nemzetiszín karszalagos férfi karon fogva vezet egy bőrkabátos embert. Ki ez, mit csinált, hova viszik, mi lesz vele?

– *Nem bántjuk* – feleli az egyik karszalagos a záporozó kérdésekre.

– *Állítólag halálra kínzott egy embert* – teszi hozzá a másik. – *Most biztonságos helyre visszük, s majd a független magyar bíróság fog ítélezni felette.*

Az emberek bólogatnak:

– *Úgy van. Helyes. Igaza van. Majd a független magyar bíróság...*

* * *

Soha nem felejttem el ezeket a mondatokat. Harmincöt esztendővel később, 1991 októberében, az igazságtételi törvényről szóló parlamenti vitában felszólalva,² elmeséltem ezt a történetet. Azt mondtam, most módunk van arra, hogy '56-tal szembeni adósságunk kései törlesztéseként a bűnösöket végre a független magyar bíróság ítéletére bizzuk. Történelmi adósságot teljesít a parlament, ha megszavazza az igazságtételi törvényt.

Felszólalásom után Hack Péter, a Szabad Demokraták Szövetségének egyik prominens képviselője odajött hozzám, s megilletődve gratulált. Más kérdés, hogy az igazságtételi törvényt – a többi ellenzéki képviselőhöz hasonlóan – ő sem szavazta meg. Az SZDSZ tartózkodott, az MSZP és a Fidesz pedig a javaslat ellen szavazott...

* * *

1986-ban Lovász Józsi barátommal elhatároztuk, hogy beutazzuk az Egyesült Államokat. A barátság nagy próbája egy ilyen út, de a miénk kiállta. Végigjártuk a keleti partot, majd átrepültünk nyugatra. Október 23-a Los Angelesben ért bennünket. Ott élő barátom, Dancs Kálmán elvitt bennünket a Los Angeles magyar közössége által szervezett ünnepségre. Egy park bejáratánál szállunk ki a kocsiból. A fák között hirtelen megpillantok egy táblát. Ismerős név, furcsa szóösszetétel: Mindszenty Square. Néhány lépés, és egyszerre harminc évet repültünk vissza az időben.

Lobognak a lyukas zászlók, felhangzik a Himnusz. A pódiumon Tollas Tibor költő, a szabadságharcos szövetség európai elnöke. Saját versét mondja: *Bebádogoztak minden ablakot...* Aztán Szörényi Éva magyar népviselet-

² Parlamenti felszólalás az igazságtételi törvény vitájában: <http://konyai.hu/v02>

ben angolul szavalja el a verset. Egy szenátor angol nyelven méltatja a magyar szabadságharcot, majd bemondják, hogy a rab nemzetek képviselői vonulnak fel nemzeti zászlakkal, tisztelegve a forradalomnak. Videóra veszem az egész ünnepséget. Körbejárom a teret, közelítem a jellegzetes arcokat, ha a felvétel közben valakinek nekimegyek, hol sorryt mondok, hol bocsánatot. Megörökítem a szónokok minden szavát, a magyart s az angolt egyaránt. A tér mellett elhaladó úton a forgalom zavartalan. Tiszteletben tartják az ünnepünket, de nemigen törődnek velünk. Az ünneplők betöltik az emlékmű körüli teret. Egy piciny magyar sziget az amerikai tengerben – gondolom magamban –, egy cseppnyi méltóság a hétköznapi szürkeségében. Sajnálni kezdem az amerikaiakat, s rögtön utána az otthoniakat. Este későig borozgunk, beszélgetünk. – *Boldogok lehettek* – mondom Kálmánnak –, *szabadok vagytok, mint az amerikaiak, s közben ünnepelhetitek a magyar forradalmat.*

Négy évvel később mi is szabadok lettünk. S a forradalmat is évről évre megünnepeljük. 1993-ban díszvendégként én szónokoltam a Mindszenty téren. Mégsem lettem boldog. Mégsem lettünk boldogok.

* * *

Apám nem élte meg a szabad választásokat. Pedig negyvenöt éven keresztül erre a pillanatra várt. Nem mintha a háború előtt olyan jó sora lett volna. Apja finác altiszt volt, anyja otthon a három gyerekkel. Szűkös körülmények között élt a család. Érettségi után dolgozni ment, mezei jogászként végezte az egyetemet. Az államvizsga előtt behívták katonának. Harmincéves volt, amikor az orosz fogságból hazajött. És negyvenévesen még mindig azal biztatta magát, hogy „guggolva is kibírjuk, amíg kivonulnak az oroszok!”

Ötven volt, amikor ügyvédjelöltként újrakezdte a tanulást. És ötvenöt, amikor révbe ért. Dabason ügyvéd lehetett. Elnehezül a szívem, ha arra gondolok, nekem mennyivel könnyebb volt minden. És még inkább, ha arra, milyen nehéz is a gyerekeimnek. Mert nem élhették meg mindazt, amit apám, és amit én megélhettem... Nagyon szerette az unokáit. Egyszer panaszkodtam, mondván, valahogy kevesebb bennük az akarat, a kitartás, mint ami bennünk volt. – *Persze* – mondta apám –, *mert ti még jól meg voltatok csinálva!*

Hetvenéves volt, amikor nyugdíjba ment. Nem akarta megadni magát az öregségnek. Minden reggel megborotválkozott, öltönybe öltözött, nyakkendőt kötött. Falta a videókat, gyűjtötte a magyar szöveggel alámondott amerikai filmeket, a vietnami háborúról, a Vadnyugatról, a világháborúról, mindenről. S közben élénken figyelte a változásokat. Örült, hogy benne vagyok, egy percig sem aggódott. Amikor az MDF Pest megyei listavezetője lettem, már nagyon beteg volt. Biztattuk egymást, együtt megyünk majd Dabasra kampányolni. 1990. február 20-án késő délután a Péterfy Sándor utcai lakásban, ahol én is

felnőttem, hosszasan ültem az ágyánál. – *Nem megy tovább, fiam* – mondta, s csak legyintett, amikor vigasztalni próbáltam. Azután még nagy nehezen beszűrűsölt egy fél bögre spárgalevest, amit a menyé főzött neki, majd azt mondta: – *Fáradt vagyok* – és becsukta a szemét. – *Beszélgj a jóistennel* – kérleltem, miközben nem tudtam, felfogja-e a szavaimat. – *Beszélgj a jóistennel, segítsen, hogy sikerüljön nekünk ez az egész.* Kezének szorítását ma is érzem, ahogy mindezt felidézem. És a lelkipurdalást, hogy akkor elmentem.

Anyám hetvenkét évesen új életet kezdett apám halálakor. Addig minden törekvését, gondolatát apámnak rendelte alá. Fogtechnikus volt, imádta a szakmáját. A lakásban rendezték be a laboratóriumot, a munka mellett velünk is foglalkozhatott. Rengeteget dolgozott és sok pénzt is keresett vele. Az első pillanattól az utolsóig ő volt a családfenntartó. De a tekintély apám volt, akihez mindenben alkalmazkodott. Miután apám nyugdíjba ment, majd beteg lett, még inkább kiszolgálta. A halála után viszont felszabadult, s elkezdte a saját életét élni. Továbbra is dolgozott, de a pénzét már nem apám hobbijaira, hanem arra költötte, amit ő tartott fontosnak. Naponta eljárt misére a Rózsák terére, és anyagilag is támogatta a plébániát, meg az MDF helyi szervezetét. Gyűlésekre járt, kampányolt, szervezkedett. A budapesti fórumaimon majdnem mindig ott volt, de vidékre is többször elkísért. 1996-ban az MDNP-be is belépett. Mondtam is neki, ha egyszer egy történész az életpályáját fogja kutatni, azt hiszi majd, öregségedre egyszerre megváltoztál. Hetvenkét évig egyetlen pártnak sem voltál tagja, azután néhány éven belül kettőnek is. Egyszer azt mondta, ha meghal, Bolberitz Pál temesse el, a család jó barátja. Nos, miután Antall József miniszterelnököt Bolberitz búcsúztatta, anyám kijelentette, nem lenne illendő, ha őt is Bolberitz temetné. Viszont itt van a Rózsák terén ez a fiatal plébános, Spányi Antal, szeretné, ha ő temetné el.

Amikor Spányit püspökké szentelték, szemére vetettem, hogy tehette ezt anyámmal, aki nem szeretné, ha nagy ember temetné el. És bár Spányi Antal a személyes kapcsolat hitelességével végezte el a szertartást, amiért máig hálás vagyok neki, tény, hogy anyám az utolsó napokban szívesebben fogadta a véletlenül betévedt református lelkész és a kórház szomszédságában szolgálatot teljesítő katolikus pap vigasztaló szavait. No meg azokat a verseket, amelyeket én mondtam el neki a betegágya mellett. 2007. január 14-én este tíz körül csengett a telefon. Sírva hívott Boga Marika, a szinte családtaggá vált erdélyi kislány, aki anyámnál lakott és gondozta őt az utolsó években. Azt mondta, úgy érzi, anyám nem éli meg a reggelt. Bementem, leültem az ágya szélére, beszéltem hozzá. Megismert, de már nem válaszolt. Fogtam a kezét, imádkoztam az Üdvözlégy, Máriát. Ő csak zihált, nem reagált. Bejött az ügyeletes orvos, mondta, maradjak csak nyugodtan. Mégis eljöttem, s hajnalra meghalt az anyám. Azóta sem találom a magyarázatot, miért hagytam magára az utolsó pillanatokban. Miért nem maradtam vele, s miért nem maradtam apámmal?

A család

Edesanyám

Édesapám

Szüleim
esküvője

...és a mienk

Három Imrék: apámmal és nagypapámmal...

...apámmal és fiammal

A család

Nővéremmel, Dzsindzsivel
1949-ben

Családi kép 1951 decemberéből

...és 4 évvel később, hatévesen

...és nem sokkal a forradalom
után

A két kisfiammal, Imivel és Zolival

Zoli keresztelője: Bolberitz Pál
celebrálja, a nővérem a keresztmama,
Imi „asszisztál”

Gyerekkor, ifjúkor, felnőttkor

1958-ban
a Péterfy Sándor
utcában

...és 1989-ben
ugyanott

Apám saját kezűleg csinált nekem egy
kisautót

12 éves koromra robogót is alkotott

...amit még 16 éves koromban is
használtam

Gyerekkor, ifjúkor, felnőttkor

A „beállított” képen Róna (Ármin) bácsival
a Dózsa Eötvös utcai vívótermében

Apámmal 16 éves koromban...

...és 10 évvel később

Nővérem
esküvői tanújaként
1969-ben

Lakossági fórumon. Szemben édesanyám
és Venczel Éva

Amikor még az utolsó oldalon
kezdtek olvasni az újságot (1966)

1991. október 22-én a parlament MDF-frakciója a forradalom harmincötödik évfordulóját ünnepli. A képviselői irodaház ülésterme zsúfolásig megtelt. Az ünnepségre meghívtam Pongrátz Gergelyt, s kértem, hozza magával néhány Corvin közti bajtársát. Amikor a vendégekkel bejövünk, a képviselők felállva tapsolnak. Néhány perc múlva a miniszterelnök is megérkezik. Arcán nyoma sincs a meglepetésnek. Kezet fog Pongrátzcal. Udvarias szavakkal üdvözli, Pongrátz viszonzozza. Tegeződnek.

* * *

Pongrátz és Antall. A két ember – két külön világ. Pongrátz ösztönös és indulatos, Antall tudatos és fegyelmezett. Ötvenhatban mindketten huszonnégy évesek. Pongrátz szabadságharcos, a Corvin köz parancsnoka. Fegyverrel harcol az oroszok ellen. Antall politikus, már akkor is az volt. Édesapja mellett részt vett a Kisgazdapárt újjászervezésében.

A forradalom leverése után Pongrátz elmenekült az országból. Ha marad, az első között akasztják fel. Antallt ilyen veszély nem fenyegette. Neveltetése, a családi hagyományok és személyes elhivatottsága okán pedig fel sem merült benne, hogy elhagyja hazáját. 1957-ben egy alkalommal találkozott Pándi (Kardos) Pállal, a később Kossuth-díjjal is megjutalmazott irodalomtörténésszel. Amikor Pándi meglátta Antallt, meglepődve kiáltott fel: – *Mi az, Antall, te nem disszidáltál?* Mire a válasz: – *Kardos úr, ön elfelejti, hogy Magyarország nekem a hazám, és nem a működési területem.*

Pongrátz, amikor az emigrációból hazajött, segíteni akart itthon maradt, meghurcolt bajtársain. Pénze nem volt, de voltak elképzelései. Öregek otthonát akart építeni az ötvenhatosoknak, s ehhez kormánypárti politikusok segítségét kérte. Engem is felkeresett. Én javasoltam, hogy a helyszín a sashalmi szovjet laktanya legyen. Az oroszok kivonultak, az ötvenhatosok elfoglalják a helyüket. Jelekpes igazságtétel.

Pongrátzcal aztán többször is találkoztunk. Nem értettem, miért akar mindenáron „parancsnok” lenni, miért száll be méltatlan csatározásokba. – *Huszonnégy éves korodra nemzeti hős lettél, mégis életben maradtál* – mondtam neki. – *Kivételes szerencse, ha a magyar történelmet nézzük. Ki az, aki veled ebben vetekedhet? Kit érdekel, ki a „parancsnok”? Úgyis te vagy az.* Persze nem hallgatott rám, folytatta szélmalomharcát, s egyre méltatlanabb helyzetbe keveredett...

* * *

Antall leül az elnökségi asztalhoz, a mellettem lévő székre. – *Nagyon bátor vagy* – mondja fojtott hangon –, *hogy ezeket idehoztad.* Megértem a miniszter-

elnököt. Másfél év telt el a választási győzelem óta. Az akkori népszerűségnek nyoma sincs már. Sokan azt hitték, ha olyan lesz a rendszer, mint Nyugaton, úgy is fognak élni, mint a nyugatiak. Vannak, akik a felelősök megbüntetését hiányolják. Azt mondják, nem is történt rendszerváltás. Köztük olyanok, akiknek, annak idején a hangjukat sem hallottuk. Az országban tapasztalható elégedetlenség a kormánypárti képviselőcsoportra is kiterjedt.

Antall attól tartott, hogy az ötvenhatosokkal való közvetlen találkozás a frakcióban növelheti az elégedetlenséget, s indulatokat kelthet. Ezekkel a veszélyekkel én is tisztában voltam. Ugyanakkor úgy éreztem, hogy másfél év után egyszerűen szükségünk van arra, hogy egy kicsit megálljunk, s a napi problémákon felülemelkedve gondoljuk át a mögöttünk álló időszakot. Hiszen amit eddig elértünk, azért magyarok ezrei életüket adták 1956-ban. Ezért abban bíztam, hogy a közös ünnepelés nem az indulatokat, hanem az elszántságot fogja növelni a képviselőcsoportban.

Közben a teremben csökkenőben a zsidobongás. Felállok, s bekapcsolom a hangosítót. Énekeljük el a Himnuszt, mondom. Király B. Izabella kezdi az éneklést. A tanárnőnek szép hangja van és jó hallása. Zenei kíséret nélkül is szinte tökéletes a kórus. Teljes az összhang a közös éneklésben – miközben ha ránézek egy-egy képviselőre, mindegyikük hangját külön is hallani vélem. Pongrátz is énekel, Antall hangját is hallom magam mellett.

A Himnusz után állva maradok. – *Kedves Barátaim* – mondom, s néhány-szor rákoppintok a mikrofonra. – *Itt vagyunk együtt, a szabadon választott Országgyűlés legnagyobb képviselőcsoportja, sorainkban a parlamentnek felelős kormány tagjai, mellettem Antall József miniszterelnök, itt vannak a hajdani pesti srácok, a Corvin közti szabadságharcosok Pongrátz Gergely vezetésével, fejem fölött a lyukas nemzeti zászló. S mindez, kedves barátaim, történik hivatalos nemzeti ünnepünk előestéjén a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának üléstermében. Na, most mondja nekem valaki, hogy nem történt rendszerváltás!*

Többen nevetnek, majd tapsolni kezdenek. Mielőtt folytatnám, a Corvin köziekre nézek. Pongrátz tapsol, s ha a parancsnok, akkor a többiek is. Átadom neki a szót, mondja el ő és mondják el bajtársai, amit ötvenhatról fontosnak tartanak elmondani.

Pongrátz igazi parancsnokként viselkedik. Mond néhány mondatot, majd egymás után mutat rá bajtársaira. Pattogó szavakkal azt is megszabja, miről beszéljenek. Hallgatom a történeteket, nézem a képviselők arcát, s elégedetten állapítom meg magamban, hogy Antall balsejtelmei nem igazolódtak be.

Elbúcsúztam a miniszterelnöktől, kikísértem a vendégeket. Magamra maradtam a munkatársaimmal. Mondtam, akinek van még ideje, s van kedve beszélgetni, szívesen látom a szobámban.

Bejönnek a régi barátaim, akik miattam csatlakoztak hozzánk. Tóth László, a kabinetfőnök, akivel együtt csináltuk a Jogászfórumot. Venczel Éva,

aki már jó tíz év óta közel áll hozzám, s az ellenzéki időszakban informatikusként segített az anyagok szerkesztésében, a taxisblokádnak pedig úgy döntött, hogy itt a helye. Paróczai Gabika, aki kezdettől munkatársam volt az ügyvédi irodában, az eltelt tizenhét év alatt teljes szívvel mellettem állt, s lehet, többet tud rólam, mint én magam.

De nemcsak ők, hanem jószerével mindenki, aki részt vett az ünneplésben. Tóth Ágnes édesapja katonatiszt, éppen ötvenhatban végzett. Azt mondja, tőle semmit sem hallott a forradalomról. Se jót, se rosszat. De amit ma átélt, azt soha nem fogja elfelejteni...

II.

A MEGÁLLAPODÁSOS FORRADALOM

1956 után már nem lehetett a hatalmat a régi módon gyakorolni Magyarországon. A Kádár-rendszer alapja egy hallgatólagosan létrejött kompromisszum volt, amelyet a hatalmát restauráló állampárt a forradalom leverését követő – történelmünkben példátlan mértékű – véres megtorlás után a megfélemlített embereknek felkínált, s amelyet azok tudomásul vettek. Élhetsz egy kicsit jobban, s a magánéletedben békén hagyunk, de a hatalmat mi gyakoroljuk, abba nincs beleszólásod.

A nyolcvanas évek végére e kompromisszumon nyugvó közmegegyezés felbomlott. A hatalom birtokosai már nem tudták biztosítani az embereknek a korábban megszokott viszonylagos jólétet, s ezzel párhuzamosan független szervezetek, mozgalmak jöttek létre, utcai demonstrációkra került sor. Mindezt az állampárt kisebb-nagyobb ellenállás után végül is tudomásul vette, amiben jelentős szerepe volt a kelet-nyugati viszonyban bekövetkezett enyhülésnek. A megváltozott nemzetközi helyzetben ugyanis a hatalom birtokosai egy erőszakos fellépés esetén már nem számíthattak a gazdaságilag és politikailag meggyengült Szovjetunió feltétlen támogatására. Az emberek többsége azonban távol tartotta magát a politikától, s a rendszer által biztosított kereteken belül maradván próbálta megőrizni korábbi életszínvonalát, miközben a változások mibenlétéről és mértékéről a politikailag aktivizálódók véleménye is erősen megoszlott. Abban azonban mindenki egyetértett, hogy a változások csakis békések, erőszakmentesek lehetnek. Ez volt az új társadalmi közmegegyezés, amelynek alapján – politikai megállapodások révén – alig több mint egy év leforgása alatt demokratikus jogállam váltotta fel a válságban vergődő pártállamot.

E megállapodások sorában az első az Ellenzéki Kerekasztal létrejötte volt 1989. március 22-én. A második a szeptember 18-án aláírt megállapodás a szabad választások törvényi feltételeiről és a köztársasági alkotmányról. E megállapodásokat az 1990-es választások utólag legitimálták, de már eredetileg is az akkori politikai erők széles körű konszenzusán alapultak. A sorozatot a választások után megkötött MDF-SZDSZ-megállapodás zárta le, amely megteremtette a demokratikus kormányzás még hiányzó feltételeit, és jogállami passzusokat iktatott az alkotmányba, amire a kerekasztal-tárgyalásokon még nem volt lehetőség. A szabadon választott országgyűlés a megállapodásban foglalt törvényjavaslatokat megvitatta, s csekély változtatásokkal, elsőprő többséggel elfogadta.

Aligha vitatható, hogy ezek a politikai megállapodások forradalmi változásokat hoztak, amiben végül is minden politikai erőnek megvolt a maga

szerepe. A változások motorja az Ellenzéki Kerekasztal volt, de a tárgyalások során az állampárt reformerei korrekt partnereknek bizonyultak. Sőt a maguk módján az ortodox kommunisták is hozzájárultak a sikerhez. Azzal, hogy ők is tartották magukat a hallgatólagosan létrejött új közmegegyezéshez, azaz legfeljebb fenyegetőztek, de nem lőttek...

A kezdetek

Útkeresés

Ott vagyok az 1988-as esztendő nagy demonstrációin, az erdélyi falurombolás és a dunai vízi erőmű elleni tüntetéseken. Elmegyek Nagy Imre jelképes sírjának avatására a párizsi Père-Lachaise temető negyvennégyes parcellájához. Az MDF fórumain a Jurta Színházban ugyanúgy részt veszek, mint a Szabad Kezdeményezések Hálózatának néhány rendezvényén. Ügyvédi irodám falát '81 tavaszától a Szolidaritás vászonnaptára díszíti, amelyet a *Kilencek* költői csoporthoz tartozó Kovács Istvánnal közös, lengyelországi utunkról hoztam haza. Zakóm hajtókáján a Duna Kör kék kitűzőjét viselem, s a Demszky Gábor, Kőszeg Ferenc és Mécs Imre által létrehozott, illegális Független Jogvédő Szolgálat által küldött ügyeket ingyen intézem.

Megütközéssel olvasom, hogy Bányász Rezső kormányzóvivő még '88 márciusában is úgy nyilatkozik, a kormány nem ismer Magyar Demokrata Fórum nevű szervezetet. Egyetértek a népi-nemzeti ellenzék vezérével, Csoóri Sándorral, hogy a nemzeti szocializmus rövid időszaka után a *nemzetietlen szocializmus* évtizedei következtek, és osztom a polgári radikális Tamás Gáspár Miklós kételyeit, vajon lehet-e a *bolsevik kutyából demokrátikus szalon*. S kezdettől fogva furcsállom, hogy ebből az egész forrongásból a jogászság kimaradni látszik. Holott a magyar progresszív mozgalmakban a jogászok mindig is meghatározó szerepet játszottak. A hatalmi rendszer átalakítása pedig nem kis részben jogi munka, amit aligha lehet rábízni a hatalom jogászaira. Nagyon tisztetem az írókat, költőket, filozófusokat, szociológusokat, de jogászokra mindenképpen szükség lenne.

* * *

A bírák, ügyészek hierarchikus szervezetben működnek. Vannak közöttük, akik hozzám hasonlóan gondolkodnak, de ha bármit tennének, elveszítenék az állásukat. Az ügyvédekkel más a helyzet. Ők viszonylag szabadok, függetlenek. Meg is indult közöttük egyfajta mozgolódás: Rüttner György megszervezte a Fialat Ügyvédek Klubját. Eljárok a rendezvényeikre, korombeli s nálam fiatalabb kollégákkal találkozhatom. Zene, tánc, étel, ital. Emellett

mindig meghívnak néhány ismert közéleti embert, akik érdekes vagy kevésbé érdekes előadásokat tartanak egy adott témában. Legutóbb Siófokon volt egy kétnapos buli, valamilyen hivatalos jogászkongresszushoz kapcsolódott. A zene kifogástalan, ott van Cseh Tamás is. A második nap délelőttje a politika és a gazdaság demokratizálásáról szól. Az előadók a lehető legprogresszívak. Pozsgayt s Biharit meghallgatom, jókat mondanak. Sárközy Tamás stílusát még élvezem is, értékelem a humorát. Aztán jön még egy reformer, akinek már nem emlékszem a nevére. Ő unalmasan beszél, ezért felállok, s kimegyek a teremből. Csatlakozom a barátaimhoz és a sörömhöz. Egy idő után Cseh Tamás ül az asztalunkhoz. – *Érdekes volt az előadás, sajnálhatjátok, hogy kihagytátok* – mondja. – *Tele van a hócipőm a reformerekkel* – válaszolom. – *Ők legalább csinálnak valamit, ti meg csak lázadotok* – mondja Tamás, aztán hozzáteszi –, *illetve akarnak valamit csinálni*. Ezen aztán egy jót vitatkozunk, hogy mit lehet és mit nem, s főleg, hogy mit érdemes.

Később átvittem Tamást Lovász József barátom közeli házába. Ott folytatódott a beszélgetés, volt gitározás, ének, s egy komolyabb italozásba is belebonyolódunk. Végül Tamás fogta a gitárját s faképnél hagyott bennünket. Máig sem tudom, hogy a vita akkori állásánál melyikünk volt a reformer, s melyikünk a radikális...

* * *

1988. szeptember 3-án tagsággal rendelkező szervezetté alakult a Magyar Demokrata Fórum. Alapszabályt fogadott el, ideiglenes elnökséget választott és megkezdte az országos szerveződést. Egy héttel később, szeptember 10-én elautóztam Esztergomba, az MDF által meghirdetett környezetvédelmi fórumra, amelynek középpontjában a bős–nagymarosi erőmű kérdése állt. Kodolányi Gyula, a fórum fő szervezője elnökölt, s a tanácskozás egy szakaszában Bíró Zoltán, az MDF elnökségi tagja is. Bíróval futólag már találkoztam a Jurta Színházban, s bevallom, nem tett rám jó benyomást. Szigorú, humortalan embernek tűnt. Inkább látszott hivatalnoknak, mint politikusnak. Kodolányiról tudom, hogy Illyés Gyula veje. Azon gondolkodom, hány éve is, hogy Illyés meghalt? Négy vagy talán öt év is elmúlt azóta... Temetése csendes demonstráció volt a magyarság összetartozása mellett. S egy kicsit a nemzeti érzést elnyomó rendszer ellen. Legalábbis én így éreztem, ahogy ott álltam a tömegben. Kodolányi szintén költő és műfordító, mint az apósa volt. Néhány versét olvastam, de még sohasem láttam. Közelebb megyek a pulpitushoz, hogy jobban szemügyre vegyem. Szolid, szerény embernek látszik, olyan, akiben megbízhat az ember. Rokonszenves, gondolom magamban, de nem úgy néz ki, ahogy az ember Illyés Gyula vejét elképzelné. Csoorít látom még az első sorban az ismert MDF-esek közül. Ő a legnagyobb név az elnök-

ségben. Az irodalmi életnek is meghatározó személyisége, a népiek elismert vezére. Illyés halála után ő vette át a stafétabotot. Ha elnököt választ az MDF – az előbb hallottam, hogy erre még ebben a hónapban sor kerül –, szerintem más nem is kerülhet szóba.

Nagy ováció kíséretében bejelentik az MDF esztergomi szervezetének létrehozását. Valaki a Nagymaros Bizottság nevében kéri a jelenlévőket, hogy minél többen jöjjenek el a bős–nagymarosi erőmű ellen szervezett hétfői tüntetésre. Találkozás délután ötkor a Vörösmarty téren. A tüntetés fő követelése, hogy népszavazás döntsön az erőmű ügyében. Remek a hangulat, engem is elfog a lelkesedés, felszabadultnak érzem magam.

Összefutok Mózsi Ferivel. Kérdezi, beléptem-e már az MDF-be. Mondom, nem, de szívesen belépnék. Azt mondja, hoz egy nyilatkozatot, s ő lesz az ajánlóm. Így lettem a Magyar Demokrata Fórum tagja. Mózsi Feri a barátom. Édesapja Sánta Ferenc, akit én a legnagyobb élő magyar írónak tartok. Feri is ír, egy novelláskötete már meg is jelent. Egykorúak vagyunk, egyetemistaként barátkoztunk össze. Ő a bölcsészkarra járt, én a jogra, de az irodalom iránti érdeklődés közös volt bennünk.

* * *

Gyerekkoromtól verseket mondok, amit az egyetemen sem akarok abba hagyni. 1966-ban gimnáziumi barátaimmal, Szénási Gyurival és Nagy Ferivel együtt, megszervezem a Jogi Kari Irodalmi Kört. Elsőnek Juhász Ferenc verseiből állítunk össze egy műsort, és az Eötvös Klubban, a *Hordóban* adjuk elő. A műsor után az államjog professzora, Takács Imre üzen, hogy menjek be hozzá. Kérdezi, milyen alapon írtuk a meghívókban, hogy a Jogi Kari Irodalmi Kör rendezi a Juhász Ferenc-estet? Mondom, azért, mert ezek vagyunk mi. – *Ez tévedés* – mondja –, *mert ilyen nevű szervezet nem létezik. Őt ugyan nem hívtuk meg az irodalmi estre* – folytatja –, *de eljutott hozzá a meghívó*. Mondom, elnézést kérek, hogy professzor úrnak nem küldtünk meghívót, de nem tudtuk, hogy érdekli az irodalom. – *Nem érdekel* – válaszolta –, *de sajnós, ez a kötelességem*. „Pártfeladat” – teszi hozzá. Becsületére legyen mondván, e figyelmeztető beszélgetésnél többet nem tett, mi pedig folytattuk a Jogi Kari Irodalmi Kör tevékenységét.

A bölcsészkaron működő *Tiszta szívvel* csoporttal vettük fel a kapcsolatot. Így ismerkedtem meg Mózsi Ferivel. Nagyon jó műsort állítottunk össze. Mózsi mellett Bereményi Géza novelláit olvastuk fel, s Bálint B. András, valamint Szentmihályi Szabó Péter verseit. András kivételével mindannyian bölcsészek voltak. Ő a jogi karra járt, de szép verseket írt. Korábban együtt jártunk az István Gimnáziumba. Nagy lelke volt, senki sem gondolta, hogy jogász lesz belőle. Az egyetem után nagyszerű újságíró lett. Szárnyaló, zabo-

látlan egyéniségét a jogi tanulmányok jótékonyan befolyásolták. Bereményi Irodalom című novelláját olvastam fel és Mózsai Szikrázó napsütésben című írását. Szentmihályi Szabó verseit már nem tudom magamban felidézni, az egyiknek a címe talán *Hippi-ének* volt. András négysorosára viszont szóról szóra emlékszem. *Egyenlet* volt a címe: „Adva van egy ország, zárójelbe téve. / Hatványon a népnek iksz liternyi vére. / Törtvonal, s alatta két égett fücsomó. / Meg egy fölnyitott sír. Ki az elnyomó?” Néhány másodperc döbbsent csend után a Hordóban kitört a tapsvihár. 1967-et írtunk.

Az Egyetemi Színpadon egyszer Latinovits Zoltán után szavaltam. Ez volt az utolsó nyilvános fellépésem. Úgy gondoltam, verset csak az mondjon, aki úgy tud szaválni, mint Latinovits. Most már csak szűk baráti körben mondok el egyet-egyet a kedves verseim közül.³

* * *

Annak, hogy miért az MDF-be léptem be, s miért nem a radikális ellenzékhez csatlakoztam, egyszerű a magyarázata. Az ellenzék két vonulata közül a Magyar Demokrata Fórum volt az, amely – minden más, hasonlóan fontos és tiszteletre méltó érték vállalása mellett – a nemzeti elkötelezettséget tette a legelső helyre. Engem pedig tulajdonképpen a nemzeti érzés sodort a politikába. S persze a tenni akarás. Eszmélkedésem óta úgy éreztem, nem elég, ha önmagamért, családomért, szűkebb környezetemért csinállok valamit. De az sem vonzott, hogy az emberiséget boldogítsam. Ez túl elvont volt számomra. A nemzet, a haza viszont kezdettől kézzelfogható valóság. Ezt éreztem már gyerekkoromban a Rózsák terei templomban, ahol a déli mise után a Himnusz énekeltük, a válogatott focimeccseken, ahol lobogtak a nemzetiszín zászlók és zúgott a „Hajrá, magyarok!”. Ezt kerestem és találtam meg a versekben, erről szóltak a hajnalokba nyúló baráti beszélgetések. Amikor pedig ’88 táján egyszerre csak megnyílt a lehetőség az értelmes cselekvésre, ezért, és csakis ezért adtam fel addigi békés és sikeres életemet, s indultam el egy bizonytalan úton.

A politika, s ezt ma is így gondolom: különleges foglalkozás. Célja nem a megélhetés biztosítása, de nem is valamiféle önmegvalósítás. Politizálni csak annak lenne szabad, aki ezzel a hazáját akarja szolgálni. Úgy vélem, a hazaszeretet nagyon mélyről, talán az ösztöneinkből táplálkozik. Agykutatók végeztek egy érdekes kísérletet. Fecsketojásokat Afrikába vittek, s az ott kikeltett fecskék, három kilométeren belüli eltéréssel, visszataláltak származási helyükre...

* * *

³ Verseik baráti körben: <http://konyai.hu/v03>

Mózsai Feri egyébként nemcsak MDF-tagga válásomban működött közre, hanem „labdarúgó-karrierem” előmozdításában is. Ő hívott el a Margitszigeti Úttörő Stadionba, ahol az Írószövetség SzocReálnak is becézett futballcsapatának tagjai hetente kétszer egymás között kispályás meccseket játszottak. A csapatot eredetileg Moldova György szervezte meg, s ő volt a kapitány is. Amikor elkezdtem lejárni az Úttörő Stadionba – majd télen a tornatermi edzésekre – még az „öregek” is játszottak, köztük Csurka István, aki sokáig a csapat első számú kapusa volt. De már akkor megindult egy átalakulási folyamat, s egyre inkább előtérbe került egy fiatalabbakból álló csoport, amelyhez Mózsai Ferivel együtt magam is tartoztam. Közöttünk volt Döbrentei Kornél, Kiss Benedek, Utassy József, Rózsa Endre, hogy csak azokat említssem, akiket jó költőknek is tartottam. Mi egyre inkább SzürReálnak neveztük magunkat, az öregekhez kötődő SzocReállal szemben. Az agilis Végh Antal erre a csoportra alapozta csapatkapitányi ambícióit. A konfliktust, mint annyiszor, most is megoldotta az idő. Az Írószövetség csapatában hamarosan mi vettük át az öregek helyét, a csapat élén pedig Végh Antal a Moldováét.

Arra, hogy pontosan mikor és hol debütáltam az Írószövetség csapatában, sajnos már nem emlékszem, de a körülményekre igen. Végh Antal szűkebb pátriájában, Szabolcsban, pontosabban Szatmárban került sor a mérkőzésre, ahol két napot töltött el a csapat. Volt író-olvasó találkozó, üzemlátogatás, többhelyszínes vendégeskedés, ételben, italban nem szűkölködtünk. A költségeket a hatalmas földterületen gazdálkodó termelőszövetkezet állta, ők voltak a meghívóink, az elnök, Végh Antal régi cimborája. Ellenfelünk a környékbéli falvakból összeállt afféle helyi válogatott volt. Kifutottunk a pályára, a kezdőkörben felsorakozott a két csapat, majd Végh Antal előlépett és egyenként bemutatta a játékosokat. A nevekhez mindig hozzátette, hogy milyen műfajban alkot az illető. Amikor rám került a sor, a nevem után egy kicsit kivárt, majd rezzenéstelen arccal folytatta: Kónya Imre – szakíró! Ugyanúgy tapsoltak, mint a többieknek, sőt, mintha néhányan elismerően bólogattak volna. Szép dolog, ha valaki verseket ír, még szebb, ha regényt, de a szakíró, az azért valami komolyabb foglalatosság lehet – gondolhatták. Tóni láthatóan meg volt elégedve magával, amikor megkérdeztem, hogy ez a szakíródolog, hogy jutott az eszébe. – *Nem vagy költő, sem prózáíró, és drámaíró sem írsz* – magyarázta. – *De jogász vagy, az pedig egy szakma. És valamit csak szoktál írni, szerződést, keresetet, ilyesmit? Ja, hogy még egyetemre jársz? Hát akkor dolgozatot.*

Az Írószövetségtől az Igazságügy SC (ISC) csapatához igazoltam át, ami tulajdonképpen a magyar ügyvédválogatott volt. Csapatkapitányunk Török Ferenc öttusázó olimpiai bajnok, aki a versenyszerű sportolásból kiöregedve ugyanolyan komolyan vette a focit, mint hajdan az öttusát.

Elsősorban az ő kapcsolatainak köszönhetően rendszeresen utaztunk külföldre is. Évente többször játszottunk oda-vissza meccseket a pozsonyi ügyvédekkel, de a foci révén Nyugatra is eljutottunk. Ráadásul szolgálati útlevéllal, ami azt jelentette, hogy ezek az utak nem számítottak a hivatalosan engedélyezett keretbe. Nem azért mondom, de előbb játszottam a legendás nápolyi San Paolo stadionban, mint Maradona, az argentin csodacsatár – villanyfényes mérkőzésen, a nápolyi ügyvédválogatott ellen, legalább két tucat néző előtt (ha a csapatok tartalékait is beszámítjuk). De nem a külföldi utak miatt igazoltam át az ügyvédcsapatba, hanem azért, mert itt már szabályos bajnokságban vettünk részt. Külön előny volt, hogy a legelső osztályban, ahonnan kiesni már nem lehetett, a feljutás veszélye pedig, nos, az nem fenyegetett.

Gazsi Gyula volt az, aki átcsábított az ügyvédi csapatba, ahol – azon kívül, hogy hátvédet játszott – ő volt az első számú szervező, intéző, mindezen a csapatkapitány mellett. Akkor keresett meg, amikor jobbszélsőre volt szüksége a csapatnak. Évfolyamtársam volt az egyetemen, s emlékezett „legendás” gyorsaságomra. Néhány év múlva azonban észrevettem, hogy egyre gyakrabban lefutnak az ellenfél balhátvédjei. Be kellett látnom, hogy legenda gyorsaságomból csak a legenda maradt. Ekkor mondtam búcsút az ügyvédi csapatnak, és csak barátok között, kispályán fociztam tovább. Egyetlen kivétel volt csupán. 1994-ben Lovász József barátom lehozta szülőfalujába, Ikladra az Újpesti Dózsa öregfiúk csapatát, akik a helyiekkel játszottak barátságos mérkőzést. Miután a belügy szponzorálta a Dózsát, az újpestiek – belügyminiszterként – meghívtak a csapatukba. Szívesen fogadtam az ötletet, annál is inkább, mert a két csatárlegenda, Bene Ferenc és Törőcsik András között egy félidőn át én lehettem a center...

* * *

Néhány nappal azelőtt, hogy Mócsi Ferenc barátom ajánlásával a Magyar Demokrata Fórum tagja lettem, kaptam egy meghívót. A Hazafias Népfront Belgrád rakparti székházában a Fiatal Ügyvédek Klubja szeptember 13-án vitát rendez az egyesülési és a gyülekezési jogról szóló törvénytervezetekről. Bevezetőt tart Bogdán Tibor, az igazságügy-minisztérium törvény-előkészítő főosztályáról. Mellékelték a tervezet szövegét és a Népfront által összeállított segédanyagot, amely az MSZMP Központi Bizottságának a két törvénytervezet szabályozási elveire vonatkozó ajánlásait tartalmazta, Fejti György előadói beszédével együtt. Szó esett ebben szocialista jogállamiságról, az emberi jogoknak a szocialista rendszeren belüli érvényesüléséről, a korábbi felfogás kritikai elemzéséről és felülvizsgálatáról, de a törvénytervezetek mögötti valódi szándékokról nem, holott ezek eléggé nyilvánvalóak voltak. Létrejött a

Fidesz, mint a KISZ ellenzéke, s az MDF, mint az MSZMP-é. Nem tudták megakadályozni, de megijedtek, s most meg akarják állítani a folyamatot. Június 27-én nagyszabású tüntetés volt a Hősök terén az erdélyi falurombolás ellen, hát megpróbálják a gyülekezési jogot is korlátok közé szorítani. Ruttner örömmel fogadta, amikor telefonon felajánlottam, hogy a vitaindítók után én is adnék egy értékelést. – Nagyszerű – mondta –, akkor legalább a Klub is letesz valamit az asztalra...

A hétfői Duna-tüntetés nagyszerűen sikerült. A hangulat hasonló volt, mint a Szent László-napi erdélyi tüntetésen. A motoros rendőrök felsorakoztak ugyan, de nem akadályozták a tömeg vonulását. „Aratnak a betörők” – skandálták a tüntetők – köztük persze én is –, jelezvén, hogy nem velünk szemben kell megvédeni a rendet. Nekem a „Vettünk nektek Yamahát, nem kell nekünk ez a gát!” rigmus tetszett a legjobban. Nem árt az ellenünk felsorakoztatott rendőrök figyelmét felhívni arra, hogy a költségvetésből vásárolt vadonatúj felszerelésüket nem a hatalomnak, hanem az adófizető állampolgároknak köszönhetik!

A tüntetés okozta jó hangulat bőven kitartott másnap délutánig, amikor a Belgrád rakparti Népfront-házban megkezdődött a Fiatal Ügyvédek Klubjának vitája az egyesülési és a gyülekezési törvénytervezetekről.

Ruttner bemutatja a meghívott vendégeket, akik a pulpituson mellette foglalnak helyet. Bogdán Tiboron kívül, aki a törvénytervezet kidolgozójaként a vitaindító előadást tartja, megjelent Gál Zoltán miniszterhelyettes és Kolláth György osztályvezető a Belügyből, valamint Halmai Gábor docens a Közgázról. Őt egyszer már hallottam beszélni. Az MDF képvisleti demokráciáról tartott januári fórumán – miután az MSZMP-tag Schmidt Péter és Bihari Mihály az erőteljes presszió hatására lemondták a részvételt a huszonhét felszólaló közül – Sólyom Lászlóval mindössze ketten maradtak jogászok. Emlékszem, a parlament akkoriban elfogadott, igencsak korlátozó ügyrendjéről tartott kritikus előadást.

Bogdán Tibor – egyébként színvonalas bevezetőjében – úgy beszélt a két tervezetről, mint a jogállamiság újabb mérföldkövéről. Kolláth György egyik részletkérdésben megfogalmazott ugyan néhány ellenvetést, de észrevételei inkább felesleges akadémikuskodásnak tündek. Halmai elsősorban azt fejegette, hogy e két alapjog szabályozása miért is előzheti meg az új alkotmány elfogadását.

Felszólalásomat egy elméleti alapvetéssel kezdtem. Az egyesülési és a gyülekezési jog nem az állam nagylelkű adománya, hanem alapvető emberi jog, amely születésénél fogva mindenkit megillet. A két törvénytervezet a részletekbe menő szabályozással indokolatlan korlátokat állít. Nem a demokratikus viszonyok kiépítését szolgálja, hanem a megindult demokratikus folyamatokat akarja megállítani. – A demokráciát nem megteremteni kell, hanem

engedni, hogy érvényesüljön – jelentettem ki. Azután rátértem mondanivalóm lényegére. – Nagyszerű – mondtam –, hogy az egyesülésről szóló törvény meghozatalával elhárul minden akadály a bélyeggyűjtők egyesületének létrehozása előtt, sőt még a kőfaragók s a balett-táncosok is (bocs, Rejtő) szabadon szerveződhetnek. De miféle jogállam az, s miféle törvény, amely megakadályozza, hogy az állampolgárok létrehozzák legfontosabb szervezeteiket, a politikai pártokat? Az, hogy a pártok alapításának szabályozását a tervezet az alkotmányra bízza, a fennálló jogi helyzethez képest visszalépést jelent – folytattam a felszólalást. – A hatályos alkotmány ugyanis csak azt deklarálja, hogy a „munkásosztály marxista-leninista pártja a társadalom vezető ereje”, ami nem zárja ki, hogy az állampolgárok – az alkotmányban rögzített egyesülési joguk alapján – más politikai pártokat is létrehozzanak. Ha viszont születik egy törvény, amely az egyesülési jogot részletesen szabályozza, s ebből a pártokat kirekesztik – azzal, hogy a pártalapítás szabályait az alkotmányra bízzák –, ettől kezdve az alkotmányban jelenleg biztosított egyesülési jog alapján nem lehet új pártot létrehozni. Félő, hogy éppen ez volt a cél. Hogy megakadályozzák új pártok alapítását. A többség tapsolt, s hangosan helyeselt, de volt, aki méltatlankodott. Micsoda bunkóság! Ezek kiteszik a lelküket, jogállami törvényjavaslatokat csinálnak, aztán még ide is elhozzák, hogy beszéljünk róla, s ez a hála. A vita során azonban kivétel nélkül minden felszólaló kritizálta a tervezeteket, bár a többpártrendszer kérdését senki sem érintette... Végül a Fiatal Ügyvédek Klubja opponensi véleményemet egyhangúlag elfogadta.

A vita lezárása után két újságíró jött oda hozzám. Boross István a Magyar Nemzettől s Babus Endre a HVG-től. Kérdezték, hogy bevehetik-e a tudósításba a nevemmel együtt azt, amit mondtam, ideértve a pártalapítással kapcsolatos álláspontomat is. Persze, válaszoltam – Ruttner meg tiltakozott, hogy ez árthat a Klubnak, de az újságírók leintették: az ő hozzájárulására nincs szükség. Miután én belementem, lehozzák a véleményemet.

* * *

A Fiatal Ügyvédek Klubja Ruttner találmánya. Az ügyvédi közélet demokratizálását tűzte ki célul. Engem viszont hidegen hagy az ügyvédi közélet. Különböben sem hiszek a demokratizálásban, csak a demokráciában. Ahhoz pedig, hogy demokrácia legyen, meg kell változtatni a rendszert. Ebben pedig a jogászságra komoly feladat vár. Nem bíbelődhetünk belső ügyeinkkel. A hatalmon lévők meg akarják akadályozni, vagy legalábbis el akarják odázni a rendszerváltozást. Ez természetes, hiszen ez az érdekük. Látszatintézkedéseket hoznak a változások jegyében, azért, hogy a lényeg ne változzék. Ez történik az egyesülési törvény esetében is. Az emberekkel el kell hitetni, hogy itt és most a jogállam építése folyik. De a jogász nemcsak

a törvény szövegét látja, hanem az értelmét is. Jó, az egyesülési törvény esetében ezt el tudtam mondani, s mindez publicitást is kapott. De ez csupán egy sikeres partizánakció volt. Hosszú távon egyedül nem megyek semmire. Létre kell hozni egy fórumot, ahol a hozzám hasonlóan gondolkodó jogászok szabadon megfogalmazhatják politikai véleményüket. Egy szervezetet a rendszerváltozásért tenni akaró, a rendszerhez nem kötődő jogászokból. Egy független jogászfórumot. Egy ilyen szervezet segítheti, gyorsíthatja a rendszerváltozást. Leleplezi a hatalom mesterkedéseit, s muníciót ad a többi ellenzéki szervezetnek. Az MDF-től a Hálózatig...

Az ötlettől a megvalósításig

Az már világos, hogy mit kell csinálnom, és azt is sejtem, hogy a tervet hogyan fogom megvalósítani. A kézenfekvő minta: az MDF létrejötte. Lakiteleken a hasonlóan gondolkodó emberek meghívásával szerveztek egy tanácskozást, az ott jelenlévők elfogadtak egy nyilatkozatot, azt Pozsgay segítségével nyilvánosságra hozták. Ennek alapján kibontakozott egy mozgalom, s mára az MDF szervezetté alakult. Ha van egy nyilatkozat, amit hozzám hasonlóan gondolkodású jogászok elfogadnak, azt valamilyen módon nyilvánosságra tudom hozni, útjára indulhat a Független Jogász Fórum. Elkészítem hát a nyilatkozatot, amit Felhívásnak nevezek el.

* * *

Ruttner igazán jó döntést hozott, amikor a klub legközelebbi összejövetelének helyszínéül a sziráki kastélyt választotta. A csodaszép kora őszi hétvégén a szokottnál is többen jöttek össze. Pénteken este, az utolsók között érkezem. Elfoglalom a szobámat, majd lemegyek a társalgóba. Örömmel fedezem fel egy asztalnál Perlaki Erikát és Bártfay Pált.

Erika csoporttársam volt az egyetemen, és jó barátom. Érettségi után előbb szakmát tanult, gyógytornász lett. Amikor elkezdte az egyetemet, már férjnél volt. Izgalmas, szép asszony. Most Bártfayval él együtt, aki nagy tudású, művelt, igazi polgár. Szarkasztikus humorral, kellő távolságtartással mindennel szemben, ami számára kisszerű, talmi. Kritikusan nézi a világot, a környezetét, ezért sokan nagyképűnek tartják. Szereti az italt, amit ellenségei kihasználnak, rossz hírét keltik. Néhány év múlva kapcsolatuk megromlott, s különváltak. 2001-ben Erikánál rosszindulatú daganatot diagnosztizáltak. Több mint egy évig tartó hősies küzdelmet folytatott a kórral, de végül alulmaradt. Sírjánál én mondtam a gyászbeszédet. Bártfay nem jött el a temetésre. Amikor szemre-

hányást tettem neki, azt mondta, úgy érzi, egyszerűen képtelen egy temetésen részt venni. Előre szorong, tette hozzá, hogy édesapja halálakor mit fog tenni? Kérdésére a sors tragikus választ adott. Amikor idősebb Bártfay Pál meghalt, a fia elkezdte intézni az ilyenkor szükséges teendőket. A temetés időpontja előtt három nappal megállt a szíve. Végül édesapjával együtt temették el.

Leülök az asztalukhoz, beszélgetünk, sörözünk, megmutatom a felhívást. Egyetértenek, s igazat adnak abban is, hogy ezen a rendezvényen kell a támogatókat összegyűjteni.

Másnap délelőtt kiteszem a felhívást vagy száz példányban egy asztalra, a tanácsterem bejáratánál. Ismerjék meg minél többen, s aztán vacsora után szervezünk egy vitát.

Nem telik bele fél óra, Ruttner feldúltan megkeres: – *Hogy tehetél ilyet? Kiteszel egy felhívást, s azt se tudni, ki a szerzője. Itt van Kárpáti, az Országos Ügyvédi Tanács elnöke és a minisztériumból az ügyvédi főosztály vezetője. Képzeld el, ha meglátják, s azt hiszik, a miénk a felhívás?! – Nyugodj meg Gyuri, ha valaki elolvassa a szöveget, ember nincs, aki azt gondolná, hogy ez tőletek származik* – válaszolom. Ruttner nem nyugszik meg, hanem összehívja a klub elnökségét.

Nem „idéznék” az ülés elé, csak meghívnak. Dávid Gyula szememre veti, hogy visszaélek a vendégjoggal, amikor az ő rendezvényükön a saját anyagomat terjesztem. Ruttner nyomatékosan kéri, hogy mondjak le a vacsora utáni beszélgetésről. – *Miért, ha nem hallgatok rátok, akkor rendőrt hívtok?* – kérdezem. – *Ezt mindenképpen szeretnénk elkerülni* – válaszol a Fiatal Ügyvédek Klubjának elnöke.

Ruttner párttag, de persze reformer. Hírlik, hogy Nyers Rezsővel van bizalmas kapcsolatban. Egyszer elmondta nekem, hogy országgyűlési képviselő szeretne lenni. Kérdeztem, hogy melyik parlamentben. – *Hát a következőben* – mondta, s én tudtam, hogy nem ugyanarra gondolunk. Akkor sem adta fel, amikor hivatalosan is elismerték a többpártrendszert. MSZMP-tagkönyvét szocdemre cserélte. Egy ideig a szerencsétlen sorsú párt elnöke is volt. Azután a belharcoknak – jóval a választások előtt – maga is áldozatul esett. Azóta nem politizál. Azt nem tudom, hogy Nyers Rezsővel való személyes kapcsolatuk hogyan alakult. Dávid Gyula szintén párttag, de ő bejutott a parlamentbe. Igaz, csak tizennégy évvel később. Az MSZP színeiben.

A vacsora után Zorán műsora következett. Megkértem, hogy az első szám után egy rövid bejelentésre adja át nekem a mikrofont. Megköszöntem, hogy sokan mutattak érdeklődést a Felhívás iránt. Bejelentettem, hogy a klub vezetőinek kérésére a szervezést felfüggesztem, de meg fogom találni a módját, hogy a Fórum hamarosan útjára induljon. Az este a továbbiakban Zoránról szólt, majd a szokásos módon egy zenével, tánccal fűszerezett italozásba toroklott. Jól éreztem magam, nem volt bennem keserűség. Úgy gondoltam,

végül is hálás lehetek Ruttneréknek. Ők az egypárti struktúrán belül keresik a cselekvés lehetőségét. Az én utam egészen más út. Úgy jó, ha semmilyen szálon nem köthető az övékhez.

Éliás Sára a társaságban az egyetlen aktív ellenzéki. Kicsit anyáskodó, őszinte, rokonszenves lány. Nem az a típus, akivel összehozzák az embert. Az éjszaka folyamán félrevonultunk, és hosszan beszélgetünk, mégsem lesz belőle pletyka. Azt mondja, jó ötlet a jogászfórum, de kell a segítség a létrehozásához. Ő tagja a Szabad Kezdeményezések Hálózatának, szívesen összehoz néhány emberrel. Ellenvetésemre, hogy én egy független fórumot akarok, azt mondja, persze, de ma is kiderült, hogy ez nem könnyű dolog, szükség van a kapcsolatokra, mások tapasztalatára. Mondom, majd meglátjuk, de tudom, hogy nem fogom igénybe venni a segítségét. Szirák után nem is keresem, csak az alakuló gyűlésre küldök egy meghívót. Nem akarom, hogy eleve egy meglévő ellenzéki szervezettel kössék össze a jogászfórumot.

Másnap, mielőtt hazaindultunk volna – Erikával, Bártfayval és Tóth Lászlóval négyesben –, leülünk beszélgetni. Tóth László nálam négy-öt évvel fiatalabb, egy bulgáriai sítúrán barátkoztunk össze. A világról hasonlóan gondolkodik, mint én. Megállapodunk abban, hogy egy hét múlva vasárnap az én lakásomon találkozunk. Addig beszélünk olyanokkal, akikről úgy gondoljuk, hogy bevonhatók a szervezésbe.

* * *

Az összejövetelre úgy tizennyolc-húsz ügyvéd jött el. Kiosztottam a Felhívást, összefoglaltam, hogy milyen elvek alapján működne a Független Jogász Fórum.

– *Azt kellene kitalálnunk* – mondtam –, *hogyan indítsuk útjára a szervezetet.*

Balsai István – aki jó másfél évvel azután az Antall-kormány igazságügyi minisztere lett – felvetette, hogy a legegyszerűbb, ha a jogászfórumot az MDF-en belül szervezzük meg.

– *Bizonyára* – válaszoltam –, *de a felhívás nem egy párt jogi szekciójának a létrehozásáról szól, hanem egy olyan szakmai-politikai fórumról, amely független minden más szervezettől. Éppen ezért Független Jogász Fórum.*

– *Hol élsz te tulajdonképpen?* – pattant fel a helyéről Balsai. – *Egyszer csak kiállsz a nyilvánosság elé, s kijelented, hogy létrehozol egy új politikai szervezetet! Azonnal eltaposnak, megsemmisítenek! Az MDF létezését a hatalom, ha nem is ismerte el, legalább tudomásul vette. Ez egyfajta védernyőt jelentene a jogászfórumnak* – tette hozzá némileg lehiggadva.

– *Egy új szerveződés létrehozása valóban nem veszélytelen* – válaszoltam, s én is felálltam a kanapéról. – *És az is igaz, hogy az MDF védernyőt jelentene. De éppen a lényeg veszne el: a függetlenség.*

Salamon László – aki 1990-ben az Országgyűlés alkotmányügyi bizottságának elnöke lett – megpróbált még Balsai mellett érvelni, de a többiek velem értettek egyet.

Végül megállapodtunk abban, hogy szervezünk egy tanácskozást, amelyre meghívjuk azokat a jogászokat, akik ismereteink szerint hozzánk hasonlóan gondolkodnak. Ez a tanácskozás fogja megvitatni és végül kibocsátani a Felhívást, amellyel útjára indulhat a Független Jogász Fórum. Elkezdtük összeállítani a meghívandó jogászok listáját. A jelenlévők egymás után sorolták a neveket. Elsősorban ügyvédek kerültek szóba, de voltak közöttük jogtanácsosok, egyetemi oktatók, sőt bírák is. Sándorfi György volt közöttünk a legfiatalabb, őt kértem meg, hogy írja össze, amit a többiek mondanak. A továbbiakban a lista még számos névvel kiegészült. Akikkel személyesen beszélni tudtunk, általában azok is mondtak egy-két további nevet, akiknek elküldhetjük a meghívót. Három hét alatt csaknem kétszáz nevet sikerült összeszednünk.

* * *

Közben az egyik hét végén Lakitelekre is elmentem. Úgy gondoltam, hogy azokat a jogászokat, akik beléptek az MDF-be, érdekelheti a kezdeményezés. Lezsák Sándornak elmondtam, hogy egy független jogászfórumot akarunk szervezni, s erről az MDF jogász tagjait szeretnénk értesíteni. Megkértem, tegye lehetővé, hogy átnézzem a tagnyilvántartást. Tagnyilvántartás ugyan még nincs, mondta Lezsák, de vannak jelentkezési lapok, azokat átnézhetem. Megkeresi a fiát, hogy segítsen nekem. Addig is menjek be a sátorba, ahol a Budapest és Pest megyében eddig megalakult MDF-szervezetek találkoznak egymással.

Október 22-e van, a forradalom évfordulójának előestéje. Belépek a legendás sátorba, ahol hosszú asztalok mellett kötetlen beszélgetés folyik. Leülök az egyik pad szélén üresen hagyott helyre, s bemutatkozom a szomszédomnak. Rokonszenves ötvenes férfi, tömött őszes bajusszal.

– Sándorfi György vagyok – mutatkozik be ő is.

– Nem rokona véletlenül annak a Sándorfi Gyurinak, aki a Népszínház utcai ügyvédi munkaközösségben dolgozik? – teszem fel a kérdést.

– Dehogynem – vágja rá mosolyogva –, ő a fiam.

– Nahát! – kiáltok fel őszinte örömmel. – Együtt szervezzük a Független Jogász Fórumot. Most éppen azért vagyok itt, mert jogász MDF-esek elérhetőségét akarom megszerezni.

Látom az arcán a meghökkenést.

– Független Jogász Fórum? S a fiam benne van a szervezkedésben? Meggondolatlan gyerek! – mondja izgatottan.

– De hát, amint látom, te is benne vagy egy szervezkedésben – vetem közbe, s a sátorban ülőkre mutatok.

– Az más – zárja le a vitát újdonsült ismerősöm, akivel később, mint az általam vezetett parlamenti képviselőcsoport tagjával kerülök majd szoros kapcsolatba. Másnap a fia szemrehányást tesz, mondván, megszegtem a konspirációs szabályokat...

Olykor sajátos az apák aggodalma. Bártfayhoz is felugrottam a minap, valamit megbeszélni. Közben az édesapja is bejött a szobába, s leült az egyik fotelbe. A vesztetekbe rohantok. – Itt sokan csak azt lesik, hogy a fejek kiemelkedjenek a vízből, s aztán jöhet a kasza – mondta fejcsóválva. – Lehet – válaszoltam elgondolkodva. – A kasza reális veszély, de csak az egyik lehetőség. Ha viszont a víz alatt maradsz, akkor, ha már minden levegőd elfogyott: az a biztos halál.

Úgy fél évvel ezután fogorvoshoz mentem. Míg vártuk, hogy hasson az injekció, Csocsán doktor elmesélte, hogy a múltkoriban Kati, amikor gyökérkezelésre jött, kérte, hogy ne adjon be érzéstelenítést. Megkérdeztem a feleségemet, hogy is volt ez. – Ismerhetsz – válaszolta. – Ha valamibe belevágok, felmérem a lehetséges következményeket. Csak olyat vállallok, amit végig is tudok csinálni. Éppen akkor voltam bejelentve gyökérkezelésre, amikor először beszéltél nekem a jogászfórumról. Egészen jól bírtam a fájdalmat...

* * *

A következő megbeszélésre Balsai és Salamon már nem jött el. És Gábor László sem, aki tagja volt az Ügyvédi Kamara vezetőségének. Jó húsz évvel később – a Deák Ferenc-díj átadását követő fogadáson – ő mesélte a következő történetet: – Amikor eljöttünk tőletek Balsaival, beültünk egy korsó sörre, hogy értékeljük a helyzetet. Az egy korsóból persze kettő lett, majd három. Meglepő módon, minél többet ittunk, annál jobban betojtunk. Végül arra jutottunk, hogy épeszű embernek ebben nem szabad részt vennie, s legjobb, ha az Orom utcának még a környékét is elkerüljük.

A többiek azonban eljöttek. Velük összegezzük a meghívottak listáját, s úgy döntünk, hogy a rendezvényről a nemrég alakult Nyilvánosság Klub tagjait is értesítjük. Többségükben újságírók, akik szintén mozgolódnak. Talán lesz közülük olyan, aki majd tudósít a jogászfórum létrejöttéről. Ismertetem a meghívólevél szövegét, amelybe belefoglaltam a Felhívás legfontosabb megállapításait. Úgy korrekt, ha mindenki tudja, milyen rendezvényről van szó. S ennek alapján döntse el, hogy eljön-e vagy sem. Megkérdezem, hogy a levelet ki hajlandó aláírni. Heten jelentkeznek. Velem együtt tehát nyolcan leszünk a Független Jogász Fórum kezdeményezői.

Megbeszéljük, hogy letisztázom a levelet, s másnap este nálam aláírjuk. A nyolcak egyike reggel felhív telefonon: szeretne velem találkozni.

– Tizenegykor az Angelikában – mondom neki.

– Arra kérlek, hagyjál ki az aláírók közül – tér a tárgyra azonnal, ahogy leülünk. – Mondhatnék mindenféle kifogást – teszi hozzá –, de nem akarok mellébeszélgni. Egyszerűen tele a gatyá. Ez az igazság, tele a gatyá.

– Nézd – mondom megértően –, mindenkinek magának kell eldöntenie, hogy mit tud vállalni és mit nem. De ha már itt vagyunk, igyunk meg egy sört.

– Oké – mondja megkönnyebbülten, majd hozzáteszi: – Ha kihagynánk a meghívólevélből a legélesebb megfogalmazásokat, biztosan többen eljőnnének és eredményesebb lenne a tanácskozás.

– Azt nem hiszem – válaszoltam –, ha sokan eljönnek, akiknek tele a gatyá, ott legfeljebb bűdös lesz, de nem eredményes tanácskozás.

Így történt, hogy végül is heten indítottuk útjára a Független Jogász Fórumot.

* * *

Akik velem tartottak, mindannyian sikeres emberek voltak. Könnyen és jól éltek, a rendszer nem zavarta köreiket. Kiváltságos helyzet, biztos, kiszámítható jövő. Aztán egyik pillanatról a másikra kockára tették az egzisztenciájukat. Korábban távol tartották magukat a politikától, most egyszerre belecsöppentek a közepébe. Karriervágy a későbbiekben sem vezette őket, de a szolgálatot nem utasították el, s volt, aki egy időre ügyvédi tevékenységét is felfüggesztette. Tóth Lászlónak én kértem a segítségét. Kabinetfőnököm lett – előbb az MDF parlamenti frakciójában, majd a Belügyminisztériumban –, 1994 és 1998 között pedig Újbuda alpolgármestere volt. Sándorfi György Balsai István igazságügyi miniszter kabinetfőnöke lett, majd az átvilágító bírák hivatalát vezette, végül a parlament az Országos Választási Bizottság tagjává választotta. Bártfay Pál végig megmaradt ügyvédnek, de egy időre ő is beszállt a politikába. 1989. március 22-e és június 13-a között segítségemre volt az EKA koordinálásában. A választójogi törvényt kidolgozó I/3. albizottság EKA-delegációja tagjaként részt vett a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon, majd egyik alapítója és alelnöke volt a rövid életű Magyar Liberális Pártnak. Richter Anna – amíg hitt az ügyben – odaadón és fáradhatatlanul szervezte a Fórum munkáját. Az Ellenzéki Kerekasztal létrejöttét követő három hónapban ő vezette az ülések jegyzőkönyveit. Nem akart kitűnni, csak szolgálni. Ellenzéki Kerekasztal címen interjúkötetet készített a tárgyalásokon részt vett és az EKA ülésein személyesen megismert ellenzéki politikusokkal. Perlaki Erika viszont élete végéig távol tartotta magát a politikától. Egressy András ugyan hanyagolja az ügyvédi pályát, de nem politikus, hanem tengerészkapitány lett az Adrián...

Amikor a meghívólevelet aláírták, pontosan tudták, milyen kockázatot vállalnak. Nevüket adták egy szervezkedéshez, amely bizonyára fel-

kelti majd az állambiztonsági szolgálatok érdeklődését. Ebben nem is tévedtek! A Független Jogász Fórum már 1988. október 31-én szerepel a Belügyminisztérium III/3. osztály Napi Operatív Információs Jelentésében. A Szigorúan titkos! jelzéssel ellátott jelentés szerint:

„A belföldi postaforgalomból kiemeltünk 244 db budapesti és vidéki ügyvédeknek, bírónak címzett, dr. Kónya Imre (1076 Budapest, Thököly u. 3.) – 235 db – dr. Sándorfi György (Bp. 21. sz. ÜMK Budapest, VIII., Népszínház u. 17.) – 7 db – ; dr. Richter Anna (1028 Budapest, Hidegkúti út 24.) – 1 db – feladású levélküldeményt.

A küldeményekben a »Kedves Barátunk, tisztelt kollégánk!« megszólítású – írógéppel írt, fénymásolással sokszorosított, kétoldalas – a »Független Jogász Fórum« első megbeszélésére szóló meghívót helyezték el a feladók. A Fórum szervezői szerint a demokratikus Magyarország csak egy jogállam formájában valósulhat meg, melynek alapját képező jogrendszer csakis a jogásztársadalom egészének aktív közreműködésével alakítható ki. Ahhoz, hogy a jogászság történelmi szerepét betölthesse – és eközben önmagát is megvalósítsa – egy független fórumra van szükség. Az összejövetelt 1988. november 5-én 11 órai kezdettel rendezik az ELTE Pollack Mihály téri épületének I. emeleti Tükörtermében.

Intézkedés: A küldeményeket a postaforgalomban továbbítottuk, fénymásolatban tájékoztattuk a BM. III/III. Csoportfőnökséget.”

Az állambiztonság valamennyi szervénél készültek ehhez hasonló Napi Operatív Információs Jelentések levéllelőrzés, telefonlehallgatások, besúgóí jelentések, helyiséglehallgatások és más operatív úton szerzett információk alapján. 1989. december 18-án azonban Pallagi Ferenc vezérőrnagy, belügyminiszter-helyettes elrendelte a folyamatban lévő és a módosított alkotmánnyal ellentétes állambiztonsági ügyekben keletkezett iratok megsemmisítését. Négy nappal később a miniszterhelyettes titkársága által kiadott, aláírás nélküli körlevél szerint az iratmegsemmisítés során mellőzni kell a jegyzőkönyv felvételét. Az ellenzék tagjairól és szervezeteiről 1988–89-ben titkosszolgálati eszközökkel gyűjtött információkról készült anyagnak tehát nyoma sincs az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, hiszen ezek a megfigyelések ellentétesek voltak a módosított Alkotmánnyal, és 1989. december 18-án élő, folyamatban lévő ügyek voltak. A Napi Operatív Információs Jelentések azonban – amelyeket a megsemmisített iratokban lévő információk alapján állítottak össze – többnyire megmaradtak. Ezeknek egy tömörített változata egyébként annak idején a legfontosabb párt- és állami vezetőkhez is eljutott...

A tükörteremtől a tanszéki könyvtárig

A megalakulás

Az ELTE Pollack Mihály téri épületének tükörterme 1988. november 5-én – a nevem napján – zsúfolásig megtelt. Az ülésen történeteket híven megőrizte a Sipos Árpád ügyvéd kollégánk által készített videofelvétel, továbbá egy titkos ügynök munkájára támaszkodó *Napi Operatív Információs Jelentés*.

Jobbnál jobb felszólalások hangzanak el, remek a hangulat.

A Felhívás⁴ szövegét mindenkinek kiosztottuk. Horváth Balázs veszprémi ügyvéd az MDF nevében üdvözlö a Jogászfórum megalakulását, aztán Muskovszky Gábor – aki kiváló öttusázóként és párbajtőrözőként lépett az ügyvédi pályára – szöveg-módosító javaslattal áll elő.

– Egyértelművé kell tenni – mondja némi forradalmi hevülettel –, hogy a *Független Jogász Fórum* a többpártrendszer kialakulását tűzte ki céljául.

Ettől tartottam. Hogy elindulunk egy átszövegezés irányába – a radikális szándékok után majd jönnek a megalkuvók –, s a végén elveszhet a lényeg. Vannak, akik unják a részletekkel foglalkozó okoskodást, ezek elmehetnek, s érdektelenségbe fulladhat a rendezvény. Egy rétsági kolléga, Szőlősi József oldja meg a problémát.

– Ebben a felhívásban a demokráciáról van szó, s ki hallott még egypártrendszerben demokráciáról? – teszi fel a költői kérdést. – Ezért szószaporítás, sőt, tautológia lenne a többpártrendszerről beszélni – vonja le a következtetést.

Érvelésével senki se száll vitába.

A legnagyobb sikert azonban Bognár Szabolcs felszólalása⁵ aratja. A családjogász, aki szociális gondozóként dolgozik valamelyik kerületi tanácsnál, azt javasolja, hogy a Jogászfórum adjon ki egy dokumentumkötetet a rendszer visszasságairól. Fel is ajánlja hozzá alapanyagként válogatott levelezéseinek dokumentumait.

– Az egyik ilyen levél – kezdi mondani –, amit Lázár Györgynek írtam és a Minisztertanács Panasziroda vezetője válaszolta meg. Én azt írtam, hogy a kormány ne hagyja jóvá az Igazságügyi Minisztérium családjogtörvénytervezetét, a Panasziroda vezetője azt válaszolta, hogy ő úgy tudja, hogy a miniszternek, a Markójának is írtam, ezért ők nem foglalkoznak vele. A Markója meg azt mondta, hogy van öneki szakértője, a Somogyvári, menjek át hozzá. A Somogyvári meg azt mondta, van neki két gyereke, ő nem vitatkozik.

– A másik ilyen eset, amikor egy BM-rendeletéről volt szó. Többszöri levélváltás után a rádióba is bejutottam. Már sokadszor ment adásba, hogy a rendelet rossz, a Belügyminisztérium képviselője pedig helyreigazítást kért, hogy jó. Végül a Családi Tükör egyik adását Kádár Jánosné is hallgatta. Ezért Kádár János szólt Horváth István belügyminiszternek, hogy a rendelet valószínűleg rossz. A jogalkotásban győztem, de az állásomból kirúgtak.

– A harmadik ilyen illusztráció lehetne – folytatja rezzenéstelen arccal –, amikor levelet írtam New Yorkba egy köztisztviselőnek álló nyolckötetes magyar írónak, s a levél eltűnt. Ajánlva adtam fel, és két forintért kitöltöttem egy postai tudakozványt, hogy hol tűnt el. Azt válaszolták, hogy belföldön, de nem tudják, hogy hol, viszont a postatörvény szerinti száz forintot megtérítik. Elgondolkodtam, ha a mostani állásomból is kirúgnak, akkor én tíz üres borítékot feladok a Szabad Európának, persze mind eltűnik, és én húsz forint befektetéssel keresek ezer forintot.

– Két javaslatom is lenne az anyag bővítésére – mondja, miután a nevetés és a taps abbamaradt. – Levélben kérjük a Jogász Szövetséget, hogy ott, az üresen kongó termekben ülésezhessünk, bármi a válasz, írja önmagát a könyvünk. A másik javaslatom, hogy a Felhívást küldjük el az Igazságügyi Minisztérium Jogpolitika című lapjának és a Jogtudományi Közlönynek meg a Magyar Jognak, ha leközlik, örülünk, ha nem közlik le, a választ mi közöljük le.

1988. november 5-én ezeken a javaslatokon mindenki jót szórakozott. Abszurd volt még elképzelni is, hogy a hivatalos Jogász Szövetség helyet adna egy független szervezetnek, és azt is, hogy a jogászság hivatalos lapjaiban megjelenjen egy ilyen kezdeményezés. A Felhívást, amelyet százharmincötven írtunk alá, máshol sem tudtuk megjelentetni, a Független Jogász Fórum létrejötte mégsem maradt titokban.

Míg a lakiteleki nyilatkozatról – csaknem két hónap elteltével – a Magyar Nemzetben megjelent Pozsgay-interjúból szerzett tudomást a közvélemény, a mi esetünkben ez már jóval gyorsabb és egyszerűbb volt. Nem volt szükség magas rangú pártfunkcionárius patronálására, legfeljebb egy-két újságíró rokonszenvére. Bálint B. András barátom akkoriban a Magyar Hírlap munkatársa volt. Kérésére Erdélyi András, aki a lapnál a jogi ügyekkel foglalkozott, Jogászok címmel írt egy publicisztikát, amelyben a Jogászfórum megalakulásáról is beszámolt. Ez a november 14-ei lapszámban jelent meg.

⁴ A Független Jogász Fórum alapító felhívása: <http://konyai.hu/v04>

⁵ A Független Jogász Fórum alakuló ülésén: <http://konyai.hu/v05>

Javorniczky István pedig – aki történetesen ügyfelem volt – három héttel a megalakulás után a *Magyar Nemzetben Vissza a közéletbe* címmel részletesen írt a Jogászfórum céljairól, törekvéseiről.

A Független Jogász Fórum tehát létrejött, tudnak róla, eltiporni már nem lehet – gondoltuk –, a többi csak rajtunk múlik...

A „belső reakciót” elhárító szolgálat látókörében

Az állambiztonság emberei úgy vélték, azért még nekik is megvannak a maguk eszközei. A november 5-ei megalakulásról részletesen beszámoló *Napi Operatív Információs Jelentés* a következőkkel zárul:

„Intézkedés: Dr. Bognár (Bodnár) Szabolcs azonosítása, valamint a BM adattáiraiban, nyilvántartásaiban történő ellenőrzése folyamatban van. Dr. Muskovszky Gábor, dr. Éliás Sára, dr. Kónya Imre elsődleges ellenőrzése után döntünk a további intézkedésekről. Operatív úton megszerezük a Sipos által készített videofelvételt. Ezt követően jogi véleményt kérünk a BRFK III/1 Alosztálytól az esetleges nyílt eljárás kezdeményezésének lehetőségéről. Szóban tájékoztatjuk a Budapesti Ügyvédi Kamarában lévő HK-unkat.

Felmérjük a kamara hivatalos állásfoglalását a Fórum létrehozásáról, a budapesti ügyvédek részvételéről, a velük szemben alkalmazni kívánt intézkedésekről, Felmérjük továbbá a BM III/3 és a BM III/II-7. Osztályok lehetőségét a jelzett »Post Restante« küldemények operatív ellenőrzésére, azt követően döntünk a szükséges intézkedések megtételéről. A Független Jogász Fórum tevékenységét operatív úton ellenőrizzük. Tájékoztatjuk a BM III/III-5. Osztályt.”

A Független Jogász Fórum tevékenységét tehát az állambiztonsági szervek „operatív úton ellenőrizték”. Ez azt jelenti, hogy vezetőinek telefonját lehallgatták, leveleit ellenőrizték, besúgókat építettek rájuk. S mindenképpen nyitottak egy „objektum dossziét”, amelyben a Független Jogász Fórumra vonatkozó információkat összegyűjtötték. Az is valószínű, hogy személy szerint rám külön figyelmet fordítottak. Ezek az operatív információk azonban áldozatul estek az 1989. december 18-án hivatalosan elrendelt, de már novemberben megkezdődött iratmegsemmisítéseknek.

Rólam például – azon túlmenően, hogy a nevem néhányszor szerepel a *Napi Operatív Információs Jelentésekben* – mindössze öt besúgó-i jelentést találtak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Azokat is csak

azért, mert még a hetvenes évek elején szidtam a rendszert egy éjszakai szórakozóhelyen.

Az ismert karikaturistával, Tóth Gyulával ünnepeltük sikeresen lebonyolított válóperét. A Nyugati pályaudvar közelében lévő Tavasz bárban találkoztunk. Ügyfelem egy velünk egykorú, rokonszenves fiatalemberrel érkezett, akiről kiderült, hogy újságíró, s hogy Hajnal László Gábornak hívják. De az nem, hogy egy „írógép” a BM III/III. Csoportfőnökség szolgálatában, melynek feladata a „belső reakció elhárítása” volt. Jól elbeszélgettünk, és ebből született az első, rólam szóló jelentése. Tartótisztje értékesnek minősítette az anyagot, és további utasításokkal látta el az ügynököt.

Eszembe sem jutott, hogy gyanakodjak, amikor néhány nap múlva Hajnal felhívott, nem lenne-e kedvem egy üveg bort meginni vele. Hozzátette, a múltkor jót vitatkoztunk, van, amiben nem ért velem egyet, de nagyon érdekli a véleményem. Néhányszor találkoztunk, s mindent leírt, amiről beszélgettünk. Időnként azt is, amiről nem. Akkoriban foglalkoztatott, hogy a bolsevik forradalom a marxista teória élő cáfolata. Írtam erről néhány novellát, afféle parabolát, Hajnalnak meséltem erről, amit ő a jelentésében kiszínezett és eltorzított, mondván, hogy egy „színdarabot” írtam az 56-os forradalomról. Nosza, a tartótisztje kitűzte a feladatot: megszerezni a „színdarab” kéziratát! Ez persze nem sikerült, de tartótisztje ennek ellenére pozitívan értékelte tevékenységét. Rólam egyébként Hajnal László Gábor csak mellékesen jelentett. Fő feladata akkoriban Cseh Tamás megfigyelése volt.

1972. augusztus végén jogi tanácsért fordult hozzám egy közvetlen modorú, harminc körüli, csinos hölgy. Mint később, az iratokból megtudtam, *Liliom* volt a fedőneve. Egyetlen jelentést írt rólam, amely a következő mondattal indul: „*Feladatomnak megfelelően felvettem a kapcsolatot dr. Kónya Imre ügyvéddel.*” A tartótiszt az ügynöki jelentéshez a következő értékelést fűzte:

„Értékelés: Az ügynök feladatának megfelelően, dr. Kónya Imrével kialakult kapcsolatáról jelent. A jelentésből kiderült, hogy ez a kapcsolat a többszöri találkozás ellenére sem mélyült el annyira, hogy segítségével nevezett politikai arculatára, tevékenységére operatív szempontból értékes adatokat hozhatott volna. Ennek több oka van. Egyrészt dr. Kónya megnősült, így valószínű, hogy nem akar komolyabb kapcsolatot kialakítani nőikkel, másrészt mint ez a jelentésből is kiderül, nagyon elfoglalt, kevés ideje van arra, hogy hivatali tevékenységén és családján kívül egyes dolgokban elmélyedjen. Az ügynök leírja, hogy úgy vette észre, hogy dr. Kónya »nem nagy lelkesedéssel« fogadta azon ajánlatát, hogy a jövőben is fel fogja keresni.”

„*Feladat: Másirányú.*” – ez volt a konklúzió. *Liliom* tehát „másirányú” feladatot kapott, és többé Hajnal László Gábor sem foglalkozott velem. A meglévő

dokumentumokból úgy tűnik, hogy jó időre kikerültem az állambiztonság látóköreiből...

Szerencsés indulás az ügyvédi pályán

Amikor 1988. november 5-én Bártfayval együtt kiléptünk a Pollack Mihály téri épület kapuján, feltűnt egy korombeli férfi, aki gyanakvó pillantással méregetett bennünket. Így könnyű, jegyezte meg a társaságában lévő fiatalembernek, amikor meglátta a járda mellett álló BMW-met. – *Miért is?* – kérdeztem Bártfaytól, már a kocsiban ülve. – *Ne törődj vele, szerintem nem merte aláírni a nyilatkozatot, s most így kompenzálja a gyávaságát* – válaszolta a barátom. – *Ismered?* – kérdeztem. *Csak felületesen. Polgári jogot oktat a miskolci egyetemen. Jobbágyinak hívják. A keresztnevére nem emlékszem.*

Többet erről nem is beszélünk. Igyekszünk az előre lefoglalt vendéglőbe, ahol ünnepelhetünk. Elavulás előtt viszont eszembe jut Jobbágyi, ahogy ott áll az épület fala mellett, s látván a kocsimat, mondja fiatal barátjának, talán tanítványának, hogy na persze, így könnyű. Miért lenne annak könnyebb, akinek van veszíteni valója? Vagy eleve gyanús az, aki a Kádár-rendszerben érvényesülni tudott? Én úgy lehettem sikeres ügyvéd, gondolom félálomban, hogy sohasem kellett megalkudnom a rendszerrel. Mindezt a szerencsémnek köszönhetem. S néhány rendes embernek, akik segítettek.

* * *

Az első principálisom, akinek a legtöbbet köszönhetek, Horváth Endre volt. Ő vezette azt az ügyvédi munkaközösséget, ahol az egyetem elvégzése után megkezdtem az ügyvédjelölti gyakorlatot. Amikor odakerültem, leült velem és eligazított. – *Nézd fiam* – mondta. – *A lényeg az, hogy van itt vagy egy tucat ügyvéd, azokat ki kell szolgálnod. Eljárni a hivatalokban, a bírósági tárgyalásokon helyettesíteni őket, mindent, amit rád bízna. De egy dologra ügyelj, fiam* – mondta, s átölelte a vállamat. – *Ha nőügyed van, azt semmiképpen ne mulasd el. Ha ilyenről van szó, hozzád bátran fordulhatsz. Akkor ellátjuk a tárgyalást helyetted, megcsináljuk, amit kell, de a nőügyet, azt semmiképpen ne mulasd el.*

Így aztán ügyvédjelöltként remek helyzetem volt az irodában. Ha focizni akartam menni vagy hívtak a barátok, és a program ütközött valamilyen feladattal, bementem a munkaközösség vezetőjének a szobájába. Mondtam, gond van, Bandi bátyám, s hazudnom sem kellett. Tudom, fiam, nőügy – előzött meg minden magyarázkodást. Semmi probléma, megoldjuk, mondta, és valóban megoldották. Mindez hozzájárult, hogy érdemeimen felül jó hí-

rem alakult ki az iroda férfi dolgozói körében. S miután a munkaközösségben, egy kivétellel, kizárólag hímnemű ügyvédek dolgoztak, ez a jó vélemény általánosnak volt mondható.

Horváth Endre egyébként ereje teljében, indokolatlanul korán hagyta abba a munkát. Akkor legalábbis így éreztem. Annyi idős lehetett, mint én most. Jó ügyvéd volt, sok ügyféllel, akik szerették, becsülték, s jól megfizették. Azt mondta, eleget dolgozott, ráfér a pihenés. Rákosszentmihályon volt egy házuk, kicsi kerttel, ott jól ellesz a hátralévő években. – *Dé az ügyfeleid* – mondtam – *akik minden gondjukkal hozzád fordultak, s te mindig megoldottad a problémáikat.* – *Mostantól te fogod megoldani* – legyintett, majd rám nézett. Kékesszürke szeméből szomorúság sugárzott: – *Az az igazság, fiam, hogy megöregedtem.* Huszonéves fejjel ezt egyszerűen nem értettem. – *De hiszen te vagy a legjobb az irodában* – mondtam neki. Őszintén beszéltem.

Úgy fél évvel később telefonon hívott, hogy kimennék-e hozzá, szeretne valamit megbeszélni. Napközben, amikor a felesége dolgozik, s nem zavar senki. Gyönyörű kora őszi idő volt, amikor meglátogattam. Leültünk a teraszon, körülöttünk a szépen gondozott kert. – *Ha nem kocsival lennél, borral kínálnálak* – mondta, és töltött a felesége által eltett málnaszörpéből. – *Nem főzi meg, nyersen teszi el* – magyarázta, miközben szódavizet spriccelt rá. – *Honnan szerzel igazi szódát ebben a szifonos világban?* – kérdeztem csodálkozva. – *Látod, ennek a vidéki életnek is vannak előnyei* – felelte. – *Maradt itt egy szódás, aki valaha ügyfelem volt. Egyébként biztos tudod* – tette hozzá –, *hogy a szóda magyar találmány.* Nem tudtam, de ő elmagyarázta. – *Jedlik Ányos, a tudós bencés paptanár, nem csupán a dinamót találta fel ám, hanem a fröccsöt is.*

Kikérdezett, mi újság az irodában, kívül mi van. Elmondtam neki, hogy Futó Barnabás (ő volt az új közösségvezető) felvett egy ügyvédjelöltet. Szép, szőke fiatalasszony, két kicsi gyerekkel. – *És most fogódzkodj meg* – mondtam. – *Összeszűrte a levét a Jóskaival, és elvált a férjétől.* – *De hiszen Jóska csak két évvel fiatalabb, mint én* – hűledezik volt principálisom. – *És mégis elvált miatta* – mondom. – *Futó Barna elő is vette a barátnőnket: „Margit, egyszerűen nem értem magát. Irigylésre méltó helyzetben volt. Fiatal férj, két szép gyerek, gazdag szerető. Aztán fogja magát, s az egész életét összekutyulja.”* – Az ügy egyébként mindenkit foglalkoztat az irodában – folytattam a pletykálkodást, hogy szórakoztassam. – *Képzeld, még Miklós bácsi is behívott magához, hogy megkérdezze, „szerinted most mit lép a Jóska?”* Nyilván elveszi Margitot, válaszoltam. Ha már kiugrott a házasságából miatta, ez a korrektség minimuma, tettem hozzá, mire az öreg kinevetett: *„Korrektség? Nőügyben? Ugyan már, ne gyerekeskedjél!”*, mondta.

Szabó Miklós szájából egyébként elég viccesen hangzott a cinikus megjegyzés. Igazi papucsférj volt, aligha több ötven kilónál. '45-ben szovjet katonák elfogták. Nyolc évet, nyolc hónapot s nyolc napot töltött a Gulagon. Összetévesztették egy másik Szabó Miklóssal. Ólomhányában dolgozott. '54-

ben engedték haza, soványan, betegen. Itthon egy darabig megfigyelés alatt tartották. Aztán nagy nehezen sikerült bizonyítania az ártatlanságát. Senki sem kért tőle bocsánatot, és az Ügyvédi Kamarába is csak a hatvanas évek végén vették vissza. A Szovjetunióba hurcoltak ügyeit ingyen intézte. S amikor autót vásárolt, kijárta, hogy a rendszámában három nyolcas szám legyen...

– *Veled értek egyet* – jelentette ki Bandi bátyám –, *nőügyben is fontos a korrektség.* – Aztán rátért a tárgyra. – *A tanácsodat szeretném kérni. Van itt a harmadik szomszédom. Képzeld, már kétszer előfordult, hogy este, séta közben összetalálkozunk, és se szó, se beszéd, szembekep, aztán sarkon fordul, és eltűnik. Azt se tudom, ki fia, borja. Kiabáltam utána, hogy mi baja velem. Visszanézett gyűlölködő szemmel, de nem válaszolt. A tanácsodat szeretném kérni. Szerinted mit tehetnék?* Mondtam valamit a bizonyítási nehézségekről, miközben nagyon zavarban voltam. Istenem, gondoltam, ennyi lenne egy élet? Valaki, aki évtizedeken keresztül mások gondjaival foglalkozik, öregségére itt áll védtelenül, kiszolgáltatva...

Horváth Endre utódjának, Futó Barnabásnak is sokat köszönhetek. Alig volt fiatalabb elődjénél, de nagyon adott magára. Egyszer megdicsértem az új öltönyét. – *A te korodban még ruha nélkül néztem ki a legjobban* – mondta –, *de most már fontos, mit vesz fel az ember.* Maradéktalanul megbízott bennem. Sok ügyfelet irányított hozzám, akik eredetileg őt keresték. – *Nézd* – mondta –, *én már csak háromféle ügyet vállalok. Vagy legyen az ügyfélnek sok pénze, vagy legyen csinos, ha hölgy az illető, vagy legyen érdekes az ügye. Bár – tette hozzá –, ez az utóbbi szempont egyre kevésbé érdekel.* Élni és élni hagyni, ez volt a jelszava, és nem akart beleszólni a többiek dolgába.

Abban is szerencsém volt, hogy pályám indulásakor az ügyvédi munkaközösségből többen is nyugdíjba mentek, és nekem adták át a praxisukat. Folyamatban lévő ügyeiket természetesen ingyen végigvittem, ha azokból még befolyt munkadíj, azt részükre visszafizettem, de ezek az ügyfelek új problémájukkal már engem kerestek meg, ismerőseiket is hozzám küldték. Így néhány év elteltével már több ügyfelem és nagyobb bevételem volt, mint az idősebb kollégáknak. Közben az átlagosnál mélyebb ismereteket szereztem az emberi természetről, sőt a magyar társadalomról is, hiszen annak minden rétegéből akadtak ügyfeleim.

A Független Jogász Fórum a Jurtában

Már másnap megkezdjük az első érdemi tanácskozás előkészítését. Megegyezőnk abban, hogy két jelenségre kell felhívniunk a figyelmet. Egyrészt arra, hogy a hatalom törvények meghozatalával akadályozni törekszik a de-

mokratikus folyamatok kiteljesedését. Másrészt arra, hogy nem elsősorban a jogszabály, hanem azok a politikai, hatalmi viszonyok a meghatározók, amelyek között a jogszabály működik. Vagy éppen nem működik, mert a hatalom akadályozza a törvényben elvileg biztosított jogok tényleges érvényesítését. Mindezt jól példázzák a legutóbbi választásokon történt visszaélések. A módosított törvény lehetőséget biztosított arra, hogy a választók a jelölőgyűléseken független jelölteket állítsanak. A hatalom azonban különféle eszközökkel, sokszor rendőri segítséggel is akadályozta a papíron biztosított jogosultság tényleges érvényesülését.

Bába Iván irodalomtörténész, a Szabad Kezdeményezések Hálózatának egyik vezetője '85-ben részt vett a független jelöltek állítására irányuló akciókban, s tapasztalatairól érdekes tanulmányt készített. Őt szeretném megnyerni előadónak. Éliás Sárát kérem, hozzon össze vele. Először azt mondja, Bába nagyon el van havazva, mert a Hálózatnak vasárnap lesz egy fontos ülése, de tíz perc múlva visszahív, hogy másnapra megszervezte a találkozót.

Bába nagydarab, barátságos, megnyerő modorú ember. Azt mondja, a Jogászfórumot fontos kezdeményezésnek tartja, sőt a beszélgetés során egyszer úgy fogalmaz, hogy a Független Jogász Fórum létrejötte az utóbbi időszak legfontosabb politikai eseménye. Természetesen vállalja az előadást, de a részleteket beszéljük meg később. Ő ugyanis most a Hálózattal van elfoglalva. Aztán elmeséli, sokan az MDF mintájára egy új ellenzéki szervezetet akarnak alapítani, ő viszont azok közé tartozik, akik továbbra is a független csoportok együttműködésén alapuló laza szerveződésben gondolkodnak. Kis János korábban a szervezetté alakulás ellen volt, de ő most egyéves ösztöndíjjal Amerikában van. Vasárnap lesz a Jurtában egy ülés, ott eldől, hogy mit akar a többség. Végül megállapodunk abban, hogy vasárnap este a Hálózat ülése után találkozunk. Akkor fogjuk megbeszélni, miről szólnon az előadása és hogyan kapcsolódjon a többiekhez.

Bártfay Pállal várjuk az egyik ferencvárosi vendéglőben. Bába Miszlivecz Ferencel és Éliás Sárával érkezik. – *Megsemmisítő vereség* – mondja. – *Nem tudom, mit fog szólni Kis János, de a túlnyomó többség úgy döntött, megalapítja a Szabad Demokraták Szövetségét. Ráadásul csúnyán palira vettek. Megbeszéltük, hogy Magyar Bálint elmondja a szervezetté alakulás létrehozása melletti érveket, én az ellene szólókat, aztán szavazunk. Magyar az utolsó pillanatban azt mondta, hogy én beszélek először. Nem vettem észre a csapdát, és elfogadtam a javaslatot. Egyébként fantasztikus szervezőmunkát végeztek. Megjegyzem, fogalmam sincs, honnan került elő az a sok ismeretlen ember.*

Bába Iván gyanúja nem volt alaptalan, ami számomra Kőszeg Ferenc húsz évvel később közzét írásából derült ki. Eszerint a gyűlésen a Hit Gyülekezete mintegy háromszáz fős csoportja is részt vett, és szavazott. A szervezet létrehozásának kérdésében azonban ez nem játszott szerepet, hiszen Kőszeg

szerint az összlétszám majdnem ezer fő volt, s legfeljebb ötvenen szavaztak az átalakulás ellen.

Az ülés kimenetelét egyébként Magyar Bálint manővere sem befolyásolta. Az viszont elképzelhető, hogy Bába ekkor, a saját kárán tanulta meg, hogy egy testületi döntésre a napirendi pontok sorrendje is hatással lehet. Ő volt az, aki az MDF szakadását eredményező 1996-os országos gyűlésen ügyrendi javaslatot tett, hogy előbb válasszunk elnököt, s aztán legyen a politikai vita. Magyarul: előbb szavazzunk, aztán vitatkozzunk...

Néhány nap múlva Éliás Sára lakásán jövünk össze. Elég sokan vagyunk, Göncz Árpáddal akkor találkozom először. Bába és Mészáros viszi a szót, arról beszélnek, hogy a Hálózatra szükség van, mivel kell egy szerveződés, amely összefogja a spontán módon létrejövő szabad kezdeményezéseket. Hozzáteszik: a fideszesek szokás szerint késnek, de ők is jönni fognak. Azután még sokáig beszélgetünk, politizálunk, de Orbánékat hiába vártuk...

* * *

Az alakuló ülésen kértem a résztvevőket, hogy Richter Annánál jelentkezzenek azok, akik szerepet vállalnának a szervezésben. A jelentkezőket Anna november 18-ára hívta össze. A megbeszélésen az alapító hét ügyvédén kívül további kilenc ügyvéd és öt jogtanácsos vett részt, továbbá egy bírónő is, Orzó Katalin, aki ezzel jelentős kockázatot vállalt. Annál is inkább, mert – Krassó Györggyel, az ismert ellenzékiivel való kapcsolata miatt – bírói állása amúgy is veszélyben forgott. Két későbbi Fórum-elnök, Mészáros Vilmos és Horváth Sándor már ekkor bekapcsolódott a munkába, s ott volt Antall György is, akit ezekben a napokban többször hívtam telefonon. Minden esetben az édesapja vette fel a kagylót, s adta át a fiának. Talán a harmadik vagy negyedik alkalommal, amikor mondtam a nevemet, közbeszólt: – *Már többször beszélünk, illendő, hogy én is bemutatkozzam. Antall József vagyok. – Sokat hallottam rólad a Gyuritól* – füllentettem udvariasságból. Számomra Antall József akkor még a Független Jogász Fórumban szerepet vállalt fiatal ügyvéd, Antall György édesapja volt csupán. És természetesen fel sem merült bennem, hogy most ismerkedtem meg azzal a férfival, akihez a következő években emberileg és politikailag is a lehető legközelebb kerülök majd.

* * *

A megbeszélést a tabáni Gösser Sörözőben tartottuk. A vendéglőt barátaimmal együtt azért kedveltük, mert ott már akkor is jó minőségű sört csapoltak, amikor ez Budapesten még nem volt mindennapos. Politikai megbeszélésre viszont két másik okból látszott alkalmasnak. Először is volt egy különter-

me, ahol húsz-huszonöt ember is le tudott úgy ülni, hogy senki sem zavarta. Másrészt Suri István üzletvezető nem volt ijedős fajta, és első szóra vállalta, hogy helyet ad az akkor még illegálisnak minősülő összejövetelnek.

A Gösser hosszabb távon is nagyszerűen bevált. A későbbiekben is itt voltak a különböző megbeszélések, és a választmány mindvégig itt tartotta üléseit. Katona Tamás budavári polgármester és Bérczi Antal alpolgármester ezért javasolta a képviselő-testületnek, hogy a Jogászfórum megalakulásának tizedik évfordulójára helyezzenek el emléktáblát a söröző bejárata mellett, a házfalon. A tábla – a Városliget mellett lebontott Lenin-szobor vörösgránit pilonjának anyagából – október végére el is készült.

Néhány nappal az évforduló előtt meg akarom nézni, elkezdődtek-e a munkák. Kívül semmi, a vendéglőbe belépve viszont meglepődve látom, hogy a helyiségen belül készítik elő a tábla helyét. Kiderül, hogy a rendszerváltó parlament által meghozott törvény alapján a házban lévő lakásokat megvették a lakók. Ők pedig a közös képviselő szerint nem járulnak hozzá ahhoz, hogy a társasház falán az önkormányzat emléktáblát helyezzen el. *A rendszerváltás előtt ilyen probléma nem volt* – mondom az üzletvezetőnek –, *ha a tanács táblát akart tenni egy ház falára, akkor odatette. És mégis sokan azt mondják, hogy nem is történt rendszerváltás...*

Meghívom a közös képviselőt egy sörre. Kérdezem, mi bajuk a lakóknak a táblánkkal.

– *Nézze* – mondja, miután nagyot kortyolt a söréből. – *Ezek egy része büdös bolsi.*

Ezt a kifejezést használja, gondolom azért, hogy jelezze, ő nem tartozik közéjük.

– *Ezek azt mondják, sokkal jobb volt a Kádár rendszerben, elmennek hát az anyjukba ezek a rendszerváltók. A másik részük csurkista* – újabb korty a sörből. – *Ők meg azt mondják, ezek lepaktáltak a komcsikkal.*

– *És a normálisok, akik középén állnak?* – kérdezem reménykedve.

– *Hát azok meg azt mondják, miénk a ház fala, tegyenek oda reklámtáblákat, és szedjük érte lóvét.*

Végül is jó, hogy így alakult. A Lenintől örökölt vörösgránit emléktábla remekül érvényesül a fehér falon.

* * *

Úgy döntünk, hogy a Független Jogász Fórum első érdemi tanácskozásának témája a választás, az egyesülés és a gyülekezés jogának szabályozása lesz. Mindhárom esetben ugyanarról van szó: a hatalom törvénnyel akarja gátolni a demokratikus átalakulás irányában ható spontán folyamatokat. A '88-as év nagy tömegdemonstrációira válasz egy korlátozó jellegű gyülekezésvitörvény-

tervezet. Az új politikai szerveződések létrejöttére válasz az egyesülési jog olyan szabályozása, amely pártok létrehozását nem teszi lehetővé. És ugyan-ez történik a választójog esetében is. Egy demokratikus választás előfeltétele a többpártrendszer kialakulása, ami spontán módon elkezdődött. Mielőtt a folyamat kiteljesedhetne, a hatalom előáll egy választójogi törvénytervezettel, amely befagyasztaná a jelenlegi állapotokat. Erre a Független Jogász Fórumnak mindenképpen reagálnia kell. A választójog újrászabályozásának a megvitatása azért is fontos, mert ebben a kérdésben az ellenzéknek sincs kialakult álláspontja.

Az egyesülési és gyülekezési jogról szóló törvénytervezetek esetében már túl vagyunk a társadalmi vitán. Ez a mindéddig formális intézmény a megváltozott helyzetben egyszer csak működni kezdett. Persze a többpártrendszer kérdésében a hatalom továbbra sem engedett, úgy tűnik, kivárára játszik.

A két témában a Független Jogász Fórum egy-egy tagja tart vitaindító előadást. Ezt egészíti ki Bába Iván a '85-ös választási visszaélésekről szóló beszámolóval, és Kukorelli István alkotmányjogász, akitől azt kértük, hogy a törvénytervezet szakmai elemzésén túl a korábbi magyar s a jelenlegi nyugati választójogi rendszerekről is beszéljen. A dolog pikantériája, hogy Kukorelli – azon kívül, hogy elismert tekintély a szakmában, egyetemi docens a jogi karon – egyúttal a Népfront közjogi titkára is...

* * *

A tanácskozás helyszíne nem lehet más, csak a népligeti Jurta Színház, amely az ellenzéki megnyilatkozások legfőbb színterévé vált. Itt tartotta nagyhatású rendezvényeit a Magyar Demokrata Fórum és itt ülésezett néhányszor a Szabad Kezdeményezések Hálózata is. Ha első nyilvános megjelenésünknek a Jurta lesz a helyszíne, ezzel egyértelműen pozicionáljuk magunkat. Megüzenjük a többi ellenzéki szervezetnek, a jogászságnak és a szélesebb nyilvánosságnak is, hogy az ellenzék részének tekintjük magunkat.

A Jurtában nincs terembérlés. Legalábbis a független szervezetektől a vezetőség nem kér pénzt, de kötelező a belépődíj: A színház minden belépőjegyből negyven forintot tart igényt. A rendező szervezet ehhez hozzátehet egy tetszése szerinti összeget, s annnyival drágábban árulják a jegyeket. Mi úgy döntünk, nem teszünk hozzá semmit. A bejáratnál elhelyezünk egy dobozt, aki akar, önként hozzájárulhat a Jogászfórum költségeihez.

Negyedórával a kezdés előtt érkezem. A teremben nyolc-tíz ismeretlen. Azt mondják, keressünk valami kisebb helyiséget, mert itt az SZDSZ-nek lesz rendezvénye a lakáskérdésről, Petschnig Mária Zita lesz az egyik előadó. Igaz, hogy csak hétkor kezdődik, de rengeteg embert várnak, s arra fel kell készülni. Mondom, hétig befejezzük, és mi is sokan leszünk, készüljenek ők

egy kisebb teremben. – *Független Jogász Fórum?* – néz rám egy harminc körüli szakállas fiú. – *Tudod, öreg, mostanában rengeteg új szervezet jön létre. De igazán sok embert csak a nagyok tudnak megmozgatni* – mondja. – *Vagy még azok sem* – bólogatok megértően. – *Na mindegy, ha már lefoglaltatok* – áll fel a szakállas. A többiek követik. Egy szemüveges lány még a lelkemre köti, hogy hét előtt öt perccel mindenképpen üres legyen a terem, mert idő kell, amíg az ő közönségük elhelyezkedik. Megígérem.

Közben egyre több jogász érkezik. Legtöbbjük most jár először a Jurtában. Sétálnak körbe a folyosón, nézik a szamizdat könyveket, az ötvenhatos felhívást, plakátokat, meghívókat. Mindszenty-est, vita a határon túli magyarságról, olyan kérdések, amelyekről rendes jogászember csak a Szabad Európában hallhat. Jó lenne, ha még többen eljőnnének, mint amennyien a Tükörteremben voltak. Igaza van a szakállas szabaddemokratának. Egy dolog létrehozni egy szervezetet, s egy másik, hogy hány embert tudsz megmozdítani.

Nem véletlen, hogy e körül van a legnagyobb bizonytalanság. A tüntetésekben mi úgy éreztük, százezren, máskor ennél is többen voltunk. A hivatalos közleményekben tízezernél nemigen jelent meg nagyobb szám. Az igazság félúton lehetett. A pártok taglétszámával kapcsolatban végképp nem lehet tudni az igazságot. November 27-ei rendezvényünkéről mi is úgy beszéltünk, hogy azon kétszázötvenen vettek részt. Előkerestem a jegyzőkönyvet, ami szerint: „A FÓRUM résztvevőinek száma: 179 fő, amelyet a jegyzőkönyvvezetők, dr. Perlaki Erika és dr. Richter Anna, egymástól függetlenül, de közös eredményre jutva vettek számba a szavazások során.”

Azt sem állítom, hogy 1988. november 27-én azt a három állásfoglalást, amelyet a Független Jogász Fórum elfogadott, ez a százhetvenkilenc ember hozta létre. Az egyiket Bártfay Pál, a másikat Kutruicz Katalin, a harmadikat Antall György fogalmazta meg. De a százhetvenkilenc meghallgatta az előadásokat, többen elmondták észrevételeiket, s voltak, akik módosításokat javasoltak, amelyekről egyenként szavaztunk.

A választójog tárgyában meghozott állásfoglalás az általánosságban megfogalmazott elképzelések után az első olyan konkrét javaslat, amely óhatatlanul felveti a hatalom és az ellenzék megállapodásának szükségességét. Ennek volt aztán szerves folytatása a Jogászfórum kezdeményezése az Ellenzéki Kerekasztal létrehozására, hiszen a hatalommal az ellenzék csak akkor tárgyalhat egyenrangú félként, ha egységes álláspontot alakít ki, amelyet egységesen képvisel. Nem véletlen, hogy a kerekasztal-tárgyalások dokumentumait és annak előzményeit tartalmazó, *A rendszerváltás forгатókönyve* címmel megjelent négykötetes forráskiadvány legelső dokumentuma a Független Jogász Fórum választójoggal kapcsolatos állásfoglalása.

„A lehető legrövidebb időn belül új parlamentre van szükség – szögezi le az állásfoglalás. – Ehhez még a jelenlegi Országgyűlésnek a hatályos törvény mó-

dosítása helyett egy új, demokratikus választójogi törvényt kell alkotnia. E törvény legyen deklaráltan ideiglenes jellegű, amelynek célja az, hogy keretei között és szabályai szerint azt a parlamentet lehessen megválasztani, amely új alkotmányt és az alkotmányos szabályok között új választójogi törvényt is alkot.”

Alkotmányozó nemzetgyűlésről mások is beszéltek, de arra vonatkozóan, hogy miképpen jöjjön létre egy ilyen testület, az FJF állásfoglalása tartalmazza az első javaslatot. Végül egy munkacsoport felállításáról is döntöttünk, amely Bártfay Pál vezetésével az állásfoglalásban tizenkét pontban meghatározott alapelvek szerinti alternatív törvénytervezetet január közepére szövegszerűen kidolgozta.

A választójogról szóló vita Bártfay Pál előadói beszédével⁶ kezdődött. A vitában sokan felszólalnak. Van, aki általánosságban mondja el politikai véleményét, van, aki egy-egy részletkérdésről fejt ki álláspontját. Richter Anna rövid felszólalásában csak annyit mond, hogy ő még soha nem élt a választójogával. Eddig ugyanis semmi olyat nem tapasztalt, aminek alapján úgy érezte volna, hogy érdemes lenne a közéletben részt vennie. Pető Iván az SZDSZ választójoggal kapcsolatos elképzeléseit ismerteti. Ennek lényege, hogy a szabaddemokraták átmenetileg elfogadnának egy MSZMP által feltöltendő ötvenfős országos listát. Éliás Sára az SZDSZ megalakulása után megmaradt Hálózat nevében egy tisztességes választójogi törvény létrehozására szervezendő úgynevezett honpolgári mozgalom támogatására kéri a Független Jogász Fórumot. Javaslatát a résztvevők elsőprő többséggel elfogadják. Zétényi Zsolt az előterjesztéshez egy kisebb módosítást javasol, majd ismerteti a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaságnak a Kossuth-címer visszaállítását követelő felhívását. A Fórum a módosító indítványt elveti, a BZSBT felhívásához viszont csatlakozik.

A választójoghoz képest az egyesülési és gyülekezési törvényjavaslat kritikája másodlagos jelentőségű. Már csak azért is, mert ezt a javaslatot a viták nyomán jelentősen átdolgozták, és a megindult demokratikus folyamatok lassítására irányuló eredeti szándék az átdolgozott javaslatban már jócskán visszaszorult. Persze maradt még bőven olyan rendelkezés, amelynek a megváltoztatása indokolt lett volna: Az állásfoglalás elkészítését és az opponensi vélemény előadását, hosszas rábeszélésre feleségem, Kutrucz Katalin vállalta el. Büntetőjogásként nem érezte magát kompetensnek, de végül is úgy opponálta az egyesülési⁷ és a gyülekezési⁸ törvényjavaslatot, ahogyan – álta-

lános vélemény szerint – kevesen tudták volna. Engem is meglepett, előadni azelőtt még nem hallottam. Kukorelli, akinék ez a szakmája, mindenben csatlakozik az előadóhoz. Az opponensi vélemény alapján előterjesztett állásfoglalást a tanácskozás ellenszavazat és tartózkodás nélkül elfogadja.

A harmadik állásfoglalásunk a brassói munkástüntetés első évfordulójára szervezett november 15-ei békés felvonulással kapcsolatos politikai provokációról szól. A törvényesen bejelentett felvonulást, minden jogalap nélkül, betiltották, majd a jogellenes tilalom ellenére felvonulókat a rendőrség brutálisan szétverte. Az állásfoglalás tervezetét Antall György, a későbbi miniszterelnök fia hozta s mutatta meg nekem, hogy ezt javasolja megvitatásra. Minden szavával egyetérték.⁹ Határozottan elítéli az erőszak alkalmazását, de az eseményekért nem a rendőrséget, hanem a politikát kárhoztatja. Sőt, védelmébe veszi a rendőrséget és az egész közigazgatást a politika ámokfutásával szemben: „Hivatásunk okán is tisztában vagyunk azzal, hogy a rendőrség elsőrendű feladatát – a polgárok vagyoni és személyi biztonságának védelmét – egyre romló feltételek között kényszerül ellátni: a rendőri állomány ebből adódó ingerültségének és kapkodásának jeleit az utóbbi időben több ízben is tapasztaltuk. Ebben a helyzetben a közigazgatásnak minden eddiginél nagyobb szüksége lenne a polgárok támogatására. Felelőtlenség a még meglévő bizalmat az ilyen és ehhez hasonló intézkedésekkel eljátszani.” – áll a szövegben.

Közben az SZDSZ-es lány, aki figyelmeztetett arra, hogy időben kell a rendezvényt befejezni, cédulát tesz az asztalra. Az órára nézek – öt perc múlva hét –, de azért a cédulát elolvasom. Egyetlen mondat van rajta: „Kérlek, hívd fel a figyelmet az utánatok következő SZDSZ-es lakásfórumra.” Megtettem.

A vitában Szilágyi Sándor, a tüntetés egyik szervezője részletesen kifejti álláspontját, és válaszol a kérdésekre. Az általa elmondottak hitelesítik az állásfoglalást, amelyet a tanácskozás ellenszavazat és tartózkodás nélkül elfogad.

* * *

Jó öt év múlva, én vagyok a belügyminiszter, hivatali szobámban nézem a televízió esti híradóját. Tudósítás a Fradi-Honvéd kupadöntőről. Nyert a Fradi, a szurkolók a kerítésen átugrálva előzőnlük a pályát. Nincs agresszió, öröm van, ünnepelni akarnak. A lovas rendőrök a biztosításért felelős parancsnok utasítására rátámadnak az ünneplő tömegre.

Sok minden eszembe jut. Elsőnek az 1988. november 27-ei állásfoglalás. Rögtön utána, hogy persze ez már egy másik világ. Aztán az, hogy éppen

⁶ A Független Jogász Fórum a választójogról: <http://konyai.hu/v06>

⁷ A Független Jogász Fórum az egyesülési törvénytervezetről: <http://konyai.hu/v07>

⁸ A Független Jogász Fórum a gyülekezési törvény tervezetéről: <http://konyai.hu/v08>

⁹ A Független Jogász Fórum állásfoglalása az 1988. november 15-ei tüntetés szétveréséről: <http://konyai.hu/v09>

ezért, nem engedhetjük meg magunknak, hogy ugyanolyan eszközöket használjunk, mint a korábbiak. Ugyanakkor: ez az új rendszerhez már lojális rendőrség, amely ki van téve a liberális ellenzék rendszeres támadásának. Belügyminiszterként az is a dolgom, hogy védjem őket. Ha viszont hibáznak, fel kell lépnem ellenük. S még egy szempont: ha most nem lépek fel egyértelműen és határozottan, nem lesz jogalapunk, hogy ellenzékben, az új kormány alatt tiltakozzunk az esetleges túlkapások ellen. Már megszületett bennem az elhatározás, amikor Bárány János barátomat, aki a parlamenti frakcióból ájtott velem a belügybe, megkérdezem, hogy szerinte mi a teendő. Ugyanazt mondja, amit már elhatároztam. Másnap a televízió reggeli műsorában elmondom, jogállamban megengedhetetlen az ünneplő tömeg ellen rendőri erőszakkal fellépni. Ezért a politikai felelősséget viselő belügyminiszterként elnézést kérek a Fradi-szurkolóktól és minden nézőtől, aki a helyszínen vagy a televízió át szemtanúja volt az eseményeknek.

* * *

Két évvel később már ellenzéki képviselő vagyok. Egy nem túl jelentős szervezet tüntetni akar a magyar föld védelmében. Jó alkalom, hogy a kormányzat komolyabb politikai kockázat nélkül kipróbálja a jogállam határait. Nem veszik tudomásul a bejelentést, olyan időpontban, hogy már nincs esély a bírósági felülvizsgálatra. Aztán, amikor a tüntetés ennek ellenére elkezdődik, egy idő után elrendelik a bejelentés nélküli rendezvény feloszlását. Idős asszonyt hurcolnak el a térről, és őrizetbe veszik Pongráz Gergelyt, a Corvin köz '56-os parancsnokát. Az akció kisszerű, hiszen nem egy erős ellenzéki szervezet tüntet, hanem csak a jelentéktelen Metesz. Vele szemben meg lehet engedni egy „próbaakciót”. És az se baj, ha Pongrázt őrizetbe vesszük. Hiszen jogegyenlőség van, a korábbi érdemekre senki sem hivatkozhat. Ugyanakkor üzenet az ötvenhatosoknak, ha netán még mindig azt hinnék, a rendszerváltással eljött az ő világuk.

Szabad Györggyel együtt vizsgálóbizottság felállítását kezdeményeztük, amelyet a parlament megszavazott, s amelynek én lettem az elnöke. A kormányoldal persze próbálta nehezíteni a bizottság munkáját. Az egyik szocialista képviselő módosító indítványt készített a bizottság ügyrendjéhez, kézírásos javaslatát leadta a titkárságon, mondván, hogy intézzék a továbbiakban. Munkatársam, Tóth Ágnes konstátálta, hogy a szövegben két súlyos helyesírási hiba van, kérdezte, kijavíthatja-e, vagy a hibával együtt kell leírni. Mondtam, maradj ki ebből, ha bármi történik, ne az apparátuson verjék le a balhét, de azért az ülés idején légy készenlétben. A fideszes Kövér Lászlóval egyeztettem a taktikát.

Óriási sajtófigyelem mellett megkezdődik az ülés. Bejelentem, hogy az ügyrendhez érkezett egy módosító indítvány, amelynek lényegét ismerte-

tem, s kérem a bizottságot, hogy szavazzon. Kövérnek azonnal fellendül a keze.

– Elnézést, elnök úr – mondja –, *de olyan javaslatról, ami nincs kiosztva, nem lehet szavazni.*

Rendben, akkor kérem az apparátust, sokszorosítsák a javaslatot, s osszák ki a teremben lévőknek. Amikor már mindenkinek ott a kezében a javaslat, megkérdezem, hogy van-e kifogása valakinek az ellen, hogy szavazzunk. Monostori Endre SZDSZ-es képviselő kér szót.

– Elnézést, elnök úr – mondja –, *de erről a javaslatról nem szavazhatunk.*

– Már miért ne szavazhatnánk? – kérdezem.

– Azért – mondja a kormánypárti képviselő –, *mert a javaslatban súlyos helyesírási hiba van.*

Na, ezt nevezik a hadászatban baráti tűznek.

– Ez nem ok a szavazás elhalasztására – érvelek szelíden –, *ismertetem a javaslatot, a képviselő úr által említett helyesírási hiba nélkül.*

Megtörténik. Ezután újra felteszem szavazásra a javaslatot. Monostori ismét szót kér.

– Bocsánat, elnök úr – mondja –, *de a javaslatban van egy másik helyesírási hiba is.*

A történetben az a szép, hogy a módosító indítványt előterjesztő szocialista képviselő tanári diplomával rendelkezik. Igaz, nem magyar nyelvből, hanem matematikából szerezte a képesítését...

A bizottsági munka alapján – Simon Sándor munkatársam szakszerű közreműködésével – végül is egy egészen jó határozattervezetet készítettünk. Erre aztán összeálltak a szabaddemokraták a szocialistákkal, és leszavazták az előterjesztést.

A bizottsági vizsgálattal azonban az ügy a közvélemény érdeklődésének középpontjába került. A különböző televíziók által a rendőri túlkapásokról készített felvételeket a bizottsági ülésen levetítettük. Illő figyelemességgel ezen az ülésen Pongráz Gergely és Kuncze Gábor belügyminiszter egymás mellett kapott helyett. Az ülés lezárása után a mikrofonba mondom, hogy Pongráz Gergelyt szeretettel várom egy magánbeszélgetésre a nemzetbiztonsági bizottságban lévő irodámban. Tudom, hogy ő már rég nem velünk, hanem a radikálisokkal tart. De számomra mindig is a Corvin köziek parancsnoka marad.

* * *

A Független Jogász Fórum 1988. november 27-ei tanácskozásának anyagát néhány nap alatt feldolgoztuk. Az egyesületi és a gyülekezési törvény parlamenti szavazásáig még több mint egy hónap volt hátra, ezért úgy döntöttünk, hogy állásfoglalásunkat postán elküldjük az összes képviselőnek. A postá-

zást Tóth László vállalta, aki szombaton késő délután feljött hozzánk a sokszorosított anyagért. Amíg a kávéra várunk, Grósz Károly beszéde a téma, amelyet kedden a Sportcsarnokban a budapesti pártaktíva előtt mondott el. A pártfőtitkár az övéi előtt beszélt, nyilván erőt akart sugározni, és mozgósítani. Figyelmeztette hallgatóságát, hogy vannak, akik szét akarják zilálni a szocializmus intézményrendszerét. Ezekkel pedig fel kell venni a harcot, ami „osztályharc lesz a javából”. Ennek eredménye pedig attól függ, hogy a kommunisták maguk mellé tudják-e állítani a „józan erőket”, és határozottan fel tudnak-e lépni az „ellenséges, ellenforradalmi erőkkel” szemben. Mert ha nem, „az anarchia, a káosz és ne legyen illúzió, fehérterror uralkodik el”.

Azon meditalunk, hogy bennünket vajon a „józan” vagy az „ellenséges, ellenforradalmi” erők közé sorol-e a főtitkár? Mellettünk ül az asztalnál a tizenegy éves Zoltán fiam, aki élénken figyel, de nem kapcsolódik be a beszélgetésbe. Közben az is kiderül, hogy Tóth László magára maradt a postázással, mert munkatársa nem tud bemenni az ügyvédi irodába. Felajánlottuk hát a feleségemmel, hogy segítünk neki. Megkérdezem Zoltán fiamat, hogy velünk tart-e, vagy megvárnak bennünket itthon hármasban a macskájával és a papagájával. A két kis állattal azóta különösen összenőtt, mióta a bátyja a győri bencésekhez jár gimnáziumba, és ott lakik a kollégiumban. Most mégis inkább velünk akar jönni. Na, akkor szaladj fel a szobádba, és hozd a kabátodat, mert máris indulunk.

Kilenc óra is elmúlt, amikor az utolsó borítékot lezártuk és a bélyeget felragasztottuk. Zoli derekasan helytállt, tagadta ugyan, de a végére nagyon elfáradt. Beléptünk a lakásba, a macska az előszobában várt bennünket, és nyávogott. Zoli előrenyomult, majd egy pillanatra megmerevedett. A macska szája sarkából egy citromsárga tollpihe kandikált ki, alig láthatóan. Zoli tágra nyílt szemmel bámult a macskára. Aztán hirtelen futni kezdett, és szó nélkül rohant fel a lépcsőn. Néhány másodperc múlva egy artikulátlan üvöltés, majd hangos zokogás jelezte, hogy balsejtelme igazolódott. A papagájából csak néhány szárnytoll maradt meg, egy kupacban a szoba közepén. Leültem az ágy szélére, ahol hasra fekve zokogott a fiam. Megpróbáltam vigasztalni, de minden szóra felerősödött a zokogás. Feladtam hát a kísérletezést, csak ültem az ágy szélén, és szó nélkül simogattam a fejét. Hosszú idő múlt el, amíg valamennyire megnyugodott. Felült, könnyektől maszatos arcát felém fordította és panaszos hangon kérdezte:

– De hát miért csinálta ezt a Kormi?

– Nem tehet róla – válaszoltam. – Ilyen a természete.

– Rosszul csuktam be az ajtót, amikor felmentem a kabátomért. Én tehetek róla – mondta olyan határozottan, hogy jobbnak láttam, ha nem próbálom mentegetni, és igazat adok neki.

* * *

Azt, hogy a Független Jogász Fórumot a józan vagy az ellenséges szervezetek közé sorolja-e, az MSZMP főtitkára később sem árulta el. Megtette viszont helyette ezt az MSZMP hivatalos lapja, a *Népszabadság*. Úgy négy hónappal később, amikor az Ellenzéki Kerekasztal létrehozására irányuló felhívásunkat közzétettük.

Két napra rá, hogy a Felhívás a *Magyar Nemzet* 1989. március 21-ei számában megjelent, a *Népszabadság* Erőszakkal? címmel közöl egy gloszszát, amelyben mérföldkőnek minősíti a Független Jogász Fórum felhívását. Mérföldkőnek, mert először fordult elő, hogy egy ellenzéki szervezet a demokratizálódási folyamatban felveti az erőszak lehetőségét. A pártlap cikkírója a Felhívás következő mondata alapján jutott erre a következtetésre: „Országunk mai helyzetében az átfogó változás már a nemzeti fennmaradás alapfeltétele, ezért a politikai fordulat – a nemzet önvédelmi reflexéből adódóan – előbb vagy utóbb, erőszakkal vagy anélkül, de szükségszerűen bekövetkezik.”

A *Népszabadság* cikke nyomán Hollauer Tibor, a Mai Nap című félbulvár politikai napilap munkatársa kétoldalas interjújában faggatózik, és minden oldalról igyekszik körbejárni velem az erőszak lehetőségének a kérdését. Hiába idézem a Felhívás egy másik részletét, miszerint „...minden gondolkodó embernek és valamennyi felelősségteljes politikai erőnek – mindaddig, amíg erre a legkisebb esély is van – arra kell törekednie, hogy a szükségszerűen bekövetkező változás erőszakmentesen menjen végbe”. Miután sokadszor kifejtem, hogy a Független Jogász Fórum békés rendszerváltozásra törekszik, az újságíró a következő kérdést szegezi nekem:

– De ha mégis úgy alakulna, hogy az emberek elégedetlensége erőszakos formában a felszínre törne, és amellyel szemben a hatalom is erőszakkal lépne fel, ön személyesen melyik oldalra állna?

– Semmiképpen sem azok oldalára, akik erőszakkal lépnek fel az emberek elégedetlenségével szemben...

* * *

Megjegyzem, hamar be kellett látnom – a taxisblokádn idején mindenképpen –, hogy a március 15-én nemzeti zászlók alatt felvonult százezres embertömegből téves következtetést vontam le. A nemzeti összetartozás érzése csak egy szűk kisebbség számára volt hívó szó, mozgósító erő. Illúzió volt feltételezni, hogy negyven év kommunizmusa után a nemzet önvédelmi reflexe egyszer csak működésbe lép. A nemzeti öntudatot a Kádár-rendszer gulyáskommunizmusa kioltotta az emberekből. Csinálhatott volna itt bármit a hatalom, nem lett volna felkelés vagy forradalom, amely a politikai fordulatot kikényszerítette volna. Az emberek az életszínvonal romlása miatt

elégedetlenek voltak, de sokkal inkább éltek a hatalom által meghagyott lehetőségekkel vagy éppen a felkínált új lehetőségekkel, mintsem hogy szembefordultak volna a hatalommal. Még többet dolgoztak a háztájiban és a gémkákban, a szürke- és a feketegazdaságban. Amikor pedig a világ-útleveélhez mindenki felvehetett némi valutát is, bepakolták a nagymamát, a nagypapát a Zsiguliba vagy a Trabantba, és mentek Ausztriába hűtőgépet, kétkazettás magnót meg mindenféle elektronikus kutyüket vásárolni. A Magyarországon megvalósult békés rendszerváltásnak nem a forradalom, hanem a késlekedés, a semmittevés és a pótcselekvés volt az alternatívája. Ha ez utóbbi forgatókönyv szerint alakul a helyzet, a növekvő elégedetlenség vezethetett volna különböző csetepatékhoz és a hatalom erőszakos fellépéséhez, de ezáltal a rendszerváltozás nem lett volna radikálisabb, ellenkezőleg, kevésbé lett volna következetes.

S ami nagyon fontos volt: a változást a lehető leggyorsabban kellett végrehajtani, ugyanis senki sem tudhatta, meddig tart az a kedvező nemzetközi klíma, amelyet kihasználva Magyarországot át lehetett vinni a „túlso partra”. Én az egészet egy versenyfutásként fogtam fel. Úgy véltem, a Szovjetunióban reális lehetőség van egy robbanásszerű visszarendeződésre. Fontos, gondoltam, ha ez bekövetkezik, mi minél távolabb legyünk a robbanás epicentrumától. Ebben ugyan tévedtem, hiszen visszarendeződés helyett a Szovjetunió szétesése következett be, a rendszerváltozás gyorsasága mégis fontos volt. A válság napról napra mélyült, amit a szétesőben lévő, sodródó rendszer képtelen volt megállítani. Emellett az sem mindegy, hogy az összeomló birodalom szövetségeséből melyik ország mikor válik a nyugati világ részévé.

A megvalósult négylépcsős magyar modell – független szerveződések létrejötte, az ellenzék összefogása, az egyesült ellenzék és a hatalom közti tárgyalások, majd a megállapodás alapján szabad választások – az adott történelmi helyzetben a lehető leggyorsabb és legkövetkezetesebb átalakuláshoz vezetett.

Ugyanakkor – húsz év távlatából megállapíthatjuk – a rendszerváltozás mindmáig nem hozta el azt, amit az emberek leginkább vártak tőle: a jólétet. És azt sem, ami szintén fontos lett volna: nem hozott igazságot. Mindez a rendszerváltozás nagy deficitje. Ez a könyv talán hozzásegít annak megítéléséhez, hogy milyen szerepe volt mindebben annak, ami Magyarországon 1988 és '94 között történt. Remélem, lesznek olyanok, akik ugyanígy belülről, az utóbbi tizenöt év történetét is megírják. Így lehet majd teljes a kép, miért is nem hozott a rendszerváltozás húsz év elteltével sem jólétet és igazságot.

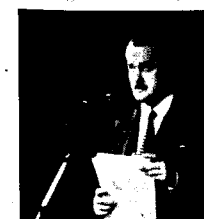
A Független Jogász Fórum

Alakuló ülés az ELTE Pollack Mihály téri épületének Tükörtermében. Mellettem Perlaki Erika és Bártfay Pál

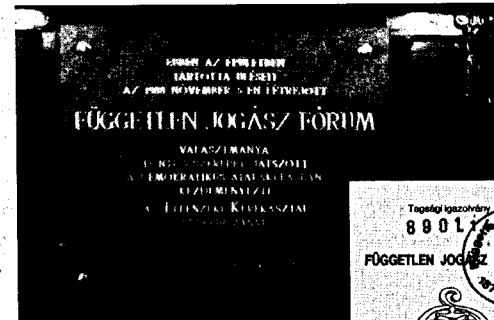
Jurta Színház: vita a választójogról. Mellettem Bártfay Pál, az állásfoglalás-tervezet előterjesztője

Zétényi Zsolt ismerteti a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság petícióját a Kossuth-címerről...

...az FJF csatlakozik a petícióhoz

A megalakulás tízéves évfordulójára állított emléktábla a Tabáni Gösser Sörözőben

Tagsági igazolvány

A vitában felszólaló Pető Iván ismerteti az SZDSZ választójogi elképzeléseit

Kutrucz Katalin az egyesületi és a gyűlekezési törvénytervezet ellen opponálja

FJF-tanácskozás a sztrájk törvényről. Tölgyessy Péter hozzászólása

Ellenzékként – szervezett formában

Visszatérve 1988 végéhez: egyre nagyobb volt a nyomás, hogy a sikeresnek mondható indulás után a Jogászfórum alakuljon tagsággal rendelkező társadalmi szervezetté. Sándorfi György volt a legalkalmasabb, hogy az alapszabályt megszerkessze, az alapító levelet pedig, az eredeti felhívást kiegészítve, én fogalmaztam meg. Az 1989. január 14-én megtartott – Richter Anna által vezetett – alakuló ülésen mindkét okiratot elfogadtuk. Vita csak az alapszabály körül volt – itt már komolyabb nézeteltérések is felmerültek –, végül is az alapítók elképzelése, egy minél lazább szerveződés nagy többséget kapott.

Megválasztottuk a huszonegy tagú választmányt és a tisztségviselőket. Ma már megmosolyogtató, de olyannyira nem akartunk hasonlítani a hivatalos szervezetekre, hogy az alapszabályban nem volt elnök és titkár, hanem a vezetőt képviselőnek, a titkárt jegyzőnek neveztük el. (Engem választottak képviselővé, Bártfay Pál lett a helyettesem, Sándorfi György a jegyző.)

A választmány tagjaira mindenki tehetett javaslatot és az összes név felkerült a szavazólapokra. A választmányi tagok többsége és a három tisztségviselő az ügyvédek közül került ki, de a titkos szavazáson a kilencven százalékban ügyvédekből álló tagság három egyetemi oktatót (Kukorelli Istvánt, Kutrucz Katalint és Sólyom Lászlót), ugyanennyi jogtanácsost (Bognár Szabolcsot, Kemencei Zoltánt és Mayer Erikát), továbbá két bírót (Franyó Zoltánt és Orzó Katalint) is beválasztott a Független Jogász Fórum választmányába.

A szavazatszámoló bizottság elnöke Sólyom László, az ELTE Jogi Karának egyetemi tanára, aki precízen ügyelt minden szabály betartására. A szavazás titkossága egyértelműen garantált volt. Sokkal inkább, mint amikor tizenhat évvel később az Országgyűlés Sólyom Lászlót köztársasági elnökké választotta. Igaz, akkor nem ő volt a szavazatszámoló bizottság elnöke...

* * *

A választmány első ülésén az Új Márciusi Front felhívását vitatta meg, amely egy úgynevezett Országos Nemzeti Bizottság létrehozására irányult. Az Új Márciusi Front egy Nyers Rezső körül szerveződő, 1988 tavaszán létrejött baloldali társaság, amelyben régi kommunisták és reformerek mellett részt vesznek az SZDSZ egyes baloldali gyökerű személyiségei is (Vásárhelyi Miklós, Tardos Márton, Bauer Tamás). Az elnök a Nagy Imre köréhez tartozó, de a Kádár-rendszerbe is beilleszkedő veterán kommunista Újhelyi Szilárd, a titkár a szintén nem túl fiatal reformer Vitányi Iván. A csoporthoz tartozik még a pártból 1988 tavaszán kizárt négy reformerből három: Bihari Mihály, Király Zoltán és Lengyel László, a Leninről és Kádárról is könyvet

írt Gyurkó László, az ismert tévés Baló György és az Új Tükör című hetilap főszerkesztője, az ötvenhat után meghurcolt, de kommunista hitét megőrző és vállaló, Petőfiről általam kedvelt könyveket író Fekete Sándor. A javaslatukban szereplő Országos Nemzeti Bizottság tanácskozó testület, amelyben a régi és az új társadalmi politikai szervezetek és mozgalmak vennének részt. A felhívás szerint az új alkotmányt és a hozzá kapcsolódó alapvető törvényeket az Országos Nemzeti Bizottság dolgozná ki és terjesztené a parlament elé.

Arról nem szól a javaslat, hogy mely szervezetek kerülnének be a testületbe, benne lenne-e például az MSZMP. Állásfoglalásunkban mindenesetre leszögezzük, hogy egy ilyen politikai testület csak a teljes egyenjogúság alapján működhetne.

Az MSZMP két egymással is rivalizáló reformer politikusa, Pozsgay Imre és Nyers Rezső egyaránt az ellenzék felé történő nyitásra alapozza politikáját. Pozsgay kezdetől a legálisan szerveződő népi ellenzékkel keresi a kapcsolatot, s 1988-tól már Nyers Rezső is nyitásban gondolkodik. Ő a reformközgazdászokon keresztül a liberális ellenzékkel kerül szorosabb kapcsolatba. Törekvéseik találkoznak az ellenzék két meghatározó erejének elképzeléseivel. Számomra úgy tűnik, mintha az MDF és az SZDSZ vezetői a demokratikus átalakulást még mindig az MSZMP-n belüli erőviszonyok kedvező változásától remélnék, és saját szervezeteik szerepét ennek elősegítésében látnák. Bíró Zoltánék a Pozsgay-féle nemzeti szárny, Kis Jánosék a Nyers-féle reformerek felülkerekedésében bíznak, s igyekeznek azt elősegíteni.

* * *

A Jogászfórum első választmányi ülését követő hét végén szokásom szerint a hálózobában, az ágyra ledőlve hallgatom a Rádió szombat délutáni politikai műsorát, a 168 Órát. Pozsgay nyilatkozik, beszámol arról, hogy a MSZMP Központi Bizottságának történelmi albizottsága a jelenlegi kutatások alapján népfelkelésnek látja 1956-ot. Leszaladok a konyhába, feleségem a rántást kavarva megjegyzi: – *Ezért kár volt történészbizottságot összehívni. Ha megkérdezik a nyolc osztályt végzett anyámat, megmondta volna, hogy ötvenhatban forradalom volt.*

Persze mindketten tudjuk, hogy a párt politikai bizottsági tagja által kimondott féligazság alááshatja az MSZMP legitimációját. Természetesen csak akkor, ha az állampárt hivatalosan is magáévá teszi Pozsgay ötvenhatra vonatkozó értékelését, ami egyáltalán nem látszik biztosnak. Az első napokban a reformpártiként számon tartott politikusok is Pozsgay ellen lépnek fel. Németh Miklós miniszterelnök szerint „56 értékelésében a népfelkelés ugyanúgy helyet kaphat, mint a nemzeti tragédiát okozó, szocializmusellenes terrorlázadás”. Szűrös Mátyás finomabban fogalmaz, de szintén elha-

tárolódik, amikor úgy nyilatkozik, hogy „'56 eseményeit nem lehet egyetlen szóval ellenforradalomként vagy népfelkelésként jellemezni”. A párttagság nagy része pedig megdöbben és felháborodott. Két hétig tartott, amíg a vihar lecsillapodott, de Pozsgay párton belüli népszerűsége, ereje, tekintélye nagymértékben megcsappant, s az MSZMP legitimációja romokban hevert.

Pozsgay két évtizeddel az események után azt állítja, szándékosan akarta szétverni az állampártot. Nem tudom. Tény viszont, hogy nem állt az MSZMP reformköreinek élére, és nem alakított új pártot. Ellenkezőleg, az utolsó pillanatig az állampárt egyik vezetője maradt. Ugyanakkor az is tény, hogy akár tudatosan tette, akár nem, jelentős szerepe volt az MSZMP erodálásában.

Figyelemre méltó, amit ezzel kapcsolatban Fejti György nyilatkozik. Azt mondja, őt meglepi az, amiről Pozsgay újabban beszél. Lehet, hogy ő eleve szét akarta verni a pártot, ezt viszont elmulasztotta vele közölni. Ő a tárgyalások során mindvégig az őt delegáló párt érdekeit igyekezett képviselni. Úgy tudta, Pozsgay ugyanerre törekszik. Ha szét akarta verni a pártot, ahogy mostanában nyilatkozik, ezt legalábbis illő lett volna vele is közölnie.

Az MDF vezetői egyébként a legutolsó pillanatig bíztak abban, hogy Pozsgay létrehoz egy nemzeti elkötelezettségű szociáldemokrata pártot, amely egyértelműen szakít a múlttal. Kulin Ferenc mesélte, aki az MDF képviselőjeként részt vett az MSZMP utolsó kongresszusán, hogy amikor beszámolt az MDF elnökségének arról, hogy Pozsgay nem szakított, óriási volt a csalódás. Kulin szerint Csoóri kifakadt, mondván: „*En ezzel az emberrel soha többé nem állok szóba.*”

Pozsgay megalkuvására ő maga ad magyarázatot. Azt mondja, Rómában az olasz kommunista párt kongresszusán Gorbacsov bizalmi embere közvetítette a szovjet pártfőtitkár üzenetét, hogy Grósz Károlyt kell támogatni. Ezt neki figyelembe kellett vennie. Akkori ellenzékiként, ha tudtunk volna minderről, megkérdeztük volna, miért is? Miért kell igazodnia a köztársasági elnöki pozícióra törő politikusnak a magyar viszonyokban nyilván tájékozatlan, de abba beleszólni már nem akaró Gorbacsov véleményéhez?

Persze lehet, hogy igazságtalan vagyok. Én eleve egy másfajta közegben politizáltam, mint amelyet Pozsgay évtizedeken át megszokott. Így fogalmam sincs, egy kommunista funkcionárius agya hogyan működik egy ilyen „el-szabadult” szituációban.

* * *

1989. február 11–12-én kétnapos ülést tart a Központi Bizottság. A múlttal kapcsolatban elfogadják Pozsgay népfelkelés-verzióját, a jövőre nézve pedig a többpártrendszert. Vasárnap este ülök a televízió előtt. A Hét című műsorban Grósz Károly nyilatkozik Áczél Endrének. Elmondja, a kérdés az volt,

hogy a pluralizmus – ezt a szót a kommunista funkcionáriusok mindig nehezen mondják ki, bármennyit is gyakorolják – az egypártrendszer vagy a többpártrendszer keretei között valósuljon-e meg, és a KB az utóbbi mellett döntött. A riporter felteszi a kérdést:

- Az MSZMP végül is támogatja vagy tudomásul veszi a többpártrendszert?
- Kezdeményezi – válaszol mosolyogva a pártfőtitkár.

Kicsit elgondolkodom. Tehát nem veszi tudomásul azt, ami ténylegesen kialakult, hanem továbbra is egy általa elképzelt „pluralizmusban” gondolkodik, ami lehetne akár egypártrendszerű is, de most ők úgy döntöttek, hogy többpártrendszerű legyen. Nem nehéz elképzelni, milyen lehet egy olyan többpártrendszer, amelyet az a főtitkár kezdeményez, aki összefoglalóval még fehérterrorral riogatott, nemrég Amerikában pedig arról beszélt, hogy az egypártrendszer Magyarországon „történelmileg így alakult”. Vagyis: az csak így alakult, nekik semmi közük hozzá, emezt viszont kezdeményezniük kell. Nyilván azért, mert ami most alakul, az valami egészen más, mint amit ők elképzelték. Ez az egyetlen dolog, amiben egyetértünk.

* * *

Az új alkotmány szabályozási koncepciójának vitájára Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter tizenkét úgynevezett alternatív szervezetet hívott meg. Itt találkozom először Bíró Zoltánnal, az MDF első emberével, és Tölgyessy Péterrel. Magyar Bálint felszólal a vitában, majd átadja a szót Tölgyessynek, mondván, hogy részletes álláspontjukat ő fogja kifejteni. Tölgyessy hangsúlyozza, hogy nem tartozik egyik párthoz sem, de szabaddemokrata barátai felkérték, hogy ezen a fórumon adja elő az alkotmánykonceptióval kapcsolatos észrevételeit. Ezek után ízekre szedi a javaslatot: százegy pontban sorolja fel kifogásait.

Tölgyessyvel ellentétben én nem mentem bele az alkotmánykonceptió részleteinek taglalásába, hanem azt hangoztattam, hogy a lényeg: ez a parlament nem alkotmányozhat. Tehát előbb kell döntenie arról, hogy ki alkotmányozzon, s ha ez eldőlt, akkor a tartalomról. Megjegyeztem, hogy a Jogászforumnak rokonszenves az MDF alkotmányozó nemzetgyűlésre vonatkozó javaslata, s örülök, hogy Bíró Zoltán most itt ül mellettem. Megkérdezhetem tehát, hogyan képzei az MDF az alkotmányozó nemzetgyűlés összetételét. Miképpen kellene azt a testületet létrehozni. A válasz meglepett. Az MDF felelős képviselője a szervezet által sokat hangoztatott alkotmányozó nemzetgyűlés összetételéről azt mondta: „*A javaslatnak ez a része még nincs kidolgozva!*”

Valamikor március végén olvasok egy tanulmányt a *Hitel* című folyóiratban. Schmidt Péter, a budapesti jogi egyetem államjogi tanszékének vezetője

alkotmányjogi érvekkel igyekszik bizonygatni, hogy a parlamentnek miért is kell kitöltenie a mandátumát. Kicsit elcsodálkozom. A *Hitel* kiadásáért Csoóri Sándorék még Illyés Gyula életében indították el a küzdelmet, amely végül tavaly sikerre vezetett. Bíró Zoltán a főszerkesztő, a szerkesztőségben Csegey Dénestől kezdve Csukán, Kiss Gy. Csabán és Lezsák Sándoron át Für Lajosig a komplett MDF-vezetés, a szerkesztőség elnöke Csoóri Sándor. A lap közéleti és irodalmi szempontból egyaránt fontos és színvonalas, ráadásul teret ad az ellenzéki gondolatoknak. A Független Jogász Fórum Alapító levele is a *Hitel*-ben jelent meg. Ehhez képest Schmidt Péter régi MSZMP-s, '56 után a Jogtudományi Intézet párttitkára volt, most pedig az ellenzéki MDF lapjában látszólag alkotmányjogi, valójában keményen politikai cikket közöl az MSZMP álláspontjának védelmében. Mellesleg, ez az álláspont nem ellenkezett az SZDSZ akkori érdekével, sokkal inkább az MDF-ével.

Irok egy választ Schmidt Péter cikkére, ám mindaddig nem adom le a *Hitel*-nél, amíg a Független Jogász Fórum koordinálja az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységét, és én vezetem az üléseit. Így tartottam korrektnek, mivel ebben a kérdésben az Ellenzéki Kerekasztalon belül végig nem volt egyetértés. Az SZDSZ azon az állásponton volt, hogy az ellenzék nincs felkészülve az előrehozott választásokra, amikor Szabad György már rég a parlament mielőbbi feloszlata mellett érvelt. Június 13-ával az EKA melletti egyeztető szerepünk megszűnt, a Schmidt-írásra adott válaszom pedig Késlekedésre nincs idő címmel a *Hitel* június 21-ei számában megjelent.

* * *

Az egyik EKA-ülés után Tölgyessyvel beszéltem telefonon. Kérdezem, olvasta-e Schmidt Péter cikkét a *Hitel*-ben. Azt mondja, igen, sőt véletlenül ismeri a cikk előzményeit is. Bíró eredetileg tőle kért egy cikksorozatot alkotmányjogi témában. Ez néhány nappal az Igazságügyi Minisztérium alkotmánykoncepcióról szervezett vitája előtt történt, ahol Magyar Bálint őt az SZDSZ szakértőjeként mutatta be. Az ülést követően Bíró nem konkretizálta a korábbi megbízást, és többé nem is kereste. Helyette viszont ezek szerint megtalálta Schmidt Pétert, aki közismert MSZMP-s volt ugyan, de az SZDSZ társaságában valószínűleg nem mutatkozott.

Tölgyessy nem is akarta leplezni sértettségét. A Jogtudományi Intézetnél volt kutató, komoly politikai ambíciókkal, de akkor még egyik ellenzéki pártnál sem kötelezte el magát. Bíró Zoltán eljárása után viszont úgy érezte, hogy az MDF körül nincs keresnivalója.

Kezdetben egyébként az SZDSZ-ben is ellentmondásos volt a helyzete. Emlékszem 1989. március 19-én az SZDSZ küldöttgyűlése után a Corvin moziban tartott sajtótájékoztatóra. Egy újságíró megkérdezi, mi az SZDSZ

véleménye az MDF alkotmányozó nemzetgyűlésre vonatkozó elképzeléséről. Tölgyessy belekezd a válaszba, amikor a mellette ülő Kis János elveszi tőle a mikrofont, mondván: „*Ez politikai kérdés, aminek a megválaszolására a szakértőknek nincs kompetenciája.*”

Szintén egy telefonbeszélgetés Tölgyessyvel, aznap este, hogy először jött el a Kerekasztal ülésére, még mindig mint szakértő. Tölgyessy elmondja, hogy az SZDSZ vezetőinek el kell döntenüik, hogy elfogadják-e őt egyenrangú politikusnak, vagy továbbra is csak a szakértelmére kíváncsiak. A szakértő ugyanis pénzért dolgozik. Ha az akarna lenni, az MSZMP-hez is elmehetne. Ő szívesen dolgozik ingyen, de csak politikusként. Tölgyessy tehetségét dicséri, hogy néhány hónap alatt Magyar Bálint szakértőjéből az Ellenzéki Kerekasztal meghatározó politikusa lett.

Valamikor június végén vagy július elején Kolossváry István jogászfórumos kollégám, aki Kis Jánossal egy házban lakott, meghívott vacsorára a feleségemmel együtt. Azt mondta, rajtunk kívül csak a Kis házaspár lesz ott. A meghívást nem illik visszautasítani, amúgy is kíváncsi voltam Kis Jánosra, akivel addig csak futólag találkoztam. Nem elsősorban az SZDSZ elnökére, sokkal inkább a régi ellenzékire.

A vacsora után sétálunk a Gellért-hegyen, s megemlítem neki, hogy rám nagy hatással volt az Ellenzéki Kerekasztal első szakaszában Tölgyessy Péter teljesítménye. Hozzáteszem, mintha ezt a teljesítményt az SZDSZ-ben nem értékelnék megfelelően. Már hogyan értékelnék, válaszolja. Kiváló alkotmányjogász. Amikor közbevetem, hogy én a politikai teljesítményére gondoltam, szinte barátságtalanul jelenti ki: alig néhány hónapja van az SZDSZ-nél.

Tölgyessy mindennek ellenére listavezető lett, majd parlamenti frakcióvezető. Amikor viszont az SZDSZ elnökévé választották, a párt meghatározó személyiségei sorra utasították el az ügyvivői jelölést. Passzív rezisztenciába vonultak. Aztán rövid idő alatt meg is buktatták az elnököt. Hiába, egy zárt közösségbe nem könnyű egy kívülállónak bekerülnie. Bár valószínűleg inkább azoknak van igazuk, akik úgy vélik, Tölgyessy annak köszönheti kiközösítését, hogy elnöki kampányában egy patrióta SZDSZ-t hirdetett meg...

* * *

Az Igazságügyi Minisztériumnak az alkotmány szabályozási elveiről szóló törvényjavaslatát a kormány az Országgyűlés március 8-ai ülésére benyújtotta, lényegében változatlan tartalommal. Ez volt az egyik témája a Független Jogász Fórum február 25-ei tanácskozásának, a másik pedig a sztrájk törvényről szóló javaslat. Az alkotmány szabályozási elveiről szóló vitában felkért előadónk Holló András volt, az alkotmány-előkészítő bizottság vezetője, és

Tölgyessy Péter, aki a szokott szakértelemmel, precizitással és vehemenciával opponálta a javaslatot.

A Független Jogász Fórum a február 25-én meghallgatott előadások és folytatott vita után sem látott okot arra, hogy módosítson az első ízben 1988. november 27-én kifejtett álláspontján. Leszögezte, hogy miután a jelenlegi parlament nem alkotmányozhat, az alkotmány szabályozási elveivel sincs értelme foglalkoznia. Ennek a parlamentnek a feladata egy párttörvény, valamint egy olyan egyszeri alkalomra készülő választójogi törvény megalkotása, amely a jelenlegi helyzetben a legalkalmasabb egy valóban népképviselői országgyűlés létrehozására. Eközben az alkotmánykonceptiót bocsássák széles körű társadalmi vitára, továbbá az MSZMP és a független politikai szervezetek hozzanak létre egy testületet, amely a társadalmi vita anyagát is figyelembe véve megállapodna az új országgyűlés elé terjesztendő alkotmánykonceptió szövegében.

Közben persze a hatalom sem tétlenkedik. Egyenként tárgyal az ellenzéki szervezetekkel. Március első napjaiban Fejtő György a tv-híradóban naponta megjelenik, hol az MDF-fel, hol az SZDSZ-szel, vagy a kispapokkal. A legszébb az, amikor a szocdemekkel találkoznak, mert ők még elvtársazzák is egymást. Reális a veszély, hogy az ellenzéki szervezeteket – mielőtt megmutathatnák magukat – a hatalom szépen „magába kompromittálja”. Hiszen az emberek azt látják a tévében, hogy ezek itt egyezkednek a fejünk fölött, mindenki csak a saját pecsenyéjét sütögeti, egyik se jobb a másiknál.

Az Ellenzéki Kerekasztal kezdeményezése

A Független Jogász Fórumot ez idő tájt már számon tartják. Nemcsak a Fővárosi Bíróságon, ahol az egyesülési törvénynek megfelelően bejegyezték a szervezetet, s nem csupán a Belügyminisztérium III/3-as csoportfőnökségén, hanem ellenzéki körökben is. Ezért kapunk meghívást a március 15-ei közös ellenzéki rendezvényeket előkészítő megbeszélésekre, amelyeket öt szervezet, az MDF, az SZDSZ, a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság, a Kispapok és a Fidesz hívott össze. Több alkalommal találkozunk a Kisrabló étteremben, ahol megbeszéljük a közös ellenzéki demonstráció minden részletét.

Valamikor február második felében egy vasárnapon napon megegyezünk a tizenkét pont 1989-re aktualizált szövegében. „Mit kíván a Magyar Nemzet?” – ez volt a kérdés 1848-ban. „Szabad, független, demokratikus Magyarországot!” – válaszoljuk meg 1989 februárjában a Kisrabló étteremben. Rendőrállam helyett jogállamot, valódi népképviselőt és többpárt-rendszert, szabad választásokat, az emberi jogok érvényesülését és bírói

függetlenséget, méltányos közteherviselést és a kiváltságok megszüntetését, a szovjet csapatok kivonását Magyarország területéről. Végül követeltük, hogy vessenek véget a történelemhamisításnak, a nemzetnek adják vissza címerét, igazságot '56-nak, tisztességet a forradalom mártírjainak, és nyilvánítsák október 23-át nemzeti ünnepé. Harmincegy ellenzéki szervezet írta alá a rendszerváltozás tizenkét pontját, és egyezett meg március 15. közös ünnepségében. Találkozás fél 12-kor a Petőfi-szobornál.

A Független Jogász Fórum tagjai saját zászló körül gyülekeznek, amelyet Szabó Sándor az alkalomra készített. Ő még a Jurtában keresett meg, elmondta, hogy nem jogász ugyan, de számára ez a szervezet a legszimpatikusabb, szívesen csatlakozna. Belépőnek hozott egy nagy fehér molinót, piros betűkkel ráírva: Független Jogász Fórum. Attól kezdve minden rendezvényen ez a molinó volt a fejünk felett. Alapszabályunkat pedig úgy fogalmaztuk, hogy ne csupán jogászok és joghallgatók lehessenek a tagjaink. Egyébként majdnem lett egy orvosunk is, aki a Tükörterembe még eljött, de aztán tisztáztuk a félreértést. Lezsák fia volt a hibás, aki az MDF-be jelentkezők közül segített kikeresni a jogászokat, és a sok doktor közé egy orvos is belekeveredett...

Az Erzsébet-híd pesti hídfője és a Duna-korzó zsúfolásig megtelt emberekkel. A hídon egy hatalmas transzparens néz szembe velünk *Független Magyarország* felirattal. A híd alatt egy másik transzparens: *Vissza a lenini úton*. A déli harangszó után a tömeg elénekli a Himnusz, majd az MDF-es Filó Sarolta, Vigh Károly, a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság elnöke és Mécs Imre beszél, végül Vitai András szavalja el a Nemzeti dalt – miként édesapja, Sinkovits Imre tette azt 1956. október 23-án.

Ezután a tömeg a Szabadság térre vonul, ahol az ellenzék a nép nevében jelképesen lefoglalja a Magyar Televíziót. Iskolás gyerekek hatalmas ováció közepette feszítik ki a *Szabad Magyar Televízió* felírással ellátott transzparenst, majd Cserhalmi György, a népszerű fiatal színész felolvassa 1989 tizenkét pontját: „Mit kíván a magyar nemzet? Szabad, független, demokratikus Magyarországot.” A tömeg minden egyes pontot kitörő lelkesedéssel fogadott.

Számomra mégis Csengey Dénes beszéde volt a csúcs. – *Szabad március 15-ét* – mondta, majd folytatta: – *március 16-át, március 17-ét, március 18-át...* A taps egyre erősödött, míg nem – úgy huszadika körül – a tömeg lelkesedése elnyomta a szónok hangját. Felemelő pillanat. Csengey, néhány lépcsőfokkal a sokaság fölé emelkedve, költőhöz illő, szimbolikus szavakkal megfogalmazza a rendszerváltó ellenzék legfontosabb követelését: Szabadságot a magyar népnek! Ne csak az ünnepnapokon, hanem minden egyes napon megélhessék az emberek szabadságukat, magyarságukat. A szünni nem akaró tapsorkán pedig jelzi, hogy a hallgatóság azonosul az ellenzék követelésével. Ott állok a tömegben, és abban a pillanatban meg va-

gyok róla győződve, hogy a magyar nép nem csupán vágyik a szabadságra, hanem vállalni is fogja a szabadsággal együtt járó felelősséget...

Legalább százezren vagyunk a téren. Körbejár a hír, hogy a Múzeumkertben a hivatalos ünnepségen tíz-tizenötezren, ha voltak. Ruttner Györgyöt, aki a szocdem párt nevében szólalt fel, füttykoncert fogadta, alig tudta elkezdni a beszédét.

A Kossuth térre és a Bem térre még átmegyek a tömeggel, de az esti fátylás felvonuláson már nem veszek részt. Otthon felbontok egy üveg bort, s elkezdem fogalmazni a Független Jogász Fórum felhívását az Ellenzéki Kerekasztal létrehozására.

* * *

A választmány kéthetente ülésezett. A soron következő találkozó március 17-én volt. Ülünk a Tabánban, a Gösser Sörözőben. Körülöttem a barátaim. Ezt olvassátok el, mondom, és kiveszem a táskámból a Független Jogász Fórum felhívását az Ellenzéki Kerekasztal létrehozására. Tíz példányban írtam le Gabikával, mindenkinek jut belőle.

Amíg olvassák, ránézek az órára. Fél nyolc múlt öt perccel. Szeretem ezt az órát. Fekete a számlapja, s a fémszíja is fekete. Néhány éve vettem. Nem volt drága, nem egy ismert márka, de formás. Éppen nekem való.

A kezdeményezéssel mindenki egyetértett. Azzal is, hogy konkrét meghívást kell küldenünk a legfontosabb szervezeteknek, amelyek körét is meghatároztuk. Akkoriban általános volt a vélekedés, hogy a Magyar Demokrata Fórumot és a szabaddemokratákat lehetetlen egy asztalhoz ültetni. Mi is tudtuk, hogy ez lesz a legnehezebb feladat, és azt is, ha a két szervezet bármelyike távol marad, az az egész kezdeményezés kudarcát jelenti. Az MDF és az SZDSZ nélkül nincs hiteles ellenzéki összefogás. Ugyancsak teljes volt az egyetértés abban, hogy a Fidesz részvételére is feltétlenül szükség van. Az 1945-ben még szabad választáson a parlamentbe került történelmi pártok meghívására vonatkozó javaslatommal azonban többen is vitába szálltak. Azzal mindenki egyetértett, hogy jó lenne, ha a demokrácia helyreállításában szerepet játszanának azok a pártok is, amelyeket a kommunisták a demokrácia felszámolásával együtt semmisítettek meg. Az aggályok arra vonatkoztak, hogy ezek a pártok mai formájukban vajon alkalmasak-e arra, hogy részei legyenek egy ellenzéki összefogásnak? A kisgazdáknál és a szocdemeknél a zavaros belső állapotokat, utóbbinál ezen kívül az MSZMP-hez fűződő tisztázatlan kapcsolatokat kifogásolták. A Nemzeti Parasztpárt utódjaként szerveződő Magyar Néppárt esetében azt vetette fel valaki, hogy vajon igazi ellenzéki pártról van-e szó, hiszen a hírek szerint a Hazafias Népfront bázisán folyik a pártszervezés. Végül abban maradtunk, hogy a felvetett aggályok ugyan

indokoltak, de a három történelmi pártnak a múltjuk alapján helyük van az Ellenzéki Kerekasztalban. Nekünk pedig nincs jogunk arra, hogy ezt megkérdőjelezzük. Amúgy is egy minél teljesebb körű ellenzéki összefogásra törekszünk, mivel csak egy ilyen politikai erő lehet valódi ellensúly az állampárttal szemben. Ugyanezért javasoltam a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája és a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság meghívását is. Ezek ugyan nem pártok és nem is akarnak azzá válni, de a hatalomtól független, hiteles ellenzéki szervezetek. Velük szemben nem is merült fel semmilyen kifogás.

Ezek után egyetlen probléma maradt: hova szóljon a meghívás? A Gössert ugyan szeretjük, de egy Ellenzéki Kerekasztal folyamatos működtetésére alkalmatlan helyszín. Végül az ELTE Jogi Kara büntetőjogi tanszékének könyvtára mellett döntöttünk. Feleségemnek, Kutrucz Katalinnak ugyanis oktatóként kulcsa volt a tanszéki könyvtárhoz; ha valakinek, akkor neki aztán valóban „kulcsszerepe” volt az Ellenzéki Kerekasztal létrejöttében. A büntetőjogi tanszék vezetője dr. Békés Imre. Amikor 1971-ben elvégeztük az egyetemet, s Kati bennmaradt a tanszéken, rajta kívül Békés volt az egyetlen, aki nem volt párttag. Tisztességes ember, de kerül minden konfrontációt. Készséggel elfogadja a kegyes féligazságot, hogy a Jogászfórum az új alkotmányról akar egyeztetni független szervezetekkel.

Néhány héttel később az Ellenzéki Kerekasztal értesíti a sajtó képviselőit, hogy nyilatkozatot akar tenni. A tanszéki könyvtár tele újságírókkal, kamerákkal. A tanszékvezető alig tud bejutni a szobájába. Kéri, menjek be hozzá. Szemrehányást tesz, hogy nem erről volt szó. Elismerem, de hozzáteszem, szerintem ő se bánja, hogy így alakult. Azt mondja rendben, de a tanszék érdekében fontos, hogy ne lehessen azonosítani a helyszínt. Este, amikor már mindenki szedelőzködik, a Fekete Doboz egyik operátőre, Jávor István jön oda hozzám. – Ez a Békés Imre lehet, hogy jó büntetőjogász – mondja –, de hogy fogalma sincs a filmesek lelkületéről, az biztos. Odajön hozzám, és arra kér, hogy a falon lévő dombormű semmiképpen se kerüljön rá a felvételre. Persze az első adandó alkalommal felveszem a tiltott tárgyat. Ha tiltott, akkor valamiért érdekes lehet. De vajon miért? – kérdi. – Békés elméleti büntetőjogász – felelem –, a gyakorlathoz nem sokat konyít. Lehet, hogy azt hiszi, a belügy a tévéből szerzi az információit. De az is lehet – teszem hozzá –, hogy arra gondol, a dombormű nyílt eljárásban is felhasználható bizonyítékként. A lehallgatás pedig nem. – És kit ábrázol a dombormű? – kérdezi Jávor. – Fayer Lászlót, a híres büntetőjogászt – felelem. – De az ő személye aligha érdekli a belügyet. Ugyanis csaknem száz éve halott...

* * *

1999. március 22-ére megemlékezést szervezünk az Ellenzéki Kerekasztal megalakulásának tizedik évfordulójára. Ugyanott és ugyanazokkal, akik

tíz évvel ezelőtt az első ülésen jelen voltak. Mivel a meghívottak között egy miniszterelnök és egy titkosszolgálati miniszter is jelen lesz, a biztonságiak előzetesen átvizsgálják a helyiséget. A két kormányőrt a megbeszélte időpontban feleségem engedi be a tanszék könyvtárába. Elmeséli nekik, hogy annak idején az EKA ülései előtt ő vizsgálta át a helyiséget, hogy nem talál-e lehallgatókészüléket. Végignézte az asztal alatt a különböző drótokat, nincs-e valami gyanús közöttük. Tevékenységének egy kézzel fogható eredménye bizonyosan volt: a szomszédban, a pénzügyi jogi tanszéken az egyik EKA-ülés után napokig nem működött a telefon. – *A drótok között aztán hiába tetszett keresgélni – reagál az egyik kormányőr –, az már akkor is olyan pici volt, amilyen ma...*

* * *

Csaknem bizonyos, hogy az Ellenzéki Kerekasztal alakuló ülésén még nem működött a lehallgatás. Valószínűleg nem volt idejük, hogy megszervezzék. A második üléstől kezdve azonban folyamatosan lehallgattak bennünket. Az erről készült jegyzőkönyvek ugyan áldozatul estek az iratmegsemmisítéseknek, a *Napi Operatív Információs Jelentésekben* azonban mindez nyomon követhető. És ezeket a jelentéseket Grósz Károlytól kezdve Pozsgay Imrén keresztül Fejti Györgyig minden pártvezető kézhez kapta. S ha részletes tájékoztatást kért, ennek aligha lehetett akadály.

A *Napi Operatív Információs Jelentéseken* szereplő megjelölés szerint egyébként, az Ellenzéki Kerekasztal üléseivel kapcsolatos információk kivétel nélkül helyiséglehallgatásból vagy telefonlehallgatásból származtak. Ez is alátámasztja, hogy besúgó nem volt közöttünk.

Az ellenzéki politikusok operatív megfigyelése eközben gözerővel folytatódott. Miután az így keletkezett információkat – a tanszéki könyvtár lehallgatásáról készült jegyzőkönyvekhez hasonlóan – megsemmisítették, azt, hogy 1989-ben milyen besúgói jelentések készültek az Ellenzéki Kerekasztal résztvevőiről, s milyen anyagok voltak a másik fél asztalán, valószínűleg soha sem fogjuk megtudni.

Végül is logikus lépés volt, hogy az ellenzék megfigyeléséről '89-ben készült operatív anyagot megsemmisítették. Hiszen a propaganda iránya akkor már az volt, hogy az MSZMP és a kormány ösztönözni törekszik a demokrácia és a jogállam megteremtésére. Ennek során pedig partnerként tekint az ellenzékre: az átalakulásról szóló döntések meghozatalába az ellenzéki szervezeteket, saját elhatározásából, önként bevonja. Ebbe a képbe aligha fér bele a partnerek operatív megfigyelése...

* * *

A március 15-e és 22-e közötti hét nap meglehetősen mozgalmas volt. Az egyes szervezetekkel informálisan is egyeztetni kellett. Elsőnek Bíró Zoltánt hívom fel, aki kategorikusan kijelenti, nincs szükség semmiféle ellenzéki kerekasztalra. *Én se azt mondom, hogy kerekasztalra, de valamiféle egyeztetésre, amiben mi szívesen közreműködnénk* – válaszolom. – *Majd meglátjuk* – mondja, de nem nyugtat meg igazán.

Tudom, hogy Bíró Zoltán népi baloldali gondolkodású és Pozsgay Imrével – akinek kulturális minisztersége idején főosztályvezetője volt – kiváló kapcsolatot ápol. Csak nem úgy képzelem a jövőt, hogy Pozsgay fogja vezényelni az átalakulást, az MDF támogatásával? Lehet, hogy csupa jó szándékból arra szánja a Magyar Demokrata Fórumot, amelybe én is beléptem, hogy a eredménye szerint népi-nemzeti irányba forduló kommunista párt segédcsapata legyen? Aztán elhessegettem magamtól a gondolatot, de a rossz érzés nem múlt el nyomtalanul.

Az SZDSZ-t sem érzem problémamentesnek. Nekik szombaton van a küldöttgyűlésük, fontos lenne, hogy ott felolvassam a felhívást. Kőszeg Ferencet keresem meg, és mondom, hogy miről van szó. *Próbáljuk meg* – válaszolja, bár nagyon sűrű a program, és ő is írt egy hasonló szöveget.

* * *

Miközben a hallban várakozom, megérkezik egy hozzám hasonló korú fiatalember, futólag rám pillant, majd köszönés nélkül beviharzik Kőszeg szobájába. Néhány perc múlva kijönnek. Kőszeg rám mutat: – *Nem tudom ismered-e, ő Kónya Imre, a Független Jogász Fórum vezetője* – mondja. – *Nem ismerem* – veti oda, s mintha ott se lennék, kimegy a lakásból. – *Ki volt ez a pasas?* – kérdezem Kőszeget, amikor végre elindulunk. – *Bauer Tamás, az SZDSZ egyik legjobb gazdaságpolitikusa* – feleli. Aki benne van az Új Márciusi Frontban is, konstátálom magamban, majd megjegyzem: – *Látod Feri, ez az a viselkedés, amiért sokan nem szeretnek benneteket*. Egyébként akkor még nem tudtam, hogy a Rákosi-korszakban Bauer Tamás szülei az Államvédelmi Hatóság alkalmazásában álltak, s apja az a Bauer Miklós, aki valószínűleg nem véletlenül kapta az általa kihallgatott gyanúsítottaktól a *Körmös* előnevet...

* * *

Mécs Imre vezeti a küldöttgyűlés első részét. Őt személyesen ismerem, jártam zugligeti lakásában, ötvenhatos múltja miatt különösen nagyra becsülöm. Azt mondja, próbál segíteni, várjak a színpad mögött, de nem sok jóval biztat! Közben elkezdik vitatni a Kőszeg által megfogalmazott előterjesztést. A lényege tényleg az, ami a mi felhívásunké, fogjon össze az ellenzék, de

a miénk megfogalmazása lelkesítőbb, hangzatosabb. Elkezdődik a vita, szöveget a küldöttgyűlés, módosítások hangzanak el, minden ésről és vagyról szavaznak. Végül egy jó félórás procedúra után megszavazzák a végleges szöveget. Mécs Imre odaszól: – *Na, most van egy lélegzetvételi szünet, olvasd fel a felhívásodat.* Be is konferál, a Független Jogász Fórum vezetője szeretné ismertetni az SZDSZ küldöttgyűlésével a szervezet felhívását. Még odasúgja: – *Siess, mert kevés az idő, és türelmetlen a csapat.*

Ennek ellenére már a bevezető helyzetértékelést háromszor szakítja meg a taps. Igaz, a szöveg egyértelmű, és radikális. Lényege, hogy az 1917-ben indított történelmi kísérlet elbukott. Az a tény, hogy az érintett országok egyöntetűen leszakadtak a világ élvonalától, nem egy adott vezetés alkalmatlanságát, hanem a vállalkozás lehetetlenségét bizonyítja. A felzárkózás esélyének megteremtése pedig csak a rendszer megváltoztatása árán lehetséges. Végül a konkrét kezdeményezés: „*A Független Jogász Fórum javasolja a magyarországi független politikai szervezeteknek és pártoknak, hogy történelmi felelősségtudatuk által vezérelve, az előzőekben felvázolt célok megvalósítása érdekében, kompetens politikai vezetők útján haladéktalanul kezdjék meg tárgyalásaikat, arra törekedve, hogy a sürgető választ kívánó alapvető kérdésekben, mindekeleltől a választójogot és Magyarország alkotmányát illetően, közös álláspontot dolgozzanak ki. A Független Jogász Fórum felajánlja, hogy a tárgyalásokat megszervezi és a vélemények egyeztetésében, valamint az egyeztetett álláspontok szakmai kidolgozásában – függetlenül és elfogulatlanul – legjobb tudása szerint közreműködik.*”

Mécs Imre figyelmeztetését akceptálva, szinte elhadarom a Felhívás szövegét. Ennek ellenére percekig zúg a taps. Kösze javasolja, hogy a küldöttgyűlés üdvözlje a Jogászfórum kezdeményezését és küldje el képviselőjét a tanácskozára. Valaki szót kér, s megkérdezi, lehet-e tudni, kik a további meghívottak. A felsorolást egyetértő taps fogadja. Az első sorban ül Kis János. Amikor elül a taps, feláll, és azt javasolja a küldöttgyűlésnek, vonják vissza saját felhívásukat, s helyette csatlakozzanak a Független Jogász Fórum felhívásához. Javaslátát a küldöttgyűlés egyhangú szavazással elfogadja. Az SZDSZ-nél tehát teljes a siker.

Ez azonban nem javítja kezdeményezésünk esélyeit a Magyar Demokrata Fórumnál. Bíró Zoltán reakciója eredetileg sem volt túl biztató. Náluk még mindenképpen rá kell erősíteni a meghívásra. Elmegyek a Corvin térre, a Hitel szerkesztőségébe, ahol az MDF elnöksége rendszeresen ülésezik. Ott téblábolok, amikor Für Lajos kijön az előtérbe. Odamegyek hozzá, mondom, hogy küldtünk szerdára egy meghívót, remélem, hogy jönnek.

– *Hallottam, hogy az SZDSZ-nél felolvastad a felhívásokat* – mondja anélkül, hogy a kérdésre válaszolna. – *Nem szeretjük az ilyen fejünk fölötti kezdeményezéseket.*

– *De Lajos – vetem közbe – hiszen én is MDF-es vagyok.*

– *Tényleg? – csodálkozik. – Majd meglátjuk, mit tehetünk* – teszi hozzá, szemmel láthatóan megenyhülve.

A kisgazdáknál és a szocdemeknél a megosztottság okozza a problémát. Ők március 15-én részt vettek a hivatalos ünnepségen, Vörös Vince és Ruttner György beszédet is mondott. A kisgazdáknál ráadásul február végén zártak ki négy vezető személyiséget a pártból, köztük Jezsó Istvánt, aki a közös ellenzéki március 15. szervezéséből ennek ellenére derekasan kivette részét. Bába Ivánhoz fordulok, aki egyébként szintén a kizárt négyekhez tartozik. Benne megbízom. Javasolja, hogy Boross Imrét, a párt főügyészét hívjam meg, talán ő az, akit mindenki elfogad. Hallgatok rá, annál is inkább, mert ott voltam, amikor Boross felszólalt a Nyilvánosság Klub alakuló ülésén. Már akkor figyeltem keményen ellenzéki hangütésére. Egy *Magyar Nemzet*be írt cikkére is emlékszem, amelyben nyíltan kiállt a többpártrendszer mellett. Olyan időben, amikor ezt még kevesen vállalták.

A szocdemeknél fordított a helyzet. Itt nincs megbízható ismerős, mint Bába a kisgazdáknál, de van megbízhatatlan Ruttner, aki március 15-én Nyers Rezső celebrálása mellett a Múzeumkertben képviselte a pártját. Ugyanakkor a pártelnök, a nyolcvanéves Révész András hiteles szocdem. Ő sohasem kollaborált a kommunistákkal, sem Rákosival, sem Kádárral. Miután ellenezte az erőszakos egyesítést, kizárták a pártból. 1950-ben előbb halálra, majd életfogytiglanra ítélték. '56-ban részt vett a szocdem párt újjászervezésében, főtítkárhelyettes lett. Kéthly Annával mindig egy platformon volt. Az ő részvétele a szocdemek ellenzékiességét egyértelművé tenné. A fiát, Révész T. Mihályt – akkoriban inkább Révész Tamást – ismerem az egyetemről. Magyar jogtörténetet tanít, rokonszenves, fiatal oktató, nálam alig idősebb. Kérésemre összehoz az édesapjával, aki azt mondja, egyetért a kezdeményezéssel, de ő már nem vállalja a rendszeres munkát, maga helyett a fiát ajánlja. Nagyon nem örülök a döntésének. Egy hiteles politikus helyett kapunk egy súlytalan hozzátartozót. Aki apjával ellentétben, hallgatott az idők szavára és belépett a MSZMP-be. Az is igaz, hogy mindez végül is nem a Kerekasztal problémája, hanem a szocdemeké. És Révész Tamás nem csupán a zavaros identitású MSZDP-t, hanem a tiszteletre méltó múlttal rendelkező édesapját is képviseli majd az ellenzéki összefogásban. S ő legalább biztos, hogy szerdán ott lesz a büntetőjogi tanszék könyvtárában...

Hétfőn kapok egy váratlan telefont. Vitányi Iván hív, hogy az Új Márciusi Frontot is érdekelné a kezdeményezés. Mondom, örülök, de már kiküldtük a meghívókat az első tanácskozára. Nem baj, mondja, jönnek ők írásbeli meghívó nélkül is. Az nem lehet, mert minden meghívón szerepel a többi meghívott neve is. De megígérem, hogy tájékoztatni fogom a többieket a jelentkezésükről, amit március 22-én meg is teszek. Kedden még egy utolsó öt-

let. Van két újságíró, akik a Jogászfórumnak jelentős publicitást biztosítottak. Javorniczky István a *Magyar Nemzettől* és Stépán Balázs a *Magyar Hírlaptól*. Szívésségüket most viszonzni tudom egy exkluzív lehetőséggel. Meghívom őket az ülésre azzal, hogy azt adhatják le, amihez majd a résztvevők mind-egyike hozzájárul.

Három hónap az Ellenzéki Kerekasztallal

Az Ellenzéki Kerekasztal létrejötte

1989. március 22-én fél órával a meghívás szerinti időpontot megelőzően, a tett színhelyén öt jogászfórumos jelenik meg, szinte egy időben. Kati megmutatja Richter Annának, hol lehet kávét főzni, hol vannak a papírok, írószerek, odaadja nekem a kulcsot, s elmegy. Bártfayval, Sándorfival és Richter Annával négyesben várjuk a vendégeket. Elsőnek Varga Csaba érkezik a Néppárt részéről, majd Boross Imre a kisgazdától, nem sokkal később Vigh Károly, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság elnöke. Aztán Révész Tamás is lejön a magyar jogtörténeti tanszékről, és a nagy megkönnyebbülés: megérkezik Szabad György az MDF-től, aki magával hozza tanszéki munkatársát és tanítványát, Gergely Andrást. Nem sokkal később befutnak a ligások, Bruszt László és Vitézi, rögtön utánuk Magyar Bálint a szabaddemokratáktól. Győztünk, mondom Bártfaynak. Végül alig tízperces késéssel Orbán és Kövér is megérkezik, tehát teljes a csapat.

Jó félóra múlva Sólyom László is feljön a polgári jogi tanszékről. A ligások mellett foglal helyet, s végigüli a tanácskozást, anélkül, hogy bekapcsolódna a vitába. Az MDF-nek elnökségi, a Jogászfórumnak választmányi tagja, viszont egyik szervezet sem delegálta. Az MDF képviselétéről az elnökség döntött, nálunk lazább volt a helyzet, ezért úgy tekinthetjük, hogy az első ülésen Sólyom László a Független Jogász Fórum képviselőjeként vett részt.

Amikor mindenki elhelyezkedett, üdvözlöm a megjelenteket, s megköszönöm, hogy elfogadták a meghívást. Szándékosan rövid vagyok, nem úgy, mint a Jogászfórum rendezvényein. Nem akarom, hogy bárki úgy érezze, előtérbe akarjuk tolni magunkat a többiekkel szemben. Hangsúlyozom, mi csak megteremtettük az alkalmat, a többi rajtuk múlik. Házigazdaként továbbra is rendelkezésre állunk, s ha igényt tartanak rá, jogi segítséget nyújtunk. A felhívásban elmondtuk, mit gondolunk, de a döntés nem a mi dolgunk. Ezért át is adom a szót a meghívott szervezetek képviselőinek.

Szabad György első felszólalásában nagyon óvatos, ami érthető. Egy ellenzéki összefogás szerveződik, miközben az MDF hivatalos álláspontja még mindig az, hogy a szervezet sem nem ellenzéki, sem nem kormánypár-

ti. A professzor kifejti, eljött az ideje a rendszeres egyeztetésnek, de semmiképpen se alkossanak a jelenlévők valamiféle csúcsszervezetet. Megjegyzi, még nem lehet tisztán látni a formálódó ellenzék körvonalait. És ne legyen mindez a szervezetek érintkezéseinek kizárólagos formája. Udvariasan további feltételt is megfogalmaz: a felhívásból úgy látja, a Jogászfórum nem törekszik arra, hogy irányítsa a kerekasztalt. Megnyugtatom, hogy jól látja. Ugyanakkor kijelenti, az MDF bármikor kész az önkorrekcióra, s ezt javasolja a többi szervezetnek is. Egy későbbi felszólalásában ő veti fel, hogy a Magyar Néppártnak tisztáznia kell a viszonyát a Hazafias Népfronttal és az MSZMP-vel. Végül ő az, aki egyetlen mondatban, tömören megfogalmazza a lényegét, amiről egész idő alatt mindenki beszélt: „A Kerekasztal létrehozói olyan, a népszuverenitás érvényesítésére törekvő független ellenzéki szervezetek, melyek nem osztoznak, és nem is kívánnak osztozni a hatalmas monopólium kiváltságaiban, és nem is kötnek szövetséget erre törekvő szervezetekkel.”

Történelmi szerencsè, hogy Bíró Zoltánék Szabad Györgyöt küldték az első ülésre. Végül is az ő megfogalmazása tette egyértelművé, hogy 1989. március 22-én a büntetőjogi tanszék könyvtárában nem egy akármilyen Kerekasztal, hanem egy ellenzéki Kerekasztal jött létre. Amikor a szöveget a résztvevők egyhangúlag elfogadták, és a szavazás eredményét kihirdettem, mindenki lelkesedett. Abban a meggyőződésben fejeztük be a tanácskozást, hogy létrejött az Ellenzéki Kerekasztal, bár magát a megnevezést csak a következő ülésen kiadott nyilatkozatban használtuk először.

Március 22-e másik meghatározó személyisége Magyar Bálint volt. Ő pontosan tudta, hogy mit akar elérni, s azt következetesen képviselte. Nem volt nehéz egyetértésem vele, hiszen én is ugyanarra törekedtem. Radikalizmusa, sokszor indulatos ellenzékiisége, egész habitusa imponáló volt.

A legrokonszenvesebben a fideszesek viselkedtek. Orbán Viktor maga vette fel, miként viszonyulnak a többiek ahhoz, hogy a Fidesz ifjúsági szervezetként a MISZOT-nak is tagja, továbbá esetleg költségvetési támogatást is kaphatna. Bár a többiek úgy nyilatkoztak, hogy az nem probléma, Orbán nekem az ülés után azt mondta, ő nem érzi korrektnek a helyzetet, mert ők az egyetlenek, akik a Kerekasztalon kívül máshová is tartoznak. Hozzátette, ezt a problémát meg fogják oldani. Kövér László rögtön az ülés elején nekiment Révész Tamásnak. Hogyan van az, hogy a szocdemek nem az ellenzékkel, hanem az MSZMP-vel ünnepeltek március 15-én. Révész mindenféle kifogásokat hozott fel, ami egy idő után kezdett kínossá válni. Tamás, szóltam közbe, Kövér Laci egyszerűen arra kíváncsi, hogy a szocdemek a jövőben speciális együttműködésre törekcsenek-e az MSZMP-vel, vagy tekintsük az egész március 15-i ügyet malőrnek. Tekintsétek malőrnek, válaszolta Révész, s magyarázatát mindenki tudomásul vette.

Az Ellenzéki Kerekasztal március 22-ei létrejöttekor végül is a Független Jogász Fórum által meghívott valamennyi szervezet partnerként fogadta el egymást. S mindez a későbbiekben is alig változott. A szocdemek tagságát, belső viszállyaikra tekintettel, egy időre a Kerekasztal felfüggesztette, de a helyzet viszonylagos rendeződésével ezt hamarosan feloldotta. Egyetlen új szervezet lett még az EKA tagja, a Kereszténydemokrata Néppárt. Rájuk azonban eredetileg nem gondolhattunk, hiszen 1989 márciusában Keresztes Sanyi bácsi még Pozsgay Imrénél előszobázott, hogy mit szól vajon az államminiszter a Demokrata Néppárt netáni újjáalakulásához...

Az első szakítópróba

Az Ellenzéki Kerekasztal a második ülését a következő hét csütörtökén tartotta. Ide már Magyar Bálint, Boross Imre és Vigh Károly sem egyedül érkezett. Magyar magával hozta Mécs Imrét, Boross Prepeliczay Istvánt, Vigh Károly pedig Morvay Lászlót. Az MDF és a Liga is erősített: Szabad György mellett Csurka István, Bruszt László mellett Öry Csaba vett részt az ülésen. A Néppártot új emberként Kónya László, a Fideszt Fodor Gábor képviselte, akihez az ülés közben Orbán Viktor is csatlakozott.

Az érintettek sorra elmondják, hogy a Kerekasztal öt szervezete írásbeli meghívót kapott az MSZMP-től egy április 8-ai tárgyalásra, amelyen a SZOT-tól és a Népfronttól kezdve a Nótanácson és a Partizánszövetségen át a Münnich Ferenc Társaságig és az Új Márciusi Frontig mindenféle szervezet részt venne, beleértve magát az MSZMP-t is.

Csurka az, aki először felcsattan: Nem megyünk oda, csak egységesen. Micsoda dolog, hogy a Fideszt, a BZSBT-t és a Ligát kihagyják. Kónya László felveti, hogy ragaszkodni kell a Jogászfórum meghívásához is. Közbevetem, mi nem vagyunk politikai szervezet, csak az Ellenzéki Kerekasztal szervezői. Viszont létező ellenzéki szervezet vagytok, válaszolja Kónya, miközben az Új Márciusi Frontnak legfeljebb tíz tagja van. Szabad György kifejti, hogy a Jogászfórumnak fontosabb szerepe van, mint hogy egy legyen a sok közül. Az FJF jelezze az MSZMP-nek, hogy vállalja az ellenzéki oldal megszervezését, az MSZMP pedig szervezze meg a saját oldalát. Csurka nagyon egyértelmű: Mindegy, milyen formában, de három dolgot jelezni kell: a Fidesz, a BZSBT és a Liga nélkül nem tárgyalunk, az MSZMP szervezeteivel nem hagyjuk magunkat összekeverni, és álvitákat nem folytatunk. A közösen megfogalmazott nyilatkozat – már az Ellenzéki Kerekasztal nyilatkozataként – e három feltételhez kötötte az EKA szervezeteinek részvételét az április 8-ai tárgyalásokon.

A Nyilatkozat záradéka is fontos: az Ellenzéki Kerekasztal igényt tart arra, hogy a tárgyalásokra vonatkozó minden értesítés az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységét összehangoló Független Jogász Fórumhoz is jusson el. Ha az MSZMP ezt a látszólag formális igényt tudomásul veszi, és a Független Jogász Fórumot értesíti, ezzel elfogadja az Ellenzéki Kerekasztal mint önálló entitás létezését. A nyilatkozatot Richter Anna a Független Jogász Fórum nevében másnap személyesen kézbesítette az MSZMP KB részére, majd leadta az Országos Sajtószolgálatnak. A Nyilatkozat teljes terjedelemben megjelent a Magyar Hírlap április 1-jei és a Magyar Nemzet április 5-ei számában.

Az Ellenzéki Kerekasztal tehát az általunk meghívott nyolc szervezet akaratából, egy héttel az első találkozó után hivatalosan is létrejött. Ellensúly teremődött az állampárttal szemben. Nem csoda, hogy az MSZMP mindezt vonakodott tudomásul venni. Az EKA nyilatkozatára április 6-án egy Tóth András nevű, a közvélemény számára ismeretlen funkcionárius mint az MSZMP KB „szakértője” reagált. Értetlenségét fejezte ki, hogy nyolc szervezet a tárgyalásokban nem is érdekelt Független Jogász Fórum útján bizonyos fenntartásokat fogalmazott meg az április 8-ai tárgyalásokkal kapcsolatban. Ráadásul a szervezetek a nyilatkozatot alá sem írták, csak a Független Jogász Fórum képviselője. A Nyilatkozat hangneme, tartalma az MSZMP számára elfogadhatatlan. Mindazonáltal bíznak abban, hogy a Nyilatkozatot alá sem író meghívott szervezetek ott lesznek a tárgyaláson. Magyarul: Ellenzéki Kerekasztal pedig nincs. A Jogászfórum nem partner. A felelős szervezeteket továbbra is várják. Minderről pedig nem Grósz vagy Fejti, hanem az MSZMP KB „szakértője” nyilatkozik. Ezek után meg vagyok győződve arról, hogy a másnapi EKA-ülésen mindenki visszautasítja majd az MSZMP meghívását.

Ehhez képest csalódnom kellett. Tulajdonképpen csak a Fidesz delegációja volt következetes. Őket ismét az Orbán-Kövér duó képviselte. Az SZDSZ-ből Mécs Imre a részvétel mellett volt, míg Magyar Bálint a Fidesszel értett egyet. Mondván, nem szabad díszletként asszisztálni az MSZMP játszmáihoz. Rövid nyilatkozatot kell fogalmazni, hogy nem teljesítették a feltételeinket, ezt pedig nekem kell ismertetnem az EKA nevében. Az ő álláspontját támogatta Tölgyessy Péter is, aki ekkor vett részt először az Ellenzéki Kerekasztal ülésén. Magyar itt is úgy mutatta be, mint az SZDSZ szakértőjét. A többiek aggályaikat fogalmazták meg: ha távol maradunk, az állampárt sajtómonopóliuma útján ezt ellenünk fogja fordítani. Szabad György ezúttal elég életszerűtlen kompromisszumot vetett fel. Menjen el az összes szervezet, terjessze elő a korábbi nyilatkozatban megfogalmazott feltételeit, majd ha nem teljesítik, amint az várható, akkor vonuljanak ki látványosan a tárgyalásról. Abban azért mindenki egyetértett, hogy a Fidesz nélkül nem megyünk.

Az egyik szünetben Orbán elmondja, hogy ők, ha akarnának, se tudnának elmenni, mert valamelyik testületük előzetesen így döntött. Mondom, akkor

közöld ezt a többiekkel, s így a kérdés el is dőlt. Nyugi, mondja Orbán, ez még nem aktuális. A többség egyelőre el akar menni. Ha nagyon okoskodunk, nélkülünk is elmennek.

Később sok minden megváltozott, de tény, hogy akkoriban a fideszesek álltak hozzám a legközelebb. Okosak voltak s radikálisok. Érdekes, bár lehet véletlen is, hogy az első ellenzéki vezető, akivel felvettem a kapcsolatot, szintén fideszes volt. Fodor Gábort szólítottam meg a Jurta Színház folyosóján. Szívesen segítenék nekik ügyvédként, mondtam, mert akkor indítottak ellenük büntetőeljárást. Fodor udvariasan elhárított, azzal, hogy őket Dornbach Alajos képviseli a jogi ügyekben. Ők voltak az egyetlenek, akikkel az EKA-ülések idején sörözni is elmentem. Orbán mondta az egyik ülés után, hogy Kövér meg ő találkoznak néhány fideszessel egy sörözőben. Ha kedvem van, tartsak velük. Nem volt ellenemre a dolog. Valahol a Ferenc körút és az Üllői út sarkán volt a találkozó. Úgy hat-nyolc fiatal várta őket. Két kör után Orbán javasolta, hogy igyak meg velük egy „Fidesz-felest”. Persze nem utasítottam el, de aztán rövidesen elköszöntem. Magam sem értettem, miért, de nem tudtam feloldódni a társaságban. Még a két korsó sör és a fél deci cseresznye után sem. S úgy éreztem, őket is feszélyezte a jelenlétem...

Visszatérve az április 7-ei ülésre, Orbán javasolja, próbáljuk meg felvenni a kapcsolatot a pártközponttal, hogy teljesítették-e a feltételeinket. Együtt megyünk mindannyian, az asztal nem kerek, hanem egyik oldalon ülünk mi, a másik oldalon az MSZMP, a hozzá közel álló szervezetekkel. Ha záros határidőn belül nem fogadják el a feltételeinket, könnyen veszélybe kerülhet a holnapi konferencia. Fejti titkárságának vezetőjét, György Istvánt sikerült végül elérnem. Ígéretet kapok, hogy beszél Fejti elvtárssal, s egy órán belül visszajelentkezik.

A Kerekasztal várakozik. Felbomlik a rend, mindenki ki-be jár, csoportokban beszélgetnek, van, aki telefonál, mások újságot olvasnak. Egyszer csak Csurka István, aki egy karosszékekben elterpeszkedve a Magyar Nemzetet olvassa, felkiált. Azonnal hívjátok a Fejtit! Nehogy közölje, hogy eleget tesz az igényeinknek. Hogy várják a Fideszt, s már fűrészelik is az asztalt. Itt olvasom, hogy az Új Márciusi Front se megy el. Ha a Nyers megengedheti magának, akkor mi miért is ne? Szabad Györggyel és Magyar Bálinttal hármasban megfogalmazunk egy nyilatkozatot. Ennek lényege: az EKA valamennyi szervezete készen áll az MSZMP-vel való érdemi tárgyalásra, az alkotmányosságra való átmenet érdekében. Ennek feltételeiben megegyeztünk, de azokat az MSZMP figyelmen kívül hagyta. Ezért nem látjuk biztosítottak, hogy április 8-án érdemi tárgyalásra kerüljön sor. A meghirdetett rendezvényről azzal maradunk távol, hogy érdemi tárgyalásra továbbra is készen állunk. A Nyilatkozat azzal fejeződik be, hogy az EKA a tárgyalások előkészítésére operatív bizottságot jelöl ki, és a Független Jogász Fórum útján várja az MSZMP ez irányú megkeresését.

Egyhangú döntéssel az EKA a nyilatkozatot elfogadja. Engem bízna meg, hogy a másnapi tanácskozáson az EKA képviselőjében jelenjek meg, olvassam fel a nyilatkozatot, majd távozzak. Orbán javaslatára végül abban is megállapodtunk, hogy a tárgyalásokkal kapcsolatos álláspontunkat nemzeti közí sajtótájékoztatón ismertetjük.

A játszma eldőlt, de az állampárt még nem akarja tudomásul venni

Bármilyen későre nyúlt is a tanácskozás, a Vén Diák még nyitva van. Bártfayval beülünk, s rendelünk egy üveg bort. Felidézzük az ülésen történeteket. Amikor már csak ketten maradunk, s a székek felkerülnek az üresen hagyott asztalokra, Bártfay megfogalmazza, amit mindketten gondolunk. Azt hiszem, mondja, ma dőlt el a rendszerváltozás. Az MSZMP-nek nem sikerült feldarabolnia az Ellenzéki Kerekasztalt...

Amíg mindezt az állampárt is elismerte, és belement az egyeztetésbe, két hétnek kellett eltelnie. Jó is volt így, mert az Ellenzéki Kerekasztalnak is időre volt szüksége, hogy a tárgyalások részletes feltételeiben és az operatív bizottság összetételében megegyezzen. Különösen ez utóbbi okozott nehézséget. Itt már valódi érdeklentések, különböző pártszempontok is felmerültek.

A szociáldemokraták képviselőjében az április 14-ei ülésen jelenik meg először Baranyai Tibor. Révésszel szemben ő nem akarja tudomásul venni, hogy a Kerekasztalnál az MDF, az SZDSZ és a Fidesz képviselőinek legalább akkora szavuk van, mint a történelmi pártoknak. Ott ül a tőlem jobbra eső sorban az első széken. Így aztán jól hallom, hogy az egyes felszólalásokat a mellette ülő párttársának, Bácskai Sándornak hogyan kommentálja. „Legközelebb mi is elhozzuk az ifjeinket” – sziszegi Bácskainak különböző variációkban mindannyiszor, amikor Kövér vagy Fodor felszólal. Számomra a Kerekasztalnál elmondott legelső szavai is felejthetetlenek: „A politika bonyolult dolog, fiatal barátom.” Ezt az előtte felszólaló Magyar Bálintnak címezi. A reakciót nem látja, mert azután felém fordul, és hosszas fejtegetésbe kezd.

A Néppárt azt az álláspontot képviseli, hogy az operatív bizottságban is jelen kell lennie mind a nyolc szervezetnek. A többiek Magyar Bálinttal értenek egyet, hogy külön kell választani a technikai előkészítést és az érdemi tárgyalásokat. Ha a teljes ellenzék felvonul, az a közvélemény szemében már tárgyalásnak minősül. Fodor Gábor felveti, hogy 3-4 főt kellene megbízni, akik nem a pártokat, hanem magát az EKA-t képviselik. Kerényi Imre a Ligától ezt azzal toldja meg, hogy az előkészületből teljesen maradjanak ki a pártok, a Független Jogász Fórum tárgyaljon az MSZMP-vel, mondjuk háromfős delegációval...

Magyar Bálint nagyon ésnél van. Tudja, az SZDSZ-nek van a legjobb szakértője, Tölgyessy Péter. Ha ő tárgyal, az SZDSZ tartja kézben az eseményeket. Persze azt is tudja, hogy az operatív bizottság személyi összetételében most nem lehet megegyezni. Azért sem, mert az MDF a mai ülésről valahogy nem értesült, nélküle pedig végképp nem lehet dönteni. Azt mondja, hagyjuk a bizottság összetételét, először dolgozzuk ki az EKA közös álláspontját az érdemi feltételekről. Javasolja, hogy Tölgyessy Péter és Sólyom László közösen készítsen egy írásos anyagot, amelyet a Kerekasztal a legközelebbi ülésén tárgyaljon meg. Úgyes, mondom az ülés után Bártfaynak. Magyar Bálint Szabad távollétében meghatározta az operatív bizottság összetételét. Így azonban ez nem teljesen igaz. Öt nappal később, amikor a tárgyalási feltételek mellett az operatív bizottság összetételéről is döntünk, Szabad György az ülés közben odajön hozzám, s azt mondja, ha vállalom, ő javasol harmadiknak. Hozzáteszi, számára ez megnyugtató lenne. Arra kérem, hogy ne javasoljon. Úgy látom ugyanis, hogy a Tölgyessy-Sólyom szakértői duó mögött kialakult egy konszenzus. Az ülés elején a kisgazdák sokáig ragaszkodtak ahhoz, hogy ők is delegálhassanak egy személyt az operatív bizottságba. Most viszont úgy tűnik, miután a Néppárt is feladta az előző ülésen képviselt álláspontját, ők is elfogadták, hogy a párton belüli problémáikat nem lehet az EKA-ra is kiterjeszteni. Ha újra előjön a háromfős delegáció, felborulhat a konszenzus...

Boross Imre persze okkal tart a Kisgazdapárton belüli EKA-ellenes csoport támadásától. Ő a Vörös Vince pártelnök által létrehozott operatív bizottság elnöke, és az én személyre szóló meghívásomra, de a pártelnök meghatalmazásával jött el a március 22-ei ülésre és képviseli a Kisgazdapártot azóta is az EKA-ban. Ugyanakkor a hatalmi viszonyok még korántsem dőltek el a pártban. Ezzel az MSZMP is tisztában van, s ezért – lehet nem minden hátsó szándék nélkül – két meghívót is küldött a kisgazdáknak az emlékeztető április 8-ai ülésére. Egyet Pártay Tivadar tiszteletbeli elnöknek, egyet pedig Boross Imrének. Pártay megbízásából egy delegáció részt is vett az ülésen, bár tudták, hogy az EKA – benne a párt hivatalos küldötte – előző este a távollét mellett döntött. Érdekesség: a Fejti-féle rendezvényen az ellenzék részéről egyedül megjelent kisgazda delegáció egyik tagja Torgyán József volt. Az új rendszer e sajátos figurájának – az első jobbközép koalíció belső bomlasztójának és a második miniszterének – ez volt az első „szereplése” az országos politikában. Az április 19-ei ülés fő témája egyébként nem az operatív bizottság összetétele, hanem a Tölgyessy által megfogalmazott levél megvitatása, amely a tárgyalási feltételeket tartalmazza. Tölgyessy ugyan jelzi, hogy a levél szövegét az április 14-ei határozattal összhangban Sólyom Lászlóval egyeztetette, mégis elég nyilvánvaló, hogy mindazt, amiről vitatkozunk, saját szellemi termékének tekinti.

Ehhez képest elég nehezen viseli, hogy minden bekezdéshez, sőt minden mondathoz vannak észrevételek. Különösen akkor, amikor Szabad György

veszi kezébe az anyagot. Érdeklődéssel nézem a szituációt. Jobbra tölem Szabad, aki javítgat a szövegben, balra Tölgyessy, aki vörösödve, izzadva figyel. Szabad mellett Csurka, aki Tölgyessyt méregeti. – *Figyelj* – mondom a mellettem ülő Bártfaynak. – *Szerintem Csurka most arra gondol, Tölgyessyt mindjárt megüti a guta, s akkor egy szabaddemokratával kevesebb.* Ehhez képest mi történik? Csurka átnyúl az asztalon, ráteszi a kezét Tölgyessyre, és így szól: – *Nyugi, Péter, ha az ember politikai szöveget ír, azt szétcincálják.*

Tölgyessyt egyébként Csurka nem tudta megnyugtatni. Este felhívott, tele volt panasszal. Szabad György nem is jogász, nem tudja, hogy minden szónak, sőt a szórendnek is jelentősége van. Mégis beleszól a fogalmazásba. Tölgyessynek nem volt igaza. A közösen megfogalmazott szöveg – amelyet a kézbesítést követően nyilvánosságra hoztunk – egyértelmű volt, határozott, és főleg hatásos.

Az MSZMP ezúttal nyomban reagál, s a két fél megbízottai még a héten megkezdik az érdemi tárgyalásokat előkészítő megbeszélést. Az első ülésre 1989. április 22-én, szombaton kerül sor. Az Ellenzéki Kerekasztal megalakulása óta egyetlen hónap telt el. Az MSZMP-t Forgács Imre, György István és Tóth András képviseli. Az utóbbi volt az, aki az „MSZMP szakértője”-ként kiadott nyilatkozatában április 5-én még nem csupán az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalási feltételeit negligálta, hanem az EKA létét is kétségbe vonta. György István pedig Fejti titkáráként április 8-án még nem engedett be az MSZMP által szervezett tárgyalásra, ahol az Ellenzéki Kerekasztal nevében és megbízásából jelentem meg...

A Jogászfórum is teszi a dolgát

Ugyanezen a szombaton a Független Jogász Fórum is emlékezetes tanácskozást tart. A jogi egyetem zsúfolásig megtelt előadótermében Kutrucz Katalin az állam elleni bűncselekményekre vonatkozó szabályozás teljes átalakításáról, Egressy András pedig a piacgazdaság kialakulását akadályozó büntetőjogi tényállások kiiktatásáról beszél. Egressy a gyakorló ügyvéd által tapasztalt visszasságok felől közelíti meg a témát, Kati pedig sokszorosan átgondolt, kiérlelt koncepcióját fejt ki.

Az állam elleni bűncselekményekkel sajátos a viszonya. 1971-ben Kádár Miklós professzornál államvizsgázik, aki meghívja a büntetőjogi tanszékre. Amikor elkezd tanítani, kijelenti, hogy a katedráról ezzel a témával kapcsolatban is azt fogja mondani, amit gondol. A válasz az, hogy akkor erről ne tartson előadást. A szemináriumokra szűkebb körben azért be lehet vinni a nyugat-európai törvényeket és a Csemegi Kódexet, s rá lehet mutatni, hogy az állam elleni bűncselekmények szabályozása és alkalmazása ezekkel szem-

ben nálunk nem jogi, hanem politikai kérdés. Közben a tudományos publikációkban elsősorban a büntetőjog-tudomány történetével foglalkozik, mert ez politikailag semleges terület, mégis sok mindent el lehet mondani.

1988 nyarán azután egy OTKA-pályázatra írt tanulmányban megfogalmazza a hatályos Btk. állam elleni fejezetének nyílt kritikáját és az átalakítás szempontjait. Ez akkor eretnekségnek számított és sokakban megütközést keltett, de retorziót már nem alkalmaztak. Nyomtatásban viszont a tanulmány sehol sem jelenhetett meg.

Ez a tanulmány volt az alapja a Jogászfórum 1989. április 22-ei tanácskozásán elhangzott előadásnak, és az ott elfogadott állásfoglalásnak. A koncepciót később az Ellenzéki Kerekasztal is magáévá tette, s ezt lehetett azután a háromoldalú tárgyalásokon konszenzussal elfogadtatni.

A hatalom álláspontja egyébként, mint annyi más ügyben, az állam elleni bűncselekmények kérdésében is nagyon gyorsan változott. 1989 februárjában, amikor az Igazságügyi Minisztériumban elhatározták a Btk. módosítását, kezdetben e politikailag kényes részt még érintetlenül akarták hagyni. Amikor a módosítás ügyében a büntetőjogi tanszéket megkeresték, az állam elleni fejezet átalakítására vonatkozó javaslatot kategorikusan elutasították. Azt mondták, ez nem aktuális, talán majd 1991-ben. Aztán két hét múlva jelentkeztek, hogy mégis kéne egy anyag. László Jenő főosztályvezető kereste telefonon Kutrucz Katalin adjunktust. Egy óra múlva visszahívja, mondta Gyarmati Jánosné, a tanszéki adminisztrátor, most éppen szemináriumot tart, de a főosztályvezető ragaszkodott hozzá, hogy azonnal bekapcsolják. Valami miatt egyszerre nagyon sürgős lett a dolog, annyira, hogy még a szemináriumot is meg kellett szakítani, és a főosztályvezető telefonját a tanszéki könyvtárba bekapcsolni. Oda, ahol majd egy hónap múlva az Ellenzéki Kerekasztal megalakul...

Az Igazságügyi Minisztérium által kért anyagot egyébként Györgyi Kálmánnal, a későbbi legfőbb ügyésszel és egy fiatal tanársegéddel, Margittán Évával hármasban, az 1988 nyarán írt tanulmány alapján készítették el. A Nemzeti Kerekasztal büntetőjogi szakbizottságában pedig az EKA-t képviselő Kutrucz Katalin mellett a Harmadik Oldal delegációjában Györgyi Kálmán, az MSZMP-nél az IM-ben dolgozó Kratochwill Krisztina – mellesleg egyetemi csoporttársunk – játszott meghatározó szerepet. Így mindhárom oldal jószerével ugyanabból a forrásból merített.

És mégsem szabad feladni

Az Ellenzéki Kerekasztal április 19-ei ülése előtt jelentkezik Elbert Márta, a Fekete-Doboz független video-folyóirat vezetője. Felvételeket szeretnének

készíteni az EKA-ülésekről, hogy az ellenzéki mozgalmakról készített sorozatukba bekerüljön az Ellenzéki Kerekasztal is. A Független Jogász Fórumról ugyan még nem forgattak, de sokat hallottam róluk. Fontosnak tartom a történelem dokumentálását. Biztos vagyok abban, hogy mindaz, ami '89-ben történik, valamilyen formában része a történelemnek. És az utókor azt ismerheti meg igazán a maga valóságában, amit a saját szemével láthat, hallhat. A műfajjal szemben különben is elfogult vagyok. Édesapám különleges technikai érdeklődésének köszönhetően már a nyolcvanas évek közepén vett egy videokamerát. Tőle kölcsönkérve magam is készítettem felvételeket a különböző ellenzéki megmozdulásokról. Örülök hát a Fekete Doboz jelentkezésének, és megígérem, támogatni fogom kérésüket. Senkinek sincs ellenvetése. Így az április 19-ei ülés utolsó negyedéről a Fekete Doboz már felvételt készített.

A video-folyóirat státusát azonban csak az április 28-ai ülésen rendeztük. Lépéskényszerben is voltunk, mert a Filmhíradó és a MOVI képviselői is bejelentették részvételi szándékukat. Vita után olyan döntés született, hogy a Fekete Doboz az ülésen történtek dokumentálása céljából folyamatosan forgathat, bárki más eseti döntés alapján. Az elkészült anyagot a Fekete Doboz csak a résztvevők egyhangú hozzájárulásával hozhatja nyilvánosságra. Addig is minden ülés után a kazettákat én kapom meg, s otthon tárolom. Úgy voltunk vele, ha már lehallgatnak, és a hangunkat hallják, legalább a képünket ne lássák.

A Fekete Doboz kivételes státusát, amit én ellenzéki kötődésük miatt indokoltnak és igazságosnak is tartok, nem mindenki veszi tudomásul. Székely Ferenc az állami tulajdonú MOVI vezetője nem érti, ha a Fekete Doboz igen, akkor ők miért nem forgathatnak. – *Egy felvétel elég a dokumentálásra* – mondom –, *és az EKA egyszer már döntött a Fekete Dobozról.* – *Ezt még nagyon meg fogod bánni* –, közölte, mielőtt nagy nehezen távozott.

A Fekete Doboz egyébként nagyon jó munkát végzett. Az ülésekről, ha nem is elejétől végig, de értékes felvételeket készített. Ezek írott változata képezte az alapját *A rendszerváltás forgatókönyve* című négykötetes forráskiadványnak. De továbbra is szükség volt a Független Jogász Fórum által készített jegyzőkönyvekre, hiszen a videofelvételek hiányosak voltak. A két anyag egybevetése alapján megállapítható, hogy a Jogászfórum, azaz Richter Anna és néhány esetben Orzó Katalin minden fontos részletre kiterjedő, szakmailag és politikailag egyaránt korrekt, abszolút hiteles, a kutatók számára nélkülözhetetlen forrásként szolgáló jegyzőkönyveket készített.

A történelem dokumentálásában tehát a Fekete Doboznak elvülhetetlen érdemei vannak. Más dolog, hogy amikor az EKA kettészakadt, az egységes Kerekasztal által biztosított privilegiált helyzetüket a hozzájuk közel álló liberális oldal érdekében akarták kihasználni. A közel százötven órás anyag-

ból készítettek egy 5×50 perces sorozatot, amely a köztársasági elnök ügyére koncentrált, s ezen keresztül azt akarta bemutatni, hogy az MDF és személy szerint Antall József miként árulja el az SZDSZ és a Fidesz által következetesen képviselt ellenzéki álláspontot. A filmsorozatot a Magyar Televízióban akarták levetíteni, közvetlenül a választások előtt. Mivel ehhez minden résztvevő és minden szervezet hozzájárulása kellett, a film megtekintése után az MDF képviselői és mások is úgy nyilatkoztak, hogy ehhez nem járulnak hozzá. Nos, ettől kezdve ők a nyilvánosság ellenségei lettek. Sőt én, aki személy szerint és a Független Jogász Fórum nevében ugyan nem tettem ellenvetést, pillanatok alatt első számú közellenség lettem, amint a választások után felmelegített vitában az MDF által képviselt álláspont melletti érveket egy interjúban felsoroltam. Nem számított a kezdeményező szerepem abban, hogy egyáltalán forgathattak, nem számított a közös munka során kialakult barátság, sem pedig az a kétségtelen tény, hogy én személy szerint és a Jogászfórum részéről is hozzájárultam a sorozat bemutatásához. Egy dolog számított: én akkor már az MDF frakcióvezetője voltam, ők viszont a másik oldalon álltak. Akkor pedig nincsenek régi érdemek, mit sem érnek a barátságok, és a megtörtént események is más beállításba kerülnek. A vádaskodásban az egyébként egymással hadakozó Elbert Márta és Pesty László egymásra találtak.

Azóta sok minden változott. Elbert és Pesty végleg összevesztek, nem tudni, az üzleti vagy a politikai nézeteltérések játszottak-e ebben nagyobb szerepet. Pestyvel már mint öntudatos jobboldalival találkoztam, szemrehányást tett nekem, hogy nem vagyok eléggé magyar, és nem támogatom kelő mértékben a Fideszt. Elbert Mártával az EKA megalakulásának huszadik évfordulóján futottam össze, az SZDSZ által szervezett rendezvényen, ahol díszvendég voltam. Úgy éreztem, zavarban van, próbáltam mondani valami jópofát, de nem sikerült megtalálni vele sem a hangot. Nem hiszem, hogy bennem lenne a hiba. De lehet, hogy bennük sem. Lehet, hogy húsz évvel ezelőtt volt egy kegyelmi pillanat, ami elmúlt. S amit soha többé senki nem tud visszahozni. Ez az, amit nagyon nehezen tudok elfogadni.

Elbert Márta egyébként a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások kezdetének megünneplésére nagy házibulit szervezett. Bizonyos fokig a középpontban érezhettem magam, hiszen én tettem szándéknyilatkozatot az EKA nevében, s a bulin ellenzékiek voltak. Feltűnt persze, hogy kizárólag SZDSZ-esek, fideszesek, s hozzájuk közel állók, de istenem, ez Elbert Márta bulija, gondoltam, nem pedig az Ellenzéki Kerekasztal szervezeteinek közös rendezvénye. Egy kisebb csoport közepén beszéltem, az összefogásról mint nemzeti érdekről, a magyarság jövőjéről, amikor megállt mellettünk Lovas Zoltán, fiatal liberális újságíró, némileg alkoholos állapotban. – *Mit jelent az, hogy nemzet? Mi az, hogy magyarság?* – kérdezte gúnyos mosollyal az arcán. A ko-

rábban rám figyelő, s úgy éreztem, velem egyetértő társaságban senki sem volt, aki leintette volna. Egyik pillanatról a másikra kijózanodtam. Miért is gondoltam, hogy Kun Bélának rémuralma, a holocaust és a Rákosi-rendszer nyomában elmélyülő évszázados ellentéteket egyetlen csodálatos esztendő alatt sikerül feloldani? S miért voltam olyan elbizakodott, hogy nekem ebben valami szerepem lehet? Azt hittem, egyszer s mindenkorra túl lehet lépni a harmincas évek irodalmi vitáiban megfogalmazott, anakronisztikus népi-urbánus szembenálláson. Amely mögött ott lappangott a népiek esetében az antiszemitizmus, az urbánusoknál a nemzeti összetartozás iránti érzéketlenség. Persze nem a népiek és az urbánusok táborának egészéről beszélek, hanem a közöttük lévő ellentétek gyökeréről.

A későbbi SZDSZ-ben meghatározó szerepet játszó, magukat demokratikus ellenzéknek nevező maroknyi értelmiségit kezdettől tiszteltem a rendszerrel szembeni bátor és határozott fellépésükért. Azt, hogy köztudomásúan sokan voltak közöttük a zsidó származásúak, kifejezetten szerencsésnek tartottam. Arra gondoltam, most végre megszűnhet a szembenállás. Kun Béla és Rákosi után jön egy olyan csapat, amely a többségi társadalom oldalán áll, sőt hajlandó a magyar ügy érdekében kockázatot is vállalni. A többség pedig képes lesz feledtetni a kisebbség szörnyű sérelmeit. A Kerekasztal koordinálásával eltöltött három hónap számomra azért is volt fantasztikus élmény, mert a résztvevők közötti szolidaritás, a demokrácia iránti közös elkötelezettség – és persze az erőfölényben lévő közös ellenfél – háttérbe szorította a múltbéli nyavalyákat. Aztán nagyon gyorsan be kellett látnom, hogy az első sorban az értelmiséget megosztó ellentét bonyolultabb, mélyebben gyökerező és sokrétűbb jelenség annál, hogy ilyen könnyen túl tudnánk lépni rajta.

S mégsem szabad feladni. A Kerekasztal szellemisége az, ami segíthet. Szabad György szenvedélyes hazafisága, Magyar Bálint harcos rendszerellenessége, Antall bölcsessége, mindaz, amire akkor képesek voltunk. A nemzeti együttműködést – ami Magyarország boldogulásának egyedüli esélye – nem lehet úgy megvalósítani, hogy az egyik oldal lenyomja a másikat. Csak úgy, ha elfogadjuk azt, hogy nem vagyunk egyformák, s mégis képesek vagyunk együttműködni. Persze az együttműködés alapja csakis a nemzeti érdekek tiszteletben tartása lehet. S annak elfogadása, hogy mindannyian ehhez a nemzethez, s ehhez a hazához tartozunk. Természetesen a határon túli magyarok is. De ugyanígy a zsidók, a cigányok s a Magyarországon élő mindenféle nemzetiségek.

Erről jut eszembe két történet. Az egyiket Antall József mesélte a másikat Weber János barátom.

Antall 1991-ben hivatalos látogatásra, Izraelbe utazott. Jitzhak Shamir miniszterelnök volt a vendéglátója. Antall programjának szervezője – egy magyar származású titkosszolgálati ember – mindenre odafigyelt, arra is, hogy

a magyar miniszterelnököt a szálloda előtt magyar nemzeti viseletbe öltöztött lányok köszöntsék, a szobájában pedig egy olyan torta várja, amelynek a közepén marcipánból kirakva, ott a koronás címer. Amikor Antall találkozott az izraeli miniszterelnökkel, megemlítette, hogy milyen figyelmes volt a látogatás szervezője. Mire Shamir: – *Ne is mondja, hogy ezek a magyarok milyen nacionalisták!*

A másik történet a sváb származású Weber Jánostól származik. Nagypapja az Osztrák–Magyar Monarchia katonájaként az első világháborúban, Olaszországban szolgált. – *Tudod, fiam* – mesélte vagy ötven évvel később az unokájának –, *az volt a legrosszabb, hogy idegenek között voltunk. Az egész században csak ketten voltunk magyarok: én meg a Bucher Szepi Bátaszékről.*

A Jogászfórum és 1956

Időközben megkezdődnek az előkészületek Nagy Imre és társai újratemetésére. A Jogászfórum választmányában ez is szóba kerül. Úgy látjuk, megvan a veszélye, hogy a hatalom a régi módszert alkalmazza, s csak a kommunista áldozatokat rehabilitálja... Így történt ez 1953 után is, amikor úgy tettek, mintha a személyi kultusznak csak kommunista áldozatai lettek volna. 1956-ban újratették Rajkot, de a nem kommunista áldozatok ügye továbbra is tabu volt. A Történelmi Igazságtétel Bizottság ugyan javasolta, hogy az öt kommunista mártír mellett temessenek el öt névtelen forradalmárt is, de a kormányzat még nem mondott igent. Úgy véltük, a Jogászfórumnak a nyilvánosság előtt támogatnia kell a TIB javaslatát. De milyen alapon szóljon bele egy jogászszervezet egy ilyen vitába? Nem emlékszem, kinek volt az ötlete, de az volt a megoldás, hogy Nagy Imre és társai elszakítása a forradalom többi áldozatától, „a törvény, illetve a törvénytelenység előtti egyenlőség” megsértését jelentené. Ez okból tartottuk magunkat kompetensnek, hogy állást foglaljunk a vitában. 1989. április 29-én kibocsátott állásfoglalásunkban leszögezzük, hogy a forradalom nem néhány vezető politikus, de nem is a kommunista értelmiségi mozgalom érdeme, hanem az egész magyar nép forradalma volt. Felvetjük, hogy az elkülönített temetés alapja lehet egy olyan történelemhamisításnak, hogy a forradalmat tulajdonképpen a kommunisták csinálták. Többen azt mondják, ez annyira abszurd, hogy tegyük hozzá: egy ilyen beállítás ma még irreálisnak látszik. S lám, tizennyolc év múlva a forradalom ötvenedik évfordulóját – igaz, kényszerítő körülmények hatására – a nép kizárásával, sajátjaként ünnepli a szocialista hatalom...

Ez a helyzet azért megzavarja az embereket. A legszebb példa egy telefonáló a Klubrádióban, Bolgár György műsorában, az október 23-ai tüntetések

időszakában. „Mit szól hozzá, Bolgár úr – kezdi a hallgató –, most ugyanaz a csőcselék randalírozik az utcán, mint '56-ban.” Kicsit kivár, majd – hangjában őszinte felháborodással – így folytatja: „S mi nem tudunk békésen ünnepelni!” És a műsorvezető nem kérdezi meg, hogy mit is akarna a betelefonáló ünnepelni? Csak nem azt a csőcseléket, amely szerinte ötvenhatban az utcán randalírozott? S amely ötven év után akadály a békés ünneplésnek?

Az őszi beszéd után elkezdődött Kossuth téri tüntetéssorozat közben felhív az egyik internetes lap újságírója. A Kossuth téri tüntetők egyik vezetője úgy nyilatkozott, hogy a nemzetáruló parlament helyett – az Ellenzéki Kerekasztal példájára – egy alkotmányozó nemzetgyűlést kellene tartani, amely elfogadhatná a Szent Korona-tan alapján álló új magyar alkotmányt. Kérdezi, hogy nekem, mint az EKA szervezőjének, mi a véleményem erről a javaslatról. Mondom, ugyanaz, mint magának.

– Remek – mondja –, akkor kifejténé részletesen az álláspontját?

– Nem – válaszolom.

– Miért? – kérdezi.

– Azért, mert a Kossuth téri tüntetők s a másik oldal hangadói között nem sok különbséget látok. A diskurzus azon a szinten folyik, hogy „Kuss, mert jól fejbe váglak az Aranybullával!”, mire a válasz: „Te rohadt antiszemita!” Ebbe semmi kedvem bekapcsolódni.

Az Ellenzéki Kerekasztal egyre ismertebbé válik

A televízió nyilvánossága előtt az Ellenzéki Kerekasztal április 29-én a kettős csatorna késő esti Napzárta című adásában mutatkozott be. Engem kerestek meg s invitáltak a műsorba, amit azzal hártottam el, hogy jó lenne, ha többen lennének. Ekkor felmerült, hogy menjen minden szervezet részéről egy személy, beleértve a Jogászfórumot is. Az EKA április 28-ai ülésén az volt az általános vélemény, hogy egy nagy kivonulás nem ad lehetőséget érdemi bemutatkozásra, ezért olyan döntés született, hogy menjünk négyen, Varga Csaba, Prepeliczay, Orbán és én. Ne legyen kiírva a nevek alatt, hogy ki melyik szervezetet képviseli, mindannyian az Ellenzéki Kerekasztal nevében vagyunk ott, s a közös álláspontot fejtjük ki. Mindenki korrekt volt, elő sem került a Néppárt, a Kisgazdapárt vagy a Fidesz neve, a Jogászfórumról nem is beszélve. Vicsek Ferenc vezette a műsort, szerintem jól sikerült.

Az igazi bemutatkozás azonban május 1-jén volt a Liga által a Népligetben szervezett majálison. Ez az MSZMP hagyományos városligeti rendezvényének volt az ellenzéki kontrája. Persze március 15-éhez képest, ahol az ellenzék sokkal több embert tudott megmozgatni, mint a hatalom, itt működtek

a régi reflexek. Mindenki tudta, a Városligetben van sör és virsli, azt megszokták az emberek. Ettől függetlenül a Népligetbe is sokan kijöttek, persze korántsem annyian, mint a városligeti majálisra. Ha létszámban nem is, humorban azért vertük a „hivatalosokat”. Borongós idő volt, időnként az eső is elkezdett cseperészni. Egyszer csak séta közben szembetalálkoztunk egy kifeszített szalaggal, rajta a felírás: „Ezektől már egy rendes eső sem telik!” Az Ellenzéki Kerekasztal bemutatkozása viszont valódi siker volt, zsúfolásig megtelt a Jurtá Színház.

Április 28-án abban is döntöttünk, hogy én vezessem a fórumot, mutassam be az EKA-t, majd a közönség kérdéseit szelektálva, adjak szót az egyes résztvevőknek. Az én javaslatom először az volt, hogy ezt csinálja egy profi műsorvezető, de erre elég egyöntetű volt a reakció, hogy nekem kell ezt a szerepet vállalnom. Nemcsak Szabad György és Öry Csaba, hanem Varga Csaba, Tölgyessy és Sólyom László is ezen a véleményen volt. Végül egyhangú döntés született, hogy én vezessem a fórumot, az EKA pártjai pedig döntenek arról, hogy ki képviseli őket. Így a Jurtában az EKA ülésén addig meg sem jelent Lezsák volt ott az MDF-től, Ruttner a szocdemektől, s a Boross Imre által patronált Hardy Péter a kisgazdaktól. A többiek „igazi” EKA-sok voltak, Kövér László, Magyar Bálint, Bruszt László, Varga Csaba és Zétényi Zolt.

Az összetétel annyiban hátrányos volt, hogy Tölgyessy és Sólyom nem vettek részt a fórumon, s a másnapi előkészítő tárgyaláson nem tudták cáfolni az MSZMP küldöttségének azokat a vádjait, hogy Magyar Bálint és én beleszóltunk volna a párt belügyeibe, mert úgy nyilatkoztunk, hogy jobb lenne, ha az MSZMP-ben a reformszárny kerekedne felül. A május 2-ai EKA-ülésen ezt Tölgyessy vetette fel, mondván, vigyázni kéne az ilyen nyilatkozatokkal, mert veszélyeztethetik a tárgyalás eredményességét. Richter Anna, aki jelen volt a tárgyaláson, vitába szállt Tölgyessyvel. Elmondta, miután ő a Jurtában is ott volt, a tárgyaláson cáfolni tudta az MSZMP-sek vádjait. Ott is kifejtette, hogy én a közönség által felvetett kérdésre úgy válaszoltam, hogy ez az MSZMP belügye, ezt nem nekünk kell megoldanunk. Magyar Bálint pedig ebben a kérdésben nem is nyilatkozott.

Fontos, hogy volt közöttünk valaki, Richter Anna, aki politikai, taktikai szempontoktól, szervezeti kötöttségtől függetlenül, kész volt a politikusokat a tényekkel szembeesíteni. Mert Tölgyessy Péter paradox módon e szakértői-tárgyalói megbízatás révén vált politikussá. S úgy is kezdett viselkedni...

A Jurtában tartott május 1-jei rendezvénynek egyébként elsősorban azért volt jelentősége, mert a Magyar Televízió főműsoridőben, este 8 órakor 28 perces anyagot adott le az Ellenzéki Kerekasztal fórumáról, percre pontosan annyit, amennyit az MSZMP városligeti Népszabadság-fórumáról. A tévések ragaszkodtak hozzá, hogy mindkét fél küldjön valakit, aki irányítja a

vágást, nehogy utólag bárki reklamálhasson. Mi Jancsó Miklós filmrendezőt kértük meg erre, s egészen jó kis műsor kerekedett ki a fórumunkból...

* * *

A felgyorsult események közepette egyre kevesebb energiám marad az ügyvédi irodára. Már évek óta a Keleti pályaudvarnál lévő munkaközösségben dolgozom. Régi ügyfeleim mind utánam jöttek, és az új helyen tovább bővült a klientúrám. Mostanában viszont többször előfordul, hogy egy-egy EKA-ülés miatt az ügyfélfogadás elmarad. Ilyenkor Paróczai Gabika tartja helyettem a frontot, aki a kezdetektől mellettem dolgozik, s minden ügy a fejében van. Új ügyfelet nem vállalok, a folyamatban lévő ügyeket azonban éppúgy ellátom, mint azelőtt.

Ami viszont hiányzik, az az ügyvédi klub, ahol azelőtt szinte mindennap megfordultam. Volt egy húsz-huszonöt fős törzsközönség, bármikor érkeztem, néhányukat mindig ott találtam. Ettünk, ittunk, sztorikat meséltünk, vitatkoztunk. Két tárgyalás között ott töltöttük az időt.

A klub büfét Grád Tibor működtette. Nyugdíjazása előtt soros ügyész volt. Évtizedeken át ő adta ki az engedélyeket a fogva tartottakkal való ügyvédi beszélőkre. Mindenkiről mindent tudott, és szívesen megosztotta ismereteit velünk, fiatalokkal. Mi pedig bőséges borraivalóval jutalmaztuk érdekes történeteit. A volt ügyész sokat mesélt a még aktív, de nem teljesen makulátlan kollégáink előéletéről. A holtakkal viszont kíméletes volt. Nem mondott részleteket, legfeljebb arra szorítkozott, hogy bizony a megboldogult „áldott jó gonosz ember volt”.

Mióta belemerültem a politikába, kevesebb az időm, s csak nagy ritkán nézek be a klubba. Korábban is előfordult, most ez rendszeressé válik, hogy hentesüzletekben ebédelek. Húsz deka főtt kolbászt, mustárral, friss kenyérral. Egy alkalommal Kispesten tárgyalok, déltájban végzek és betérek egy ismeretlen hentesüzletbe. Amikor megrendelem a főtt kolbászt az egyik hentesnél, a másik átszól az én emberemhez: *– Jól mérd meg neki – mondja –, mert ez velünk van...*

Kétfajta politikai magatartás

Az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal közötti érdemi tárgyalásokat előkészítő megbeszéléseket az MSZMP bő két hét elteltével egyoldalúan megszakította. A Központi Bizottság május 8-án nyilatkozatot adott ki, amelyben felmelegítette az április 8-án kudarcba fulladt sokszereplős úgynevezett

Nemzeti Kerekasztal gondolatát, és javaslatával megkereste az egyes szervezeteket, köztük az Ellenzéki Kerekasztalban tömörült szervezeteket is.

Az Ellenzéki Kerekasztal ezt követő ülésére az SZDSZ kész javaslattal érkezik. A lényeg: az MSZMP azzal, hogy az Ellenzéki Kerekasztallal megkezdett előkészítő tárgyalásokat figyelmen kívül hagyva visszatért a boldogboldogtalant magában foglaló kerekasztal gondolatához, és javaslatával közvetlenül kereste meg az EKA szervezeteit, „felrúgta a tárgyalóasztalt”. Ezt az eljárást az Ellenzéki Kerekasztal visszautasítja és szervezetei nem hajlandók részt venni az MSZMP által kezdeményezett tárgyalásokon.

Szabad György egyetért azzal, hogy az MSZMP által tett tárgyalási javaslat az Ellenzéki Kerekasztal feldarabolására irányul, s ezért elfogadhatatlan. Ugyanakkor kifejti, hogy a KB-nyilatkozatnak vannak pozitív elemei is, például az, hogy elismeri a szabad választások szükségességét. Boross Imre ehhez hozzáteszi, hogy negyven évet élt meg ebben a rendszerben, és most hallotta először a kommunistáktól, hogy elfogadják a szabad választások gondolatát. Ezt mindenképpen értékelni kell. Én arra koncentrálok, hogy azt tegyük világossá, az EKA negligálását nem valami sértettség okán kifogásoljuk, hanem azért, mert létrejöttét a demokratikus átalakulás fontos állomásának tekintjük, az MSZMP KB nyilatkozata pedig ebből a szempontból visszalépés. Az Ellenzéki Kerekasztal egysége tehát nem öncél, hanem a demokratikus átalakulás eszköze. Ezt az előterjesztők ugyan lényegtelennek tartották, sőt emlékezetem szerint Magyar Bálint egyszer még a „hülyeség” kifejezést is használta, végül a gondolat mégis bekerült az állásfoglalásba, mégpedig hangsúlyos helyen, utolsó mondatként. Indításként pedig a Szabad György által képviselt gondolat: örömről fejeztük ki, amiért az MSZMP magáévá tette az EKA álláspontját, hogy a demokratikus átmenet csak szabad választások útján valósítható meg.

Most, hogy mindezt felidézem, úgy vélem, ezen az ülésen valami megváltozott bennem. Továbbra is rokonszenveztem ugyan az SZDSZ és a Fidesz radikalizmusával, hiányérzet támadt viszont bennem velük szemben, miközben nagyon is megértettem Szabad György vagy akár Boross Imre óvatosságát. Ők sok mindent megéltek már, amit mi nem. Óvatosságuk mögött nem határozatlanság vagy megalkuvás, hanem felelősségtudat van. A liberálisok pedig valahogy úgy gondolkodnak, hogy megpróbáljuk, reméljük, sikerül, de ha nem, akkor annyi... Nem nevezném ezt felelőtlenségnek, csak egy másfajta attitűdnek.

* * *

A következő ülés számomra azért emlékezetes, mert ekkor találkoztam először Csengey Dénessel. Még kötelező objektivitásomat is félretettem. Az ülést

megnyitva külön üdvözöltem, mint aki első alkalommal vesz részt az EKA ülésén. Ezt mások esetében nem szoktam megtenni.

Az Ellenzéki Kerekasztal ezen az ülésén levelet intézett az MSZMP reformköreinek hét végi országos tanácskozásához. Ebben utalt arra, hogy az MSZMP KB május 8-ai nyilatkozatával megszakította a tárgyalásokat, amit szűk látókörű és felelőtlen politikának minősített. Reményét fejezte ki, hogy a tanácskozás támogatni fogja a kormánypárt és az ellenzék közötti tárgyalások mielőbbi folytatását.

Az állampárt meghátrál

Mint később kiderült, ez a május 8-ai KB-nyilatkozat volt Fejtiék utolsó próbálkozása az Ellenzéki Kerekasztal feldarabolására. A kísérlet teljes kudarcot vallott, sőt a kezdeményezőkre kifejezetten visszaütött. A Nemzeti Kerekasztal felmelegített ötlete már teljes érdektelenségbe fulladt. Az EKA tagszervezeteinek küldött meghívókra az MSZMP KB a legtöbb esetben az Ellenzéki Kerekasztal nyilatkozatát kapta válaszul. A politikai vákuumot pedig jól kihasználták a Grósz-Fejti csoport párton belüli ellenfelei.

Az MSZMP reformköreinek tanácskozása nyilatkozatban szólította fel az MSZMP KB-t, hogy haladéktalanul folytassa a tárgyalásokat az EKA-val. Ha pedig e felszólításnak a KB nem tesz eleget, akkor tárgyaljon a kormány vagy a parlament. Egyébként szinte mindenki az EKA-val történő tárgyalással akarta erősíteni saját magát. A reformkörök levelet írtak az EKA-nak, amelyben közvetlen tárgyalásokat javasoltak. Szűrös Mátyás is bejelentkezett, egy rádiónyilatkozatban ajánlotta föl, hogy szívesen közvetítene az EKA és az MSZMP között. (Pozsgay csak azért nem, mert ebben az időszakban Nyugat-Németországban tárgyal.) Közben pedig vészesen közeledett június 16-a, Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének napja. Nem csoda hát, ha május 25-én Tóth András megkereste Tölgyessyt, hogy felejtsek el a KB-nyilatkozatot, és folytassák ott, ahol a hónap elején abbahagyták.

A felújított előkészítő tárgyalásokon az MSZMP szakértői jelentősen közelednek az EKA álláspontjához, és május 29-én mindezt a Központi Bizottság határozataként nyilvánosságra is hozzák. Eszerint az MSZMP elfogadja az Ellenzéki Kerekasztalt egységes és egyenrangú tárgyalófélnak, kötelezettséget vállal, hogy a tárgyalások témájává tett kérdésekben a törvényhozás nem előzi meg a politikai megállapodásokat. Ugyanakkor továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy az MSZMP-hez közel álló szervezetek (SZOT, Népfront, Demisz stb.) teljes jogú, önálló tárgyalófélként vegyenek részt a tárgyalásokon.

Az MSZMP új javaslatában rejltő csapda az, hogy az Ellenzéki Kerekasztalnak a közvélemény számára rokonszenves javaslatait az MSZMP a Harmadik Oldalon keresztül „kilőheti”, miközben ő maga az EKA-val azonos álláspontra helyezkedik. Az Ellenzéki Kerekasztal legközelebbi ülésén erről szól a vita. Végül olyan megállapodás születik, hogy Sólyomék először terjesszenek elő egy „A” verziót, miszerint a Harmadik Oldal csak tanácskozási joggal vesz részt a tárgyalásokon. Ha pedig ezt nem fogadják el, terjesszenek elő egy „B” verziót, miszerint szavazzon a Harmadik Oldal is, de szavazatával ne gátolhassa meg az EKA és az MSZMP esetleges konszenzusát.

A másik vitapont az érdemi tárgyalások megkezdésének időpontja. Ebben a kérdésben a Fidesz képviseli a leghatározottabban azt az álláspontot, hogy Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése előtt nem szabad leülni az MSZMP-vel. Szerintük az újratemetésen megnyilvánuló tömegtámogatás kedvezőbb feltételeket teremt a tárgyalásokhoz. Szabad György ezzel szemben úgy érvel, hogy az MSZMP tart az újratemetéstől, ezért éppen előtte leszünk jobb tárgyalási pozícióban, mint amikor kiderül, hogy a temetésen nem történik semmi olyasmi, amitől a hatalom retteg. Végül a kompromisszum: amennyiben az MSZMP legalább a „B” verziót elfogadja, június 16-át megelőzően kerüljön sor a tárgyalások megnyitására, amelyen az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal is nagy nyilvánosság előtt önmagát elkötelező szándéknyilatkozatot tesz. Az érdemi tárgyalások azonban csak az újratemetés után induljanak meg.

Ezzel a kompromisszummal nagyon is egyetértek. A hatalom fél az újratemetéssel kapcsolatos esetleges zavargásoktól, de úgy érzem, a félelem alaptalan. Az MSZMP mindenesetre létkérdésnek tekinti a tárgyalások június 16-a előtti megkezdését. A most megtett gesztusok magyarázata is ez, és lehet, hogy a továbbiakban olyan engedményekre is hajlandó lesz, amelyekbe az után, hogy az újratemetést megúsza, már biztosan nem menne bele, sőt esetleg az eddigieket is visszavonná.

A Tölgyessy-Sólyom duónak némi huzavona után sikerült elfogadtatnia a „B” verziót, és június 10-én az MSZMP, az Ellenzéki Kerekasztal és az úgynevezett Harmadik Oldal képviselői aláírták az érdemi tárgyalások feltételeit szabályozó megállapodást, június 13-án pedig a Parlament Vadásztermében sor került a háromoldalú tárgyalásokat megnyitó első plenáris ülésre.

Nézetkülönbségek az Ellenzéki Kerekasztalnál

Az Ellenzéki Kerekasztal vitastílusát, legalábbis az első három hónapban, amiről közvetlen élményeim alapján tudok beszámolni, leginkább az jellemezte, hogy a résztvevők őszintén egymás szemébe mondták azt, amit gon-

doltak. Az egyes szervezetek képviselői általában hasonló állásponton voltak, de néha egymással is vitatkoztak. Abban az időszakban, amikor az EKA és az MSZMP közötti szakértői tárgyalások szüneteltek és egyfajta patthelyzet alakult ki, az Ellenzéki Kerekasztalon belüli nézeteltérések felerősödtek.

A reformköröktől kezdve a kormányig mindenki az EKA-val akar tárgyalni, hogy pozícióját erősítse az MSZMP-n belül. Az EKA-nak van egy konszenzussal elfogadott álláspontja, hogy a hatalom centrumával kell tárgyalni, tehát az MSZMP hivatalos vezetésével. Nem arról van szó, hogy nem szeretjük a kormányban többségben lévő reformereket, hogy nem rokonszenvezünk a reformkörök törekvéseivel, de ha a hatalom centruma az MSZMP, akkor azzal kell tárgyalni. És ha a „kétszarvú ördög”, akkor azzal, ahogy Tölgyessy megfogalmazta. Közben vigyázni kell, hogy ne taszítsuk el az MSZMP-n belüli velünk szimpatizáló csoportokat és személyeket.

Nem volt ez egy könnyű játék, s vigyázni kellett minden nyilatkozatra. Tölgyessy például egy interjúban arra a kérdésre, hogy mit szól az EKA a reformkörök tárgyalási ajánlatára, azt válaszolta, hogy ennek semmi értelme, mert a reformköröknek nincs hatalmuk.

A legközelebbi ülésen, május 24-én Boross Imre szemrehányást tesz ezért Tölgyessynek. Azt mondja, úgy emlékszik, arról volt szó, hogy Tölgyessy és Sólyom csak arról tárgyal és nyilatkozik, amiben az EKA megállapodott, ők a mi delegátusaink, szigorúan kötött mandátummal. Utána Orbán szólal fel. Elmondja, örül, hogy nem neki kellett felvetnie ezt a kérdést, de ő is sérelmezi a nyilatkozatot. Annál is inkább, mert ők szigorúan tartják magukat a megállapodáshoz, és a Fideszen belül mindenki be is tartja. A Tölgyessy-nyilatkozat után pedig szemükre vetették, hogy ha mások mindenfélét nyilatkozhatnak, akkor ők miért nem? Vigh Károly is rátesz egy lapáttal. Ő budapesti reformkörösökkel találkozott, akik kifogásolták, sőt Szűrös sem tartotta szerencsésnek.

Megpróbálom lezárni a már-már elfajuló vitát. Erősítsük meg korábban elfogadott megállapodásunkat, hogy amiben nincs egységes álláspont, abban senki se nyilatkozzék, amiben van, abban bárki nyilatkozhat. Szabad megszorítást javasol: csak közösen elfogadott nyilatkozat értelmezéséről lehet szó, ameddig nincs szóvivőnk. Erre jön Prepeliczay, hogy van szóvivőnk, az FJF. Lám, Kónya Imre a tegnapi Magyar Nemzetben háromhasábos interjút adott, de kizárólag arra szorítkozott, amiben konszenzus van. Próbálom Tölgyessy feje fölül elhárítani a vihart: nem egyedülálló az eset, a *Mai Nap*ban meg az jelent meg, hogy az EKA felfüggesztette a tárgyalásokat és a kormányhoz fordul. Tölgyessy rácsap: hogy került ez a *Mai Naphoz*?

Orbán elmondja: Kurucz Péter, a *Mai Nap* újságírója Fidesz-tag, ott volt az ülésen, és a korrekt beszámolót elferdítve írta meg. Tölgyessy tovább támad, ő éppen a *Mai Nap* hírére volt kénytelen reagálni. Mécs is besegít, a szerve-

zeteken belüli túlzott demokrácia sem jó. Orbán lezárja: a Fidesz felelőssége annyi, hogy az újságíró Fidesz-tag. Ezt pedig elrendezzük.

Zétényi megint előáll azzal, hogy csak az FJF nyilatkozzon. Nem lenne szerencsés, háritom el a javaslatot, mert ez olyan látszatot kelthetne, mintha problémák lennének az EKA-n belül. Térjünk rá az érdemi kérdésre, a reformkörökkel való kapcsolatra. Kiderült, ebben nincs érdemi nézetkülönbség az EKA-n belül. Örölnénk, ha a reformkörök valódi politikai tényezővé válnának, de a nyilvánosság előtt nem szabad velük összeborulni, s továbbra is a „kétszarvú ördöggel” akarunk tárgyalni.

* * *

Medgyessy Péter miniszterelnök-helyettes leveléről viszont, amelyben a gazdaság helyzetéről szóló tárgyalásra hívta az EKA szervezeteit, továbbá a Független Jogász Fórumot és az Új Márciusi Frontot, már jelentősen eltértek a vélemények.

A május 31-ei ülésén az EKA megvitatta a levelet. Érdekes: Vigh Károly rámutat a veszélyekre, aztán megfigyelőként mégis elmegy a BZSBT. Mécs Imre mintha elmenne, Tölgyessy határozottan nem! Orbán szerint sajnos korábban úgy döntöttünk, hogy ami nem téma az EKA és az MSZMP között, arról a szervezetek szabadon tárgyalhatnak. Ők nem akarnak, de sajnos ez a jogi helyzet. Vitatkozom. Volt ugyan egy ilyen tág megállapodás, de az EKA-ban a gazdasági témák kezeléséről úgy állapodtunk meg, hogy nincs információnk, amíg ilyeneket nem kapunk, addig a gazdaságról nem tárgyalunk.

Szabó Miklós Mécs álláspontját támogatja, szerinte emeli az ellenzék rangját, ha a kormánnyal tárgyal. – *Az MDF nem megy el* – mondja Szabad, ezt közölték már Medgyessyékkel. Tölgyessy megerősíti, a távolmaradás mellett van azzal, hogy ha megkezdődnek a politikai tárgyalások, sok mindenről lehet szó, de most nem. Szabó továbbra is elmenne, mondván ez csak egy bemutatkozó látogatás lenne. Rákérdezek:

– *A szabaddemokratáknak szükségük van arra, hogy bemutakozzanak?*

– *Hasznosnak találnám* – válaszolja Szabó.

Baranyai nagyon kemény: „Egy csödbe ment vállalkozáshoz én nem megyek be, hogy adjanak öt részvényt.” Ehhez képest meglepő, hogy a szocdemek a Néppárttal együtt eleget tesznek a meghívásnak, elküldik szakértőiket, s kijelentik, hogy készek az érdemi tárgyalásokra. Az MDF, az SZDSZ, a Kiszgazdapárt, a Fidesz és a Független Jogász Fórum viszont nem fogadja el a meghívást.

* * *

Az ülés után sietek haza, másnap reggel kilenckor fontos tárgyalásom van, és még át akarom tanulmányozni az aktát. Gyermekelhelyezési ügy, amelyben az apát képviselem, aki egy évvel ezelőtt keresett meg a problémájával. Onnan ismert, hogy évekkal ezelőtt az ellenfél tanúja volt egy polgári perben. Azt mondta, már akkor elhatározta, ha lesz valamilyen peres ügye, azt rám fogja bízni.

Elmondása szerint a felesége két évvel azelőtt magára hagyta az akkor tíz hónapos kislányával, s azóta feléjük se nézett. Nagyanyjától örökölt egy lakást, ott élt azzal a férfival, akinek a kedvéért elhagyta a családját. Most viszont, hogy új kapcsolata megszűnt, egyszerre eszébe jutott a gyermeke. A házasságot nem akarja helyreállítani, kislányukat azonban magának követeli. Ő viszont ragaszkodik a gyerekhez, akiről tíz hónapos korától ő gondoskodik, és a gyerek is ragaszkodik hozzá.

Hiába mondtam, hogy többszörösen is reménytelen a helyzete, kislányról van szó, a hat éven aluli gyermekeket pedig ettől függetlenül is az anyánál helyezik el, ha nincs kizáró ok. Ilyen a bírói gyakorlat, tettem hozzá sajnálkozva. Azt felelte, mindezt tudja, de a gyerek érdeke az, hogy nála maradjon, neki pedig kötelessége, hogy ezért minden tőle telhetőt megtegyen.

Egy fiatal bírónőhöz került az ügy, aki vagy másfél tucat tanút meghallgatott, környezettanulmányt szerzett be, pszichológus szakértőt rendelt ki. A bizonyítás mindenben alátámasztotta ügyfelem igazát, s a bírónő nem is titkolta szimpátiáját. Ráadásul megtudtam, hogy nemrég volt az esküvője, így még kevésbé kell attól tartani, hogy a családját elhagyó anya oldalára álljon.

A mai tárgyaláson – miután a szakértőt a bíróság meghallgatta, s a felek képviselői összefoglalták álláspontjukat – végre megszülethet az ítélet. Tizenegy órakor már mindenén túl is vagyunk. A kedvező előjelek dacára veszítettünk. Ügyfelem el van keseredve, és a váratlan fordulatra én sem találok magyarázatot.

Természetesen fellebbezni fogunk, mondom, bár egészen biztos, hogy az ítéleten nem fognak változtatni. Akkor is fellebbezni kell, jelenti ki határozottan az ügyfél. – *Igen – mondom –, de csak azért, hogy a másodfokú döntés előtt megpróbáljunk egyezséget kötni. – Miféle egyezséget? – kérdezi csodálkozva. – Visszavonjuk a fellebbezést – felelem –, ha cserében a feleséged írásban garantálja, hogy bármikor találkozhatsz a gyerekkel.* Szó sem lehet róla, vágja rá gondolkodás nélkül. Csak nem képzeld, hogy önként lemondok a lányomról? Rendszerben van, bólintok, mert belátom, hogy nem jött még el a nyugodt mérlegelés ideje.

* * *

Valamikor '91-ben a frakció szakértői irodája jogi szakvéleményt rendel egy ügyvédtől, akinek korábban nem is hallottam a nevét. Tetszik az anyag,

szívesen megismerném a szerzőjét, mondom a szakértői irodát vezető Weszelovszky Zoltánnak, aki másnap beküldi hozzám a rokonszenves fiatalembert.

Kávéval kínálom, érdeklődöm, milyen típusú ügyekkel foglalkozik, hogy megy a praxis. Jólesik beszélgetni egy kollégával. Azt mondja, még alig van tapasztalata, mert eddig vállalati jogtanácsosként dolgozott. Most viszont, teszi hozzá, hogy az új törvény mindenki számára szabaddá tette az ügyvédi pályát, azonnal élt a lehetőséggel. Amikor rákérdezek a családjára, elmondja, hogy gyereke nincs, két éve házasodott, a felesége bíró. Kérdezem a felesége nevét, mire kiderül, ő volt az, aki az emlékezetes gyermekelhelyezési ügyemet tárgyalta.

Ismerem a feleségedet, mondom, és röviden elmesélem az egy éven át tartó ügyet. Végig az volt az érzésem, fűzöm hozzá a történethez, hogy a feleséged pontosan érti a helyzetet, és az apával szimpatizál. Ehhez képest meglepő volt a fordulat, ami az utolsó pillanatban bekövetkezett. Emlékszem az ügyre, bólogat a kolléga, az ítélethozatal előtti este a feleségem részletesen elmesélte, és megkérdezte, én hogyan döntenék? És te mit válaszoltál? – kérdeztem. Valami olyasmit, hogy akármilyen jó apáról legyen is szó, egy hároméves kislánynak az anyja mellett a helye. Nézd, jegyeztem meg erre, ha tehetek neked egy szerény javaslatot: Ezentúl ne adj tanácsokat a feleségednek. Sokkal jobb lesz, ha inkább nekünk készítesz szakvéleményeket...

Amikor a kolléga becsukta maga mögött az ajtót, kikeresem noteszomból a régi ügyfél telefonszámát. Rendes tőled, hogy felhívtál, mondja. Remekül megvagyok, a kislányom is jól érzi magát, képzeld, jövőre már iskolába megy. Mindennap én viszem az óvodába, és én is hozom el. A volt nejem nagyon rendszeresen viselkedik, s mindenben tartja magát az egyezséghez. Szinte minden hét végén velem van a gyerek. Jól tettem, hogy annak idején hallgattam a rábeszélésedre.

* * *

Az Ellenzéki Kerekasztalon belüli legnagyobb ellentét, természetesen most is az első három hónapról beszélek, a Kereszténydemokrata Néppárt felvétele ügyében merült fel. Szakolczay György terjesztette elő a kérelmet a KDNP nevében. A történelmi pártok, az MDF és a BZSBT támogatja, az SZDSZ és a Fidesz nem. Magyar szenvedélyesen érvel ellene és újra felveti, meg kellene határozni a csatlakozás feltételeit. A szervezetszintje fontos kritérium lenne, a KDNP pedig hivatalosan meg sem alakult.

Erre nem elnökként, hanem a kezdeményező jogán reagálok. Azok ülnek itt, akiket mi meghívtunk. Egyetértünk azzal, hogy kellenek kritériumok. De ezeknek az EKA jelenlegi tagjai se felelnének meg mindannyian. A kritériu-

mok nyilván a jövőre vonatkoznának. Ugyanakkor értek bennünket vádak, hogy egy zárt klub vagyunk, senkit nem engedünk be magunk közé. Vegyük fel a KDNP-t, ezzel látványosan cáfoljuk a vádat, a jövőre nézve pedig állítsunk fel szigorú kritériumokat.

Számomra ez a vita elsősorban nem a KDNP-ről, hanem az Ellenzéki Kerekasztal legitimitásáról szól. Arról, hogy minél kevésbé lehessen kétségbe vonni: az EKA az egész ellenzékét képviseli. Szabad György viszont történelmi érvekkel támasztja alá a KDNP felvételének szükségességét. Hosszú elemzést ad a Barankovics-párt érdemeiről. Súlyom azt mondja, többször beszélt Keresztessel, s a KDNP külföldi támogatóival, ennek alapján is az a véleménye, nem időszerű a kérdés. Egyébként régóta itt van Hornyák Tibor kérése a Függetlenségi Párt felvételéről. Velük mit csinálunk, ha a KDNP-nek ígért mondtunk?

Boross Imre érvelését egy kérdéssel indítja: – *Mondd, Laci – fordul Súlyom felé –, te melyik szervezetet képviseled? – Az MDF-et –* válaszolom a megkérdezett helyett. Azért lehetek illetékes, mert Súlyom az FJF választmányának is tagja. – *Akkor nem értem, mert Szabad György ellenkező állásponton van – folytatja Boross a bekerítő hadműveletet. – Eltér a véleményük –* vetem közbe, csak azért, hogy feladjam a végszót Borossnak, aki le is csapja a labdát. – *Csak hogy Szabad György az előbb úgy nyilatkozott –* jelenti ki tárgyilagosságon –, *hogy az MDF elnöksége állást foglalt a KDNP felvétele mellett. Akkor pedig miről beszélünk?* Szabad mond még valamit arról, hogy az MDF demokratikus párt, amelyben hangot kapnak a különböző vélemények, de nyilvánvaló, ezzel csak Súlyom megtépzott tekintélyét akarja helyreállítani.

Magyar Bálint még harcol egy darabig, Tölgyessy, Mécs és Fodor is hozzá szól, óvatosan ellenzik a KDNP felvételét, de újabb érveket már nem tudnak felhozni. Felmérem az erőviszonyokat, aztán javaslom, hogy a döntést halasszuk a legközelebbi ülésre. Szakolczay kissé sértődött, de megnyugtatom. – *Hidd el –* mondom –, *a legközelebbi ülésen vita nélkül elfogadják majd a felvételeket.* Nem egészen így történt.

A június 7-ei ülésen Magyar és Tölgyessy az SZDSZ ügyvivői testületével történt konzultációra hivatkozik, és arra tekintettel, hogy jogilag a KDNP nem létezik, megfigyelői státust ajánlanak. Varga Csaba elfogadja, hogy jogilag rendezni kell a státust, de azt javasolja, vegyük fel a KDNP-t teljes jogú tagként, és szabjunk határidőt a jogi státusz rendezésére. Kövér, előre bocsátva, hogy semmi kifogása a KDNP ellen, kifejti, azt azért tegyük világossá, hogy itt nem jogi, hanem politikai kérdésről van szó, akkor pedig senki ne beszéljen mellé. A többség az EKA-ba történő felvétellel segíteni akarja a még nem létező KDNP-t, s felmerülhet, hogy ezzel az EKA is erősödik. Ennek van politikai racionalitása, de akkor ne jogászokdjunk. Mi egy politikai klub vagyunk, és mi döntjük el, kit veszünk fel és kit nem.

Szabad György szerint a kérdés kicsit árnyaltabb, mert ha ez egy klub, akkor az EKA tagszervezetei nem egyszerűen alapító tagok, hanem az FJF meghívására vannak itt. Hozzáteszi, abban egyetért Kövérral, itt nem jogi kérdésről van szó. Ezért nem szempont, hogy mit mondunk majd a Hornyák Tibor által vezetett Függetlenségi Pártnak, amely már korábban kérte felvételét. A hajdani Pfeiffer-párt jelenlegi képviselőinek olyan megnyilatkozásai vannak, amelyek nem illeszthetők az EKA irányvonalához. A KDNP-vel azonban nincs ilyen probléma, az elutasítást tehát semmi sem indokolja.

Elfogytak az érvek, felteszem a kérdést szavazásra. Ki szavaz amellett, hogy a KDNP-t teljes jogú tagként felvegyük? MDF (Szabad), MSZDP (Baranyai), BZSBT (Zétényi, Morvai), Néppárt (Varga Csaba). Ki szavaz ellene? Senki. Ki tartózkodik? SZDSZ (Magyar), Fidesz (Kövér), FKGP (Prepeliczay), FSZDL (Öry Csaba). Tehát négy igen s négy tartózkodás. Baranyai szerint az elnök szavazata dönt. – *Nem –* válaszolom. – *Senki se vétőzte meg a KDNP felvételét, tehát négy támogató szavazattal, négy tartózkodás mellett az EKA a KDNP-t felvette tagjai sorába.*

Ezzel a Kereszténydemokrata Néppárt az Ellenzéki Kerekasztalnak a nyolc alapítóval egyenrangú tagja és a hat nappal ezután, június 13-án kezdődő rendszerváltó tárgyalássorozat résztvevője lehetett. Tíz hónappal később pedig bekerült a szabadon választott parlamentbe, majd az első ciklus koalíciós kormányába is...

Megtettük a magunkét...

Június 12-én, a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokat megnyitó plenáris ülés előtti napon felhívom Jakab Istvánt, az ügyvédi munkaközösségem vezetőjét, hogy az esti taggyűlésre nem tudok elmenni, mert készülöm kell a másnapi beszédemre. Ezt nem teheted velünk, fakad ki Jakab, legalább az elején legyél ott, mert akkor lesz a fegyelmi tárgyalás.

Jakab elkövetett egy hibát, s azt szeretné most helyrehozni. A régi, megbízható adminisztrátor ugyanis nyugdíjba ment, a hirdetésre jelentkezők közül kiválasztott hölgyről viszont hamar kiderült, hogy teljesen alkalmatlan. Rendetlen volt, feledékeny, az ügyfelekkel udvariatlan, a kollégákkal szemben modortalan, emellett mindig morcos, rosszkedvű. Jakab már régóta rájött, hogy tévedett, s kereste a lehetőséget, hogyan szabadulhatna meg az alkalmatlan munkatárstól. Egy héttel ezelőtt történt valami, amire azonnal lecsapott.

A titkárnő, aki az iroda bejáratánál lévő recepcióban ült, hátrament, hogy feltegye a kávé, aztán elfelejtkezett róla. A folyosón várakozó ügyfelek kö-

zül valaki figyelmeztette, hogy le kellene venni a kávé, mire ő szitkozódva felállt, s a konyha felé vonulva megjegyezte, hogy itt van ez a sok ügyvéd, mindegyik csak lógatja a f...t, s neki kell mindent elintéznie.

A koronatanú Bácskai Mária kolléganő volt, aki hallotta a titkárnő kifakadását. A finom úri hölgy, akit azért is kedveltem, mert fiatalkorában négyszáz méteres síkfutásban magyar bajnok volt, a taggyűlésen jegyzőkönyvbemondta mindazt, amit hallott. – *És akkor a fegyelmi eljárás alá vont személy* – adta elő a tanú –, *a folyosón ülő ügyfelek által jól hallhatóan, fennhangon szitkozódott, mondván, hogy neki kell mindent elintéznie, miközben ez a sok ügyvéd csak lógatja a* – s itt bizony elakadt a tanú – *lógatja a ... – A fütyijét* – szólt közbe Jakab segítőkészen. – *Nem becézte!* – ragaszkodott a kolléganő az igazsághoz, majd a nyomaték kedvéért, s a jegyzőkönyv számára megismételte: *Nem becézte...*

A taggyűlés végül egyhangú szavazással felhatalmazta a munkaközösség vezetőjét, hogy a titkárnő munkaviszonyát felmondja. Én pedig siettem haza, ahol már várt rám Tölgyessy Péter és Magyar Bálint, hogy a másnapi beszédemen a végső simításokat elvégezzük.

A szabaddemokraták eredetileg azt mondták, hogy Pető Iván fogja megtenni a szándéknyilatkozattal kapcsolatos észrevételeiket. Pető be is jött az ügyvédi irodába, elolvasta a szöveget, de azt mondta, mivel nem vett részt az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásaiban, nem lenne helyes, ha ilyen súlyú kérdésben próvagy kontra állást foglalna. Ezek után hívott fel Tölgyessy, és állapotunk megabban, hogy Magyarral együtt este feljönnek hozzám, az Orom utcába.

* * *

Az Ellenzéki Kerekasztal első három hónapjáról szóló történet nem lenne teljes, ha nem tennék említést a helyi ellenzéki kerekasztalokról, amelyek spontán módon már április elejétől kezdtek létrejönni. Általában az MDF volt a szervező erő, hiszen helyi szervezetei elsősorban a demokratafórumnak voltak. Sok helyen előfordult, hogy a fórumosok hoztak létre kiscsoportot, sőt kezdetben SZDSZ-szervezeteket is. De az is előfordult, hogy az ellenzéki helyi szervezetei a Független Jogász Fórum helyben ismert tagját kérték fel, hogy a központi EKA-hoz hasonlóan koordinálja együttműködésüket.

Az Ellenzéki Kerekasztal egyébként már május közepén nyílt levélben üdvözölte a helyi ellenzéki kerekasztalok létrejöttét. Némi túlzással úgy fogalmazunk, mintha a községektől kezdve a városokon és a fővárosi kerületeken át a megyéig, mindenütt megalakultak volna ezek a szerveződések. Javasoltuk, hogy őrizzék meg a szervezeti integritásukat, és ne hozzanak létre az országos politikai erővonalakat elhomályosító, egy máris kialakult meggyezés látszatát keltő új politikai intézményeket.

Az előzmény az volt, hogy Tolna megyében a reformkörösök vették át az MSZMP megyei szervezetében az irányítást. Az új pártvezetés azonnal megkereste a helyi ellenzéki kerekasztalt, hogy függesszék fel tevékenységüket, s ehelyett az MSZMP-val közösen hozzanak létre egy Egyeztető Tanácsot, és együtt tárgyalják meg a különféle politikai kérdéseket. Ennek veszélyeire akartuk felhívni a figyelmet, mivel nem lehetett kizárni, hogy az MSZMP Tolna megyei szervezetének a kezdeményezését mások is követni fogják. Levelünkkel ugyanakkor bátorítani is akartuk a helyi ellenzéki kerekasztalok létrejöttének folyamatát.

Ugyanerre törekedett a Független Jogász Fórum is, amikor június 3-án, Budapestről kimozdulva, Pécsen tartott nagy sikerű tanácskozást az eddigi tevékenységéről és az alkotmányozási folyamatról. A pécsi ellenzéki kerekasztal működését ugyanis Kengyel Miklós, a Janus Pannonius Egyetem Jogi Karának oktatója koordinálta a Független Jogász Fórum nevében, kollégája, Maczonkai Mihály tevékeny közreműködésével. Persze nem állítom, hogy ez általános lett volna, hiszen a Jogászfórumnak nem voltak helyi szervezetei. A pécsi megoldás csupán azt jelezte, hogy az Ellenzéki Kerekasztal által megvalósított modell vonzó volt az ellenzéki pártok helyi szervezetei számára is. Mert vidéken az összefogás igénye erősebb volt, mint azok a sokszor zsigeri ellentétek, amelyek az ellenzéki pártok, mindenekelőtt az MDF és az SZDSZ vezetőit egymással szembefordították, s amelyeket ebben a három hónapban Budapesten is sikerült háttérbe szorítani.

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai

Találkozás Bush amerikai elnökkel

1989. június 13-án a Parlament Vadásztermében a háromoldalú tárgyalásokat megnyitó első plenáris ülésen felolvastam az EKA szándéknyilatkozatát, majd meghívtuk az ülések állandó résztvevőit a Parlament szomszédságában lévő Szófia étterembe.

A vacsora előtt bejelentettem a Független Jogász Fórum előző nap meghozott döntését, a jövőben nem kívánjuk folytatni az Ellenzéki Kerekasztal koordinálásával kapcsolatos tevékenységünket, ideértve az ülések vezetését is. Károsnak tartanánk, ha a Független Jogász Fórum szerepvállalása a közvélemény szemében a legkisebb mértékben is megkérdőjelezné a pártok önállóságát. A Kerekasztal egyes résztvevőinek néhány megnyilvánulásából is úgy éreztük, hogy az FJF koordináló tevékenységére mások szerint sincs már szükség.

A bejelentés általános meglepetést kelt. Szabad György Ady után szabadon Kónya Imre „elbocsátó csúf üzenetéről” beszél és kijelenti, szerinte az Ellenzéki Kerekasztalnak továbbra is szüksége van a Független Jogász Fórumra. Döntésünk végleges, válaszolom, de a háromoldalú tárgyalások során a Független Jogász Fórum tagjai az EKA delegátusaként szívesen részt vesznek a szakbizottságok munkájában. A vacsora után odajön hozzám a fideszes Kövér László, és megkérdezi, hogy személy szerint én nem akarok-e bennmaradni a politikában? Mondom, bár tagja vagyok az MDF-nek, a párt-politizálás nem vonz, abban eddig sem vettem részt. Aztán viccelődve hozzáteszem: ha már valamelyik szervezetben részt vennék, az leginkább a Fidesz lenne, de hát elmúltam harmincöt éves, és nálatok ennyi a korhatár. Igaz, válaszolja Kövér. De nem kérünk személyi igazolványt. Végül Mécs Imre javaslatát fogadjuk el, hogy a Bush látogatásig a Független Jogász Fórum mindeképpen maradjon meg régi szerepében.

* * *

Mécs még az egyik májusi EKA-ülésen jelentette be, hogy Ara-Kovács Attilától úgy értesült, George Bush amerikai elnök júliusi magyarországi lá-

togatásán szívesen tárgyalna az Ellenzéki Kerekasztallal is. Ehhez azonban protokolláris okokból szükséges, hogy írjunk egy meghívólevelet, amelyben mi kezdeményezzük az elnöknel a tárgyalást. – *Azért csak változik a világ – vettem közbe –, eddig a magyaroknak kellett meghívólevél, ha Amerikába akartak utazni, most viszont tőlünk kér az elnök meghívólevelet, hogy hozzánk jöhessen.*

A tárgyalás helyszínével kapcsolatban Szabad György felveti, hogy a jogi egyetem aulája lehetne a legmegfelelőbb hely, miután az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásainak az egyetem a helyszíne. Kerényi Imre rendezői fantáziája azonnal beindul: nem az aulában, hanem itt a büntetőjogi tanszéken! Képzeljétek el, a világ összes televíziója közvetít, és megjelenik a felírás: *Büntetőjogi Tanszék*. Micsoda szimbólum, kár lenne kihagyni, lelkesedik a Liga képviselője, „civilben” a Nemzeti Színház rendezője.

* * *

Két nappal a háromoldalú tárgyalások nyitó plenáris ülése után Mark Palmer, az Egyesült Államok budapesti nagykövete a Bush-találkozó előkészítése ürügyén meglátogatja az Ellenzéki Kerekasztalt. Ekkor jön el Antall először, s talán mond is néhány szót. Valószínűleg nem én voltam az egyetlen, aki nem látta meg benne a jövőbeli miniszterelnököt.

Miközben Palmert kikísérem, és haladunk lefelé a lépcsőn, odafordul hozzám és megkérdezi, hogyan látom, mi lesz? – *Úgy érzem, még semmi sem dőlt el* – válaszolom. Patetikus mozdulattal széttárja a karjait, és harminckét fogát kivillantva mondja: – *Hát nem tudom, én olyan optimista vagyok!* Közben leérünk a kapuhoz, ott áll az épület előtt a hatalmas követségi autó, rajta a csillogos sávok lobogó. – *Hát, ha amerikai lennék* – válaszolom –, *akkor én is nagyon optimista lennék.* Kezét rázunk, talán még a vállamat is megveregette...

Késő délután jogászfórumos barátaimmal részt vettünk Nagy Imre és mártírtársai emléktáblájának avatásán. Az újratemetés előestéjén vagyunk. Akkor hallom Antall Józsefet először beszédet tartani. Nem az érzelmekre, hanem az értelemre akar hatni. Abból indul ki, hogy az épület, amelynek falára most emléktábla kerül, eredetileg a Pest-Vidéki Törvényszék épülete volt, tehát az igazság ügyét szolgálta. De szuverenitásunk elvesztésével új szerepet kapott. A német megszállást követően ide költözött a Gestapo, majd a kommunista időkben itt ítélték halálra Nagy Imrét is. Utal arra, hogy ugyanezen a falon a háború után az egykori Gestapo-foglyok emlékére állított táblát Nagy Ferenc kispap miniszterelnökkel együtt annak volt fogolytársa és minisztere, az ő édesapja avatta fel. Aztán Nagy Imre kapcsán Antall Batthyány Lajosról beszél. Első miniszterelnökünk kivégzése azt jelenti, hogy „a mérsékelték gyakran kegyetlenebb sors várományosai, mint a leghangosab-

bak.” Akkor még nem gondoltam, hogy ezek a szavak tulajdonképpen órála szólnak. Miképpen a folytatás is: „A múltat egybemosó jótékony feledés néha egymás mellé helyezte a paraszti tisztaszobákban a megöregedő Ferenc Jóskát és Kossuth Lajost. De ettől mindig távol maradt Batthyány Lajos portréja – ezt megakadályozta a jó ízlés.”

* * *

Az amerikai elnökkel végül is nem a büntetőjogi tanszék könyvtárában, még csak nem is a jogi kar aulájában, hanem az amerikai nagykövetség zugligeti rezidenciáján volt a találkozó. Az Ellenzéki Kerekasztal akkor már kilenc szervezetét egy-egy fő képviselte, és én voltam a delegáció tizedik tagja.

Az elnök barátságos és szívélyes, bevezetőjében óvatosságra int bennünket. Attól tart, hogy a magyar ellenzék radikális fellépése árthat a gorbacsovi folyamatok kiteljesedésének. Udvarias formában ki is mondja. Én arról beszélek, hogy a kelet-európai átalakulás Gorbacsovot is segíti. A magyarországi változások gyorsasága pedig azon múlik, hogy az ellenzék mennyire képes nyomást gyakorolni az MSZMP-re, amelynek evidens célja a folyamatok lassítása és a hatalom átmentése.

Előzetesen közölték velünk, hogy csak rövid hozzászólásokra lesz mód, ezért akinek hosszabb mondanivalója van, az írja le, amennyit el tud belőle mondani, annyit elmond, az elkészített anyagot pedig adjuk le a nagykövetségnek, s ők garantálják, hogy az el fog jutni az elnökhöz. A magam részéről eszerint jártam el. Lelkiismeretesen leírtam egy szöveget, amelyet távozásunkkor leadtam a nagykövetségnek – *anélkül, hogy egy pillanatig is elhítem volna, hogy az elnökkel „levelezek”.*

A látogatás után a Vigadóban tartunk egy nemzetközi sajtótájékoztatót, Orbán Viktor ül mellettem. Volt egy külpolitikailag vitatható mondata, már nem emlékszem, miről is szólt, de arra igen, hogy eltért az Ellenzéki Kerekasztal egységes álláspontjától. S bár utolsó napomat töltöttem az Ellenzéki Kerekasztal koordinátoraként, kötelességemnek éreztem, hogy tapintatosan kiigazítsam a túl radikálisra sikeredett megnyilatkozást. Orbán nem sértődött meg, hanem a tájékoztató után, a lépcsőn lefelé menet, megköszönte a pontosítást.

* * *

Bushról egyébként látogatása nyomán kedvező kép alakult ki a magyar közvéleményben. Programjának első pontja a Parlament lépcsőjéről elmondott beszéd volt, amellyel az Egyesült Államok elnöke köszöntötte a budapestieket. Nem kis esemény, nem is sűrűn fordul elő, érthető hát, hogy elég nagy tömeg gyülekezett a Kossuth téren.

Nem sokkal azelőtt, hogy a gépkocsikonvoj megérkezett a Parlament elé, igazi nyári zápor zúdult a térre. Bush feje fölé esernyőt tartottak, ő pedig az emelvényre lépve, látványos mozdulattal eltépte a kezében lévő papírlapot és elhajította magától, mondván, az esőre tekintettel nem akarja hosszú beszéddel terhelni hallgatóságát. Gesztusával és az azt követő néhány mondattal – amelyet a többszöri ismétlések nyomán milliók láthattak a televízióban – azonnal elnyerte az emberek rokonszenvét.

Bennem azonban egy másik emlékkép mélyebb nyomot hagyott. George Bush a közgazdasági egyetem zsúfolásig megtelt aulájában tartott előadást. Érdekes volt, amit mondott – főleg a Magyarországnak ígért támogatásról –, de számomra a legemlékezetesebb a First Lady látványa volt. Barbara Bush ott ült az elnök mellett, és fejét felemelve végig szinte mozdulatlanul, áhítattal figyelte a férjét az egész beszéd alatt. – *Látod – hajoltam oda a mellettem ülő feleségemhez. – Így kell egy asszonynak felnéznie az urára. Ilyen őszinte csodálattal...*

* * *

A Bush-látogatás egyéves évfordulóján az MTI washingtoni tudósítója interjút kér a Fehér Ház szóvivőjétől. Marlin Fitzwater elmondja, hogy magyarországi útjának tapasztalatai alapján döntött az elnök úgy, hogy érdemes decemberre előrehozni Gorbacsovval a máltai csúcstalálkozót. Az elmúlt egy évben Magyarország hatalmas sikereket ért el, jelenti ki az elnöki szóvivő. Ilyen rövid idő alatt óriási változások történtek. Egy éve még sokan azt hitték, teszi hozzá, hogy mindez nem fog sikerülni. Az idő rájuk cáfolt, a változások fantasztikusak, mondja elismerően Bush elnök szóvivője.

A nyilatkozatot olvasván arra gondolok, hogy szép az elismerés, de azért az eddigieknél kicsit több kézzelfogható segítség is elkelne. Aztán meg arra, mennyire igaz van Antallnak, aki a napokban megjegyezte, hogy a Nyugat évtizedekig várta a kommunizmus bukását, s amikor ez bekövetkezett, kiderült, hogy egyáltalán nincs rá felkészülve.

Az újratemetés

Nagy Imre és mártírtársai temetését Grósz Károlyék – amikor már nem tudták elkerülni – a megbékélés jegyében tett gesztusnak igyekeztek feltüntetni. Az a 250 ezer ember viszont, ott a Hősök terén, az egész Kádár-rendszer felett mondta ki az ítéletet. Én legalábbis – a téren állva és az emberek között mozogva – ilyennek éreztem a hangulatot. Különösen, amikor Rácz Sándor

hajdani munkástanácselnök felszólítására a tömeg elénekelt a *Boldogasszony anyánk* kezdetű egyházi éneket. Számomra ez volt a megemlékezés csúcspontja. „Magyarországról, édes hazánkról, ne felejtkezzél meg szegény magyarokról...” Olyan volt, mint nagy ünnepeken a Rózsák terei templomban, azzal a különbséggel, hogy itt nem panaszt, hanem erőt sugárzott a refrén. Én pedig először éreztem úgy, hogy ilyen erővel a hátunk mögött egészen biztosan ki fogjuk tudni kényszeríteni a tárgyalásokon a demokratikus átalakítást. És azt hittem, hogy a nemzeti összetartozás érzése nem csupán az ilyen ünnepi pillanatokban mutatkozik majd meg. S ez lesz majd az, ami hozzásegít, hogy úrrá legyünk a ránk váró nehézségeken. Mindig is bízam a nemzeti összefogás erejében, de ennyire, mint 1989. június 16-án a Hősök terén – a tömeggel együtt énekelve – talán még sohasem.

Politikai szempontból viszont a megemlékezés csúcspontja Orbán Viktor beszéde volt, aki a szónokok közül utolsóként, a magyar ifjúság nevében kapott szót. Ragyogó beszéd volt. Retorikailag kiváló, mondanivalója világos. Tisztelgés '56-nak, ugyanakkor kökemény aktuálpolitika.

„Ma, 33 évvel a magyar forradalom és 31 évvel az utolsó felelős magyar miniszterelnök kivégzése után esélyünk van arra, hogy békés úton érjük el mindazt, amit az '56-os forradalmárok véres harcokban, ha csak néhány napra is, de megszereztek a nemzet számára. Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy alávéssze magát a szabad választásoknak...”

Hallgatom Orbánt, s minden szavával egyetértek. Három napja indultak a tárgyalások. Ragyogó alkalom, hogy a téren álló 250 ezer és a televíziók előtt ülő milliók figyelmét felhívjuk arra, hogy ami az országban ma folyik, az nem az elitek alkujja, hanem a többség akaratának és a társadalom érdekeinek az érvényesítése. Hogy az ellenzék a tárgyalóasztalnál azért harcol, amiért '56-ban vérüket adták a magyarok.

Ezután következett egy mondat, ami hatalmas tapsot aratott, ugyanakkor elvonta a figyelmet a beszéd lényegéről: „Ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről.” Orbán tehát „azonnali tárgyalások megkezdését” helyezte kilátásba, de sokan ezt úgy értelmezték, hogy az oroszok „azonnali kivonását követelte”. Mindez szerintem a Fidesznek nem is volt ellenére, hiszen ez az értelmezés segített a párt radikális imázsának kialakításában. A baj csak az volt, hogy a legtöbb emberben a beszédnek ez az egyetlen eleme maradt meg. Annál is inkább, mert a sajtóban megjelent támadások is erre koncentráltak. Talán azért is, hogy eltereljék a figyelmet a beszéd lényegesebb részeiről, például arról, ami ezután következett:

„Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni. Emlékezzetek: 1956. október 6-án, Rajk László temetésének napján a párt napilapja, a Szabad Nép öles betűkkel hirdette címlapján: Soha többé. Csak három hét telt el, és a kommunista párt ÁVH-s legényeivel békés, fegyvertelen tüntetők közé lövetett. Két év sem telt el a »Soha többé« óta, és az MSZMP Rajkéhoz hasonló koncepciók perekben íteltette halálra ártatlanok százait, köztük saját elvtársait. Ezért nem érhetjük be a kommunista politikusok semmire sem kötelező ígéreteivel. Nekünk azt kell elérnünk, hogy az uralkodó párt, ha akar, se tudjon erőszakot alkalmazni ellenünk. Nincs más mód, hogy elkerüljük az újabb koporsókat, a maihoz hasonló, megkésett temetéseket.”

* * *

Orbán Viktor beszéde sokaknál kiverte a biztosítékot. Horn Gyula külügyminiszter nyilatkozatot adott ki, amelyben nagyfokú felelőtlenséggel vádolta a fideszes szónokot. De az Ellenzéki Kerekasztalon belül sem volt egyértelmű a fogadtatás. Másnap, amikor egy rendkívüli ülést tartottunk, azonnal felmerült a kérdés. Vigh Károly megtámadta Orbánt, mondván, hogy a szovjet csapatok kivonulásának követelése, és főleg a reformereket sem kímélő kommunista-ellenes támadás nem használ a háromoldalú tárgyalások sikerének. Miután formálisan még az EKA koordinátora voltam, felhívtam a figyelmet arra, hogy Orbán Viktor nem az Ellenzéki Kerekasztal nevében beszélt, hanem a magyar ifjúságot képviselte. Persze politikusként nyilatkozott meg, ezért viszont legfeljebb saját szervezetének tartozik elszámolással, az Ellenzéki Kerekasztalban senkinek sincs joga őt kérdőre vonni. Azt is hozzátettem, hogy a magam részéről a beszéd minden szavával egyetértettem, de ennek sincs semmi jelentősége.

* * *

Azzal, hogy Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése a rendszerváltozás szimbolikus eseménye lesz, az Ellenzéki Kerekasztalnál természetesen mindenki tisztában volt. Ezért tartottuk lényegesnek, hogy ki koszorúzzon, kik mondjanak beszédet, s – amit én személy szerint a legfontosabbnak tartottam – hogy a megemlékezés ne csak a kommunista áldozatokról szóljon.

Az előkészítő tárgyalásokat a Történelmi Igazságtétel Bizottság folytatta a kormánnyal, de politikai súlyánál fogva az EKA is befolyásolni tudta az eseményeket. A Független Jogász Fórum által támogatott követelést, hogy az öt kommunista mártír mellett ugyanannyi rang nélküli áldozatot is temessenek el, nem sikerült elérni, de azt igen, hogy az öt koporsó mellett legyen egy hatodik koporsó is a névtelen áldozatok emlékére.

Egyetlen vitás kérdés maradt, hogy a hivatalosságok közül ki az, aki megjelenhet és koszorúzhat. Mécs Imre ebben kérte az EKA segítségét, mondván, hogy egyre többen jelentkeznek olyanok és kapnak támogatást a TIB egyes személyiségeitől, akiket pedig távol kellene tartani a sírtól.

Varga Csaba lakásán volt egy rendkívüli EKA-ülés, egy vasárnapi napon, amikor nem tudtuk igénybe venni a büntetőjogi tanszék könyvtárát. Nem sokkal korábban az MSZMP szóvivője kijelentette, hogy mivel a család nem tart igényt az MSZMP jelenlétére, a párt nem kíván hivatalos delegációval részt venni az újratemetésen. Mindez azt jelentette, hogy Grósz nem lesz ott. Annál inkább megindult a lobbizás a reformer politikusok érdekében. Mindenekelőtt Pozsgay, Németh Miklós és Nyers személye merült fel. Nyerssel szemben többen felhozták, hogy ő tagja volt annak a Központi Bizottságnak, amely Nagy Imréék sorsáról döntést hozott, tehát semmiképpen sem kívánatos az ő jelenléte. Pozsgay mellett viszont többen szót emeltek. De Németh Miklós neve is felmerült, aki talán a kormány részéről elfogadható lenne. Boross Imre pedig felvetette, hogy Szűrös Mátyás, mint a parlament elnöke, szintén koszorúzhatna, annál is inkább, mert Nagy Imre egy ideig parlamenti elnök is volt.

Ez az ülés számomra azért emlékezetes, mert a bő három hónap alatt, ameddig én vezettem az EKA üléseit, ez volt az egyetlen alkalom, amikor nem tudtam uralkodni magamon. Úgy vélem, ettől az egy esettől eltekintve nem estem ki a szerepemből, és az üléseken elnökölve ritkán szálltam be egyik vagy a másik oldalon a vitákba, ilyen hevesen pedig egyetlen más alkalommal sem. Körülbelül azt mondtam, ha valóban beleszólhatunk abba, hogy ki koszorúzzon, az a kérdés, hogy megpróbáljuk-e a forradalom emlékét megtisztítani a hazugságoktól, vagy hozzájárulunk ahhoz, hogy elmaszatolják az igazságot és a párton belüli rivalizációk eszközévé silányítsák az újratemetést. Grószban volt annyi mértéktartás, hogy távol tartja magát, legyen hát a többiekben is. Nem csak Nyersnek, hanem Pozsgaynak sincs helye a koporsók mellett, és senkinek, aki annak a pártnak a vezető politikusa volt, amely a forradalom leverésére alapozta legitimációját és a véres megtorlásra a rendszer későbbi konszolidációját. Az az érv pedig, hogy Nagy Imre az Országgyűlés elnöke volt, végképp nem jelent semmit, mert az az Országgyűlés még kevésbé volt legitim, mint a mai Országgyűlés, Nagy Imrét pedig nem mint az Országgyűlés elnökét, hanem, mint a forradalommal utólag azonosuló, a mártírhálát is vállaló hőst tiszteljük. Ezért tiltakozom az ellen, hogy a pártállamban hivatalt viselő vezető személyiségek Nagy Imre sírjánál próbálják saját pozíciójukat erősíteni, és mi ehhez bármilyen módon is segédkezet nyújtunk. Mondom, indulatos voltam, de ezen mindenki túltette magát, viszont hozzászólásomat követően különösebb érv már nem hangzott el egyik hivatalosság jelenléte mellett sem. Tudtam, hogy túl-

léptem szerepköröm határain, azt is, hogy nem rajtunk múlik a döntés, de úgy éreztem, ezt mégis el kellett mondanom. Szívemből beszélt tehát Orbán Viktor, amikor június 16-án így fogalmazott:

*„Mi értetlenül állunk az előtt, hogy a forradalmat és annak miniszterelnökét nemrég még kórusban gyalázók most váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói, hogy azok az állami és pártvezetők, akik elrendelték, hogy bennünket a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktas-
sanak, ma szinte tülekednek, hogy szerencsehozó talizmánként megérinthessek ezeket a koporsókat.”*

Orbán szavainak hatását felerősítette, hogy bő két órával azelőtt, ugyanazon a helyen az Országgyűlés koszorúját Szűrös Mátyás, a kormányét Németh Miklós, Pozsgay Imre és Medgyessy Péter helyezte el. S ők négyen álltak díszőrséget Nagy Imre sírjánál az őket követő protokolláris koszorú-
zások alatt.

Úgy mentünk, hogy maradtunk

A háromoldalú tárgyalásoknak három szintje volt. Egy protokolláris felső, amely csak háromszor ülésezett. Először június 13-án, amikor a szándéknyilatkozatok hangzottak el, aztán június 21-én, amikor a három fél két-két képviselője részletesen kifejtette álláspontját a politikai, illetve a gazdasági kérdéskörben. Végül szeptember 18-án, amikor megszületett a rendszerváltó megállapodás. A plenáris ülések a legteljesebb nyilvánosság előtt zajlottak, élő televíziós közvetítéssel, tehát az eseményeket az egész ország figyelemmel kísérhette. Ha akarta...

A középső szint volt az, ahol eldőlték a vitás kérdések s megszülettek a kompromisszumok. Ezalatt működtek a szakbizottságok, amelyek kidolgozták a konkrét törvényjavaslatokat. Egyetértés volt abban, hogy a demokratikus átmenet kérdései a legsürgősebbek, ezért a felek megállapodtak, hogy mindenekelőtt ebben a kérdéskörben állítsák fel a szakbizottságokat. Az Ellenzéki Kerekasztal álláspontja egyébként kezdettől az volt, hogy a tárgyalások célja a szabad választások törvényi feltételeinek megteremtése. Így jöhet létre legitim parlament, felelős kormány, s ennek a feladata lesz majd a gazdasági kérdések eldöntése, ami nem lehet része a politikai egyeztetésnek.

Persze mindez nem jelentette azt, hogy az ellenzéki szervezetek nem foglalkoztak volna a gazdasági átalakulás ügyeivel. Ha csupán a Független Jogász Fórumot nézzük: csatlakoztunk a Magyar Demokrata Fórumnak a nemzeti vagyonszéthordása elleni fellépéséhez. Együttműködtünk a szabaddemokratákkal a Next 2000 Kft. botrány kapcsán, s lényegében megakadályoztuk,

hogy az állampárt által használt vagyon jogilag is az MSZMP tulajdonába kerüljön. Az ügyben a Jogászforum polgári pert is indított.

Tanácskozást tartottunk a spontán privatizáció veszélyeiről, és jogvédő szolgálatot szerveztünk, a Ligával közösen, a szakszervezeti jogok megvédése érdekében.

Ugyanúgy az Ellenzéki Kerekasztal szervezetei is súlyt helyeztek politikájukban és programjaikban a gazdasági kérdésekre, de nem akarták azokat a hatalommal való egyeztetés tárgyává tenni. Amint azt az EKA szándéknyilatkozatában elmondtam, ellenzékként nem vállalhattunk felelősséget azoknak a döntéseikért, akik az országot ide vezették.

* * *

A szakbizottságokban a három tárgyalófél ötfős delegációval képviseltette magát. Az EKA úgy döntött, hogy a kilenc tagszervezet két-két tagot jelölhet a szakbizottságokba, akik maguk közül választják ki azt az öt főt, akik az adott szakbizottságban az EKA nevében tárgyalnak.

Miután a Független Jogász Fórum nem volt tagja az Ellenzéki Kerekasztalnak, a háromoldalú tárgyalásokon, saját jogon nem vettünk részt. Három szakbizottság EKA-delegációjában viszont ott voltunk: Bártfay Pál az I/3-as választójogiban, Kutrucz Katalin az I/4-es büntetőjogiban, én pedig az alkotmánymódosítással foglalkozó I/1-es szakbizottságban.

Felcsúsztam az MDF delegáltja volt, én viszont Bártfayhoz hasonlóan úgy döntöttem, hogy a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája küldöttjeként fogok részt venni a szakértői tárgyalásokon. A Liga nem párt, nem tartozik sem ide, sem oda, így fenntarthatom függetlenségemet, és megmarad az esélyem arra, hogy továbbra is az egyre inkább széthúzó ellenzék egészét képviseljem. Ezt egyébként a Liga is elfogadta. Formálisan az ő delegáltjak voltam, de semmiféle kapcsolatot nem tartottam velük a tárgyalások során. Miként saját pártommal, az MDF-fel sem.

Emlékszem, egy alkalommal Antall felhívott telefonon. *Olvastam a tegnapi nyilatkozatodat. Pozsgayt támadod, hogy miért ment el szabadságra a tárgyalások közepén. Beszéltem Pozsgayval, néhány napon belül visszajön. Abba kellene hagyni a támadásokat. – Nem akarlak befolyásolni – mondta –, csak informálatok. – Köszönöm – válaszoltam, s arra gondoltam, hogy még egy utolsó támadás azért nem fog ártani. Felhívtam az egyik újságíró ismerősömet, Franka Tibort a Magyar Hírlaptól, s mondtam, szívesen nyilatkoznék neki Pozsgay felelőtlenségéről...*

A Magyar Hírlap a Minisztertanács lapja volt, jobbára a Párt reformereihez húzó újságírókkal. Franka Tibort is, mint oly sok más újságíró, jó barátamon, Bálint B. Andrásan keresztül ismertem. A politikához nemigen

konyított, de remek riportokat készített egyszerű emberekkel. Akkor még voltak riportok. A rendszerváltás után az *Esti Hírlap* főszerkesztője lett. Később Csurka új pártjának, a MIÉP-nek, majd a Jobbiknak az országgyűlési jelöltjeként politizálni kezdett, utóbb civil jelölésű, de bevallottan jobboldali beállítottságú politikusként a kerepesi polgármesterségig vitte.

* * *

A Független Jogász Fórum és az Ellenzéki Kerekasztal szervezeteinek viszonya menet közben jelentősen átalakult. Mi kezdeményeztük a Kerekasztal létrehozását, három hónapon át koordináltuk a tevékenységét, biztosítottuk a működési feltételeit. Az üléseken én elnökölttem, Bártfay, Sándorfi szinte minden ülésen ott volt, a jegyzőkönyvet Richter Anna vezette, de néha a vitába is bekapcsolódott, őt néhányszor Orzó Katalin helyettesítette. Perlaki Erika inkább előkészítette a megbeszéléseket, de ő is sokat segédkezett. Kutrucz Katalin biztosította a helyiséget és az infrastruktúrát. Ezt mindenki szívesen fogadta, de az időszak vége felé már éreztem, hogy változik a helyzet.

Egyrészt közeledtek a hivatalos tárgyalások, ahol már nem lesz szükség a Jogászforum technikai segítségére, másrészt politikai bizalmatlanságot is kezdtem érezni, elsősorban az SZDSZ, de különösen Magyar Bálint részéről.

Mindenki tudta, hogy az MDF tagja vagyok, de azt senki sem vitatta, hogy pártatlanul vezetem az üléseket. Ami nagy dolog, hogy utólag sem. Mellesleg ez nem is esett nehezemre, hiszen sok esetben az MDF óvatos álláspontjával szemben az SZDSZ-szel és a Fidesszel értettem egyet. De Magyarék valószínűleg tartottak attól, hogy az Ellenzéki Kerekasztal révén megszerzett presztízsemet az MDF javára akarom majd kamatoztatni.

Ennek ellenére egy pillanatig sem gondoltam, hogy a tíz-egynéhány jelölt közül nem kerülök be az ötfős tárgyaló delegációba. Nyilvánvaló volt, hogy Tölgyessy és Orbán mellett az MDF által delegált Antallra is szükség van. Akkor még nem ismertem a képességeit, ezért nem is tudtam, hogy mennyire. Az is biztos, hogy Boross Imre, aki kezdettől képviselte a kisgazdákat az EKA-ban, ráadásul jogász is, nem maradhat ki a delegációból. S végül én, aki összehoztam a Kerekasztalt, s vezetője voltam a Jogászforumnak.

Ehhez képest meglepő volt a kereszténydemokráta Füzessy Tibor nyomulása. Annál is inkább, mert az alkotmányra vonatkozó néhány alapkérdésben az Ellenzéki Kerekasztal álláspontjával szöges ellentétben álló nézeteket vallott, és ezt, becsületére legyen mondva, nem is rejtette véka alá. Több mint egy héttel a munkacsoportok tárgyalódelegációjának megválasztása előtt az egyetemen tartott utolsó EKA-ülésen – egyben az utolsón, amelyet még én vezettem – szenvedélyesen érvelt az Alkotmánybíróság felállítása mellett.

Elnökként kénytelen voltam tájékoztatni, hogy ebben a kérdésben az EKA álláspontja még azt megelőzően kialakult, hogy a KDNP csatlakozott volna. Az Alkotmánybíróságot az MSZMP saját embereivel töltene fel, s ez akadályozhatná a rendszerváltást. Ez nem olyan egyértelmű, vetette közbe Füzessy, lehet, hogy mi is bekerülhetnénk. – *Csak nem képzeled, hogy az MSZMP éppen téged jelölne?* – kérdeztem. A kérdés költői volt, arra vonatkozott, mennyire irreális, hogy a választások előtt beengedjenek bennünket a hatalomba. Mégis, ahogy később kiderült, ráhibáztam a lényegre. Füzessy ugyanis elkesztő energiával vetette bele magát az alkotmánybírói pozícióért vívott harcba, amikor ez aktuálissá vált. S miután az EKA másképp döntött, az ellenjelölt mellett kiálló Antall Józsefnek sístergő indulattal azt mondta: – *Ez az, Jóska, amit még nagyon meg fogsz bánni!*

Aztán Antall miniszterelnök lett, Füzessy a legkisebb kormánypárt frakcióvezetője. 1992 nyarán felmerült, hogy új miniszter kellene a titkosszolgálatok felügyeletére. Miután Torgyán kiválásával a kisgazdák meggyengültek, miniszteri pozícióik viszont megmaradtak, Antall a koalíciós egyensúly fenntartása érdekében kereszténydemokrata politikust akart jelölni. Nem volt nagy választék, Füzessy jogász, két éve frakcióvezető. Antall viszont nem volt feledékeny típus. Engem kérdezett, meg lehet-e bízni Füzessyben. Legjobb meggyőződéssel mondtam, hogy igen. Minden kérdésben lojális, korrekt partner. Úgy vélem jól tájékoztattam a miniszterelnököt. Füzessyre akkor már (és akkor még) megbízható partnereként lehetett támaszkodni.

* * *

Valamikor 2001-ben – Orbán Viktor miniszterelnök nyomására – Dávid Ibolya feladja a Békejobb kezdeményezést, s beviszi az MDF-et a Fidesz ernyője alá. Írok egy cikket, hogy az MDF nélkül is meg kellene próbálni tovább vinni a Békejobbot. Egyrészt azért, hogy az MSZP és az SZDSZ ne tudja elfoglalni a Fidesz által részben kiűrt politikai középmezőt, másrészt, hogy a jobbközép híveinek maradjon választási lehetőségük. A cikk megjelenése után felhív Bartók Tivadar, a KDNP főtitkára, hogy őket érdekelne az általam felvázolt együttműködés. – *Jó, jó* – mondom a telefonba –, *de az elnökök cikázása nehezen követhető. Korábban kommunistaellenes radikális volt, legutóbb pedig Németh Miklóssal akart összefogni.* Bartók erre kijelenti, hogy a Németh Miklós iránti szimpátiájáról Giczy György éppen azért nyilatkozott, mert korábban a radikális jobboldallal kötötték össze. Úgy véljük, teszi hozzá, a KDNP ezáltal visszakerülhet a politikai középbe. Ezen jót nevetek, és elmesélek neki egy történetet.

Ötvenkét éves voltam, amikor Zoltán fiam rábeszél, hogy cseréljem ki az autóm egy tízéves sportkocsira. Abban a korban vagy, mondta, hogy egy

ilyen kocsit fiatalít, néhány év múlva viszont már nevetséges lenne. A Toyota Celica GT 4 csakugyan mutatós autó volt. Amíg ültem benne, jól is állt, de a kiszállásnál akadt némi probléma. Olyan lapos volt a kocsit, hogy alig bírtam belőle kikecmeregni. Nemhogy fiatalított volna, éppenséggel hangsúlyozta a koromat, amikor derekamat fogva nagy nehezen kikászálódtam belőle. Egy alkalommal előadásra hívtak az egyik vidéki egyetemre. Meghívóim a kapu előtt vártak rám. Gondoltam, nem mindegy, hogyan érkezem, megpróbálkoztam hát egy új technikával. Kiszállás előtt rugózó mozdulatokat tettem, majd kinyitottam az ajtót, s kipattantam a kocsiból. Igen ám, de akkor meg nekiszaladtam a falnak. – *Magyarul* – fejeztem be a tanmesét –, *ha ide-oda csapódunk, nem biztos, hogy végül is középbe kerülünk.*

Tulajdonképpen kedveltem Giczyt, mert az első ciklusban a KDNP képviselői között ő volt az, akinek színvonalas felszólalásaira oda kellett figyelni. A szerveződő együttműködés számára azonban vállalkozhatatlan volt, amit ő maga is belátott, és hamarosan lemondott. Utat engedett a nála kevésbé kompromittálódott Bartók Tivadarnak és Füzessy Tibornak. Giczy György tisztességes ember volt. Sokkal tisztességesebb, mint amilyennek később Bartók és Füzessy bizonyult...

* * *

A Békejobb romjain megszervezett Centrum pártszövetség alapszabályát én készítettem. Formálisan egy huszonöt tagú választási pártot hoztunk létre, amelybe a pártszövetséget alkotó három szervezet, a Magyar Demokrata Néppárt, a Kereszténydemokrata Néppárt, és a Harmadik Oldal Magyarországért (egy centrista, kissé balgyanús társaság), nyolc-nyolc tagot delegált. A huszonötödik tag Kupa Mihály volt, a Centrum elnöke, az Antall-kormány hajdani pénzügyminisztere. Az MDNP és a KDNP által delegált tagok tehát Kupával együtt kétharmados többségben voltak. Ez lett volna a biztosíték arra, hogy a Centrum – miközben kitölti a két nagy párt közötti politikai mezőt – jobbközép irányultságú szerveződésként fog a parlamentben politizálni és a pártstruktúra részévé válni. Miután azonban a választások első fordulójában csak 4 százalékot kaptunk, új helyzet állt elő. A pártszövetség jövője sokak előtt másodlagossá vált, s előtérbe kerültek a személyi ambíciók. A Centrum elnökségének többsége – köztük a KDNP-t képviselő Füzessy és Bartók – az első fordulóban győztes szocialistákat akarta támogatni. Pusztai Erzsébet, Raskó György és én, a néppárti delegáltak ezt a leghatározottabban ellenezük.

Medgyessy Péter a szocialisták miniszterelnök-jelöltje és Kovács László pártelnök ekkor közvetlen konzultációt kezdeményezett az MDNP vezetőivel. A megbeszélésen a Néppárt részéről Pusztai Erzsébet elnök mellett én is részt vettem.

Kovács azzal indít, hogy annak idején Antall azt mondta, fontos lenne egy hiteles baloldali párt. Antallnak ebben igaza volt. Ő viszont azt mondja, hogy most az országnak egy hiteles jobboldali pártra lenne szüksége, mert a Fidesz nem az. A Centrum viszont az lehetne, s ők, mármint a szocialisták, ehhez minden segítséget megadnának. Cserébe csupán azt kérik, tegyük egyértelművé, hogy a Fidesz nem képviseli az antalli értékeket.

Ezek teljesen hülyének néznek bennünket, gondolom, de ha már így van, játsszuk végig a komédiát. – *Ha ezt megtennénk* – válaszolom –, *ezzel éppen azt veszélyeztetnénk, hogy a Centrum hiteles jobbközép párt lehessen. De annak örülök* – teszem hozzá komolyságomat megőrizve –, *hogy ezt ti is fontosnak tartjátok. Így nyilván nem szorgalmazátok, hogy a Centrum az MSZP-t támogassa a második fordulóban.*

A beszélgetés hamar véget ér. Udvariasan búcsúzunk, s kikísérnek bennünket. Az ajtóban, amúgy Columbo-mód visszafordulok:

– *Nem tudom, Péter, elfogadsz-e tőlem egy tanácsot.*

– *Parancsolj* – válaszolja meglepetten a jövőendő miniszterelnök.

– *A Centrum vezetőinek pozíciókat ajánlani teljesen felesleges. Akiiket ugyanis lenne értelme megvesztegetni, azokat nem lehet. Akiiket pedig lehet, azokat nem érdemes.*

A választás után egy évvel, a Városház utcában, az ügyvédi irodám előtt összetalálkoztam Bartók Tivadarral. Kezdeni kellene valamit a Centrummal, mondja. – *Persze, ha nem tettétek volna tönkre* – válaszolom – *azzal, hogy az MSZP mellé álltatok.* Ha nekem is ilyen ügyvédi irodám lenne, mint neked, mondja, én is másképp döntöttem volna. Aztán elmeséli, hogy kormányzati pozíciót ugyan nem kapott, de két cég igazgatóságába is bekerült. – *És Füzesy?* – kérdezem. – *Vele, mi van?* – *Ő nem kapott semmit* – rázza meg a fejét. Válasza némi meglepéssel tölt el...

Antall-lal, Tölgyessyvel és Orbánnal alkotmányozunk

A Nemzeti Kerekasztalhoz visszatérve, az alkotmány módosításával foglalkozó szakbizottságot azért választottam, mert ezt tartottam a legfontosabbnak, hiszen a két fél érdekei itt ütköztek a leginkább. Az MSZMP szeretne köztársasági elnököt, és szeretne Alkotmánybíróságot. A hivatalos indok a stabilitás megőrzése a politikai átalakulás során, a valóság: ha már elkerülhetetlen a rendszerváltás, tartsunk meg minél többet a meglévő pozíciókból. Az ellenzék ezt meg akarja akadályozni. Álláspontunkat nyomós érvekkel tudjuk alátámasztani: a nép feje fölött nem akarunk alkotmányozni, a tárgyalások célja a szabad választások törvényi feltételeinek megteremtése, az

új alkotmány kidolgozása pedig a szabadon választott Országgyűlés feladata lesz. Ezt az alapelvet az MSZMP is elfogadja, de a békés átmenet biztosítékaként a köztársasági elnökhöz és az Alkotmánybírósághoz továbbra is ragaszkodik.

A szakbizottság június 30-ai alakuló ülésén megegyeztünk abban, hogy a július 7-ei következő ülésig az MSZMP megküldi az alkotmánymódosításokkal kapcsolatos összes tervezetet és az azokat alátámasztó szakértői anyagot, a másik két fél pedig javaslatot készít az általa igényelt módosításokról. Két nappal az ülés előtt találkozott az a grémium, amelyet az EKA jelölt az I/1-es bizottságba. A megbeszélésre Tölgyessy készített egy anyagot. Ennek része volt, hogy a preambulumbot hagyjuk el, ami tele van elfogadhatatlan ideológus lózungokkal, felejtjük el a szocializmusra történő utalásokat, de a köztársasági elnök ügyét hagyjuk az új parlamentre.

Antall kifejti, hogy az Elnöki Tanács intézményét nem szabad fenntartani. Legyen egy korlátozott hatáskörű köztársasági elnök, akit majd a szabadon választott parlament választ, de addig is a parlament elnöke helyettesítse. Hivatkozik az 1946. évi I. törvényre is. Azzal egyetért, hogy nem kell preambulumbot, azzal is, hogy a szocializmusra való utalást törölni kell, sőt azt mondja, elejétől végig kell menni az alkotmányon, és egy átfogó alkotmánymódosítást kell kiharcolni, mert ki tudja, hogy alakulnak a dolgok, és lesz-e a jövőben valódi lehetőségünk, hogy beleszóljunk, milyen legyen Magyarország alkotmánya. És a lehetőség egyben kötelesség is, teszi hozzá. A magyarságnak vérében van az, amit ma alkotmányos rendnek nevezünk. Ne felejtsetek el, az Aranybulla csak két évvel később született meg, mint a Magna Charta. És mi törzsszövetségben, szervezeten érkeztünk ide a honfoglaláskor is. Kündüvel és Gyulával, szakrális és világi hatalommal. És nem ösztönösen vándorolva, a birkanyáj és a fény után jöttünk ide.

Füzesy újabb meglepetésekkel szolgál. Szerinte legyen közvetlen elnökválasztás. Még hozzá a lehető leghamarabb, hogy Pozsgay megválasztása után minél több idő teljen el a parlamenti választásokig. Így az ellenzék számára az a hátrány, amit egy MSZMP-s köztársasági elnök megválasztása jelent, az idő múlásával kevésbé fog érvényesülni. Azt is hozzáteszi, hogy őt nem zavarja az alkotmányban a szocializmus megjelenítése. Barankovics István 1947-es beszédét idézi, amelyben Magyarország számára az evangéliumi szellemben tökéletesített szocializmust ajánlotta. Antall kételyeit fejezi ki, hogy Barankovics az evangéliumi szocializmus alatt az 1949-es alkotmány által létrehozott rendszert értette volna. Ehhez én annyit fűzök hozzá, remélem, Füzesy Tibor mindezzel nem azt akarja mondani, hogy már Barankovics István is Pozsgay Imrét akarta köztársasági elnöknek...

Tölgyessy érdekesnek tartotta Antall javaslatát az Elnöki Tanács megszüntetéséről, de továbbra is óvott attól, hogy belemenjünk az alkotmány

teljes revíziójába, mert ennek a köztársasági elnök megválasztása és az Alkotmánybíróság idő előtti létrehozása lesz a következménye. Én ambivalens voltam az ügyben. Tudtam, ha a hatalom belemegy az alkotmány teljes átalakításába, ezt azért teszi, hogy Pozsgay köztársasági elnöki pozícióját megalapozza, és a választások előtt az Alkotmánybíróságot is létrehozza.

Ugyanakkor éreztem, hogy sietnünk kell, mert ki tudja, meddig tart ez a kegyelmi állapot. Kezdetül úgy fogtam fel a rendszerváltoztatást, mint egy versenyfutást az idővel. Lehet, hogy előbb-utóbb robbanás lesz a Szovjetunióban, s a keményvonalasok visszaveszik a hatalmat Gorbacsovtól. Hogy életben maradunk-e, könnyen azon múlhat, milyen messzire jutottunk addig az epicentrumtól, mennyire kerültünk távol a szovjet rendszertől, s haladtunk előre az átalakulásban. Ezeket a racionális megfontolásokat erősítette bennem mindaz, amit Antall a tradíciókról mondott. Végül az ő álláspontja kerekedett felül, és elkezdtek tárgyalni az alkotmányt, a legelső paragrafustól.

* * *

Az I/1-es bizottságban az EKA tagjai jól kiegészítették egymást. Tölgyessy kutatóintézetből jött, én gyakorló jogász voltam, Boross Imre úgyszintén, Antall történelmi dimenzióban tudott érvelni, Orbán pedig éles eszével, radikális gondolkodásával járult hozzá az eredményhez. Az ülések előtt egymás között egyeztetettük az álláspontokat. Ezek a megbeszélések hoztak bennünket igazán közel egymáshoz. Tölgyessy, Orbán, Boross nézeteit, kvalitásait természetesen jól ismertem az előző három hónap alapján. Antall azonban igazi meglepetés volt. Tájékozottsága, koncepciózus gondolkodása, világos érvrendszere mindannyiunkat lenyűgözött. Ő volt közöttünk az egyetlen, aki nem végzett jogot. Alkotmányjogi ismereteit s az alkotmányosság iránti elkötelezettségét mégsem vonta senki kétségbe. Ez utóbbi amúgy is valami olyasmi, amit hiába tanítanak az egyetemen. Erre vagy ráérezel, s egy életre elkötelezed magad iránta, vagy hiába tanulsz és képezed magad. Antall József, mint ahogy Szabad György fogalmazott a gyászbeszédében: „*alkotmányos ember volt*”.

Orbán Viktor egyébként egyszer, valamikor régen úgy nyilatkozott, hogy azok, akik egymás mellett ültek az Ellenzéki Kerekasztalnál, valamilyen módon mindig is egymáshoz fognak tartozni. Érdekes lenne tudni, hogy az idő múlásával s a körülmények változásával minderről ma hogyan gondolkodik?

Az albizottság munkájában fontos szerepük volt az MSZMP oldalán tárgyaló technokratáknak is, mindenekelőtt Kajdi Józsefnek és Somogyvári Istvánnak. Kajdi az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője volt, Somogyvárit pedig kifejezetten alkotmányozási feladattal hozták vissza a pártközpontból az IM-be. Rajtuk kívül két kormányhivatalnok, Jutasi György és a Pozsgay-

titkárságon dolgozó Szalai Péter, továbbá a Pártközpontból Fejti munkatársa, György István képviselte még az MSZMP-t az I/1-es bizottságban.

Kezdetben úgy gondolkodtunk, hogy meg kell várnunk, amíg a középszintű bizottság eldönti a vitás kérdéseket és csak ezt követően fogunk kodifikálni. Aztán rájöttünk, hogy előbbre jutunk, ha a vitás ügyekben is normaszöveg formájában kidolgozott alternatívákat terjesztünk a középszintű bizottság elé. Ehhez nekünk megvolt a politikai kompetenciánk, az MSZMP részéről pedig középszinten hozták meg a döntést arról, hogy elfogadják-e az általunk javasolt módosításokat. Az MSZMP delegáltjai ugyanis semmiféle politikai kompetenciával nem rendelkeztek. Kajdi József és Szalai Péter még párttagok sem voltak. A normaszöveg megfogalmazásában viszont a velünk szemben ülő szakemberek természetesen jobbak voltak, mint mi. Mindez így együtt kiválóan működött. Az Ellenzéki Kerekasztal delegációjában ott ült a szabad választások utáni első miniszterelnök, a legnagyobb és később majd a legnépszerűbb ellenzéki párt vezére, egy történelmi párt egyik vezetője, s én, aki az ellenzéki összefogást annak idején megszerveztem. Az MSZMP-t képviselő jogászok korrekt együttműködése nélkül azonban elképzelhetetlen lett volna az a munka, amelyet ez a bizottság elvégzett, s amelynek eredménye az 1989. október 23-án kihirdetett köztársasági alkotmányban megjelent.

A szakbizottsági ülések után gyakran voltak közöttünk kötetlen beszélgetések. Változó szereplőkkel, kisebb-nagyobb körben. Mondjuk, a Münnich Ferenc Társaság képviselője egyszer sem maradt ott ezeken a beszélgetéseken. De Kajdival, Somogyvárral, Szalaival, ha nem is baráti, de őszinte, bizalmi kapcsolat jött létre. Persze voltak olyan kérdések, amelyekről csak egymás között ejtettünk szót. Emlékszem, egy alkalommal Antall-lal megálltunk beszélgetni az egyik ablakmélyedésben. Azt fejtegette, ha úgy alakul a helyzet, hogy koalícióra kell lépni a kommunistákkal, az ellenzéknek mindenképpen ragaszkodnia kell a belügyi tárcához. Persze, tette hozzá, csak a reformerek jöhetnek szóba koalíciós partnerként. Ha a '45 utáni koalíciós viszonyokra gondolok, válaszoltam, valóban nem árt az óvatosság. – *Egy ilyen helyzetben neked kellene belügyminiszternek lenned* – tettem hozzá. Tudtam, hogy tét nélkül beszélek, s úgy gondoltam, jólesik neki, amit mondok. Antall csak legyintett, s nem válaszolt, amit én tartózkodásának tudtam be. Visszagondolva inkább azt hiszem, udvariassnak szánt gesztusom ellenkező hatást váltott ki Antallból. Nagyon valószínű, hogy ő akkor már a kormányfői pozícióban gondolkodott...

* * *

Glatz Ferenc művelődésügyi miniszter ötlete volt, hogy a tárgyalásokon kidolgozott és az Országgyűlés által elfogadott alkotmánymódosítás kihirdetése október 23-ára essen. Németh Miklós közölte, nincs probléma, a Magyar

Közlönyt soron kívül kinyomtatják, s október 23-án megjelenik az alkotmánymódosítás, s vele együtt az új köztársasági alkotmány egységes szerkezetbe foglalt szövege.

A baloldal a hagyományos magyar ünnepekkel nemigen tud mit kezdeni. Nosza, akkor rátesznek valamit a saját legendáriumukból, s attól kezdve azt ünneplik, mintha mi sem történt volna. Így vált Szent István napja az 1949. augusztus 20-án kihirdetett sztálinista alkotmány ünnepévé, és valami hasonló mozgathatta Glatzot, Némethet, Szűröst és a többieket, hogy október 23-án kiáltásuk ki a köztársaságot. De míg Rákosiéknak aligha jutott eszükbe a sztálinista alkotmányt Szent Istvántól eredeztetni, 1989. október 23-án a forradalom és az új köztársaság között is igyekeztek párhuzamot vonni. Holott, akik '89-ben demokratáknak és köztársaságiaknak érezték magukat, s az átmenet során többnyire így is viselkedtek, '56-tal szemben azért meglehetősen ambivalens álláspontot foglaltak el.

* * *

2009. október 23-án a forradalomnak szentelt egész napos ünnepi műsor keretében a Duna Televízió a köztársaság kikiáltásának huszadik évfordulójáról is megemlékezett. Szűrös Mátyás az ünnepelt, de beszélgetőpartnernek engem is meghívna. Elmondom, hogy a két esemény egybemosását izléstelennek tartom, október 23-a a forradalom ünnepe, a rendszerváltás pedig megérdemelne egy külön ünnepnapot. Amúgy se mondja nekem senki, hogy 1989-ben az MSZMP vezetői őszintén azonosultak volna a forradalommal. Idézem Németh Miklóst, aki Pozsgay népfelkeléses féligazsága után még szocializmusellenes terrorlázádról beszélt.

Az adás után Szűrössel leülünk egy sörre.

– Nem szólhatsz egy szót se – mondom neki –, a te akkori nyilatkozatodat nem említettem.

– Miért, mit mondtam? – kérdezi.

– Valami olyasmit, hogy '56-ban egyszerre voltak jelen a népfelkelés és az ellenforradalom jellemzői.

– Nézd – mondja –, akkor még óvatosnak kellett lenni, senki sem tudhatta, hogyan sülnek el a dolgok.

Azt is felidézem neki, hogy a köztársaság kikiáltása után egy héttel az EKA-n kívüli ellenzéki szervezetek, köztük a Független Jogász Fórum meghívására is szakított időt. Életemben ekkor vettem részt először pohárköszöntőn.

Körben állunk a delegációs teremben, a fal mellett, kezünkben pezsgős pohárral. Szűrös mond néhány mondatot, majd a Magyar Köztársaságra emeli poharát. Egy hajtásra kiiszom a pezsgőmet. Akkor veszem észre, hogy Szűrös

elindul körbe a teremben, hogy mindenkivel koccintson. Én meg ott állok üres pohárral a kezemben. A mellettem álló, ötvenhatos Fónay Jenőhöz fordulok, nem segítene-e ki néhány korttyal. Az ő poharából alig hiányzik valami. Mi sem természetesebb, feleli, s a megmaradt pezsgőjét megfélezi velem.

* * *

A tárgyalások a Parlamentben folynak. Persze kapunk állandó belépőt, és a Parlament előtt a Kossuth téren parkolunk. A rendőrök, kormányőrök nyilván furcsállják, kik ezek a jövevények, de érzelmeiket nem mutatják ki. Egy kivétel van, egy alacsony termetű, örökké mosolygó őrzető, aki, ha meglátja az autót, integetve elém siet, s ha kell, ha nem, mutatja, hova parkoljak.

Belügyminiszterként első ténykedéseim egyike, hogy felhívom telefonon Bodrácska Jánost, Budapest főkapitányát.

– Tábornok úr – mondom. – A parlament előtt teljesít szolgálatot egy tizedes. Nagyon udvarias, rendes ember. Nemcsak most ilyen, hanem emlékszem, a kerekasztal-tárgyalások idején is ilyen volt velünk. Arra kérek, léptesd már elő soron kívül.

– Rendben – válaszolja a főkapitány. – De tudnod kell, miniszter úr, hogy akkor ezt a srácot másodszor léptetem elő ugyanazért. Antall miniszterelnök úr, amikor elfoglalta hivatalát, ugyanezt kérte tőlem, mondván, hogy ez a rendőr a kerekasztal-tárgyalások idején milyen rendes volt az ellenzékiekkel.

– Van rá jogi lehetőség? – kérdezem.

– Jogi lehetőség természetesen van – válaszolja a tábornok, hangjában némi iróniával.

Így esett, hogy az első szabad parlamenti ciklusban Budapest rendőrfőkapitánya, legjobb meggyőződése ellenére egy rendőrt kétszer léptetett elő ugyanazért.

* * *

Úgy jártunk a Parlamentbe, mintha hazamennénk vagy a rendes munkahelyünkre. Szinte elhittük, hogy minden megváltozott. Egyszer aztán, amikor leparkolok a Parlament előtt, látom ám, hogy hosszú sor kígyózik a Parlamenttől a Fehér Házig, azaz az MSZMP KB székházáig. Ott volt felravatalozva Kádár János, aki azon a napon halt meg, amikor a Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta Nagy Imréeket. De vajon hányan érzik át ezt a történelmi igazságtételt? – fut át az agyamon, miközben a Kádártól búcsút venni akaró tömegben átvágok, hogy bejussak a rendszerváltó tárgyalások aznapi fordulójára. Vajon tudják-e az emberek, hogy milyen volt az a törvénytelen szocializmus valójában, amitől most törvényesen akarunk véglegesen megszabadulni?

A törvénytelen perek ellentmondásos felülvizsgálata

1989 tavaszán a Németh-kormány egy történészekből és jogászokból álló bizottságot állított fel az úgynevezett koncepciós perek felülvizsgálatára. Ezt a fogalmat korábban azokra a perekre alkalmazták, amelyekben kommunis-ták voltak az áldozatok. Sok esetben azok, akik korábban maguk is hason-ló törvénytenségeket követtek el, amilyeneknek később áldozatául estek. A megváltozott politikai helyzetben a hatalom hajlandónak mutatkozott arra, hogy az „osztályharc” jegyében elkövetett törvénytenségek vizsgálá-tát is lehetővé tegye.

A bizottság élére a miniszterelnök – az igazságügy-miniszter javaslatára – egy jogász és egy történész társelnököt nevezett ki. A harminchat bizottsági tag közül huszonhat büntetőjogász volt, túlnyomó többségük gyakorló jo-gász: bíró, ügyész és ügyvéd. A büntetőjog-tudományt – Földvári József pécsi egyetemi tanár társelnök mellett – hárman képviselték. Egyikük a feleségem, Kutrucz Katalin, a Független Jogász Fórum választmányi tagja volt, akit per-sze nem ebben a minőségében, hanem, mint a budapesti Jogi Kar büntetőjo-gi tanszékének adjunktusát jelölték a bizottságba. Ennek ellenére – miután a Jogászfórum választmánya a munkában való részvételével egyetértett – Kati úgy tekintette, hogy a bizottságban a Független Jogász Fórumot képviseli.

Az ünnepélyes eskütételre Németh Miklós miniszterelnök előtt került sor, a Parlament Vadásztermében. A hivatal egyik munkatársa a miniszterelnök-re várakozó bizottsági tagok között kiosztotta az eskü szövegét, amely egy titoktartási nyilatkozattal zárult.

Amikor a miniszterelnök belépett a terembe, meglepődve konstatal-ta, hogy valaki az esküre összegyűltektől elkülönülve álldogál a fal mellett. Érdeklődésére Kati kijelentette, hogy ő ritkán tesz esküt, de ha erre sor kerül, azt be is tartja. Olyasmire nem esküszik, amiről eleve tudja, hogy nem akarja betartani. Azért jött ide, mert komolyan vette, hogy nyilvánosságra akarják hozni azt, amit a bizottság feltár. Ha mindez államtitok, akkor miről beszélünk?

El tudom képzelni mi járhatott Németh Miklós fejében, amikor a felesé-gemhez odalépett. Megette a fene ezt a nagy demokratizálást, gondolhatta. Ő tele van jó szándékkal, és akkor itt ez a nő, és akadékoskodik. A titoktartás csak a vizsgálat idejére szól, jelentette ki, ha véget ér, feloldom az államtitkot.

Rendben, egyezett bele a feleségem, de jó lenne, ha ezt mindenki előtt megismételné. Így történt, hogy a koncepciós perek felülvizsgálatára létrejött bizottság eskütétele előtt a miniszterelnök nyilvános ígéretet tett az államtitokká minősítés feloldására...

* * *

A vizsgálat befejezését követően az Igazságügyi Minisztérium büntetőjogi főosztályának vezetője, dr. Jakuts Tamás levélben tájékoztatta a bizottság tag-jait, hogy miképpen értelmezendő a kormányfői ígéret: „Miután a koncepci-ós ügyek felülvizsgálatára létrehozott bizottság a munkáját befejezte, a teljes körű titoktartási kötelezettség további fenntartása indokolatlan, a miniszter-elnök úr hozzájárult ahhoz, hogy a bizottság tagjai az általuk végzett vizsgá-lat általános tapasztalatairól a sajtónak nyilatkozhassanak. Ez természetesen nem terjed ki az egyedi ügyekre vonatkozó ismeretekre és megállapításokra.”

Kati azonban – aki olyannyira komolyan vette esküjét, hogy a vizsgálat idején a konkrét információkat még velem sem osztotta meg – a miniszter-elnök tanúk előtt tett ígéretét tekintette irányadónak, s úgy vélekedett, hogy azt nem írhatja felül egy főosztályvezetői levél, tehát a vizsgálat befejezésétől kezdve „az egyedi ügyekre vonatkozó ismeretek” sem lehetnek titkosak. Így a vizsgálat befejezését követően én is mindent megtudhattam. Előtte, ha a konkrét információkról nem is értesülhettem, azt viszont naponta hallhat-tam, miként igyekeznek akadályozni a bizottság munkáját.

A minisztertanácsi határozat értelmében „minden természetes és jogi sze-mély köteles a birtokában lévő iratokat – azok minősítésétől függetlenül – a bi-zottság rendelkezésére bocsátani”. Ezzel szemben, a Belügyminisztériumban az operatív dossziékhoz nem jutottak hozzá, csak a vizsgálati dossziékat kapták meg, és azokat is manipulálták. Egyrészt az anyagból egyes részeket kitakartak, másrészt az átadott dossziékból lapokat téptek ki. A kitakart szö-vegrészek amúgy nem jelentettek különösebb problémát, mert a fény felé fordítva azokat általában el lehetett olvasni, a dossziékból hiányzó lapok vi-szont okoztak nehézségeket.

* * *

Amikor 1998-ban Kati az állambiztonsági iratok kutatására és az egykori megfigyeltek információs önrendelkezési jogának biztosítására létrehozott Történeti Hivatal elnökhelyettese lett, megtalálta a dossziékból kitépett lapo-kat, amelyeket a hivatalnokok gondosan borítékba zártak, és a borítékokra ráírták, hogy mely bizottsági tag kutatta ezeket az aktákat, amelyekből az iratokat ők „óvatosságból” eltávolították. Érdekes volt csaknem egy évtized elteltével a borítékokon a saját nevével találkoznia.

* * *

A rengeteg gáncsoskodás közepette azonban voltak kisebb sikerek is. Emlékszem, egy alkalommal, amikor a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások al-kozmányügyi szaktanácsadójának üléséről jöttem haza, Kati lelkesen mesélte,

hogy Balogh Margittal, a bizottság egyik történész tagjával együtt sikerült bejutniuk a Belügyminisztérium kupolájában lévő irattárba, ahová egy belügyi funkcionárius, Bálint Tibor vitte fel őket. Őt Kati még egyetemista korából, a Budaörsi úti kollégiumból ismerte. Az előzmény az volt, hogy a feleségem a kormányhatározatban írt felhatalmazásra hivatkozva követelte, engedje fel őket az irattárba, amitől Bálint Tibor elzárkózott.

A vita során Kati utalt arra, hogy ezek szerint az a papír, amelyen a miniszterelnök aláírása szerepel, egyetlen dologra alkalmas, de az nem a kutatás szabadságának biztosítása. Ennél persze egyszerűbben fejezte ki magát, s végül Bálint Tibor beadta a derekát. A liftben megjegyezte, *remélem, ha kormányváltás lesz, igazolni fogod, hogy én már akkor is a jogállam szabályai szerint jártam el, amikor ez még veszélyekkel járt.*

* * *

Bár a bizottságot létrehozó minisztertanácsi határozat szerint a bizottság feladata az 1945 és '62 közötti törvénytelen eljárásokra terjedt ki, nyomban a megalakulás után közölték a bizottság tagjaival, hogy csak az 1956 előtti ügyeket kutathatják, tehát szűkítették a bizottság hatáskörét. Ez alól egyetlen kivétel volt: Szabó András, a későbbi alkotmánybíró, akit 1956 után a Széna téri forradalmárok elleni perben elítéltek, kiharcolta, hogy megkapja az ügyre vonatkozó vizsgálati dossziékat.

A munka segítésére a bizottság tagjai kaptak egy listát, hogy melyek azok az ügyek, amelyeket konkrétan vizsgálni kell. Kati, ahogy nekem elmesélte, először is azt kereste, hogy a vizsgálatra ajánlott dossziékban milyen kapcsolódó ügyekről esik említés, és ezeket az aktákat is kikérte. Kiderült, hogy ezekben a dossziékban sokszor érdekesebb és fontosabb információk voltak, mint a kutatásra kijelölt ügyekben.

* * *

Egyik este, néhány nappal a vizsgálat lezárása után a feleségem felbontott egy üveg bort, kitette a konyhaasztalra a fénymásolt dokumentumokat, és mesélni kezdett:

– Az általam vizsgált ügyek közül a legtanulságosabb a bányamérnökök ügye volt. Ebből a kb. 16 ezer oldalon megmaradt ügyből világosan kimutatható, hogy milyen módszereket használt a perek „alapanyagát” kidolgozó ÁVH. A gyanúsítottakat rendszeresen éjjel hallgatták ki, nappal pedig önvallomásokat írtak velük, és csak nagyon keveset alhattak. Ha nappal hallgatták ki őket, akkor éjszaka kellett írni. A kihallgatáskor – mely hosszú órákon keresztül is tarthatott – a gyanúsítottak mozdulatlanul, mereven kellett állnia.

Kedvezménynek számított, ha megmozdíthatta a kezét. Ez nem a kihallgató tiszttulajdonosa volt, ez volt a szabály.

Aztán elővett a papírai közül egy feljegyzést.

– Ezt Péter Gábor helyettese, Tímár István készítette 1948. augusztus 13-án – mondta –, kiderül belőle, hogy az ÁVH még az igazságszolgáltatás menetét is képes volt meghatározni. Elég, ha azokat a részeket olvasod el – tette hozzá –, amelyeket aláhúztam.

Kézbe vettem a régi iratról készült fénymásolatot, és olvasni kezdtem az aláhúzott részeket:

„A folyamatban lévő nyomozás gyanúsítottjai közül Hadvári és Szászi állnak tényleges katonai szolgálatban, a többiek, - közöttük Lovász és Gyallai – polgári személyek. Fenti törvény szerint tehát az egész ügyet tulajdonképpen két részre kellene osztani: Lovász és Gyallai esetleg más polgári személyekkel együtt a népbírószék elé kerülnének, Hadvári és Szászi pedig a honvéd törvényszék elé.

A honvéd törvényszék fellebbezési fóruma az 1946. évi III.tc. értelmében a Kuria külön /honvéd bírósági fellebbezési/ tanácsa. A beszerzett információk szerint a Kuria honvéd bírósági fellebbezési tanácsa elé az ügyet semmiesetre sem szabad engedni, mert reakciós bírakból áll, akikről a népi demokrácia szempontjából megnyugtató ítélet nem várható.”

Amikor idáig jutottam az olvasásban, megálltam, és fennhangon elismételtem az utolsó mondatot.

– És ezt le merték írni! – mondtam felháborodottan, majd szórakozottan megjegyeztem: – Úgy látszik, a korabeli írógépek nem ismerték a hosszú magánhangzókat.

Kati pontosított: *– Hosszú „í”, „ú” és „ű” valóban nem volt a gépeken, csak „o” és „ö”. De olvasd tovább, szólott rám, most fontos rész következik.*

„A Párt jogi bizottsága állítólag foglalkozik már ezzel a kérdéssel és így a folyamatban levő üggyel függetlenül is oda kell hatni, hogy a szeptember elején összeülő országgyűlés elé az igazságügy-miniszter terjesszen sürgősen törvényjavaslatot, amelynek értelmében a katonai büntetőbíráskodásban megszüntetik a Kuria fellebbezési tanácsát és visszaállítják a legfelsőbb honvédtörvényszéket. A legfelsőbb honvédtörvényszék elnökéül és tagjaiul azután a népi demokrácia szempontjából megbízható bírakat kell kinevezni.”

– Azt tudtuk, hogy a párt határozta meg a jogalkotást, de azt nem gondoltam volna, hogy az ÁVH ebbe is beleszólt – jegyeztem meg, majd tovább olvastam:

„A fenti jogi helyzet ismertetése után a jelenlegi ügy likvidálására a következő variánsok állnak rendelkezésre:

1./Valamennyi vádlott, – tehát polgári és katonai személyek egyaránt – a honvéd törvényszék elé állítandók.

Ez azonban csak akkor vihető keresztül, ha

a./ garanciát kapunk katonai vonalon atekintetben, hogy a honvéd törvényszék keresztülsiklik az 1947. évi XXXIV.tc. fent hivatkozott 9.§-án, illetve azt nem fogja egész szorosan értelmezni és hatáskörét a polgári személyek büncselekményének elbírálására is megállapítja;

b./ a legsürgősebben visszaállítják a legfelsőbb honvéd törvényszéket akként, hogy annak hatáskörét a már folyamatban levő ügyekre is kimondja az országgyűlés úgy, hogy a legjobb esetben szeptember végén felállítható a legfelsőbb honvéd törvényszéknek módja lesz már ezt az ügyet tárgyalni.

2./ Valamennyi vádlottat – tehát polgárikat és katonákat egyaránt – a budapesti népbíróság elé állítjuk. Ez csak akkor történhetik meg, ha az igazságügyminiszter vállalja, hogy úgy a népbíróság, mint a NOT nem fogja szorosan értelmezni az 1947. évi XXXIV.tc.).§-át és összefüggés címén hatáskörét a katonai személyekre is ki fogja mondani. Ebben az esetben a népügyészség a vádlottak átadásától számított kb. 10 nap múlva tudja tárgyalni az ügyet. A törvény értelmében ugyanis a vádiratiratnak a vádlottak részére történő kézbesítésétől a főtárgyalásig 8 napi időköznek kell eltelnie. Az ítélet meghozatala után a NOT kb. egy hét múlva tárgyalni tudja az ügyet úgy, hogy a nyomozás befejezésétől számítva kb. 17-18 napon belül lehetne jogerős ítéletet kapni és a halálos ítéleteket végre is hajtani.”

– *Félelmetes* – mondom, miután a *Feljegyzés* végére érek. – *Az elérendő cél: a vádlottakat minél gyorsabban halálra ítélni és kivégezni. Van viszont egy bökkenő: a Kúria fellebbviteli katonai tanácsában reakciós bírák ülnek. A probléma megoldásában segít a „jogi szakértelem”. Kidolgoznak két variációt: hogyan lehet a „reakciós” bírákat kikerülni és a kitűzött célnak megfelelően a vádlottakat kivégezni. Így lehetett látszólag törvényes keretek között embereket meggyilkolni.*

– *Igen* – bólint a feleségem. – *Eljárásjogi szempontból, kívülről nézve minden jogszerű – még a 8 napos határidő betartására is figyelnek, amelynek ugye a vádirat kézbesítésétől a főtárgyalásig el kell telnie –, miközben az egésznek csak a torka véres. Az iratokból megállapítható – teszi hozzá –, hogy a halálos ítéleteket a megjelölt határidőben végre is hajtották.*

– *Ez lenne az a Tímár István, akiről régóta tudjuk, hogy ávós volt, és aki néhány éve a Szerzői Jogvédő Hivatal főigazgatójaként ment nyugdíjba?*

– *Igen* – feleli a feleségem –, *’56 után az IM-ben volt főosztályvezető, majd a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese lett, s innen került a Szerzői Jogvédő Hivatal élére.*

* * *

– *De nehogy azt hidd* – folytatja a feleségem –, *hogy a bírákat nem ellenőrizték az ávósok. A kihallgató tiszt rendszerint ott ült a tárgyaláson, és jelentést írt a bíró „viselkedéséről”. A Dósa Attila és társai elleni hűtlenségi perben hiába szabott ki három halálos ítéletet a bíró, a jelentésben kemény bírálatot kapott, mert az ávós szerint „mindvégig a tárgyilagos jó fiút mutatta a vádlottak felé”, továbbá, mert az egyik vádlottnak „megengedte, hogy ügyvédjétől megkérdezze: feleségének az utóbbi napokban fia vagy leánya született?” De találtam azért olyan jelentést is – tette hozzá –, amelyből kitűnt, hogy a bíró elnyerte az ávós tetszését.*

Kikeresett egy fénymásolatot, s én ebben is elolvastam az aláhúzott részt:

„Kiss tanácselnök az ítéletet kb. 20 perces beszédében indokolta. Visszautasítja a védelem azon érvelését, hogy a köztisztviselő nem politizálhat. Aki azt hangoztatja, hogy nem politizál, az igenis politizál csak ellenkező irányban.

Az ítélet alapjául a rendőrségi vallomások szolgáltak, miután ezek a körülmények mérlegelése folytán tökéletes mértékben hitelt érdemlőek. A cselekmény súlyosságának mérlegelésénél az elnök vázolta a szervezkedés célját és abban az elsőrendű vádlott majd pedig a többi vádlottnak a szerepét. Taglalta a röpcédula tartalmát, kihangsúlyozta, hogy a jelenlegi esetben a különtanács a törvény szövegét szigorú irányban alkalmazta és legelső sorban a jogalkotó intencióját kutatta. Fejtegette, hogy a mozgalomban való részvétel illetőleg annak elősegítése nem kíván különösebb aktivitást elegendő ahhoz egy arckifejezés, egy jól eső mosoly, hangnélküli tudomásulvétel, tehát negatív magatartás, amely kimeríti a büncselekmény fogalmát.

Kiss Dezső a hallgatóság felé adressálta azon kitételét, hogy lehetséges, hogy a hallgatóság soraiban jelen pillanatban is ülnek olyan személyek, akiknek tudomásuk van egy újabb lappangó összeesküvésről és azt nem jelentik. A bíróság majdan eszerint fog velük elbánni. A védelem felé hangoztatta, hogy a Büntető Perrendtartás nem jelenthet a bíróság számára guzst, amely kezét lábát összekötözi, mert a cél elsősorban a demokrácia minden áron való megvédelmezése.”

* * *

Kati kívárta, amíg elolvasom a jelentést, aztán folytatta a rémtörténetet:

– A letartóztatott papíron átadták ugyan az ügyészségnek, de ezután is az ÁVH rendelkezése alatt állt. Előfordult, hogy – a nyilván még tapasztalatlan – ügyész elő akarta vezetetni a terhelteket kihallgatásra. A terheltek helyett csak az elővezetést elrendelő határozat érkezett vissza, azzal a megjegyzéssel, hogy ezek az emberek a névjegyzékben sem szerepelnek. Aztán kikeresett egy újabb dokumentumot, amelyből kiderült, hogy nemcsak a terhelt, hanem az elítélt is az ÁVH rendelkezése alatt állt. Ez se volt egy lélekemelő olvásmány:

„1952. február 10-én őrizetbe vettük Szatmári Jenő 60 éves, polgári származású újságíró, az International News Service amerikai hírügynökség budapesti tudósítóját kémkedéssel gyanúsítva.

Szatmári Jenőt egészségi állapotára való tekintettel, f. hó 19-én átadtuk az Államügyészségnek, a bírósági tárgyalás mielőbbi megtartása végett. Szatmárin ugyanis őrizetbevétele előtt műtétet hajtottak végre, de a rosszindulatu daganat /szarkóma/ kiujult nála. Orvosi bizottsággal megvizsgáltattuk. A bizottság megállapítása szerint Szatmári lágyékahajlatában két daganat van, az egyik kb. emberfej nagyságu. Műtétet már nem lehet eredményesen végrehajtani és a betegség akkor is halálos kimenetelű – hónapokon belül, de legkésőbb egy év alatt – ha szövödmények nem következnek be.

Szatmári Jenő ügyében elítélése után folytatjuk a vizsgálatot.”

– Szatmári Jenőt 1952. május 29-én 15 év börtönbüntetésre ítélték – fűzte hozzá a feleségem –, s 1953. március 31-én az ÁVH őrizetében meghalt.

* * *

Úgy éreztem, eleget láttam és hallottam, de Kati még elmondta, ha az elsőfokú bíróság a vádlottat felmentette, visszakisérték az ÁVH-ra, és internálták. Az internálás rendszerint a másodfokú bíróság bűnösséget kimondó ítéletéig tartott. De internálták azt a börtönből szabadultat is, aki megítélésük szerint enyhe büntetést kapott.

– Ezt a rövid jelentést még mindenképpen el kell olvasnod – jelentette ki a feleségem, látva, hogy elegendő van már az egészből –, ez mindennek a teteje! Kiderül belőle, hogy a vádlottak néha még szabadon bocsátásuk után is az ÁVH felügyelete alatt maradtak:

„Államügyészségnek

S z e g e d

Demokráciaellenes szervezkedés gyanuja miatt a további eljárás fogantatása végett őrizetben átkísértetem Címhez az alábbi személyeket.

Az ügyre vonatkozó nyomozati iratokat, bűnjeljegyzéket, valamint bűnjeleket csatoltan szintén megküldöm.

Krémer Elemér 1899, Jelinek Etel, Szeged, Veresács u 45.sz.

Kérem nevezetteket szabadonbocsátásuk esetén hatóságomhoz visszakísértetni és a hozandó ítéletről értesíteni.

Szeged, 1950. augusztus 2.

Tatai István sk.

áv. örgy.

Osztályvezető”

– Ha valaki egyszer regényt ír majd a kommunista állambiztonság szerepéről, s remélem, lesz majd, aki ezt megteszi – mondom, miután az átírat végére értem –, a mottó ez lehetne: „Kérem nevezetteket szabadon bocsátásuk esetén hatóságomhoz visszakísértetni.”

Felbomlóban az ellenzék egysége

Ahogy haladnak előre a tárgyalások, úgy lesz egyre világosabb, hogy egyszerre mindenben nem sikerül egyezsége jutnunk. Az MSZMP egyes kérdésekben feladja álláspontját, de van, amiben megmakacsolja magát. Pozsgay például a középszintű tárgyaláson elfogadja, hogy a munkahelyeken ne legyenek pártszervezetek, de Nyers és Fejti megfúrja a megállapodást. Ugyanakkor az ország érdeke, hogy mielőbb legitim hatalmi viszonyok jöjjenek létre.

Ezért azokkal értek egyet, akik azt szorgalmazzák, hogy az Ellenzéki Kerekasztalnak kompromisszumok árán is részmegállapodást kell kötnie, amint a szabad választásokhoz feltétlenül szükséges párttörvényre és választójogi törvényre vonatkozóan sikerül megegyezésre jutni. Annál is inkább, mert két másik kérdésben is komoly eredmények születtek.

A büntető törvénykönyv módosításáról viszonylag korán létrejött a konszenzus. A felek lényegében elfogadták az állam elleni bűncselekmények szabályozására vonatkozó EKA-javaslatot, amely a Független Jogász Fórum áprilisi állásfoglalásán alapult. Ez tehát mindenképpen része lesz a megállapodásnak. Alakulóban van egy jogállami alkotmány szövege is, amelyen az I/1-es bizottságban dolgozunk. A köztársasági elnök kérdésében a tárgyalásokat a holtpontról Antall József javaslata mozdította el. A felek elfogadták, hogy a történelmi gyökerekhez visszatérve, a köztársasági államformáról szóló 1946. évi I. törvényt kell alapul venni. Az MSZMP azonban továbbra is ragaszkodik a köztársasági elnök nép által történő megválasztásához, tehát ebben a kérdésben nem hajlandó elfogadni az 1946. évi I. törvényben szabá-

lyozott parlamenti megoldást. Amint az kezdettől tudható, az MSZMP álláspontja ebben a kérdésben a legszilárdabb, hiszen joggal bízunk az országosan ismert és népszerű Pozsgay Imre győzelmében.

Miként az 1946. évi I. törvény esetében, most is az Antall József által felvetett kompromisszumos javaslat kínálja a megoldást. Eszerint, ha a parlamenti választás előtt lesz az elnökválasztás – amint ahhoz az MSZMP szintén ragaszkodik –, akkor az első és egyetlen alkalommal a nép válassza az elnököt. Annál is inkább, mert egy illegitim parlament nem választhat legitim elnököt. Ez a hivatalos érvelés. De emögött egy politikai kompromisszum van: ha az kell a szabad parlamenti választásokhoz, akkor most az egyszer legyen közvetlen elnökválasztás. Akkor legyen akár Pozsgay Imre a Magyar Köztársaság első elnöke. Ráadásul e kompromisszum fejében az MSZMP elfogadja, hogy magában az alkotmányban az államszervezet a parlamentáris rendszereknek megfelelően legyen kialakítva.

Bár nem veszek részt az üléseken, az Ellenzéki Kerekasztalon belüli vitákról értesülök. Úgy vélem, a megállapodást ennek ellenére mindenki aláírja majd, s ezzel elérhető közelségbe kerülnek a választások. Ettől a perctől kezdve viszont az SZDSZ-nek már nem érdeke az egység fenntartása, hiszen az EKA ernyője alatt nincs esélye arra, hogy behozza az MDF előnyét. Ebből az következik, hogy a rendszerváltó megállapodás aláírása után az Ellenzéki Kerekasztal nagy valószínűséggel megszűnik. Már hetek óta ez foglalkoztat.

Valamilyen formában meg kell őrizni az ellenzék egységét. Szeptember 16-án a Jogászfórummal megvitatjuk a helyzetet, eddigi szerepünket az ellenzéki egység létrehozásában és fenntartásában, s állást foglalunk abban, hogy az EKA megszűnése után is szükség lesz az ellenzéki pártok közötti együttműködésre.

A tanácskozást követően sajtótájékoztatót tartunk. Az MTI részletesen tudósít. Az Ellenzéki Kerekasztalt létrehozó Jogászfórum üdvözlö a tárgyalások várható sikerét, de jelzi, hogy ezzel az EKA története véget ért. Betöltötte hivatását, a továbbiakban nincs szükség rá. De igenis szükség van az ellenzéki pártok más formában történő együttműködésére. Hogy a hamarosan meginduló választási kampányban az ellenzéki pártok ne egymás lejáratására törekedjenek, s ne rongálják egymás hitelét. A hatalmon levők hosszú időre eljátszották az emberek bizalmát. S az országnak hiteles politikai erőkre van szüksége.

Előző nap beszédet mondok a Városmajorban megtartott MDF-gyűlésen, ahol a közönség tapssal fogadja, amikor az EKA utáni ellenzéki együttműködésről beszélek. Csurka, aki mellettem ül, s később szólal fel, mint én, nem reagál az általam mondottakra...

* * *

Az Alkotmánybíróságnak a választások előtti felállítását az MSZMP szorgalmazta, az EKA ellenezte. Az MSZMP törekvése politikailag racionális volt, fékezni és kordában tartani az átalakulást. Emellett volt ebben egy személyi ambíció is: Kilényi Géza igazságügyi miniszterhelyettesé, aki az MSZMP egyik főtárgyalója volt. Mivel az ő párton belüli pozíciója összehasonlíthatatlanul gyengébb volt, mint Pozsgayé, mindig úgy gondoltam, hogy az MSZMP két preferenciája közül a köztársasági elnöki intézmény az, amit nem fogunk megúszni a tárgyalások során, az Alkotmánybíróságot viszont kivédhetjük. Mégis az utolsó pillanatban, a hétfői megállapodás előtti pénteken, Antall és Tölgyessy közölte az MSZMP-vel, hogy az EKA belemegy az Alkotmánybíróság felállításába.

Tény, hogy az az alkotmány, amely a politikai egyezségek alapján és az I/1-es bizottság munkája nyomán létrejött, már méltó volt az alkotmánybírói oltalomra. Az is igaz, hogy az alkotmánybírók kiválasztása ügyében olyan megállapodás született, amely kellő személyi biztosítékot nyújtott arra, hogy a testület ne a rendszerváltás akadályaként, hanem a stabilitás biztosítója legyen. De az EKA álláspontjának módosulásában valószínűleg Sólyomnak volt a legnagyobb szerepe. Antall megbízott benne s Tölgyessy is hallgatott rá. Egyrészt korábban kollégák voltak a Jogtudományi Intézetben, másrészt az MSZMP-vel folytatott szakértői tárgyalások során bizalmi kapcsolat alakult ki közöttük. Nem mondom, hogy baráti, mert sem Sólyom, sem Tölgyessy nem barátkozó típus.

Akármi is volt az oka, a lényeg az, hogy az Ellenzéki Kerekasztal az utolsó pillanatban belement az Alkotmánybíróság felállításába. Az EKA szakadása előtti hét végén pedig Sólyom László és Tölgyessy Péter a legnagyobb egyetértésben dolgozott az Alkotmánybíróságról szóló törvény kodifikálásán...

A rendszerváltó megállapodás

Szeptember 18-án este felmegyek Bártfay Palihoz, s együtt nézzük a televíziót. Élő közvetítés a Nemzeti Kerekasztal plenáris üléséről. Egyetlen napirendi pont a tárgyalásokon kidolgozott megállapodás ünnepélyes aláírása. De fogalmunk sincs, hogy végül is lesz-e aláírás vagy sem. Egész nap senkit sem lehetett elérni. Dél előtt EKA-ülés volt, azután a középzsint egyeztetett, s mindez eltartott a plenáris kezdetéig.

Tegnap este telefonon beszéltem Szabad Györggyel. Optimista volt, azt mondta, néhány kérdést kell már csak tisztázni a megállapodás aláírásához. Az SZDSZ ugyan továbbra sem akarja elfogadni az elnökválasztással kapcsolatos kompromisszumot, de ő bízunk benne, hogy a holnapi EKA-ülésen sikerül őket meggyőzni.

– Végül is azokról a törvényekről van szó – próbálom alátámasztani optimizmusát –, amelyek kidolgozásából igencsak kivették a részüket.

– Nem hiszem, hogy vállalnák a felelősséget a megállapodás meghiúsulásáért – jelenti ki, majd lélegzetvételnyi szünet után azért hozzáteszi: – legalább is remélem...

Pontban hétkor bekapcsolnak a Vadászterembe. Mindenki komoly, ünnepélyes. Tölgyessy idegesnek látszik, lehet azért, mert ma ő az EKA soros szóvivője. Az ülést az Egyesült Államokban tárgyaló Szűrös helyett a parlament alelnöke vezeti. Elsőként Nyers Rezsőnek adja meg a szót.

Az MSZMP elnöke ünnepélyes bevezető után rövid, lényegre törő beszédet mond. Egy Kossuth-idézettel indít, majd kicsit fényezi a pártját: ők indították el a reformokat. Megvédi a parlamentet, elfogadhatatlannak ítéli a képviselők visszahívása iránti ellenzéki akciókat, elutasítja a pártok kitiltását a munkahelyekről. Megerősíti, az MSZMP vállalja a szabad választásokon történő megmérettetést, de az ország stabilitása érdekében fontosnak tartja, hogy az úgymond többesélyes választások előtt, még az idén sor kerüljön az elnökválasztásra. Végül is korrekt, jegyzi meg Bártfay, az idei elnökválasztásról nem is állítja, hogy az többesélyes lenne.

Az Ellenzéki Kerekasztal nevében Szabad György válaszol. Ő még ünnepélyesebb, s ami meglep, rövidebb is, mint az MSZMP elnöke. Ami viszont nem lep meg, Nyers Rezső Kossuth-idézetére Szabad György kettővel válaszol. Elégedetten dőlök hátra a fotelban. – Úgy látszik, minden rendben lesz! – mondom a barátomnak. A Demisz-vezér Nagy Imrének a Harmadik Oldal nevében mondott beszédére nem is figyelünk.

Aztán Pozsgay kér szót. Bejelenti, az alkotmánymódosítás hatálybalépésével egyidejűleg az Elnöki Tanács lemond. A köztársasági elnök megválasztásáig az Országgyűlés elnöke fogja ellátni az államfői teendőket. – Még szép – kommentálom a bejelentést. – Hiszen így rendelkezik a közösen elfogadott alkotmánymódosítás. Antall udvariasan, de hasonló tartalommal reagál, mint én a képernyő előtt. Megköszöni a bejelentést, mondván, ellenkező esetben alkotmány sértést követtünk volna el, ami aligha adott volna okot az egyébként jogos ünneplésre. Miután a Harmadik Oldal nevében Nagy Imre is egyetért, az elnök felkéri a feleket a megállapodás aláírására.

S ekkor robban a bomba. Tölgyessy Péter az Ellenzéki Kerekasztal soros szóvivőjeként bejelenti, hogy a köztársasági elnök megválasztásának kérdésében az Ellenzéki Kerekasztal nem tudott egységes álláspontot kialakítani. Őt szervezet elfogadja a közvetlen elnökválasztást és azt, hogy erre a parlamenti választás előtt kerüljön sor. A négy másik szervezet viszont ezt nem tudja elfogadni. Először az öt szervezet nevében Antall József fog nyilatkozni, majd utána a kisebbségben maradt szervezetek teszik meg nyilatkozatukat.

Ezek szerint mégsem lesz aláírás! Alig tudok figyelni Antallra, aki nyugodt hangon fejtegeti, hogy az öt szervezet olyan alkotmánymódosítást fogadott el, amely Magyarország államformájaként visszaállítja a köztársaságot. Azt a köztársaságot, amelyet az 1945-ben szabadon megválasztott nemzetgyűlés alkotott meg, s amelyet a Rákosi-diktatúra által meghozott 1949-es alkotmány eltörölt. Az Ellenzéki Kerekasztal soha nem kívánt a nép feje fölött alkotmányozni, nem is tette ezt. Ellenkezőleg, éppen hogy visszatért a magyar nép szabad akaratából létrejött nemzetgyűlés által megalkotott köztársasági államformához. Amely egyébként a modern Magyarországot jogilag megalapozó 1848. évi III. törvénycikkre épül.

Mindezt sokszor hallottam Antaltól, különböző formában. Addig mondta, míg végül mindenki elfogadta. Logikus és meggyőző gondolatsor. Szép és ráadásul igaz is. – De vajon hányan értik azok közül, akik a televízió előtt próbálják követni az eseményeket? – teszi fel a kérdést Bártfay Pali.

– Az MSZMP feladta korábbi álláspontját, s elfogadta az Ellenzéki Kerekasztal javaslatát – folytatja Antall. – Az öt szervezet pedig realitásnak tartotta az MSZMP igényét, hogy a stabilitás megőrzése érdekében még a parlamenti választások előtt válasszuk meg a köztársasági elnököt. A jelenlegi parlament nem rendelkezik kellő legitimitációval, mivel nem szabad választás útján jött létre. Illegitim parlament pedig nem választhat legitim köztársasági elnököt. Ezért az Ellenzéki Kerekasztal többsége egyetért azzal, hogy egyetlen esetben, az első alkalommal közvetlenül a nép válassza a köztársasági elnököt. Mert meg van győződve arról, hogy a magyar nép sohasem hoz közvetlenül rossz döntéseket.

Jó beszéd volt, mégis alig vártam, hogy véget érjen. Tölgyessyre vagyok kíváncsi, aki hangsúlyozottan az SZDSZ nevében beszél ugyan, de tudom, hogy ő mondja el a lényeget, a Fidesz, a Liga és a szocdemek nyilván csatlakozni fognak.

Tölgyessy azzal indít, hogy az Ellenzéki Kerekasztal azért ült le a tárgyalóasztalhoz, hogy a kormányzó párttal közösen elhárítsa a szabad választások és a demokráciához vezető átmenet útjában álló akadályokat. Aztán leszögezi, hogy a feladatot csak kisebb részben sikerült teljesíteni. – Ez azért erős túlzás – mondom indulatosan, s nem tudok ülve maradni. – Hiszen van egy jó választójogi törvény és egy párttörvény, egy Btk.-módosítás, és itt van a köztársasági alkotmány. Ezeket Tölgyessy is megemlíti, de hozzáteszi, hogy más alapvető kérdésekben az MSZMP minden engedmény elől elzárkózott. Nem hajlandó elszámolni a vagyonával, megszüntetni a munkahelyi szervezeteit, felosztatni a munkásőrséget. Ugyanakkor ragaszkodik ahhoz, hogy a köztársasági elnököt még a parlamenti választások előtt megválasszák.

– Hát persze, hogy ragaszkodik – vitatkozom a képernyővel. – Első pillanattól kezdve tudtuk, hogy ehhez ragaszkodni fog. Különben sincs olyan egyez-

ség, ahol az egyik fél elképzelései maradéktalanul érvényesülnek, a másikéi pedig egyáltalán nem. Ez még egyenrangú felek között is elképzelhetetlen. S hol vannak itt egyenrangú felek?

– Várj – szól közbe a barátom. – Most mondja a lényegét.

Újra a képernyőre figyelek. Tölgyessy azt fejtegeti, hogy az SZDSZ ilyen körülmények között nem látja biztosítottak, hogy a választások valóban szabadok lesznek. Mielőtt ezt kommentálhatnám, tényleg kimondja a lényegét: az SZDSZ nem írja alá a megállapodást, de nem él vétőjogával, mert nem akarja megakadályozni, hogy az Ellenzéki Kerekasztal szervezeteinek többsége aláírja azt. Egyszerre ugrunk fel a helyünkről: Hát akkor mégiscsak lesz megállapodás! Aztán hirtelen megüti a fülemet a tavalyi Duna-tüntetésekéről jól ismert szlogen: „Döntsön a nép!”

– Mit mondott? – kérdezem meglepődve.

– Az SZDSZ népszavazást kezdeményez – feleli Bártfay. – Nem is rossz ötlet – teszi hozzá elismerően.

Szerintem sem. De a lényeg az, hogy nem vétőznak. Népszavazás ide vagy oda, megnyílt az út a szabad választásokhoz.¹⁰

Kövér László felszólalását még meghallgatom, amelyben az MSZMP tárgyalási magatartását kifogásolja, és a Fidesz nevében csatlakozik az SZDSZ által felolvasott nyilatkozathoz, aztán felálllok. Itt már úgyse történik semmi. Bemegyek a Parlamentbe. – Velem jössz? – kérdezem Bártfaytól. – Nem – válaszolja a barátom. – Inkább felbontok még egy üveg bort. Az ijedségre – teszi hozzá vigyorogva. Később elmeséli, hogy Kövér és Pozsgay között még volt egy pengeváltás, amelyben a hosszú hajú ellenzéki leverte a jól fésült államminisztert...

Kocsiba pattanok, felrohanok a Parlament fölépcsőjén, s még meg tudom ölelni Szabad Györgyöt, gratulálni neki, hogy sikerült tárgyalásokkal elérni a rendszerváltást! Számomra ő a demokratikus átalakulás első számú hőse. Miközben nem tartom ördögtől valónak az SZDSZ népszavazási kezdeményezését sem. A főszó a ellenzéken belül az MDF és szövetségesei, akik aláírják azt a megállapodást, ami lehetővé teszi, hogy szabad választások legyenek Magyarországon. De van néhány dolog, amit a tárgyalásztalnál nem lehetett elérni. Erre jó a népszavazás. Ettől még valamilyen formában fenn lehet tartani az ellenzéki pártok együttműködését. Úgy gondolom, ebből jól is ki lehet jönni. De azért van bennem hiányérzet. Ez volt a rendszerváltozás meghatározó pillanata. Milyen jó lett volna együtt ünnepelni!

A rendszerváltó megállapodástól a szabad választásokig

Racionális politikai húzás – vagy inkorrekt magatartás

A Magyar Nemzet szeptember 19-ei számában a háromoldalú tárgyalásokon történekről szóló tudósítás mellett, a Független Jogász Fórum szeptember 16-ai állásfoglalását is nyilvánosságra hozzák, az EKA megszűnése utáni ellenzéki együttműködés fontosságáról. Méghozzá szokatlan módon teljes terjedelmében.

A következő hetek eseményei megerősítik, hogy az állásfoglalásban megfogalmazott aggodalom nem volt alaptalan. Minden jel arra mutat, hogy az Ellenzéki Kerekasztal valóban megszűnt, a sajtóban pedig egyre nagyobb teret kapnak az ellenzéken belüli nézeteltérések és vádaskodások. A választmányban megtárgyaljuk a kialakult helyzetet, és újabb kezdeményezésre szánjuk el magunkat. Ellenzéki politikai egyeztető fórum létrehozását javasoljuk a választásokig terjedő időszakra, annak érdekében, hogy a választási harc ne irányuljon egymás lejáratására és ne vezessen az ellenzék hitelének a csökkenésére. A kezdeményezésből az általunk megszűntnek minősített EKA szervezetei közül kihagyjuk a Bajcsy-Zsilinszky Társaságot, a Ligát és a Néppártot. Az előbbi kettőt, mivel deklaráltan nem pártok, az utóbbit pedig azért, mert a választmányon belül azok voltak többségben, akik a Néppártot nem tekintették ellenzéki szervezetnek. Antall József az MDF nevében írt válaszelevelében a meghívást, a Néppárt mellőzésére hivatkozással, udvariasan elhárítja. Hiába jön el a többi meghívott a büntetőjogi tanszék legendás könyvtárába, a találkozó arra szorítkozik, hogy ismertetem velük Antall levelét, kicsit elbeszélgetünk, majd mindenki hazamegy.

Mi pedig beülünk Bártfayval a Vén Diákba, ugyanúgy, mint jó fél évvel ezelőtt, az EKA létrejötte után. Csak most nem ünnepelünk, hanem boszszankodunk. Még mielőtt a megrendelt bort a pincérnő kihozta volna, abban azért megegyezünk, hogy az MDF távolmaradásának az igazi oka nem a Néppárt mellőzése volt. Ha eljönnek és ragaszkodnak a Néppárthoz, a többiek simán belementek volna, vélekedik Bártfay, mire én hozzáteszem:

– Szerintem nem jól csinálják. A saját szempontjukból sem. Nem lenne szabad megsértődniük. Inkább azt kellene kommunikálniuk, hogy mi, az ellenzék

¹⁰ Az EKA-sztori dióhéjban: <http://konyai.hu/v10>

meghatározó ereje megállapodunk a hatalommal a demokratikus átalakulás feltételeiben, miközben szabadcsapataink, az SZDSZ, a Fidesz s a többiek a népszavazással kikényszerítik azt, amit a tárgyalóasztalnál nem sikerült elérnünk...

– Persze lehet, hogy ma már ennek semmi realitása – folytatom a spekulációt –, azok után, hogy a liberálisok megalkuvással, sőt már-már árulással vádolják Antallékat.

– Hát mi legalább megpróbáltuk – emeli fel poharát a barátom.

– Meg. Csak semmire se mentünk vele – iszom ki egy hajtásra a boromat.

* * *

1994 tavaszán a Magyar Televízió többrészes vitaműsort rendez a rendszerváltásról. A vita résztvevői az EKA hajdani főszereplői, Szabad György az MDF részéről, Tölgyessy az SZDSZ-től, Orbán a Fidesztől, s én, mint aki kezdeményeztem az Ellenzéki Kerekasztalt. Amikor az aláírás – nem aláírás kérdésköréhez eljutunk, Szabad indulatosan kifejti, hogy az SZDSZ és a Fidesz részéről etikátlan magatartás volt, hogy nem írták alá a megállapodást, és felelőtlenül kockára tették a közösen elért eredményeket. Az addig barátságos, a korábbi együttműködés hangulatát idéző beszélgetés légköre egyszerre megváltozik.

Próbálom menteni, ami menthető. Azért is, mert ebből nem lehet jól kijönni. Szabad házelnök, én belügyminiszter vagyok, partnereink pedig – ha nem tekintjük a médiaviszonyokat – hatalom nélküli ellenzékiek. Így pedig Szabad György erkölcsi alapú felháborodása egészen más aspektusba kerül. Hivatkozom arra, hogy a népszavazást kezdeményezők nem vétőzték meg a megállapodást, és hogy az alapvető kérdésekben továbbra is egyetértettünk. Sőt, egyetértünk ma is. Amikor kijövünk a stúdióból, a házelnök gyávanak minősíti a belügyminisztert...

* * *

2004. szeptember 18-án Szili Katalin, az Országgyűlés szocialista elnöke megemlékezést szervez a rendszerváltó megállapodás 15. évfordulójára. Az előadók Pozsgay, Szűrös, Szabad és én, valamint a Harmadik Oldal részéről még valaki. Szabad György, bár a jobboldalon időközben hegemon pozícióba került Fidesz politikájának a támogatója, az aláírás megtagadását és a népszavazás kezdeményezését mégis ugyanúgy erkölcsi alapon, s ugyanazzal az indulattal utasítja el, mint ahogy annak idején tette...

* * *

Szabad György bűnnek tartotta az aláírás megtagadását, a népszavazás kezdeményezését és az Ellenzéki Kerekasztal ellehetetlenítését. Meggyőződése volt, hogy a szeptember 18-ai megállapodásból továbblépni csak az egység megtartásával lehet. Úgy vélte, a megállapodás rögzítette és számon kérhetővé tette az addig elért eredményeket, és erre támaszkodva lehet majd a tárgyalóasztalnál érvényesíteni azokat a célkitűzéseket, amelyekkel szemben az MSZMP akkor még ellenállt. A népszavazással azonban az SZDSZ és a Fidesz más útra lépett. Kockázatos útra. Szabad Györgytől pedig mi sem állt távolabb, mint a hazardjáték – kivált a haza kockázatára.

Én akkor már hónapok óta csak a szakbizottságban dolgoztam, s nem éltem át azt, amit Szabad. Azt, hogy a közös ellenzéki ügy, amelyet mindketten az ország ügyének tekintettünk, egyre inkább hatalmi csatározásoknak rendelődik alá. Mindezt kívülről szemléltem, ezért realitásnak fogtam fel az EKA felbomlását, és érzelmileg nem kavart fel az ügy. Talán ezért is tudtuk felismerni és a Jogászforum tanácskozásán már szeptember 16-án kimondani, hogy az eredményes tárgyalások után megkötött megállapodással az EKA betöltötte hivatását, ezért megszűnik. Szabad viszont részt vett az Ellenzéki Kerekasztal belső vitáiban, amelyeket mindig sikerült kompromisszummal lezárni. S nem tudta elfogadni, hogy a helyzet az utolsó hetekre megváltozott. Hogy – miután a szabad választások törvényi feltételeiben sikerült megegyezni az állampárttal, s ezzel a tárgyalások fő célja teljesült – a dolog már nem elsősorban az országról, hanem a hatalomról szól. Mélységesen inkorrektnek tartotta, hogy miközben a megállapodás előnyeit a liberálisok is élvezik, annak ódiáját a szövetségeseikre hárítják, s ráadásul alaptalanul vádaskodnak.

Valószínűleg azt is zokon vette, hogy az SZDSZ a délelőtti EKA-ülésem elmulasztotta szövetségesei tudomására hozni, hogy este népszavazást akar kezdeményezni. A szabaddemokraták nyilván biztosra akartak menni: mindenkit meglepve bombát robbantani, a televízió nyilvánossága előtt indítani az akciót. Szabad György erkölcsi alapú politikai felfogását sértette, hogy elmaradt a szövetségeseink korrekt tájékoztatása.

Ugrás a jövőbe

Húsz évvel később Kövér Lászlótól tudom meg, hogy a szabaddemokraták előttük is titkolták, mire készülnek. Ő is a Tölgyessy által felolvasott nyilatkozatban hallott először a népszavazásról.

Kövér a Fidesz második embere. Így volt ez húsz évvel ezelőtt és azóta is egyfolytában. Bár az egyik EKA-ülést követően Orbán azt mondta nekem, hogy mindez csak a látszat. Valójában Kövér az, aki kitalálja a dolgokat, ő

sági indexünk alig növekedett. Fontos volt, hogy az egyéni képviselőjelöltek – ha nem is szereznek közvetlenül mandátumot – minél több töredékszavazatot hozzanak a Néppárt listájára. Ez volt az egyetlen alkalom, hogy egyéni jelöltként is elindultam. A jelszavunk: „A közép jobb! Jobb, mint a bal, s jobb, mint a jobb!” Szórolapomra rátettem egy fényképet, az egyik oldalamon Bene Ferenc, a másikon Törőcsik András. Az aláírás: „Íme, a két legendás center között is én vagyok középen.” A felvétel az előtt a futballmérkőzés előtt készült, amelyen belügyminiszterként az Újpest öregfiúk csapatában játszhattam.

Ott indultam, Budapest VII. kerületében. Az olimpiai járadék révén az élsportolók körében nagy népszerűsége tettem szert. Papp Lacival és családjával megbeszéltem, hogy csináltatunk egy karikatúrát, amelyet használhatok a kampányban. Régi focistatársam, Füzér József elkészítette a karikatúrát: én a könyvem címét mondom, amelyet több ezer példányban kiküldtünk a választóknak: „Győzelemre születünk!” Papp Laci pedig a vállamra téve kezét kijelenti: „Ha ő nyer, akkor mi nyerünk!” A pesti Csikágóban, ha valami, akkor ez nyerő lehet, gondoltam.

Elvittem a Papp családhoz az elkészült rajzot, hogy aláírassam a háromszoros olimpiai bajnokkal. Papp Laci felesége és a fia hímezett-hámozott, ők nagyon kedvelnek engem, hiszen a járadék meg minden, egyébként is vallásos emberek, de jól ismerik a kommunistákat, úgy néz ki, ők fognak győzni, akik Lacit nem engedték, hogy profi karrierje csúcsára elérjen, félnek, hogy

Bene Ferenc és Törőcsik András, a két válogatott center között

'98-as kampányrajz Papp László háromszoros olimpiai bajnok ökölvívóval

bosszút állnának. Mondom, ma már azért nem olyan világ van, egyébként is, szerintem a Fidesz lesz a nyerő. Lehet, mondták, de az biztos, hogy nem a Néppárt. Nem vitatkoztam tovább, megköszöntem a kávé és elbúcsúztam a Papp családtól, Lacit megöleltem.

1998-ra a Fidesz meg is szerezte az MDF és a kereszténydemokraták hajdani szavazóinak többségét, a Néppárt és a KDNP pedig kiesett a parlamentből. Az ötszázalékos küszöbötől a Demokrata Fórum is elmaradt, viszont egy frakciónyi MDF-es a Fidesszel közös jelöltként bejutott a parlamentbe, s Orbán Viktor alakíthatott kormányt. Igaz, csak Torgyán József segítségével.

A négyévi szocialista-szabaddemokrata kormányzás után hivatalba lépő ifjú miniszterelnököt mint Antall József méltó utódát fogadták a jobboldal táborában. A néppártosok a parlamenten kívülről támogatták Orbán Viktor kormányát, de a mi köreinkben azért kisebb volt az elragadtatás. Szuhay Balázs, a kitűnő humorista – tagja volt a Néppárt választmányának – nagy sikert aratott egy felszólalásával.

– Antall Józsefnek volt egy nagy előnye – fejtegette –, az, hogy úriember volt és demokrata. De Antall Józsefnek volt egy nagy hátránya is – folytatta –, hogy úriember volt és demokrata. Nos – tette hozzá –, a helyzet az, hogy Orbán Viktor sem Antall József előnyeivel, sem hátrányaival nem rendelkezik.

* * *

Wéber János az első ciklusban az Igazságügyi Minisztériumban helyettes államtitkár volt. 1996-ban az MDF jelölése alapján tagja lett az Országos Rádió és Televízió Testületnek, ami viszont államtitkári besorolást jelent. – *Még egy választási vereség – jegyezte meg egyik barátja –, s valószínűleg miniszter lesz belőle.*

Megválasztása után nem sokkal Wéber kilépett az MDF-ből, s alapító tagja lett a Néppártnak, amely 1998-ban nem jutott be a parlamentbe. Wéber viszont az újabb választási vereség után – ha nem is lett miniszter – tagja maradhatott az ORTT-nek, miután titkos szavazáson az MDF-frakció újra őt jelölte. Annak ellenére, hogy Dávid Ibolya pártelnök, Balsai István frakcióvezető s Boross Péter volt miniszterelnök az ellenfelét támogatta. Megkérdeztem, hogyan csinálta, hiszen aki számít az MDF-ben, az mind ellene volt. – *Ez igaz – válaszolta –, de azok voltak többen, akik nem számítanak.*

* * *

Aztán kormányok jöttek, mentek, de 2009-ig – az MDF parlamenti frakciója megszűnéséig – Wéber az ORTT tagja maradt. Így a balatonőszödi kormányüdüloben a többször is változó kormányzati garnitúrát közelről tanulmányozhatta. Orbán Viktorról is volt néhány története:

– *Őszödön a foci 1998 előtt is mindennapi program volt. Ebéd után egy-két sör, aztán egy kispályás játék, majd újra sörözés, ez volt a rend. A választás után viszont megjelent Orbán, s minden megváltozott. Az első alkalommal egy csapatban voltunk, én a védelemben, ő elől. Néhány perc után hátraszaladt: „Te jobblábas vagy, János, mondja, akkor miért játszol balhátvédet?” Azért, mondom, mert ott van árnyék. A szemvillanásán láttam, hogy valamit nagyon elrontottam.*

A következő alkalommal egymás ellen játszottunk. Orbán csatártársa rám vezette a labdát. Tudod, nem vagyok olyan ügyes, ráadásul kicsit több sört is ittam ebéd után. Tény, hogy miközben hátráltam, teljes százkilencven centiméterrel hanyatt estem. Mindenki szörnyülködött, a csatár, aki rám vezette a labdát, oda-jött, hogy segítsen. Mire Orbán rákiáltott: „Először berúgod, s aztán segíted fel!”

A harmadik alkalommal egyikünk se játszott, néztük a fiatalokat. Az egyik tizenöt év körüli srác túlvezette a labdát az oldalvonalon, mire Áder János házelnök, aki beszállt a játékba, rászólt, hogy kinn volt a labda. „Oké”, mondta a srác, s odaadta Ádernek, hogy bedobja a taccsot. Orbán odalépett a sráchoz, s azt mondta: „Tanuld meg, az ellenfél mindig hazudik!”

A sport azért is remek dolog, mert mindenkiből kihozza azt, ami benne van. Horn Gyula állítólag csalt tenisz közben. Mozogtak a vonalak, ahogy mondani szokás. Nos, Orbán Viktor nem csalt. De győzni akart, mindenáron.

* * *

Az Országgyűlés házbizottságában a frakcióvezetők konszenzussal hozták meg döntésüket. Ha végképp nem tudnak megegyezni, akkor a házelnökre marad a döntés. Az üléseken nincs jelen a sajtó, így nem a „szereplésre”, hanem az érdemi vitára lehet koncentrálni. Amikor Antall miniszterelnökké választása után én lettem az MDF frakcióvezetője, Orbán Viktor egy javaslat-tal állt elő. Nem emlékszem már, hogy mi volt a tartalma, de arra igen, hogy szót kértem, s vitába szálltam vele, mire ő bejelentette:

– *Visszavonom a javaslatot:*

– *Ne viccelj, Viktor – tiltakoztam –, fejtsd ki az érveidet, hátha neked van igazad.*

Orbán elhárította a gesztusomat:

– *Több szavazatot kellett volna kapni a választásokon – vonta meg a vállát.*

* * *

1998 és 2002 között – a Fidesz hathatós igyekezete nyomán – tovább folytatódott a jobboldal centralizációja. A négyévi Fidesz-kormányzás alatt a Kiszgazdapárt és a MIÉP felmorzsolódott. A Dávid Ibolya által vezetett MDF és a Néppárt összefogásán alapuló s a kisebb jobbközép pártmaradványok megszervezésére irányuló Békejobb kezdeményezésből az MDF kiszállt és a Fidesszel közös listán indult a választásokon. Így nem maradt olyan jobbközép alakulat, amelyet elfogadhattak volna azok a jobboldali vagy középen álló szavazók, akik a Fideszt elutasították. Ezek tehát vagy nem mentek el szavazni, vagy a Medgyessy Péter által vezetett MSZP-listára, esetleg az SZDSZ-re szavaztak. A Békejobb helyén az utolsó pillanatban összetákolta Centrum halászott ugyan el középen álló szavazókat a balliberális pártoktól, de a nagyon is vegyes összetételű és új alakulat rendelkezésére álló néhány hónap kevés volt a parlamentbe jutáshoz. Mindez oda vezetett, hogy az MSZP és a választáson önálló politikai erőként induló SZDSZ együttesen több mandátumot szerzett, mint az MDF-fel közös listán indult Fidesz, amely így ellenzékbe került.

A 2002-es kudarcból Orbán nem azt a tanulságot vont le, hogy a kormányzati pozíció visszaszerzéséhez önálló jobbközép partnerre van szükség. Ellenkezőleg: folytatta a jobboldal homogenizálására irányuló politikáját. Meghirdette az *Egy a tábor, egy a zászló* stratégiát azzal a céllal, hogy – a jobbközép pártok maradványainak beolvasztásával, valamint az önállóságát konokul őrző MDF megtörésével, vagy ha ez nem sikerül, akkor elszigetelésével és csatlakozni kész politikusainak a befogadásával – egyetlen erős és egységes politikai erő álljon fel a balliberális koalícióval szemben.

2006-ra a stratégia megvalósulni látszott. A jobbközépen egyedül az MDF maradt meg a Fidesztől független politikai erőként, az is jelentősen meggyen-

gölve. A néppártosok maradéka egy formális pártegyesítéssel ugyan visszatért az MDF-be, amelynek viszont egy meghatározó része ezt megelőzően, Lezsák Sándor vezetésével, a Fideszhez csatlakozott. Az elvárt siker ennek ellenére elmaradt. A 2006-os választásokon a Fidesz ellenzékéből sem tudott nyerni. Az MSZP és az SZDSZ ismét megszerezte a parlamenti mandátumok többségét, és a balliberális koalíció folytathatta a kormányzást. Ráadásul az MDF is bejutott a parlamentbe, tehát az *Egy a tábor, egy a zászló* ebből a szempontból is kudarcot vallott.

Fél évvel a 2010-es választások előtt azonban – amikor Kövér Lászlót felkeresem – a Fidesz népszerűsége az egekben, az MSZP a kispártiság határára került, az SZDSZ gyakorlatilag megszűnt, a végsőkéig elgyengült MDF pedig kétségbeesett küzdelmet vív a megmaradásért. Orbán Viktor – aki a választási vereségek ellenére is mindvégig a Fidesz élén maradt – nyolc év elteltével megerősödve térhet vissza a hatalomba. Néhány héttel korábban – a Somogy megyei Kötcsén *Polgári piknik* néven évről évre megszervezett fideszes rendezvényen – Orbán Viktor figyelemre méltó beszédet mondott. (Érdekesség: Antall József ősei 1703-ban a török elleni harcokban szerzett érdemeikért a királytól Kötcsén kaptak birtokot, amelyhez egyébként még három közeli falu, Pócsa, Csicsal és Rádpusztá is tartozott.) Kötcsi beszédében Orbán kifejtette, reális az esély, hogy a duális erőterrel szemben a következő tizenöt-húsz évet egy *centrális politikai erőter* határozza meg, amikor is egy nagy kormányzó párt hitelesen képviseli és érvényesíti a nemzeti érdekeket.

Valóban úgy tűnik, az *Egy a tábor, egy a zászló* stratégia – a nyolcévi balliberális kormányzás hathatós közreműködésével – a Fidesz hegemoniájának létrejöttéhez, ha tetszik: egy centrális politikai erőterhez vezet. Én ugyan a pluralizmust kedvelem, s egy centrális politikai erőter számomra még kevésbé vonzó, mint a jelenlegi kétpártrendszer, azt azért el kell ismernem, hogy Orbán Viktor nyolc évvel ezelőtt meghirdetett stratégiája – saját maga és az általa vezetett párt szempontjából – végül is sikerre vezetett. Kérdés: hogyan fog élni a miniszterelnök és a Fidesz a várhatóan minden eddiginél nagyobb hatalommal?

* * *

2010 elején járunk, s egyre többen hagyják el a süllyedő hajót. Az SZDSZ már két éve kiszállt a koalícióból, és azóta csak kívülről támogatja a kormányt. Ha az MSZP valamit el akar érni, gyakorlatilag az ellenzéki Fidesszel kénytelen egyeztetni. Ez az oka, hogy Kövér Lászlót is felkeresem, amikor egy jogilag szerintem egyértelmű ügyben politikai akadályokkal találkozom.

A Fidesz Szentkirályi utcai székházában most járok először. A portás azonnal felismer, nevemen szólít. Kissé meglepettnek látszik, de kifejezetten barátságos. Még inkább az, amikor megmondom, kihez jöttem. Tessék csak felmenni a liften, első emelet balra. A titkárnő is nagyon kedves. Már vártuk, mondja, mintha izgult volna, hogy nem jövök. Kopog, beszél a szobába, hogy megjöttem. Két perc, hallom Kövér hangját a félig nyitott ajtón át. Elnök úr elnézését kéri, mondja a titkárnő. Vannak nála, de azonnal végez.

Leülök az egyszerűen, már-már igénytelenül berendezett szobában, s közben eszembe jut a tavalyelőtti húsvét, illetve az akkori sms-váltásunk. Kövér Pilinszkyvel kívánt boldog feltámadást: *„Mert megölhették hitvány zsoldosok / és megszűnhetett dobogni szíve, / Harmadnapon legyőzte a halált. / Et resurrexit tertia die.”* Rögtön válaszoltam, valami olyasmit, hogy az ország állapotát látva nekem inkább egy másik Pilinszky-vers jut eszembe: *„Alvó szegkek a jéghideg homokban. / Plakátmagányban ázó reggelek. / Égvé hagyta a folyosón a villanyt. / Ma ontják véremet.”* Mire azonnal a válasz: *„Nem reggelek, hanem éjjelek.”* Kívülről tudja a verset, konstatalom. Akkor menjen még egy üzenet, gondoltam, s bepötyögtem a mobilomba: *„Szerintem akkor lesz csak feltámadás, vagy valami ahhoz hasonló, ha a majdani győztesek Magyarország állapotáért viselt saját felelősségüket is képesek lesznek beismerni...”*

Ennyi volt a két évvel ezelőtti üzenetváltás, és annyi volt a várakozás is, ameddig mindezt felidéztem. Valóban nem több két percnél. Kezet fogunk, kölcsönös udvariaskodás, jól nézel ki, te sem változtál, aztán hellyel kínált, s ő is lehuppan a szemközti karosszékre. Egyébként tényleg nem sokat változott, s azt hiszem, én is jól nézek ki.

Körülnézek a szobában. Az íróasztal fölött a falon az Orbán-kormány megalakulásakor készült fénykép. A sötétbe öltözött férfiak között egy fehér ruhás hölgyre irányul az ember tekintete. Az MDF-es Dávid Ibolya, a kormány egyetlen női minisztere. Az elmúlt tizenkét évben a két párt fényévnél távolságra került egymástól. S Dávid Ibolya, az MDF elnöke ma első számú közellenségnek számít fideszes körökben. Nem gondoltam volna, hogy az Ibolya fényképét tetted a fejed fölé, csúszik ki majdnem a számon, de az utolsó pillanatban visszafogom magam. Végül is kérni jöttem Kövérhez, nem biztos, hogy most kell próbára tennem a humorérzékét. Inkább gyorsan rátérek a tárgyra, mondván, nem akarom soká feltartani.

– *Talán tudod* – kezdem –, *hogy évek óta én intézem a Sláger Rádió jogi ügyeit. Így közvetlen tudomásom van egy készülő botrányról, amit jó lenne megelőzni.*

Miután a két országos kereskedelmi rádió jogosultsága november közepén lejár – mesélem a történetet –, az ORTT kiírta a pályázatokat. Mindkét rádió szakszerű és korrekt ajánlatot tett, mégis minden jel arra mutat, hogy veszíteni fognak. Egy MSZP-közeli cég ugyanis a Sláger frekvenciájára, egy Fidesz

közele cég pedig a Danubiuséra irreálisan magas díjajánlatot tett, ráadásul formailag is hibás pályázatot nyújtottak be. Az ORTT szocialista és fideszes tagjai mégsem zárták ki a pályázatukat, holott a törvény értelmében ezt kellett volna tenniük. A döntés nyilvánvalóan jogellenes. Miután pedig a Sláger amerikai tulajdon, a Danubius EBRD-érdekeltség, ha törvénytelen módon elveszik a rádiójukat, abból nemzetközi skandalum lesz. Megemlítem, hogy már voltam Balázs Péter külügyminiszternél, aki érti a problémát, és ígérte, beszélni fog a miniszterelnökkel. Jó lenne, ha Orbán is tudna a dologról.

– Az egész valóban egy nagy disznóság, amit az amerikaiak nem fognak annyiban hagyni – teszem hozzá.

– Az amerikaiak! – csattan fel Kövér. – Már eleve nem kellett volna nekik odaadni a frekvenciát.

Sajátos megközelítés, gondolom magamban, és csendesesen megjegyzem:

– Ezek az amerikaiak közel száz embernek adtak munkát tizenkét éven át és nyolcmilliárd forintot fizettek be a költségvetésbe.

– Ezt egy magyar cég is meg tudta volna csinálni – jelenti ki határozottan, majd nyomban hozzáteszi: – Tele van a hócipőm az amerikaiakkal.

Nem látom értelmét az érvelésnek, inkább hangot váltok:

– Egy biztos – mondom –, te aztán nem sokat változtál! Ugyanúgy szídsz az amerikaiakat, mint tizenöt évvel ezelőtt!

– Miért, nincs igazam? Kaptunk tőlük valamit, valaha is?

– Miért? – kérdezek vissza –, az európaiaktól kaptunk? Azok talán jobbak?

– Na, ebben igazad van – és elmosolyodik. – Látod, azért mégiscsak változtam. Megtanultam, hogy az európaiak se jobbak, mint az amerikaiak.

– Gratulálok – mondom erre –, a poén meg nyilván az, hogy az oroszok ellenségek...

Persze tudom, mindez csak játék. A Fidesz atlantista külpolitikát folytat, Orbán az Európai Néppárt alelnöke, ugyanakkor az oroszokkal is jó viszonyra törekszik. Mindebben Kövér is támogatja, csak a lelkének – no meg a felduzzadt szavazótábor radikális részének – szüksége van a kurucos kirohanásokra. Azt is tudom, hogy korrekt módon tájékoztatni fogja a pártelnököt (Orbán Viktort) a Slágerrel kapcsolatos helyzetről és a veszélyekről. Ugyanúgy, ahogy a külügyminiszter a miniszterelnököt (Bajnai Gordont).

Ezért inkább témát váltok, s a régi szép időkre fordítom a szót. Elmesélem, hogy könyvet írok az akkor történetekről, és hogy a memóriámat felfrissítem, áttanulmányoztam az Ellenzéki Kerekasztal jegyzőkönyveit.

– Te, Laci – mondom neki –, mi azért nagyon jók voltunk ott a Kerekasztalnál.

– Ez igaz – mosolyog a bajsza alatt. – Nagyon jók voltunk.

– De te, mára azért nagyon elromlott ez az egész – fejezem be a megkezdett gondolatot, mire hirtelen elkomorodik:

– Igen – mondja –, nagyon elromlott.

Beszélgetésünkben rövid szünet áll be, majd Kövér az, aki visszatér 1989-hez. Az Ellenzéki Kerekasztal, mondja, számunkra kezdettől fogva remek politikai iskola volt. Sokat lehetett tanulni például Szabad Gyuri bácsitól. – Ehhez képest aztán jól felmutattad neki a „Come back Stadinger!” táblát – vetem közbe. – Hát, nem is vagyok rá büszke – vágja rá azon nyomban. Nem túl elegáns dolog két évtizedes sérelmeket felhánytorgatni, de Szabadnak tartoztam ennyivel.

Talán még '90-ben történt, vagy '91 elején, hogy a fideszesek kifogásolták Szabad György egyik házelnöki intézkedését, és Kövér tiltakozásul mutatta fel a táblát. Stadinger igazi régi kommunista volt, aki az ötvenes években különböző gyárakat igazgatott, '78-tól tíz éven át a Fővárosi Tanács elnökhelyettese volt, innen helyezte a párt az Országgyűlés elnöki székébe. Balszerencséjére a parlament éppen ekkortájt került a közvélemény figyelmének középpontjába, így Stadinger alkalmatlansága széles körben nyilvánvalóvá vált, ezért lemondatták. Őt reklamálni Szabad György helyére, tréfának is elég otromba volt. Nem csoda, hogy Kövér ma már restelli a dolgot.

Úgy látszik, egyébként is önkritikus hangulatban van. Azzal folytatja, hogy '90-ben hibát követtek el, amikor úgy értékelték a helyzetet, hogy a szabad választások után immár a koalíció az első számú politikai ellenfél, nem pedig az állampárti utódpart. – Pedig nem ellenetek kellett volna harcolnunk, hanem a szocik ellen – jelenti ki határozottan. Helyeslően bólogatok, s arra gondolok, hogy például az igazságtétel kérdésében együttműködve sikeresebb lehetett volna a rendszerváltoztatás, s hogy ez esetben a második ciklusban talán a Fidesszel együtt kormányozhatott volna a jobb-közép koalíció. Kövér azonban némileg másképp közelíti meg a kérdést. Pár pillanatnyi hallgatás ugyanis így folytatja: – Látunk kellett volna, hogy számunkra az igazi veszélyt a szocialisták jelentik, ti magatoktól is bukni fogtok...

Hogy mi lett a látogatás eredménye? Hát ugyanaz, mint a külügyminiszterrel folytatott beszélgetésé: az égvilágon semmi. Az MSZP és a Fidesz lemutyizta a pályázatot. Megosztottak a frekvenciákon, miközben törvénytelenül kiszorítottak a piacról két korrekt külföldi befektetőt. S vállalták az ezzel járó nemzetközi botrányt, a valószínűsíthető anyagi és politikai következményeket.

* * *

Bő egy hónappal vagyunk a választások előtt. Egy fogadáson összefutok két hajdani slágeressel. Tíz évig dolgoztak a cégnél, ma mindketten munkanélküliek. Persze szóba kerül a pályázat.

– Ha jól belegondolok, ez a kétpártrendszer még rosszabb, mint amilyen az egypártrendszer volt – jegyzi meg az egyik.

– De még mindig jobb, mint amilyen az egypártrendszer lesz! – vágja rá a másik.

– Azért a jogállam mégiscsak működik – vitatkozom velük –, hiszen megnyertük a pert. S ha másodfokon is marad az ítélet, a Sláger újra rádiózhat. Július 1-jén lesz a másodfokú tárgyalás – teszem hozzá.

– Tehát a választások után – állapítja meg az, aki az egypártrendszert emlegette. – Hát... mindenesetre, ha tudsz valami állást, azért szóljál – mondja búcsúzóul.

* * *

2010 áprilisában a Fidesz fölényesen nyeri a választásokat és kétharmados többsége lesz a parlamentben. Orbán Viktor a nagyarányú győzelmet értékelve kijelenti, hogy forradalom zajlott le a szavazófülkékben. Az emberek úgy döntöttek, hogy a Fidesz hozzon létre egy új rendszert Magyarországon. A nemzeti együttműködés rendszerét. Nem hiszek a fülemnek. Az emberek csakugyan döntöttek: menjenek a szocialisták, s jöjjön a Fidesz. De új rendszerről szó sem volt. Nemzeti együttműködéshez pedig szerintem nem forradalmak, hanem kölcsönös kompromisszumok vezetnek. És milyen lesz az a nemzeti együttműködés, amelyet Orbán Viktor vezényel? Aki az erőben hisz, és a kompromisszumot a gyengeség jelének tartja, s aki mindig, minden csatában győzni akar...

Ülök a tévé előtt és arra gondolok, húsz évvel ezelőtt mi őszintén bízunk egy széles körű együttműködésben. Ráadásul a hajdani Ellenzéki Kerekasztalhoz tartozó, a rendszerváltozás iránt egyformán elkötelezett pártoknak akkor nem kétharmados többségük volt a parlamentben, hanem kilencvenszázalékos. Orbánék azonban – és persze mindenekelőtt a szabaddemokraták – 1990-ben nem az együttműködés, hanem a konfrontáció politikáját választották...

* * *

Ami a Sláger Rádió ügyét illeti: a július 1-jei másodfokú tárgyaláson helyben hagyták az elsőfokú ítéletet. Forradalom ide, forradalom oda, gondoltam, a jogállam mégiscsak működik. Immár jogerős bírói ítélet állapítja meg, hogy a Slágertől jogtalanul vették el a frekvenciát. A következmény le van írva a törvényben: el kell venni a rádiót attól, aki jogellenesen kapta meg. Néhány hét múlva a kétharmados többség – visszamenőleges hatállyal – megváltoztatta a törvényt.

Happy end nincs...

A mi időnk lejárt – az MDF viszont átalakul

Az 1989. szeptember 18-át követő időszakban, az ellenzék két szárnya közötti ellentétek kiéleződésével, a Független Jogász Fórum nehéz helyzetbe került. Mi az egység megszervezésével váltunk hitelessé, s azzal, hogy később sem tettünk különbséget az egyes ellenzéki szervezetek között. Most viszont az SZDSZ és a Fidesz lejárató kampányt folytat az MDF ellen, mondván, lepaktáltak a kommunistákkal. Az MDF viszont felelőtlenséggel vádolja a népszavazás kezdeményezőit, és ezzel igyekszik hitelteleníteni őket.

Bármennyire igyekszünk is távol tartani magunkat az ellenzéken belüli konfliktustól, a népszavazás ügyében nem maradhatunk semlegesek. Akkor sem, ha a népszavazási kezdeményezés pártpolitikai indítékai nyilvánvalóak: a nyár folyamán megtartott időközi választások és a közvélemény-kutatások egyaránt jelzik, hogy az MDF a legnépszerűbb ellenzéki párt. A népszavazással a többiek ezt a hátrányukat akarják ledolgozni.

A pártállami parlament a kérdések átfogalmazásával, majd magyarázatok hozzáfűzésével igyekszik manipulálni a népszavazás eredményét. A Független Jogász Fórum ez ellen több nyilatkozatban is fellép. Egy ízben a népszavazás kezdeményezőinek sajtótájékoztatóján is részt veszek, ahol kifejtem a Jogászfórum álláspontját.

* * *

Nem telik bele egy év, és immár a szabadon választott parlament képviselőjeként ülök az alkotmányügyi bizottságban. Az MSZP népszavazási kezdeményezését tárgyaljuk, amely a köztársasági elnök nép általi közvetlen megválasztására vonatkozik. Az SZDSZ javasolja, hogy a parlament fogalmazza át a kérdést, hogy az egyértelműbb legyen. Az egyik prominens szabaddemokrata odasúgja, hogy megvan a kétharmadunk, nyugodtan megtehetjük. Nemet mondok, és nem csupán azért, mert emlékszem még a Független Jogász Fórum hajdani állásfoglalására, amely az SZDSZ akkori véleményével is egybeesett...

* * *

Valamikor 1989. október vége felé Sólyom László megjelenik a Független Jogász Fórum választmányi ülésén. Bár tagja a választmánynak, az üléseken nem szokott részt venni. Amiért most eljött, annak nyomós oka van. Antall kérését tolmácsolja, hogy jó lenne, ha nem kampányolnánk az SZDSZ és a Fidesz népszavazási kezdeményezése mellett. Mondom, mi nem kampányolunk, hanem fellépünk a jogellenes hatalmi manipulációval szemben. – Nincs

készségem, jogászként te is egyetértesz velünk, s nyilván el is tudod osztatni a félreértéseket. Erre talán meg is kérhetünk – teszem hozzá –, attól, hogy párt-politikus lettél, még a Jogászfórum választmányi tagja is maradtál.

Akkor is tudtam, igazságtalan voltam Sólyommal. Bár az MDF elnökségének tagja, attól még nem lett pártpolitikus. Az ő ambíciója kezdettől az volt, hogy pártok felett álljon, s amikor nálunk járt, már minden bizonnyal az Alkotmánybíróság elnöke akart lenni.

Sólyom László egyébként remekül tud azonosulni demokratikus szerepeivel. Amikor megismertük, szelíd környezetvédőként s az alkotmányos jogokért kiálló ellenzéki jogtudósként, piros svájcisapkájában, szolid szónoki képességekkel, abszolút hiteles volt. Nem sokkal az után, hogy az Alkotmánybíróság elnökévé választottuk, feljött hozzánk, nem tudom már, miért, az Orom utcába, de feltűnt, hogy „viselkedik”. Még a járása is megváltozott. Ő egyébként a rendszerváltás óta az első köztársasági elnök, aki civil léte-re mindig a katonai vigyázmenethez hasonló módon igyekszik elvonulni a díszszóelőltől.

* * *

A népszavazás melletti fellépésünk következtében az MDF vezetőivel való személyes viszonyom is elhidegült. Ennek ellenére vendégként meghívást kapok az MDF II. Országos Gyűlésére. Az eseménynek helyt adó Marx Károly Közgazdasági Egyetem aulájában a hatalmas Marx-szoborral szemben, a terem másik végében helyezték el a pódiumot, rajta egy hosszú asztal, mögötte a soros elnökség tagjai. A szobor és az emelvény közötti térségben a küldöttek széksorai. „A legnagyobb ellenzéki párt döntéshozói – villan át az agyamon –, hátat fordítanak a kommunizmus szellemi atyjának.” Első látásra nagyon sokan vannak. Talán ezernél is többen, állapítom meg magamban.

Nagy esemény van készülöben, ezért is tettem eleget a meghívásnak. Elnökököt választ a Fórum, és Antall József az egyetlen jelölt. Tulajdonképpen ő lesz az MDF első elnöke, mert Bíró Zoltán csak ügyvezető volt. Őt az elnökség választotta saját soraiból, nem az országos gyűlés. Antall megválasztása azonban nem csak ezért fontos esemény. Fordulatot jelenthet a Fórum politikájában, ha a Pozsgayhoz kötődő, népi baloldali Bíró Zoltán helyett egy felkészült politikus kerül az MDF élére, aki világleletében szemben állt a kommunizmussal. Bíró lemondásának okáról annyit tudok, hogy MSZMP-s múltjával nem akart terhére lenni a pártjának. A részleteket évekkel később, Kulin Ferenc elbeszéléséből ismerem meg.

Az MDF vezetői sokat vártak az MSZMP kongresszusától, mesélte Kulin. Akkor már nem azt, amit korábban, hogy Pozsgay kerül a párt élére,

hanem azt, hogy puccsot csinál, és híveivel új pártot alapít. Egy nemzeti elkötelezettségű, a múlttól elhatárolódó, demokratikus baloldali pártot, amellyel az MDF a választások után koalícióra léphet. Kulint küldték maguk közül a kongresszusra, hogy kísérje figyelemmel a fejleményeket, az elnökség többi tagja pedig az Ó utcában várta a híreket. Akkor már Antall is részt vett az elnökségi üléseken, jegyezte meg Kulin, meghívottként, tanácskozási joggal.

Amikor kiderült, hogy Pozsgay egyáltalán nem szakított a párttal, hanem együtt menetel a többiekkel, Kulin visszament az Ó utcába, és elmondta, mi történt. Most is magam előtt van a jelenet, mesélte fehér házi dolgozószobában ülve a Kulturális Bizottság elnöke, ahogy Csoóri a hír hallatán az asztalra csapja az előtte lévő dossziét, felpattan a helyéről és indulatosan kijelenti: „Mától kezdve nem ismerem ezt az embert!” Bíró le van törve, azt mondja, ezek után nincs értelme a folytatásnak. Zárt ülést rendelnek el, és csak az elnökség tagjai maradnak a teremben. Ekkorra már mindenki lehiggadt, meséli Kulin, egyértelmű az álláspont, hogy abbahagyni nem lehet, mert sokan bíznak az MDF-ben, őket nem lehet cserbenhagyni. Miután azonban Pozsgayra nem lehet számítani, nincs más lehetőség: stratégiát kell váltani. Nos, fejezi be Kulin a történetet, ez volt az a pillanat, amikor Bíró Zoltán lemondott.

– És hogyan került elő Antall neve? – kérdeztem. Őt Csoóri javasolta, miután az elnökségi tagok közül senki sem vállalta. Csoóri javaslatát viszont az adott helyzetben mindenki elfogadhatónak tartotta. – Nem mondom, hogy nagy volt a lelkesedés – fűzte hozzá Kulin –, de senki sem tiltakozott.

Antall gondolkodási időt kért, majd a megbeszélte időpontban felvázolta elképzelését az MDF jövőjéről. Nincs többé harmadik út, ahelyett a nyugatnémet szociális piacgazdaság kerüljön be a programba, a külpolitikában a semlegesség helyett nyugati orientáció, itthon pedig új szövetségi politika, népi baloldali partner helyett a kiscsapat és a kereszténydemokraták. Kijelentette, akkor vállalja a jelölést, ha ezt a koncepciót az elnökség a magáévá teszi, és titkos szavazáson, kétharmados többséggel támogatja. – Igen – jegyeztem meg –, ez volt az a szavazás, ahol mindenki Antall mögé állt, egy ellenszavazat volt és Lezsák tartózkodott. – Így van – erősítette meg Kulin –, Lezsák Sanyi ezt a szavazás után közölte is, mondván, hogy ő nem ismeri Antallt közelebbről.

Nem mintha kételkedtem volna a Kulin által elmondottakban, de egyszer Antalltól is megkérdeztem, hogy szó volt-e arról 1989 októberében, hogy Pozsgay megpuccsolja az MSZMP utolsó kongresszusát, új pártot csinál, amely koalícióképes lehet az MDF-fel.

– Bíró és Csoóri ebben gondolkodott – felelte Antall –, és az is lehet, hogy Pozsgay megígérte nekik. Én azonban tudtam – folytatta –, hogy ha korábban gondolt is erre, bár akkor se volt hozzá bátorsága, szeptember 18-a után esze

ágában sincs kiugrani az állampártból, hiszen tőlük remélhette álmai beteljesülését, a köztársasági elnöki tisztséget!

– Pozsgay pontosan abban volt érdekelt, ami történt – jelentette ki. – Hogy egy olyan új párt jöjjön létre, amely megszabadul az ortodox kommunistáktól, magyarázta, de az MSZMP jogutódjának nyilvánítja magát. És nekünk is ez volt az érdekünk – tette hozzá –, hiszen egy új pártba a régi párttagoknak a töredéke lép csak be.

– Arról nem is beszélve – mosolyodott el –, hogy egy valamire való ellenzéki párt nem állhat össze egy kommunista utódpárttal.

* * *

Bálint B. András barátommal futok össze, aki újságíróként van jelen a gyűlésen. Csakhamar a büfében kötünk ki. Amikor meghalljuk, hogy az elnöki tisztségre jelölt Antall József a következő felszólaló, felhörpintjük a sörünket és közelebb megyünk.

A kerekasztal-tárgyalásokon szeptember 18-án megszületett megállapodás alapján az Országgyűlés már elfogadta a köztársasági alkotmányt, a párttörvényt, az új választójogi törvényt és a Btk. módosítását. Antall mégsem triumfál. Utal arra, hogy az MDF nélkül mindez nem jöhetett volna létre; de sokkal inkább a felelősségről beszél. Értékeli a kialakult helyzetet, az ország, s benne az MDF jövőjét. Kifejezetten tetszik, amit mond, s az is, ahogy mondja. Az elnökválasztás előtt nem hízeleg a küldötteknek, hanem kijelöli az irányt. – Miután sikerült megteremtenünk az alapokat – mondja –, a cél immár a szabad, demokratikus, jogállami Magyarország megteremtése. Nemcsak kimondva a törvény által – teszi hozzá –, mert, ahogy Eötvös József mondta, a demokráciát nemcsak kimondani, hanem organizálni kell. Többször visszatér a stabilitás fontosságára. Egyértelművé teszi, hogy Magyarország demokratikus átalakulásában nem juthattunk volna ilyen messzire, ha nem változik meg a szovjet–amerikai viszony, s kijelenti, hogy egy kis ország számára továbbra is ez a legfőbb garancia. Megjegyzi, hogy a megnyitón együtt ülhetett itt és egymástól nem távol Palmer amerikai és Sztukalin szovjet nagykövet is! Méltatja a szeptember 18-ai megállapodást, amely megteremtette a demokratikus magyar jogállamot. – Az Országgyűlés tegnap elfogadta a Kerekasztal által megalkotott törvényeket, s ezzel történelmi tettet hajtott végre – hangsúlyozza –, a parlamentben mégsem volt nyoma az ünnepélyes hangulatnak. Egyszerűen nem vették észre, hogy történelmit alkottak – jegyzi meg –, de nekünk mindenképpen át kell éreznünk e történelmi időszak nagyszerűségét. Először hallom arról beszélni, amit az MDF irányzatainak későbbi vitái kapcsán majd többször megismétel, hogy a magyar politikának van három gyenge pontja: az oportunizmus, a doktrinerség és a kocsmapolitika. Az MDF-nek mindhárom veszélytől óvnia

kell magát. A kereszténydemokrata értékrend elfogadása nem jelenti azt, hogy az MDF ideológiai párt lenne. Európában az ateisták is keresztények – mondja.

* * *

Remek beszéd volt, mondom a barátomnak, a tapsot túlkiabálva. András elismerően bólogat, majd javasolja, hogy tegyük át a székhelyünket a „Pipa-tanszékre”. Itt már úgysem történik semmi, mondja, Antall az egyetlen jelölt, nyilván elnökké választják. De nagyon nem mindegy, hogy milyen többséget kap, vitatkozom vele. Egy ilyen beszéd után, teszem hozzá, ami azért nagyon más volt, mint amelyet ezek a fiúk Bírótól, Csoóritól vagy Für Lajostól hallhattak. Végül megegyeztünk, hogy kivárjuk a titkos szavazást és az eredményhirdetést, aztán „futótűzként menekülünk”, ahogy a barátom fogalmazott.

* * *

A Pipa-tanszék a közgázhallgatók által kedvelt kocsmá a Nagycsarnok oldalában lévő Pipa utcában, az egyetem mögött. Mi abban a rövid időszakban kedveltük meg, amikor közös barátunk, Sass László talán másfél szemeszter erejéig a Közgázra járt. Különleges előnynek számított, hogy a Csarnok miatt reggel ötkor nyitott, akkor, amikor a többi szórakozóhely már bezárt. Hajnali közönsége két, egymástól elég eltérő szocializációjú társaságból tevődött össze, akik mégis egész jól megérttek egymással.

Egyrészt ott voltak a Csarnokban dolgozó rakodómunkások. Őket a pulton felsorakoztatott feleségek tucatjai várták, amikor felhúzták a rolókat és kinyitották az ajtót. Másrészt a hajnalban bezárt szórakozóhelyekről átjöttek azok, akik szerették volna folytatni vagy levezetni az éjszakai mulatozást. A mi csapatunk főképp ösztöndíjosok idején csatlakozott az állandó vendégek köréhez. Pálinkát sohasem ittunk, de az átvirrasztott éjszaka után jólesett a meleg bableves, ami előző napról mindig megmaradt, esetleg egy „gyógysör”, inkább csak a rend kedvéért.

Amikor a gorbacsovi száraz törvény hazai, liberálisabb változatoként megtiltották, hogy reggel kilenc előtt szeszes italt szolgáljanak fel, a Pipa-tanszék forgalma jelentősen megcsappant. Mi akkoriban már nem jártunk ide, hiszen véget értek a gondtalan diákévek, de megbízható csarnoki források szerint a rakodómunkások alkoholfogyasztása semmit sem csökkent, sőt inkább növekedett. Korábban munkakezdés előtt fejenként általában két felest dobtak be. A rendelkezés meghozatala után ketten adták össze egy félliteres pálinka árát, amit előző nap megvettek a Közértben, s ha már megvolt, persze meg is kellett inni...

* * *

Néhány perce még ott voltunk a Közgázon, ahol mindenki joggal hihette: ez már egy más világ, mint ami tegnap volt. Most pedig itt ülünk a Pipa-tanszéken, ahol mintha megállt volna az idő. Úgy érzem, itt semmi se változott. A személyzet persze új, András sem ismerik. Előttünk egy-egy korsó kőbányai, a tetején az indokoltnál kissé vastagabb habbal. Eltűnődünk kissé, hogy vajon melyik a valóság? Az, ami ott folyik néhány száz méterre tőlünk, a Közgázon, vagy az, amit itt érzünk, a Pipa-tanszéken? Aztán visszatérünk Antall beszédére. Teljes közöttünk az egyetértés:

– Ha egy ilyen beszéd után a küldöttek 97%-os többséggel Antallt elnökké választották, az azt jelenti, hogy az MDF demokratikus döntéssel tisztázta a párt addig elég zavaros politikai értékrendjét. Szakított az alapítók többsége által képviselt népi baloldali irányultsággal, és jobbközép politikai erőként készülhet a választásokra.

– Azért ebben neked is volt némi szereped – jegyzi meg a barátom váratlanul.

– Most hülyéskedsz? – kérdezek vissza. – Több mint egy éve, hogy beléptem az MDF-be, és azóta még egy taggyűlésen se voltam.

– Persze, hogy nem voltál – rázza meg a fejét András –, az ilyesmi nem nekünk való. – Így mondja, többes szám első személyben. – Viszont – emeli fel a mutatóujját –, Antallt ezelőtt három hónappal még senki sem ismerte. Őt az Ellenzéki Kerekasztal röptette az MDF élére.

* * *

Valamikor '91-ben vagy '92-ben Szabad Györggyel beszélgetve rákérdeztem, végül is hogyan került be Antall az EKA MDF-es delegációjába? Amikor már látszott, hogy rövidesen megindulnak a háromoldalú tárgyalások, mesélte a házelnök, bejelentettem az MDF elnökségi ülésén, hogy Sólyom mellett szükségem lesz egy másik szakértőre is, aki folyamatosan segítségemre lehet. Antallra gondoltam, de taktikai okból két nevet vetettem fel, az elnökségre bízva a döntést. Azt mondtam, Furmann Imre és Antall József jöhetne szóba, de hozzátettem, Furmann ugyan jogász, de vidéki, így problémát jelenthet számára a gyakori ülésezés. Csoóri azonnal Antall mellé állt, végül engem bíztak meg, hogy tolmácsoljam az elnökség felkérését.

– Felhívtam Antallt, aki azt felelte, hogy a következő ülésen felvázolja azt a tárgyalási stratégiát, amelyet követni akar, s amennyiben azt az elnökség elfogadja, abban az esetben vállalja a felkérést. Nem akartam kiigazítani – jegyeztem meg Szabad –, hogy nem a delegáció vezetéséről van szó, s így nem is arról, hogy neki kellene meghatároznia a tárgyalási stratégiát. Így a következő ülésen Antall tartott egy átfogó előadást, amelyben kifejtette a koncepcióját, s amelyre az elnökség rábólintott.

– Megjegyzem – tette hozzá Szabad –, Antall stratégiájával maximálisan egyetértettem, és a tárgyalások során egyszer sem okozott közöttünk problémát, hogy ki vezeti a delegációt, s ki a szakértő, és a részmegállapodást is ketten írtuk alá az MDF részéről.

Szabad György következetesen részmegállapodásnak nevezte az 1989. szeptember 18-án megkötött, a szabad választások megtartásához szükséges törvényeket szentesítő politikai megállapodást. Ezzel is hangsúlyozta, hogy mennyire megalapozatlanok azok a vádaskodások, miszerint a megállapodás aláírói valamiféle pártpolitikai előnyök fejében lemondtak volna az Ellenzéki Kerekasztal eredeti célkitűzéseiről.

* * *

Utólag aligha lehet kétséges, hogy az MDF elnöksége jó döntést hozott, amikor Furmann Imre helyett Antall Józsefet küldte a tárgyalódelegációba. Annak dacára, hogy Furmann ott volt 1987-ben az első lakiteleki találkozáson, amelyen Antall még nem vett részt. És – mint később Wéber János barátomtól megtudtam – Furmann Imrének meghatározó szerepe volt a pécsi egyetemi körökben jelentős karriert befutó *szövetkezeti koktél* feltalálásában is. A helyszín a Süket becenéven ismert Tavaszi presszó volt, az időpont ezerkilencszázhetvenöt.

Az egész úgy indul, hogy Furmann Imre egy kezébe került üzemi lapból tart felolvasást. Azokat a felajánlásokat ismerteti, amelyeket az üzemi szocialista brigádjai az Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezetek 25. Kongresszusára tettek. Valaki felveti, mi lenne, ha az ő társaságuk is kivenné a részét a jubileum méltó megünnepléséből és alkotnának valami maradandót. Állítólag Barbalics Miklósé – Dávid Ibolya majdani MDF-elnök későbbi férjéé – az ötlet, hogy egy koktélt kellene összeállítani az áfészek jubileumára. Wéber szerint ők hárman tekinthetők a *szövetkezeti koktél* feltalálóinak. Az összetételre vonatkozóan persze mindenkinek van valamilyen elképzelése, végül a társaság konszenzussal dönt: A koktél alapja legyen egy nagyfröccs, amihez fél deci rumot és cseresznyét, valamint egy dupla kávé kell tölteni, majd az egészet egy kis likőrrel kell megbolondítani. Miután a társaság a likőrökben kevésbé volt jártas, úgy döntöttek, hogy ezt a kérdést a pincérek fantáziájára bízzák. Amikor tízévi távollét után Wéber visszaköltözött a városba, egyes helyeken még mindig komoly respekttel járt, ha valaki egy *szövetkezeti koktél* rendelt a pincértől.

* * *

Az elszabadult indulatok dacára továbbra sem akarom elfogadni, hogy nem lehet a választásokig tartó valamiféle együttműködést megszervezni az ellenzéki pártok között. A Jogászfórum egyéves születésnapjára azért rendezünk

összejövetelt, hogy a meghívott ellenzéki vezetők kötetlen formában találkozhassanak egymással.

Eredetileg úgy terveztük, hogy csak a népszavazást követően, az eredmény ismeretében teszünk majd újabb kezdeményezést. A kampány finisében azonban az MDF elnöksége váratlanul módosított korábbi semleges álláspontján és a népszavazás bojkottálása mellett döntött. Csengey Dénes a TV Híradóban kijelentette: „*Nem megyünk el! Nem szavazunk!*” Ezzel az ellenzéken belüli konfrontáció egyértelművé vált. Mi pedig azt hittük, esetleg használhatna valamit, ha az egymásnak feszülő ellenzéki pártok vezetői még a népszavazás előtt, informális keretek között, találkoznának egymással.

A bojkottot a nyilatkozata miatt Csengey Dénes nevéhez szokták kötni, holott az elnökség a döntést egyhangúan hozta meg. Bár Antall a vita során kifejtette aggályait, végül nem szavazott ellene ő sem. Csengey azért vállalta, hogy a közvélemény előtt képviseli az MDF megváltozott álláspontját, mert úgy vélte, jobb, ha ebben a kérdésben Antall a háttérben marad. – *Tisztáldozatot nem hozunk* – jelentette ki állítólag. Szerintem a zsigereiben érezte, hogy rosszul döntöttek.

Valójában a bojkott súlyos politikai hiba volt. Már csak azért is, mert ez hozzásegítette a népszavazás kezdeményezőit, hogy ráerősítsenek: politikai akciónk a múlt és a jövő közötti választás. „*Aki otthon marad, a múltra szavaz!*”, ez lett a kampány legfőbb szlogenje. Aminek az volt a nem is nagyon rejtett üzenete, hogy az MDF a múltra szavaz. A bojkott miatt az MDF-től sokan pártoltak át az SZDSZ-hez vagy a Fideszhez.

Az elnökség döntését az MDF tagjainak jelentős része értetlenül fogadta. Sokan közülük a bojkottfelhívás dacára is elmentek szavazni. Magam is így tettem, és mind a négy kérdésben igennel szavaztam. Persze tudtam, hogy az MSZMP elszámoltatása a vagyonával, a pártok kivonulása a munkahelyekről és a Munkásörség feloszlata csak azért kerültek a kérdések közé, hogy a legfontosabb kérdésben, a köztársasági elnök megválasztásának ügyében a lendület a szavazókat az „igen” irányába vigye, ami a parlament által történő elnökválasztást jelent. Végül is ez volt az ellenzék eredeti törekvése, gondoltam. Az Ellenzéki Kerekasztal ugyan a szabad választások fejében olyan megállapodást kötött az állampárttal, amelynek következménye gyakorlatilag az lenne, hogy az első alkalommal közvetlenül választunk elnököt, de ha a nép felülírja ezt a kompromisszumot, ám legyen. Ezért én, aki nem voltam részese a megállapodásnak, bár helyesltem azt, az ellenzék eredeti álláspontja mellett szavaztam

* * *

A Jogászforum egyéves fennállása ürügyén megrendezett összejövetelen számos ellenzéki politikus megjelent, de a népszavazók és bojkottálók között

semmiféle közeledésre nem került sor. Az MDF részéről egyedüliként eljött Szabad György hangsúlyozottan a „hajdani” Független Jogász Fórumot méltatta, majd elrohant, s szóba se állt velem, amikor marasztalni próbáltam. Bártfay és mások ezen felháborodtak. Én nem. Szabad György engem nem tud megsérteni. Mint ahogy nem tudna most sem, húsz év elteltével, holott politikailag már végképp eltávolodtunk egymástól. Számomra ő mindig az marad, akit az Ellenzéki Kerekasztalnál megismertem, és akivel aztán nyolc éven át a parlamentben együtt dolgozhattam.

Másrészt Szabadnak valamiben igaza volt. Azzal, hogy a népszavazást kizárólag az ellenzék és a hatalom konfliktusaként kezeltük, s az ellenzéken belüli harcokból kivontuk magunkat, akaratunk ellenére az MDF-fel szemben állók táborába kerültünk. Egy szavunk sem volt, amikor a népszavazás kezdeményezői alaptalanul vádaskodtak a Magyar Demokrata Fórummal szemben. Amikor politikai akciónkat úgy tüntették fel, hogy arra azért volt szükség, mert az MDF elárulta az ellenzéket, s paktumot kötött az állampárttal, mondván, tiétek a köztársasági elnök, miénk a miniszterelnök. Amikor Lovas Zoltán, a *Magyar Hírlap* fideszes újságírója a *Világ* című lapban megjelent írásában a rendszerváltó megállapodást a pozíciók elosztásáról szóló Antall-Pozsgay-paktumnak minősítette, miközben Antallt Csúrkával azonosította. Tudtuk, hogy mindez otromba hazugság, de úgy véltük, a Független Jogász Fórumot távol kell tartanunk az ellenzéken belüli konfliktusoktól. Azt hittük, ezzel megőrizhetjük a szervezet számára politikai mozgásteret biztosító centrális pozíciót. Ebben kétségtől tévedtünk.

* * *

Két nappal Szabad György „kirohanása” után izgatottan ülök a televízió előtt. Az már eldőlt, hogy a szavazáson részt vevők száma bőven meghaladja az 50 százalékot, tehát a bojkott ellenére érvényes a népszavazás. Az is világos, hogy a munkásörség feloszlata, az állampárt vagyonával történő elszámoltatás és a munkahelyi pártszervezetek megszüntetése ügyében elsöprő lesz az igenek száma. Annál is inkább, mert ezekben az ügyekben időközben parlamenti döntés született. Az utolsó pillanatig nyitva maradt azonban a köztársasági elnök megválasztásának kérdése.

Csengey és az MSZP-s Hámori Csaba ülnek a stúdióban, és kommentálják a szavazókörökből folyamatosan érkező eredményeket. Fej-fej mellett jönnek az igenek és nemek. Amikor a nemek látszanak felülkerekedni, Csengey kifejti, hogy a népszavazás eredménye másodlagos, az MDF ezért is szólított fel a távolmaradásra. A lényeg a parlamenti választás, amelyet, bármi is legyen a népszavazás eredménye, haladéktalanul ki kell tűzni. Mire Hámori Csaba megjegyzi, *csak várjunk azokkal a választásokkal*, hiszen az ellenzék

egy része megszegte a megállapodást. Végül az egész mindössze hatezer szavazaton múlt. Arra a kérdésre, hogy csak a parlamenti választások után kerüljön sor a köztársasági elnök megválasztására, a szavazók 50,07%-a szavazott igennel. A népszavazás tehát felülírta a Nemzeti Kerekasztalnál megkötött megállapodást, és úgy döntött, hogy már az első alkalommal sem a nép fogja megválasztani a köztársasági elnököt, hanem majd a szabadon választott parlament.

A népszavazást kezdeményezők sajtótájékoztatójának időpontjában az elnökválasztás ügyében még mindig nem lehet tudni a végleges eredményt. Pető Iván kijelenti, hogy az SZDSZ megfontolásra ajánlja az Országgyűlésnek, hogy – amennyiben az első kérdésnél az igenek kerülnek többségbe – a parlamenti választások után esetleg mégis a nép válassza meg a köztársasági elnököt. Nem akarok hinni a fülemnek. A szeptember 18-ai megállapodás csak egyszeri kivételt tett volna lehetővé a közösen kidolgozott közjogi struktúrába illeszkedő s a magyar hagyományoknak megfelelő parlament általi elnökválasztás alól. Az SZDSZ akkor ezt a kompromisszumot is elfogadhatatlannak tartotta. Most pedig, amikor a nép felülrini látszik a kompromisszumot – azaz az egyszeri alkalommal történő közvetlen elnökválasztást –, feladná az EKA által kezdettől képviselt álláspontot, s átesve a ló másik oldalára, szétverné a közösen kidolgozott s közös meggyőződésünk szerint helyes közjogi struktúrát?

Szerencsére a győzelem után az SZDSZ megfeledkezett az abszurd felvetésről. Nem így a parlament. Király Zoltán és Raffay Ernő alkotmánymódosító javaslatot terjesztett elő, hogy mégiscsak a nép válasszon köztársasági elnököt. „Mi az, itt mindenki megbolondult?” – gondoltam a hír hallatán. Akkor már az MDF képviselőjelöltje voltam, ezért különösen érzékenyen érintett ez a fordulat. Hiszen két olyan jelenlegi képviselőről van szó, akik velem együtt MDF-es színekben indulnak a választásokon. Király még hagyján, őt csak támogatja a Csongrád megyei MDF, de Raffay régóta tagja a pártnak, és eredetileg is MDF-esként került a parlamentbe. Aztán megnyugodtam, mert Antallék, amint tudomást szereztek az esetről, elnökségi döntéssel visszavonatták Raffayval a javaslatot. A parlamentet azonban mindez természetesen nem zavarta, s mandátumának lejártá előtt, az utolsó pillanatban módosította az alkotmányt, hogy mégiscsak közvetlen legyen az elnökválasztás. Ami szöges ellentétben állt a szavazólapokra amúgy jogellenesen feltett változattal. Eszerint az első kérdésre adott „igen” szavazat azt jelenti, hogy ne a nép, hanem a parlament válassza meg a köztársaság elnökét.

Egyébként az Országgyűlés eredetileg sem akarta elfogadni a Kerekasztalnál kidolgozott alkotmánynak azt a részét, amely – az egyszeri, kivételes alkalmától eltekintve – a parlament általi elnökválasztásra vonatkozott. Az alkotmányügyi bizottság ülésén jelen lévő Antall József azonban kijelentette,

hogy ez esetben az MDF sem tartja magára nézve kötelezőnek a szeptember 18-ai megállapodást. Erre a képviselők kénytelen-kelletlen megszavazták a rendszerváltó megállapodásban elfogadott köztársasági alkotmányt, amit – válaszul a népszavazásra – lényegében eredeti álláspontjukkal összhangban módosítottak. Akkor már persze mindennek alig volt jelentősége.

* * *

Az SZDSZ népszavazási diadala után sem vagyok hajlandó tudomásul venni, hogy vesztettem, s nincs remény az ellenzék korrekt együttműködésére. A *Magyar Nemzet*ben hosszú cikket írok arról, hogy a valódi győztes az, aki képes belátni, az ellenzéknek nem egymás ellen kell harcolnia, hanem össze kell fognia. A Jogászfórumnak megvan a tekintélye, kiváló a sajtókapcsolata, de be kell látnunk, a történéseket ma már a többpártrendszer logikája igazgatja. Ebben pedig nincs helyünk, sem a Jogászfórumnak, sem nekem.

Egy utolsó kezdeményezést azért még teszünk. Összehozzuk a Választási Etikai Kódexet. Ez jogási siker, hiszen kvázi jogszabályként megjelenik a *Magyar Közlöny*ben, de politikai is, mivel mindenki aláírja, az új pártok és az MSZP is. Az SZDSZ ugyan lényegében bojkottálja az előzetes tárgyalásokat, s alacsony szinten képviselteti magát, az aláírás előtt azonban Tölgyessy beviharzik, mond egy-két formális kifogást, ezeket azonnal akceptáljuk, aztán az SZDSZ is aláírja az Etikai Kódexet.

Eredetileg ez a kezdeményezés is az ellenzéki pártok együttműködésének elősegítésére és hitelük megőrzésére irányult. Kifejezetten az ellenzék részére állítottunk össze egy választási etikai megállapodást, amelyet személyesen mutattam be az EKA december 14-ei ülésén. Január 2-án ők döntöttek úgy, hogy általános érvényű szabályzatra van szükség, és megállapodtak abban, hogy minden szervezet készít egy tervezetet. Végül csak az MDF csinált valamit. Ekkor mi újra léptünk. Kidolgoztunk egy általános, immár nemcsak az ellenzékre érvényes javaslatot, figyelembe vettük az MDF szövegét is, és a december 11-ei *Magyar Nemzet*ben másnapra meghirdettünk egy megbeszélést a választásokon induló pártok számára. A helyszín persze nem lehetett más, mint a büntetőjogi tanszék könyvtára. Mindenki elmondta az elképzelését, aztán írásban is leadták az észrevételeket, végül január 23-án elfogadtuk a végleges változatot.

Egyik újságíró barátom mesélte, hogy a szakmában általános volt a vélemény, az EKA szakadása után nekem már nem lehet újabb dobásom, hiszen jönnek a pártok. – *Erre előállsz ezzel a Választási Etikai Kódexszel* – mondja –, *s mit tesz Isten, ez is sikerül...*

Ezzel együtt a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak a befejezése és a választások közötti ténykedésemeket kudarcnak tartom. Egyrészt sikertelenül pró-

báltam szembeszegülni az ellenzéki pártok közötti ellentétek elmélyülésével, ami később az egész politikai életre kiterjedt, és valóságos gyűlölködéssé fajult. Másrészt nem léptem fel a politikai ellenfél bemocskolására irányuló hazugságokkal szemben, amely a későbbiekben még inkább elhatalmasodott, s a közélet megromlásának egyik fő okozója volt.

A Jogászfórum az Ellenzéki Kerekasztal után is létezik

A Független Jogász Fórumnak azonban ebben az időszakban is volt néhány emlékeztető tanácskozása és állásfoglalása. Csatlakoztunk az Október 23-a Bizottsághoz, és nyilatkozatot adtunk ki a forradalom 33. évfordulójának méltó megünnepléséről. Tanácskozást tartottunk a törvényes igazságtétel lehetőségéről és szükségességéről, valamint a kelet-közép-európai ellenzéki erők összefogásáról. Nyilatkozatban üdvözlöttük az MDF kezdeményezését egy közép-európai Fórum létrehozásáról, és felhívtuk a többi ellenzéki pártot, hogy csatlakozzanak az MDF kezdeményezéséhez. Levelet írtunk a miniszterelnöknek a pártiratok megsemmisítésének ügyében. Ebben Németh Miklós személyes felelősségét is felvetettük. Tiltakozásunk elég nagy publicitást kapott, s talán hozzájárult ahhoz, hogy az iratmegsemmisítések viszonylag hamar abbamaradtak. A Magyar Demokrata Fórumnak a nemzeti vagyron széthordása elleni fellépéséhez is csatlakoztunk, s a témában szeptember végére egy tanácskozást szerveztünk.

Úgy tudom, az MDF gazdasági programját Bod Péter Ákos készítette, őt akarom megnyerni egyik előadónak. El is érem az Országos Tervhivatalban, de ő Szabó Tamáshoz irányít, mondván, hogy az elnökségen belül ő foglalkozik gazdasági ügyekkel. Szabó Tamás végül is Árva Lászlót ajánlja, aki a felkérést elfogadja. A tanácskozásra más ellenzéki pártok szakértőit is meghívjuk, a kormány részéről pedig Martonyi János privatizációs kormánybiztost, akit a spontán privatizáció visszasságairól akarunk kifaggatni. Martonyi új ember a Németh-kormány apparátusában, aki 1989-ben lépett be a Magyar Szocialista Munkáspártba. Ezért kiváló felkészültsége, nyelvtudása és konzervatív liberális beállítottsága ellenére az Antall-kormányban csupán szakmai karriert futtatott be. Miniszter csak 1998-ban, az Orbán-kormányban lehetett.

* * *

Az Alkotmánybíróság tizenöt tagja közül az első ötöt a törvény szerint még a pártállami parlamentnek kellett megválasztania. A kerekasztal-tárgyalásokon olyan megállapodás született, hogy két tagot az MSZMP, kettőt az

Ellenzéki Kerekasztal jelöl, az ötödik személyt pedig konszenzussal választják ki. Amikor az MSZMP utódpartja, az 1989. október 7-én létrejött Magyar Szocialista Párt Raft Miklóst, a Minisztertanács Hivatalának államtitkárát akarta jelölni, az ellenzék ez ellen élénken tiltakozott. Egymás jelöltjeinek kiválasztásába ugyan a felek a megállapodás értelmében nem szólhattak bele, Raft Miklós azonban nem felelt meg a törvényben előírt követelményeknek.

A vitába a Független Jogász Fórum is bekapcsolódott. Választmányi nyilatkozatot adtunk ki, amelyben értelmeztük az alkotmánybírárságról szóló törvényt. Eszerint alkotmánybíró csak kiemelkedő jogtudós vagy húszéves szakmai gyakorlattal rendelkező jogász lehet. A szakmai gyakorlatot pedig olyan munkakörben kell eltölteni, amelynek ellátásához jogi végzettség szükséges. Lehet, hogy az MSZP jelöltjének munkájához hasznos volt a jogi végzettség, de nem volt törvényi előírás, ahogyan a bírásnál, ügyészeknél, ügyvédeknel és jogtanácsosoknál. Az alkotmánybírárságról szóló törvény megalkotásánál pedig éppen az volt a cél, hogy a jogtudósok mellett a bírás-kodásba a gyakorló jogászokat is bevonjuk.

Az MSZP végül letett Raft Miklós jelöléséről, és Ádám Antalt, a pécsi jogi egyetem professzorát jelölte helyette. A Szovjetunióban szerzett jogi diploma ugyan nem volt a legjobb ajánlólevél – egy alkotmánybíró esetében ez nem csupán ízlésbeli kérdés –, de nem is volt akadály. A tanszékvezető egyetemi tanár, aki az állam- és jogtudomány doktora tudományos fokozattal is rendelkezett, bőven megfelelt a törvényi követelményeknek.

Az állampárti múltjukkal való szakítást meghirdető szocialisták számára viszont a szovjet diplománál némileg kínosabb volt, hogy Ádám Antal megválasztása után nem sokkal a fideszesek előástak egy cikket, amelyben az MSZP által jelölt alkotmánybíró a '70-es években azt fejtegeti, hogy az alkotmánybíráskodás burzsoá szemfényvesztés, a munkásosztály elnyomásának különösen kifinomult eszköze.

Ádám Antal 1953-tól dolgozott a Pécsi Jogi Egyetem államjogi tanszékén. Ottani jogász barátaimtól is hallottam róla néhány érdekes történetet. Doktori disszertációját a Népköztársaság Elnöki Tanácsának kitüntetései-ről írta. Figyelemre méltó tudományos munkássága állítólag nemigen volt. Ebben, barátaim szerint, az is szerepet játszott, hogy Bihari Ottó tanszékvezető – 1983-ban bekövetkezett haláláig – az államjogi tanszéken egyeduralkodó volt. Mindenki tudta, hogy a Bihari neve alatt megjelent tankönyvek, jegyzetek, cikkek szerzője valójában Markos György, a tanszék kiváló agyú munkatársa. Az ő szellemi termékeiből azonban Ádámnak legfeljebb a morzsák juthattak. Bihari Ottó ugyan gimnáziumba állítólag nem járt, viszont 1941-ben belépett az illegális kommunista pártba, és kiváló kapcsolatban volt a kultúra és tudomány terén a Kádár-korszakban mindenható Aczél Györggyel. Mindezt egy szovjet diplomával nem lehetett „überelni”.

Pécsi barátaim esküdtek rá, hogy Ádám Antal tudományos munkássága ezért nem ívelt rangjának megfelelő magasságokba. A történethez tartozik még, hogy Bihari Ottó halála után, amikor Ádám lett a tanszékvezető, azonnal felmondott Markosnak. Sajnálom, Gyuri, de nem tudlak tartani – állítólag ezt mondta neki –, mert az elmúlt húsz évben alig publikáltál valamit. Ugyanakkor az is igaz, hogy az általa vezetett tanszéken támogatta a tehetséges fiatalokat, és néhány kiváló alkotmányjogászt ő indított el a pályán.

1989 elején Ádám Antal, mint a Hazafias Népfront megyei elnöke, kérésükre fogadta a helyi MDF-eseket. A találkozó kezdetén a félreértések elkerülése végett kijelentette, hogy ő továbbra is a szocializmus feltétlen híve. '89 végén azonban, a Parlamentben az előolvasott esküszöveget hibátlanul elismételve felesküdt a Magyar Köztársaságra. Persze nem ő volt az egyetlen, aki képes volt követni az 1989-es évben bekövetkezett gyors változásokat. Inkább az az érdekes, hogy nyolc évvel később a szintén pécsi Bagi István viszont alkotmánybírói eskütelekor eltévesztette a szöveget, és a Népköztársaságnak fogadott hűséget. Holott Bagi – bár az MSZP-s képviselő és pécsi polgármester Toller László támogatásával lett alkotmánybíró – neves Király utcai ügyvédként a Kádár-rendszerben sem számított a szocializmus hívének. Katona Tamás, az Antall-kormány volt államtitkára, MDNP-s képviselő és budavári polgármester ügyrendi kérdésben szót kért, és megkérdezte az elnököt, hogy *„érvényes-e az az eskü, amelyet nem a Köztársaságra, hanem a Népköztársaságra tesz le az alkotmánybíróvá választott személy”*. Persze ő is tudta, hogy az esküszöveg aláírása a mérvadó, de valószínűleg a történész szólalt meg benne. De az is lehet, hogy csak a gonoszkodás. Mindegy, miért, de azt akarta, hogy az Országgyűlési Napló megőrizze az érdekes epizódot.

Ádám Antal történetét lezárva úgy igazságos, ha az elmondottakhoz azt is hozzáteszem, hogy a kommunista múltú alkotmánybíró 1990 és '98 között ugyanúgy ellátta feladatát, mint azok, akiknek az előélete makulátlan volt. Sőt egyesek szerint a legszorgalmasabb tagja volt a testületnek. Ráadásul a rendszerváltástól kezdve tudományos munkássága is kiteljesedett.

* * *

Az alkotmánybírák jelölése során a demokratikusan megválasztott parlamentekben is érvényesült az a szempont, hogy az Alkotmánybíróság összetételében a kormányoldal és az ellenzék egyensúlya fennmaradjon. A különbség az volt, hogy mindkét tábor jelöltjének csak akkor volt esélye, ha az adott személyt a másik oldal is elfogadta. Ennek jogi biztosítéka az volt, hogy a parlamenti frakciók egy-egy tagjából álló jelölőbizottság konszenzussal választotta ki a jelölteket, akiket azután – a konszenzusos jelölésre tekintettel – az Országgyűlés titkos szavazással, rendre kétharmados többséggel meg-

választott. Egyetlen alkalommal sérült ez a demokratikus szokásjog, s ez az MSZP-SZDSZ kétharmados többségének aligha válik dicsőségére.

1996 őszén a jelölőbizottság, melynek én is tagja voltam, konszenzusos jelöltként elfogadta Holló Andrást, akit a kormányoldal, s Bruhács Jánost, akit az ellenzék támogatott. A titkos szavazáson pedig megtörtént az addig példa nélküli eset: Holló András megkapta a szükséges kétharmadot, az ellenzék által támogatott jelölt viszont nem. Annak ellenére, hogy a jelölőbizottság őt szintén konszenzussal jelölte, ugyanúgy, mint a kormányoldal által támogatott jelöltet.

2010-ben aztán a Fidesz kétharmados többsége birtokában leegyszerűsítette a kérdést. Ettől kezdve már a jelöléshez sem kell a konszenzus, abban is a kétharmad dönt. Így aztán a tizenöt tagúvá kiegészített Alkotmánybíróságot az Országgyűlés kizárólag a kormányoldal által jelölt tagokkal töltötte fel. *1996-ban a kétharmados koalíció még csak felemás módon rúgta fel a szokásjogilag kialakult konszenzust. 2010-ben az egyedül kétharmados Fidesz mind ezt rendszerré tette. A két dolog között persze nincs okozati összefüggés. De nem kizárt, hogy az eseményekből valamiféle tanulság a jövőre nézve talán mindkét oldal számára levonható...*

Balatonőszöd: győzelemre születünk?

1989 nyarán Bálint B. András barátom már felvetette, szívesen csinálna velem egy interjúkötetet a Kerekasztalról, a Jogászforumról, egyáltalán arról, hogyan is élem meg mindazt, ami Magyarországon történik, s aminek részese vagyok. Bele is fogtunk a munkába, de hamar abbahagytuk. Október végén aztán ismét nekiveselkedünk. András szüleinek Balatonszemesen van nyaralójuk, közvetlenül az őszi kormányüdülő mellett. A ház ilyenkor üres, lemegyünk egy hétre, ott nem zavar senki.

Őszöd egyetemi éveink legendás színtere. Egy idő után szállásra már nem kellett költenem. Összebarátkoztam az őszi szabad strand kabinosával, aki egyébként év közben a szemesi iskolában testnevelést tanított. Ő kulcsot adott nekem az irodájához, amelyet egy dupla kabinból alakított ki magának, s ahol hajnalonként néhány órát alhattam. Reggel pedig, amikor megjött a kabinos tanár úr – akit egyébként strandigazgatónak tituláltunk –, a napon folytattam az alvást.

Imádtunk a Balatonra járni. Szemesre András miatt esett a választás, meg az ottani társaság miatt, amelynek rajta keresztül hamar részévé váltunk. No meg azért is, mert az őszi szabadstrand mellett volt egy üres terület, amelyen akár tízen-tizenöten is naphosszat kikapuzhattunk...

A hámszobás házban kényelmesen elvagyunk. Lélegzetvételnél szünet a nagy rohanásban. Hogy papírra kerüljön mindaz, amúgy melegében, amit az elmúlt egy év során átélhettünk. Az őszi verőfényben a teraszon ülve, könnyű borokat szopogatva beszélgetünk. Andrásnál magnó, jegyzetfüzet. Esténként felsétálunk a Kistücsökbe. A könyv címe: *Győzelemre születünk...* Így, egy tével, és három ponttal a végén. Merthogy jelen időben, s folyamatosan. Ma is minden szavát vállalom.

* * *

Tizenkét évvel később Balatonőszöd egyik napról a másikra a belpolitika középpontjába került. 2006-ban az MSZP kormányzati pozícióból is győzni tudott a választásokon. Egy hónappal később az őszi kormányüldöben a szocialisták zárt frakcióülésén hangzott el Gyurcsány Ferenc beszéde, amely négy hónappal később nyilvánosságra került, és elhúzódozó politikai válságot okozott. Beszédében a régi-új miniszterelnök beismerte többek között, hogy kormányzati pozícióban két évig nem csináltak semmit, mert ha megteszik azt, ami az ország érdeke, elveszítik a választásokat.

Amikor ez a könyv készül, még mindig nem lehet tudni, ki vitte a nyilvánosság elé az őszi beszédet. Hajlok arra, hogy igazat adjak Bárány János barátomnak, aki Amerikából is élénk figyelemmel kíséri a hazai eseményeket, s azt állítja, hogy Gyurcsány maga volt a kiszivárogtató. – *Képzeld el a szituációt* – mondta közvetlenül a botrány kirobbanása után. – *Úlnak a tanácsadók egy asztalnál. Isszák a kávé, szívják a cigarettát. Megszorításokra van szükség, a választási kampányban viszont az ellenkezőjét mondtuk. Öt százalékkal csökkentettük az áfát, s törvényt hoztunk ötévi folyamatos adócsökkentésről. Hogyan lehet ilyen helyzetben az önkormányzati választásokon jól szerepelni? S ekkor valakinek eszébe jut a beszéd. Te, Fletó! Ez egy ragyogó beszéd volt! Lendületes, átütő. Ezt mindenkinek hallania kell! Egyrészt, hogy vegyék tudomásul, szükség van a megszorításokra, másrészt azt, hogy csak te tudod megoldani a válságot. Hiszen a többiek, akik akkor is mindent elfogadtak, alkalmatlanok a vezetésre.*

Akár így volt, akár máshogy, amit az őszi beszéd elárul, az a magyar demokrácia mélypontja. Az, hogy két évig nem kormányoztak, csak azért, hogy megnyerjék a választásokat. Hogy törvényt hoztak az ötévi adócsökkentésről, miközben tudták, hogy a választások után az ellenkezőjét fogják csinálni, az áfacskökkentéssel pedig tudatosan kárt okoztak az országnak. S az az arcátlanság, amellyel a volt miniszterelnök kijelentette, hogy az elmúlt húsz évben mindenki ezt csinálta. Ő éppen ennek akar véget vetni. Mi az, hogy mindenki ezt csinálta? Antall a győztes választások után kijelentette, hogy tudja, kormánya kamikázekormány. Mert olyan intézkedéseket kell hoznia az ország érdekében, amelyek csalódást okoznak az embereknek. Ez

éppen az ellenkezője annak, amit Gyurcsány, a választási győzelme érdekében, az ország kárára elkövetett.

Őszöd Szárszó és Szemes közé ékelődik. Szárszó József Attila, Szemesre Latinovits Zoltán miatt gondolunk. Őszödről Gyurcsány Ferenc jut eszünkbe. A különbség az, hogy őt előbb-utóbb elfelejtjük.

* * *

1989 karácsonyán izgatottan ülök a televízió előtt. Az Erdélyből áttelepült kiváló író (ezenkívül filmrendező, operatőr, miegymás), Vári Attila által vezetett stáb percről percre követi a romániai forradalom eseményeit. Boldog vagyok, hogy Lengyelország, Csehszlovákia és az NDK után végre Romániában is küszöbön a rendszerváltás. S különösen boldog, hogy – miként a berlini fal leomlásához – a romániai forradalomhoz is hozzájárultunk. Hiszen ez az egész egy temesvári magyar lelkész, Tőkés László bátorságából és hitéből pattant ki, s indult útjára.

Végignézem az elfogott diktátor és felesége úgynevezett tárgyalását és kivégzését. Kavarog a gyomrom. Hallgatom az ügyészt, aki nem bizonyít, hanem vádaskodik. A védőt, aki – mint nálunk is a hajdani koncepciós perekben – nem védi a vádlottakat, inkább túllicitálja az ügyészt. S a bírót, aki meg sem kíséri az objektivitásnak legalább a látszatát kelteni, hanem indulatosan ismétli a vádakat.

Forradalom van? Akkor a felháborodott tömeg falhoz állítja vagy akár a lábánál fogva felakasztja a gyűlölt diktátort. Itt viszont a diktátor hajdani cinikusai rendeztek egy koncepciós pert. Az eljárás a múltat idézi. A múltat, amittől szabadulni szeretnénk. Lehet, hogy nem is forradalom van Romániában, hanem szimpla puccs? A puccsisták pedig elteszik láb alól azt, aki velük szemben terhelő bizonyítékokkal szolgálhatna. S közben nevetség tárgyává teszik az igazságszolgáltatást.

Aztán megnyugszom, mert arra gondolok: mekkora szerencsénk van, hogy nálunk minden másképp alakult. Hogy erőszakmentesen zajlik a rendszerváltás, és nem puccsisták fognak kormányozni az új rendszerben, hanem azok, akiket az emberek majd megválasztanak...

Személyes dilemmák: hogyan tovább?

A szeptember 18-ai megállapodás aláírásával elérhető közelségbe kerültek a parlamenti választások. Ideje volt végiggondolni személyes sorsom további alakulását. A kérdés az volt, hogy profi politikus akarok-e lenni vagy sem.

Ha igen, akkor el kell kezdenem dolgozni az MDF-ben. A pártpolitikához azonban semmi kedvem, marad tehát az ügyvédi pálya. Az elmúlt egy évben ugyan szétesett a tizenöt év munkájával kialakított jól menő praxis, de helyette a rendszerváltással új lehetőségek nyíltak. Beindult a piacgazdaság, gombamód szaporodnak az új cégek, külföldiek jönnek be Magyarországra, hazaiak mennek a határon túlra. El kell mélyednem a társasági jogban, fel kell frissíteni angol és német tudásomat. Ráadásul itt az országos ismertség, a kialakult kapcsolatrendszer. Minden adva van ahhoz, hogy a régi praxis helyett pillanatok alatt felépítsem a korábbinál is sikeresebb újat.

Persze tudom, közben sok minden megváltozott. Eszembe jut egy epizód, még 1988-ból. A Legfelsőbb Bíróság folyosóján összefutok Hetényi Gézával. Nálam vagy tíz évvel fiatalabb kolléga, az akkori pénzügyminiszter fia. Hallom, mondja, mostanában sokat foglalkozol az egyesületi és a gyűlékezési törvénnyel. Hát én inkább a társasági törvényt tanulmányozom. – *Hidd el – teszi hozzá –, ez sokkal kifzetődőbb.*

Mit szólnak majd ezek a fiúk, ha visszatérek a szakmába? Tele vagyok energiával. Ügyvéd leszek újra, és persze itt van a Jogászfórum. A közéletben is részt veszek, de nem leszek hivatásos politikus. Annak ellenére, hogy közben két felkérést is kapok.

Az egyik az MDF helyi szervezetétől érkezik. Ligeti Imre, a későbbi budavári polgármester hívása nyomán a Sánc utcai csillagvizsgálóban találkozom az MDF helyi vezetőivel. Az I. kerületben fórumos jelöltnek lenni egyenlő a biztos bejutással. Érthető Ligetiék megrökönyödése, amikor ajánlatukra azt válaszolom, hogy legfeljebb akkor gondolkoznék el a felkérésen, ha valamennyi ellenzéki párt közösen jelölne. Előtte nem sokkal a Fidesz befutó listás hellyel kínált meg.

Egyébként az SZDSZ részéről is volt egy felkérésféle, ami nem is volt felkérés és nem is a képviselőjelöltségre vonatkozott, csak azért említem itt, mert eszembe jutott, s mert jellemző az akkori viszonyokra.

Január első napjaiban Elbert Márta, a Fekete Doboz vezetője nagy titokzatosan közli, hogy az SZDSZ és a Fidesz szenzációs leleplezésre készül, ezért legyenek ott a megadott időpontban egy körúti moziban, nem emlékszem már a nevére. Ott mutatták be a Belügyminisztérium alagsorában forgatott anyagot, annak bizonyítására, hogy a titkosszolgálat folyamatos megfigyelés alatt tartotta az ellenzéket. És ott fedte fel magát Végvári Örnagy, a belső elhárítás tisztje, a *Cég árulója*, aki a titkos forgatást lehetővé tette. Ez volt a Dunagate botrány második felvonása. Az akció néhány héttel azelőtt indult, amikor a két párt bejelentette, hogy feljelentést tett ellenzéki politikusokkal szembeni törvénytelen adatgyűjtés és iratmegsemmisítés miatt.

Ülök a nézőtéren, amikor egyszer csak odafut hozzám Haraszi Miklós, a *Darabbér* című szamizdat riportkötet írója, az SZDSZ egyik vezetője. – *Te*

– mondja minden bevezető nélkül –, *igaz, hogy te MDF-tag vagy? – Igaz – mondom, mire köszönés nélkül elrohan.*

Tölgyessy elmondásából értem meg az esetet. Amikor az SZDSZ ügyvivői tárgyalnak a Dunagate botrány során követendő taktikáról, megállapodnak abban, hogy követelni kell a belügyminiszter lemondását. Jó lenne, ha a választások idején nem a Pozsgay köréhez tartozó Horváth István állna a Belügyminisztérium élén. S az se baj, ha egyáltalán nem lesz belügyminiszter a választásokig. A külföldről nemrég hazajött Haraszi egyszer csak felveti, hogy mi lenne, ha ellenzéki belügyminiszter kinevezéséhez ragaszkodnának, s kimondja az én nevemet. A többiek persze kinevetik, hogy MDF-tagot javasolt. Ő elhallgatott, de most, hogy meglátott, saját fülével akarta hallani az igazságot.

A botrány kirobbanása után keresett a tévéhíradó. Mielőtt nyilatkoznék, Kis Jánosnál akarok tájékozódni. Így tartom korrektnek. Ellenzékiként kérdeznek, az ellenzék álláspontját akarom képviselni. Ebbe az ügybe az MDF nem folyt bele, az SZDSZ annál inkább. Azt is mondhatnám, ez az ő ügyük. Meg rajtuk kívül talán a fideszeseké. Kívülről így látszott, a dolog hátterét pedig akkor még nem ismertem.

Szerencsém van, mert Kis János lakásán váratlanul Fodor Gáborral is találkozom. Kiderül, amíg Kis Amerikában volt, Fodor vigyázott a lakásra. Aztán valahogy ott ragadt. Kis János kijelenti, egy a lényeg: minden nyilatkozatban követelni kell Horváth István belügyminiszter lemondását. Tölgyessy is így interpretálta az SZDSZ ügyvivőinek álláspontját...

* * *

Fodor Gábor volt Kis János „valóságos és szellemi albérlője”. Legalábbis Antall szerint, aki gyakran tett csípős megjegyzéseket a politikai ellenfelek-re. Volt is abban némi diszkrét báj, hogy a szabaddemokratákkal szembeni függetlenségüket hangoztató fideszesek egyik vezetője az SZDSZ elnökénél lakik. Akiről egyébként Antall azt mondta, hogy „Gellért-hegyi bunkerébe” visszavonulva próbálja befolyásolni a politikát, ahelyett hogy vállalná a parlamenti vitákat. De Lezsák Sándor is megkapta tőle a magáét, amiért Lakitelekről, majd később a Margit-szigetről akart beleszólni abba, hogy a választott képviselők mit csináljanak...

* * *

Csak jóval a választások után, Roszik Gábortól tudom meg, hogy az MDF nem önszántából maradt ki a Dunagate-ügyből. Roszik evangélikus lelkész Gödöllőn, az MDF helyi szervezetének alapítója, aki a pártállami parlament

első szabadon megválasztott képviselője volt. Igaz, csak két héttel előzte meg a kecskeméti Debreczeni Józsefet és a szegedi Raffay Ernőt, akik szintén a Magyar Demokrata Fórum színeiben indultak az időközi választásokon. Kecskeméten és Szegeden azonban eredménytelen volt az első forduló, mert kevesen mentek el szavazni. Talán azért is, mert a kecskeméti időközi választásra a korábbi képviselő halála miatt került sor, Szegeden pedig Apró Antal lemondott a mandátumáról. Tehát egyik esetben sem az történt, hogy a helyi társadalom aktívan fellépett volna a hatalommal szemben. Gödöllőn viszont a veterán kommunista Cservénka Ferencné visszahívása iránt indított aláírásgyűjtési akcióval az MDF helyi szervezetének sikerült mozgósítania a választókat, és közel 60 százalékos részvétel mellett Roszik Gábor már az első fordulóban fölényesen győzött.

A képviselők visszahívásának intézménye csak olyan rendszerekben létezik, ahol nincs demokrácia, tehát a hatalom biztos lehet benne, hogy a választók nem fognak élni vele. 1989-ben azonban a rendszer már gyenge volt, így nem tudta meggátolni, hogy az ellenzék a diktatúra díszleteként létrehozott intézményt a diktatúrával szemben használja fel.

* * *

A Dunagate-történetet Roszik úgy mesélte, hogy az egész ügy Raffay Ernő parlamenti felszólalásával kezdődött. Az MDF-es képviselő úgy értesült, hogy a Belügyminisztériumban gőzerővel folyik a belső elhárítás titkos anyagainak megsemmisítése, és megkérdezte a Belügyminisztert, hogy mi igaz ebből. Horváth István határozottan cáfolta Raffay értesülését.

Néhány nappal később a Fidesz ökumenikus istentiszteletet és gyertyás tömegdemonstrációt szervezett a Hősök terére a romániai forradalommal való szolidaritás jegyében. Az evangélikusok részéről Roszik hirdette az Igét. Az istentisztelet megkezdése előtt odalépett hozzá egy férfi, aki Végvári őrnagyként mutatkozott be, és hozzátette, hogy ő a belső elhárítás tisztje. Azt állította, bizonyítani tudja, hogy igaz az, ami Raffay parlamenti felszólalásában elhangzott. Ha Roszikot érdekli a dolog, szerezzon egy kamerát és egy megbízható embert, akit ő becsempészne a Belügyminisztériumba, ahol rögzíteni lehet a bizonyítékokat. Az istentisztelet után a sziklakerttel szemben fogja várni a parkban.

Roszik Lovas Zoltán fideszes újságíróval találkozott, akiről tudta, hogy jó kapcsolatban van a Fekete Dobozzal, így nyilván tud beszerezni kamerát. Odakísérte a találkahelyre és összeismertette az őrnaggal. Lovas megígérte, ha sikerül a behatolás, azonnal jelentkezik, s megbeszéli, hogyan tovább. Miután nem jelentkezett, Roszik azt hitte, meghiúsult az akció. Úgy két héttel később a hírekből tudta meg, hogy az SZDSZ és a Fidesz bizonyítékokkal

rendelkezik ellenzéki politikusok törvénytelen megfigyeléséről, és az iratok megsemmisítéséről, s emiatt meg is tették a feljelentést. Aztán további két hét, és Végvárral is a nyilvánosság elé léptek. Mindez már abban a körülményben történt, ahová Elbert Márta engem is meghívott, s ahol Haraszti Miklós futtában lekáderezett.

Lovas tehát az MDF-es Roszikot egyszerűen kihagyta a buliból, és a felvételeket, no meg a kicsempészt anyagot átadta az SZDSZ-nek és a Fidesznek. Roszik Gábor megfogalmazásában a mese így szól: Raffay Ernő kikaparta, Roszik megszervezte, Végvári megmutatta, ők ketten pedig, az SZDSZ meg a Fidesz, hamis, bekapták, s jól megették. Az MDF-nek pedig semmi se maradt...

* * *

Január vége felé kapok egy telefont Szabad Györgytől. Feleségével, Andreával szeretettel várnak minket, engem és a feleségemet egy kávé melletti baráti beszélgetésre. Andrea tanítványa volt Szabadnak a bölcsészkaron, fiatal, csinos, kedves teremtes. Alighogy felszolgálja a kávé, Szabad György ráter a tárgyra. Mindkettőnknek befutó helyet kínál az MDF választási listáján. Természetesen Antall József is egyetért a felkéréssel, teszi hozzá.

Nem akarok képviselő lenni, válaszolom nyomban. Visszamegyek ügyvédnek és a Független Jogász Fórumot fogom csinálni, Katitól meg távol áll a politika.

– Tudod, mi lesz a Jogászfórummal? – kérdezi Szabad, és választ se várva folytatja: – Évente egyszer majd összejöttek a Gösserben, november 5-én a megalakulás évfordulóján. Úgyis akkor van a neved napja. Megisztok néhány sört, felidézitek a régi szép időket, aztán hazamentek. Nem hiszem, hogy ez téged kielégítene.

– A demokráciában szükség lesz hiteles civil szervezetekre is – szólok közbe.

– De hiteles politikusokra még inkább – jelenti ki ellentmondást nem tűrő hangon, s lélegzetvételnyi szünetet sem tartva, folytatja: – Nézd, te részt vettél a demokrácia alapjainak megteremtésében. Nem hagyhatod félbe, amit elkezdted. A választások után nagyrészt a parlamentben dől el az ország jövője. S képzeld el, megjelennek ott az utódpart képviselői, megannyi minden hájjal megkent gyakorlott politikus. Velük szemben az ellenzék, csupa tapasztalatlan amatőr. Mi azért néhányan, mégiscsak szereztünk valamiféle gyakorlatot a kerakasztal-tárgyalásokon. Nem akarok kertelni. Szerintem kutya kötelességed vállalni a képviselőiséget.

Már félíg meggyőzött, de még időt akarok nyerni.

– Meglep, hogy Antall ezzel egyetértett – mondom. – Nála soha nem éreztem azt a bizalmat, amit nálad, szinte az első pillanattól.

– Nem tudom, hogy miről beszélsz – vonja meg a vállát. – Nekem mindig csak a legjobbakat mondta rólad.

– Hát jó – bólintok végül. – De akkor tényleg csak Katival együtt. Feltéve persze, hogy ő is vállalja – nézek a feleségemre. – Most jövök rá, hogy eddig meg sem szólalt.

– Hát tudok mást tenni? – kérdi megadóan –, ha már ti ketten ilyen jól eldöntöttétek a következő négy évet. De a hallgatóimat nem hagyhatom cserben, jelenti ki határozottan.

– Azt nem is kell – vágja rá Szabad villámgyorsan. – A képviselőség mellett jól megfér az oktatói munka.

Így történt, hogy alapos megfontolás után meghozott ésszerű döntésemet, hogy visszamegyek ügyvédnek, s ami mellett hónapokig következetesen kitartottam, Szabad György rábeszélésére, nem egészen fél óra alatt, simán megváltoztattam.

Antall Józseffel csak jó néhány héttel ezután találkoztam, az MDF egyik kampánygyűlésén. Odamentem hozzá, mondván, még nem is volt alkalmam, hogy megköszönjem a bizalmat. Nekem van köszönnivalóm, hogy elvállaltad, felelte, majd hozzátette: „Közöttünk voltak nézeteltérések, de én mindig is tudtam, hogy alapjában véve egyformán gondolkodunk.” Ennyi elég volt neki. Hogy alapjában véve egyformán gondolkodunk. S hogy ő mindig is tudta...

Megjegyzem, Lezsák Sándor, aki a jelölés gyakorlati részét intézte, ugyanúgy nem beszélt feltételekről, ahogy előzőleg Szabad és Antall sem. Senki sem hívta fel a figyelmemet, hogy az MDF iránti lojalitás lenne a befutó listás hely ára. Gondolom, feltételezték, magamtól is tisztában vagyok azzal, hogy a képviselőséggel vége a jogászfórumos függetlenségnek.

Kiderült az is, hogy nemcsak a parlamenti munkában számítanak ránk, hanem húzóneveknek is tartanak bennünket. Az országos listán Antall, Für, Szabad, Csurka és Csengey kivételével Kati megelőzte az összes pártpolitikus. A fővárosi listát szintén Antall vezeti, de a Pest megyei élére engem tettek. Budapest után itt van a legtöbb szavazó. S itt indul egyéni jelöltként Kulin Ferenc, a *Mozgó Világ* hajdani főszerkesztője. Alelnök az MDF-ben, a listán mégis elfogadta mögöttem a második helyet.

A választási kampány

Korábban jól menő, de az utóbbi másfél évben elhanyagolt ügyvédi irodám maradványát véglegesen átadom egyik kollégámnak, Édes Andrásnak. Az ügyvédi praxis ugyan a képviselői tevékenység mellett is folytatható, de

én a kettőt összeférhetetlennek érzem. Belevetem magam a kampányba. Pest megyei listavezetőként a megyei MDF-es jelöltek választási gyűléseire járok.

Közben részt veszek a Jogászfórum munkájában is. Állásfoglalásaink nem ellentétesek az MDF mondanivalójával, de a többi ellenzéki pártéval is összhangban vannak. Március elején a választmány két fontos ügyben is hallatja hangját. Egyrészt nyílt levelet írunk a miniszterelnöknek az állami vagyon eladásával kapcsolatos visszaélések ügyében. Másrészt ajánlást fogalmazunk meg a válságért való személyes felelősség megállapításáról és a helytállásról szóló törvény megalkotásához. Ez a bűnösök felelősségre vonásával kapcsolatos első komoly felvetés. Az állampárti utódpart megérzi a veszélyt. Az állásfoglalás megjelenése után egy nappal a Magyar Szocialista Párt sajtótájékoztatón reagál, és politikai kalandorságnak minősíti a Jogászfórum egyébként mértéktartó és korrekt tervezetét.

Kiterjed a figyelmünk olyan jelentéktelennek látszó kérdésekre is, hogy a Belügyminisztérium felmondta az Állami Népeség-nyilvántartó Hivatallal kötött s a választásokra is vonatkozó adat-nyilvántartási szerződést, és felhívjuk a figyelmet ennek veszélyeire. Közben ellátjuk a Választási Etikai Kódex betartásával kapcsolatos egyeztető-szerepet is.

* * *

Etikai kódex ide vagy oda, a választások közeledtével a két nagy ellenzéki párt viszonya tovább romlik. A négyigenes népszavazás sikere és az MDF szerencsétlen bojkottfelhívása nyomán a politika iránt érdeklődő közvéleményben kirajzolódik egy következetesen kommunistaellenes SZDSZ és egy megalkuvó MDF képe. A szabaddemokraták radikális ellenzéki múltján kívül ehhez az a lejárato kampány is hozzájárult, amelyet a rendszerváltó megállapodás aláírása óta az SZDSZ és a Fidesz az MDF ellen folytat. Ezt kiegészíti egy külföld felé irányuló propaganda arról, hogy az MDF antiszemita párt. Az igazság kedvéért hozzá kell tenni, hogy az antiszemitizmussal való vádaskodásból mások is kiveszik a részüket. Az MDF elleni inszINUÁCIÓ mindenesetre hatásosnak bizonyul.

A *The New York Times* a népszavazási kampány csúcspontján budapesti tudósítójára hivatkozva azt írja, hogy az MDF azért áll szemben az SZDSZ-szel, mert annak vezetői közül többen zsidók. Nem sokkal ezután a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Berend T. Iván a *The New Yorker* című lapnak adott interjújában azt állítja, hogy az antiszemitizmus erős a Magyar Demokrata Fórumban, számolgatják a tájékoztatási eszközöknél dolgozó zsidókat, és azt mondják róluk, hogy pusztítják a magyar kultúrát.

Bő két hónappal a választások előtt Csurka István ellentámadásba megy át. „Ébresztő magyarság, már megint félrevezetnek” – kondítja meg a vészharangot

a rádió Vasárnapi Újság című műsorában. Elmúlt az őszirózsás forradalom, ez már a Kun Bélák időszaka, még akkor is, ha Lenint szidják a Lenin-fiúk, folytatja, s én elképedve hallgatom az indulatos szavakat. A szabaddemokraták lennének a Lenin-fiúk? Kis János, Magyar és Pető? Vagy Tölgyessy is? Netán idesorolja a fideszeseket is az írói fantázia? Orbánt és Kövért? Deutschot és Fodort? Hiszen ezek azért mind tettek valamit a kommunizmus ellen. Mellesleg együtt Csurkával, aki most Lenin-fiúknak nevezi őket.

A másik oldal azonnal kihasználja a dilettáns megnyilatkozást. Nem az igaztalan vádaskodást utasítja vissza, hanem antiszemitizmust kiált, ami ugyan semmivel sem támasztható alá, de nagyon hatásos. Hiába jelenti ki Antall, hogy mindez Csurka írói munkásságának a része – annyiban igaz van, hogy politikai teljesítménynek aligha tekinthető –, hiába határolódik el az MDF elnöksége mindenfajta szélsőségtől és antiszemita megnyilvánulástól, újra meg újra ismétlődik a vád. Igaz, az SZDSZ politikusai és a holdudvarához tartozó értelmiségiek már a Csurka-jegyzet előtt is széltében hosszában híresztelték a nagyvilágban, hogy az MDF nacionalista és antiszemita párt. Mindeközben idehaza nem szűnik, hogy megalkuvással és a hatalommal való kollaborálással is vádolják első számú politikai riválisukat, de ugyanezt terjesztik a nyugati emigráció jobboldali érzelmű többségének körében is.

Én pedig az ellenzéki összefogás konok híveként ott állok tanácstalanul. Miközben zsigeri ellentétek csapnak össze, valójában azt sem tudhatom, hogy mikor őszinték a félelmek, aggodalmak és indulatok, s mikor a politikai manipuláció eszközei. Kiábrándító volt az SZDSZ reakciója arra az MDF-es javaslatra, hogy Antall József és Kis János tegyenek közös látogatást az Egyesült Államokban. Az SZDSZ elnöke azzal utasította vissza a javaslatot, hogy az MDF nem mentes az antiszemitizmustól. A Magyar Demokrata Fórum állítólagos antiszemitizmusáról szóló vádaskodás számomra éppúgy elfogadhatatlan, mint az, ha valaki Lenin-fiúknak nevezi azokat, akikkel nem is olyan régen még együtt lépett fel a kommunista rendszer ellen.

Az MDF nacionalizmusára vonatkozó vádak pedig értelmezni sem tudom. Negyven év értékpusztító internacionalizmusa után a nemzeti identitás erősítése az egyik legfontosabb feladat. Ha a szabadság visszaszerzésével egyidejűleg nem működik az emberekben a nemzeti összetartozás érzése, akkor tovább csökken a társadalmat egyben tartó szolidaritás. Ha viszont mindenki büszkén vállalhatja és szabadon megélheti magyarságát, könnyebb lesz elviselni a változásokkal együtt járó nehézségeket is.

Csurkának egyébként a választási kampányban volt még egy dobása. *Magyar Fórum* című lapjában megjelentette Grezsa Ferenc hódmézövásárhelyi MDF-es orvos képviselő írását, *Apák és fiúk* címmel, SZDSZ-es vezetők szüleinek bolsevista múltjáról. Az információk egy része számomra is új.

Eszembe jut Tamás Gáspár Miklós szellemes elmélkedése még 1988-ból, hogy vajon lehet-e a bolsevista kutyaéból demokratikus szalonna. Akkoriban nagyon egyetértettem a kommunista reformerek színeváltozásával szemben szellemesen megfogalmazott kételyekkel. Ma sem tudom, hogy a Lukács-tanítványként marxistának indult Kis János vagy a liberálissá maoistából vált Demszky Gábor és Haraszi Miklós vajon mit szólnak az önjáró filozófus szélsőségeihez. Azt viszont TGM nem állította, hogy a bolsevik szülőktől származó utódokból ne lehetnének demokraták. Igaz, furcsa is lenne, ha éppen ő állt volna elő ilyesmivel. Hiszen édesanyja hajdan tagja volt a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának. Számomra ez is a Grezsa-cikkből derült ki. Mint ahogy az is, hogy Haraszi Miklós szülei az izraeli kommunista párt alapítása körül tevékenykedtek. Ennek nyilvánosságra hozatala egyébként újabb muníciót adott azoknak, akik antiszemita pártként akarták láttatni a Magyar Demokrata Fórumot...

* * *

Pest megyei listavezetőként szorgalmasan kampányolok a megye egyéni választókerületeiben induló MDF-es jelölteknek. A központi rendezvényeken azonban csak nézőként vagyok jelen. A kampánynyitó gyűlést a Nemzeti Sportcsarnokban tartjuk. Jó választás, gondolom, mert meghittebb környezet, mint a '82-ben felépült Budapest Sportcsarnok. Lezsák Sándor a főszervező, s ő is konferálja a műsort. Feleségemet is felkéri, hogy mondjon egy rövid beszédet. Kati szabadkozik, ő nem tud politikai szónoklatot tartani. Lezsák azt mondja, nem is erre van szükség, beszéljen arról, mit tapasztalt a koncepciók pereket felülvizsgáló bizottság tagjaként. Lezsáknak lesz igaza. A feleségem nem szónokol, nem is az egyetemi előadásait akarja utánozni, hanem történeteket mesél többezres hallgatóságnak. Beszél például a bányamérnökök ellen indított eljárásról, és elmondja az egyik fogdaügynök jelentéséből fennmaradt kis epizódot.

A fogdaügynök szintén rab volt, aki bizonyos előnyök fejében vagy preszció hatására vállalta, hogy a vele egy cellában elhelyezett rabtársa viselkedéséről, az általa elmondottakról tájékoztatja a vizsgálókat. Kati azonban a bányamérnökökről szóló jelentések hangneméből arra következtet, hogy a fogdaügynök ezúttal maga is ávós lehetett. Egyik jelentésében javasolja, hogy változtatni kellene a kihallgatótiszt személyén. A gyanúsított ugyanis, amikor legutóbb kihallgatásra vitték, elmondta neki, hogy eldöntötte, nincs értelme az ellenállásnak, alá fogja írni, amit elé tesznek. Aztán összeverve jött vissza, és elmesélte, hogy amikor meglátta kihallgatójának „undorító, önelégült pofáját”, egyszerűen képtelen volt arra, hogy a kedvére tegyen, és beismerje, amit nem követett el...

Kati után Terjék Tibor szólalt fel, aki nyugdíjazása előtt szénbányásként dolgozott Komlón. Azzal indított, hogy ő nem koncepció per áldozata, mert ő valóban fel akart robbantani egy Lenin-szobrot. Kántortanító volt, mielőtt lecsukták. Akkor éppen Rajk Lászlónak hívták a belügyminisztert, jegyzi meg jelentőségteljesen, ha netán valaki elfelejtené, hogy az SZDSZ egyik kampányarcának, ifj. Rajk Lászlónak az édesapja nem csak áldozata, hanem aktív részese is volt a kommunista terrornak. Majd hatalmas tapsot aratva kijelenti: – *Harag és keserűség van a szívemben, de bosszúvágy, az nincs.* Aztán egy papírlapról idézi az MSZP pénztárnokának minapi nyilatkozatát. Fabriczky András szerint az ellenzék azt akarja, olvassa, hogy az MSZP egy szál gatyában távozzon a hatalomból. – *Mi ezt nem akarjuk* – jelenti ki határozottan. – *Ne egy szál gatyában távozzon az MSZP* – folytatja, s egy kicsit kivár: – *Távozzon gatyá nélkül!* Az est egyik legnagyobb sikerét aratja. Pedig Antall is nagyon jó beszédet mondott. Ő volt az első szónok, mert indult a gépe Párizsba. Ezért aztán a szokásosnál rövidebben, alig húsz percig beszélt.

A gyűlés csúcspontja szerintem mindenképpen Szabad György szónoklata. Nem kis teljesítményre vállalkozik, amikor a legfőbb politikai rivális harcos kommunistaellenes propagandájának árnyékában, radikális hallgatósága előtt az MDF középpártiságáról beszél. – *Mert mit csinál az az ember, akinek egy tátongó szakadék felett, egy keskeny pallón kell átkelnie?* – teszi fel a szónoki kérdést, s a „palló” szó közepén az „l” hangot erősen megnyomja. – *A palló bal oldalán megy? Netán a jobb oldalon?* Aztán megadja a választ: – *Középen! És még inkább* – emeli fel a tapsvihár közepette a hangját, és jobb mutatoujját –, *ha nem egyedül kell a szakadékon átkelnie, hanem nyakában a feleségével, a gyerekeivel, az egész nemzetével!* Leírhatatlan a siker. Lám, gondolom, nem csupán radikális szólammal lehet hatni az emberekre, hanem a felelősségre apellálva is.

* * *

Március 15. megünneplése – a választások első fordulója előtt tíz nappal – csábító lehetőség a kampányra. Ennek ellenére az országos listát állító tizenkét párt képviselői megállapodnak abban, hogy a nemzeti egység jegyében fognak ünnepelni. A pártközi kampányfelügyelő bizottság ülésén azonban az SZDSZ bejelenti, hogy nem tartja magát az előzetes megállapodáshoz. Ők a Petőfi-szobornál fognak ünnepelni, aki velük tart, az jöhet, aki nem, az mehet máshova. Demszky Gábor megjegyzi, csinálhat bárki, amit akar, az emberek úgyis oda mennek, ahová ők mondják. A tárgyalások megszakadnak. A televíziót ellenőrző kuratórium döntése: miután a pártok nem tudtak megállapodni, nem lesz élő közvetítés a március 15-ei ellenzéki rendezvényekről. A helyzet ironiája: az SZDSZ diktátumának – szövetségesük, a Fidesz mellett

– a szocdemek tesznek eleget. Azok, akik 1989-ben nem az ellenzékkel ünnepeltek, hanem a hivatalos megemlékezésen vettek részt.

A szabaddemokraták követelésére a televízió vitát rendez a közvetítés elmaradásáról az országos listát állító pártok és a tévékuratórium képviselőinek, továbbá a televízió vezető munkatársainak a részvételével. Az MDF engem delegál, az SZDSZ-t Pető Iván, a Fideszt Deutsch Tamás képviseli. Arcukon látom a meglepetést. Nem számítottak arra, hogy az MDF engem küld majd a vitára.

Szilvás György – Pozsgay embere, a tévékuratórium titkára – az élő közvetítés elmaradásáról szóló döntést azzal indokolja, hogy a pártok nem tudtak egymással megállapodni. A jegyzőkönyvből vett idézettel támasztom alá, hogy a megállapodás a szabaddemokraták magatartása miatt hiúsult meg. Ez mindenesetre hitelesebb volt, mint az SZDSZ-es Pető Iván erőtlen magyarázkodása. Ezek után Deutsch is óvatosabban érvel az SZDSZ igaza mellett. Néhány segédpontot biztosan szereztem az MDF-nek.

A vita második vagy harmadik körében Szilvás egy március 15-ei intermezzo bejátszását kéri. A felvételen egy SZDSZ-es zászlókkal érkező csoport élén Tamás Gáspár Miklós tűnik fel az MDF Bem téri rendezvényén, és „Barátaim, ez nem a mi helyünk!” felkiáltással elvezeti csapatát. Közben premier plánban megjelenik a szobor lábánál elhelyezett koszorú, rajta a koronás címerrel. Kicsit resteltem, hogy hirtelen a KISZ KB-ból jött Szilvással kerültem egy oldalra, de ekkor már világos, hogy a szabaddemokraták által szorgalmazott vita fordítva sült el, és feltehetően szavazatvesztést okozott az SZDSZ számára.

* * *

Ezzel egy időben történt még valami, ami szintén befolyásolhatta a választások eredményét: a marosvásárhelyi pogrom. A husángokkal, botokkal felgyverzett – a hírek szerint a Securitate által megszervezett – tömeg rátámad a jogaikért tüntető marosvásárhelyi magyarokra.

Az MDF felhívást tesz közzé: délután szolidaritási tüntetés lesz a Hősök terén. Amikor meghallom a hírt, írok egy beszédet. Kimegyek a térre, mondom Lezsáknak, aki a tüntetés főrendezője, hogy szívesen felszólalnék. Az MDF részéről Csurka fog beszélni, válaszolja, majd hozzáteszi: Várj egy kicsit, lehet, találunk valami megoldást. Meghallgatom Csurkát. Nem rossz, de az általam leírtak ütősebbek. Tamás Gáspár Miklós viszont veszélyes vizekre téved. Ha a románok garantálják az erdélyi magyarok jogait, mi véglegesen lemondunk a trianoni határok megváltoztatásáról. Csak remélni tudom, hogy Romániában nem kísérik figyelemmel a tüntetésen elhangzott beszédeket. A trianoni határok revíziójának említése, akár negatív megköze-

lítésben is, csak olaj lehet a tűzre. Keresztes Sándor, a KDNP elnöke viszont szabályos kortesbeszédet mond. Ki is fütyül, mire elköveti a legnagyobb hibát, amit politikus elkövethet egy népgyűlésen: megpróbálja kioktatni a tömeget. Keresztes fütyükonzert közepette sértődötten levonul. Egyszer csak meghallom, hogy Lezsák bekonferál. Nem MDF-esként, hanem, mint a Független Jogász Fórum képviselőjét.

– *A csöcselék gyáva! Azokat bántja, akik mögött nem áll senki* – indítom a beszédet. – *Álljunk hát az erdélyi magyarok mögé, védjük meg testvéreinket!* Kitor a taps.

– *A bukott rendszer képviselői (ezt Mindszentytől kölcsönöztem) közelebb érezték magukhoz román elvtársaikat, mint az erdélyi magyarokat* – folytatom. – *A választások után közös akarattal létrejövő új Magyarország megvédi a határon túli magyarságot. De csak úgy tudjuk megvédeni őket, ha erőt mutatunk. Magyarország pedig akkor lesz erős, ha képesek leszünk összefogni, elfelejteni egymásnak okozott sérelmeinket, legyőzni át nem gondolt előítéleteinket.*

Amúgy ez volt az első alkalom, hogy tízezrek előtt szónokolhattam. S ma már minimális kockázattal kijelenthetem: valószínűleg az utolsó is ez volt...

Felhatalmazás a rendszerváltozás folytatására

Március 25-én este ott vagyok a Bem téren a többi MDF-essel, de nem emlékszem az eufóriára, amit pedig meg kellett volna élnem. A 65 százalékos részvételnél ugyan többre számítottam, de a választások első fordulója így is legitimálta a rendszerváltó tárgyalásokat. Csak olyan pártok lépték át a négy százalékos küszöböt, amelyek részt vettek a Nemzeti Kerekasztalon. Akik az állampártból megmaradtak kommunistáknak, azok nem jutottak a parlamentbe. Ugyanúgy azok sem, akik jobbról támadták a rendszerváltó tárgyalásokat. Ami a konkrét eredményeket illeti: a Magyar Demokrata Fórum, ha nem is sokkal, de megelőzte a szabaddemokratákat és az első forduló győztese lett. Ráadásul az MDF három egyéni választókerületet is megnyert, az SZDSZ egyet sem.

Ezzel együtt még korántsem dőlt el, hogy a két párt közül végül is melyik nyeri majd a választásokat. A listás szavazáson elért háromszázaléknyi előny mindössze négy mandátum különbséget jelent, miközben százhetvenegy egyéni képviselői hely sorsa még nyitott. Sok függ a két forduló közötti kampánytól és a pártközi választási szövetségektől. Valamint attól, hogy azok a szocialista szavazók, akiknek kiesett vagy teljesen esélytelen a jelöltjük, ha egyáltalán elmennek szavazni, vajon kire adják majd a voksukat?

* * *

Az, hogy a Fidesz a szabaddemokratákkal fog együttműködni, az első pillanattól nyilvánvaló. A kisgazdák álláspontja viszont kezdetben még bizonytalan. Prepeliczay István főtitkár a népszavazási együttműködésre hivatkozással csatlakozna az SZDSZ–Fidesz együttműködéshez. A többség azonban az MDF-fel akar összefogni. Megtörténnek a kölcsönös visszaléptetések, s a második forduló végül is egy MDF–kisgazda–kereszténydemokrata s egy SZDSZ–Fidesz választási szövetség között fog eldőlni.

Ami a két nagy párt kampányát illeti, van közöttük egy lényeges eltérés. Az SZDSZ első számú választási plakátján három fiatalember szerepel, Demszky Gábor, Rajk László és Magyar Bálint. Az aláírás: *Tudjuk, merjük, tesszük!* Az elnök Kis János, sehol. Az MDF viszont egy személlyel kampányol. A villanyoszlopokra kihelyezett, elefántfülnék becézett plakátokon Antall József arcképe. A *Tudjuk, merjük, tesszük!* kissé agresszív magabiztosságával szemben ez a plakát komolyságot és mértéktartást sugároz. Miként a párt első számú választási szlogenje is: *MDF a nyugodt erő.*

Antall egyébként élő cáfolata volt annak a propagandának is, amely az MDF-et dilettáns és mucsai pártként mutatta be. Ráadásul az MDF elnöke a választások előtti hónapokban végiglátogatta a nyugati világ vezető országait, s mindenütt a legmagasabb szinten fogadták, Bush amerikai elnöktől kezdve Kohl nyugatnémet kancelláron át Margaret Thatcher angol miniszterelnök asszonyig.

A választás kimenetelében meghatározó jelentősége volt az Antall József és Kis János között lezajlott tévévitának. Györgyi Kálmán későbbi legfőbb ügyész jegyezte meg a vita láttán:

– *Ezzel nyertétek meg a választást. Ott ül a tévében egymással szemben két ember. Az egyiket, gondolja az egyszerű néző, ismerem a póznáról. De ki ez a másik?*

Ráadásul Kis János elkövetett egy súlyos hibát. Az SZDSZ kérlelhetetlen ellenfele volt a pártállamnak, jelentette ki a vita végén. És kérlelhetetlenül küzdeni fog az utolsó maradványok eltávolításáért is. Hajlok arra, hogy ez a „kérlelhetetlenség” indított sok szocialista szavazót arra, hogy a második fordulóban az MDF jelöltjére adja a voksát.

* * *

A legszellemesebb választási plakát minden bizonnyal a Fideszé, a leghatásosabb viszont az MDF-é. A fiatal demokraták két csókolózó pár profilját tették egymás alá. A felsőn Brezsnyev szovjet és Honecker keletnémet pártfőtitkár elvtársi csókja, az alsón egy fiú és egy lány. A kép alján: *Tessék választani!* Az MDF plakátján egy vastag nyak, felnyírt tarkó, a fejen szovjet tányérsapka. A képaláírás: *Tovariszi! Konyec!*

Az MDF-nek volt egy másik plakátja, amelynek inkább az utóélete méltó a figyelemre. *Tavaszi nagytakarítás* – hirdette a plakát, rajta seprű, lapát és egy szemetesekuka, amelyből munkásőrsapka, Szabad Nép, Sztálin-szobor és Mao-kötet kandikál ki. Hiába nyilatkozott azonnal a plakát készítője és több MDF-es politikus, húsz éve halljuk a szemrehányást: – *Tavaszi nagytakarítást ígértetek, mégsem cseréltétek le azokat, akik a korábbi rendszerben pozícióban voltak.* Amíg hivatásos politikus voltam, türelemmel magyaráztam, hogy a tavaszi nagytakarítással azt ígértük: megtisztítjuk az országot a kommunista ideológiától. Nem emberek, hanem ideológiai rekvizitumok lógtak ki abból a kukásedényből. Húsz év elteltével már alig van, aki emlékezne, milyen is volt valójában az a hajdani plakát, de az elferdített értelmezés makacsul tartja magát.

Ugyanúgy, mint az a legenda, hogy – miként a kegyvesztett elvtársakat a szovjet vezetők csoportképeiről – az MDF is kiretusálta Pozsgay Imrét a lakiteleki sátorban készített filmfelvételtől. Ez esetben a félremagyarázás alapja egy választási kampányfilm volt, amelyben szerepelt néhány jelenet az 1987-es lakiteleki találkozóról. Hangsúlyozom, a Magyar Demokrata Fórum kampányfilmjéről van szó, eléggé abszurd ötlet számonkérni a szocialisták listavezetőjének szerepeltetését.

Ezúttal az MDF elnöksége azon melegeben cáfol. Antall József sajtótájékoztatóján magyarázza el, hogy senki sem akarja elvitatni Pozsgay Imre érdemeit és 1987-es lakiteleki szereplését. Ha egyszer készül majd egy dokumentumfilm a lakiteleki találkozóról, tette hozzá Antall, azon minden bizonnyal kellő súllyal fog szerepelni a vendégként jelen lévő Pozsgay is. Ezúttal azonban az MDF választási kampányához használták az archív felvételeket. A közel nyolcórás anyagból pedig nem volt nehéz néhány olyan jelenetet kiválasztani, amelyen nem szerepel az egyik konkurens párt listavezetője. Hiába minden, még évekig makacsul hajtogatták, hogy a Magyar Demokrata Fórum bolsevista módon „kiretusálta” Pozsgayt a lakiteleki találkozóról készült felvételtől.

* * *

Amikor április 8-án este nyolc körül megérkezem a Bem térre, óriási az izgalom. Optimista hírek érkeznek a helyi szervezetektől, de egyelőre semmi biztosat nem lehet tudni. A televízióban Baló György s az általa meghívott szakértők óvatosan ugyan, de inkább az SZDSZ győzelmét valószínűsítik. Aztán egymás után érkeznek az eredmények, egyre nagyobb feldolgozottság mellett. A tévé értesülései rendre megerősítik az MDF helyi szervezeteitől érkező lelkesítő híreket. A térképre folyamatosan kerülnek fel a már győztesnek tekinthető fórumos képviselők fényképei. Baló György s vendégeinek a többsége alig tudja palástolni csalódottságát.

A fővárosban nagyon bízott az SZDSZ–Fidesz választási koalíció. Orbán Viktor, Fodor Gábor és Németh Zsolt javára Szabó Miklós, Hack Péter és Béki Gabriella visszalépett. A többi választókerületben viszont a Fidesz vonta vissza állva maradt jelöltjeit az SZDSZ javára. Többek között Deutsch Tamást is, aki Újbudán Kőszeg Ferenc javára lépett vissza.

Mindennek ellenére a budai kerületekben az MDF tarolt, s Pesten is volt jó néhány nem várt győzelem. Mindkét liberális párt listavezetője alulmaradt a hozzájuk képest ismeretlen MDF-es jelölttel szemben. Tölgyessy Pétert a Ferencvárosban Szabó Iván verte meg, az MDF mérnöktagozatából. Orbán Viktorral szemben pedig az MDF-piacokat szervező Zacsek Gyula diadal-maskodott. Velé néhányszor találkoztam a kampány alatt a Bem téren, Szabó Ivánt viszont egyáltalán nem ismerem. De az SZDSZ egyik kampányarca, Rajk László is alulmaradt Beke Kata MDF-es pedagógussal szemben. És a számomra szintén ismeretlen Schamschula György – 11 százalékos hátrányát ledolgozva – elhódította Tamás Gáspár Miklóstól a belvárosi mandátumot. S akkor még nem beszéltem Somogyi Tamásról, aki a Józsefvárosban legyőzte a sokat szereplő SZDSZ-es rabbit, Raj Tamást, valamint Katona Kálmánról, aki a Terézvárosban nyert az ismert SZDSZ-es színész, Székelyi József ellen.

Az MDF három nagygúja, Für Lajos, Csengey Dénes és Csurka István is elbukta egyéni választókerületét. Csengeyt Keszthelyen a Festetich-kastély igazgatója, a függetlenként induló Czoma László győzte le, aki az előző ciklusban is a körzet képviselője volt. Csurka Békésben a kisgazda Pásztor Gyulával szemben maradt alul. Már az első fordulóban is a kisgazda vezetett, ráadásul a két forduló között a szabaddemokrata jelölt a harmadik helyről visszalépett a javára. Körmenden pedig – az országos megállapodás dacára – a kisgazdák az SZDSZ-es Mészáros Béla javára léptek vissza, aki így meg tudta előzni az első fordulóban még vezető Für Lajost.

* * *

Ott szorongok a sajtóteremben, amikor kilenc óra körül megkezdődik Antall József sajtótájékoztatója. Az elnök bejelenti, hogy az eddigi részeredmények birtokában biztosra vehető az MDF választási győzelme. Szavait hatalmas üdvölgzés követi, de Antall arckifejezésén nyoma sincs a diadalnak. Elismeri, hogy a kampány során voltak kevésbé rokonszenves jelenségek, de bízik benne, hogy a választások után helyreállnak majd a megromlott emberi és politikai kapcsolatok. Megerősíti, ha valóban az MDF nyeri a választásokat, a kisgazdákkal és a kereszténydemokratákkal képzeljük el a koalíciót. – *Nem kéne kizárni a nagykoalíciót sem* – mondom, de látván a körülöttem állók reakcióját, gyorsan hozzáteszem: – *Tárgyalni is jobban lehet, ha van alternatíva.*

Az igazság az, hogy úgy vélem, az MDF programja közelebb áll az SZDSZ és a Fidesz programjához, mint a kisgazdákéhoz, mindenekelőtt a földkérdésben. A kereszténydemokratákat pedig őszintén szólva nem tartom számottevő politikai erőnek. Ráadásul az Alkotmánybíróság legutóbbi döntése és a médiaviszonyok is beszűkítik az MDF lehetőségeit. Az újságírók többsége ugyanis köztudottan a liberálisokkal szimpatizál. Az új kormánynak lesz éppen elég baja. Más sem kell még nekünk, mint egy ellendrukker sajtó. Az Alkotmánybíróság pedig a napokban semmisítette meg a kamatadóról szóló törvényt. Azon az alapon, hogy állampolgári alapjogról van szó, amelyet csak a parlamenti képviselők kétharmadával meghozott alkotmányerejű törvényben lehet szabályozni. Bármilyen nagyot is nyerjünk végül, kétharmados többségünk az SZDSZ nélkül biztosan nem lesz. Ha pedig az Alkotmánybíróság úgy értelmezi az alkotmányt, hogy az adótörvényekhez is kétharmad kell, akkor egyszerű többséggel nem is lehet kormányozni.

Közben a sajtótájékoztatón Lezsák Sándor alelnök veszi át a szót. Gratulál Antall Józsefnek, aki éppen ma ötvennyolc éves. Antall orvítamadásnak minősíti az alelnök indiszkrécióját, de megjegyzi, annyi haszna azért van a dolognak, hogy kiderült a valódi életkora. Több külföldi lap ugyanis három évvel öregítette...

Tizenegy óra után már nyilvánvaló az MDF elsőprő győzelme. Több mint százhatvan képviselőnk lesz a parlamentben, szemben a szabaddemokraták kilencven mandátumával. A terembe érkező Antallt hatalmas taps fogadja. Jobb kezét felemelve mutatja ugyan a győzelem jelét, de amikor a lelkesedés ütemes tapsá formálódik, lecsendesíti a hallgatóságot. – *Nem szeretem a vastapsot* – mondja –, *Rákosi Mátyásra emlékeztet.* Erre persze megint kitör a taps.

Antall megköszöni az emberek bizalmát, s kijelenti, hogy az MDF vállalja a rábízott feladatot, s kivezeti az országot a válságból. Ez azonban csak akkor sikerülhet, ha azonosulni tudunk a nemzettel és képesek leszünk szolgálni azt. Azután a tizenötmilliónyi magyarságról beszél. Kijelenti, a magyar nemzet egységes, függetlenül attól, hogy a történelem sodrában ki, milyen állam polgárává vált. – *Az MDF jó kapcsolatra törekszik a szomszédainkkal* – mondja, majd hozzáteszi: – *Remélem, hogy azok az országok is megbocsátanak nekünk, amelyekhez hetven évvel ezelőtt magyar területek kerültek.*

Antall beszédét mondatonként szakítja meg a taps, a lelkesedés engem is magával ragad. Szívesen megvárnám a sajtótájékoztató végét, de feleségem már rángatja a zakómat, hogy várnak a Bajcsy-Zsilinszky úton a Szabad Európánál. Még délelőtt felhívott Kasza László, a rádió nemrég megnyitott pesti stúdiójának vezetője. Megbeszéltük, hogy átmegyek hozzájuk, amint lesznek értékelhető eredmények. Igazad van, induljunk, mondom. Anyám úgyis felveszi videóra az egészet...

* * *

A Szabad Európa stúdiója előtt, a Bajcsy-Zsilinszky úton Szekeres László, a rádió újdonsült munkatársa már türelmetlenül vár. Csakhogy megjöttetek, mondja, eddig csak a vesztesek nyilatkoztak. Szekerest még a nagymarosi erőmű elleni mozgalomból ismerem. Jól emlékszem egy nemzetközi sajtótájékoztatóra, amit '89 márciusában tartottunk. Ő a Nagymaros Bizottságot képviselte, én a Független Jogász Fórum vezetőjeként számoltam be az erőmű elleni aláírásgyűjtési akció állásáról. Istenem, fut át az agyamon, mi minden történt az elmúlt egy évben!

Az előtérben Konrád György író beszélget két másik ismert liberális értelmiséggel, a Párizsban élő Kemény István szociológussal és Kende Péter újságíróval. – *Mi ez a letargia?* – lépek oda hozzájuk, s nem tudok visszatartani egy rosszindulatú megjegyzést. – *Érdekes* – mondom –, *a Bem téren sokkal vidámabb a hangulat.* Ahogy kimondtam, már bánom is a gúnyolódást. S még inkább, amikor Szekeres félrevon, s megkérdezi: – *Tudod, mi van itt?* – Majd azonnal megadja a választ: – *Fitymagyász!* Ezért aztán különösen vigyázok, hogy abban, ami a rádióban elhangzik, nyoma se legyen a triumfálásnak. Ellenkezőleg: arról beszélek, hogy teljesen mindegy, ki az első, s ki a második. A lényeg, hogy az állampárti utódpárttal szemben az ellenzék elsőprő győzelmet aratott. A magyarok szabad választáson a rendszerváltozás mellett döntöttek.

Őszintén beszélek. Valóban ezt érzem a legfontosabbnak. Azt, hogy a szabadon választott parlamentben a rendszerváltozás iránt elkötelezett politikai erőknek kilencven, százalékot meghaladó többségük van. A hajdani Ellenzéki Kerekasztal pártjai egyértelmű felhatalmazást kaptak a rendszerváltozás folytatására. És ezt csak egymással összefogva, közösen tudjuk megvalósítani.

* * *

Édesanyám egyébként valóban felvette videóra a tévé választási műsorát. Az Antall-beszédről viszont ennek ellenére lemaradtam. Kiderült, hogy amikor eljöttünk a Bem térről, a Magyar Televízió már rég átkapcsolt a szabad-demokraták Mérleg utcai székházába. A tévénezők még nálam is kevesebbet láthattak a győztes párt elnökének beszédéből.

Debreczeni József találó hasonlata szerint ez olyan, mintha egy nemzetközi kupadöntő után a győztes csapat edzője helyett a televízió riportere a vesztes hívna a mikrofonhoz. Ez csak egy esetben képzelhető el, tette hozzá Debreczeni, ha a vesztes: a hazai csapat. A publicista politikus az elmúlt húsz évben számos vitatható megállapítást tett. Ezzel a megjegyzésével azonban nagyon is fejen találta a szöveget. Az újságírók többsége számára '90-ben, s az utána következő években az SZDSZ volt a „hazai csapat”...

Az MDF–SZDSZ-megállapodás

Véletlenül cseppentem bele, de büszke vagyok rá

A Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége között 1990. április 29-én megkötött megállapodásra valószínűleg végképp ráragadt a némileg pejoratív *paktum* elnevezés. Holott a rendszerváltó megállapodás aláírása óta egymással harcban álló két ellenzéki párt által a választások után megkötött kompromisszum a megegyezéssel rendszerváltoztatás fontos állomása. A véletlenül múlt, hogy részese lehettem.

Április 24-én délelőtt eredetileg azért mentem az MDF Bem téri székházába, hogy valamilyen adminisztratív ügyet intézzek a képviselői megbízatással kapcsolatban. Antall legközelebbi munkatársa már akkor is az a Rózsa Mariann, aki a legutolsó pillanatig, a miniszterelnök haláláig ott van mellette. Vele beszélgetünk, amikor Antall kilép a szobájából.

– Jó, hogy találkozunk – mondja. – Tölgyessy percekben belül itt lesz, örülnek, ha te is részt vennél a megbeszélésen.

– Meg akarok állapodni a szabaddemokratákkal – jelenti ki, már bent a szobájában. S miután nem szólok közbe, rövid szünet után folytatja:

– Erre mindenképpen szükség van, hogy kormányozni tudjunk. Az elnökséggel is közöltem, hogy csak úgy vállalom a miniszterelnökséget, ha sikerül megállapodnom. Egyértelművé kell tennünk, hogy Magyarországon stabil a politikai helyzet, rendezett körülmények között folyik a kormányalakítás.

– Akkor nem nagykoalíciót kellene kötni? – teszem fel a kérdést.

– Nem erre szól a felhatalmazásom – vágja rá nyomban. – A választmány és az országos gyűlés is úgy döntött, hogy a kiskgazdákkal és a kereszténydemokratákkal folytassunk koalíciós tárgyalásokat. S mellesleg én sem akarok a szabaddemokratákkal kormányozni. Nem biztos, hogy garantálni tudnám a kormányüléseken a minisztereim testi épségét – teszi hozzá mosolyogva.

– És arra is gondolni kell – fordítja komolyra a szót –, ha ezek valamelyik minisztériumba befészkelik magukat, a jóisten sem tudja őket kiverni onnan.

– De a legfontosabb az – folytatja –, hogy négy év múlva, ha mi netán elvesszük a választást, ne az MSZP legyen az egyetlen alternatíva.

– Hát nem tudom – jegyzem meg erre –, de az biztos, hogy a szabaddemokraták kíméletlenek lesznek ellenzékben. Különösen most, a választási vereség okozta frusztrált állapotukban.

– Talán ezen a frusztráción is old valamit, ha megállapodunk velük – jegyzi meg Antall. – Legalábbis átmenetileg – teszi hozzá.

– Az a baj – mondom –, hogy a sajtó túlnyomó része mögöttük áll, s ugyanúgy vereségként éli meg a választásokat, mint a szabaddemokraták.

– Miért van az – kérdezi Antall, s némi ingerültséget érzek a hangjában –, hogy ebben a pártban mindenki a sajtóval foglalkozik? Fontos a sajtó, de azért nem kell túlbécsülni a jelentőségét. Az újságírók többsége Amerikában is baloldali, vagy ha tetszik liberális, időnként mégis előfordul, hogy a republikánusok nyerik a választásokat.

Ez igaz, de Amerikában már régen volt rendszerváltozás... Ezt már csak magamban gondolom, mert nem akarom tovább idegesíteni. Tudom, hogy ő is végiggondolt minden variációt, a pró és kontra érveket, köztük azokat is, amelyekre én hivatkoztam. S ha mindent egybevetek, én is neki adok igazat...

– De az alkotmánybíróági döntés után hogyan tudod megoldani a kétharmados problémát? – teszem fel a kérdést.

– Na, látod, erről szól a megállapodás – válaszolja, s elégedetten néz rám.

– Feladnák a kétharmados pozícióikat? – kérdezem csodálkozva.

– Ha nem is teljesen, de olyan mértékben igen, hogy lehessen kormányozni – feleli.

– S mit kapnak cserébe? – faggatom tovább.

– Azt, hogy Göncz Árpád lesz a köztársasági elnök.

– Göncz Árpád? – kérdezek vissza. – Nem Szabad Gyuri bácsit illetné ez a pozíció? S ellenzéki lesz a legfőbb közjogi méltóság?

Antall kifejti, hogy Göncz jelenleg ugyan az SZDSZ Országos Tanácsának a tagja, de valójában régi kiskgazda, Kovács Béla titkára volt. '56-ban pedig lecsukták, ráadásul neki régi jó embere.

A kiskgazdák nem igazán érdekelnek, de az '56-os múlt fontos szempont. Walesa csak házi őrizetben volt, Havel néhány hónapot töltött börtönben, de Göncz Árpád éveket... Antall közben elmondja, hogy eredetileg az SZDSZ-nek nem is tetszett az ötlet, de ő világossá tette, hogy az ajánlat Göncz személyére vonatkozik, és nem a pozíció átadásáról szól. Tölgyessy először azt mondta, ez nem igazi ajánlat, mert Göncz Árpád sokkal inkább hozzánk tartozik, mint hozzájuk. Aztán jobb híján mégis elfogadták.

– De mit szól ehhez Szabad Gyuri bácsi? – faggatom tovább.

– Ő lesz az Országgyűlés elnöke – felelte Antall. – Egyébként, amikor felvettem neki, hogy ha úgy alakul a helyzet, vállalná-e a köztársasági elnöki tisztséget, kategorikusan elutasított. Azt mondta, a szabad Magyarország első elnöke szerint ne legyen zsidó. Megjegyzem – tette hozzá Antall –, a házelnöki tisztséget is

csak azzal a feltétellel vállalta, ha előtte egy távollétében megtartott szavazáson – ezt külön hangsúlyozta – a frakció túlnyomó többsége egyetért a jelölésével.

Hallgattam Antallt, s közben próbáltam magam szoktatni a gondolathoz, de nem tudtam megérteni, miként tudja elfogadni, hogy az ő eszmei társa helyett, akivel vállvetve küzdötték végig az elmúlt tíz hónapot, egy ellenzéki politikus legyen a köztársaság első embere. Antallnak végül valami olyasmit mondtam, hogy a mi közjogi rendszerünkben a házelnök szerepe fontosabb, mint a köztársasági elnöké. S hogy sokat jelent, ha Szabad Gyuri bácsi ott lesz közöttünk a parlamenti harcokban. Már csak egy kérdésem maradt:

– S mi van, ha mégsem tudsz megegyezni a kiscgazdákkal a koalíciós feltételekben?

– Ugyan – legyint –, megegyeztem én már nehezebb helyzetekben is...

Amikor Rózsa Mariann jelenti, hogy Tölgyessy megérkezett, Antall éppen valami anekdotát mesél a régi kiscgazdákról. Majd folytatom, ígéri, és a vendége elé siet: – Rég nem láttalak – mondom Tölgyessynek, miközben kezét fogunk. – Valóban – válaszolja kimerően, aztán mintha ott sem lennék, Antallhoz fordul. Átnyújt neki egy gépelt anyagot, mondván, ez lenne az, amit megbeszéltünk. Rendben, válaszolja Antall, s leteszi az asztalra. Elolvasom a címét: *Feljegyzés Antall Józsefnek, néhány fontos közjogi kérdés lehetséges megoldásáról.*

* * *

Szó nélkül ülöm végig a tárgyalást. Belecsöppentem valamibe, amiről fogalmam sincs. Tölgyessy azt mondja, felmerült néhány részletkérdés, amit el kellene dönteni. Mi kerüljön be az alkotmányba a Nemzeti Bankról, s mi a Számvevőszékről. Aztán a közjogi méltóságok, a kormánytagok és a frakcióvezetők mellett ki legyen még a Honvédelmi Tanács tagja: a Honvédség főparancsnoka vagy a vezérkari főnök. A Honvédségnek csak parancsnoka van, jegyzi meg Antall. De a lényeg, hogy rendkívüli állapot esetén jó, ha a politikusok mellett a katonák is ott vannak az irányításban. Tehát legyen benne a parancsnok is és a vezérkari főnök is. Tölgyessy ezt azonnal elfogadja. Tudomásul veszi azt is, hogy Antall alkotmányos lehetőséget akar arra, hogy a kormányban tárca nélküli miniszterek is legyenek. Ez bővíti a mozgásterét a koalíciós tárgyalásokon.

– A hármas számú mellékletben felsoroltam azokat a törvényeket, amelyek megmaradnának a kétharmados körben – mondja Tölgyessy. – Ezekről kellene tárgyalnunk.

– Na, ez az, ami szakértői egyeztetést igényel – feleli Antall. – Ezt beszéljétek meg Balsaiékkal. S lehet, hogy Kónya Imre is beszáll a tárgyalásokba – teszi hozzá felém mutatva.

– Rendben – mondja Tölgyessy. – De egy dolgot mindenképpen nekünk kellene tisztáznunk. A szabaddemokraták ragaszkodnak ahhoz, hogy a televízió és a rádió elnökét és alelnökeit, továbbá az MTI vezetőjét a parlament kétharmados többséggel válassza meg.

– Erről szó sem lehet – vágja rá Antall azonnal. – Mondtam, hogy hajlandó vagyok egyeztetni a szóba jöhető jelöltekről, de ez egyértelműen miniszterelnöki kompetencia.

Aztán szakmai érveléssel próbálja meggyőzni Tölgyessyt.

– Alkotmányjogászként komolyan gondolod – kérdezi –, hogy egy tévé- vagy rádióvezetőt közjogi státusba helyezünk? Hogy kétharmaddal válassza meg őket a parlament, miközben a köztársasági elnököt a harmadik fordulóban már ötven százalékkal is megválaszthatja? Ehhez nem adom a nevemet – jelenti ki határozottan. – Nem akarok egy banánköztársaság miniszterelnöke lenni.

– Márpedig nálunk ez kardinális kérdés – szögezi le Tölgyessy nem kevésbé határozottan.

– Biztos vagyok benne, hogy átgondoljátok – mondja Antall nyugodt hangon. – Mert legkésőbb vasárnap mindenképpen alá kellene írni a megállapodást.

– Ebben egyetértünk – válaszolja az SZDSZ frakcióvezetője.

Miután Tölgyessy elment, Antall felém fordul: – Na, mit szólsz? – majd választ se várva folytatja: – Nekem Balsai és Salamon segít ebben az ügyben. Örülnék, ha te is beszállnál. S ha gondolod, vond be a feleségedet – teszi hozzá. – Keressétek Balsait, s aztán közösen tárgyaljátok meg Tölgyessyvel a részleteket.

Mielőtt elmentem volna, még megjegyzem: – Remélem, ha megegyezünk, Gönczöt megválasztja a parlamenti többség, mert Gyuri bácsit egyezség nélkül is megválasztanák. Azért örülök, hogy ő lesz az egyik közjogi méltóság – tettem hozzá. – Ha jóban akarsz vele maradni – mondta Antall mosolyogva –, ilyet soha ne mondjal neki!

* * *

Szabad György már régen házelnök volt, amikor egy alkalommal, egy kisebb társaságban elmesélte, hogy a Romániához visszacsatolt Erdélyben az ő családja háromszorosan volt hátrányos helyzetben: magyarok voltak, zsidók és polgárok. Mire valaki megjegyezte: milyen nagy dolog, hogy ma pedig ő Magyarország három közjogi méltóságának egyike. Szabad György indulatosan az asztalra csapott. – Én nem vagyok semmiféle méltóság! – tiltakozott, hangját felemelve. – Választott tisztségviselő vagyok – jelentette ki, majd bólintott, s megismételte: – Választott tisztségviselő.

A konstruktív bizalmatlansági indítvány

Otthon azonnal átnézzük Tölgyessy javaslatát. Egyetértünk azzal, hogy szükség van egy átfogó alkotmánymódosításra. A háromoldalú tárgyalásokon az Ellenzéki Kerekasztalnak természetesen nem sikerült mindenben érvényesítenie a jogállami megoldásokat. Olyan ideologikus elemek is maradtak az alkotmányban, mint például a demokratikus szocializmus. Ezeket most indokolt kigyomlálni az alkotmányból. Más esetekben a parlament tért el a kerekasztal mellett megfogalmazott szövegektől. Most itt az alkalom, hogy a szabadon megválasztott parlament kiküszöbölje ezeket a hibákat, s mindenben jogállami megoldásokat alkalmazzon.

A kormány és a parlament viszonyára vonatkozóan azonban a Tölgyessy-javaslat enyhén szólva féloldalasra sikeredett. A minisztereket nem a parlament választaná, hanem a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezné ki. Ez így rendben van. A kormányfő állítja össze a csapatát, s övé az elsődleges felelősség a parlament felé. A köztársasági elnök szentesíti a miniszterelnök döntését, ezzel sincs probléma. Az is természetes, hogy a kormányfőt nem a jelen levő képviselők, hanem az összes képviselő többsége választja meg. A javaslat viszont nem változtat a kormány és a kormánytagok megbízatásának megszűnésére vonatkozó szabályokon! Ez azt jelenti, hogy a parlament egyszerű többséggel leválthatná az abszolút többséggel megválasztott miniszterelnököt. Sőt, bizalmatlansági indítvánnyal azokat a minisztereket is eltávolíthatná, akik nem a parlament, hanem a kormányfő bizalmából miniszterek. Ezt az ellentmondást mindenképpen fel kell oldani.

A másik probléma az, hogy a javaslat szerint a köztársasági elnök, aki nem mellelleg ellenzéki, feloszlatná a parlamentet, ha egy ciklusban négy eredményes bizalmatlansági indítványt terjesztenek elő a kormánnyal szemben. A jelenlegi alkotmányban egy éven belül kell ezt a feltételt teljesíteni. Vajon mi indokolja, hogy a jelenleginél négyszer nagyobb lehetőséget adjunk a parlament feloszlatására s új választás kiírására?

A harmadik kérdés, hogy a döntéseket milyen arányban szavazza meg a parlament. Mely döntéseket hoz meg egyszerű többséggel, melyeket abszolút többséggel, s melyeket kétharmaddal? – *De miért ne lehetne teljesen megszüntetni a kétharmadot?* – teszem fel a kérdést feleségemnek, aki, mint mindig, most is reálisan értékeli a helyzetet: – *Ne fantáziáljunk, hanem nézzük át, milyen megoldásokat tartalmaznak a demokratikus alkotmányok* – javasolja. Én viszont ahhoz értek, hogy eloszszam a feladatokat. – *Igazad van* – mondom. – *A legjobb lesz, ha te átnézed az alkotmányokat, én pedig felhívom Balsait és Tölgyessyt, és egyeztetem a menetrendet.*

Balsai nem örül, hogy mi is beszálltunk, s kifejezetten elutasító. Azt mondja, nehéz időpontot találni, ők is nézik a javaslatot, s készítenek egy terveze-

tet, ha úgy gondoljuk, mi is csináljunk ilyet. Tölgyessy azt mondja, holnap elutazik, s csak rákövetkező este jön haza. És az is lehet, hogy szombaton megint nem lesz itthon. Ez a szombat valószínűleg kamu, de tudomásul kell venni: a péntek este az egyetlen időpont arra, hogy egyeztessünk.

Este, amikor hazajövök az ügyvédi irodából, a konyhaasztalunk tele könyvekkel, jegyzetekkel, papírlapokkal. Kati napközben elejétől a végéig elolvasta a német, az olasz, a spanyol, a görög, az osztrák, a svájci, a dán, s még jó néhány alkotmány szövegét. Csinált egy összehasonlító táblázatot, hol hogyan szabályozzák a minősített szavazáshoz kötött törvények körét, s milyen többséget követelnek meg a minősített szavazásnál. A konklúzió: az alkotmány módosításán kívül sehol sem kell az összes képviselő többségi szavazatát meghaladó támogatottság egy törvényjavaslat elfogadásához.

A német és a spanyol alkotmányban rátalált a konstruktív bizalmatlansági indítványra. Ezt természetesen csak a miniszterelnök ellen lehet előterjeszteni a miniszterek ellen nem, s csak úgy, ha az előterjesztők a bizalmatlansági indítványban megjelölik az általuk javasolt új miniszterelnököt is. A parlament mindkettőről egy szavazással dönt. Magyarán: csak akkor lehet leváltani a kormányfőt, ha a többség meg tud állapodni az új miniszterelnök személyében. Nincs ex lex állapot. Diktatúra utáni új demokráciákban különösen fontos a stabilitás. Nem véletlen, hogy a németeknél és a spanyoloknál bevált ez a rendszer. Nálunk is jó lenne biztosítékként a lötytös indulatokkal szemben, amelyek az első csalódások után a kormányzó pártok háza táján is elhatalmasodhatnak.

Még csütörtökön levelet írok Antallnak. Megírom, hogy a Tölgyessy-papír több sebből is vérzik. A parlament feloszlatásának lehetőségét nem szabad növelni. A miniszterekkel szemben ne lehessen bizalmatlansági indítványt előterjeszteni. Kifejtem, hogy mindez nem csupán elvi kérdés. Az ellenzék zsarolhatná a miniszterelnököt, hogy egyik vagy másik miniszterétől szabaduljon meg. Az SZDSZ-nek van is erre némi hajlandósága, jegyzem meg. A kormányfő elleni bizalmatlansági indítvány elfogadásához abszolút többségre, azaz valamennyi képviselő fele plusz egy szavazatra legyen szükség. Azt is jó lenne elérni, hogy a minősített többséghez kötött törvények elfogadásához is legyen elég az abszolút többség. A kétharmadot pedig korlátozzuk az alkotmánymódosításra. Emellett egyértelműen kiállok a konstruktív bizalmatlanság intézménye mellett. Leírom, hogy ez azért is fontos, mert végül is ellenzéki lesz az elnök. Ha netán bukik a kormány, ne ő jelölje az új miniszterelnököt. Egészében pedig az a véleményem, hogy amennyiben az SZDSZ nem hajlandó érdemi engedményekre, vállalnunk kell egy nyílt parlamenti vitát, mert szerintem igazunk van, s ezt a közvélemény előtt is világossá tudjuk tenni.

A levelet kora délután beviszem a Bem térre. Antall házon kívül van, de Rózsa Mariann szerint akármilyen későn is, de ma még mindenkép-

pen visszajön. Megjegyzem, hogy sürgős az ügy, mert holnap találkozunk Tölgyessyvel. Rózsa Mariann megígéri, ha bejön, azonnal a kezébe nyomja.

Antall még aznap este felhív telefonon: A konstruktív bizalmatlanság mehet, a többivel is egyetértek, azért harcoljatok. Bár a kétharmadhoz egészen biztos, hogy ragaszkodni fognak. Itt a kétharmados törvények körének szűkítésére koncentrálnak. Hozzáteszi, nincs más alternatíva, mint a megállapodás. Ha e nélkül megyünk bele egy parlamenti vitába, reménytelen a helyzetünk. Gondold csak el, mit szólnának az emberek, hogy ezek itt hónapokig vitatkoznak az alkotmányról, ahelyett, hogy velünk foglalkoznának. Igazad van, ismerem el, de azért hozzáteszem: legalábbis a mai sajtóviszonyok között. Antall nem veszi fel a kesztyűt. A lényeg, mondja, hogy meg kell egyezni. Persze fontos, teszi hozzá, a szabaddemokraták ne higgyék, hogy nincs más alternatíva...

* * *

Pénteken délután az MDF Bem téri székházában randevúzunk Balsaiyal és Salamonnal, cirka fél órával a Tölgyessyvel megbeszélte találkozótól. Hozzuk a mi javaslatunkat, ők is hozzák a magukét. Beszéljünk a konstruktív bizalmatlanságról is, mondom Balsainak. Ezt kellene Tölgyessy torkán közösen lenyomnunk.

Balsai teljesen elzárkózó. A főnök azzal bízott meg, hogy próbáljuk csökkenteni a kétharmadosak számát, jelenti ki határozottan és hozzáteszi: hagyjuk békén ezzel a konstruktív bizalmatlansággal. Mielőtt feladnám a küzdelmet, megpróbálkozom egy másfajta megközelítéssel. – *Nézd, Pista – mondom –, nem akarok igazságügy-miniszter lenni. A Kati sem. És az alkotmányügyi bizottság elnöki pozíciójára sem vágyunk.* Meglepően gyorsan reagál. – *Tudod – mondja mentegetőzve és barátságosan átöleli a vállamat –, az utóbbi időben mindenki kapar ebben a pártban. Na, mutasd, hogyan is néz ki az a konstruktív bizalmatlansági indítvány?*

* * *

Szegény Balsai csak átmenetileg nyugodott meg. Igazságügyi miniszterként is féltette tőlünk a pozícióját. Azzal tisztában volt, hogy én nem akarok a helyébe lépni, de attól tartott, a feleségemet fogom „ráküldeni”, hogy politikai államtitkárként kontrollálja. És hogy a miniszterelnök hajlik is egy ilyen megoldásra. Egyik közvetlen munkatársa mesélte, hogy amikor idős politikai államtitkára, Isépy Tamás kórházba került, aggódva kérdezgette: vajon a legjobb kezelést kapja-e az öreg? – *Nehogy valami baj érje – állítólag ezt mondta –, s a Kónya benyomja hozzám a feleségét!*

1998-ban én kiestem a parlamentből, Balsai viszont továbbra is országgyűlési képviselő maradt. Igaz, egy idő után már nem az MDF, hanem a Fidesz színeiben. 2011-től a kétharmados Fidesz-többség jóvoltából alkotmánybíró. Gyakorlatilag életfogytiglan...

* * *

Közben Csurka jön be a szobába. Mi újság, mik az elképzelések? – kérdezi. Kati elmagyarázza neki a konstruktív bizalmatlanság előnyeit. Ezt szeretnénk lenyomni Tölgyessy torkán, szólok bele én is. Csurka egyetértően bólogat. Amikor elmegy, valami olyasmit mond, hogy úgy látja, jó kezekben van a dolog...

Hazafelé a kocsiban gratulálok a feleségemnek, hogy egy „fontos elvtárs” bizalmát ilyen gyorsan sikerült elnyernie. – *Az igazság az – feleli –, hogy Csurka előbb megértette, miről szól a konstruktív bizalmatlanság, mint Balsai. – Azt a részét értette – mondom –, hogy milyen jó, ha az ellenzéki elnök a kormányváltásnál nem rúg labdába. De nem biztos, hogy örült volna a szisztémának, ha tudja, hogy ezzel a kormány stabilitásán túl a miniszterelnököt a saját pártjaival szemben is védjük. Ami pedig Balsait illeti – teszem hozzá –, nála nem a megértéssel volt a probléma...*

Nem egy paksi csőszkunyhóban s nem is álruhában...

Tölgyessy egyébként Csurka távozása után néhány perccel érkezett. Nem mondta, de valószínűleg összefutott vele a folyosón. Ezt csak azok kedvéért emelem ki, akik váltig állítják, hogy az általuk paktumnak nevezett megállapodást Antall az MDF vezetőinek tudta nélkül készítette elő és írta alá. Hogy világos legyen: a tárgyalások nem egy paksi csőszkunyhóban, hanem az MDF Bem téri székházában folytak, ahová Tölgyessy nem álruhában, hanem kicsit kinyúlt, barna szveterében érkezett...

Ami a pénteki megbeszélést illeti, Antallnak igaza volt abban, hogy a kétharmadhoz Tölgyessy ragaszkodott, s hallani sem akart más megoldásról. Attól viszont nem zárkózott el, hogy a jelenlegi alkotmánnyal szemben ne az összes képviselő, hanem a szavazásnál jelen lévő képviselők kétharmadában gondolkodjunk. Azt egyértelműen érzékeltette, hogy ő Antallt tekinti partnernek, velünk csupán egyeztet, de vele akar megállapodni. Ehhez képest komoly előrehaladás volt, hogy azért jó néhány törvény esetében, ami az ő javaslatában kétharmados lett volna, úgy nyilatkozott, hogy hajlandó megfontolni az érveinket. A konstruktív bizalmatlanságról viszont azt mondta, eddig erről szó se volt, tanulmányoznia kell a javaslatot.

Közben kiderült, amit azért sejtettem, hogy az a szombati külföldi út nem aktuális, tehát nincs akadálya annak, hogy másnap, immár Antall-lal együtt próbáljuk a megállapodást végleges formába önteni.

* * *

Ezen a tárgyaláson Tölgyessy már sokkal rugalmasabb. Elfogadja mindazt, amiről előző nap úgy nyilatkozott, hogy *nem zárja ki* az SZDSZ álláspontjának módosulását. A nagy vita továbbra is a médiavezetők kinevezési rendje. Antall tőle szokatlan szenvedélyességgel érvel az ellen, hogy a médiavezetők-ből valamiféle közjogi méltóságot kreáljunk. Konkrétan a televízióról vitatkozunk. Antall azt mondja, továbbra is fenntartja, hogy a kinevezés miniszterelnöki jogkör. A parlamenti megválasztást nem tudja elfogadni. Különben sem érti az SZDSZ problémáját, hiszen Hankiss Elemér nekik is elfogadható. Esetleg felmerülhet, mondja, hogy a médiavezetők a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezze ki, de ezt is aránytévesztésnek tartaná, hiszen ezzel a médiavezetőköt kvázi miniszteri szintre emelnék.

Tölgyessy megerősíti, nekik Hankiss személye elfogadható, de ragaszkodnak ahhoz, hogy a médiavezetők személyének kinevezése később is konszenzus alapján történjék. Erre pedig kizárólag a kétharmados parlamenti megválasztás jelent biztosítékot. A konstruktív bizalmatlanságról azt mondja, elvileg elfogadható, de csak akkor, ha mindenben sikerül megállapodnunk. Abban maradunk, hogy másnap, vasárnap délután újra találkozunk. Ezen a megbeszélésen Tölgyessy kivül már Kis János pártelnök is jelen lesz, s tesszünk egy utolsó kísérletet a megállapodás létrehozására. Antall azt mondja, ő bízik a megegyezésben. Beszélt is Bogdán Tiborral, aki vállalta, hogy segít az alkotmánymódosítás szövegének véglegesítésében.

Bogdán a kerekasztal-tárgyalásokon a választójogi törvényt kidolgozó szakbizottságban képviselte az MSZMP-t. Persze járatos volt az alkotmányjogban is, hiszen ő volt Kilényi Géza helyettese az új alkotmány előkészítésére Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter által létrehozott csapatban. S miután Kilényi alkotmánybíró lett – ha nem is az Alkotmánybíróság elnöke, amiben eredetileg alappal bízhatott –, Bogdán Tibor lépett a helyébe. Amikor szombat délután bementünk hozzá, miniszterhelyettesi szobájában fogadott bennünket. Ott volt Kajdi József is, aki, mint az I/1-es bizottság tagja, pontosan tudta, miről van szó. Mi hoztuk magunkkal a konyhaasztalunkon készült verziót, Balsaiék hozták a sajátjukat. Éjfélre járt, mire elkészült a másnapi megállapodás mellékletét képező normaszöveg. Tölgyessy késő este csatlakozott, szemmel láthatóan nagyon kimerülten. Volt néhány észrevétele, de végül mindennel egyetértett.

* * *

A vasárnapi tárgyalásra Tölgyessyék végül is hárman érkeznek. Kis János megfontolt, Pető barátságos, Tölgyessy pedig feladva korábbi szerepét, Antall partneréből pártelnökének szakértőjévé válik, illetve úgy viselkedik.

Jól érzékelhető, hogy a szabaddemokraták a legfőbb kérdésnek a sajtó- és médiaügyet tekintik. Evidens, hogy az erre vonatkozó törvényeket a kétharmados körből nem hajlandók kiengedni. A kinevezések ügyében Antall kifejti, szeretné a kérdést a holtpontról elmozdítani. Bár alkotmányos meggyőződése tiltakozik az ellen, hogy mindenféle médiavezetőket közjogi státusba emeljenek, abba hajlandó belemenni, hogy a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezze ki őket. Hozzáteszi, ez is indokolatlanul megemelné ezt a funkciót, ami ízlése ellen van, de legalább nem annyira, mint egy kétharmados parlamenti döntés. Kis János azt mondja, a maga részéről el tudja fogadni ezt a megoldást.

Aztán elkezdődik a vita a kétharmados törvények köréről, ebben Tölgyessy és Balsai a legaktívabb. Amikor egy-egy kérdésben körbemegyünk és nyilatkozunk, Kati is én is általában annyit mondunk: – *Péter, konstruktív bizalmatlansági indítvány...* Késő este van, amikor Kis János végre rábólint: – *Oké, legyen a konstruktív bizalmatlansági indítvány.*

A megállapodás tervezetét én írtam. Nem azért mondom, de tényleg jó szöveg. Szó van benne a kormányzó pártok s az ellenzék közös felelősségéről, a demokratikus intézmények megszilárdulásáról s az ország kormányozhatóságáról. S persze mindarról, amiben eleve világos volt, hogy megegyezünk. Kis János bólintása után viszont kimentem Rózsa Mariannhoz, és a megállapodást a konstruktív bizalmatlanságról szóló résszel kiegészítettük.

Amikor elmennek a szabaddemokraták, Antall azt mondja, késő este van ugyan, de úgy illik, hogy a megállapodást kézbesítsük politikai partnereinknek. Ne csak a kisgazdáknak és a kereszténydemokratáknak, hanem a Fidesznek is. Tehát a hajdani Ellenzéki Kerekasztalnak. – *Pozsgayval én magam fogom közölni a „jó hírt”* – jelenti ki Antall, majd némi gonoszkodással hozzáteszi: – *Ezt nem szívesen engedném át senkinek.* Akkor döbbenek rá, hogy a mai nappal egy politikai párharc is befejeződött. A megállapodás aláírásával az utolsó akadály is elhárult a szabad választáson győztes MDF elnökének kormányfővé választása elől, a leváltott rendszer államminiszterének köztársasági elnöki ambíciója pedig végérvényesen megghiúsult.

Érdekes, az SZDSZ nem tartotta fontosnak szövetségese tájékoztatását. Orbán Salamontól tudta meg, hogy megszületett a megállapodás. Balsai a kereszténydemokratákhoz ment, mi pedig Torgyánhoz az Endrődi Sándor utcába. Egy társasházi lakás, gyönyörű kilátással. Előtte, úgy száz méterrel Czinege Lajos volt hadügyminiszter – részben sorkatonákkal építettett –

háza. Utána ugyanannyival, a hegy felőli oldalon a Latinovits-villa. A szí-
nézskirály maga tervezte, s itt lakott haláláig Ruttkai Évával...

* * *

A megállapodás aláírása külön történet. Körbemegy a papír, ott van mind-
annyiunk neve. Balsai mellettem ül, sápadtan mondja: – *Figyeld, ezt ne írjuk*
alá... – Miért is ne? – kérdezem. – Ne viccelj – mondja –, ez úgy köt paktumot,
mint ahogy más reggelizik! Mondja is Antallnak, hogy szerinté elég, ha a két
pártelnök írja alá a megállapodást, de Antallnak más a véleménye. A mel-
lékletek is körbejárnak. Balsai tesz még egy halvány kísérletet, hogy legalább
azokat ne... Aztán Antallra néz, s megadja magát. – *Erkölcsei, politikai hullák*
vagyunk – mormolja maga elé, miközben aláírja a papírokat.

Balsaival ellentétben nekem nincsenek rossz érzéseim. Persze én is tu-
dom, hogy az MDF-ben vannak, akik zsigerből elutasítanak minden megál-
lapodást, ha a szabaddemokratakról van szó. Még azt is, amelynek egyetlen
alternatívája az SZDSZ-szel közös kormányzás, a nagykoalíció. De a rend-
szerváltozást már régóta úgy fogom fel, mint politikai megállapodások egy-
máshoz kapcsolódó sorát, amely fontos előzmények – a rendszer ellen szer-
veződő csoportok monori és lakiteleki találkozója – után, tulajdonképpen az
Ellenzéki Kerekasztal létrehozásával indult. Ez a mai valószínűleg az utolsó
a sorban... Bár ebbe csak véletlenül csöppentem bele, örülök, hogy ennek is
részese lehettem.

Ezek a politikai megállapodások ugyanis az ország érdekében álló ha-
talmas változásokhoz vezettek. Egypártrendszerből többpárti demokrácia,
önkényből jogállam, felülről irányított gazdaság helyett magántulajdonon
alapuló piacgazdaság. Ha létezik békés, erőszakmentes forradalom, akkor
mindazt, ami Magyarországon 1989 tavaszától kezdve, bő egy esztendő alatt
lezajlott – a változások mértéke alapján – méltán nevezhetjük forradalom-
nak: *megállapodásos forradalomnak.*

* * *

A rendszerváltó megállapodások politikai küzdelemben születtek és politi-
kai érdekeket sértettek. Természetes hát, hogy megítélésük ellentmondásos,
és aktuálpolitikai érdekektől befolyásolt. Miként a szereplők, s főleg a fősze-
replő, Antall József megítélését is színezi a politikai megfontolások.

Az eltérő értékelések azonban nem változtatnak azon, hogy a rendszer-
váltás a magyar történelem azon eseményei közé tartozik, amikor a nem-
zet a legjobbat tudta kihozni magából. Az 1988 és 1990 közötti időszak-
ban a politikai osztály – alapvetően új szereplőkkel – kiválóan vizsgázott.

Felelősségtudatból, kompromisszumkészségből és mértéktartásból. Antall
József esetében azonban ez a politikai magatartás nem az aktuális helyzet-
ből következett, hanem egész személyiségéből fakadt. Ezért – sokakkal el-
lentétben – ő akkor is hű maradt ezekhez az eszményekhez, amikor 1990-
ben, a szabad választások után a politikai helyzet alapvetően megváltozott.
Tölgýessy Péter találó megfogalmazása szerint Antall „belülről vezérelt em-
ber volt a kívülről vezérelt emberek korában”.

Ebben a könyvben azt írom le, ahogyan én láttam az eseményeket, s nem
akarok vitatkozni más véleményekkel. Antall és az általa megkötött politikai
megállapodások ellen azonban az igaztalan támadások az idő múlásával sem
csitulnak. Ezért úgy érzem, nem kerülhetem meg, hogy a rendszerváltás
első szakaszáról szóló fejezet lezárásaként – némileg kilépve szerepemből –
vitába szálljak ezekkel a nézetekkel.

Különösen azután, hogy Orbán Viktor kormánya – jelentős költségvetési
apanázssal – egy tudományos intézetet adományozott Bíró Zoltánnak a rend-
szerváltás történetének kutatására. Nem lehet tudni, hogy milyen művek ke-
rülnek majd ki ebből az intézetből. Azt viszont Bíró számos megnyilatko-
zásából tudjuk, hogy ő a történelmi konszenzustól merőben eltérő nézeteket
vall a rendszerváltásról. Szerinte az Ellenzéki Kerekasztal megalakulásával
siklott ki az addig jó irányba tartó átalakulás: az *alkotmányozó nemzetgyűlés*
lett volna a helyes út, és nem a Nemzeti Kerekasztal megállapodása, az MDF-
SZDSZ-paktum volt a főbűn: s ezért az egészért Antall József volt a felelős.

Bíró Zoltán az MSZMP-ből jött az MDF-be, majd rövid idő alatt annak
élére került. Politikai karrierjének Antall fellépése vetett véget, aligha tekin-
hető tehát elfogulatlannak. Természetesen én sem vagyok az. De én nem is
irányítok egy olyan intézetet, amelyet a rendszerváltás történetének kuta-
tására hozott létre az állam. Én csupán leírom a véleményemet. Aztán min-
denki ítéljen a legjobb meggyőződése szerint.

Tehát bárki bármit is állított s fog állítani a jövőben: Antall József, amikor
politikai megállapodást kötött az állampárttal és a szabaddemokratakkal, az
ország érdekében cselekedett, s a rendelkezésre álló alternatívák közül mind-
két esetben azt választotta, amely az adott helyzetben a lehető legkövetkeze-
tesebb változásokat segítette elő.

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások eredményeképpen aláírt megállapodás
tette lehetővé, hogy Magyarországon szabad választások legyenek. A tárgya-
lásokon az MDF – mint az Ellenzéki Kerekasztal meghatározó szereplője – az
állampárt ellenfeleként vett részt. Ennek alternatívája az állampárt reform-
szárnyával való összefogás lett volna. Antall színrelépése előtt az MDF veze-
tőinek többsége ez utóbbi alternatívát támogatta, amely a szabad választások
után egy – nyilván megújult, nemzeti reformer – MSZ(M)P-vel való közös
kormányzáshoz vezetett volna. A kerekasztal-tárgyalások eredményeképpen

megszületett megállapodás alapján lebonyolított szabad választásokon viszont ellenzéki győzelem született. Ez pedig a rendszerváltozás következetes végrehajtására nagyobb esélyt kínált, mint egy MDF–MSZ(M)P koalíció.

Azok, akik az SZDSZ-szel szembeni ellenszenvük miatt eleve bíralták a szabaddemokratákkal kötött megállapodást, illetve azok, akik – a radikálisan kommunistaellenes SZDSZ pálfordulását tapasztalva vagy Göncz Árpád alkotmányellenes, pártos és hatáskörét (alkotmánybírósági döntésekkel szembeszegülve is) túllépő tevékenységét látva – utóbb jutottak arra a következtetésre, hogy helytelen volt megállapodást kötni az SZDSZ-szel, éppen azt nem veszik figyelembe, hogy a „paktum” alternatívája az SZDSZ-szel közös kormányzás, a nagykoalíció lett volna. Ez pedig lényegesen nagyobb befolyást engedett volna a szabaddemokratáknak, mint amilyet az egyszeri megállapodással az SZDSZ magának biztosítani tudott. A megállapodást bírálók közül egyébként olyannal még nem találkoztam, aki akár utólag is megnevezett volna egy szabaddemokraták köreihez tartozó személyt, aki a nemzet egységét megjelenítő, pártok felett álló köztársasági elnöki tisztség betöltésére Göncznél alkalmasabb lett volna, bár nincs kizárva, hogy lett volna ilyen. De hogy '56-os múltja, kiscgazda gyökerei és a kormányfőhöz fűződő kapcsolata alapján Göncz látszott erre a legalkalmasabbnak, az utólag sem vitatható.

Megjegyzem, hogy az az SZDSZ, amely megalkuvással, sőt árulással vádolta Antall Józsefet, amiért aláírta az MSZMP-vel megkötött – nem mellesleg általuk meg nem vétőzött – megállapodást, 1994-ben koalícióra lépett az állampárt utódpartijával, amely koalíciót az MDF az 1989-es kerekasztal-tárgyalásokkal és az ott kidolgozott megállapodás aláírásával kerülte el. Ugyanúgy, ahogy az SZDSZ-szel közös kormányzást az 1990. április 29-én megkötött egyszeri megállapodással.

Antall József tehát az ellenzék informális vezéréként a hajdani állampárttal és potenciális kormányfőként a legnagyobb ellenzéki párttal azért kötött politikai megállapodást, hogy elkerülje velük a koalíciót. Mert a következetes rendszerváltozás és az ország hosszú távú érdekei szempontjából így látta hasznosnak.

A békés rendszerváltozás – vagy nevezzük inkább *megállapodásos forradalomnak* – persze nélkülözi azokat a radikális megoldásokat, amelyek egy igazi forradalom természetes velejárói. Ám egy véres forradalom radikalizmusát számon kérni a megegyezéssel változtatókon, az vagy naivítás, vagy tudatos demagógia. Antall József, amikor azt mondta: – *Tetszettek volna csinálni forradalmat!* – a jóhiszeműeket akarta figyelmeztetni a naivitásukra és a demagóg politikusok rosszhiszeműségére. Mert természetesen tudta, hogy forradalmat nem lehet „csinálni”. Az vagy kitör, ha ennek megvannak a feltételei, vagy nem, ha nincsenek meg. 1989-ben pedig Magyarországon minden volt, csak nem forradalmi helyzet.

III. ELLENSZÉLBEN

A negyven évig tartó, bár az évek múlásával egyre „puhábbá” váló diktatúra megszűnését követően felálló első kormány és a három koalíciós képviselőcsoport folyamatos ellenszélben végezte a dolgát.

Kezdetben még azt hittem, hogy az Ellenzéki Kerekasztal mellett létrejött együttműködés – megváltozott formában – a választások után is folytatható lesz. A szocialisták, nem egészen tíz százalékkal, ha akarják, se tudják megakadályozni a konszenzust. Sőt, az alapvető nemzeti kérdésekben velük is létrejöhet az együttműködés. Az ország továbbra is válságban van, amit csak közösen tudunk megoldani. Az Ellenzéki Kerekasztal pártjai pedig, gondoltam, egyaránt érdekeltek a rendszerváltozás folytatásában. A választás utáni helyzetet úgy fogtam fel, hogy mi vagyunk a *kormányra jutott ellenzék*, az SZDSZ és a Fidesz pedig *az ellenzékre jutott ellenzék*.

Antall a szabaddemokratákkal megkötött megállapodással egyértelműen bizonyította, hogy a maga részéről kész az együttműködésre, s ennek érdekében a pártján belüli konfliktusokat is vállalja. A koalícióra készülő pártok a bizottsági helyek és tisztségek elosztása során nagyvonalú magatartást tanúsítottak. Minden megnyilatkozásunkban jelezni igyekeztünk, hogy az alapvető nemzeti ügyekben és a rendszerváltozás következetes véghezvitelében készen állunk az együttműködés folytatására hajdani ellenzéki kerekasztalos partnereinkkel. Az én frakcióvezetővé választásom is ezt az üzenetet hordozta.

De hiába tettünk gesztusokat az SZDSZ-nek és a Fidesznek, hiába fogadtuk el a későbbiekben módosító javaslatukat, ők az első pillanattól az MDF-et tekintették a legyőzendő ellenfélnek, ugyanúgy, mint hajdan az állampártot. Bár korábban ők voltak a radikálisabb rendszerváltók, és kommunistaellenességük is látványosabb volt, az igazságtételre és a személycserékre irányuló lépéseinket támadták a leghevesebben. Elsősorban azért, mert a koalíciós pártok és a kormány között ezek megoldatlansága okozta a legtöbb problémát.

A nyilvánosság fórumain leggyakrabban szereplő értelmiségiek a politikai, ideológiai vitákban rendre az ellenzéki álláspontot támogatták. A televízió, a rádió és a sajtó munkatársainak többsége szintén az ellenzékkel szimpatizált. Ugyanúgy azok is, akik a spontán privatizáció során szerzett vagyont, vagy a korábbi rendszerből származó egyéb kiváltságukat féltették a demokratikus kormányzattól. Az emberek meg valahol azt remélték, hogy a nyugati szabadsággal és demokráciával együtt jár majd a Nyugaton tapaszt-

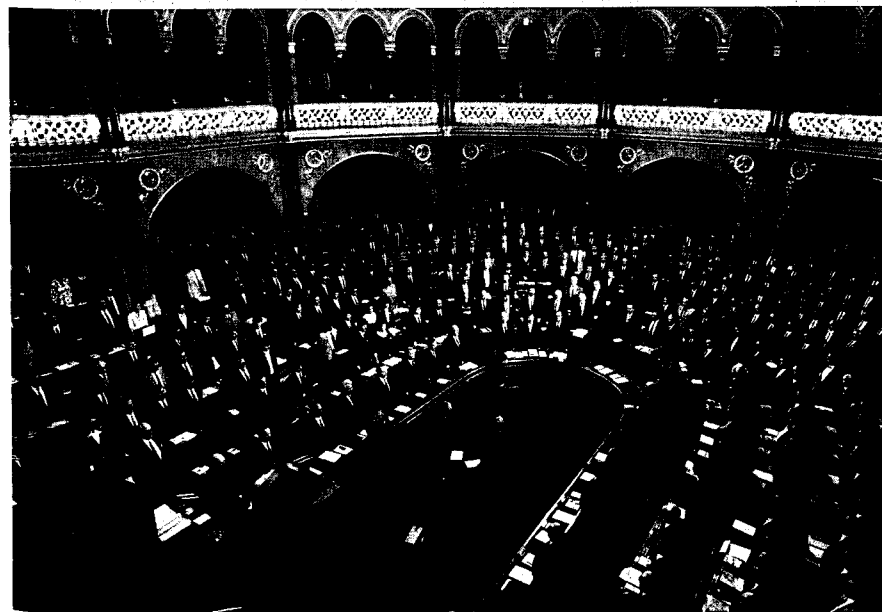
talt jólét is. Ennek elmaradásáért pedig a kormányt és a Magyar Demokrata Fórumot hibáztatták. Az elmúlt rendszer kárvallottjai pedig igazságtételt reméltek a rendszerváltozástól. Nem csupán rehabilitációt és teljes kárpótlást, hanem a bűnösök felelősségre vonását és mindazok eltávolítását pozíciójukból, akik a régi rendszert szolgálták. A koalíciós pártok tagságának és szavazóinak kemény magja szintén igazságtételt akart, s erőt várt volna a kormánytól, határozott fellépést az ellenzékkel és a sajtóval szemben.

Ugyanakkor a kormány – a mögötte álló képviselőcsoportok támogatásával – ilyen körülmények között is mindvégig megőrizte a társadalmi békét és fenntartotta a politikai stabilitást, miközben – a kétharmados többséget igénylő törvények esetében mindenképpen, de ahol lehetett, más területeken is az ellenzékkel együttműködve – folytatta és befejezte a rendszerváltoztatást. A ciklus első negyedének végére pedig Magyarország visszanyerte teljes körű állami szuverenitását. Szabadok lettünk és függetlenek, mint Mátyás király óta csak ritka, kivételes pillanatokban.

Az Országgyűlés megalakulásától a kormányalakításig

Az Országgyűlés alakuló ülése

Amikor ráfordulunk a Parlament fölépcsőjére, hirtelen déjà vu érzés fog el. Nem is olyan régen ugyanezen a lépcsőn jöttem fel, hogy a politikai egyeztető tárgyalásokat megnyitó ülésen ismertessem az Ellenzéki Kerekasztal szándéknyilatkozatát. Akkor néhány tucat ellenzéki bizalmából, most pedig megválasztott országgyűlési képviselőként. Steindl Imre szavai jutnak eszembe, aki az alkotmány templomának nevezte csodálatos alkotását. Újra ez lett a Parlament, állapítom meg magamban: *az alkotmány temploma*. Legutóbb még nem volt az. Mennyi idő is telt el azóta? Számolni kezdek. Június 13-ától április 13-áig egy, kettő, három... tíz hónap. Április 13-ától, május 2-áig egy, kettő, három... tizenkilenc nap. *Tíz hónapja és tizenkilenc napja ugyanígy jöttem fel Szabad Gyuri bácsival ezen a lépcsőn, fordulok a feleségemhez.*

Az első szabadon választott Országgyűlés első ülésnapja, 1990. május 2.

Most számoltam ki, teszem hozzá. És hogyan? – kérdezi. Az ujjaimon, ismerem be az igazságot.

1990. május 2-a van, a szabadon választott Országgyűlés alakuló ülésének első napja.

A Himnusz elhangzása után az elnöklő Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök mond rövid beszédet, majd Varga Bélát, az utolsó szabadon választott Nemzetgyűlés elnökét kísérik fel a pulpitusra. Nyolcvannyolc éves, mégis hazajött amerikai emigrációjából, hogy köszöntse a szabadon választott Országgyűlést.

Megrendítő, ahogy ez a törődöttségében is imponáló megjelenésű aggastyán papi reverendában ott áll a szónoki emelvényen és a nemzeti együttműködés, vagy, ahogy ő fogalmaz, a *magyar egység* fontosságára figyelmeztet. Arra, hogy *a lelkekben dúló polgárháború* is hozzájárult a magyarság nagy tragédiáihoz. Aztán a szabadsággal együtt járó felelősségről beszél: „*Az emberi szabadság nem körülmény, hanem feladat. A bilincsek lehullásával együtt jár a magunkra, magunk által szabott emberi kötelesség. Nehezebb olykor szabadnak, mint rabnak lenni...*” A gondolat sor végén ismét ott az összefogás fontosságára való figyelmeztetés: „*A kibontakozott szabadság fényét ne sötétítse el a pártoskodás.*”

Antall József kezdeményezte, hogy a Nemzetgyűlés hajdani elnöke mondjon beszédet az Országgyűlés alakuló ülésén. Antall ennek szimbolikus jelentőséget tulajdonított, de voltak, akik az egészet az atyai barátnak vagy egyenesen a Kisgazdapártnak mint jövődő koalíciós partnernek tett gesztusként fogták fel.

Tény, hogy Varga Béla, Antall édesapjához hasonlóan, vezető kisgazda politikus volt, s életútjuk legfontosabb szakaszában egymás mellett álltak. Mindketten 1931-ben léptek be a Független Kisgazdapártba. Szorosabb munkakapcsolatba akkor kerültek, amikor a második világháború kitörésekor a németek elől közel százezer lengyel, köztük három-négy ezer lengyel zsidó menekült Magyarországra. A menekültek befogadásának és a nálunk maradó tízezrek ellátásának, mindennapi életének a megszervezése Antall József menekültügyi kormánybiztos feladata volt. A munkába a balatonboglári plébános, Varga Béla is bekapcsolódott, aki ekkor már a Kisgazdapárt alelnöke és országgyűlési képviselő is volt. Mintegy négyszáz fiatal részvételével Balatonbogláron a lengyel menekültek számára megszervezte az akkori Európa egyetlen lengyel nyelvű és tanrendű középiskoláját és líceumát. Mintegy négyszáz fiatal szerezhetett így érvényes érettségi bizonyítványt.

1945-ben mindkét kisgazda politikust beválasztották a Nemzetgyűlésbe. Antall újjáépítési miniszter volt Tildy, majd Nagy Ferenc kormányában, Varga Béla 1946 februárjától a Nemzetgyűlés elnöke. És a 88 éves aggastyán, rég halott politikustársa fiának kérésére, az emigrációban eltöltött 43 esz-

tendő után most hazajött, hogy figyelmeztető, féltő szavait elmondja az ismét szabadon választott magyar Országgyűlés előtt. Beszédét így fejezi be: „*1947-ben, amikor hazámat elhagytam, az országra elnyomatás éjjele borult. A Magyar Köztársaság elnöke ez évtől kezdve nem tudta többé állami jogait szabadon gyakorolni. Így az 1946. évi köztársaságról szóló első törvény 15. cikkelye értelmében mint a parlament elnöke ezen tisztség gyakorlása várt, az én kötelességemmé lett. Ez volt a magyar nemzeti alkotmány jogalapja és feladata, és a nemzet érdekében erre szenteltem életem emigrációban eltöltött éveit. A mai nappal ez a korszak lezárult. Az általam viselt tisztséget visszahagyom a magyar nép szuverenitása birtokosának, a magyar parlamentnek.*”

Miközben a többiekkel együtt felállva tapsolok, eszembe jut Antall megannyi okfejtése az alkotmányozó szakszabványban, és ahogy ugyanezt a Nemzeti Kerekasztal szeptember 18-ai ülésén a nagy nyilvánosság előtt is kifejtette. Hogy mi nem egy vadonatúj alkotmányt hozunk létre, hiszen ehhez nincs választásokon szerzett felhatalmazásunk, hanem visszaállítjuk az utolsó szabadon választott Nemzetgyűlés által létrehozott magyar közjogi konstrukciót, amelyet az 1946. évi I. törvény tartalmaz, s amelyet 1949-ben a Rákosi-féle sztálinista alkotmány rombolt szét. Varga Béla mindezt a szabadon választott országgyűlés alakuló ülésén hitelesíti. Azzal, hogy magát az 1946. évi I. törvény alapján a működésében 43 éven át akadályoztatott köztársasági elnök helyettesítőjének nyilvánítja. Felmerül bennem, hogy a beszédnek ez a része valamilyen módon Antaltól származik, de gyorsan elvetem ezt a gondolatot. Végére is teljesen mindegy, hogy a Nemzetgyűlés hajdani elnöke valóban úgy élte-e meg emigrációjának 43 évét, hogy ő a jogfolytonos Magyar Köztársaság elnökének helyettese, vagy Antall József sugalmazására lépett fel így az Országgyűlés előtt. A lényeg az, hogy az ünnepi esemény ezáltal közjogi értelmet is kapott.

A következő felszólaló, Vörös Vince is a jogfolytonosságot képviseli. Őt a Független Kisgazdapárt színeiben választották országgyűlési képviselővé, s nemcsak az 1945-ben szabadon választott Nemzetgyűlésnek volt a jegyzője, hanem már előtte, az 1944-ben létrehozott Ideiglenes Nemzetgyűlésnek is. A múlt felelevenítésén túl ő is az egységről, a nemzeti együttműködésről, az összefogásról beszél.

Ezt követően már szigorúan a parlamentáris szokások szerint zajlanak az események. Az elnöklő Szűrös Mátyás átadja helyét az Országgyűlés korelnökének. A nyolcvankilenc esztendő Kéri Kálmán tábornok hatalmas taps kíséretében foglalja el az elnöki pulpitust. Beszédet mond, amelyben megelevenedik a magyar történelem. Ferenc Józsefet szolgálta először, majd fiát, IV. Károlyt, azután Stromfeld Aurélnak, a Ludovika parancsnokának a hívására, a haza védelme érdekében a Vörös Hadseregbe is beállt. Utána ludovikás tiszt lett. Ott volt a Don-kanyarban, de '45-ben a moszkvai béketárgyalásokon is

részt vett. Rákosiék internálták. A Recski Szövetség delegáltjaként a Magyar Demokrata Fórum színeiben választották meg országgyűlési képviselőnek. Egy esztendővel Varga Bélánál is idősebb, és vele ellentétben kis termetű, vékony ember. Korát meghazudtoló fürgeséggel, energiával, humorral és lendülettel fog hozzá a korelnöki teendőkhöz. Úgy vezényli az Országgyűlést, mint egy katonai egységet. A frakcióvezetők bemutatásánál közli, hogy mindenki álljon fel, amikor a nevét hallja. Antall Józsefet szólítja először, aki *Parancs!* felkiáltással pattan fel a helyéről.

Miután az elnök ismertette az Országgyűlés tisztségviselőinek személyére vonatkozó javaslatot, a titkos szavazás idejére szünetet rendel el. A hat frakcióvezető és a független képviselők megbízottja előzetesen megállapodott abban, hogy a tisztségeket a pártok között mandátumuknak megfelelően osztják el, tehát az MDF-é a házelnöki pozíció. Az írásbeli megállapodásban viszont az is szerepelt, hogy az egyes frakciók egymás javára lemondhatnak az őket megillető pozíciókról. Így a végleges leosztás az MDF-SZDSZ-megállapodás után alakult ki. Az Országgyűlés elnöki tisztségére ezért az SZDSZ-es Göncz Árpád – a köztársasági elnöki tisztség várományosa – a jelölt, s mivel jelenleg nincs köztársasági elnök, az alkotmány értelmében házelnökként ő lesz a Köztársaság ideiglenes elnöke. A parlamenti elnöki teendőket Göncz még átmenetileg sem fogja ellátni, hanem a gyakorlatban azonnal feláll a végleges struktúra. A köztársasági elnök megválasztásáig terjedő időre, alelnökként tehát Szabad György lesz az Országgyűlés megbízott elnöke. Alelnököt jelölhetett még a Kiszegapárt és a Szocialista Párt, ennek Vörös Vince, illetve Szűrös Mátyás személyében tettek eleget. A Fidesznek és a kereszténydemokratáknak nem jutott hely az Országgyűlés vezérkarában, ezért ők két jegyzői pozíciót kaptak, szemben a nagyobb pártokkal, amelyek csak egyet.

A frakcióülésen megbeszéltük, hogy a jelölés joga a pártoké, és a politikai illem úgy kívánja, hogy a képviselőcsoportok megszavazzák egymás jelöltjeit. Ettől függetlenül, előzetesen úgy tippelek, hogy a túlnyomóan volt ellenzékiekből álló parlamentben lesznek olyanok, akik Szűrös Mátyást, a szocialisták jelöltjét esetleg nem szavazzák meg, de a többség nyilván így is biztosított lesz. Úgy gondolom, hogy az MDF-SZDSZ-megállapodást a két párt képviselői egyöntetűen tiszteletben fogják tartani. Ugyanakkor sokan vannak a képviselők között, elsősorban a szocialisták soraiban, akik nem értenek egyet a parlament általi elnökválasztással. Ezért számítok arra, hogy Göncz Árpád kaphat néhány ellenszavazatot. És talán Vörös Vince sem rendelkezik olyan egyértelmű támogatással, mint amilyennel az *ellenzéki kerekasztalos* Szabad Györgynek kell rendelkeznie.

Osztok-szorok, és úgy számolok, hogy Szabad György fogja kapni a legnagyobb támogatást, ami nincs is ellenemre. Ehhez képest meglepetésként ér, hogy Szabad György több ellenszavazatot kap, mint Szűrös Mátyás és

Vörös Vince. Nincs más magyarázat: a szabaddemokraták nem szavaztak egyöntetűen Szabad György mellett. Látom, hogy Szabadnak is rosszul esik az eredmény. Szemrehányást teszek Tölgyessynek, aki nem cáfolja az állításomat. Magyarázatként annyit mond, hogy Szabad Györgyöt sokan nem szeretik a frakcióban. Egy figyelmeztető jel, gondolom magamban, Tölgyessytől pedig megkérdem: – *Miért, azt hiszed, hogy nálunk mindenki rajong Göncz Árpáért?*

* * *

Az Országgyűlés tisztségviselőinek megválasztásával a korelnök megbízatása megszűnt. Kéri Kálmán helyét a frissen megválasztott házelnök, Göncz Árpád veszi át az elnöki pulpituson. Megköszöni a bizalmat, mond egy rövid beszédet, majd javasolja, hogy válasszuk meg az országgyűlés megbízott elnökévé Szabad György alelnök urat. Miután ez megtörténik, Szabad György átveszi az elnöklést Göncz Árpádtól. Néhány szavas köszönetnyilvánítás után bejelenti, hogy a következő napirendi pont az 1956. évi forradalom és szabadságharc jelentőségéről szóló törvényjavaslat megtárgyalása. Hol van már a Pozsgay-féle „népfelkeléses” féligazság, gondolom elégedetten. Szabad György a törvényjavaslat indokolása helyett elmondott emelkedett hangú beszédének befejezése után nem hagy alkalmat a tetszésnyilvánításra. Köszönöm a figyelmüket, mondja, és ezek után kérem határozathozatalukat.

Megilletődve nyomom meg az „igen” gombot. Néhány másodperc után megjelenik a táblán az eredmény. Az Országgyűlés ellenszavazat nélkül, két tartózkodás mellett fogadta el legelső törvényét. A szabadon megválasztott képviselők egységesen foglaltak állást egy jelképes, mégis kiemelkedően fontos nemzeti kérdésben. Törvényben örökítettük meg a forradalom és szabadságharc emlékét.

* * *

Négy évvel később a második parlamenti ciklus első törvénye némileg más jellegű volt. A polgármesterek jogállásáról szóló, még '90-ben elfogadott törvény értelmében polgármester nem lehetett országgyűlési képviselő. Az MSZP-nek és az SZDSZ-nek azonban több mint húsz polgármestere parlamenti mandátumot szerzett. Ők csak úgy indulhattak az országgyűlési választáson, ha előtte írásban nyilatkoztak, hogy amennyiben megválasztják őket, lemondanak polgármesteri mandátumukról. Ehelyett a kétharmados MSZP-SZDSZ-koalíció megváltoztatta a törvényt, hogy ezentúl nem összeférhetetlen a polgármesteri és az országgyűlési képviselői tisztség. S mindez a most képviselővé választott polgármesterekre is érvényes. Ez volt az 1994-es

parlament első törvénye, ha nem számítjuk a minisztériumok felsorolásáról szóló törvényt. A két előterjesztő Horn Gyula, az MSZP elnöke és Kuncze Gábor, az SZDSZ elnöke volt.

Indokolásként Kuncze körülbelül annyit mondott, hogy négy év alatt a gyakorlatban bebizonyosodott, nem indokolt az összeférhetetlenség fenntartása. Hogyan? Hiszen éppen az összeférhetetlenség miatt nem lehetett kipróbálni a gyakorlatban, vajon képes-e egy ember a két feladatkört ellátni. – *Mi is történt itt a gyakorlatban?* – teszem fel a kérdést már az ellenzéki MDF vezérszónokaként, de még a belügyminiszteri székéből. – *Az országgyűlési választásokon induló polgármesterek a jelölésük előtt aláírják, hogy lemondanak, ha megválasztják őket. Ezt tudva szavaznak rájuk a választópolgárok. Aztán mégsem mondanak le, hanem a kétharmados többség visszamenőleg módosítja a törvényt. Vajon mi alkotmányellenes, ha nem ez?*

Aztán a kétharmad megszavazza a javaslatot. Göncz Árpád köztársasági elnök pedig zeneszóval aláírja a törvényt. Az MDF-frakció az Alkotmánybírósághoz fordul. S a legszomorúbb fejlemény: az Alkotmánybíróság 5:4 arányban alkotmányosnak minősítette a törvényt. Működése során első alkalommal szavazva le elnökét, Sólyom Lászlót.

* * *

Megjegyzem, Göncz Árpád a későbbiekben is, a Horn–Kuncze-kormány teljes időszakában kivétel nélkül mindent aláírt. Holott az Alkotmánybíróság az ekkor meghozott törvények közül többet minősített alkotmányellenesnek, mint azok közül, amelyek az első ciklusban születtek. De csaknem ugyanígy tett kétszer ötéves megbízatásának utolsó két évében is, amikor már Orbán Viktor volt a miniszterelnök. Ekkor egyetlen alkalommal fordult az Alkotmánybírósághoz, még 1998-ban. Egyszer megkérdeztem Kövért, hogyan tudták ezt elérni? – *Nem siettük el a köztársasági elnök hivatali idejének lejárta után járó juttatásokról szóló törvény meghozatalát* – mosolygott a bajsa alatt a Fidesz erős embere.

* * *

1994-ben, röviddel az országgyűlési képviselők és a polgármesterek összeférhetetlenségének visszamenőleges hatályú megszüntetése után az MSZP–SZDSZ-többség hatpárti tárgyalást kezdeményezett, mondván, még az őszi önkormányzati választások előtt célszerű áttekinteni és a négyéves tapasztalatok alapján átalakítani az önkormányzati rendszert. Ez logikusan hangzik, gondoltam. A Belügyminisztériumban komoly szakmai munka folyt ez ügyben. A miniszterségem alatt elkészült tervezet jó tárgyalási alap lehet.

Hamar kiderül, az MSZP és az SZDSZ valójában nem az önkormányzati rendszert akarja megváltoztatni, hanem az önkormányzatok választásáról szóló törvényt. Javaslatuk lényege, hogy az eddigi kétfordulós választás mostantól legyen egyfordulós. Az ellenzék tiltakozik. A négy különálló pártnak létérdeke, hogy az országgyűlési választások után fél évvel önállóan megmérse magát. Aztán a két forduló között lehet kötni különböző koalíciókat, kölcsönösen vissza lehet léptetni az esélytelen jelölteket. A kormányoldalnak nincs ilyen problémája. Ők országosan is koalícióban vannak. Végül persze a kétharmados többség ezt is megszavazza. Az ellenzék tiltakozása ellenére, az önkormányzati választások előtt az utolsó pillanatban. Volt belügyminiszterként ebben is én vagyok az MDF vezérszónoka. Hiába érvelek, hogy még a grundon sem az, határozza meg a szabályokat, akié a labda. A többség a legtöbb kérdésben az ellenzék hozzájárulása nélkül is dönthet, néhány ügyben azonban – s ilyen a választási rendszer szabályozása is – akkor sem, ha jogilag egyébként meglenne hozzá a lehetősége.

* * *

Most, amikor itt tartok a könyvben, a Fidesz kétharmados győzelme óta jó fél év telt el. Ők is saját szájuk íze szerint módosították az önkormányzati választási törvényt. Hogy még annál is több önkormányzati pozícióhoz juszanak, mint amennyit enélkül szereztek volna. Aztán a kétharmaddal öt évre visszamenőleg vettek el törvény által biztosított és leadózott jövedelmeket. Majd, amikor az Alkotmánybíróság ezt megsemmisítette, csorbították a testület jogkörét. Közben szinte naponta módosították az alkotmányt. A szocialisták fennen tiltakoznak. Azt mondják, ők bezzeg nem éltek vissza a kétharmaddal, mert az új alkotmány koncepciójának elfogadását négyötödhez kötötték, s az alkotmány-előkészítő bizottságban a képviselők számarányától függetlenül minden frakciónak egy szavazata volt. Ez igaz, csak azt felejtik el hozzátenni, hogy az alkotmány kérdésében az SZDSZ közelebb állt az ellenzékhez, mint a szocialistákhoz. Így mit sem értek volna a kétharmaddal. Amikor viszont közös hatalmi érdekről volt szó, ők is gátlástalanul használták a kétharmadukat. Az egyik gátlástalanság persze korántsem igazolja a másikat...

* * *

Az viszont tény, hogy az ellenzék részvétele nélkül kidolgozott és kizárólag a kormánytöbbség szavazataival 2011-ben elfogadott új alaptörvénnyel szemben, az 1994 és 1998 közötti ciklusban egy olyan eljárási rend szerint folyt az alkotmányozás, amely eleve kizárta, hogy a kétharmados kormánytöbbség az

ellenzék bevonása nélkül dolgozza ki a javaslatot. Másrészt ez az eljárási rend megvédte a fennálló közjogi struktúrát. Ha ugyanis a hat frakció közül legalább öt nem támogatott egy módosítást, akkor maradt az eredeti rendelkezés.

Ezt emeltem ki azon az elnökségi ülésen, amelyen az alkotmány-előkészítő bizottság tagjaként beszámoltam az MDF vezetésének az alkotmányozás állásáról. Ezt megértettem, mondta Boross Péter alelnök, amikor befejeztem a tájékoztatást, ezek az eljárási kérdések. De hol van az MDF alkotmány-konceptiója? A Magyar Közlönyben, válaszolta helyettem Wéber János, az új elnökségi tagok egyike. Nem kéne feltétlenül ragaszkodni a régi dolgokhoz, jelentette ki a volt miniszterelnök. Lehetne tartani egy közvélemény-kutatást, folytatta, s ha kiderülne, hogy a többség például közvetlen elnökválasztást akar, az MDF is támogathatná a módosítást. Wéber ismét szót kért. Az a helyzet, mondta szárazon, hogy ezek a kérdések az MDF-ben már '89-ben eldőlték. Függetlenül attól, miniszterelnök úr, tette hozzá, hogy te akkor még nem voltál tagja a pártnak.

A végül is eredménytelennek bizonyult alkotmányozási munka során egyébként emlékszem egy érdekes epizódra. 1995 decembere volt, karácsony előtt nem sokkal. A külföldön élő magyar állampolgárok választójoga volt a téma. Gál Zoltán, aki házelnökként az alkotmány-előkészítő bizottság üléseit vezette, meglepő bejelentést tett. Noha az MSZP az előző ciklusban ezt a javaslatot ellenezte, mondta, most viszont hajlanak rá, hogy módosítsanak korábbi álláspontjukon. Hozzátette, hivatalos látogatásai során maga is tapasztalta, hogy a nyugati országokban élő magyarság nagyon is igényelné a szavazati jogot.

Óriási, gondoltam, hiszen akkor az SZDSZ egyedül marad. Egy frakció pedig nem vétőzhatja meg a módosítást. Annak idején ugyan a Fidesz is ellenezte, hogy a külföldön élő magyar állampolgároknak választójogot adjunk, de azóta megváltozott a helyzet. Akkor a Fidesz az SZDSZ szövetségese volt, most a mienk. És a párt egész beállítottsága is módosult. Aztán legnagyobb megdöbbenésemre a fideszes Trombitás Zoltán kijelentette, hogy pártja ellenzi a javaslatot. Áder János ült mellette, aki '98-ban házelnök lett, de már akkor is a párt egyik meghatározó személyisége volt. Szünetet kértem, próbáltam győzködni Áderékát. Olyanokat mondtam, hogy gondolják meg, mit jelent az, hogy sok évtizedes dezintegrációs folyamatot megfordítva elősegíthetjük a magyarság integrációját. Trombitás csak rázta a fejét. – *Mit gondolsz* – tette fel a kérdést –, *kire fognak ezek szavazni?* – *Hogy jön ez ide?* – kérdeztem vissza. – *Néhány ezer, legfeljebb tízezer szavazat. Ennél itt sokkal nagyobb dologról van szó.* Áder János hallgatott, Trombitás pedig, mintha meg se hallotta volna az érveimet, a saját kérdésére válaszolt. – *A Torgyánra fognak szavazni* – jelentette ki határozottan. – *A Fidesz ezért nem támogatja a javaslatot.*

* * *

Az 1990-es alakuló ülés második napjának kezdetén bejelentették, hogy a hivatalban lévő kormány lemondott, és ügyvezető kormányként folytatja tevékenységét. Ezt követően Göncz Árpád, a Köztársaság ideiglenes elnöke felkérte Antall Józsefet, az MDF elnökét, hogy alakítson kormányt. Személyes kapcsolatukra hivatkozva arról beszélt, miért tartja alkalmasnak a kijelölt miniszterelnököt feladata ellátására. Egyszerű és őszinte szavakkal méltatta Antall József emberi és politikusi erőit.

A designált miniszterelnök válaszában a parlamenten belüli együttműködés fontosságát emeli ki. Ugyanarról beszél, mint tegnap Varga Béla, Vörös Vince és Szabad György, csak más megközelítésben: *„Mi azt szeretnénk, ha a fennálló politikai véleménykülönbségek és programkülönbségek ellenére meglenne a parlamentáris együttműködés lehetősége az ellenzékkel, az ellenzék különböző pártjaival, és hogy a magyar Országgyűlés egy olyan közös otthona legyen a magyar politikai életnek, ahol kormánypártiak és ellenzékiek politikában egymással érintkezve, magánemberként egymással tisztességes emberi kapcsolatban állva, egymást megbecsülve, nem gyanakodva, most már a magyar nép közös felhatalmazásával, a parlament bármely politikai pártjához tartozó vagy független képviselő ebben az értelemben egy közösséget alkosson. Mert szemben állhatunk egymással, de egy kérdésben – abban, hogy valamennyien a parlamentarizmus és a politikai többpártrendszer hívei vagyunk – egyeknek kell lennünk. Mert arról meg lehetünk győződve – bár bízom abban, hogy erre soha többé nem kerül sor, és ezt csak elméletileg mondom –, ha itt még egyszer egypárti diktatúra lenne, akkor ebből az Országgyűlésből nem sokan maradnának szabadságon.”*

Miként a választási győzelem éjszakáján, Antall most is inkább volt gondterhelt, mint diadalmas. Ahogy Szabad György később megjegyezte, ő volt a designált és rezignált miniszterelnök. Hiteles volt, és nagyon emberi, amikor személyes motivációit megvallotta: *„Szeretném hinni, hogy az Önök segítségével és a magyar nép támogatásával sikerül megalakítani a szabadon választott magyar országgyűlésnek felelős első kormányt. Szeretném, ha hinnék és tudnák, hogy semmiféle személyes ambíció nem irányít ebben a kérdésben. Semmiféle karriervágy nem vezet. Úgy gondolom, életkorom tapasztalatok gyűjtésével felkészített egy-két feladatra, de számomra ez nem jelenthet hosszú időt.”*

Ötvennyolc éves. Ereje teljében. Mire célóz azzal, hogy számára nem jelenthet hosszú időt? Aztán arra gondolok, nyilván csak egy szónoki fordulat...

* * *

Az Országgyűlés második ülésnapján felállítottuk a bizottságokat, és egyhangú szavazással megválasztottuk a frakciók által a bizottságokba jelölt tagokat. Összhangban azzal a megállapodással, hogy egyik képviselőcso-

port sem vitatja a másik jelöltjének alkalmasságát. Meglepetésre azonban a bizottságok elnevezése élénk vitát váltott ki. Tölgyessy indította az egészet, amikor kifogásolta, hogy az előterjesztésben a kulturális és sajtóbizottság neve tévesen kulturális és sajtófelügyeleti bizottságként szerepel, holott az előzetes megállapodásban nem erről volt szó. Javasolta az előterjesztés kijavítását, amit mindenki elfogadott. A képviselők viszont úgy érezték, ha Tölgyessynek, akkor nekik is joguk van vitatni az elnevezést. Papp Sándor vezsprémi professzor, a környezetvédelmi bizottság elnöki pozíciójára jelölt MDF-es képviselő felvetette, hogy a bizottság nevét módosítsák környezetügyi és településfejlesztési bizottságra. Oda-vissza felszólalások következtek. A Fidesz képviselői kivonultak az ülésteremből. Áder János rögtönzött sajtótájékoztatón kifejtette, hogy a pizslicsaré dolgokról szóló vita sérti a parlament tekintélyét. Tölgyessy az ülésteremben azt kifogásolta, hogy a frakcióvezetők megegyeztek a bizottságokban, ideértve azok nevét is, akkor az MDF frakciója utólag ezt miért vitatja.

Kibontakozik egy vita a vitáról. Szabad György határozottan úgy foglal állást, hogy mindenkinek meg kell adni a szót, aki jelentkezik. Az előzetes megegyezés a lényegre vonatkozott, a részletekről viszont lehet vitatkozni. Tölgyessy szükségesnek tartja, hogy kijelentse, ő nem a vitát ellenzi, hanem azt kifogásolja, hogy Papp Sándor az MDF-frakció nevében szolt, s vitatta azt, amiben a frakciók megegyeztek. Az MDF-es képviselő, érezve a nyomást, visszavonja a javaslatot.

Már korábban megnyomtam a gombot. A vita szabadsága mellett akartam érvelni, miközben én is feleslegesnek éreztem a szócséplést. Miután Papp Sándor visszavonta a javaslatát, Tölgyessy pedig szintén visszakozott, úgy gondoltam, további felszólalásnak nincs helye. Nem így Petrenkó János.

A szocialista képviselő kijelenti, ő azt hitte, hogy egy nagykorú parlament-be jött, s most csalódott. Mindenkit felszólít, hogy ne öncélú vitákat folytassunk, hanem cselekedjünk az ország érdekében. Az mégsem járja, gondolom magamban, hogy a szabadon választott országgyűlés első vitája így érjen véget. Hogy az állampárti utódpart egyik képviselője kiskorúnak nevezze a szabadon választott parlamentet. Így került sor életem első parlamenti felszólalására. – *Én nem gondolom, hogy ez a vita haszontalan lett volna* – mondom. – *Igenis hasznos volt, ha mindenki levonja belőle a megfelelő következtetést. És azt javaslom, hogy mindenki saját magára nézve vonja le elsődlegesen és csak azután a másokra vonatkozóan.*

Miközben leülök, arra gondolok, ez volt a parlamenti szűzbeszédem. Rejtő Jenő egyik szereplőjének hasonlata jut eszembe, aki úri szabó foglalkozásából merítette bölcsességét. Az életről mondott maximája az én szűzbeszédemre is passzol, hogy tudniillik az is olyan volt, mint egy nyári ruha mellénye: rövid és céltalan.

Az ebédszünetben volt egy frakcióülésünk. Közös álláspontot kellett kialakítani a Szovjetuniótól elszakadni törekvő litvánok iránti szolidaritás ügyében előterjesztett külügyi bizottsági javaslatról. Mielőtt az érdemi vitára rátértünk volna, Antall József megjegyezte: – *Sok mindent gondoltam a demokráciáról. De azt, hogy ilyen unalmas, azt nem...*

Amíg az MDF elfogadja a „paktumot”

Az MDF százhatvanöt képviselője a választások második fordulója és az országgyűlés alakuló ülése közötti időszak félidejében tartotta első összejövetelét.

A helyszín: a Parlament felsőházi terme. Kétnapos ülés szombaton és vasárnap. A képviselők kilencven százalékát nem ismerem. Antall, kezében a képviselői névsorral, elgondolkodva megjegyzi, hogy nem rossz az összetétel. Igaz, kicsit sok az állatorvos, az orvos, a tanár, kevés a jogász. Viszont, teszi hozzá, van itt egy urológus is. Ez fontos lehet az ötven fölötti képviselő urak számára.

Aztán komolyra fordítja a szót. – *Ne úgy tekintsenek erre az épületre – mondja –, ahogy politikai ellenfeleink igyekeznek az emberekkel elhitetni. Nem igaz, hogy ez a nagyzólo hazafiság, a neogót pompa megnyilvánulása. Legyenek tisztában azzal, hogy elődeink olyan megbecsülésben részesítették a parlamentáris demokrácia értékeit, hogy ilyen palotát, ilyen templomot emeltek a tiszteletére.* Antall után Szabad György tart előadást a magyar parlamentarizmus történelmi gyökereiről, Salamon László pedig a házszabály által nyújtott lehetőségekről.

A második napon Szabad György előterjeszt egy javaslatot a képviselőcsoport vezetésére vonatkozóan. Természetesen Antall az elnök. Für Lajos a társelnök, amit mindenki úgy tekint, hogy ő lesz Antall kormányfővé választása után a frakcióvezető. Az alelnökök: Csóti György, Keresztes K. Sándor és Balsai István. Zsigmond Attila a frakció titkára. A javaslat értelmében én lennék a szóvivő. Tetszik a nekem szánt szerep. Az újságírókkal jó a kapcsolatom, gondolom magamban. El is tudom adni azt, ami fontos.

Elindul egy vita. Nincs személyeskedés. Senkit sem támadnak, új ötletek viszont annál inkább felmerülnek. Záporoznak a javaslatok. Egyre áttekinthetlenebb a helyzet. Szót kérek. Azt mondom, a frakció létrejöttéhez csak arra van szükség, hogy frakcióvezetőt válasszunk. A többi tisztségviselővel ráérünk. Annál is inkább, mert azok közül, akiket esetleg most megválasztunk, lehet, hogy többen kormánytagok lesznek. Ezt mindenki elfogadja. Antallt megválasztjuk frakcióvezetőnek, ő pedig bejelenti, hogy egy szerve-

zöbízottságra támaszkodva fogja ellátni a feladatát. Azon melegében közli, hogy Balsai Istvánt, Salamon Lászlót, Kónya Imrét, Kutrucz Katalint, Balás Istvánt és Csóti Györgyöt kéri fel, hogy szervezzék a frakció munkáját. A kormányalakításig terjedő időszakban logikus döntés, gondolom. Csóti Antall bizalmasa, a többiek mind jogászok.

Első feladatunk a bizottsági tagok kiválasztása. Összesítjük a jelentkezőket. Az alkotmányügyi és az ügyrendi bizottságba nem jut elég jogász. Az abonyi tanárnő, Király B. Izabella szól, ha nincs más, ő vállalná. Jó szívvel javaslom a többieknek. Kampányoltam náluk, utána beszélgettünk. Jó szándékú, lojális embernek ismertem meg. Ha már kevés a jogász, legyen valaki, aki megbízhatóan szavazni fog, amikor kell.

* * *

A következő frakcióülés már jóval izgalmasabbnak ígérkezik. Május 1-je van. Fogmosás közben eszembe jut: *a munkásosztály harcos ünnepe*. De idén nem ez az érdekes. Holnap lesz az országgyűlés alakuló ülése. És két napja írtuk alá a megállapodást az SZDSZ-szel. Erről nyilván komoly vita lesz a frakcióban.

Bár az utolsó pillanatban érkezünk a Bem térre, a kaputól néhány méterre találunk parkolóhelyet. Az ülés jó negyedórás késéssel kezdődik. Mint mindenki, én is Antall beszédére vagyok kíváncsi. Az első néhány mondat után megállapítom, hogy remek formában van. Indításként arra hívja fel a figyelmet, hogy a holnap induló parlamenti munkában a Magyar Demokrata Fórum képviselőinek kormányzati frakcióként kell majd működniük. Elismeri, a több évi ellenzéki magatartás után nehéz lesz a kormányzati pozíció követelményeihez igazodni, annak megfelelni. A kormánypárti képviselőknek bízniuk kell a kormányban és egységesen kell fellépniük a parlamentben. Aztán beszél arról, hogy az egész kelet-közép-európai térséggel szemben a világban nagyfokú a bizalmatlanság és a bizonytalanság. Ennek következtében az elmúlt hónapokban több százmillió dollárt vontak ki a magyar bankokból, és a Nemzeti Bank ezáltal nehéz helyzetbe került. Az elmúlt hetekben ez a jelenség felerősödött, ezért világossá kell tennünk a nemzetközi közvélemény előtt, hogy Magyarországon egy nyugati típusú, működőképes parlamentáris rendszer jön létre, és olyan kormányt tudunk alakítani, amely mögött erős parlamenti többség áll, egységes koalíció, amely képes a határozott cselekvésre és hajlandó az ellenzékkel való együttműködésre. Ilyen bevezető után tér rá a megállapodásra.

Elmondja, hogy a III. Országos Gyűlés széles körű felhatalmazást adott neki a koalíciós tárgyalásokra s a kormányzati munka előfeltételeinek megteremtésére. Az országos gyűlés úgy döntött, hogy ne legyen nagykoalíció a

szabaddemokratákkal, hanem a kiskgazdákkal és a kereszténydemokratákkal induljanak meg a koalíciós tárgyalások. Ebből viszont az következett, hogy a kétharmados törvények jelentős visszaszorítása nélkül a kormányzás nem lehetséges. Antall megjegyzi, hogy erre az országos gyűlésen kifejezetten felhívta a figyelmet. A problémát ezzel a megállapodással sikerült áthidalni.

Ő ezekre a tárgyalásokra felhatalmazást kapott, jelenti ki határozottan, és a felhatalmazás alapján folytatta le a tárgyalásokat s kötötte meg a szabaddemokratákkal a megállapodást, amelyeket egyébként az országos elnökség a tegnapi napon jóváhagyólag elfogadott. – *Bizalmat kérek a frakciótól* – folytatja Antall –, *de azzal, hogy már most kijelentem: amennyiben a jövőben, bármikor belső bizalmatlansági indítvánnyal él velem szemben a frakció, én le fogok mondani a miniszterelnökségről, a pártelnökségről, és ha kell, a képviselői mandátumomról is. Ezt azért jelentem ki, hogy a jegyzőkönyvbe kerüljön, és a jövőben hivatkozni tudjanak rá, és én is hivatkozni tudjak rá. Bizalmat kérek tehát önöktől és ígérem, hogy ezzel a bizalommal soha nem fogok visszaélni. Önöket semmikor és semmilyen körülmények között nem fogom a szakadékszélére vinni, nem fogom politikai kalandokba keverni és nem fogom olyan helyzetbe hozni, hogy röstellniük kelljen azt, hogy az MDF tagjai.*

Ezek után az a néhány felszólalás, amely a megállapodás aláírását megelőző egyetértést vagy a tárgyalások nyilvánosságát kérte számon, visszhangtalan maradt. Az egyetlen komoly támadás Király Zoltántól érkezik, aki kérdőre vonja Antallt, hogy milyen alapon adta át a köztársasági elnöki pozíciót az SZDSZ-nek. Az MSZMP-ből Bíró Zoltánnal, Bihari Mihállyal és Lengyel Lászlóval együtt kizárt szegedi újságíró az utolsó pártállami parlamentben fontos szerepet játszott. Helyzetét azonban némileg túlértékelte. Még a választások előtt felkereste Antallt, mondván, ha az MDF őt jelölné köztársasági elnöknek, belépne a pártba. Antall annyit felelt, hogy ez nem aktuális. Tény, hogy az MDF jelöltjeként már az első fordulóban újraválasztották, meghozza a legtöbb szavazattal. Az MDF-SZDSZ-megállapodással viszont köztársasági elnöki ambíciója végképp meghiúsult.

Amikor elfogynak a hozzászólások, az elnöklő Szabad György lezárja a vitát, s megadja a szót Antall Józsefnek, aki válaszol a felvetett kérdésekre. Utána Király Zoltán újra szólni akar, de a többiek lehurrogják, és a szavazást reklamálják. Az MDF országgyűlési képviselőcsoportja végül két ellenszavazattal és két tartózkodás mellett tudomásul veszi az elnöki tájékoztatást. Ezzel a pártelnökség után a parlamenti frakció is elfogadta a megállapodást.

A szavazás után Antall bejelenti, Fodor András Attila képviselő úr írásban javasolta, hogy a Fideszt is be kellene vonni a koalíciós tárgyalásokba. Kijelenti, hogy erre az országos gyűléstől nincs felhatalmazása. Természetesen a Fidesszel jó kapcsolatra kell törekedni, mondja, és alkalomadtán a különböző kérdésekben egyeztetni is kell velük, sőt, a most folyó koalíciós tár-

gyalások kudarca esetén egy új helyzetben, koalíciós partnerként is szóba jöhetnek. Jelenleg azonban van egy országos gyűlés által meghozott érvényes döntés, ezt a frakció nem bírálhatja felül. Azonban, emeli fel mutatóujját Antall, ha már felmerült a Fidesszel való kapcsolat kérdése, véleménynyilvánítást kér a frakciótól.

Háromféle magatartás merülhet fel, válaszolja a helyzetet. Az egyik a Fodor András Attila-féle javaslat a koalíciós tárgyalásokról, a másik egy Fidesszel kapcsolatos egyeztetéseket lehetővé tevő magatartás, amit ő javasolt, a harmadik pedig a teljes elzárkózás a Fidesztől. Szavazzon ebben a kérdésben a frakció, mondja, aminek ugyan nincs ügydöntő jelentősége, de számára fontos, hogy ismerje a frakció véleményét. A szavazás során mindössze négy fő voksolt a teljes elzárkózás mellett, 51-en láttak volna szívesen egy Fidesszel kötött koalíciót, és a túlnyomó többség, 81 fő, az Antall által javasolt közben-ső megoldást támogatta. Antall végül megerősödve került ki a vitából.

Nem sokkal ezután Király Zoltán kilépett a képviselőcsoportból, s aláírásgyűjtésbe kezdett egy népszavazás érdekében. Hogy ne a parlament, hanem közvetlenül a nép válassza meg a köztársasági elnököt...

* * *

A május 1-jei frakcióülésen egyébként a szünetben is történt említésre méltó esemény. Antall felkért az országgyűlési képviselőcsoport vezetésére. Igaz, csak feltételesen. A felkérés nélkülözte a formalitásokat. Nem nehéz felidéz-nem a szituációt.

A folyosón, a kampány során megismert Pest megyei képviselőkkel beszélgetek, persze a „paktumról”, egészen addig, amíg nem szólnak, hogy folytatódik az ülés. Annyi időm azért még van, gondoltam, hogy a mosdót felkeressem. Kis idő múlva Antall nyit be a helyiségbe, s a mellettem lévő piszoárhoz lép. Megkérdezi, hogy vállalnám-e a frakció vezetését, ha úgy alakulna. A frakció vezetését? – kérdezek vissza, miközben mérlegelem a váratlan ajánlatot. Nem akarok miniszter lenni, hatalommal, fekete Mercedesszel, s pártvezető sem. Nem vágyom semmi olyan pozícióra, ami a régi rendszer politikusait idézi. De képviselni a frakció álláspontját a parlamenti vitákban és a közvélemény előtt, ezt nagyon is el tudom képzelni... Rövid gondolkodás után igent mondok. Antall elégedetten bólint, majd megmagyarázza a feltételes módot. Minden attól függ, mondja, hogy Für Lajosnak tudok-e szerepet találni a kormányban. Mert ha nem, őt kell javasolnom frakcióvezetőnek.

Másnap az alakuló ülés előtt odajön hozzám Demszky Gábor: – *Hallottuk, hogy Antall még nem döntötte el, ki legyen a frakcióvezető, Für Lajos vagy te. Szeretném, ha tudnád* – teszi hozzá a szabaddemokrata képviselő, aki szűkebb hazámban, az Erzsébetvárosban nyert elég nagy fölénnyel –, *hogy mi*

azt szeretnénk, ha Antall melletted döntene. – Köszönöm – mondom –, de ha tényleg így van, akkor jobb, ha ezt nem hangoztatjátok...

* * *

Demszky egyébként csak néhány hónapig volt országgyűlési képviselő. Az SZDSZ számára sikeres önkormányzati választások után Budapest főpolgármestere lett, majd 1994-ben újrázott. Ráadásul ekkor már nem a fővárosi közgyűlés, hanem közvetlenül a nép választotta meg főpolgármesternek.

Ugyanez a nép 1998-ban úgy döntött, hogy én viszont hagyjak fel a hivatásos politizálással. Visszatértem az eredeti szakmámhoz, és ügyvédi irodát bérletem Budapest belvárosában, szemben a főpolgármesteri hivatallal. Augusztus vége volt, javában folyt az októberi önkormányzati választási kampány.

Új munkahelyemnek egyetlen hátránya volt: a Városház utcában és az egész környéken csak a helyi lakosok autói parkolhattak. Úgy gondoltam, Demszkyhez fordulok segítségért, és felhívtam telefonon. Bár a kormányra került szabaddemokratákkal 1994 és '98 között tovább romlott a kapcsolatom, azt reméltem, hogy a főpolgármesterben maradt még valami a rendszerváltás előtti időkből.

Néhány csengés után felveszi a mobiltelefonját. Szervusz, Gábor, képzeld, itt vagyok veled szemben, mondom úgy, mintha életemben nem most hívnám először telefonon. Hol? – kérdezi csodálkozva. Mondom, veled szemben, nézz csak ki az ablakon. Mit keresel itt? – teszi fel a kézenfekvő kérdést. Nyitottam egy ügyvédi irodát, felelem. Gratulálok, mondja. Köszönöm, de nem ezért telefonálok, térek rá a tárgyra. Hanem azért, mert nem lehet parkolni itt a Városház utcában. Nem tudnád elintézni, hogy a Városháza udvarán tarthassam napközben a kocsimat? – kérdezem. Rövid hallgatás után barátságosan válaszol. – *Nézd, ameddig én vagyok a főpolgármester, addig semmi akadálya. Bár – teszi hozzá –, szerintem október után is az leszek. – Ebből igazán ne csinálj magadnak problémát. A Latorcaival biztos el tudom intézni a parkolási engedélyt* – jelentem ki határozottan, bár pontosan tudom, hogy a Fidesz, a KDNP és az MDF közös jelöltjének, az Antall-kormány volt ipari miniszterének nem sok esélye van Demszkyvel szemben. Nem szeretném azonban, ha azt hinné, hogy a parkolásért cserébe neki szurkolok majd az önkormányzati választásokon. Becsületére legyen mondvá, hogy ennek dacára már másnap átküldte a parkolási engedélyt.

* * *

Antall persze nem kizárólag és valószínűleg nem is elsősorban azért próbált tárcát találni Für Lajosnak, hogy én lehessenek a frakcióvezető. Fontos volt

neki, hogy az MDF-alapítók közül valaki miniszter legyen s az ősemdeések szemében hitelesítse a kormányát. Für eredetileg a határon túli magyarokkal szeretett volna foglalkozni, de Antall nem akart erre egy külön minisztériumot létrehozni. A honvédelmi tárcát végül is Szabad György „találta ki” számára. Antallnak tetszett az ötlet. – *Ha Veres Péter lehetett hadügyminiszter Nagy Ferenc kormányában, Für Lajos miért ne lehetne az enyémben?* – mint később tőle hallottam, így reagált Szabad javaslatára.

* * *

A frakcióvezető-választáskor amúgy Antall nem tett konkrét javaslatot. Csak annyit mondott a képviselőcsoport ülésén, hogy olyan személyt kell választani, aki jogász és jó kapcsolata van az ellenzéki pártokkal. Mire Szabad György kijelentette, ezeknek a kritériumoknak leginkább Kónya Imre felel meg, aki elismertséget szerzett az ellenzék körében azzal, hogy megszervezte az Ellenzéki Kerekasztalt, és korrekt módon vezette az üléseit. Ezért javasolja a frakciónak, hogy engem válasszon meg vezetőjévé. Antall és Szabad tekintélyének tudható be, hogy senki sem állt elő további személyi javaslattal.

* * *

Für Lajos felesége, Friderika azt hitte, a férje viccel, amikor elmondta neki, hogy hadügyminiszter lesz. De igazán csak akkor kezdett nevetni, amikor megértette, hogy komoly a dolog. Igaz, ami igaz, Für Lajos nem volt ideális irányítója a honvédelemnek. Ez a válságos helyzetekben, a taxisblokádnál vagy a délszláv háborúnál idején eléggé nyilvánvalóvá vált. De a katonáknak lelkesítő szónoklatokat tartani mindenkinél jobban tudott. A haza, a nemzet, a demokrácia szolgálatáról. Hangja húsz év elteltével is itt cseng a fülemben. A Parlament előtti tisztavetítésen minden évben részt vettem. Ezt semmiképpen sem hagytam volna ki. Mindig papír nélkül beszélt. Egyszer elmesélte, hogy a beszédeit előre megírja, aztán szó szerint betanulja. Kivételes memóriája lehetett.

Egy frakcióvezetőnek erre nincs lehetősége. Ott is kell beszédet mondani, időnként szónokolni, de a lényeg a vita, amire nem lehet előzetesen felkészülni. Nekem ez elég jól ment, annál is inkább, mert volt benne gyakorlatom. Kicsiben az ügyvédi munka ugyanez. Érvelsz az ügyfeled igazán mellett, cáfolod az ellenfél ügyvédjének érveit, s mindezt azért, hogy meggyőzd a bíróságot. A politikában a választópolgár a bíróság. Elsősorban őt kell meggyőznöd. Persze nem szabad kizárni a lehetőséget, hogy az ellenfelet is meggyőzheted. Így jönnek létre az észszerű kompromisszumok. Én ügyvédként is jobban szerettem az egyezségeket, mint azt, ha sikerült az ellenfél

felett totális győzelmet aratni. Frakcióvezetőként is ehhez tartottam magam. Persze eközben arra is vigyázni kell, hogy ne veszítsd el a saját csapated bizalmát. Ügyvédként is csak akkor lehet kompromisszumos megoldást találni, ha ügyfeled egy pillanatig sem kételkedik lojalitásodban. A frakcióvezetőnek még nehezebb a helyzete. Különösen a kormánypárti frakcióvezetőnek. A képviselőcsoport elvárna tőled, hogy az ő álláspontját képviseld tűzön-vízen át, akár a kormányfő-pártelnök ellenében is. A miniszterelnök pedig azt, hogy a kormányzati elképzeléseket fogadtasd el a frakcióval. Mint amikor a feleséged és az édesanyád vitába keverednek, te pedig, mit is tehetnél, egyiket véded a másikkal szemben. Komoly esélyed van, hogy ilyenkor mindkét fél rád fog haragudni. De legalább egymással nem vesznek össze véglegesen. Ráadásul néha úgy éreztem, hogy a „drukkerek”: a közvélemény és a sajtó szívesen látná, ha kivont karddal vezetném a frakciót saját miniszterelnöke ellen. Én erre egy percig sem voltam hajlandó, s voltak, akik ezért mameluknak tartottak.

1990-ben azonban a frakcióvezetőknek volt egy speciális feladatuk is, meg kellett szervezniük a képviselőcsoport munkáját és részt kellett venniük a működési feltételek kialakításában is.

Kezdetben nagyon szűkösek voltak a lehetőségek. Ugyanis a korábbi parlamentben nem működtek pártfrakciók, így az elhelyezés gondot okozott. Kaptunk egy két helyiségből álló „lakrészt”, az egyikben az egyszemélyes titkárság egy táskairógéppel, a másikban én. Ha volt valami problémájuk a képviselőknek, s hogyne lett volna, oda bejöhettek, s próbáltunk intézkedni. Az első időszakban volt, hogy bőrrönddel jöttek vidéki képviselők, kérték, segítsünk szállást találni. Mellesleg az általunk használt két helyiségből álló frakcióirodának közös telefonvonala volt a mellettünk elhelyezett kereszténydemokratákkal. Emlékszem, egyszer egy fontos ügyben a miniszterelnökkel beszéltem, de a telefonbeszélgetés megszakadt. Kiderült, a szomszédban az egyik kereszténydemokrata képviselő haza akart telefonálni, ezért elvette a vonalat...

Sokat javult a helyzet, amikor az országgyűlési képviselők birtokba vehették a Parlament szomszédságában lévő *Fehér Házat*, az egykori Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának székházát. Itt már biztosított volt a megfelelő munkavégzési lehetőség az összes frakció és valamennyi képviselő számára.

A frakcióvezetőknek előzetesen bemutatták új munkahelyünket. Amikor beléptünk a földszinti fogadócsarnokba, megláttuk a szemben lévő falat teljes egészében betöltő szocreál stílusú freskót, munkásokkal, parasztokkal, középpontban a sakkozó Kádár Jánossal. Soós Tibor gazdasági főigazgató megjegyezte, a freskó komoly művészi érték, Bernáth Aurél festette, de mivel politikai üzenete nem aktuális, úgy gondolták, hogy egy brokátfüggönyt

– Nekem erre egyszerűen nincs időm – jelenti ki Antall ingerülten. – Aki nem érzi annak abszurditását, hogy a designált miniszterelnök politikai dilettánsok kérdéseire magyarázkodják felelős döntése miatt, s mindezt egy olyan társaságban, ahol jelen van az egyik ellenzéki párt országgyűlési képviselője, azt én nem hallgatom tovább. Ha valaki kíváncsi még valamire, itt ül Kónya Imre, aki ismeri a megállapodás minden részletét. Ő ki tudja elégíteni mindenki kíváncsiságát. Kezét nyújtja Csoórinak, aki kikíséri.

Én pedig ott maradtam egyedül, egy nem éppen barátságos közegben. Kiálltam Timkó mellé és beszélni kezdtem, de alig figyeltek rám. Nehezteltem Antallra, hogy ilyen helyzetbe hozott. Később beláttam, a maga szempontjából ennél jobb megoldást aligha választhatott...

A következő hét végén egyébként az elnökök gyűlése elsöprő többséggel tudomásul vette a szabaddemokratákkal kötött megállapodásról s a koalíciós tárgyalásokról szóló elnöki beszámolót. Ez ugyan az MDF-alapszabályban nem szereplő, hatáskör nélküli konzultatív testület, de a súlya azért nagy, mivel az MDF valamennyi helyi szervezetének elnöke részt vesz benne.

* * *

Jó fél évvel később, december első vasárnapján Csoóri Sándort viszem a kocsimon Szolnokra, az MDF megyei gyűlésére, ahol mindketten meghívott előadók vagyunk. Az úton sok mindenről beszélgetünk. A „paktummal” még mindig nincs kibékülve. Pedig a *Magyar Fórum*ban, az MDF félhivatalos hetilapjában még Csurka is megvédte a megállapodást. Azt mondja, Gönczöt nem tartja alkalmasnak a köztársasági elnöki pozícióra. Annak idején Antallnak is megmondtam, teszi hozzá, hogy „Göncz Árpád nem elég messzire világít”. Így fejezi ki magát. A taxisblokádnál idején előttem is leszerepelt, válaszolom. Abban is egyetértünk, hogy igazságtételre lenne szükség.

A beszélgetés során személyes ügyekről is szó kerül. A hírekben bemondják, hogy a Dunántúlon hóvihár fut keresztül. Elmesélem Csoórinak, hogy a nagyobbik fiam, aki viszi tovább a nagyapámtól és apámtól örökölt „Imre” nevet, a győri bencésekhez jár gimnáziumba, és a feleségem nyolc órára ment szülői értekezletre. Remélem, nem kapta el a váratlan hóvihár. Ugyan, mondja Csoóri, december elején nem lehet komoly hóvihár. Aztán megjegyzí, szerinte a gyerek jó helyen van a bencéseknél. Igen, mondom, a piaristákat túl szigorúnak éreztük. Pannonhalmára pedig azért nem küldtük, mert Győrben kevésbé szakad el a civil világtól. Csoóri azt mondja, igazam van.

Aztán arra terelem a szót, ami igazán érdekelt: Antall és az alapítók viszonyára. Mit gondolsz, kérdezem, Lezsák megbékélt már Antall-lal? – *Hogy érted?* – kérdez vissza Csoóri. – *Tudtommal az elnökségben ő volt a kettő közül az egyik, aki annak idején nem támogatta a javaslatodat, hogy Antallt jelöljétek az*

MDF elnökévé – felelem. – Lezsák nem számít – jelenti ki Csoóri. – Nincs igazi súlya az MDF-ben. Csak azért került előtérbe, mert amikor a találkozó megrendezését elhatároztuk és a helyszínről tanakodtunk, felvetette, hogy a kertjében fel tud állítani egy sátrat. Jobb híján elfogadtuk. Nekem az amerikai magyarok meghívásának kellett eleget tennem, azért nem tudtam a rendezéssel foglalkozni. – Azt hittem, Lezsák kezdettől ott volt a vezérkarban – vetem közbe. – Ugyan már – legyint Csoóri –, költőnek is gyenge. Bár meg kell hagyni, szervezni azért tud – teszi hozzá, majd kis szünet után személyes hangra vált. Elpanaszolja, hogy a választási győzelem előtt Antall szinte naponta felhívta. Mindent megbeszélt vele, kérte a véleményét. Utána egyik napról a másikra elmaradt.

Akkoriban még volt olyan illúzióm, hogy képes vagyok személyes nézeteltéréseket elsimítani. Persze tudtam, hogy két ember dolgaiba kényes dolog harmadikként beavatkozni. Mégis megkérdeztem Antallt, nincs-e igaza Csoórinak, hogy kapcsolatuk a választások után megváltozott. – *Nem a választások után – felelte Antall. – A nevetséges és méltatlan számonkérés után, amit a Selyemgombolyítóban lejátszottak.*

Függetlenül ettől, megmaradt köztük a szoros kapcsolat. Csoóri Sándor Antall támogatásával lett a Magyarok Világszövetségének az elnöke. Hiába mondták, hogy a miniszterelnök ezzel ügyesen megszabadult egy riválisától, Csoóri soha nem tört Antall babérajaira. Az összmagyarság képviselőjét pedig nagyon is testhez álló szerepnek tartotta. S ami szintén a szívügye volt, a Duna Televíziót se tudta volna megvalósítani, ha a miniszterelnök nem áll mellette. Bensőséges kapcsolatuk mégsem tudott helyreállni. Valószínűleg ebben Antall is követhetett el hibákat. Én viszont – ha valamennyire – csak az ő olvasatában ismerem a történetet. S még egy esetről tudok, amivel Csoóri, bizonyára akaratán kívül, de igencsak megsértette.

1992-ben a világ magyarjainak találkozóján a miniszterelnök nagyszerű beszédet mondott. Amikor befejezte, Csoóri gratulált, s Antall szerint a következőt mondta: „*Nem is tudtam, Jóska, hogy ilyen fontos neked a magyarság!*” Úgy vélem, Antall ezt a mondatot még kevésbé tudta megbocsátani, mint a Selyemgombolyító-beli intermezzót. – *Mi az, hogy nem tudta – fakadt ki felháborodottan. – Mit képzelhetett rólam ezelőtt?*

* * *

A hóvihár egyébként Szolnok előtt bennünket is elkapott. Akkor már Csoóri kevésbé volt nyugodt. Mint este megtudtam, aggodalmam nem volt alaptalan. Kati nem jutott el Győrbe. Az autópályán Biatorbágy magasságában találkozott a váratlan hóeséssel. Polski Fiatjával a korlátnak csapódott. Agyrázkódással kórházba került. Két hétig tartott, mire felépült. Ha nem Csoórral megyek egy politikai gyűlésre, hanem vele a szülői értekezletre, valószínűleg elkerüljük

a balesetet. A nap krónikájához tartozik, hogy Deák Sándor szabaddemokrata országgyűlési képviselő a hóviharban halálos közúti balesetet szenvedett.

„Magyarországnak újra van felelős kormánya”

Nyilvánvaló volt, hogy az MDF–SZDSZ-megállapodás részét képező átfogó alkotmánymódosítási javaslat alapos megvitatásához hosszabb időre lesz szükség. Ugyanakkor fontos, hogy minél előbb megalakuljon a kormány. A javaslatnak pedig vannak olyan elemei, amelyek feltétlenül szükségesek a kormányalakításhoz. A megállapodás értelmében a miniszterelnököt a parlament az összes képviselő többségi szavazatával választaná, szemben az eddigi rendszerrel, amelyben elég a jelen lévő képviselők többsége. A minisztereket viszont nem a parlament választaná, mint a hatályos alkotmányban, hanem a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezné ki. Ezt a két módosítást mindenképpen előre kell hozni.

Az előterjesztő az alkotmányügyi bizottság. Szerintem úgy lenne korrekt, ha a plénum előtt egy MDF-es és egy SZDSZ-es képviselő adná elő a javaslatot. Így tartom méltányosnak. Az '56-tal kapcsolatos szimbolikus törvény után ez lesz a parlament első érdemi törvénye. Ráadásul alkotmánymódosítás. És nem vitás, hogy közös munka eredménye.

Tölgyessy azt mondja, elég egy előadó, s az legyen MDF-es. Persze nem a szerénység munkál benne, hanem az aggodalom, hogy pártja túlságosan egybemosódik az MDF-fel, s a közvélemény előtt netán a Fidesz lesz az „igazi” ellenzéki párt. Ami nekünk egyébként nem lenne ellenünk. Már csak azért sem, mert az SZDSZ-nek kilencvenegy képviselője van, a Fidesznek huszonegy. Szerintem ugyan a „paktum” mellett egy ilyen közös előterjesztés már nem oszt és nem szoroz, de ennek eldöntése hadd legyen Tölgyessy problémája.

Előadói beszédében Kutruicz Katalin két dologra koncentrált. Világossá teszi, hogy az átfogó alkotmánymódosítás egységes koncepció. Függetlenül attól, hogy az idő szorítása miatt most csak egy kis szeletét tárgyalja a parlament. A kormány létrejöttének mikéntje a megszüntetésének szabályozását is befolyásolja. A másik kérdés, amit az előadó kiemel, hogy miként értelmezendő az a javaslat, miszerint a miniszterelnök megválasztásával együtt programjáról is dönt a parlament. Erre azért van szükség, magyarázza, hogy a képviselők, mielőtt miniszterelnököt választanak, megismerjék a jelölt által tervezett kormányzás irányvonalát. Részletes kormányprogramról a kormány megalakulása előtt nyilvánvalóan nem lehet szó.

* * *

„Ünnepi pillanatban állok a magyar Országgyűlés és az egész nemzet nyilvánossága előtt, olyan pillanatban, amelyet végtelennek tűnő várakozás előzött meg, s amelyről gyakran hittük, hogy talán sohasem fog eljönni; de ha el is jön valaha, azt közülünk kevesen érik meg. Megrendülve gondolok azokra a társainkra, nevesekre és névtelenekre, akik nem élték meg e hön áhított napot.”

Ezekkel a szavakkal kezdte Antall József kormánya programjának az előterjesztését. Apám jut eszembe, aki számtalan társával együtt hitte, hogy „guggolva is kibírja”. De a dezignált miniszterelnök nem a múltból akar beszélni, ezért így folytatja:

„A pillanat ünnepi voltát azért is hangsúlyozom, mert bizony néha fáradtak és türelmetlenek vagyunk, mindnyájan, politikusok és a közvélemény egyaránt. Vannak honfitársaink közt olyanok, akik még alig-alig fogták fel, mert alig-ha foghatták fel körülményeik folytán, hogy ütött a nagy változás órája, hogy Magyarországon forradalom zajlott le, amely ha követel is még lemondást és türelmet, mégis mindnyájunk számára az emberi jogok teljes körű szabadságát hozza el, az egyéni és nemzeti méltóság helyreállítását, a tehetség és a jobbra törekvés kibontakozását ígéri, és véget vet a kettős nyelv, a hazugság és az elhallgatott igazságok négy évtizedes országglásának.”

Nézem a frakció tagjait. Olyanok, amilyenek lenniük kell. Megilletődöttek, mégis elszántak. Jó csapat lesz ez, gondolom. Közben Antall arról beszél, ami összeköt. Koalíciót, ellenzéket egyaránt:

„Ami az elmúlt két évben történt, az páratlan a mi történelmünkben, de egész Európa történetében sem akad sok párja. Rendkívüli tudatossággal és keménységgel, mégis egyetlen csepp vér ontása nélkül vittünk végbe egy forradalmat, úttörőként és példaként egész térségünk számára. És ezt így tartja számon a világ.”

A velem szemben ülők arcát pásztázom, s arra gondolok, talán mégiscsak van remény a nemzeti együttműködésre...

Tölgyessy a legnagyobb ellenzéki párt vezérszónokaként indításként szintén az alkalom jelentőségét méltatja, aztán megfogalmazza kételyeit, de frontális támadást nem intéz a program ellen. Kijelenti, a kormány vonzó célokat állít az ország elé, de hiányolja a célok összhangját, kifogásolja, hogy nincs kimunkálva a célok megvalósításának módja s finanszírozása. Megjegyzi, az előző kormányok is hasonló hibákba estek, a különböző kibontakozási programok nagyszerű jövőt festettek az ország elé, és utána, néhány hónappal később keserves volt a csalódás. Hozzáteszi, a szabaddemokraták konkrét cselekvési programot vártak volna, nem csupán száz napra, hanem a következő négy évre.

A második felszólaló én vagyok. Leírtam a szövegemet, s úgy terveztem, ha Tölgyessy mond valami fontosat, arra reagálok. Koalíciós kormány vázlatos programját ismertette a kijelölt miniszterelnök, kezdem a beszédet. Hallottuk a kormány hosszú távú működésének az irányelveit, és megis-

mertük a haladéktalanul elvégzendő, konkrét feladatokat, köztük olyanokat, amelyeket a korábbi kormányok nem száz nap alatt, de hosszú évek során sem voltak képesek végrehajtani. Kiemelek a programból néhány részletet, majd Tölgyessy felé fordulok. – *Nem hiszem, hogy jogos lenne bármely olyan kritika, amely kevésnek tartja a konkrét cselekvési programot ahhoz képest, hogy egy új testületről van szó, amely nincs is az információk birtokában – mondom, de nem akarok személyeskedni, ezért nem hivatkozom arra, hogy ez különösen Tölgyessytől méltánytalan, hiszen az alkotmánymódosítási javaslat megfogalmazásakor egyértelműen tisztáztuk, hogy a kijelölt miniszterelnök által előterjesztett kormányprogram értelemszerűen csak irányelveket tartalmazhat.*

Tölgyessy beszédében azt is igazságtalannak éreztem, hogy a rendszerváltó kormányt állampárti elődeivel azonosította. – *Miért más ez a kormány, mint elődei? – tettem fel a kérdést. – Úgy gondolom, a legfontosabb különbség az, hogy ez a kormány egy alapvetően más rendszer kormánya. Egy olyan rendszeré, ahol a hatalom ellenőrizhető, s ha nem jól működik, leváltható. Ahol a rendszeresen ismétlődő szabad választások kényszerítik a kormánypártokat arra, hogy a legjobb teljesítményt nyújtsák, az ellenzéket pedig, hogy éberén figyeljen. S legfőképpen a kormánypártokat és az ellenzéket egyaránt, hogy tevékenységüket ne önző pártszempontok, hanem az ország népének érdekei irányítsák. Ha nem így tesznek, nem lesz esélyük a soron következő választásokon.*

Felszólalásom végén a nemzeti összefogás és az egymás iránti bizalom szükségességéről, a kivételes történelmi esélyekről s az ezzel kapcsolatos felelősségről akartam beszélni. Gondoltam, a súlyos és ünnepélyes mondatok előtt megpróbálom kicsit felkelteni a lankadó érdeklődést. – *Figyelemmel hallgattam a legnagyobb ellenzéki párt képviselőjének felszólalását – mondtam –, és én éreztem ebből a hozzászólásból, bár lehet, hogy Tölgyessy Péter most tiltakozni fog, az őszinte bizalom hangját. Tölgyessy feszeng, a koalíciós képviselők nevetnek és tapsolnak. Én pedig egy pillanatra úgy érzem, az MDF-frakció most fogadott el vezetőjének.*

– *A bizalomra – fordítom komolyra a szót – most nemcsak a kormánynak, hanem, azt hiszem, mindannyiunknak szüksége van. Hiszen országunkat abból az állapotából, amelybe a bukott rendszer taszította, csak az egész nemzet összefogásával tudjuk kimoszítani. A helyzet súlyos, a feladat nehéz – folytatom –, de ezúttal nincs számottevő erő sem az országon belül, sem azon kívül, amely gátolná céljaink megvalósítását. Történelmünkben ritka, talán egyedüli alkalom. Most minden rajtunk múlik. Ha képesek vagyunk bízni egymásban és hinni önmagunkban!*

Miközben leülök, látom, hogy az ellenzék is tapsol. S naivul úgy gondolom, hogy ez jelent is valamit a jövőre nézve.

A továbbiakban Torgyán József a Kisgazdapárt nevében az általa csodálatosnak nevezett kormányprogramhoz Isten áldását kéri. S ezután jön Orbán Viktor. Beszéde olyan, amelyet vártam. Fogalmazványának nevezi a kormányprogramot, s kétségeit fejezi ki, hogy ez a kormány alkalmas-e feladatai ellátására. Kijelenti: a megbízott miniszterelnök maga is érezte, hogy a betérjesztés nem ütötte meg a kormányprogram mércéjét, ezért választotta az „irányelvek” megjelölést. Ezzel beismerte, teszi hozzá, hogy ennek a kormánynak nincs is programja. – *Ebből következik – folytatja –, hogy ami a parlamentben most folyik, az nem nevezhető a kormányprogram vitájának. Helyes jogi minősítés szerint ez csupán egy „alkalmatlan tárgyon elkövetett megvitatási kísérlet”.* Példaként idéz egy mondatot, amely az ebben az évben megvalósítandó gazdaságpolitikai célokról szól, és kijelenti, hogy nem a célokról, hanem a megvalósítás mikéntjéről kellene szólnia a betérjesztésnek. Hozzáteszi, az MDF választási programja ezekre a kérdésekre lényegesen gazdagabb és alaposabb választ ad. Márpedig, mondja ki a szigorú szentenciát, ha legalább a stratégiai pontok alaposabb kifejtését nem teszi meg a kormány, akkor ez nem a nemzeti megújulás, hanem a semmitmondás kormánya lesz. Végül megjegyzi, hogy a Fidesz, szándéka szerint, konstruktív ellenzék kíván lenni a parlamentben. – *A kérdés most már csak az, hogy kormányprogram hiányában hogyan lehetünk konstruktívak? – fejezi be eszmefuttatását.*

Debreczeni József Antallról írt könyvében megállapítja, ez volt az a pont, amikor az ellenzéki sajtó megértette, hogy a kormánnyal szemben minden módszer megengedett. Én ezt nem így éreztem. Pontosan tudtam, hogy Orbán kemény lesz. A Fideszben nyilván elemezték a nélkülük meghozott „paktum” következményeit, és esélyt látnak a kialakult szituációban. Itt a lehetőség, hogy ők legyenek az igazi ellenzék. Erre addig van esélyük, amíg a szabaddemokraták kezét köti az MDF-fel aláírt megállapodás. Miközben persze szoros szövetségben maradhatnak velük. Csak most egy kicsit többet engedhetnek meg maguknak a nagyobbik testvérrel szemben. Ezt az SZDSZ holdudvarához tartozó értelmiségiek és újságírók sem sérelmezhetik. Akik másodlagosan azért velük is szimpatizálnak. Sőt néhányat közülük most talán el is hódíthatnak a „szaditól”. Hiszen az lepaktált a gyűlölt ellenséggel.

A sajtó pedig Orbántól függetlenül is olyan volt, amilyen. A széteső pártállamban az újságírók egyre nagyobb befolyásra tettek szert. Volt is szerepük a rendszerváltásban. Egy részük a választások után is politikacsinaló akart volna maradni. És nem azok győztek, akikkel a többség szimpatizált. Mindebből következett, hogy az újságírók többsége a koalícióval szemben kezdettől ellenséges volt. Ehhez nem kellett Orbán-beszéd. Hogy mindez mikor tört volna a felszínre, az más kérdés. Lehet, hogy a Fidesz agresszív fellépése nélkül

kicsit később. De amikor az SZDSZ a köztársasági elnök megválasztása után már nyeregben érezte magát és aktivizálódott, akkor mindenképpen.

Az MDF-es képviselők közül persze nem mindenki volt olyan megértő Orbánnal szemben, mint én. A másnap folytatódó vitában Dénes János, az '56-os elítélt, a Kőbányai Gyógyszergyár hajdani munkástanácsának elnöke egyenesen azt állította, hogy Orbán Viktor stílusa, amely önmagát minősíti, a *hökkentsd meg a burzsoát* modern változata. Ez pedig, mint állította, a Magyar Dolgozók Pártja „Szikra szellemi fellegrárában” fogalmazódott meg annak idején.

Kövér László úgy védte meg Orbánt, hogy nem csupán az MDF-en ütött egyet, hanem az SZDSZ-nek is jutott egy kis „baráti tűz”. Azt mondta, egy demokratikus parlamentben az ellenvéleményeket illik meghallgatni, nem pedig sommásan megbélyegezni. Különösen tanácsos lenne ez az MDF részéről, tette hozzá, hogy megkönnyítse azon tagjainak erőfeszítését, akik igyekeznek meggyőzni a kétkedőket – a Fidesz egyelőre nem tartozik ezek közé –, hogy az MDF valóban demokratikus, európai párt. Mesterien kifundált mondat, gondolom magamban. Megismétli és a közvéleményben tovább szulykolja a szabaddemokraták által a kampányban lépten-nyomon hangoztatott minősítést: az MDF nem igazán demokratikus és európai párt. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a Fidesz – legalábbis egyelőre – nem osztja ezt a negatív vélekedést. Tehát vigyázzunk magunkra, mert ha így folytatjuk, ők is elítélnék majd minket. Egyben finoman emlékeztetnek: ti pedig olyanokkal kötöttetek paktumot, akik nemrég még kétségbe vonták demokratikus és európai elkötelezettségeket. Aztán jött a célzott lövés közvetlenül a szövetségesre: Orbán Viktor úgy viselkedett, mint egy ellenzéki párt frakcióvezetője, jelenti ki Kövér, s a tegnapi nap folyamán egyedül ő viselkedett így.

A Fidesz többi felszólalója egy-egy szakkérdésben fejt ki álláspontját, keményen bírálva a programot – amelyet következetesen fogalmazványnak neveznek –, az ideológiamentes szakszerűség imázsára törekedve. Eközben egy-egy gúnyos megjegyzést is megengednek maguknak, elsősorban a kiskadák felszólalásaira reagálva. A külpolitikával foglalkozó Hegedűs Istvánnak van egy rossz megjegyzése. Nem lenne szerencsés, mondja, ha a külpolitikai posztokat korábbi MDF-es érdemek jutalmazására vagy a kereszténydemokraták pozícióéhségének kielégítésére használná a kormány. Szabad György képviselői helyéről soron kívül kér szót és kijelenti, hogy méltatlan a Ház tekintélyéhez egy pártot megalapozatlanul vádolni „pozícióéhséggel”. Megjegyzi, elnöklő kollégáinak javasolni fogja, hogy ilyen esetben éljenek a figyelmeztetés, esetleg a szómegvonás eszközével.

Az utolsó felszólaló a vitában Bod Péter Ákos, az ipari tárca várományosa. Az MDF és a kormány programjának gazdaságpolitikai része egyaránt az ő irányításával készült. A Tölgyessy Péter által felvetett kérdésre válaszul, hogy

miből akarja finanszírozni a kormány az átalakulást, öt pontban felsorolja a mozgósítható forrásokat, majd hozzáteszi: – *Persze, ha hitetlenség, bűnultság, az önbizalom hiánya miatt nem következik be megújulás, akkor forrás sem lesz.* Frappáns magyarázatot ad arra is, hogy miért nem részletesebb a kormányprogram, s közben Orbánt is helyre teszi, mondván: Megnyugtathatok mindenkit, aki komolyan aggódik, jegyzi meg ártatlan arckifejezéssel, hogy kormányzati helyzet elé kerülve, nem butul el olyan gyorsan a programkészítő ember. Ámde itt értékeket, célokat és a főbb eszközöket kellett kifejteni. Hivatkozva arra, hogy épp vacsoraidőben vagyunk, hozzáfűzi: Most menüt kell választanunk, s nem receptúrát cserélnünk egymás között. Ha pedig ehetetlennek bizonyul az étel, el lehet csapni a szakácsot.

* * *

A kormányprogram vitájában elhangzottakra adott válaszában Antall addigi legjobb beszédét mondja, amivel a parlamentarizmusban járatlan képviselők fejében sok mindent helyre tesz. S végtére mindannyian járatlanok vagyunk, ideértve azokat is, akik az állampárti parlamentben szereztek gyakorlatot. Beszédét számos aforizmával színesíti. Évekkel később elmesélte, hogy fiatal-kora óta gyűjtötte a különböző szellemes mondásokat. Meg is mutatott egy füzetet, ami tele volt saját kezűleg leírt színes sztorikkal, párbeszédekkel, aforizmákkal, nemcsak politikai tárgyúakkal, de elsősorban azokkal.

Először is magát a vitát minősítette, mégpedig a legnagyobb elismeréssel. Történelmi élmény mindannyiunk számára, mondta, hogy megérhettük azt a napot, amikor egy kormányprogramot nem fejbőlintással, hanem éles kritikával, vitriolos megjegyzésekkel fogadtak, olyan megfogalmazásokkal, amelyek sokakban akár visszatetszést is keltettek, sőt egyesekből felháborodást váltottak ki. Én magam nem tartozom ezek közé, tette hozzá. Ekkor jött az első aforizma: „*A politikában az, hogy gazember, azt jelenti, hogy nem egyezik a véleményünk*” – mondják a franciák. Egyébként ez a vita még békés is volt, jegyezte meg, hiszen egy olyan parlamentben ülünk most – nem ijesztgetni akarom nagyra becsült elnökünket –, ahol már lőttek is az elnöki pulpitusra.

Orbán Viktor felszólalását átyai megértéssel tette helyre úgy, hogy nem lehetett rajta megsértődni. Ezzel egyúttal az Orbán-beszéd hangnemén felháborodó koalíciós képviselőket is figyelmeztette: az ellenzék éles, olykor igazságtalan kritikáját illik nagyvonalúan s célszerű derűsen fogadni. A Fidesz identitásának elemzése pedig elsősorban a közvéleménynek szólt: az ellenzéki pártok produkcióit azért nem kell mindig komolyan venni.

Számomra keserűséget okozott volna, mondta Antall mindjárt a beszéde elején, s meg is kerestem volna Orbán Viktor képviselőtársamat, ha nem ilyen felszólalással fogadja a programot, aggódtam volna egészségi állapota

miatt. A Fidesznek erre szüksége van, magyarázta, és lesz is a jövőben, hiszen a szókimondás pártjaként alakult meg. Ez az identitástudata a Fidesznek, amely a fiatalok pártjaként, de felnőtt pártként akarja kifejteni tevékenységét. Winston Churchill mondta, hogy „nincs komikusabb, mint egy ifjú konzervatív vagy egy öreg radikális”. Egyébként, akik már végighallgattak nyugati parlamentekben zöldek és más szervezetek felszólalásait, bekiabálásait, jegyezte meg beszédének egy későbbi szakaszában, azok csak elismerésüket fejezhetik ki az ellenzéknek és külön a Fidesznek, akik úgy viselkedtek, mintha a francia akadémián ülnének, hatvanon felül. A Fidesz egyik feladata, tette hozzá, hogy bennünket élénkítsen és Cavinton helyett őket fogjuk „szedni”.

Arra gondolok, hogy az öregkori agy-érelmeszesedés elleni gyógyszerre való utalással Antall a kereszténydemokratákat és különösen a népszavazási kampányban még az SZDSZ és a Fidesz oldalán álló kiscsapatokat akarja emlékeztetni, hogy az Ellenzéki Kerekasztalnál a fideszesek cavintonpártoknak csúfolták őket. Az MDF-et nem sorolták közéjük, Antall most mégis magára veszi a minősítést, szerintem azért, hogy szolidarizáljon az öregekkel.

De voltak komoly és súlyos szavai is. *Ennek a parlamentnek egyik sajátossága, mondta, hogy vannak fiatalok, akik részt vettek az elmúlt évek politikai küzdelmeiben, és öregek, akik nem itt öregedtek meg a parlamentben, és legyenek türelmesek a fiatalok, amikor az öregek el akarják mondani régi fájdalmaikat.* Fontos, hogy elhangozzanak azok a felszólalások, *folytatta,* amelyek nem magas intellektuális élményekből fakadó megállapítások, hanem a mindennapi élet egyszerű tényei, eseményei. Fiatalok és öregek, iskolázottak és egyszerű emberek csak együtt szolgálhatjuk a nemzeti megújítást...

Az egész beszédben egyetlen megjegyzés volt, ami bennem visszatetszést keltett. A külpolitikával kapcsolatos fideszes kritikákra válaszolva kitért Hegedűs István megjegyzésére, amelyben a kereszténydemokraták pozícióértségéről beszélt. Kijelentette, hogy nem pártpolitikai megfontolások szerint fogják kiválogatni a diplomatákat, hanem rátermettség alapján, s ebben számítanak a Fideszben politizáló tehetséges fiatalokra is. Hangsúlyozta azonban, hogy egy diplomatának el kell felejtienie pártszimpátiáját, és lojálisnak kell lennie a mindenkori kormányhoz. S itt jött a kevéssé elegáns megjegyzés: – *Hegedűs István képviselőtársunknak például* – mondta Antall – *szívesen ajánlanék valamilyen szép diplomáciai pozíciót. Nem mindjárt nagykövetséget, de valamilyen megoldást biztosan találhatunk. Bár akkor nélkülözni kellene őt a képviselők sorából.* Ezt övön aluli ütésnek éreztem. Utólag azzal magyaráztam, hogy Antall a külpolitikában annyira meg volt győződve saját igazáról, hogy amikor azt vonták kétségbe, akkor még az eleganciáról is megfeledkezett.

Beszédének végén Antall száz nap türelmi időt kér az ellenzékétől. Kijelenti, ez jár mindenütt a demokráciákban, ott is, ahol csak az ellenzékől ülnek át

a kormánypárti padosorokba, hát még azoknak, akik négy évtized után vállalkoznak erre a feladatra. – *Lehet, hogy sok lépésünk amatőr lépés lesz* – mondja befejezésül a kijelölt miniszterelnök –, *de bárki jött volna az ellenzékéből, hasonló gondokkal küszködne. És ha arra gondolunk, hogy az egypárti kormányzás, ahol volt idő rutint szerezni, hová vezette az országot, igazi kisebbségi érzésünk akkor sem lehet.*

* * *

Nyolc óra elmúlt, amikor – az alkotmány értelmében egy szavazással – az Országgyűlés elfogadta a kormányprogramot, és Antall Józsefet megválasztotta a Magyar Köztársaság miniszterelnökének. Rövid szünet után Szabad György bejelentette, hogy a köztársasági elnök a miniszterelnök javaslatára kinevezte a kormány tagjait. A jegyző ismertette a frissen kinevezett miniszterek névsorát, majd Antall József miniszterelnök letette az esküt. Megilletődve hallgattam ezt követő beszédét, amelyet egy vallomással kezdett.

Nem titkolta: kétségek gyötrik, a felelősség súlya olyan mértékben nehezedik rá, hogy minden akaraterejére és hitére szükség van a helytálláshoz. Kijelentette: annak tudatában vállalta a kormányfői megbízatást, hogy az ország első miniszterelnöke, Batthyány Lajos gróf mártírként végezte. Ez minden magyar kormányfőnek figyelmeztetés, hogy hazánkban ez mindig kockázatot jelentett, valódi vagy erkölcsi halált, szögezte le, majd hozzátette: *„Ebben az országban az első magyar miniszterelnök halálával, kivégzésével, nemzeti mitológiánk szimbólumaként a mártírsors, a megváltás tudata kell hogy legyen az útravalója egy miniszterelnöknek.”*

Szükség van az egymás iránti szolidaritásra, mert esélyünk jobb, mint valaha eddig a történelemben, állította, de a magyar népnek minden erejével, hitével akarnia kell a kilábalást a válságból. Közös a sorsunk, fordult az ellenzékhez, s közösen kell megmutatnunk a világnak, hogy európai ország vagyunk. Mi azt szeretnénk, tette hozzá, hogy a parlament közös műhely, a jobb Magyarország megalkotásának közös műhelye legyen. A kormánynak az is dolga, jelentette ki, hogy elégtételt szolgáltatson mindazoknak, akik nem érték meg e napot, de akik e harcnak az elmúlt évtizedekben katonái és áldozatai voltak. Ők is itt vannak velünk, tette hozzá.

Köszönetet mondott az eddigi kormánynak, külön hangsúlyozva: politikai ellenfelekként a kerekasztal-tárgyalásokon együtt munkálkodtunk azért, hogy valódi demokrácia legyen, s azt sikerüljön vérontás nélkül elérni. Elismeréssel nyugtázta, hogy korrekt módon adják át a politikai hatalmat, a kormányzást. Mi szeretnénk hinni, tette hozzá, hogy politikai tevékenységük a jövőben sem lesz olyan, amely miatt azonosság mutatkozna magatartásuk és az elmúlt négy évtized képviselői között. Ők is az átmenet katonái

és szolgálói, ezt emberi tisztességgel elismerjük. Ez is hozzátartozik ahhoz, hogy az ország kigyógyuljon a négy évtizedes diktatúra okozta mély lelki fájdalmakból. Ezután így folytatta: – *Tudom azt, hogy az áldozat mindig előbb szokott megbocsátani, mint az elkövető, ezért sokan vannak e ház falain kívül, akik egyáltalán nem így gondolkodnak rólunk. Nekik is üzenünk kell, fogják fel, hogy mi történt a világban, ebben a térségben, ebben az országban; vegyék tudomásul, hogy elbuktak és új idők jöttek. És vegyenek példát azokról, akik saját egykori pártjukból felismerték, hogy személyes áldozatok árán is érdemes az újat előkészíteni.*

– *Kérem a kormánypártok további bizalmát, kérem az ellenzék korrekt felelősségét és kérem az ország népének bizalmát, hitét abban, hogy lehet magyar megújulás* – mondta, s reményét fejezte ki, hogy az a sok biztatás, amely külföldi államférfiaktól, kormányfőktől ezekben a napokban, órákban érkezik, nem merő formalitás. Annak a hitének adott hangot, hogy Európa, Amerika és a világ más országai tudni fogják: ez a kis nemzet most úttörő szerepet játszott a totális rendszerek megsemmisítésében, és végre nem egyoldalú szerelemmel, hanem kölcsönös megbecsüléssel csatlakozhatunk Európához.

Minden képviselő tapsol. Antall beszéde, úgy tűnik, párthovatartozástól függetlenül mindenkinek elnyerte a tetszését. De ennél még fontosabb, gondolom magamban, hogy a televíziós közvetítés jóvoltából az emberek milliói győződhetek meg arról, hogy Magyarországnak rátermett, felelős, együttműködésre törekvő és egységteremtő miniszterelnöke van.

A miniszterelnök beszéde után a kormány is leteszi az esküt, majd az Országgyűlés elnöke ünnepélyes bejelentést tesz: *„Tisztelt Országgyűlés! Tisztelt Honfitársaink! A Magyar Köztársaságnak ismét van független, felelős, parlamentáris kormánya.”* A „tisztelt honfitársak” azonban nem hallhatták Szabad György bejelentését.

Másnap tudtam meg, hogy a Magyar Televízió Antall beszédét be sem várva, a parlamentből átkapcsolt az olasz AC Milan és a portugál Benfica közötti futballmérkőzés helyszínére. A meccset – az utólagos magyarázat szerint – drukkerék sokasága várta izgatottan. Ez bizonyára így van. De miért nem vették igénybe a tévé második csatornáját? Miért nem adták meg az embereknek a választás lehetőségét?

A Magyar Köztársaság felelős kormányának megalakulása 386 országgyűlési képviselő s néhány tucat meghívott vendég belügye maradt. Az újrakezdés örömeiben azok sem osztozhattak velünk, akik pedig szívesen osztoztak volna. Lehet mondani, mindez csak apróság. De rengeteg ilyen apróság volt, amivel 1990 és '94 között sikerült elrontani a magyarok örömét...

Az alkotmányos intézményrendszer kiteljesítése

A lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnöke

Jó egy héttel a kormányalakítás után, június 2-án tartja meg a Magyar Demokrata Fórum az április 12-ei országos gyűlés második fordulóját. Felmerülnek zavaros elképzelések, hogy a párt választott testületeinek megújításánál számításon kívül kellene hagyni az országgyűlési képviselőket, rebesgetik, hogy Antall mellé esetleg társelnököket kellene választani, s várható, hogy újra terítékre kerülhet a „paktum” is. Antall több mint egyórás beszédében erre is kitér. Kijelenti, a kormányozhatóság érdekében mindenképpen meg kellett állapodni a szabaddemokratákkal. Az elnökség jóváhagyta a megállapodást, de ő személy szerint is vállalja érte a politikai és erkölcsi felelősséget. Leszögezi, sem ő, sem a kormány többi tagja nem karriervágyból vállalkozott a kormányzásra, hanem attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy képesek lesznek kivezetni az országot a válságból. Megemlékezik a trianoni békeszerződés aláírásának 70. évfordulójáról is. Elvesztettük az ország területének kétharmadát, mondja, senki sem vitathatja el tőlünk a fájdalom jogát. S ragaszkodunk ahhoz, hogy a békeszerződés értelmében minden szomszédunk biztosítsa a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogait. Hozzáteszi: *„Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliós országnak a kormányfőjeként – lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.”* Ugyanakkor kijelenti, hogy vállaljuk a Magyarországon élő nemzeti, etnikai és vallási kisebbségek védelmét is. Nyomatékosan hangsúlyozza, hogy tiszta nemzeti érzéseink nem irányulnak senki ellen, sem a határokon belül, sem a határokon túl.

Beszédének van egy olyan része, amit először nem tudok értelmezni. Katona József Bánk bánjára utalva azt fejtegeti, hogy a magyar történelemben mindig voltak Petúrok és Biberachok is. Vajon ki lehet az, akit Antall lázadónak minősít, s ki az, akit cselszövőnek? Hamarosan rájövök a megfejtésre. A gyűlés előtt, mint Csengey Dénestől megtudom, volt egy elnökségi ülés. Ezen Bíró Zoltán felvetette, hogy a kormányzással elfoglalt miniszterelnök mellé Csoóri Sándort társelnökké kellene választani. Antall elővágásként alkalmazta az irodalmi hasonlatot.

Ma is úgy gondolom, hogy Bíró esetében, ha kemény is volt a párhuzam, nem volt alaptalan. Csoóri személyiségétől viszont mi sem állt távolabb, mint a lázadás. Az ő támogatása nélkül Antall nehezen juthatott volna szerephez az MDF-ben, s bár később eltávolodtak egymástól, mindvégig lojális maradt a miniszterelnökhöz. Gyanítom, hogy Antall tudatosan volt igazságtalan, mert jól ismerte Csoórit. A tisztességére érzékeny költő vérig sértődött. Szót kért és kijelentette, ha az országos gyűlés esetleg társelnöki pozíciót hozna létre, ő semmiképpen sem vállalja a tisztséget.

Ilyen előzmények után kerülök sorra, hogy a kétezer küldött előtt beszámoljak a frakció munkájáról. Érzem, hogy alig figyelnek rám. Nem ez az alkalmas pillanat, hogy megnyerjem az MDF tagságának bizalmát. Beszédemet az előre tervezetthez képest ezért rövidebbre fogom. Azzal zárom, hogy az MDF képviselői tisztaban vannak azzal, hogy a frakció csak akkor lehet erős, ha maga mögött tudja a párt támogatását. Nincs nagy siker, de nem rontottam el semmit, állapítom meg magamban, miközben udvarias taps kíséretében visszaülök a helyemre.

Antall viszont egyértelmű győzelmet aratott. Az alapítók közül Kis Gy. Csaba tesz még egy halovány kísérletet. Azt mondja, az MDF-en belül meg kell tartani a belső hatalmi egyensúlyt. Ezért lenne szükség a társelnöki intézmény létrehozására. De hozzászólása nem ezért emlékezetes. Kifogásolja Antallnak a tizenötmillió magyarral kapcsolatos kijelentését, mondván, ez sértheti a szomszédos országok érzékenységet. Ezzel kivívja a küldöttek hangos nemtetszését. És lehetetlen helyzetbe kerül, mert az MDF-esek egy része később úgy gondolja, hogy akaratán kívül ugyan, de ő indította el azt a lavinát, ami persze a felszólalása nélkül is elindult volna. Ez az első olyan, a sajtóban megjelent támadássorozat, amely egy hamis értelmezés alapján a koalícióra zúdul, s amelyet azután még számos hasonló követ.

Ellenzéki politikusok és újságírók, hangadó liberális értelmiségiek Antall kijelentése mögött valamiféle határrevízió szándékát vélik felfedezni. Rendre „megfelelkezve” arról, hogy Antall „lélekben és érzésben” kívánt tizenötmillió magyar miniszterelnöke lenni, hangsúlyozva egyúttal, hogy a „magyar közjog alapján” a tízmilliós Magyarország miniszterelnöke. A hamis értelmezés persze külföldi újságokban, köztük a szomszédos országok sajtójában is megjelenik. Mindez nem használ az ország nemzetközi megítélésének.

A hecckampánynak azonban pozitív hozadéka is van. Felerősíti a miniszterelnök üzenetét, s elősegíti, hogy eljusson azokhoz, akiknek szánta. Ők pedig pontosan értik, hogy Antall mit akart nekik üzeni. Azt, hogy negyven évig ugyan magukra voltak hagyatva, de mára ez megváltozott. Hogy Magyarországnak olyan kormánya van, amely felelősséget visel a határon túl élő magyarság sorsáért. (Ha Antall írná ezt a visszaemlékezést, biztosan hozzatenné: „Ahogy az alkotmányban is benne foglaltatik”.)

* * *

Balatonfüreden, a Tagore sétányon 2003-ban felállítják Kő Pál szobrászművész *Történelemlékönyv* című alkotását: egy nyitott könyv, benne a tizenötmillió magyarral kapcsolatos idézet. Természetesen szó szerint úgy, ahogyan az 1990. június 2-án, az MDF III. Országos Gyűlésén elhangzott. Nézem az emlékművet, és azon tűnődöm, hogy a kőbe vésett szöveg vajon felülírja-e az emberek emlékezetében a korabeli újságok által sulykolt hamis verziót. Persze, ha így is lesz, az sem fogja meggátolni az Antall József politikusi hitelét rombolni akarókat abban, hogy újra meg újra félremagyarázzák a néhai miniszterelnök szavait. Révész Sándor például, a szabaddemokrata *Beszélő* című folyóirat, később a *Népszabadság* balliberális publicistája, egy évvel Antall halála után megjelentetett könyvében azt fejtegeti, hogy lélekben az ember az kíván lenni, ami a valóságban nem lehet. Antall tehát saját bevallása szerint Nagy-Magyarország miniszterelnöke szeretett volna lenni. Ebből aztán levonja a következtetést, hogy Antall József „lelki irredenta” volt...

Emlékszem, ezen akkor nagyon felháborodtam. Később azonban rájöttem, hogy Révész – szándéka ellenére – egy cseppet sem rombolta Antall hitelét, inkább magáról állított ki rossz bizonyítványt. Hiszen miért baj az, ha valakinek fáj Trianon? Fáj, hogy Magyarország területének kétharmada odaveszett, hogy magyarok milliói rekedtek kívül a haza határain? És felelősséget érez ezekért a milliókért? Miközben pontosan tudja, hogy a történelmi Magyarország egysége nem állítható vissza, és nem is hiteget senkit azzal, hogy ez lehetséges. Ki vetheti ezt szemére egy magyar miniszterelnöknek, vagy bármelyik magyarnak? Ezt csak az nem érti, aki nem akarja érteni. Vagy akinek az érzelmi világa beszűkült, sivár, és hiányzik belőle a nemzeti érzés. Találkoztam ilyen emberekkel, köztük politikusokkal is, akik mondhatni kiütést kaptak a nemzet szó hallatán. És nemcsak akkor, amikor szinte minden – még a dohánybolt is – „nemzeti” lett...

* * *

Trianon évfordulója egyébként a parlamentben is vihart kavart. A hat frakció június 1-jén ugyan el tud fogadni egy közös nyilatkozatot, de az évforduló napján váratlanul kitör a botrány. A június 4-ei ülés kezdetén az elnöklő Szabad György bejelenti, több oldalról is megkeresték, hogy emlékezzünk meg a számunkra oly tragikus trianoni béke 70. évfordulójáról. Felkérésére mindenki feláll, de némi tanakodás után a Fidesz frakciója kivonul. Meg vagyok döbbenve. Amikor visszajönnek, Fodor Gábor szót kér. A Fidesz képviselőcsoportja nevében tiltakozásukat azzal indokolja, hogy az Országgyűlés elnöke ezt a lépését nem egyeztetette a pártok frakcióival...

Jogállami alkotmányunk második pillérének felépítése

Másnap indul az MDF-SZDSZ-megállapodás során kidolgozott átfogó alkotmánymódosítás érdemi részének parlamenti vitája. Itt már nem lehet az előterjesztő az alkotmányügyi bizottság. Ez esetben ugyanis minden részletkérdésben kétszer kellene lefolytatni a vitát. Tölgyessynek felvetem, hogy az MDF és az SZDSZ frakciója közösen terjessze elő a javaslatot, de ő nem lelkesedik az ötletért. Azt mondja, a házszabály értelmében frakciók nem terjeszthetnek be önálló indítványt, csak képviselők és bizottságok. Ezt tudom, válaszolom, de arra gondoltam, mondjuk tíz-tíz MDF-es és szabad-demokrata képviselő jegyezhetné a javaslatot. Ebből inkább kimaradnánk, mondja Tölgyessy. Megértelek, bólintok. De nyilván nem fogjátok opponálni a javaslatot, teszem hozzá. Ez természetes, jelenti ki az SZDSZ frakcióvezetője. Így aztán néhány tucat MDF-es képviselő nevéhez fűződik a rendszerváltó megállapodást követő második nagy alkotmánymódosító javaslat. Holott jogállami alkotmányunk második pillérének felállításában közös az érdek a szabaddemokratákkal.

* * *

Tölgyessy persze hiába igyekszik elhatárolódni a megállapodástól, a vitában újra, meg újra előkerül ez a kérdés. Ő maga ugyan vezérszónoki felszólalásában szót sem ejt a „paktumról”, de azt azért nem tudja megállni, hogy egy hatásos politikai beszédben alá ne támassza a közösen kidolgozott alkotmánymódosítást. Ugyanazt mondja el, amit – az MDF-SZDSZ-megállapodás indokaként és védelmében – az elmúlt hónapban Antall is, én is, gyűléseken és a sajtóban újra meg újra elmondtunk. Kutrucz Katalin előadói beszédében részletesen ismerteti a javaslatot, indokolásul pedig korrekt jogi érvelést ad elő, laikusok számára is érthető módon, tartózkodva a politikai felhangoktól.

Tölgyessy ezzel szemben kifejezetten politikusi beszédet mond. Az alkotmánymódosításnak a köztársasági elnök parlament általi megválasztására vonatkozó részét úgy indokolja, hogy az nem más, mint a régi parlament által felrúgott konszenzus helyreállítása. Közben azért felénk is megereszt egy finom oldalvágást. A politikai egyeztető tárgyalásokon valamennyi résztvevő egyetértésre jutott egy alkotmányszövegben, szögezi le előljáróban. Egyetértett Orbán Viktor, és aláírásával fogadta el Pozsgay Imre. Az Országgyűlés október végén törvénybe iktatta az alkotmány szövegét, és ez hatályos jogunk része volt egészen a szabad választásokat megelőző 13. napig: március 12-éig. Az alkotmánymódosítást, amely a köztársasági elnök parlament általi választása helyett a közvetlen elnökválasztást iktatta be az alkotmányba – s amelyet most szeretnénk kiküszöbölni a magyar közjogból, helyreállítva a mindenki

által elfogadott megoldást – Király Zoltán és Raffay képviselőtársunk javasolta akkor, amikor már folyt a választási kampány, akkor, amikor a világon általában nem szoktak már törvényeket hozni, hanem elhallgat a törvényhozói munka, jelenti ki határozottan. Akkor módosították a magyar alkotmányt, teszi hozzá, március 1-jén, néhány nappal a szabad választások előtt. Nem tehetünk mást, mint hogy visszatérünk az eredeti szöveghez, vonja le a következtetést, amely egy néhány hónappal ezelőtti konszenzust fejez ki, teszi hozzá.

Tölgyessy igazat mondott ugyan, de nem mondta el a teljes igazságot. Raffay Ernő valóban aláírta a Király Zoltán által készített javaslatot, de amikor az MDF elnöksége erről tudomást szerzett, azonnal felkérte a képviselőt, hogy vonja vissza az aláírását, aki ezt haladéktalanul meg is tette. Király pedig nem is volt MDF-es. Tölgyessy ezekről nem tett említést, hanem úgy állította be az esetet, mintha Raffayt és Királyt az MDF utasította volna a konszenzussal elfogadott alkotmány módosítására.

Az is megfelelt a valóságnak, hogy a tárgyalásokon konszenzus alakult ki az alkotmány szövegéről, ideértve a parlament általi elnökválasztást is. Ez utóbbi kérdésben azonban az MSZMP csak azzal a feltétellel tette magáévá az EKA álláspontját, ha első alkalommal a nép választja meg a köztársasági elnököt. Az SZDSZ és a Fidesz ezt nem fogadta el, hanem népszavazást kezdeményezett. Tehát – ha igazságosak akarunk lenni – ők voltak azok, akik először felrúgták a konszenzust. Király Zoltán és a korábbi parlament erre csupán válaszolt. Persze ettől még vissza kellett állítani a tárgyalásokon közösen kidolgozott, koherens parlamentáris struktúrát. De nem túl elegáns, ha az vádolja verekedéssel a másikat, aki az első pofont kiosztotta.

1990. június 5-én azonban Tölgyessy beszédét hallgatva nem ez foglalkoztatott. Inkább az, hogy működik a „paktum”, az MDF-es előterjesztő s az ellenzéki vezérszónok – a jelentéktelen Raffay-affértől eltekintve – nagyszerűen kiegészíti egymást. Mindez persze nemcsak nekem tűnt fel. A szocialista Gál Zoltán a vita másnapi szakaszában megjegyezte, eléggé sajtós, hogy a kormánypárti előterjesztő visszafogott jogi érveket sorakoztat fel az alkotmánymódosítás mellett, s a legnagyobb ellenzéki párt frakcióvezetője az, aki politikai érveléssel támasztja alá a kormánypárti javaslatot. De a szocialisták vezérszónoka, Pozsgay Imre sem hagyta ki a ziccet, sőt a Fidesz vezérszónoka, a szabaddemokratákhoz igazán közel álló Fodor Gábor is tett egy epés megjegyzést.

Pozsgay azzal indította felszólalását, hogy Tölgyessy Pétertől hamisítatlan kormánypárti beszédet hallhattunk. Fodor Gábor pedig a két nagy párt választási szlogenjére utalva megjegyezte, hogy úgy látszik, a nyugodt erő tudott és mert tenni, s most csuda dolgokat élvezhetünk az öreg ház falai között. A Fidesz a választási kampányban a nagykoalíció mellett érvelt, foly-

tatta, s most örömmel konstatálja, ha a kormányban nem is, de a parlamentben összejött a nagykoalíció. Pozsgay és Fodor ugyancsak egybehangzóan állította, hogy a két párt paktumán alapuló alkotmánymódosító javaslat elkapkodott és szakszerűtlen munka. Pozsgay azt is kifogásolta, hogy egy ilyen nagy terjedelmű, ötvenegy szakaszból álló alkotmánymódosítás miért nem kormányzati előterjesztésként kerül a parlament elé.

A két koalíciós partner frakcióvezetője támogatásáról biztosította az alkotmánymódosítást, bár Füzessy Tibor megjegyezte, hogy a köztársasági elnök megválasztásának kérdésében frakciójuk nehéz helyzetben volt, mivel a kereszténydemokraták – összhangban Barankovits István hajdani álláspontjával – a közvetlen elnökválasztás hívei. Hozzátette azonban, a frakció úgy döntött, hogy ebben a kérdésben is alkalmazkodik a koalíció közös álláspontjához.

Miután mi voltunk az előterjesztők, nem állítottunk vezérszónokot. A címerre vonatkozóan azonban kiegészítettük a javaslatot, amelyet módosító indítvány formájában én terjesztettem elő. Ezt – közvetlenül a vezérszónoki felszólalásokat követően – tíz percben megindokolhatom. Az alkalmat természetesen arra is felhasználom, hogy röviden reagáljak az ellenzéki érvekre. Ennek során többek között felhívom a figyelmet, hogy van azért abban némi diszkrét báj, amikor az MSZP és a Fidesz vezérszónoka egymásra rímelő álláspontot fejt ki. Hozzáteszem, hogy a kerekasztal-tárgyalások nyitó ülésén, amikor ott ült mellettem a Fidesz képviselője, velünk szemben pedig Pozsgay Imre, bizony nem gondoltam volna, hogy a szabadon választott parlamentben ilyen jól megértik majd egymást.

* * *

A vita középpontjában természetesen a köztársasági elnök megválasztásának kérdése áll. Király Zoltán, aki akkor már kiült az MDF frakciójából a függetlenek közé, lendületesen érvel a köztársasági elnök közvetlen megválasztása mellett. Megjegyzi, számára úgy tűnik, hogy kormánypárt és ellenzék között a határ nem ott van, ahol sokan gondolják. Az ellenzék a Fidesznél kezdődik, s a függetleneknél végződik. Nem kell sokat várni, s a szabaddemokraták visszalőnek.

Tamás Gáspár Miklós frappáns és szellemes: Király Zoltán képviselőtársam megjelölte, mondja, hogy ebben a teremben honnan meddig tart az ellenzék. Én ezt nem tudnám ilyen magabiztosan meghatározni, folytatja, majd hozzáteszi: „Azt viszont látom, hogy azon a fertilityon, ahol ő ül, igen nagy a potenciális elnökjelöltek sűrűsége.” Tudom, TGM élen járt az MDF „lemucsaizálásában”, de szarkasztikus humorát kifejezetten kedvelem. A felszólalás a fórumos képviselők körében is tetszést arat. Arra gondolok, lehet, hogy ez az a pillanat, amikor a frakció érzelmileg is elfogadta a szabaddemokratákkal kötött megállapodást.

Persze nálunk is voltak, akik nem értették egyet azzal, hogy a parlament válassza meg az elnököt. G. Nagyné Maczó Ágnes emiatt az egész alkotmánymódosításra nemet mondott. Amikor rákérdeztem, hogy miért szavazott a frakció döntésével ellentétesen, azt felelte, hogy ő mindenkor a választói akaratát fogja képviselni. Hozzátette, fogadóóráján mindenkinek feltette a kérdést, és a többség a nép általi választás mellett volt. Erre óvatosan megkérdeztem, hogy ha a jövőben netán adóemelésre tenne javaslatot a kormány, akkor is kikérné-e választóinak a véleményét? Természetesen, válaszolta, a képviselőnő.

Maczó Ágnes egyébként nem volt MDF-tag, és hamarosan a frakcióból is kilépett. A függetlenek soraiból is gyakran felszólt. Rossz nyelvek szerint, ha férje G. Nagy Ilián, az alanyi költő elkészült egy opusszal, ő azonnal szólásra jelentkezett. A házaspár később egy önálló alkotmánytervezetet is készített.

Maczó politikai pályája 1993-ban ívelt fel, amikor belépett a Torgyán-féle Kisgazdapártba, ahol hamarosan alelnökké választották. Parlamenti felszólalásai alapján mindenki komolytalan politikusként könyvelte el. Kevesen örültek, amikor 1994-ben Torgyánék őt jelölték az országgyűlés egyik alelnökének. Sokan voltunk, akik féltettük a parlament tekintélyét. Félelmünk alaptalannak bizonyult, mert Maczó hibátlanul vezette az üléseket, s mindenben megfelelt a magas közjogi tisztség által megkívánt követelményeknek. Egyetlen skandalumra emlékszem, amit egy megjegyzésével a kormánypártok soraiban kiváltott. A pulpitusról tett egy megjegyzést, amelyben Rákosi Mátyást Róth Manónak nevezte. Az SZDSZ antiszemitizmusról beszélt, és a lemondását követelte. A tetőfokán volt a botrány, amikor a folyosón megállítottam az apparátus kíséretében az ülésterem felé tartó alelnököt. – Tudod, Ági – mondtam neki –, erről a balhérol nekem egy régi élményem jut eszembe. Az István Gimnáziumba jártam középiskolába, ahol akkor Konoróth Gyulának hívták az igazgatót. Mi diákok egymás között gyakran skandáltuk a következő rigmust: „Apja Kohn, anyja Róth, ebből lett a Konoróth.” – Na, látod – mondja Maczó –, ezek meg micsoda paláveret csapnak itt. – Az igazság kedvéért azért hozzá kell tennem – jegyeztem meg –, hogy közülünk senki se volt az Országgyűlés alelnöke.

A címervita

A címer kérdésében egyébként azért kellett módosító indítványt előterjesztenem, mert a képviselőcsoportban nem alakult ki egységes álláspont arra vonatkozóan, hogy a vörös csillagos kádári címet a Kossuth-címerrel vagy a koronás címerrel váltsuk-e fel. A többség ugyan a koronás címer mellett

volt, de jó néhány képviselő a Kossuth-címert támogatta. Így aztán – egységes frakcióálláspont hiányában – az új címerre vonatkozó javaslatot kihagytuk a képviselőcsoport által előterjesztett alkotmánymódosítás-csomagból. Abban persze teljes volt az egyetértés, hogy nem maradhat meg a régi címer, ezért a frakció úgy döntött, hogy képviselői módosító indítvány formájában alternatív javaslat kerüljön a Ház elé, amelyet frakcióvezetőként én terjesztek elő, jelezvén, hogy az MDF-frakció valójában mindkét variációt elfogadhatónak tartja.

Szívesen vállalom a feladatot. Kicsit büszke is vagyok rá, hogy az én javaslatomra fogjuk visszaállítani Magyarország történelmi címerét. Ráadásul lehetőséget kínálunk a képviselőknek, hogy a két egyformán jó megoldás közül ők válasszák ki azt, amelyik a többségnek jobban tetszik. Nem gondoltam volna, hogy ez lesz az első parlamenti kudarc, ahol ráadásul az a vád ér, hogy manipulálni akarom az Országgyűlés döntését...

Az történt, hogy az „A” verzióként javasolt Kossuth-címer kisebbségben maradt, de egyharmadnál többen voltak azok, akik az „igen” gombot nyomták meg. Az MDF-es képviselők jelentős része is a Kossuth-címerre szavazott, amihez hozzájárult Szabad Györgynek a vitában elmondott beszéde is, amely egyszerre volt szakszerű és szenvedélyes. Én magam eleve a Kossuth-címer mellett voltam, elsősorban '56 miatt, de a vártnál nagyobb sikert látva aggódni kezdtem, hogy a második szavazásnál a koronás címer nem fogja megkapni a kétharmadot. Ezért szót kértem. Fel akartam hívni a figyelmet, ha a Kossuth-címer hívei közül nem lesz elegendő átszavazó, az történik, amit senki sem akar: marad a Kádár-címer. Közben az elnök már elrendelte a szavazást, mégis szót adott, ezért zavar támadt, s a képviselőknek vagy a fele nem szavazott.

Az elnök új szavazást rendelt el, de előtte megadta a szót a Fidesz frakcióvezetőjének. Orbán megvádolt azzal, hogy felszólalásommal jogtalanul befolyásoltam a szavazás eredményét. Az Országgyűlés ezután mindkét verzióról újra szavazott. A Kossuth-címerről hasonló eredmény született, mint korábban, és a koronás címer sem kapta meg a kétharmadot. Miután az Országgyűlés nem fogadta el a módosító indítványomat, maradt a régi címer. A helyzet úgy oldódott meg, hogy a kormány betérjesztett egy javaslatot, amelyben már csak a koronás címer szerepelt. Ez végre megkapta a kétharmados többséget.

Történelmi címerünk visszaszerzése, a rendszerváltás szimbolikus eseménye, akár igazi ünnep is lehetett volna. Mégsem az lett, talán azért, mert a társadalom nem volt ünnepi hangulatban. Igaz, ünneprontók is szép számmal akadtak. A sajtó és a közvélemény-formáló értelmiség körében nagy tekintélynek örvendő Kis János, az SZDSZ elnöke például kijelentette, neki aztán édesmindegy, hogy a Kossuth-címeren korona lesz-e, vagy svájci sap-

ka. Az újságokban pedig azt írták, hogy a képviselők a múltról vitatkoznak, ahelyett, hogy az emberek problémáival foglalkoznának. A címerről szóló parlamenti vita mint fölösleges szócséplés került be a köztudatba. Miután pedig az eredményes szavazást követően a képviselők spontán módon felálltak, s elénekelték a Himnusz, erről a Magyar Rádió úgy tudósított, hogy „a szavazás után a tisztelt Ház dalra fakadt”.

Sok minden közrejátszott abban, hogy az ünnep valahogy mindig elmaradt...

Antall és Mazowiecki, no meg a Varsói Szerződés

A parlamenti ütközetek közepette akadtak azért lazább pillanatok is. Ilyen volt az a vacsora, amelyet a magyar miniszterelnök adott Tadeusz Mazowiecki lengyel miniszterelnök tiszteletére. Antall akkor jött Moszkvából, ahol részt vett a Varsói Szerződés politikai tanácskozó testületének ülésén, de tárgyalást folytatott Gorbacsovval is, valamint Für Lajossal együtt találkozott magas rangú katonai vezetőkkel. A repülőtérrel egyenesen Mazowiecki miniszterelnök fogadására sietett. Ennek ellenére a vacsoránál nyoma sem látszott rajta fáradtságnak, kifejezetten oldott, jó hangulatban volt. Akkor már tudtuk, hogy alapjában véve sikeres volt a moszkvai tanácskozása, de a részletekről csak később értesültünk.

Számomra azért is volt kellemes a vacsora, mert Torgyán József mellett ültem, aki remek beszélgetőpartnernek bizonyult. Ami viszont meglepett: Torgyán egyáltalán nem fogyasztott szeszes italt. Ez valahogy nem illett az egyéniségéhez. Kérdésemre elmondta, nála az absztinencia nem elvi kérdés. Fiatalkorában ivott, mint minden más normális ember, de egy idő után eldöntötte, hogy megvan az alkohol nélkül. – *Most, amikor politikus lettem – tette hozzá mosolyogva –, ez különösen előnyös, mert jó, ha kevesebb támadási felületet hagy magán az ember.*

Ebben azért ne bízzál, válaszoltam, és felidéztem hajdani párttársa, Boross Imre esetét. A jogászfórumos Richter Anna egy interjúkötetet készített az Ellenzéki Kerekasztal meghatározó politikusaival, meséltem Torgyánnak. Afféle portrékat csinált, tehát nem csak a politikai véleményük érdekelte. Megkérdezte „Bohos Imhe” bácsitól, idéztem fel a kisgazda politikus raccsoló beszédét, hogy vajon mi a hobbija. „*Utazni, azt nagyon szehetek, Annácska – válaszolta, majd elkomorult arccal folytatta: – Habáh az utóbbi időben nem mehek kimozdulni az ohszágból, meht akkoh megfúhna a páhtban.*” Látod Jóska, tettem hozzá, mit tesz Isten, szegény Imre bácsi nem mozdult ki az országból, aztán mégis megfúrták. Ennyivel tartoztam Boross Imrének, aki

már akkor is az Ellenzéki Kerekasztal kiemelkedő személyisége volt, amikor Torgyán még azt is megtiszteltetésnek tekintette, ha az autójával fuvarozhatta. Boross aztán kilépett a Kisgazdapártból, s ebben Torgyán előtérbe kerülésének is megvolt a maga szerepe. Koalíciós partnerem nagyvonalúan túllépett ezen. Kedvesen válaszolt, mondván, az Imre bácsi valóban nagyszzerű ember, kár, hogy nincs itt közöttünk.

* * *

A Mazowiecki-féle vacsora volt az első ilyen rendezvény, amelyen részt vettem. Nem ismertem a protokollt. Kicsit csalódtam, amikor észrevettem, hogy a magyar vendégek előtt ott van a lengyel miniszterelnök majdani beszédének magyar fordítása, és ugyanígy a lengyel vendégek tányérja mellett a magyar miniszterelnöké. Persze így nem kell tolmácsolni, gondoltam, s ezzel időt lehet megtakarítani a kötetlen beszélgetés számára.

Antall elkezdte ismertetni a kezébe adott szöveget, de a harmadik mondat után leállt. Megkérte a mellette ülő tolmácsot, hogy fordítson. Nem folytatja tovább a felolvasást, közölte, inkább elmondaná azt, amit valóban gondol. Aztán mondott egy nagyon jó beszédet a lengyel–magyar barátságról, a történelmi múltról, az összefogás szükségességéről, a személyes vonatkozásokat sem felejtve el. Ezek után Mazowiecki is félretette a hivatalos szöveget, és nagyon emberi módon válaszolt Antall szavaira. A protokolláris szokásoknál valószínűleg tovább tartott a két beszéd, figyelembe véve a fordításhoz szükséges időt is, de nekem tetszett az újítás.

Kicsit később, amikor a vacsora közben láttam a két miniszterelnököt egymással beszélgetni – oldalról néztem mind a kettőt, néhány méternyi távolságból –, és hallottam is a szavaikat, megkapó volt a párhuzam. Két hasonló típusú ember, gondoltam magamban, hasonló gondokkal. Eszembe jutottak Szabad György szavai a *dezipnált és rezignált* miniszterelnökről: ez jól illett Mazowieckire is. A két szikár, intellektuális külsejű ember szemmel láthatólag jól megértette egymást. Megütötte a fületem, amikor Antall felvetette, hogy na és maguknál is olyan szörnyű a sajtó, mint nálunk? Mazowiecki válasza: Még sokkal szörnyűbb. Antall erre megrázta a fejét. – *Az kizárt dolog* – mondta –, *akkor nem ismeri a mienket.*

Véget ért a vacsora, a búcsúpocharak után Antall a Parlament kapujához kísért vendégét, jó néhányan velük tartottunk. Visszafelé jövet, a miniszterelnök mellé kerülve, megjegyeztem: szimpatikus ez a Mazowiecki, és sok a hasonlóság közöttetek. Antall rám nézett, és röviden annyit mondott: hát, Moszkvában nem volt valami nagy hős.

* * *

Hétfőn a parlamentben, amikor Antall kijött az ülésteremből, nyomába szegődtem, és rákérdeztem, mit értett azon, hogy Mazowiecki nem volt nagy hős Moszkvában. Na, gyere, elmesélem. És dolgozósobájára felé menet elkezd mesélni a Moszkvában történeteket.

A reggelinél próbáltuk meggyőzni a lengyeleket, mondja, hogy tegyék egyértelművé, ha nem kerül sor a Varsói Szerződés teljes felülvizsgálatára, akkor velünk együtt ők is kilépnek a szervezetből. Másokra nemigen számíthattunk. A reggeli után megtartott külügyminiszteri értekezleten aztán, folytatja, a lengyelek is kihátráltak mögülünk, így végképp egyedül maradtunk. A Varsói Szerződés teljes felülvizsgálatára vonatkozó magyar napirendi javaslatot mindenki elvetette, és a szervezet modernizálására irányuló szovjet javaslatot fogadták el.

– *A hivatalos tanácskozáson én kezdtem az elnöklést* – folytatja Antall az elbeszélést. – *Ismertetnem kellett ugye a napirendet, és előttem volt a külügyminiszterek által elfogadott szovjet és az el nem fogadott magyar javaslat. Én pedig arra gondoltam, hogy a magyar szöveget mindenképpen felolvasom. Legfeljebb, ha azt mondják, hogy nem erről volt szó, akkor elismerem, hogy tévedtem, és előveszem a szovjet szöveget. Ehhez képest senki sem szólt egy szót sem. Amikor befejeztem a magyar szöveg ismertetését, halálos csend volt és mindenki Gorbacsovra nézett. És Gorbacsov egyszer csak bólintott, s azt mondta, hogy: „Da, harasó.” Măig sem tudom, nem értette, hogy miről van szó, Sevarnadze talán nem tájékoztatta megfelelően, vagy nem akart botrányt, és úgy gondolta: talán jobb is így, ha ebben a kerékvágásban folytatódik a dolog. Utána mindenestre már mindenki lelkesedett, Mazowiecki is, Havel is, mindegyik. Amit mondtam neked, az teljesen igaz: előtte azért nem voltak olyan nagy hősök. A beszélgetésnek ez az utolsó része már Antall szobájában zajlott le.*

Hidd el, mondja, a lengyelek igazán nagy bajban vannak. Náluk most kezdődik az a folyamat, amin mi már túl vagyunk. Walesa támogatja is Mazowieckit meg nem is, de közben a mögötte álló radikálisok nyíltan támadják a kormányt. Ezek – egy Kaczinski nevű szenátor vezetésével – Centrum-megegyezés néven elkülönült csoportot hoztak létre. Ezzel megindult a Szolidaritáson belül a pártosodás, amelyet Walesa támogat, Mazowiecki viszont szeretné megőrizni a kormány politikai bázisának egységét.

– *Mi azért ezt jobban csináltuk* – teszi hozzá Antall. – *Először egymástól függetlenül létrejöttek az ellenzéki szervezetek, azután összehoztuk az Ellenzéki Kerekasztalt, és amikor a választásokra sor került, már léteztek valódi pártok. A lengyeleknél viszont létrejött a hatalmas Szolidaritás, amely kiharcolta a változást, és csak most következik be a pártosodás, ami óhatatlanul ellentétekkel jár.*

– *Igen* – válaszolom –, *ha van a rendszerváltozásnak különböző modellje, az Ellenzéki Kerekasztal a magyar modell, és ez hatékonyabb volt, mint a*

lengyeleké. A tízmilliós Szolidaritás az ő Kerekasztaluknál csak egy félig szabad választást tudott kialakítani, a mi gyenge ellenzékünk pedig – az Ellenzéki Kerekasztalban összefogva – egy teljesen szabadot.

– Így van – mondja Antall –, s erre igazán büszkék lehetünk.

Késő este, az autóban hazafelé, ez jár az eszemben. Amikor én kimondtam ezt a „magyar modell”-t, idézem fel magamban a beszélgetést, arra gondoltam, hogy én hoztam létre az Ellenzéki Kerekasztalt, tehát ez az egész az én találmányom. Antall pedig, amikor helyeselt, talán arra, hogy ő vitte sikerre a tárgyalásokat. Ez rendben is van, hiszen ha valaki, mi igazán azonos oldalon állunk. De az is jogos, ha a szabaddemokraták úgy érzik, hogy amit a Független Jogász Fórum nevében én elindítottam, és amit később Antall kiteljesített, azt ők híres Kék Könyvükben már részletesen kidolgozták. Aztán fölteszem magamban a kérdést: ha mindenkinek megvan a maga szerepe, akkor miért ne lehetne korrekt együttműködésben folytatni a közösen elgondolt rendszerváltoztatást? 1990. június 11-én késő este ennek még semmi akadályát nem láttam.

Antall Józseffel egyébként, mint miniszterelnökkel és pártelnökkel; a politikai kapcsolatom kezdettől fogva egyértelmű és problémamentes volt. Tudtam, a dolgoknak az a rendje, hogy Antall a főnök. S nem esett nehezemre, hogy ezt elfogadjam. Ő pedig egy percig sem kételkedett a lojalitásomban.

Az első parlamenti konfliktus a szabaddemokratákkal

Az önkormányzati választások időpontjának meghatározása az első olyan kérdés, amelyben komoly vita merül fel az MDF és az SZDSZ képviselőcsoportja között. Ez az első eset, amikor egy jónak vélt ügyért folytatott harcban a frakció élén vereséget szenvedek. S az első alkalom, hogy úgy érzem, a miniszterelnök cserbenhagyott.

A képviselőcsoportban teljes volt az egyetértés, hogy az ország érdeke az önkormányzati választások mielőbbi megtartása. A politikai szféra felső régióiban, a parlamentben és a kormányban hiába történt meg a politikai rendszerváltás, amíg a helyi szinten a tanácsrendszer érintetlen marad. Úgy véltük, az emberek akkor fogják megérteni, hogy megtörtént a változás, ha a helyi vezetőket, akikkel nap mint nap találkoznak, szabad választásokon lecserélhetik. Azt reméltük, hogy az emberek így talán elhiszik, hogy valóban az ő kezükbe került a hatalom, s a térszervezetekben, az állami vállalatok üzemi tanácsaiban is élni fognak a jogaikkal. Egyszerűen a helyi önkormányzatok felállításától a rendszerváltozás kiteljesedését vártuk.

Ezért sürgettük az önkormányzati választások mielőbbi megtartását. Úgy véltük, a rendszerváltó pártok érdekei ebben közösek. Ez alapvetően így is volt, csak hogy az SZDSZ-nek és a Fidesznek voltak speciális érdekei is. Egyrészt joggal bízhattak abban, hogy minél később lesznek a választások, annál inkább csökkenhet a kormányzó pártok népszerűsége, és előretörhet az ellenzék. Az SZDSZ részéről pedig Göncz Árpád mielőbbi véglegesítése is fontos szempont volt.

Időközben ugyanis a Király Zoltán által bejelentett – az MSZP és az MSZMP által szervezett – aláírásgyűjtés eredményes lett. Ezzel eldőlt, hogy a köztársasági elnök megválasztásának módjáról népszavazás fogja kimondani a végső szót. A parlament ettől függetlenül módosította az alkotmányt azzal, hogy amennyiben a népszavazáson a választópolgárok a közvetlen elnökválasztás mellett döntenek, azt tudomásul fogja venni. Az alkotmánymódosításról szóló javaslat vitájának végszavában az előterjesztő Kutrucz Katalin kifejtette, a több mint százezer aláírás az Országgyűlést csak a népszavazás kiírására kötelezi, de az érdemi döntésére nincs közjogi hatása. Ilyen csak magának az eredményes és érvényes népszavazásnak van, amelynek döntése természetesen mindenkire, így a parlamentre is kötelező. Az MSZP és Király Zoltán ennek ellenére szorgalmazta, hogy a parlament ebben a kérdésben a népszavazásig függessze fel a vitát. Álláspontjukkal azonban egyedül maradtak.

Az viszont már kicsit sem közjogi, hanem csakis politikai kérdés volt – amiben egyébként mindenki egyet is értett –, hogy a népszavazást megelőzően Göncz elnökké választására nem kerülhet sor. A szabaddemokraták tehát mielőbbi népszavazást akartak, hogy Göncz Árpádot a lehető legrövidebb időn belül a Magyar Köztársaság elnökének megválasszuk. Már csak azért is, hogy ezáltal szabaduljanak a „paktum” szorításából.

Tölgyessy és Hack Péter is győzködött bennünket, hogy ha már így alakult a helyzet, jobb minél előbb túlesni az egészen, annál is inkább, mert egy júliusban megtartott népszavazás egészen biztosan eredménytelen lesz. Mi viszont az önkormányzati választások elsődlegessége mellett érveltünk. A tanácsok mandátumát szeptember 23-áig hosszabbítottuk meg. A határidő lejártá előtt meg kell tartani a választásokat. Addig pedig hatpárti egyetértéssel el kell fogadni egy újabb átfogó alkotmánymódosítást, amely az önkormányzati rendszert beilleszti az alkotmányba, továbbá a rendszer részleteit szabályozó önkormányzati törvényt és persze az önkormányzati képviselők választásáról szóló törvényt. Egy népszavazási kampány ellehetetlenítené a hatpárti tárgyalásokat. A népszavazás után pedig nehezebb lenne ismét az urnák elé vinni az embereket, amikor a helyi képviselőket kell megválasztaniuk.

Göncz Árpád a vita eldőlte előtt – a megállapodást megelőzően – egyoldalúan bejelentette, hogy október 14-ére kitűzte az önkormányzati választások

időpontját. Válaszul az MDF-frakció nyilatkozatot tett közzé, amelyet én a parlamentben, napirend előtti felszólalásban ismertettem. Ebben korábbi nyilatkozatunkra hivatkozva megismételtük, hogy hajlandók vagyunk folytatni a parlamenti munkát és egész nyáron ülésezni annak érdekében, hogy az önkormányzati törvény és a választójogi törvény minél előbb megszülessék. Felkértük az ellenzéki pártokat, hogy velünk együtt vállalják a munkát, s közösen kérjük a köztársasági elnököt, hogy – miután ily módon biztosítva lesz az önkormányzati választás megtartásának minden feltétele – az október 14-ei helyett a lehető legkorábbi időpontra tűzze ki az önkormányzati választásokat.

A napirend előtt ismertetett javaslatra nem is az SZDSZ, hanem Orbán Viktor reagált. Egyrészt a Fidesz nevében kifogásolta, hogy a parlamentben a törvényhozói munka helyett politikai nyilatkozatok hangozzanak el. Másrészt közölte, hogy megengedhetetlennek tartja, ha egy parlamenti frakció nyomást akar gyakorolni a köztársasági elnökre. Viszontválaszomban kifejtettem, hogy a köztársasági elnök szuverén joga az önkormányzati választások időpontjának meghatározása, az ehhez szükséges törvényeket azonban a parlamentnek kell meghoznia. Biztos vagyok benne, tettem hozzá, ha a köztársasági elnök bízhat abban, hogy a parlament időben meghozza az önkormányzati választásokhoz szükséges törvényeket, kész előrehozni a választások időpontját, mivel közös érdek, hogy helyi szinten is mielőbb megtörténjék a rendszerváltozás. Ez nem a koalíció s nem az ellenzék, hanem az egész ország érdeke, hangsúlyoztam, amit nem befolyásolhatnak presztízs-szempontok.

Egy héttel később a szabaddemokraták ellentámadásba mentek át. Szintén napirend előtt – amit egyébként ezúttal Orbán Viktor sem kifogásolt – Tölgyessy Péter kifejtette, hogy az SZDSZ-nek ma is ugyanaz az álláspontja, mint az általa kezdeményezett négyigenes népszavazás idején volt. „Döntsen a nép!” – jelentette ki teátrálisan, majd hozzátette: „Mégpedig minél előbb!” Javasolta: július 14-én legyen a népszavazás, hogy ezt az ideiglenes állapotot minél előbb meg lehessen szüntetni. A népszavazást követően pedig – annak eredményétől függően közvetlenül vagy a parlament által – kerüljön sor az elnökválasztásra. Így nem lesz akadálya, tette hozzá, hogy a köztársasági elnök által kitűzött eredeti időpontban, október 14-én az önkormányzati választásokat is megtarthassuk.

Tölgyessy nyilatkozata után élénk vita bontakozott ki, amelyben Antall József soron kívül szót kért. Mindenképpen ki akarja fejteni az álláspontját ebben a fontos kérdésben, mondta, mielőtt elutazna egyhetes németországi és franciaországi látogatására. Hangsúlyozta, a kormány meg van győződve arról, hogy a rendszerváltozás helyi szinten az önkormányzati választásokkal valósul meg, és így teljesebben csak ki. Közérdek, hogy arra minél előbb

sor kerüljön, szögezte le. Ezért javasolni fogja a köztársasági elnöknek, hogy a tanácsok mandátumának szeptember 23-ai lejártát megelőző vasárnapra írja ki az önkormányzati választásokat. Természetesen egyetért Tölgyessy Péterrel, tette hozzá, hogy a több mint százezer aláírást követően meg kell tartani a népszavazást. Úgy véli azonban, folytatta, hogy a népszavazás az önkormányzati választásokat követően három hónappal, decemberben megtartható. Javasolni fogja a parlamentnek, jelentette be, hogy az ideiglenes köztársasági elnök addig is teljes jogkörét gyakorolja. Így az ideiglenesség formálissá válik, ugyanakkor a lehető legkorábbi időpontban megtartható az önkormányzati választás, és a népszavazásban kinyilvánított népakarat sem sérül. A napirend előtti vitában további hozzászólásra nem került sor.

Úgy érzem, a miniszterelnök cserbenhagyott

A kormány megalakulásának egy hónapos jubileumán – az egybeesés perze a véletlen műve – kétnapos frakcióülést tartunk Balatonalmádiban. Ez az első frakcióhétfégünk, ahol nyugodt körülmények között megvitathatunk politikai kérdéseket. Csengey Dénes javaslatára szombat délután egy összefoglaló jellegű előadást tartok a rendszerváltozás eddigi menetéről, benne a Magyar Demokrata Fórum szerepéről, és ennek tükrében a további feladatokról. A képviselőcsoport eddig csak Antaltól kapott átfogó politikai elemzést, tőle is elsősorban az MDF-SZDSZ-megállapodással összefüggésben. Én viszont az egész folyamatról igyekeztem összefüggő képet felvázolni. Az első lakiteleki találkozótól az Ellenzéki Kerekasztalon keresztül a „paktumon” át egészen a mai napig. Csengey gratulált, azt mondta, fontos, hogy a képviselők hallhatták ezt a beszédet, és hozzátette, maga sem gondolta volna, hogy ilyen világosan látom a folyamatokat. Ahogy így visszaemlékszem, jólestek Csengey szavai és eszembe sem jutott, hogy visszakérdezzek: eddig vajon mit gondolt rólam?

* * *

A kapcsolatomban Csengey Dénessel ettől kezdve vált személyesebbé. Emlékszem, egy alkalommal, frakcióelnökségi ülés után a Parlament előtt fel-alá sétálva azon tépelődött: mit is keres egy író a politikában? – *Neked könnyű* – fejtette – *, jogász vagy, félig-meddig politológus, most találtad meg az életben az igazi helyedet. De mit keres egy író a politikusok között? Az rendben van, hogy történelmi időkben átmenetileg politizálni kezd, de vajon hosszú távon lehet-e egy író politikus? Én persze vitába szálltam vele, bizonygattam, hogy*

ő már régen politikus, ez a jövője, nem tehet ellene semmit. Végül nem is ő, hanem tragikus módon a sors döntötte el a kérdést. Úgy fél évvel e beszélgetés után, harmincnégy évesen, váratlanul meghalt.

Rosszul döntött a sors, mert Csengey Dénes ízig-vérig politikus volt. Csoóri, Csurka, Csengey, az MDF író politikusai közül ő volt az egyetlen valódi politikus, aki forradalmi hevülete dacára szívvel-lélekkel a realpolitikus Antall József mellé állt.

1991. április 15-én a parlamentben így kezdem napirend előtti felszólalásomat: *„Ma egy hete, április 8-án volt egyéves évfordulója a szabad választásoknak. Nem ünnepeltünk. Mint ahogy nem tudtunk közösen örülni a Varsói Szerződés megszűnésének sem.”* Aztán így folytatom: *„Ma egy hete, április 8-án, a szabad választások egyéves évfordulóján, miközben szerettei biztonságban tudták, barátai a nagy rohanásban nem is gondoltak felőle, Budapest XII. kerületében egy kietlen bérház III. emeletén élettelenül feküdt a földön Csengey Dénes. Ha a közös öröm nem képes bennünket közelíteni egymáshoz, talán megteszi ezt a gyász. Képviselőtársaim! Barátaim! Talán ezúttal nemcsak a Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportja nevében, hanem mindannyiunk nevében mondhatom: Isten veled, Dénes.”*

* * *

A Balatonalmádiban tartott frakcióülésen ismét megerősítettük, hogy kérni fogjuk a köztársasági elnököt, hozza előre az október 14-ére kitűzött önkormányzati választásokat. Még szombaton hosszabb nyilatkozatot adtam az MTI-nek, amelyben kifejtettem, hogy a frakció változatlan meggyőződése: az új kormánynak és a parlamentnek a legsürgetőbb feladata, hogy megalkossa azokat a törvényeket, amelyek lehetővé teszik, hogy helyben is a nép válaszssa meg a vezetőit. – *Felülről már demokratikus az ország* – tettem hozzá –, *de az irányítás helyi szintjein még nem történt semmi. A változást nem lehet felülről vezényelni, ezt is szabad választások útján kell megteremteni* – tettem hozzá. Ezek a tényezők készítették az MDF parlamenti frakcióját, jelentettem ki, hogy ismételten kérjük a köztársasági elnököt: a korábban október 14-ére kitűzött helyi választásokat hozza előbbre. A népszavazási kezdeményezéssel kapcsolatban kifejtettem, hogy a frakció azt a parlamentáris demokrácia és a stabilitás elleni támadásnak tartja, de természetesen elismerjük az ellenzéki politikusok és az aláírók jogát arra, hogy népszavazást kezdeményezzenek. Miután megvan a százezer aláírás, a népszavazást ki kell írni, de a július 14-ei dátumot, ellentétben az SZDSZ-szel, mi nem tartjuk megfelelőnek. Alapvető szempont, hogy a népszavazásra csak a helyhatósági választások után kerüljön sor. Ismertettem az MDF-frakció álláspontját, amely teljes összhangban volt a miniszterelnök által a parlamentben kifejtettekkel.

Antall egyébként szombat este érkezett meg Párizsból, s vasárnap délelőtt ő is eljött Almádiba. A frakció így első kézből kaphatott információkat a miniszterelnök németországi és franciaországi tárgyalásairól. Megtudhatjuk, hogy a bajor kormánytól – nagyon előnyös feltételekkel – 200 millió márkás hitelt kapunk, amelyet a szövetségi kormány további százmillióval fejel meg. Ebből egy pénzügyi alapot fogunk létrehozni, jelenti ki Antall, hogy vállalkozás indításához segítsük azokat, akik elvesztik a munkájukat. A bajorok fontos partnereink, szögezi le, s nem csupán Szent István felesége, bajor Gizella okán. Az NSZK-ba tavaly 2,6 milliárd márka értékű árut exportáltunk, aminek a harmada Bajorországba ment.

– *Nekünk a német gazdasági kapcsolataink további erősítésére kell törekednünk* – hangsúlyozza a miniszterelnök. – *Ugyanakkor a lehetőségekhez képest – teszi hozzá – a Szovjetunióban megszerzett piaci pozícióinkat is őrizniünk kell.* Látni kell azonban a realitásokat, folytatja. A szovjet gazdaság évek óta hanyatlik. Exportunkat ugyan fogadják, de egyre nehezebben tudnak fizetni érte. E folyamatot rövid távon erősíti a Szovjetunió esetleges felbomlása, ami ma már politikai realitás. Az orosz parlament a minap mondta ki a függetlenségét, emlékeztet a miniszterelnök, s az ukránok is nagyon mozgolódnak. Külpolitikai szempontból mindez nekünk előnyös, de gazdaságilag már kevésbé. – *Tehát fontosak a szovjet piacok* – szögezi le újra –, *és nem politikai szimpátia kérdése, hogy – a gazdasági racionalitás határain belül – őrizniünk kell őket, de a jövő a németeké. Minél több szálon kapcsolódunk a német gazdasághoz, annál nagyobb az esélyünk, hogy magukkal húzzák a magyar gazdaságot is.*

A németek nagyra értékelik, folytatja Antall, hogy Magyarország egyértelműen támogatja a német egyesülési folyamatot. Kohl kancellár külön megemlítette az osztrák–magyar miniszterelnöki találkozó után közzétett nyilatkozatot, és azt is, hogy amennyiben jók az értesülései, a Varsói Szerződés moszkvai tanácskozásán úgy beszéltem a német egyesülésről, mint amelyet mindenki támogat! Ez ugyan ma még sajnos túlzás, tette hozzá Antall, de nekünk éppen ezért volt fontos, hogy ez Moszkvában elhangozzék. Megjegyezte azt is, pontosan érti a gesztust, hogy a magyar kormány a bonni nagykövetét bízta meg a kelet-berlini ügyvivői feladatok ellátásával is. Megköszönte, hogy ezzel jeleztük, a magunk részéről Németországot máris egységes államként kezeljük.

A külpolitikában különösen fontosak a finom gesztusok, magyarázta Antall. Úgy látszik, Kohl kancellár is hasonlóan gondolkodik erről, tette hozzá. Négy szemközti találkozókon kifejezetten kellemes, baráti beszélgetést folytattunk, jegyezte meg a miniszterelnök. Szinte félszavakból is megértettük egymást. És nem azért, tette hozzá, mert nyelvi problémák miatt nem jutottak volna eszembe az „egész” szavak.

– A német egyesítéssel egyébként a nyugati világban ma mindenki nagyon óvatos – jelenti ki. – Nemcsak a franciák és a lengyelek, akiknél ez történelmi okokból érthető, hanem az amerikaiak, és főleg az angolok. Mindenki Gorbacsov pozícióját félti, mivel őt tekintik a nemzetközi életben megindult kedvező folyamatok biztosítékának.

– A Varsói Paktum jövőjével kapcsolatos kemény magyar álláspontot is ezért fogadták a világban némi aggodalommal – tér át Antall a három héttel ezelőtt Moszkvában történetekre. – Ennek ellenére meggyőződése, hogy tiszta vizet kellett öntenünk a pohárba. Ezért javasoltuk, hogy jövő év végére szüntessük meg a Varsói Paktum katonai szervezetét, de javaslatunkkal egyedül maradtunk.

Ilyen részletek nem szerepeltek a hivatalos tudósításokban. A képviselők feszülten hallgatják a miniszterelnök szavait, aki határozottan leszögezi, hogy nem sokáig lehet húzni a szervezet teljes felbomlását. Ez pillanatnyilag senkinek sem érdeke, mert a nyugatiak – Gorbacsov pozícióján kívül – a bécsi haderő-csökkentési tárgyalásokat sem akarják veszélyeztetni.

– Határozott fellépésünkre egyébként az egész világon felfigyeltek – folytatja a miniszterelnök –, s álláspontunkat komolyan veszik. Különösen, hogy bejelentettük: a magunk részéről a Varsói Paktum katonai szervezetéből 91 végén mindenképpen kilépünk, s addig sem veszünk részt a közös hadgyakorlatokban.

Antall megvárja, amíg a taps abbamarad, aztán mértéktartásra inti a képviselőket: elveink mellett mindenkor ki kell állnunk, mondja, de nemzetközi szintén csak akkor tudjuk nemzeti érdekeinket érvényesíteni, ha figyelemmel vagyunk partnereink szempontjaira is. A moszkvai csúcson például, folytatja, amikor az Egyesült Államok európai katonai szerepvállalásának szükségességéről beszéltem, azonnal hozzátettem, hogy megengedhetetlennek tartunk minden törekvést, ami a Szovjetunió kirekesztésére irányul. Gorbacsov elégedetten bólogatott, amikor leszögeztem, hogy a megosztottság teljes felszámolása a cél, nem pedig az, hogy az Európát kettéosztó vonal keletebbre kerüljön. Ez a gondolat – kilépési szándékunk bejelentésével ellentétben – a tanácskozás valamennyi résztvevőjének tetszését elnyerte. Ráadásul őszintén ez is a véleményem, teszi hozzá. Nos, ez az a terep, folytatja elemzését, ahol a szabaddemokraták akciózása nem lehet eredményes. Vásárhelyi Miklós parlamenti javaslatát, amely a Varsói Szerződésből történő kilépésünket Nagy Imre 1956-os nyilatkozatának jogfolytonosságára alapozta volna, a külügyi bizottságban sikerült pacifikálni. Az országgyűlési határozati javaslat – a bizottság által átdolgozott formájában – már összhangban van a realitásokkal és a kormány törekvéseivel. Lehetnek közöttünk bármilyen ellentétek, de a külpolitikában meg kell őriznünk a konszenzust, szögezi le határozottan.

Német és francia partnereimet egyaránt biztosítottam, kanyarodik vissza az elmúlt héten folytatott tárgyalásaihoz a miniszterelnök, hogy a Varsói

Paktumból való kilépési szándékunkat illetően realisták vagyunk, nem akarjuk károsan befolyásolni az európai folyamatokat. Ellenkezőleg, tevékeny részesesei akarunk lenni az európai integrációnak, mielőbb csatlakozni akarunk az Európa Tanácshoz, az Európai Közösséggel pedig társulási viszonyt szeretnénk létesíteni. Az, hogy egy héttel ezelőtt a Magyar Demokrata Fórumot teljes jogú tagként felvették az Európai Demokrata Pártok Uniójába, az EDU-ba, folytatja Antall, nemcsak az MDF-nek, hanem Magyarországnak is fontos. – Ugyanígy növeli külpolitikai mozgásterünket – hangsúlyozza –, hogy a francia Chirac mellett – Alois Mock osztrák külügyminiszter javaslatára – engem is az EDU alelnökévé választottak. Ez nem személyes érdem, hanem a kelet-közép-európai változásokban játszott magyar szerepvállalás elismerését jelenti – fejezi be külpolitikai „továbbképzése” alakult tájékoztatását a miniszterelnök.

* * *

A hétfői hírekben, illetve a hétfői újságokban nagy teret kapott az MDF-frakció álláspontja. Ehhez képest a parlamenti ülés kezdetén napirend előtt Tölgyessy Péter határozottan kijelentette, hogy mielőbbi népszavazásra van szükség, az apparátus dolgozza fel az aláírásokat, sokáig nem tarthat az ideiglenes állapot. Követelte, hogy a kormány gyorsítsa fel a munkáját, hogy július 14-én meg lehessen tartani a népszavazást.

Válaszomban, immár a frakció egyértelmű álláspontjával alátámasztva kijelentettem, hogy a július 14-ei népszavazási időpont két okból sem jó. Egyrészt álságosnak tartom az SZDSZ javaslatát abból a szempontból, hogy ez a legvadabb nyári időszak, hiába tűzzük ki a népszavazást, az egészen biztosan eredménytelen lesz. Kijelentettem, farizeus eljárás, ha a nép akaratátan látszólag éleget teszünk, de a népakarat nyilvánítását olyan időpontra tűzzük ki, amelyről előre tudjuk, hogy a népszavazás eredménytelen lesz. Másrészt, folytattam, egy népszavazási kampány elvönja a figyelmet a legfontosabbról, az önkormányzati választásokról. Közérdek, hogy ezt ne előzze meg olyan akció, amellyel a népet szavazásra hívjuk, mivel ez az önkormányzati választások iránti érdeklődést minden bizonnyal csökkenteni fogja, fejeztem be érvelésemet.

A szünetben a folyosón Tölgyessy félrevont, és fölényes arckifejezéssel kijelentette: hiába ugrálunk, ő Antall-lal megegyezett, hogy július 14-én legyen meg a népszavazás. Megkérdeztem a miniszterelnököt, aki megerősítette Tölgyessy információját. Nem tudott mást tenni, szabadkozott, a szabad-demokraták ragaszkodnak a népszavazás mielőbbi megtartásához, annak érdekében, hogy Gönczöt véglegesíteni lehessen. Azt viszont sikerült elérnie, tette hozzá, hogy szeptemberre hozzuk előre az önkormányzati választást.

tás időpontját. Azért akarják Göncz véglegesítését, válaszoltam, hogy utána szabad kezét kapjanak. – *Mi lesz, ha akadémkoskodni fognak egy normális önkormányzati törvény elfogadásában, ha már Göncz Árpádot megválasztottuk elnöknek?* – kérdeztem. – *Ez szóba se jöhet, a törvényt előbb kell elfogadni, s csak próbáljanak akadémkoskodni, akkor nem lesz elnökválasztás* – jelentette ki Antall határozottan. – *Hidd el, nem volt más választásom* – tette hozzá. Bólintottam, de azért megjegyeztem, szólhattál volna, miután megállapodtak. Akkor nem viszem bele a frakciót egy ilyen vereségbe. – *Ez nem használt az MDF presztízsének* – tettem hozzá. – *Nem a presztízs az érdekes* – válaszolta a miniszterelnök –, *hanem a végeredmény.* Hangja határozott volt, mégis éreztem: tudja, hogy valahol igazam van.

A szabaddemokraták az Antall-lal kötött „minipaktumot” remekül kommunikálják. Göncz Árpád először csak arról tesz közzé egy nyilatkozatot, hogy az önkormányzati választások időpontját előrehozta szeptember 30-ára. Egy héttel később, amikor döntését a parlamentben megindokolja, akkor kerül napvilágra a megállapodás másik fele.

Napirend előtt felolvasott nyilatkozatát a köztársasági elnök azzal kezdi, hogy megismétli: a kormányzó koalíció és a miniszterelnök kérésére a korábban megjelölt október 14-ei időpontot megváltoztatta, és az önkormányzati választásokat szeptember 30-ára tűzte ki. Ugyanakkor leszögezi, hogy a stabilitás szempontjából az önkormányzati választások mellett a köztársasági elnök megválasztásának módjáról szóló vita lezárása is feltétlenül szükséges. Ezért kéri a parlamentet, hogy módosítsuk a törvényt, és a két szavazás közötti időközt három hónapra csökkentjük két hónapra. Így a népszavazást július 29-ére ki lehet tűzni és szeptember 30-án a helyhatósági választásokat is meg lehet tartani.

A saját érdekének s az SZDSZ álláspontjának megfelelő döntést Göncz Árpád kétségkívül ügyesen indokolta meg a parlament előtt. Hangsúlyozta a stabilitás fontosságát, az ideiglenesség megszüntetését, azt az érdeket, hogy az elnöki pozíció feletti áldatlan vita befejeződjék, és mielőbb meg lehessen kezdeni az érdemi törvényalkotó munkát, s mindebben a parlament közös felelősségét. A maga részéről kijelentette, hogy amennyiben a népszavazás úgy dönt, hogy közvetlen elnökválasztás lesz, vállalja a megmérettetést, amennyiben a parlament általi elnökválasztás marad, továbbra is elfogadja a megtisztelő jelölést.

Mindenki megnyugodott. Göncz beszéde a kormánypárti képviselők többségének tetszését is elnyerte. Magam is tapsolok, miközben arra gondolok: az MDF és az SZDSZ közötti első csörte vereséggel végződött. Aztán meg arra: a miniszterelnököt nagyon is lefoglalta a külpolitika. Nem maradt energiája, hogy harcoljon az igazunkért. Végül abban maradok magammal: nagyobb baj azért nem történt, a júliusi népszavazás tényleg nem sok vizet

zavar, s szeptember végén mégiscsak meglesznek az önkormányzati választások. Fontos, hogy az ehhez szükséges törvényekben Göncz Árpád megválasztásáig sikerüljön megegyeznünk. Azután már minden nehezebb lesz... Ami pedig belső dolgainkat illeti: a frakció, úgy tűnik, döntetlenként éli meg a vereséget. De Antall azért ezt jobban is csinálhatta volna...

Eltérő karakterek a parlamenti politikában: akkor és később

Az SZDSZ partnerségének tartóssága iránt érzett kétségeimhez a nemzetbiztonsági szolgálatok felügyeletéről szóló parlamenti vita is hozzájárult. Ennek során tette le névjegyét Haraszi Miklós, aki aztán a médiaháború kérlelhetetlen ellenzéki vezéralakjaként futotta ki igazán formáját.

A kormány javaslatának előzménye az volt, hogy a Belügyminisztérium keretein belül működő titkosszolgálatokat a Dunagate botrány után átszervezték és a miniszterelnök felügyelete alá helyezték. Antall ezt a feladatát Boross Péter államtitkár útján gyakorolta, akiben feltétlenül megbízott. Ugyanakkor tudta, hogy ez sikamlós terület, ahol akár a legkisebb hibából is kiadós botrányt lehet dagasztani. A fennálló jogi helyzetben pedig ilyenkor a miniszterelnöké a felelősség, ami a kormány stabilitását is veszélyeztetheti. Antall ezért a titkosszolgálatokat miniszteriális felügyelet alá akarta helyezni. Elővigyázatosságát igazolta, hogy a logikus javaslatot az ellenzék hevesen támadta.

Az alaphangot Orbán Viktor adta meg, aki kijelentette: a Fidesz frakciója megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy a kormány ezt a törvénymódosítási tervezetet egyáltalán be merte terjeszteni. Elfogadhatatlan az a kormánypárti érvelés, mondta, hogy ez egy könnyen áttekinthető kérdés, amely gyorsan eldönthető, ellentétben a későbbiekben megalkotandó átfogó nemzetbiztonsági törvénnyel. Ez nem más, jelentette ki ellentmondást nem tűrő hangon, mint egy jogalkotási cselnek a megisméltése, amit egyszer már elkövetett velünk szemben a kormánytöbbség.

Kutruicz Katalin, mondta Orbán Viktor, a konstruktív bizalmatlansági indítvány mellett úgy érvelt, hogy még májusban hoztunk egy olyan egy mondatból álló szabályt, ami magával hozza, hogy nem is lehet másfajta szabályozást elfogadni, mint amit ők előterjesztettek. Itt ugyanarról van szó, folytatta, beterjesztenek elénk, gyanútlan képviselők elé egy egymondatos törvénymódosítást, majd később, egy átfogó törvény vitájában elegánsan azt fogják mondani, de tisztelt képviselőtársaim, már elfogadtunk egy szabályt, és abból kiindulva, nem is következhet más, mint amit most beterjeszték önök elé. Arra az apró részletre már nem is térek ki folytatta, hogy Kutruicz

Katalin akkori állítása tartalmilag sem állta meg a helyét. Nem igaz ugyanis, hogy Európában mindenhol, ahol a miniszterelnököt a parlament választja, konstruktív bizalmatlansági indítvány lenne.

Mindenkinek rendelkezésre állnak az országgyűlési irományok, válaszolta a feleségem, tessék elolvasni. Amikor azt az egy mondatot előterjesztettem, akkor elmondtam azt is, hogy ez egy egységes koncepció része, tehát, hogy ebből mi minden következik. Arról nem lehetett szó, folytatta, hogy szegény fideszes képviselők gyanútlanok voltak, és nem sejtették, hogy mindebből mi következik. Én Orbán Viktornak többször mondtam már, fordult a Fidesz frakcióvezetője felé, hogy Viktor, ha elolvastál egy mondatot, olvasd el a többit is! – *A másik – folytatta –, valóban van egy ország, ahol a miniszterelnököt választják, mégis konstruktív bizalmatlansági indítvány. Ez pedig Svájc. Megint csak azt tudom mondani, hogy egy alkotmány nem csak egy mondatból áll. Tessék szívesen elolvasni az egészet. Svájcban egyáltalán nem lehet bizalmatlanságot szavazni a kormánynak. Ha a parlament egyszer megválasztja a kormányt, akkor még azzal a nehezítéssel sem lehet a bizalmat megvonni tőle, amit mi bevezettünk.*

* * *

A feleségem, ha valamit elvállalt, annak tüzetesen utánanézett. S mindig betartotta a fair play szabályait. Orbán pedig, aki ráadásul tanítványa volt az egyetemen, ezt vonta kétségbe. Ezért reagált kissé érdeesebben. A politikai küzdelmekből egyébként igyekezett kivonni magát. Nem tekintette magát politikusnak, és nyolc év képviselőség után sem vált azzá. Hiányzott belőle az ambíció. Jogásként a frakcióban mindenkinek segített, aki megkérte rá. Az alkotmányügyi és törvényelőkészítő bizottságnak volt a tagja, amely az összes javaslatot megtárgyalta. A második ciklusban a bizottság egyetlen ellenzéki alelnöke volt, de Hack Péter bizottsági elnök mégis többnyire őt kérte fel a helyettesítésére. Jobban megbízott benne, mint koalíciós alelnökeiben. Mindenbe igyekezett beleásni magát, s mindig mindenre odafigyelt. Kormánypárti képviselőként és ellenzékben egyaránt megszólalt, ha valami hibát észlelt. Ő volt a parlament lelkiismerete. Tudását, korrektségét ellenfeleink is elismerték, véleményét akceptálták. Így aztán a politikai szándékokat is érvényesíteni tudta, néha eredményesebben, mint az „igazi” politikusok.

Györgyi Kálmán legfőbb ügyész mesélte a kilencvenes évek közepén: Egy társasági összejövetelen faggatták Gál Zoltánt, a parlament szocialista elnökét, vajon felmegy-e a vérnyomása, összeszorul-e a torka, ha a kormány lemondását rendszeresen követelő Torgyán József neve megjelenik a monitoron. – *Attól nem – legyint a házelnök. – Attól viszont annál inkább, ha meglátom a Kutrucz Katit cikázni a szocialista padsorok között. Mert előre tudom, hogy ezeket valamire rábeszéli.*

Általános elfogadottságának még egy titka volt. Az, hogy senki sem tekintette riválisának, mert nem akart politikai karriert csinálni. Egyetlen alkalom volt, amikor ilyesmi megfordult a fejében.

1994-ben az MDF-nek járt egy parlamenti alelnöki tisztség. Kati ideális jelölt volt, mindenkinél jobban ismerte a házszabályt, senki sem vádolta elfogultsággal. Egyaránt alkalmas volt az ülések szakszerű levezetésére és a Ház működésének konszenzusos irányítására. Ráadásul ehhez még kedvet is érzett magában. Fel sem merült, hogy lobbizni kellene a frakcióban, annyira nyilvánvaló volt az alkalmassága s a frakción belüli elismertsége. A titkos szavazáson mégis alulmaradt Salamon Lászlóval szemben.

Miután többekkel beszéltem, rájöttem, hogy Kati vereségének az oka, paradox módon, a frakción belüli népszerűsége volt. A parlamenti tisztségviselői ugyanis nem tudnak részt venni a frakció mindennapi munkájában. A képviselők pedig kedvelték a feleségemet, s továbbra is igényt tartottak jelenlétére, jogászai segítségére. Salamont szívesebben nélkülözték.

A szavazás után Dávid Ibolya nekem tett szemrehányást, mondván, ő azért nem indult a tisztségért, mert Katit tartja a legalkalmasabbnak, s úgy gondolta: nyilván megszerveztük a frakcióban, hogy többséget kapjon Salamonnal szemben. Ha tudta volna, hogy a véletlenre hagytuk a döntést, ő is elindul. Mert Kati megérdemelte volna azt a pozíciót, de Salamon, színter, nem.

Dávid Ibolya nem volt híján az önbizalomnak. Az előző ciklusbeli miniszterekkel, államtitkárokkal, parlamenti tisztségviselőkkel, MDF-elnökségi tagokkal teli frakcióban ő volt az egyik legkevésbé ismert politikus. Már az is csupán a véletlenen múlt, hogy '94-ben egyáltalán bekerült a parlamentbe. Az országos listán előtte álló Raskó György ugyanis a szavazatok újraszámolása alapján, bírósági döntéssel egyéni mandátumhoz jutott. Így Dávid Ibolya egy hellyel előbbre lépett, s az utolsó, még befutó listás helyről parlamenti képviselő lett. Azt, hogy öt év múlva az MDF elnökévé választják, talán rajta és Boross Péter volt miniszterelnökön kívül akkor még senki sem gondolta volna. Azt pedig valószínűleg még ők sem, hogy ettől kezdve tizenegy éven át – mindaddig, amíg az MDF ki nem esik a parlamentből – Dávid Ibolya vezeti majd a pártot. E kivételes politikai karrier felívelése tehát Raskó György '94-es pernyertességével vette kezdetét.

Raskó egyébként elismert agrárközgazdász, aki az első ciklusban közigazgatási államtitkár volt a Földművelésügyi Minisztériumban. Felesége mesélte egyszer, hogy szakmájáról még udvarlás közben sem feledkezett meg. A filigrán alakját mindmáig megőrző asszony állítólag rengeteget tudott enni. Raskó, még kapcsolatuk legelején, egy kiadós vacsora után hazakísérte a lányt, s búcsúzáskor elgondolkodva megjegyezte: Magának nagyon rossz lehet a táplálékhasznosítási együtthatója. Majd tárgyilagosan hozzátette: Ha

marha lenne, minden bizonnyal levágnám. Az asszony – állítása szerint – ekkor határozta el, hogy ehhez a fiúhoz hozzá fog menni feleségül.

Dávid Ibolya, az MDF életében később meghatározó szerepet játszó politikus asszony az 1994-es frakcióvezető-választáson lépett a nagypolitika színpadára. A tét akkoriban nem elsősorban az volt, hogy ki vezesse a képviselőcsoportot, hanem az, hogy ki legyen az MDF elnöke az őszi tisztújításon. A középre történő nyitás, a Fidesszel és a KDNP-vel létrehozandó Polgári Szövetség hívei – akik közé magam is tartoztam – Szabó Iván volt pénzügyminisztert láttuk volna szívesen az MDF élén.

A megmaradt alapítók, Für Lajos és Lezsák Sándor, valamint Boross Péter volt miniszterelnök – az MDF „erős emberei” – azonban nem állhatták Szabó Ivánt. S ami fontosabb, különféle okokból, de idegenkedtek a Polgári Szövetség, kivált a Fidesszel történő összefogás gondolatától. A megegyezést pedig végképp lehetetlenné tette, hogy Szabó Iván és a Polgári Szövetség mellett ott álltak az MDF „liberálisai”, akiket Für, Lezsák és Boross egyaránt elutasítottak. Szabó Iván párton belüli elfogadottsága pedig meg sem közelítette ellenfeleiét. A képviselőcsoportban viszont mi voltunk többségben. Ahhoz pedig jó lehetőséget kínált a frakcióvezetői pozíció, hogy Szabó Iván az országos gyűlésig úgy megerősödjön, hogy a küldöttek őt válasszák majd meg az MDF elnökének.

Nyilvánvaló volt, hogy Für, Lezsák és Boross Szabó Iván frakcióvezetői megválasztását is ellenzik. Ugyanakkor egyikük sem jelöltette magát. Én is kaptam jelölést, de visszaléptem Szabó javára. Ő látszott az egyetlen jelöltnek, amikor Boross Péter frakcióvezetőnek javasolta a politikailag súlytalan Dávid Ibolyát, aki ennek ellenére mindössze egyetlen szavazattal maradt le a biztos favoritnak látszó Szabó Iván mögött. Mint később kiderült, még ennél is kevesebben múltott, hogy 1994-ben nem Dávid Ibolya került a frakció élére.

A feleségem ugyanis – akit éppúgy meglepett Boross húzása, mint mindenkit, aki nem volt beavatta – azt hitte, Dávid Ibolya alig fog szavazatot kapni. Ezért inkább ráadja a voksát, gondolta, hogy ne legyen szegény annyira elkeseredve. Az utolsó pillanatban aztán mégis Szabó Ivánra szavazott, ahogy előre megbeszéltük. Ha nem így történik, akkor már 94-től Borossék embere vezeti a frakciót, a Polgári Szövetség gondolata már akkor vereséget szenved az MDF-ben, Szabó Iván nem lesz ügyvezető elnök, az antallisták háttérbe szorulnak... Mostanában gyakran eszembe jut: ugyan mit értünk el azzal, hogy nem így alakultak a dolgok? Kaptunk egy kis haladékot, de nem sokra mentünk vele. Mert az antalli politika hívei számára a második parlamenti ciklus kudarcok sorozata volt, a teljes vereségig.

Két év meddő politikai küzdelem, hogy az MDF, a KDNP és a Fidesz összefogásával létrejöjjön a résztvevők önállóságán és egyenjogúságán alapuló Polgári Szövetség. Aztán további kettő a Néppárt színeiben, még reménytele-

nebb helyzetben, ugyanezért. Egy olyan politikai magatartás jegyében, amely 1989–1990-ben sikerre vezetett, amelyet 1990-től kormányzati pozícióban – ellenszélben ugyan, mégis eredményesen – folytattunk tovább, de amelyet '94 után már csak mi vettünk komolyan. Ma már világos: esélyünk a nullával volt egyenlő. Harcoltunk, mint disznó a jégen.

Egy újfajta politikai magatartást képviselő erő vette át a kezdeményezést a mi oldalunkon, amely nem az együttműködést kereste, viszont határozott volt, gyakorlatias és célratörő. S hiányzott belőle minden szentimentalizmus. Az MDF vezetői pedig – s ebbe Boross Pétertől, Für Lajoson és Lezsák Sándoron át Szabó Ivánig mindenkit, így magamat is beleértem – nem vették észre ezt a változást. Azt hittük, az ellenzéken belül még mindig mi fűjük a passzátszelet, s el voltunk foglalva egymás elleni harcainkkal. Aminek azért szórakoztató motívumai is voltak. '95 végén például, amikor a Lezsák–Boross páros a frakcióban támadást indított Szabó Iván ellen, Lezsák felkérte a feleségemet, hogy legyen ő a frakcióvezető, ő e mögé többséget tud szervezni. Elég groteszk volt az ötlet, hiszen én voltam Szabó Iván helyettese, ennek ellenére tény, hogy az ajánlatra sor került.

Kati nem csak miattam maradt az antalli politika mellett, hanem meggyőződésből is. A Néppárt esélyeiben ugyan nálam is kevésbé bízott, mégis kitarított az utolsó pillanatig. Velem együtt – '90 és '94 után először – egyéni képviselőjelöltséget is vállalt, hogy töredékszavazatokkal segítse a pártot. S az egyéni karrier lehetősége ebben sem befolyásolta. Pedig '97-ben újabb ajánlatot kapott.

Ekkor jött létre a Történeti Hivatal a kommunista állambiztonsági szolgálatok iratainak a kezelésére. A szabaddemokraták régi ambíciója volt, hogy valamilyen módon rátegyék a kezüket a titkos iratokra. A hivatal elnökét a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezte ki. A szocialista kormányfő, Horn Gyula – a Kuncze Gábor belügyminiszter által javasolt személyek közül – Markó György hadtörténészt választotta, miután ő volt az egyetlen, aki nem kötődött az SZDSZ-hez.

Markó a régi rendszerben szép karriert futott be, a Hadtörténeti Múzeumban magas pozícióra jutott, természetesen az MSZMP tagjaként. Részt vett a Németh Miklós által a koncepciók perek felülvizsgálatára létrehozott történész–jogász tényfeltáró bizottságban. Itt ismerkedett meg a feleségemmel. Kézenfekvő volt az ötlet: a hadtörténész és volt MSZMP-s elnöknek jól jönne egy hiteles ellenzéki és elismert jogász alelnök. Horn Gyula miniszterelnök elfogadta a javaslatot. Kati viszont azt mondta, MDNP-s képviselőként végigcsinálja a ciklust, az új parlamentben már nem akar képviselő lenni, de a töredékszavazatok érdekében részt vesz a választásokon. Ha azután is kell még, akkor vállalja a felkérést.

Az elnök ezt elfogadta és a miniszterelnök is rábólintott. Így a Történeti Hivatal úgy kezdte meg működését, hogy egy évig nem volt alelnöke.

Az SZDSZ igényt tartott volna a pozícióra, de Horn Gyula azt mondta, az elnököt a szabaddemokrata belügyminiszter javasolta, az alelnököt viszont szeretné ő megnevezni.

A Fidesz választási győzelme után Kati megkérdezte Kövért, a leendő titkosszolgálati minisztert, hogy jelöltesse-e magát Horn Gyulával, vagy várja meg, míg Orbán lesz a miniszterelnök. Kövér válasza: inkább várd meg a Viktort. Így ez lett az új miniszterelnök első személyi döntése. Amiről mellesleg akkor még a szabaddemokrata Pető Iván is elismeréssel nyilatkozott...

Kati jól érezte magát a Történeti Hivatalban. Nem akart első ember lenni, mint ahogy sehol sem. De mindenki hozzá fordult, ha bármi gondja volt, mert tudták, ő az, aki mindent el tud intézni. Az Orbán-kormány bukása után azonban Medgyessy Péter miniszterelnök az elnökhelyettesi pozíciót beígérte a szabaddemokratáknak.

Átírták a törvényt, a Történeti Hivatalból Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára lett, vígan le lehetett váltani a vezetőket. Kati állás nélkül maradt, ugyanakkor kapott egy középkereszt-kitüntetést „az információs önrendelkezési jog érvényesítése terén kifejtett tevékenységéért”.

Augusztus 20-án a kitüntetés átadásánál én is ott vagyok a Parlamentben. Iszonyú hőség van, civilként, rövid ujjú ingben ülök a második sorban, a sötét öltönyben feszítő miniszterek mögött. Amikor Kati átveszi a kitüntetést Mádl Ferenc köztársasági elnöktől, Bárándy Péter igazságügyi miniszter hátrafordul: – *Gratulálok a feleségedhez. – Nem kellett volna megszüntetni a Történeti Hivatalt* – válaszolom. – *Akkor Kati most nem lenne munkanélküli, ti pedig megspórolhattatok volna egy középkeresztet.*

A történet vége az, hogy a feleségem mégiscsak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának elnevezett hivatal második embere maradt. Az SZDSZ által favorizált Gyekiczky Andrást, a Bibó szakkollégium hajdani igazgatóját, majd Kuncze belügyminiszter kabinetfőnökét Gyarmati György, a már kinevezett főigazgató nem akarta elfogadni. Szili Katalin, a parlament elnöke, aki egy személyben volt jogosult a pályázatokat elbírálni, behívta a feleségemet. Elege van ezekből a férfiakból, mondta, menesztí Gyarmatit, nem nevezi ki Gyekiczkyt, s legyen Kati a főigazgató. Ő viszont továbbra sem akart első ember lenni. Van egy legitim főigazgató, mondta, minek kellene ezt bolygatni. De, ha segíthet, tette hozzá, a helyettesi pályázatot beadja.

Így aztán változnak a kormányok, miniszterelnökök, házelnökök, s maga a törvény, de a feleségem – amióta kiestünk a parlamentből – az igencsak kényes adatokat kezelő hivatal, majd levéltár második embere. Mert korrektségét senki sem vonja kétségbe.

A kinevezési okmány átadásakor egyébként én is jelen voltam. Szili Katalin elmesélte, hogy nem volt könnyű az akció, mert „a Péter” – ez volt

Medgyessy miniszterelnök – a helyettesi pozíciót már odaígérte a szabaddemokratáknak. – *Vigasztald meg a Pétert* – vettem közbe –, *hogy eddig csak azokból az ígéreteiből lett nagy baj, amelyeket betartott.* Medgyessy – mellesleg az előtte kormányzó Fideszhez hasonlóan – fűt-fát megígért a kampányban, ám ő annak jelentős részét kormányra jutva be is váltotta. Sokak szerint ennek következtében ingott meg a pénzügyi stabilitás...

Megjegyzem, Katit később a Fidesz-kormány is kitüntette. *Középkereszt a csillaggal* – ezt kapta a fideszesektől. Mondtam is neki, ha visszajönnek a kommunisták, akkor Nagykeresztet kap majd. Wéber János barátom pedig kajánul megjegyezte, hogy Katinak azért adják a keresztet, hogy engem ne kelljen kitüntetniük.

Ennél a kitüntetésnél egyébként Kati elvettette az átadás időpontját. Békésen főzögetett a nemzeti ünnep előestéjén, amikor csengett a telefonja. Az akkor éppen ellenzéki RTL televízió riportere hívta, hogy vajon politikai okokból nem vette-e át a kitüntetést? Kati tőle tudta meg, hogy nem augusztus 20-án, hanem az előző napon van a kitüntetés átadása. Így aztán a feleségemnek külön ünnepséget rendeztek a Sándor-palotában, ahol Áder János köztársasági elnök átadta neki a kitüntetést. Mondtam is Ádernek a fogadáson, hogy Katinak megvannak a módszerei: elintézi, hogy neki külön szóljon a népdal, s ami még ezzel együtt jár. Előtte, miközben vonultunk át a fogadásra, megjegyeztem, örülök annak, hogy Schmitt Pál után ismét a rendszerváltó nemzedék tagja a köztársasági elnök. – *Az Úr akarata* – felelte Áder, az égre függesztve szeméit. – *A Viktorra gondolsz?* – kérdeztem erre. – *Az Úr akarata* – ismételte meg a köztársasági elnök, és tőle merőben szokatlan módon szélesen elmosolyodott.

* * *

'90 nyarán a nemzetbiztonsági szolgálatok felügyeletéről szóló vitában nálam Haraszi Miklós felszólalása verte ki a biztosítékot. Ő – miután egyetértését fejezte ki Orbán Viktorral – kijelentette, hogy ez a törvényjavaslat, amely a miniszterelnöki felelősséget akarja elhárítani, része egy olyan tendenciának, amelyre jó lenne, ha a sajtó is felfigyelne. Az ilyen rejtett tendenciákat kiásni az Országgyűlés zűrzavaros eljárási kérdései közül, tette hozzá, nemes feladat az újságírók számára. Arról van szó, magyarázta, hogy a jogállami biztonság kérdésében egyre távolodunk az európai normáktól, ahelyett hogy azok felé haladnánk. A most tárgyalt javaslat, szögezte le, csak az egyik ezek közül. Hadd említsem meg azt a világbotrány számba menő tény, mondta teátrális mozdulattal, hogy nincs Magyarországon habeas corpus. Hogy az előző rendszerben volt határideje egy ember fogva tartásának, és ebben a rendszerben mostantól nincs.

Ezt roppant inkorrektnek tartottam. A habeas corpus ügyében az MDF-SZDSZ-megállapodás során egy az egyben elfogadtuk Tölgyessy Péter megfogalmazását: a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, őrizetbe vett személyt „a lehető legrövidebb időn belül” bíró elé kell állítani. Azért fogadtuk el, mert mi is úgy véltük, hogy ezt a jogállami követelményt az alkotmányban ennél pontosabban nem lehet megfogalmazni, a konkrét határidő a büntetőeljárás törvényre tartozik. Haraszi viszont az SZDSZ-MDF-megállapodásban rögzített megoldást úgy állította be, mint az első komoly bűnt, amellyel a demokrácia és az emberi jogok ellen a kormánytöbbség elkövetett. A következő pedig az volna, hogy a miniszterelnök helyett egy felelős minisztert akarunk megbízni a titkosszolgálatok felügyeletével!

Egy SZDSZ-es képviselő állítja tehát a velük kötött megállapodás szerinti alkotmánymódosítás egyik fontos eleméről, hogy az a demokrácia és az emberi jogok súlyos sérelmét jelenti. Mindez figyelmeztető az SZDSZ jövődó magatartására nézve. Frakcióvezetőként természetesen visszautasítottam az alaptalan vádaskodást, kifogásolva azt is, hogy egy politikus a parlamenti padosorokból elhangzó felszólítással igyekszik befolyásolni a sajtó munkatársait véleményük kialakításában.

A vitában elhangzottakra adott válaszában Isépy Tamás, az igazságügyi minisztérium kereszténydemokrata államtitkára megállapította, hogy kurucos töltésű nemzeti tulajdonságaink között egyre előkelőbb helyet foglal el a kormány szidalmazása. Ennek a vitának viszont örömteli pillanata volt, jegyezte meg Orbán Viktor felszólalására utalva, hogy ellenzéki részről először nevezték bátornak a kormányt. Még akkor is, tette hozzá, ha ezt a bátor jelzőt csupán a törvényjavaslat előterjesztésében megnyilvánuló merészségre korlátozta a Fidesz igen tisztelt frakcióvezetője.

Haraszi beszédére is kitért az államtitkár: – *Tudomásunk szerint – mondta némileg kioktató hangon –, az évszázados polgári hagyományokkal rendelkező országokban az a konstrukció érvényesül, hogy a kormány tagjai felügyelik a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységét. Két ellentétes példa van, Törökország és Görögország, ahol a titkosszolgálatok valóban közvetlenül a miniszterelnök irányítása alatt állnak. Viszont mindkét országban egy katonai diktatúra volt korábban, és a szabályozás azért lett ilyen, mert garanciális körülményként vetették be ezt a megoldást. Nálunk az év elején kirobbant lehallgatási botrány miatt kellett, ugyancsak garanciális okokból a miniszterelnök felügyelete alá helyezni a Belügyminisztériumból leválasztott szervezetet. Ez a bizalmatlanság akkoriban indokolt volt. Időközben azonban – emelte fel a mutatóujját az államtitkár –, ez az ország szabadon választott. A helyzet ezzel gyökeresen megváltozott.*

Az igazságügyi miniszter mögött a parlamentben a fideszesek ültek, akik szívesen kommentálták a kormánypárti felszólalásokat. Isépy többször is he-

lyettesítette Balsait a tárca által gondozott törvényjavaslatok előterjesztőjeként. Egyik alkalommal a fideszesek különösen jó formában voltak. Folyamatosan közbekiabáltak, de Isépyben emberükre találtak. Meg-megszakítva előterjesztését, csípőből lőtt vissza a közbekiabálókra. Antall az ülés után magához rendelte az igazságügyi minisztert. – *Közzöld az államtitkároddal – mondta Balsainak –, hogy ha a kormány nevében beszél, akkor úgy is kell, hogy viselkedjék.*

* * *

Húsz évvel később Orbán Viktor az Európai Unió soros elnökségét ellátó Magyarország miniszterelnökeként beszédet mond az Európai Parlamentben. Helyzete nem túl irigylésre méltó, mert a kormánytöbbség által egyoldalúan meghozott médiatörvény a világsajtóban nagy vihart kavart.

Orbán azzal indít, szeretné, ha beszámolója után a vita nem a magyar belpolitikáról szólna, de ha mégis így lesz, és valaki szkanderezni akar, vállalja a harcot. Meg is kapja a választ. Kevesen foglalkoznak a magyar elnökség terveivel, annál többen támadják a médiatörvényt. Különösen éles beszédet mond Daniel Cohn-Bendit, a '68-as franciaországi diáklázadások legendás Vörös Danija, aki magát annak idején marxista anarchistának nevezte, és becenevét nemcsak hajszíne miatt kapta, hanem azért is, mert '68 táján a francia trikolórt vörös zászlóval akarta felcserélni. Orbán emelt hangon, indulatosan válaszol az őt ért támadásokra, amelyeket a „hazája elleni támadásként” értelmez.

Fellépésének visszhangja hívei körében valószínűleg pozitív volt. Nekem viszont Antall jutott eszembe, aki annak idején Isépy Tamás fellépését kifogásolta. Bizonyára ő is visszautasította volna a támadásokat, ha kormányát ilyenek érték volna. De tartózkodott volna attól, hogy azokat Magyarország elleni támadásként értelmezze. Abban pedig biztos vagyok, hogy mindezt méltósággal teszi, s hogy eszébe sem jut „szkanderezni” a Vörös Danival.

* * *

Isépy Tamás felszólalása után a parlamenti többség megszavazta a kormány javaslatát, és ezzel tárca nélküli miniszter felügyelete alá kerültek a polgári titkosszolgálatok. A köztársasági elnök a miniszterelnök javaslatára Boross Pétert tárca nélküli miniszterré nevezte ki. Boross Antall barátjaként került a kormányba, az MDF-hez korábban nem volt köze, s az ellenzéki politizálásban sem vett részt. Antallt már a forradalom előtt ismerte, és akkor is tartották a kapcsolatot, amikor Boross éppen csapósként dolgozott a forradalom utáni mellőztetés időszakában. A jogvézett Boross aztán hamar előrehaladt a vén-

déglátó-ipari ranglétrán, és végül mint a Dél-Pesti Vendéglátó-ipari Vállalat igazgatója ment nyugdíjba. Mindezt Antalltól tudtam meg. Miniszteri kinevezése előtt mesélte nekem, hogy azért esett Borossra a választása, mivel megbízható, s mert nyugdíjas. Ha bármi gond van, az egzisztenciája nincs veszélyeztetve. Azért nem közületek választottam, magyarázta, mert ez egy olyan terület, amelybe bele is lehet bukni. És akkor legalább nem egy politikus vész el, tette hozzá.

* * *

1998-ban Kövér László bejön hozzám, a fehér házi irodámba, amit az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága elnökeként használok. Túl vagyunk a választásokon, a Fidesz kormányalakításhoz készülődik – az MDF-fel és a kisgazdákkal koalícióban –, mi pedig a Magyar Demokrata Néppárttal kiestünk a parlamentből. Kövér hamar rátér a tárgyra. – *Tájékozódni szeretnék, illetve a véleményedet kérni, Pintér Sándorról. Azon gondolkodunk ugyanis, hogy ő lehetne a belügyminiszter. – Nagyon jó rendőrfőkapitány volt – választolom, és hozzáteszem: –, de a belügyminiszter mégiscsak az ország második embere. Ezt vezető politikus szokta betölteni. – Nézd – válaszolja Kövér –, ez egy olyan poszt, ami nem feltétlenül nyerő a mai helyzetben. Magyarul, ebbe nagyon bele lehet bukni, és akkor legalább mégsem egy politikust veszítünk el. – Várjál csak, Laci – mondom erre. – Antall szinte ugyanezeket a szavakat használta, amikor Boross Pétert behozta a képbe. Vigyázzatok – teszem hozzá tréfásan –, nehogy a végén még miniszterelnök legyen belőle. – Ha olyan miniszterelnök lesz, mint a Boross volt – vágja rá határozottan –, akkor nem is lesz olyan nagy baj.*

Nem egészen két év múlva, amikor eldőlt, hogy Torgyán lemond köztársasági elnöki ambíciójáról, sőt ő maga hajlandó az Antall-kormány volt miniszterét, Mádl Ferencet köztársasági elnöknek jelölni, nem tudtam megállni, hogy fel ne hívjam Kövért. Gratuláltam neki, hogy megoldották ezt a kormányzásuk kezdete óta feszítő problémát, és sikerült meggátolni, hogy Magyarország Torgyán elnökké választásával operett-köztársasággá váljék. Érdeklődtem a mikéntje felől is, de Kövér kitérően válaszolt. Szerencsénk volt, mondta.

Gondoltam, ha már beszélünk, megkérdezem tőle, végül is miként viszonyulnak a parlamenten kívül azért még mindig létező MDNP-hez. Kövér soha nem volt udvariaskodó ember. Most is nyersen válaszolt. – *Ne haragudj – mondta –, de ti nem vagytok.* Nyeltem egyet, majd megkérdeztem, hogy az MDF-el hogy vannak? Rosszul, válaszolta, Dávid Ibolyával nem lehet kijönni. De hát ott van Orbán főtanácsadójaként Boross Péter, vetettem közbe, neki mindig is jelentős befolyása volt Ibolyára. Ne is mondd, vágta

rá Kövér. Az öreg Boross Orbán kenyerét eszi, és közben ő az, aki leginkább ellenünk tüzeli az Ibolyát. Érdekes, gondoltam magamban. Kövér véleménye Borossról eléggé gyorsan megváltozott.

* * *

Mádl Ferenc után a szocialista Szili Katalinnal szemben – az MSZP–SZDSZ-koalíción belüli ellentétek következtében – Sólyom László lett a Magyar Köztársaság elnöke. A Fidesz által vezetett ellenzék jelöltjeként! Megbízása során nem rejtette véka alá a kormányoldaltól eltérő értékrendjét, de az alkotmányos korlátokat tiszteletben tartó, korrekt köztársasági elnök volt. Orbánnak azonban miniszterelnökként már nem kellett egy „akadékoskodó” köztársasági elnök. Sólyom mandátumának lejártá után az ő jelöltje Schmitt Pál korábbi kétszeres olimpiai bajnok volt, aki már a Kádár-rendszerben államtitkári rangú sportvezetővé emelkedett. A Nemzetközi Olimpiai Bizottságba is delegálták, ahol diplomáciai képessége és nyelvtudása révén szép karrier elé nézett. Előrejutásában állítólag szerepe volt a NOB spanyol elnöke, Juan Antonio Samaranch támogatásának is.

Emlékszem, hogy olimpikon barátai és Gallov Rezső, a Sporthivatal elnöke '93-ban milyen erőteljes lobbitevékenységet folytattak Schmitt madridi nagykövetté történő kinevezése érdekében. Képességei és nyelvtudása mellett érvelésükben az is előjött, hogy a Nemzetközi Olimpiai Bizottságnak Schmitt személyében egyszer akár magyar elnöke is lehet. Ebben nemcsak a nagyköveti rang, hanem Samaranch elnökkel való folyamatos kapcsolata is segíthet. Antall nyilván ezeket az érveket is figyelembe vette, amikor 1993-ban madridi nagykövetté nevezte ki; és Horn idején is maradhatott. Mandátuma lejártakor, 1998-ban, fővárosi szocialista vezetők szerint felajánlotta, hogy vállalná a párt színeiben a főpolgármester-jelöltséget. Erre nem került sor, de tény, hogy nem sokkal ezután a Horn-adminisztráció kinevezte Magyarországot berni nagykövetévé. 2002-ben az önkormányzati választások közeledtével Lezsák még azt híresztelte, hogy Schmitt lesz az MDF főpolgármester-jelöltje, aztán „függetlenként” mégis a Fideszé lett...

A választási kampány közepette összefutok Schmitttel a Városház utcában. Gratulálok neki a jelöltséghez. Váltunk néhány szót az esélyekről, aztán megkérdezem, nem tudna-e valamilyen állást Dévai Csaba barátomnak a Magyar Olimpiai Bizottságnál, amelynek egyébként '89 óta ő az elnöke. Emlékeztetem, hogy Dévai Csaba, akivel biztos, hogy az elmúlt években ő is többször találkozott, '90-ben került Gallov mellé a Sporthivatalba. Amikor belügyminiszter voltam, folytatom, látva tartózkodó arckifejezését, sportügyekben mellettem volt főtanácsadó, sokat segített, majd a kormányváltás után Gallov visszavette a Hivatalba, de Deutsch Tamás új sportminisz-

tériumába átvették ugyan, de valahogy nem találunk neki feladatot. Kiváló szakembernek ismertem meg, teszem hozzá, de biztosan te is emlékszel rá, a MOB-nak is sokat segített.

Nem emlékszem, feleli tartózkodóan, de majd megkérdezem Deutsch Tamást, hogy mennyire érti a dolgát. Nyelek egyet, ezek szerint az én véleményem nem érdekes, de nem adom fel. Deutschot hiába kérdezem, mondom, ő csak most lett miniszter, nem ismerheti Csaba képességeit. Inkább Gallovot kérdezd, ő évekig dolgozott vele. – *Gallovtól?!* – csattan fel tőle teljesen szokatlanul. – *Ő nálam elvesztette a becsületét, jelenti ki, amikor megtudtam, hogy a szocialisták választási programjába ő írta a sportról szóló részt. Nálam nincs sárga lap – teszi hozzá –, nálam csak piros lap van* – szögezi le ellentmondást nem tűrő hangon. Gyorsan elbúcsúzom és elgondolkodva bandukolok az irodám felé. Ez a Schmitt Pál egy barátságos, kedves, toleráns ember volt, akiben nyoma sem látszott semmiféle kíméletlenségnek. Aki mindig kiválóan alkalmazkodott a környezetéhez. Lehet, hogy most is csak erről van szó? Akárhogy is van, állapítom meg magamban, Csaba barátomnak nincs esélye nála...

Schmitt Pál a 2002-es főpolgármesteri választásokon ugyan alulmaradt Demszky Gáborral szemben, de politikailag megerősödött, s belépett a Fideszbe. Az Európai Parlamentbe 2004-ben listavezetőként került be, akkor már mint a Fidesz alelnöke. A 2010-es választás után előbb az Országgyűlés elnöke lett, de mindenki tudta, hogy ez csak ugródeszka a köztársasági elnöki pozícióhoz. Nyílt titok, hogy a Fidesz elnökségi ülésén Kövér László határozottan ellenezte Schmitt jelölését. Amikor Orbán kijelentette, hogy csak őt tudja elfogadni, és ellenkező esetben saját lemondását is kilátásba helyezte, Kövér mindössze annyit mondott: – *Mostantól kezdve operett-köztársaság lettünk.* S becsapta maga mögött az ajtót.

* * *

Elég nehezen fogadom a Fidesz-többség kétharmados arroganciáját. De van egy fiatal ember a csapatban, akit kedvelek. Véletlenül találkoztam vele, valamikor, a '90-es évek második felében, akkor még egyetemista volt. Jó benyomást tett rám, érdeklődő, érzékeny, s meglepően tájékozott fiatal emberként ismertem meg. A nyilvánosság előtt csak évekkel később jelent meg, egy emberjogi kezdeményezés szereplőjeként, amelyet Szájer József és Balog Zoltán fémjelzett. Az Antall Józsefhez közel állókon kívül máig ő az egyetlen, aki – a Fidesz ifjúsági tagozata vezetőjeként – megemlékezést kezdeményezett a miniszterelnök sírjánál. Tehetségét Orbáné is felismerték. Szájer segítségével 2010-ben országgyűlési képviselő lett. A köztársasági alkotmányt felváltó alaptörvény megalkotásában jelentős szerepet vállalt. Továbbra is kedvelem. Gulyás Gergelynek hívják. Aggódom érte, s drukkolok neki.

A köztársasági elnök jelölésével kapcsolatos – persze merőben formális – frakcióelnökségi vitában ő volt az egyetlen, aki felvetette, miért ne maradhatna Sólyom az elnök. S ezt meg is indokolta. A vita után Balog Zoltán államtitkár megkérdezte a miniszterelnököt, hogy mi is volt a frakcióelnökségnél. Orbán válasza: – *Egyetlen értelmes hozzászólás volt. Az is ellenem.*

Balog Zoltán amúgy református lelkész, állítólag ő volt az, aki felkeltette Orbán és Kövér érdeklődését a keresztény hit iránt. Személyesen eddig nem találkoztunk, de rokonszenves volt, amikor a' minap a televízióban Karol Wojtyła boldoggá avatása kapcsán a pápával való találkozását felidézte. Az első Orbán-kormányban egyházügyi államtitkár volt, 2000-ben ilyen minőségében fogadta a pápa. Gondosan felkészült arra az egy mondatra, amit módjában állt II. János Pállal közölnie. A magyar nép köszönetét tolmácsoltam, emlékezett vissza tizenegy év távlatából, a kommunizmus megdöntésében játszott szerepéért. Az eseményen jelen volt még Tar Pál, az akkori vatikáni nagykövet, aki megjegyezte: nagy igazságtalanság, hogy míg Reagan és Gorbacsov szerepével mindenki tisztában van, kevesen vannak, akik tudják, hogy Özsentsége milyen nagy szerepet játszott mindebben. Szinte láttam magam előtt Wojtyła derűt és jóságot sugárzó szemét, ahogy az államtitkár felidézte ezt a történetet. – *Az Úristen, az tudja* – válaszolta a pápa. – *És az éppen elég* – tette hozzá mosolyogva.

Az alkotmány harmadik pillérének felállítása

1990 nyarán a helyi önkormányzati rendszer bevezetéséhez szükséges törvények megalkotására kemény politikai harcok közepette került sor. A ke-rekasztal-tárgyalásokon kidolgozott köztársasági alkotmány és a szabad választásokhoz szükséges sarkalatos törvények, valamint az MDF-SZDSZ-megállapodás alapján megszületett átfogó alkotmánymódosítás után ez volt a demokratikus jogállam alkotmányos intézményrendszere kiépítésének utolsó stációja. Itt már sérült az MDF-SZDSZ-megállapodás, és nem működött annak konstruktív szelleme.

A szabaddemokraták egyre inkább visszatértek a választások előtt követett stratégiájukhoz, amelyet a sajtó készséges közreműködésével, a fideszesekkel együtt, ezúttal is hatékonyan alkalmaztak. Egyik oldalon állnak ők, demokratikus és modern felfogásukkal, a másik oldalon az MDF vezette koalíció, amely a Horthy-rendszer restaurálására törekszik. Vissza akarja állítani a feudális vármegyerendszert, a főispáni hatalmat, amellyel a tekintélyelvű állam megfojtja az önkormányzatokat. Az SZDSZ és a Fidesz viszont a demokratikus önkormányzatiság híveként minden erejével útját állja a koalíció

reakciós törekvéseinek. Az ellenzéki stratégiának továbbra is része volt az önkormányzati választások késleltetése, saját pozíciójuk erősítése érdekében. Olyan törvényt akartak, amely a reményeik szerint általuk uralt önkormányzatoknak maximális mozgásteret biztosít, s végletesen csökkenti a központi irányítás kompetenciáját. Volt olyan ellenzéki képviselő, aki a parlamentben 3100 szabad köztársaságból álló Magyarországról vizionált. Céljaik elérése érdekében a szabaddemokraták az MDF-fel kötött megállapodást is figyelmen kívül hagyták.

A rendszer bevezetése három törvény elfogadását tette szükségessé; egy újabb alkotmánymódosítást, amely az önkormányzati rendszer szervezetének és működésének legalapvetőbb szabályait tartalmazza, a részletes szabályokra vonatkozó önkormányzati törvényt, valamint a helyi önkormányzatok megválasztására vonatkozó törvényt.

A kormány benyújtotta a három törvényjavaslatot, de nyomban utána heves vita bontakozott ki arról, hogy a részletes szabályokat tartalmazó önkormányzati törvény a kétharmados körbe tartozik-e. A mi álláspontunk az volt, hogy nem, hiszen az SZDSZ és az MDF között létrejött megállapodás szerint „az önkormányzati törvényeknél a kétharmados szabály kizárólag az alkotmányba kerülő rendelkezésekre vonatkozik, vagyis azokra, amelyek az önkormányzati rendszer szervezetének és működésének legalapvetőbb szabályait tartalmazzák”. A koalíció ebben a kérdésben teljesen egységes volt. Az SZDSZ viszont megváltoztatta korábbi álláspontját, s azt képviselte, hogy a kormány által előterjesztett önkormányzati törvény elfogadásához is kétharmados többség szükséges.

Mi két okból is ragaszkodtunk a megállapodásban foglaltakhoz. Egyrészt az egész „paktum” célja az volt, hogy minél szűkebb körre szorítsuk a kétharmados törvények körét. Úgy véltük, még így is túl sok maradt meg a kétharmados körben. Amit viszont sikerült elérnünk a tárgyalások során, attól nem akartunk visszakozni. Másrészt, ha minden apró részletszabály tekintetében fennáll a konszenzuskényszer, az egyre élesedő politikai harcok közepette szinte reménytelenné válik, hogy szeptember 30-án önkormányzati választásokat tudjunk tartani. Az időpont közeledtével a kampány is elindul, ami még inkább kiélezi a parlamenti vitákat, s lehetetlenné teszi a minden részletre kiterjedő megegyezést. És azzal is számolnunk kellett, hogy közben még egy népszavazás is lesz.

A kormány viszont elkövetett egy súlyos hibát, ami a koalíciós frakciók tárgyalási pozícióját nagymértékben gyengítette. Az Igazságügyi Minisztérium által készített alkotmánymódosító javaslatba ugyanis olyan rendelkezés került be, hogy az önkormányzatokra vonatkozó részletes szabályokat is kétharmados törvény határozza meg. Az MDF-SZDSZ-megállapodás és az alkotmánymódosítás közötti ellentmondás Balsai figyelmét nyilván elkerülte,

az apparátus pedig vagy nem ismerte a megállapodást, vagy szándékosan eltért tőle az ellenzék javára. Mindig is távol álltak tőlem az összeesküvéseleméletek, de ezúttal nagyobb esélyt adtam a szándékosságnak, mint a tudatlanságnak. A javaslatot ugyanis az a Szécsi Mária dolgozta ki, akit egyetemi csoporttársamként elég jól ismertem. Törekvő, kitűnő tanuló volt, nem túl okos, de nagyon szorgalmas lánynak tartottuk, akiről nehéz volt elképzelni, hogy ne tanulmányozta volna át a rendelkezésére álló anyagokat.

Balsai védte a mundér becsületét, és úgy érvelt, hogy az alkotmányba viszonylag kevés rendelkezés került, és az önkormányzati törvényben így módon számos olyan szabály is van, amelyek az önkormányzatokra vonatkozó alapvető kérdésnek tekinthető. Ha a parlament úgy dönt, tette hozzá, hogy ezeket tegyük be az alkotmányba, s az önkormányzati törvényben valóban csak a részletszabályok maradjanak, ennek sincs akadálya. S ez esetben az önkormányzati törvény már nem kétharmados. – *Ezt harcoltuk ki a „paktum”-ban – jegyeztem meg. – De kíváncsi vagyok, tettem hozzá, vajon hogyan fogjuk erről meggyőzni az ellenzéket, ha maga a kormányjavaslat is más koncepciót tartalmaz?*

Hogy mennyire igazam volt, azt a kibontakozó éles vita is bizonyította. Az SZDSZ hallani sem akart arról, hogy az önkormányzati törvény ne legyen kétharmados, fel sem merült benne, hogy hozzájáruljon az alkotmány kibővítéséhez. A Fidesz egyenesen úgy értelmezte a kormányjavaslatot, és ehhez végig ragaszkodott is, hogy nemcsak az önkormányzati törvénybe foglalt szabályok, hanem a későbbiekben meghozandó minden egyes szabály, amely érinti az önkormányzatokat, úgyszintén a kétharmados törvényhozás körébe tartozzon.

Méginkább kiélezi a vitát, hogy a szabaddemokraták önálló törvényjavaslatot terjesztenek elő. A patthelyzet feloldása érdekében a koalíciós frakciók állásfoglalást fogadnak el, amelyet a parlamentben ismertettek. A válasz: teljes elutasítás. Nemzetközi sajtótájékoztatót tartunk. Az ott elhangzottakra az SZDSZ szintén sajtótájékoztatót reagál. Ezen élesen bírálja a kormány javaslatát és bejelenti, hogy ragaszkodik saját törvényjavaslatának parlamenti tárgyalásához. A kormány által beterjesztett javaslathoz közben százsámra érkeznek a módosító indítványok...

* * *

Az idő sürget, mivel nyakunkon az elnökválasztás módjáról szóló népszavazás, amely egészen biztosan eredménytelen lesz, s ezzel elhárul az akadály a köztársasági elnök megválasztása elől. Tudjuk, hogy a szabaddemokraták kompromisszumkészségére addig biztosan számíthatunk, amíg Göncz megválasztása függőben van. A hátralévő tíz nap alatt tehát az önkormány-

zati törvényről mindenképpen meg kell állapodnunk. Ha ez sikerül, az Országgyűlés – akár már a következő héten – elfogadhatja az önkormányzati törvénycsomagot, s ezzel egyidejűleg Göncz Árpádot megválaszthatja köztársasági elnöknek. Hatpárti tárgyalások kezdődnek.

A népszavazás valóban eredménytelen lett, mivel azon a választópolgároknak alig több mint 10 százaléka vett részt. És közvetlenül előtte – egy héttig tartó, sokszor éjszakába nyúló viták után – megszületett a megállapodás.

A tárgyalási technika hasonló volt, mint az, amit a kerekasztal-tárgyalásokon az alkotmányozó szakbizottságban alkalmaztunk. A kétharmadoság kérdésében felfüggesztettük a vitát, és az első paragrafustól az utolsóig végigmentünk a kormány önkormányzati törvényjavaslatán. Miután ez megtörtént, és a törvény minden vitatott pontjában sikerült kompromisszumos megállapodásra jutnunk, beleegyeztünk abba, hogy nem az alkotmányt fogjuk feldúsítani és a részletkérdésekre vonatkozó önkormányzati törvényt az egyszerű szótöbbséggel meghozandó törvények körébe utalni – amint az MDF–SZDSZ-megállapodás diktálta volna –, hanem elfogadtuk az SZDSZ módosított álláspontját, s így az egész önkormányzati törvény a kétharmados körbe került. Feladtuk tehát elvi álláspontunkat, mivel ez a megállapodás garantálta, hogy az önkormányzati törvénycsomagot kétharmaddal is kellő időben elfogadja a parlament, s így szeptember 30-án meg lehet tartani az önkormányzati választásokat.

A hatpárti tárgyalásokon az MDF delegációját én vezettem; a vita során Verebélyi Imre belügyi államtitkár tanácsaira támaszkodtam. Verebélyi az államigazgatási tanszéken oktató volt, vizsgáztatni ugyan nem ő vizsgáztatott, de a gyakorlatokat ő vezette. Már akkor is a tanácsokkal foglalkozott, a Németh-kormány idején pedig részt vett az önkormányzati rendszer előkészítésében. Bár tagja volt az MSZMP-nek, sőt az MSZP-be is belépett, az elismert szakembert Horváth Balázs belügyminiszter közigazgatási államtitkárnak kérte fel. Természetesen MSZP-tagságát közszolgálati jogviszonyára tekintettel felfüggesztette.

* * *

Négy évvel később – a '94-es választások alatt – én vagyok a belügyminiszter. Az első forduló után, hétfőn reggel Verebélyi Imre holtápadtan bejön a szobámba. Elvesztettük a választást, jelenti ki drámai hangon. A szocik fognak kormányt alakítani, teszi hozzá. Horn Gyula lesz a miniszterelnök. Minden bizonnyal, válaszolom. S velem akkor mi lesz? – kérdi szinte szemrehányóan. Hogyhogy mi lesz? – kérdezek vissza. Felújítod az MSZP-tagságodat, és fényes karrier vár rád. Az nem megy, válaszolja, s letesz elem egy levelet. A címzett Horn Gyula, az MSZP elnöke. Kiderül belőle, Verebélyi '93-ban

bejelentette, nem kívánja fenntartani felfüggesztett párttagságát. Kilépése indokaként többek között a pártelnök karhatalmista múltjára is utalt. Na, mit szólsz? – kérdezi az államtitkár, miután elolvastam a levelet. Hát, válaszolom, úgy tűnik, ezt a dolgot kicsit elhamarkodtad...

* * *

A hatpárti megállapodás alapján a kormány elkészítette s még a hét végén benyújtotta az új javaslatokat. A hétfői ülésnapon mindenki a megállapodást méltatja. Én szándékosan visszafogott vagyok, az eljárási kérdésekben kötött kompromisszumról beszélek, s arról, hogy a kölcsönös mértéktartás és kompromisszumkészség következtében lehetővé vált, hogy szeptember 30-án megtartsuk az önkormányzati választásokat. Kicsit zavar, hogy Tölgyessy az ellenzék sikereként értékeli az eredeti javaslatához képest történt módosításokat. Valóban engedtünk néhány dologban, a főispánokat köztársasági megbízottnak neveztük el, de megmaradt a megyerendszer, és a lényeg, hogy egy racionálisan működtethető önkormányzati szisztémát sikerült kialakítani.

A bizottsági üléseken aztán kiderült, hogy egyáltalán nem olyan szép a helyzet, mint ahogyan a hatpárti megállapodás megkötésekor és a plenáris ülésen látszott. Az ellenzéki képviselők nem vonják vissza módosítási indítványukat, és minden ellenzéki párt ragaszkodik ahhoz, hogy ne csupán az önkormányzati törvény, hanem az ahhoz kapcsolódó törvények is a kétharmados körbe kerüljenek.

Miután a helyzetet kritikusként ítélem, megkérem Kajdi Józsefet, a Miniszterelnöki Hivatal vezető államtitkárát, hogy tájékoztassa a Pentagone keretében Velencében tárgyaló miniszterelnököt a fejleményekről. Antall, meghallgatva államtitkárának beszámolóját, utasítja, hogy beszéljen Göncz Árpáddal. Közölje vele, hogy amennyiben az SZDSZ merev magatartásával továbbra is akadályozza az önkormányzati törvénycsomag elfogadását, az ő köztársasági elnökké történő megválasztása is veszélybe kerülhet. Kajdi kérdésére, hogy az üzenetet ebben a formában közvetítse-e a megbízott elnöknek, Antall határozott igennel válaszol.

Nem tudom, hogy mindennek volt-e szerepe a történetekben, de tény, hogy az augusztus 2-ai parlamenti ülésnapon, kisebb pengeváltásoktól eltekintve, az SZDSZ magatartása megváltozott.

A Fidesz ugyan tett még egy kísérletet, hogy az önkormányzatok gazdálkodására és vagyonára vonatkozó törvény is a kétharmados körbe kerüljön, ez azonban már nem zavarta az alkotmánymódosítás elfogadását. Az SZDSZ támogatásáról biztosította a Fidesz módosító javaslatát, de Tölgyessy Péter végül egyértelműen kijelentette, hogy a szabaddemokraták mindenképpen megszavazzák a megállapodás szerinti önkormányzati törvényt, mert nem

akarják veszélyeztetni a szeptember 30-ára kitűzött önkormányzati választások megtartását. Ez elegendő garancia volt arra, hogy meglesz a kétharmad, ezért nyugodtan megszavaztuk az alkotmánymódosítást, amely szerint az önkormányzatokról szóló törvény meghozatalához, de csakis ahhoz, a jelen lévő képviselők kétharmadának a szavazata szükséges.

Végül augusztus 3-án, ugyanazon a napon, amikor az országgyűlés Göncz Árpádot a Magyar Köztársaság elnökévé választotta, éjszakába nyúló szavazás után a parlament 281 igen szavazattal 3 ellenében és egy tartózkodás mellett elfogadja az önkormányzati törvényt. Ezzel a demokratikus jogállam alkotmányos intézményrendszere teljessé vált. A késhegyig menő viták és kemény tárgyalások után végül is megszületett az eredmény. A pillanat ünnepélyességét fokozza Szabad György szavazás utáni megjegyzése, hogy pontosan kettőszázegy esztendővel ezelőtt, 1789. augusztus 3-áról 4-ére virradó éjjel a kontinensen először mondta ki egy parlament a feudális viszonyok felszámolását törvényes úton. – *Ez csak úgy eszébe jutott az elnöknek* – teszi hozzá Szabad, amit az ellenzék is tapssal fogad.

* * *

A köztársasági elnök megválasztására egyébként az ülésnap elején, a parlamenti vitáktól elkülönített ünnepi ülés keretében került sor. Némi zavart okozott, hogy a történelmi zászlók bevonulása után az énekkar – nem várva be az ünnepi ülés megnyitását – elkezdte énekelni a Himnusz, amit a képviselők felállva hallgattak végig. A Himnusz elhangzása után Szabad György jelezte, hogy az ünnepi ülést még nem nyitotta meg, az pontban 10 órakor kezdődik, addig viszont a szokásos teendőket el kell végezni. Jelenlétellenőrzés következett, a távollévők nevének bejelentése, majd az ülésnap lefolyásának ismertetése. Pontban 10 órakor Szabad György megnyitotta az Országgyűlés ünnepi ülését, majd felkérte a karmestert, hogy – mint mondta – korábbi énekünket főpróbának tekintve, most énekeljük el a Himnusz. Ez a közjáték természetesebbé tette az eseményt, anélkül hogy bármit levont volna az aktus ünnepélyességéből.

A titkos szavazást követően Szabad György kihirdeti az eredményt, majd köszöntő szavaiban emlékeztet arra, hogy Göncz Árpádot államfővé választotta a magyar Országgyűlés, ugyanúgy, mint egykoron Hunyadi Jánost, Kossuth Lajost vagy Tildy Zoltánt. Kamaszkorom bálványa Hunyadi volt. Megilletődve hallgatom Szabadot, aki beszédét így fejezi be: „Éljen megválasztott köztársasági elnökünk! Éljen az újra reménykedő Magyarország!” Elsőnek Antall József gratulál a megválasztott elnöknek, aztán sorra a frakcióvezetők, köztük én is. Amikor kezét szorítok az elnökkel és a szemébe nézek, arra gondolok, hogy Göncz Árpád talán méltó utódja lehet akár a

Szabad György által említett legnagyobbaknak is. Arról pedig meg vagyok győződve, hogy a szabaddemokratából lett köztársasági elnök valóban a nemzet egészét fogja képviselni.

A katonai tiszteletadást követően a Kossuth téren, amikor Göncz Árpád integetve odasiet az öt ünneplő, ujjongó híveihez, kissé elbizonytalanodom. Miért nem piros-fehér-zöld zászlókat lobogtatnak? Miért csak fehér színű, kék feliratú szabaddemokrata zászlókat látok köztársasági elnökünk híveinek a kezében? S miért, hogy mindez Göncz Árpádot a jelek szerint egyáltalán nem zavarja?

* * *

Az önkormányzati törvénycsomag elfogadása után egyetlen feladatunk maradt. A köztársasági elnökké választott Göncz Árpád helyére házelnökké kellett megválasztanunk Szabad Györgyöt, az Országgyűlés ideiglenes elnökét. Megint akadt egy apróság, ami az ünnepélyes hangulatot elrontotta. Éjfél elmúlt, amikor az elnöklő Szűrös Mátyás kihirdette a titkos szavazás eredményét. Szabad György ötvenhárom ellenszavazatot kapott, miközben a vele együtt alelnöknek megválasztott szabaddemokrata Dornbach Alajos mindössze tizenötöt. Szerencsére Szabad György erre is méltósággal, bár némi iróniával reagált. Aztán rövid pár mondatos köszönő beszédét sikerült úgy befejeznie, amivel helyrebillentette hangulatomat.

Büszke arra, jelenti ki az eredmény kihirdetése után, hogy olyan viszonyok között választották meg, amikor bátran adhattak le az egyetlen jelölt ellen is szavazatokat. Megbízott elnöki tisztsége elnyerésekor azt mondta, hasznos eszköze szeretne lenni a demokratikus átalakulásnak. Ha most a jelen lévők nagy többsége „használat után is” úgy ítélte meg, folytatja, hogy továbbra is eszköze lehet ennek az átalakulásnak, akkor büszke mindazok szavazatára, akik „eszközszerépemben meg akarják nyújtani hasznosságom idejét”. – *Parlamenti tisztségemet másrészt arra szeretném felhasználni* – válik ünnepélyessé a hangja –, *hogy demokrataként, mert magamat okkal vagy ok nélkül annak tartom, önmagamnál és a mi demokrata nemzedékünknel jobbaknak készítem elő az utat. Köszönöm, hogy erre lehetőséget adtak.*

Azok is tapsolnak, akik ellene voksoltak. Én pedig arra gondolok, milyen jó, hogy a szabadon választott parlament első szakaszát Szabad György szavai foglalták keretbe. Május 2-án az '56-ról szóló első törvényünk előterjesztésekor mondott beszédével újtára indította a szabadon választott parlamentet. Most pedig, ebben a néhány mondatban már nemcsak a demokratikus átalakulásról beszélt, hanem irányt szabott a jövő nemzedéknek is. A két beszéd történelmi dimenzióba helyezi mindazt, ami az elmúlt három hónapban velünk – és részben általunk is – történt.

Hazafelé a kocsiban azt fejtegetem, hogy a rendszerváltozásban milyen fontos szerepet játszottak a három hónapos szakaszok. Az Ellenzéki Kerekasztal létrejötte és a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak kezdete között ugyanúgy három hónap telt el, mint amennyi ahhoz kellett, hogy a kerekasztal-tárgyalások során kidolgozzuk a köztársasági alkotmányt és a szabad választásokhoz szükséges törvényeket. A szeptember 18-ai aláírástól kétszer három hónapnak kellett elteltie a szabad választásokig. Most pedig a szabadon választott parlament tevékenységének első szakasza is három hónapig tartott. Ez alatt elfogadtuk azt a két alkotmánymódosítást és az önkormányzati törvényt, amellyel kiteljesedett az alkotmányos intézményrendszer. – *Úgy látszik – jegyzem meg a feleségemnek –, mégiscsak van abban valami, hogy három a magyar igazság. – Az lehet – feleli. – De az biztos, hogy ez volt életem legnehezebb időszaka. Tele szorongással. – Szorongással? – kérdezek vissza csodálkozva. – Legfeljebb feszültséggel. – Nem – rázza a fejét a feleségem. – Folyamatosan szorongtam. Nehogy véletlenül valamit elrontsunk.*

Csapataink harcban állnak

A Kéri Kálmán-ügy

Az első, nagyon rövid kegyelmi időszaktól eltekintve, az 1990-es választásokon legitimált politikai erők között mindvégig kemény küzdelem zajlott. Közben a kormány, a koalíciós frakciókra támaszkodva, végezte a dolgát, és a lehetőségek keretein belül folytatta a rendszerváltoztatást.

Kezdetben a felállás nem volt egyértelmű. Sokan gondoltuk úgy, hogy az állampárti utódpart lesz majd az egyik oldalon, s mi többiek a másikon. A szabaddemokratákkal kötött megállapodás és annak közvetlen következményei erősítették ezt az illúziót.

Az önkormányzati rendszer kialakításánál már látszott, hogy a két liberális párt felfogása jelentősen eltér a mienktől. Mégis, egy politikailag lényegesen kisebb jelentőségű kérdésben lezajlott parlamenti vita volt az, amikor először éreztem úgy, hogy az ideológiai törésvonal már nem a hajdani Ellenzéki Kerekasztal pártjai és az állampárt utódpartja között van, hanem a koalíció és az ellenzék között.

* * *

A vitát tulajdonképpen Szabó Miklós SZDSZ-es történész képviselő indította el, aki kijelentette, hogy a honvédség az újkori magyar történelemben mindig negatív szerepet játszott, majd hozzátette, hogy a szabaddemokraták Károlyi pacifista rendszerével érzik magukat rokonnak, és teljes egészében elutasítják a Horthy-rendszert.

Erre reagált Kéri Kálmán tábornok, mondván, ő személy szerint nagyra becsüli Károlyi Mihály törekvéseit, de az is tény, hogy az ő kormányzása alatt a honvédség szétesett. Most, amikor a kommunizmus évtizedei után a magyar honvédség tekintélyét és erkölcsi tartását helyre kell állítani, Károlyi rendszere nem lehet a követendő példa, jelentette ki határozottan. A katonák Károlyi alatt dezertáltak, folytatta, levették a sapkarózsájukat és őszirózsát tűztek a helyére. A Horthy-rendszer viszont, akárhogya is ítéljük meg, egy új, öntudatos honvédséget volt képes Trianon után kiépíteni. Sajnos, hangsú-

lyozta a parlament legidősebb képviselője, ez a honvédség a Don-kanyarba is eljutott. De azt nem lehet megkérdőjelezni, jelentette ki, hogy azok, akik ebben a honvédségben harcoltak, a hazájukat védték. És engedjük már meg, tette hozzá az agg tábornok, hogy a második világháborúban ez a honvédség végül is igazságos harcot folytatott, hiszen a kommunizmus ellen harcolt.

A kérdésnek ez csak az egyik oldala, gondoltam, miközben Kéri Kálmánt hallgattam, mert valóban a kommunista Szovjetunió ellen harcoltunk, de a náci Németországnak voltunk a szövetségesei. Ez pedig örök időkre szégyenfoltja marad a magyar történelemnek. De az is igaz, hogy eközben mi voltunk azok, akik Hitler minden tiltakozása ellenére menedéket nyújtottunk a németek elől menekülő lengyeleknek, sőt katonai alakulataikat fegyverzetük megtartása mellett átengedtük az országon. Horthy Miklós pedig, bár későn és sikertelenül, de mégiscsak szembefordult Hitlerrel, miközben a nyugati szövetségesek Sztálin bűnei felett szemet hunytak. Nem voltam elragadtatva a Horthy-rendszertől, de örültem, hogy a szabadon választott parlamentben elhangzik valami pozitívum is arról a korszakról, amelyet évtizedeken át Horthy-fasizmusként emlegettek. Abban pedig mindenképpen egyetértettem az öreg katonával, hogy egy ország csak akkor lehet sikeres, ha illő mértéktartással, de egészséges öntudattal jelenik meg önmaga és a világ közvéleménye előtt, s ha intézményei erősek. Ehhez pedig hozzátartozik az identitását veszített honvédség öntudatának helyreállítása is.

Persze azt azért sejtettem, hogy Kéri Kálmán sarkalatos megfogalmazása a kommunizmus ellen viselt igazságos háborúról sokaknál kiveri a biztosítékot. Hiszen a „bűnös nemzet” és a „Hitler utolsó csatlósa” olyan sztereotípiák voltak, amelyek Rákosiék bukása után, persze árnyaltabb formában, de a Kádár-rendszerben is tovább éltek. És ebben a mérsékeltebb változatában a hiteltelenné vált baloldalnak olyan kapaszkodót jelentettek, amelyet nemzetközi konszenzus hitelesített. Az újságokból aztán kiderült, hogy aggodalmam nem volt alaptalan.

Azt viszont nem gondoltam volna, hogy az ügy a parlamentben is vihart kavart. Úgy véltem, a politikai karanténban lévő baloldal nincs olyan helyzetben, hogy ideológiai vitát provokáljon. Az pedig eszembe se jutott, hogy „a kommunizmus ellen viselt igazságos háborúról” szóló kijelentéssel szemben az állampárti utódpárt helyett az SZDSZ fog harcba szállni. Az a párt, amely nem is olyan régen szavazóinak jelentős részét kommunistaellenes retorikával állította maga mögé.

A következő ülés kezdetén gyanútlanul ültem a frakció parlamenti irodájában, a televízió keresztlőlátásával kísértem figyelemmel az eseményeket. Amikor az általam ellenzéki múltja miatt nagyra becsült Solt Ottilia szót kért napirend előtt, és közölte, hogy Kéri Kálmán korábbi hozzászólására szeretne reagálni, akkor már éreztem, hogy baj lesz. Siettem be az ülésterembe, és még

hallottam az SZDSZ képviselőjét, amint Kéri Kálmán felszólalásából levonja a következtetést: a kormánypártok revizionista és militarista politikát akarnak folytatni. Ő viszont, úgy is, mint egy fiúgyermek édesanyja, ez ellen a leg-határozottabban tiltakozik. A szabaddemokraták egy békés Magyarországot tudnak csak elképzelni, tette hozzá a képviselőnő.

Frakcióvezetőként nem hagyhattam szó nélkül ezt a felszólalást, ezért megnyomtam a gombot. Kicsit indulatosan, és – resteltem is – személyeskedve adtam meg a választ, mondván, hogy Solt Ottiliának, akár úgy is, mint egy fiúgyermek édesanyjának, tudnia kell, hogy Kéri Kálmán hozzászólásából egyáltalán nem következik az, amivel ő vádaskodik. Amint várható volt, a vita ezzel nem zárult le.

Tölgyessy Péter harcias felszólalásban követelte, hogy a Magyar Demokrata Fórum tegye világossá, miként viszonyul a revízió kérdéséhez, a hadsereg kérdéséhez, a párizsi békeszerződést elismeri-e, vagy sem. Válaszomban kijelentettem, hogy a Tölgyessy Péter által felvetett kérdésekben a Magyar Demokrata Fórum már a választások előtt egyértelművé tette az álláspontját, ami azóta természetesen nem változott.

Miután a sajtóban tovább folyt a polémia, a szabaddemokraták pedig kifejezetten igényelték a miniszterelnök állásfoglalását, a nyári szünet előtti utolsó ülésünkön, napirend előtt Antall József is megszólalt. – *Méltatlan* – mondta –, *hogy azoknak kelljen magyarázkodniuk, akik egy erős Magyarországot, egy öntudatára ébredt országot akarnak, és annak intézményeit próbálják erősíteni. Azokkal szemben, akik nem érzékelik, hogy negyven év internacionalista, szemlesütő politikája után tartást és öntudatot kell adni a nemzetnek.*

Antall hangsúlyozta, nem a második világháborús magyar szerepvállalást akarja ebben a rövid felszólalásban tisztára mosni, ez egyébként távol áll tőle, csak szeretne rámutatni arra, hogy milyen iszonyatos dilemma élt a magyar honvédség vezetőiben, amikor a számukra is elfogadhatatlan náci Németország oldalán indultak háborúba, egy olyan szövetség ellen, amelynek része volt a sztálini Szovjetunió. Milyen választás állt a honvédség vezetői előtt? – tette fel a kérdést. Hogyan tudták volna ezt a dilemmát feloldani? A magyar honvédség emlékének védelmében a miniszterelnök megemlítette, hogy '44 nyarán az esztergomi páncélosok parancsnoka, Koszorús Ferenc ezredes akadályozta meg a budapesti zsidóság deportálása céljából tervezett puccsot. Alakulatával bevonult Budapestre és kiszorította a német megszállók támogatását élvező puccsistákat.

* * *

Koszorús Ferenc neve hallatán gyerekkorom Imre-napjai jutottak eszembe. Apám tiszteletére ilyenkor nagy társaság jött össze. A beszélgetést a hábo-

rús történetek uralták. Apám egykori századparancsnoka, Majthényi Imre – maga is ünnepelt – az állandó vendégek közé tartozott. Ő hozta magával az egyik Imre-napra azt a barátját, aki annak idején az esztergomi páncélosoknál századosként szolgált, s részt vett a Koszorús-féle akcióban.

A társaságból egyébként Majthényi Imre volt az egyetlen, aki a Ludovikán végzett, apám és a többiek tartalékos tisztek voltak. Nem sokkal a háború után rangjától megfosztották, a hadseregből eltávolították, s attól kezdve öntödei vasmunkásként dolgozott. Nem lázadozott a sorsa ellen, őszintén elégedettnek látszott. Többször mondta, ő sokkal jobban járt, mint azok a tisztársai, akiket az új rendszer megtartott, s később koncepciós perek áldozatai lettek. Kiegyensúlyozott, derűs emberként emlékszem rá. S úgy, mint aki irodalomból és történelemből még apámnál is tájékozottabb. Az Imre-napok állandó műsorszám volt, hogy apám felszólított, na, fiam, mondd el ezt vagy azt a verset. Akkor határoztam el, ha lesznek fiaim, soha nem kényszerítem őket ilyesmire. Minden vendég látványosan unatkozott, egyedül Imre bácsi volt az, aki, bele-beleszívva cigarettájába, figyelmesen hallgatta szavalamat. Aztán rendszerint leült mellém és kérdezzgetett. Egészen másként, mint általában a felnőttek. Úgy éreztem, őszintén érdeklik a válaszaim. S úgy felelt az én kérdéseimre, elgondolkodva és komolyan, mintha egyenlő partnerek lettünk volna. Kossuth cigarettát szívott, ugyanúgy, mint apám, de ő szípkát használt, amit apámnál sohasem láttam.

Az évek múlásával persze egyre inkább felnőttem a társasághoz. Amikor Majthényi Imre elhozta a barátját, tizennégy vagy tizenöt éves lehettem. Verset persze már rég nem kellett mondanom, s mindenki egyenrangú félnek tekintett. A vacsora után apám megkérte új vendégünket, hogy meséljen az esztergomi páncélosok legendás akciójáról. Majthényi hozzátette, hogy a tisztgyűlést se hagyja ki.

Az egész valóban úgy indult, kezdte a volt százados elgondolkodva, hogy parancsnokunk, Koszorús Ferenc vezérkari ezredes tisztgyűlést hívott össze. Aztán várt egy kicsit és csak akkor folytatta, amikor már mindenki elcsendesedett.

– *Horthy Miklós kormányzó úr elhatározta, közölte az ezredes, hogy leállítja a zsidó deportálásokat, a németek viszont a Főméltóságú úr döntését semmibe véve azonnal meg akarják kezdeni a budapesti zsidóság deportálását. Ennek végrehajtására Baky csendőralakulatokat vont össze a fővárosban, folytatta az ezredes. A főméltóságú úr a mi hadosztályunkra bízta a feladatot, hogy Bakyékát kiszorítsuk a fővárosból és megakadályozzuk a puccsot.*

Vendégünk itt tartott egy kis szünetet, kortyolt a poharából, s amikor újra megszólalt, hangja – ötven év távlatából most is itt cseng a fülemben – ünnepélyessé vált. – *Az ezredes az esküinkre hivatkozott* – mondta. – *A mindenható Istenre esküdtünk, figyelmeztetett bennünket. A volt százados oly szemlélete-*

sen idézte fel az eseményeket, hogy tizennégy évesen úgy éreztem, magam is ott vagyok a tisztgyűlésen, és hallgatom Koszorús Ferenc szavait. – *Hűséget fogadtunk hadurunknak, Magyarország törvényesen megválasztott kormányzójának. És megfogadtuk, hogy hűek leszünk Magyarország alkotmányához. Arra is megesküdtünk, folytatta az ezredes, hogy szent hazánkért minden külső és belső ellenséggel, bárki is legyen az, és ezeknél a szavaknál megrázta az öklét, vitézül szembeszállunk. Aztán elhallgatott, egyenként a szemünkbe nézett, majd így folytatta: Sajnos vannak olyanok, akik mindezt semmibe véve, egy Magyarország függetlenségét elnyomó idegen hatalom segítségével meg akarják bukztatni a magyar alkotmányt, a törvényes államrendet, és magyar állampolgárok százazreit egy idegen hatalom önkényének akarják kiszolgáltatni. Mindannyian lelkesedtünk, jelentette ki vendégünk, a hiteles tanú, és hozzátette: büszke vagyok a bajtársaimra.*

Elmondta még, hogy július 5-én éjszaka rádió kapták meg Koszorús parancsát az akció végrehajtására. És július 6-án reggel 5 órára elfoglalták a kijelölt helyeket. Baky kénytelen volt tudomásul venni, hogy veszített. Elfogadta Koszorús ultimátumát, és július 8-án délig csendőreit kivonta a fővárosból. Kétszázötvenezer budapesti zsidó pedig megmenekült a közvetlen életveszélytől.

Szép, kerek történet volt. Egyetlen hiányérzetem maradt csak. Fogalmam sem volt, ki lehetett az a Baky, de másnap apámtól ezt is megtudtam. Hogy ki volt a Baky? – kérdezett vissza, majd rögtön megadta a választ: egy sz. házi, fiam, egy sz. házi, aki kiszolgált a németeket. Aztán hozzátette: amúgy államtitkár volt a belügyben, s ő irányította a csendőrséget...

* * *

Miközben Antallt hallgatom, arra gondolok, hogy azok, akik bennünket, magyarokat utolsó csatlósnak minősítenek, vajon hallottak-e az esztergomi páncélosok hőstettéről? S, ha igen, szívesen megkérdezném tőlük, hogy a németekkel szövetséges országok közül – s most a megszállásról ne is beszéljünk – vajon melyikben került sor arra, hogy az ország első számú vezetőjének parancsára reguláris hadsereg hajtott volna végre zsidókat mentő akciót?

A miniszterelnök beszéde után az ügyet akár le is lehetett volna zárni, de a fideszesek ragaszkodtak hozzá, hogy ők is kifejtsék a véleményüket. Az ülést vezető Szűrös Mátyás megadta a szót Fodor Gábornak, aki kijelentette, a Fidesz számára Horthy rendszere éppúgy nem szolgálhat követendő példaként, mint ahogy Rákosi és Kádár rendszere sem. Szemére vetette a miniszterelnöknek, hogy nem határolódott el Kéri Kálmán szavaitól. Antall viszontválaszában megjegyezte, hogy a Rákosi-féle szalámpolitikát egyszer már megtapasztalhattuk, ezért nem vagyunk hajlandók elhatárolódni a kö-

zénk tartozóktól, különösen akkor, ha nem a párt nevében történő kinyilatkoztatásról van szó. Fodor Gábor nyilván figyelmesen olvassa a lapokat, jegyezte meg, ezért nem kerülhette el a figyelmét, hogy Kónya Imre frakcióvezető ebben a kérdésben világos nyilatkozatot tett.

Valóban, a *Magyar Hírlap* készített velem egy interjút, amelyben kijelentettem, hogy a Magyar Demokrata Fórum álláspontja egyértelmű ezekben a kérdésekben, de az is egyértelmű, hogy minden képviselőnek joga van a maga álláspontját a nyilvánosság előtt részletesen kifejtetni. Ha ezt az MDF vagy a frakció nevében teszi, akkor nekem kötelességem erre reagálnom. Itt azonban nem erről volt szó. Itt egy idős képviselőtársunk, tiszteletre méltó életúttal a háta mögött, elmondta a véleményét, amelyet személyes tapasztalatai alapján alakított ki. Nem hiszem, hogy ehhez nekem bármit is hozzá kellene fűznöm.

* * *

A parlamenti vita során egyébként a miniszterelnök nehezen tudta leplezni érzelmeit. Nem mondom, hogy indulatos volt, de látszott rajta, hogy mélyen érinti ez a kérdés. Amikor a vita lezárása után kiment az ülésteremből, felálltam és követtem.

Az ellenzék egyszerűen nem vesz tudomást a történelmi szituációról, háborgott Antall. Ha Magyarország nem lép be a háborúba, a németek nem 1944. március 19-én, hanem már jóval korábban megszállnak bennünket. Ez esetben a nyolcszázezer főt számláló zsidó közösség írmagját is kiirtották volna. Velük szemben ugyan már korábban is hoztak jogkorlátozó, elfogadhatatlan intézkedéseket, tette hozzá, de a deportálások csak a német megszállás után, Eichmannék irányítása alatt indultak meg. A háborúba való belépésre egyébként, előbb vagy utóbb, de mindenképpen sor került volna, a német nyomásnak ugyanis lehetetlen volt ellenállni, jelentette ki a miniszterelnök. Franciaország már rég kapitulált, amikor mi '41-ben beléptünk a háborúba, mondta. Az angolok is kivonultak Dunkerquenél, és Svédország is jobbnak látta átengedni a Norvégiába irányuló német hadiszállítmányokat, tette hozzá.

Néhány másodpercig szótlanként lépkedtünk egymás mellett. Éreztem, hogy valamit még mondani akar. Kálmán bácsi ezzel az „igazságos háborúval” kissé túllőtt a célon, ismerté el, amikor újra megszólalt. De a magyar honvédtisztek, tette hozzá, joggal érezték úgy, hogy amikor a kommunizmus ellen harcolnak, azzal jó ügyet szolgálnak. Egy biztos, szögezte le a miniszterelnök, a második világháborúban harcoló magyar honvédség becsületét helyre kell állítanunk.

Az egészben azt nem értem, jegyeztem meg, hogy a Fidesznek miért kellett ebbe a vitába beszállnia. Miért nem érezték, hogy ez egy olyan érzékeny

és bonyolult kérdés, amiből a legjobb kimaradniuk. És ekkor Antall egy olyan kifejezést használt, amelyhez hasonlóat addig nem hallottam tőle. Ezek a „g..ihuszárok”, mondta, egyszerűen föl se tudják fogni, hogy mit jelentett egy magyar honvédtisztnak az a dilemma, hogy az egyik oldalon ott van a náci Németország, a másikon pedig a kommunista Szovjetunió. Mindkettő elfogadhatatlan, miközben a nyugati demokráciák elzárkóznak a közeledési kísérleteinktől.

Ez a „g..ihuszárok” nagyon találó, mondom. Ezekből a fiúkból, bármilyen okosak is, hiányzik valami. Ami kimaradt belőlük valahogy, s amit nem lehet az egyetemen megtanulni. És ami az általuk megvetett öreg kiskapadákban igencsak jelen van. Kár, hogy nem hallhatták azok a képviselőink, akik úgy gondolják, hogy túlságosan jó véleménnyel vagy a fideszesekről. Úgy gondolják? – kérdez vissza Antall. Igen, felelem. Tudod, hogy én is kedvelem őket, de többek szerint keményebben kellene viszonzoznunk a támadásaikat.

– *Nagyon is jól tudom, hogy kikkel vagyunk körülveve* – jelenti ki a miniszterelnök. – *De azért van különbség az ellenzék három pártja között, és ezt érekeltni is kell velük. Amikor Horn Gyula szembejön a folyosón, örülök, ha van nálam valamilyen dosszié, mert akkor átteszem azt a jobb kezembe, a balal intek neki, s nem kell kezét fognom vele. Megengedhetem magamnak, mert a szocialistákkal soha, semmilyen körülmények között nem fogunk szövetségre lépni. Olyan helyzetet is nehezen tudok elképzelni, hogy a szabaddemokratákkal együtt kormányozzunk. Ezért aztán, ha '94-ben a koalíció nem kap többséget, potenciális partnerként csak a Fidesz jöhet szóba.*

Lehet, válaszolom, de a képviselők többségénél ez érzelmi kérdés. A Fidesszel az indulásnál sokan rokonszenveztek. Parlamenti viselkedésükkel azonban, hogy mindenképpen okosabbnak igyekeznek feltüntetni magukat, sokakban keltettek ellenszenvet. Különösen a kiskapadák érzik úgy, hogy lenézik őket, de néha a mieink is. Az pedig, hogy kivonultak a trianoni megemlékezésről, általános felháborodást keltett. Az a kivonulás nagy számú volt, jegyzi meg Antall. S nagyon gyenge az utólagos magyarázat, hogy Szabad Gyurka nem egyeztetett, teszi hozzá. Na, menj, mondja és elmosolyodik: hátha újra támad az ellenzék és meg kell védened a frakciódát. Kezet nyújt és belép a szobájába, én pedig sietek vissza az ülésterembe.

* * *

A koalíciós frakciók tartottak még egy szabadság előtti búcsúülést. Vendégként én mondtam a bevezető szöveget. Ebben visszatértem a Kéri Kálmán-ügy parlamenti vitájára. Kijelentettem, hogy a magyar történelmi múltat a három koalíciós párt hasonlóan ítéli meg. Ez az egyik eszmei alapja ennek a koalíciónak, tettem hozzá, és sok más mellett ez is megkülönböztet min-

ket a három ellenzéki párttól. Aztán a mellettem ülő Antallhoz fordultam, s megkérdeztem, megengedi-e, hogy szó szerint idézzem azt, amit a vita után a fideszesekről mondott. Antall bólintott, és én elmeséltem mindent, pontosan úgy, ahogy az elhangzott. Hogy a miniszterelnök g. ihuszároknak nevezte őket, akik nem értik ezt az egész problémát. A történet a képviselők többségénél sikert aratott. Nem így Surján Lászlónál, a KDNP elnökénél, aki felszólalásában megjegyezte: – *Tőlünk, kereszténydemokratáktól idegen a Kónya Imre által használt kifejezés, a frakcióüléseinken mi más stílusban fogalmazunk.* Majd hosszasan ecsetelte, mennyire egyetért a miniszterelnök úr álláspontjával...

* * *

Kicsit később, talán fél év múlva Surján László felhívott telefonon, hogy szívesen találkozna velem. Meglepett a közeledése. Mindig úgy éreztem, nem kedvel igazán, s én ugyanígy voltam vele. Antallt kérdeztem, szerinte mit akarhat, hiszen Surján mint pártelnök az ő partnere, nem az enyém. – *Fogalmam sincs* – felelte Antall –, *de mindenkivel le kell ülni, aki tárgyalni akar veled. Csak arra kell ügyelni, hogy te tudjál meg tőle többet, mint amenynyit ő tud meg tőled.*

* * *

Több mint húsz évvel később a Fidesz másodszor is kétharmados többséget szerez a parlamentben. Nem sokkal ezután Orbán Viktor miniszterelnök összekülönbözik kollégiumi szobatársával, a Fidesz gazdasági bázisának megteremtőjével és médiabirodalmának tulajdonosával, Simicska Lajossal.

Személyesen Simicskával egyszer sem találkoztam. Először Orbán Viktor említette a nevét, amikor '93 vége felé egy alkalommal bejött hozzám, a fehér házi irodámba, hogy megnyugtasson: a szabaddemokratákkal, a Vállalkozók Pártjával és az Agrárszövetséggel létrehozott Liberális Szövetség nem ellenünk irányul, hanem az SZDSZ-t így szeretnék távol tartani a szocialistáktól. Ekkor beszélt nekem Simicskáról, mint közülük a legokosabb emberről. – *Azt hiszed, hogy a székházbizniszt a ti embereitek találták ki?* – tette fel a kérdést, és meg is válaszolta: – *Ez Simicska ötlete volt, és a részleteket is ő dolgozta ki. A ti embereitek közül senkinek sincs annyi esze, mint az én barátomnak, Simicska Lajosnak* – tette hozzá nem titkolt büszkeséggel.

Nos, a három évtizeden át töretlen barátság és a mindkét fél számára gyümölcsöző együttműködés a Fidesz második kétharmados győzelmét követően nem sokkal, látványosan megszakadt. Mindez a nyilvánosság számára akkor válik egyértelművé, amikor a miniszterelnök bizonyos lépései után Simicska ellentámadásba megy át. Verbális ámokfutásba kezd, ennek

során kijelenti, hogy „Orbán Viktor egy geci”. A hosszú évek alatt létrehozott fideszes médiabirodalom felett a párt elnöksége kimondja az ítéletet. Hiszen Simicska a tulajdonos: kiszámíthatatlan a jövő. Egyértelművé kell tenni a hívek előtt: amit itt látnak, hallanak és olvasnak, az az ellenség hangja. Megszületik a döntés: a Fidesz politikusai nem nyilatkozhatnak a korábban baráti médiának. Surján László ekkor már régen fideszes, tartja magát a párthatározathoz.

A Lánchíd Rádió beszélgetős műsorában napról napra elhangzik, kik voltak azok a kormánypárti politikusok, akik nem tettek eleget a felkérésnek. A műsorvezető megjegyzi, a Surján Lászlóval való párbeszédét közkinccsé teszi, mert szerinte igen tanulságos. – *A képviselő úr kijelentette* – meséli –, *hogy nem nyilatkozik a Lánchíd Rádióknak, s kérdésemre, hogy miért nem, azt a meglepő választ adta, hogy azért, mert Orbán Viktor nem geci. Megkérdezem tőle, meséli a riporter, hogy kettőnk közül ezt ki állította, ön vagy én? Mire Surján: A maga gazdája. Mondom, nekem nincs gazdám, csak egy rádióműsorom, amiben szerettem volna, ha ön is nyilatkozna.*

– *Vajon miféle gondolkodása lehet ennek az embernek?* – tette fel a kérdést a riporter. – *Lehet, hogy gazda-szolga párban fogja fel a világot? És akkor ki lehet az ő gazdája?*

Én pedig megállapítom magamban: Surján László stílusa az elmúlt két évtized során mintha színesebbé vált volna. De a mindenkori miniszterelnök iránti töretlen lojalitása semmit se változott.

A média szerepe a politikai vitákban

A politikai küzdelem terepe nemcsak a parlament volt, hanem kezdettől fogva a média is, ahol a pártok között folyó csatákba újságírók és véleményformáló értelmiségiek is bekapcsolódtak. 1990-ben egyértelmű volt, hogy ezt a terepet az ellenzék uralja, de bíztam abban, hogy személyes médiakapcsolataim, amelyeket elsősorban Bálint B. András barátomnak köszönhettem, továbbra is működni fognak.

András gimnáziumi osztálytársam volt, hasonló érdeklődéssel, mint én. Irodalom, történelem, a humán tárgyak. Ő verseket írt, én meg verseket szavaltam. Jómódú polgári családból származott, apja felülvizsgáló főorvos volt a Péterfy Sándor utcai kórházban, nagyobbik bátyja reumatológus főorvos, később kórházigazgató, a kisebbik szintén sikeres ember, fogorvos. András későn jött gyerek volt, afféle művészlélek. Kicsit kilógott a családból. A biológia és a fizika nem volt az erőssége, az orvosi pálya szóba sem jöhetett. Jogi egyetemre küldték, ott irodalom és történelem a felvételi. A jogi pálya, gon-

dolták a családban, ha nem is olyan komoly, mint az orvosi, mégis doktorátust ad, s valamiféle egzisztenciát. Kedve nem volt hozzá, de azért elvégezte.

Együtt kezdtük az egyetemet, de ő másodévből megnősült, s kihagyott egy évet. Ennek köszönhetem, hogy a saját évfolyamtársaimon kívül megismerkedtem az alattam lévő évfolyammal is. Mármost azokkal, akik Andrással egy húron pendültek. Remek emberek voltak.

Amikor András befejezte az egyetemet, elment újságíró-gyakornoknak. Egy üzemi lapnál helyezkedett el, aztán a *Magyar Hírlap*, a *Magyar Nemzet*, komolyabb újságokhoz is elkerült. Rajta keresztül ismerkedtem meg a legtöbb újságíróval. Hogy megkedveltek, az több dologból fakadt. Az alap a közös italozás volt.

A legtöbb lap szerkesztősége a New York palotában, a Hungária Kávéház épületében működött. Sokszor meglátogattam itt András barátomat, s ilyenkor legtöbbször a ház melletti sörözőben, a Lucullusban vagy az Osvát utca és a Dohány utca sarkán lévő Kulacs étteremben kötöttünk ki. Söröztünk, boroztunk, beszélgettünk, megváltottuk a világot. Tucatnyi újságíróval kerültem így haveri kapcsolatba. Aztán volt két olyan eset, amivel ügyvédként vívtam ki általános elismerést újságírói körökben.

Egy alkalommal, az éjszakai órákban András becsöngetett hozzám, egy szemmel láthatóan részeg ember társaságában, akiről közölte, hogy ő a kiadó sofőrje. Kiderült, hogy András a tokaji borvidéken készített riportot, közben nem utasította el a különböző meghívásokat. A sofőr persze nem ivott, de éjszaka, amikor hazaértek, András felhívta magához, s együtt kóstolgatták az ajándékba kapott borokat. Így tartotta méltányosnak. Aztán a sofőr elindult, de néhány méter után leállították a rendőrök. Megszondázták, bevitték a kórházba s vért vettek tőle. Hányszor? – kérdeztem. Egyszer, volt a válasz. Akkor kész a védekezés, mondtam a gépkocsivezetőnek. Ha majd a rendőrségen kihallgatnak, a következőket mondod: Egész nap szőfiroztam az újságíró, a végén hazavittem, de azt mondta, várjak egy kicsit. Telt, múlt az idő, ezalatt vettem az üzletben egy liter bort, hogy majd otthon megiszom. Miután továbbra is hiába vártam, és szomjas voltam, néhány hajtásra kiittam az üveget. Közben leszaladt az újságíró, közölte, hogy otthon marad, mehetnek én is haza. Elindultam, s akkor jöttek a rendőrök.

Az érvelésünk lényege az volt, hogy amikor a rendőrök leállították a sofőrt, még nem volt ittas állapotban, mert még nem szívódhatott fel a vérben a néhány perccel azelőtt lehajtott borban lévő alkohol. Ha másodszor is vesznek vért, akkor kiderült volna, hogy az alkohol felszívódása már az első vérvételkor sem a felszálló, hanem a leszálló ágban volt, tehát az igazoltatás időpontjában a sofőr véralkoholszintje magasabb volt, mint fél óra múlva, amikor a kórházban vért vettek tőle. Mint egyik kollégám mondta egy más ügy kapcsán: alig volt némi vér az alkoholjában. Így viszont a bíróság meg-

állapította: a vád csupán azt bizonyította, hogy a sofőr ittas állapotban volt, amikor a kórházban vért vettek tőle, de azt nem, hogy akkor is, amikor a rendőrök megállították. Ezért a gépkocsivezetőt bizonyítékok hiányában felmentették, s az ügyész nem is fellebbezett.

A másik eset az volt, amikor András keveredett bajba. Lakásáról leszaladt a helyi kocsmába. Békésen iszogatót, amikor rendőrök nyomultak a helyiségbe, az ajtókat lezárták. Razzia van, mondták, s mindenkit igazoltattak. Andrásnál nem volt személyi igazolvány. Hiába mondta, hogy felmegy a lakására és hozza az igazolványát. Érvelt az emberi jogaival, mindennel, ami egy ittas értelmiségitől elvárható a nyolcvanas évek közepe táján, s ami csak arra volt alkalmas, hogy a kötelességét teljesítő hatóságot még elszántabbá tegye. András a rendőrök előállították, benyomták a kocsi, ő ellenkezett, közben összetört a szemüvege, s ütésnyomok is voltak rajta. A kor szokása szerinti megoldás: hivatalos személy elleni erőszak miatt András ellen emeltek vádat. A bírósági eljárásban szerencsére a rendőrök ellentmondásos nyilatkozatokat tettek, végül bizonyítékok hiányában a barátomat felmentették...

* * *

Jó huszonöt évvel ezután a Sláger Rádiót képviselem a Fővárosi Bíróság előtt egy perben. Az ellenfél az Országos Rádió és Televízió Testület. A bírónő nemrég vette át ezt az ügyszakot, ez az első találkozásunk. Kihirdeti az ítéletet, majd az indokolást követően a felek türelmét kéri. Aztán elmeséli, hogy a felperes ügyvédje, ez én lennék, huszonöt évvel ezelőtt, amikor ő a Budai Központi Kerületi Bíróságon volt fogalmazó, egy büntetőügyben védőként eljárva – ez volt az az ügy, amikor a barátomat védtem – olyan teljesítménnyel rukkolt elő, ami őt lenyűgözte. Hozzáteszi: ekkor határozta el, hogy végleg az igazságszolgáltatási pályán marad. És azt is, ha egyszer újra találkozik ezzel az ügyvéddel, akkor ezt el fogja neki mondani. Most megtettem, fejezte be a történetet. Milyen kár, jegyeztem meg, hogy nem akkor tetszett szólni...

* * *

A közös italozásokon s a két legendássá vált büntetőügyön kívül a foci volt az, ami népszerűségemet az újságírók körében megalapozta. A *Magyar Hírlap* sportrovatánál dolgozó „Egyfejű” alias Németh Péter szervezte a tornatermi meccseket. Beceneve onnan származott, hogy feleségét nevezte egyfejűnek, mondván, a sárkányok általában hétfejűek, és felesége ebben különbözik tőlük. Némethet a nyolcvanas évek végén párttitkárrá választották, aztán ő lett a *Magyar Hírlap* főszerkesztője.

A Független Jogász Fórum alakulása idején és azt követően is, nagyon hasznosak voltak ezek a baráti kapcsolatok. Mindaddig, amíg nem lettem a Magyar Demokrata Fórum frakcióvezetője, a sajtó kedvencének számítottam. A választások után aztán minden megváltozott...

* * *

Még 1990-ben történt, hogy Horváth Balázs belügyminiszter előállt a leleplezéssel: a kommunista titkosszolgálatok aktívan segítették Carlost, az egyik legismertebb terroristát. Nosza, az újságírók beindultak, a *Mai Nap* című lap feleségemet, a büntetőjogász képviselőt interjúvolta, vajon mi történhet, ha valakiről bebizonyosodik, hogy segítette a terroristát. Ő büntetőjogászként korrekt választ adott: ha ez a segítség konkrét terrorcselekményhez kapcsolódik és ezt bizonyítani is lehet, akkor akár halálbüntetés is kiszabható, hiszen a bűnségéd ugyanúgy büntethető, mint a tettes. Másnap a *Magyar Hírlap*ban Gádor Iván, a publicisztikai rovat vezetője *Bitóelv* címmel belső vezércikket írt, hogy kibújt a szög a zsákból, az MDF boszorkányüldözésre készül. A képviselő asszony már alig várta, hogy kimondja a szót: bitó! Az ügyben nem Gádor Iván az érdekes, hanem Németh Péter, akit felhívtam telefonon, mondván, hülyék vagytok, Péter, hiszen te ismered Katit, hogyan jelenhetett meg a lapodban ilyen gyűlölködő baromság? Hiszen valahol barátok vagyunk. – Az más – mondta a főszerkesztő. – *De politikailag ellenkező oldalon állunk. Mi, liberálisok – jelentette ki a volt párttitkár – nem tudjuk elfogadni azt, amit ti csináltok.*

* * *

R. Székely Julianna szintén a *Magyar Hírlap*ban volt vezető publicista. *Hülyegyerek* címmel írt rólam belső vezércikket. Nagyjából arról szólt, hogy itt volt ez a Kónya Imre, akit '89-ben mindannyian reménykedve néztünk. Aztán csatlakozott az MDF-hez, hatalomra kerültek, frakcióvezető lett, és szinte kifordult magából. Olvasom a cikket, s eszembe villan egy élmény.

'90 februárjában beviszem az SZDSZ ferencvárosi szervezetének irodájába frissen megjelent könyvemet, a *Győzelemre születünk...* Tölgyessy Péternek dedikált példányát. A bejáratnál megállít egy középkorú hölgy és megkérdezi; igaz-e, hogy az MDF listáján indulok a választásokon. Mondom, igen. Mi azt hittük, hogy maga velünk van, mondja csalódottan. Többször nyilatkozott úgy, mint a szabaddemokraták. Persze, válaszolom. Mindig, amikor úgy gondoltam, hogy nekik van igazuk. Csalódtam magában, rázza meg a fejét az asszony. S nem vagyok ezzel egyedül, tette hozzá.

Valószínűleg R. Székely Julianna is csalódhatott bennem, gondoltam a cikk olvastán, s feltehetően a többi balliberális újságíró. Csak kevesen tud-

ták, hogy már akkor tagja voltam a Magyar Demokrata Fórumnak, amikor '88-ban a Független Jogász Fórum létrejött. Az Ellenzéki Kerekasztal koordinátoraként egyébként is a közös ellenzéki álláspontot képviseltem. Ráadásul gyakran értettem egyet a liberálisoknak az MDF-éhez képest radikálisabb álláspontjával. Amikor pedig megszűnt ez a koordinátori szerep, ennek nem egyszer a nyilvánosság előtt is hangot adtam. Ebből sokan gondolhatták azt, hogy az általam vezetett Jogászfórummal együtt a szabaddemokraták mellett állok. Amikor pedig a többpárti politikai szintén az MDF képviselőjében megjelentem, ezt volt, aki árulásnak fogta fel. Végül is érthető, gondoltam, hogy az SZDSZ és a Fidesz iránt elkötelezett újságírók rokonszenve az ellenkezőjére fordult, mióta az övéikkel vitatkozom. A parlamentben és a sajtóban egyaránt.

Mégis rosszul esett, hogy azok, akik az általam képviselt politikai stílust és a viták során használt érvrendszert korábban agyonmagasztalták, most ugyanezt üres demagógiának, sőt, hatalmi gögnek minősítik. Akkor még nem tudtam, hogy az igazi támadások csak ezután következnek, és hogy a vezető kormánypárt frakcióvezetőjeként folyamatosan az ellenzék és az ellenzéki sajtó keresztútjában állok majd.

* * *

Valamikor '91-ben Bálint B. András barátom bejön hozzám, a Fehér Házba, s beszélgetünk a sajtóról. Azt mondja, valamit nagyon rosszul csináltok.

– *Hidd el, az újságírók nem rosszindulatúak, csak attól tartanak, hogy befolyásolni akarják őket hatalmi eszközökkel.*

– *Ne viccelj – mondom. – Hol vannak nekünk hatalmi eszközeink? Fordítva érzem. Úgy látom, hogy az újságírók kezében van a hatalom, amivel befolyásolni tudják a közvéleményt. Egyszerűen arról van szó, hogy nem azok győztek a választásokon, akiknek a többségük drukkolt. S ők úgy gondolják, annál jobb, ha minél előbb megbukunk. Ezt akarják elősegíteni.*

– *Ne felejtse el – veti közbe a barátom –, hogy a sajtónak nagy szerepe volt a kommunista rendszer megbuktatásában.*

– *Ez igaz – válaszolom. – S azt hiszik, hogy a demokráciában is eljátszathatják ezt a szerepet.*

– *Szerintem csak meg akarják őrizni a megszerzett autonómiájukat – érvel a barátom. – S nem akarják, hogy az új kormány ugyanúgy öncenzúrára kényszerítse őket, mint a kommunisták.*

– *Mi nem kényszerítjük őket semmire – válaszolom. – Ha akarnánk, se tudnánk – teszem hozzá. – Szerintem ők alkalmaznak magukkal szemben öncenzúrát.*

– *Öncenzúrát?*

– Igen – bólintok. – *Ha néha eszükbe jut egy kormánypárti gondolat, mondom, akkor rögtön kicenzúrázzák magukból.*

Közben Csurka is betoppan, s elbeszélget Andrással. Ismerték egymást korábbról. Később mégis megkérdezi tőlem, mit akarsz ezekkel a liberális újságírókkal? András igazi kereszténydemokrata, jelentem ki, s amellettsze liberális is. De mi a baj vele? Csurka rám néz és annyit mond: megbízhatatlan. Nekem nem, válaszolom. És jobban ismerem, teszem hozzá, mint te.

* * *

Egy másik alkalommal András némileg italos állapotban látogatott meg a Fehér Házban. Mennem kellett a parlamentbe, ezért kértem, feküdjön le, pihenjen, amíg visszajövök. Paróczai Gabi volt az ügyeletes titkárnő, disztíngvált ötvenes úriasszony. Ő mesélte utóbb a történeteket.

András néhány óra múlva felébredt, és alsónadrágban jött ki a titkárságra. Szegény Paróczai Gabit az infarktus kerülgette. Mi lesz, ha valaki betoppan, s itt találják őt a frakcióvezető titkárságán egy félmeztelen ember társaságában? András szerencsére hallgatott rá, és nem lett botrány. Mert szeretettel beszéltél vele, mondtam, amikor néhány óra múlva visszajöttem, s felidéztem egy régi történetet. Csak vázlatosan, hiszen vagy húsz éven át legközelebbi munkatársamként életem minden mozzanatával tisztában volt.

* * *

Vagy tíz évvel azelőtt, egy hétköznapi, a kora délutáni órákban összefutottunk Andrással a Keleti pályaudvar előtti téren. A Kilencek néven ismert költői csoport egyetlen hölgytagja, Mezey Katalin volt velem. András kialvatlan volt és nagyon szomorú. Ha szerettek, mondta, megfogjátok a kezem. Majd leguggolunk mind a hárman, mondta nagyon megfontoltan, s körtáncot járunk a téren. Megtettük, mert valóban szerettük. Az emberek megütközve néztek, de ő megnyugodott. Aggódva követtük a tekintetünkkel. A lépcső tetejéről visszafordult, intett a kezével, s meglelégedéssel bólintott.

Bálint B. András, a barátom velem egykorú volt. Ötvenévesen hagyott itt bennünket. „Jó ember volt, vagyis védtelen, sérülékeny, sebezhető és önszebő”, ahogy idősebbik bátyja, Bálint Géza emlékezett róla, tíz évvel a halála után.

* * *

Kezdetben meglepődtem, hogy azok a sajtóorgánumok, amelyek a választások előtti hónapokban már a rendszerváltozás oldalára álltak, milyen vehemenciával kezdték támadni, hitelteleníteni a parlamentet, s vele az emberek

számára amúgy is szokatlan parlamentáris rendszert. Később beláttam, hogy a legtöbb esetben ez is a kormánypártok elleni politikai harcok egyik eszköze. A demokratikus intézmények hiteltelenítése ugyanis elsősorban az azokat működtető kormányzó koalíció hitelvesztéséhez vezet.

A képviselők első dolga volt, hogy saját fizetésükről szavazzanak, írták le a „független” újságírók, „független” lapjaikban. Egyébként az se lett volna csoda, ha így történik, hiszen kevesen vannak, akik úgy kezdenek dolgozni, hogy nem tudják, mennyit kapnak a munkájukért. Ez a parlament viszont olyannyira nem a saját érdekeit nézte, hogy csak a 28. és a 29. törvényében rendelkezett a képviselők jogállásáról, többek között javadalmazásukról. A képviselői alapidíj pedig 32 ezer forint volt, s az egész ciklus alatt – az elszabadult infláció ellenére – nem változott. Megjegyzem, hogy a miniszterek illetménye a képviselői alapidíj szorzataként lett megállapítva, így a kormány tagjai saját minisztériumukban ritkán kerültek be a tíz legjobban javadalmazott tisztviselő közé.

* * *

A konzervatív politikusokat nőügyekkel, a liberálisokat és a baloldaliakat pénzügyekkel szokták megbuktatni, nekünk pedig, akik konzervatívok és liberálisok is vagyunk, mindkettőre egyformán vigyáznunk kell, jegyezte meg Antall nem is egy alkalommal, holott ebben a kérdésben biztosan tévedett. A politikusok nőügyeivel kapcsolatban az emberek nálunk megértőbbek, mint másutt, s ezzel a sajtó nagyon is tisztában volt. Kormánypárti politikusok nőügyeiről valószínűleg ezért nem lehetett olvasni, annál inkább anyagi visszaélésekről vagy legalábbis gyanús meggazdagodásokról. Ezeket a híreszteléseket ugyan soha, senki sem bizonyította, de az emberek szívesen elhitték, hogy hatalmi pozíciójukat és kapcsolataikat a politikusok leginkább anyagi gyarapodásuk érdekében használják fel.

* * *

Nem sokkal a kormányalakítás után a televízió vasárnap esti hírmagazinja készített velem egy hosszabb interjút, amit a lakásomban vettek fel. Nővérem mesélte, hogy a Sportkórházban az asszisztensnője hétfőn reggel a következőkkel fogadta: Láttam tegnap a televízióban, hogy a testvére milyen szép lakást kapott az Antalltól. Az asszisztensnő többször is járt már nálunk, mégis, hitte is, meg nem is, hogy ez ugyanaz a lakás. Tényleg? – kérdezte csodálkozva. Pedig itt az osztályon mindenki azt mondja, magyarázta, hogy a miniszterelnök adta neki azt a lakást.

A gyanakvás légköre a romlatlan falvakat sem kímélte. Feleségem öcsce továbbra is Fertőbozon élt, ahol a nővérel együtt felnevelkedett. Egy

vele egykorú falubelije kérdezte tőle '90-ben, vajon igaz-e, amit az emberek beszélnek, hogy a Kati az Antallnak a lánya? Ne viccelj, felelte a sógorom, akkor én vagyok a fia? Tényleg, ismerte el a barátja. Csak mert a kollégáim Sopronban azt állítják, magyarázta, hogy a Kati azért lett képviselő, mert az Antallnak a lánya.

* * *

Elsősorban a bulvárlapok voltak tele olyan hírekkel, hogy ez vagy az a politikus miféle hasznot húzott a politikából. Miután a legnagyobb kormány-párt frakcióvezetőjeként azonnal a politikai harcok középpontjába kerültem, nem volt meglepő, hogy ilyen alaptalan hírek rólam is gyakorta megjelentek. Időről időre olvashattam, hogy melyik jól menő állami vállalatot szereztem meg fillérékért, a Graboplasttól, a Gardéniáig. Egy alkalommal megjegyeztem Boross Péter belügyminiszternek, az mind semmi, amit a lapokban lehet olvasni, hogy a tied a Balaton-felvidék szállodáinak többsége. Az enyém viszont – tegnap jelent meg az újságban – a lillafüredi Palotaszálló...

* * *

Az olvasók fogékonyak voltak az álhírekre. És a suttogó propaganda felerősítette az újságcikkek által sugalmazott képet a harácsoló politikusról. Az egyik barátom mesélte, hogy egy társaságban valaki szenzációként mesélte, hogy a Kónya építkezik a Kakukk-hegyen, épp a mellette lévő telken. A barátom közbeszólt, mondván, ne viccelj, Kónya Imre tíz éve költözött be egy Gellért-hegyi társasházba, és eszébe se jut, hogy építkezzen. Rendszeresen összejárnak, tette hozzá, mindent tudok róla. Ne beszélj butaságot, tromfolta le a másik, a mellettem lévő telken folyik az építkezés, naponta jönnek a hatalmas betonszállító autók, legalább ötszáz négyzetméteres házat épít, az alapozása már el is készült. A barátom hiába állította, hogy erről szó sincs, és hiába tudták, hogy közeli barátomról volt szó, a társaság annak az embernek hitt, akinek a sztorija összhangban volt a kormánypárti politikusokról a sajtóban festett torz képpel.

* * *

A *Psztt!* magazinban, az egyik legalantasabb bulvárújságban, belügyministerségem idején megjelent egy oknyomozó riportnak álcázott rágalom. A tudósító krimiszerű stílusban számolt be arról, hogyan próbált utánajárni a hírnek, hogy feleségemmel ketten potom ötmillió forintért privatizáltuk a győri Gardénia textilüzemet. A cégnél szívesen adtak tájékoztatást minden-

ről, de amikor a Kónya-Kutrucz házaspárra rákérdezett a tudósító, azonnal lecsapták a telefont. Ezek után a lap megállapítja, úgy látszik, megint át vagyunk verve. Kónya Imre, miután kinevezték belügyminiszternek, meghirdette a gazdasági bűnözés elleni harcot, miközben a feleségével együtt lerakja a „K. und K.-birodalom” alapjait.

Úgy gondoltam, ez a rágalom túlmegy minden határon. Ezért pert indítottam a bulvármagazin ellen, amelyben személyiségi jogaim megsértése miatt egymillió forint nem vagyoni kár megtérítésére kértem kötelezni a lap kiadóját. A bíróság végül ötvenezer forintba becsülte azt a kárt, amit a lap a rágalomnak bizonyult állítással okozott. Miután így kilencszázötvenezer forint erejéig pervesztes lettem, a perkoltséget nekem kellett kifizetnem, a huzugság pedig továbbra is megmaradt az emberek agyában...

* * *

Már ellenzékben voltunk, amikor Lovász József barátom megismerkedett az autópálya-építésben érdekelt osztrák cég magyarországi vezérigazgatójával, aki éppen építkezett. Egy vendégség alkalmával a vezérigazgató felesége hosszasan ecsetelte, hogy milyen függönyt képzelt el az új lakásban, és hogy szerinte a Gardéniában legyárthatnák ezt az anyagot. Hálás lenne, mondta, ha Lovász ebben segítene neki, és hozzátette, hogy szerinte a Gardénia is jól járna, mert ezzel a függönnyel a nemzetközi piacon is komoly sikert aratna. Ez lehet, hagyta rá Lovász, de fogalmam sincs, mit tudnék ebben segíteni. De hiszen a volt belügyminiszter a barátja, s mindenki tudja, hogy az övé a Gardénia, méltatlankodott a hölgy. Szegény Lovász hiába bizonygatta, hogy semmi közöm a Gardéniához, a vezérigazgató felesége megharagudott rá, mert azt hitte, csak azért mondja, mert nem akar neki segíteni.

* * *

Az 1994-es választási kampányban az ellenzéki pártok kiválóan fel tudták használni a hatalmukkal visszaélő, kapzsi kormánypárti politikusokról kialakított torz képet. Lépten-nyomon hangoztatták, hogy a privatizáció tele volt korrupcióval és ezek a visszaélések a kormánypárti politikusokhoz kötődnek.

A Horn-kormány által elrendelt vizsgálat azonban eredmény nélkül zárult. Valószínűleg nem azért, mert ne lettek volna visszaélések, inkább azért, mert a szálak nem a volt kormánypárti politikusokhoz vezettek, hanem sokkal inkább azokhoz a körökhöz, amelyek közel álltak a vizsgálat elrendelőihez...

* * *

A választási vereség után érkezettnek láttam az időt, hogy megpróbáljam korrigálni a rólam kialakított torz képet. Úgy véltem, immár nem vagyunk kormányon, nem én vagyok az első számú közellenség, talán van esélyem egy méltányosabb elbánásra. Az összes rádiónak, televízióknak és a nagyobb sajtótermékeknek, ideértve a megyei lapokat is, több mint negyven címre elküldtem egy levelet. Ebben leírtam, hogy a bulvárlapokban megjelent álhírekkel nem kívántam kormányzati pozícióból vitába szállni, mert úgy véltem, hogy ezzel lovat adok azok alá; akik az MDF-et a sajtó befolyásolási szándékával vádolják.

Most azonban, hogy immár ellenzékbe kerültünk, szeretném, ha a közvélemény, a sajtó segítségével megismerné az igazságot. Azt, hogy a négy év alatt nem vettem részt semmiféle privatizációban, nem kaptam kárpótlási jegyet, a képviselői és a miniszteri tiszteletdíjon kívül nem volt más jövedelem, vagyonom pedig a négy év alatt nem gyarapodott, hanem csökkent. A leírtak alátámasztására elküldtem az 1990-es és az 1994-es választások után a parlamenthez benyújtott vagyonnyilatkozatom másolatát.

Ha meg is jelent valami az egyes lapokban, az legfeljebb egy rövidke hír volt arról, hogy nyilvánosságra hoztam a vagyonbevallásomat. Kivétel volt a *Kurír*, amely négy éven át amúgy élen járt a kormánypárti politikusok „rongálásában”. A lap másnapi számában *Kónya mindent bevallott* cím alatt az első oldalon foglalkozott az ügygel. Az olvasók zömének emlékezetében aligha az érdektelen szöveg maradt meg a cikkből, sokkal inkább a szenzációhajhász cím, a maga sugallatával. A közvéleményben mélyen bevésődött az a kép, amit az MDF-s politikusokról a sajtó az első ciklusban festett. És a velünk szemben álló újságok – legalábbis addig, ameddig politikai tényezőknek számítottunk – ezt a képet újra meg újra felelevenítették, illetve felhasználták ellenünk az immár ellenkező felállás mellett tovább folytatódó politikai küzdelemben.

* * *

Valamikor '95 táján a *Magyar Nemzetben* megjelent egy fényképpel illusztrált cikk Horn Gyula miniszterelnök épülő villájáról. A cikkből megtudhattuk, hogy a Postabank cége a kivitelező, és a miniszterelnök 13. kerületi lakását szintén a Postabank vásárolta meg. Válaszul a *Népszava* volt kormánypárti politikusok lakóhelyéről közölt néhány fotót. Természetesen én se maradhattam ki a sorból. Alulról vették le azt a tizenegy lakásos társasházat, amelynek egyik, mellesleg a képen nem is látható lakásában laktam, háttérben a Hegedűs-villa hatalmas bástyája, úgy, mint ha az is az épülethez tartozna. Az aláírás pedig: „*Kónya Imre gellérthegyi luxuslakása*”.

A Jeszenszky-ügy

Az első hónapokban a parlamenti ellenzék és a sajtó vele rokonszenvező túlnyomó többsége a kormány elleni támadásait ideológiai ügyekre összpontosította. Antall József tizenötmillió magyarral kapcsolatos kijelentése és Kéri Kálmánnak a honvédség második világháborús szerepére vonatkozó parlamenti felszólalása nyomán kibontakozott vita után az első látványos botrány Jeszenszky Géza külügyminiszternek a *Magyar Nemzetben* közzétett levele nyomán pattant ki. Jeszenszky lelkes híve volt a sajtószabadságnak, amelyet személyesen is megtapasztalt, amikor a '80-as években vendégtanárként az Egyesült Államokban tartózkodott, és maga is rendszeresen publikált a *Nyugati Magyarország* című lapban. Lehet, ezért sem működött önvédelmi reflexe, amikor a *Magyar Nemzet* főszerkesztője megkérte, hogy a lap privatizációjával kapcsolatban Bodor Pálnak írt személyes hangú, de kendőzetlen politikai állásfoglalást is tartalmazó magánlevelét közöljék.

A Diurnus néven publikáló Bodor Pál, az Erdélyből áttelepült, korábban baloldali, később balliberális újságíró Jeszenszky jó ismerőse volt. Bodornak koránál, tekintélyénél fogva jelentős volt a befolyása a többi munkatársra, és nemcsak azokra, akik enélkül is az ellenzékkel szimpatizáltak.

A magyar sajtó jelentős részét, a korábban az állampárti saját kiadóvállalat tulajdonában lévő megyei lapokat az utolsó pillanatban, a spontán privatizáció keretében átjátszották elsősorban a jobboldaliként számon tartott nyugatnémet Springer konszernnek. A lapok élén szinte mindenütt a Kádár-rendszerre szocializált szerkesztőségvezetők maradtak meg, vagy ilyenek kerültek vezető pozíciókba, így ezek az orgánumok kisebbrészt az utódpartot támogatták, jobbra viszont a szabaddemokratákhoz álltak.

A kormány tehát úgy kezdte meg működését, hogy a többségében ellenzéki beállítottságú vidéki sajtó mellett a központi lapok jó része is a baloldali-liberális vonalhoz tartozott. A négy országos napilap közül a *Magyar Hírlap*nál és a *Népszavánál* is a szerkesztőségek beállítottságát illetően hasonló volt a helyzet, mint a *Népszabadságnál* és a megyei lapoknál. Ezeket ráadásul baloldali kötődésű sajtóvállalkozók privatizálták, a *Magyar Hírlapot* az angol Maxwell, a *Népszavát* az Egyesült Államokból hazatelepült Fenyő János által alapított Vico.

A kormány ilyen körülmények között azt szerette volna elérni, hogy a központi lapok közül a *Magyar Nemzet* – ez a rendszerváltásban kiemelkedő szerepet játszó, 1989-ben az ellenzék talán legfőbb fórumaként működő, hivatalosan a lapot 1938-ban alapító Pethő Sándor mérsékelt konzervatív szemléletét valló orgánum – a privatizáció után ne az ellenzéki sajtótáborhoz csatlakozzon. A tét tehát a kormány számára az volt, hogy a privatizáció után milyen irányban megy tovább a *Magyar Nemzet*: folytatja-e a háború

előtti lap mérsékelt konzervatív hagyományait, vagy hasonló szellemiséget képvisel majd, mint a *Népszabadság*, a többi központi lap és a megyei napilapok?

A *Nemzet* esetében két privatizátor jöhetett számításba, egy baloldali svéd sajtókonzern és egy jobboldali francia. A kormány mindkét jelöltről tájékozódott, s a francia cégben látott nagyobb garanciát arra, hogy legalább ez a lap ne olvadjon be a baloldali sajtóbirodalomba. A szerkesztőség viszont a svédek mellett tört lándzsát, miközben hangoztatta, hogy vállalja a Magyar Nemzet hagyományos értékrendjét, a kormány beavatkozását és a franciák támogatását viszont a sajtószabadság sérelmének tekinti.

Ilyen helyzetben írta még Jeszenszky Géza Diurnusnak címzett levelét. Ebben kifejtette, hogy szerinte miért nem lenne összhangban a *Magyar Nemzet* hagyományos szellemiségével, ha a baloldali svéd sajtóholding szerezné meg a tulajdonjogát. Hivatkozott a lap 1938-ban közölt vezércikkére, miután a jelenlegi szerkesztőség úgy nyilatkozott, hogy azt irányadónak tekinti. Kijelentette: nagy megnyugvás számára, hogy az abban foglalt „európaiságot, nemzeti elkötelezettséget, szociális érzékenységet, szabadelvű demokratizmust és a kereszt által képviselt ember központú moralitást a mai szerkesztőség is vállalja”. Aztán hozzátette, hogy a parlamenti pártok közül ezeket az értékeket összességében csak a koalíciós pártok vállalják.

A parlament szeptember 11-ei ülésén Bossányi Katalin szocialista képviselő, a *Népszabadság* újságírója interpellációt intéz a külügyminiszterhez a *Magyar Nemzet*ben megjelent levélre hivatkozással. Válaszában Jeszenszky az 1938-as programra hivatkozva felteszi a kérdést, vajon melyik ellenzéki párt vallja magát a magyar hivatásgondolat vagy a keresztény eszmeiség követőjének? De ha valaki tényleg ezen a talajon áll, teszi hozzá, az mit keres az ateisták és marxisták, a közelmúltban ezekre az eszmékre felelszük és a társadalomra rákényszerítők között? Itt kellene megállni, gondolom, de Jeszenszky sajnos leírta a szövegét, azt olvassa fel, s nem figyel az ellenzéki reakciókra. „A kormánykoalíció pártjai – jelenti ki – hitelesebben képviselik a nyugati civilizációt, a nemrég még lekicsinylően polgárinak nevezett demokrácia, a radikalizmussal és a szocializmussal egyaránt szemben álló szabadelvű politikai eszmék és a magyarság iránti elkötelezettséget, mint a tisztelt ellenzék sok tagja.” Ennek hallatán az SZDSZ és a Fidesz képviselői pfujozás, hangzavar kíséretében kivonulnak az ülésteremből. A szocialisták néhány képviselője is velük tart.

A három ellenzéki párt közös sajtótájékoztatóján elképesztő minősítések hangzanak el. Talán még a szocialista Vitányi Iván az, aki társainál némileg visszafogottabban fogalmaz. Orbán Viktor azt állítja, hogy a tavaszi választási kampányban az MDF lezsírozta és lekommunistázta ellenfeleit. Ennek

azonban egyszer s mindenkorra vége, jelenti ki határozottan, ezt még egyszer nem engedheti meg magának az MDF. Tölgyessy szerint Jeszenszky Géza felszólalása Gömbös Gyula időszakát idézte fel.

Amikor tájékoztatást kapok a sajtótájékoztatón elhangzottakról, alig akarom elhinni. Tölgyessy pontosan ismeri Jeszenszky liberális nézeteit. Tudnia kell, hogy a külügyminiszterrel nemhogy Gömbös, de a Horthy-korszak pozitívabb időszakai is mennyire távol állnak.

Késő délután bejön az ülésterembe Antall egyik munkatársa és kéri, menjek át a miniszterelnökhöz. Antall leültet, kávéval kínál, s megkérdezi, olvastam-e a Beszélőben Tamás Gazsi cikkét?

– Azt, amiben a külpolitikát támadja? – kérdezek vissza.

– Azt – bólint Antall. – *Erről szól a Géza körüli botrány is* – jelenti ki határozottan. – *Az ellenzék tisztában van azzal, hogy a külpolitikánk sikeres, ezért célba veszi a minisztert. A sajtótájékoztatón már a lemondását követelték.*

– *Hallottam* – mondom –, *és erre szolgált ürügyül, hogy Géza beszállt a Magyar Nemzet körüli vitába.*

Óvatosan fogalmazok, hiszen mégiscsak a miniszterelnök kedvenc unokahúgának férjéről van szó. De Antall kimondja, amit én is gondolok. Egy külügyminiszternek nem szabad belpolitikai vitába keverednie, emeli fel a hangját. Nem az ő dolga, hogy az ellenzéki pártokat minősítse. Egyetértően bólogatok, mire így folytatja: az SZDSZ és a Fidesz magatartása persze eleve álságos. Ők folyamatosan sértegetnek bennünket, de ha valaki őket bírálja, azonnal vérig sértődnek. Szerintem pedig, teszi hozzá, akinek rinocéroszbőre van, annak ne legyen mimózaelke. Ez jól hangzik, nevetem el magam, a miniszterelnök pedig rátér a tárgyra. A lényeg az, mondja, hogy az ellenzék nem elégszik meg a kivonulással és a sajtótájékoztatóval, hanem tovább üti a vasat. A televízió esti műsorába behívták a külügyminisztert és a három ellenzéki párt egy-egy képviselőjét. Mondtam Gézának, hogy a három az egyben arány nem korrekt, ragaszkodjon hozzá, hogy te is ott legyél. Ezt elfogadták. Nem örülök a feladatnak, mondom, de természetesen vállalom. Rendben, bólint a miniszterelnök. – *A fontos az, hogy Gézát minél kevesebbet hagyj beszélni. Külföldön egyébként* – mondja rövid gondolkodás után –, *Géza nagyszerűen teljesít. A problémák akkor kezdődnek, amikor elindul hazafelé, és átlépi a magyar határt.*

Amúgy Antall-lal szemben én úgy vélem, hogy Jeszenszky levelének politikai botrányra dagasztása elsősorban nem a kormány sikeres külpolitikája ellen irányul. Az elsődleges cél a *Magyar Nemzet* feletti irányítás megszerzése, s ezzel az ellenzék médiahegemoniájának kiteljesítése. S mellel kevesebb mint három hét van hátra az önkormányzati választásokig...

* * *

Ezeket a sorokat 2011 decemberében írom. A kétharmados többséggel kormányzó Fidesz tegnap vette el az egyetlen ellenzéki rádió, a Klubrádió frekvenciáját, formálisan jogszerű eszközökkel, bár a bírósági út még rendelkezésre áll. A balliberális értelmiség fel van háborodva. Mellesleg én is, mert nem hiszem, hogy mindent el kéne tiporni, amivel nem értünk egyet. De azért eszembe jut, hogy annak idején ők sem elégedtek meg a meggyőző médiafölényükkel. A totális győzelemre törekedtek, s a Magyar Nemzetet is be akarták kebelezní. Szégyellem, de érzek némi elégtételt. Azok kerültek hatalomra, akik tőlük tanulták a módszereket. Közjogilag megerősített olyan hatalomra, amelyet az akkori ellenzék informális eszközökkel csaknem ugyanilyen hatékonysággal gyakorolt.

A Klubrádió elnémítása ellen a lehangosabban az MSZP tiltakozik. Némileg hitelesebb lenne a fellépésük, ha kormányzásuk utolsó pillanataiban a fideszesekkel összefogva nem vették volna el a Sláger Rádió frekvenciáját...

* * *

Az esti televíziós vitában természetesen győzött a túlerő. Antall másnap mégis gratulált, mondván, úgy látta, hogy döntetlenre hoztam a mérkőzést. Szerintem nem gondolta komolyan, csak honorálni akarta a lojalitásomat.

A Jeszenszky Géza személye elleni támadás másnap is folytatódott. A szomorú az volt, hogy ebbe a pártpolitikai játszmába a köztársasági elnök is beszállt. A parlamenti botrányt követő napon sajtóbeszélgetésen reagált a történetekre. Az ellenzék kivonulása része a parlamentarizmusnak, mondta. Ugyanakkor Jeszenszky Gézát semmi nem kötelezi arra, hogy lemondjon. Mindenesetre végig kell gondolnia, tette hozzá, hogy ezek után alkalmas-e a konszenzusos külpolitika képviseletére.

Ugyanezen a napon a miniszterelnök is nyilatkozik az MTI-nek és a Magyar Televíziónak, majd másnap válaszol az SZDSZ pártelnöke és frakcióvezetője, Kis János és Tölgyessy Péter levelére. A szabaddemokrata vezetők felháborodásukat fejezték ki a külügyminiszter általuk kirekesztőnek minősített nyilatkozatára, és Jeszenszky menesztését követelték.

Antall levele udvarias, de határozott. Egyértelműen kijelenti, hogy sem a külügyminisztert, sem kormányának más tagját nem kívánja leváltani. A levélírók által említett külpolitikai konszenzussal kapcsolatban utal Tamás Gáspár Miklós cikkére, amelyben az SZDSZ-es képviselő olyan hamis állításokkal és „a szellemi gimnasztika olyan alacsony teljesítményét nyújtva” támadta a kormány külpolitikáját, hogy nehéz konszenzusról beszélni. Hozzáteszi, nem tud arról, hogy a konszenzusos külpolitika feltétele egy ellenzéknek tetsző külügyminiszter lenne. Sajnálatosnak tartja, hogy az interpellációra adott választ a levélírók pártjukra nézve sértőnek találták.

Megemlíti, hogy azért tartja meglepőnek ezt a „mimózaérzékenységet”, mert éppen az SZDSZ és más ellenzéki pártok jártak az élen abban, hogy nacionalistának, antiszemitának, provinciálisnak minősítsék a koalíció vezető pártját.

A „mimóza” mellől kimaradt ugyan a „rinocéroszbőr”, gondolom magamban, miközben olvasom a levelet, de Antall azért elég kemény volt. Mindazonáltal a határozott hangvételű levél végén is megismétli, hogy örömmel vennénk, ha a kormánykoalíció a fő kérdésekben együttműködhetne az ellenzéki pártokkal. Ez rajtunk nem fog múlni, teszi hozzá, továbbra is készen állunk erre.

Amikor Antall levele megjelent az Országos Sajtószolgálatnál, úgy véltem, ezt a csatát, ha nem is fölényesen, de megnyertük. Hiszen Jeszenszkynek alapján véve igaza volt, elkövetett némi ügyetlenséget, de ezt Antall elegáns, udvarias, de határozott levele helyretette. Ma már tudom, hogy abban az ellenszélben, amelyben 1990 és '94 között politizáltunk, a közvélemény szemében egyetlen csatát sem tudtunk megnyerni...

* * *

Az 1998-as választások előtt a legnézettebb kereskedelmi televízió, a tv2 készített egy beszélgetős műsorsorozatot a '89-'90-es politikai eseményekről, az akkori főszereplőkkel. Minden beszélgetés előtt bejátszottak egy húszperces archív anyagot, amelynek kópiáját a beszélgetés résztvevői előre megkapták.

Az egyik alkalommal az archív anyagban szerepelt egy néhány perces rész Jeszenszky Géza interpellációs válaszából. Éppen az, amelyben a külügyminiszter kifejtette, hogy a koalíciós pártok hitelesebben képviselik a nemzeti liberális elveket, mint az ellenzék egyes pártjai. Orbán Viktor, aki velem együtt résztvevője volt a beszélgetésnek, szokása szerint az utolsó pillanatban, a kezdés előtt néhány perccel érkezett. Köszönt, körülnézett és azonnal hozám lépett. – *Te* – mondta –, *most, hogy megnéztem a felvételt, rájöttem, hogy a Gézának mennyire igaza volt akkor!* – *Remek* – mondom. – *Itt a kiváló alkalom, hogy ezt nyilvánosan is elismételd.* – *Ha bolond lennék* – rázta meg a fejét a Fidesz elnöke, aki a választások után Magyarország miniszterelnöke lett.

Andrásfalvy Bertalan mint a „klerikális reakció” képviselője

Jeszenszky mellett az ellenzék másik kedvenc célpontja Andrásfalvy Bertalan volt. A művelődési és közoktatási miniszter eleve szálla volt az ellenzék szemében, hiszen hivatalba lépése után deklarálta, hogy az előző évtizedekben

elnyomott népi kultúra és szellemiség rehabilitálására fog törekedni. Emellett kétségtelen, hogy a médiában kevésbé tudott szerepelni, mint elődje, Glatz Ferenc. Aki ráadásul olyan illúziót kergetett, és ezt széles körben hirdette is, hogy pártállami múltja dacára az Antall-kormány minisztere lesz.

De lehetett volna Andrásfalvy a legnagyyszerűbb kommunikátor, esélye akkor is a nullával volt egyenlő, hiszen olyan területen működött, amely a legnagyobb ellenzéki pártnak ideológiai szempontból kiemelten fontos volt. Mindazonáltal az is igaz, hogy Andrásfalvy volt a kormány egyik leggyengébb pontja. Szinte be volt oltva politika ellen.

Emellett minisztériuma irányításában sem jeleskedett. Ráadásul Csoóriéknak „rátették” Timkó Ivánt, akiben a miniszter vakon megbízott, de akit mindenki politikai komisszárnak tekintett. Aztán ott volt a túlmozgásos – újságírói körökben Rapid becenévvel illetett – Fekete György budai MDF-es, aki helyettes államtitkárként elég szép perpatvart kavart maga körül. Nem vitás, jól jött volna egy olyan politikai államtitkár, aki a parlamentben kivédi az ellenzék támadásait, a minisztériumban pedig rendet és békét teremt.

Antall behívott és ecsetelte a helyzetet. Aztán kerek perec kijelentette: Egyszerűen szükségem lenne a feleségre. Nekem is Jóska, válaszoltam, s ezzel le is zártuk a témát. Azért is adhattam ilyen kategorikus választ, mert pontosan tudtam, hogy a feleségem nem vágyik semmiféle kormányzati pozícióra.

Andrásfalvynak az első konfliktust a hitoktatás kérdésében kellett megoldania. Nem könnyű feladat, hiszen itt a sajtó által támogatott szabaddemokraták maguk mögött tudhatták a Kádár-rendszerben felnevelkedett társadalom vallástalan többségét, amellyel könnyű volt elhitetni, hogy a kormány a vallásoktatás bevezetésével a szabadságukban akarja őket korlátozni. Jellemző az erőviszonyokra, hogy az SZDSZ által generált nyomás hatására a kormány visszalépett az egyházakkal közösen kialakított eredeti álláspontjától.

Az Andrásfalvy lejárására irányuló, a koalícióval szembeni ideológiai harc részét képező ellenzéki aktivitásnak klasszikus példája mindaz, ami a miniszternek a világnézeti semlegességgel kapcsolatos nyilatkozata nyomán történt.

Sasvári Szilárd fideszes képviselő interpellációjában felelősségre vonja a minisztert, hogy az oktatási törvény koncepciójából kimaradt a világnézeti semlegesség követelménye. Andrásfalvy válaszában rámutat arra, hogy világnézeti semlegesség nincs, hiszen mint mindenkinek, a tanárnak is van világnézete. A kormány ennek tudatában a különböző világnézetek szabadságát tartja kívánatosnak az iskolákban. Kifejti, hogy az alkotmány mindenki számára biztosítja a lelkiismereti szabadságot, ami azt is jelenti, hogy mindenki szabadon választja meg a világnézetét. Alkotmányellenesen az jár el, aki másokra akarja kényszeríteni saját világnézetét, de az is, teszi hoz-

zá, aki kigúnyolja mások meggyőződését. És ez a különbség közöttünk, jelenti ki. Megjegyezi, hogy amikor a kereszténydemokraták oldaláról vallásos megnyilvánulás hangzik el, a mögötte ülő frakcióvezető, mondja, s ujjával a háta mögé, Orbán Viktor felé mutat, gúnyolódva kiadja a vezényszót, hogy „Imához!”, vagy hogy „Énekeljük el a Himnusz!”. A becsületükre oly érzékeny fideszes képviselők mindezt sem akkor, sem később nem cáfolták. Csak a pontosság kedvéért említem, hogy az egyik volt MDF-es képviselő, aki hamar szakított velünk, s a ciklus hátralévő részét a Fidesz-frakció mellett ülő függetlenek között töltötte, azt állítja, hogy „Térdre! Imához!” volt az orbáni jelszó.

* * *

Egy évvel később, II. János Pál pápa magyarországi látogatása elleni tiltakozásul, gyűlölködő hangvételű különszámot jelentet meg a Fidesz hetilapja, a *Magyar Narancs*. A vezércikk címe: *Cápalátogatás*. A gúnyos megfogalmazás önmagáért beszél: „*Kis golyóálló műanyag autókában érkezik a megváltás. Kicsit sokba fog kerülni, de biztosan megéri... Aki nem gondolja, hogy jobb lesz neki, ha alumínium pápafejre akasztja kulcsait... 5 napig ne vegyen újságot, ne nézzon televíziót, ne hallgasson rádiót, ne menjen utcára, csukja magára az ajtót és reménykedjen, hogy nem harap ki belőle túl sokat a spirituális terror cápája.*” Eörsi Istvánnak a pápát gúnyoló verse elképeszt, az obszcén karikatúrák felháborítanak. *S nem csupán mint hívő katolikust. Sokkal inkább mint liberálisan gondolkodó embert, akinek elfogadhatatlan mások hitének, meggyőződésének kigúnyolása.* Egyszerűen nem értem, ideológiai elvakultságukban hogyan jutottak idáig ezek az emberek. Ha már nem tisztelik mások hitét és meggyőződését, hogyan képesek ilyen alpári módon pellengérre állítani a kelet-európai rendszerváltozás előfutárát és kiemelkedő személyiségét? És főleg, hogyan fogadják el mindezt szó nélkül a Fidesz vezetői, akiket, úgy érzem, a kerekasztalnál elég jól megismertem? Orbán, Kövér és Fodor?! Olvasom a gyűlölködő lapot, és arra gondolok, lehet, hogy annak idején nem is ugyanabban a rendszerváltozásban gondolkodtunk?

* * *

Csaknem egy évtizeddel később a kocsiban ülve a Kossuth rádióra kapcsolok. A római katolikus egyház műsorában meglepetéssel hallom, hogy Orbán Viktor miniszterelnök beszél. Éppen azt ecseteli, hogy a szülőfalujában, Felcsúton úgy tartják az emberek, hogy Szent István a falu határában ajánlotta fel Szűz Máriának a Szent Koronát, azaz Magyarországot. Már gyerekkorában hallotta a történetet, mondta, hogy István, röviddel a halála előtt,

valahonnan messziről igyekezett haza Fehérvárra. Közben elfáradt, ezért tá-
bort vert Felcsút határában. Az idős király érezte a vég közeledtét, ezért ke-
rült sor Felcsúton a legendás aktusra, mesélte a miniszterelnök.

Nem sokkal ezután a Magyar Katolikus Püspöki Kartól meghívást kapok a
Nemzeti Múzeumba egy különleges eseményre. A Vatikáni Múzeumban lesz
egy több hónapos kiállítás a Magyarországon fellelhető egyházi kincsekből
A magyar kereszténység ezer éve címmel. Mielőtt a gyűjteményt Vatikánba
szállítanák, ünnepélyes keretek között bemutatják az anyagot a Nemzeti
Múzeumban.

A beszédek és az ünnepi műsort követően egy fogadásra is sor kerül.
Pezsgővel a kezemben odalépek az esztergomi érsekhez, Paskai László bíbo-
roshoz, aki a Nemzeti Múzeum igazgatójával beszélget éppen. Rövid időre
csatlakozom hozzájuk. Az igazgató érdeklődik, hogy mi az egyház álláspont-
ja azzal kapcsolatban, hogy újabb kutatások szerint Szent István idejében
nemcsak Esztergomban és Kalocsán, hanem máshol is működtek már főegy-
házmegyék. Hivatalos álláspontunk nincsen, feleli a bíboros, de mi is tudunk
olyan kutatásról, teszi hozzá, amely szerint például az egri főegyházmegye
már Szent István korában is létezett. – *És a felcsúti* – szölok közbe komoly-
ságot megőrizve. A bíboros, anélkül hogy jovialis arckifejezését picit is
módosítaná, fürkésző pillantással a szemembe néz, majd néhány másodperc
múlva bólint. – *Igen* – mondja –, *a felcsúti is...*

* * *

Andrásfalvy Bertalannak az ideológiai semlegességgel kapcsolatos parla-
menti fejtegetését az egyik újság másnap úgy tálalja, hogy a miniszter pár-
tos oktatást követel meg az iskolákban. Ehhez aztán különféle kommentárok
csatlakoznak, amelyek mind ebből a torz értelmezésből indulnak ki, mit sem
törődve a miniszter tényleges mondanivalójával.

Hónapokkal később jogászforumos barátaimmal találkozom a Gösser
Sörözőben. Ott van Nehéz-Posony István is, aki az utóbbi időben gyakran
nyilatkozik a Független Jogász Fórum nevében. Megjegyzi, ő tudja, hogy nincs
könnyű dolga a kormánynak, de van valami, ami nagyon nem tetszik neki.
Amikor rákérdezek, hogy mi az, ami nem tetszik neki, azt feleli, leginkább az,
hogy a koalíció rá akarja kényszeríteni saját ideológiáját a társadalomra. Úgy
érzi, teszi hozzá, hogy egy keresztény kurzus kiépítése folyik. – *Ezt meg hon-
nan veszed?* – kérdezem. – *Neked igazán tudnod kell* – feleli méltatlankodva –,
*hiszen Andrásfalvy a parlamentben is beismerte, hogy a kormány az iskolákban
megköveteli a keresztény szellemiség érvényesülését, miután ideológiai semle-
gesség nem létezik.* Próbálom elmesélni, hogy Andrásfalvy mit is mondott va-
lójában, de hiába. – *Márpedig a tanárok a választások óta félnek kimondani a*

véleményüket – mondja ellentmondást nem tűrő hangon. Ez volt az a pont,
ahol elveszítettem a türelmemet. Hát van értelmes ember, aki bedől ennek a
demagógiának, ami a sajtóból árad Andrásfalvy megnyilatkozása óta?

– *Tehát a tanárok a választások óta félnek* – mondom emelt hangon. –
*Mert azelőtt persze szabadon taníthattak, Rákosi és Kádár nem szólt bele abba,
mire oktatják a jövőző nemzedéket!* Ez éppen olyan abszurd, folytatom né-
mileg megnyugodva, mint amikor egy tisztség betöltése kapcsán a koalíció
elvének képviselőit pártkatonáknak minősítik, a hajdani állampárthoz tar-
tozókat pedig független szakembereknek.

Vagy amikor az ellenzéki pártok holdudvarához tartozó megmondó em-
berek „független értelmiségiek”, szemben a kormányoldal holdudvarával,
ahová „a hatalmat elvtelenül kiszolgáló mamelukok” tartoznak. Ezt már csak
gondolatban teszem hozzá, mert Nehéz-Posony köztudottan a szabadde-
mokratákhoz kötődik, és kerülni akarom a személyeskedést, különösen jo-
gászforumos barátaim körében. Elnézést, István, mondom békülékeny han-
gon, de nagyon irritál az a kettős mérce, amit az ellenzék és az ellenzéki sajtó
a választások óta használ. És sajnos nem is eredménytelenül, teszem hozzá,
majd megemelem a sörrel teli korsót.

A fideszesek egyébként a keresztény kurzussal való riogatásban alig ma-
radtak el a szabaddemokratáktól. Az iskolai hitoktatás elleni küzdelem élhar-
cosa a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete volt. A Ligához tartozó
szervezet az SZDSZ-hez állt közel, de egyik alapítója, ügyvivője s a szakszer-
vezet lapjának főszerkesztője az a Pokorny Zoltán volt, akit '91-ben a népli-
geti majálison Orbán Viktor úgy mutatott be nekem, mint a Fidesz jövőző
erősségét. Pokorny ugyan csak '93 őszén lépett be a Fideszbe, de tevékenysé-
gét vélhetően már korábban is összehangolta a párt vezetőivel. A PDSZ an-
tiklerikális beállítottsága egyébként is jól illeszkedett a Fidesz által akkortájt
képviselet szellemiségéhez.

* * *

A szabad választások utáni első egyetemi tanévnyitónak a kormány meg akar-
ta adni a módját. Örültem, amikor meghallottam, hogy Antall az ELTE Jogi
Karának évnitóján személyesen fog részt venni. Nem magam miatt, hanem
– bár nem beszélünk erről – úgy éreztem, ez az Ellenzéki Kerekasztalnak
helyet adó intézménynek is szól. Amikor meghallottam, hogy a diákok pa-
pírrepülőkkal dobálták meg a miniszterelnököt, felhívtam telefonon. A libe-
ralisok szítják a hängulatot az egyetemisták között, mondtam neki. A fiatalok
mindig is lázadók voltak, felelte rövid gondolkodás után, majd hozzátette:
Egyébként semmi jelentősége. Hirtelen nagyon megsajnáltam. Amíg '56-os
szerepvállalása miatt nem távolították el a katedráról, tanítványai osztatlan

szeretetével, sőt rajongásával találkozott. El tudom képzelni, milyen keserűséget okoz neki ez a dolog. De a vigaszként felkínált egyszerű magyarázatot mégis visszautasítja.

Néhány nap múlva a szegedi bölcsészek szabályosan kifütyülték. Antall a sajtóban egy „törpe minoritás” akciójáról beszélt, de én tudtam, hogy a fölényes szavakkal valójában a csalódását próbálja palástolni. Nekem erről nem beszélt, sem akkor, sem később. Mégis, biztos vagyok benne, hogy a diákoktól kapott pofon a tanítványai által körülrajongott egykori tanárt mélyen megrendítette.

* * *

Vagy húsz évvel később személyes hangú elektronikus körlevélben elküldöm a Független Jogász Fórum Zoltán fiam által készített honlapját a budapesti ügyvédeknek. Sokan válaszolnak. Egy Mayer Balázs nevű kolléga, akinek eddig még a nevét sem hallottam, e-mailjében elmeséli, hogy ő 1990-ben kezdte az egyetemet, és persze részt vett a tanévnyitón, amelyet abban az évben Antall József tartott. A miniszterelnöki gesztus végigkíséri az életét – ahogy írta –, és „utat mutat”. Ezt a kifejezést használta.

Istenem, de szép lenne, ha ezt a levelet most Antall Józsefnek – minden kommentár nélkül – egy gombnyomással továbbíthatnám!

Az antiszemitizmussal való vádaskodás

A keresztény kurzussal kapcsolatos vádaskodást igazságtalannak és méltánytalannak érzem, de a politikai harc természetes részének tekintem. Amit viszont kezdettől fogva felelőtlenségnek tartok, az az antiszemitizmussal történő riogatás. Az én szememben ez éppúgy elítélendő, mint maga az antiszemitizmus. Azok közül, akik a holokauszt szörnyűségeit közvetlenül vagy közvetve átérték és a Kádár-rendszerben biztonságban érezték magukat, most sokan félnek a változásoktól. Politikai haszonszerzés céljából felerősíteni az ő félelmüket szerintem tisztességtelenség, ráadásul veszélyes is, mert mindez szítja az antiszemitizmust és erősíti a szélsőségeket. Mégis ez történik.

A választások után a sajtó rögtön találja a „Hanákné-ügyet”. Az ismert történész, Hanák Péter felesége egy újságban úgy nyilatkozik, hogy zsidó származása miatt késsel támadtak rá a lakásában. Láttam a merényletet, meséli, aki az ablakon át akarta őt megszúrni. Hiába derül ki, hogy Hanákék az emeleten laknak, és az egész pusztát fantazmagória, itthon és külföldön sokan elhiszik, hogy az új kormány alatt a zsidóságnak félnie kell. Miközben

a miniszterelnök és pártelnök, anyai dédanyja révén, egynyolcad részben maga is zsidó származású. Az MDF által delegált házelnök pedig, akinél nagyobb magyart keveset ismertem, teljesen az. Ráadásul Antall édesapja zsidó menekültek életét mentette a háború kitörése után. Ennek ellenére a zsidó származású magyarok egy része valóban tartott tőlünk, s azokat tekintette szövetségeseinek, akik politikai érdekektől vezérelve tudatosan szították az antiszemitizmust. Ebben nagy szerepük volt azoknak az újságíróknak, akik a hisztériakeltők szolgálatába szegődtek. Valószínűleg volt, aki jóhiszeműen...

* * *

Antall József zsidó gyökereiről egyébként csak a miniszterelnök halála után, Debreczeni József könyvéből szereztem tudomást. Ebből tudtam meg, hogy anyai nagyapja, Szücs István – akiről a családi hagyomány úgy tartotta, hogy korán árvaságra jutott, s egy távoli nagybácsi, a váci piarista gimnázium szerzetes tanára vette gondozásába – valójában a gyermek későbbi életpályájának irányt szabó piarista szerzetes fia, az édesanyja pedig az izraelita felekezethez tartozott.

A kiváló eszű fiú egyébként szép karriert futott be, a váci piarista gimnáziumban érettségizett, görög–latin szakon szerzett bölcsészdoktori címet, azután csakhamar bekerült a kultuszminisztériumba, Apponyi Albert miniszter személyi titkára volt, majd Klebelsberg Kunó minisztersége alatt helyettes államtitkárként a közoktatási törvény kidolgozását irányította, végül országgyűlési képviselővé is megválasztották. Pestújhelyen utcát neveztek el róla, miután az 1900-as évek elején létrejött és 1950-ig önálló községnek ő volt az egyik alapítója. A későbbi miniszterelnök egyébként Pestújhelyen született, a község római katolikus templomában keresztelték meg.

Antall József özvegyétől, Klára asszonytól tudom, hogy ő is csak férje halálát követően ismerte meg az igazságot Szücs István származásáról, addig csak az árvagyerekes-nagybácsis történetet hallotta. Antall József idősebbik fia, Antall György is édesapja halála után, az unokanagybátyjától szerzett tudomást erről a történetről, s ő jónak látta frissen szerzett információit a miniszterelnökről könyvet író Debreczeni Józseffel megosztani.

* * *

Emlékszem, valamikor 1993-ban a közoktatási törvény vitája folyt a parlamentben, s Antall elmesélte, amit nagyapjától hallott az 1907-es népiskolai törvény kidolgozásáról. Apponyi Albert kultuszminiszter meghívta munkatársait – köztük kabinetfőnökét, az ő nagyapját – éberhardi birtokára, mesélte a miniszterelnök, és ott született meg a törvényjavaslat, igen kellemes

körülmények között. Ezen a beszélgetésen sok mindent megtudtam Szücs Istvánról, pályafutásáról, mélyen megélt katolikus hitéről, szilárd nemzeti elkötelezettségével összhangba hozott legitimista nézeteiről.

Antall elmesélte, hogy nagyapja felnőttkorában is tartotta a kapcsolatot a piarista renddel, hiszen, mint megjegyezte, árva gyerek lévén a piaristák a családját is jelentették. Hosszan és szeretettel beszélt a nagyapjáról, apróságokat is elmondott róla – például azt, hogy Horthyt csak „szegény, buta kormányzó”-ként emlegette. De a származása – erre biztosan emlékszem – semmilyen formában nem került szóba.

Mint később megtudtam, Antall Józsefnek és nővérének, Editnek édesapjuk – aki természetesen tisztában volt apósa származásával – 1944-ben mondtá el az igazságot, a gyerekek pedig megfogadták, hogy a titkot senki sem fogják elárulni.

Elég jól megismertem a miniszterelnököt, hogy meggyőződéssel állíthassam: Antall Józsefben a legkisebb előítélet sem volt a zsidósággal kapcsolatban, se pró se kontra. Ezért a nagyapa zsidó származásának valószínűleg kevés szerepe lehetett abban, hogy családja történetének ezt a szeletét senkinek, még a feleségének és a fiainak sem mesélte el. Sokkal inkább 12 éves korában tett fogadalmának, no meg annak, hogy a családhoz tartozók, köztük a hajdani piarista pap tanár emlékezete az utódok szemében makulátlan maradjon.

* * *

1990. szeptember 18-án Tölgyessy Péter interpellációt intéz a miniszterelnökhöz. Az SZDSZ frakcióvezetője nagyon kemény, időnként kissé demagóg is, nyilván nem függetlenül a közelgő önkormányzati választásoktól. Felszólalása közben a kormánypártok soraiból bekiabálások hangzanak el. Torgyán József kisgazda frakcióvezető tőlem néhány méterre ül, így jól hallok, hogy „Hordót a szónoknak!” felkiáltással szól be nevetve az SZDSZ frakcióvezetőjének.

Csaknem egy héttel ezután a *Kurír* című kormányellenes napilapban megdöbbenve olvasom, hogy a magyar parlamentben zsidóztak. Azt állítja a lap, hogy Tölgyessy interpellációja közben „Hordót a zsidónak!” bekiabálás hangzott el a kormánypárti sorokból. Sajtótájékoztatót tartanak, ahol bejátszanak egy homályosan hallható felvételt, amelyet így is lehet érteni, úgy is. Feltételezem, hogy manipulálták a felvételt, de ezt nem lehet bizonyítani. Rejtélyes módon az Országgyűlés saját felvétele technikai okokból nem áll rendelkezésre. Az informatikai rendszerért Borsos Csaba a felelős, akit felületesen korábról ismerek. Együtt kezdtük az egyetemet, de egy év után

kimaradt. Rákérdezek, de határozottan állítja, hogy fatális véletlen történt. Nem hiszek neki.

A televízió még aznap este bemutatta a felvételt, természetesen a *Kurír* interpretációjában. Mondom Torgyánnak:

- Azonnal állj elő, hogy te kiabáltál be, és cáfold, hogy ilyet mondtál volna.
- Nem állok elő, mert ezek szétszednek – válaszolja.
- Ne viccelj, rólad senki se mondja, hogy antiszemita lennél – győzködöm.
- Eddig nem mondták – válaszolja –, de ha előállok és elrontom a játékukat,

azonnal rám fogják, hogy legalábbis nyilas voltam tízéves koromban.

Ezt gyávaságnak tartottam, de nem tettem semmit. Koalíciós partnernem személyes döntését tiszteletben kellett tartanom. Később beláttam, hogy Torgyánnak a maga szempontjából igaza volt. Ha beszáll a csatába, a médiatúlerő rövid úton kicsinálta volna. Az antiszemizmussal való vádaskodást pedig a koalíció így sem kerülte volna el.

Hetekig zengett az ég, hogy zsidóztak a magyar parlamentben. Szabad György házelnök felkérte a legfőbb ügyészt, vizsgálja ki az ügyet. Barátaim faggatnak, ismeretlenek állítanak meg az utcán, hogy ki volt az, aki ilyesmire vetemedett? Rengetegen bedőlnek az antiszemizmussal történő vádaskodásnak, ami mellel Tölgyessy Péterre vonatkoztatva különösen abszurd és megalapozatlan.

Közben lezajlott az önkormányzati választások első fordulója. Végül hiába állapítja meg két egymástól független bizottság, majd az ő jelentésük alapján a legfőbb ügyész, hogy nem hangzott el az inkriminált mondat, az antiszemizmus bélyege sokak szemében rajta maradt a kormánykoalíción.

Az MDF-frakció elnöksége a legfőbb ügyész vizsgálata eredményének bejelentése napján kemény hangú nyilatkozatot adott ki. Elítéltük az Országgyűlés és ezen belül a koalíció pártjai ellen indított rágalomhadjáratot. Követeltük a történetek teljes tisztázását, és ha annak feltételei fennállnak, a felelősök büntetőjogi felelősségre vonását. Nyilatkozatunk végén felkértünk „az ország felemelkedéséért felelősséget érző minden személyt és szervezetet”, hogy csatlakozzon nyilatkozatunkhoz. Senki sem csatlakozott...

Az önkormányzati választások miatt tartott parlamenti szünetet követő első ülésen Csengey Dénes napirend előtti felszólalásában megismételte a frakcióelnökség felhívását, de az is visszhangtalan maradt.

Ebben a furcsa, nyomasztó légkörben, mintha a bűntudatot igyekezett volna ránk kényszeríteni ez a hadjárat, idézte fel Csengey az elmúlt hetek eseményeit, majd így folytatta: „Mondjuk ki nyugodtan, hogy nincsen bűntudatunk; mondjuk ki nyugodtan, hogy ha az antiszemizmus nagy bűn, mert az, akkor az antiszemizmussal való alaptalan vádaskodás ugyanakkora bűn, és ugyanolyan ítélet alá kell, hogy essék. És hogyha valaki ezt a vádat forgatja meg a fejünk fölött akkor, amikor mi a művelt Nyugattal kereskedni akarunk,

politizálni akarunk és kulturális együttműködésre törekszünk, akkor tudnia kell, aki ezt megpróbálja, hogy nem a magyar kormányt támadja, nem a magyar kormánykoalíciót támadja, hanem Magyarországot, a magyar nép érdekeit támadja. És ahogyan a parlamenti demokrácia természetes lehetősége a kormány támadása, leckéztetése, nem tartozik a lehetőségek körébe a magyar nép gyalázása és a magyar nép alaptalan megbélyegzése.”

* * *

Az Egyetemi Színpad az 1970-es években nem csupán az amatőr színjátszás szellemi műhelye, hanem nagyszerű művészek előadói estjeinek színtere is volt. Három élmény vésődött be kitörölhetetlenül az emlékezetembe. Az egyik Latinovits Zoltán előadói estje, a másik Mensáros Lászlóé, a harmadik pedig Sándor György műsora.

Máig belebörzongok, ha felidézem Latinovitsot, ahogy estjének végén Ady *A Tűz Márciusa* című versét mondja. „*De Tűz és Tűz, én ifjú testvéreim, / Jaj, a Tűzet ne hagyjátok kihalni!*” – szavalja, szinte könyörögve, majd higgadt érvelésre vált: „*Az Élet szent okokból élni akar, / S ha Magyarországra dob ki valakit, / Annak százszorta inkább kell akarni.*” Azt már nyomatékosan és tagoltan mondja, hogy „*százszorta inkább kell akarni.*” Aztán elcsendesedik és rezignáltan folytatja: „*Életet és hitet üzen egy halott / nektek, fiatal elhagyott testvérek.*” Majd pátoszt visz a hangjába: „*Az olvasztó tüzet küldi a hamu, / S láng-óhaját, hogy ne csüggedjete el.*” Majd a színpad előterébe lépve térdre esik, és karjait széttárva, a halálos csendben kimondja azt az irracionális „csakazértist”: „*Március van és határtalan az Élet!*”

Mensáros László más versmondói stílust képviselt, mint Latinovits. Visszafogott volt, intellektuális, tartózkodott minden teátrális megnyilvánulástól. Mégis *XX. század* című előadóestjével hasonló hatást tudott elérni, mint Latinovits az övével. Mensáros produkciójának a csúcspontja, legalábbis számomra, Pilinszky János *Harmadnapon* című verse volt. „*Mert megölhetnék hitvány zsoldosok / és megszűnhetett dobogni szíve – / Harmadnapra legyőzte a halált.*” Itt Mensáros pillanatnyi szünetet tartott, miközben a nézőtérben pissenés se hallatszott. Majd felemelte jobb mutatóujját, és minden szót külön hangsúlyozva, tagoltan mondta el a vers utolsó sorát: *Et resurrexit tertia die.* Aki nem tudott latinul és a verset sem ismerte, az is megérezte, hogy a művész nem egyszerűen verset szavalt, hanem hirdette az Evangéliumot: *És akkoron Krisztus feltámadott.*

Sándor György nem volt híres színész, mint Latinovits és Mensáros. Ő nem verseket mondott, hanem a saját szövegét adta elő. *Humoralistának* mondta magát, ami igen találó kifejezés arra, amit csinált. Nem volt szép ember, mint Latinovits vagy akár Mensáros, de a szeméből szeretetet áradt.

Zsidó származása dacára az elsők között volt, aki felháborodott az antiszemitizmussal történő vádaskodáson. Egy vasárnap esti tévéműsorban leült Csengey Dénessel beszélgetni a zsidókérdésről. Ebben a tárgyban ilyen harmonikus egyetértéssel máig nem találkoztam két ember között. A beszélgetés végén Csengey hirtelen ötlettel Sándor Györgynek ajándékozta amúgy értéktelen öngyújtóját.

Sándor György egyébként hívő és hitvalló katolikus. Történetesen egy templomba járunk. Néhány héttel ezelőtt igyekszem az esti misére, és a bejáratnál összefutok vele. Egy számomra ismeretlen emberrel beszélget, akinek teátrális mozdulatokkal így mutat be: – *Ismerd meg, kérlek, az unokaöcsémet. Nagyon gazdag ember, Amerikában él, jó lesz vele jóban lenned. – Ne égess, Gyuri* – mondom neki, mire ő: – *Pfuj, antiszemita!* Lehet, hogy ez lenne a megoldás. Nem a kölcsönös görcsölés, hanem a humor. A mi nap elmesélte, hogy egy közönségtalálkozón, évekkel Csengey halála után, elővette a tőle kapott öngyújtót, s akkor – még mindig – magasra csapott belőle a láng...

Mi az, ami befér a politikai küzdelembe, s mi az, ami nem?

A '90-es évek elejének politikai vitáiban a humor még sokkal inkább jelen volt, mint a mai közéletben. A parlamentben és a kormányban számos kifejezetten szellemes embert ismertem meg, nagyszerű humorérzéssel. A közvélemény azonban ebből nem sokat érzékelt, mert a politikát, bár más színvonalon, mint ma, de már akkor is a két oldal közötti állandó küzdelem uralta. Az ellenzék folyamatos támadásait ugyanis mi sem hagytuk válasz nélkül. Nemigen tehattünk másképp, de tény, hogy ezzel magunk is hozzájárultunk a háborús hangulathoz. És most nem a Csurka-féle radikálisokra gondolok, akiknek lételemük volt a harc, hanem a koalíció centrumára, amelyhez én is tartoztam. Ráadásul a legnagyobb kormánypárti frakció élén állva én voltam az egyik vezérharcos. Miközben tudtam, hogy az országnak nyugalomra és a politikai erők együttműködésére lenne szüksége. Egyvalamire viszont büszke vagyok: bár érzékeltük, hogy a helyzet az ellenzéknek kedvez, s az újabb választási győzelem egyre kilátástalanabb, nem éltünk vissza a kormányzati hatalommal, és ellenfeleinkkel szemben soha nem alkalmaztunk adminisztratív eszközöket.

Valamikor '91-ben bejön hozzám, fehér házi frakcióvezetői irodámba egyik képviselőnk, aki civilben ügyvédként dolgozik. Elmondja, hogy az egyik ellenzéki párt sajátos módszerekkel növeli bevételeit, s letesz az asztalra egy dossziét. Amint megkapják a pártoknak járó éves támogatást, meséli,

a teljes összeget beteszik a bankba, ugyanakkor hitelt vesznek fel, és működési költségeiket abból fedezik. Az üzlet az egészben az, folytatja, hogy kevesebb kamatot fizetnek a hitelért, mint amennyit az ugyanabban a bankban elhelyezett állami támogatásért felvesznek. Megjegyzi, valószínűleg nincs szó bűncselekményről, de a rendőrség azért megpiszkálhatná az ügyet, amit ezek után már nem tudna agyonhallgatni a sajtó. Komolyan gondolod, kérdezem, hogy a politikai harcainkba vonjuk be a rendőrséget? Másképp nem lesz belőle hír, mondja, majd rövid gondolkodás után hozzáfűzi: ők nem haboznának fordított esetben. Ezt nem tudom, válaszolom, de nem is érdekel. Szerintem, mondja búcsúzóul a képviselő, azért mutasd meg Antallnak az anyagot.

Bemegyek a miniszterelnökhöz, röviden vázolom a helyzetet, és átadom neki a dokumentációt. Antall belelapoz az anyagba, majd kijelenti, hogy amíg ő a miniszterelnök, politikai ellenfeinkkel szemben nem fogunk adminisztratív eszközökkel fellépni. Ez a pártállamban volt szokás. Demokráciában a politikai harc kormányoldal és ellenzék között azonos feltételek mellett folyik. A kormánynak nincs joga hatalmi eszközöket felhasználni. Nekem is ez a véleményem, bólintok. Először át se akartam venni az iratokat, teszem hozzá.

Miután megbeszéltünk néhány aktuális ügyet, felálltam és magamhoz vettem a dossziét. Azért jó, hogy elhoztad, jegyezte meg Antall búcsúzóul. Köszönöm, hogy tájékoztattál. Nem akartam egymagam vállalni a felelősséget, hártottam el a köszönetet.

* * *

Amikor itt tartok az írásban, mondvacsinált ürüggyel folyik a büntető eljárás a már megszűnt MDF utolsó elnöke, Dávid Ibolya ellen. A vád: személyes adatokkal való visszaélés, valamint kényszerítés. A tényállás 2008 szeptemberéig nyúlik vissza.

Az MDF tisztújításra készül, miközben a pártelnökhöz eljuttatnak egy hangfelvételt, ami egy magas szintű fideszes kapcsolatokkal rendelkező biztonsági cég vezetője és a cég legfontosabb megbízója, a legnagyobb bank elnöke közötti telefonbeszélgetésről készült. A lehallgatott beszélgetésben a cégvezető tájékoztatja a bankelnököt, hogy a Fideszhez közel álló körök Dávid Ibolya helyett Almássy Kornélt szeretnék látni az MDF elnöki székében. Ezt egy közös ismerősüktől tudja, aki 1998 és 2002 között az Orbán-kormány kancelláriaminiszterének munkatársa volt, s aki megkereste őket, hogy gyűjtsenek „terhelőt” – így fejezi ki magát – Dávid Ibolyára.

Az elnök asszony lejátssza a felvételt politikai tanácsadója és az MDF szűk körű vezetősége előtt. Az ügyészség szerint ezzel visszaélt a biztonsági cég vezetője és a bankelnök személyes adataival, méghozzá haszonszerzés céljá-

ból. Almássy végül nem vállalta a jelölést az MDF elnöki tisztségére. Állítólag azért, mert Dávid Ibolya megfenyegette, hogy nyilvánosságra hozza a felvételt, ha jelölteti magát. Azt a felvételt, amely egyébként, Dávid Ibolyától függetlenül, már a tisztújítás előtt megjelent az interneten. Az ügyészség Almássy állítását tényként elfogadja, és az MDF volt elnökét ennek alapján kényszerítéssel is megvádolja. Nincs kétségem, hogy a bíróság az ügyben felmentő ítéletet fog hozni. De el vagyok keseredve, hogy a vádemelésre sor kerülhetett.

A 2002-es választási vereség óta a Fidesz mellett az MDF az egyetlen önálló ellenzéki párt a parlamentben és az egyetlen akadálya annak, hogy a Fidesz egyedül maradjon a mérsékelt jobboldalon. Amióta a Fidesz a jobboldal vezető pártja lett, folyamatosan a hegemonia megszerzésére, majd megtartására törekszik. És nem válogat az eszközökben.

* * *

Van egy gyerekkori barátom, akivel együtt jártunk iskolába, és az egyetemen is csoporttársak voltunk. Útjaink ekkor elváltak, ő egy vidéki városba költözött, ahol a tanácsnál talált munkát. Néhány évvel az egyetem elvégzése után felhívott telefonon, hogy találkozzunk. Elmesélte, hogy nagy dilemma előtt áll, mert a tanácsnál, ahol osztályvezető-helyettesként dolgozik, közölték vele, hogy kinevezik osztályvezetőnek, ha belép a pártba. Ismered a nézeteimet, mondta, te mit tennél a helyemben? Nézd, válaszoltam, úgy látszik, az államigazgatásban ez a feltétele az előmenetelnek. Tehát azt tanácsolod, hogy lépjek be? – szegte nekem a barátom a kérdést. Ha ezen a területen akarod leélni az életedet, akkor igen, feleltem. Nem lenne tisztességes, ha más tanácsolnék, tettem hozzá. Ügyvédként könnyen beszélhetnék elvhűségről, ilyesmiről. Nálunk is vannak párttagok, az Ügyvédi Kamara vezetői szerintem mind azok, de sikeres ügyvéd lehetsz pártonkívüliként is.

Azután sokáig csak hébe-hóba találkoztunk. Az első Orbán-kormány idején váratlanul bejön hozzám az ügyvédi irodába. Ötöl-hatol, aztán rátér a tárgyra. Tudod, mondja, jóban vagyok a helyi fideszesekkel, az elnök nagyon rendes ember, kedvel is engem. Azt mondta tegnap, el tudja intézni, hogy az önkormányzatnál kapjak egy külső bizottsági helyet, de ehhez be kellene lépnem a Fideszbe. Ilyen nincs! – kiáltok fel nevetve, mire ő: Fogadjunk, hogy az a régi eset jutott eszedbe, még a Kádár-rendszer idejéből! Aztán felteszi a kérdést, hogy mit tanácsolok. Ugyanazt, mint akkor, felelem. Így esett, hogy a barátom jó tíz évvel a rendszerváltás után a Fidesz tagja lett. Azé a párté, amelyre egyébként sohasem szavazott.

Tőle tudom, hogy 2006-ban, a választás éjszakáján az a hír, hogy az MDF átlépte az ötszázalékos parlamenti küszöböt, csaknem olyan elkeseredést és

haragot váltott ki a helyi fideszesekből, mint a szocialisták győzelme. És ő mutatta meg azokat az üzeneteket, amelyek a 2010-es választási kampányban a központból a Fidesz-aktivisták mobiltelefonjaira érkeztek. Az első úgy szólt, hogy keressék fel azokat, akik választókerületükben az MDF képviselőjelölt-jének adták oda ajánlószelvényeiket. Tudakolják meg tőlük, hogy valóban ők töltötték-e ki és írták alá az ajánlószelvényüket. Valószínűleg a felkeresett választópolgárok kidobhatták az aktivistákat, mert néhány nap múlva a központból újabb üzenet érkezett. Ezen az állt, ha az MDF-es képviselőjelölt által leadott ajánlószelvények bármelyikével szemben a legkisebb kétely is felmerül, tegyenek a rendőrségnél feljelentést ismeretlen tettes ellen. Ez esetben ugyanis a gyanús szelvény aláíróját a rendőrség tanúként megidézi, az pedig köteles az idézésnek eleget tenni. Jelezték, hogy a helyi szervezetekhez feljelentésmintát küldtek ki. Más pártok jelöltjeivel kapcsolatban ilyen üzeneteket az aktivisták nem kaptak. Az „éberség” csak az MDF esetében volt kötelező...

* * *

Dávid Ibolya nyolc éven át szívósan küzdött az MDF önállóságának megőrzéséért, később egyszerűen csak a párt megmaradásáért. Közben politikailag vitatható utakra tévedt. Egy ízben pedig jogilag is megengedhetetlen eszökhöz folyamodott, amikor frakcióvezetője, Herényi Károly egyszemélyi döntéssel zárta ki a képviselőcsoportból a Fideszhez húzó és az MDF testületével szembehelyezkedő képviselőket.

Elkeseredve nézem a végjátékot. A Horn-kormány pénzügyminiszterének, Bokros Lajosnak a támogatását, az Európai Néppárt elhagyását, majd a fogaikat vesztett szabaddemokratákkal való összefogást. Nem lépek fel nyilvánosan a számomra elfogadhatatlan fejleményekkel szemben, mert nem akarok a pálya széléről bekiabálni. S mert tudom, ha nincs Dávid Ibolya, akkor már az MDF sem lenne, és a Fidesz egyedül maradt volna a szocialistákkal szemben álló oldalon. Ami nyolcévi sikertelen baloldali kormányzás után egyetlen párt földcsuszamlásszerű győzelméhez vezetne, ami kiszolgáltatottá tenné az embereket. Ráadásul ez a kétpártrendszer nekem egypártrendszert jelent, hiszen a kommunista utódpártra nem fogok szavazni. S ezzel nem vagyok egyedül. Igaz, a szocialistákból alig maradt valami kommunista elődeikből, hiszen sokkal inkább kapitalisták, mint bármelyik ellenfelük. Ezáltal viszont még inkább hiteltelenek.

A 2010-es választásokon a Magyar Demokrata Fórum nem jut be a parlamentbe. Az elemzők azért féltik a demokráciát, mert a Fidesz kétharmados többséget szerzett. Arra kevesen figyelnek, hogy van egy másik veszély is. Bekövetkezett az, amire Orbán Viktor régóta törekszik. A mérsékelt jobboldalon egyetlen párt maradt. Ha a Fidesz csalódást okoz, nincs más választás,

mint a lejáratódott baloldal vagy a szalonképtelen és veszélyes szélsőjobb. Az MDF volt az utolsó mohikán...

* * *

A minap erről beszélgetek Gulyás Gergellyel.

– Dávid Ibolyának azért voltak elfogadhatatlan húzásai – jegyzi meg.

– Ez igaz, Gergő – válaszolom –, s ezt nekem jogom van kimondani. Neked viszont nincs.

– Miért? – kérdezi.

– Azért, barátom – felelem –, mert ha valakit lenyomtok a víz alá, nem illik felemlgetni, hogy milyen ízléstelen mozdulatokat tett, miközben az életéért küzdött...

A kormány a helyén van

Kényszerű megszorító intézkedések, mindjárt az elején

A miniszterelnök által a kormányprogram előterjesztésekor kért száz nap türelmi idő természetesen nem jelentette azt, hogy ne indult volna meg azonnal a munka, hogy a kormány ne tette volna meg a szükséges intézkedéseket, ne dolgozta volna ki a legsürgősebb törvényjavaslatokat és ne kezdte volna meg haladéktalanul a válság kezelését. Június végén Rabár Ferenc pénzügyminiszter súlyos megszorításokat tartalmazó csomagot állított össze a pénzügyi egyensúly javítása érdekében. A parlamenti vita megkezdése előtt a miniszter eljött az MDF frakciójába és ismertette a javaslatot.

Elmondta, hogy a kormány dolgozik azon a hároméves programon, amely a gazdaságban is véghez viszi a rendszerváltozást, és reményei szerint elindíthatja a gazdasági növekedést. Ezt megelőzően viszont tűzoltásra van szükség. A Németh-kormány megállapodott a Nemzetközi Valutaalappal, hogy a költségvetés hiánya nem lehet több 10 milliárd forintnál. Ezt az összeget az új kormány megválasztásáig csaknem 28 milliárddal túllépték. Sok oka van ennek, mondta a miniszter, többek között az, hogy eleve beszámították a tüzelőanyagok áremelésével kapcsolatos bevételt, de a választások miatt nem lépték meg a szükséges áremeléseket.

Valójában mindegy is, mi az előzmény, tette hozzá, a lényeg, hogy szükségünk van a nemzetközi piacok bizalmára, hiszen el vagyunk adósodva, amit belső forrásokból nem tudunk fedezni. Ezért teljesítenünk kell azokat a vállalásokat, amelyeket az előző kormány az IMF-fel szemben tett.

Logikusan elmagyarázta, hogy a nemzetgazdaságban három szféra van, az állam, a vállalkozások és a lakosság. Ha az államnak szüksége van pénzre, s most ez a helyzet, azt vagy a vállalkozásoktól, vagy a lakosságtól tudja beszédni. A kormány igyekezett úgy meghatározni az egyensúlyokat, hogy mindkét szféra számára elviselhetőek legyenek a megszorítások. A hároméves gazdasági programnak ezek a tűzoltó-intézkedések egyrészt feltételei, másrészt arra is ügyeltek, hogy a most javasolt intézkedések a hosszabb távú célokhoz is illeszkedjenek.

A pénzügyminiszter előterjesztése után feltettem a kérdést, kinek van hozzászólása. Csurka István az ülésterem hátsó részében állt és azonnal fel-

emelte a kezét. Rosszat sejtettem. Körülnéztem, hátha más is jelentkezik, de nem. Így hát megadtam Csurkának a szót. Ha ezt a javaslatot elfogadjuk, mondta, semmivel sem vagyunk jobbak, mint a kommunisták. Erre kitört a taps. Megvártam, míg csend lesz, aztán így szóltam Csurkához: – *Nyilván tudod, Pista, hogy ez a mi kormányunk javaslata. – Nem érdekel –* vágta rá Csurka, s újra kitört a taps...

* * *

Aztán elindult a vita, amelyben már a realista hozzászólások voltak többségben. Közülük Szabó Iváné tetszett nekem a legjobban. Ő váltotta Bod Péter Ákost az Országgyűlés gazdasági bizottságának elnöki székében, miután Bod Péter a megalakuló kormányban ipari miniszter lett. Szabó Ivánnak a választások előtt a nevét se hallottam, de az MDF-n belül ismert ember volt, közgazdász- és mérnökök fórumokat szervezett. A választások második fordulójában óriási meglepetést okozott azzal, hogy legyőzte Tölgyessy Pétert, és Budapest IX. kerületében egyéni képviselői mandátumot szerzett. Sándorfi György jogászfórumos barátom édesapja külön felhívta rá a figyelmemet, mondván, Szabó Iván nemcsak évtizedes jó barátja, hanem szerinte az egyik legígéretesebb politikus a Magyar Demokrata Fórumban.

Felszólalását hallgatva igazolódni láttam Sándorfi véleményét. Úgy világított rá a gazdasági problémákra, hogy mindenki értette, miről van szó. A kormány álláspontját védte, de ahogy beszélt, az a radikálisok számára is elfogadhatóvá tette azt, amit mondott. Felkészült volt és szakszerű, mégis színes és szenvedélyes. Felszólalása politikusi megnyilatkozás volt, szemben a miniszter tényszerű, száraz előadásával.

Emlékeztetett arra, amit a miniszterelnök az Almádiban tartott frakcióülésen mondott: a választások idején nyolcszázmillió dollár összegű külföldi betétet vontak ki Magyarországról, és ezért a kormány legfontosabb feladata, hogy elkerülje a fizetéseképtelenséget. Ezekre az intézkedésekre tehát nem csak az IMF által támasztott feltételek teljesítése érdekében van szükség, tette hozzá. Ezzel a miniszter által mondottakat is árnyalta, ami a hozzászólás hitelességét növelte a rebellis hangulatú frakció előtt. Azt sem mulasztotta el megemlíteni, hogy ő maga is úgy vélekedik, mint azok a képviselőtársai, akik szeretnék, hogy az embereknek minél több jusson a megtermelt javakból. Mint egyéni képviselő nap mint nap szembesül a jogos igényekkel. Úgyes, gondoltam magamban, a képviselők többsége egyéni választókerületben szerzett mandátumot, Csurka pedig, aki a vita indításakor az ő érzelmeikre apellált, pártlistán került a parlamentbe.

* * *

Szabó Ivánnal Mindszenty hercegprímás újratemetése után beszélgettem el hosszabban. Amikor befejeződött a szertartás, odasétáltam hozzá. Most győződtem meg róla, Iván, mondtam neki, hogy te nem csak jó gazdaságpolitikus, hanem tisztességes ember is vagy, és ráadásul mi ketten valahol rokonlelkek vagyunk. És miből jöttél rá erre? – tette fel a kérdést. Abból, feleltem, hogy ugyanazoknál az egyházi énekeknél könnyeztél, amelyeknél én. Amikor évekkel később létrehoztuk a Magyar Demokrata Néppártot, és emiatt mindkettőnket újra meg újra „leliberálisoztak”, Iván gyakran mesélte ezt a történetet különböző fórumokon.

* * *

Valamikor 1996 őszén Kukorelly István szervezett egy pódiumbeszélgetést a jogi karon, amelyre Szabó Ivánt és engem is meghívott. A téma az alkotmányozás volt, s a vita leginkább arról folyt, hogy az új alkotmány megalkotása során szükség van-e az intézményrendszer átalakítására. Szabó Iván és én is lényegében egybehangzóan kifejtettük, hogy az 1989–1990-ben kialakított demokratikus intézményrendszer jól működik, annak megváltoztatására, átalakítására semmi szükség, sőt kifejezetten káros lenne.

Samu Mihály, a jogelméleti tanszék vezetője, hozzászólásában ennek ellenkezőjét állította. Megjegyezte, azon nem csodálkozik, hogy Kónya Imre és Szabó Iván álláspontja azonos, hiszen ők egy pártban vannak. Ő viszont, tette hozzá, megengedheti magának, hogy független álláspontot fejtson ki, mert egyik párthoz sem tartozik. Samu a rendszerváltás előtt évtizedekig tagja volt az állampártnak, az alkotmánnyal kapcsolatos álláspontja pedig feltűnően hasonlított ahhoz, amit annak idején az MSZMP képviselt.

– *Professzor úrnak tisztelem a független álláspontját* – reagáltam Samu Mihály felszólalására. – *Azt viszont szeretném megjegyezni, hogy a mi véleményünk Szabó Ivánnal nem azért azonos, mert egy pártban vagyunk, hanem éppen azért vagyunk egy pártban, mert azonos a véleményünk.*

* * *

A választási vereség után az MDF elnökségében viták folytak a párt jövőbeni stratégiájáról. Abban mindenki egyetértett, hogy a végleges stratégiát az országos gyűlés által megválasztott új elnökségnek kell majd kialakítania. A vita arra koncentrált, hogy még az elnökség megválasztása előtt legyen-e egy teljes tisztújítás, vagy csak utána.

Szabó Iván az utóbbi álláspontot képviselte. Érvelésében előadta, hogy amennyiben a stratégia meghatározása nélkül kerül sor egy általános tisztújításra, ez a „borzalmas tagság” – ezt a kifejezést használta – a jelenlegi vezető-

ket fogja megválasztani, a helyi szervektől kezdve a megyei választmányokon át az országos választmányig. Ha viszont az országos gyűlés által megválasztott új pártvezetés a politikai stratégiát meghatározza, akkor minden szinten az új stratégia végrehajtására alkalmas vezetők kerülhetnek az élre.

Schamschula György, a volt közlekedési miniszter kiszivárogtatta a sajtónak, hogy Szabó Iván borzalmasnak nevezte az MDF tagságát. Az újságíróknak – nyilván pejoratív volta miatt is – tetszett a frappáns megfogalmazás, még évek múlva is vissza-visszatértek rá. Az MDF táborában mindez sokat értett Szabó Iván presztízsének, miközben a „borzalmas tagság” valósággal szállóigévé vált, amelyet más pártok jellemzésére is használtak.

* * *

2005 kora őszén a súlyos beteg Szabó Ivánt meglátogatom a Hospice Alapítvány által fenntartott óbudai kórházban. Kéri, segítsek neki, hogy beüljön a toloszékébe, folytassuk a beszélgetést a kertben. Mióta felhagyott a politikával, több novelláskötetet is kiadott. Irodalomról, művészetekről beszélgetünk, s egy kicsit persze a politikáról is. Közben el-elhallgatunk, élvezük a kora őszi napsugár melegét. Iván egy alkalommal el is bóbiskol.

Egyszerre, anélkül, hogy szemét kinyitná, halkan megszólal: Tudod, mondja, az embernek sokszor a legnagyobb ellenségei teszik a legnagyobb szíveséget. Hogyhogy? – kérdezem csodálkozva. Emlékszel, amikor Schamschula '94-ben kiszivárogtatta azt a borzalmas tagságot? – kérdez vissza. Volt is belőle elég bajod, jegyzem meg. Az igaz, folytatja, de ahogy most így visszagondolok az életemre, lehet, hogy jószerével ez lesz az egyetlen dolog, ami belőlem fennmarad.

Draskovics Tibor, a múlt és a jövő embere

1990 nyarán, a Rabár-féle pénzügyi stabilizációs csomag előterjesztésekor a kormány elkövetett egy jogi szempontból nehezen védhető hibát. A megszorításokhoz, áremelésekhez szükséges törvényjavaslatokon kívül beterveztett egy országgyűlési határozati javaslatot is, amely egymással összefüggésben mutatta be a kormány által tervezett intézkedéseket. A gond az volt, hogy ezek egy része kormányzati hatáskörbe tartozott, ami nem igényelt volna országgyűlési döntést. Az ellenzék természetesen kifogásolta is, hogy a kormány a parlamentre akarja hárítani a politikai felelősséget.

Az alkotmányügyi bizottságban a javaslat tárgyalásakor nehéz helyzetben voltunk. Azzal érveltünk, hogy úgy korrekt, ha a kormány nem csupán a

pénzügyi megszorításokhoz feltétlenül szükséges törvényjavaslatokat terjeszti elő, hanem az összefüggésekről is tájékoztatja a parlamentet. Azt viszont nem tudtuk megindokolni, hogy ez a tájékoztatás miért ölti országgyűlési határozati javaslat formáját.

A bizottságban a kormányt a pénzügyminisztérium helyettes államtitkára, Draskovics Tibor képviselte. A vita után kértem, jöjjön be a parlamenti frakciószobába. Velünk jött a feleségem is, aki különösen nehezen viselte, hogy kénytelen volt érvelni egy jogi szempontból helytelen javaslat mellett. Hogyan lehetett a minisztert belevinni ebbe a csapdába? – szegeztem Draskovicsnak a kérdést, amint hármasban maradtunk. Kati keményebben fogalmazott: Ha valaki jogászként ezt megteszi, jelentette ki, az vagy diletáns, vagy szándékosan akar ártani.

Draskovics Tiborral akkor találkoztam először személyesen. Hallomásból régóta ismertem, mert Horváth Endre és Futó Barnabás után az ő édesapja volt a vezetője annak az ügyvédi munkaközösségnek, ahol az első tíz évben dolgoztam. Másfajta ember volt, mint az elődei. Eredetileg Kis Tibornak hívták, erről változtatott Draskovicsra. Kevesen szerették, de én megvoltam vele. Bizalmasan elmesélte, hogy a fia vacillál, ügyvéd legyen-e, vagy államigazgatási karrierbe kezdjen. Mindezt a hetvenes évek végén. Mondtam neki, nem is értem a dilemmát. Ügyvédként szabad ember maradhat. De milyen perspektíva van az államigazgatásban egy pártállami rendszerben?

Ifjabb Draskovics Tibor mégsem az ügyvédi pályát választotta, hanem beállt hivatalnoknak a Pénzügyminisztériumba. Szépen haladt előre a ranglétrán, a rendszerváltás idején a jogi főosztályt vezette. Rabár Ferenc helyettes államtitkárnak nevezte ki, de amikor Kupa Mihály lett a miniszter – ő a '80-as években a Draskovicséval szomszédos szobában dolgozott a Pénzügyminisztériumban –, azonnal kirúgta Draskovicsot, aki elment a magánszférába. A szocialisták győzelme után aztán visszatért, és a Pénzügyminisztérium közigazgatási államtitkára lett.

Az Orbán-kormány idején bankoknál került vezető pozícióba, majd a 2002-es újabb szocialista győzelem után előbb Medgyessy miniszterelnök kabinetfőnöke, később pénzügyminiszter lett. Amikor Gyurcsány Ferenc megpuccsolja Medgyessyt, Draskovicsot meneszti ugyan, de komoly állami stallumokat kap, majd 2008 tavaszán ő lesz az igazságügyi és rendészeti miniszter!

* * *

Az, hogy Draskovics igazságügyi és rendészeti miniszter lehetett, csak hab volt a tortán. A dolog úgy indult, hogy 2006-ban a Gyurcsány-adminisztráció megszüntette a Belügyminisztériumot, és a rendészeti szervek irányítását az igazságügyi miniszter hatáskörébe utalta. Racionálisan nehezen indokolható

lépés. A Belügyminisztérium a hagyományos magyar kormányzati struktúra meghatározó ágazata volt, a rendészeti szervek irányítása pedig másfajta habitust kíván, mint amilyenrel egy igazságügyi miniszternek rendelkeznie kell.

Orbán Viktor egyébként 2010-ben újra felállította a Belügyminisztériumot, de kizárólag rendészeti hatáskörrel, ő viszont az önálló Pénzügyminisztériumot szüntette meg és – ezen túlmenően is – teljesen átalakította a magyar hagyományokhoz illeszkedő kormányzati struktúrát.

* * *

Valamikor 2007-ben Takács Albertnek, az akkori igazságügyi és rendészeti miniszternek eszébe jut, milyen szép lenne összehívni a rendszerváltás óta hivatalban volt igazságügyi és belügyminisztereket. Eleget teszek a meghívásnak. A vacsoránál Bárándy Péter mellett ülök, aki 2002 és 2006 között volt a szocialisták igazságügyi minisztere. Amikor véget ér a protokoll, javaslom, korán van még, menjünk el az éjszakába.

* * *

A rendszerváltás előtt alapvetően két helyre jártunk. Egyrészt a Sole mio bárba, amely karnyújtásnyira volt Orom utcai lakásomtól, másrészt a belvárosi Pipacs bárba. Amikor Lovász Józsi barátomat elhagyta a felesége, naponta kerestük fel ezeket a helyeket.

Valószínűleg mindkét bárban voltak besúgók. A belügyi archívum hiányos voltát mutatja, hogy nem maradt rólunk anyag. Nem volt olyan alkalom, hogy kérésünkre ne játszották volna el a székely himnuszt. A Pipacsban Füzy Gábor volt a zongorista, Cseke László a dobos. És mindketten énekeltek. Háború előtti dalokat, de a legújabbakat is. Népdalokat és cigánynótákat is. Egyszerűen nem volt olyan ének, amit nem tudtak volna. Elképesztően jók voltak.

A Pipacs ugyan megszűnt, de Füzy Gábor tovább szervezi az üzletet. Ide viszem el Bárándyt. Jól elvagyunk, Füzy olyan számokat játszik, amelyeket mindketten ismerünk, közben beszélgetünk. Bárándy elmondja, örül, hogy már nem igazságügyi miniszter, de annak nem, hogy éppen Takács Albert ül a székében. Miért, ahogy elnézem a minisztertársaidat, provokálom finoman, voltak köztük rosszabbak is. Hát, gondolkodik el Bárándy, voltak, akiket nem igazán kedveltem. A Draskovics például közéjük tartozott. Nem sokkal később Takács Albertet leváltotta a miniszterelnök. Az új igazságügyi és rendészeti miniszter Draskovics Tibor lett. A hír hallatán nehezen álltam meg, hogy ne hívjam fel Bárándyt...

* * *

2009. október 23-a előtt kapok egy meghívót Draskovics Tibortól. A megbékélés jegyében szervezne egy közös megemlékezést a volt belügy- és igazságügyi miniszterek számára. Úgy gondolja, eltelt már annyi idő a rendszerváltás óta, hogy a különböző politikai nézeteket vallók együtt ünnepeljék a forradalmat. Veled? – kérdezem magamban. S három évvel azután, ami október 23-án, Budapest utcáin történt? Igaz, akkor még nem Draskovics volt a rendészeti miniszter, de ő is ugyanannak a kormánynak a tagja. Ez pedig nem olyasfajta meghívás, mint amilyen Takács Alberté volt. Itt a forradalomról van szó.

Az illendőség kedvéért azért felhívom Draskovicsot telefonon. Az igazi okot nem akarom vele közölni. Ha magától nem érzi, minek? Azt mondom, nem megyek, mert eleve nem értek egyet a BM megszüntetésével. Draskovics válasza: tisztelem a véleményedet, de nekem is vannak érveim. Rendben, mondom, de nem hiszem, hogy lenne értelme egy ilyen disputának. Nekem legalábbis úgy tűnik, hogy az elkövetkező néhány évben se te, se én nem leszünk olyan helyzetben, hogy elképzeléseinket érvényesítsük...

Lakossági fórumok, gyűlések, önkormányzati választási kampány

A képviselőknek 1990-ben jutó háromhetes szünetet Balatonakarattyán töltöttük. Szüleimnek van itt egy kis társasházi nyaralója, két szobával, vízparti telekkel. A gyerekek persze imádják, és én is szeretek itt kikapcsolódni, napozni a parton, úszni a Balatonban, lábteniszezni a strandon, szörfözni a tavon vagy csak tétlenül ülni a teraszon s bámulni a panorámát, esténként borozgatni, beszélgetni.

Az idei nyaralás azonban más, mint az eddigiek. Szinte mindennap lakossági fórumot tartok az ország legkülönbözőbb pontjain. Ebéd után beülök a kocsiba, és csak késő este érkezem vissza.

Szeretek ezeket a rendezvényeket. Jólesik kilépni a hivatalos politika elengedhetetlen világából, s megmártózni egy barátságosabb közegben. A rafinált politikai megnyilvánulások után egyszerű emberek véleményét hallgatni, akik sokszor ugyanazt a jelenséget egészen más megközelítésben látják, mint mi, aktív politikusok.

Az egyik falusi fórumon, ahová nyaralásunk második napján mentem, szót kért egy bőszojnyás néni. Mondja meg a Józsi bácsinak – így nevezte Antallt, holott vagy tíz évvel idősebb lehetett nála –, hogy akik a parlamentben mögötte ülnek, azok nem rendes emberek. Miközben a Józsi bácsi beszél, folytatta a néni, azok ott a háta mögött mindenféle grimaszokat vágnak.

Ő nem láthatja, tette hozzá, mert mögötte vannak, én viszont látom a televízióban. (A miniszterelnök helye akkor még ott volt, ahol a rendszerváltás előtti kormányfők ültek, s bizonyos kameraállásból a szabaddemokraták látszottak mögötte.)

Próbáltam meggyőzni, hogy demokráciában ez így természetes, nem kell elfogadni mindent csak azért, mert a miniszterelnök mondja, de a néni nem hagyta magát. Nem jól van ez így, rázta a fejét, a tekintélyt azért tisztelni kellene.

Amikor Antallnak elmeséltem a sztorit, jót mulatott rajta, s megjegyezte, hogy faluhelyen azelőtt az öregebbek is bácsinak szólították a nadrágos embereket. Különböztetett volna, tette hozzá, ha nem is látom őket, pontosan tudom, kikkel vagyunk körülveve. Legközelebb majd megmondom, bólintottam, aztán megjegyeztem: Egyébként már többször akartam neked mondani, nem gondolod, hogy helyet kellene cserélned Szabad Gyuri bácsival? Akkor előttünk ülnél, tettem hozzá, és menet közben tudnánk konzultálni. Nem rossz ötlet, felelte Antall, mégiscsak más, ha ti grimaszoltok mögöttem...

A helycserét a miniszterelnöknek persze nem azért javasoltam, mintha Szabad György szomszédsága ellen bármiféle kifogásom lehetett volna, sőt! A házelnökökkel az MDF frakcióvezetőjeként nemcsak szoros munkakapcsolatban voltunk, hanem emberileg is közel álltunk egymáshoz.

Gyuri bácsi minden szempontból gondját viselte a Parlamentnek, ha néha külföldre utazott, úgymond rám bízta a „házat”. Vigyázz mindenre, mondta ilyenkor – csak félig viccesen –, nehogy szétszedjék az épületet, amíg én távol vagyok. A repülőtérrel első útja a Parlamentbe vezetett, lehuppant elém a karosszékre, és szemét körbehordozta a teremben. Ne aggodj, Gyuri bácsi, minden a helyén, az összes izzó világít, a fűtés vagy a hűtés is rendben, mondtam ilyenkor, függően attól, hogy milyen évszakban jártunk.

Emlékszem, egy alkalommal, amikor néhány napos távollét után megérkezett, jó hangulatban volt, elégedetten dőlt hátra a karosszékre és így szólt: – Tudod, Imrém, tíz évig szeretnék még élni! – Ne viccelj Gyuri bácsi – ellenkeztem –, harminc évről beszéljünk inkább! – Nem úgy értem – intett le az öreg –, tíz évig, testi és lelki erőm tökéletes birtokában! – Erről eszembe jut egy barátom – mondtam erre –, Dévai Csabának hívják, három évvel idősebb nálam, és igen szereti a nőket. Ő azt ígérte, hogy jelezni fogja, ha majd problémája lesz ezen a téren, és akkor tudni fogom, hogy még mindig van három jó évem. Ha közöttünk is lenne egy ilyen gentleman's agreement – folytattam –, nem három, hanem huszonhárom évre nyílna meg a perspektíva. – Hát – mondta erre az öreg, és lekopogta az asztalon –, egyelőre nem panaszkodhatom.

Amikor ezt leírom, hirtelen eszembe jut: éppen annyi idős vagyok, mint Szabad Gyuri bácsi volt akkor. Felhívom Csaba barátomat, aki megnyugtat, semmi gond, a három év még mindig három...

* * *

A hivatásos politikusként eltöltött nyolc évemben számtalan lakossági fórumot, gyűlést tartottam. Kampányidőszakban és kiélezett politikai helyzetekben hetente többet is, egyébként ritkábban. De az első négy évben szinte folyamatosan kiélezett volt a politikai helyzet. Hogy mennyien jönnek el egy ilyen gyűlésre, az a politikai helyzettől, a témától és persze a politikus személyétől is függ. Az első ciklusban Torgyán József és Csurka István tudta a legtöbb embert megmozgatni.

Az MDF-elnökség egyik ülésén Csurka kijelentette, hogy ő bármikor meg tud tölteni egy sportcsarnokot tízezer emberrel. Vajon ki az közülünk, tette fel a kérdést, aki ezt rajtam kívül meg tudja csinálni? Bogárdi Zoltán erre szerényen megjegyezte: Rendben van, Pista, akkor már csak egyetlen dolgunk maradt. Úgy kell módosítanunk a választójogi törvényt, hogy csak azok szavazhassanak, akik eljárnak ezekre a gyűlésekre.

* * *

Gyakran előfordult, hogy Torgyán József – amikor már kilépett a koalícióból és úton-útfélen támadta a kormányt – hétfőn reggel a Parlamentben odajött hozzám és nagy hangon mesélte: Kérlek szépen, voltam ebben vagy abban a városban és akkora tömeg jött össze, hogy csak a kéményen keresztül jutottam be a terembe.

Az igazságtételi viták idején, és később, amikor a Kónya-dolgozat kapcsán az ellenzék és a sajtó támadásainak keresttüzébe kerültem, az én főuraimra is sokan voltak kíváncsiak. Néhány helyen elsütöttem, hogy hétfőn, ha bemegyek az ülésre, elmondom majd Torgyánnak, hogy itt nemcsak én, hanem a hallgatóság egy része is csak a kéményen keresztül tudott bejutni a terembe.

* * *

A gyűlések koreográfiája egyszerű volt. Az MDF helyi elnöke vagy a meghívó szervezet vezetője tartott egy rövid bevezetőt, majd az én beszédem következett, amelyet ritkán sikerült egy órán belül befejeznem. Ezután jöttek a kérdések, hozzászólások. Általában az úton találtam ki, hogy miről fogok beszélni, és a nyolc év alatt egyszer sem írtam le a beszédemet, sőt jegyzete-

ket sem készítettem. A Balatonakarattyáról kiinduló turné annyiban kivétel volt, hogy ezekre készítettem egy írásos anyagot.

Szeptember 30-án lesz az önkormányzati választások első fordulója. A kampány közepette, augusztus végén jár le a száznapos türelmi idő, amit a kormányalakításkor a miniszterelnök az ellenzéktől és a sajtótól kért, s ami nem bizonyult valami jó ötletnek. Lehet, hogy a nyugati demokráciákban ez működik, de nálunk, úgy látszik, nem. A kormány nem kapta meg a türelmet az ellenzéktől, és a miniszterelnöknek az a kijelentése, hogy szeretné, ha a hírlapírók türelme jóindulattal is párosulna, végképp illúziónak bizonyult. Most viszont, hogy lejár a száz nap, arról fog szólni minden, hogy nem történt semmi érdemleges, a kormány ezalatt nem csinált semmit. A miniszterelnökség munkatársainak segítségével készítettem hát egy leltárt azokról a lépésekről, amelyeket a kormány és a parlament az első három hónap alatt megtett. A választási kampányban ezekre az adatokra támaszkodtam, de az írásos anyagot még jegyzetként sem használtam.

Szakszerű, politikamentes közigazgatást

Mindenekelőtt azokat a szervezeti és személyi változásokat vettem számba, amelyek alkalmassá teszik az államigazgatást arra, hogy hitelesen és hatékonyan vigye végbe a politikai és gazdasági rendszerváltozást. Egyrészt átalakult a kormány szerkezete, másrészt a minisztériumok irányításában is új szisztémát alakítottunk ki.

Megszűnt néhány – a régi rendszert szimbolizáló – főhatóság, és a kor feladataihoz igazodó új minisztériumok jöttek létre. A legfontosabbnak én azt tartottam, hogy rendőr-minisztériumból civilminisztériummá alakult át a Belügyminisztérium, amely visszakapta a közigazgatás irányításában a háború előtt játszott szerepét.

A minisztériumok új irányítási rendszerének lényege, hogy a miniszter és helyettese, a politikai államtitkár a kormánypártokhoz tartozó politikusok, választási vereség esetén nekik menniük kell. A minisztérium hivatali apparátusát vezető közigazgatási államtitkár viszont nem politikus. Ő joggal bízhat abban, hogy szakértelme okán megmarad, és ő az, aki magas tisztsége folytán a hivatali apparátust is képes megvédeni a politikától. A demokráciával együtt járó ciklikusság közepette így lehet biztosítani a közigazgatás folyamatosságát és szakmailag színvonalas működését.

* * *

Horn Gyula, Orbán Viktor és Medgyessy Péter fenntartotta ezt a rendszert, Gyurcsány Ferenc azonban tizenhat év után megváltoztatta. A 2006-ban megválasztott miniszterelnök szerint az antalli elképzelés elméletileg jó volt, de a gyakorlatban nem működött, hiszen minden kormány úgy indított, hogy osztályvezetőtől felfelé mindenkit lecserélt. A közigazgatási államtitkár nem tudta megvédeni a szakmai apparátust, sőt elsőként általában őt váltották le. Erre a funkcióra tehát a minisztériumokban semmi szükség, hozta meg az ítéletet Gyurcsány, aki amúgy jól látta a kialakult helyzetet, de nem a rossz gyakorlaton próbált meg változtatni, hanem fordítva, ahhoz igazította az elméletileg hibátlan szisztémát.

2010-ben aztán a kétharmados Fidesz-többség adta meg a kegyelemdöfést az Antall József által bevezetett rendszernek. Visszaállították ugyan a közigazgatási államtitkári funkciót, de olyan törvényt hoztak, hogy bármelyik köztisztviselőt bizalomvesztésre hivatkozással, tehát gyakorlatilag indokolás nélkül el lehet távolítani az állásából, beleértve a közigazgatási államtitkárt is. Ez a rendszer a bizonytalanságot állandósítja az apparátusban, ami éppen ellentétes azzal a gondolkodással, amit Antall képviselt. Ő a politikai változásoktól független, stabil életpályát akart biztosítani a közigazgatásban dolgozó szakembereknek. Természetesen csak a szükséges személycserék után, amelyekre minden minisztériumban sor is került.

Személycserék a politikai viták középpontjában

A személycserék ügye kezdettől a legvitatottabb kérdés. Miközben a sajtó és az ellenzék folyamatosan a kormány szemére veti, hogy a szakembereket saját híveivel váltja fel, a velünk rokonszenvezők éppen azt kifogásolják, hogy a régi rendszer kádereit meghagyjuk pozícióikban.

Antallt gyakran érte az a vád a sajtóban, hogy tanítványaival és osztálytársaival – Jeszenszky kapcsán az is, hogy rokonaival – tölti fel az államapparátust. Amikor Pungor Ernő akademikust a fejlesztésért felelős tárca nélküli miniszterré nevezte ki, az egyik újságban a következő címmel jelent meg a tudósítás: Elfogytak a rokonok, jönnek a szomszédok? Antall megjegyezte, Pungor valóban a Meredek utcai társasházban lakik, méghozzá a fölöttük lévő lakásban. A múltkor eldugult nála a klozet, mesélte komoly arckifejezéssel, és a lakásuk teljesen elázott. Ha ezért nem lesz valaki miniszter, tette hozzá, vajon mitől lenne az?

Az államapparátusban a felső vezetésen túlmenően is szükség volt új szereplőkre. Egyrészt sokan éltek a megnyíló lehetőségekkel, s elmentek a magánszférába. Másrészt – a tehetséges fiatalok mellett – ott voltak még a

minisztériumokban azok a régi káderek, akik politikai megbízhatóságuknak és a Kádár-rendszer kontraszelekciójának köszönheték pozíciójukat. Nekik természetesen menniük kellett. De korántsem arról volt szó, hogy mi akartunk volna pártkatonákat benyomni a „szakemberek” helyébe. Ellenkezőleg, kevesebb saját emberünk volt, mint amennyire szükség lett volna az alkalmazatlanok és a közszolgálatot a jobb lehetőségek reményében elhagyók pótlására. Azok a szakemberek, akik hivatásuknak tekintették a közigazgatást, és nem voltak nyíltan ellenségesek az új kormánnyal, természetesen maradhattak. Hogy korábban többségük párttag volt, az nem számított.

Antall a minisztériumok politikai vezetésébe a volt állampárt egyetlen tagját sem engedte be. Ennek szimbolikus jelentőséget tulajdonított, s ehhez ragaszkodott. De az apparátusnál ez nem lehetett szempont. A lényeg a hozzáértés volt. Sajátos paradoxon, hogy a „tovább szolgáló” szakemberek jelentős része a Horn-kormány alatt esett „tisztogatás” áldozatul.

A végleges felállást követően a helyettes államtitkárnál magasabb beosztású százharminckét köztisztviselő közül harmincnyolcan voltak az előző kormány alatt vezető beosztásban, kilencvennégyen teljesen újak. Elismerés illeti ezeket a köztisztviselőket – régieket és újakat egyaránt – mindazért, amit a demokratikus magyar jogállam érdekében tisztességgel megtettek.

Radikális híveinket azonban a számok nemigen győzték meg. A gyűléseken mindig akadt valaki, aki reklamálta az államapparátusban állítólag elmaradt személycseréket...

* * *

Amikor jogász fórumos kollégámat, Tóth Lászlót '91 végén elcsábítottam az ügyvédi pályáról s felkértem kabinetfőnöknek, áttekintette a helyzetet és kijelentette, hogy felvesz mellém rugalmas munkaidőben egy titkárnőt. Igaza volt, mert rendszerint késő estig dolgoztam a Fehér Házban, a titkárnők munkaideje viszont öt órakor lejárt, és egyre nehezebben bírták a túlórázást. Szükség volt valakire, aki délután öttől, ha kell, éjfélig is kitart, felveszi a telefonot, és ha marad ideje, részt vesz a titkárság nappali munkájában is.

Az új munkaerő azonnal elnyerte a képviselők tetszését. Húsz év körüli hölgy volt az illető, feltűnően előnyös külső megjelenéssel. Amikor az elnökségi ülés alatt mélyen kivágott, feszülő blúzában, kezében egy tálcával belépett a szobába, minden szem részegeződött. Amikor pedig kissé előrehajolt, hogy felszolgálja a kávé, az MDF kereszténydemokrata köréhez tartozó Salamon László csak lopva mert oda pillantani, és nem tiltakozott.

Az egyik este fél nyolckor, amikor már mindenki hazament, bekopogott, s megkérdezte, megnézheti-e velem a tévéhíradót. Természetesen, mondtam és helyet kínáltam. A hölgy leült velem szemben a fotelbe, egyik lábát átve-

tette a másikon. Cseppet sem zavarta, hogy szoknyája felcsúszott, nézte a televíziót, s időnként csábos pillantásokat vetett rám.

Másnap reggel megkérdeztem Tóth Lászlótól, honnan szerezte az új munkaerőt. Számos jelölt közül választottam ki, felelte a barátom, mert sokan jelentkeztek arra az újsághirdetésre, hogy az MDF frakcióvezetője mellé titkárnőt keresünk. Nem volt valami jó ötlet, jegyeztem meg. A csajt szerintem valakik rám küldhették. Várjuk meg a próbaidő végét, és szabaduljunk meg tőle.

A kabinetfőnök másodszor már nem akart hibázni. Felhívta az '56-ban halálra ítélt Fónay Jenőt, a Politikai Foglyok Országos Szövetsége elnökét, hogy nem tud-e ajánlani mellém egy megbízható titkárnőt. Fónay nagyon készséges volt, már másnap telefonált, és egy bajtársa özvegyét ajánlotta. Tény, hogy az ő esetében olyan kifogás, amely az elődjével kapcsolatban felmerült, szóba se jöhetett.

Ráadásul induláskor úgy látszott, az idős hölgy kiválóan végzi a munkáját. Kabinetfőnököm ugyanis belépésekor közölte vele, hogy az a dolga, vegyen fel minden telefont, jegyezze fel az összes hívót, de csak azokat a hívásokat kapcsolja be, amelyek igazán fontosak. Az első napon alig volt olyan telefon, ami megzavart volna a munkámban. Késő este jöttem rá, hogy miért. Kilenc körül átmegyek új titkárnőm szobáján, fülén a telefonkagyló. Amikor meglát, kezével letakarja a mikrofont és tanácstalan arckifejezéssel kérdezi: Valami Antall keresi, bekapcsolhatom?

Ha Fónaynak nem is sikerült álláshoz juttatnia bajtársa özvegyét, én azért hálás voltam neki. Ezek után a fórumokon, amikor szemrehányást kaptam, hogy ott hagytuk a helyükön a régi kommunistákat, rendszerint elmeséltem ezt a történetet. Az idős hölgy teljesen megbízható volt, jegyeztem meg ilyenkor, ahogy mondani szokták, még látta Lenint... De ha nem tud eligazodni a mai világban, mire megyek vele?

* * *

Az egyik gyűlésen, amikor a beszédem végére értem, elsőként egy nagy baszú bácsi kért szót. Mondhat nekem bármit, Kónya úr, de itt nem történt rendszerváltás, mert maguk nem cserélték le a téeszelnökömet. Mondom neki, bátyám, én nem tudom lecserélni a maga téeszelnökét. És éppen ez bizonyítja, hogy rendszerváltás történt.

Rázta a fejét, ezért tovább próbálkoztam. Tudja, én tagja vagyok a kormányzó párt elnökségének. Ez olyan, magyaráztam, mint amikor a régi rendszerben valaki az MSZMP politikai bizottságának volt a tagja. Nos, magának abban igaza van, folytattam, hogy annak idején egy politikai bizottsági tag le tudta cserélni a maga téeszelnökét. De én nem tudom lecserélni, mert

ez egy demokratikus rendszer, amelyben a pártvezetők nem cserélhetik le a téeszelnököket, fejeztem be a szemináriumot.

Az öreg továbbra is kételkedve ingatta a fejét, de én se hagytam annyiban. Viszont maga, vettem elő az utolsó adumat, le tudja cserélni a téeszelnökét, ha annyira akarja. Én? – csodálkozott a bácsi. De hogyan? Úgy, feleltem, hogy megbeszéli a többi téesztaggal, és új elnököt választanak a régi helyett. A bácsi töprengett egy kicsit, aztán kibökte: Lehet, hogy így van, de én azt nem merem...

* * *

A politikusokkal szemben viszont – s ez azért nagy eredmény – megszűnt minden félelem. Lovász Józsefnek a nyolcvanas évek végétől volt egy kisvállalkozása, amely csavargyártással foglalkozott. Az üzemben minden dolgozó tudta, hogy a tulaj a barátom. Ketten közülük, nem sokkal az Antall-kormány megalakulása után, bekopogtak Lovász irodájába, aki kérdően nézett rájuk, mire az egyik kibökte: nem félek magától, főnök, sem a barátjától. Én továbbra is kommunista vagyok. Én is, állt elő a másik. Rendben, mondta Lovász elgondolkodva, akkor holnap nektek nem szabad szombat lesz, hanem kommunista szombat. Azok sopánkodtak, hogy nem gondolták komolyan, amit az előbb mondtak, de a barátom hajthatatlan maradt. Így történt, hogy a rendszerváltás után egy üzemben – igaz, csak két munkás részvételével és egyetlen alkalommal – továbbra is volt még kommunista szombat.

* * *

Lovász József amúgy nem volt akárci. A Pest megyei Iklad melletti tanyán, Cservölgyben született. Mindkét szülője analfabéta volt. 1945-ben valakitől megtanult pálinkát főzni, és tizenhárom évesen több pénzt vitt haza, mint az apja és az anyja együtt. A község plébánosa beszélte rá a szülőket, hogy engedjék tanulni a jó eszű gyereket.

A hatvanas években nagy figyelmet fordított arra, hogy apjából a magasabb nyugdíj érdekében a németek elleni háborús ellenállót faragjon. Kidolgozta a történetet, apja fújta is a leckét, de egy bizonyos ponton, a pártbizottság előtti meghallgatáson kiesett a szerepéből. – *S akkor mi történt?* – kérdezték az elvtársak. – *Akkor?* – kérdezett vissza a „partizán”. – *Akkor összekaptuk magunkat, s jól elp...áztuk a ruszkiakat.*

A hetvenes évek elején szerzett magának egy gebineskocsmát. Akkoriban ez óriási üzlet volt. Kivetted a boltot, az államnak fizetted egy átalányt, s a bevétel a tied volt. A számtalan adminisztratív előírást azonban nem lehetett betartani, hacsak nem akartál éhen halni. Lovász csinálta egy darabig, s még

mielőtt lebukott volna, továbbállt. Műanyag kisiparos lett. Pénztárcákat gyártott olyan matricákkal, amelyeken csinos nő kacsintott, ha kellő irányba fordítottad. A matricát Bécsből kellett behozatni, ami eleve illegális volt. Remek kereseti forrás, de fél lábbal itt is a börtönben vagy.

Lovász egyik kollégáját elvitték a rendőrök. Húszéves fia tanácstalan volt. Mi lesz most? – kérdezte Lovásztól. Nézd, felelte a család barátja, apád néhány évig valószínűleg börtönben lesz. S velem, döbrent le a fiatalember, velem akkor mi lesz? Legfeljebb elmész dolgozni, felelte Lovász. Dolgozni?! – kérdezte elképedve a gyerek. Hát ekkora baj lenne, Józsi bácsi?

A kacsintós pénztárcákat főképp szovjet katonák vásárolták. Ekkortájt mondta a barátom: Lehet, hogy igazad van, s jobb lenne az országnak, ha kimenének az oroszok, de gondoldj azért rám is. Ha tényleg elmennek, miből fogok megélni?

A nyolcvanas évek közepén aztán Lovász József a műanyagról átváltott a divatszakra. A Lovász-butik olcsó volt, mégis elegáns, ragyogó helyen, közel a Blaha Lujza térhez. Közben házassága megromlott, elvált, a butikot nagyvonalúan otthagyta a nejének, ő pedig egy amerikai magyar barátjával belevágott egy közös vállalkozásba. Ez volt az a kisüzem, ahol 1990 nyarán két öntudatos munkás, kommunista szombat keretében, fél napig ingyen dolgozott.

Lovász József a nulláról indult, de – rengeteg munka és még több ügyeskedés révén, kihasználva a gulyáskommunizmus speciális lehetőségeit – gazdag emberként érkezett el a rendszerváltáshoz. A vérében volt a vállalkozás. Azok közé a maszekok közé tartozott, akik a Kádár-rendszer sajátos körülményei között állandó fenyegetettségben, de mégis megtűrten, a létező szocializmusban is kapitalisták voltak. Azt hitte, a rendszerváltással eljött az ő világa. Kamatoztatni tudja majd az üzleti életben szerzett jártasságát, s immár teljesen legálisan működve, egyre több embernek munkát adva, közmegebecsüléstől övezve fejlesztheti vállalkozását. Hamar rá kellett jönnie, hogy súlyosan tévedett.

Az első csalódás akkor érte, amikor hitelt akart felvenni, hogy a privatizáció során bővítsé üzemét. Jártá végig a bankokat, de mindenütt elutasításra talált, bár magánvagyonra, zuglói és siófoki háza bőséges fedezetül szolgált volna a kölcsönhöz. Egy üzemcsarnokot akart volna megvenni, amely a privatizálás alatt álló vállalat vagyonának elenyésző részét képezte csupán. A csarnok végül a vállalat volt párttitkárának tulajdonába került, aki akkora hitelt tudott magának szerezni, hogy az egész üzemet, azaz a vállalat minden vagyontárgyát, tokkal-vonóval megvásárolta.

Az életéből hátralévő szűk tíz esztendőben Lovász József sok mindennel próbálkozott, de igazából nem tudott egyről a kettőre jutni. A potenciális megrendelők soha nem fogadták el maguk közé valónak. Így a csavargyártás hiába működött olajozottan, az értékesítés mindig nehézségekbe ütközött.

Lehet, az üzleti élet terén a Kádár-rendszerben megszerzett jártasság a piacgazdaságban kevésbé hasznosítható. De alig hiszem, hogy a szocialista nagyvállalatok vezetői és a volt KISZ- és párttitkárok, akik megfelelő kapcsolati hálóval rendelkeztek, rátermettebb, jobb nagyvállalkozók lennének, mint amilyen az én Lovász József barátom lehetett volna, ha rendelkezik a hozzájuk hasonló kapcsolatokkal...

* * *

Az állami vállalatok vezetőinek egy része szakmailag vagy erkölcsileg alkalmatlan volt feladata ellátására, és csupán politikai megbízhatóságának vagy a Kádár-rendszerben érvényesülő kontraszelekciónak köszönhetette pozícióját. Ugyanakkor a rendszerváltás miatt számos rátermett vezető is bizonytalannak érezte a helyzetét. Az MDF képviselőcsoportja, alig két héttel a kormány megalakulása után, úgy foglalt állást, hogy sürgősen felül kell vizsgálni a vezetők alkalmasságát, meg kell erősíteni az alkalmasakat, s le kell váltani az alkalmatlanokat.

A frakció kezdeményezése minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy az ügyben hamarosan kormányrendelet született. Bod Péter Ákos ipari miniszter javaslatára a kormány elrendelte, hogy az állami vállalatoknál válasszák újra az üzemi tanácsokat, azok pedig döntsenek arról, hogy a jelenlegi igazgatók maradjanak-e, vagy új igazgatót válasszanak, pályázat útján. A kormány deklarálta: a vállalati tanácsi intézményt meg fogja szüntetni, de a vezetés demokratikus megújítása érdekében szükség van az átmeneti intézkedésre.

A kormányrendelet értelmében az újjáalakított vállalati tanácsoknak 2/3-os többséggel, titkos szavazással kellett dönteniük az igazgató megerősítéséről azzal, hogy amennyiben az igazgató nem kapja meg a kétharmados bizalmat, munkaviszonya megszűnik, és munkakörének betöltésére pályázatot kell kiírni.

Nos, az eredmény siralmas volt azok számára, akik hittek abban, hogy az emberek többsége radikális rendszerváltozást és átfogó személycserét akar. A vállalati tanácsi irányítás alatt álló 319 állami vállalat csaknem nyolcvan százalékánál, 252 vállalatnál az újjáválasztott tanács, tehát lényegében a dolgozók közössége kétharmados többséggel, titkos szavazáson megerősítette a hivatalban lévő igazgatót. Megjegyzem, hogy az államigazgatási irányítás alá tartozó vállalatoknál – ahol a vezetői kinevezés a miniszter hatáskörébe tartozott – a felső vezetők csaknem ötven százalékát lecserélték.

* * *

A személycserék reklamálása végigkísérte az egész ciklust, sőt a választási vereség után is folytatódott. Akkor már olyan formában, hogy azért vesztettük el a választásokat, mert meghagytuk a helyükön a régi kommunis-tákat. Egyszer egy vidéki MDF-es összejövetelen elveszítettem a türelme-met, és kifakadtam: Hát nem veszitek észre, hogy éppen a mi embereinket rugdalja ki az új kormány? Mi pedig még mindig azon kesergünk, hogy nem rúgtunk ki eleget az ő embereikből, tettem hozzá, ahelyett, hogy – ha tetszik, erényt kovácsolva a gyengeségünkéből – próbálnánk megvédeni a jó szakembereket.

Elmeséltem nekik egy barátomtól hallott történetet, aki '56-ban egy kis Pest megyei faluban élt. Elmondása szerint a falu híressége egy ávós őrnagy volt, Lajos keresztnevű. A forradalom napjaiban az egyik falubeli fiatalember becsöngetett hozzá, mondván, keresi a Lajost. Ezt aztán többször megismé-telte, de mindig azt a választ kapta, hogy Lajos nincs otthon. November kö-zepe táján ez a fiatalember éppen a kertjében kapálgatott, amikor egy ismer-őse átszólt a kerítésen. A múltkor többször kerested a Lajost, emlékeztette a fiút, csak azt akarom mondani, hogy már otthon van. Nem aktuális, rázta meg fejét a másik...

Csókoltatom a barátnődet...

Az én nagyapám a forradalom leveréséből kicsit később vont le a szükséges következtetést, jegyezte meg Wéber János, miután meghallgatta ezt a törté-netet. Lakásától háromháznnyira, a Borsodi söröző teraszán ültünk. Voltunk vagy nyolcan az asztalnál. Miután a pincér kihozta az italokat, János mesélni kezdett.

– Az ötvenes években Tolnán Orosz Gyurka volt a párttitkár. Nagypapám pékségében volt inas sokáig. Azért hívták Orosz Gyurkának, mert mikor be-jöttek az ideiglenesen hazánkban tartózkodók, fiatal kamaszként hozzájuk csapódott. Nem tudott fölszabadulni a szakmában. Valami minimális osztás-szorzás azért kellett a pékmesterséghez. Ha egy kiló kenyérhez hetven deka liszt meg ennyi meg ennyi víz, meg só szükséges, és ha nyolcvan kiló kenyeret kell sütni, ahhoz ki kell szorozni, hogy miből mennyire van szükség. Na, Gyurka erre képtelen volt. Sokszor vizsgázott, mindegyre eredménytelenül. Nagypapám viszont adott neki munkát, bejáró munkásként dolgozott a műhelyben. Nem volt segédlevele, így nem lehetett alkalmazott.

– '56-ban Tolna párttitkáráként is nagyapámnál húzta meg magát. Egy pár napig. A baj csak az volt, hogy több napig, mint kellett volna. Nagypapánk ugyanis nem mondta meg neki, a városi párttitkárnak, hogy már vége az

egésznek. Rejtekhelyet készített egykori inasának a műhely egyik végében, s a műszak letelte után kiengedte őt a mosdóba, enni-inni adott neki. Az üzem napközben folyamatosan működött, Jóska meg a liszteszákok mögött kucor-gott. Nagypapám ezt roppantul élvezte. November negyedike után még napokig a liszteszákok mögött tartotta.

– Na, Gyurka, most írják össze a kommunistákat, közölte vele tárgyyszerűen. Szibériában lesz a kommunizmus, és aki még ezt nagyon akarja, az az állomá-son tartózkodó vagonokban foglalhat helyet magának. Vihettek mindent, ami a tiétek – és itt, ennél a szónál fölemelte a mutatóujját –, ez persze ellenőrizve lesz, Gyurka! Most akkor fölírassalak? Szibériában lesz tehát a helye a kommu-nizmusnak, sehol titeket máshol be nem fogadnak.

– Nem volt rosszindulatú ember ez a Gyurka, igazán senkinek sem ártott. Hülye volt. Hítt a Rákosinak meg a többieknek. Tolnán az ő idejében kellett gyapotot szedni, holott nem is volt ott igazán gyapot. Na, Gyurka, nem akarsz a tanácsháza előtt beszélni? Most sok ember van ott, mondta neki nagypapám a forradalom időszakában. Nem volt ez igazán szép viselkedés az öregtől. Mondják is többen, akik mindkettőnket ismernek, hogy ezt az egészséges rossz-indulatot én tőle örököltem. Halála előtt néhány hónapig ágyban fekvő beteg volt, és én hatéves gyerekként órákig ott ültem mellette a sámlin. Sokat beszél-gettünk, s természetesen erről a „fogva tartásról” is. Most már megmondom, kisunokám. Hátramentem hozzá, s mikor láttam azt a buta, ijedt pofáját, min-dig arra gondoltam: még egy napig maradsz, Gyurka!

November 11-én aztán azt mondta: Gyurka, nem gondold, hogy most már hazamehetnél? A feleséged nagyon hiányol. Erre persze megrémült: Józsi bácsi, de hát az ellenforradalmárok! Menj csak, Gyurka, vége itt már mindennek, legyintett a nagypapám és sarkon fordult.

Otthon nagyon megörültek a már elveszettnek hitt Gyurkának. Igen ám, de a volt kommunista vezetőket 8-ára várták szolgálattételre a pártbizottságon. Csakhogy Gyurka akkor még bujkált. És hát bizony a karrierjére ez a késés alaposan kihatott. Hol voltál ilyen sokáig? – kérdezték az elvtársak. De hát én úgy tudtam... próbált volna Gyurka magyarázkodni. Nem tudad? Nem bíz-tál! Azért nem jelentkeztél! Az időtényező sokat számít. Orosz Gyurkából így csak tanácselnök lett...

Wéber Jánossal vagy tíz éve jó barátok vagyunk. Így aztán jól ismerjük egy-más történeteit. Nagypapja sztoriját a párttitkárral többször is hallottam. Mégis, csaknem ugyanúgy élveztem, mint első alkalommal. De nem ezért mesélte-tem tovább a barátomat. Van közöttünk egy fiatalember, akit én hívtam meg a társaságba. A Pázmányra jár a jogra, és lelkes fideszes. A szerénység nem tartozik az erényei közé, de okos, érdeklődő, és mindent meg akar tanulni. Engem kedvel, talán tisztel is, de Wéberről, akivel még sohasem találkozott, a múltkor fölényesen és lekicsinylően nyilatkozott. Ismerd meg személyesen,

javasoltam, és elhívtam erre az összejövetelre. Miközben János beszélt, úgy láttam, félreteszi előítéletét, és egyre inkább átadja magát a történetnek.

Másnap felhívott, hogy szívesen eljönne legközelebb is, amikor összejövünk, s ha lehet, magával hozná a barátnőjét. Semmi akadálya, feleltem, sőt már az időpontot is tudom.

Ezen az estén Wéberrel felváltva mondtuk a történeteinket, rendszerváltásról, az MDF-ről, a „daliás időről”. Nem lehetett nem észrevenni, hogy a barátnő, aki Wéberre alig figyelt, amikor én beszéltem, áhítatos szemekkel nézett. Lám, még tudok imponálni a fiatal lányoknak, gondoltam elégedetten, s egész este remekül éreztem magam.

Az egyetemista telefonja az elmúlt hetivel nagyjából azonos időpontban érkezett. Megköszönte az estét, jól érezték magukat, tetszett, amiről meséltem.

– És a barátnődnek? – kérdeztem.

– Neki is, persze – felelte, majd hozzátette: – *Képzeld, amikor bemutatkoztál, megkérdezte, hogy „ez tényleg az ellenzéki kerekasztalos Kónya?” Előtte nem szóltam neki, hova megyünk, csak annyit, hogy egy jó társaságba. – „Nahát”, csodálkozott, amikor megerősítettem, hogy tényleg te vagy az. „Érdekes, mondta, akikről eddig történelemből tanultunk, azok mind halottak voltak, ez pedig él.”*

– Csókoltatom a barátnődet – jegyeztem meg rezignáltan...

* * *

Az ember általában fiatalkorában köt életre szóló barátságokat. Nekem megadatott, hogy érett korban is új barátokra találtam. Lovász József, Wéber János, Tolvaly Ferenc, Bárány János...

Lovász József tizenhárom évvel idősebb volt nálam. Barátságunk az ő élete végéig tartott. Tolvaly Ferencnél viszont én vagyok idősebb tíz esztendővel, Wéber Jánosnál pedig hattal. Velük '98-ban kerültem közelebbi kapcsolatba, amikor újra kellett kezdenem az életemet, amiben mindketten sokat segítettek. És néhány évre rá a barátaim lettek. Velük az ügyvédi praxis, Bárány Jánossal a politika hozott össze. Ma már mindkettő lecsengőben, de az új barátságok megmaradtak, miközben a régi barátaim is mellettem vannak.

A külpolitika mint sikerágazat

A külpolitika volt az a terület, ahol a kormány már az első száz napban is jelentős eredményeket ért el. Antall az MDF belső nyilvánossága előtt elmondott beszédeiben mindig kitért a külpolitikai kérdésekre. Egyszer elmondtam neki, hogy a frakciót a belpolitikai és a gazdasági problémák izgat-

ják, ezek megoldását várják a kormánytól, és csak bosszantja a képviselőket, amikor a frakcióülésen a külpolitikai sikerekről beszél. Lehet, hogy túlzásba viszem, ismerte el Antall, de szeretném, ha megértenék: kiegyensúlyozott és egyértelmű, a partnereink és riválisaink számára is követhető külpolitika nélkül nincs felemelkedés. Erre akkor is gondolnotok kell majd, tette hozzá, amikor én már nem leszek. Tiltakozásomra türelmetlenül legyintett: Na jó, úgy értettem, ha már nem leszek a politikában.

* * *

A kormány külpolitikai orientációja kezdettől egyértelmű volt, és már az első száz nap alatt jól látható eredményekre vezetett. Korábbi szövetségeseinkkel fennálló normális kapcsolatok felszámolása nélkül sikerült helyreállítani az ország szuverenitását, és a magyar társadalom jövője szempontjából meghatározó nyugat-európai és közös piaci kapcsolatokat.

Nem volt ez könnyű feladvány. A markáns külpolitikai irányváltást úgy kellett végrehajtani, hogy eközben még itt voltak a szovjet katonai alakulatok, tagjai voltunk a Varsói Szerződésnek és a KGST-nek. Ügyelnünk kellett arra, hogy lépéseinkkel ne veszélyeztessük a Szovjetunióval megkötött csatlakozási egyezményt, az új európai biztonsági rendszerről szóló tárgyalásokat, nem különben a német egyesítést.

A miniszterelnök nyugat-európai országokba tett látogatásai – amelyeket egyes hazai lapok költséges és felesleges kiruccanásokként táltak – a külpolitikai és a külgazdasági irányváltást szolgálták, de a nemzetközi közvélemény rokonszenvének elnyeréséhez és a piacok megnyugtatóhoz is hozzájárultak. Antall – mindenütt, ahol csak megfordult – a vezető nyugati politikusokkal folytatott tárgyalásai során és a helyi sajtóban megjelent nyilatkozataiban is egyértelművé tette, hogy Magyarországon működik a jogállami intézményrendszer, és a kormány úgy hajtja végre a szükséges változásokat, hogy közben megőrzi a társadalmi békét és fenntartja a politikai stabilitást.

Antall személye különösen alkalmas volt arra, hogy ezt az üzenetet hitelesen közvetítse. A nyugati politikusok megnyugvással tapasztalhatták, hogy Magyarország élén nem egy megbízhatatlan és kiismerhetetlen forradalmár, hanem olyan miniszterelnök áll, aki pontosan ismeri és tiszteli a demokrácia szabályait. Nem véletlen, hogy Helmut Kohl német kancellártól kezdve François Mitterrand francia köztársasági elnökön és Margaret Thatcher angol miniszterelnök asszonyon át George Bush amerikai elnökig Antall minden nyugati partnerével kiváló személyes kapcsolatba került.

Kivételesen jó, már-már baráti viszonyt épített ki Kohl kancellárral, amihez – a magyar miniszterelnök németnyelv-tudásán kívül – valószínűleg hoz-

zájárulhatott az is, hogy civilben a kancellár is történész volt. A párizsi charta aláírása idején, nem sokkal a német egyesítés után, a versailles-i kastélyban megjegyezte az ünneplők gyűrűjében sütkérező kancellárnak: – *Micsoda elégtétel lehet számodra, hogy itt, ahol 1871-ben a Német Császárság létrejöttét proklamálták, de 1920-ban a németeket megalázták, most mindenki neked gazsulál. – Hannelore, Hannelore!* – szölt át a kancellár a tőle néhány méterre álló feleségének, aki azonnal odajött hozzá. Kohl elmesélte neki, hogy mit mondott Antall, és megjegyezte: – *Ebben a „scheiss” német küldöttségben ez senkinek sem jutott eszébe, csak a Josefnek. Látod, tette hozzá, ezért a barátom.*

* * *

2009. január végén megilletődve állok Brüsszelben, szemben az Európai Parlament Antallról elnevezett épületszárnyának bejáratával. A falon a felírás nem „JOSEF ANTALL”, ahogyan a nagyvilágban ismerték, hanem, ahogy mi, magyarok emlékezünk rá: „ANTALL JÓZSEF”. Így, zs-betűvel, s hosszú ó-val...

* * *

Bush amerikai elnökkel is kiváló volt a magyar kormányfő személyes kapcsolata. A balkáni háború idején több ízben beszélt az elnökkel telefonon, s már akkor figyelmeztette a veszélyekre, amikor a krízis kezdett kibontakozni. Egy alkalommal megjegyezte Bushnak, hogy hiába ismerte el az ENSZ a horvát állam függetlenségét, ha az ország jelentős része szerb uralom alatt áll. Mire az elnök: a csehek és a szlovákok meg tudtak állapodni a szétválásban, miért ne tudnának a horvátok is megegyezni a szerbekkel? Antall ekkor szerényen felhívta Bush figyelmét arra, hogy van egy nagy különbség, amiről az elnöknek valószínűleg nincs tudomása. A csehek ugyanis sört fogyasztanak, a szerbek pedig sligovicát, azaz szilvapálinkát.

* * *

De az sem igaz, hogy az orosz kapcsolatokat elhanyagolta volna. Amikor kitört a moszkvai puccs, összehívta a hat parlamenti párt frakcióvezetőjét. Tájékoztattott bennünket a kialakult helyzetről. Hangsúlyozta, hogy a döntés kormányzati hatáskör, nem akarja áthárítani senkire a felelősséget, csupán a véleményünkre kíváncsi, ki, mit gondol, mi lenne a teendő.

Nekem már korábban elmondta, szerinte egyetlen észszerű lépésünk lehet: határozottan kiállni Jelcin mellett. Ha a keményvonalas kommunisták győznek, tette hozzá, rövidtávon amúgy sincs esély a jó kapcsolatra. Így

könnyű helyzetben voltam, hiszen ismertem a miniszterelnök álláspontját. A többiek viszont, a leghangosabb – akkor még kormánypárti – Torgyán Józseftől kezdve Gál Zoltánig, a szocialisták frakcióvezetőjéig kivétel nélkül mind úgy nyilatkoztak, nem lehet tudni, hogyan alakulnak a dolgok, nem győznek-e végül a puccsisták, vigyázni kell a Jelcin melletti kiállással. Antall megköszönte a véleményeket, közölte, hogy meg fogja hozni a döntését, majd telefonon felhívta az orosz elnököt, és kormánya nevében a magyar nép együttérzéséről és támogatásáról biztosította.

Amikor Borisz Jelcin Magyarországra látogatott, hangsúlyozta, hogy soha nem felejtí el, ki volt az, aki a puccs első napján felhívta, ki volt, aki csak a második napon, és kik voltak azok, akik csak azt követően, hogy sikerült legyűrníe a puccsistákat.

* * *

Életem egyik meghatározó élménye volt, amikor Jelcin a magyar parlamentben bocsánatot kért az 1956-os forradalom és szabadságharc fegyveres leveréséért, a szovjet beavatkozásért. Azt megelőzően volt a hivatalos tárgyalás, amelyet Antall azzal kezdett, hogy elmesélte Jelcinnek az MDF II. Országos Gyűlésének egyik epizódját, amikor beszéde közben az első sorban helyet foglaló Sztukalin szovjet nagykövethöz fordult, hogy közvetítse a Szovjetunió vezetőinek az MDF üzenetét. „*Ha leveszik kezünkről a bilincset, baráti jobbkunkat fogjuk nyújtani önöknek.*” – idézte fel Antall a két évvel azelőtt elhangzott üzenetet. Esti találkozásjukon pedig, immár Jelcin parlamenti beszéde után megismételte a történetet, és így szólt: – *Úgy vélem, elnök úr, most, miután az ön beszéde elhangzott a magyar parlamentben, elérkezett az idő. Felállt és kezét nyújtotta a könnyekig meghatódott orosz elnöknek.*

* * *

Antall megvetette a politikában a bulvármódszerek alkalmazását, eszébe se jutott, hogy családját díszletként használja, feleségét is csak akkor vitte magával külföldi útjaira, ha a protokoll feltétlenül megkívánta. Ilyen ritka alkalom volt az 1990. októberi állami látogatás az Egyesült Államokban.

A magyar miniszterelnököt teljes katonai pompával fogadták a Fehér Ház kertjében, huszonegy ágyúlövés dördült el a tiszteletére, az Egyesült Államok hadseregének valamennyi fegyverneme felvonult előtte. A két ország himnuszát a tengerészgyalogság zenekara játszotta el. Beszédek elhangzása után Bush és Antall bemegy a Fehér Ház épületébe, négy szemközti beszélgetésre az elnök híres ovális irodájába, a First Lady pedig körbevezeti a kertben a magyar miniszterelnök feleségét.

Barbara Bush séta közben megemlíti, férjének milyen lelkiismereti gondot okoz annak eldöntése, hogy Kuwait felszabadítása érdekében bevesse-e az amerikai csapatokat az iraki hadsereg ellen. Antall Józsefné erre megjegyzi, ő nem ért a politikához, de arra kislánykorából jól emlékszik, hogy a szülei 1943-ban és még 1944-ben is abban reménykedtek, hogy a Szicíliában és Dél-Itáliában partra szálló amerikai csapatok Olaszország elfoglalása után tovább nyomulnak majd észak felé, és nem az oroszok, hanem ők fogják elhozni a békét Magyarországra. Hogy ez nem így történt, teszi hozzá, az a magyaroknak negyvenévnyi rabságot jelentett.

Este a diszvacsoránál kerek asztalok mellett ültek vendégek és vendéglátók, köztük a meghívott előkelőségek. A két első asztal egyikénél az amerikai elnök mellett a magyar miniszterelnök felesége, a másikon Antall és Barbara Bush foglalt helyet. A vacsora közben az amerikai elnök egyszer csak rátette a kezét Antall Józsefné karjára, s megkérdezte, nem lenne-e kifogása az ellen, hogy elmesélje a társaságnak, amit délelőtt a First Ladynek mondott. Így esett, hogy 1990. október 18-án este a washingtoni Fehér Házban dr. Antall Józsefné, született Fülepp Klára véleménye az amerikai elnök tolmácsolásában került nyilvánosságra. Bush hozzátette, hogy a kuwaiti válsággal kapcsolatos amerikai szerepvállalásról szóló döntésének mérlegelésénél az egyik fő szempont számára is az, amire Mrs. Antall felhívta a figyelmet.

* * *

Klára asszony idén a nyolcvanadik évébe lép, de minden vasárnap délelőtt továbbra is felszáll az autóbuszra, és misére megy a Meredek utcai lakásától három megállónyira lévő Farkasréti templomba. Időnként, ha vasárnap este valamilyen dolgom van, és Mékli Attila esti miséjét felcserélem a délelőttire, hazaviszem, és ilyenkor a kapu előtt, a kocsiban még hosszan beszélgetünk. A múltkor rákérdeztem erre a történetre, amelyről Antall annak idején egyszer említést tett. Klára asszony akkor, mint „egyetlen diplomáciai sikerét”, a vacsora részleteit is elmesélte, többek között azt, hogy asztaluknál ott ült Kevin Costner, a híres filmszínész is. Neki ugyan akkor még fogalma sem volt, hogy Costner kicsoda, de a magyar küldöttség egyik tagja felhívta a figyelmét arra, hogy milyen hírességek társaságában költötte el vacsoráját. Mások is voltak, tette hozzá, de azoknak a nevére már nem emlékszik...

* * *

Az első száz nap alatt nemcsak az egyes országokkal, hanem a három nyugati szövetségi rendszerrel, a NATO-val, az Európai Közösségekkel és az EFTA-val is megtörtént a kapcsolatfelvétel. A volt szocialista országok kormány-

fői közül elsőként a magyar miniszterelnök tett hivatalos látogatást a NATO központjában. Brüsszeli tárgyalása során Antall memorandumot nyújtott át az Európai Gazdasági Közösség soros elnökének Magyarország csatlakozási szándékáról, aki reális lehetőséget látott arra, hogy már 1992 elején társulási szerződés jöjjön létre az Európai Közösség és Magyarország között.

Antall egyszer elmesélte, hogy Kohl kancellár egy beszélgetés során határozottan kijelentette, hogy Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország 1995-re tagja lesz az Európai Közösségnek. Hozzátette, hogy a magyarok tőle már korábban is beléphetnének, de Lengyelország felvétele nélkül nem lehet szó a Közösség bővítéséről, a lengyelek pedig még eléggé le vannak maradva. Antall erre megjegyezte, ő a fogorvosnál is azt utálja a legjobban, ha várnia kell a sorára. Mire a kancellár: abban biztos lehetsz, hogy ebben a sorban senki sem fog téged megelőzni.

Gyakran eszembe jut, mennyivel jobb helyzetben lehetne az ország, ha nem kellett volna 2004-ig várni a belépésre! És ha első ütemben a bővítés csak a visegrádi országokra vonatkozott volna, ahogyan azt a német kancellár eredetileg tervezte...

* * *

A gyűléseken elmondott beszédeimbe mindig becsempészttem olyan történeteket, amelyeket a hallgatóság az újságokban nem olvashatott, és amelyek alátámaszthatták egy-egy állításomat, főként pedig felkeltették a lankadó figyelmet. Ezek a kis epizódok az évek múlásával egyre szaporodtak, általában a legfrissebbeket meséltem el, de voltak olyan kedvencek, amelyekre újra meg újra visszatértem. Az Antall és a vezető külföldi politikusok kapcsolatára vonatkozó történetek gyakorta előkerültek. Néhányuknál személyesen is jelen voltam, de a többségüket Antall környezetéből vagy magától a miniszterelnöktől hallottam.

Tudom, a kizárólag Antalltól hallott történetek hitelessége kapcsán bárkiben jogosan merülhetnek fel kételyek. Én magam azonban egyetlen esetben sem kételkedtem, és ma sem kételkedek abban, hogy minden szó szerint úgy zajlott le, ahogyan Antall elmesélte. Persze lehet mondani, hogy én elfogult voltam, merthogy az is vagyok. Ám a miniszterelnök személyiségéhez nagyon is passzoltak ezek a történetek, és a közismert tényekkel is összhangban voltak.

Szerencsére a hatvanadik születésnapján a koalíciós frakciók előtt elmondott és videofelvételen fennmaradt beszédében Antall elmesélt néhány ilyen történetet, pontosan úgy, ahogy – közvetlenül az események után – én is hallottam tőle. És csaknem olyan kötetlenül, ahogy személyes beszélgetések során szokta.

Főhajtás

A miniszterelnök hatvanadik születésnapjának megünneplését kisebb-fajta konspiráció előzte meg. Amikor ugyanis a tervezett összejövetelről Antallnak említést tettem, ő kategorikusan kijelentette, hogy szó se lehet róla, és hozzátette, ő még emlékszik Rákosi hatvanadik születésnapjára. Láttam, hogy nem fogom tudni meggyőzni, és az egyetlen megoldás, ha kész helyzet elé állítom.

Rózsa Mariann-nak elmondtam, hogy egy szolid, zártkörű összejövetelre gondolok, ahol a koalíciós frakciók tagjai köszöntenek fel a miniszterelnököt. A születésnap előestéje lenne az alkalmas időpont, az ülés befejezése után fél órával. Én előzetesen értesítem a képviselőket, hogy mindenki várja ki az ülés végét, de Antallnak csak az utolsó pillanatban kellene szólni, amikor már nem tud tiltakozni. Mariann vállalta, hogy részt vesz a konspirációban, és a hátralévő két hétben úgy irányítja a miniszterelnök programját, hogy a kedd estéje mindenképpen szabad legyen.

1992. április 7-én a parlament ülése az átlagosnál korábban, már este hatkor befejeződött. Nem sokkal később az MDF irodaházi ülésterme zsúfolásig megtelt a három koalíciós frakció képviselőivel. Felhívom Rózsa Mariannt, hogy a Fehér Házban minden készen áll, már csak Antallt várjuk. Ő megnyugtató, hogy a miniszterelnök fél hétre ott lesz nálunk. Nem volt könnyű rábeszélni, mondja, de végül sikerült. Venczel Évát kérem meg, hogy az előcsarnokban fogadja a miniszterelnököt, és vezesse fel a szobámba. Antall pontban fél hétkor érkezik. Vele van Rózsa Mariann is.

* * *

Venczel Éva '94-ben pályát váltott, filmgyártással kezdett foglalkozni. Négy évvel később *Főhajtás* címmel – a hatvanadik születésnapon felvett videó felhasználásával – emlékfilmeket készített Antall Józsefről. Azóta tizennégy év telt el. Venczel Éva tegnap telefonált, hogy az önállóságától megfosztott Duna Televízióból kéri tőle a kópiát, mert a *Főhajtással* szeretnének megemlékezni Antall születésének 80. évfordulójáról. Azt mondja, fogalma sincs, hogy örüljön-e vagy sírjon. Megszüntetik a határon túli magyarok televízióját, magyarázza a dilemmáját, s közben ünnepelni akarják azt, aki keservesen megküzdött azért, hogy ez a televízió annak idején létrejöjjön. Szerinted Antall mit szólna ehhez? – teszi fel a kérdést. Igazad van, felelem, a Duna Televízió létrehozása volt Antall egyetlen igazi sikere az amúgy kudarcos médiapolitikájában. A köztvébe történő beolvasztásának aligha örülne. A filmednek viszont annál inkább, teszem hozzá, emberileg is és úgy is, mint történész, akinek fontos, hogy a múltat az emberek megismerjék.

Aztán elmondom neki, Antall többször visszatért arra, hogy az apák azelőtt meséltek a fiaiknak, a nagyapák az unokáiknak, de a diktatúra évtizedeiben a legtöbb családban inkább elfojtották az emlékeiket. Antall ezt nagy bajnak tartotta, mert, mint mondta, a nemzet emlékezete ezzel megszakadt. A születésnap beszédében szerintem önkéntelenül is ezt a szép szokást elevenítette fel. Az emlékeiről mesélt „a családjának”. A film pedig mindezt a tágabb közösség számára is megörökítette.

Erről aztán valahogy Juhász Ferenc sorai jutnak eszembe: „Az embernek élni kell tovább, és élni kell tovább a Dalnak, mert a világegyetem szíve szakad meg, ha a Dal abbamarad.” Telefonon azonban nem stílusos verset mondani, ezért ezt inkább személyes találkozásunkra hagyom.

* * *

Amikor a miniszterelnök 60. születésnapjának előestéjén belépünk az ülésterembe, a képviselők felállnak a helyükről és tapsal köszöntik az ünnepelet. Antall fellép az emelvényre, kezét fog Pásztor Gyulával és Füzessy Tiborral, a kiscsapat és a kereszténydemokraták frakcióvezetőjével, közben a képviselők is leülnek. Ebben a pillanatban elsötétül a terem, nyílik az oldalsó ajtó és bevonulnak a frakció női munkatársai, élükön Tóth Ágival, aki egy méretes tortát tart a kezében, rajta hatvan szál égő gyertya. Megtapsoltam volna a hölgyeket, mondja Antall a mikrofonhoz lépve, ha Rákosi nem tette volna ugyanezt. Ez a Rákosi-születésnap, gondolom magamban, tényleg megrázó élményként vésődhetett az emlékezetembe.

Kedves barátaim, szólítja meg a miniszterelnök képviselőtársait, majd alig leplezve megilletődöttségét, így folytatja:

„Ezt nemre, korra és mindenre különbség nélkül mondom, mert úgy érzem, hogy akik itt vannak, legyenek akármilyen kérdésben közöttünk nézetkülönbségek esetleg, de mindent összevetve, úgy gondolom, hogy akik itt vannak, és akik eljöttek, azok nekem valamennyien barátaim.

Szerénytelenség nélkül legyen szabad annyit mondanom, és ebben a körben, hogy semmi olyat az elmúlt évtizedekben – különleges szerencsém következtében – nem kellett tenni, ami egy hajszálnyira is az életutamat bármilyen szempontból úgy irányította volna, hogy egy kicsit is röstelkednem kellene. Ezt szeretném úgy hangsúlyozni, hogy ez különleges szerencse, különleges körülmények együttese volt, hogy minden nehézség és megpróbáltatás ellenére eszmélésem óta egyenes utat járhattam, és egyenes út vezethetett a politikában ide.

És azt is elmondhatom, hogy amikor eljött az átalakulás időszaka és a ke-rekasztal-tárgyalások időszakában bizonyos értelemben előtérbe került a személyem, és az út ide vezetett, talán sokan kifelé jobban örültek volna, mint én, sokszor hitték, hogy valamiféle savanyújózsi vagyok, ritkán mosolygok. Ez még

akkor sem igaz, ha Savanyú Józsi történetesen tényleg az ükapámnak volt a bojtárja, és a Savanyú család ma is tartozik nekem háromszáz arany forinttal, ezt az iratot átadtam a Veszprémi Múzeumnak...”

– Elévült – szólok közbe, mellette ülve. A képviselők értik az iróniát. Az elévülés jogi fogalma – a Zétényi-féle igazságtételi törvénnyel kapcsolatos vitákban – politikai értelemet kapott. Elévült, sajnos – reagál Antall és ő is elmosolyodik. Aztán komolyra fordítja a szót és elmondja, hogy a választások éjszakáján azért nem tudott felszabadultan örülni, mert az ország előtt álló nehézségekre gondolt, és nyomasztotta a győzelemmel együtt járó felelősség. De Antall nem lett volna Antall, ha nem használja fel ezt az alkalmat is a koalíciós képviselők meggyőzésére, kétélyeik eloszlatására.

„Ma könnyű azt mondani, hogy ezt vagy azt másképp kellett volna tenni. Sokszor elmondtam, újra elmondom: Kérem, a szovjet hadsereg csak 1991 júniusában vonult ki. És azt is, hogy igenis még 1991 tavaszán is egyértelműen hangsúlyozták, sőt fenyegettek bennünket azzal, hogy nem vonulnak ki.”

Ezt nyilván azoknak szánta, akik radikálisabb változásokat szerettek volna látni. Ugyanazoknak, akik egy korábbi frakcióülésen egymás után felszólalva olyan lépések elmaradását kérték számon a kormányon, amelyek megtétele sértette volna a jogállami normákat. Válaszában akkor a miniszterelnök felhívta az elégedetlenkedők figyelmét arra, hogy mi egy békés rendszerváltozásra szerződünk. Ha önök már annak idején is azt akarták, amit most számon kérnek a kormányon, mondta, akkor „tetszettek volna csinálni forradalmat!”

Ezen az estén azonban nyoma sem volt az elégedetlenségnek. A képviselők élvezettel hallgatták Antallt, ahogy a Varsói Szerződés 1990. júniusi moszkvai tanácskozásán történeteket részletesen elmesélt. Nem csupán a lényeg egyezett meg azzal, ahogy nekem majd két éve, frissiben elmondta, hanem a részletek, az egyes fordulatok is.

„A reggelinél még megpróbáltuk a lengyeleket meggyőzni arról, hogy a Varsói Szerződésből velünk együtt ők is akarjanak kilépni. Havel azt mondta, hogy egy körig támogat bennünket, de az államtitkár már odajött, hogy ez nem érvényes. De Maiziére azt mondta, hogy semmiképpen. Nem kockáztatják a német egységet azzal, hogy ők ezt kimondják. És akkor valóban, bármilyen hihetetlen, amikor bejöttek – kilenc órakor a külügyminiszterek találkoztak a reggeli után –, és amikor visszajött a külügyi államtitkár, nekünk nem a miniszter volt, aki akkor Párizsban volt, a külügyminiszteri érkekezletről bejött és azt mondta, hogy nem járultak hozzá. Sem Sevarnadze, sem a többiek ahhoz, hogy a Varsói Szerződés felülvizsgálatára és feloszlására vonatkozó magyar szerződéstervezetet terjeszthessük elő. Ott volt előttem a két tervezet, a külügyminiszterek által jóváhagyott szovjet tervezet és az el nem fogadott magyar tervezet. S ez valóban így volt, hogy formálisnak szánták ezt a bizonyos ülést, és kivételesen különleges fintora a sorsnak és a történelemnek, hogy

én elnököltem a Varsói Szerződés utolsó politikai ülésén, és mint elnök, elkezdtem felolvasni az el nem fogadott magyar szöveget. És ekkor megmerevedett mindenki, úgy gondoltam, bevallom, hogy legrosszabb esetben tévedtem, de én ezt mindenképpen előterjeszttem. Meglehetősen merevvé vált a légkör, és egyszer csak Gorbacsov azt mondta, hogy da, harasó! Ma se tudom, hogy félreértette, vagy nem kockáztatták azt, hogy botrány legyen, de mindenesetre Gorbacsov igent mondott és attól kezdve mindenki lelkesedett, a lengyelek is, Havel is...”

A folytatást én is akkor hallottam először, a Kreml szűk folyosójával, a kicsi ajtóból nyíló hatalmas teremmel, az egész lélektani hadművelettel, amit elmondása szerint Antall csak azért mesélt el, hátha egyszer még szükség lesz ezekre a tapasztalatokra:

„Aznap még tárgyaltunk az oroszokkal, másnap mentünk Für Lajossal már csak katonai tárgyalásra a Kremlben. Valószínűleg egy hosszú, sok évszázados tapasztalat, egy szűk folyosón vittek bennünket, saját biztonsági embereinket is már leválasztották, mentünk egy hosszú, szűk folyosón, egymásnak annyit mondtunk, hogy mit gondolsz, Szibériában kötünk ki? – ezt csak azért a légkör miatt mondom el –, mindegy most már, állapodtunk meg abban, ahogy ott bandukoltunk, és akkor egy egész kicsi ajtóhoz vittek be bennünket. Valószínűleg sok tatár kán és egyéb mehetett be azon a Kreml hátsó ajtaján, azt hittük, hogy valami kis helyiség, ez hozzátartozik a lélektani hadviseléshez – azért mondom el, hátha még szükség lesz ezekre a tapasztalatokra –, egy kis ajtón, egy ilyen kis ajtón vittek be bennünket, kinyitották az ajtót, nem tudhattuk, hogy most hova lépünk a kis ajtón. És akkor egy hatalmas, csillárokkal teli nagy terembe mentünk, ez hozzátartozott a lélektani művelethez, és akkor állapodhattunk meg, a katonák nem nagyon voltak tőlünk lelkesek.”¹¹

* * *

Antall hatásosan tudott közönség előtt beszélni. Nem volt szüksége előzetes felkészülésre. Ünnepi szónoklatait is papír és jegyzetek nélkül mondta el. Előadásmódja élvezetes volt, de gyakran elkalandozott a tárgytól, és finoman szólva is: kevésbé fogalmazott nyomdakészen, mint például Szabad György, akinek a hosszú körmondatainál mindig helyén volt az alany és az állítmány.

A házelnöknek gyakran szurkoltam a parlamentben, hogy egy-egy véget nem érő mondatát be tudja fejezni, de mindig sikerült neki. S amikor a jegyzőkönyvben visszakerestem a mondatot, elégedetten állapíthattam meg,

¹¹ Emlékfilm Antall Józsefről: <http://konyai.hu/v11>

hogy nem csalt a fülem, nem maradt ki semmi, ott volt a helyén minden mondatrész. Antall felszólalásai kevésbé állták volna ki egy igényes nyelvész kritikáját...

* * *

A második ciklus elején elfogadott házszabályba több érdekes újítás is bekeült. Ilyen volt az is, hogy egy-egy törvényjavaslat elfogadása után minden frakció öt percben megindokolhatta szavazatát. 1997-ben az általános forgalmi adóról szóló törvény végszavazása után Gál Zoltán házelnök – valamilyen adminisztrációs hiba következtében – a Magyar Demokrata Néppárt részéről Szabad Györgyöt szólította, akinek vajmi kevés köze volt az adótörvényekhez.

A váratlan feladatot Szabad nem habozott elvállalni. Történelmi dimenzióba helyezte az áfakérdést, ékes szavakkal beszélt a közteherviselés megjelenéséről a magyar közgondolkodásban, és – a rendelkezésre álló időt pontosan kitöltve – egy nagy ívű beszédben indokolta meg, hogy a Néppárt miért is nem fogadhatta el a kormány javaslatát. Medgyessy Péter pénzügyminiszter a felszólalás után odament Szabad Györgyhez, gratulált neki, mondván, nagy élmény volt számára ez a felszólalás.

Tesszük, amit kell, de tudjuk, nincs sok értelme...

A gyűléseken '90 őszén beszámoltam a külpolitikai sikerekről, de minden esetben hangsúlyoztam, hogy a némelyek által kiruccanásoknak nevezett utazások gazdasági, pénzügyi célokat is szolgáltak. Antall és a külügyminiszter külföldi tárgyalásai hozzájárultak ahhoz, hogy az ország fizetőképessége helyreállt. Újra meg újra elismételtem, hogy a választások előtt az elbizonytalanodott külföldi befektetők 800 millió dollár betétet vontak ki az országból. Ezt a kedvezőtlen folyamatot sikerült megállítani, miközben a belföldi bizalom is növekedett: e három hónap alatt a magyar állampolgárok megduplázták a hazai bankokban tartott devizabetétjeiket.

Nem tagadtam, hogy a gazdasági döntések meghozatalánál a kormány különösen nehéz helyzetben van. Egyidejűleg kell felmérni az örökölt helyzetet, kordában tartani a válságot, elhárítani a fizetéseképtelenséget, és megindítani a fellendülést szolgáló gazdasági folyamatokat. Mindezt olyan körülmények között, amikor valamennyi KGST-tagállam válságban van. A kormány hiába törekszik velük a külgazdasági kapcsolatok fenntartására, ha képtelenek fizetni a kiszállított áruért. Külön balszerencse volt, hogy

kitört az iraki válság. Az embargó érzékenyen érinti külkereskedelmi mérlegünket.

Úgy érzem, a gyűlések résztvevői mindenütt megértették, hogy a tulajdonreform megvalósítása időt vesz igénybe. Annak idején könnyű volt egyik pillanatról a másikra államosítani a magánszektor, a kor követelményeinek megfelelően mindezt visszaállítani, már sokkal nehezebb. Csaknem annyira, mintha a rántottából akarnánk a tojásokat visszavarázsolni, miközben nagyon könnyű volt három tojásból rántottát csinálni. Nem beszélve arról, hogy eközben igazságtételi kérdéseket is meg kell oldani.

Az első lépést egyébként a tulajdonreform terén is megtette a kormány, amikor a parlament elé terjesztette az előprivatizációs törvényt. Ez lehetővé teszi, hogy a kereskedelmi és vendéglátó-ipari vállalatoktól a bérlők megvásárolják az üzleteket. Kulcskérdés a termőföld tulajdonjogának rendezése, amelyet politikai viták öveznek. Ezek megoldása folyamatban van, de nem megy egyik pillanatról a másikra.

Mindenütt beszéltem a munkanélküliség problémájáról is. A szocializmus gazdaságpolitikájának káros következménye, hogy számos olyan nagyvállalat működik, amelyek termékeit a nemzetközi piacon nem lehet eladni. Elkerülhetetlenek lesznek a gyárbezárások, ezért a munkanélküliség növekedésére kell számítani.

A kormány ezt a kérdést is két oldalról közelíti meg. Egyrészt minden rendelkezésére álló eszközzel erősíti a magánvállalkozást, szorgalmazza a vegyes vállalatok, pénzintézetek létrehozását, és mindennek érdekében nyugodt és stabil jogi környezet kialakítására törekszik. Emellett a munkanélküli-segély intézményének bevezetésével és a szociális védőháló kiterjesztésével megóvják azokat az embereket a teljes tönkremeneteltől, akik – remélhetőleg átmenetileg – áldozatul esnek a változásoknak.

Mindezekkel a problémákkal a kormánynak egyszerre kellett szembenéznie, amikor átvette a stafétabotot a korábbi rendszer utolsó kormányától. Nem arról van szó, hogy a gazdasági ügyekben tétlenkedne a kormány, ellenkezőleg, nagyon komoly és átgondolt munka folyik, amelynek máris látszanak az eredményei, bár a lakosság a saját bőrén leginkább a változások hátrányait tapasztalja.

Arra is hivatkoztam a gyűléseken, hogy tudom, sok esetben nem működnek azok az évtizedes életstratégiák, amelyeket ha nem is megszerettünk, de megszoktunk. Nehéz alkalmazkodni az új körülményekhez, megismerni és kihasználni az új lehetőségeket. Talán az emberek többsége jobban érezte magát a régi rendszerben, de az egyszer és mindenkorra összeomlott. Most olyan helyzetben vagyunk, mint a világháború után. Azzal a különbséggel, hogy akkor minden romokban hevert, ezért az emberek szembesültek a helyzettel, hozzáálltak a romok eltakarításához és az

ország újjáépítéséhez. Most viszont állnak az épületek, amelyek elfedik a romokat.

Azok, akik ezeken a gyűléseken részt vettek, valószínűleg megértették, hogy a kormány a helyén van. Mindent megtesz azért, hogy az ország kikerüljön a válságból, és egy olyan rendszert épít, amely Nyugaton egészen jól működik.

Közben az ellenzéki pártok és a sajtó nagyobbik része ennek ellenkezőjét sulykolta, az emberek pedig többnyire nekik adtak igazat. A saját bőrükön érezték a nehézségeket, és azt, hogy az ellenkezőjét kapják annak, amit a legtöbben a változásoktól reméltek. A parlamentben és a sajtóban folyó politikai vitákat a legtöbben nem a demokrácia megnyilvánulásának, hanem a kormány gyengeségének tekintették. A szabadság és a nemzeti önbecsülés, amit visszanyertünk a rendszerváltással, csak keveseket kárpótolt az elszenvedett veszteségekért. A változások haszonélvezői pedig többségükben azok közül kerültek ki, akik eleve az ellenzékét támogatták.

* * *

Az önkormányzati választások, az előzetes várakozásoknak megfelelően, ellenzéki győzelmet hoztak. Az SZDSZ visszavágott az MDF-nek a tavaszi vereségért, a harmadik helyre feljött a Fidesz, miközben a kisgazdákat a szocialisták is megelőzték. Budapest és a vidéki nagyvárosok többsége SZDSZ-Fidesz koalíció irányítása alá került. A huszonkét fővárosi kerületben – egyetlen kivétellel – a képviselői helyek többségét mindenütt a liberálisok szerezték meg. Az MDF egyedül a budavári önkormányzat képviselőtestületében került többségbe. Nyilvánvaló volt, hogy az adott erőviszonyok mellett Demszky Gábor lesz Budapest főpolgármestere.

Számomra az igazi csalódást az okozta, hogy a falvakban és a tízezer lakos alatti kisvárosokban a függetlenként indult régi emberek messze jobban szerepeltek, mint a rendszerváltó pártok által támogatott jelöltek. Ha a korábbi tanácselnök elindult, a legtöbb helyen polgármesterré választották. Persze az ellenzéki győzelemnek sem örültem – ki örül a vereségnek? –, de úgy voltam vele, hogy a hatalmi viszonyok kiegyenlítődéssel talán megnőtt az esélye a koalíció és az ellenzék racionális együttműködésének. Nem ez volt az egyetlen tévedésem...

Mint ahogy tévedett Csengey Dénes is, aki a választások második fordulóját követő napon a parlamentben így fogalmazott:

„Most talán alkalmas pillanat van rá, hogy egy más hangon folytassuk a politizálást ebben az országban, aminek a szükségét, úgy érzem, mindenki látja. Egy hároméves kampányléten vagyunk túl a mai nappal, és talán most lehet egy lélegzetet venni. A felelősség ki van osztva, a feladatok világosak. Az el-

lenzék cipője is, a helyhatóságokban győztes ellenzék cipője is megérintette a járdát, mostantól fogva ők is a földön járnak, a felelősség súlya alatt járnak. Megmondom őszintén, azt várom ettől, hogy kicsivel kiegyensúlyozottabbá, kevésbé légiessé, súlyosabbá válik az ő működésük, és ez nem fog kárára válni sem a magyar Országgyűlésnek, sem a helyhatóságoknak, sem pedig Magyarországnak. A cipők lent vannak a járdán, és akkor csakugyan induljunk el, vegyük fel a munkát. Ezen az úton, amelyik, majd meg fogjátok látni, kedves barátaim, hogy magyar út, nagyon göröngyös, és nem könnyen járható, nem harmadik, nem második, nem negyedik, hanem az első, 1956 óta az első, de 1947 óta az első, de talán 1526 óta, a mohácsi csatavesztés óta az első út, amelyiken ez az ország és ez a nép a függetlenségéhez, a szuverenitásához, és ahova legjobb pillanataiban mindig is tartozott, Európához visszatérjen.”

A koalíciós képviselőknek tetszett a beszéd, s én arra gondolok, Csengeynek nem volt igaza, amikor azt mondta, hogy egy íróember hosszú távon nem lehet politikus. De miért van az, hogy a győztesek közül senki sem tapsol?

* * *

Csengey Dénes már tizenhárom éve halott volt, amikor 2004-ben dédelgetett álma – Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz – végre valóra válhatott. Csak sejtem, mit szolt volna, ha megéri, hogy hat évre rá Magyarország miniszterelnöke szabadságharcot hirdet a Nyugat és ezen belül az Unió ellen, s hogy Brüsszelt Moszkvához hasonlítsa.

Ehhez képest kellemes meglepetésként ér, amikor a napokban arról értesülök, hogy Paks városának fideszes vezetésű önkormányzata Művelődési Házát Csengey Dénesről akarja elnevezni. Arról a politikusról, akinek nevéhez fűződik a sokatmondó szállóige: „Európába, de mindahányan!” Engem kérnek fel, hogy mondjak ünnepi beszédet.

Hajdú János polgármester fogad. Eredetileg MDF-es volt, de, mint mindenki, aki a politikában közülünk talpon maradt, ő is csatlakozott a Fideszhez. Nagyon hálás, hogy eleget tettem a felkérésnek, mondja, előttem Lezsák Sándort és Für Lajost is megkereste, de ők más elfoglaltságukra hivatkozva nem vállalták a szereplést. Pedig velük jobban jártál volna, jegyzem meg némi malíciával.

A Művelődési Ház, amely máától kezdve a Csengey Dénes Kulturális Központ elnevezést viseli, zsúfolásig megtelt. Mindenki ott van, aki számít, a városi és a megyei önkormányzati képviselőktől kezdve az atomerőmű vezérkarán át a tolnai parlamenti képviselőig, sőt néhány régi MDF-es képviselővel is találkozom, még az első ciklusból.

Beszédem visszaemlékező és személyes. Nem írtam le a szöveget, de előre végiggondoltam, mit akarok elmondani, a sorrendet pedig memorizáltam.

A nézőtér nincs elsötétítve. Amikor úgy érzem, lankadóban a figyelem, kihagyok két személyes emléket, s rátérek arra, amit mindenképpen el kell mondanom. Nemcsak Csengeynek, magamnak is tartozom ezzel.

Én úgy képzelem, kezdek a mesébe, hogy Csengey Dénes most ott ül valahol fenn, egy füstös kocsmában, mert a mennyországban nem hiszem, hogy betiltották volna a dohányzást, utalok a parlament által nemrég elfogadott drákói szigorúságú törvényre. Előtte liter bor, folytatom, mellette szóda, vál-lára vetve legendás farmerdzsekije, belekortyol poharába, beleszív napi hatvan cigarettája egyikébe, majd lassan kifújja a füstöt és így szól: „Úgy látszik barátaim, valamit félreértettetek. Én azt mondtam, hogy Európába. És nem Európa ellen. És azt is, hogy mindahányan. Nem csak azok, akik a mi oldalunkon állnak. Azok is, akik nem. Mert mindannyian magyarok vagyunk. És csak együtt lehetünk erősek.”

A taxisbloká

Az első szabad október 23. – Kórházban a miniszterelnök

A forradalom évfordulójának első parlamenti ünneplését kicsit saját ügyemnek is tekintem. Azt szeretném, ha az ünnepi ülésen egy '56-os szabadságharcos is beszédet mondana. A miniszterelnökkel nem tudok konzultálni, ő október 15-e és 20-a között hivatalos úton van az Egyesült Államokban. (Olvastam, hogy voltál a Mindszenty téren is Los Angelesben, mondtam neki később, és elmeséltem 1986-os élményemet.) Bemegyek hát Göncz Árpádhoz, s az ő véleményét kérem. Azt mondja, olyan megosztottak az '56-osok, hogy aligha lehet közülük olyasvalakit kiválasztani, akit a többiek elfogadnának. De mégis, kérdezem, szerinted ki az, aki a leghitelesebb? Talán Wittner Mária, válaszolja az elnök, de őt se fogadja el mindenki.

Így aztán maradt a legegyszerűbb megoldás: az ünnepi ülésen beszédet mond a köztársasági elnök és a miniszterelnök, meghívottként pedig jelen lesznek az '56-os szervezetek képviselői.

A köztársasági elnök irodalmi igénnyel megfogalmazott beszédet olvas fel. Kiindulópontja: 1956 annyiféle volt, ahányan átérték, tehát mindenkinek megvan a maga '56-ja.

Ez lehet, gondolkodom el az elnök szavain, de a túlnyomó többség számára 1956 ugyanazt jelentette: a szabadság és a függetlenség akarását, a pesti srácok hősiességét, a nemzeti egységet és szolidaritást, a forradalom tisztaságát. A pufajkás Horn Gyulának nyilván mást jelentett, morfondírozok magamban, de mit kezdjek én Horn Gyula '56-jával? Aztán elhessegetem magamtól a gondolatot: az '56-os halálraítélt aligha tekintheti mérvadónak Horn Gyuláék forradalommal kapcsolatos nézeteit.

Antall beszéde sem tetszik igazán. Ő a nemzeti mitológia körébe utalja a forradalmat, én pedig úgy érzem, hogy az akkori egységet kellene számon kérnie a mai ellenzéken. Antall viszont arról beszél, hogy már akkor is voltak ellentétek, amelyek, ha győz a forradalom, előtérbe kerültek volna. A konklúzió azért jó: köztünk is vannak ellentétek, de az alapvető kérdésekben meg kell találnunk az egyetértést. A mitológia pedig alapja ennek a nemzeti

egyetértésnek, mondja, ami jó gondolat, de valahogy többet vártam ettől a beszédétől, és az egész ünneptől.

Az ülés után a miniszterelnök bement a kórházba, s másnap a hóna alól eltávolítottak egy nyirokcsomót.

Ekkor tudtam meg, hogy Antall már májusban észlelte a nyirokmirigyduzzanatát, ahogy később megfogalmazta: „diagnosztizált” magának egy csomót, amely „betegségként még nem volt elkülöníthető”. A kormányalakítás, majd a sűrű miniszterelnöki programok közepette nemigen hederített rá, a csomó azonban egyre növekedett és fájdalmat is okozott, ezért szeptemberben végül orvoshoz fordult. Azonnali műtétet javasoltak azzal, hogy – amennyiben a szövettani vizsgálat alátámasztja a gyanút, hogy a miniszterelnök a nyirokrendszer rosszindulatú daganatos megbetegedésében szenved – a sugárkezelést és a kemoterápiát egy percre sem lehet halogatni.

Antall azonban hallani sem akart arról, hogy az önkormányzati választások előtt kórházba vonuljon, valamint angliai, hollandiai és amerikai hivatalos útjait is le akarta bonyolítani, továbbá miniszterelnökként beszédet akart mondani az október 23-ai nemzeti ünnepen. Mindezt végig is csinálta, miközben a csomó tovább növekedett, és a fájdalom is egyre erősödött. Amikor például a Fehér Ház kertjében Bush elnök mellett vigyázzállásban hallgatták a himnuszokat – amint ezt jóval később, egyszer elmesélte –, a fájdalomtól majdnem elájult.

A benzináremelés

Aznap reggel, amikor a kórházban a miniszterelnököt a műtetre készítik elő, az én napom szokásosan indul. Zoltán fiamnak kikeverek két bögre kakaót, és felviszem a szobájába. Évek óta ez az ébresztési ceremónia. Eleinte, amikor még félig alva, csukott szemmel lehúzta a kakaóját, még egyet kért, és amíg a másik bögrével is elkészültem, békésen aludt tovább. Egy idő után ezért eleve két bögrével érkeztem, s amikor az első után, már ismét vízszintes helyzetben, elhangzott a szokásos kérés, előhúztam a másik bögrét. Persze nem sokat értem el a ravaszkodással – abban a fiam verhetetlen –, mert a második bögre után is rátette azt az öt percet, amelyet szerzett jogként, a két bögre között már kiharcolt magának.

Amíg kiállok a garázsból, a fiam – szökén, szemüvegesen, hátán iskolatáskájával – ügyel a forgalomra és határozott karmozdulatokkal segíti a kihajtást. Az Orom utca ugyan zsákutca, s mi az utolsó házban lakunk, de ez egy feladat, amit még kisebb korában rábíztam, s amit azóta is lelkiismeretesen ellát. Amikor beindítom a motort, az üzemanyag kijelzője égve marad. Eszembe jut, hogy tegnap este gyulladt ki, későn jöttem haza, s már nem volt

kedvem benzint venni. Azt hiszem, belefér még egy tankolás, mondom a fiamnak, aki lelkesen bólint, hiszen így vagy öt perccel többet tölthet a kocsiban, s az mégis jobb, mint az iskola. Aztán mégse fér bele, mert a Mészáros utcai benzinkút előtt hosszú kocsisor várakozik.

Kiszállok, hogy körülnézzek, az egyik autós felismer és megszólít: – *Azt mondják, hogy óriási benzináremelés lesz holnap. Képviselő úr biztosan tudja, hogy mennyi.* – *Fogalmam sincs* – felelem, de látom rajta, hogy nem hisz nekem.

* * *

Amint beérek a Fehér Házba, felhívom Horváth Balázst, aki távollétében a miniszterelnököt helyettesíti. Van még egy óra a miniszteri értekezlet kezdetéig, mondja Balázs, ha van idő, gyere át, mindent elmesélek. Megállhatsz a kapu előtt, majd szólok a kormányőröknek. Öt perc, és ott vagyok, felelem. A mai nap egyetlen fix programja az alkotmányügyi bizottság ülése, előtte levelek, újságok átnézése, egy-két rutin intézkedés, semmi olyan, ami ne lenne halasztható.

A Belügyminisztérium portáján egy titkárnő vár rám, felkísér az első emeletre. Végighaladunk a márványpadozatú folyosón, bal oldala nyitott, kilátással a tágas földszinti térre. Belépünk egy eléggé barátságtalan, komor előtérbe, közepén dohányzóasztal fotelekkel, szemben bőrpárnás ajtó, rajta réztábla, *MINISZTER* felirattal, mellette kormányőr. Néhány méterrel jobbra egy hasonló, de felirat nélküli ajtó mellett egy másik.

Balázs a szokott kedvességgel fogad, hellyel kínál a miniszteri dolgozószoba közepe táján elhelyezett börgarnitúrán, ő is lehuppan mellém az egyik fotelbe és azonnal rágyújt egy cigarettára. Miközben a titkárnő egy tálcán behozza a kávékat, megkérdezem tőle, hogy mit keres a szobája előtt a két kormányőr, hiszen ez annyira nem illik hozzá. A múlt öröksége ez is, neveti el magát, majd hozzáteszi: Annyi mindenben kellett változtatnom, és kell még a jövőben is, hogy ez nem szerepelt a prioritások között. Egyébként igazán kedves emberek, jegyzi meg, jólesik reggelente velük kezdet fogni.

Amikor rátérek a tárgyra, mutatóujját felemelve türelemre int, majd felpattan a fotelból, bekapcsolja a rádiót, s kinyitja a mosdóban a vízcsapot. Ezt meg miért csinálod? – kérdezem. Tudod, átvizsgáltam az irodát, meséli, de nem vagyok benne biztos, hogy nem hallgatnak-e le. Ne viccelj, mondom, a belügyminisztert hogy hallgatnák le? Sose lehet tudni, feleli, fő az óvatosság. Ha akarod, hozzád is elküldöm a legjobb embereket, hogy az irodádat átvizsgálják, teszi hozzá. De hiszen a tiedet átvizsgálták, és mégis óvatoskodsz, vetem közbe, mire elneveti magát: Mielőtt átvizsgálták volna, még óvatosabb voltam...

Aztán elkezd mondani azt, amit mindenki sejtett, de a mértéket és az időpontot csak kevesen tudták:

– 65 százalékos áremelkedésre kerül sor holnap éjjeltől. Vasárnap döntött erről a kormány, hosszas vita után. Nehéz döntés volt, de kénytelenek voltunk meghozni. Az orosz szállítások akadoznak, a világpiaci ár felment, muszáj volt megtenniünk ezt a lépést. Valójában már korábban kellett volna, de az önkormányzati választások előtt nem akartuk.

– És mikor akarjátok bejelenteni? – kérdezem.

– A lehető legutolsó pillanatban – feleli. – Gondold csak el, míg Nyugat-Európában huszonöt-harminc napra, nálunk normal körülmények között nyolc-kilenc napra elég az ország kőolajtartaléka. A rémhírek hatására ez már is csökkent.

– Rémhírek? – kérdezem.

– Nevezd, ahogy akarsz, de egy biztos: ha megerősítenénk az áremelések hírét, pillanatok alatt elfogyna a tartalék. A Magyarországon futó gépkocsik benzintankjainak együttes kapacitása háromszorosa a tartaléknak.

– Ezt értem, de hogyan tudtok holnap estig ellenállni az újságíróknak? – kérdezem. – Különösen Bod Péter Ákos, hiszen az ő tárcájáról van szó.

– A Bod Petinek szerencséje van – feleli –, ő ma Németországba utazik, talán már el is ment a gépe.

– És László Balázs? – faggatom tovább. – A kormány szóvivői tájékoztatón biztosan felmerül a benzináremelés kérdése.

– Szó sincs róla – feleli Balázs magabiztosan. – A szóvivői sajtótájékoztató egyetlen témája a holnapi kormányülés lesz.

Nos, ez nem volt ilyen egyszerű. László Balázs mégiscsak szembesült a benzináremelés kérdésével. Délután olvasom az MTI jelentését, hogy a kormány szóvivő szokásos heti sajtótájékoztatóján újságírói kérdésre kijelentette, hogy a holnapi kormányülés napirendjén nem szerepel benzináremelés. Végül is korrekt válasz, gondolom, de a holnapi bejelentés tükrében könnyen félremagyarázható.

Mint később kiderült, aggodalmam nem volt alaptalan. Annál is inkább, mivel az áremelésről szóló bejelentés azon a sajtótájékoztatón hangzott el, amit másnap délután annak a kormányülésnek a szünetében tartottak meg, amelynek napirendjén egyébként valóban nem szerepelt a benzináremelés kérdése. A sajtótájékoztató az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium szóvivője jelentette be, hogy éjfélkor lép életbe az a kormányhatározat, amelynek értelmében átlagosan 65 százalékkal emelkednek az üzemanyagárak.

* * *

Az áremelés bejelentésének hírére taxik százai gyülekeznek a Hősök terén, majd rendőri felvezetés mellett, hangos tülköléssel, konvojban indulnak a Parlament elé, ahol folytatják a tiltakozást.

A hatályos gyülekezési törvény nem ismeri a spontán demonstrációt, a köztéri rendezvényeket 72 órával megelőzően be kell jelenteni a rendőrségnek. A be nem jelentett rendezvényt a rendőrség köteles feloszlatni. Amikor értesülök az eseményekről, azonnal eszembe jut, hogy csaknem két évvel ezelőtt volt Magyarországon az utolsó rendőri oszlatás: a Független Jogász Fórum is tiltakozott ellene. Persze a rendőri fellépés akkor törvénytelen volt, most pedig éppen a törvény kötelezi a rendőrséget arra, hogy a be nem jelentett tüntetést oszlassa fel. Mégis, elképzelhetetlen számomra, hogy az első szabadon választott kormány – a mi kormányunk – által irányított rendőrség pusztán a törvényt sértés miatt erőszakot alkalmazzon. Más a helyzet persze, ha elfajulnak a dolgok.

Horváth Balázst keresem telefonon, de nem tudják kapcsolni. Tíz percen belül visszahív, üzeni. A tíz percből fél óra lesz, de a belügyminiszter megnyugtat: – Tájékoztatót kértem a budapesti főkapitánytól – mondja –, de Barna Sándor szerint nem veszélyes a helyzet. A rendőrség kézben tartja a dolgokat.

Nem sokkal később a taxisok eltorlaszolják a budapesti hidakat, majd lezárják a repülőtérre vezető utat, és elfoglalják a fő közlekedési csomópontokat. Az akció vidékre is kiterjed. Reggelre blokádnak az ország.

Elindul egy mozgalmas nap

Zoltán fiam csodálkozva néz rám, amikor a második bögre kakaója közben megjegyzem, hogy ma nem kell iskolába mennie. A jó hír okát csak akkor tudakolja, amikor az üres bögrét felnyújtja. Tüntetnek a taxisok a városban, mivel a kormány felemelte a benzin árát, magyarázom. Akkor mi is tüntetni megyünk? – kérdezi, s nyilván eszébe jut az erdélyi falurombolás elleni tüntetés, ahol a Hősök terén a bátyját követve ő is felmászott Árpád vezér lovas szobrára, vagy a nagymarosi erőmű elleni tüntetések, ahol velünk együtt menetelt a tömegben. Nem, fiam, mondom neki, most nem megyünk, mert most ellenünk tüntetnek. Ellenünk? – kérdezi tágra nyílt szemmel, így: többes szám első személyben. És miért? Mert mi emeltük fel a benzin árát, felelem. Ti emeltétek fel? – vált át hirtelen, nyilván ezzel már nem akar azonosulni.

A kormány kénytelen volt felemelni az üzemanyagárakat, magyarázom, mert ő is drágábban veszi, mint azelőtt. Miután érzem, hogy ez önmagában kevés, hozzátésem: Ha nem emelte volna fel a benzin árát, a különbözetet azok fizetnék, akiknek nincs is autójuk. Akkor viszont miért tüntetnek a taxisok? – teszi fel az újabb kérdést. Mert ezt azért nem olyan könnyű megér-

teni, válaszolom, hiszen te sem értetted meg elsőre. Ez igaz, bólint a fiam, s látom, hogy már a programját tervezgeti. És meddig nem kell még suliba mennem? – kérdezi. Hétfőn már biztosan mehetsz, mondom, még mielőtt hosszú távú tervezgetésbe fogna. És ha addig sem értik meg a taxisok, hogy muszáj volt a benzin árát felemelni? – kérdezi még, de lehűtöm a reményeit. Miért ne értenék meg? – kérdezek vissza, hiszen te máris megértetted. Erre újra vízszintesbe helyezi magát, de mielőtt a másik oldalára fordulna, még megjegyzi: Remélem, tegnap azért vettél még az olcsó benzinből! Nem vettem, válaszolom, teljesen kiment a fejemből...

* * *

Pénteki napokon a feleségem általában a tájára sem megy a parlamentnek. Hétfőn délelőtt frakcióülés, délután és kedden egész nap plenáris, kedd este sokszor éjszakába nyúló újabb frakcióülés, szerdán egész nap – sokszor csütörtökön is – az alkotmányügyi bizottság ülésezik. Kati minden feladatát lelkiismeretesen ellátja, de a hét utolsó három napját a családra fordítja. Bevásárol, főz, a gyerekekkel foglalkozik. A hétvége egyik napját Imre fiunkkal Győrben tölti, én csak ritkán tartok vele, akkor, ha kivételesen nincs valamilyen politikai programom. A parlamentbe is külön járunk, ő, amikor végez, siet haza, én este későig a fehér házi irodámban dolgozom vagy valamilyen MDF-gyűlésen veszek részt.

Ezen a pénteken Kati kivételt tesz, együtt indulunk a Fehér Házba. Viszonylag simán átjutunk Pestre. Az éjszaka folyamán a főkapitány ugyanis megegyezett a taxisokkal, akik megnyitották a Lánchidat. A Belügyminisztériumnál és a Kossuth téren taxik tucatjai állnak szabad jelzéssel, de a forgalmat nem akadályozzák.

* * *

A Fehér Házban átfutom a reggeli lapokat, majd vidéki ismerősöket, elsősorban a képviselőket kezdem telefonon hívogatni. Fokozatosan bontakozik ki a kép. Debrecenben, Szegeden, Sopronban, Szolnokon és Gyöngyösön is sztrájkolnak a taxisok. Győrben már tegnap este 11-kor lezárták a városból kivezető utakat. A folyók töltésein egy ideig még el lehetett jutni Mosonmagyaróvárra, aztán ezeket a menekülőutakat is eltorlaszolták. Kecskeméten tegnap este fél 10-kor lezárták az E5-ös út Budapestre vezető négysávos városi szakaszát. Úgy tűnik, az ország összes főútvonalán legalábbis akad a közlekedés, és Záhony kivételével valamennyi határállomás közúton megközelíthetetlen. Bécs és Budapest között megbénult a forgalom. Egyes helyeken tehertaxik és busztulajdonosok is csatlakoztak az akcióhoz, sőt magánautók is beálltak a torlaszokba.

Holnapra rendkívüli frakcióülést kell összehívni, mondom a feleségemnek, de előtte menjünk át Gyuri bácsihoz. Szabad György titkárnőjétől megtudom, hogy a Delegációs teremben még tart a szokásos pénteki sajtótájékoztató, de megígéri, amint véget ér, azonnal visszahív.

A Parlament XVII. kapujánál tucatnyi taxi, a sofőrök kisebb csoportokban beszélgetnek, cigarettáznak. Amikor meglátnak bennünket, körülvesznek.

– Mikor vonja már vissza a kormány az áremelést? – kérdezi az egyik.

– Vagy legalább kompenzációt adnának – mondja a másik, de a többiek lehurrogják: – A kompenzáció nem elég, vissza kell vonni az egészet.

– Ha a kormány elállna az áremeléstől, összeomlana a gazdaság – mondom. – Kompenzációról szerintem is lehetne tárgyalni, de csak akkor, ha megszűnnek a torlaszok, és helyreáll a rend.

– A blokádnak marad – lép elő egy hozzám hasonló korú taxi. – Értsd meg – teszi hozzá békülékenyebb hangon –, ilyen árak mellett éhen halunk.

– Ezt nagyon is megértem – válaszolom –, nekem is van egy taxis unokaöcsém, de ti is értsétek meg: nincs a világon az a kormány, amely zsarolásnak engedhetne. Amíg tart a blokádnak, elképzelhetetlen a megállapodás – teszem hozzá.

Így folytatódik még egy darabig a beszélgetés, amibe Kati is bekapcsolódik. A hangnem kicsit sem ellenséges, de nem hiszem, hogy bárkit is sikerült volna meggyőznünk. A hangadók a saját igazukat ismételtetik, azt, aki a kompenzációt felvetette, hiába próbálom belevonni a vitába.

Sok volt ez a negyven év

A főemeleten kiszállunk a liftből, s útban a házelnök dolgozószobája felé benézünk a miniszterelnök titkárságára. Rózsa Mariann elmeséli, hogy Antall túl van a műtéten, amikor felhívta, még nehezen beszélt, mindenféle csövek vannak még benne, de tud a blokádról. Kajdi Jóskaival tartja a kapcsolatot, és Horváth Balázssal közvetlenül is. Ez így van rendjén, gondolom, Kajdi a Miniszterelnöki Hivatalt vezető államtitkár, a kormányfőt pedig akadályoztatása esetén a belügyminiszter helyettesíti.

Kajdi Józseftől megtudjuk, hogy Horváth Balázs valószínűleg ezekben a percekben tart sajtótájékoztatót a Belügyminisztériumban, amelyen a Németországból hazajött Bod Péter Ákos is részt vesz. Előtte tárgyalt a taxisok képviselőivel, és közölte velük, amennyiben déli 12 óráig nem szüntetik meg a blokádot, a rendőrség fogja eltávolítani az úttorlaszokat. Ez a kormány hivatalos álláspontja, amellyel minden miniszter egyetért, mondja az államtitkár, legalábbis azok, akiket Horváth Balázsnak sikerült elérnie. Mindezt

onnan tudja, hogy reggel átment hozzá a Belügyminisztériumba, és személyesen tudott vele beszélni.

Érdeklődésemre az államtitkár elmondja, hogy jól tudom, a rendőrségnek valóban nincsenek olyan eszközei, amelyek alkalmasak lennének a torlaszok megbontására, de a honvédségnek igen, s a belügyminiszter reggel aláírt egy kormányhatározatot, aminek alapján a rend helyreállítására szükség esetén fel lehet használni a honvédség eszközeit. Kajdi hangsúlyozza, senkivel szemben sem fognak erőszakot alkalmazni, kizárólag a gépkocsik elszállításáról van szó.

Később tudom meg, hogy Fehér József ezredesé volt az ötlet. A Honvédelmi Minisztérium jogi főosztályvezetője pénteken kora reggel felkereste Kajdit, mondván, szerinte szükség lehet a kormányhatározatra. A Miniszterelnöki Hivatalban elkészítették a szöveget, amit az államtitkár Fehér Józseffel együtt személyesen vitt át a Belügyminisztériumba. Horváth Balázs egyetértett a kormányhatározattal, és aláírta. Két kormányülés között ugyanis a miniszterelnök jogosult egy személyben kormányhatározatot aláírni, azzal, hogy a legközelebbi kormányülésen tájékoztatnia kell róla a kormányt.

Felteszem a kérdést, ami tegnap óta foglalkoztat: Nem lehetett volna ezt az egészet egy gyors rendőri intézkedéssel megelőzni? Szerintem tegnap még lehetett volna, mondja rövid hallgatás után az államtitkár. Én magam kétszer hívtam fel Barna Sándort, folytatja, de azt mondta, nincs szükség semmiféle intézkedésre. Lementem ugyanis a tüntetők közé, magyarázza, és saját fülemmel hallottam, hogy el akarják foglalni a hidakat. De a főkapitány nyilván nem csak tőlem értesült a veszélyről, teszi hozzá, hiszen a téren ott voltak a rendőrei, akik ugyanúgy hallhatták azt, amit én hallottam.

* * *

Egyikünk sem sejtje, hogy tőlünk alig kétszáz méterre, az Országház déli szárnyában Barna Sándor budapesti rendőrfőkapitány nagyjából ezekben a percekben lép ki Göncz Árpád köztársasági elnök szobájából, miután egy jó óra hosszat tárgyalt az elnökkel.

Nem lehet tudni, a sajtót ki értesítette, de tény, hogy a másnapi lapok egybehangzó tudósítása szerint a főkapitány – az elnök szobájából kilépve – a következő nyilatkozatot tette: „Semmilyen erőszakos vagy karhatalmi intézkedésre nem kerülhet sor. Ha erőszakhoz kell folyamodnom, én lemondok.” Ez világos beszéd: a főkapitány nyíltan szembeszegül a karhatalmi intézkedésre vonatkozó kormányhatározattal.

Keleti György ezredes pedig, a Honvédelmi Minisztérium szóvivője – aki tavasszal még a szocialista párt listáján indult a választásokon – közli

a Népszabadság munkatársával: „A honvédség kész segítséget nyújtani áruszállításokhoz, kórházak működéséhez, de semmilyen másfajta szerepet nem vállal.”

Für Lajos honvédelmi miniszter ekkor még Brüsszelben volt, de amikor hivatalos látogatását megszakítva hazajött, akkor se nagyon találta a helyét. Szombaton éjjel, miközben a kormány eléggé dezorganizáltan, de folyamatosan ülésezett – meghívottként időnként én is jelen voltam –, Für Lajos félrevonta a feleségemet, aki valamiért szintén átjött a Parlamentbe, és szó szerint ezt kérdezte tőle: „Mondja, Katikám, tulajdonképpen mihez van nekem jogom?” A minisztériumban persze voltak jogászok, de a miniszter nem bízott bennük, bár a helyükön hagyta őket. Keletiben sem bízott, de 1992-ig ő is szóvivő maradhatott, ekkor korengedményes nyugdíjba ment, még ugyanebben az évben időközi választásokon az MSZP országgyűlési képviselőjévé választották, majd 1994-ben – Horn Gyula szocialista–szabaddemokrata koalíciós kormányában – ő lett a honvédelmi miniszter.

* * *

Szabad György titkárságán nyoma sincs a rendkívüli helyzetnek. A házelnök felveti, hétfőn az Országgyűlésnek valószínűleg meg kell vitatnia ezt a helyzetet. Ő közvetve utalt is erre a sajtótájékoztatón, és azt hiszi, ez megnyugtató lehet. Én pedig arra gondoltam, mondom, hogy minden eshetőségre felkészülve, hét végére összehívom a képviselőket. Szabad megígéri, hogy ő is ott lesz a frakcióülésen. Kérésemre felhívja a titkárságomat. Holnap délelőtt tízre kétnapos frakcióülést hívok össze, mondom a titkárnőmnek, s megkérem, azonnal kezdjék meg a képviselők értesítését.

Miután a gyakorlati kérdéseken túlestünk, úgy érzem, rátérhetek a személyesre is.

– Lehet, hogy naiv voltam, Gyuri bácsi – mondom –, de én azt hittem, hogy a szabadság és a függetlenség visszanyerése, ha az emberek szabadon megélhetik magyarságukat, segít majd abban, hogy elviseljük az átalakulással járó nehézségeket. S most a nép, fél évvel a választások után, az első keményebb intézkedés miatt, szembefordul szabadon választott, nemzeti kormányával.

– A taxisokat azért nem azonosítanám a néppel – jegyzi meg a házelnök. – A taxisokat én sem – felelem –, de sokan támogatják őket. Még megérteném, ha bányászokkal vagy vasmunkásokkal szolidarizálnának, de a kiváltságos helyzetű taxisokkal?

– Sok volt ez a negyven év – állapítja meg Szabad György tárgyilagosan, és erre nem tudok mit válaszolni.

A miniszterelnököt helyettesítő belügyminiszter

Miután Kajdi szerint Horváth Balázs megígérte, hogy a sajtótájékoztató után átjön a Parlamentbe, és várják is már néhányan a kormány üléstermében, mi is odamegyünk. A belügyminiszter jó negyedórával utánunk érkezik, két közvetlen munkatársa és Kajdi társaságában. Megkérdezi, hogy idegenek nincsenek-e a teremben, majd rágyújt egy cigarettára. Látszik rajta, hogy nagyon izgatott, de fegyelmezi magát, és szokatlanul összeszedetten, szinte katonásan beszél: Megmondtam a taxisok képviselőinek és utána a sajtótájékoztatón is, kezdi a beszámolóját, hogy a kormány nem függeszti fel az áremeléseket, és nem fog asszisztálni egy olyan demonstrációhoz, amellyel egy szűk kisebbség megbénítja az ország működését. Világossá tettem, folytatja, ha délig nem nyitják meg a hidakat, mi fogjuk eltakarítani az akadályokat. Azt is mondtam, a rendőrök egy ujjal sem nyúlnak senkihez, kivéve persze, ha őket éri támadás. Az újságírók fessegették, jegyzi meg, hogy a honvédség részt vesz-e a rend helyreállításában. A kérdésekre azt válaszoltam, hogy minden törvényes eszközzel helyre fogjuk állítani a rendet.

A belügyminiszter mindezt folyamatosan, szinte egy szuszra mondja el. Határozottságot, biztonságot akar sugározni, mégis, mintha nem lenne teljesen ura a helyzetnek. Amikor befejezi a tájékoztatást, kezdetben még részt vesz a beszélgetésben, aztán inkább csak hallgatja a többieket, és szórakozottan szívja a cigarettáját. Kis idő múltán komótosan elnyomja a csikket az előtte lévő hamutartóban, mormol valamit a mellette ülőknek, majd feláll az asztaltól és kimegy a helyiségből.

Balázs nagyon szorong, súgja a feleségem. Szerintem érzi, hogy elmulasztotta a pillanatot, amikor még léphetett volna, mondom a füléhez hajolva. Meg aztán túl hirtelen szakadt rá ez az egész. Eszembe jut, hogy Antall annak idején azt mondta, egy belügyminisztert vagy szeressenek az emberek, vagy féljenek tőle: Balázst biztosan szeretni fogják. Lehet, hogy most nem egy szeretni való belügyminiszterre lenne szükségünk, jegyzem meg a feleségemnek. Utánamegyek és próbálom megnyugtatni, mondom és felállok az asztaltól.

* * *

Amikor a belügyminiszter kilép a mosdóból, haján fésű nyoma, szakállá még kicsit nedves, kezében égő cigaretta.

– Nyugi, Balázs – mondom, és átölelem a vállát. – *Te nem tehetsz semmiről.*
– *Dehogyan nem* – rázza meg a fejét, miközben sétálni kezdünk a folyosón.
– *Azonnal oszlatni kellett volna, még azelőtt, hogy a hidaknál összeálltak volna a torlaszok. De úgy éreztem, képtelen lennék rendőröket kivezélni civil*

tüntetőkkal szemben. És most mégis ilyen helyzetbe kerülök – teszi hozzá fejét csóválva.

– *Civilekkel szembeni fellépésről úgy tudom, szó sincs* – vetem közbe –, *legfeljebb a taxik elszállításáról.*

– *Persze, hogy nincs szó* – feleli –, *azt nem is vállalnám. De ha rátámadnak az intézkedő rendőrökre?* – teszi fel a kérdést, majd nyomban meg is válaszolja:

– *Akkor nincs más megoldás, mint az erőszakos oszlatás, gumibot, könnygáz, ahogy Kádárék csinálták.* – Közben ideges mozdulatokkal elnyomja a cigarettáját egy hamutartóban és rágyújt egy másikra.

– *Egy biztos* – jelenti ki határozottan –, *ha bárkinek a hajaszála is meggörbül, lemondok. Persze csak azután, teszi hozzá, ha helyreállt a rend, és Jóska újra átveszi a hivatalát.*

– *Gondolom, beszéltél már vele* – szólok közbe –, *neki mi a véleménye?*

– *Az, hogy tárgyalni kell* – feleli –, *kompromisszumot kötni, de a megegyezés előfeltétele, hogy a blokádot szüntessék meg a taxisok.*

A vasárnapi kormányülést, ahol az áremelésről döntöttek, még ő vezette, mondom. Azt értem, hogy a világpiaci árak meg a szovjet szállítások akadózása, de nem lehetett volna több részletben, fokozatosan emelni az árakat? – kérdelem. Egy pillanatra megáll és fáradtan emeli rám a tekintetét, aztán újra elindul. Nézd, kezd bele a magyarázatba, így utólag már nekem is vannak kételyeim, de már amúgy is késésben voltunk. És logikusnak tűnt, teszi hozzá, hogy jobb egyszerűre túlesni az egészen.

Ebben van valami, mondom, és azt is értem, hogy miért csak az utolsó pillanatban lehetett nyilvánosságra hozni az áremelést, de ha már a miniszterelnök kórházban van, miért nem egy miniszter jelenti be és magyarázza meg ezt a súlyos döntést, és miért egy minisztériumi szóvivő? És miért a kormányülés szünetében, folytatam a faggatózást, amelynek napirendjén, a kormány szóvivő előzetes tájékoztatása szerint, nem is szerepelt a benzinár-emelés? Egy darabig csendben sétálunk tovább. Ez tényleg hiba volt, ismeri el aztán Horváth Balázs, kétszer egymás után beleszív a cigarettájába, majd kissé felélénkülve hozzáfűzi: Ezért fogadtam el többek véleményét, hogy én, mint a miniszterelnököt helyettesítő miniszter, legalább utólag megmagyarázzam az embereknek az áremelés okait, és hogy miért nem vonhatjuk vissza a döntést. A fiúk már dolgoznak a beszéden, teszi hozzá, ha kész lesz, elmondom a rádióban és a televízióban. Remélem, azért a végleges változatot te fogod kialakítani, vetem közbe. Ha lesz rá időm, feleli Balázs. Stilisztikailag egyébként Czako Gábor fogja végső formába önteni, jegyzi meg, te pedig politikusi szemmel tényleg átnézhetnéd a szöveget. Elnyomja a cigarettáját, ha jól számolom, rövid beszélgetésünk alatt ez a harmadik. Látom rajta, hogy már búcsúzna, de még meg akarom osztani vele azt, amit Szabad Györgynek is elmondtam, s ami órák óta nyomaszt.

A legnagyobb baj, mondom, miközben ő újabb cigarettát vesz elő, hogy az emberek a taxisokkal szimpatizálnak. Ne viccelj, feleli, a taxisokat senki sem szereti. Hát éppen ez az, mondom, mert mégis inkább állnak melléjük, mint az általuk szabadon választott nemzeti kormányuk mellé. Én is alig akartam elhinni, adom tovább a reggel hallottakat, de nem is egy képviselőnk mesélte, hogy az éjszaka asszonyok és idős nénik hordták a teát a torlaszokhoz, s biztatták a sofőröket, hogy tartsanak ki. Nekem meg azt jelentették, veti közbe Horváth Balázs ingerülten, hogy SZDSZ-es országgyűlési képviselők szónokolnak a barikádokon, és lázítják a taxisokat. Félig elszívott cigarettáját elnyomja, sietve búcsút int a másik kezével, és megjegyzi: Tamás Gáspár és Kőszeg Feri többet is látták a torlaszoknál.

Ebben a pillanatban, úgy tíz méterre tőlünk, a fordulóban feltűnik Annus Antal tábornok, a Honvédelmi Minisztérium közigazgatási államtitkára. Amikor észreveszi a belügyminisztert, felgyorsítja lépteit.

– A köztársasági elnök úr parancsba adta – jelenti –, hogy a honvédség erőit tilos rendfenntartó feladatra felhasználni.

– *Hogy érti azt, hogy parancsba adta?* – kérdez vissza a belügyminiszter.

– *Az elnök úr, mint a honvédség főparancsnoka, írásos parancsot adott ki, ami szó szerint a következőket tartalmazza* – feleli az államtitkár és egy papírlapról felolvassa a szöveget: – „A honvédség erői semmilyen rendfenntartó feladatra nem használhatók fel.”

* * *

Czakó Gábor a miniszterelnök tanácsadó testületének tagja, József Attila-díjas író, ő szerkeszti az Igen címmel, tavaly óta megjelenő, katolikus lapot. Együtt dolgozunk Horváth Balázs beszédén, amit úgy fél óra alatt sikerül is végleges formába öntenünk:

„Honfitársaim! Nehéz pillanatban szólok Önökhöz, ebben a felzaklatott helyzetben megmagyarázni, hogy a kormány miért nem hozta előbb nyilvánosságra a benzináremelést és miért ilyen nagyarányú az emelés.

A száraz tények a következők: a szovjet olajszállítások hónapok óta akadoznak, benzin augusztus óta nem érkezett a Szovjetunióból. Az elmaradt olajszállítmányok, valamint az Öböl-válság következtében történt olajárrobbanás miatt a világgiazi árak lényegesen megemelkedtek. A korábbi 17-18 dollárról a kétszeresére emelkedett az olaj ára. Az országnak normál fogyasztás mellett körülbelül kilencnapos olaj- és benzintartaléka van. Ez a jelenlegi helyzetben négy napra csökkent. Ha a fogyasztás növekszik, akkor még ennyi sem lesz, és könnyen előállhat az a helyzet, hogy az ország közlekedése megbénul, gazdasága összeomlik. Kérjük, értsék meg: nem függeszthetjük fel az áremelésre vonatkozó döntésünket, mert nincs elegendő tartalékunk, és ez óhatatlanul katasztrófához vezetne.

Tudniuk kell azt is, hogy a szomszédos országok polgárai sokkal szigorúbb intézkedések sorozatát is elfogadták és elviselték. Csak türelemmel és az alkotmányos úton juthat az ország előre, hiszen mindannyiunk közös erőfeszítésére van szükség ahhoz, hogy Magyarország a szabadság kivívása után a virágzó gazdaságot is megteremtse magának. Ha most egyik vagy másik foglalkozási csoport mégoly súlyos gondjainak előtérbe helyezésével az egész ország megbénul – és megbénulhat –, ha most azok a széles rétegek is elveszítik türelmüket, amelyek eddig is vállukon viselték az átalakulás súlyos terheit, akkor alkotmányos rendszerrünk, amelyet együtt teremtettünk, összeomolhat. Most valamennyien súlyos és döntő elhatározás előtt állunk: rend vagy káosz. Kérünk mindenkit, hogy a rend mellett döntsön, mert csak együttesen oldhatjuk meg közös gondjainkat.”

A köztársasági elnöknél

Kati ötlete, hogy mutassuk meg a szöveget Göncz Árpádnak, amivel én is egyetértek. Tisztelem az elnököt, s fontosnak tartom a véleményét. Másrészt egyre nyilvánvalóbb: a válság megoldásához szükségünk van Göncz Árpád együttműködésére.

A belügyminiszter ultimátumának határideje rég lejárt, az úttorlaszok csak szaporodnak. Arra gondolok, ha sikerülne elérni, hogy a hat parlamenti párt frakcióvezetője üljön össze, és közösen szólítsa fel a taxisokat a rend helyreállítására, az eredményre vezethetne. Azt viszont tudom, arra, hogy az ellenzék egyáltalán leüljön tárgyalni, csak akkor van esély, ha a köztársasági elnök hívja össze a frakcióvezetőket.

Horváth Balázs jónak tartja az ötletet, de megjegyzi, közös fellépésre az SZDSZ nem lesz hajlandó. Lehetséges, hagyom rá, de még mindig jobb, ha a tárgyalóasztalnál ülnék, mintha a barikádokon szónokolnak. Rendben van, mondja erre a belügyminiszter. Egyébként Jósának is az a véleménye, teszi hozzá, hogy próbáljunk meg mindenben együttműködni a köztársasági elnökkel, ezért ő meg is hívta a kormányülésre. Göncz hajlott rá, de nem adott határozott választ, azt mondta, végig kell gondolnia a dolgot, meséli.

Mielőtt elindulnánk az elnökhöz, Horváth Balázs a papírjai közül előkeres egy röplapot, mondván, jugoszláv turisták többet is leadtak belőle a déli határon, úgy 11 óra körül. „Parlamenti tüntetők” az aláírás, állapítom meg a röplapra pillantva, majd hangosan felolvasom a szöveget, hogy Kati is hallja: „A benzináremelés következtében drasztikusan megemelkedik a közlekedési és szállítási költség és ennek következtében minden termék ára. Aki eddig evett, éhen halhat, aki olajjal fűtött, megfagyhat. Állítsuk meg a katasztrófa-politikat! Felhívjuk a magyar gyárak, üzemek, vállalatok és intézmények dolgozóit,

hogy mától, október 28-tól lépjenek általános sztrájkba, mindaddig, amíg a kormány vissza nem vonja a benzin áremelését!”

Ahhoz, hogy ezek a rölapok 11-ig Budapestről leérjenek a határig, reggel 9 órára már készen kellett lenniük, jelenti ki a belügyminiszter. Ennyit a blokádnak szervezetalenségéről és politikamentességéről, teszi hozzá. Nem lehet, hogy Jugoszláviában készültek a rölapok? – kérdezem, de Horváth Balázs ezt nem tartja valószínűnek, és megjegyzi, a szakértők is ezt mondják, bár a hivatalos szakvélemény még nem készült el.

* * *

A köztársasági elnökhöz menet Horváth Balázs elmeséli, hogy Antall szerint az igazi az lenne, ha Göncz kiülne a kamerák elé, mindenkit nyugalomra intene, és felszólítaná a taxisokat a rend helyreállítására. Kati megjegyzi, a parlamentáris demokráciában az államfő éppen erre van kitalálva – ezért nem lehet részrehajló és nem vehet részt a pártpolitikában –, hogy kritikus helyzetben a tekintélyére támaszkodva fel tudjon lépni a törvényes rend mellett. Mint 1981-ben János Károly spanyol király, akinek egyetlen szavára a katonák visszamentek a laktanyákba.

Szemem előtt megjelenik a televízióban látott jelenet, ahogy fegyveresek rohannak be a parlamentbe, a levegőbe lőnek, a képviselők pedig a padok alá menekülnek. Aztán a daliás király főparancsnoki egyenruhában, amint a parlament és a törvényes rend oldalára állva fellép az amúgy őt támogató puccsisták ellen. Göncz Árpád ugyan nem hasonlít a spanyol királyhoz, nincs is főparancsnoki egyenruhája, de közjogi státusa hasonló, és miért ne hallgatnának rá a taxisok, mint a királyra a katonák.

Aztán egy sokkal frissebb emlék: elnökké választása után következő hétfőn Göncz Árpád meghívására a hat parlamenti párt képviselői együtt reggeliznek a köztársasági elnök nagy fogadótermében. A hátam mögötti falat beborítja Munkácsy Mihály monumentális festménye, a Honfoglalás, amit percekig csodáltam, mielőtt az asztalhoz ültünk. Mellettem Antall, vele szemben a köztársasági elnök, a balján Kis János és Tölgyessy Péter.

Antall javasolta Göncz Árpádnak, hogy Mitterrand francia elnök példáját követve hétfőnként reggelizzen együtt a parlamenti pártok képviselőivel. Vagy tíz hétfő múlt el azóta, de azt az első reggelit újabb nem követte. Ez jár az eszemben, amikor belépünk a köztársasági elnök dolgozószobájába.

* * *

Göncz Árpád arcáról hiányzik a megszokott barátságos mosoly, amikor üdvözlő és helyet kínál bennünket a dohányzóasztal mellett lévő ülőgarnitú-

rán. Tekintete idegesen repked ide-oda, miközben Horváth Balázs kicsit körülmenyesen elmeséli, hogy beszédet fog mondani a rádióban, s nem akarja, hogy a kormány nyilatkozata váratlanul érje a köztársasági elnököt, majd keresgélni kezd a papírai között. Aztán mégsem a beszédet, hanem a rölapot adja át az elnöknek, mondván: ezt fogtuk meg a jugoszláv határon.

– *A hozzám eljutott információk szerint is országszerte pattanásig feszült a helyzet* – mondja az elnök, miután elolvasta a rölapot –, *ha nem akarjátok, hogy lángba boruljon az ország, sürgősen lépnetek kell.*

– *Ezért akarom ezt a beszédet elmondani* – kap észbe a belügyminiszter, és átadja az elnöknek a dupla sortávval és betűmérettel legépelte szöveget.

– *Előbb kellett volna gondolkodnotok* – mormolja Göncz maga elé, és elkezd olvasni a beszédet, de kisvártatva felcsattan: – *Mi az, hogy nem függeszthetitek fel az áremelést? Ez az egyetlen dolog, amit tehetek.*

Azt nem lehet, feleli a belügyminiszter és egymás után kétszer beleszív a cigarettájába. Bármiről lehet tárgyalni, fűzi hozzá, kivéve az áremelés visszavonását. Nem kell visszavonni, elég, ha a tárgyalások idejére felfüggesztitek, mondja az elnök, mire Horváth Balázs megrázza a fejét: Ha felfüggesztjük az áremelést, pillanatok alatt elfognak a tartalékok, jelenti ki, s összeomlik a gazdaság. Végül is a te beszéded, Balázs, mondja erre ingerülten az elnök, s visszaadja a papírt, tied a felelősség. Csak a véleményedet akartam kérni, jegyzi meg a belügyminiszter. Látom rajta, örül, hogy nem kell tovább vitatkoznia a szövegen.

– *Végül, hogy döntöttél Árpád?* – kérdezi rövid hallgatás után –, *ugye eljössz a kormányülésre?*

– *Megfelelő időpontban igen* – feleli –, *de erről nem adunk ki közleményt, vagy ilyesmit. Ne várjátok, hogy a kedvetekért kockára tegyem elnöki tekintélyemet* – fűzi hozzá.

Úgy érzem, ez az a pont, amikor előállhatok a javaslatommal.

– *Én tudok valamit, Árpád* – kapcsolódom a beszélgetésbe –, *amivel úgy segíthetnél a válság feloldásában, hogy elnöki tekintélyed a pártok körében tovább erősödne. Azért is jöttem, hogy az MDF frakcióvezetőjeként erre megkérjelek.*

– *Mire?* – kérdezi az elnök.

– *Arra, hogy hívd össze a parlamenti frakciók vezetőit, azzal, hogy közös nyilatkozatban szólítsák fel a taxisokat a rend helyreállítására, a kormányt pedig arra, hogy tárgyaljon a hosszú távú megoldásról.*

– *Ebben a forradalmi helyzetben? Majd bolondok lennének!* – kiált fel az elnök, majd látva megrökönyödésünket, rövid hallgatás után hozzáfűzi: – *Legfeljebb annak lenne értelme, ha rendkívüli ülésre összehívnám a parlamentet, ahol a nyilvánosság előtt lehetne megtárgyalni az áremelés kérdését.*

– *Bocsánat, elnök úr, de ez nem vezetne sehová* – mondom erre –, *legfeljebb az ellenzéknek tetszene, hogy a nyilvánosság előtt lehet aláznia a kormányt. Maga az áremelés egyébként is a kormány kompetenciája* – teszem hozzá.

– Már rég túl vagyunk azon, hogy kinek mi a kompetenciája – legyint a köztársasági elnök, majd sértődötten megjegyzi: – *En csak próbálok segíteni, és foglalom sincs, hogy az ellenzéknek mi tetszene, s mi nem.*

A köztársasági elnök szobájából kilépve szinte belebotlunk Mécs Imrébe, aki zavartan köszönt bennünket. Nem győzte kívánni, hogy visszamehessen az elnökhöz, s megtudja, mit akartunk, jegyzi meg a feleségem. Úgy látszik, az ütemérzéke már nem a régi, teszem hozzá. Mécs a szabaddemokraták ügyvivője, a párt első számú szakpolitikusa honvédelmi és nemzetbiztonsági ügyekben. Kiváló a személyes kapcsolatunk, aminek az '56-ról vallott közös meggyőződés az alapja. Félek, most nem vagyunk azonos hullámhosszon...

Kati nagyon fel van háborodva azon, ahogyan az elnök a javaslatomra reagált.

– *Ezt igazán nem gondoltam volna róla* – méltatlankodik –, *még hogy boldogok lennének leülni velünk.*

– *Ne féljete* – mondja erre Horváth Balázs –, *ha eljön a kormányülésre, rá fogjuk beszélni, hogy hívja össze a frakcióvezetőket.*

– *Meg lehet próbálni* – felelem –, *de a kormányülésen inkább arra kellene koncentrálni, hogy Göncz személyesen szólítsa fel a taxisokat a rend helyreállítására.*

– *Igazad van* – bólint a belügyminiszter –, *ezt mindenképpen megpróbáljuk.*

Frakcióvezetőként a kormányülésen

Az MDF-frakció parlamenti irodájában nagy a sürgés-forgás. Főleg képviselők és miniszterelnöki tanácsadók nyitják rám az ajtót, de egy-két miniszter és államtitkár is megkeres. Jeszenszky Gézával arról beszélgetünk, hogy milyen sokat árt a blokád az ország nemzetközi megítélésének.

Eddig a térségben mi voltunk a béke szigete, állapítja meg a külügyminiszter, telve aggodalommal, és sorolni kezdi a példákat: a Szovjetunióban összeomlóban a gazdaság, Jugoszlávia a polgárháború küszöbén, szerb fegyveresek kirabolták a horvát rendőrörsöket, és az erdőben várják az utasítást, hogy mit tegyenek. Szlovákiában van egy nacionalista kormány, de az is inog, mert egyesek szerint még az sem elég nacionalista.

Nálunk pedig most itt van ez a felfordulás, folytatom a gondolatát, aminek minél előbb véget kellene vetni. Az a baj, teszem hozzá, hogy úgy tűnik, az emberek a taxisokkal szimpatizálnak. Jeszenszky szerint azért, mert sokaknak ez egy jó balhé, pláne, ha úgy érzik, a kormány bizonytalan. Utal arra, hogy valami ilyesmi játszódott le 1968-ban, Franciaországban is. Antallnak az a véleménye, teszi hozzá, hogy az országgyűlésnek kellene megvitatnia a

helyzetet, amivel Szabad György is egyetért. Nem tartom jó ötletnek, vetem közbe, de holnap tisztábban fogunk látni mindannyian, mert délelőtt 10 órára frakcióülést hívtam össze. Jeszenszky nem próbál meggyőzni, azt mondja, amúgy is javasolni akarta, hogy vegyek részt a kormányülésen, mert nélkülöm erről nem lehet dönteni. Hozzáteszi: Szabad elnök úr és Rabár Ferenc pénzügyminiszter is szükségesnek tartja a jelenlétemet.

* * *

Ahogy a Fehér Házban kiszállok a páternosztérből, Venczel Évával futok össze. A rádióban hallotta, mi van, mondja, idejött, hátha tud segíteni. Telefonált, azt mondták, mindenkire szükség van, jöhet. Eddig hasztalan hívtam a frakcióhoz dolgozni, azt mondta, ez már nem az ő világa. Most mégis itt van, segít értesíteni a képviselőket a holnapi frakcióülésről.

A titkárságon üzenetek várnak, gyorsan elintézem, amit kell. Négy órakor még meghallgatom a rádióban Horváth Balázs beszédét – úgy tudom, a televízió felvételről fogja leadni –, aztán átmegyek a Parlamentbe.

* * *

A kormányülésen a miniszterelnököt helyettesítő belügyminiszter elnököl, aki előjáróban ismerteti a reggel általa aláírt kormányhatározatot a katonai technikai eszközöknek rendfenntartási célra történő igénybeviteléről. Hangsúlyozza, kizárólag szállítóeszközökről és fegyvertelen gépkocsivezetőkről van szó, a határozat ezeket a rendőrségnek rendeli alá. A köztársasági elnök által kiadott parancsról nem esik szó.

A belügyminiszter ezután tájékoztatja a kormányt, hogy három óra körül egy ezer-kétezer főből álló csoport gyülekezett az Árpád hídnál. A tömeg agresszívan lépett fel, ezért a budapesti főkapitány visszavonta a rendőröket a mellékutcákba. Horváth Balázs szerint mindez nem csupán az ő beleegyezésével, hanem egyenesen a felkérésére történt, amit hiszek is meg nem is.

E rövid bevezető után indult meg a vita. A belügyminiszter közölte, hogy a Szabó Tamás munkaügyi államtitkár által vezetett érdekegyeztetés során a taxisok álláspontja megmerevedett: csak akkor tisztítják meg a bevezető utakat, ha a benzinárakról történő hétfői tárgyalásokig a kormány felfüggeszti a bejelentett áremeléseket. Szabó Tamás kérése: a kormány sürgősen foglaljon állást, hogy meddig mehet el a megegyezés érdekében.

Horváth Balázs felvázolta a döntési alternatívákat. Az egyik lehetőség, mondta, hogy ragaszkodunk a felemelt árakhoz, és a kompenzációról hétfőig kidolgozunk egy átfogó javaslatot. A második, hogy eleget teszünk a taxisok követelésének és hétfőig felfüggesztjük az áremelést. A harmadik:

megállapodunk velük abban, hogy jelentősen, mondjuk ötven százalékkal csökkentjük az áremelés mértékét. Azt javaslom, tette hozzá, most ne politizáljunk, és elsősorban a gazdasági tárcák képviselői szóljanak hozzá, mert Szabó Tamásnak a további tárgyaláshoz sürgősen szüksége van a kormány állásfoglalására. Ehhez képest a külügyminiszter volt az első hozzászóló.

Jeszenszky Géza kifejtette, az ország nemzetközi megítélésének rengeteget árt a blokád, ezért nemcsak a kormánynak, hanem az egész magyar demokráciának elemi érdeke, hogy minél előbb helyreálljon a rend. Elmondta, az az érzése, reggel az emberek még a taxisok ellen voltak, talán akkor egy erőteljes akcióval még úrrá lehetett volna lenni a helyzeten. Hozzátette, senkit sem akar bírálni, nem is biztos benne, hogy igaza van, csak ez az érzése. Mostanra megváltozott a helyzet, szerinte ezért azt kell eldönteni, hogy meg tudja-e szüntetni a kormány a válságot, vagy pedig, ha erre nem képes egymaga, be kell vonnia a parlamentet, jelentette ki a külügyminiszter.

Horváth Balázs – a kritikai megjegyzést szó nélkül hagyva – ehhez hozzáfűzte: Antall beszélt a köztársasági elnökkel, aki hajlandó levélben felkérni az Országgyűlést, hogy holnap délelőtt vitassa meg a kialakult helyzetet. Ez csak egy informális vita lenne a kedélyek csillapítására, tette hozzá, a rendes ülés változatlanul hétfőn lesz.

Bocsánat, de hétfőig nem tudunk várni, szólt közbe Rabár Ferenc pénzügyminiszter. Öt perccel ezelőtt beszéltem a miniszterelnök úrral, folytatta, és neki az volt a véleménye, hogy nem informális vitára, hanem rendkívüli ülésre kellene az Országgyűlést összehívni, mégpedig holnapra. Azért is javasoltam, tette hozzá, hogy a legerősebb parlamenti frakció vezetője is legyen jelen.

Hozzászólásomat azzal kezdtem, hogy az üzemanyagárak kérdésében a parlamentnek nincs kompetenciája, és egy plenáris ülés arra sem alkalmas, hogy segítse a válság megoldását, majd elmeséltem a köztársasági elnöknel tett látogatásunkat. Hozzátettem, Szabad György, aki ezt a kérdést először felvetette, mindössze egy megnyugtató gesztusnak szánta, hogy hétfőn a parlament majd tárgyalhat erről. Két érvvel is igyekeztem alátámasztani, hogy miért tartanám végképp elhibázottnak, ha a köztársasági elnök holnapra rendkívüli ülést hívna össze. Egyrészt ez a lépés, mondtam, a helyzetnek olyan mértékű súlyosságát jelezné, mintha legalábbis szükségállapot lenne, anélkül, hogy a szükségállapot előnyeit a kormány élvezné. Másrészt, folytattam, kockázatos lenne egy nyilvános vitába belevinni a képviselőinket, mielőtt egymás között megvitathatnák a helyzetet. Végül tájékoztattam a kormányt, hogy holnap tíz órára frakcióülést hívtam össze.

* * *

Nézd, mit ír a frakciód egyik tagja, mondja Horváth Balázs a kormányülés egy későbbi szakaszában, és letesz elem egy levelet: Palotás tagja ugyan a frakciónak, mondom, miután megnéztem az aláírást, de nem vesz részt a képviselőcsoport munkájában. Többször is próbáltam győzködni, teszem hozzá, de hiába, azt mondja, nagyon elfoglalt.

Palotás János a Vállalkozók Országos Szövetségének az elnöke. Tavasszal az MDF jelöltjeként jutott be a Parlamentbe, én is kampányoltam neki annak idején. A VOSZ elnökeként aláírt nyílt levélben – amelyet az MTI-nek is leadtam – keményen bírálja a kormányt, kijelentve, hogy a jelenlegi helyzetért a felelősség nem a tüntetőknek nevezett útelzárókat, hanem a kormányt terheli, és kijelenti, hogy „...a teljesen rendben zajló tiltakozással szemben helyenként túlzott a rendőri demonstráció. ... a társadalmi reakciókat nem elítélni kell, hanem azzal a felelős vezetőknek számolniuk kell és ismerniük kell annak kezelési módját is. Aki erre nem képes, annak át kell adnia a helyét.”

A taxisok követelésével Palotás ugyanakkor nem azonosul – miként tette ezt a köztársasági elnök, néhány órával később kiadott nyilatkozatában –, mivel, amint nyílt levelében elismeri, „az áremelés felfüggesztése olyan felváltást von értelemszerűen maga után, amire sajnos a magyar gazdaság infrastruktúrája nincs felkészülve”. A szerinte dilettáns módon megállapított árak felülvizsgálata érdekében tárgyalásokat javasol, s egy közelebbről meg nem határozott körben lefolytatott szakmai vitákat.

Palotás valószínűleg miniszter akar lenni, mondtam Horváth Balásznak, miután elolvastam a levelet, de szerintem nem a legjobb módszert választja...

A köztársasági elnök a kormányülésen

A konfliktus lényegéről és a kormány mozgásteréről szóló vita amúgy elég szerteágazó és csapongó volt – Horváth Balázs kezéből teljesen kicsúszott az ülés vezetése –, de abban minden felszólaló egyetértett, hogy az áremelés nem lehet visszavonni, kompenzációról viszont lehet tárgyalni, de nem megsarolt pozícióban, mert minden megállapodás előfeltétele: az úttorlaszok eltávolítása. Nagyjából így összegezhető a miniszterek álláspontja akkor, amikor a kormányülésen megjelenik a köztársasági elnök.

Göncz Árpád drámai képet fest az országban kialakult helyzetről. Telefonon kaptam az értesítéseket, mondja, Pécsről, Győrről, Nyíregyházáról, hogy mennek ki az emberek az utcára. A gyárak kapujában kiragasztják az általános sztrájkra való felhívást. A BKV valószínűleg holnapra sztrájkba lép. Fenygetések vannak, hogy felgyűjtják a metró bejáratait. Amint tudjátok,

a rendőrpáncsnok kereken megtagadta, hogy erőszakot alkalmazzon, amely teljesen reménytelen lenne. A honvédség ilyen szempontból szintén.

Aztán levonja a következtetést: a megoldás csak politikai megoldás lehet, mégpedig az, hogy a kormány a tárgyalások végéig felfüggeszti az áremelést, a parlament elé utalja a kérdést, és egyidejűleg folytatja az egyeztető tárgyalásokat. Hozzáteszi:

– *Nem vagyok benne biztos, hogy a helyzetet holnap még kézben lehet tartani. Nem vagyok benne biztos, hogy erőszakot lehet alkalmazni.*

A következményekről is tesz az elnök egy érdekes megállapítást, ami megüti a fülemet. Szó szerint ezt mondja: „Tudom, hogy ez egy nagyon nehéz kérdés, tudom, hogy ez feltehetőleg nem gyalogáldozattal, hanem többel is jár.” A gyalogáldozat valószínűleg miniszterek lemondását jelenti, értelmezem magamban az elnök kijelentését, de vajon mit kell érteni azon, hogy mindez „többel is jár”?

A feltételezett gyalogáldozatok egyike, Bod Péter Ákos, számokkal teletűzdelt közgazdasági összefüggéseket ecsetel. Elmondja, a magyar árképzés alapja jelenleg 29-30 dollár. Szeptemberben 34 dollár volt a hordónkénti átlagár, októberben 37 dollár, bár most történt egy esés, de nem arról van szó, hogy valami lehetetlen magas ár alapján kalkuláltuk a jelenleg megállapított árat, hanem egy közepes szinten. Mindez azt is jelenti, folytatja, hogy hiába csökkentenénk most az árakat, előbb-utóbb, méghozzá rövidesen, ismét emelni kellene, és lehet, hogy nagyobb mértékben, mint most. Ráadásul ezzel mindenki tisztában van, érvel tovább, ami azt jelenti, hogy egy árcsökkenés esetén azonnal megkezdődne a felvásárlás. A pillanatnyi benzinkészletünk gépkocsinként 10 liter. Ha minden harmadik autós elmegy tankolni, abban a pillanatban országosan kimerül a készlet, és miután a megkülönböztetett gépjárművek is, a szolgáltatóhálózat is a nyilvános kutakról tankol, abban a pillanatban megbénul az élelmiszer-forgalom és az összes közforgalmi szállítás. És még ha ez megtörténik, a pénzügyi teher továbbra is ránk nehezedik. Ha tehát mentesítjük ezt a fogyasztói réteget a tehertől, át kell hárítanunk másokra.

Itt most nem a fogyasztói rétegről van szó, szól közbe Göncz Árpád, hanem az ország nagy többségéről, amely már messze túlmegy „a taxisok bánatán”. Rendben, legyint az ipari miniszter, én most még a taxisokról beszélek. De a lényeg az, hogy át lehet rakni a terhet az egész társadalomra, azt azonban látni kell, hogy a terhet előbb-utóbb el kell hordani. Azt is látni kell, teszi hozzá Bod Péter Ákos, hogy a 36 forintos benzin sokkal olcsóbb volt, mint a cseheké és az osztrákoké. Hónapok óta tartott a felvásárlás. A csehek most megduplázták az árat, jó két héttel ezelőtt. Ott az a nép lenyelte. Lehet, hogy mi vagyunk ügyetlenek, fejezi be a hozzászólását, hangjában keserőséggel.

Győriványi Sándor munkaügyi miniszter Göncz Árpádhoz címezve elmondja, hogy az Érdekegyeztető Tanácsban a szakszervezetek képviselői

is elismerték és elfogadták, hogy abban az esetben, ha most visszalépünk, ugyanúgy felvásárolják az üzemanyagot, mint ahogyan tették pár évvel ezelőtt is, tehát abban az esetben, ha itt felfüggesztésről beszélünk, akkor az üzemanyag forgalmát is fel kell függeszteni.

Kádár Béla külgazdasági miniszter egy rendkívül összefogott felszólalásban érvel: Ha felfüggesztjük az áremelést a tárgyalások időtartamára, akkor a készlet kimerül, mielőtt még a tárgyalások befejeződnenek. Tehát a felfüggesztés nem jelenti a kérdés technikai megoldását. Politikailag és nemzetközileg viszont olyan hatása van, ami beláthatatlan és tragikus. Hangsúlyozza, hogy nem csak az energia Damoklész kardja lebeg a fejünk felett, hanem a hitelfegyver is, aztán kifejti, hogy mire gondol:

– *Ha ez a magyar kormány elveszíti nemzetközi hitelét, cselekvőképességét – mondja –, napi finanszírozási gondjainkat sem tudjuk megoldani. Abban a pillanatban eltűnik az az előny, amit Magyarország az elmúlt időben magának szerzett a többi kelet-közép-európai országgal szemben. Nyugaton nyomatókusan hangsúlyozzák, hogy nemzetközi erőforrásokra az az ország számíthat, amely következetesen végigviszi az átalakítási programját. Ez a kormány távozhat, de az ország válik kormányozhatatlanná, ha bármelyik maffia a neki nem tetsző lépésre mozgósíthatja a társadalmat. Ezt a felelősséget, azt hiszem, senki sem vállalhatja –* fejezi be hozzászólását.

Ezután Boross Péter udvariasan megkérdezte a köztársasági elnököt, vajon nem lehetne-e valamennyi párthoz intő szóval fordulnia, hogy az országnak ezt a kritikus helyzetét ne használják ki pártpolitikai célra. Olyan információink vannak ugyanis, jelentette ki, hogy a felzaklatott tömegben politikai agitációk folynak. Aztán tájékoztatta az elnököt, hogy a kormány korábban már konszenzusra jutott abban, hogy zsarolásnak nem engedhet, mert attól kezdve intézkedés- és működésképtelenné válik. Nagyon egészséges kormányzatokat ismerünk a világban, szögezte le végül, amelyek következetességgel jutottak eredményre, viszont olyan kormányzatot egyet sem, tette hozzá, amelyik tömegnyomásra azonnal retirál.

Jeszenszky Géza visszatér arra a javaslatra, amit Göncz Árpád a velem történt beszélgetésen elutasított. Az elnök válasza hasonló, mint amit az én kérésemre mondott, bár Göncz Árpád ezúttal finomabban fejezi ki magát, s nincs szó arról, hogy az ellenzéki pártok „bolondok lennének” velünk leülni. A lényeg azonban ugyanaz: a parlamenti pártok tárgyalásáról akár már holnap szó lehet, de csak a plenáris ülés keretében. Hozzáteszi, ő nem tárgyalta a pártokkal erről, de ismeri a véleményüket. Két parlamenti párt szolidaritást jelentett, folytatja, az egyik az SZDSZ, a másik az MSZP. Velünk vagy a demonstrálókkal? – kérdezi Jeszenszky, talán csak tettetett naivitással. A sztrákolókkal, mondja Horváth Balázs, és hozzáteszi: itt vannak a röplapok. Az egyiken az SZDSZ XI. kerületi szervezetének aláírása szerepel, mu-

tat fel egy papírlapot, ebben kifejezetten sztrájkra és tömegdemonstrációra hívnak fel. A másik pedig az SZDSZ hivatalos nyilatkozata, amelyről elnök úr is beszélt, mondja a belügyminiszter, és amelyben a párt szolidaritást vállal a tüntetőkkel.

– Ezért is valószínűtlen, hogy most össze lehetne hozni egy hatpárti megbeszélést – veti közbe a köztársasági elnök. – A parlament előtt, ott igen, ott lehetséges.

Türelmetlenül várom, Horváth Balázs mikor kéri fel végre az elnököt, hogy személyesen szólítsa fel a taxisokat a torlaszok elbontására, de hiába. Végül Andrásfalvy Bertalan volt az, aki felvetette, hogy Göncz Árpádnak fel kellene lépnie a rend helyreállítása érdekében. Megkérte az elnököt, hogy mint az ország legfőbb közjogi méltósága, lépjen a nyilvánosság elé, és intse nyugalomra az embereket. Az elnök elutasította kérését, mondván, szerinte jelenleg ez inkább ártana, s majd akkor fog nyilatkozni, ha ő is úgy ítéli meg, hogy a válság feloldásához szükség van a fellépésére. Miután többen is megpróbálták győzködni, ingerülten kijelentette: hogy mikor vesse latba elnöki tekintélyét, azt ő fogja eldönteni, majd türelmét veszítve felállt, sarkon fordult, és távozott a kormány ülésterméből.

A legnagyobb ellenzéki párt színvallása

Körülbelül azzal egy időben, hogy a köztársasági elnök a kormányülésen megjelent, Kis János, az SZDSZ elnöke és Pető Iván frakcióvezető a párt Mérleg utcai székházában rendkívüli sajtótájékoztatót tartott. A pártelnök az újságírók előtt kijelentette: „Ez a kormány nem alkalmas arra, hogy az országot kivezesse a súlyos válságból. Az országnak haladéktalanul felkészült, a lakosság bizalmát megszerezni képes kormányra van szüksége, mert most már nem csupán a benzin áráról van szó.” Azt is mondta, hogy a kormány „bűnös hibát követett el, amikor erőszakkal fenyegetőzött a taxisok tiltakozó akciója láttán”, és azt is, hogy a kormány „politikailag megbukott”. A szabaddemokraták ügyvivő testülete – amelynek nemcsak a pártelnök és a frakcióvezető, hanem többek között Mécs Imre is a tagja volt – ezt megelőzően nyilatkozatot adott ki: „Az SZDSZ ügyvivő testülete jogosnak tartja a hosszú időn át halogatott, majd előkészítés nélkül bevezetett áremelés elleni tiltakozást.” A nyilatkozat a következő mondattal zárul: „Felhívunk minden szabaddemokrata szervezetet, hogy támogassa a békés tiltakozó mozgalmat, valamint a közellátás és a közrend fenntartását.” Az SZDSZ ügyvivő testülete tehát nyilatkozatában „békés” tiltakozó mozgalomról és a közrend „fenntartásáról” beszél, ahelyett, hogy a fuvarozók által felborított közrend helyreállítására szólítana

fel. A legnagyobb ellenzéki párt ezzel egyértelműen az országot blokád alá helyező taxisok mellé áll, és a törvényes kormány ellen mozgósít.

Göncz Árpád pedig, miután eltávozott a kormány üléséről, a budapesti főkapitánnyal együtt kocsiba ül, és végiglátogatja a torlaszokat. Mosolyogva intetet a taxisoknak, miközben Barna Sándor tábornok kiszáll, s megnyugtatta őket, hogy ameddig ő a főkapitány, a rendőrség nem fog erőszakot alkalmazni.

Jellemző a helyzetre, hogy a Népszabadság másnapi száma szèrint a Budapesti Rendőr-főkapitányság szóvivője péntek délután öt órakor nyilatkozatot adott ki, amelyben többek között ez állt: „Az ügy már rég túlnőtt azon a határon, hogy egyszerű taxisdemonstrációnak lehessen minősíteni. Mérhetetlen a kormány felelőssége a tekintetben, hogy az elkövetkező lépéseivel ne taszítsa katasztrófába az országot. Azt viszont mindenkinek látnia és tudnia kell, hogy a rendőrség immár nem használható fel politikai kérdések megoldására, azokat politikai eszközökkel kell megoldani. Budapest rendőrfőkapitánya továbbra is tartja azt a korábbi kijelentését, hogy nem hajlandó végrehajtani olyan parancsot, amely a tömegekkel szembeni erőszakos rendőri fellépésre utasítana.”

A köztársasági elnök nyilatkozata

Göncz Árpád pénteken késő este hirtelen elérkezettnek látta az időt, hogy a helyzet megoldása érdekében latba vesse elnöki tekintélyét. Nyilatkozatát az úttorlaszoknál virrasztó taxisok hatalmas ovációval fogadták, hiszen az elnök az ő követelésükkel azonosult, amikor a következőképpen fogalmazott: „Javaslatot tettem a kormánynak, hogy hétfőig, amikor folytatódnak a taxisokkal folytatott egyeztető tárgyalások, függessze fel a benzináremeléssel kapcsolatos intézkedését. Megkérem a személy- és teherfuvarozókat, hogy a felfüggesztés bejelentésével egyidejűleg térjenek haza, és szüntessék meg az útelzárásokat.”

A köztársasági elnök pontosan tudta, hogy a kormány nem hajlandó felfüggeszteni az áremelést. Így azzal is tisztában kellett lennie, hogy nyilatkozatával – a fuvarozókban hiú reményeket keltve – nem segíti, hanem egyenesen hátráltatja a válság megoldását. Több mint két évtized távlatából ma is jól emlékszem arra a csalódásra és elkeseredésre, amit Göncz Árpád nyilatkozata hallatán éreztem. És akkor még nem tudtam azt, amiről a képviselőcsoportot másnap Szabó Tamás tájékoztatta.

* * *

A munkaügyi államtitkár a kormányülésen kapott felhatalmazás keretében, azon némileg túl is lépve, tovább egyezkedett a taxisok képviselőivel, akik

rendszeres kapcsolatban álltak az úttorlaszokon lévő kollégáikkal. Éjjel egy órára megszületett a megállapodás: A taxisok felfüggesztik a blokádot, a kormány pedig vállalja, hogy vasárnapra összehívja az Érdekegyeztető Tanácsot, ahol megállapodik a benzinárakról, addig viszont a felemelt árak maradnak érvényben.

Az aláírást megelőzően a taxisok képviselői szünetet kértek, mesélte Szabó Tamás a frakcióülésen, hogy a megállapodás egyes pontjait kollégáikkal még egyszer egyeztessék. Néhány perc múlva sápadtan tértek vissza, hogy nagyon sajnálják, de nem tudják aláírni az előzetesen már elfogadott megállapodást. A kollégáiktól ugyanis megtudták, hogy időközben a köztársasági elnök az ő követelésükkel azonosult, a barikádok mellett így általános volt az egyetértés abban, hogy csak akkor szüntetik meg a torlaszokat, ha a kormány eleget tesz az elnök javaslatának, és felfüggeszti a benzináremelést. Szabó Tamás próbálta őket győzködni, hogy egyszer már megállapodtak, de a frakcióülésen elmondta, hogy a köztársasági elnök nyilatkozata után a helyükben ő sem írta volna alá. Kijelentette, az igazi kérdés az, hogy Göncz Árpád vajon miért éppen akkor tette meg nyilatkozatát, amikor megtette? Vajon miért nem előbb, amikor még mindenki hallhatta volna, vagy miért nem várt reggelig, amikor már ébren van az ország?

Azt mondta, hogy azok a szabaddemokrata politikusok, akiknek a tanácsait Göncz Árpád meghallgatja, kapcsolatban állnak az úfelzárókkal. Miután a taxisok képviselői folyamatosan tájékoztatták a fejleményekről az úttorlaszoknál lévő társaikat, így az SZDSZ-esek mindenről azonnal értesültek. Amikor pedig látták, hogy küszöbön a megállapodás, javasolták az elnöknek, hogy álljon elő a nyilatkozattal...

Frakcióülés a Fehér Házban

Frakcióvezetői dolgozószobám szombat reggeltől valóságos átjáró ház volt. Képviselőink egymásnak adták a kilincset. Beszámolóikból kiderült, hogy továbbra is állnak a torlaszok, sőt néhány helyen újak jelentek meg, de a hangulat némileg megváltozott. A közellátás akadozik, a szabad mozgásukban gátolt emberek türelmetlensége egyre inkább a taxisok ellen fordul, s mintha a lelkesedés a barikádok mentén is csökkenőben lenne.

Balás István frakciótitkár háromnegyed 10-kor jelenti, hogy a képviselők többsége már a Fehér Házban van, tehát nem lesz akadálya a határozatképes frakcióülés megtartásának. Palotást nem láttad véletlenül? – kérdezem a frakciótitkárt, aki megrázza a fejét: Neki rangon aluli a frakcióülés, mondja és megy tovább a dolgára.

Szabad György 10 óra előtt néhány perccel érkezik. Elmondja, hogy be-szél Antall Józseffel, aki azt üzeni, hogy keresni kell a békés megoldást, de mindenképpen ragaszkodjunk a rend helyreállításához. Göncz Árpád ugyan szerinte is túllépte a hatáskörét, de kéri, hogy lehetőleg ne támadjuk a köztársasági elnököt, és próbáljuk őrizni az intézmény tekintélyét.

A házelnök meglátása szerint a taxisok akciójához eredetileg nem volt köze az ellenzéknek, de a szabaddemokraták megpróbálják a kialakult helyzetet kihasználva megbuktatni a kormányt. Ha nem is nagykoalíciót akarnak, jelenti ki, de egy olyan kormányt, amelyben már nem Antall József a miniszterelnök. Ezért szerinte most az a legfontosabb, hogy a frakció kiálljon Antall mellett, és megfelelő hátszínigot biztosítson a kormánynak. Erre megjegyzem, hogy a tegnapi kormányülésen megütötte a fületem Göncz Árpád egy mondata, amelyet úgy is lehetett értelmezni, mintha az elnök is egy Antall nélküli megoldásban gondolkodna. Aztán megkérem a házelnököt, hogy üljön mellém a pulpitusra, és a frakcióelnökség tagjai közül ugyanerre kérem Csengey Dénest, Bethlen Istvánt és Szabó Ivánt.

Bevezetőben röviden felvázolom a politikai helyzetet és az előzményeket. Összefoglalom a benzináremelés okait, de tartózkodom minden kritikai megjegyzéstől. Beszámolok a Göncz Árpádnál tett látogatásunkról, de egyetlen szóval sem bírálok az elnököt. Ezt követően tájékoztatom a frakciót a tegnapi kormányülésen meghozott döntésekről.

Elmondom, hogy a kormány úgy határozott: az üzemanyag fogyasztói árának emelését nem vonja vissza és nem is függeszti fel, de a közlekedési akadályok feloldása után a kompenzációról hajlandó tárgyalni, továbbá a helyzet kezelésére bizottságot hozott létre, amelyet Boross Péter titkosszolgálatokért felelős tárca nélküli miniszter vezet. Azután felsorolom, hogy kik a bizottság tagjai: Rabár Ferenc pénzügyminiszter, Horváth Balázs belügyminiszter, Kiss Gyula kisgazda tárca nélküli miniszter, Balsai István igazságügy-miniszter, Kádár Béla, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere, Surján László népjóléti miniszter, a KDNP elnöke és Szabó Tamás, a Munkaügyi Minisztérium politikai államtitkára. Beszámolok arról is, hogy az ülés egy részén jelen volt a köztársasági elnök, de óvakodom attól, hogy az általa elmondottakat kommentáljam, a Szabad Györgynek említett ominózus mondatról nem beszélek.

Mielőtt megadnám a szót a képviselőknek, a házelnököt és a belügyminisztert kérem hozzászólásra. Szabad György hangsúlyozza, hogy mindenképpen alkotmányos megoldást kell találnunk. A koalíció kétirányú nyomás alatt áll, elemzi a kialakult helyzetet, egyfelől adva van a jogellenes akció, amely megbénítja az országot, másfelől az ellenzék egy része, amely a blokádot politikai céljaira akarja felhasználni. Mindkettővel egyértelműen szembe kell szállnunk, jelenti ki határozottan, miközben be kell tartanunk az alkot-

mányos szabályokat. A frakciónak is elmondja, hogy beszélt Antall Józseffel, aki azt kéri, hogy álljunk ki a kormány törekvései mellett, és – bár ő sem ért egyet Göncz Árpád tegnapi esti nyilatkozatával – az a kérése, hogy ne támadjuk a köztársasági elnököt. Szabad hozzáteszi, ő is osztja Antall véleményét, hogy minden körülmények között óvni kell az elnök tekintélyét.

A belügyminiszter egy nagy alakú Budapest-térkép segítségével bemutatja, hogy a főváros mely csomópontjaiban vannak jelenleg is úttorlaszok. Harmonikászerűen illeszkedő ék alakzatban vagy fűrészfogakként álltak be a gépkocsik, magyarázza, oly módon, hogy a torlaszok megbontása minél nagyobb nehézségbe ütközzék. Elmondja, hogy a szervezetből eltávolított volt állambiztonságiak tömegével helyezkedtek el taxisként, az ő kezük nyoma látszik a torlaszok megszervezésének profizmusában. Szerinte ez a szűk réteg szervezte meg a blokádot, s továbbra is ők szítják a tüzet, a kis taxisokat persze maguk előtt tolva.

A vitában jelentkező képviselők közül többen a szabaddemokratákat vádolják, mondván, a hatalom megszerzése érdekében kollaborálnak a taxisokkal. Vannak, akik – figyelmen kívül hagyva Szabad György szavait – Göncz Árpád felelősségét is boncolgatják, sőt a taxisok, a szabaddemokraták és a köztársasági elnök összehangolt akciójáról beszélnek az SZDSZ hatalomátvétele érdekében.

Ugyanakkor a kormánnyal szemben is elhangoznak kritikus felszólalások. Nem kizárólag a benzináremeléssel összefüggésben, hanem a kormány egész eddigi tevékenységével kapcsolatban, általánosságban is megfogalmazódnak kritikák, sőt a kormány lemondására és nagykoalíció létrehozására vonatkozóan is hangzik el javaslat. Néhányan a frakcióvezetést is bírálják.

Amikor a radikális hangokkal és a kemény kormánykritikákkal szemben egyre inkább felülkerekedni látszottak a mérsékelt felszólalások, és egy pillanatra senki sem jelentkezett, javasoltam, hogy mielőtt folytatnánk a vitát, szavazzunk arról, hogy támogatja-e a frakció a kormány eddigi és a jövőben meghozandó intézkedéseit. A képviselők túlnyomó többsége igennel voksolt, mindössze négyen szavaztak nemmel és nyolcan tartózkodtak.

* * *

A frakcióülés természetesen nem volt folyamatos. Szekciókat hoztunk létre, a képviselők jöttek-mentek, én magam időnként a kormányülésre is átmentem, és a miniszterelnökkel is konzultáltam. Közben folyamatosan jöttek a telefonok, MDF-esektől, aggódó ismerősöktől.

Dél körül Tóth László barátom keresett, aki akkoriban már a Független Jogász Fórum mellett az MDF XI. kerületi szervezetében is fontos szerepet játszott. Elmondta, a kerületi szervezetben elhatározták, hogy tüntetést hoz-

nak össze a kormány támogatására. A Bem térről úgy értesültek, hogy Lezsák Sándor holnapra tervez egy hasonló megmozdulást, de ők nem akarnak holnapig várni. Már ki is küldték az értesítéseket és telefonon is toboroztak, de azért megkérdezi, hogy mi a véleményem. Mondom neki, így utólag egyet tehetek, hogy sok sikert kívánok nektek. A bejelentésre nyitva álló 72 órás határidőt persze nem tudtátok betartani, folytatom, de az események ezen már régen túlléptek. A taxisok megbénítják az ország normális működését, mondom neki, nevetséges lenne, ha egy velük szembeni békés demonstráció szervezőin kérné számon valaki a formai szabályok betartását.

* * *

A frakcióülésen egyébként nemcsak a képviselő kormánytagok vettek részt, hanem azok is, akik nem voltak képviselők, így Jeszenszky Géza külügyminiszter és persze Rabár Ferenc pénzügyminiszter, aki több alkalommal is átjött, s tájékoztatta a képviselőcsoportot a Munkaügyi Minisztériumban folyó tárgyalások állásáról. Ugyanezt tette Szabó Tamás is.

A munkaügyi államtitkár egyszerre higgadt és határozott. Úgy látja, a taxisok vezetőivel meg lehet állapodni, kérdés, hogyan tudják átvinni a megállapodást a saját embereiken, bár a torlaszoknál szerinte is a kifáradás jelei mutatkoznak. Kijelenti, nem szabad merev álláspontot képviselni a benzinárak ügyében sem, nyitva kell hagyni az átmeneti csökkentés lehetőségét, mivel a taxisok képviselői számára is biztosítani kell a tisztességes visszavonulást útját.

Ekkor már nem a válság okairól, hanem a megoldásról vitatkoztunk. S bár egyszer-egyszer elhangzottak még a kormánnyal szemben kritikus felszólalások, végül egyértelműen felülkerekedett az az álláspont, hogy a jelenlegi helyzetben a képviselőcsoport egyet tehet: teljes súlyával támogatja a kormányt abban a törekvésében, hogy sikerüljön a rendet erőszak alkalmazása nélkül helyreállítani, anélkül hogy meghátrálásra kényszerülne az áremelés kérdésében.

A közvélemény egy része tényként fogadta el...

A Parlamentben, a kormány üléstermében voltam éppen, amikor eljutott hozzánk a hír, hogy kormánypárti tüntetők jelentek meg a Kossuth téren. A XI. kerületi MDF-esek lehetnek, mondtam a többieknek, Otthagytuk az üléstermet, és átmentünk a Parlament Kossuth tér felőli frontján lévő folyosóra. Az ablakpárkányokra felkapaszkodva néztük, ahogy a parlament

lépcsőin álló tüntetők a kormányt éltetik, velük szemben a téren túlköléssel tiltakozó taxisok, a két csoport között rendőrkordon.

Egyik képviselőtársunk, Zacsek Gyula kapacitálja a belügyminisztert, hogy köszöntse a kormánypárti tüntetőket. Horváth Balázs szabadkozik, hogy túl magas az ablak, ezért segítő kezek a combjánál fogva felemelik. Alulról hatalmas ováció és erősödő túlkölés fogadja a nyitott ablakban imbolyogva egyensúlyozó belügyminisztert, aki a győzelem jelét mutatja fel híveinek. A televízióban látott és többször megismételt jelenet alapján kész a rosszhiszemű interpretáció, amit sikerült mélyen bevésni az emberek agyába: Horváth Balázs a taxisblokádtól részegen imbolyogva integetett a Parlament ablakában...

Ennél durvább volt, amikor Eörsi Mátvás, az SZDSZ prominens politikus, jó másfél évvel az események után egy televízióműsorban kijelentette, hogy Göncz Árpádnak azért kellett a taxisok oldalán fellépnie, mert „Horváth Balázs akkori belügyminiszter azt fontolgatta, hogy a tömeg közlést”. Hiába szolgáltatott a bíróság később elégtételt az ügyet perre vivő Antall-kormánynak és az igaztalanul megvádolt Horváth Balásznak, a közvélemény jelentős része tényként fogadta el az SZDSZ politikusának hamis állítását.

* * *

Szombaton este hét óra előtt Pálffy G. István, a Híradó főszerkesztője egymás után kétszer is keresett telefonon. Gondoltam, érdekli őket a frakció álláspontja, gyorsan átmegyek a Szabadság térre, hátha beférek még a fél nyolcas híradóba.

A televízióban a szokásosnál is nagyobb az izgalom. Pálffynak megjegyzem, itt aztán igazán peng a kard, talán még inkább, mint nálunk, a frakcióban. Hamar kiderül, nem az álláspontunkra kíváncsiak, hanem azt remélik tőlem, sikerül rábeszélnem Antallt arra, amire eddig senkinek, hogy szólaljon meg a Magyar Televízióban.

Mondom, délután már beszéltem vele, és egyértelműen kijelentette, akkor fog csak nyilatkozni, ha már helyreállt a rend, de ha akarják, megpróbálom még egyszer. Akarták, meg is próbáltam, de elsőre nem értem el a miniszterelnököt. Viszont mindjárt kezdődik a híradó, jegyeztem meg, nem tudnám-e beolvasni a frakció rövid állásfoglalását? Így az utolsó pillanatban már elég nehéz, felelte a főszerkesztő, de üljek be a stúdióba és legyek készenlétben, hátha adódik valamilyen lehetőség.

Így aztán bementem a stúdióba, leültem a Regös Sándor ügyeletes szerkesztő mellett lévő székre, és vártam, mikor kerülök sorra. Regös ugyan nem sok jóval biztatott, de ha Pálffy azt mondta, hogy legyek készenlétben, akkor

maradok, gondoltam, s ha már itt vagyok, legalább végignézem a híradót. Végül a műsorba ugyan nem sikerült bekerülnöm, viszont felkerültem a *Beszélő* vasárnapi különkiadásának címlapjára. Az SZDSZ nagy múltú lapját nem sokan olvassák, a *Kurírt* viszont annál többen, amely a *Beszélőt* idézve beszámolt arról, hogy az MDF frakcióvezetője az ügyeletes szerkesztő mellett végigülte a híradó teljes műsoridejét. „*Annak idején a telefoni dívott, most már a személyes jelenlét?*” – tette fel a sokatmondó költői kérdést a lap. Pálffy G. Istvánnal együtt hiába mondtuk el többször is az igazságot, újra meg újra megjelent különböző fórumokon, hogy a taxisblokádtól az MDF frakcióvezetője személyesen irányította a Magyar Televíziót.

Sajtótájékoztató Csengey Dénessel

A híradó után sikerült elérnem a miniszterelnököt, aki azt üzent Pálffynak, hogy amint helyreállt a rend, jöhetnek. Aztán siettem át a Parlamentbe, mert a televízióban hallottam, hogy egy óra múlva kezdődik a külügyminiszter és a kormány szóvivő közös sajtótájékoztatója, gondoltam, ott majd módomban lesz ismertetni a frakció állásfoglalását. Jeszenszky Géza át is engedte nekünk a sajtótájékoztató első részét, amelyet az MDF képviselőcsoportja nevében Csengey Dénessel együtt tartottunk meg.

A frakció állásfoglalása alapján a sajtótájékoztatón kijelentettem, hogy az MDF parlamenti képviselőcsoportja teljes egyértelműséggel támogatja a kormány törekvéseit, és azt is, hogy az áremeléssel kapcsolatos kormánydöntés megalapozott volt, annak visszavonására nincs lehetőség.

Miután a frakcióülésen újra meg újra felmerült, és része volt az állásfoglalásnak is, nem kerülhettem meg a köztársasági elnök felelősségének kérdését sem. Leszögeztem, hogy Göncz Árpád péntek esti nyilatkozatával túllépte hatáskörét, mivel a blokádot emelő taxisokkal azonosult, ahelyett, hogy a közrend helyreállítására szólította volna fel a demonstrálókat. A köztársasági elnöknek tisztában kellett lennie azzal is, tettem hozzá, hogy a benzin-áremelés kérdése a kormányzat hatáskörébe tartozik. Megjegyeztem, hogy a taxisok és a kormány képviselői közötti megállapodást végül is az elnöki nyilatkozat akadályozta meg.

A frakció álláspontjaként hangsúlyoztam, hogy egy jogellenes megmozdulásról van szó, és a kormány részéről nem a gyengeség, hanem a politikai tolerancia megnyilvánulása, hogy nem számolta fel erőszakosan a törvénytelen akciót. A frakció támogatja a kormánynak azt a törekvését, hogy erőszakra a továbbiakban se kerüljön sor, jelentettem ki, azonban a törvénytelen helyzet sokáig nem tartható fenn.

Csengey Dénes a sajtótájékoztatót felhasználva úgy akart mozgósítani az MDF Bem téri központjából másnapra szervezett kormánypárti tüntetésre, hogy közben parlamenti képviselőként a formális jogellenességgel sem azonosul. Ezért kijelentette, hogy vasárnap a temetőbe igyekvő civilek sokkal többen lesznek, mint a blokádot fenntartó taxisok. Nagyon fontos, folytatta, hogy az MDF aktivistái és hívei akkor az utcán legyenek, és jelenlétükkel, esetleges közbelépésükkel megakadályozzák, hogy erőszakos összecsapásokra kerüljön sor.

Puhul a kormány álláspontja

Szombaton egyébként nemcsak a frakció, hanem kisebb-nagyobb megszákításokkal a kormány is ülésezett, amelyre engem is meghívtak. Ha egyfolytában nem is voltam ott, de összességében néhány órát szombaton is eltöltöttem a kormányülésen.

A magánfuvarozók képviselőivel tárgyaló delegáció összetételében teljes volt az egyetértés, Rabár Ferenc pénzügyminiszter, Kis Gyula kiskazda tárca nélküli miniszter és Szabó Tamás munkaügyi politikai államtitkár személyében mindenki egyetértett. Annál hevesebb vita alakult ki abban a kérdésben, hogy a tárgyalások – miként azt Szabó Tamás már a tegnapi napon is újra meg újra javasolta – terjedjenek-e ki az árcsökkentés lehetőségére is. A kormányülésen végül 7-6 arányban olyan döntés született, hogy az üzemanyag fogyasztói árának csökkentéséről nem lehet szó. A kormány határozatot hozott abban is, hogy az Érdekegyeztető Tanács keretében vasárnap délelőtt folytatandó tárgyalások megkezdésének előfeltételül szabja, hogy az útelzárások addig megszűnjenek.

Vasárnap reggel viszont jelentős elmozdulás következett be a kormány álláspontjában. Formálisan ugyan továbbra is a szombat este elfogadott nyilatkozatát tekintette tárgyalási alapnak, de a magyar gépkocsi-tulajdonosoknak nyújtandó literenkénti 10-12 forintos kedvezménynek nevezve tulajdonképpen lehetővé tette az árcsökkentést, és már nem tekintette előfeltételnek az útelzárások megszüntetését, csupán a létrehozandó megállapodás megerősítésének szabta feltételül, hogy a megállapodás elfogadását követő két órán belül szűnjék meg a blokádnak.

Az Érdekegyeztető Tanács ülésén részt vevő kormányküldöttség vezetésével a meg egyezésre kész, addig is rugalmasan tárgyaló Rabár Ferenc pénzügyminisztert bízták meg, mégpedig teljes felhatalmazással. Mellette Bod Péter Ákost, Szabó Tamást, valamint a Pénzügyminisztérium politikai államtitkárát, Botos Katalint delegálták. A tárgyalásokhoz kapcsolódóan a kormány

három munkacsoportot hozott létre, valamint javasolta az Érdekegyeztető Tanács ülésének televíziós nyilvánosságát.

Ennek megfelelően vasárnap délelőtt 11 órától kezdve a televízió kamerái előtt folytak a tárgyalások a Munkaügyi Minisztériumban. A munkavállalók képviselőjében ott ült Nagy Sándor, az állampárthoz kötődő szakszervezet első számú embere, a munkaadók szóvivője pedig a VOSZ képviselőjében Palotás János volt. A televízió nézői nyilván csodálkozva kísérelték figyelemmel, miként alakul egy sajátos összjáték a pártállami szakszervezeti vezető és az MDF-es országgyűlési képviselő között, szemben az MDF által vezetett koalíciós kormány minisztereivel.

* * *

A Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportjának tagjai a vasárnapot is együtt töltötték. Miután a szabaddemokraták egyértelműen a blokádnak mellett álltak ki, ugyanakkor a Fidesz vezetői távol tartották magukat a torlaszoktól, s megnyilatkozásaikban mérsékelt álláspontot fogadtak el, indokoltnak láttuk, hogy valamiféle közös akciót kezdeményezzünk a legkisebb ellenzéki párttal.

A téma adott volt: a parlament nyugodt munkájának biztosítása a rend helyreállítását követően. Az ötlet Csengey Dénesé volt, de én is egyetértettem azzal, hogy egy MDF-Fidesz közös nyilatkozat azon túl, hogy fricska lehet a szabaddemokratáknak, akár a légkör javításához is hozzájárulhat. Én megyek tárgyalni, mondta Csengey, ha kosarat kapunk, ne a frakcióvezetőt érje visszautasítás. Hálás voltam neki, bár – mint hamarosan kiderült – ezúttal felesleges volt az óvatosság. A fideszesek korrekt partnereknek bizonyultak. Egyetértettek abban, hogy a parlamentben minimálisra kell szorítani a taxisblokáddal kapcsolatos vitákat, és az év hátralévő időszakában arra kell koncentrálni, hogy az országnak 1991-re megalapozott költségvetése és működőképes önkormányzatai legyenek, továbbá abban is, hogy a megbeszélésről a két frakció közleményt adjon ki.

Azt hittük, hogy van nemzet

Amikor beléptem Antall József kórházi szobájába, a miniszterelnök, aki pizsamában ült az ágya szélén, rám nézett és így szólt:

– *Azt hittük, hogy van nemzet.* Belém hasított, hogy napok óta nekem is ez jár az eszemben, de csak annyit mondtam:

– *Nem gondoltam volna, hogy néhány hónappal a választások után szembefordulnak velünk az emberek. És nem a taxisok akciója az, ami elkéséért, hanem az azt övező szimpátia – tettem hozzá.*

– A jövőben mindent őszintén el kell mondanunk az embereknek – jelentette ki Antall –, akkor is, ha belebukunk. De most mindenki megérezhette, hogy milyen törekeny ez az egész – folytatta –, és akiben van felelősségérzet, az belátja, hogy a legfontosabb kérdésekben szükség van a parlamenti pártok együttműködésére.

– A szomorú az – mondtam erre –, hogy nemcsak az MSZP és az SZDSZ, hanem a köztársasági elnök is a taxisok oldalára állt, ahelyett, hogy az úttorlaszok eltávolítására szólította volna fel őket.

– Ez így van – felelte a miniszterelnök –, de akkor sem szabad támadnunk a köztársasági elnököt.

– A frakcióban nagy a felháborodás Göncz Árpád szereplése miatt – vetettem közbe.

– Az lehet – mondta Antall –, mi viszont felelősek vagyunk az ország alkotmányos működéséért, és ez alól nem mentesít bennünket az sem, ha mások figyelmen kívül hagyják saját felelősségüket.

Tudtam, hogy Antall a frakció sajtótájékoztatóján elhangzottakat kifogásolja, de nem akartam magyarázkodni. Pedig elmondhattam volna, ha majd helyreáll a rend, szerintem is mindent meg kell tennünk azért, hogy Göncz Árpád a kormánypártiak körében is visszaszerezze megtépzott tekintélyét, egyelőre azonban a frakció kormány iránti lojalitásának megőrzése a legfontosabb. Ezért én mint frakcióvezető a nyilvánosság előtt sem hallgathattam el a köztársasági elnök felelősségét. Mindezt elmondhattam volna a miniszterelnöknek, hiszen a frakció lojalitása éppen neki a legfontosabb, de nem akartam magyarázkodni.

Magam sem vagyok biztos benne, mondtam ehelyett rövid hallgatás után, de talán mégis jó, ha tudod, hogy Göncznek volt egy mondata a pénteki kormányülésen, ami érzésem szerint ellened irányulhatott. Valami olyasmit mondott, folytattam, hogy nemcsak gyalogáldozatra lesz szükség, hanem ennél többre is. Szerinted mire célozhatott? – kérdeztem, majd rögtön meg is adtam a választ: ha a gyalogáldozat miniszterek cseréjét jelenti, az ennél több a miniszterelnökét.

Kis Jánosék stratégiájába ez beleillik, ismerte el Antall, de nem hiszem, hogy Árpád ellenem fordulna. Majd – miután kérésére elismételtem, hogyan is hangzott az ominózus mondat – megjegyezte: ha nem is vagyok annyira otthon a sakkban, mint amennyire Kádár volt, annyit azért tudok, hogy a tisztáldozat az, ami több a gyalogáldozatnál. A vezér legfeljebb utána következik, tette hozzá, s elmosolyodott.

A beszélgetés során felvettem, nem gondolja-e, hogy mégis neki kellett volna felszólítania a taxisokat az úttorlaszok eltávolítására, miután Göncz Árpád erre nem volt hajlandó. Ez szereptévesztés lett volna, felelte Antall. Én miniszterelnökként pártpolitikus vagyok, tette hozzá, nem játszhatom

el a köztársasági elnök szerepét. Erre megjegyeztem, hogy a miniszterelnök fellépése is megnyugtathatja a kedélyeket, s talán most, hogy kezd helyreállni a rend, itt lenne az ideje, hogy nyilatkozzon a televíziónak. Mire Antall kijelentette: Csak akkor fogok megszólalni, ha megszületik a megállapodás. Akkor talán megnyugtatóak lehetnek a szavaim, tette hozzá, de azelőtt nem. Megértettem a miniszterelnököt. Ha már így alakult, jobb ebből a konfliktusból kimaradnia.

Elmesélte még, hogy a bonni nagykövetségen felhívta Erdődy Gábort, hogy tájékoztassa Kohl kancellárt a kialakult helyzetről. Kohl éppen Rómában van, az Európai Közösség vezetőinek tanácskozásán, mondta a miniszterelnök, de munkatársai elérték telefonon. Megüzente, hogy Németország segíteni fog, és a tizenkettek többi vezetőjével is elfogadtat majd egy nyilatkozatot, amely támogatja a magyar kormányt.

Már felálltam, amikor Antall megkérdezte, hogy szerintem Boross Péter hogyan szerepelt a kritikus pillanatokban? Határozott volt és megfontolt, feleltem. És amikor a televíziónak nyilatkozott, akkor milyen volt? – faggattott tovább. Ahhoz képest, hogy nincs gyakorlata, mondtam, nagyon is jó volt, s láttam rajta, elégedett a válaszaival. Arra gondoltam, Borosshoz semmi közöm, Horváth Balázs pedig a barátom. De mi mást felelhettem volna, ha egyszer ez az igazság?

A kibontakozás

Vasárnapra a taxisok akciója kifáradni látszott. A kezdeti szimpátia az idő múlásával csökkent, a szabad mozgás korlátozását és a közellátás akadozását tapasztalva a közhangulat fokozatosan megváltozott. Ráadásul az MDF-es tüntetés láttán a taxisoknak szembesülniük kellett azzal is, hogy az utca sem az övék. Immár nem néhány tucat kormánypárti tüntetővel, hanem egy több tízezres tömeggel találták magukat szemben.

* * *

A Lezsák Sándor és Gyarmati Dezső által szervezett MDF-es tüntetés a képviselőcsoportot igencsak megosztja. Van, aki azért aggódik, hogy a taxisok törvénysértéséhez hasonlóan ezáltal mi is letérünk a jogszerűség útjáról, van, aki attól tart, hogy összetűzésekre kerülhet sor. Egyik képviselőnk kijelenti, hogy a frakciónak le kellene tiltania az MDF által szervezett tüntetést, mire Kozma Huba, aki tagja az elnökségnek, felháborodottan vonul ki az ülésteremből, mondván, a pártnak van frakciója, s nem a frakciónak pártja.

Magam ambivalens vagyok a kérdésben. A taxisok akciója ma már nem elsősorban a gyülekezési törvényben megszabott határidő figyelmen kívül hagyása miatt jogellenes, hanem azért is, mert megbénították az ország normális életét. Ehhez képest eltörpül az a formális jogsértés, amelyet a kormánypárti tüntetés szervezőinek fel lehet majd róni. Amiért viszont én is aggódom, az az, hogy sikerül-e az atrocitásokat elkerülni, az esetleges provokációkat kivédeni.

Közben pontosan tudom, hogy a válság gyakorlatilag megoldódott, s ebben a tüntetőknek kevés szerep jutott. A taxisok kifáradtak, tárgyaló képviselők legitimációja bizonytalan, akciójukat a politika fogja kihasználni, s a válság is a politika által, s nem az utcán fog megoldódni.

* * *

Az Érdekegyeztető Tanács arra van kitalálva, hogy a munkáltatók, a munkavállalók és a kormány megállapodásra jusson a szociális partnereket érintő kérdésekről. A dolog természeténél fogva az ellentétek a munkavállalók és a munkáltatók között feszülnek, a kormány pedig afféle kiegyenlítő szerepet tölt be. Nos, a taxisblokád feloldására irányuló tárgyaláson ez a képlet nem működött. A szakszervezet és a munkaadói érdekképviselők egységbe tömörülve próbálták meg a kormányt visszavonulásra kényszeríteni, miközben a tárgyalások valójában a kormány elképzeléseinek megfelelően alakultak.

A felek megegyeztek abban, hogy előre kell hozni az üzemanyagárak liberalizációját, azaz olyan törvényt kell a parlamentnek elfogadnia, amely szerint a hazai üzemanyagárak a mindenkori világpiaci árak függvényében automatikusan változnak. Ettől kezdve a többi már csak arról szólt, hogy a kormány mennyire tudja megőrizni presztízsét, a másik oldalon pedig arról, hogy ki milyen tőkét tud kovácsolni a televízió nyilvánossága előtt folyó tárgyalásokból és az egész taxisblokádból.

Az egyértelmű nyertesek az állampárthoz kötődő szakszervezetek voltak, amelyekről azt képzeltük, hogy a régi rendszer bukásával ők is lekerülnek a színről. Most egyszerre a békebíró szerepében jelentek meg a közvélemény előtt, s hogy azt hitelesen tudták előadni, abban sokat segített az SZDSZ-hez köthető Liga. Forgács Pál Liga-elnök radikális kormányellenessége mellett nem volt nehéz a mérsékelt hangot képviselni.

Az MDF-hez kötődő Munkástanácsok számára a szituáció kevés alkalmat kínált az érdemi szereplésre. Vezetőjük, Palkovics Imre MDF-es képviselő volt, benne volt annyi mértéktartás, hogy egyik oldalon se exponálja magát. Nem így a szintén MDF-es Palotás János, aki a munkaadói oldalon fellépve a közvélemény megkülönböztetett érdeklődése mellett zajló ÉT-ülés főszereplőjeként keményen küzdött a kormány ellen, és ezáltal hosszú időre a politikusi népszerűségi listák élére került.

A képviselőcsoport persze kevésbé tudta honorálni Palotás vasárnapi szereplését. Másnap a parlamentben, az ülés megkezdése előtt egyik képviselőtársunk, az ötvenhatban meghurcolt Dénes János Palotás elé lépett, s közvetlen közről súlyos szavakat sziszegett a szemébe. Néhány méterről láttam a jelenetet, s komikus volt, ahogy a kistermetű képviselő elállja az útját a nála fejfel magasabb Palotásnak, a vasárnap hősenek, aki hosszú másodpercekig nem képes szabadulni a megalázó helyzetből. Amikor ez mégis sikerült neki, akkor vettem észre, hogy Dénes János egész idő alatt Palotás lábán taposott...

* * *

Antall József vasárnap este, ígéretéhez híven, hosszabb interjút adott a televíziónak. Nagyon emberi és hiteles volt, ahogy a miniszterelnök kórházi ágyán, pizsamában elmondta, hogy ő csak szolgálni akar, s addig fog szolgálni, ameddig szükség lesz rá. A személyes hangvételű pizsamás interjú – ahogy a sajtóban később emlegették – a kormány hívei számára a válság érzelmi feloldását jelentette. De Antallnak erről a szerepléséről még politikai ellenfelei is elismerően nyilatkoztak. Lehet ugyan, hogy csak azért, mert mindig is egy kiszolgáltattott, megtört Antallt szerettek volna látni, amint azt Boross Péter állította.

Mégis úgy vélem, Antall jól tette, hogy hallgatva az interjút készítő Feledy Péter rábeszélésére, nem húzott öltönyt a beszélgetéshez, s azt is, hogy szemérmességét félretéve nem rejtette véka alá személyes érzelmeit. Mindez persze nem befolyásolhatta a „gögös” és „az emberek problémái iránt érzéketlen” Antall Józsefről a média túlnyomó része által éveken át sulykolt hamis képet. De a pizsamában az ágya szélén ülő, saját megrendülését sem leplező miniszterelnök láttán az emberek – a krízis súlya alól éppen hogy csak szabadulva – néhány pillanatra talán közelebb kerülhettek az ország választott vezetőjéhez, a rendszerváltó miniszterelnökhöz.

Amikor évekkel később Feledy Pétertől megkérdeztem, hogyan tudta Antallt lebeszélni arról, hogy átöltözzék az interjúhoz, szerényen annyit mondott: a vita kompromisszummal végződött. Kompromisszummal? – kérdeztem csodálkozva. Igen, bólintott Feledy, a miniszterelnök úr ahhoz azért ragaszkodott, hogy pizsamáját tisztára cserélje.

Itt az ideje, hogy kimondjuk

Néhány hónapja az egyik kutatóintézet konferenciát rendezett a kompromisszumoknak az osztrák, a lengyel és a magyar történelemben játszott szerepéről. A helyszín ugyanaz a tükörterem, ahol csaknem negyedszázaddal

ezelőtt a Független Jogász Fórum létrejött. A rendszerváltás során megkötött kompromisszumokról Tölgyessy Péter mellett én tartok előadást.

Miután végigmentem a rendszerváltó megállapodásokon az Ellenzéki Kerekasztal létrehozásától az MDF és az SZDSZ „paktumáig”, leszögeztem, hogy a demokratikus magyar jogállam az akkori politikai erők kompromisszumkészsége révén jöhetett létre. A történelmi esély, hogy ez folytatódjék, jelentettem ki, Göncz Árpád kezében volt. Ő volt az egyetlen, aki elősegíthette volna, hogy ez a kompromisszumkészség a választások után is fennmaradjon, tettem hozzá.

Állításomat a köztársasági elnök közjogi szerepével, valamint azzal indokoltam, hogy az SZDSZ vezető politikusát az MDF elnöke javasolta a tisztség betöltésére, továbbá azzal, hogy a parlament, benne a koalíciós pártok elsöprő többséggel megválasztotta. A rendszerváltás után több mint két évtizeddel itt az ideje, hogy kimondjuk, fejeztem be a gondolatsort: Göncz Árpád ennek az elvárásnak nem tett eleget. Még mindig nem mondtam ki, csak gondoltam: megmérettetett, s könnyűnek találtatott...

A taxisblokádtól a szovjet csapatok kivonulásáig

A romok eltakarítása

A rend helyreállt, s ez volt a legfontosabb. Ám azonnal szembesültünk a problémával: hogyan lehet egy jogállamban kezelni azt a helyzetet, amikor több ezer ember – ráadásul a legnagyobb ellenzéki párt támogatásával – napokon át megbénította az ország életét, s ezzel a büntető törvénykönyvbe ütköző cselekményeket is elkövetett. Györgyi Kálmán legfőbb ügyész különösen nehéz helyzetben volt, érthető módon ő szorgalmazta leginkább a probléma mielőbbi megoldását, amire egyetlen lehetőség kínálkozott: az amnesztia.

A blokádot követő hónapokban azonban csekély volt az esélye, hogy egy ilyen javaslat a parlamentben többséget kapjon. A koalíciós képviselőket az igazságérzet mellett az indulatok is fűtötték, és sokan voltak, akik a blokádot egy előre kitervelt és gondosan megszervezett akciónak tartották, amely mögött akár az SZDSZ egyes körei is állhatnak. Ők amnesztia helyett az igazi felelősök felderítését és megbüntetését szerették volna látni. De kezdetben az ellenzék sem támogatta az amnesztia gondolatát, hiszen szerintük nem történt bűncselekmény, a blokád egyszerű „polgári engedetlenség” volt.

Antall többször kifejtette: a blokád legfőbb tanulsága, hogy milyen törékeny az új demokrácia, milyen könnyen felborulhat a mindennapok nyugalma, és ezt most sokan megérezték. Úgy érvelt, ha volt is bizonyos szervezetség az akció mögött, ezzel most nem szabad foglalkozni. A blokád megítélése súlyosan megosztja a parlamentet, ezért mielőbb túl kell lépni rajta. Rengeteg a feladat, azok megoldásához pedig nyugalomra és viszonylagos egyetértésre van szükség kormányoldal és ellenzék között.

Az ő ötlete volt, hogy a köztársasági elnök terjessze az Országgyűlés elé azt a törvényjavaslatot, amely közkegyelmet hirdet a taxisblokádtól résztvevőinek. Göncz erre bizonyára hajlandó lesz, ha megkérem rá, magyarázta Antall, amikor először beszélt nekem az elgondolásáról, hiszen a blokádtól idején is védte a taxisokat. Ugyanakkor ezzel azt is elismeri, folytatta, hogy mindaz, amit a szabaddemokraták jogszerű polgári engedetlenségként állítanak be, tulajdonképpen közönséges bűncselekmény volt. Ha pedig ő az előterjesztő, tette hozzá, az ellenzék szavazata biztosítva lesz. Ez így is volt, de a koalíciós

frakciókon elég nehéz volt átvinni a javaslatot. Végül mégis sikerült, s a taxisblokádnak után több mint három hónappal a demokratikus rendszer első és utolsó komoly megrázkódtatása jogilag is lezáródott.

A blokádnak áldozata

December 20-án Antall József leváltotta Horváth Balázst, és Boross Péter lett az új belügyminiszter. Amikor a miniszterelnök közölte velem a döntését, azt is elmondta, hogy Horváth Balázs tárca nélküli miniszteri funkciót kap, s emellett az MDF ügyvezető alelnöki pozíciójára is jelöltni fogja. Amikor a Parlamentből visszamentem a Fehér Házba, Csengey Dénes várt rám a szobámban. Megkérdezte, mit tudok arról, hogy kiből akar Antall ügyvezető alelnököt csinálni. Világos volt, hogy magára gondol. Miután elmondtam neki, hogy mit hallottam Antaltól, először megmerevedett, majd tárgyilagos hangon közölte, hogy ez szerintem is jó ötlet.

Hamarosan kiderült, hogy Horváth Balázs alelnöki megbízása jó ötlet lehetett ugyan, de tárca nélküli miniszternek történő kinevezése egyáltalán nem bizonyult annak, amit ő is szinte kezdettől így érzett. Bár vitatkoztam vele, amikor ezt mondta, magamban én is elismertem, hogy az ő személye folyamatos támadási felület Antall Józseffel, a kormánnyal és az MDF-fel szemben. Ezért végül is egyetértettem vele, hogy – miután a tömegbe lövetésre vonatkozó elképesztő vádaskodásért a bíróság elégtételt szolgáltatott számára – lemondott tárca nélküli miniszteri pozíciójáról.

* * *

A leváltott miniszterek frakcióba történő beilleszkedésének elősegítését fontos feladatommak tekintettem. Személyes kudarcnak érzem, hogy ez még Horváth Balázs esetében sem sikerült igazán. Pedig rendszeresen bejött hozzám, sokat beszélgettünk, de éreztem a feszültséget, ami a megváltozott helyzetből adódott.

A legnehezebb akkor volt neki, amikor Antall halála után én kerültem abba a pozícióba, amelyben ő kudarcot vallott. Ráadásul a miniszterelnök az a Boross Péter lett, aki a belügyminiszteri székben őt váltotta s belső körökben nem rejtette véka alá az elődje tevékenysége iránti kritikáját.

Igazságot akartam szolgáltatni Horváth Balásznak, amikor a rendőrségi törvény parlamenti szavazását követően nem közvetlen elődömet, a miniszterelnököt, hanem őt hívtam meg az ünnepségre. A szavazásnál jelen volt az összes rendőri vezető, ideértve a megyei főkapitányokat is. Amikor

megláttam őket a díszpáholyban, szóltam Soltész Istvánnak, az országgyűlés főtitkárnak, hogy szeretném a szavazás után a főrendőrt meghívni egy koccintásra, Horváth Balázst pedig arra kértem, jöjjön velem az ünnepségre.

Rövid bevezető után valami olyasmit mondtam, hogy most, amikor a demokratikus Magyarország rendőrségi törvényét ünnepeljük, az első pohárral azt köszöntsük, aki ezt az egész folyamatot elindította: emelem poharamat Horváth Balázs belügyminiszter úrra.

* * *

1996-ban aztán elváltak egymástól útjaink. Horváth Balázs maradt a Lezsák-féle MDF-ben, és veszprémi választókerületéből 1998-ban és 2002-ben is bejutott a parlamentbe, miközben én kiszorultam a politikából. A belső csaták során Dávid Ibolya pártelnökkel szemben a Fidesz-barát Lakitelek-csoport oldalára állt, amelynek tagjait, köztük Horváth Balázst – jogilag enyhén szólva is vitatható módon – kizárták az MDF képviselőcsoportjából. 2006-ban továbbra is veszprémi egyéni képviselőként, de már a Fidesz színeiben, ismét bejutott a parlamentbe. Eközben mi, az immár meglehetősen súlytalan Magyar Demokrata Néppárt megmaradt antallistái egyesültünk a függetlenségét őrző Dávid Ibolya-féle MDF-fel.

* * *

2006 júniusának utolsó vasárnapján Somló-hegyen ünnepli az MDF a szovjet csapatok kivonulásának 15. évfordulóját. 1991. június 30-án Antall József itt mondta el emlékeztető beszédét, amelyben azt is felidézte, hogy gyerekként erről a helyről kísérhette figyelemmel a megszállók bejövetelét. A veszprémi MDF-esek azóta szerveztek itt évről évre megemlékezést. 1996-tól a hagyományt a néppártiak folytatták, az egyesülés után mindez visszakerült az MDF-hez.

Dávid Ibolya beszédét követően végigkóstoljuk a helyi szervezetek sátráinál főzött pörköltet, gulyást, kortyoljuk boraikat, felidézzük a régi szép időket, s biztatjuk egymást, hogy ha nem is ugyanaz, de valami olyasmi egyszer még visszatérhet... Késő délután indulunk haza. Veszprém határához közeledve eszembe jut Horváth Balázs, akivel már évek óta nem találkoztam, s akiről nemrég hallottam, hogy tüdejét megtámadta a rák, és állapota súlyos.

Tóth László barátom évek óta antialkoholista, ő vezeti az autót. Látogassuk meg Balázst, mondom neki, és hívom a számot. Élettársa veszi fel a telefont, azt mondja, Balázs nagyon rossz állapotban van, nem tud kommunikálni senkivel. Akkor is megyünk, jelentem ki határozottan, mire megadja magát.

Balázs sápadtan, soványan, borostásan fekszik az ágyában, de mintha mosolyra rándulna az arca, amikor belépünk. Mellette az éjjeliszekrényen Eötvös József mellszobra, amelyből egy-egy példányt az önkormányzati törvény kidolgozásában játszott szerepünkért többünknek átadott. Antall dolgozószobájában haláláig ott volt a szobor, s nálam is ott van az ügyvédi irodámban.

Leülök mellé, kezembe fogom a kezét. Nehezen tartom vissza a könnyeimet. Tudod, a Fidesz... – kezdené magyarázni, de közbeszólók, mert látom, milyen nehezen préseli ki magából a szavakat. – *Ne viccelj, Balázs.* – mondom szelíden –, *te voltál Antall József első belügyminisztere. Mit számít ehhez képest a Fidesz?* – kérdezem, és most már világosan látom, hogy elmosolyodik. Jó fél óra múlva, amikor indulni készülünk, ragaszkodik hozzá, hogy kikísérjen bennünket. Felsegítjük az ágyból, egyik kezével élettársa vállát öleli át, a másikkal az enyémet.

A jóisten kiadta, mormoltam magam elé, miután beszálltunk a kocsiba. Elindultunk, s néhány percig szótlánul haladtunk az úton. Aztán Tóth Laci, anélkül, hogy rám nézett volna, megkérdezte: Mit is mondtál az előbb? Azt, hogy a jóisten kiadta, feleltem, majd hozzátettem: hogy utoljára még találkozhattunk. Egy héttel később meghalt a barátom.

Mi maradt még az 1990-es évből?

Az MDF IV. Országos Gyűlése kevésbé volt viharos, mint az előző. Antall pozícióját immár senki sem kérdőjelezte meg, ő pedig a Bánk bánból vett metaforáját kiegészítette, mondván, a Tiborcokat is meg kell hallgatni. Peturról, Biberachról szó sem esett. Nem volt már aktuális...

A folyosón éppen egy lapnak nyilatkoztam, amikor megütötte a fületem, hogy az én nevem is szerepel az elnökségi tagságra jelöltek között, holott engem senki sem kérdezett meg, hogy vállalom-e a jelöltséget.

Odamentem Antallhoz, megkérdeztem, mit tanácsol. Semmiképpen se reklamálj, felelte, lehet, hogy jól sült el a dolog, s megválasztanak. De én teljes erőmmel a frakciót akarom vezetni, tiltakoztam, és nem akarok bekerülni az elnökségbe. Ez számárság, intett le Antall. Ha a tagság beválaszt a párt vezetői közé, az a frakció élén is megerősít. De hogy jönnek ahhoz, háborogtam tovább, hogy a megkérdezésem nélkül jelöljenek? Ez inkorrekt eljárás! Inkább amatőr, igazított ki a miniszterelnök, de lehet, hogy akik a hibát elkövették, nagy szívességet tettek neked. Persze csak akkor, ha megválasztanak, tette hozzá, mert ha nem, az kétségkívül presztízaveszteség.

* * *

Végül az elnököt nem számítva húsztagú elnökségben – Csoóri, Lezsák, Für Lajos, Csengey, Csurka, Horváth Balázs, Nahimi Péter és Furmann Imre mögött a kilencedik legtöbb szavazatot kaptam, s amit kicsit restelltem: Szabad Györgyöt is megelőztem.

* * *

A szavazás eredményének kihirdetése után felhívják a frissen megválasztott elnökség tagjait a pódiumra. Néhányukkal korábban még nem találkoztam. Mellettem egy rövidre vágott, fekete hajú, sportos lány (vagy asszony?). Te melyik kerületből jöttél? – kérdezem tőle, hogy barátkozzak vele, mire csipősen visszakérdez: Azt hiszed, csak Budapestből áll az ország? Amúgy egri vagyok, teszi hozzá kissé békülékenyebben. Így ismerkedtem meg Farkas Gabriellával.

* * *

Az első elnökségi ülésen Antall rövid vagy nem is olyan rövid bevezető után Csoóri Sándornak adta meg a szót. Pontosan emlékszem az első mondatára: A gond az, mondta az MDF legendás alapítója, hogy „elmulasztottuk megvívni a lelkek forradalmát”. Te jó isten, hova kerültem? – gondoltam, hiszen a félévi parlamenti és frakcióbeli vitákat követően a problémák másfajta megközelítésére számítottam...

* * *

A demokratikus Magyarország első költségvetésének elfogadását igazi ünnepként éltem meg. A végszavazás után Csurka István szót kért, és a tisztségéről lemondott Rabár Ferenc helyére kinevezett újdonsült pénzügyminiszter, Kupa Mihály nevére utalva javasolta, hogy a mai napot közfelkiáltással nyilvánítsuk Kupa-napnak. A viccet mindenki értette, hiszen a kupaszerda valóságos népünnepély volt, amikor a fél ország ott ült a televízió előtt és szurkolt Európa legjobb focicsapatainak.

Aztán én kértem szót, s a rendszerváltás első költségvetésének megünneplésére meghívtam az összes képviselőt az MDF-frakció fehér házi üléstermébe. A meghívásnak a szabaddemokraták és a szocialisták nem tettek eleget, de a fideszesek közül többen eljöttek, élükön Orbán Viktorral. Műanyag pohárból ittuk a borunkat, s közben felidéztük a „daliás időket”. Így fejeződött be a mozgalmas 1990-es esztendő.

A Kalasnyikov-botrány

Azok a képviselőink, akik Orbánék szilveszteri látogatásából és az ottani laza viselkedésükből arra következtettek, hogy a Fidesz jövőre talán megértőbb lesz a kormány iránt, hamarosan kénytelenek voltak belátni, hogy nagyot tévedtek.

Január végén nézem a híradót, amely a belgrádi televízió tudósítása alapján arról számol be, hogy a magyar kormány illegális módon nagy mennyiségű fegyvert szállított Horvátországnak. Az ügyből belpolitikai botrány kerekedik, amiből a Fidesz alaposan kiveszi a részét.

Annak ellenére, hogy hamar kiderül: a jugoszláv televízió egy katonai filmstúdió dokumentumfilmjét mutatta be, amely fegyveres terrorakció előkészítésével vádolta a horvát honvédelmi és belügyminisztert, azzal, hogy ehhez Magyarországról kaptak fegyvereket. A tudósításban olyan kitételek kaptak helyet, hogy „a magyarok szélesre tárják fegyverraktáraik kapuját”, és hogy „a magyar-jugoszláv határ tárva-nyitva áll a Budapest környéki arsenálokból származó fegyverek előtt”. Ezt a propagandaműsort vette alapul a Magyar Televízió, amikor a híradó a hatalmas méretű fegyverszállításról tudósított.

Látni való, hogy a Tito halála után a jugoszláv tagországok között kibontakozó rivalizálás éles fordulatot vett. A szerbek a horvátok ellen hangolják a közvéleményt, és erre a magyarokkal való cimborálás vádja is alkalmas eszköz. Lehet, hogy a fegyveres megoldást készítik elő? – merül fel bennem a kérdés. Veszélyes játszmába keveredtünk. Ez az a helyzet, amikor kormánynak és ellenzékének a háborúskodást fel kellene függeszteniük.

Csakhamar megtudom, hogy még tavaly szeptemberben a külügyminisztérium helyettes államtitkárának zágrábi tárgyalásai során vetette fel a horvát fél, hogy a rendőrség számára szükségük lenne géppisztolyokra, és látunk-e lehetőséget, hogy ezt az igényüket teljesítsük. Elgondolkodom, mit tettem volna én, ha döntési helyzetben vagyok. Bizonyára eszembe jut, hogy legjobb ebből az egészből kimaradni. Annál is inkább, mert egy Horvátország felé tett gesztust – amennyiben a konfliktus kieleződik – a szerbek a vajdasági magyarokon torolhatnak meg.

Ugyanakkor a horvátoknak sem fordíthatunk hátat. Összeköt minket a kereszténység – előbb voltak azok, mint mi –, és nyolcszáz éven át közös volt a történelmünk. Eszembe jutnak a Zrínyiek, a Frangepánok, Jurisics Miklós, aki Kőszeg várát védte a törököktől. Ők mind horvátok voltak. A spliti székesegyház IV. Béla két lányának a koporsójával. A csodás Trogir, a hajdani Trau, ahol a tatárok elől menedéket talált a második honalapító. És Klissza vára, ahová a családját menekítette, s ahol Szent Margit megszületett.

Aztán persze eszembe jutnak Petőfi sorai is: „*Fut Bécs felé Jellasics a gyáva / Seregének seregünk nyomában*”. Igen, 1848-ban a horvátok szembefordultak

a magyar szabadságharcral. És hiába a horvát-magyar kiegyezés, Jellasics szobrot kapott Zágráb főterén, és kardja hegye Magyarország felé mutatott.

De a legfontosabb nem is a történelem, hanem a jövő, higgadok le, mielőtt elsodornának az érzelmek. A horvátok előbb vagy utóbb kivívják a függetlenségüket, s az önálló Horvátországgal való jó viszony nemzeti érdek, s persze a szerbek sem lehetnek ellenségeink. A konklúzió: ha döntési helyzetben vagyok, a horvát kérés teljesítését támogatom. Úgy, hogy az ügylet titokban maradjon...

A döntést a miniszterelnök hozta meg, a honvédelmi és a külügyminiszter bevonásával. Negyvenezer Kalasnyikov géppisztoly ott porosodott a munkásorség raktárában. Az adásvételt a Technika külkereskedelmi vállalat egy külföldi cég közbeiktatásával bonyolította le, hogy a magyar szál lehetőleg ne kerüljön nyilvánosságra. Amúgy minden jogszerűen, a vámszabályok betartásával zajlott le.

A fegyvereladást lebonyolító cég számára a hatályos kormányrendelet értelmében a miniszterelnökség kijelölt államtitkárának vezetésével felálló öttagú államtitkári bizottság adhatja ki az engedélyt. Az államtitkári bizottság üléséről a külügyi és a belügyi államtitkár ugyan hiányzott, de a miniszterelnökség kijelölt államtitkára, Boross Péter – aki a botrány kirobbanásakor már belügyminiszter volt – ezt a hiányosságot figyelmen kívül hagyta. A távollévő két államtitkár ugyan utólag úgy nyilatkozott, hogy ők is egyetértettek a döntéssel, de az engedélyezés ettől függetlenül kétségekívül jogsértő volt.

* * *

Hiába a körültekintő ügyintézés, a jugoszlávok tudomást szereztek az ügyletről és a taxisblokádnak két nappal Für Lajos honvédelmi miniszter – ahogy később, útból Tokió felé részletesen elmesélte – megkapta Kardijevics hadsereg tábornok levelét, amelyben a jugoszláv szövetségi honvédelmi miniszter minősíthetetlen hangon kérte számon a fegyverszállítást. Akkor már a szerződés szerinti negyvenezerből egy tízezres tételt leszállítottunk, mesélte Für Lajos. A levélre a miniszter kitérő választ adott, amit Belgrád elutasított és konkrét felvilágosítást követelt. A magyarok próbálták húzni az időt, s kérték a szerbeket, küldjék el azokat az információkat, amelyekre feltételezéseiket alapítják. A további szállítást mindenestre leállították.

Az incidenst követően a jugoszláv honvédelmi miniszter ugyan lemondta a Für Lajossal már előkészített, küszöbön álló találkozót, de Ante Markovics miniszterelnök decemberi látogatásakor a Kalasnyikov-ügy szóba sem került. Egy hónappal később viszont a jugoszláv televízió robbantotta a bombát...

* * *

A kormány két tűz közé került. Belgrád a jugoszláv állam feldarabolására törekvő német imperialistákkal kollaboráló magyarokról beszél, ehhez csatlakozva a román sajtóban arról cikkeznek, hogy a feltámadó magyar revizionizmus immár fegyveres formában jelenik meg. A másik oldalról pedig a hazai ellenzék és a sajtó dilettantizmussal és felelőtlenséggel vádolja a kormányt, az ügy teljes kivizsgálását és miniszterek leváltását követeli. Elsősorban a külügyminiszter, majd később a belügyminiszter kerül a célkeresztbe.

Jeszenszky Géza cáfolta a belgrádi televízióban elhangzottakat s a nagyarányú fegyverszállításról szóló híreszteléseket. Nyilatkozatát később úgy értelmezték, hogy az egész Kalasnyikov-ügyet letagadta. Ezzel ő vált az első számú célponttá, lemondását az ellenzék folyamatosan követelte. Amikor pedig Boross Péter belügyminiszter elismerte, hogy az engedélyezésre hatáskörrel rendelkező államtitkári bizottság ülése nem volt szabályszerű, és ezért vállalta is a felelősséget, ő lett a második célpont.

* * *

A kormány azonnal hozzákezdett a tűzoltáshoz. A miniszterelnök vizsgálatot rendelt el, s néhány nap múlva a kormány közleményben ismertette annak eredményét, majd az Országgyűlés külügyi és honvédelmi bizottságát részletesen is tájékoztatta. Közben diplomáciai lépésekkel, többek között Katona Tamás külügyi államtitkár belgrádi tárgyalásai révén sikerült kezelni a két ország közötti konfliktust. Végül három héttel a botrány kirobbanása után elérkezett az idő, hogy a parlament nyilvános ülésen megvitassa és reményeink szerint lezárja a fegyverszállítás kapcsán elindult belpolitikai vitát.

* * *

A parlament ülése a miniszterelnök felszólalásával indul. Antall ismerteti a Katona Tamás külügyi államtitkár által Belgrádban átadott jegyzéket, amelyben a kormány beismeri az elkövetett hibákat, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy érdekelt a bizalom helyreállításában és a kapcsolat továbbfejlesztésében. Az erre adott jugoszláv válasz lényegében pozitív. Antall beszámolója önkritikus, ugyanakkor jelzi, hogy a kormánynak sikerült rendeznie a jugoszláv kormánnyal való kapcsolatot, az ügy további boncolgatása a parlamentben és a sajtóban már csak károkat okozhat a Magyar Köztársaság külpolitikai és biztonságpolitikai érdekeinek.

Az MSZP, a Fidesz és az SZDSZ különböző hangszerelésben, de továbbra is keményen bírálja a kormányt, a nevükben felszólaló Horn Gyula, Rockenbauer Zoltán és Tamás Gáspár Miklós az ügy további részleteinek

vizsgálatát, erre vonatkozóan külön vizsgálóbizottság felállítását és miniszterek lemondását követeli.

Az ellenzéki frakciók álláspontjára reagálva felszólalásomban megállapítom, hogy az SZDSZ és a Fidesz kemény ellenzéki kormánykritikájához most először látszik csatlakozni az MSZP, és így az ellenzék egységes offenzívájáról van szó. Megjegyzem, talán nem véletlen, hogy az MSZP kormányellenes aktivizálódására egy külpolitikai témában kerül sor, miután a külpolitika a korábbi kormánynak viszonylag sikeres ágazata volt.

Hangsúlyozom, hogy ez a siker két szempontból is viszonylagos. Egyrészt azért mondhatjuk sikeresnek a külpolitikát, mert a többi szakpolitika válságba vitte az országot, míg a külpolitikáról ez szerencsére nem mondható el. Másrészt, ha az Antall-kormány külpolitikájához viszonyítjuk a korábbi kormány külpolitikáját, akkor is világossá válik, hogy ez a siker mennyire viszonylagos.

A két kormány politikájának különbözősége a most tárgyalt fegyverellátással kapcsolatban is nyilvánvaló. A korábbi kormány is szállított fegyvereket, de nem egy szabadon választott demokratikus kormány kérésére, hanem olyan harmadik világbeli országokba, amelyekben sok minden volt, csak demokratikusan megválasztott kormányzat nem. Ráadásul nem szuverén döntés alapján, hanem egy olyan katonai szövetség részeseként, amelyben Magyarország a Szovjetunió alárendeltje volt, s amely katonai szövetségnek a közeljövőben történő megszüntetésében az Antall-kormány szuverén döntéseinek meghatározó szerepe volt.

Többet nem mondok, mert a kormány hivatalos álláspontja – érthető okokból – továbbra is az, hogy itt egy kereskedelmi ügyletről volt szó, aminek nem volt politikai tartalma...

A parlament végül a vizsgálóbizottság felállítására vonatkozó fideszes és SZDSZ-es javaslatot egyaránt leszavazta. Antall pedig felhívta jugoszláv kollégáját, és megjegyezte neki, hogy a hazai ellenzék miniszterek fejét követeli, de a jugoszláv miniszterelnök nyilván egyetért azzal, hogy az emberáldozat már régen kiment a divatból. Ante Markovics úgy válaszolt, hogy ez magyar belügy, s a miniszterelnök úr úgy oldja meg a problémát, ahogy jónak látja. A Kalasnyikov-ügy végül is jugoszláv–magyar viszonylatban nem okozott maradandó károkat, a horvátok pedig nagyra értékelték a segítségünket, amit akkor kaptak tőlünk, amikor a leginkább szükségük volt rá.

* * *

Magyarország washingtoni nagykövete volt az egyetlen, aki a Kalasnyikov-botrányba belebukott. Zwack Péter a fegyverelladási ügyben nem volt hajlandó képviselni a kormány álláspontját, sőt a botrány kellős közepén lemondásra szólította fel saját főnökét, a külügyminisztert.

Az Unicum nevű ital révén a háború előtt híressé vált likörgyáros fia 1947-ben emigrált, és a rendszerváltás idején már évtizedek óta az Egyesült Államokban élt, így jól ismerte a helyi viszonyokat. Kinevezését ennek köszönhette, de hamar kiderült, hogy lojalitása enyhén szólva is megkérdőjelezhető, a külügyminiszter lemondásának követelésével pedig alkalmatlanságát is egyértelművé tette. Felmentését követően egyébként politikai pályára lépett, és csatlakozott a liberális ellenzékhez.

Antall mesél '56-ról, Göncz Árpádról és sok minden másról

Zwack Pétert Tar Pál váltotta a washingtoni nagykövetség élén. Tar Antall gyerekkori barátja volt, osztálytársa a piarista gimnáziumban, aki a forradalom után disszidált, Franciaországban telepedett le, és 1960-tól három évtizeden át a kiterjedt nemzetközi hálózattal rendelkező pénzintézet, a Banque National de Paris alkalmazásában vezető pozíciókat töltött be. Ennek során tíz évig az Egyesült Államokban élt, ahol a francia bank Los Angeles-i és Houston-i kirendeltségeit vezette.

Tar Pál washingtoni nagykövetté történt kinevezését követő napokban egy parlamenti ügyet kellett a miniszterelnökkel egyeztetnem, már nem emlékszem, hogy mit. Amikor befejeztük a konkrét megbeszélést, Antall mesélni kezdett. Ugye emlékszel, kérdezte, a múltkor elég részletesen elmondtam neked, hogy a forradalom utáni kihallgatásaim során milyen taktikát követtem?

Valóban, a miniszterelnök – előrebocsátva, hogy valószínűleg nem lesz szükség ezekre a tapasztalatokra, de azért soha nem lehet tudni – néhány hónapja mesélt nekem az '56 utáni kihallgatásairól s elmagyarázta, milyen taktikát alkalmazott a kihallgatóival szemben.

Édesapja még gyerekkorában jól kiképezte erre – ezt a kifejezést használta –, mert Magyarország német megszállása után, mint a Gestapo foglya, ő is ezt a taktikát alkalmazta. A lényeg az, hogy a legjobb mindent tagadni, egyáltalán, minél kevesebbet kell beszélni, és a társakkal, élő emberekkel kapcsolatban pedig végképp semmit sem szabad mondani. Édesapja, ahogy Antall elmesélte, következetesen tagadta, hogy Keresztes-Fischer belügyminiszter tudott a menekültekkel kapcsolatos dolgokról, azt állította, hogy minden utasítást Teleki Pál miniszterelnöktől kapott, aki akkor már halott volt.

Ő is ezt a taktikát alkalmazta. Amikor például a Kisgazdapárt Semmelweis utcai székházának visszafoglalására szervezett akcióról faggatták, a kihallgatói nyilvánvalóan tisztában voltak vele, hogy az akció szervezője ő volt. Ha beismerő vallomást teszek, magyarázta annak idején a miniszterelnök, akkor beszélnem kellett volna a társaimról is, legalább néhányat meg kellett volna

közülük neveznem. Ezért apám instrukciójának megfelelően mindent tagadtam, jelentette ki, és büszke vagyok rá, hogy a kb. negyvenfős gárdából senki sem sikerült azonosítaniuk.

Persze, hogy emlékszem, válaszoltam a miniszterelnök kérdésére, a lényeg az volt, hogy célszerű mindent letagadni és semmiképpen sem szabad a társakra vonatkozóan bármiféle információt adni. Igen, bólintott a miniszterelnök, a lényeg valóban ez volt. Ezt tanultam meg apámtól és ezt a taktikát követtem. Nos, Göncz Árpád a vallomása során ezzel ellentételesen járt el, folytatta Antall. Tüntetően kiállt a forradalom mellett, mindent elmondott, amit '56-ban csinált, sőt, még ki is színezte a dolgokat.

Németh Miklóstól megkaptam a titkosszolgálatoknál őrzött anyagaimat, mesélte, legalábbis annak egy részét. Valószínűleg, tette hozzá, akkor gyűjtötték össze, amikor a kerekasztalnál megjelentem, nyilván tudni akarták, hogy kivel is állnak szemben. Nos, az anyagban szerepelt Göncz vallomásának az a része, ami rám vonatkozott. Ebben meglepődve olvastam, hogy Tar Pált mi ketten küldtük ki nyugatra, azzal a feladattal, hogy ott vegye fel a kapcsolatot az emigráns szervezetekkel és képviselje a forradalmat. Ebből semmi sem volt igaz, csak annyi, hogy Tar Pál valóban disszidált, amiről mi tudtunk, és kint valóban felvette a kapcsolatot az emigráns szervezetekkel.

Most, amikor a nagyköveti megbízásra vonatkozó miniszterelnöki javaslatot átküldtem hozzá, folytatta Antall, a hivatalos előterjesztés mellé egy magánlevelet tettem, amelyben megkérdeztem – mellékelve a vallomásából ezt az oldalt –, vajon gondolta volna-e akkor, hogy egyszer majd valóban kiküldhetjük Tar Palit, hogy képviselje Magyarország ügyét? Nem sokkal a levél vétele után Göncz felhívott, hogy tényleg fantasztikus, sose tudhatjuk, mit hoz az élet, vagy valami ilyesmi, fejezte be a történetet a miniszterelnök. Vagy nem értette a célzást, tette hozzá, vagy nagyon is értette, de nem akarta tudomásul venni...

Az az igazság, folytatta a miniszterelnök, hogy Árpádnak nincs érzéke a finom gesztusok iránt, pedig hát egy írótól ezt elvárna az ember. Persze a politika másfajta érzékenységet kíván, mondta elgondolkodva. Jó példa erre a tavaly júniusi tárgyalásunk Moszkvában.

* * *

Hátradőlttem a székemben. Tudtam, most egy hosszabb monológ következik. Antall ezeket a meséket általában úgy vezette be, hogy egyszer talán szükség lesz ezekre a tapasztalatokra, de szerintem neki is szüksége volt arra, hogy elmesélje a tapasztalatait. De mindegy is, én nagyon szerettem ezeket az elbeszéléseket, és nem gondolkoztam azon, hogy jók lesznek-e valaha valamire.

A Varsói Szerződés politikai tanácskozó testületének ülése után került sor Gorbacsovékkal a kétoldalú tárgyalásra, kezdett bele a miniszterelnök. Előtte egymás között megbeszéltük, hogy amit a plenáris ülésen nem lehetett elmondani, azt az oroszok előtt, zárt körben világossá kell tennünk. Látniuk kell, hogy a végsőig elszántak vagyunk.

Udvariasságból az első szót átengedtem Göncznek, aki azzal indított, hogy Gorbacsovban azt szereti a legjobban, hogy a szeme mindig mosolyog. Alig hittem a fülemnek, de szó szerint ezt mondta. A szovjet elnök kifejezetten zavarba jött, s láthatóan megkönnyebbült, amikor megjegyeztem: a helyzet az, hogy az elnök úr civilben író.

Ezzel helyreállt a hangulat, és elmondhattam, hogy a Varsói Szerződés jövője nálunk nem elvont politikai kérdés, hiszen '56-ban az akkori kormány felmondta a szerződést, és részletesen ecseteltem, milyen hatással volt a magyarokra, hogy a Vörös Hadsereg ezek után szétlőtte Budapestet, és elfojtotta a forradalmat. A plenáris ülésen a konszenzust kerestük, folytattam, mert tisztában vagyunk a tagországok többségi álláspontjával és megértjük a szovjetek nehéz helyzetét, de így, szemtől szembe kötelességem elmondani, jelentettem ki, ha a kirendelt bizottság nem a Varsói Szerződés megszüntetésére tesz javaslatot, mi egyoldalúan ki fogunk lépni.

Gorbacsov azt felelte, hogy '56 egy bonyolult kérdés, amiről még beszélnünk kell, a Varsói Szerződés ügyében pedig reméli, hogy nem ez a végső szavunk, és megfontoltan fogunk cselekedni. Ennél többet e tárgyalástól nem remélhettünk: láttam rajta, hogy tudomásul vette eltökéltségünket, és biztos vagyok benne, hogy ez is gyorsította a Varsói Szerződés megszüntetésének folyamatát.

Mindezt azért meséltem el neked, fordult felém Antall, mert ha külföldi partnerrel tárgyalasz, előre el kell döntened, hogy mi az, amit az ország érdekében el akarsz érni. És mindent ennek a célnak kell alárendelned. Keménynek kell lenned a tárgyalások során, de tudnod kell, hogy az adott körülmények között mi az a maximum, amit képes vagy elérni. Annál kevesebbel azonban nem szabad megelégedned.

Egy idő után átértékelődnek az események

Az év utolsó napján Antall József a *Népszabadságnak* egy évtértékelő interjút adott. Természetesen beszélt a külpolitikában elért eredményekről, s arról, hogy nagyon kemény tárgyalások és következetes magatartás hozta meg a sikert. Majd így folytatta: „S mindazok, akik akkor azt tanácsolták, hogy tegyünk engedményeket, ma hallgatnak. Emlékezzenek csak vissza! Hányan és hányan

bírálták a magyar kormányt a Szovjetunióval folytatott politikájáért az elmúlt másfél évben? Tény: egy politikust azon mérik, hogy mi történt és nem azon, hogy mi történhetett volna. Könnyű elfeledkezni arról, hogy mi mondtuk ki, hogy amennyiben nem oszlatják fel a Varsói Szerződést, kilépünk belőle, hogy nem voltunk hajlandók aláírni a KGST utódszervezetének megalakulását előkészítő dokumentumokat, s még könnyebb fátylat borítani azokra a tanácsokra, amelyeket arra nézve kaptunk, hogy legyünk óvatosabbak. Mindezt azért mondom, hogy könnyű most a dolgokat más színben feltüntetni, bagatellizálni...

Lassan azon sem csodálkoznék, ha előbb-utóbb valaki büszkén magának tulajdonítaná a Kalasnyikov-botrányt, miszerint ő előre látta a helyzetet és tudatosan készítette elő a kereskedelmi üzletet” – fejezte be érvelését a miniszterelnök.

* * *

Amikor belügyminiszter lettem, végiglátogattam a megyei főkapitányságokat, és természetesen az első utam a Budapesti Rendőr-főkapitánysághoz vezetett. Látogatásom előtt Pintér Sándor országos rendőrfőkapitány elmondta, hogy a Budapesti Rendőr-főkapitányságon az a szokás, hogy a minisztereket, amikor az első látogatásukat megteszik, valami jelképes ajándékkal fogadják, s ő azért jött, hogy puhatolózson, milyen ajándéknak örülnék igazán.

Megkérdeztem, hogy ők mire gondoltak. Pintér szerint Bodrácska tábornok azt tervezi, hogy egy pisztollyal fognak megajándékozni. Ezt rossz ötletnek tartottam. Az egyetem előtt tizenegy hónapig voltam ugyan katona, és egészen a törzsőrmesterségig vittem, de már akkor is idegenkedtem mindenféle lőfegyvertől. A tanácstalan főkapitánytól aztán megkérdeztem, hogy Boross Pétert mivel ajándékozták meg a budapesti főkapitányságon, mire Pintér elmondta, hogy tudomása szerint elődöm ajándéka egy Kossuth-kard volt. Én vagy tíz évig versenyszerűen vívtam, még hozzá kardvívó voltam, mondtam a főkapitánynak, egy Kossuth-kard, az számomra is stílusos ajándéknak tűnik.

Nem sokkal később vendégem volt Ivan Jarnjak horvát belügyminiszter. Az egésznapos tárgyalást követően a díszvacsorán kölcsönösen megajándékoztuk egymást. Én egy Parlamentről szóló díszes albumot adtam neki, ő viszont – legnagyobb meglepetésemre – egy Magnum lőfegyvert adott át nekem. Ezt értékelhetem úgy – tettem fel a kérdést, amikor átvettem az ajándékot –, hogy ez valamiféle kompenzáció lenne a Kalasnyikovok fejében? A horvát belügyminiszter elmosolyodott, és azt felelte, hogy bizony, azok a Kalasnyikovok nagyon jól jöttek nekünk akkoriban. Így aztán belügyminiszteri megbízatásom során egy Kossuth-kardra és egy lőfegyverre egyaránt szert tehettem.

Biztonsági tisztjeim többször is győzködtek, még lőszert is szereztek, hogy menjek ki a lőterre és próbáljam ki az ajándékot. Ennek sikerült ellenállnom, és évek múlva anélkül hatástalanítottam a fegyvert, hogy egyszer is kipróbáltam volna.

* * *

2002 márciusában kapok egy meghívót hajdani képviselőtársamtól, Csóti György zágrábi magyar nagykövettől, Antall József szobrának az avatására. A horvát fővárosban a magyar miniszterelnök nevére elnevezett sétány mentén kialakított kis parkban állították fel a Marton László szobrászművész által készített mellszobrot, nem messze a lóversenytértől. Mádl Ferenc magyar és Stipe Mesic horvát köztársasági elnök méltatta Antall József érdemeit. A horvát elnök külön kiemelte Antall József szerepét a független horvát állam segítésében.

Az ünnepség hivatalos része után a horvát köztársasági elnökkel beszélgetve megjegyeztem, hogy Antall József lóversenyre ugyan nem járt, de a lovakat nagyon szerette, ezért igazán stílusos, hogy Zágrábban éppen a lóversenytér közelében kap szobrot. Mesic elnök elmosolyodott és azt mondta, nem tudja, hogy ennek volt-e szerepe a hely kiválasztásában, de örül, hogy még ez is ilyen jól sikerült.

Egy magyarul törve beszélő, velem nagyjából egykorú, elegáns férfi, aki végighallgatta az elnökkel folytatott beszélgetésem, megkérdezte, láttam-e Jellasics néhány évvel ezelőtt újra felállított lovas szobrát, amelyet Tito annak idején lebontatott? Ez volt az a szobor, kérdeztem vissza, amely kardja hegyével Magyarország felé mutatott? Így van, bólintott újdonsült ismerősöm. A kilencvenes évek közepétől azonban, hogy a szobrot újra felállítottuk, tette hozzá, Jellasics kardja már nem Budapest, hanem Belgrád felé mutat...

Für Lajossal útban Tokió felé

Valamikor 1991 második felében egy japán alapítvány meghívására MDF-es küldöttséggel Tokióba utaztam. A delegációt Horváth Balázs ügyvezető alelnök vezette, és mások mellett Für Lajos honvédelmi miniszter is velünk utazott, aki velem együtt elnökségi tag volt az MDF-ben. A zürichi repülőtérén szálltunk át a Tokióba induló gépre. Für Lajos mellé szolt a jegyem.

Amint elfoglaltuk a helyünket az óriási gép belsejében, körülnéztem, és az előttünk lévő ülésorban megláttam Helmut Schmidt volt német kancellár dús ősz haját, mellette egy diplomataférfi elegáns fiatalember. Für Lajos, amint ő is elhelyezkedett a székében, a fülemhez hajolt, és megkérdezte, hogy

ez véletlenül nem Helmut Schmidt? Fogalmam sincs, válaszoltam, de azt észrevettem, hogy az az ősz pasas az előbb odafordult az aktatáskás sráchoz, és megkérdezte tőle, hogy nem Für Lajos-e véletlenül, aki a háta mögötti sorban keresi a helyét? Lajos egy pillanatra rám nézett, aztán hátra vágott: Ne szórakozz velem, mondta és elnevette magát.

* * *

Az úton volt időnk a beszélgetésre. Für Lajos mindenről szívesen mesélt, ami az elmúlt időszakban történt. Stanculescu tábornok román honvédelmi miniszterrel való tárgyalásairól, a Kalasnyikov-ügy részleteiről, a szovjet csapatkivonásról és persze a Varsói Szerződés megszüntetéséhez vezető tárgyalásokról. Elmondta, hogy megaláztatásként élte meg a Kalasnyikov-üggyel kapcsolatos parlamenti vitát, annak ellenére, hogy – mint mondta – én vitézül harcoltam...

A vita után két héttel viszont hatalmas örömben volt része. Jeszenszky Gézával együtt házigazdái lehettek a Varsói Szerződés tagországai külügy- és honvédelmi miniszterei tanácskozásának, ahol a katonai szervezet megszüntetését elhatározták. A rendezvény helyszíne a Duna-parti Intercontinental szálló volt.

A tanácskozás kezdete előtt néhány perccel, mesélte Für Lajos útban Tokió felé, Jeszenszky Gézával együtt kimentünk a szálloda bejáratához, hogy fogadjuk az érkező küldöttségeket. Ott álltunk a jupiterlámpák és villanófények kereszttüzeiben, és én olyan boldogságot éreztem, hogy örömet Jeszenszky Gézával is meg kellett osztanom. A külügyminiszter bólintott, és megjegyezte: hogy irigyelhetnek bennünket azok, akik hosszú heteken át a Kalasnyikov-ügy miatt a becsületünkbe gázoltak.

Igen, biztosan sokan vannak, akik szívesen lettek volna a helyetekben, vettem közbe: Tamás Gazsi például bizonyára alkalmasabb külügyminiszternek tartja magát, mint amilyen Jeszenszky Géza. Azt viszont nem tudom, hogy ki képzele magát a te helyedbe, tettem hozzá. Vannak azért páran, válaszolta Für Lajos, bár nem igazán teshez álló nekik a terület, igaz, kezdetben számomra sem tűnt annak.

Tulajdonképpen megértem a szabaddemokratákat, mondtam Für Lajosnak, hiszen kevés hiányzott, hogy megnyerjék a választást. És most mi kaptuk meg a lehetőséget, hogy a történelmi változásokat kormányzati pozícióból végigcsináljuk. Valószínűleg ezért esnek neki ilyen vadul a vélt vagy valós hibáknak. Egyrészt irigykednek, másrészt őszintén meg vannak győződve arról, hogy ők jobban csinálnák. Persze, helyeselt Für Lajos, hiszen ők az okosak, mi pedig a Mucsa, ahogy őszinte pillanatainkban ki is mondják.

* * *

mert a kormány külpolitikáján egyébként nehezen talált fogást. Nem akarják elismerni, de Magyarország tényező lett a világpolitikában.

Für Lajos egyetértően bólogat. Gondolom, átfut az agyán, hogy éppen a Kalasnyikov-botrány parlamenti vitájának napján vált nyilvánossá a Gorbacsov-levél, ami a Varsói Szerződés megszüntetése érdekében a tavaly júniusi bátor kezdeményezés óta folytatott következetes magyar politikát igazolta. Két héttel később Jeszenszky Gézával aláírhatták a Varsói Szerződés katonai szervezetének megszüntetéséről szóló dokumentumot. Közben pedig három nappal a Kalasnyikov-vita után került sor a visegrádi csúcstalálkozóra, ahol Antall József együttműködési megállapodást írt alá Walesa lengyel és Havel csehszlovák államfővel. Miközben tehát az ellenzék a kormányt ostorozza, Antall József önálló és következetes külpolitikát folytat az ország szuverenitásának visszaszerzése és stabilitásának biztosítása érdekében. Mindez valószínűleg átfuthatott Für Lajos agyán, mert fennhangon annyit mondott: Igaz, ami igaz, nem lehet könnyű nekik ezt mind elismerni...

* * *

A Varsói Szerződés katonai szervezete megszüntetését eldöntő tanácskozást követő nap reggelén a parlamentben napirend előtt szót kértem: A tegnapi napon egy olyan jelentős esemény történt, mondtam, ami miatt talán érdemes egy pillanatra megállnunk itt az ország házában és szerte az országban is, hogy feltegyük magunknak a kérdést: Vajon gondoltuk volna-e úgy három évvel ezelőtt, hogy ez bekövetkezhet? S gondoltuk volna, hogy még néhány hónap és az utolsó szovjet csapatok is elhagyják Magyarország területét? Felcsattan a taps, de leginkább csak a kormánypárti képviselők tapsolnak. Ezért hozzáteszem: Én azt hiszem, hogy ebben a pártcsatározások által felszabdalt magyar közéletben vannak azért olyan események, amelyek módot adnak arra, hogy közösen örüljünk, és szerintem érdemes ezt észrevennünk!

* * *

Antall külpolitikai törekvései között kezdettől fogva kiemelt helyen szerepelt a Lengyelországgal és Csehszlovákiával való minél szorosabb együttműködés. Egyszer futólag megemlítette nekem, hogy azt szeretné, ha egy visegrádi csúcstalálkozón kerülne sor a három ország közötti megállapodás aláírására. Tehát nem Budapesten, hanem Visegrádon, tette hozzá, és összehúzott szemöldökkel rám nézett. Az osztályfőnök úr vizsgáztatni akar, gondoltam, s belementem a játékba. Királytalálkozó 1335-ben, mondtam fel a leckét, Károly Róbert magyar, Nagy Kázmér lengyel és János cseh király részvéte-

lével. Antall elégedetten bólintott, de azért megjegyezte: pontosabban 1335 novemberében, tehát éppen 655 évvel ezelőtt.

* * *

A visegrádi csúcstalálkozó előtt vita bontakozik ki a sajtóban és személy szerint a két közjogi méltóság között is abban a kérdésben, hogy ki képviselje Magyarországot a csúcstalálkozón. Antall József elhárítja a köztársasági elnök igényét, hogy – mint Vaclav Havel és Lech Walesa partnere – ő vezesse a tárgyalásokat és írja alá a dokumentumokat, amit a sajtó a miniszterelnök hiúsága újabb bizonyítékeként értékel. Végül a miniszterelnök és az elnök személyes találkozásán sikerül tisztázni a felmerült nézeteltéréseket. Göncz Árpád tudomásul veszi, hogy a magyar alkotmányos rend értelmében a külpolitika irányítója a miniszterelnök, és a köztársasági elnök csak a kormánnyal egyeztetve folytathat külpolitikai tevékenységet.

Ennek jegyében a tárgyalóküldöttséget Antall József vezeti. A tárgyalások megkezdése előtt viszont Göncz Árpád fogadja a Walesa vezette lengyel és a Havel vezette csehszlovák küldöttséget, felesége és Konrád György társaságában.

* * *

1990. augusztus 2-án az iraki csapatok váratlanul behatoltak a szomszédos Kuvaitba. Az ENSZ diplomatai mindent megtettek a konfliktus rendezése érdekében, de nem jártak eredménnyel. Január 17-én az ENSZ ultimátumának lejártá után az amerikai parancsnokság alatt álló nemzetközi erők repülőgépei a magasba emelkedtek, és kezdetét vette a *Sivatagi vihar* hadművelet.

A felszabadító háborúba Magyarország is belépett, igaz, csupán egy egészségügyi különítménnyel, amelyben viszont parlamenti frakciónk egyik tagja, Ternák Gábor is részt vett. A szekszárdi kórház sebész főorvosa tartalékos századosként indult útra.

A miniszterelnök a különítmény indulása előtt tartott frakcióülésemel-tatta a küldetés jelentőségét. Elmondta, a Magyar Köztársaság – annak ellenére, hogy formálisan még a Varsói Szerződés tagja – szuverén döntés alapján, a demokratikus világ oldalán vállal szerepet. Nagy dolog, tette hozzá a miniszterelnök, hogy ebben a küldetésben a szabadon választott Országgyűlés egyik tagja is részt vesz. Külön öröm számára, tette hozzá, hogy Ternák Gábor a Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportjának a tagja.

Azon a napon, amikor a Varsói Szerződés tagállamainak külügy- és honvédelmi miniszterei Magyarországra érkeztek, Schwarzkopf tábornok veze-

tésével a koalíciós katonai erők szárazföldi offenzívát indítottak. Négy nappal később Szaddám Huszein iraki diktátor letette a fegyvert. Véget ért egy háború, amelyben Magyarország a győztesek oldalán állt...

A külkapcsolatok ápolása

A külpolitika mindig is érdekelt, de frakcióvezetőként nem ez volt a dolgom. A parlamenti diplomáciában való részvételt egyáltalán nem tekintettem feladatomnak. Az országgyűlés számos delegációt küldött a világ különböző országaiba, mindig többpárti alapon. Az MDF delegáltját a frakcióelnökség jelölte ki. Miután sok képviselőnk szeretett volna külföldre utazni, ügyeltem arra, hogy ezekben a parlamenti küldöttségekben se én, se a feleségem ne vegyünk részt. Egyetlen kivétel volt csupán, egy házelnöki látogatás Kanadában, amikor Szabad György ragaszkodott hozzá, hogy én is tagja legyek a kíséretének.

Más kérdés volt a frakcióvezetői kapcsolatfelvétel a legfontosabb külföldi partnerekkel. Ha a parlamenti és a belpolitikai elfoglaltságok mellett ez a tevékenység háttérbe is szorult, 1991-től kezdve azért hébe-hóba beiktattam egy-egy külföldi látogatást, és ha nem is mindenki, de német, osztrák és brit partnereimmel azért sikerült találkoznom.

Az első frakcióvezetői utam Németországba vezetett. Alfred Dregger, a CDU frakcióvezetője volt a meghívóm, aki 1982-től töltötte be ezt a funkciót. A delegációba beválasztottam Szabó Ivánt, az Országgyűlés gazdasági bizottságának elnökét, aki jól beszélt németül, Csóti Györgyöt, aki a külügyi bizottság alelnöke volt, szintén kiváló némettudással, és Szauter Rudolfot, a solymári képviselőnk, akinek sváb származása indokolta a küldöttségben való részvételét.

Dreggernek megemlítettem, hogy milyen fontos szerepe volt a választási győzelmünkben, amikor a második forduló előtti kampányzáró nagygyűlésen beszédet mondott. Én is jól emlékszem önre, viszonzta a gesztust, hiszen a gyűlés után Antall József bemutatta nekem mint az MDF vezető politikusát. Erre már csak azért sem emlékezhetett, mert akkor még egyáltalán nem voltam az MDF vezető politikusa, és Antall nem is mutatott be neki. Igaz, én is elhallgattam, hogy azon a gyűlésen nem ő volt a nagy szám, hanem Valéry Giscard d'Estaing, aki 1974 és 1981 között Franciaország elnöke volt, és egy kicsit többen ismerték nálunk, mint a CDU frakcióvezetőjét.

Dreggeren kívül tárgyaltunk az ellenzéki szocialisták és szabaddemokraták frakcióvezetőjével is, fogadott bennünket Rita Süßmuth, a Bundestag el-

nöke, és rövid látogatást tettünk Kohl kancellárnál, aki kedvesen érdeklődött Antall József hogyléte iránt és kérte, adjuk át baráti üdvözlét a miniszterelnöknek. Ami é három napból megmaradt bennem: jó volt magyarnak lenni Németországban.

* * *

Horváth István nagykövet, aki elkísért bennünket valamennyi találkozónkra, Horn Gyula bizalmi embere volt, ennek ellenére Antall meghagyta őt pozíciójában. Ez nem csupán kiváló német kapcsolatainak és a két ország közlekedésében játszott szerepe elismerésének szólt. Antall valószínűleg leváltotta volna és saját megbízható emberét küldi a legfontosabb partnerországba, ha nem érzékeli, hogy a németek mennyire másként látják a magyar rendszerváltást, mint ahogyan mi gondoljuk.

Még a kormányalakítás előtt Kohl felhívta Antallt, hogy nem lehetne-e Horn Gyulát külügyminiszterként megtartani a kormányban. Antall megdöbbsent a felvetésen, de higgadtan válaszolt: Nem tudom, hogy kancellár úr – akkor még nem tegeződtek – egy CDU–CSU-kormányba beválasztana-e egy ellenzéki minisztert. Kohl elnevette magát, s nem erőltette a dolgot. Az viszont biztos, hogy Németh Miklós kormánya alatt a keletnémetek kiengedéséhez vezető tárgyalásokban fontos szerepet játszó nagykövet menesztését a nyugatnémetek aligha fogadták volna megértéssel. Így Horváth István bonni nagykövet maradt, sőt Antall, hogy jelezze: támogatja a német egyesítés gondolatát, Horváthot a bonni mellé 1990 júliusában berlini nagykövetnek is kinevezte.

Erdődy Gábor lett viszont a nagykövet utáni legfontosabb ember, az első beosztott. Erdődy ugyanis – ez a németül kiválóan beszélő történészprofesszor – tagja volt annak az MDF-en belül még az ellenzéki időkben szerveződő külügyi munkacsoportnak, amelyből a választásokat követően nagyszerű emberek kerültek diplomáciai pozíciókba. Gyakran érte őket támadás a sajtó részéről, mondván, hogy nem szakemberek, nem értenek a diplomáciához, de személyes tapasztalatom alapján is mondhatom, hogy egy-egy terület tudományos szintű ismerőjeként legalább olyan megbecsülést szereztek az országnak, mint sok, a Szovjetunióban kiképzett, a diplomáciai szokásokban jártasságot szerzett karrierdiplomata.

Erdődy is nagyszerűen megállta a helyét, s amikor Horváth István hivatali ideje lejárt, a német külügy, s maga a kancellár is örömmel fogadta Antall döntését, hogy Erdődy Gábor lesz Horváth utódja. És a szocialisták 1994-es választási győzelme után a Horn-kormány külügyminisztere, Kovács László sem váltotta le Erdődyt, sőt hivatali idejének lejártá után vatikáni nagykövetté nevezte ki. Más kérdés, hogy emiatt az Orbán-kormány alatt kegyvesz-

tettnek számított, és semmiféle diplomáciai feladatot nem kapott, visszatért tanítani, s ma az ELTE Bölcsészkarán a modern és jelenkori magyar történelem tanszékét vezető egyetemi tanár.

* * *

Egy alkalommal a fideszes Deutsch Tamással együtt Lengyelországba utazom. Hazafelé a gépen elmondja, nem gondolta volna, hogy egy kormánypárti frakcióvezető külföldi látogatását ilyen amatőr módon szervezik meg. Hozzáteszi, ha a Fidesz küldöttsége bárhová utazik, a magyar külképviselet mindig kitesz magáért. Azt felelem, lehet, hogy igaza van, de én inkább annak örültem, hogy az a Kovács István, akivel annak idején a kis 500-as Fiatommal a forrongó Lengyelországba utazhattam, ma főkonzul a magyar nagykövetségen.

* * *

Az MDF-es diplomatacsapatból az én kedvencem Ódor László berni nagykövet volt. Az ELTE Bölcsészkarán tanító német szakos professzor valószínűleg többet tudott a vendéglátó svájciak történelméről, mint ők maguk. Ragyogó nyelvtudásával, széles körű ismereteivel és közvetlen, megnyerő egyéniségével nemcsak a diplomáciai testületben, hanem a legmagasabb politikai körökben, sőt a svájci közéletben is hamar közkedvelt szereplő lett.

Amikor 1991-ben még frakcióvezetőként először látogattam Svájcba, végighordozott a helyi előkelőségek között, mindenkinek bemutatott, minden találkoztót összehozott. Volt egy konferencia, ahol svájci kormánytagok is részt vettek, s amikor a szünetben Ódor odament a pulpitushoz, hogy engem bemutasson a minisztereknek, Láci, Láci mondogatta mindenki, s rajta keresztül engem is szeretettel fogadtak. 1994-ben, amikor a Vitéz Hány nevű honvédségi repülővel, már belügyminiszterként, a két ország közötti toloncegyezmény aláírására Bernbe utaztam, a szoros program dacára nem hagytam ki, hogy néhány órát magánemberként eltöltssek vele, s tűzrőlpatant, a nadrágot a családban nyíltan viselő feleségével.

Ódor a berni közélet közkedvelt figurája volt, elismerték professzori tudását, meghívták politikamentes tudományos konferenciákra is. Egy történeteskonferencián díszvendégként felszólalva elmondta, hogy a magyarság kapcsolata Svájccal egészen a X. századig vezethető vissza. Jól tudjuk, mondta, hogy a magyarok 926. május 1-jén elfoglalták Szent Gallen kolostorát, és elmesélte a magyar legendáriumból jól ismert Szent Gallen-i kaland történetét, valahogy ilyenformán:

– Engelbert apát vezetésével a barátok maguk is fegyverbe szálltak, és a magyarok elől a Szent Gallen-i várba vonultak vissza. Egy Heribald nevű barát volt az egyetlen, aki nem volt hajlandó elhagyni a kolostort. Az ő elbeszéléséből tudjuk, hogy a magyarok nem bántották, ellenkezőleg, asztalukhoz ültették, együtt ettek, ittak, mulattak vele.

A nagykövet felszólalására egy fiatal történész reagált. Heribaldval valóban jól bántak a magyarok, mondta udvariasan, de eközben kegyetlenül legyilkolták a szentéletű Viboroda remetét, tette hozzá, majd megjegyezte: a mártírból lett később Svájc egyetlen női szentje. Minden szem a magyar nagykövetre szegeződött, aki nem jött zavarba. Tehát, mondta rezzenéstelen arccal, nekünk köszönhetitek, hogy van női szentetek...

* * *

Alfred Dreggert követően Wolfgang Schäuble lett a CDU frakcióvezetője. 1991-ig Schäuble belügyminiszter volt Kohl kancellár kormányában, a CDU egyik legnépszerűbb politikusa, akiről sokáig azt híresztelték, Kohl pozíciójára tör. Aztán merényletet követtek el ellene, és a népszerű belügyminiszter tolókcosis nyomorékká vált. Emlékszem a tévéhíradóban látott jelenetre, ahogy Schäuble tolókcosisját Kohl kancellár hatalmas ováció közepette személyesen tolja be a Bundestag üléstermébe. Ekkor lett a CDU frakcióvezetője.

Nyilván véletlen, hogy így alakult, de én megtiszteltetésnek éreztem, hogy a sok megpróbáltatáson átment, mozgássérült vezető német politikus első külföldi útja Magyarországra vezetett, ahol az én vendégem volt. A CDU frakcióvezetőjét természetesen Antall József is fogadta. Mint vendéglátó, ott ültem a miniszterelnök mellett, aki a rövid megbeszélést úgy indította, hogy elnézést kért K.u.K.-németsege miatt, és úgy fejezte be, hogy amit a látogatása során majd tőlem hallani fog, az olyan, mintha ő maga mondaná, és hozzátette: „*En ugyanis olyan viszonyban vagyok Kónya Imrével, amilyen viszonyban a kancellár van önnel.*” Amikor a német küldöttség eltávozott, s leültünk Antall dolgozószobájában, feltettem neki a kérdést: – *Gondolom, tudod, hogy ez a pasas fúrja a kancellárt.* Antall csodálkozva nézett rám, mire hozzátettem: – *Azt hittem, hogy azért mondd, amit mondtál.* Ezt én viccnek szántam, és Antall is annak vette, bár nem hahotázott rajta.

Amikor belügyminiszter lettem, kaptam egy táviratot Wolfgang Schäuble-től, aminek a gratuláción túl az volt a lényege, hogy úgy tűnik, fordított irányú a karrierünk, mert én előbb voltam frakcióvezető és aztán lettem belügyminiszter, ő pedig előbb volt belügyminiszter és utána lett frakcióvezető, de higgyem el, hogy a belügyministerség sem könnyebb, mint amilyen a frakcióvezetői tisztség, utalt az ellene elkövetett merényletre.

A szovjet csapatok kivonulása

Az 1990-es választások előtt két héttel Németh Miklós által aláírt egyezményben a szovjet kormány vállalta, hogy 1991. június 30-áig kivonják Magyarországról a szovjet csapatokat. Mindenki tudta, hogy a megállapodás végrehajtása a változó politikai helyzet függvénye lehet.

A kivonulással kapcsolatos anyagi kérdéseket végképp nem tisztázta a megállapodás. A Szovjetunió kétmilliárd dollárt követelt a Magyarországon létesített objektumok fejében. Folyamatosan fenyegetőztek, hogy amennyiben nem vagyunk hajlandók fizetni, nem fognak kivonulni. Mi ellenköveteléssel álltunk elő, elsősorban a környezetben okozott károk fejében – de az '56-os rombolásra is hivatkoztunk –, és szerettük volna nullamegoldással lezárni a szovjet megszállás évtizedeit. Antall Józsefnek moszkvai tárgyalásai során erről Jelcinnel sikerült is megállapodnia.

Ennek ellenére a szovjet katonai vezetés újra meg újra felvetette a Szovjetunió anyagi igényeit. Antall a Jelcinnel való budapesti megbeszélésen megjegyezte, furcsállja, hogy honvédségi oldalról rendre felmerülnek olyan igények, amelyeket már elvetettünk. Jelcin szinte ledorongolta a honvédelmi minisztert, kijelentvén, hogy Antall miniszterelnök úrral már megállapodtunk, tehát ebben a kérdésben nincs helye további vitának.

* * *

A Népszabadságnak adott éértékelő interjúbán a szovjet csapatok kivonulásáról a miniszterelnök a következőképpen emlékezik meg: „Nekem legszebb álmom vált valóra, amikor a szovjet csapatok kivonultak Magyarországról. A kivonulással kapcsolatos tárgyalások sokkal nehezebbek voltak, mint ahogy azt a közvélemény ismeri. Fenyegetésekkel tarkított megbeszéléseken a szovjetek az itt hagyott objektumokért kétmilliárd dollárt követeltek, pontosan annyit, amennyivel nekünk tartoztak. Nem voltunk hajlandók aláírni azt a biztonsági záradékot sem, amely korlátozta volna szuverenitásunkat más szervezetekhez való csatlakozás esetén. Ennél az asztalnál ült a szovjet kormány képviselője, és közölte: ha nem írjuk alá a megállapodást, nem vonulnak ki az országból a csapataik. Nem voltak könnyű órák...”

* * *

A tárgyalásnak azért voltak olyan epizódjai is, amelyre Antall szívesebben emlékezett. Anyagi követelésének alátámasztására a szovjet fél azzal is érvelt, hogy katonák tízezreinek kell a hazatérés után a lakhatását megoldani, ezért ehhez a magyaroknak mindenképpen hozzá kell járulniuk. Egy alka-

lommal a miniszterelnök dolgozószobájában Beszmertnih külügyminiszter indokként azt is felhozta, hogy a nyugatnémetek méltányosan kezelték ezt az igényt, és jelentős összeggel járultak hozzá a szovjet katonák otthoni egzisztenciájának megteremtéséhez.

Antall erre megjegyezte, hogy önök, uraim, elkövettek egy hibát, mert annak idején, 1945-ben nem álltak meg a Dunánál. Ebben az esetben ugyanis lenne egy Nyugat-Magyarország, amely fejlett országgént, ugyanúgy, mint Nyugat-Németország, nagyvonalúan fizetné a számlát. De sajnos önök egész Magyarországot megszállták, ezért nem áll módunkban a követelésüket teljesíteni.

* * *

A szovjet csapatok a határidő lejárta előtt két héttel elhagyták Magyarországról területét, de az ünnepségeket országszerte az eredeti időpontban, június 30-án, egy vasárnapi napon tartották. Az ünnep előtt néhány héttel Király Edit, a rádió Vasárnapi Újság című műsorának szerkesztője felhívott telefonon. Elmondta, hogy június 30-án a galyatetői Kodály-kápolnából fog szólni a műsor, ahol ezen a reggelen hálaadó szentmise lesz, és azt szeretnék, ha előtte ketten mondanánk ünnepi beszédet: Für Lajos és én.

Apám jutott eszembe, aki nem érthette meg ezt a napot. Eleinte abban bízott, hogy „guggolva is kibírjuk, amíg kimennek az oroszok”, s amikor ez végre bekövetkezik, ő már nem ünnepelhet velünk. Az első dolog, amit eldöntöttem: édesanyámat mindenképpen magammal viszem, ha már apámmal nem tehetem. A második: ez lesz az a beszéd, amelynél hozzáértő szakember segítségét fogom kérni.

Bálint B. András barátom meg is ígérte, hogy készít nekem egy alapszöveget, de egyre késlekedett. Egy alkalmas éjszakán, amikor otthon már minden elcsendesedett, leültem a konyhaasztalhoz, és leírtam azt, amit éreztem.

Ebben a könyvben nem idéztem szó szerint a jeles alkalomra készült szövegeimet. Ezzel a beszédemmel¹² azonban kivételt teszek. Hátha lesz, aki átérzi, amit mi éreztünk akkor, Magyarország szuverenitásának visszaszerzésekor. Hálát azok iránt, akiket a hála megillet. És a kínzó kételyt: vajon hányan vannak, akik ugyanígy éreznek?

„Barátaim! E békétlen, külső erőszakkal, belviszályal és fegyverroppogással terhes világban Magyarország független, szabad ország lett. Tudom, hogy telve vagyunk a napi gondokkal, de azért álljunk meg egy pillanatra, és nézzünk magunkba! Van-e jogunk a kishitűségre, amikor olyan történelmi események-

¹² Beszéd a szovjet csapatok kivonulása alkalmából: <http://konyai.hu/v12>

nek vagyunk részesei, amilyeneket mindig is szerettünk volna, de amelyek valóra válását nemrég csak álmainkban remélhattuk?

Gondoltuk volna még néhány évvel ezelőtt is, hogy október 23-a mára nemzeti ünnepünk lesz? Míg november 7-én vígan, fütyörészve dolgozunk? Gondoltuk volna, hogy a Varsói Szerződés, melyre hivatkozva eltiporták forradalmunkat, mára elporlik, szétesik? El tudtuk képzelni, hogy mára eltávoznak a megszálló csapatok, és országunk független lesz, mint történelme során a ritka, kivételes pillanatokban volt? Miért nem tudunk örülni mindennek, miért nem érezzük át az újrakezdés, a teremtés kivételes lehetőségét?

Most, amikor a nemzet függetlenségének visszaszerzését ünnepeljük, most, amikor esélyünk van arra, hogy ez nemcsak múltó pillanat lesz életünkben, amikor lehetőséget kaptunk a sorstól arra, hogy megmutassuk, mire képes ez a nemzet, álljunk meg egy pillanatra és adjunk hálát azért, hogy megérhettük ezt a napot!

Hatalmas Isten, hálát adok néked minden magyar nevében. Hálát adok Árpád fejedelem, Géza, Szent István nevében. Szent László, Könyves Kálmán és IV. Béla nevében. Nagy Lajos király és a Hunyadiak, Bocskai István, Bethlen Gábor, Zrínyi Miklós és Rákóczi fejedelem nevében. Széchenyi és Wesselényi, Kölcsey és Kossuth, Eötvös József és Deák Ferenc, Vörösmarty, Petőfi és Arany, Ady Endre, Bartók Béla és Kodály Zoltán nevében. Bajcsy-Zsilinszky és Teleki Pál, Mindszenty József, Nagy Imre és Bibó István nevében, hálát adok néked, hatalmas Úr, hogy megszabadítottál minket bilincseinktől.

Üdvöz légy, magyar nép! Hálát adok néked, hogy megmaradni méltóztattál. Hogy ellenálltál a kísértésnek, és nem engedted sötét hatalmak csábító ígéretének, hogy miként édesapám és a vele hasonlóak, kezdetben bizton hitted, hogy guggolva is kibírjuk azt a néhány évet. Az évekből évtizedek lettek, míg az apák helyett utódaik, még remegő térdekkel, de végre felegyenesedhettek.

Tiszteletre méltó magyar nép! Hálát adok néked, hogy miként a megkínzottak, fejet hajtani képtelen voltál senkiházi törpe megkínzóidnak. És miként a pesti srácok, a milliószer dicsőséges pesti srácok, képes voltál véredet ontani mindazért, amiért egy nemzetnek életben maradni érdemes, és amiért mi is odahagytunk mindent, ami fontos volt korábbi életünkben. Hogy furfanggal és leleménnyel, utódaidért felelős élni akarással itt maradtál, vagy ezer mérfölddel távolabb őrizted konok magyarságodat, várva a szent pillanatra, amely végre valahára elérkezett, amikor összeszorított határainkon belül és azokon túl, mi, összetörtek és megaláztak, de a megaláztatás alól ezerszer is kimentekülők, és az összetöretést követően a minket megalázókat megszégyenítő tartással ismét felegyenesedők, magunkat egy kontinenseket átívelő öleléssel végre egymásba erősíthetjük, hogy egymás kezét soha – soha többé el ne engedjük.”

IV.

POLITIKAI HARCOK SŰRÚJÉBEN

1989-90-ben az együttműködést és a megállapodások szorgalmazását tekintettem feladatomnak. Erre volt szükség, és ez felelt meg leginkább a természetemnek. Aztán azon vettem észre magamat, hogy egyre inkább a politikai küzdelmek élharcosává váltam. A kormányoldal és az ellenzék közötti minden ütközetben szerepet vállaltam, s kivettem a részemet a belső harcokban is.

Politikai harc az igazságtétel ügyében

Az MDF-frakció igazságtételi csomagterve, a Justitia-terv

Az elmúlt rendszerben szerzett kiváltságok megvonása és a felelősség feltárása kezdettől fogva központi téma volt a Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportjában. Különösen a hétfő délelőtti frakcióüléseken kerültek elő ezek a kérdések, amikor a képviselők az otthon töltött hétvége után megosztották a többiekkel a környezetükben tapasztaltakat, közvetítették a nekik feltett kérdéseket és megfogalmazták a sebtében kialakított válaszaikat.

A képviselők nagyrészt osztották közvetlen környezetük elégedetlenségét és türelmetlenségét amiatt, hogy ugyanazok vannak előnyös pozícióban, akik a rendszerváltás előtt is voltak, és hogy a sajtóban alig jelenik meg az elmúlt rendszerrel és annak működtetőivel szembeni kritika. Elvárták volna a kormánytól, hogy a választásokon megszerzett hatalommal élve – nem törődve az ellenzék és a sajtó fenntartásaival, vagy ahogy sokan fogalmaztak: gáncsoskodásaival –, gyorsan és egyértelműen tegyen igazságot. Nevezze meg a bűnösöket, az ország állapotáért felelősöket, mozdítsa el állásaikból a múlt rendszer haszonélvezőit, szüntesse meg kiváltságos helyzetüket, vegye el jogtalanul megszerzett előnyeiket, és támogassa a korábban hátrányos helyzetben lévők érvényesülését. Gyakran elhangzott, hogy azok, akik a választás után úgy gondolták, van félnivalójuk, látva a kormány gyengeségét új erőre kaptak, ők a hangadók, ők uralják a pozíciókat, az emberek pedig – különösen vidéken – tartanak tőlük, nem mernek fellépni ellenük.

* * *

Ülésvezetőként próbáltam mederben tartani az indulatokat, miközben a legtöbb felszólalóval magam is egyetértettem. Fél évvel ezelőtt, még a Jogászfórum vezetőjeként – a válaszmány nevében a tagoknak szétküldött levélben – hasonló igényeket fogalmaztam meg én is. December közepe volt, Csehszlovákiában és az NDK-ban is megtörténtek a változások. A két országban az események másképp zajlottak, mint nálunk. A cseheknél és a keletnémeteknél keményebb volt a rendszer, a végsőig kitartott, így aztán

robbanásszerű volt a fordulat. A változások ezért kevésbé voltak megalapozottak, és telve voltak ellentmondásokkal. A csehekben élénken éltek a '68-as reformkommunista illúziók, a keletnémetek helyzetét bonyolította a belnémet viszony, nálunk mégis sokan úgy érezték, ezek a változások következetesebbek a mieinknél. Ennek fő oka valószínűleg az volt, hogy a csehek-nél és a németeknél is azonnal megkezdődtek a felelősség-vonások.

Úgy gondoltam akkor – s barátaim a Jogászforum választmányában ezzel egyetértettek –, hogy nálunk is határozottabb lépésekre van szükség, hogy az emberek magukénak érezzék a változásokat, és bekapcsolódjanak a folyamatokba, nagyobb mértékben, mint addig. Az volt a véleményem, hogy a magyarországi átalakulás éppen annyira volt gyors és következetes, amennyire az adott körülmények között nagyobb kockázatvállalás nélkül lehetett, időközben azonban a kommunizmus pozíciói világméretben meggyengültek, s ez a helyzet lehetővé teszi a határozottabb lépések megtételét is. Már akkor leírtam azt, ami azóta sem történt meg – s amit az MDF képviselői, úgy éreztem, joggal kérnek számon kormányukon és saját magukon –, hogy el kell távolítani pozícióikból a múlt rendszer kiszolgálóit, mert elfogadhatatlan, hogy azok, akik felelősek az ország siralmas állapotáért és akik haszonélvezői voltak az elmúlt negyven évnek, jobb helyzetben legyenek, mint akik semmiről sem tehetnek.

Készült is egy tervezet, amit Helytállás-programnak neveztünk el. Kidolgozásában a főszerepet Nehéz-Posony István vállalta, aki a szabaddemokratákhoz tartozott. Azokhoz a szabaddemokratákhoz, töprengtem magamban – miközben hallgattam az általam fél évvel korábban leírtakhoz nagyon is hasonló képviselői felszólalásokat –, akik a választások után kommunistaellenes radikálisokból az igazságtételi törekvések kerékkötőivé váltak.

* * *

Ha jól emlékszem, Pusztai Erzsébet vetette fel, hogy az elhangzott képviselői ötletekből állítsunk össze egy csomagot, és forduljunk a kormányhoz a felvetett problémák megoldása érdekében. Így jött létre a frakció igazságtételi csomagterve, a Justitia-terv, a parlament megalakulása után egy hónappal.

Az igazságtételi csomagtervnek a frakció szándéka szerint kettős feladata volt: egyrészt a múlt feltárása, és ezen belül a döntéshozók személyes felelősségének megállapítása egy országgyűlési vizsgálóbizottság keretében, másrészt a jogtalan előnyök megszüntetése. Ez utóbbi körben a képviselőcsoport külön kiemelte a korábbi politikai vezetők nyugdíjának felülvizsgálatát, az állami vállalatok és intézmények vezetőinek általános megmérettetését, a vezető jövedelmek korlátozását, a korábbi állampárt és csatlós szervezeteinek elszámoltatását, valamint a fegyverviselési engedélyek felülvizsgálatát.

* * *

A miniszterelnökhöz személyesen vittem át a képviselőcsoport igazságtételi csomagtervét. Antall tudta, hogy miért jövök, de nem hagyta, hogy azonnal rátérjek a tárgyra. Arról beszélt, hogy nagyra értékeli a feleségem szereplését az alkotmánymódosításról szóló vitában. Szerintem is jó volt, mondtam neki, de Tölgyessyék azért többet vállalhattak volna magukra, jobban kiállhattak volna a közös javaslat mellett. Nem könnyű a helyzetük, jegyezte meg Antall mosolyogva. Érdekeltek a megállapodás végrehajtásában, ugyanakkor őrizniük kell kemény ellenzéki arcukat. A Fidesz pedig megpróbál minél többet profitálni abból a csapdából, amelybe az SZDSZ került, tette hozzá elégedetten. Tetszett a téma, szívesen tettem volna hozzá néhány gondolatot, de visszafogtam magam, mert a jövőtelem céljára akartam koncentrálni.

Mindenben egyetérték, mondtam, de nemcsak a szabaddemokraták vannak gondban, hanem a mi frakciónkban se rózsás a helyzet. A képviselőket frusztrálja, folytattam, hogy tehetetlennek érzik magukat, és ugyanezt hallják a környezetükben is. Úgy látják, a kormány nem lép fel elég keményen a múlt rendszer bűneivel szemben. Éppen most tárta fel Horváth Balázs, jegyezte meg a miniszterelnök, hogy a kommunista hatóságok nemzetközi terroristáknak nyújtottak támogatást. Ez rendben van, feleltem, de mi egy átfogó elképzeléssel álltunk elő. Tisztában vagyok vele, hogy nehezen megoldható kérdésekről van szó, folytattam, s látom az ellenzék és a sajtó ellenállását is, de fontos, hogy a kormány komolyan vegye a képviselőcsoport javaslatát, mondtam.

Antall azt felelte, amit lehet, azt meg kell oldani, de megjegyezte, hogy olyan kérdésekről van szó, amelyeket nem lehet közmegelegedésre rendezni. A legfontosabb a politikai stabilitás, jelentette ki. Nem lehet átvinni olyan döntéseket, amelyekkel az ellenzék mereven szembefeszül, és amelyet a társadalom többsége sem támogat. A legtöbb embert napi megélhetési problémák foglalkoztatják, ezek megoldását várja a kormánytól, és minden múlttal kapcsolatos ügyet, így az igazságtételt is felesleges időpocsékolásnak vagy a politikai harc részének tekinti. Az ellenzék természetesen ezt meglovagolja, arról nem beszélve, hogy számos kérdésben ellenérdekel is. Ezt látom, feleltem, és mindennap tapasztalom, de a képviselőcsoportban ez olyan feszültséget gerjeszt, ami akkor is igényelné a cselekvést, ha nem lennének meggyőződve az igazunkról. A stabilitás nagyon fontos, tettem hozzá, de az is fontos lenne, ha a kormány erőt mutatna. Megtárgyaljuk a tervet, bólintott Antall, és amit lehet, azt megteesszük. De csodákat ne várjatok, tette hozzá búcsúzóul.

* * *

Keddenként, a plenáris ülés déli szünetében a frakciók sajtótájékoztatót tartottak a Parlamentben, amelyeket a televízió is közvetített. Az egyik kedden, nem sokkal a Justitia-terv elkészülte után, Pusztai Erzsébettel és Grezsa Ferencsel tartottam sajtótájékoztatót, akik a javaslat megfogalmazásában fontos szerepet játszottak. A sajtótájékoztató után a lapokban ellenséges megnyilatkozások láttak napvilágot. Ezen nem is csodálkoztam, de volt egy cikk, amely személyes okokból érzékenyen érintett, s amelyet nem akartam válasz nélkül hagyni.

Az SZDSZ hetilapjában, az eredetileg szamizdatként terjesztett, de akkor már nyilvános *Beszélő*-ben Kőszeg Ferenc szabaddemokrata képviselő, a lap szerkesztője – akivel a választások előtt, ha nem is baráti, de bizalmi kapcsolatban voltam – *Legyen Justitia – vesszen a világ!* címmel személyeskedéstől sem mentes cikket publikált. „Budapest legszebb fekvésű telkén, a Gellért-hegy oldalában, mint egy helikopter lebeg a város felett Kónya Imre többszintes villalakása” – kezdődik a cikk. Aztán a szerző leírja a sajtótájékoztatónkat, vitatkozik az igazságtételi elképzelésekkel, majd befejezésül ott a „jóindulatú” figyelmeztetés, némi vádaskodással vegyítve: „A felelősségre vonás bármiféle törvényi szabályozása csak kirakatpereket, kirakat kilakoltatásokat tesz lehetővé – ezt Kónya, a jogász pontosan tudja. Az efféle látványosságok pedig nem mederbe terelik, hanem gerjesztik az indulatokat. S ha az indulatok kitörnek, a régi rendszer kárvallottjai, meg a mai helyzet kárvallottjai nem fogják a rózsadombi kádervillákra korlátozni magukat. Felmásznak azok még a sziklás Gellért-hegyre is.”

A cikk azért bántott, mert még mindig volt bennem illúzió a hajdani ellenzékiek közötti minimális lojalitásról. Kőszeg akkor járt nálam, amikor a Független Jogász Fórumtól kért valamilyen segítséget, s pontosan tudnia kellett, hogy korántsem „villalakásban”, hanem egy tizenegy lakásos társasház egyik lakásában lakom, bár nem vitás, a panoráma csakugyan csodálatos. Válaszlevelemben, amelyet a következő lapszámban a *Beszélő* megjelentetett, én is megengedtem magamnak némi személyeskedést. Leírtam, hogy egy évvel ezelőtt, ötvenedik születésnapján jártam az ő lakásában, és ennek alapján mondhatom, hogy ő sem tartozik azok közé, akik a régi rendszerben nyomorogtak, s kiszolgáltatottak voltak. A különbség közöttünk, úgy látszik az, jelentettem ki, hogy ő fél a nyomorgóktól, én pedig nem.

Végül az utolsó mondatok, ha már Kőszegtől is idéztem cikkének befejezését: „Kedves Feri! Hidd, el nincs okod félelemre. Ez a nép nem akar bitókat. Csak igazságot és törvényt. A magyar nép megbocsátó és nagyvonalú. És felnőtt – ezért senki nem mondhatja, hogy »Nicht for dem Kind« majd a papa, mama megbeszéli. Kinyújtott kezedet mindenkor készséggel fogadom. De nem »azok« feje fölött, akikhez tartozom, akikért érdemes kockáztatni vagyont, lakást mindent. Mindazonáltal, kedves Feri, miután áprilisban vala-

hogyan elmaradt, 51. születésnapodon minden jót kívánok Neked. Isten éltesen sokáig!”

* * *

Amint várható volt – születésnapi jókívánság ide vagy oda – a Kőszegnek írt válaszom nem javított a kapcsolatunkon. Viszontválasz ugyan nem érkezett, hacsak a *Beszélő* jóval későbbi akcióját nem tekinthetem annak. A következő év nyarán egy MDF-rendezvény volt a hüvösvölgyi Nagyréten, ahol másokkal együtt én is meghívott előadó voltam. A rendezvény szórólapján Csúrka István és Fónay Jenő Pofosz-elnök között szerepelt a nevem. Ismeretlen kezek az előttem és utánam következő nevet filctollal kiemelték, és ugyanazzal a tollal egy horogkeresztet rajzoltak a kiemelt nevek mellé. Nos, a *Beszélő* címlapján *Talált tárgy* felirattal, kommentár nélkül megjelent a szórólap, nyomdatechnikai okokból azonban a filctollal kiemelt nevek helyén két vastag fekete csík látszott, közte az én nevem, mellette a horogkereszt. Ráadásul a nagy példányszámban megjelenő *Heti Világgazdaságban* a *Beszélő* fizetett hirdetésben, címlapjával reklámozta ezt a lapszámát is...

A Független Jogász Fórumban megismert Róth Miklós ügyvédet bízta meg, hogy személyiségi jogaim védelmében járjon el a *Beszélő* szerkesztőségével szemben. Felszólító levelére hivatalos választ nem kapott, Kőszeg Ferenc viszont postán elküldött az ügyvéd részére – nem tévedés – 1, azaz egy forintot, azzal a megjegyzéssel, hogy „Kónya Imre személyiségi jogai fejében”. Ezek után Róth Miklós nem vagyoni kártérítés címén a képviseletemben pert indított a *Beszélő* ellen, amit az anyagi nehézségekkel küszködő lap politikai támadásnak minősített. A jogerősen megítélt kártérítést jótékony-sági célra ajánlottam fel.

A történethez hozzátartozik, hogy sem a *Beszélő* övön aluli akciója, sem Kőszeg 1 forintja, amennyire személyiségi jogaimat 1991-ben értékelte, sem pedig a bírósági ítélet alapján a *Beszélő* által kifizetett összeg nem gátolta meg, hogy 1996-ban, amikor az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottságának ellenzéki elnöke lettem, a kormánypárti bizottsági tag Kőszeg Ferencsel a szolgálatok ellenőrzése terén kiválóan együtt tudjunk dolgozni, és ezzel személyes, jó kapcsolatunk is helyreállt. Legalábbis a magam részéről így éreztem...

* * *

A miniszterelnök ígéretéhez híven a kormány soron kívül megtárgyalta a frakció által felvetett kérdéseket, és feladatokat fogalmazott meg a Justitia-tervben foglaltak végrehajtására. Felkérte a Magyar Tudományos Akadémia elnökét egy történész szakbizottság létrehozására, és javaslatot tett az

Országgyűlésnek egy politikai felelősséget vizsgáló bizottság létrehozására, valamint a korábbi vagyon-felülvizsgálati bizottság újbóli felállítására. Döntés született a vállalati vezetők éves prémiumának maximálásáról, az állami vállalati vezetők újra pályáztatásáról, és a Belügyminisztérium az Országgyűlés elé terjesztette a lőfegyverek tartásáról szóló törvényjavaslatot, a Népülési Minisztérium pedig megkezdte a jogállammal összeegyeztethetetlen alapon számított nyugdíjak korrigálására vonatkozó törvényjavaslat kidolgozását.

A kormány tehát gyorsan lépett, megtette azt, amit az adott helyzetben tehetett, de persze igaza lett a miniszterelnöknek: csodák nem születtek. A Justitia-terv alapján véve kudarcba fulladt, kevés eredményt hozott, politikailag pedig teljesen sikertelen volt. Még azokon a területeken is, ahol a kormány megteremtette a lehetőségét a személycseréknek, az emberek nem éltek vele. A dolgozók által újonnan megválasztott üzemi bizottságok nyolcvan százalékban a régi igazgatókat tartották meg az állami vállalatok élén. A politikai felelősséget vizsgáló bizottság az ellenzék ellenállásába ütközött. Hiába terjesztette be a kormány a parlamenthez az erre vonatkozó javaslatot, a bizottság létrehozása egyre később, halasztódott, míg nem feledésbe merült.

Közben a sajtóban egyre-másra érték a támadások az MDF igazságtételi törekvéseit, összhangban az ellenzéki politikusok megnyilatkozásaival. Ha egy-egy lejárátódott vezetőt a kormány leváltott, akár olyasvalakit, aki az ÁVH-ból került egy kulturális intézmény élére, felhangzott a kórus, hogy a kormány üldözi a szakértelmet, és politikai megbízhatóság alapján saját embereit ülteti a helyükre.

Egy üdítő kivételre emlékszem ebből az időszakból. Az egyik parlamenti szünetben néhány fideszes képviselő kupaktanácsot tartott. Amikor elmentem mellettük, Orbán Viktor kilépett közülük, odajött hozzám és azt mondta: – *Mondd meg a Balásznak, hogy a stukkereket nyugodtan beszédheti a kommunistáktól, nem fogjuk ezért támadni.*

A Justitia-terv részét képező egyetlen törvényjavaslat, amelyet a kezdeti fenntartások után végül az ellenzék is támogatott, az a törvény volt, amely megszüntette a járulékfizetéssel nem ellentételezett, politikai érdekért juttatott nyugdíjakat.

Zétényi Zsolt ötlete

1991 tavaszán Zétényi Zsolt, aki a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság delegáltjaként lett az MDF parlamenti képviselője, és akit még az ellenzéki kerekasztalos időkben jól ismertem, bejött hozzám a fehér házi irodámba. Elmesélte, hogy egy törvényjavaslat előterjesztésén törli a fejét, amely lehetővé tenné a

büntetőjogi felelősségre vonást azoknak a gyilkosságoknak az esetében, amelyek a kommunista rendszer védelme alatt követtek el, és így ezeknek az elkövetőit a múlt rendszerben természetesen nem is üldözték. Megmutatta a tervezetet, és elmesélte, hogy beszélt ez ügyben Györgyi Kálmán legfőbb ügyésszel, aki úgy nyilatkozott, hogy ezek elévült bűncselekmények, de ha a parlament olyan döntést hoz, amelynek értelmében ezeknek az elkövetőit üldözni lehet, az ügyesség a törvény szerint fog eljárni. – *Ez nem jogi kérdés – jegyezte meg a legfőbb ügyész –, hanem politikai akarat kérdése.*

Emlékszem, először arra gondoltam, hogy már hónapok óta törjük a fejünket, milyen területeken lehetne az igazságtételi követelményeket jogállami körülmények között érvényre juttatni, és hogy van az, hogy ez még senkinek sem jutott eszébe? Aztán a jogász szólalt meg bennem, és feltettem a kérdést: nem sérti-e az elképzelés a nullum crimen sine lege ősi alapelvét, ami szerint mindenkit csak olyan cselekmény miatt lehet megbüntetni, amely cselekmény az elkövetésekor büntetendő volt? Szó sincs róla, felelte Zétényi, hiszen kizárólag a szándékos emberölésről van szó, amely az elkövetés idején is bűncselekmény volt, de az állam mégsem vonta felelősségre az elkövetőket.

Elmesélte, hogy Szabó András alkotmánybírónak is elküldte a tervezetet, tudakolván, hogy az Alkotmánybíróság vajon mit szólna a dologhoz. Tudtam, hogy Szabó annak idején a háromoldalú tárgyalásokon a büntetőjogi szakbizottság EKA-delegációjának volt a tagja, ahová a Bajcsy-Zsilinszky Társaság delegálta. Feltételeztem ezért, hogy Zétényivel legalábbis kollegiális viszonyban lehetett. Én is így gondoltam, mondta Zétényi, ezért zokon is vettem, hogy sokáig nem reagált. Amikor rátelefonáltam, folytatta, tartózkodását azzal indokolta, hogy tudatosan nem jelentkezett, hiszen alkotmánybíróként nem kíván politikusokkal egyeztetni. Annyit azonban elmondhat, hogy ez a javaslat „nincs összhangban a rendszerváltás filozófiájával”. Anélkül, hogy minősíteném az alkotmánybíró úr hozzáállását, jelentette ki Zétényi, válaszát úgy értékeltem, hogy a tervezet ellen alkotmányjogilag nem emelt kifogást. A rendszerváltás filozófiájának megítélése pedig, tette hozzá, sokkal inkább ránk, országgyűlési képviselőkre tartozik, mintsem az Alkotmánybíróságra. Ezzel egyetértek, válaszoltam, de Szabó Andrásnál van lényegesen tekintélyesebb büntetőjogász is az országban, és felvettem Zétényinek, kérdezze meg Békés Imrét, az ELTE tanszékvezetőjét. Tudod, tettem hozzá, annak idején ő adott helyt az Ellenzéki Kerekasztalnak. Persze, bólintott Zétényi, megkeresem őt is.

Bár szerintem fontosabb, jelentette ki alig titkolt fölényrel a hangjában, hogy nemzetközi vonatkozásban is utánanéztem a dolgoknak, sok mindent elolvastam, például Jescheck professzor írásait. Ő a háború után a német büntető törvénykönyvből vezette le a nácik idején elkövetett és politikai okokból nem üldözött bűncselekmények büntethetőségét, magyarázta. Jescheck igazi

hazafi volt, tette hozzá, és be akarta bizonyítani, hogy a náci által elkövetett rettenetes bűnöket a hatályos német törvények alapján is büntetni lehet.

Na, ez számomra nagyon rokonszenves összefüggés, mondtam. Ha olyan jogi megoldást alkalmazunk a kommunizmus alatt elkövetett bűncselekményekre, mint amelyet a náci bűnökre alkalmaztak a németek – Bocsánat, szólt közbe Zétényi, nem az összes bűncselekményre, csak az emberölésre –, persze, legyintettem, az emberölésre. De a lényeg az, folytattam, hogy ugyanazt a jogi megoldást alkalmazzuk, mint amit a náci bűnökre alkalmaztak. Ezzel pedig felhívjuk a világ figyelmét, hogy a kommunizmus alatt sínylődő országokban ugyanúgy szenvedtek ezek a népek, mint azok, akiknek a náci Németország alatti üldöztetését az egész világ elismeri.

Megindult a fantáziám és folytattam: nem várhatjuk el a világtól, hogy empatikus legyen az iránt, amit mi szenvedtünk el, ha magunk nem mutatjuk fel az összefüggéseket. Ki kell állni a világ elé, és azt kell mondani, hogy ismerjétek el a szenvedésünket, és ahogy annak idején Marshall-segélyben részesítették a háború alatt a náci által elpusztított Európát, ugyanúgy legyetek szolidárisak a kommunizmus alól most felszabadult népekkel. De ne haragudj, mondtam, ez már igazán messze vezet, nincs sok köze a törvényedhez.

Már hogyne lenne köze, mondta Zétényi, ezek szerintem is fontos dolgok, de én elsősorban erkölcsi szempontból közelítem meg ezt a kérdést. Igazad van, ismertem el azonnal, ez a legfontosabb, és az, hogy a jövőnek is üzenjünk. Egyszer és mindenkorra kimondjuk: aki a legsúlyosabb bűncselekményeket követi el, nem bízhat abban, hogy ha elég erőszakos lesz, és fenntartja a hatalmát húsz vagy huszonöt évig, akkor megúszhatja a büntetést. Nem, jelentettem ki, mindenkinek tudnia kell, hogy a főbenjáró bűncselekmények elkövetői előbb-utóbb bűnhődni fognak! Zétényi erre Hugo Grotius XVII. századi németalföldi államférfit és jogtudóst idézte, hogy az elkövetett bűnök nem maradhatnak büntetés nélkül. Az előbb Jescheckre hivatkozott, most Grotiusra, gondoltam magamban, ez a fickó tényleg nem tréfál...

Aztán végigolvastam a javaslatot, és megjegyeztem, hogy nagyon jó ötlet a korlátlan enyhítés lehetősége.

– Azért tettem bele – mondta Zétényi –, mert jelezni akartam, hogy nem a bosszú a cél és a megtorlás, hanem valóban az igazságtétel, és mindaz, amiről te is beszéltél.

– Igen – bólogattam –, mert ennek azért van egy olyan veszélye, hogy idősebb emberek fognak a bíróság elé állni, akik szánalmat is kelthetnek, ezt viszont ellensúlyozza, hogy nem akarjuk őket hosszú időre börtönbe csukni, talán egyáltalán nem. A cél az, nem több és nem kevesebb, hogy derüljön fény az igazságra, és bíróság mondja ki az ítéletet felettük, legyen az bármilyen enyhe is.

* * *

Este feleségemmel is hosszan beszélünk Zétényi Zsolt javaslatáról. Ő a konzervatív büntetőjogi iskolához tartozik, ez a törvény pedig kétségkívül nem egy szokványos megoldást tartalmaz. A nullum crimen sine lege az alkotmányba is befoglalt klasszikus büntetőjogi alapelv szerencsére nem sérül, ismeri el, miután arra kérem, hogy szakmai véleményt mondjon a javaslatról, hiszen olyan bűncselekményt nyilvánít büntethetővé, amely az elkövetésekor is bűncselekmény volt. A visszaható hatálynak a Btk. 2. §-ában megfogalmazott tilalmába ugyan elvileg beleütközik a javaslat, ami neki egyáltalán nem tetszik, szólal meg benne újra a konzervatív büntetőjogász, de tény, teszi hozzá tárgyilagosan, hogy ezt a törvényhozó gyakran figyelmen kívül hagyja. Aztán néhány jogtechnikai kifogást fogalmaz meg, de igazán aggályosnak a bizonyítás kérdését tartotta.

Képzeld el, ha elfogadják a törvényt és elkezdődnek a büntetőeljárások, magyarázta, telve aggodalommal, ennyi év távlatából milyen nehéz lesz teljes bizonyossággal megállapítani a bűnösséget. Azt pedig, hogy egy ilyen ügy felmentéssel fejeződjék be, tette hozzá, mindenképpen el kellene kerülni. Ezzel egyetértek, feleltem, de ahogy a Györgyi Kálmán által vezetett ügyészség személyi állományát nézem, attól nem kell tartanunk, hogy olyan esetben is vádat emelnének, amikor a legkisebb kétség is férhet a bűnösség megállapításához. Az pedig, hogy kevés ügy lesz, inkább pozitívum, mint hátrány, mert így senki sem mondhatja, hogy a bosszúvágy vezérel bennünket.

Lehet, felelte erre a feleségem, de szerintem a legjobb lenne ezt az egész kérdést elfelejteni. A büntetőjog az a jogág, szögezte le, amelyet nem lehet aktuális céloknak megfelelően így meg úgy változtatgatni.

Kati ezt az álláspontját végig fenntartotta. Amikor viszont érzékelte, hogy milyen fontos ez a törvény a frakciónak és az egész koalíciónak, ő öntötte végső formába a javaslatot, s a parlamenti vitában is meggyőzően érvelt mellette.

A Zétényi-javaslat a politikai harcok keresztútjában

A Zétényi-féle törvényjavaslat csakhamar a politikai harcok középpontjába került. Az ellenzék, a véleményformáló értelmiség és a sajtó nagy része elsősorban azzal támadta a javaslatot, hogy nem a múlttal kellene foglalkozni, hanem az előttünk álló, sőt tornyosuló feladatok megoldásával. Le kellene végre zárni a múlttól folyó vitákat. Ez volt a legfőbb érv. A mi válaszuk az volt, hogy mi is erre törekszünk, de éppen ennek fontos része a Zétényi-törvény elfogadása, mert a múltat nem lehet úgy lezárni, hogy a főbenjáró bűnök büntetlenül maradjanak.

Megjelentek persze a sajtóban ennél durvább támadások is. Boszorkányüldözésről beszéltek, és széles körű büntetőjogi felelősségre vonással riogatták az embereket. Minden igyekezetünk és cáfolatunk ellenére viszonylag széles körben elterjedt egy vélekedés, hogy itt egy olyan parttalan felelősségre vonás veszi kezdetét, amelyben mindenkinek félnie kell, az összes volt párttagnak, és azoknak, akik valamilyen módon szerepet vállaltak a korábbi rendszerben, sőt azoknak is, akik valamikor régen bármiféle szabálytalanságot követtek el. Hiába érveltünk, hogy itt csak a gyilkosokról van szó, azoknak a felelősségre vonásáról, nem sikerült ellensúlyozni az ellenfeleink által gerjesztett közhangulatot. Ugyanakkor a mi támogatóink igényelték az igazságtételt, és ennek a Zétényi-törvény immár szimbolikus tényezőjévé vált, sőt, sokan az MDF népszerűségének visszaszerzését remélték a törvény elfogadásától.

A képviselőcsoport többsége, hasonlóan a Magyar Demokrata Fórum szervezeteihez és tagságához, az igazságtétel lelkes híve volt, és ezen belül támogatta a Zétényi-féle törvényjavaslatot is. Az MDF liberális szárnyához tartozó képviselők viszont – akik elenyésző számarányuk dacára komoly befolyással rendelkeztek a frakción belül –, ha nem is szálltak szembe az igazságtételi törekvésekkel, de a viták során számos ellenérvet sorakoztattak fel.

A miniszterelnök meglehetősen óvatos volt. Beszélgetéseink során többször szóba hoztam az igazságtétel kérdését, és konkrétan a Zétényi-törvény ügyét is. Antall egyetértett azzal, hogy morális szempontból szükség van igazságtételre, de politikai szempontból kockázatosnak tartotta, hogy az ellenzék támogatása nélkül végigvigyük a törvényjavaslatot. Azt mondta, hogy várjuk meg az általa felkért szakértői bizottság állásfoglalását, amelyet jogász professzorokból állított össze Vékás Lajos professzor vezetésével, és amelyet az igazságtételi kérdések jogi aspektusának átfogó vizsgálatára kért fel. Világos volt azonban, hogy nem alkotmányossági, jogi jellegű aggályai vannak, hanem a politikai stabilitást félti a törvény egyoldalú megszüntetésétől.

Számomra viszont egyértelmű volt, hogy a frakció túlnyomó többségének akaratát kell képviselnem, miközben magam is egyetértettem a javaslattal. Emellett én politikai szempontból is fontosnak tartottam a törvény keresztülvitelét a parlamenten, akár az ellenzéki frakciók ellenében is. Úgy véltem, ha most meghátrálunk egy olyan kérdésben, amelyben morálisan és jogi szempontból is igazunk van, azt az emberek a gyengeség jeleként fogják értékelni, ami támogatottságunkat minden bizonnyal csökkenti, bár azt is tudtam, hogy fordítva ez nem igaz: azok, akik ettől népszerűségünk visszaszerzését remélik, illúziókban ringatják magukat.

* * *

Időközben a törvényjavaslat számos változáson ment át. A legfontosabb az volt, hogy Zétényi az emberölés mellé a hazaárulást is bevette a javaslatba, mint olyan bűncselekményt, amelynek az elkövetőjével szemben az elévülés csak 1990. május 2-ával kezdődik. Jóval később tudtam meg, hogy ez a változtatás tulajdonképpen Békés Imre ötlete volt. Az egyébként rendkívül óvatos professzor, akivel Zétényi a törvény jogszerűségével kapcsolatban konzultált, nem tartotta aggályosnak a javaslatot, ugyanakkor megjegyezte, hogy önmagában az emberölés elkövetőjének a megbüntetése nem fejezi ki a törvény igazságtételi jellegét. Valójában ugyanilyen elvi alapon azokat is bíróság elé kellene állítani, akik egyértelműen hazaárulást követtek el. Zétényi eredetileg azért korlátozta az emberölésre a javaslatát, mert úgy gondolta, hogy ezzel az ellenzék támogatását is meg lehet nyerni, hiszen ki az, aki ellenezné a gyilkosok felelősségre vonását? Ugyanakkor tartalmilag egyetértett Békés felvetésével, és ennek megfelelően alakította ki a javaslat végső formáját.

A másik eltérés az eredeti javaslathoz képest az volt, hogy Zétényi Zsolt előterjesztőként bevonta egyik frakciótársunkat, Takács Pétert. Nem ismerem közelebről Takácsot, rákérdeztem, hogy mi az oka, hogy nem egyedül terjeszti be az általa kidolgozott törvényjavaslatot, hiszen Takács nem is jogász. Igaz, hogy nem jogász, felelte Zétényi, viszont történész, ezért tartottam célszerűnek, hogy egy jogász és egy történész közösen terjessze elő a javaslatot. Másrészt, tette hozzá, a javaslat bizottsági és plenáris tárgyalása során, ha nem tudok jelen lenni, van aki helyettesítsen.

Tudtam azt, hogy az emberek többségét – különösen egy ilyen ellenszélben – nem fogjuk tudni magunk mögé állítani, de úgy gondoltam, meg kell próbálnunk minél több embert meggyőzni arról, hogy nem lehet negyven év kommunizmusának a bűneit egyszerűen a szőnyeg alá söpörni. Egyenesen kötelességemnek éreztem, hogy az MDF frakcióvezetőjeként ennek a küzdelemnek a nyilvánosság előtt is az élére álljak. Egyrészt azért, mert ez volt a frakció többségi álláspontja. Másrészt a Magyar Demokrata Fórumban is alapvető igényként jelent meg a törvényes igazságtétel végrehajtása. Egyre inkább úgy éreztem, ha a Zétényi törvény ügyében most meghátrálunk, a frakció elveszítheti a párt bizalmát, a kormány pedig a frakcióét.

Antall ugyanezt a stabilitást féltette, amikor nálam lényegesen óvatosabban gondolkodott. Ő a másik oldalt vette figyelembe, azt a tényt, hogy a kérdés felvetése és az ellenzék nélkül történő véghezvitele, egy olyan társadalmi közegben, ahol a többség nem támogatja törekvéseinket, veszélyezteti a politikai stabilitást. Én viszont úgy gondoltam, hogy hiába sikerül megnyernünk az ellenzék együttműködését, ha közben a kormányzó pártok, és mindenekelőtt az MDF képviselőcsoportja kimegy a kormány alól. Ez az, ami a stabilitást igazán veszélyeztetné. Az igazságtétel szimbolikus kérdéssé vált, érveltem a belső MDF-es fórumokon, s mondtam Antallnak is minden

alkalommal, amikor a kérdés szóba került. Nagyon fontos, hogy a koalíció erőt tudjon mutatni az ellenzék, a közvéleményt formáló értelmiség és a sajtó által teremtett ellenszélben is azzal, hogy az igazságtételt keresztülviszi.

Másfelől azért is támogattam az igazságtételi törekvéseket, és a nyilvánosság előtt is vállaltam a képviselétét, mert meg voltam győződve arról, hogy a negyvenévi diktatúra után kormányra jutott politikai erőknél az erkölcsi értékek helyreállítása érdekében is kötelességük megtenniük mindent, ami módjukban áll. Tudtam természetesen, hogy normál körülmények között ez nem a politikusok feladata, ezt sokkal inkább az értelmiségnek kellene elvégeznie. De hamar rá kellett jönnöm, hogy az értelmiség nagy része erre nem hajlandó, egy kisebbik része pedig azért nem alkalmas erre, mert nem jut megfelelő nyilvánosságához. Bennünket viszont nem lehet elzárni a nyilvánosság elől, ezért a táradalom erkölcsi megújulására, a negyven év kommunizmus alatt feledésbe merült erkölcsi értékek terjesztésére is nekünk kell módot találnunk. Ez bizonyos fokig a hittérítő feladata, nem politikai feladat, mégis úgy gondoltam, hogy nekünk ezt vállalnunk kell. Akkor is, ha tudjuk, a hittérítőknél csekély az esélyük arra, hogy választásokat nyerjenek...

* * *

A kárpótlási törvény parlamenti vitája közben a Magyar Televízióban Orbán Viktorral együtt szerepeltünk. Én érveltem a kárpótlás szükségessége mellett, Orbán pedig képviselte a Fidesz kategorikus álláspontját: a jogtalanul elvett vagyonának kárpótlásaként senkinek semmit sem kell adni.

A vitát követően meghívtam Orbánt a televízió szomszédságában lévő Parabola eszpresszóba, mondván, ideje, hogy viszonzom a „Fidesz-felejt”, amire az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalások közben egy alkalommal meghívtott. A presszóban immár négy szemközt folytattuk a vitát.

– Hidd el – mondta Orbán –, én valóban úgy gondolom, hogy hülyeséget csináltok, amikor erőltetitek a kárpótlást. Ha végigcsináljátok, mindenki rátok fog haragudni. Azok, akik nem kapnak semmit, érthető módon ellenetek lesznek, mert irigylük a többieket. Azok, akik részleges kárpótlást kapnak, mert elvették a vagyonukat, kevesellni fogják, és ezért haragszanak majd rátok. Azok pedig – fejezte be az érvelést –, akik licitálhatnak és ennek során kárpótlási jegyeikért esetleg ugyanannyi földet szerezhetnek, mint amennyit elvettek tőlük, azt fogják mondani, hogy olyan macerás az egész, sorba kell állni, és miért nem kapják vissza azt, amit elvettek tőlük.

– Lehet, hogy így lesz, Viktor – feleltem erre –, de nekünk akkor is kötelességünk ezt végigcsinálni. Negyven év kommunizmus után, a kormányzati felelősséget elvállalva, ha már nem tudunk teljes igazságot szolgáltatni azoknak, akik az elmúlt negyven évben kárt szenvedtek, legalább annyit, amennyi

az adott helyzetben tőlünk telik, mindenképpen meg kell tennünk akkor is, ha politikai szempontból ezzel többet veszítünk, mint amennyit nyerünk.

Politikai harcok keresztüzében – A „Kónya-dolgozat”

A moszkvai puccskísérletet és II. János Pál pápa magyarországi látogatását követő hét végén kétnapos frakcióüléssel indítottuk a parlament őszi ülészetét. Az első napon politikai vitát tartottunk, amelyre egy írásos helyzet-elemzést készítettem. A frakció tagjai ezt – több más anyaggal együtt – az ülés kezdete előtt megkapták.

A jó egy hónapos parlamenti szünet alatt volt alkalmam gondolkodni az MDF-ben és a képviselőcsoporton belül kialakult helyzetről. Úgy éreztem, ha nem teszünk valamit, az elégedetlenség előbb-utóbb robbanásához vezethet. Ezek a képviselők – de ez jószerével mindenkiről elmondható, aki ’88–’89-ben belépett az MDF-be – nem a saját boldogulásukat keresték, hanem azért kezdtek el politizálni, hogy javítsanak az emberek helyzetén. Ezzel szemben azt tapasztalják, hogy a többség számára az átalakulás egzisztenciális bizonytalanságot, romló életviszonyokat hozott. Ők pedig – hiába került az MDF kormányzati pozícióba – mindezzel szemben tehetetlenek.

Közben egyfolytában kapják a pofonokat: a sajtótól, a megmondóemberektől, a helyi hatalmasságoktól, akik megmaradtak korábbi pozícióikban. Közvetlen környezetükből, saját táboruktól pedig a szemrehányást, hogy ti vagytok az okai, hiszen a kezetekben van a hatalom, miért nem csináltok valamit?! A koalíció tehetetlensége különösen két ügyben okozott frusztrációt: az igazságtétel terén alig van előrehaladás, a médiaviszonyok pedig továbbra is egyenlőtlenek: nemcsak az írott sajtó, hanem a közszolgálati rádió és televízió is folyamatosan megkérdőjelezi a kormány lépéseit, s nem segít abban, hogy az emberek a rendszerváltozást magukénak fogadják el.

Úgy véltem, ha valamikor, most itt az ideje annak, hogy ebben a két kérdésben is eredményt érjünk el. Végül is kimentek az oroszok, és a hosszúra nyúlt tavaszi ülésszak utolsó napjai is biztatóak voltak. Két hónapos kemény csata után a teljes ellenzék ellenállását legyűrve sikerült rendeznünk a kommunista rendszerben elvett egyházi ingatlanok ügyét. Másnap pedig Für Lajos honvédelmi miniszter emelkedett hangú szónoklata után az Országgyűlés ellenszavazat nélkül erősítette meg a Varsói Szerződés megszüntetéséről szóló jegyzőkönyvet. A szünet megkezdése előtti utolsó nap pedig azzal indult, hogy a tavaly még az ellenzék által élesen támadott Kéri Kálmán tábornokot Szabad György köszöntője nyomán az egész parlament együtt ünnepelte. Igaz, ugyanezen a napon derült ki, hogy a televízióban és

a rádióban nem sikerült megszüntetni a jogellenes helyzetet, miután Göncz Árpád köztársasági elnök nem fogadta el a miniszterelnök által jelölt és a parlamenti bizottság által támogatott alelnököket...

* * *

Tisztában voltam vele, hogy mindkét kérdés kőkemény érdekeket érint, ezért továbbra is kőkemény ellenállásba fogunk ütközni. Ha ellenzéki támogatás nélkül végigvisszük a Zétényi-törvényt, ellenfeleink politikai bosszúhadjárral fognak riogatni. Ha pedig a médiaegyensúlyt próbáljuk helyreállítani, a sajtószabadság elleni támadással fognak vádaskodni, s a demokrácia elleniségének fognak bennünket kikiáltani. Mindez pedig árthat az ország nemzetközi megítélésének.

Mégis úgy gondoltam, a kedvező széljárást ki kell használni és sürgősen cselekednünk kell. Annál is inkább, mert ha ezt nem tesszük, az MDF radikálisai Csurka vezetésével magukhoz ragadhatják a kezdeményezést. Egy év kormányzás és Antall sikeres diplomáciai offenzívája után pedig ma már az ellenzék aligha tudja külföldön elhitetni azt, amit a választás idején még sikerrel megtehetett: hogy az MDF nem igazán elkötelezett a liberalizmus, a demokrácia, a sajtószabadság és az emberi jogok feltétel nélküli biztosítása iránt.

Az elkészült anyagot a miniszterelnöknek sem mutattam meg. Egyrészt saját szuverenitásom okán, másrészt az ő védelme érdekében. A képviselőknek elkészített csomagot persze ő is megkapta. Az ülés alatt végig mellettem ült, egyszer szórakozottan az én szövegembe is belelapozott, de nem vettem észre, hogy akár egy bekezdést is elolvasott volna belőle. Az ülés végén aztán az egész paksamétát felnyalábolta, s magával vitte. Írásom tartalmáról később sem nyilvánított véleményt. Soha nem kérdeztem meg, s ő sem említette, hogy egyáltalán elolvasta-e.

A képviselők viszont, akár belenéztek a szövegembe, akár nem, a vitában nagyon hasonló gondolatokat fogalmaztak meg. Örültem, hogy Antall nemcsak tőlem hallja, hanem közvetlenül is érzékeli, hogy milyen a frakcióban a hangulat. Hogy a képviselők türelmetlenül várják: az igazságtétel és a médiaegyensúly érdekében történjék végre valami, és azt szeretnék, hogy amihez nincs szükség kétharmados többségre, ott érvényesüljön a többségi akarat. Voltak persze eltérő nézetek is. Az MDF liberálisai nem fogadták el a határozottabb politikai fellépés szükségességét. Informális vezérük, Kulin Ferenc felszólalásában hosszan ecsegtelte, hogy a meghatározó gazdasági tényezőkkel való kiegyezésre lenne szükség. Mire Antall jobb kezével száját eltakarva, hogy szájmozgását senki ne lássa – Kulin vegetáriánus szokására utalva – megjegyezte: „Ez is inkább enne húst!”

* * *

Néhány nappal később két ellenzéki napilapban részletek jelentek meg az én szövegemből. A belső használatra szánt vitaanyag ezzel egyfajta politikai röpirattá változott. A sajtóban Kónya-dolgozat nevet kapott írás révén egy csapásra a politikai harcok keresztútjében találtam magam. Az ellenzék és az ellenzéki sajtó, továbbá az ellenzékhez közel álló megmondóemberek szemében én lettem az első számú közellenség. Miközben a határozottabb kormányzati politizálást sürgetők körében a népszerűségem ugrásszerűen megnövekedett.

A támadássorozat csúcspontján az SZDSZ sajtótájékoztatót tartott, ahol Kis János pártelnök kifejtette, hogy írásom mottója az lehetne: „*Minden hatalmat az MDF-nek, s akinek ez nem tetszik, az reszkessen!*” Majd úgy folytatta, hogy veszélyben a demokrácia, s úgynevezett demokratikus charta aláírását javasolta azoknak, akik hajlandók megvédeni az MDF-fel szemben a demokratikus alapelveket. A parlamentben Orbán Viktor kijelentette, hogy a Fidesz számára elfogadhatatlan az a felfogás, amely a demokrácia biztosítékát a személyekben és nem az intézményekben látja. S végképp elfogadhatatlan, ami úgy foglalható össze, hogy „a jog a politika szolgálóleánya”. Merthogy szerintem ez az, ami az én írásomból kiderül.

Fodor Gábor a 168 Óra című rádióműsorban panaszos hangon előadta, hogy mekkorát csalódott, hiszen ő az Ellenzéki Kerekasztalban ismerte meg Kónya Imrét, és akkor azt hitte róla, hogy demokrata, most pedig be kell látnia, hogy nem demokrata. Anyád, gondoltam, amikor meghallgattam a Fidesz vezető politikusával készült interjút.

Az MDF megkérdezett politikusai óvatosan nyilatkoztak, talán Csurka István volt az egyetlen, aki egyértelműen kiállt mellettem. Szerintem ő ugyanúgy nem olvasta akkor még az írásomat, mint a többiek, akiket megkérdeztek. A különbség az volt, hogy ő zsigerből szemben állt azokkal, akik engem támadtak. És az is lehet, hogy ő valóban azt tartotta helyesnek, amit a bírálók az írásomba belemagyaráztak...

Antall a botrány kirobbanása napján kormányülést tartott, este Kohl kancellárral vitatta meg a délszláv helyzetet. Friss információi voltak, hiszen kedden Szabadkán tárgyalt Ante Markovics jugoszláv miniszterelnökkel, s utána Szegeden horvát és szlovén kormánytagokkal is találkozott. Másnap reggel pedig Japánba utazott. Aligha lehetett ideje, hogy az én ügyemmel foglalkozzék. Mindenesetre nem üzent és nem jelentkezett. Tokióból Párizsba repült: ahol Mitterrand elnökkel találkozott, részt vett a francia–magyar barátsági szerződés aláírásán és az Európai Demokratikus Unió konferenciáján. Innen Strasbourgba ment, ahol előadást tartott az Európai Parlamentben és átvette a Schumann-díjat. Hazafelé Stuttgartban megállt, és találkozott Erwin Teufellel, Baden-Württemberg miniszterelnökével. Egy egész hétig volt távol, ezalatt az írásom körüli vihar alig csendesedett. A kocsiból fel-

hívott telefonon, ekkor – jó egy héttel a botrány kirobbanása után – esett köztünk először szó az írásomról, ekkor is csak áttételesen. Antall elmondta: a repülőtéren nyilatkozott a híradónak, a riporter megkérdezte, hogy mi a véleménye az írásom körül kialakult botrányról. Természetesen megvédte-lek, mondta, de nem tudom, hogy benne lesz-e az adásban. Megnéztem az esti híradót, de a miniszterelnöki nyilatkozatban szó sem esett az én személyemről...

Nem emlékszem, hogy Antall valaha is szóba hozta volna az írásomat. Egyetlen beszélgetést tudok csak felidézni – valamikor 1993 derekán, vagy inkább az év második felében lehetett –, amikor áttételesen szóba került az írásom, pontosabban annak következménye. A Demokratikus Chartáról beszélgettünk, s megemlítettem, hogy ma már mindenki úgy emlékszik, hogy Csurkával szemben hozták létre, holott Kis János az én írásomra hivatkozott, amikor meghirdette a Chartát. Egyik sem igaz, legyintett Antall. Egyszerűen az történt, hogy az SZDSZ súlyos válságban volt, és azt hitték, ha létrehozna egy „antifasiszta népfrontot”, ez megoldja belső problémáikat. Más kérdés, hogy ezzel a saját sírjukat is megásták, tette hozzá, az MSZP-t kiszabadították a politikai karanténból, s jövőre a választásokon ők lesznek az igazi ellenfelek, és nem a szabaddemokraták. A te írásod sokkal inkább az MDF-en belüli folyamatokra volt hatással, folytatta elgondolkodva, azzal, hogy Csurkák vitorlájából egy időre kifogta a szelet. Ha ez nincs, jelentette ki, Csurka valószínűleg egy évvel korábban indítja el a támadását...

A Zétényi-javaslat országgyűlési vitája

Az őszi ülésszak első ülésnapján a miniszterelnök beszámol a Háznak a moszkvai puccsal kapcsolatos kormányzati lépésekről és a három balti köztársaság függetlensége érdekében kifejtett magyar erőfeszítésekről. Egy héttel később Vytautas Landsbergis litván elnök, valamint Lettország, Litvánia és Észtország külügyminisztere jelenlétében az országgyűlés határozatban erősíti meg a kormány döntését a három balti köztársaság önállóságának elismeréséről és a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. Büszke vagyok a házamra.

Huszonhárom évvel később, az újabb kétharmados választási győzelem után Orbán Viktor miniszterelnök kijelenti, hogy a külpolitikában Magyarország gazdasági érdekeire kell a hangsúlyt helyezni. A Külgazdasági és Külügyminisztérium névre átkeresztelt tárca élére az atlanti elkötelezettségű korábbi vezetés helyére új miniszter és államtitkár kerül. Akkortájt, amikor

ezt írom, Magyarország bezárja tallini nagykövetségét. Válaszul Észtország bezárja a budapestit...

* * *

Az új változatban előterjesztett igazságtételi törvényjavaslatot 1991. október 8-án kezdte tárgyalni az Országgyűlés. Előtte az alkotmányügyi bizottság bekérte a legfőbb ügyész szakvéleményét, majd döntött arról, hogy megkezdődhet a törvény általános vitája. A házbizottságban Pető Iván, az SZDSZ frakcióvezetője ellenezte, hogy az Országgyűlés elkezdje tárgyalni a javaslatot, mondván, nincs konszenzus a kérdésben, én viszont ragaszkodtam hozzá, hogy megkezdődjék a tárgyalás. Ez azért is volt sürgető, mert november 4-én, a forradalom leverésének 35. évfordulóján el akartuk fogadni a törvényt. Egyébként ugyanezen a napon kezdődött meg a kormány által elkészített ügynöktörvény általános vitája is, amit aztán hosszas huzavona után, végső formájában 1994-ben, az én belügyministerségem alatt fogadott el a parlament.

Zétényi Zsolt színvonalas és a javaslat tárgyához méltó hangnemben megfogalmazott előterjesztését követően – anélkül, hogy a másik előterjesztő, Takács Péter felszólalását megvárta volna – a Fidesz frakcióvezetője kért szót. Orbán Viktor – miután elnézést kért, hogy az emelkedett szavak után prózai dologgal akasztja meg a vita menetét – hangsúlyozta, hogy ezt azért teszi, mert egészen kivételes helyzettel állunk szemben. Kifogásolta, hogy egy ilyen súlyú kérdést nem kormány-előterjesztés formájában, hanem képviselői önálló indítvány formájában tárgyal a ház. Kijelentette, hogy ebben az esetben indokolt lenne, ha a kormány még a vezérszónokok megszólalása előtt kifejtené jogi álláspontját a törvényjavaslatról. Isépy Tamás, az igazságügyi minisztérium államtitkára ugyan ezt elhárította, de a következő ülésen Balsai István igazságügy-miniszter szót kért, és kifejtette, hogy a kormány az elmúlt hónapokban számos szakvéleményt szerzett be, illetve tanulmányozott, és ennek alapján a leghatározottabban kijelenti, hogy az alkotmánnyal, a jogalkotásról szóló törvénnyel és a büntető törvénykönyvvel egyaránt összhangban áll a javaslat, ezért a kormány támogatja annak elfogadását.

Az első tárgyalási napon egyébként a Fidesz részéről egy további ellenvetés is felmerült. Az emberi jogi bizottság elnöke, Fodor Gábor ismertette a bizottság álláspontját. Tájékoztatta a Házat, hogy a bizottság elsőprő többséggel általános vitára alkalmasnak tartotta a javaslatot, ugyanakkor a kérdés súlyára való tekintettel szakvélemények beszerzéséről is döntöttek. Ehhez saját véleményeként hozzáfűzte, hogy mindaddig, amíg ezek a szakvélemények meg nem érkeznek, javasolja a tisztelt Háznak, hogy az általános vitát ne folytassák.

Ezzel még nem lehetett volna megakadályozni, hogy az általános vita a vezérszónokok felszólalásával, az eredeti tervnek megfelelően folytatódjék, hiszen az emberi jogi bizottság és az alkotmányügyi bizottság is úgy döntött, hogy a törvényjavaslat alkalmas az általános vitára. Az SZDSZ frakcióvezetője azonban bejelentette, hogy vezérszónokuk, Mécs Imre más irányú elfoglaltsága miatt nincs jelen, ezért az SZDSZ a következő tárgyalási napon fogja vezérszónoklatát előterjeszteni. A szocialisták és a Fidesz is úgy nyilatkoztak, hogy a következő alkalommal kívánnak élni a lehetőséggel. Annak viszont nem lett volna értelme, hogy a kormánypárti és ellenzéki vezérszónoklatok más-más időpontban hangozzanak el, így az igazságtételi törvény általános vitájának folytatására egy héttel később került csak sor.

* * *

Józsa Fábián, az MDF vezérszónoka, beszédének kezdetén kérdéseket tett fel, amivel hajdani, nálunk radikálisabb álláspontot képviselő ellenzéki társaink pálfordulására hívta fel a figyelmet: „Gondoltuk volna másfél évvel ezelőtt, 1990. február-március táján, hogy a szabad választások után másfél évvel, ha a történelmi igazságtételt szóba hozzuk Magyarországon, akkor darázsfaszekbe nyúlunk? Gondoltuk volna, ha felvetjük a törvényes igazságtétel ügyét, azon az úgynevezett liberális ellenzék padsoraiban politikai leszámolást értenek, és sielve szögeznek le, hogy ők azt nem kívánják? Gondoltuk volna, ha például az egykori párhadsereg, a munkásőrség hivatásos állományú tagjainak e minőségben eltöltött munkaviszonyát a nyugdíjszámítás szempontjából valaki feszegetni kezdi, jó nevű politikusok, ugyancsak a liberális ellenzék padsoraiból azt nyilatkozzák a rádióban és a televízióban, hogy ebben az országban már mindenkinek félnie kell? Gondoltuk volna akkor, tisztelt képviselőtársaim, hogy a törvényjavaslat tárgyalásának kezdetén, amely egyebek között nem titkoltan az 1956-os gyilkos sortűzek felelőseinek bíróság elé állítását próbálja meg lehetővé tenni, a radikális ellenzék pártjának két prominense, közöttük az 1989. június 16-ai Nagy Imre-temetés ünnepelt ifjú szónoka felszólal majd annak érdekében, hogy az úgy a Ház napirendjéről lekerüljön? Nem, tisztelt hölgyeim és uraim!”

Aztán néhány mondatban összefoglalta, hogy miért is szükséges az igazságtételi lépések megtétele. „Hihetjük-e azt, tette fel a kérdést, hogy létrehozható és működtethető egy demokratikus jogrend és intézményrendszer anélkül, hogy a korábbi jogsértések orvoslását, minden lehetséges módon, minden törvényes eszközzel meg ne kísérelte volna. Kicsit másképpen: szemet hunyhat-e a demokrácia állama diktatórikus jogelődje jogtiprásai felett? A jogállam, amely lényege szerint a törvény érvényesülését minden körülmények között, mindenkivel szemben azonos módon és mértékben szavatolni hivatott, tűrheti-e a törvényes eljárások mellőzöttségét, elviselhet-e tovább élő privilégiumokat?”

És amit a vezérszónokunk ezt követően mondott, azt a mából visszatekintve akár próféciának is nevezhetjük: „Vajon egy mostani nagyvonalúságot e téren az utódok nem tekintenének-e bűnös gondatlanságnak, és nem olvasnák-e joggal a fejünkre? Ne essünk a túlzott nagyvonalúság hibájába, képviselőtársaim, mert amit most ebben a történelmi pillanatban a törvény adta eszközökkel elmulasztunk a helyére tenni, azt utóbb már senki nem teheti oda. Ne takarékoskodjunk hát a munkával, energiával, mert az alkalom egyszeri, és az elmulasztott alkalmat számon kérjük rajtunk.”

* * *

Józsa Fábiánnak igaza lett. Elmulasztottuk az alkalmat, és ezt azóta is számon kérjük rajtunk. Hiába mondja bármelyikünk, hogy a magunk részéről mindent megtettünk, ami lehetséges volt. És ez így igazságos: a parlament minden tagjának osztoznia kell a közös felelősségben. Azt azonban Józsa Fábián se gondolta volna és egyikünk sem, hogy azok is számon fogják kérni rajtunk az elmulasztott alkalmat, akik másokkal együtt megakadályozták a határozott cselekvést...

* * *

Mécs Imre, a szabaddemokraták vezérszónoka számomra óriási csalódás volt. Azt az előzményekből már látni lehetett, hogy az SZDSZ nem támogatja a javaslatot, de Mécs Imrétől azért többet vártam volna. Nyilván nem volt könnyű helyzetben a politikus. Halálraítéltek között volt bezárva közel egy évig, maga is halálraítéltként, amint erre bevezetőjében joggal hivatkozott. '56-os bajtársainak túlnyomó többsége a javaslat mellett volt, a pártja viszont ellene. A kutyaszorítóba úgy próbált kibújni, hogy kijelentette: amennyiben a hatvanas-hetvenes években kerül sor a rendszerváltozásra, maga is támogatta volna, hogy a gyilkosokat, hazaárulókat felelősségre vonják, de ennyi idő után már nem. Szerinte ugyanis bűnnek és büntetésnek egyazon társadalmi közegben kell megtörténnie. Ez is az egyik indoka az elévülésnek. Azóta pedig, hogy ezek a bűncselekmények megtörténtek, szinte kicseréldött a magyar társadalom. Akik nagykorúan éltek meg ötvenhatot, azoknak a fele már nem él, és újabb nemzedékek nőttek fel.

Miközben hallgattam a szabaddemokrata politikus, magam elé képzeltem azt az '56-os forradalmárt, akit hosszú évekre megfosztottak szabadságától, elszakítottak családjától, de hiába szabadult ki a börtönből, az internálótáborból, megbélyegzett emberként, másodrendű állampolgárként élte át a Kádár-korszakot. Ő 1990 óta némi elégtételt várna, ha nem is saját tönkretett életéért, de legalább meggyilkolt bajtársaiért. És akkor azt hallja, hogy nem, a gyilkos-

sokat sem lehet elítélni, és a hazaárulókat sem, hiszen azóta „kicserélődött a magyar társadalom”. Az ő helyébe próbálom képzelni magam. Vajon nem az jut-e az eszébe, hallgatva parlamenti képviselővé választott bajtársának szava- it, hogy a magyar társadalom már azalatt kicserélődött, lélekben kicserélődött, amíg ő a börtönben ült. Mert szabadulása után egy egészen más Magyarország várta, mint amelyikből kiszakították, és amelyiknek a képét börtönévei alatt a szívében őrizte. S most, hogy annyi év után visszanyertük szabadságunkat, azért ne lehetne a gyilkosokat és a hazaárulókat elítélni, mert a társadalom immár fizikailag is „szinte kicserélődött”: mert „akik nagykorúan éltek meg ötvenhatot, azoknak a fele már nem él és újabb nemzedékek nőttek fel”?

– De vajon eszükbe jut-e az '56 után meghurcoltaknak, hogy a Zétényi-törvényre nem elsősorban rájuk és meggyilkolt bajtársaikra tekintettel van szűk- ség, és vajon felfogják-e ezt az ellenzéki padsorokban? – teszem fel magamnak a kérdést. – És elhiszik-e nekünk, hogy a Zétényi-törvényhez nem csupán politikai megfontolásból ragaszkodunk? Azért tartunk ki mellette, mert éppen a Mécs Imre által hivatkozott újabb nemzedékeket és az utánuk következőket szeret- nénk figyelmeztetni, hogy a főbenjáró bűncselekményekért járó büntetést – bár- milyen hosszú ideig tartja is magát egy diktatúra – senki sem kerülheti el. Ez a törvény hozzájárulhat ahhoz, hogy a diktatúra által elkövetett szörnyűségek soha többé ne ismétlődjenek meg!

Miután elkalandoztak a gondolataim, Mécs Imre teljes érvrendszerét csak a jegyzőkönyvből ismertem meg. Kénytelen voltam megállapítani, hogy egy önellentmondással teli vezérszónoklatot hallottunk, de egyben elhatá- roztam, hogy az egykori halálraítelt iránti tiszteletből a vitában nem fogom ízekre szedni az SZDSZ vezérszónokának álláspontját.

* * *

A kiscgazda frakció álláspontját a jogász Szabó János mondta el, aki később a kormány mellett kitartó kiscgazdák frakcióvezetője, majd 1993-tól a ciklus végéig földművelésügyi miniszter lett. Szabó támogatta a javaslatot, de a kor- láltan enyhítés lehetőségét biztosító rendelkezés elhagyását javasolta.

Az MSZP vezérszónoka Nagy Attila, az elismert színművész volt, akit '56- os szereplését követően, ha nem is olyan mértékben, mint Mécs Imrét, de szintén meghurcolták, nyilván ezért esett rá a választás. Miközben hallgat- tam a felszólalását, arra gondoltam, hogy megértem, miért éppen őt jelölték ki a szocialisták, de jogi szakértőik azért elláthatták volna instrukciókkal. Csakhamar azonban kiderült, hogy a jogi kérdésekben való tájékozatlanság a legkisebb baj ezzel a felszólalással. A szocialisták vezérszónoka összehordott hetet-havat, nem is nagyon lehetett érteni, mit akar mondani, csak azt, hogy ellenzi a törvény megszavazását.

Egyszer kaptam csak fel a fejemet, amikor egy számomra új és meglepő információval szolgált: állította, hogy Takács Péter – aki Zétényi jóvoltából a törvényjavaslat társelőterjesztője lett – 10 évvel ezelőtt még lelkesen méltat- ta a kommunista párt alapítóit, mint akik „a magyar társadalom forradalmi átalakulásával is példaadó cselekedetek sorozatával tettek hitet a szocializmus ügye mellett”. Megdöbbenve hallgattam az idézetet, amelyet a szónok egy pa- pírlapról olvasott fel, és minden igyekezetem arra irányult, hogy arcomról ne lehessen leolvasni az érzelmeimet. Miközben az ellenzék tapsolt és neve- tett, lopva Zétényire pillantottam, de pókerarcát látva nem lettem okosabb. Takács Péter persze a felszólalás végén – személyes megtámadtatás címén – szót kért, és csúsztatásnak nevezte a Nagy Attila által vele kapcsolatban mon- dottakat, de nem volt túl meggyőző. Haragudtam Zétényire, miért kellett ebbe az ügybe Takács Pétert bevonnia, de bíztam benne, hogy a kellemetlen intermezzót követően rendben folytatódik a vita, ami persze hiú reménynek bizonyult.

* * *

A vezérszónoki felszólalásokat megszakítva Pető Iván frakcióvezetőként szót kért, és előadta, hogy ők is találtak Takács Péterre vonatkozóan hasonló do- kumentumokat. Ezek szerint egy összehangolt ellenzéki akcióról van szó, állapítottam meg magamban, megpróbálják mellékvágányra terelni a vitát. Eddig nem kívánták idehozni, folytatta az SZDSZ frakcióvezetője, de most mégis kénytelen megtenni (ez elég átlátszó, gondoltam, ha eddig nem, ak- kor most vajon miért?), majd hosszasan idézett Takács Péternek egy 1979- ben megjelent, a 19-es vörös katonákat méltató, osztályharcos hangnemben született hozzászólásából, végül javasolta, hogy erre tekintettel Takács vonja vissza a nevét az előterjesztésről.

Pető felszólalását Orbán Viktor reagálása követte, aki arra hivatkozott, hogy itt egy olyan folyamat indult meg, ami könnyen az egész Ház munkájá- nak a szétverésére vezethet. Hiszen ha elkezdjük egymás múltját felhánytor- gatni, hogy ki, mikor és mit írt, ki mikor és kit ajánlott akadémikusnak vagy akár egyetemistának, akkor olyan végeláthatatlan folyamat indul el, ami se- hova se vezet. Ezért azt javasolta, hogy vonja vissza a két képviselő a törvény- javaslatot, és a pártok vezetői a legmagasabb szinten egyezzenek meg abban, hogy ki mit tart elfogadhatónak az igazságtétel területén. Orbán javaslatához a szocialisták nevében Gál Zoltán azonnal csatlakozott, Pető Iván pedig ki- fejtette, hogy ő már a házbizottságban is arról próbált engem meggyőzni, hogy ne kezdjük tárgyalni a törvényjavaslatot mindaddig, amíg nem alakul ki egyetértés a frakciók között, most tehát egyetért Orbánnal, hogy az előter- jesztők vonják vissza a javaslatukat, és kezdődjenek egyeztetések az ügyben.

Az ellenzék álláspontjára reagálva kifejtettem, hogy a vitát nem a legmagasabb szinten, zárt körben kell lefolytatni, hanem itt a parlamentben, ahol mindenki kifejtheti álláspontját konkrétan a törvényjavaslattal és általában az igazságtétellel kapcsolatban is. És könnyen lehet, tettem hozzá, hogy egy nyilvánosság előtt lefolytatott vita hozzájárulhat ahhoz, hogy a törvényjavaslat ügyében, vagy akár az igazságtétel általános kérdéseiben is, végül egyetértésre jussunk. Ebben ugyan az előzmények után már én sem bíztam igazán, de az ellenzéknek nem volt eszköze, hogy akaratát érvényesítse, s így a Fidesz vezérszónokának, Fodor Gábornak a felszólalásával végre folytatódhatott az igazságtételi törvényjavaslat általános vitája.

* * *

A szünetben – nem mindjárt az elején, mert nem akartam feltűnést kelteni – szemrehányást tettem Zétényinek Takács Péter miatt, s megkérdeztem tőle, hogyan tervezi a továbbiakat. Azt felelte, fogalma se volt képviselőtársa korábbi publikációiról. Nekem se, feleltem, igaz, nem is kértem fel egy politikai és morális szempontból egyaránt feddhetetlenséget feltételező törvényjavaslatom társszerzőjének. Megbeszélem vele, ígérte Zétényi, hogy mostantól kezdve nem fogja magát exponálni a javaslat mellett, ha a nevét nem is vonja vissza. Így is történt, a későbbiekben Zétényi Zsolt vállalta a nyilvánosság előtti vitákat, Takács elzárkózott minden nyilatkozat elől, de korábbi történési munkásságát az igazságtétel ellenfelei ettől függetlenül még többször felemlgették.

* * *

Minden nehézség dacára az október 15-ei ülésnap végén elégedetten konstatálhattam, hogy a Zétényi-törvény ügyében jelentős lépést tettünk előre. A frakcióálláspontok végre elhangozhattak, és így nyilvánvalóvá vált, hogy a kormányoldal egyértelműen támogatja a javaslatot, megvan tehát a többség. Nem tartottam teljesen lehetetlennek a hajdani ellenzéki kerekasztalos társak egy részének meggyőzését sem, bár ezzel kapcsolatban komoly kételeyeim voltak. Mécs Imre megnyilatkozásából kiderült, hogy az SZDSZ nem fogja támogatni a javaslatot. Ha a párt emblemikus képviselője egy ilyen beszédet mond, abból nyilvánvaló, hogy a későbbiekben sem lehet támogatás. Talán néhányan átszavaznak, esetleg távol maradnak, de ez a lényegen nem változtat.

Fodor Gábor vezérszónoklatából pedig látszott, hogy a Fidesz az ügy tárgyalása során nem megy bele politikai, még kevésbé morális vitákba, hanem steril jogi álláspontot fog elfoglalni, és arra hivatkozva utasítja el a törvény-

javaslatot. Ezt nyilván előre eldöntötték, talán szavaztak is róla a frakcióban, elképzelhetetlen, hogy változtassanak a hozzáállásukon. Csak annyit tehetünk, gondoltam, hogy jogi érveikkel vitába szállunk, elsősorban a mieink megerősítése és a jogász közvélemény meggyőzése érdekében. A fideszeseket aligha fogjuk álláspontjuk módosítására késztetni, hiszen ők – fiatalos szókimondásuk mellett – az indulatoktól mentes szakszerűsége alapozzák pártjuk hitelességét.

* * *

A házbizottságban megegyeztünk, hogy az ünnepre való tekintettel a következő héten nem vesszük elő az igazságtétel kérdését. Nem lenne jó, ha a magyar parlament – másfél évvel a megalakulásakor meghozott első törvényének egyhangú megszavazása után – a forradalom kitörése évfordulójának előestéjén látványosan bizonyítaná, hogy ebben az '56-tal összefüggő kérdésben mennyire megosztott. Így az igazságtételi törvény vitája egy héttel később folytatódott.

* * *

Ebben az időszakban történt, hogy az MDF-frakció velem gyakran vitában álló liberálisainak informális vezetője, Kulin Ferenc leült Katival beszélgetni, mondván, hogy az ő szakmai véleményében maximálisan megbízik. Feltette a kérdést, hogy szerinte jogi szempontból rendben van-e a javaslat. Miután Kati minden kérdésre megnyugtató választ adott, kijelentette, hogy amennyiben a hazaárulás kimaradna a büntethetővé nyilvánítandó cselekmények közül, akkor a liberálisok is meg tudnák szavazni a javaslatot. Kati azt mondta, ezt velem kell megbeszélnie. Persze, felelte Kulin, holnap leülünk Imrével, már egyeztetettük is az időpontot.

Több mint egy órán át tartott a beszélgetés, pedig szinte azonnal rátértünk a tárgyra. Kulin azzal érvelt, hogy amennyiben a bíróság hazaárulónak fog ítélni néhány embert, ezzel tulajdonképpen kijelöli az utat a történelem megítéléséhez, s így egy leegyszerűsített képet fogunk kapni, holott az '56 október végén és november elején történtek megítélése ennél lényegesen bonyolultabb. Kérdésemre, hogy ezt pontosan hogyan érti, kifejtette:

– *Noha a forradalom történelmünk kiemelkedő eseménye, mégis csak része egy általunk nem befolyásolt nagyobb folyamatnak, ami talán már Jaltában eldőlt, és ami '56 október végén Moszkvában és Washingtonban mindenképpen eldőlt, vagyis annak a folyamatnak, amelynek során a nagyhatalmak ki-mondták azt, hogy ennek a forradalomnak el kell buknia. Ezt az ítéletet tehát – vonta le a következtetést – nem Kádárék hozták meg, ezt az ítéletet sokkal*

nagyobb történelmi erők hozták meg. Ha mi itt kimondjuk, hogy a hazaárulók a felelősök, felmentjük magunkat az alól, hogy tovább kutassuk a forradalom bukásának okait, körülményeit. Visszamenőleg tehát elvágjuk a vizsgálódás útját.

– Azt hiszem, ebben tévedsz, Feri – vitatkoztam vele. – Egy dolog a bűncselekményt elkövetők büntetőjogi felelősségre vonása, és egy másik a történelmi folyamatok részleteinek feltárása. Miért gondolod, hogy a hazai bűnelkövetők felelősségének megállapítása felmentené a történészeket attól, hogy továbbra is vizsgálják azokat a világpolitikai tényezőket, amelyek alapvetően meghatározták az eseményeket?

– Nem a történészekről van szó – legyintett Kulin –, hanem az általános megítélésről. A magyar társadalom, de valószínűleg minden társadalom hajlandó a bűnbakképzésre és egy egyszerűsített történelemkép elfogadására.

– Nem hiszem, hogy igazad lenne – vitatkoztam tovább, miközben magamban azt gondoltam, hogy ez elég elvárásolt logika. – Az emberek valóban hajlamosak az egyszerűsítésre, de a sommás gondolkodás veszélye szerintem éppen ellenkező irányú, mint ahogyan te látod. Sokkal elterjedtebb az a nézet, amely a nagyhatalmaknak való kiszolgáltatottságunkat túlhangsúlyozva tagadja, hogy kis nemzetek, sőt egyes emberek is szerepet játszhatnak saját sorsuk alakításában. Megjegyzem, éppen ez a rendszerváltás egyik fő nehézsége, hogy az emberek mindent a kormánytól várnak, és nem hiszik, hogy maguk is szembeszállhatnak a múlt rendszerből itt maradt hatalmasságokkal.

Nem tudtuk meggyőzni egymást ebben a kérdésben, mint ahogy a másik kérdésben sem, amelyikre Kulin álláspontja alátámasztásaként hivatkozott.

– A nagyobb probléma – mondta – valóban az, hogy ennek a döntésnek a jövőre nézve is káros hatása lenne. Arról van szó, hogy a hazaárulás az egyik legsúlyosabb bűn, és ha valakit hazaárulásban elmarasztalunk, attól csak egy lépés a hazaárulókkal megalkuvók, velük kompromisszumot kötők, ha nem is büntetőjogi, de erkölcsi elmarasztalása.

– Szerintem meg éppen arról szól ez a törvény – vetettem ellen –, hogy azokat, akik egyszerűen csak élni akartak és ezért a gyilkos rendszerrel megalkudtak, ne lehessen egy kalap alá vonni azokkal, akik súlyos bűncselekményeket követtek el.

– Gondolod, hogy a megalkuvók is így néznek erre a törvényre? – tette fel a kérdést, majd így folytatta: – Nagyon sokan vannak, akik beléptek a pártba, mert karriert szerettek volna csinálni, vagy belülről akartak változtatni, és most úgy gondolják, ha elfogadjuk ezt a törvényt, akkor nekik is bűnösnek kell érezniük magukat. Ez széles körű tiltakozást fog kiváltani.

Egy pillanatra felmerült bennem, hogy Kulin érintve érzi magát, hiszen ő is párttag volt, igaz, már akkor kilépett, amikor ennek még komoly kockázata volt. És tudtam, hogy egyben igaza van: rengetegen vannak és lesznek is

még, akik félreértik törekvéseinket, ellenfeleink pedig táplálják is az indokolatlan félelmeket. De azt is tudtam, ez nem a hazaáruláson múlik.

– Nézd, Feri – mondtam –, őszinte leszek. Ha az ellenzékbeli az SZDSZ vagy a Fidesz a hazaárulás nélkül elfogadná a törvényt, talán érdemes lenne kihagyni, de te is tudod, erre semmi remény. Ők tisztában vannak azzal, hogy nálunk ez kardinális kérdés, tehát mindenképpen meg akarják akadályozni. A sajtóval, a köztársasági elnökkel, az Alkotmánybírósággal, bárhogyan.

– Mi viszont, velük szemben, hajlandók vagyunk elfogadni – vetette közbe az MDF liberálisainak vezére –, ha kimarad a hazaárulás.

– Ez túl nagy engedmény lenne a ti néhány szavazatotokért – mondtam, majd, amikor láttam, hogy ez rosszlesik neki, békülékenyen hozzátettem: – A te érveid lényegesen racionálisabbak, mint amit Debreczeni Jóska a frakcióülésen előadott, hogy ilyen erővel akár Bethlen Gábort is hazaárulónak lehetne tekinteni, hiszen behívta a törököket.

– Szerintem ebben is van valami – jegyezte meg Kulin –, hiszen a történelem azért nem fekete-fehér ügy.

– Ez igaz – válaszoltam –, de nem hiszem, hogy azt, aki a saját népe ellen hívja be az ellenséget, azonosítani lehetne azzal, aki idegen elnyomókkal szemben szövetkezik egy külső hatalommal.

Végül Kulin kijelentette, hogy módosító indítványt terjeszt elő a hazaárulás bűncselekményének mellőzésére a javaslatból, és amennyiben a parlament ezt elfogadja, ő és barátai is meg fogják szavazni a törvényt. Egyébként pedig tartózkodni fognak. Miközben az ajtóig kísértem, tettem még egy utolsó kísérletet: Nézd, Feri, mondtam, az MDF most radikalizálódik, és bár kisebb mértékben, de a frakció is. Fontos, hogy megmaradjunk a középben. A többség szerintem ezt akarja, de ehhez szükség van rátok, liberálisokra is. Félek, ha ebben az érzelmileg nagyon fontos kérdésben az ellenzék oldalára álltok, könnyen hiteltelenné válhattok. Nem állunk az ellenzék oldalára, felelte Kulin, ők mindent elutasítanak, nekünk viszont csak a hazaárulással szemben vannak elvi kifogásaink. Tietek a döntés, mondtam, s kezet szorítottunk. Nem tudtam meggyőzni, mégis jó érzés töltött el. Arra gondoltam, az MDF-ben a lehető legjobb helyen vagyok. Lehetnek közöttünk viták, bármilyen nézeteltérések, de a lényeget tekintve egyformán gondolkodunk.

* * *

Október 29-én nem készültem felszólalásra. Tudtam, hogy a frakcióból sokan akarják elmondani a véleményüket, köztük ötvenhatosok és más meghurcoltak is. Arra gondoltam, ha olyan lesz a helyzet, megnyomom a gombot, és frakcióvezetőként bármikor elmondhatom, amit gondolok. Iványi

Gábor SZDSZ-s képviselő hozzászólása után jött el a pillanat. A metódista egyházból kizárt volt lelkész a Szabad Kezdeményezések Hálózatában és a Szegényeket Támogató Alapban meghatározott szerepet játszott, és ennek alapján lett a szabaddemokraták képviselője.

Iványi elmondta, hogy ő csak ötéves volt a forradalom idején, és gyanútlan kíváncsisággal szemlélte a dübörgő tankokat: gyerekkora boldog világába alig szivárgott be valami abból a szörnyűségből, amelyet azokban az években itthon emberek átéltek. Így vénülő fejjel adatik meg neki, folytatta, hogy átélje hallomásból ezeket a tragikus eseményeket. Aztán arra figyelmeztetett, hogy abból kell kiindulnunk, amit Mécs Imre képviselőtársunk megélt, és ahonnan visszajött, hiszen többségünk, s hozzátette: az előterjesztők is idetartoznak, nem ismerik ezeket a mélységeket. Ezek után arról beszélt, hogy nem ért ugyan a jogi dolgokhoz, de őt nagyon meggyőzték azok az érvek, amit Fodor Gábor előadott, és mindenkit arra int, hogy legyünk mértéktartóak. Ekkor nyomtam meg a gombot.

Elmondtam, hogy Iványi Gábor ötéves korban, én pedig kilencéves korban éltem meg a forradalmat. Hála a szüleimnek, nekem nem kellett vénülő fejjel rádöbbenem arra, hogy milyen szörnyűségek voltak itt. Aztán elmeséltem, hogy máig a fülemben cseng annak a nemzetőrnek a szava, aki egy bőrkabátos ávóست vezetve az utcán azt mondta, *nem bántjuk, beviszük a rendőrségre, és majd a független magyar bíróság fog felelté ítéltézni*. Felhívtam a figyelmet: ennyi év után nekünk adatott meg a lehetőség, hogy valóban a független magyar bíróság ítéltézheszen a bűnösök felett. Aztán, ha már nálam volt a szó, az Iványi Gábor által felmagasztalt Fodor-féle érveket megpróbáltam ízekre szedni, a nullum crimen sine lege elvét elemezni, és elválasztani azt a visszaható hatály tilalmától.

Aztán akarva, nem akarva még kétszer kellett szólnom. Orbán Viktor védelmezte a Fidesz jogi álláspontját, és hangsúlyozta, hogy ennek a vitának kizárólag arról kellene szólnia, kinek mi a jogi álláspontja, és nincs helye itt mindenféle morális érvelésnek. Ezt nem hagyhattam szó nélkül. Messze nem értek egyet Orbán Viktorral, hogy a törvényhozók feladata kizárólag a jogi érvek ütköztetése lenne, jelentettem ki. Nagyon helyénvalónak tartom, folytattam, ami a mai délelőttön a parlamentben lezajlott. Itt fontos erkölcsi, társadalmi, politikai kérdések kerültek terítékre, és mellest jogi kérdések is. Ez a legtöbb törvény esetében így van, de különösen ennek a törvénynek a vitájánál, hiszen nem mindegy, miként próbálunk lezárni egy négy évtizedig tartó diktatúrát, s milyen morális elvek jegyében változtatjuk meg a rendszert. Aztán röviden beszálltam a jogi vitába is: újra megpróbáltam elhatárolni egymástól a két jogi fogalmat, amelyeket Orbán Viktor és Fodor Gábor is összemosott: a visszaható hatály tilalmát és a nullum crimen sine lege elvét.

A másik eset, amikor még reagálnom kellett, de ezúttal valóban röviden megtehettem ezt, Tamás Gáspár Miklós felszólalása volt. Az SZDSZ politikus szerint a kerekasztal-tárgyalások idején, ha nem is volt kifejezett megállapodás a két fél között, de hallgatólagosan azért úgy gondoltuk, hogy a kommunisták nem alkalmaznak erőszakot, mi pedig nem vonunk felelősségre senkit. Most viszont, állította az ellenzéki képviselő, hasonlóan a népbírósi perekhez, a győztesek akarnak ítéltézni a vesztesek felett.

Miután TGM felszólalása azt a széles körben elterjedt vélekedést erősítette, hogy a kerekasztal-tárgyalások idején az ellenzék „lepaktált” a kommunistákkal, és ez a titkos megállapodás kizár bármiféle igazságtételt, úgy éreztem, ezt mindenképpen cáfolnom kell. Annyit mondtam, hogy ezúttal nem a kormányoldal, hanem a szocialisták védelmében kell vitatkoznom, majd megjegyeztem: ha jól emlékszem, a kerekasztal-tárgyalásokon velünk szemben nem a gyilkosok, hanem a kommunista reformerek ültek. Velük pedig, tettem hozzá, hallgatólagosan sem köthettünk paktumot arról, hogy a gyilkosokat nem fogjuk felelősségre vonni.

* * *

November 4-én – az árulás napján, ahogy Zétényi Zsolt a zárszavában fogalmazott – az előzetes terveknek megfelelően sor kerülhetett az igazságtételi törvény végszavazására.

Előtte azért az ellenzék még tett egy utolsó kísérletet a koalíciós képviselők elbizonytalanítására. Mécs Imre választópolgári levelet ismertetett annak igazolására, hogy az emberek félnek a törvényjavaslat következményeitől. Fodor Gábor részletesen kifejtette a törvényjavaslattal kapcsolatos jogi aggályait, hangoztatva, hogy a Fidesz nincs ellene az igazságtételnek, de mindenképpen ragaszkodik az alkotmányosság és a jogállamiság szigorú betartásához. Ezért volt fontos, hogy a parlament egyetlen büntetőjogásza – aki történetesen a feleségem volt, de akinek jogi szakértelmét ennek dacára egyik oldalon sem vonták kétségbe – a törvény tárgyalásának utolsó napján egy átfogó felszólalásban reagáljon az ellenzék által felhozott jogi kifogásokra.

Kati jó néhány fideszes képviselőt tanított az egyetemen, Fodor Gábornak büntetőjogi szemináriumvezetője volt, és oktatói tevékenységét képviselővé választása után is folytatta. A kezdeti idegenkedés után ekkor már beszállt a frakción belüli informális és formális vitákba, és a törvényjavaslat végső formájának kialakítása is az ő munkája volt, de a parlament plenáris ülésén zajló vitában eddig még nem vett részt. Mécs Imre felszólalására annyit jegyzett meg, hogy a gyilkosokat és a hazaárulókat a május 1-jén tapsolókkal nem lehet egy kalap alá vonni. Fodor Gábor jogi érveivel szakmai érveket helyezett szembe. Miközben beszélt, a koalíció képviselőinek arcát figyeltem,

láttam, hogy a Kati által elmondottak erősítik az elhatározásukat. Nem hiába oktatott az egyetemen, a nem jogász képviselők számára is érthetően tudta elmagyarázni, hogy jogi szempontból is igazunk van.

Kati szokásához híven egy paksaméta papírral a kezében beszélt, a Fodor Gábor által hivatkozott nemzetközi egyezményekből részletesen idézett, előhívva az éppen hivatkozott egyezményt, köztük olyat, aminek francia és angol verziója volt a kezében. A koalíciós képviselők öntudatát erősítette ez a felszólalás, amit többször szakítottak meg tapssal. Voltak, akik a Fidesz fiatal, de képzett képviselőivel szemben kisebbségi érzéseket tápláltak, ők elégtételt éreztek, hogy most az ő frakciótársuk oktatja a nagyokos fiatalokat. Különösen hatásos volt, amikor Kati – Fodor Gábor közbeszólására reagálva – „de Gábor!” felkiáltással – közvetlenül fordult a fideszes képviselőhöz és mint hajdan, szemináriumvezetőként az egyetemen, úgy magyarázta el a különbséget a büntethetőséget kizáró és a büntethetőséget megszüntető okok között. Nem tudom, hogy a jogban járatlan képviselők értették-e pontosan, hogy miről van szó, de azt meglepéssel érzékelték, hogy a fideszesek által intellektuális és szakmai fölényükről folyamatosan sugallt kép e felszólalás tükrében megtörni látszik.

Felszólalásának befejezésekor a feleségem a parlamentben talán egyetlen alkalommal személyes hürokat pendített meg. Elmesélte, hogy édesapja a forradalom alatt egy kis Győr-Sopron megyei faluban a nemzeti bizottság elnöke volt, és megakadályozta, hogy a párttitkárral szemben a falu lakosai erőszakot alkalmazzanak. Érvelését mindenki elfogadta, hogy nem az ő dolguk az igazságtézés, hanem a forradalom után lesz független magyar bíróság, amely teszi majd a dolgát. Nem az én több mint tíz éve halott apámnak a bűne, hogy elévülési időn belül nem lett független magyar bíróság, vonta le a következtetést a régi történetből a szónok. Felszólalását azzal fejezte be, hogy ebben a törvényben a legfontosabbnak a jövő felé szóló üzenetet tartja. Mégpedig azt, hogy nem lehet főbenjáró bűnököt elkövetni, abban bízva, hogy ha elég erőszakosak vagyunk, és sokáig vagyunk hatalmon, akkor ezek elévülnek és megússzuk a felelősségre vonást.

* * *

A törvényjavaslat vitájának lezárása után Zétényi Zsolt nagyon szép beszédet mondott, ami persze a végszavazás eredményén semmit sem változtatott. Miután Kulin Ferencnek a hazaárulás elhagyására vonatkozó módosító indítványát a parlament leszavazta, az MDF-ből hét képviselő tartózkodott, Szentágothai professzor pedig – a Kulin-javaslatról függetlenül – az egész törvényt elvetette. Érdekeség viszont, hogy az egyébként Kulin csapatához tartozó liberálisok közül Balázsi Tibor és Mile Lajos igennel szavazott. Amint

az várható volt, az ellenzék összes képviselője elvetette a javaslatot. A Fidesz egységesen nemmel szavazott, hasonlóan a szocialistákhoz, akiknél azért akadt egy kivétel: a népi-szocialista Kósa Ferenc tartózkodott. Az SZDSZ-frakció túlnyomó többsége szintén tartózkodással vetette el a javaslatot, de néhány képviselőjük a „nem” gombot nyomta meg.

Megjegyzem, hogy a szavazástól távol maradt a miniszterelnök, s emiatt később támadások is érték. Hiába érveltünk, hogy Antall az egyiptomi elnökkel tárgyalt Kairóban, kormányának tagjai pedig (a tartózkodó Kupa Mihály kivételével) mind megszavazták a javaslatot, s az igazságügyi miniszter a kormány nevében a parlament előtt is támogatólag nyilatkozott. Az sem számított, hogy október 23-án Antall – amikor már tudta, hogy az egyiptomi hivatalos útja miatt a november 4-ére tervezett szavazáson nem fog részt venni – az operaházi díszünnepségen megtartott beszédében fontosnak tartotta kijelenteni, hogy „bűnösök ne maradjanak büntetlenül”. Az előítéletekkel szemben persze a logikus érvek hatástalanok. Egy ismert történész még a napokban is felvetette, hogy Antallnak vajon miért éppen az igazságtételi törvény végszavazásának idején kellett Egyiptomban tárgyalnia? Nem vitás, a miniszterelnök féltette a politikai stabilitást minden konfrontációtól. De semmi sem állt tőle távolabb, mint a sumákolás, a felelősség alóli kibúvás.

Horn Gyula színre lép

A Zétényi-törvény vitájában az MSZP kevésbé volt aktív, mint a két másik ellenzéki párt. Az igazságtétel elleni szocialista támadásra a végszavazást követő héten, az átvilágítási törvény vitájában kerül sor. Horn Gyula, az MSZP elnöke személy szerint is érintett az ügyben. A kormányjavaslat ugyanis nemcsak a besúgókra és tartótisztjeikre terjed ki, hanem az ávósokra és az 56-os forradalom utáni megtorlásban szerepet vállaló karhatalmistákra is.

A javaslat értelmében meg kell vizsgálni, hogy azok, akik közbizalmon alapuló tisztségeket töltenek be, nem voltak-e besúgók, ávósok vagy karhatalmisták. Miután az átvilágítandók körébe az országgyűlési képviselők mindenképpen beletartoztak, az MSZP elnökéről pedig karhatalmista múltja köztudomású volt, Horn Gyula joggal érezhette személyében is támadva magát, függetlenül attól, hogy a javaslat szerint az átvilágításnak jogi következményei nem lettek volna.

A szocialista pártelnök hosszú beszédében súlyos kijelentéseket tett, de ezt végig szenvedtlen hangon adta elő. A rendszerváltás végrehajtása során, a ke-rekasztalnál, de már előtte is, állította, ők, az MSZMP reformerei, együttmű-

ködtek a Magyar Demokrata Fórummal. Most viszont, jelentette ki, fordulat következett be az MDF politikájában, ami kezdődött a Kónya-dolgozattal, folytatódott a Zétényi-törvénnyel, és ennek részét képezi az ügynöktörvény is. Nem tudja, mi lesz a következő állomás, de az MSZP ezt a politikai magatartást visszautasítja, szögezte le, és ebben nem hajlandó részt vállalni.

Ez volt felszólalásának a lényege, de közben olyan kijelentéseket is tett, amelyek az MDF-frakció soraiban egyöntetű felháborodást keltettek, amit cinizmusról árulkodó testbeszéde tovább erősített. Jobb kezét zsebébe sülyesztve elismerte, hogy igen, 1957-ben karhatalmi szolgálatot teljesített, de hozzátette, ezt mindig is vállalta és azóta se bánta meg, a választók pedig ennek tudatában szavaztak rá. Később kifejtette, hogy nemcsak ő, hanem szinte mindenki szolgálta az elmúlt rendszert. Megjegyezte, hogy Zétényi Zsolt például jogászként tette ezt.

Tudtam, hogy erre a beszédre mindenképpen reagálnom kell, igyekeztem hát legyűrni a bennem kavargó indulatokat. A parlamentben eltöltött másfél év alatt számtalanszor kellett a frakció nevében visszaverni szabaddemokrata és fideszes képviselők támadásait. De ez most valahogyan más volt. Horn Gyula beszédét hallgatva úgy éreztem, hogy a szocialista pártelnök tolmácsolásában az elmúlt rendszer indított ellentámadást azzal szemben, amit az Ellenzéki Kerekasztalban annak idején közösen képviseltünk.

Mindenekelőtt a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokat akartam rendbe tenni. Leszögeztem, hogy az Ellenzéki Kerekasztal és benne az MDF semmiféle paktumot nem kötött a hatalom birtokosaival. Kizárólag azért ültünk le tárgyalni, hogy megteremtsük azokat a feltételeket, amelyek nyomán a nép veszi a kezébe a hatalmat. Erről szólt a megállapodás, jelentettem ki, nem többről és nem kevesebbről.

A választásokon mi arra kaptunk felhatalmazást, folytattam, hogy kormányzó pártként vigyük tovább a rendszerváltoztatást, és ennek a kötelességünknek eleget is fogunk tenni, bármennyire nem tetszik is ez az MSZP elnökének. A rendszerváltoztatásnak pedig a részét képezi a törvényes igazságtétel, ezért ennek végrehajtását valóban elkezdtük, és végig is fogjuk vinni. És hogy tévedés ne essék, mi a kerekasztal-tárgyalások során nem adtunk menlevelet a gyilkosoknak, és nem is fogjuk ezt tenni, fejeztem be a hozzászólásomat.¹³

Felindultan, de elégedetten ültem a helyemre. Kicsit se bántam, hogy a szocialista pártelnök szenvtelenül előadott felszólalására indulatosan reagáltam. Egy hibát viszont elkövettem. Horn Gyula hozzászólásának volt egy része, amire elmulasztottam kitérni. Kijelentette, hogy úgy tudja,

a Zétényi-törvény elfogadása óta már tízezer fölött van a feljelentések száma. És feltette a kérdést, hogy vajon hol fog ez megállni? Majd hozzátette, hogy '44-ben közel egymillió feljelentés érkezett a németekhez, amikor bevonultak az országba. Ezért mondják sokan, szögezte le, hogy ez a feljelentők országa.

Feljegyeztem egy papírra, hogy „Egy hét alatt tízezer?!”, majd azt is, hogy „a feljelentők országa”, és elhatároztam, hogy ezt mindenképpen visszautasítom. Felháborító felelőtlenség, hogy egy parlamenti pártnak a vezetője ilyen megalapozatlan állításokkal, légből kapott számokkal frusztrálja az embereket, megvádolván az egész magyar népet. A felszólalás hevében azonban nem néztem bele a papíromba, s ezt a momentumot kifelejtettem.

Szerencsére a segítség megérkezett, mégpedig onnan, ahonnan nem vártam: az SZDSZ padsoraiból. Máday Péter, előrebocsátva, hogy ő ellenezte a Zétényi-törvényt, megjegyezte, hogy a szünetben megkérdezte a jegyzőkönyvvezetőket, vajon jól hallotta-e, hogy Horn Gyula egymillió feljelentőről beszélt a német megszállás idején. Sajnos a jegyzőkönyv megerősítette, hogy jól hallotta. Nos, jelentette ki, Illyés Gyula annak idején tiltakozott a kommunisták által híresztelt negyvenezres szám ellen, mondván, hogy minden alapot nélkülöz ez a magyar népet gyalázó állítás. Egymillióig viszont a kommunisták sem mentek el '45 után, jelentette ki, ők csak negyvenezerről beszéltek.

Máday Péter felszólalásától eltekintve az MSZP és az MDF közötti összecsapásba a másik két ellenzéki párt nem szólt bele, hanem az átvilágítási törvény vitája visszatért a rendes kerékvágásba.

* * *

Huszonhárom évvel később Horn Gyula emlékezetes felszólalása – a Bíró Zoltán által vezetett *Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet* által – sajátos értelmezést kap. Káhlér Frigyes – aki amúgy jelentős érdemeket szerzett az igazságtétellel kapcsolatos kutatásokban – az intézet megbízásából könyvet ír *Az igazság Canossa-járása* címmel. Ebben idézi Horn felszólalásának indító részét, azt, ahol az MSZP elnöke az előtte elhangzott felszólalásra reagál. Fodor András Attila MDF-es képviselő ugyanis idézetekkel alátámasztva cáfolta azokat az állításokat, miszerint a kerekasztal-tárgyalások idején valamiféle gentleman's agreement jött volna létre az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP között, arra vonatkozóan, hogy nem lesz a múlt bűneiért semmiféle felelősségre vonás. Horn erre reflektált, amikor azt mondta, hogy a gentleman's agreement lényege éppen az, hogy nem írásban, hanem szóban kötik meg. Ezután elmesélte egy Antall Józseffel 1989-ben folytatott beszélgetését, amelyben egyetértettek abban, hogy mindketten börtönbe kerülnek,

¹³ Horn-Kónya parlamenti összecsapás: <http://konyai.hu/v13>

ha Magyarországon visszarendeződés lesz. S abban is, hogy folytatni kell az erőfeszítéseket a rendszerváltozás érdekében.

Antall ezen az ülésen nem volt jelen, de két héttel később az állítólagos boszorkányüldözést cáfolva felszólalt a parlamentben. Ennek kapcsán – az MSZP elnökének megnevezése nélkül – érintette Horn Gyula felszólalásának hisztériakeltő részét. Kähler pedig abból, hogy Antall e felszólalásában az állítólagos gentleman's agreement létrejöttét nem cáfolja, arra a következtetésre jut, hogy erre igenis sor került. Közben elmulasztja megemlíteni, hogy a miniszterelnök felszólalása nem erről szólt, hanem a „boszorkányüldözésről”, amivel akkoriban tele volt a sajtó, és amit két héttel azelőtt a parlamentben Horn Gyula is vizionált.

Nem sokkal a könyv megjelenése után a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet másik munkatársa, Fricz Tamás politológus a *Magyar Nemzet*ben megjelent írásában a következőket állítja: „Ma már szerencsére pontosan tudhatjuk, Kahler Frigyesnek, a kitűnő alkotmányjogásznak, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum kutatójának egy nemrég megjelent könyvéből (Az igazság Canossa-járása, Antológia 2014.), hogy Horn Gyula, az MSZP és Antall József között lényegében véve alku kötött arról, hogy Magyarországon nem lesz semmiféle lusztráció és történelmi igazságtétel... Úgy tűnik ma már, hogy Antall József fogott ember volt, úgy tűnik, hogy az MSZP, Horn Gyula, Antall József, illetve Sólyom László jó magyar szokás szerint »lemutyizta« a rendszerváltást.”

Kénytelen vagyok megszólalni címmel válaszcikket írok. Nem foglalkozom a nyilvánvalóan dilettáns állításokkal. Nem hivatkozom arra, hogy Horn akkor még nem játszott szerepet a pártpolitikában: ha az ellenzék valakivel alkut köt, az nem ő lett volna. Ráadásul ilyen maga Horn sem állított. Felszólalásában egy beszélgetést idézett fel, valószínűleg híven az igazsághoz. De ebben a beszélgetésben szó sem volt semmiféle alkuról. Emiatt persze eszembe se jutott volna megszólalni. Ami a válaszcikk megírására indított, az a fogott ember kifejezés volt.

A miniszterelnök ellenfelei nehezen vették tudomásul, hogy Antall József végig tiszta tudott maradni a Kádár-rendszer legnehezebb évtizedeiben. Nehezen fogadták el, hogy van egy ember, aki túléli a diktatúrát, s közben semmi olyat nem tesz, amiért egy kicsit is restelkednie kellene. Ilyen messze azonban, hogy gyakorlatilag ügynöknek nevezzék a néhai miniszterelnököt, még senki sem merészkedett.

A liberális oldalhoz sorolt történész, Rainer M. János tüzetes kutatást végzett az Antall József-re és édesapjára vonatkozó titkosszolgálati anyagokban. Kutatása eredményét *Jelentések hálójában* című könyvében tette közzé. Ebből kiderül, hogy Antall Józsefet 1957-től 1989-ig folyamatosan megfigyelték a

kommunista állambiztonság emberei. A jelentésekből egy olyan személyiség képe bontakozik ki, aminek alapján érthető, hogy a titkosszolgálatokban fel sem merült, hogy Antall Józsefet megpróbálják beszervezni. A könyvben közzétett dokumentumok alapján a néhai miniszterelnök szinte megdicsőül.

Ehhez képest több mint húsz évvel Antall József halála után akad valaki – ráadásul a magát jobbközépnek valló oldalról –, aki azt az elképesztő vádat fogalmazza meg, hogy a miniszterelnök fogott ember volt. Annak az intézetnek a munkatársa, amelynek vezetője, Bíró Zoltán már évek óta hangoztatja, hogy Antall József, ha nem is fogott, de küldött ember volt. Amikor az MDF Antall megválasztása előtti első emberétől először hallottam ezt a minősítést Széles Gábor televíziójában – aki egyébként politikai karrierje meghíusulását, Bíróhoz hasonlóan, szintén Antallnak tulajdonítja –, elgondolkodtam, hogy Bíró szerint vajon ki küldhette Antallt? Az MSZMP biztosan nem, hiszen annak soha nem volt a tagja. A miniszterelnök ugyanis eszmélkedése óta meggyőződéses antikommunista volt. Tölgyessy Péter mondta egyszer, hogy azt a megvetést a hangjában, ahogy Antall tudta kimondani a kommunista jelzőt, soha senkitől se hallotta. Bíró Zoltán viszont évtizedekig tagja volt az állampártnak. Még akkor is, amikor az MDF-hez csatlakozott. Mégsem jutna eszembe, hogy küldött embernek nevezzem...

Antall viszonya az ügynökmúlt tisztázásához

Antall József az egész besúgóüggyel kapcsolatban meglehetősen ambivalens volt. Amikor erről beszélgettünk, többféle indokot is előhozott. Hivatkozott arra, hogy mindenütt, ahol ezt a kérdést elővették, rengeteg és felesleges konfliktust okozott. Másrészt az ügynökként beszervezett emberek többségükben a rendszer kiszolgáltatottjaiból tevődtek össze, míg a rendszer működtetésében részeseket nem kellett beszervezni. Ők ott voltak az apparátusban és nyíltan folytatták tevékenységüket. S ott voltak azok is, akik kapták és felhasználták a besúgó jelentéseket. És azok is, akik beszervezték a besúgókat.

Nem beszélve arról, folytatta Antall, hogy a rendszer az egyházakat tekintette legfőbb ellenségének. Ezért természetes, hogy papok, lelkészek között is sok az érintett személy, hiszen az egyházakat úgy lehetett ellenőrzés alatt tartani, ha az ő soraikból szervezik be az ügynököket. Sokszor zsarolással, sőt a legtöbbször úgy.

Tőle szokatlan felindultsággal beszélt arról, hogy itt rengeteg megzsarolt, szerencsétlen emberről van szó, akik valamikor a régmúltban elkövettek valamit, s ezeknek az ügyeknek a felelevenítése emberi tragédiákhoz vezethet. De az áldozatnak sem mindig jó, ha megtudja az igazságot, jelentette ki.

Nem hivatkozott rá, de tudtam, hogy tapasztalatból beszél. A kormányalakítás után derült csak ki, hogy egyik legjobb barátja évtizedeken keresztül jelentett róla.

Kiss György 1956-ban Antall Józseffel együtt részt vett az Országos Levéltár lefoglalásában. Amikor ez a hatóságok tudomására jutott, ajánlatot tettek neki. Elkerülheti a felelősségre vonást, amennyiben hajlandó jelenteni a rendszer ellenségeként számon tartott gyerekkori barátjáról.

Antallnak eszébe se jutott gyanakodni. Régi barátja rendszeresen felkereste otthonában, a szülei belvárosi lakásában. Ilyenkor lementek sétálni a Duna-partra, miközben Antall elemezte a nemzetközi és a hazai politikai helyzetet, s kifejtette a jövőre vonatkozó elképzeléseit. A Duna-parti sétákat Antall javasolta, mondván, nem lehet tudni, hogy a lakásban van-e lehallgató berendezés, itt viszont nyugodtan beszélgethetnek...

Kiss Györgyöt az 1990-es választásai kampány idején ismertem meg, mint az MDF elnökének barátját, aki Tar Pállal együtt rendszeresen feltűnt Antall társaságában. A titkos és belső tanácsnokok, jegyezte meg egyszer Balsai gúnyosan, amikor egy alkalommal a három jó barát együtt sétált be mellettünk Antall szobájába. Kiss György udvarias, szerény, jelentéktelen külsejű, rokonszenves ember volt, pszichológus végzettségű. A kormányalakítás után hivatalosan is Antall tanácsadója lett. Szobája rövid ideig a miniszterelnök közelében volt, de aztán másik szobát kapott, és úgy hírlett, megbetegedett. Nem sokkal később megtudtam az igazságot. De Antallt nem kérdeztem, s ő sem beszélt erről nekem. A miniszterelnök diszkréten kezelte a gyerekkori barátjáról megtudott információkat.

Volt még egy fontos szempont, ami óvatosságra intette a miniszterelnököt. Titkosszolgálatokra a demokratikus országokban is szükség van, mondta. A németek egyszerűen megoldhatták a kérdést, folytatta, hiszen ott volt a nyugatnémet titkosszolgálat, amely a Stázi helyébe léphetett. Nálunk viszont, ahol nincs „tartalék” titkosszolgálat, óvatosan kell kezelni ezt a kérdést, nehogy elbizonytalanodjanak a kémelhárításra és a felderítésre szakosodott szolgálatok is, amelyek sok vonatkozásban összefonódtak azokkal, akikkel szemben indokolt a fellépés.

Érdekes, jegyeztem meg egyszer a miniszterelnöknek, amikor közöttünk ez szóba került, téged fél évtizeden keresztül megfigyelés alatt tartottak és zaklattak az állambiztonsági szervek, és mégis milyen empatikus vagy a szolgálatokkal. Más dolog a személyes érzélem, és más a miniszterelnöki felelősség, jelentette ki Antall. Ez igaz, helyesletem. Én nem vagyok miniszterelnök, folytattam, mégis úgy gondolom, hogy mindent meg kell tennünk a felderítés és a kémelhárítás terén működő szolgálatok erősítéséért. De nekem könnyebb, tettem hozzá, mert engem sohasem bántottak, mint téged annak idején.

Én ezt már régen feldolgoztam, legyintett Antall. Sőt, kicsit hálás is vagyok nekik, tette hozzá. A forradalom után a kihallgatótisztem elmagyarázta, hogy mi vagyunk az igazi ellenségek, nem a fasiszták. Mert azok kezelhetők, hiszen a fasizmus helyébe behelyettesítették a kommunizmust, a náci Németország helyébe pedig a Szovjetuniót. De mi, akik nacionalisták vagyunk, ugyanakkor nemzetközi érvekre is hivatkozunk, sokkal veszélyesebbek vagyunk. Azt mondta a kihallgatóm, aki amúgy nem volt egy buta ember, mesélte Antall, hogy a kommunista rendszer legnagyobb veszélye az, amit én mint történész s mint kisgazda politikus képviselek. Huszonöt éves voltam akkor, tette hozzá, ezt a kijelentést, hogy én lennék a legfőbb ellenség, nem lehetett komolyan venni, de azért erőt is adott, hogy megmutassam ezeknek: ilyen maradok, s akármit tesznek, soha nem fogok megváltozni.

A NATO, az IH és a magyar miniszterelnök

1997 tavaszán a parlament nemzetbiztonsági bizottsága elnökeként Brüsszelbe utaztam egy NATO-konferenciára, miközben itthon a Nyírfa-ügy néven elhíresült titkosszolgálati botrány éppen a tetőfokára hágott. A botrány egy politikai indíttatású tisztogatásból kerekedett, amelyet Nikolits István nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő miniszter hajtott végre a felderítésre szakosodott Információs Hivatalnál. A tisztogatás kiváltó oka az volt, hogy az IH az ukrán határ körzetében folytatott felderítőakció során – ennek volt a fedőneve *Nyírfa* – kormánypárti politikusokról bűncselekményekre utaló adatokhoz jutott, és azokat az akció során szerzett információkat tartalmazó dossziékban őrizte. Amikor a miniszter erről tudomást szerzett, lefoglalta a dossziékat, az IH korábbi műveleti igazgatóját új állomáshelyéről, Washingtonból hazarendelte, és fegyelmi eljárást indított ellene, majd a katonai ügyészségen feljelentette. Ezzel egyidejűleg Kocsis Kálmán főigazgatót is eltávolította az IH éléről.

Az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága, amelynek én voltam az elnöke, az ügyben vizsgálatot indított. Kielezett politikai harc indult a bizottság és a kormány között, személy szerint pedig Nikolits miniszter és közötttem. Én felróttam a miniszternek, hogy az IH elleni fellépéssel elbizonytalanítja a szolgálatokat. Ráadásul azt üzeni a bűnüldöző szerveknek, ha politikusok a látókörükbe kerülnek, legjobb, ha messze elkerülik őket, mert könnyen megüthetik a bokájukat. A miniszter pedig azt bizonygatta, hogy az Információs Hivatal túllépte hatáskörét, amikor külföldi ügynökök helyett hazai politikusokról gyűjtött adatokat.

A belpolitikai csatározások közepette felüldülést ígér a brüsszeli konferencia, amelyen én leszek a magyar delegáció vezetője. A küldöttségben a

Külügyminisztérium és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatok tisztviselői vesznek még részt. Én vagyok az egyetlen politikus.

A konferencia második napján egy magas rangú NATO-tiszt fogad, egy amerikai tábornok. Nagy megtiszteltetés számukra, indítja a beszélgetést, hogy a magyar küldöttséget az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottságának elnöke vezeti. Ugyanakkor aggodalommal tölti el őket, teszi hozzá, hogy nem látják a delegációban az Információs Hivatal egyetlen tagját sem. Majd felteszi a kérdést: Mi van Kocsis Kálmánnal? Úgy hallották, teszi hozzá, hogy a főigazgatót a kormány menesztette. Elmondja, hogy a kelet-európai nemzetbiztonsági szolgálatok közül a magyar Információs Hivatal az, amelyikkel kiemelkedően a legjobb a kapcsolatuk. Hozzáteszi, hogy igen nagy segítséget kaptak tőlük szovjet viszonylatban is.

Természetesen Magyarországhoz lojális politikusként azt válaszoltam, hogy történtek bizonyos szabálytalanságok, amelyek kivizsgálása folyamatban van, de ez nem érinti az IH működését. Kocsis Kálmán pedig, tettem hozzá, más fontos megbízatást, nagyköveti állást kapott. A NATO-hoz fűződő kapcsolataink megítélésében egyébként, szögeztem le, teljes az egyetértés a kormány és az ellenzék között.

A NATO-tiszt nem feszegette tovább a kérdést, úgy tett, mintha megnyugtatta volna a válaszom, de búcsúzóul még egyszer megjegyezte, hogy őszintén reméli, az Információs Hivatal élén a vezetőváltás nem okoz majd zavart a NATO és a magyar szolgálatok eddig kifogástalan együttműködésében. Hozzátette, bízik abban, hogy én, mint a nemzetbiztonsági bizottság elnöke, azon leszek, hogy ez a jövőben is így maradjon. Biztosítottam tárgyalópartneremet, hogy megítélésem szerint a magyar kormány is erre törekszik, egyben jeleztem neki, hogy mostani beszélgetésünkről tájékoztatni fogom Horn Gyula miniszterelnököt is.

* * *

Amikor Brüsszelből hazajöttem, másnap az első dolgom volt, hogy felhívjam a miniszterelnököt. Meglepetésemre a titkárság azonnal kapcsolta. Elmondtam neki, hogy Brüsszelben voltam egy NATO-konferencián, és szívesen tájékoztatnám a tapasztalatokról. Hozzátettem, hogy a Nyírfa-üggyel kapcsolatos vizsgálatokról is beszámolnék. Megjegyeztem, hogy Nikolits miniszter úr bizonyára folyamatosan tájékoztatja erről az ügyről, de talán nem baj, ha a másik oldalról is kap információkat. Horn Gyula megkérdezte, honnan beszélek, s miután mondtam, hogy a Fehér Házból, kijelentette, a legjobb, ha azonnal átmegyek hozzá.

Tíz perc, és belépek a miniszterelnök szobájába. Horn Gyula elnyomja a cigarettáját, barátságosan üdvözlő, és hellyel kínál. Szomorúság fog el: Antall

Józsefre gondolok. Aztán erőt veszek magamon, s a feladatra koncentrálok. Horn türelmesen végighallgatja beszámolómat. Röviden tájékoztatom a Nyírfa-ügyről, néhány emberetekről vannak terhelő adatok az aktákban, mondom, de ellenőrizetlen információkról van csupán szó. Nem is értem, teszem hozzá, hogy a miniszternek miért kellett ebből az ügyből akkora perpatvart kavarnia. Elmondom, hogy a NATO-ban nagy tekintélyt vívott ki magának az Információs Hivatal, és azt is, hogy a Nyírfa-ügy, különösen Kocsis Kálmán elmozdítása bizonytalanságot keltett NATO-körökben. Jó lenne minél előbb véget vetni a botránynak, mondom, és megnyugtanni az amerikaiakat, hogy az IH továbbra is ugyanolyan jó partnerük lesz, mint amilyen eddig volt.

Amíg beszéltem, Horn nem szólt közbe, csendben szívta a cigarettáját. Ahogy elhallgattam, komótos mozdulattal elnyomja a csikket a hamutartóban s közben megkérdezi: Befejezted? Igen, felelem. Te, mondja, és rágyújt egy újabb cigarettára, én úgy utálom ezt az IH-t! Ne haragudj, mondom erre, akkor te épp olyan vagy, mint a Kőszeg Feri. Ne viccelj, vágja rá a miniszterelnök, az egy kretén! Nem úgy értem, folytatom, hanem úgy, hogy ő is zsigerből utálja a titkosszolgálatokat. Én nem zsigerből utálom, javít ki a miniszterelnök, miközben még egyszer beleszív a cigarettájába, hanem jól ismerem őket, és tudom, hogy milyen szemét emberek. Amikor diplomata voltam, magyarázza, nagyon is jól megismertem őket. Nemigen volt közöttük rendes ember, teszi hozzá. Valószínűleg volt egy-két afférja a nagykövetségen dolgozó biztonsági emberekkel, morfondírozom, nyilván innen az ellenszenv.

Antall József jut eszembe. Őt egész életében figyelték és zaklatták a titkosszolgálatok, és mégis félre tudta tenni személyes ellenszenvét. Aztán arra gondolok, hogy milyen groteszk is ez a helyzet. Az ellenzéki bizottsági elnök a kormányfővel szemben védelmezi a kormány nemzetbiztonsági szolgálatát. Ahogy ezt végiggondolom, önkéntelenül elmosolyodom. Min nevensz, kérdezi a miniszterelnök? Nem érdekes, mondom, csak eszembe jutott valami, de nem ide tartozik. Aztán Horn Gyula feláll, elnyomja sokadik cigarettáját a hamutartóban, apró kezét kézfogásra nyújtja, és megköszöni a tájékoztatást.

Jó két évtizeddel később megtudom, hogy Horn Gyula külszolgálatára közben *Harcos* fedőnéven kapcsolatban volt az állambiztonsággal. Persze ettől még róla is jelenthetett valamelyik kollégája...

A Kónya-Pető-vita

A Zétényi-törvény parlamenti vitája előtt nem sokkal vette át az MDF sajtóügyeinek irányítását Medgyasszay László. Az állatorvosi képzettségű országgyűlési képviselő azt megelőzően leginkább mezőgazdasági ügyekkel foglalt

kozott, új megbízatása ezért számomra is meglepő volt. Amikor Antallnak feltettem a kérdést, hogy kerül egy állatorvos a sajtóügyek élére, először viselkedéskérdésként, hogy tudok-e jobbat, majd elmagyarázta a szempontjait, amit egy az egyben elfogadtam. Dúlt a médiaháború, amelyben az MDF szakpolitikusai nagyon megosztottak voltak. A párttagság körében népszerű Csurka képviselte a radikális vonalat, Kulin, Debreczeni és a liberálisok a kompromisszumkereső, de sokak által megalkuvónak minősített álláspont mellett törtek lándzsát. Medgyasszay viszont egyik csoporthoz sem tartozott. Jó megjelenése miatt szóvivőnek is kiválóan megfelelt.

Első sikeréről nemrég számolt be az elnökségi ülésen. A Magyar Televízió elvállalta, hogy a legfontosabb kérdésekről, amelyek a parlamentben felmerülnek, kormánypárti és ellenzéki politikusok között közönség bevonásával vita-

műsorokat fog szervezni. *Létkérdések* lesz a sorozat címe. Az első ilyen műsor az igazságtételről szólna, tájékoztatta az elnökséget Medgyasszay. A Zétényi-törvény megszavazását követően lesz egy lakossági fórum a Testnevelési Főiskolán az SZDSZ és az MDF frakcióvezetőjének részvételével, ebből készül a közel egyórás televíziós műsor. Így került sor a Kónya-Pető-vitára.¹⁴

Feledy Péter volt a kijelölt moderátor. Vele még a rendszerváltás előtt találkoztam egy alkalommal. Ő már híres televíziós volt, én ismeretlen fiatal ügyvéd. Bálint B. András barátom mondta, hogy tud valakit, akinek van egy eladó Szoltsenyicin-könyve a gulágról. Az üzlet gyorsan létrejött, Feledyvel csak néhány szót váltottunk. Azóta a televízión keresztül figyeltem a tevékenységét. A rendszerváltás után örömmel tapasztaltam, hogy azok közé a tévések közé tartozik, akik a kormánnyal szemben nem viseltetnek ellenszenvvel. Riporter működése során mindenki velük korrekt volt, és politikailag semleges tudott maradni.

Fél órával a kezdés előtt a Testnevelési Főiskola környékén már meglepően sokan voltak. Pető Iván közvetlenül utánam érkezett, eléggé feszültnek látszott. Nekem kifejezetten jó kedvem volt, egy hete szavaztuk meg az igazságtételi törvényt, úgy éreztem, kiforrott érveim vannak, és biztos voltam benne, hogy a nyilvánosság előtt meggyőzően tudom képviselni az igazamat. Feledy elmondta, hogy az elején egyetlen kérdést fog feltenni, hogy kifejtjük mindketten az álláspontunk lényegét, azután a közönség kérdezhet, ő háttérben akar maradni, csak moderálni fogja a fórumot. Két-három órát tartana a vita, s az egészről egy háromnegyedórás műsort fognak összevágni, amelyet sugárzás előtt megmutatnak nekünk.

A tekintélyes méretű előadóterem zsúfolásig megtelt. Egymás mellé ültek bennünket Pető Ivánnal, előttünk egy dohányzóasztal, rajta virág.

Szemben velünk a hallgatóság. Mellettünk egy kisebb asztal, mögötte a moderátor. Amikor Feledy Péter bemutatott bennünket, a tapsokból úgy tűnt, hogy többen vannak, akik velem rokonszenveznek, mint akik Pető Ivánnal.

Később többször is megfogalmazták a vádat, hogy az MDF rászervezett a rendezvényre, és felvonultatta szimpatizánsait. Ebben bizonyára volt igazság, hiszen a helyi szervezet az MDF legerősebb szervezete volt. Viszont Budapesten az SZDSZ is erős volt, nem jelenthetett nekik gondot a szomszéd kerületekből történő mozgósítás. A szimpátiát nem a párthoz való tartozás, hanem sokkal inkább az igazságtételhez való viszonyulás döntötte el, hiszen széles körben meg lett hirdetve a rendezvény, egyebek között a *Népszabadságban* is. Valószínűleg a két párt hívein kívül azok jöttek el, akik érintettek voltak. Amikor később a *rászervezésről* kérdeztek, arra hivatkoztam, hogy mindenki eljöhett, de a gyilkos urak kevesebben vannak, mint az áldozatok...

* * *

Feledy bevezető kérdése az volt, mit értünk igazságtétel alatt? Mielőtt erre válaszolnék, mondtam, s a közönség felé fordultam, engedjék meg, hogy megköszönjem ezt a fogadtatást, ami, úgy érzem, nem a személyemnek, hanem annak a határozottabb politikálásnak szól, amelyet a Magyar Demokrata Fórum meghirdetett, és amely bizonyos fokig talán a személyemmel is kapcsolatba hozható. Tapsvihar volt a válasz. Aztán összefoglaltam, mit is értek igazságtétel alatt, hangsúlyozva, hogy ez magában foglalja azt is, hogy a főbenjáró bűnöket felelősségre kell vonni. Ezt a definíciót is tapssal honorálta a közönség.

Pető azzal indított, hogy valószínűleg őt az MDF hívei nem azért fogják itt ünnepegni, hogy milyen sikeres a kormány, és amikor közbekiáltásokkal próbálták figyelmeztetni, hogy nem erről van szó, szünetet tartott, s úgy tett, mintha nem hagynák beszélni. Aztán kijelentette, hogy nem abban van közöttünk a különbség, hogy jó lenne-e igazságot tenni, hanem abban, hogy az SZDSZ szerint nem a múlttal, hanem a jövővel kell foglalkozni. Erre jött a következő felhőrdülés, amire úgy reagált, hogy még nem is mondta a „felháborítót”, „az csak ezután fog jönni”, s kiült az arcára egy gúnyos mosoly, mintha nem meggyőzni akarná a közönséget, hanem provokálni.

Aztán sorra jöttek a kérdések, amelyekben markáns vélemények fogalmazódtak meg, többnyire engem, ritkábban vitapartnerem álláspontját támoogatók. Nagyon megértettem a felszólalókat, azokat is, akik velem vitatkoztak. Hosszú hónapok óta nézik, hallgatják a képviselőket, egy részüket egyetértéssel, másokat ellenszenvvel, s most itt az alkalom, hogy ők is szemébe mondhatják véleményüket annak, akivel nem értenek egyet, ráadásul az ő véleményük is megjelenhet majd a televízióban. A műsorvezető próbálta mederben tartani az indulatokat, többször is rendre utasította a Pető Ivánt

¹⁴ Kónya-Pető-vita: <http://konyai.hu/v14>

közbekiáltásokkal, zúgolódással megzavaró közönséget, de a szabaddemokrata frakcióvezető nem segített neki. Továbbra is provokálta a közönséget: elszámolás helyett ismételten leszámolásról beszélt. A felelősségre vonás jogalapját vitatta, mondván, kisebb-nagyobb mértékben mindenki részese volt a rendszernek. Illyés Gyulára hivatkozott, az *Egy mondat a zsarnokságról* című versre, hogy „mindenki szem, a láncban”, mire zúgolódás volt a válasz, s közbekiabálás, hogy ismerjük a verset. Erre Pető kijelentette, úgy látszik, mégsem ismerik a verset. Fölényes volt és kioktató.

Sajátos lélektani szituációba kerültem. Miközben jólesett és inspirált, hogy a hallgatóság többsége visszaigazolja érvelésemet, Pető magyarázatait pedig elutasítja, valahol azt is éreztem, hogy a tévénézők szemében a közönség indulatos és engem támogató reakciói nem erősítik, hanem gyengítik érvelésemet. Ezért nem csupán a sportszerűség jegyében tettem gesztusokat vitapartneremnek, s próbáltam csitítani az indulatokat. A háromórás kemény csata után mégis úgy álltam fel, és nyújtottam kezét Pető Ivánnak, hogy meg voltam győződve arról, nem csak itt, ebben a teremben győztem. Úgy éreztem, ha ezt a vitát a televízióban bárki megnézi majd, lehet, hogy a közönség indulatait elutasítja, és az „áldozatszerepben” megjelenő vitapartneremet megsajnálja, talán rokonszenvével is megajándékozza, de az általam felsorakoztatott érvek az elfogulatlan nézők többségét ennek ellenére meggyőzik majd.

* * *

A vitának volt egy mozzanata, ami valószínűleg keveseknek szúrhatott szemet. Pető Iván elmondta, hogy itt mindenki részese volt az elmúlt negyven évnek (kivéve persze a szabaddemokratákat), és arra hivatkozott, hogy Antall József például múzeumigazgató lehetett, miközben ő egy alkalmazott levéltárosi állást se tudott elnyerni. Rózsa Mariann, aki nem a miniszterelnök munkatársaként, hanem az MDF I–XII. kerületi szervezetének lelkes tagjaként ült a közönség soraiban, felháborodott Pető Ivánnak a miniszterelnököt denunció megjegyzésén, s bekiabált: „Szégyellj magad!”, mire Pető cinikusan válaszolt: „Szégyellem!”

Rózsa Mariann elmesélte nekem, hogy a közvetítés másnapján a miniszterelnök megkérte: ha már politikai gyűlésekre jár – amire persze joga van –, legalább ne kiabáljon be a nézőtérrel, különösen ha a rendezvényt közvetíti a televízió.

* * *

A vita másnapján Heltai Péter, a Magyar Televízió aktuális műsorainak igazgatója személyesen mutatta meg nekünk az adáskész anyagot. Feledy Pétert okolta azért, hogy a tervezett negyvenöt perccel szemben közel két-

órás lett a műsor, és főleg azért, hogy nem tudott rendet tartani a nézőtérben. Megjegyeztem, hogy egy lakossági fórumnak azért mások a szabályai, mint egy színházi előadásnak. A műsorvezető egyébként többször is rászólt a közönségre, folytattam, elment addig, ameddig elmehetett. – *Szerinted mit kellett volna tennie?* – kérdeztem. – *Mégsem üríthette ki a termet!* Heltai erre kijelentette, hogy Feledy kezéből kicsúszott a rendezvény, s ez mindenképpen hiba, majd elmondta, hogy attól tart, ha ez lemegy a televízióban, abból botrány lesz, mert a közönség viselkedése riadalmat kelthet a nézőkben.

Önhatalmúlag nem akarja letiltani a műsort, jelentette ki, de ha bármelyikünk kifogást emel ellene, nem kerül adásba az anyag. Azt mondtam, hogy a Pető Ivánnal szembeni ellenséges indulat engem is zavart, de nem hiszem, hogy ez bárkiben is riadalmat keltene, legfeljebb rokonszenvet a „megtámadott fél” iránt. Heltai ekkor Petőt próbálta győzködni, de ő is kijelentette, nincs kifogása ellene, hogy lemenjen a műsor. Így aztán lejöhetett a televízióban a vita, sőt, néhány nappal később meg is ismételték az adást, de ekkor már három szakértő politológus elmagyarázta a nézőknek, hogy miképpen is kell érteniük azt, amit a saját szemükkel láttak...

* * *

A vita, ha nem is keltett riadalmat, botrányt azért igen. A televízió által sugárzott első olyan rendezvény volt, ahol a közönség indulatai szabadon megjelenhettek. Több százezer ember látta a tévében, akik soha nem vettek részt politikai fórumokon, ezért a közönség reakcióit idegenkedve fogadták. Egymással élesen szemben álló nézetek ütköztek, amelyeket a két legnagyobb parlamenti párt frakcióvezetője képviselt. Olyan témáról volt szó, amiről mindenkinek volt véleménye. Sokan azok közül, akik kommunistaellenes retorikájuk miatt szavazták a szabaddemokratákra, ekkor szembesülhettek azzal, hogy becsapták őket. Mások úgy érezték, hogy félniük kell, mert valóban elszabadulhatnak az indulatok. Nem csoda, hogy a Kónya–Pető-vita azonnal a politikai közbeszéd része lett, és máig az is maradt, olyan széles körben, mint a rendszerváltás – egyébként sokkal fontosabb – eseményei közül egyik sem. Én pedig alighanem e vita után lettem az ellenzéki pártok hívei szemében egy félelmetes, jobboldali figura, és saját, egyre fogyatkozó táborunkban az igazság bajnoka.

* * *

Baloldali körökben a személyem iránti ellenszenv a választásokig alig csitult valamit. Szélsőségesként tartottak számon, köszönhetően a tanulmányomnak és a Pető Ivánnal folytatott vitámnak. Hiába képviseltem minden kérdésben és minden fórumon az antalli centrumpolitikát.

1993 októberében amerikai utamon, Los Angelesben, a Magyarok Házában is ezt tettem. A zsúfolásig telt teremben, felfokozott hangulatban megtartott előadásomat követően csak úgy záporoztak a kérdések. A radikális beállítottságú emigránsok kérték számon az elmáradt személycseréket, a felelősségre vonást, a radikálisabb rendszerváltoztatást. Minden kérdésre türelmes, empatikus és kimerítő választ adtam, fokozatosan megnyugodott a hangulat. Az est végén az egyik felszólaló úgy summázta a rendezvényt, hogy nagyon örül annak, ami elhangzott, csak azt nem érti, hogy ők miért nem hallottak eddig ezekről a szempontokról. Kijelentette, hogy most már egészen másképp látja az otthoni dolgokat, mint amikor idejött. Alig akartak elengedni, körülvettek, kötetlenül folytatódott a beszélgetés, amíg a rendezők ki nem menekítettek a szimpatizánssá vált magyarok gyűrűjéből. Elégedett voltam magammal, úgy éreztem, eredményes munkát végeztem. Lám, még ezeket a radikális embereket is meg lehet észérvekké győzni, gondoltam magamban, miközben népes kíséretemmel a kijárat felé igyekeztem.

Út közben több helyiségen is áthaladtunk. Az egyikben iszogató emberek méregettek bennünket. Barátságosan odaköszöntem a két legközelebb ülőnek. Ismerős volt az arcuk, ők is ott voltak az előbb, a hallgatóság körében. Dancs Kálmán barátom, aki kicsit lemaradt tőlem, a kocsinál ért utol. Láttad azt a két embert, aki ott ücsörgött az átjáróban? – kérdezte. Persze, feleltem, oda is köszöntem nekik. És tudod, mit mondtak, amikor elmentél mellettük? – folytatta a kérdezést, majd választ se várva, vigyorogva kibökte: azt, hogy „ez is csak egy bűdös kommunista!” Micsoda? – kérdeztem vissza, mire megismételte: az idősebbik, amelyik szembe ült velünk, azt mondta a másiknak, hogy ez is csak egy bűdös kommunista. Erre már én is elnevettem magam. Akkor mégse lehettem olyan meggyőző, jegyeztem meg, s arra gondoltam: mit nem adnék, ha ezt hallhatták volna otthoni kritikásaim! Ugye, jól tudom, kérdezte a barátom, miután beültünk a kocsiba és beindította a motort, hogy Magyarországon sokan szélsőségesnek és radikálisnak tartanak? Legalábbis az ellenzék ezt terjeszti rólad, tette hozzá. Valami ilyesmi, legyintettem, de ez csak része az otthoni politikai küzdelemnek...

A Kónya–Orbán-vita

A Kónya–Pető-vita után kézenfekvő volt, hogy a Létkérdések című sorozatban egy Kónya–Orbán-vita¹⁵ is helyet kapjon. A Fidesz akkor már hosszú idő óta vezette a népszerűségi listá-

kat, és Orbán Viktor is ott volt az első három között, míg én – az egyre népszerűtlenebb kormányzópart állandó konfrontációra kényszerült frakcióvezetőjeként – a lista végén álltam. Jeszenszky Géza, Torgyán József és Thürmer Gyula, a parlamenten kívüli MSZMP elnöke volt csak mögöttem.

A Pető Ivánnal folytatott vitát a sajtó nagy részében úgy állították be, hogy azért győzhettem – vagy azért volt a jogosnál kisebb a vereségem –, mert az általunk szervezett közönség megakadályozta az SZDSZ frakcióvezetőjét, hogy érveit kifejtse. Ezért én magam javasoltam, hogy most ellenfelemé legyen a hazai pálya. Így került Székesfehérvárra a vita, ahol Orbán Viktor a középiskolát végezte.

* * *

Tóth László kabinetfőnök visz le a Mazdájával. Az utóbbi időben az ő autójával megyünk a vidéki utakra. Nekem egy szakadt Mitsubishim van, amit sérülten vettem a Röppentyű utcában akkor, amikor a civil életből magammal hozott BMW-met egy barátom totálkároosra törte. A parlamentbe azzal járok be, és magáncélra is azt használom, de hosszabb utakra csak akkor, ha a kabinetfőnök nem tud velem jönni.

Fél órával a kezdés előtt érkezünk. A folyosón összefutok Balaskó Jenővel. Orbán Viktor bemutat a szüleinek. Nem is tudtam, Viktor, hogy ilyen szép asszony az édesanyád, mondom. Milyen kár, hogy a papádra hasonlítasz, teszem hozzá, miközben Orbán Győzővel is kezét szorítok. Jó hangulatomat csak növeli, hogy a viccet Orbán ezúttal nem értékeli. Úgy látszik ideges a tévévita előtt, állapítom meg magamban.

* * *

Amikor a vitavezető – aki ezúttal is Feledy Péter – bemutat bennünket, a tapsokból érzékelhető: itt nem kell tartanom attól, hogy a közönség mellettem fog tüntetni, s ezért a tévénezők közül sokak szimpátiáját elveszíthetem.

Feledy jó riporter, magasról indít. Idéz egy mondatot Orbán Viktornak a Fidesz pécsi kongresszusán elmondott beszédéből, amelyben Orbán engem „a gyűlölet karmesterének” nevezett. Miután mindhárman jogászok vagyunk, teszi hozzá, egy szakmai kérdéssel kezdene: – Vajon Orbán Viktor ezt a kijelentését előre megfontolt szándékkal, vagy hirtelen felindulásból tette? Mire Orbán: – Én úgy láttam, hogy a Pető Ivánnal folytatott vitában Kónya Imre szándékosan szította a közönség indulatait. Egyébként – teszi hozzá – én mindig végig gondolom, mielőtt valamit kimondok, még akkor is, ha ez néha indulatosra sikerül.

Egyet kell értenem Orbán Viktorral, mondtam erre én, ő semmit sem szorított véletlenül, pláne nem hirtelen felindulásból mondani. – De a Pető-vitát

¹⁵ Kónya–Orbán-vita: <http://konyai.hu/v15>

meg kellene még egyszer nézned, Viktor – fordultam felé –, ott nem én voltam az, aki szította az indulatokat, hanem Pető, aki vitába keveredett a közönséggel. Én csak kifejtettem a véleményemet – folytattam –, és az találkozott a nézők többségének egyetértésével, de erről nem tehetek. Egyébként – fűztem hozzá –, ahogyan most a bemutatkozáskor elhangzott tapsokat hallgattam, azt hiszem, itt Orbán Viktor nézetei nagyobb sikerre számíthatnak, mint az enyéim. De ígérem, hogy ezen én nem fogok megsértődni.

A továbbiakban is ügyeltem arra, hogy szelíd legyek, mint az ibolya, s ezzel ellensúlyozzam azt a képet, amit a Petővel folytatott vita után rólam a médiában kialakítottak. Amikor például Orbán Viktor kijelentette, hogy a Fidesz nem ért egyet a kormánnyal, és ellenzi az iskolai hitoktatás bevezetését, azzal kezdtem a válaszomat, hogy egyetértek Orbán Viktorral abban, hogy ebben a kérdésben különbözik a véleményünk.

Így ment ez egészen addig, amíg valaki a közönség soraiból fel nem tette a kérdést, hogy mit szól Orbán a fideszesek által alapított *Magyar Narancs Cápálátogatás* című, II. János Pált gyalázó különszámáról, ahol obszcén karikatúrák és méltatlan hangvételű írások jelentek meg a Magyarországra látogató pápáról. Válaszul Orbán kijelentette, hogy a *Magyar Narancs* nem a Fidesz hivatalos lapja, de a szellemiségével egyetértenek. Megérti, ha a vallásos emberek érzékenységét sérti az, ami a *Narancsban* megjelent, de hozzátette, hogy az övét nem sérti. Nos, ez volt az a pillanat, amikor előzetes elhatározásom dacára kénytelen voltam konfrontálódni vitapartneremmel. Megjegyeztem, hogy engem mélyen sért mindaz, ami a pápával kapcsolatban a *Magyar Narancsban* megjelent. – *S nem csupán, mint hívő katolikust – mondtam –, hanem mint liberális gondolkodású embert. Mások hitének kigúnyolása ugyanis minden, csak nem liberalizmus.*

A későbbiekben aztán volt még közöttünk nézeteltérés a kisgazdák megítélése, a nagykoalíció és más kérdésekben is, anélkül azonban, hogy a vita jó hangulatát ezek megzavarták volna. Orbán például egy kérdésre válaszolva kifejtette, hogy szemben a miniszterelnökkel, aki a hasonló értékrendű pártok koalíciójáról beszél, neki az a véleménye, hogy koalíciót nem értékalapon, hanem programalapon kell kötni. A szabaddemokratáknak például, folytatta, sokkal közelebb áll a programja az MDF-éhez, mint a kisgazdáké. Ezért is szorgalmazta a Fidesz a választások után a nagykoalíciót, tette hozzá. Ma is az az álláspontja, jelentette ki határozottan, hogy ez lett volna az ország érdeke.

Meg tudom erősíteni azt, amit Orbán Viktor mondott, reagáltam erre, ő valóban kezdettől fogva a nagykoalíció mellett érvelt. Én nem hiszem ugyan, tettem hozzá, hogy ez lett volna az ország érdeke, de hogy a Fidesz érdeke ez volt, az biztos. Azt viszont, hogy a koalíciókötésnél nem számít a hasonló értékrend, jegyeztem meg, remélem, Orbán Viktor se gondolja komolyan. S remélem, tettem hozzá, nem fordulhat elő, hogy 1994-ben a Fidesz mondjuk a Thürmer-féle Magyar Szocialista Munkáspárttal lépne koalícióra.

Három órán keresztül tartott az adok-kapok, de végig a sportszerűség uralta a vitát. Az egyórás műsor, ami a televízióban lejött, híven tükrözte a hangulatot, és szinte minden lényeges részlet benne volt. Talán egy kivétellel: a pápalátogatással kapcsolatos cikkekre vonatkozó vita, benne az én liberális hitvallással, áldozatul esett a vágóollónak. Ezzel együtt, amikor megnéztem az adást, elégedett voltam. Úgy éreztem, az elfogulatlan néző meggyőződhetett arról, hogy az MDF készen áll az együttműködésre, ha a másik oldalon sem találkozunk merev elzárkózással. Az Orbán Viktorral folytatott vitámat talán ezért is kapta fel kevésbé a sajtó, mint a Kónya–Pető-vitát, s ezért nem maradt meg az emberek emlékezetében.

A Kónya–Pető-vita utóélete

Kéri László baloldali politológus mesélte nekem, hogy ő a Színművészeti Egyetemen tanítja a Kónya–Pető-vitát, s hogy az utóbbi években a hallgatók egyszerűen nem értik, mi az, ami annak idején valakiben is megütközést kelthetett. Mint elmondta, ha levetíti a felvételt, s megkérdezi a hallgatókat, általános a vélemény, hogy ez egy színvonalas vita volt, egy fontos kérdésről, ahol két politikus meggyőződéssel érvelt a saját igaza mellett. Sokan azt is mondják, hogy jó lenne, ha ma ilyen vitákat folytatnának a közélet szereplői. Kéri hozzátette, hogy annak idején ő is a szörnyülködők között volt, de ma már tudja, hogy nem volt igaza.

* * *

A minap az olimpiai bajnokok klubjának összejövetelén valaki megkérdezte, mikor jelennek már meg a visszaemlékezéseim. Azt feleltem, hogy éppen a Kónya–Pető-vitánál tartok. Az olyan volt, szólt közbe a tornász Magyar Zoltán, mint egy Fradi–Újpest meccs. Akkoriban, tette hozzá, amikor még volt színvonal a magyar fociban. Rólad mindenkinek a *Magyar-vándor* jut eszébe, jegyeztem meg erre, ami egyedülálló sportteljesítmény volt, rólam meg egy politikai vita, amit koprodukcióban adtam elő Pető Ivánnal. A Fradi–Újpest is koprodukció, replikázott a lólengés kétszeres olimpiai bajnoka, de nem mindegy, hogy ki lövi a gólokat...

* * *

2001 novemberében Szász Domokos, az SZDSZ óbudai országgyűlési képviselője a tízéves évfordulóra egy újabb Kónya–Pető-vitát hirdetett meg.

Akkorra már kikerültem a politika fősodrából, és úgy gondoltam, hogy a parlamentből kiszorult Magyar Demokrata Néppárt tekintélyének talán használ egy ilyen vita, amelyben az ellenfél a még mindig aktívan politizáló szabaddemokrata vezető politikus Pető Iván.

Azt hittem, tíz év után már a szabaddemokrata közönség is hibának tartja, hogy annak idején az igazságtétellel szemben foglaltak állást. Nos, ebben a feltevésemben csalódnom kellett. Hiába ütöttem meg barátságos hangot, a közeg egyértelműen ellenséges volt. És ami még jobban meglepett, gesztusaimra Pető Iván sem reagált, sőt kifejezetten visszautasító volt. Mintha még mindig éltek volna benne azok a sérelmek, amelyeket a vita során a közönségtől elszenvedett. Lehet, hogy tévedtem volna, fűtött át az agyamon, amikor annak idején úgy gondoltam, szándékosan provokálja a vita közönségét, hogy a televízió előtt ülőknek bebizonyíthassa, hogy igenis van félnivaló a radikális gondolkodástól? Tíz év múlva egyébként, párthíveinek lelkes tapsától kísérve, ugyanazt fogalmazta meg, mint annak idején: hogy azért kellett ellenállni az igazságtételi törekvéseknek, mert félt volt, hogy az indulatok az országban is elszabadulnak.

Úgy válaszoltam, hogy tíz év elteltével talán érdemes lenne a történelmi tapasztalatokat levonni, és beismerni, hogy annak idején ennek semmiféle realitása nem volt. Hozzátettem: boldog az a nemzet, ahol úgy zajlik le egy rendszerváltozás, hogy a legnagyobb botrány egy tévé által közvetített vita, ahol a közönség időnként beléfojtja a szót a nyakkendőös politikusokba. Itt úgy folyt le a rendszerváltozás, tettem hozzá, és erre mindannyian büszkék lehetünk, hogy jószerével egy pofon se csattant.

Semmi reakció, mégis tovább próbálkozom, és felteszem a kérdést: vajon tudják-e, miért fogalmaztam úgy, hogy „jószerével” egy pofon se csattant? Balaskó Jenő, kezdek bele a történetbe, aki tudvalevőleg Antall József rendíthetetlen híve, és aki itt van közöttünk – mutatok rá a hátsó sorban álló költőre – ’92 táján a Fészek Klubban vacsorázott, miközben odalépett asztalához egy csurkista országgyűlési képviselő, aki illuminált állapotban volt, és indulatosan szidni kezdte Antallt. Az én barátom csendesen figyelmeztette a képviselőt, mondván, ha így folytatja, számolnia kell a következményekkel. Sajnos a képviselő folytatta, mire Balaskó Jenő beváltotta fenyegetését és egy jókora pofont lehúzott az ágáló képviselőnek.

Amikor másnap elmesélte nekem, hogy mi történt, szemrehányást tettem neki: Én minden fórumon elmondom: itt úgy zajlik a rendszerváltás, hogy egy pofon se csattant, s te most a legjobb szövegemet tetted tönkre. Aztán rövid töprengés után megtaláltuk a megoldást, és azóta, ha a téma szóba kerül, mindig így fogalmazok, hogy jószerével egy pofon se csattant. A „jószerével” tehát kedves barátaim, az itt lévő Balaskó Jenőnek köszönhető, mondtam, kérem tehát, hogy tapsolják meg őt. Valamennyire oldódott a hangulat,

és szórványos taps is elhangzott, de végig az volt az érzésem, hogy ellenséges közegben vagyok.

* * *

További tíz évnek kellett eltelnie, hogy ez a helyzet némileg megváltozzék. 2011. novemberében a Kónya–Pető-vita huszadik évfordulójára a Soros György pénzéből működő Nyílt Társadalom Alapítvány retró vitát rendezett, amelyet a liberális sztárriporter, Bombera Krisztina moderált. A terem, ahol a vita lezajlott, zsúfolásig megtelt kilencven százalékban a liberális holdudvarhoz tartozó személyiségekkel. Ekkor már éreztem némi empátiát az igazságtétel ügye iránt, és a személyemmel szemben sem tapasztaltam ellenségességet. Pető Iván is oldottabb volt, így kellemes körülmények között és a reális értékeléshez közelítően tudtunk beszélni a húsz évvel ezelőtti eseményekről. Igaz, hogy 2011-ben már Pető Iván se volt aktív politikus, az MDF és az SZDSZ pedig végleg eltűnt a politika színpadáról...

A Zétényi-törvény Canossa-járása

A Pető Ivánnal folytatott tévévita után két nappal vált hivatalossá, hogy a köztársasági elnök nem írja alá az igazságtételi törvényt, hanem az Alkotmánybírósághoz fordul. Miután az elnök már a kárpótlási törvényt is megvétózta, mondván, hogy a parlamenti vita során az ellenzéki pártok alkotmányossági aggályokat is megfogalmaztak, tulajdonképpen nem okozott meglepetést, hogy a Zétényi-törvény is hasonló sorsra jutott. Göncz Árpád ’56-os bajtársai viszont árulásként élték meg a köztársasági elnök döntését...

* * *

1992. március 3-án négyen ülünk a parlamenti frakcióirodán lévő szobámban: Zétényi Zsolt, Salamon László, Kutrucz Kati és én. A televízió bekapcsolva, ha az ülésen történne valami fontos, készen állok arra, hogy beszaladjak. Zétényi most jött az Alkotmánybíróságról, ahol meghallgatta az ítéletet. Mindannyian meg vagyunk döbbenve: az Alkotmánybíróság teljes egészében alkotmányellenesnek nyilvánította a törvényt, ráadásul egyhangú szavazással. Sőt, túl is lépett a törvényen, amikor nyolc pontban összefoglalta, hogy gyakorlatilag minden olyan törvényhozási aktus alkotmányellenes, amely a korábbi rendszerben elkövetett és politikai okokból nem üldözött bűncselekmények elkövetőinek megbüntetésére irányul.

Előttünk a határozat egy-egy példánya, olvassuk a szöveget, és hol egyikünk, hol másikunk idéz egy-egy kategorikus megállapítást, s kommentálja azt, ki-ki a vérmérséklete szerint. Zétényi a törvényhozás megalázásának tartja a döntést alátámasztó érvelést. Salamon megjegyzi, hogy egy polgári jogász és egy kriminológus határozta meg, hogy milyen büntetőtörvényt hozhat a magyar parlament, utalva a két előadó bíró, Sólyom László és Szabó András szakmájára. Lesöpörve ezzel két tekintélyes egyetem büntetőjogi tanszékvezetőjének, Békésnek és Földvárinak az álláspontját, fűzi hozzá a feleségem. Mintha az ellenzék fogalmazta volna a határozatot, állapítom meg, amikor a szöveg végére érek. Kati pedig, aki gyorsan olvas és közben már más papírokat is elővett, idézi a határozat egyik pontját, megjegyezve, hogy az szó szerint megtalálható a köztársasági elnök beadványában.

Zétényi azt az ellentmondást fejtegeti, hogy ez a határozat a bűnelkövetőknek a büntethetőség alóli mentesülését alkotmányos joggá emeli, miközben nincs tekintettel az áldozatokra, holott az emberi élet és méltóság az alkotmányba ténylegesen belefoglalt s nem valamiféle „láthatatlan alkotmány” szerinti alapvető jog. Kati ezt továbbgondolva kijelenti, hogy az Alkotmánybíróság ezzel a döntésével saját magának is csapdát állított. Hiszen, ha a már elévült bűncselekmények újbóli büntethetőségévé tétele, folytatja, sőt a még el nem évült bűncselekmények törvényi elévülési idejének meghosszabbítása is alkotmányellenes, akkor mi lesz, ha valaki megtámadja a háborús bűnök elévülhetetlenségét a Btk.-ba beiktató törvényt? Így igaz, helyesel Salamon László, hiszen a régi törvények alkotmányossági vizsgálata során azokat is a hatályos alkotmánynak kell megfeleltetni. Amit pedig egyszer az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősített, teszi hozzá, azt más esetekben sem minősítheti alkotmányosnak.

Amikor már jól kiveséztük a határozatot, felvettem, hogy két dologban kell döntenünk. Egyrészt, hogy mit mondunk a nyilvánosság előtt, a másik, hogy milyen mozgásterünk maradt az Alkotmánybíróság döntése után. Az első kérdés egyszerű, reagál Salamon László tőle szokatlan gyorsasággal, azt kell mondanunk, amit a kárpótlási törvény megsemmisítése után is mondtunk: tiszteletben tartjuk az Alkotmánybíróság határozatát, de megkeressük azt a jogi megoldást, amely az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezése mellett is alkalmas az eredeti cél megvalósítására.

Egyetérttek, felelem, ezt mindig el kell mondanunk, de közben szakmailag szét kell bombázni a határozatot. És nemcsak nekünk, teszem hozzá, hanem azokat a szaktekintélyeket is fel kell sorakoztatnunk, akik egyetértének velünk. Talán egy konferenciát is szervezhetnénk, dobom be az ötletet, külföldi résztvevőkkel. Ez mind rendben van, helyesel Zétényi, de én a parlament előtt is neki akarok menni az alkotmánybíráknak. Szerintem ezt ne tedd, vitatkozom vele, elég, ha ott a szokásos szöveget elmondjuk, hangsúlyozva,

hogy kitartunk az eredeti célkitűzéseink mellett. Ezt is elmondom, persze, de a szakmai becsületemet mindenképpen meg kell védenem, jelenti ki határozottan Zétényi Zsolt. Beláttam, hogy igaza van, és azt is, hogy amúgy se tudnám lebeszélni. Akkor jövő héten, napirend előtt vesézd ki a határozatot, mondom neki, persze világossá téve, hogy bár nem értünk vele egyet, tudomásul vesszük az Alkotmánybíróság döntését. Én viszont csak erre szorítkozom, teszem hozzá, ha feltétlenül meg kell szólalnom a parlamentben.

A hogyan tovább kérdésében is gyorsan egyetértésre jutottunk, belátva, hogy az Alkotmánybíróság nagyon szűkre szabta a mozgásteret. Egyetlen lehetőségünk maradt. Arra gondoltunk, hogy eljárásjogilag kell megfognunk a kérdést. Kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy az alkotmánybíróági döntés után nem lehet az elévülést újraszabályozni. Azt azonban nem tiltja a határozat egyik pontja sem, hogy olyan törvényt hozzunk, amely kizárólag a bíróságnak adja meg a jogot, hogy elévülés miatt az eljárást megszüntesse. Akkor is csak abban az esetben, ha a vádirat alapján a bizonyítási eljárást lefolytatta.

* * *

Még aznap beszéltem a miniszterelnökkel. Előljáróban kijelentettem, tisztában vagyok vele, hogy ez egy súlyos politikai vereség, amibe beleszaladtunk, de hozzátettem, hogy a vereséget nem az ellenzék, hanem az Alkotmánybíróság mérte ránk, és úgy, hogy nem szakmai, hanem politikai döntést hozott. Aztán felvázoltam azokat az érveket, amelyek világossá teszik, hogy szakmailag miért tarthatatlan az Alkotmánybíróság határozata, majd megjegyeztem, hogy szívesen tájékoztatnám a kormányt a kialakult helyzetről és a fennmaradt lehetőségekről.

Körvonalaztam neki az eljárásjogi megoldást. Így minden olyan esetben, magyaráztam, amikor bűncselekmény történt, le kell folytatni a nyomozást, és be kell nyújtani a vádiratot, akkor is, ha eltelt az elévülési idő, tehát az Alkotmánybíróság döntése értelmében elévült a cselekmény. Ezt azonban, tettem hozzá, s ez lenne a törvény lényege, csak a bíróság állapíthatná meg, miután lefolytatta a bizonyítási eljárást.

Antall, aki eddig figyelmesen hallgatott és tőle szokatlan módon nem mondta el a véleményét, most közbeszólt: – *Mindenesetre ezt beszéld meg Sólyom Lacival. Legjobb, ha a feleségedet is magaddal viszed* – tette hozzá –, *ők mégis csak kollégák voltak az egyetemen.* – *S ráadásul ő büntetőjogász* – helyesletem. – *Nem pedig civilista, mint az elnök úr* – mosolyodott el Antall, majd hozzátette, azért csak módjával kellene büntetőjogból kioktatni. Persze, feleltem, az új javaslatra fogunk koncentrálni. Helyes, bólintott a miniszterelnök. Csütörtökön pedig gyere el a kormányülésre, tért vissza a beszélgetés

elejére, és felállt a karosszékből. Napirend előtt elmondhatod, amit akarsz, mondta, és a kezét nyújtotta.

* * *

Ez volt az egyetlen Antall József által vezetett kormányülés, amelyen részt vettem. A taxisblokádnak idején, ugye, a miniszterelnök kórházban volt, bár telefonon tartotta a kapcsolatot, és tudtuk, hogy számíthatunk rá. A következő pedig, amelyre meghívtak, Antall halálának estéjén volt.

Tájékoztatóm után a miniszterek közül többen hozzászóltak, s mind az Alkotmánybíróságot kritizálták. Néhány kérdés is elhangzott az új elképzeléssel kapcsolatban. Balsai István igazságügy-miniszter nem nyilvánított véleményt. Végül Antall a kormány nevében megköszönte a tájékoztatást, és javasolta, hogy a frakció és az Igazságügyi Minisztérium között kezdődjenek konzultációk az új elképzelésről. Ezeken Zétényi Zsolt mindenképpen legyen jelen, és természetesen a frakcióvezető úr is, fordult felém a miniszterelnök, és javasolja az igazságügyi miniszternek, nézett Balsaira, hogy a konzultációkra hívja meg a legfőbb ügyész urat is.

* * *

Ha jól emlékszem, két ilyen konzultáció volt. Balsai az első megnyitotta, aztán közölte, hogy programja van, s a továbbiakban Bogdán Tibor közigazgatási államtitkár és Sándorfi György kabinetfőnök fogja képviselni a minisztériumot a megbeszélésen.

Györgyi Kálmán legfőbb ügyész az Alkotmánybíróság határozatára hivatkozva kifejtette, úgy tűnik, hogy a testület mindenképpen meg akarja akadályozni a Zétényi-féle törvényben kifejeződő politikai szándék érvényesülését. Nehéz lesz ezért olyan megoldást találni, szögezte le, amely átmeny az Alkotmánybíróság szűrőjén. Az ülés után viszont nekem elmondta, hogy ez politikai kérdés, és ő minden olyan megoldást támogat, amiben a kormány és a frakció egyet tud érteni. Bár, tette hozzá, az az érzése, hogy Balsaiék nem lelkesednek a frakció elképzeléséért, és ezzel én sem tudtam vitába szállni.

A második alkalommal Bogdán és Sándorfi érezhetően mellébeszél, a korábbinál is nyilvánvalóbb módon. Amikor rákérdeztem a miniszter álláspontjára, Bogdán kibökte, hogy Balsai nem ért egyet az eljárásjogi megoldással, neki inkább a kereszténydemokraták ötlete tetszik, amely szerint '56-ban háború volt, s így az akkori gyilkosságokat, például a sortűzeket a háború idején elkövetett bűncselekményekre vonatkozó nemzetközi egyezmények alapján lehetne elbírálni. Ez is egy járható út, feleltem, de akkor mi lesz az

'56 előtti ávós gyilkosokkal és az '56 utáni vérbírákkal? Bogdán Tibor erre széttárta a karját. Arcán őszinte sajnálkozás látszott...

* * *

Március 15-én, a Kossuth téren a zászlófelvonáshoz készülődtünk, amikor megláttam Sólyom Lászlót, amint a XVI. számú kapun át világos színű ballonkabátjában kilép a térre. Otthagytam a főlépcső előtt várakozókat és oda-siettem hozzá. Nem köntörfalaztam, egyértelműen közöltem vele, amit persze a sajtóból már tudott, hogy megdöbbenett bennünket az ítélet.

– Mit akarsz – felelte erre, miközben zavartan nézegetett jobbra-balra –, a kormány sem támogatta a javaslatot.

– Ezt nem értem – jelentettem ki csodálkozva –, a parlamenti vitában Balsai a kormány nevében támogatólag nyilatkozott.

– Jó, jó, de mégsem a kormány terjesztette elő a javaslatot – mondta erre az Alkotmánybíróság elnöke.

Nyeltem egyet és gyorsan témát váltottam. Van egy új elképzelésünk, amiről a személyes véleményedet szeretnénk kérni, mondtam, majd sietve hozzátettem: Antall is ezt javasolta. Hívjál fel a lakásomon, hogy megbeszéljük az időpontot, mondta az elnök és lediktálta a telefonszámát.

* * *

A Sólyomnál tett látogatásról már másnap siettem Antallnak beszámolni. Se igent, se nemet nem mondott, foglaltam össze a találkozónak eredményét. Pedig Király Tiborra is hivatkozhattunk, folytattam, aki pozitív véleményt mondott az elképzelésről, és mégiscsak ő a budapesti jogi kar büntetőeljárás-jogi tanszékének vezetője. Sólyom ennek ellenére nem kötelezte el magát, igaz, egy szóval sem mondta, hogy aggályai lennének a javaslattal kapcsolatban, tettem hozzá.

Arra viszont már korábban tett utalást, folytattam, hogy a Zétényi-törvény elutasításában az is szerepet játszott, hogy képviselői indítványról volt szó, majd hozzátettem: jó lenne, ha ezt a javaslatot felvállalná a kormány.

– Hogy álltok a Balsaival folytatott megbeszélésekkel? – kérdezte a miniszterelnök.

– Egy tárgyalás volt eddig, azon Balsai nem vett részt – feleltem –, de a munkatársai viselkedéséből úgy tűnik, hogy negatív a hozzáállása. Beszéljed kellene vele, hogy ne feküdjön szembe a frakcióval – kértem a miniszterelnököt.

Antall váratlanul bekeményített:

– Ne is haragudj – szólt rám, és megemelte a hangját –, jogi kérdésekben az igazságügy-miniszteremre hallgatok.

– Akkor is, ha a minisztered egyszerűen gyáva? – mentem át ellentámadásba. Szó szót követett, végül Antall kijelentette: Legjobb lesz, ha most befejezzük ezt a beszélgetést. Ez volt az egyetlen eset, amikor emeltebb hangon vitatkoztunk.

* * *

Erhard Von Der Bank urat, a CDU-alapítvány Konrad Adenauer Stiftungnak a magyarországi képviselőjét meghívom fehér házi irodámba. Őszintén elmondom neki, hogy nemzetközi szaktekintélyek felsorakoztatásával nyomást akarunk gyakorolni az alkotmánybírákra, mielőtt az új igazságtételi törvényünk eléjük kerülne. Azt szeretnénk, ha belátnák végre, hogy tarthatatlan az az álláspont, amely teljesen ellehetetleníti a diktatúra bűneinek bíróság általi kivizsgálását. Von der Bank úr megérti a helyzetet, és vállalja, hogy az alapítvány – a frakcióval a háttérben – megszervez és finanszíroz egy kétnapos konferenciát, neves külföldi jogtudósok részvételével. Kabinetfőnökömet, Tóth Lászlót bízom meg a szervezési feladatok koordinálásával.

A konferenciát a Gellért Szállóban tartjuk. Német, lengyel, belga, cseh és szlovák jogtudósok tartanak színvonalas előadást a múlt jogállami feldolgozásáról, és érvelnek amellett, hogy igenis lehetséges az igazságtétel a jogállam eszközeivel is. Az ELTE büntetőjogi, illetve büntetőeljárás-jogi tanszékvezető professzorait, Békés Imrét, illetve Király Tibort személyesen kérem fel, hogy tartsanak előadást.

M. Kiss Sándor történész, a miniszterelnök tanácsadója a '45 utáni korszak kutatója, Kahler Frigyes pedig az Igazságügyi Minisztérium főtisztviselői közül az egyetlen, akiről tudom, hogy elkötelezett híve az igazságtételnek. Szólok a kabinetfőnökömnek, hogy kettejüknek mindenképpen ott a helyük az előadók között.

Zétényi Zsolt előadása a külföldi jogtudósok számára is érdekes lesz. Leírta a szöveget, és ahogy kell, a szinkrontolmácsoknak segítségül odaadott egy másolatot. Mielőtt sorra kerülne, kimegy a mosdóba, előadása szövegét a székére teszi. Amikor visszajön, a papírnak hült helye. Így kényszerűségből szabadon beszél. Kiválóan, mindenki azt hiszi, eredetileg is így tervezte. A szinkrontolmácsok azért zavarban lehetnek...

Meghívást kap valamennyi alkotmánybíró, közülük Szabó András és Zlinszky János néhány órára el is jön. Mindketten felszólalnak, védik a munda becsületét, de nem tudják az összképet ellensúlyozni. Az összkép ugyanis kifejezetten igazságtétel-párti. Egészen vasárnap délutánig, amikor munkatársai kíséretében beviharzik a terembe Balsai István igazságügy-miniszter, leül az első sorba, és néhány perc múlva, amikor az egyik külföldi professzor a pulpituson befejezi előadását, a mikrofonhoz lép. Egy szava sincs a kon-

ferenciáról, nem köszönti a neves külföldi jogtudósokat, nem köszöni meg a Konrad Adenauer Alapítványnak a konferencia megszervezését. Kijelenti, hogy a kormány dolgozik a saját javaslatán, nemzetközi jogi keretekben fogja megoldani a problémát. Majd ugyanolyan hirtelen, ahogy jött, kíséretével együtt távozik. A terem közepén jár, amikor az ülésvezető szólítja a következő előadót, én pedig kísétálok a büféhez.

Király Tibor professzor falféren odalép hozzám.

– Én nem értem – mondja szemrehányóan –, te azt mondtad, hogy a kormány ezt az ügyet támogatja.

– Úgy is van – felelem rezzenéstelen arccal.

– Akkor mit jelent ez az egész? – kérdezi a hazai büntetőeljárás jog legnagyobb szaktekintélye.

– Azt jelenti – felelem –, hogy a Magyar Köztársaság igazságügy-minisztere egy faragatlan fickó. De kedves professzor úr – teszem hozzá –, arra kérek, hogy ezt az információt kezeld bizalmasan.

* * *

Úgy két héttel a konferencia után Szabad György felhív telefonon és elmondja, hogy most jutott el hozzá egy levél egy fontos csatolmánnyal, amelyet a kölni egyetem jogászprofesszora, dr. Martin Kriele írt neki, s ami biztosan érdekelni fog engem. Ha készen lesznek a fordítással, átküldi nekem a Fehér Házba, teszi hozzá az Országgyűlés elnöke. Emlékszem Krielére, felelem, remek előadást tartott az elévülés nyugvásáról. Igen, a konferencia szünetében is erről beszélgettünk, mondja Szabad, és most elküldte nekem a német elévülési törvényt, amely szakasztott olyan, mint a Zétényié. Érdekes, teszi hozzá, hogy a Bundesrat éppen aznap fogadta el, amikor mi konferenciáztunk.

Jó fél óra, s küldönc hozza a német törvényjavaslatot és a Kriele-levelet a magyar fordítással együtt. S ahogy kell, a házelnök „baráti köszöntéssel” küldött kísérőlevelét. Olvasom az első paragrafus magyar fordítását:

„Azoknak a cselekményeknek az üldözésére vonatkozó elévülési idő kiszámításánál, amelyeket a NSZEP jogtalan uralma alatt követtek el, azonban az egykori Német Demokratikus Köztársaság állami és pártvezetésének kifejezett vagy feltehető akaratának megfelelően politikai vagy a szabad jogállami rend alapelveivel összeegyeztethetetlen okok miatt nem üldöztek, az 1949. október 11-étől 1990. március 17-éig terjedő időszak számításán kívül esik. Ebben az időszakban az elévülés nyugodott.”

Egybevetem a német szöveggel, aztán újra elolvasom a magyart. Nem vitás: a Zétényi-törvény német változatáról van szó.

Ezek után persze magam is utánanéztam az átküldött törvényjavaslatnak, és további sorsát is figyelemmel kísértem. Megtudtam, hogy a javaslatot az

ellenzéki SPD frakciója terjesztette elő, úgy két héttel azelőtt, hogy a magyar Alkotmánybíróság a Zétényi-törvényt elkaszált. Később arról is értesültem, hogy a Bundesrat után a Bundestag is megszavazta a javaslatot, mégpedig a kormányoldal és az ellenzék egyöntetű támogatásával. Egyedül a Demokratikus Szocializmus Pártjára átkeresztelt keletnémet kommunista utódpart szavazott a javaslat ellen. Végül a német alkotmánybíróság is rátette a törvényre a pecsétet.

Amikor erről értesültünk, Kati feltette a kérdést:

– Vajon mit szól most Sólyom, hogy a nagy példakép, a kalrsruhei alkotmánybíróság velük ellentétesen foglalt állást?

– Szerintem azt, hogy a németeknél megvolt az egységes politikai akarat – feleltem –, nálunk pedig nem. És tudod, mit, ha ezt mondja, tulajdonképpen igaza is van. Mert ha az SZDSZ és a Fidesz támogatja a Zétényi-javaslatot, és csak a szocialisták szavaznak ellene, megnézem azt a köztársasági elnököt, aki nem írja alá a törvényt, és azt az Alkotmánybíróságot is, amely megsemmisíti.

* * *

Tettem még egy utolsó kísérletet, hogy a kormány a Zétényi-törvény megsemmisítése utáni helyzetben felvállalja az eredeti célt szolgáló egyetlen megoldást, az akkor már kidolgozott, korrekt eljárásjogi törvényjavaslatot. Kértem Antallt, jöjjön el a frakcióülésre, és személyesen győződjék meg arról, milyen fontos a frakciónak ez az ügy. A miniszterelnök végül kötélnek állt, és igazságügy-miniszterével együtt megjelent a képviselőcsoport ülésén, amelynek első napirendi pontja így szólt: „A legsürgősebb teendő az igazságtétel ügyében”.

Rövid bevezető után megkérdeztem Antallt, kíván-e szólni, mire ő megvárta a fejét, mondván ez a kérdés az igazságügy-miniszter kompetenciájába tartozik. Balsai nagyon határozott volt. Kijelentette, a kormány dolgozik egy javaslaton, amely a nemzetközi jog keretében alkotmányosan fogja megoldani az igazságtétel ügyét. A frakció által kidolgozott javaslattal szemben viszont vannak aggályai, de ez nem baj, érvelt látszólag logikusan, a kormány is és a frakció is terjessze elő saját javaslatát.

Megjegyeztem, hogy a két javaslat valóban megfér egymás mellett, de az a tapasztalat, hogy az Alkotmánybíróság egy képviselői indítványt kevésbé respektál, ezért jó lenne, ha mindkét javaslatot a kormány terjesztené elő. Aztán megadtam a szót Zétényi Zsoltnak, aki alig titkolt sértődöttséggel kijelentette: ő nem várja el az igazságügy-miniszter úrtól, hogy egy általa szakszerűtlennek tartott javaslatot felvállaljon. Ezért azokkal a képviselőtársaival, akik egyetértenek a javaslattal, önálló indítványként fogja előterjesz-

teni. Balsai diadalmas arckifejezéssel nézett rám. A miniszterelnök arcáról viszont semmit sem lehetett leolvasni. Ő minden helyzetben úriember maradt. Másrészt hagyta, hogy Balsai vigye el a balhét...

* * *

A Zétényi Zsolt és huszonhárom képviselőtársa által előterjesztett törvényjavaslatot az Országgyűlés elfogadta, de az Alkotmánybíróság azt is megsemmisítette, igaz, ezúttal nem egyhangúan: Zlinszky János különvéleményt fogalmazott meg.

A kormány által előterjesztett javaslat viszont többszöri nekifutásra és felemás módon, de végül is célba ért. Ez azonban csak az '56-os sortűzek elkövetőire vonatkozott. Eredeti célunkat – hogy azt üzenjük a jövőnek: a legsúlyosabb bűnök elkövetői akkor is bíróság elé kerülnek, ha elég erőszakosak ahhoz, hogy az elévülési idő lejártáig hatalmon maradjanak – nem sikerült elérnünk. És azt sem, hogy a nácik és a kommunisták által elkövetett szörnyűségek azonos megítélés alá essenek. A múlt feltárása a rendszerváltozás után elmaradt. Kudarcot vallottunk tehát. Csekély vigasz, hogy legalább megpróbáltuk.¹⁶

* * *

Pünkösdre virradó éjszaka fejeztem be az igazságtételről szóló fejezetet. Másnap délelőtt az ünnepi mise. János evangéliuma, Krisztus a feltámadása utáni napon felkeresi a tanítványokat, megmutatja nekik a sebeit, majd átadja nekik a Szent Lelket. És nem fordítva, magyarázza Mékli Attila a homíliában, ahogyan gyakran mi tesszük, akik a sebeinket adjuk tovább. Krisztus a Szent Lelket adja át, s küldi őket, hogy áradjanak szét a világban, és hirdessék az evangéliumot. A sebeit csak felmutatja. Mert tudja, a múltat nem lehet jóvátenni, de ha a múltat feltárjuk, a jövőt jobbá tehetjük...

¹⁶ Az elmaradt igazságtétel: <http://konyai.hu/v16>

Médiaháborúból elhúzódó alkotmányos válság

A rádió és a televízió a rendszerváltozáskor

A rendszerváltozást megelőzően a sajtó egésze az állampárt kezében volt. A közvélemény formálásában az írott sajtó mellett egyre nagyobb szerepet kapott az elektronikus sajtó. Az átalakulás során ezért kezdettől kulcskérdés volt, hogy a rádióban és a televízióban ne csupán az állampárt értékrendje és propagandája domináljon. Nem véletlen, hogy az 1989. március 15-ei tüntetés csúcspontja a Magyar Televízió jelképes lefoglalása volt. Akkor még úgy véltem, hogy minden ellenzéki erő egyformán érdekelt ebben a kérdésben.

Meglepőnek tartottam, hogy a Nemzeti Kerekasztalnál a tájékoztatás ügyével foglalkozó szakbizottság volt az egyetlen, amely nem jutott eredményre, semmilyen törvénytervezet nem készült. Nem értettem, miért van az, hogy az alkotmány, a pártok működése, a választójog és a büntetőjog ügyében meg tudtunk egyezni az állampárttal, ebben a kérdésben viszont nem. Évekkel később jöttem rá, hogy mi volt ennek az oka. Amikor áttanulmányoztam a jegyzőkönyveket, egyértelművé vált, hogy ebben a bizottságban az EKA részéről a Haraszi Miklós által képviselt szabaddemokraták voltak a hangadók. Ők pedig nem akartak megegyezni. Tudták, az ellenzéken belül az SZDSZ pozíciói a legjobbak a médiában, nem kell tehát a többieket is helyzetbe hozó megállapodásra törekedni.

Mézes Flórián, a HVG újságírója mesélte, hogy a Nemzeti Kerekasztal idején egy Haraszi által amúgy rendszeresen tartott EKA-háttérmegbeszélésen a Nyilvánosság Klub képviseletében azt javasolta, hogy mivel a rádiónál és a televíziónál a szerkesztőségek vezetőinek a kinevezéséhez az MSZMP KB hozzájárulása, vagyis politikai megbízhatóság kellett, őket mindet le kell váltani. Nem kirúgni, hangsúlyozta Mézes, hanem leváltani, vagyis kezdjék újra, és bizonyítsanak, ha tudnak. – *Mit képzelsz* – riadt rá Haraszi –, *hogy tehetnének, ők a barátaink...*

Az MDF választási győzelme után az SZDSZ befolyása a médiában tovább erősödött azáltal, hogy a meggyengült MSZP mögött állók is többnyire a szabaddemokratákhoz szegődtek. Az írott sajtóban és az elektronikus médiában dolgozó újságírókat, szerkesztőket egyébként – eleve meglévő balliberális

kötődésük mellett – az új hatalomtól való félelmük is az SZDSZ mellé állította. A legnagyobb ellenzéki párt támogatásától remélték, hogy az átmenet korszakában kivívott különleges befolyásukat a demokratikus struktúrában is megőrizhetik. Miközben a mi oldalunkról folyamatosan érkeztek olyan megnyilvánulások, amelyek táplálták félelmeiket. Németh Péter például, aki nekem elvi ellentétéről beszélt, egy közös barátunknak elmondta, fél tőlünk, hogy – mivel párttitkár volt – előbb-utóbb elveszti az állását.

A kinevezési törvény elfogadása

Antall utálta és méltatlannak tartotta azt a háborút, amely a koalíció és a sajtó között kialakult. Szerette volna, ha az MDF–SZDSZ-megállapodásnak megfelelően a parlament mielőbb elfogadja a rádió és a televízió elnökeinek kinevezési rendjéről szóló törvényt, hogy a szabaddemokratákkal egyetértésben kiválasztott médiaelnököket a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök kinevezhesse.

Haraszi Miklós terjesztette elő az erről szóló javaslatot, a tájékoztatás pártatlanságát felügyelő bizottság létrehozására vonatkozó önálló képviselői indítvány részeként. A gond az volt, hogy a bizottság összetételét illetően nem sikerült konszenzusra jutni, a javaslat értelmében pedig – kinevezésük előtt – az elnökjelölteket ennek a bizottságnak is meg kellett volna hallgatnia.

Tájékoztatom Antallt, hogy a Haraszi-javaslat ügyében megmerevedtek az álláspontok, a vita elhúzódhat. Javaslom, hogy a konszenzusos elnököket, Hankiss Elemért és Gombár Csabát az érvényben lévő kormányrendelet alapján miniszterelnökként nevezze ki. Ez ellen senkinek sem lehet kifogása, hiszen a kulturális bizottság meghallgatta őket, és mindenki támogatta a kinevezésüket. *Gondolod, hogy nem próbáltam meg?* – legyint a miniszterelnök. – *Hankiss és Gombár azonban nem fogadja el ezt a megoldást* – mondja –, *és én meg is értem az álláspontjukat. Ők nem a pártállami szabályozás és egy politikai megállapodás alapján akarnak elnökök lenni, hanem a demokratikus jogállam törvényes keretei között.* Rendben, mondom, akkor megpróbáljuk a tájékoztatás pártatlanságát felügyelő bizottság létrehozására vonatkozó javaslatról leválasztani a médiaelnökök kinevezési rendjének az ügyét.

Beszélek a kereszténydemokrata Gáspár Miklóssal. Vitatkozik a két nagy párt, mondom neki, nem tenne-e jót a KDNP-nek, ha ti állnátok elő a megoldással? Gáspár beterjeszt egy módosító indítványt, amely a médiaelnökök kinevezését az előterjesztővel azonos módon szabályozza, de úgy, hogy a kinevezésük előtt a nem létező pártatlan tájékoztatást felügyelő bizottságnak mégsem kellene meghallgatnia őket.

Az ellenzék a módosító indítványt leszavazza. Mi pedig az egész törvényt szavazzuk le, miután ellenkező esetben csak akkor lenne elnöke a televíziónak és a rádiónak, ha valamikor a bizonytalan jövőben a bizottság összetételét illetően létrejön majd a megállapodás. Kitér a botrány. Az ellenzék azt állítja, hogy a koalíció nem akar független elnököket a rádió és a televízió élére.

Kiadok egy nyilatkozatot, amelyben részletesen leírom a szituációt, de nincsenek illúzióim. A média úgy találja az ügyet, mint újabb bizonyítékát annak, hogy a kormány saját befolyása alá akarja vonni a független médiát. Az újságíró-szövetség tiltakozik a sajtószabadság megsértése ellen.

A következő héten Antall a kormány nevében törvényjavaslatot terjeszt elő a két közszolgálati médium elnökeinek kinevezési rendjére vonatkozóan. Úgy, ahogyan Gáspár Miklós indítványában is szerepelt. A vitát követően a parlament elsőpró többséggel elfogadja a kormány javaslatát. A szavazás után a miniszterelnök szót kér. Szeretném, mondja, ha ez a szavazás véget vetne annak az áldatlan állapotnak, ami a sajtó és a kormánykoalíció között fennáll. – *Semmiféle hisztéria, üldöztetési mánia, semmiféle politikai manipuláció nem lehet indok arra, hogy bárki megkérdőjelezze Magyarországon a sajtószabadságot* – utal az újságíró-szövetség nyilatkozatára. Eötvös József egy tanulmányára hivatkozik, amelyben a szerző George Washingtonot idézte: „Hogy egy maga-magát alkotta testület azzal a váddal illesse a választott kormányt, hogy önző indokból indul ki, oly szemtelen szabadosság ez, amelyre a legnemesebb indokok sem szolgálhatnak mentségül.” Nem hiszem, teszi hozzá Antall, hogy Eötvös és Washington személyében a szabad sajtónak és a szabadelvű kormányzatnak jobb forrására hivatkozhatnánk.

Hallgatom Antallt, és közben arra gondolok, hogy a parlamentnek ez a döntése, ha nem is oszlatta el, de mindenképpen csökkenthette azok aggodalmát, akik őszintén féltették tőlünk a sajtószabadságot. Hiszen az, hogy a koalíció belement abba, hogy konszenzusos jelöltek legyenek, vagyis lemondott arról, hogy saját embereit állítsa a két legfontosabb közszolgálati médium élére, a sajtó egészében bizalmat kell hogy keltsen. Remélem, hogy Hankiss Elemér és Gombár Csaba személye jó választás volt. Nehéz a feladatuk és óriási a felelősségük. Olyan pártatlan közszolgálati médiát kell létrehozniuk, amely valóban a közösséget szolgálja, amely tájékoztatja az embereket az átalakulással járó nehézségekről, és megismerteti őket a megnyíló új lehetőségekkel is, hogy ne csak egy szűk kisebbség tudjon élni azokkal. Olyan rádiót és televíziót kell alkotniuk, amely értékeket képvisel, erősíti az emberekben a nemzeti összetartozás érzését és segíti a rendszerváltozás kiteljesítését. Tudom, hogy mindehhez jelentős változásokra lesz szükség, amely érzékenyen érinti a szabaddemokraták támogatóit és védenőit. De bízom a konszenzusos elnökök demokratikus és nemzeti elkötelezettségében, s abban, hogy magas szintű legitimitásuk folytán képesek lesznek végrehajtani a kényes feladatot.

Meghiúsult remények

Hamar kiderült, hogy a sajtónak a kormánypártokkal szembeni bizalmatlansága jottányit sem változott a koalíció gesztusa nyomán, a médiaelnökök pedig alkalmatlanoknak bizonyultak feladatuk ellátására. Nem tudtak és többnyire nem is akartak változtatni a rádióban és a televízióban uralkodó állapotokon. Valószínűleg azért sem akartak, mert másként fogták fel saját szerepüket és másban látták feladatukat, mint ahogyan mi gondoltuk.

* * *

Nem sokkal az önkormányzati választások előtt Antall József miniszterelnök interjút ad a Magyar Televíziónak. Részletesen elemzi az ország helyzetét, a várható nehézségeket és a kormány tervezett intézkedéseit. Hankiss Elemér, az új tévéelnök úgy határoz, hogy a miniszterelnökkel készített interjú csak egy köztársasági elnöki interjúval együtt kerülhet adásba. Miután Göncz Árpád nem kíván eleget tenni a felkérésnek, Hankiss letiltja a miniszterelnökkel készített anyag közzétételét.

– *Ezek szerint semmi sem változott* – mondom Antallnak. – *A választási győzelem után megszakítják az MDF-sajtótájékoztatót az SZDSZ miatt, a kormányesküdtételt egy focimeccs miatt, s most, miután független tévéelnökünk van, az még letiltja a miniszterelnöki interjút.*

– *Hankiss szerint Göncz megígérte az interjút, de később lemondta* – feleli Antall. – *Őt pedig kötötte a szava, hogy csak együtt a kettőt, tette hozzá. Persze kifejtettem neki, hogy ez közjogi nonszensz, hiszen a köztársasági elnök, akár honnan érkezett, a pártok felett áll, tehát őt nem lehet a miniszterelnök ellensúlyának tekinteni. Azt mondta, érti, de értsem meg én is, neki meg kell őriznie a tekintélyét.*

– *És a te tekintélyed?* – kérdeztem.

– *Az nem ezen múlik* – legyintett a miniszterelnök.

– *Persze* – feleltem –, *de a tévé munkatársai levonják a konzekvenciát, hogy hol van az erő, amelyhez igazodniuk kell.*

Antall felállt – ne haragudj, be kell fejeznünk a beszélgetést, mert várnak rám –, kissé nehézkesen emelkedett ki a székéből, mint akinek fáj a dereka. Egyszerre nagyon megsajnáltam. Hankiss Elemért ő választotta, kicsit barátjának is tudta, s az most mégis hátba döfte.

Miközben ballagtam a folyosón, azon gondolkodtam, mit is csináltam volna az ő helyében. Valószínűleg éreztettem volna a tévé elnökével, hogy nekem köszönheti a pozícióját, s nyomást gyakoroltam volna rá, hogy vizsgálja felül az álláspontját. Gyengének éreztem a miniszterelnököt. Nem tud túllépni azon, amit egy életen keresztül a világról, a tisztességről, a hatalom-

ról és a szolgálatról gondolt. Amint idáig jutottam, beláttam: én sem érveltem volna a hatalom pozíciójából azzal szemben, akit, ha félig-meddig is, de a barátomnak tekintettem.

* * *

A politikai irányultság szempontjából a rádióban még rosszabb a helyzet, mint a televízióban. Bár a szerkesztők és a műsorkészítők többsége mindkét szervezetnél az ellenzékkel szimpatizál, és leginkább a szabaddemokraták szellemiségét követi, a tv hírműsorai élére még a választások előtt a népi baloldalhoz tartozó Pálffy G. Istvánt nevezték ki. A rádióban ilyen változások nem történtek, ott a hírműsorokban is egyértelmű az ellenzéki irányultság.

A műsorpolitikával szemben a legfőbb kifogás, hogy túlsúlyban vannak a közéleti viták, és háttérbe szorul az átalakításokról szóló részletes és szakszerű tájékoztatás. A televízió nem segít abban, hogy az emberek megismerjék az őket közelről érintő változásokat, s így módjuk sincs arra, hogy éljenek a számukra megnyíló új lehetőségekkel. Nem készülnek olyan műsorok, amelyek mindezt közérthető módon, a nézők számára fogyasztható formában bemutatnák.

Emellett mindkét médium gazdálkodása felelőtlen és pazarló, sőt gyanús ügyletekre is sor kerül. A televízióban sokan veszik fel a fizetésüket a semmire, miközben a műsorgyártást nagyrészt magáncégeknek szervezték ki, amelyek gyakran a tévé alkalmazottainak tulajdonában állnak. A rádió 168 Óra című, ellenzéki hangvételű heti politikai műsorának főszerkesztője és helyettese hetilapot alapít, amely a rádióműsor leírt változata. A műsorkészítésért természetesen fizetés jár a rádiótól, miközben a kiadásra létrehozott magáncégbe saját szellemi apportjukként viszik be a tartalmat.

Valamikor 1991 tavaszán Antall-lal – nem először – arról beszélgetünk, hogy a frakcióban a médiaelnökökkel szemben nagy az elégedetlenség. Az MDF médiapolitikusai között a helyzet megítélésében alig van különbség, mondom Antallnak, de a taktikát illetően annál nagyobb. A kulturális bizottság MDF-es tagjai megegyezésre törekednek, kivéve Csuskát, aki keményen támadja a médiaelnököket. Pedig annak idején lelkesen támogatta őket, jegyzi meg a miniszterelnök. Gombárt egyenesen Csuskák javasolták, teszi hozzá. Nekem nem nagyon tetszett az ötlet, folytatja, meg is kérdeztem, nem zavarja-e őket, hogy Gombár a Pártfőiskolán volt előadó? Nem baj, ez volt a válasz, ott volt Lakiteleken, rendes magyar ember, nem lesz vele probléma. De nem a médiaelnököket kellene támadni, teszi hozzá, hanem a kulturális bizottságban végre meg kellene egyezni a médiatörvényben. Kulin Feritől azt hallom, hogy haladnak a dologgal, mondom erre. Úgy látszik,

hogy nem a szabaddemokratákkal tudnak szót érteni, hanem a szocikkal, folytatom, ott Kósa Ferenc az ügy felelőse, akivel Kulin szerint lehet tárgyalni. Kulin ezt már régóta mondja, jegyzi meg Antall, de jó lenne már valami eredményt is látni. Nem mondja ki, de érzem a hangjából: nem bízik a szocialistákban.

Néhány hónappal később, egy frakcióelnökségi ülés előtt Kulin Ferenc bejelenti, hogy a szocialisták elvették a médiatörvény ügyét Kósa Ferencről, és mostantól a szabaddemokratákkal szimpatizáló rádiós Gellért Kis Gábor a felelős. Kulin hozzáteszi, hogy a kulturális bizottságban ezzel létrejött az MSZP-SZDSZ-koalíció, ami annyit jelent, hogy a médiatörvény ügye megfeneklett...

A médiaháború kezdete

A médiaháború tulajdonképpen akkor kezdődött el, amikor Hankiss Elemér a televízió két csatornájának élére teljes jogkörrel felruházott intendánsokat nevezett ki, s példáját néhány hét múlva Gombár Csaba is követte. Ez azt jelentette, hogy a pártok teljes körű egyetértésével megválasztott médiaelnökök leadták a tévé és a rádió gyakorlati irányítását olyan személyeknek, akik mögött nem volt politikai konszenzus, és inkább az ellenzékhez, mint a kormányoldalhoz álltak közelebb. A frakcióelnökség ülésén Kulin elmondta, hogy különösen a rádióba kinevezett két intendáns személye elfogadhatatlan, mert ők egyértelműen az SZDSZ-hez állnak közel. Megjegyezte, hogy ezt ő Gombár Csabának el is mondta, amikor az elnök telefonon felhívta, és közölte vele a szándékát. Gombár ennek ellenére kitartott a jelölésük mellett. Ráadásul az intendánsi pozíció ismeretlen a televízióban és a rádióban, a kinevezéseknek semmiféle jogi alapja nincsen.

A miniszterelnök levelet ír a két médiaelnöknek, amelyben tudomásukra hozza, hogy a hatályos jogszabályok értelmében a rádió és a televízió szervezeti és működési szabályzatát a kormánynak kell jóváhagynia. Így minden szervezeti döntésük – az intendások kinevezése is – csak akkor jogszerű, ha a kormány jóváhagyja azokat. Ezért felszólítja őket, hogy eddigi döntéseik dokumentumait utólag, az esetleg tervezett szervezeti döntések dokumentumait pedig előzetesen, jóváhagyás végett küldjék meg neki.

A levélről akkor szerzek tudomást, amikor Haraszi Miklós interpellációt nyújt be a miniszterelnökhöz *A Magyar Rádió és a Magyar Televízió kormányfeliügyelet és kézivezérlés alá vonásának kísérletéről* címmel. Válaszában Antall – a koalíciós képviselők hangos tetszésnyilvánításától kísérve – kijelenti, „*semmiféle kézivezérlésről nincs szó, messze kinőttem már abból a korból*”.

Aztán kifejti, hogy a médiatörvény elfogadásáig érvényben van az 1047/1974. számú kormányhatározatnak az a része, amelyet a kinevezési törvény nem helyezett hatályon kívül. E határozat értelmében pedig a Magyar Rádió és a Magyar Televízió szervezetére és működésére vonatkozó részletes szabályokat a rádió és a televízió vezetői által kidolgozott szervezeti és működési szabályzat tartalmazza, amelyet a kormány hagy jóvá. Ebből következik, hogy olyan szervezeti változásokhoz, mint az intendatúrák kialakítása, csak a kormány jóváhagyásával kerülhet sor. A kormány kötelessége a hatályos jogszabályok betartása és betartatása. Ezért ragaszkodik ahhoz, hogy a médiaelnökök csak a kormány hozzájárulása esetén foganatosítsanak szervezeti változtatásokat. Mindez azonban természetesen nem jelent a műsorpolitika feletti kormányfelügyeletet, biztosította a miniszterelnök az interpelláló képviselőt, aki persze nem fogadta el a választ.

Miközben Antall az 1974-es kormányhatározatra hivatkozva rámutatott az intendatúra bevezetésének jogellenes voltára, a kinevezési törvény alapján 3-3 alelnököt jelölt a két médiumba. A televízióba a Hankiss által kinevezett két intendánst javasolta, akiket a kormánypárti Chrudinák Alajossal próbált kiegyensúlyozni. Miután a rádió szellemisége és politikai irányultsága a televíziónál is inkább ellenzéki volt, Antall úgy látta jónak, ha ide három kormánnyal rokonszenvező alelnököt jelöl. A szabaddemokraták – akik a jogi alap nélkül kinevezett intendánsok elleni MDF-es tiltakozást felháborodottan utasították vissza, mondván, hogy mindez a médiaelnökök, illetve a rádió és televízió belső szakmai ügye, amitől a pártoknak távol kell magukat tartaniuk – most hasonló vehemenciával, azon az alapon utasították el az alelnökjelöltek személyét, hogy a miniszterelnök az ellenzékkel nem egyeztetett. A kulturális bizottság meghallgatta az alelnökjelölteket, és többségi szavazással alkalmasnak találta őket.

A köztársasági elnök azonban a miniszterelnök előterjesztését lelkiismereti okokra hivatkozva nem írta alá. A médiaháború ezzel súlyos közjogi konfliktussá változott.

* * *

A köztársasági elnök döntését követő rendkívüli frakcióelnökségi ülésen elemezzük a kialakult helyzetet. Elmondom, hogy az MDF-SZDSZ-megállapodás során Antall és Tölgyessy először a médiaelnökök személyében állapodott meg. Amikor én bekapcsolódtam a tárgyalásokba, mesélem a többieknek, ez már megtörtént, viszont a kinevezésre és felmentésre vonatkozó jogi megoldással kapcsolatos vitákban már részt vettem.

Tölgyessy azt javasolta, hogy az elnököket és az alelnököket a parlament kétharmados többséggel válassza meg. Ez a megoldás mindaddig biztosította

volna a két párt közötti konszenzus kényszerét, amíg a jelenlegi parlamenti erőviszonyok fennállnak. Kivéve persze, tettem hozzá, ha a koalíció a szocialistákkal jutna egyezsége, de ezt a lehetőséget senki nem vette számításba. Antall azonban csak egyszeri megállapodást akart, s eszében sem volt hosszú távra kiengedni a kinevezési jogot a miniszterelnöki kompetenciából. A vita során persze nem erre, hanem elsősorban esztétikai okokra hivatkozott: azt mondta, hogy aránytévesztés a médiaelnökök parlament általi választása, a kétharmad meg végképp, amikor a harmadik fordulóban még köztársasági elnököt is egyszerű többséggel lehet választani. Ha viszont a rádió és a televízió elnökeit és alelnökeit a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki, érvelt Antall az általa javasolt megoldás mellett, az olyan magas szintű legitimitációt ad a médiaelnököknek, ami befolyástól mentes, szuverén működésüket maximálisan garantálja.

Kulin Ferenc ekkor megkérdezte, hogy szerintem a szabaddemokraták tisztában voltak-e azzal, hogy ez a megoldás nem teremt konszenzuskényszert az MDF és az SZDSZ között. Tölgyessy egész biztosan tudta, feleltem, hiszen ő pontosan ismerte a köztársasági elnök közjogi státusából következő korlátokat. Az viszont nincs kizárva, folytattam, hogy a többiek úgy gondolták, a közülük kikerülő köztársasági elnökön keresztül megvétózhatják a miniszterelnök személyi javaslatait, s így kikényszeríthetik a konszenzust. De akárhogy is gondolták, tettem hozzá, a jogi helyzet egyértelmű: Göncz Árpád azzal, hogy nem írta alá a miniszterelnök javaslatát, túllépte a hatáskörét, és megsértette az alkotmányt.

Ezek szerint viszont, jegyezte meg Szabó Iván, lehetséges, hogy a szabaddemokraták őszintén azt hiszik, hogy Antallnak, ugyanúgy, mint Hankiss és Gombár személyéről, az alelnökökről is egyeztetnie kellett volna Göncz Árpáddal. Aki ismeri az alkotmányt, szóljt közbe Salamon László, annak tudnia kell, hogy ez nem így van. Mellesleg, igazítottam ki Szabó Ivánt, Antall Hankisséről sem Göncz Árpáddal, hanem Tölgyessyvel egyeztetett, aki a pártját képviselte. Most viszont, mondta erre Szabó Iván, a szabaddemokraták Gönczöt tekintik a képviselőjüknek. Lehet, bólintottam, és az igazi baj az, hogy Göncz ekként is viselkedik. Holott a köztársasági elnöknek a pártok felett kell állnia és az egész nemzetet kell képviselnie, toldotta meg Salamon. Ezért nem vétózhatja meg a miniszterelnök személyi javaslatát, csak szentesítheti azokat, tette hozzá.

Alkotmányjogilag tehát teljesen egyértelmű, próbálom összefoglalni a beszélgetés lényegét, hogy a miniszterelnök szabadon mérlegelhet, és – miután övé a politikai felelősség – jelöltjét a köztársasági elnök nem utasíthatja vissza, ugyanúgy, mint például a miniszterek esetében. A lelkiismeretére sem hivatkozhat, teszem hozzá. Kulin erre megjegyzi, ha neki az alkotmányos kötelessége szembekerülne a lelkiismeretével, akkor lemondana. Hozzáteszi: Göncz

Árpád ezt nem tette meg, ő viszont a kulturális bizottság elnöki tisztségéről felajánlja lemondását a frakciónak. Döntését azzal indokolja, hogy az általa vezetett bizottság meghallgatta és alkalmasnak találta a jelölteket, akikből mégsem lettek hivatalosan kinevezett alelnökök. Mindenki egyetért a válaszzal: A frakció csak a nyári szünet után, augusztus végén ül össze legközelebb, addig halaszd el a döntésedet! Nem te sértetted meg az alkotmányt, teszem hozzá, nem neked van tennivalód. A köztársasági elnöknek kell megváltoztatnia a döntését, jelentem ki, és aláírnia a miniszterelnök előterjesztését.

Mostantól kezdve, jegyzem meg Kulinnak, miközben az ajtóig kísérem, ez az ügy már nem a médiáról szól, hanem a köztársasági elnök és a miniszterelnök hatáskörének alkotmányos kérdéséről. Magyarul, Ferikém, teszem hozzá, ezt ne vedd magadra, mert ez már nem médiaügy, tehát nem tartozik a kulturális bizottság kompetenciájába.

* * *

Amint az várható volt, Antallnak hasonló a véleménye. A jogállamiság és az ország általa annyiszor emlegetett stabilitása szempontjából valóban elengedhetetlen – ahogyan még aznap nekem kifejté –, hogy egyértelmű legyen a két közjogi méltóság hatáskörének pontos meghatározása, ez pedig az Alkotmánybíróság feladata. A leghelyesebb, mondja, ha a kulturális bizottság elnökeként Kulin fordul az Alkotmánybírósághoz, s ő kéri a köztársasági elnök kinevezési jogkörének értelmezését.

* * *

A közjogi vitát a sajtó Göncz és Antall személyes vetélkedéseként értelmezte, amelyben szinte egyöntetűen a köztársasági elnök mellé állt, teljesen mellőzve az ügy közjogi háttérének megvilágítását. Az üdítő kivétel Debreczeni József volt, aki az ellenzéki beállítottságú *Magyar Hírlap*ban részletesen megvilágította a köztársasági elnök alkotmányos helyzetét, és bátran szembement a sajtót eluraló hamis beállítással.

A jó tollú MDF-es képviselő kifejtette, hogy a magyar sajtó úgy állítja be a közjogi méltóságok vitáját, mint jó és rossz küzdelmét, ahol a „bölcs és jószagos” köztársasági elnök a „kisstílusú, féltékeny, hatalomvágyó és erőszakos” miniszterelnökkel áll szemben. Holott itt egy fontos közjogi nézetkülönbségről van szó, amiben egyértelműen a miniszterelnöknek van igaza.

A cikkben Debreczeni kijelenti, hogy Göncz Árpád már a taxisblokáid idején kilépett a nemzet egységét megjelenítő, pártok felett álló alkotmányos szerepköréből, amikor felszólította az egyik felet, a kormányt, hogy fogadja el a másik fél, a taxisok követeléseit.

A cikk óriási vihart kavart a sajtóban és az egész közéletben. Továbbra sem a közjogi helyzettel foglalkoztak, hanem azt állították, hogy Debreczeni pártpolitikai okokból, minden alap nélkül támadta meg Göncz Árpádot, és megsértette a köztársasági elnök méltóságát. Különösen a következő metaforát kifogásolták, amellyel a szerző Göncz alkotmányellenes szerepfelfogásának kívánta magyarázatát adni: „Az ellenzéki pártpolitikusból lett köztársasági elnökkel idegen test került a magyar közhatalom szervezetébe, vagy másik orvosi metaforával: ficam, rándulás a magyar alkotmányosságba.”

Az Alkotmánybíróság a köztársasági elnök kinevezési jogáról

Az Alkotmánybíróság szeptemberben meghozza döntését. Ebben részletesen értelmezi a köztársasági elnök kinevezési jogkörét, természetesen úgy, ahogyan a parlamentáris demokráciák köztársasági elnökének a jogkörét értelmezni kell. Ennek során – anélkül hogy a konkrét ügyről beszélne – kimondja, hogy a köztársasági elnök nem része a végrehajtó hatalomnak, annak kizárólagos birtokosa a kormány. A köztársasági elnök kinevezési jogkörében hozott döntéséért a politikai felelősséget minden esetben a személyi javaslatot előterjesztő miniszterelnök vagy miniszter viseli. Ezért a köztársasági elnök csak akkor tagadhatja meg a miniszterelnök vagy a miniszter által javasolt személy kinevezését, ha alaposan feltehető, hogy a javasolt személy kinevezése „az államszervezet demokratikus működését súlyosan zavarja”.

Súlyomékezzel egyértelműen kimondták, amit persze eddig is tudtunk, jelentette ki a feleségem, miután végigolvasta az AB határozatát, hogy a köztársasági elnöknek gyakorlatilag minden esetben ki kell neveznie a miniszterelnök által jelölt személyt. Kivéve persze, jegyeztem meg, ha mondjuk Göbbels még élne, és Antall őt jelölte volna a tévébe alelnöknek. Vagy Mengelét tisztifőorvosnak, tettem hozzá, hogy fokozzam a tétet. Azért a nyilvánosság előtt visszafogottan kellene érvelni, figyelmeztetett a feleségem. Ezzel egyetértek, helyeslem. Egy dolog, hogy a szabaddemokraták totális vereséget szenvedtek, folytattam, de a nyilvánosság szemében ez elsősorban Göncz Árpád veresége. Az elnök presztízsét pedig óvnunk kell, amennyire lehetséges, tettem hozzá.

Annál is inkább, jegyzi meg a feleségem, mert Göncz alkotmányjogi felfogását, amelyet a kérelemre tett észrevételeiben megfogalmaz, az Alkotmánybíróság pontról pontra cáfolja. Közbevetésemre, miszerint helyesebb, ha az SZDSZ alkotmányjogi felfogásáról beszélünk, megrázza a fejét: legfeljebb az SZDSZ aktuális felfogásáról, mert eddig az ellenkezőjét vallották. A lényeg viszont az, folytatja, hogy Göncz nevében írják. S olyanokat, mutat rá a kezében lévő határozatra, hogy a végrehajtó hatalmat az elnök és a kormány

közösen gyakorolja. S ebből szűrük le a következtetést, mondja, miközben keresi a szövegben a megfelelő részt, hogy a nemzeti média és a honvédség körébe tartozó vezetők személyében a köztársasági elnöknek és a miniszterelnöknek egyetértésre kell jutnia egymással. Nos, ezekre a téves elképzelésekre az Alkotmánybíróság döntése után immár senki sem hivatkozhat, jelentettem ki a feleségemnek. Hamar rá kellett jönnöm, hogy ebben, pontosabban: ebben sem lett igazam.

* * *

A határozat kihirdetésének másnapján Antall szobájában ülök. A szabaddemokrata frakció déli sajtótájékoztatójáról szaladtam át, ahol Hack Péter értékelte az Alkotmánybíróság határozatát. Nem fogod elhinni, mesélem Antallnak, de Hack kijelentette, hogy a határozat áttanulmányozása után megállapítható: az elnök semmi olyat nem tett, ami ennek a döntésnek nem felelt volna meg. Antall rövid hallgatás után kimérten foglalja össze a helyzetet: – *Tehát az Alkotmánybíróság döntése után is azt állítják, hogy a köztársasági elnök hatásköre kiterjed a miniszterelnök által jelölt személyek kinevezésének megtagadására. – Én sem hittem volna – rázom a fejemet –, hogy a fehérre azt mondják, hogy fekete, de úgy látszik, így állunk.* Arra persze nem adtak magyarázatot, folytatam, hogy Király Edit vagy Chrudinák, esetleg Hankiss intendánsainak alelnökké történő kinevezése miért is okozna súlyos zavarokat az államszervezet működésében. Elsütöm neki Göbbelset és Mengelét, de nem veszi a lapot, hanem témát vált, talán azért is, hogy a jó ízlés keretébe terelje a beszélgetést. Egyébként írtam Árpádnak egy levelet, meséli, szeretném, ha nem élné meg személyes vereségként az Alkotmánybíróság ítéletét. Mert nagyon fontos, folytatja, hogy rendeződjék a kettőnk közötti kapcsolat. Ez rajtam biztosan nem fog múlni, jelenti ki határozottan, majd hozzáteszi: – *Persze ehhez az kell, hogy ezután ne az SZDSZ álláspontját, hanem az alkotmányt tekintse mérvadónak.*

Kérésére Rózsa Mariann behozta a levelet. Nem adok másolatot, mondta a miniszterelnök, de itt elolvashatod. Magánlevél ugyan, jegyezte meg, de Árpád úgyis odaadja majd a sajátjainak. Adhatja nyugodtan, tette hozzá, és elmosolyodott, tőlük biztosan nem fog kiszivárogni. Leült az íróasztalához, én pedig olvasni kezdtem a levelet.

„Tisztelt Elnök Úr, Kedves Árpád!

Úgy gondolom, hogy az Alkotmánybíróság döntéshozatala időszakában nem lett volna ildomos akár hivatalosan, akár magánemberként megszólalnom. Hivatalosan most is csak akkor fogom tenni, ha megkérdeneznek és nem tudom elkerülni, de abban biztos lehetsz, hogy a köztársasági elnöki tisztség (méltóság) tekintélyének megőrzése és érvényesítése a célom.

Az 1989. évi kerekasztal-tárgyalásokon részben nem akarták még a köztársasági elnöki intézmény helyreállítását, részben egy teljesen formális funkció volt az ellenzéki pártok célja. Az alkotmányjogi bizottságban a honvédség főparancsnokának tisztét is magam vittem keresztül.”

Ez pontosan így volt, idézem fel a két évvel ezelőtti időszakot, amikor ott ültünk egymás mellett, és nem is értettem pontosan, hogy miért erősködik Antall ebben a kérdésben.

„Az SZDSZ a miniszterelnökhöz akarta telepíteni ezt is, de facto ugyanis a miniszterelnök gyakorolta már az átmeneti időben, miután korábban az MSZMP főttkára volt a néphadsereg főparancsnoka, de alkotmányjogi elemként közjogi érzékem, az európai és magyar hagyományok azt diktálták nekem – lévén korábban a király és a kormányzó a legfőbb hadúr, amely azonos alkotmányjogi értelemben a főparancsnokkal –, hogy ragaszkodjam a megvalósult konstrukcióhoz. De sohasem hittem, hogy ezt valaki félreértelmezheti és az Alkotmányból nem fakadó de facto szerepkörrel kívánja felruházni.”

Ez fontos és tapintatos mondat, gondolkodom el egy pillanatra, mert az Alkotmánybíróság határozatából az is következik, hogy az elnök a honvédség parancsnokának nem szolgálati előljárója, ahogyan – nyilván a szabaddemokraták javaslatára – Göncz a taxisblokádn idején főparancsnoki hatáskörét értelmezte.

Tovább olvasom a levelet: Antall részletesen leírja, hogyan került sor Göncz Árpád megválasztására. Kezdve attól, hogy még a választások előtt Mécs Imrének felvetette Göncz személyét, „mint egy adott politikai szituáció lehetséges jelöltjét”, akit szívesen támogatna. Aztán részletesen beszél az MDF–SZDSZ-megállapodásról, mondván, hogy: *„pártod ajánlatában nem voltál az első között”.* Egészen addig, hogy Göncz egyhangú megválasztását a koalíciónál egyértelműen bevetett személyes befolyásával érte el, amihez hozzáfűzte: *„Hiszen akkor már a kormánypárti és ellenzéki feszültségek, a paktummal szembeni ellenérzések más megoldást sugalltak. Ezt azonban a magam részéről elfogadhatatlannak tartottam, és személyes felelősségemet kötöttem hozzá.”* Remélem, mindennek a felidézése nem sérti majd Göncz hiúságát, villan át az agyamon, de ezt az érzést a következő mondatok tompítják: *„Félreértések elkerülése végett ezt nem azért rögzítem, mert ezért bármit vártam volna, vagy várnék. Eszem ágában sincs úgy beállítani, mintha nekem köszönhetnéd a köztársasági elnökséget. Ez egy olyan politikai megoldás volt, amire kettőnk egyénisége, személyes barátsága jó alapnak tűnt, és a nemzeti érdeket szolgálta.”* Még egyszer át kell futnom ezt a részt, hogy megnyugtassam magamat: Nem, ezek mind tények, ezen nincs miért megsértődni. Aztán folytatam az olvasást.

„Meggyőződése az, hogy a mai magyar Alkotmányban megfogalmazott köztársasági elnöki jogkör rendkívül alkalmas arra, hogy pártok felett álló, a napi politikai harcokban részt nem vevő, a nemzet egyetemességét kifejező

államfő legyen. A köztársasági elnök azonban nem politizálhat a kormány helyett, nem mutathat kifelé sem olyan külpolitikai vagy belpolitikai szerepkört, ami a parlamentáris köztársaság vagy az alkotmányos monarchia rendszerével ellentétes. Igen nagy lehetőség van a Magyar Köztársaság elnökeként a kormánnyal összhangban ellátni bizonyos diplomáciai feladatokat, de a felelősség mindenben a kormányé. Előttem egy pillanatig sem volt kétséges a köztársasági elnök és a miniszterelnök jogköre. Annál kevésbé, mert a jelenlegi alkotmányt lényegében Tölgyessy Péterrel ketten alkottuk meg, mások segítő részvételével. Éppen ezért tartottam rendkívül szerencsétlennek, hogy Téged olyan magatartásra, kijelentésekre (például jogkörbővítés) inspiráltak, ami vitathatatlanul pártpolitikai érdekeken alapult. Az SZDSZ számos stratégiai és taktikai hibája között elkövette azt, hogy előbb egy hatalom nélküli, kedves »vices« köztársasági elnöki tiszte (T.G.M.) akart megalkotni, bonapartizmussal (T.P.) rémisztgetve a népet, majd pedig egy kormányt, parlamentet kiegyenlítő prezidenciális köztársasági rendszert akart becsempészni a közéletbe. Az elmúlt évtizedek megfosztottak Téged az 1944–45-ben elindult politikai pályád folytatásától, és a Te aktív egyéniséged miatt nehezen viselted és viseled talán a kormányzati állásfoglalásoktól való távolmaradás kényszerét, amit emberileg megérttek, de alkotmányjogilag és a politikai felelősség következtében megoldhatatlannak tartok. Nem hiszem, hogy bárki előtt komolyan kellene azt kifejezésre juttatni, hogy semmiféle »diktatórikus« ambíciók nem fűtenek. Minden lehetőség megvan arra, hogy kimaradjál a népszerűtlen intézkedésekből, és éppen olyan népszerű, a politikai erkölcs magaslatán álló tekintélyes államfő légy, mint Weizsäcker, Herzog vagy az alkotmányos monarchák némelyike. Én ebben csak segítségre lennék, mert annyiban vagyok »tekintélyelvű«, hogy a magyar államfő közjogi méltóságát rendkívül fontosnak tartom. Ezt mind a kiráypárti, mind a köztársasági hagyományok megkövetelik. Kettőnk tevékenységének jogszokásteremtő szerepe is van és lehet. Ez is közös felelősségünk.”

Nagyszerű levél, állapítom meg magamban, amikor a végére érek, emberileg hiteles, közjogilag meggyőző. A miniszterelnök, miközben olvastam, diktált valamit Rózsa Mariánnak, most éppen egy telefonban van. Megvárom, amíg befejezi. Felállok és leteszem az asztalra a levelet. Remélem, Árpád bácsi is olyan hatással lesz, mint amilyenem rám volt, mondom Antallnak. Majd meglátjuk, feleli a miniszterelnök. – Mindenesetre igazad van – jegyzem meg búcsúzóul –, ezt a levelet a szabaddemokraták nem fogják kiszivároztatni.

* * *

Antall – az Alkotmánybíróság döntésével a háta mögött s kicsit a baráti hangvételű levele hatásában is bízva – ismét előterjeszti az alelnökjelöltekre vonatkozó javaslatát. Göncz Árpád azonban ezúttal sem nevezi ki a mi-

niszterelnök jelöltjeit. Úgy nyilatkozik, hogy időre van szüksége, és bekéri a rádió és a televízió szervezeti és működési szabályzatát. Nyilvánvaló, hogy ehhez nincs joga, hiszen az Alkotmánybíróság szerint csupán azt mérlegelheti, hogy az adott személyek kinevezése nem idéz-e elő „súlyos zavart az államszervezet demokratikus működésében”. Ennek eldöntéséhez pedig nem szükséges sem szervezeti és működési szabályzat, sem hosszas mérlegelés: első látásra megállapítható, hogy ilyen veszély nincsen.

Miután Göncz Árpád Antall újabb és újabb telefonja után is tovább késlekedik, a miniszterelnök ismét az Alkotmánybírósághoz fordul, értelmezést kérve, hogy milyen határidőn belül kell a köztársasági elnöknek gyakorolnia kinevezési jogát.

Az alkotmány védelmezője

Az Alkotmánybíróság határozatának durva félremagyarázása egyébként egy idő után „finomodott”. Ellenzéki oldalról már ritkábban állították a fehérről, hogy fekete, inkább azt, hogy az AB határozata nem egyértelmű. Így tettek az elnöki jogkör tárgyában hozott további két döntés esetében is.

El kellene érni, mondom egy alkalommal Antallnak, hogy az Alkotmánybíróság konkrétan Göncz döntéséről mondja ki, hogy alkotmányellenes. Jogász vagy, feleli szemrehányóan a miniszterelnök, tudod, hogy csak általánosságban értelmezhetik a köztársasági elnök jogosítványait. Egyébként, teszi hozzá, Sólyom is fel van háborodva, hogy figyelmen kívül hagyják a határozatot.

Ezt megértem, mondom, hiszen ez a magatartás tépázza meg leginkább a testület tekintélyét. Amikor azt mondják, teszem hozzá, hogy kétértelmű, homályos a határozatuk. Beszéltem Sólyom Lacival, jegyzi meg Antall, és arra hajlandó, hogy személyes nyilatkozatban cáfolja ezeket az állításokat. Tehát ha a testület nem is, az Alkotmánybíróság elnöke kimondaná, hogy Göncz döntése alkotmányellenes? – kérdezem. Ezt szerettem volna, feleli a miniszterelnök. De Sólyom ezt kereken visszautasította. Kijelentette, hogy az AB elnökeként nem szállhat bele a politikai vitákba, teszi hozzá. – Akkor mi az, amire vállalkozott? – kérdezem. – Arra – feleli Antall –, hogy világossá teszi: a határozatuk egyértelmű és nincs kétféle magyarázat. Hát mit mondjak, jegyeztem meg erre, Sólyom nem vállalta túl magát.

Nyilatkozatában az Alkotmánybíróság elnöke valóban lehetett volna bátrabb, de annak, aki ismerte az AB határozatát, világosnak kellett lennie, hogy Sólyom Göncz döntéséről beszélt, amikor így fogalmazott: „Politikai részrehajlástól mentes szakszerű jogalkalmazás esetén a megoldás egyértelmű. Bármely politikai döntés, amely nem ezen alapul, a jogállamiságot veszélyezteti.”

Az SZDSZ politikusai természetesen értik Sólyom László nyilatkozatát, de azt is tudják, mindennek a közvélemény szemében nincs jelentősége. Továbbra is ellenállásra biztatják az elnököt, és elhitetik vele, hogy ő a demokrácia garanciája, a hatalmának kiterjesztésére törekvő MDF-fel és annak elnökével szemben. És Göncz Árpád ezt valószínűleg el is hiszi...

* * *

Sólyom Lászlót sohasem szerettem, igaz, ő se kedvelt engem. Annak ellenére, hogy hívásomra habozás nélkül csatlakozott a Független Jogász Fórumhoz. Ő előbb lett pártpolitikus – az MDF elnökségének a tagja –, miközben én a Független Jogász Fórum vezetőjeként az Ellenzéki Kerekasztalt koordináltam.

Alkatához nem illett a pártpolitika. Valószínűleg már akkor is távolabbra tekintett, amikor az MDF-ben szerepet vállalt. Nem állítom, hogy megfordult a fejében, hogy valaha is köztársasági elnök lehet, de az Alkotmánybíróság vezetését biztosan kedvére való karriernek tekintette. Aztán én lettem a pártpolitikus, ő pedig pártok felett álló, független személyiségként játszott meghatározó szerepet a magyar politikában.

Alkotmánybírósági elnökként három olyan döntést hozott, ami a kormány iránti minimális empátiáját is megkérdőjelezte a szememben. Amikor a kárpótlás ügyében végre megállapodásra jutottunk a kiscsapatokkal, a parlament által elfogadott törvényt az Alkotmánybíróság megvétózta. A személyi szám eltörlésével a költségvetésnek sok száz milliós kárt okozott, valójában minden haszon nélkül, saját rögeszméjének engedve. Persze a legnagyobb szálla a szememben az igazságtételi törvény elkaszálása volt.

A médiavitában ugyan rendre a kormányfő álláspontját alátámasztó döntéseket hozott, de nem is tehetett mást, hiszen a parlamentáris demokrácia alkotmányában a köztársasági elnök jogköre nem terjedhet ki a miniszterelnök személyi javaslatának megvétózására. Elvártam volna azonban, hogy legalább személyes nyilatkozatként jelentse ki azt, ami az alkotmánybírósági határozatokból egyértelműen következett: hogy a köztársasági elnök megsérti az alkotmányt, amikor nem írja alá a miniszterelnök személyi javaslatát. Az az affér pedig, ami közöttünk lezajlott, elgondolkodtatott, hogy vajon kizárólag alkotmánybírósági elnöki tekintélyének a megóvása indokolta-e tartózkodását az egyértelmű állásfoglalástól.

* * *

Az Alkotmánybíróság – kétévi működésük tapasztalataira hivatkozva – el akarta érni a parlamentnél a róla szóló törvény számára kedvező módosítását. Törekvésük az volt, hogy a valóban irreálisan nagy munkateher

egy részétől szabaduljanak, másrészt szerették volna a törvényből kihagyni azt a szabályt, mely szerint az Alkotmánybíróság székhelye Esztergom. Kezdetből Budapesten működtek, és a jogellenes helyzeten nem is kívántak változtatni, inkább a törvényt akarták módosítani. Az is igaz, hogy az Alkotmánybíróságnak nem volt parlament által elfogadott ügyrendje, ennek előterjesztése és elfogadása is időszerű volt. Sólyom kényesen ügyelt arra, hogy még a látszatát is elkerülje, hogy érintkezik a politikával. Most mégis erőt vett magán, és meghívta a parlamenti pártok frakcióvezetőit egy informális eszmecsere.

A tárgyalás megkezdésekor megütközve láttam, hogy Sólyom László mellett ott ül Halmai Gábor, aki a Nyilvánosság Klub ügyvivőjeként éppen a napokban írt alá egy politikai nyilatkozatot, amely élesen elítélte a kormányt és a koalíciót. Már korábban is furcsálltam, hogy a szabaddemokraták értelmiségi holdudvarához tartozó alkotmányjogász hogyan lehet Sólyom első számú tanácsadója. Mindaddig azonban Halmai tartózkodott a nyilvános politikai szerepléstől.

Szót kértem, és kifogásoltam a tanácsadó jelenlétét, mondván: egy kormányellenes politikai akciót elindító aktivista részvétele a tárgyaláson megkérdőjelezi az Alkotmánybíróság politikamentes pozícióját. Javasolom tehát, hogy Halmai Gábor ne vegyen részt az egyeztetésen. Sólyom erre kissé zavartan és idegesen kijelentette, hogy az ő joga eldönteni, ki az, aki tanácsadóként mellette ül a tárgyaláson, és nem gondolja, hogy ebbe az MDF frakcióvezetőjének bármilyen beleszólása lehetne. Ez így van, válaszoltam, az elnök úr joga meghatározni, hogy ki az, aki részt vesz az Alkotmánybíróság tárgyalóközlőiségében, nekem viszont arra van jogom, hogy eldöntsem: ilyen körülmények között hajlandó vagyok-e tárgyalni, vagy sem. Azzal felálltam és Böröcz István kiscsapat frakcióvezetővel együtt elhagytuk a tárgyalótermet. A kereszténydemokraták frakcióvezetője nem volt jelen a megbeszélésen, ők csak szakértői szinten képviseltették magukat.

Az Alkotmánybíróságról az első utam a miniszterelnökhöz vezetett. Elmeséltem Antallnak a szituációt, aki egyetértett velem. Jól tetted, hogy ott hagytad a tárgyalást, mondta. Nem tudom, Sólyom Laci mit gondol magáról – tette hozzá. Annak ellenére így foglalt állást, hogy a köztársasági elnök kinevezési jogkörének kérdésében beadott kérelmek elbírálása akkor volt folyamatban...

* * *

A köztársasági elnöki tisztséggel kapcsolatban Sólyom László személye először 1995-ben, Göncz Árpád első elnöki mandátumának lejártakor került szóba. A kétharmados MSZP-SZDSZ-koalíció Göncz újraválasztását támo-

gatta, egy közös ellenzéki jelölt állítása ezért csak jelképes lehetett. Erre viszont Sólyom igencsak alkalmas lett volna, hiszen megjelenítette volna az ellenzék alkotmányosság iránti elkötelezettségét. Szabad Györggyel és Szabó Ivánnal hármásban írtunk egy előzetes felkérő levelet, de persze nem csodálkoztunk, amikor AB-elnöki megbízatására hivatkozva udvariasan elhárította a megtiszteltetést.

Tíz évvel később viszont a Gyurcsány Ferenc által vezetett MSZP-SZDSZ-koalíció belső civakodását és elképesztő politikai hibáját kihasználva Sólyom László az ellenzék jelöltjeként köztársasági elnök lehetett. A tíz év előtti „triumvirátusból” én már nem voltam politikai tényező, Szabó Iván pedig halálos beteg volt. Szabad Györgynek viszont informálisan fontos szerepe volt Sólyom jelöltségében. Örültem, amikor az elnökválasztáskor a parlamenti páholyban ott láttam egymás mellett ülni a két hajdani MDF-es politikust. Szabó Iván ezt már nem érthette meg: egy nappal Sólyom megválasztása előtt meghalt.

Hiába lett Sólyom az ellenzéki Fidesz jelöltjeként köztársasági elnök, mandátumának lejártakor az akkor már kétharmados többséggel kormányzó Orbán Viktornak nem kellett egy Sólyom-típusú elnök. Ő az általa vizionált „fülleforradalomra” hivatkozva egy új rendszert akart kiépíteni, amelyben komoly akadályt jelentett volna a '89-es alkotmány értékeihez ragaszkodó köztársasági elnök. A Fidesz által elfogadott alaptörvény vitája során Sólyom László civilként is harcosan kiállt a hatályos alkotmány mellett. Nyilatkozataival a legtöbb esetben egyetértettem...

A „költségvetési csata”

Az 1992-es költségvetési törvény parlamenti vitája néhány hétre elvonta a figyelmet a médiaháborúról. Az 1991 decemberében lezajlott parlamenti vita azért maradt emlékezetes, mert látványos erőpróbát jelentett az ellenzék és a koalíció között. A kormány a törvényben előírt határidő lejártá után két héttel nyújtotta be a javaslatot, amelyet az ellenzék azonnal ösztűz alá vesz. A késedelem miatt a törvény megsértését kifogásolja, és azt állítja, a költségvetés elfogadására legfeljebb január közepén kerülhet sor, másrészt tárgyalásra alkalmatlannak minősítve a javaslatot, követeli, hogy a kormány vonja vissza.

Valójában az ellenzék be akarja bizonyítani, hogy a kormány a Torgyánék kiválásával meggyengült koalícióval nem képes az év végéig elfogadtatni a következő éves költségvetést. Az ellenzéki frakciók az obstrukció minden eszközét felhasználják. Véget nem érő hozzászólások, módosító indítványok tömkelege, ügyrendi javaslatok. A Fidesz végtelenített számítógépes prog-

rammal ontja a módosító indítványokat: adjunk sorozatban 1 Ft-tal többet az egyes kormányzati előirányzatoknál. És a Házzsabály szerint minden egyes módosításról szavazni kell, ha pedig elveti a ház, szavazni kell a javaslat egészéről is. A koalíciós képviselők felveszik a kesztyűt.

Kéri Kálmán bácsi '90-hez közeledve lelkesen vesz részt a szavazásban. Csontos feneke nem bírja az ülést, dereka az állást, de azért tisztességgel teljesíti feladatát. Állva nyomja a gombot, derékban kissé meghajolva. Antall rám szól, mondjam meg az öregnek, pihenjen egy kicsit. Jelenleg jól állunk, megvan a többség nélküle is. Mondom neki, mit üzen a miniszterelnök. A Don-kanyarnál is kibírtam, feleli a tábornok jellegzetes fejhangján, csak nem képzeled, hogy most meghátrálok? Ám az elnökünk, szól utánam, nagyon sápadtnak látszik. Inkább őt küldd haza, teszi hozzá. Mondja ezt a nála harminc évvel fiatalabb, ereje teljében lévő Antall Józsefre. Aki jó hónapja, a taxisblokádnál évfordulóján telve optimizmussal nyilatkozott Feledy Péternek a tévében a betegségéről, mondván, kiváló egészségnek örvend, hónapok óta teljesen tünetmentes. Amikor elmondom neki, mit üzent a tábornok, Antall elmosolyodik. Én is vele nevetek, de most, hogy a képet felidézem, mintha az ő mosolyában lett volna egy szemernyi keserűség...

* * *

Napközben valóban belefér, ha néhány képviselőnk nem vesz részt a szavazásban. A 30-áról 31-ére virradó éjszakán viszont mindenkire szükség van. Az ellenzék ugyanis kivonult az ülésről, ezért fontos, hogy a képviselők fele nélkülük is biztosítsa a határozatképességet.

Salamin András hivatalvezető megszervezi a képviselők ellátását. A frakció munkatársai bevásárolnak a még nyitva lévő boltokban, szendvicseket gyártanak, forró levest főznek, teát, feketekávé. A parlament folyosóján felállítják harcálláspontjukat, mi pedig egymást váltva kimegyünk erőt gyűjteni. Az idősebb képviselők a folyosón lévő pamlagokon 10-20 percre felváltva pihenhettek is egy kicsit.

Január első napjaiban mondom Antallnak, írjunk egy közös levelet, amelyben a frakció munkatársainak megköszönjük a helytállást. Azt mondja, írjam meg, ő majd aláírja. Miniszterelnöki fejléccel megy ki a levél, igyekszem hát az ő stílusában fogalmazni. Ezért kiemelem, hogy a győzelemben fontos szerepe volt a „hadtápfeladatok” példás ellátásának.

* * *

Emlékszem Szentágothai professzorra. Az idős képviselőnek Kati mellett volt a helye az első sorban, de eggyel előbbre ült, s a kényelmesebb miniszteri

bársonyszékben elterpeszkedve vállán át hátranyúlva nyomkodta a szavazógombját. Igen-nem, ahogyan a miniszter diktálta, szeme becsukva, a rossz nyelvek szerint közben az igazak álmát aludta. Időnként, amikor felébredt, állítólag rossz gombot nyomott meg...

Az öreg kiscsajdák is tisztességgel helytálltak. Igaz, kitartásukat segítette, hogy ők nem csupán a mieink által készített levesből, teából, kávéból, szendvicsekből részesülhettek, hanem parlamenti irodájukba időről időre betérve jókat kortyolhattak a kellő előrelátással otthonról hozott demizsonokból.

* * *

Az éjszaka kellős közepén visszatért az ülésterembe a Fidesz tucatnyi képviselője. Kitört a taps, a lankadó félben lévő koalíció üdvözölte a nem várt segítséget. Mielőtt azonban szívünkbe zárhattuk volna a fideszeseket, Kövér László benyomta a gombot, s lehűtötte a hangulatot. Nehogy azt higgyék, mondta, hogy segíteni akarunk önöknek. Nem fogunk gombot nyomni, folytatta, csak azért jöttünk vissza, mert nem bízunk önökben, hogy a távollétünkben is betartják a házszabályt.

* * *

Szilveszter napján kora délután befejeződött a szavazás. A Magyar Televízióknak röviden nyilatkoztam. Kijelentettem, örülök, hogy időben megszületett a Magyar Köztársaság 1992. évi költségvetése. Hozzáfűztem: az elmúlt napokban a jogállam kiválóan működött, a koalíció és az ellenzék legjobb lelkiismerete szerint tette a dolgát. Holnaptól pedig minden mehet tovább a maga útján, a rendes kerékvágásban.

Hazamegyünk, a gyerekek Fertőbozon, Kati családjánál. Cseng a telefon, édesanyám hív, látott a televízióban. Derűs voltam, mondja, s magabiztos, nyoma sem volt rajtam a fáradtságnak. Katival egymásra nézünk: közel nyolcvan órája talpon vagyunk. Megállapodunk, hogy ledőlünk pár órára, és éjjelkor koccintunk az újévre. Másnap délelőtt 10 órakor ébredünk. Kezdődik az 1992. esztendő...

* * *

Az új év első vasárnapján reggel hatkor bekapcsolom a rádiót, nehogy elmulasszam Csurka jegyzetét. Feltételezem, hogy a költségvetési csatáról fog beszélni, és kíváncsi vagyok, hogyan találja ezt a fontos eseményt. Csurka a Fidesz obstrukciós magatartását minősíti, és elképesztően kemény. Mint mindig, most is remek a stílusa, de nem értek vele egyet. Végül is győztünk,

ilyenkor illik békejobbot nyújtani a legyőzött ellenfélnek. Csurka viszont nem ismer kegyelmet.

A Fidesz-képviselőcsoport számára hatalmas eredmény lett volna, ha térdre kényszeríti a kormányt, ismeri el, majd így folytatja: „Az a mód azonban, ahogyan a huszonegy tagú Fidesz-frakció megragadta ezt a lehetőséget, sokat elárulhat abból, hogy az ország mire számíthat esetleges uralmuk esetén. Kíméletlenségre. Egyesek felemelték a sisakrostélyukat és látni engedték a tekintetüket. Milyenek is ők bajvívás közben? Cinikusak és gátlástalanok, kíméletlenek és gyűlölettől izzó tekintetűek ... Kétségtelen, hogy a kormánypártok sorában több az idős ember, különösen a történelmi pártokban. Ám velük szemben »vértolulást« emlegetni és láthatóan arra játszani, hogy ezek az idős képviselők majd fizikailag kidőlnek, undorító számítás. Gerillataktika ... Kiderült, hogy a fiatal gerilláknak ez a csapata képes mindenben és mindenkin átgázolni céljai elérése érdekében ... Ezeken a nyomasztó parlamenti éjszakákon kiderült, hogy a városi gerillák liberálisnak mondott világa mennyire végzetesen különbözik a hagyományos magyar kultúrától, értékrendtől és a történelmi folytonosság tehervállalásától.”

Véget ér a jegyzet, kikapcsolom a rádiót. Fel-alá járkálok a szobában. Kavarognak a fejemben a gondolatok: A fideszesek tényleg élen jártak az obstrukcióban, haragudtam is rájuk. De arra is emlékszem, hogy az Ellenzéki Kerekasztal mellett mennyire kedveltem őket. Orbán, Kövér, Fodor... Akkor Csurka is szimpatizált velük. Most politikai ellenfelek lettünk. Lehet azonban, hogy '94 után újra egy oldalon leszünk. Csurka viszont nem gondol se múltira, se jövőre. Ő ki akarja hozni ebből a helyzetből mindazt, amit ebben a pillanatban ki lehet hozni. Így viszont az ellenséges légkört tovább erősíti. Pedig nincs más út: meg kell próbálnunk együttműködni „a hagyományos magyar kultúra, értékrend és a történelmi folytonosság tehervállalása” jegyében, amire Csurka is hivatkozott.

Aki Antall mellett a legközelebb állt hozzám

A költségvetési csata hőse Szabad György volt. Az Országgyűlés elnöke az összehangolt ellenzéki obstrukció közepette mindvégig kézben tartotta az irányítást. Amikor a házszabály adta keretek szűknek bizonyultak, történelmi ismereteire támaszkodva próbálta továbblendíteni az elakadt gépezetet.

Miután az ülés folytatásában a Házbizottság nem tudott megegyezni, a Házszabály értelmében az elnöknek kellett döntenie. Szabad György viszont nem akarta önhatalmúan eldönteni, hogy folytassuk-e az ülést vagy sem. Mint ahogy nekem később elmesélte, ezért elevenítette fel a magyar

parlamentarizmus történetében létező formát, a *magántanácskozmány* intézményét. Nem hivatalos szavazás ez, csupán a házelnök informálását célozza. Az ellenzék meglepődött, és elmulasztotta bojkottálni a szavazást. 193 fő volt a határozatképesség, és 208 szavazattal a Ház a folytatás mellett döntött. A *magántanácskozmány* eredményére hivatkozással Szabad György elrendelte az ülés folytatását, és ezzel túllendítette a Házat a megoldhatatlannak látszó patthelyzeten.

A fideszesek személyeskedő támadásaira – hatalmával való visszaéléssel és szőszegéssel vádolták – méltósággal válaszolt. Közölte, nem reagál a személyét ért támadásokra, de kijelentette: az Országgyűlés alkotmányos kötelezettségének eleget téve a törvényeknek és a házszabálynak megfelelően folytatja a költségvetés vitáját. Őszintén csodáltam, hogy a cél érdekében úrrá tud lenni szangvinikus természetén és a provokációkat figyelmen kívül hagyva vezeti a vitát.

* * *

Néhány nappal később, amikor négyszemközt értékeltük az eseményeket, Szabad György már kevésbé volt visszafogott. – *Orbánék az életemre törnek* – jelentette ki, majd tiltakozásomat türelmetlen kezlegyintéssel elutasítva folytatta: – *Szándékosan provokálnak, és abban bíznak, hogy előbb-utóbb elpattan a húr.* Ne viccelj, Gyuri bácsi, mondtam, de nem erősködtem, mert ismertem az öreget, s tudtam, ez nem az a pillanat, amikor meg lehetne győzni.

* * *

Hosszú éveken át a feltétlen bizalom jellemezte kapcsolatunkat. Az első konfliktusunkra 1997-ből emlékszem vissza. A NATO-ba történő belépésről szóló népszavazásra készültünk. Közben a Horn-kormány betervezte egy törvényjavaslatot, amely lehetővé tette volna a külföldiek földszerzését. A törvény leple alatt a volt téveszveztők is tulajdonossá válhattak. Az ellenzék egységesen reagált: aláírásgyűjtésbe kezdtünk egy népszavazás érdekében. Komoly volt a veszély: ha a földkérdést, amelyben megosztott a politizáló közvélemény, összekötjük a NATO-csatlakozásra vonatkozó népszavazással, mindkettő eredménytelen lehet.

Szájer József, a Fidesz és Szabó Iván, a Néppárt frakcióvezetője megegyezett Horn Gyula miniszterelnökkel, hogy – amennyiben a kormány visszavonja a földtörvényre vonatkozó javaslatát – az ellenzék ejti az aláírásgyűjtést, s így a NATO-népszavazás eredménye garantált. A miniszterelnök az MSZP frakciójában a téveszveztők torkán lenyomta a megállapodást, és a kormány visszavonta a földtörvényjavaslatot.

Az ellenzéki frakciók összeülnek a Parlament felsőházi termében. Általános a vélemény: megvédtük a magyar földet, nincs szükség a népszavazásra. Egyszer csak Orbán Viktor a felső sorok mögött állva szót kér, és a következőket mondja: „*Padlón vannak a szocialisták, most kell őket ütni! Nem szabad megállapodni!*” Kitér a taps, különösen a kiscsapat lelkesedik. Látni vélem, ahogy Torgyán homloka előtt elszáll egy felhő. Mintha felrémlene benne – ami évekkel később be is következik –, hogy most veszítette el a frakcióját.

Az eredeti javaslat mellett csak a néppártosok érvelnek. Szabó Iván, Szabad György, Kati és én szólalunk fel. Különböző megfogalmazásban, de mindannyian azt mondjuk, ha megszegjük a megállapodást – ami persze önmagában sem helyes –, a szocik újra beterveztik és megszavazzák a földtörvényt, s lehet, hogy a NATO-népszavazás is érvénytelen lesz. Első alkalommal szembesülök azzal, hogy saját szövetségeseim lehurrognak, csaknem lekommunizálnak. Az ellenzéki képviselők végül elsőprő többséggel leszavazzák a NATO-népszavazás érdekében a kormánnyal megkötött alkut. A néppártosok egységesen a NATO mellett szavaznak.

Aznapi este, ahogy kilépek a Fehér Házból, szembetalálkozom Orbán Viktorral.

– *Szerinted jó döntést hoztunk?* – kérdezem tőle.

– *Fogalmam sincs, Imrém!* – feleli. – *Majd ki fog derülni* – teszi hozzá.

* * *

Vagy tizenöt évvel később egy alkotmányjogi konferencián Salamon Lászlónak elmesélem ezt a történetet. Orbán mindig is az intuícióira hallgat, bólogat, az Országgyűlés alkotmányügyi bizottságának akkor már fideszes elnöke. És az a szép, teszi hozzá, hogy eddig mindig beváltak a megérzései. Ha mindig beváltak volna, igazítom ki hajdani párttársamat, akkor nem bukik el az első Orbán-kormány, és nem nyernek kétszer is a szocialisták...

* * *

Visszatérve 1997-re, a közös ellenzéki frakcióülésre: ezt követte az első konfliktusom Szabad Györggyel. Ő azt mondta, miután kisebbségben maradtunk, csatlakoznunk kell az ellenzék többségi álláspontjához, én azt, hogy a Néppárt a többi ellenzéki párttól eltérően szavazott, mert ezt tartottuk helyesnek, akkor emellett kell kitartanunk. A parlamenti szavazásnál az MDNP képviselőcsoportja megosztott, Szabad az ellenzékkel voksol, én a Néppárt képviselőinek többségével együtt az eredeti álláspontunk mellett szavazok.

* * *

A másnapi frakcióülésre Szabó Ivánt hiába várjuk. Helyette faxüzenet érkezik. A Néppárt képviselőcsoportjának vezetője saját kezűleg írt levelében közli lemondását. Indoklásában leírja: soha nem hitte volna, hogy Antall József leghívebb társa – ez Szabad György lenne – és külügyminisztere néhány évvel a miniszterelnök halála után a NATO ellen szavaz.

Szabad az asztalra csap, kikéri magának az inszINUációt, és felugrik a székről. A többi „kiszavazó” is felháborodottan tiltakozik. Kati az, aki gyorsan cselekszik: Magához veszi a faxot, és kijelenti, hogy ezt egymás között kell megbeszelnünk, és addig teljes a hírzárlat. Szabó Iván később visszavonta lemondását: kimunkált kézírásával írt levele azóta is a mi birtokunkban van. A nézeteltérés személyes része nem került nyilvánosságra, de Szabad a sértést soha nem tudta megbocsátani a frakcióvezetőnek.

Köztünk viszont a bizalom hamar helyreállt. Eltávolodásunkra egy évvel később, a Néppárt 1998-as választási kudarca után került sor. Kiestünk a parlamentből: Gyuri bácsi azok mellett volt, akik a Fideszsel való feltétel nélküli együttműködést szorgalmazták, én pedig szerettem volna megőrizni a Néppárt önállóságát. A mi álláspontunk kapott többséget, Szabad György pedig visszavonult a politikától. Én még próbálkoztam egy darabig, mert nem tartottam helyesnek, hogy a jobbközép oldalon csak egyetlen párt maradjon talpon.

Elváltak útjaink, nem is találkoztunk. Azt viszont örömmel láttam, hogy Szabad György 2005-ben szerepet vállal Sólyom László köztársasági elnöké választásában. Függetlenül a hajdani alkotmánybírói elnök tevékenységével kapcsolatos fenntartásaimtól, én is úgy gondoltam, hogy Sólyom elnökké választása erősítené a jogállamot. Arról nem beszélve, hogy még 1995-ben, Göncz Árpád első mandátumának lejártakor Szabó Ivánnal és Szabad Györggyel együtt, hármasban kértük fel Sólyom Lászlót, hogy az ellenzék támogatásával vállalja a köztársasági elnökjelöltséget. Annak is örültem, hogy 2006. március 15-én tudományos életművéért Szabad Györgyöt Széchenyi-díjjal tüntették ki, de megrökönyödtem, amikor a díjátadási ceremónián nem fogott kezét a parlament által megválasztott, hivatalban lévő miniszterelnökkel.

* * *

Valamikor 2009 táján, amikor már jócskán előrehaladtam ezzel a könyvvel, felhívtam Szabad Gyuri bácsit. Írom a visszaemlékezéseimet, mondtam neki, elvinném hozzád, ameddig eljutottam. Öreg vagyok már, felelte Szabad, nincs energiám arra, hogy átnézzem. Nem is kérlek erre, feleltem, csak legyen nálad. Ha lesz kedved, elolvasod, és mondasz róla valamit, tettem hozzá, ha nem lesz kedved, akkor nem. Köszönöm, hogy rám gondoltál, mondta az

öreg, de kérlek, hogy ne hozd át az írásodat, fejezte be a beszélgetést. Bántott a dolog, de tudomásul vettem elzárkózását.

* * *

Az Ellenzéki Kerekasztal létrejöttének 25. évfordulójára a Veritas Történetkutató Intézet konferenciát rendezett. Nemcsak előadás megtartására kértek fel, hanem arra is, hogy gyűjtsen össze azok névsorát, akiket mindenképpen meg kellene hívniuk. Szabad Györgynek természetesen küldenek meghívót, de ő már a kilencvenhez közeledve nem mozdul ki otthonról. Eszembe jutott viszont a felesége, Andrea. Antall Klári, Mádl Dalma minden ünnepségen, rendezvényen részt vesz, Szabad felesége soha. Pedig férje jogán neki is kijárna a megkülönböztetett tisztelet. Úgy gondoltam, a meghívót személyesen fogom átadni neki. Felhívtam a munkahelyén, mondtam, találkozni szeretnék vele. Gyere fel hozzánk, felelte, Gyuri biztosan örülni fog. Nem tudom, jegyeztem meg, legutóbb nagyon elutasító volt. Aztán mégis felmentem.

* * *

Gyuri bácsi nehézkesen feláll a karosszékből. Kedvesen fogad. Azt hittem, mondom neki, hogy nem akarsz velem találkozni. Már miért ne akarnék? – kérdezi az öreg. Eszembe jut Andrea figyelmeztetése, hogy Gyuri bácsi szellemileg bizony már nem a régi. Voltak köztünk nézeteltérések, mondom bizonytalanul, s miután nem reagál, hozzáteszem: a Néppárt idején, és később, amikor szerepet vállaltam a Centrumban. Rövid töprengés után Gyuri bácsi megszólal: Volt egy ellenzéki interpelláció, mondja elgondolkozva, nem tudom már, hogy kié, amit elutasítottam. S te, mint az ügyrendi bizottság elnöke, emeli fel a hangját, s felém bök a mutatóujjával, tőlem eltérően foglaltál állást. Önkéntelenül elnevetem magamat. Tényleges konfliktusainkat Szabad György mára úgy látszik, elfelejtette. De kilencvenéves korára is megőrzött az emlékezetében egy epizódot, amire én nem is emlékszem. És Gyuri bácsi, akkor te nehezteltél rám? – kérdezem. Nem, feleli az öreg, csak megállapítottam, hogy vannak kérdések, amelyekben nem értünk egyet. Látod, mondom erre, akkor még volt demokrácia. Te voltál a főnök, és én mégis ellent mertem neked mondani.

A beszélgetés végén Szabad György megkérdezi, hogy mi a véleményem Sólyomról. Te csináltál belőle köztársasági elnököt, felelem. Jó, jó, legyint az öreg, de a mostani szerepvállalásához mit szólsz, hogy keményen bírálja Orbánékát? Tudod, hogy sokat adok a véleményedre, teszi hozzá. Eszembe jut, hogy a fideszesek a kerekasztalnál tanár úrnak szólították, de ő egyenrangú partnernek tekintette őket, és baráti érzésekkel fordult feléjük. Az első

ciklusban tőlük kapott sebeket 1998-ra elfelejtette. Orbán Viktortól azt várta, hogy befejezi, amit mi elkezdünk, s valóra váltja eszményeinket. És most másik védenca, Sólyom László a jogállam szisztematikus lebontásával vádolja a miniszterelnököt. Hirtelen nagyon megszánom öreg barátomat. Dehogyan fogom én a véleményem kifejtésével táplálni az aggodalmait! Elég, ha az igazság egy piciny szeletkékét kimondom: Tudod, Gyuri bácsi, állok fel a karosszékből, én a Sólyom Lacit sohasem szerettem. Téged viszont nagyon szeretlek, teszem hozzá, és megilletődve ölelem át a vállát.

Kikísér az ajtóig, s bizonytalan mozdulatokkal búcsút int. Lehet, hogy nem látom többé, villan át az agyamon, és hálát adok az Istennek, hogy erre a találkozásra még sor kerülhetett. Antall mellett, állapítom meg magamban, miközben beszállok a kocsiba, alighanem ő állt hozzám a legközelebb...

Hazafelé menet felidézem régi beszélgetésünket. Szabad György arról mesélt, hogy Nagyváradon, ahol született, annak idején hármasszorosításban éltek. Zsidók voltak, magyarok és polgárok. Hogy édesapját a vaskardisták csaknem agyonverték. S hogy úgy menekült Magyarországra, mint aki hazajön, aztán itt is kirekesztés fogadta. És te, Gyuri bácsi? – kérdeztem akkor. Hogyan tudtál mindennek ellenére ezzel a nemzettel azonosulni? Mert ehhez a nemzethez tartozom, felelte hangját kissé megemelve. Néhány másodperc szünet után folytatta az elbeszélést: Dédnagyapám, miközben a térdén lovagoltam, arról mesélt, hogy ő Arany János térdén ugyanígy lovagolt valaha. Nagykoroson az Arany család a szomszédban lakott, tette hozzá. És ezért csatlakoztál az MDF-hez és nem a szabaddemokratákhoz? – faggattam tovább. Azok is hívtak, legyintett Szabad, de én őket komolytalannak tartottam. Hálózat volt a nevük, hát mennyire ismeri a valóságot az, aki ilyen nevet választ? – tette fel a kérdést. Persze nem ez volt a lényeg, fűzte hozzá. Olyan mozgalmat kerestem, amely azonos súllyal képviseli a nemzetet és a demokráciát, jelentette ki, s amely képes biztonságot nyújtani a nemzet minden egyes tagjának.

Igen, gondoltam, magamban, miközben a Farkasréti temető főbejáratánál ráfordultam a Németvölgyi útra. Gyuri bácsi a biztonságot kereste magának és a családjának. Ezért volt neki fontos a politikában is a középen haladás. És ebben biztos iránytű a nemzet és a demokrácia. S lehet, hogy ez az, amiben most elbizonytalanodott. Sorjáznak bennem a kérdések: Lehet, hogy a családja, felesége, később jött kislánya jövőjét, biztonságát félti? Hogy mi lesz velük, ha ő már nem tudja őket megvédeni? És lehet, hogy a Fidesz melletti már-már kritikátlan kiállása mögött öntudatlanul is ez az aggodalom munkált?

* * *

Fél évvel később Andrea telefonál, ha látni akarom még Gyuri bácsit, menjek be a Honvéd kórházba. Felkészít: beszélni már nem tud, lehet, hogy meg sem

ismer. Haj nélküli koponya, lesóványodott arc. Fogom a kezét, simogatom a homlokát. Valószínűtlenül kék szemét rám függeszti, míg beszélek hozzá. Eszembe villan, hogy nem tudtam soha, milyen színű a szeme.

Azt tanultam tőled, Gyuri bácsi, mondom tagoltan, hogy „nemzet és demokrácia”. S mindig hangsúlyoztad az „és” kötőszót. Hogy a demokráciát a nemzet érdekében hivatkozással sem lehet korlátozni. És mit sem ér az a demokrácia, amely nem szolgálja a nemzet érdekét. Ígérem, hogy a tanítást, amíg élek, képviselem s közvetítem. Szorítsd meg a kezem, kérlelem szorongva, ha érted, amit mondok neked. Valószínűtlenül kék szemét most is magam előtt látom. Keze szorítását örökre megőrzöm.

* * *

A kocsiból felhívom Gulyás Gergőt. Szabad Gyuri bácsi a halálán van, mondom neki, meg kellene látogatnod. Szabadkozik, nem tudja, mit szólna a család. Ők örülnének, felelem, de nem ez a lényeg. Most rólad van szó. Én elbúcsúzhattam Antall Józseftől, s most Szabad Györgytől is. Viszem tovább a kimondott s a ki nem mondott üzenetüket. Szeretném, ha te is ezt tennéd. Másnap bejön velem a kórházba. Gyuri bácsi jobb állapotban van, mint tegnap. Felismeri Gergőt, látszik, hogy örül neki. Még egy szervuszt is hallani vélünk...¹⁷

A kór újra támad

A költségvetési törvényjavaslat benyújtását követő napon a miniszterelnök megtudja: a gyógyulásához fűzött remény szertefoszlott. Mindez teljes titokban marad, én is csak jó hónappal később szerzek róla tudomást. A részleteket pedig csak évek múltán, Antall József leveléből ismerhettem meg, amelyet 1991. december 5-én a kezelését végző orvoscsoporthoz írt:

„Az 1991. november 30-án megtartott konzílium után tudomásul vettem a közlést, az újabb vizsgálatok szerint az alapbetegségem (non-Hodgkin) tünetei újra megjelentek, ez alkalommal a gyomromban. A több hónapos tünetmentesség, amiről a feltett kérdésre (a taxisblokáé évfordulóján Feledy Péternek) kedvezően nyilatkozhattam, véget ért. Teljesen világossá tették előttem az állapotomat, a betegségem súlyosságát és annak várható következményeit. Felvilágosítottatok a szükségesnek vélt kezelés módjairól, arról, hogy annak alkalmazása jobb esélyt adna a gyógyulásra vagy életem meghosszabbítására. Tudomásul vettem

¹⁷ Búcsú Szabad Györgytől: <http://konyai.hu/v17>

tehát azt, hogy ennek elmaradása hátrányos következményekkel jár és az életem megrövidítését jelenti. Ennek ellenére – mindent megfontolva és mérlegelve – ismét úgy döntöttem, hogy nem vetem alá magamat az ajánlott kezelésnek (kemoterápia). A fentiek ismeretében – saját felelősségem tudatában – a lokális sugárkezelést fogadom el egyedüli kezelési módként, annak kockázatával együtt.”

Azon a napon, amikor Antall József megismerte és tudomásul vette a konzílium eredményét, nyilatkozott a televíziónak. Visszanéztem a felvételt. A miniszterelnök nyugodt és kiegyensúlyozott. Hiába vizsgálom az arckifejezését, a rossz hír semmilyen nyomot sem hagyott rajta. Pedig csak néhány órája, hogy orvosai kímélet nélkül közölték vele: mire számíthat. És ilyen súly alatt csinálta végig a költségvetést – miközben tartania kellett a lelket a koalícióban –, az MDF országos gyűlését, ahol erőt és optimizmust kellett sugározni. Közben pedig Moszkvába, Kijevbe és Brüsszelbe is elutazott, hogy eleget tegyen diplomáciai kötelezettségeinek. És hiába figyelmeztetik orvosai, hogy a kezelés halogatása milyen következményekkel járhat, csak január 2-ától vállalja a lokális sugárkezelést. Ezt a döntését levelében így indokolja:

„Rövid távon most el kell fogadtatni 1991. december 31-ig a költségvetést a parlamenttel, mert ettől függ az ország finanszírozhatósága (IMF stb.), alá kell írnom decemberben a magyar-szovjet, -orosz, -ukrán bilaterális megállapodást, találkoznom kell Jelcinnel és alá kell írnom az Európai Közösséggel a társulási szerződést; le kell bonyolítanom az MDF országos gyűlését, csak néhányat említve a halaszthatatlan feladataimból. Ezért a lokális sugárkezelésnek január 2-tól vethetem csak alá magamat, továbbá ezt a karácsonyt még szeretném viszonylag ép állapotban eltölteni és biztonságot sugározni a világnak és az országnak, megtartva a bizalmat és hitelképességet minden értelemben.”

És a miniszterelnök – anélkül, hogy tudtunk volna nyomasztó gondjairól – mindezt becsülettel végigcsinálja. Miközben tisztában van vele, hogy amire egész életében készült, amit megkésve bár, de megkezdhetett, nem fogja tudni befejezni. Mégis benne keserűség, csak szomorúság.

„Boldog lettem volna, ha a teljes választási ciklust kitöltve, elvégezve az átalakulás nehéz feladatát, az ország szuverenitásának visszaszerzése után végrehajthatom az európai integrációhoz való kapcsolódását, folytatva a széles körű nemzetközi beágyazottságunkat és a NATO-val való biztonsági együttműködést, rendbe tehetem saját munkásságom befejezetlen részét, leírhatom és megörökíthetem mindazt, amit reám hagyott apám és magam megéltem. Még valamit megkísérlek elvégezni, legalábbis irányítani az elvégzését.

Bízom abban, hogy még ad az Úristen annyi időt, hogy rendben átadjam a dolgokat, irányt szabhassak és barátaim átvehessék a feladataimat. Örülni fogok, ha emlékem tovább él barátaimban, tanítványaim emlékezetében és nemzedékek hosszú sorában, a családomban és mindazokban, akik szerettek, és akiket én is szerettem.”

Magam elé képezem a jelenetet: Antall lassan, megfontoltan diktál, Rózsa Mariann gyorsírással jegyzi le a szavait. Ennél a résznél a miniszterelnök valószínűleg elzékenyült. Ezt még legbizalmasabb munkatársa előtt is igyekszik leplezni. Személyes érzelmeiről tehát pályafutására tér át. Röviden érinti történeti, művelődéstörténeti és orvostörténeti munkásságát, és kijelenti, hogy egyetlen olyan sort sem írt le, amit restellnie kellene. Aztán így folytatja:

„Közeleti pályámat, amire tulajdonképpen 16 éves korom óta készültem, majd megírtam a történelem. Ennek rövid összegzését talán majd még megörökítem és lesznek olyan híveim, akik segítenek az igaz kép kialakításában. Valójában sohasem akartam törődött öregemberként élni, gyermekként katonai pályára szántak és annak is készültem. Szívesebben halnék meg katonaként vagy egy jól sikerült merénylet áldozataként (ami másokat nem érint), mint egy ilyen nyomorult betegségben.”

Végül újra közvetlenül a levél címzettjeihez, az orvosaihoz fordul:

„Kérem továbbra is a teljes őszinteséget, mert pontosan kell tudnom, hogy mire számíthatok, mert nem rólam van szó, hanem Magyarországról, miniszterelnöki felelősségemről, valamint az MDF és a nemzeti centumpártok működőképes koalíciójáról. Körülöttünk minden instabillá válhat, történelmi veszélyek és lehetőségek víziója jelenik meg előttünk.

Kedves Barátaim! Örök hálával tartozom Nektek, mert meghosszabbítottátok az életemet 1990/91-ben. Nemcsak a betegséget gyógyítottátok, hanem az embert is. Tiltakoztatok az ellen, hogy nem vállalom a jobb esélyt adó, de a munkám folytatását korlátozó, majd lehetetlenné tevő kezelést. Meg akartatok mindent tenni az ember gyógyítása érdekében, de nekem a miniszterelnöki teendők ellátása a feladatom, erre esküdtem fel, mint egy katona. Ez elé nem helyezhetem a magam személyes érdekét. Ha nem lesz más esélyem, akkor talán – a dolgok előkészítése mellett – a halálom is szolgálatot tehet az emberi érzések, a nemzeti elkötelezettség és a nemzeti egység érdekében. Elszánt, kemény munkabíró embernek, a halált a haza érdekében bármikor vállaló embernek nevelt nagyapám, apám, anyám és a Piarista Gimnázium. Ha észre fogom venni, hogy a betegségtudatom rossz hatással van a döntési képességemre, fogom tudni a kötelességemet.”

* * *

A sugárkezelés nem vezetett eredményre. A CT-vizsgálat március végén újabb csomókat mutat ki a miniszterelnök szervezetében. A kölni Diel professzor konzultációra Budapestre érkezik. Májustól elindul a kemoterápiás kezelés. Antall nemsokára újra parókat visel. A betegség kiújulását többé nem lehet titokban tartani.

Ettől kezdve a szükséges megszákításokkal folyamatos a kezelés: kemoterápia, gyógyszerek, sugárkezelés. A CT-vizsgálatok jelzik: ha egyes csomók eltűn-

nek, újabbak jelennek meg. Közben folyamatosan ellátja miniszterelnöki feladatait. Vezeti a kormányüléseket, rendszeresen bejár a parlamentbe, vívja harcait az ellenzékkel, a sajtóval, a köztársasági elnökkel. Júliusban Diel professzor újra Budapestre jön. A konzultáció után kijelenti: csak a sejttranszplantáció segíthet, ami öthetes kölni kezeléssel jár. Antall ezt egyelőre nem vállalja. Folytatni akarja a munkát, ehhez azonban szüksége van politikai megerősítésre.

* * *

A parlament már nem ülésezik, a Fehér Házban béke és nyugalom. Az íróasztalomnál ülök, előttem nagy halom megválaszolatlan levél. A szomszédban Gabika, a régi bútordarab, készen arra, hogy diktáljam a válaszokat. Egyszerre megcsörren a telefon. Rózsa Mariann keres, mondja Gabika. Örülök, hogy benn talállak, kezdi Mariann. Szerencséd van, szólok közbe, Akarattyan vagyunk a családdal, csak ma jöttem fel, holnap megyek is vissza. Legfeljebb későn este, jelenti ki a miniszterelnök titkárnője, mert a kormányülés után, 6 órára a miniszterelnök úr vár egy zártkörű megbeszélésre. És mi lesz a téma? – kérdezem. Egy bizalmas tájékoztatás, feleli. És ki lesz még jelen? – faggatom tovább. Várjál, felolvasom, mondja, majd kis szünet után folytatja: Bod Péter, Boross, Für Lajos, Jeszenszki Géza, te, Lezsák, Szabad Gyuri bácsi, Szabó Iván és Szabó Tamás.

Nyilván valamilyen kormányzati ügy, amely az MDF-et érinti, találgatom, miután letettem a telefont. Bod Péter Ákos kivételével ugyanis mindenki kormánytag vagy MDF-es vezető, okoskodom. Bod Péter viszont jegybankelnök, bár korábban ő is MDF-es miniszter volt; állapítom meg magamban.

A megbeszélt időpontban a szabadságon lévő Szabad György és Szabó Iván kivételével mindannyian ott vagyunk a miniszterelnök dolgozószobájában, Rózsa Mariann mindegyikünk elé letesz egy másfél oldalas iratot, a miniszterelnök fejlécével, a címe: „*Feljegyzés betegségem tárgyában*”. A végén a mai dátum: Budapest, 1993. július 22. és Antall József jól ismert aláírása, vastag fekete tollal. Alatta még éppen elfér a papíron a kilenc név, mindegyik mellett kipontozva az aláírások helye. A nevek felett aláhúzva: „*Tudomásul vettem*”.

Elkezdem olvasni a feljegyzést: „1990. májusában „*diagnosztizáltam*” magamnak egy csomót, ami betegségként még nem volt elkülöníthető.” Aztán orvostörténészhez méltó szakszerűséggel leírva a betegség menete, lezárva azzal, hogy „*folyamatos kivizsgálásom és kezeléseim biztosította tevékenységem ellátását és orvosaim ettől eltérő döntéséig, tanácsáig ezt még folytathatom*”.

Ezután jön a lényeg: „*Kötelességemnek érzem mégis a Kormány, az MDF elnöksége és frakciója néhány tagjából álló szűk körű bizottsággal a fentiek közlését, jelezve, hogy bizalmuk megvonása esetén bármikor kész vagyok távozni. Amennyiben bizalmukat továbbra is élvezhetem, teljes politikusi, emberi és nemzeti felelősségem tudatában kijelentem – orvosaim tanácsával egyetértő-*

en –, hogy időben bejelentem, ha feladatom ellátására egészségi okokból válnék alkalmatlanná.”

Elsőként Szabó Tamás végez, és már írni is alá a szöveget, de Antall közbeszól: – *Csak akkor írtjátok alá, ha vállaltjátok, hogy szóltok, ha alkalmatlanná válnék, de nem venném észre. És ha ennek a társaságnak a többsége így gondolja, én azonnal felállok.*

Bod Péter megjegyzi:

– *Ne tréfálj, Jóska, csak veled van esélyünk a választásokon.*

Mindenki aláírta a feljegyzést.

Közben Antall szórakozottan politizált, kicsit végrendelkezett is. Rózsa Mariann gyorsírással jegyzetelt. Boross Péter a helyettesem, mondta Antall, „*Ha valami történik – így fejezte ki magát –, neki kell vinni a dolgokat.*” Für Lajosról kijelentette, hogy őt 1995-re „*tartalékolni kell köztársasági elnöknek*”. Rólam azt mondta, hogy miniszternek kell lennem, ha csak néhány hónapra is. Négyszemközt ezt már korábban is megemlítette, mire megkérdeztem: Milyen tárcára gondolsz? Az teljesen mindegy, felelte akkor, de egy élvonalbeli politikus nem csinálhat végig úgy egy kormányzati ciklust, hogy ne legyen „*miniszterviselt*” ember. Lehet, hogy az nagy dolog, feleltem erre, ha valaki „*miniszterviselt*” ember, de az se kicsiség, ha az ember végigcsinálja azt, amit elkezdett. S úgy gondolom, tettem, hozzá, hogy rám a frakcióban van szükség.

Beszélt még rádióról és tévéről, s persze külpolitikáról is. Kijelentette, hogy „*nemzetközi bevezetettségek nagyon jó*”. Elmondta, hogy az orosz veszélyt valószínű látja egy évtizeden belül, és hozzátette: „*Nagyon fontosnak tartom az ukránokat.*” Ezt azzal magyarázta, hogy nem árt, ha az oroszoktól egy független ország választ el bennünket, és az se baj, ha a hajdani Kisantant közé élkeledik egy baráti hatalom. Arról is beszélt, hogy Európában a német-francia kibékülés „*stratégiailag teljes*”.

Amikor véget ért a megbeszélés, Antall József az ajtóig kísért bennünket. „*Lehet, hogy egyszer még a halállommal fogok szolgálni* – mondta búcsúzóul, majd gyorsan hozzátette: –, *de most, hogy bizalmatokról biztosítottatok, remélem, egy ideig még az életemmel is tudok.*” Egyikünk se gondolta volna akkor, hogy milyen rövid ideig, nem egészen fél évig tart még ez a szolgálat. Ha életben marad, egészen biztos, hogy sok minden másként alakult volna...

Átmeneti siker után a háború folytatódik

Visszatérve a médiaháborúra, miután Göncz Árpád tovább késlekedik, a miniszterelnök ismét az Alkotmánybírósághoz fordul, értelmezést kérve, hogy milyen határidőn belül kell gyakorolnia a köztársasági elnöknek a kinevezés jo-

gát. Az Alkotmánybíróság ítélete: a köztársasági elnök „*ésszerű határidőn belül*” dönteni köteles. És azt is megállapítja: a határidő túllépése alkotmányellenes.

A kör bezárult, az Alkotmánybíróság kimondta: a köztársasági elnök immár négy hónapja mulasztásos alkotmányértés állapotában van. De Antall nem diadalt, hanem megoldást akar. Olyan megoldást, amely a másik félben minél kisebb sérelmet okoz, s ahol a köztársasági elnök arcvesztés nélkül megőrizheti tekintélyét. Visszalépésre kéri korábbi jelöltjeit, és egy-egy – a média világában ismeretlen, inkább pénzügyi és gazdasági ismeretekkel rendelkező – alelnököt jelöl a rádióba és a televízióba. A miniszterelnök előterjesztését a köztársasági elnök aláírja...

* * *

Talán ez volt a médiaháború egyetlen kedvező fordulata. A legfontosabb, hogy jelentős kompromisszum árán, de sikerült megszüntetni az alkotmányellenes helyzetet: a köztársasági elnök – ha nem is nevezte ki az eredeti jelölteket – a miniszterelnök új javaslatát elfogadta, ahogyan azt az alkotmány előírja. És az is fontos, hogy ezáltal a rádió és a televízió vezetésében megjelentek az elnökökkel azonos legitimitású alelnökök. Ez pedig, ha nem is annullálta, de csökkentette a csatornák élére jogellenesen kinevezett inténdások súlyát és jelentőségét.

* * *

Az alelnökök kinevezése után néhány nappal Tóth László titokzatos arccal benyit hozzám, hogy akar valami érdekeset mesélni. Baláskóval átmentünk a Fehér Gyűrűbe, kezdi, miközben kényelmesen elterpeszkedik a fotelben. Gondolom, megittatok egy sört vagy kettőt, mondom, s felállok az íróasztal mellől, hogy leüljek a másik fotelbe. Nem a sör volt a lényeg, igazít ki a kabinetfőnök, azért mentünk, hogy felelevenítsük a régi szép időket. Tudom, szólok közbe, a nyolcvanas évek elejét, amikor Jenővel és a többi avantgárdal elég sok időt eltöltöttél a pesti éjszakában. Nos, nem messze a bejáratától találtunk egy szabad asztalt, meséli a barátom, körbenézek, hogy hol lehet a pincér, s tudod, hogy kit látok meg úgy tíz méterre tőlem? Hankisst, Imrém, s ami még érdekesebb, Tölgyessy, Orbán és Horn Gyula társaságában! Ezek szerint hazajött Amerikából? – kiáltok fel meglepetten. A tévéelnök ugyanis elfogadott egy vendégtanári felkérést, s legalább három hete el is utazott. És vajon milyen beszélőalója lehet a három ellenzéki pártelnökkel? – toldom meg a kérdést, amelyre néhány perc múlva megkapom a választ.

Felhívom Antallt, aki már értesült róla, hogy Hankiss itthon van, és tőle tudom meg a hirtelen hazatérés okát. Az történt, foglalom össze

Tóth Lacinak, amikor leteszem a telefont, hogy Nahlik Gábornak, a frissen kinevezett tévéalelnöknek első dolga volt, hogy szankcióval sújtsa az Egyenleget. Amely durván ellenzéki beállítottságával, jegyzi meg a barátom, a Pálffy-féle kormánypárti Híradót van hivatva – legalábbis Hankiss szerint – ellensúlyozni. Igen, bólintok, erre Hankiss azonnal hazaindult, s még a repülőgépről táviratilag fegyelmet indított Nahlik ellen, amire Antall szerint nem volt joga. Függetlenül attól, hogy Nahliknak sem kellett volna az elnök tudta és beleegyezése nélkül ilyen kemény lépéssel indítania, ezért Antall rá is neheztel. Azt viszont tőlem tudta meg, hogy Hankiss máris találkozott a három ellenzéki párt elnökével. Különösen azt vette zokon, hogy először nem tőle tájékozódott, ugyanis nála mindeddig nem jelentkezett. És Jósának teljesen igaza van, teszem hozzá, Hankiss a lojalitás látszatára se figyel: a miniszterelnök háta mögött az ellenzékkel egyeztet. Ez azt jelenti, állapítom meg, hogy a konszenzusos tévéelnök végképp átalált a másik oldalra.

* * *

A médiaháború kezdetétől szándékomon kívül én vagyok az egyik főszereplő. A belső vitaanyagnak szánt, de 1991. szeptember elején nyilvánosságra került tanulmányomban – az igazságtételtől írtakon kívül – a médiával kapcsolatos részek verik ki leginkább a biztosítékot ellenzéki körökben. Egyik pillanatról a másikra a sajtószabadság ellenségévé válok.

Nyilatkozom egy lapban, hogy mi a baj a televízióval. Felhozom: a legnagyobb probléma, hogy nem tájékoztatja az embereket a jogaikról. Elmondom: most zajlik Magyarország történelmének talán legnagyobb földosztása: a kárpótlás, a termelőségvetkezeti földek felosztása a tagok között. A tévé nem csinál olyan műsorokat, amelyekből az emberek megtudhatnák, milyen lehetőségeik vannak, mit kell tenniük, hogy élni tudjanak velük. Az államtitkár kérte a televíziót, szívesen beszélne az elfogadott törvény biztosította lehetőségekről. A válasz: nincs akadálya, üljön le egy ellenzéki képviselővel, és vitatkozzanak. A tévé feladata ugyanis nem a kormánypropaganda, oktatták ki az államtitkárt, hanem a különböző álláspontok megismertetése. Hiába mondta szegény, hogy egy elfogadott törvényről van szó, amit az emberek nem ismernek. Azt megismertetni kell, s nem vitatkozni róla.

Hankiss Elemér a kritikát igazságtalannak minősítette és visszautasította. Kimutatást küldött, miszerint a tévé átlagosan napi 4 percet foglalkozott a földkérdéssel. Én pedig azért támadom a televíziót, vonta le a következtetést, mert a kormány befolyása alá akarom vonni a médiát.

* * *

Úgy 15 évvel később Hankiss előadást tart a konzervativizmusról az ELTE Jogi Karán. Érdekel a téma. A folyosón összefutok az előadóval.

– *Mi van veled?* – kérdi barátságosan. – *Miért tűntél el a közéletből? Pedig szükség lenne rád – tette hozzá –, erre a mérsékelt, konszenzuserősítő politikai magatartásra, amit te is képviseltél, és ami annyira hiányzik a mai közéletből.*

– *Rendben, Elemér* – feleltem –, *egyezzünk meg: ha te visszamész tévéelnöknek, én is visszamegyek politikusnak. És akkor újra veszekedhetünk – tettem hozzá –, mint annak idején.*

Kísérlet a médiaelnökök felmentésére

Miután a helyzet a rádióban és a televízióban nem változik, és a médiatörvény ügyében sincs megegyezés, a miniszterelnöknek lépnie kell. Antall először Gombár Csaba alkalmasságának vizsgálatát kéri az Országgyűlés kulturális bizottságától. Talán azért is, mert így az MDF-en belül el lehet mondani – s ezt Antall többször meg is teszi –, hogy a rádió elnökét a radikális eszközöket szorgalmazó és a kormányt egyre inkább tehetetlenséggel vádoló Csurka javasolta. Persze az is igaz, hogy a rádióban valóban rosszabb a helyzet, mint a televízióban.

Gombár Csaba elmegy az Országgyűlés kulturális bizottsága által kitűzött meghallgatásra – ami, ugyanúgy, mint a kinevezések esetében, a köztársasági elnök döntése előtt kötelező –, ott felolvass egy rövid nyilatkozatot, majd „politikai hajcihőnek” és „kutyakomédiának” minősíti a bizottsági meghallgatást, és feláll és távozik. Ezek után a miniszterelnök javasolja a köztársasági elnöknek Gombár Csaba felmentését. Az AB határozata értelmében a köztársasági elnöknek fel kellene mentenie a rádió elnökét – hiszen aligha valószínű, hogy ez zavarná a demokratikus intézményrendszer működését –, ráadásul Gombár semmibe vette az országgyűlési bizottság alkotmányos jogkörét, s ezzel alkotmány sértést követett el. A köztársasági elnök ennek dacára elutasítja a miniszterelnök javaslatát, mondván, hogy – amíg nincs médiatörvény – annak teljesítése a sajtószabadság sérelmén keresztül zavarná a demokratikus intézményrendszer működését!

Telefonálok a miniszterelnöknek, kérdezem, most mi a teendő?

– *Az Alkotmánybírósághoz fordulok* – feleli –, *szerintem nem kétséges az eredmény. Azt a kérdést is felteszem, hogy támaszthat-e az elnök feltételeket a felmentési javaslattal kapcsolatban* – teszi hozzá.

– *Igen* – mondom –, *hiszen Göncz a médiatörvény elfogadását a felmentés feltételéül szabta. De eddig sem vette figyelembe az AB döntését* – folytatom –, *s immár szándékosan sértette meg az alkotmányt, ezt pedig a parlament sem hagyhatja válasz nélkül.*

– *Persze* – feleli Antall, hangjában némi malícia –, *ha lenne kétharmadunk, akár el is mozdíthatnánk.*

– *Arra gondoltam* – vetem fel neki –, *hogy elfogadhatnánk egy országgyűlési határozati javaslatot, vagy nyilatkozatot a köztársasági elnöki hatáskör alkotmányos gyakorlásáról. Ehhez nem kell kétharmad, de elég demonstratív, s neked ad némi mozgásteret a politikai megoldáshoz.*

A frakcióelnökség egyetértett az ötlettel, a koalíciós partnerek szintén. Kedden reggel Füzessy Tiborral és Pásztor Gyulával, a kereszténydemokraták és a Torgyánék kiválása után a koalíció mellett megmaradt kisgazdák frakcióvezetőjével tárgyalok. Egyetértünk abban, hogy – mielőtt az országgyűlési javaslatot előterjesztenénk – teszünk még egy utolsó kísérletet. Estére koalíciós frakcióülést hívunk össze, ahol elfogadunk egy állásfoglalást a kialakult helyzetről, és felszólítjuk a köztársasági elnököt, vonja vissza alkotmányellenes döntését. A tervezet elkészítése az én feladatom.

Leírom az első mondatot: „A Magyar Köztársaság elnöke a Magyar Rádió elnöke felmentésének megtagadásával megsértette a Magyar Köztársaság Alkotmányát.” Sokáig töprengtem, de eldöntöttem: itt az ideje, hogy – a köztársasági elnöki méltóság presztízisére tekintet nélkül – egyértelműen fogalmazunk: „A taxisblokádtól óta nem érte alkotmányos rendünket ilyen támadás. Göncz Árpád – most már nem is titkoltan – pártpolitikai álláspontot képvisel. Amennyiben mégis kitart álláspontja mellett, vállalnia kell a teljes felelősséget.”

Az esti koalíciós frakcióülés megnyitása után nagyjából a következőket adom elő: – Göncz döntésével az államszervezet működésében patthelyzet állt elő, amit fel kell oldani. A miniszterelnök nem visszakozhat, mert ezzel tudomásul venné a köztársasági elnök jogkörének alkotmányellenes kiterjesztését. Antall az Alkotmánybírósághoz fordult, de láthattuk, hogy az SZDSZ a korábbi határozatot sem vette figyelembe. Az Alkotmánybíróság egyébként sem foglalkozhat az elnök konkrét döntésével, hanem csak elvont értelmezést adhat, amit – a megfelelő gátlástalanságot alappal feltételezve – megint felre fognak magyarázni. Mi viszont az AB határozatát „lefordíthatjuk” a konkrét esetre. Erdemben az Országgyűlés sem dönthet kétharmad hiányában, ezért csak politikai nyomást gyakorolhatunk, ezzel az eszközzel viszont mindenképpen élnünk kell.

Számos hozzászólás hangzott el, de a lényeget tekintve teljes volt az egyetértés.

Másnap reggel napirend előtt ismertettem az állásfoglalást. Az SZDSZ részéről Tölgyessy Péter reagált. A megpuccsolt frakcióvezető, immár az SZDSZ elnökeként határozottan leszögezte, hogy Göncz Árpád – amikor elutasította a miniszterelnök javaslatát – a köztársaság demokratikus rendje felett örködött, tehát éppen hogy alkotmányos feladatát teljesítette. Orbán Viktor Tölgyessyt is überelte. Szerinte Göncz döntése nem csupán az alkot-

mánnal, hanem az Alkotmánybíróság határozatával is összhangban van. Az MSZP szintén védelmébe vette az elnököt. Az egységes ellenzéki fellépésnek meglett a hatása. A sajtóban bennünket támadtak, amiért pártpolitikai okokból felléptünk a pártok fellett álló, a demokráciát védő elnökkel szemben. Az Alkotmánybíróság ítéletéről legfeljebb annyi szó esett, hogy az homályos, így is lehet értelmezni, úgy is...

Alighogy elhangzott a felszólalásom, szóltak az irodából, hogy Göncz Árpád keresett telefonon. Meghallgattam még az ellenzéki reakciókat, majd visszahívtam az elnököt. Göncz magából kikelve kiabálta a telefonba:

– Tudom, hogy ki akartok nyírni, de vegyétek tudomásul, hogy ebből világraszóló botrány lesz!

– Ne viccelj, Árpád bácsi – mondtam, a közvetlen hang talán lecsillapítja –, szükségünk van rád, mi is tudjuk, hogy a te lemondásod veszélyeztetné az ország stabilitását.

– Hagyjuk a halandzsát! – intett le az öreg. – De jó, ha tudjátok – folytatta változatlanul emelt hangon –, hogy a lakásomat a lányomnak ajándékoztam, tehát ha kinyírtok, nincs hova mennem, s az elnök a híd alá fog költözni. Na, ezt magyarázzátok meg a világnak! – tette hozzá.

– Nem gondoltál arra – próbálkoztam a kérdéssel –, hogy mégis alá kellene írnod a javaslatot?

– Majd bolond lennék! – felelte az elnök, és lecsapta a kagylót.

Benyújtottuk a javaslatot a három koalíciós frakcióvezető aláírásával. Az előterjesztők közül én indokolok. Az ellenzék mindhárom pártja ellenzi a napirendre vételt. Heves vita alakul ki. Az ellenzéki interpretáció lényege az, hogy mi vagyunk az alkotmánysejtők, nem a köztársasági elnök. Szabad Györgyöt is támadják, aki vitézül helytáll.

A vita közben egy ismeretlen telefonáló életveszélyesen megfenyegetett, mire megjelent a parlamentben Sabjanics ezredes, a Köztársasági Őrezred parancsnoka, és közölte, hogy ideiglenesen védelem alá helyeznek. Tiltakozásom ellenére ragaszkodott hozzá, hogy már az autóm sem vezethetem haza, hanem jelentkezni fog egy biztonsági tiszttal, aki hazavisz a kocsimmal, mert a védelmemet visszavonásig ő fogja ellátni.

Amikor kijöttem az ülésteremből, a bejáratnál egy kigyúrt, jó kondícióban lévő, rövidre nyírt hajú fiatalember várt rám, háta mint egy kombináltszekrény. Így ismerkedtem meg Holló Attilával. Hazafelé menet – saját kocsimban a hátsó ülésre kényszerülve – megkérdeztem újdonsült, ideiglenesen hozzám rendelt testőrömet, hogy korábban hol teljesített szolgálatot, mire elmondta, hogy közvetlenül ezelőtt Göncz Árpád köztársasági elnök úrnál. Na, ez remek, mondtam, akkor legalább tudom, hogy ki fog velem szemben merényletet elkövetni.

Láttam, hogy a vicc rosszul sikerülhetett, legalábbis az ideiglenesen hozzám rendelt még csak el sem mosolyodott, ezért másik témát kellett keresnem.

Holló Attilán nem volt fülhallgató, így a rosszul sikerült tréfa után megkérdeztem, hogy miért nincs? Közölte, hogy ő is jónak tartaná, de a parancsnok letiltotta a fülhallgató használatát, mondván, hogy ettől minden külső szemlélő számára nyilvánvalóvá válik, hogy biztonsági emberről van szó. Nem akarom kétségbe vonni Sabjanics ezredes szakértelmét, jegyeztem meg erre, de aki magáról a fülhallgató alapján tudja csak megállapítani a foglalkozását, az többet már nem ihat.

* * *

Antall József mesélt egyszer egy történetet az általa amúgy igen kedvelt Mádl Ferencről, aki a kormányban az Európai Közösségekhez fűződő kapcsolatokat felügyelte. A professzor civilben nemzetközi magánjogot tanított az egyetemen, és nekem is kedvelt tanárom volt, de a gyakorlati életben már akkor is meglehetősen járatlan ember hírében járt. Antall szerint, amikor Brüsszelben voltak egy konferencián – nem emlékszem már, hogy milyen alkalommal, de tény, hogy az Európai Közösségek országai a legmagasabb szinten képviselték magukat –, az ebéd utáni szünetben sétáltak egyet a belvárosban, majd leültek egy kávéra, ahol Mádl Ferenc megjegyezte: – Figyelted, Jóska, hogy mennyi nagyothalló ember van ebben a városban? A professzor úr – akkor éppen tárca nélküli miniszter – a biztonsági emberek fülhallgatóját hallókészüléknek nézte...

* * *

Úgy érzem magam, mint a tanulmányom kiszivárogtatása idején, mondom Antallnak, ismét én vagyok az első számú közellenség. Hogy álltok a javaslat tárgyalásával? – kérdezi a miniszterelnök. Tegnap az alkotmányügyi bizottságban hat órán át vitatkoztunk rajta, felelem, végül az ellenzéknek elfogytak az érvei. Sőt ők maguk is elfogytak, teszem hozzá, a végére négyen maradtak, tizenkettő ellenében. És mikor lesz a plenáris vita? Hétfőn délután.

Lehet, hogy halasztani kellene, mondja a miniszterelnök, így te is mentesülhetnél a nyomás alól. Félreértettél, szólok közbe, én szívesen vállalom a harcot, ha van értelme. Éppen erről van szó, mondja Antall, az országgyűlési javaslat jó ötlet volt, mert valóban növeli a mozgásteremet a politikai megoldáshoz. De csak addig, ameddig a levegőben van, teszi hozzá, mint egy fenyegető lehetőség. Mert mi történik hétfőn, ha elkezditek tárgyalni és el is fogadjátok? – teszi fel a kérdést és rögtön meg is válaszolja: hiába adtok elő jobbnál jobb érveket az alkotmányosság, a parlamentáris demokrácia védelmében, a sajtó kilencven százaléka az ellenzéki szövegeket fogja visszhangozni, amelyek persze szintén a demokrácia védelméről fognak szólni. És

újabb egész oldalas hirdetéseket jelentet meg a Demokratikus Charta, egészítem ki a miniszterelnök érvelését, világgá kürtölve: „Az elnök = demokrácia”. Így van, helyesel Antall, és mindez tovább növeli Árpádban az SZDSZ-es barátai által szuggerált meggyőződést, hogy ő most a sajtószabadság védelmezője, magyarázza, ami csökkenti a megoldás esélyét. Ha viszont hétfőn bejelentet, folytatja, hogy egyelőre nem kéred a javaslat tárgyalását, minderre nem kerül sor, én pedig az Alkotmánybíróság döntése után jó eséllyel javasolhatom újra Gombár felmentését.

Ez tulajdonképpen tetszik, felelem rövid töprengés után. Az ellenzék, az őket támogató sajtó, s mindenki a másik oldalon ingujját felgyűrve készülődik a nagy összecsapásra. Én pedig az utolsó pillanatban azt mondom, hogy: nem! Fiatalkoromban, amikor vívtam, mesélem a miniszterelnöknek, volt egy erősségem: amikor nagy lendülettel támadott az ellenfél, kitértem előle, s az ő lendületét használtam fel a közbevágásra.

* * *

Hétfőn, az ülés kezdetén az ellenzék kivont karddal készen áll a köztársasági elnök védelmére. A teremben szinte tapintható a feszültség. Úgy látszik, mindenki betartotta a megállapodást: a koalíciós frakciók délelőtt meghozott döntése megmaradt a falakon belül. Én pedig felállok, hogy álláspontunk változatlan, de nem szeretnénk, ha olyan látszat keletkeznék, mintha a parlamenti vitával próbálnánk befolyásolni az Alkotmánybíróság döntését. A kardok visszakerülnek a hüvelyükbe, a lelkesedés elszáll. Ezt a csörtét megnyertem, anélkül hogy vívnom kellett volna...

Másnap reggel átfutom a lapokat. Megelégedéssel konstátalom, hogy nincs bennük anyázás, ami akkor lett volna, ha megtárgyaljuk a javaslatot. Még R. Székely Julianna cikke is inkább kedélyes elégtételt, mint bosszankodást okoz. A Magyar Hírlap keményen ellenzéki publicistája így élte meg a történeteket:

„Jól felsültünk megint, semmi kétség. Itt állt a fél ország, napok óta szellemi bokszkesztyűkbe bújva, hogy visszaverje a kormányzó koalíció támadását Göncz Árpád köztársasági elnök ellen... Az MDF vezérszónokának sikerült ismét úgy megnyilatkoznia, hogy az felért egy jól irányzott farba rúgással. Mire a sok lelki bokszkesztyűs felocsúdott, már csak a levegőt püfölhette vagy szégyellhette magát – lelki beállítottsága szerint.”

* * *

Az Alkotmánybíróság harmadszor is Antallnak ad igazat. Azt is leszögezi, hogy a köztársasági elnök a kinevezés és a felmentés törvényi előfeltételein túlmenően további feltételeket nem támaszthat. Tehát nincs ilyen, hogy a

médiatörvény elfogadásáig nem hajlandó eleget tenni a miniszterelnök javaslatának. Ugyanakkor a határozat tartalmazza azt is, hogy az elvont alkotmányértelmezés nem jelent állásfoglalást a konkrét ügyben. Ez továbbra is alkalmat ad az ellenzéknek, hogy a miniszterelnök és a köztársasági elnök vitájában ne tekintsek relevánsnak az AB határozatait, továbbra is kétértelműnek minősítve azokat.

A miniszterelnök igazának tudatában ismét előterjeszti Gombár és a kulturális bizottság által szintén meghallgatott és leszavazott Hankiss felmentésére vonatkozó javaslatát. Az SZDSZ parlamenti sajtótájékoztatóján Haraszti Miklós cinikusan kijelenti: „A miniszterelnök előterjesztése érzésem szerint meg fog törni alkotmányos rendünk szilárdságán.” És a köztársasági elnök újra csak elutasítja a miniszterelnök előterjesztését...

* * *

Katona Tamás külügyi államtitkárt Antall átirányítja a Miniszterelnöki Hivatalba, és kommunikációs feladatokkal bízva meg, ami szerintem nagyon jó döntés. Színes egyénisége, nyitottsága, közvetlen természete, szellemes stílusa miatt a sajtó körében ő a legnépszerűbb kormánytag. Persze abból azért viccet csinálnak, amikor egyik első nyilatkozatában „jókedvű kormányt” ígér a közvéleménynek.

Az augusztus 20-ai ünnep előtt néhány nappal Rózsa Mariann keres, hogy Antall sürgősen szeretne velem beszélni. A miniszterelnök elmondja, hogy úgy érzi, rövidesen sikerül megoldania a médiaelnökök cseréjét. Katona Tamás jó viszonyban van Göncz Árpáddal, már többször beszéltek a médiaügyekről, de ő maga is egyeztetett az elnökkel. Nevek is szóba kerültek, és Göncz egyáltalán nem volt elutasító.

– Valószínűleg érzékeli, hogy mi feljövőben vagyunk – állapítja meg a miniszterelnök –, a szabaddemokraták pedig a belső ügyeikkel vannak elfoglalva. Ebben a helyzetben a parlamenti nyilatkozatok, amely annak idején fontos volt, most már hátráltatja a megoldást. Tehát nem kellene tovább lebegtetni, szerintem sürgősen vissza kellene vonni.

– Két hét múlva kezdődik a parlament – felelem –, akkor tudnám kérni a frakciók döntését.

– Nem szabad addig várni – jelenti ki a miniszterelnök –, elég, ha nyilatkozol a sajtónak, hogy javasolni fogod a visszavonását. Úgy érzem, most van itt a lélektani pillanat.

Egyetértettem a miniszterelnökkel. A szabaddemokraták gödörben vannak, a kormány pedig végzi a dolgát: lassan, de biztosan haladunk előre. A következő napokban ez az érzésem tovább erősödik. Ott vagyok a Magyarok Világszövetsége kongresszusán. Hallgatom Antall felszólalását

vagy inkább vallomását az összmagyar ügy mellett. Aztán a Várban a Szent István-szobor előtti ünnepi szónoklata. Telve méltósággal, erővel, optimizmussal. Elégedetten állapítom meg: két év után végre elindultunk felfelé. Nem lennék ilyen optimista, ha tudnám: a Magyar Fórum ünnepi számában Csurka István megjelentetett egy nyolc teljes oldalt betöltő politikai pamfletet. Ebben az MDF elleni összeesküvéssel vádolja az ellenzék, a külföldet és egyáltalán az egész világot. Felvázol egy „programot” megvalósíthatatlan elképzelésekkel és olyan javaslatokkal, amelyek egy jogállamban elfogadhatatlanok. A kormány offenzívája megtorpan. A médiavita közeli lezárására vonatkozó reményeink szertefoszlának...

Két hét a megegyezés reményében

A miniszterelnök a kedvezőtlenre fordult politikai helyzetben tovább keresi a megoldást a közjogi patthelyzet feloldására és a médiavita lezárására. Szeretne egy európai mércével mérve is korszerű, korrekt médiatörvényt, de mindenekelőtt a szükséges személycseréket akarja lebonyolítani.

A törvény ügyében ugyanis kétévi huzavona után az Országgyűlés kulturális bizottsága beterjesztett egy javaslatot, de az ellenzék annak számos elemét nem támogatja. Az egyik fő vitapont, hogy a szabaddemokraták a kinevezés rendjének módosítását akarják kikényszeríteni: azt akarják elérni, hogy a parlament válassza meg és mentse fel a médiaelnököket kétharmados többséggel. Számunkra ez természetesen elfogadhatatlan. A kinevezési törvény a média-szabályozás egyetlen biztos pontja: az 1974-es kormányhatározattal szemben ezt már az új parlament fogadta el, mégpedig ellenszavazat nélkül, az értelmezéséről szóló vitát az Alkotmánybíróság három határozatban véglegesen eldöntötte. Ráadásul a Csurka pamfletjében hevesen támadott MDF-SZDSZ-megállapodásnak ez az egyetlen olyan kapaszkodója, amelynek segítségével a szabaddemokraták médiafölényét sikerülhet kiegyenlíteni. Antall ezt semmiképpen nem adhatja fel, s ezzel természetesen az ellenzék is tisztában van.

A miniszterelnök kompromisszumos megoldást ajánl. Egyszeri alkalomra hajlandó elfogadni a kétharmados elvet. Megegyezik a köztársasági elnökkel: ha sikerül találni olyan elnök- és alelnökjelölteket, akik kétharmados támogatást kapnak a kulturális bizottságban, akkor Göncz Árpád – a médiatörvény elfogadását megelőzően – a jelenlegi vezetőket felmenti, a kétharmados jelölteket pedig kinevezi.

Antall kiköti, javaslata nem vezethet időhúzáshoz: a tárgyalások ne a kulturális bizottságban legyenek, ahol már két éve eredménytelenül egyezkednek a médiatörvényről. A frakcióvezetők tárgyaljanak, mellettük a frakció

egy médiapolitikusával, és a kormány részéről Katona Tamás államtitkár vezesse a tárgyalásokat. A miniszterelnök elfogadja az MDF frakcióülésén megszületett javaslatot: ha két hét alatt nem sikerül megegyezni, a tárgyalásokat eredménytelennek nyilvánítja, s az AB három határozata alapján újra előterjeszti Hankiss és Gombár felmentésére vonatkozó javaslatot, illetve konszenzus hiányában is jelöl elnököket.

* * *

Ez a tárgyalás már más típusú volt, mint az eddigiek a kulturális bizottságban. Azt mondtuk: van két hetünk, egy nappal sem több. És nem két év! Azt mondták, nem hajlandók a személyekről külön tárgyalni, hanem a médiatörvény vitatott pontjaiban próbáljunk megegyezni. Azt mondtuk: rendben van, a törvényt is előbbre kell vinni, tárgyalunk tehát mindent, párhuzamosan.

Két hét alatt az összes vitás kérdésben odáig jutottunk, hogy világossá vált, mi az, amibe bele tudunk egyezni, és mi az, amibe nem. Nem tudunk belemenni semmiképpen a kinevezési törvény megváltoztatásába, ugyanakkor a médiatörvény kétharmados részeinek megítélésében is alaposan eltértek nézeteink, ugyanis ők az egész törvényt kétharmadosossá akarták tenni, mi pedig csak az alkotmányban tételesen meghatározott kérdéskörökre vonatkozó szabályozást ismertük el kétharmadosnak. A többi hét kérdésben találtunk olyan megoldást, ami elvileg az ellenzéknek is megfelelt. De ők rendületlenül onnan akartak bennünket elmozdítani, amiről nagyon is tudták, hogy az lehetetlen. Személyi javaslatokat pedig nem voltak hajlandók előterjeszteni, és a mi javaslatainkra sem reflektáltak. Hiába hivatkoztunk a köztársasági elnök és a miniszterelnök közötti megállapodásra, azt mondták, az őket nem köti, amíg nincs törvény, ők a jelöltekről nem egyezkednek. Így két hét után felálltunk, és azt mondtuk: idő van, vége!

Tehát újból kezdődhet a bizottságban a módosító indítványok tárgyalása, mert szeretnénk végigvinni a törvényt úgy, hogy mindkét oldal számára elfogadható legyen. Ugyanakkor a miniszterelnök benyújtotta – most már anélkül, hogy a személyi kérdésekben bármilyen megegyezés lett volna – az újabb személyi változásokra tett kompromisszumos javaslatát. Göncz erre ismét – ezúttal sértően provokatív hangvételű nyilatkozat kíséretében – nemet mondott.

Amiről sok hazugság maradt az emberek agyában

1992-ben a forradalom évfordulójáról történő megemlékezéseket is a politikai megosztottság határozta meg. Ott voltam a Széna téren, a Corvin közben,

a Bem téren. Az ellenzék híveivel sehol sem találkoztam. Ez így volt már tavaly is, de az igazságtétel és a médiaügy megoldatlansága miatti elégedetlenség az idén már a mi szimpatizánsainkat is megosztotta.

A Corvin közben – a Pongrácz Gergely által szervezett megemlékezésen – Boross Péter belügyminiszter megjelenése is vegyes érzelmeket keltett. A közelben álltam, voltak néhányan, akik megpróbálták lehurrogni, még a „hazaáruló” bekiabálás is elhangzott. Boross nem zavartatta magát, s a végén elég nagy tapsot kapott. Sinkovits Imre és Nagy Feró viszont elsőprő sikert aratott. Persze engem is felismertek, volt, aki a vállamat veregette, s a Pető Ivánnal folytatott vitámat emlegette; de többen voltak, akik szemrehányásokat tettek, hogy nem vagyunk elég kemények. S nem válogatták meg a szavaikat...

A Bem téren – az MDF székháza előtt – Für Lajos honvédelmi miniszter egy korabeli Csepel teherautó platóján mondott beszédet. Itt nem voltak disszonáns hangok, ráadásul a fideszes Németh Zsolttal is összefutottam. Szabaddemokrata politikussal viszont sehol sem találkoztam.

* * *

Az ünnep csúcspontjának a kormány által a Kossuth térre meghirdetett nagygyűlés ígérkezik, ahol Göncz Árpád köztársasági elnök mond majd beszédet. Sok idős embert látok a tömegben. Ötvenhatos szervezetek vezetői is ott vannak az első sorokban, de a szabaddemokratákhoz kötődők közül egyet sem látok. Forgatom a fejemet, pásztázom az első sorokat, de ellenzéki politikust nem tudok felfedezni. Kérdezem a körülöttem állókat, de ők sem találkoztak senkivel az ellenzékiek közül. Göncz Árpád hajdani harcostársai tehát itt vannak, állapítom meg magamban, de jelenlegi politikai támogatói, úgy látszik, távol maradtak.

Amikor a műsorvezető bejelenti, hogy következik Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke, a tömegből fütyükoncert a válasz, ami akkor sem csendült, amikor Göncz a mikrofonhoz lépett. Sokkoló lehet az élmény, hogy a hajdani bajtársak ellene fordultak, futott át az agyamon, de egy cseppet sem sajnáltam. Eszembe jutott a taxisbloká, az igazságtételi törvény vétője – hajdani bajtársai elsősorban ezért fordultak ellene –, és a legújabb: a médiaháborúban játszott dicstelen szerep. Néztam az elnököt, az ellene tüntető tömeget, s némi elégtételt éreztem. A „mértékadó körök” kezdettől kritikátlanul ajnározták. Azokat pedig, akik bírálni merésztették, a demokrácia ellenségének nyilvánították. Göncz pedig szívesen magáévá tette ezt a narratívát. Nem lehet könnyű most szembesülni egy másfajta realitással.

Éppen harminchat éve volt itt utoljára ilyen fütyükoncert, jegyezte meg az előttem álló Szabó Iván. Amikor Nagy Imre elvtársként szólította meg a tömeget, tette hozzá. De akkor Nagy Imre megjelenése nem fütyüt, hanem taps-

vihart váltott ki, vettem közbe. Igen, helyeselt az ipari miniszter, ráadásul Nagy Imre rögtön felismerte a helyzetet, s a „Polgártársak, magyarok!” megszólítás már általános tetszést aratott. Remélem, Göncz is felismeri helyzetet, mondtam erre, és elkezdte végre a beszédét, különben kudarcba fullad az ünnepség. A hangosítás kiváló, tettem hozzá, a pfujozás előbb-utóbb abbamarad.

Az elnök azonban csak állt a mikrofon előtt, s nem volt hajlandó megszólalni. Kezdd már el, kezdd már el, hajtogattam magamban, de Göncz csak állt, a fütyükoncert egyre zúgott, a szórványos tapsot elnyomta. Talán öt vagy tíz másodperc telt el így, majd az elnök hirtelen sarkon fordult, s feldúltan távozott.

* * *

Tudtam, hogy a program szerint most Szörényi Évának kell következnie, Márai Sándor *Mennyből az angyal* című versével. Élénken élt bennem a hat évvel ezelőtti élmény, amikor belecsöppentem a Los Angeles-i magyarok ünneplésébe. A művésznő akkor színpompás magyar népviseletben, lobogó, lyukas zászlókkal körülvéve, a turulmadaras emlékmű előtt állva angolul szavalta el Tollas Tibor *Bebádogoztak minden ablakot* című versét. Én pedig – a vasfüggöny mögül néhány hétre kiszabadult magyar – elámulva forgolódtam videokamerámmal a szabad világban élő honfitársaim között.

S íme, mindössze hat év telt el, s ott látom ugyanazt a Szörényi Évát a szabaddá vált Magyarország vendégeként, ugyanabban a népviseletben, ugyanolyan szép és méltóságteljes jelenségként: mögötte a Magyar Köztársaság Országgyűlésének épülete, előtte a pfujoló, tüntető tömeg. Szörényi Éva azonban nem zavartatja magát. Mint ahogy később elmondta, tisztában volt vele, hogy az ünnepet csak úgy tudja megmenteni, ha a körülményekkel nem törődve, mindenképpen elszavalja a verset. *Bízott önmagában, a vers erejében és a tömeg '56 iránti tiszteletében* – így fejezte ki magát. Néhány másodperc, s a tömeg elcsendesedik, a tapsvihar pedig a vers végén nemcsak Szörényi Évának, hanem úgy érzem, '56 emlékének is szól.

Amikor hazamentem, felhívtam Antallt, aki elmondta, hogy telefonált Göncznek, sajnálkozását fejezte ki a történetek miatt, és megértéséről biztosította az elnököt. De hiába kapacitálta, hogy mint az egyik meghívó, mindenképpen illő lenne megjelenie az ünnepségen, Göncz lemondta az esti operaházi rendezvényen való részvételt.

* * *

Sok évvel később, Göncz Árpád második mandátumának lejárta után az elnök egyik bizalmi embere mesélte el nekem a következő történetet:

– Árpád az öt ajnározó, egyben saját céljaik érdekében gátlástalanul kihasználó ellenzéki politikusoknak, megmondóembereknek és újságíróknak, de legalább annyira saját hiúságának és paranoiájának volt a foglya – szögezte le előljáróban. – A ti kormányzásotok idején elhitte, hogy fasiszta veszély fenyeget, s hogy neki kell megvédenie a demokráciát.

– Ugyanakkor, bármennyire is hihetetlenül hangzik, egy idő után személyes biztonságát is féltette tőletek. Hadd, hogy végigmondjam! – háritotta el hitetlenkedő közbeszólásomat. – Ez volt az oka, hogy a gyengülő szabaddemokratáktól egyre inkább az MSZP-hez pártolt, mert Hornéknál érezte az erőt. A rossz szelleme egyébként Pick Róbert volt, aki mindenféle rémtörténetekkel traktálta az öreget.

– Pick ezredes nem kedvelt minket – vettem közbe –, mert Göncz hiába akart belőle tábornokot csinálni, Antall nem volt hajlandó a javaslatot előterjeszteni. A miniszterelnök jogérzékét és ízlését ugyanis sértette, hogy Pick főhadsegédnek nevezte magát, holott ilyen beosztás nem volt, és olyan egyenruhát csináltatott magának, amilyen soha nem létezett.

– Mi is nevettünk rajta – bólogatott az informátorom –, de Göncz vakon bízott benne és mindent elhielt neki.

Közbevetésemre, hogy nem szeretem a „jó király, rossz tanácsadók” történeteket, legyintett, hogy nem erről van szó. Pick személye egyáltalán nem érdekes, Göncz jellemzésére akarja elmondani a történetet, jelentette ki, majd így folytatta:

– Közvetlenül a '94-es választások előtt Pick megbízható forrásból származó információira hivatkozva elhitette az elnökkel, hogy Kónya belügyminiszter, azaz te, persze Boross miniszterelnökkel egyetértésben, arra készülsz, hogy a hátravadász alakulatokat a fővárosba rendelve körülveszitek a Parlamentet, fogságba ejtitek az elnököt, hogy így akadályozzátok meg a választások megtartását.

– Nem tudom elképzelni, hogy Göncz ezt a marhaságot elhitte volna – vettem közbe.

– Olyannyira elhitte, hogy a két ellenzéki pártvezért, Horn Gyulát és Kuncze Gábort is magához kérte, hogy egyenesben hallják Pick ezredes jelentését.

A történet vége némileg megnyugtató. Kuncze Gábor, miután végighallgatta az ezredes mondókáját, és Göncz megkérdezte tőle, hogy mit szól hozzá, állítólag így válaszolt: „Gratulálok, Árpád, hogy röhögés nélkül végig tudat hallgatni ezt a baromságot!” Ezek szerint Kuncze, aki utódom lett a miniszteri székben, a kampány közepette sem veszítette el a józan eszt.

* * *

Jó negyedórával a kezdés előtt érkezünk az Operába. Mindenki a parlament előtti eseményeket taglalja. Érdeklődöm az ismerősöktől, és magam is pásztázom a közönséget, de mindenki azt mondja, hogy nem látott még ellen-

zéki frakcióvezetőt. Egyszer csak a bejárat közelében megpillantom Orbán Viktort. Még kabátban van, beszél egy-két emberrel, kicsit tanácstalannak látszik. Aztán hirtelen sarkon fordul, és menekülésszerűen elhagyja a helyszínt. Nyilván most tudta meg, hogy az ellenzék bojkottálja az ünnepséget, mondom a feleségemnek, ezért döntött úgy, hogy neki sem célszerű maradnia.

A miniszterelnök megemlékező beszéde méltó volt az ünnephez. Előjáróban elnézést kért a megjelentektől, hogy a köztársasági elnök úr nem jelent meg az ünnepségen, és sajnálkozását fejezte ki az elnököt ért inzultus miatt. S egyben azért is, hogy a köztársasági elnök úr úgy ítélte meg, hogy a Kossuth téren az adott helyzetben nem mondja el ünnepi beszédét.

Amikor hazaértem – egy kisebb társasággal még leültünk, hogy néhány üveg bor mellett megbeszéljük a történeteket –, az üzenetrögzítőmet nem győztem lehallgatni. Két-három visszahívást követően világossá vált a kép. Az Esti Egyenleg – a kormányhoz lojális Híradóval szemben Hankiss által létrehozott ellenzéki hírműsor – a Kossuth téren történeteket olyan beállításban sugározta, hogy nyilas egyenruhába öltözött skinheadek megakadályozták, hogy Göncz Árpád elmondja a beszédét...

* * *

Másnap aztán megindult az áradat. Ellenzéki politikusok, közéleti személyiségek, sajtómunkások nyilatkoztak, írták, mondták, keltették a hisztériát. A nyilatkozatok lényege az volt, hogy Magyarországon szélsőjobboldali veszély van. A szélsőségesek beléfojtották a köztársasági elnökbe a szót, az akciót a kormány szervezte, vagy legalábbis támogatta. A belügyminiszter civil ruhába öltöztetett határőröket vezényelt ki a Kossuth térre, akik részt vettek a szélsőjobbos demonstrációban.

A legszebb az volt, amikor az ötvenhatos karhatalmista, Horn Gyula védte meg az ötvenhatos forradalmár Göncz Árpádot az elnök hajdani harcostársaitól és Antall József kormányától. A szocialista pártelnök kijelentette, hogy '56 hősei az ellenzék parlamenti padsoraiban ülnek, és a szocialisták elődei a 301-es parcellában nyugszanak.

Két ellenzéki nyilatkozat volt mindössze, amely kilógott a különös összhangban megszólaló kórusból. A pünkösdi királysága elmúltával háttérbe került, s kissé sértődött Szűrös Mátyás enyhe kritikát fogalmazott meg Göncz Árpáddal szemben. Megjegyezte, hogy az elnöknek a körülmények dacára is el kellett volna mondania ünnepi beszédét. Tamás Gáspár Miklós pedig önkritikát megfogalmazva kijelentette, hogy a szabaddemokraták rossz taktikát választottak, amikor az utóbbi időben távol maradtak az '56-os rendezvényektől.

* * *

Antall szombaton délelőtt felhívott telefonon, s kérte, menjek be hozzá. Elmondta, a kormány kemény nyilatkozatot fog kiadni, amelyben visszatartja az alpári gondolkodásra valló vádaskodást – így fejezte ki magát –, és próbál gátat vetni a hisztériának. Nincsenek illúziói, tette hozzá, tovább fogják robbantgatni a petárdákat. A céljuk egyrészt az, hogy a koalíciós pártokat és a kormányt a szélsőjobbal való cinkossággal vádolják, másrészt az is, hogy a köztársasági elnököt végképp magukhoz láncolják azáltal, hogy fasiszta veszéllyel riogatnak, amitől csak ők tudják őt megvédeni. Árpád egyébként is hajlamos a hisztériára, mondta, az összeesküvés-elméletek sem idegenek tőle, ha azok a szélsőjobbról szólnak.

– *Azért kértetek, hogy gyere be, és ne haragudj, hogy hét végén elhívtalak a családodtól, tette hozzá, de hétfőn a parlamenti ülésen elő kellene terjesztenetek egy törvényjavaslatot.* – Kifejtette, hogy az ellenzék vitorlájából úgy lehetne kifogni a szelet, ha mi állnánk elő egy olyan javaslattal, amely az önkényuralmi jelképek viselését betiltja. – *De nem csak a náci jelképeket* – tette hozzá s felemelte a mutatóujját –, *hanem a kommunista jelképeket is.*

– *Tehát nem csak a horogkeresztet, hanem a vörös csillagot is* – feleltem.

– *Igy van* – bólintott Antall.

– *Nagyon egyetértek* – válaszoltam. – *Egyrészt így egyenlőségjelet teszünk a kétfajta szélsőség közé, és az adott helyzetben ezzel nehezen tudnának szembeállni, de szerintem még fontosabb, hogy a rendőrség elbizonytalanodását meggátoljuk.*

– *Mire gondolsz?* – kérdezte Antall.

– *Arra, hogy az ellenzék eddig azzal támadta a rendőröket, hogy túlságosan kemények. Most pedig azzal, hogy nem léptek fel a nyilas jelképekkel tüntetőkkel szemben. Miközben a rendőröknek nincs jogi alapjuk, ha nem történik bűncselekmény. Tény, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és a különböző közösségellenes megnyilvánulások elhatárolása nehéz feladat* – tettem hozzá –, *s ebben jó, ha a törvényhozó a rendőrség segítségére van.*

– *Igazad van* – mondta Antall –, *ez is egy fontos szempont. Tehát hétfőig csináljátok meg a törvényjavaslatot.*

* * *

Hazamentem, és kihez fordulhattam volna, mint a civilben amúgy is büntetőjogász feleségemhez. Egy Btk.-módosítást kellene csinálnunk, mondtam neki, egy új paragrafust az önkényuralmi jelképek tiltásáról. Kati ugyan elvi okokból ellenezte a büntető törvénykönyv aktuálpolitikai célból történő módosítását, de viszonylag gyorsan kötélnek állt. A hét vége ezzel telt el, és hétfőn reggel húsz képviselőt összeszedtünk az MDF frakcióból az elkészített törvényjavaslat benyújtásához. Az aláírók névsorában az első he-

lyen Kéri Kálmán szerepelt – akit a jobb- és a baloldali diktatúra alatt is meghurcoltak –, a második az enyém, aki előadóként majd végigviszem a javaslatot.

* * *

A hétfői nap a parlamentben a Kossuth téri eseményekről szólt. A miniszterelnök vezette be a vitát, azzal, hogy két fontos dologról szeretné a kormány álláspontját közölni. A bős-nagymarosi vízlépcső ügyében kritikus szakaszhoz érkezett a történet, jelentette be hivatalosan, ami persze akkorra már kiszivárgott: a szlovákok elterelték a Dunát. Ebben a helyzetben összefogásra és egységre lenne szükség, mondta, amit nagyon megnehezít az a hisztéria, amit az ellenzék az október 23-a óta eltelt napokban keltett, és amelyben a kormányt – minden alap nélkül – a köztársasági elnököt ért inzultusban való részvétellel vádolják.

Antall elismételte, hogy ez olyan „alpári gondolkodásra” vall, ami azokat minősíti, akik ezeket a gyanúsítgatásokat megteszik. A kormányt semmiféle felelősség nem terheli a Kossuth téren történekkal kapcsolatban, jelentette ki, úgy járt el, ahogy egy jogállamban köteles eljárni a kormány. Horn Gyula nyilatkozatára utalva visszautasította, hogy ’56 forradalmával és szabadságharcával kapcsolatban olyanok oktassák ki, akik a forradalom idején a másik oldalon álltak.

Sajnálkozását fejezte ki, hogy a köztársasági elnök a Kossuth téren nem mondta el ünnepi beszédét. Utalt arra, hogy ért már hasonló inzultus más vezető politikusokat is. Szomorú, mondta, hogy az ellenzék képviselői nem vesznek részt a nemzeti ünnepeinken tartott rendezvényeken. Sajnos kialakult egy olyan gyakorlat, tette hozzá, hogy az ellenzék aktuálpolitikai demonstrációkra használja fel az ünnepet. Példaként felhozta, hogy március 15-én a Fővárosi Önkormányzat által szervezett rendezvényen kormányellenes propagandát folytattak ünneplés helyett. Ez vezetett oda, jelentette ki, hogy nemzeti ünnepünkön, ahol az összefogás és az egység kellene, hogy megjelenjék, az ünnephez méltatlan eseményre került sor.

Az ellenzéki felszólalók a kormány felelősségét hangsúlyozták. Tölgyessy Péter az ország „balkanizálódásáról” és „weimarizálódásáról” beszélt. Kiindulópontként azt jelölte meg, hogy a kormánynak nincs programja az ország előtt álló feladatok megoldására. Ezért „hatalmi politizálást” folytat, s ennek során nemcsak a köztársasági elnökkel, hanem minden hatalmi ággal összetűzésbe kerül, miközben teret enged a szélsőjobbnak, amellyel együtt is működik. Mindez odavezetett, jelentette ki, hogy a köztársaság első polgárába szervezett csoportok – közbevetette, hogy *vélhetően* szervezett csoportok – beléfojtották a szót. A konkrét felelősséget firtatva feltette a kérdést: ki ren-

delkezett arról, hogy úgymond katonai parancsra a határőrség megjelenjen a Kossuth téren. Azt állította, hogy „hitelt érdemlő személyiségek” tanúbizonyságát adják, hogy ezek a katonák részt vettek a köztársasági elnök elleni demonstrációban.

Felháborítónak találja, hogy a kormány nyilatkozatában az események végső okának a köztársasági elnök magatartását tekinti, azt, hogy úgymond az alkotmány védelmében bizonyos aláírásokat megtagadott. Az ellenzék felelősségeként elismeri, hogy a szabaddemokraták *hagyták magukat kiutálni* a nemzeti ünnepekről, elfogadták azt, hogy a kormányoldal sokszor megpróbálja kisajátítani a nemzeti ünnepeket. Majd határozottan kijelenti, hogy *„legközelebb ott leszünk a téren, és hangosan fogják hallatni, hogy éljen Göncz, éljen a Magyar Köztársaság! Éljen a Magyar Köztársaság Alkotmánya!”*

Tölgyessy után én következem. Személyes tapasztalatomra hivatkozva megerősítem, hogy az ellenzéki politikusok valóban nem vettek részt az ünnepi rendezvényeken. Név nélkül utalok Tamás Gáspár Miklós nyilatkozatára, amelyben a szabaddemokrata képviselő kifejtette, hogy *helytelen taktika* volt az '56-os rendezvényekről távol maradni. Kijelentem, hogy a Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportjában nem ismerek olyan képviselőt, aki az '56-os forradalom és szabadságharc ügyét párttaktikai céloknak rendelné alá.

Aggasztónak tartjuk, térek rá a lényegre, hogy egy parlamentáris demokrácia köztársasági elnöke, akinek a napi politikai csatározásokon felülemelkedve a nemzeti egységet kell megjelenítenie, a nemzeti összefogást példázó nemzeti ünnepen méltatlan helyzetbe került azáltal, hogy állampolgárok nem elhanyagolható része nemtetszését fejezte ki vele szemben. Mindezekért, jelentem ki határozottan, a felelősség azokat terheli, akik a köztársasági elnököt a napi politikai küzdelmekbe belehajszolták. Utalok arra, hogy az ellenzék a belügyminiszter felelősségét firtatja. Felteszem a kérdést, hogy vajon mit kellett volna tennie a belügyminiszternek? Netán a nehezen kivívott szabadságot korlátoznia, a veszélyes elemek leveleit, telefonjait ellenőriznie? Az ünnepre érkezőket igazoltatnia? Szándékaikat, gondolataikat kifürkésznie? Aggasztó, hogy egyesek elképzelhetőnek tartják a velük ellentétesen gondolkodók szabadságának korlátozását, szögeztem le, miközben az elmúlt két évben azt tapasztaltuk, hogy az ellenzék a rendőrség indokolt és szükséges jogosítványait is vizsgálat tárgyává tette.

Kijelentem, hogy mi nem akarjuk a szabadságot és a demokráciát olyan parttalanul értelmezni, amibe az anarchia is beléfér. Nem akarjuk úgy értelmezni, hogy abba a szélsőjobb oldali jelvények, jelképek viselése is beleférjen. Mint ahogy a mi szabadságértelmezésünkbe a szentkoronás nemzeti címer kigúnyolása sem fér bele. Egyetértünk azokkal, akiket a szélsőséges jelképek nyugtalansággal töltenek el, ezért a Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportja törvényjavaslatot terjesztett be, amely megtiltana mind a fasiszta,

mind a bolsevista jelképek nyilvános használatát. (A javaslat meglepetést okozott, kezdetben senki sem támadta. Később azonban az ellenzék már számos kifogást fogalmazott meg, s hiába voltunk nyitottak minden módosításra, a végszavazásnál végül csak a koalíciós frakciók támogatták.)

Orbán Viktor következett utánam, s persze reagált is az általam elmondottakra. Kijelentette, hogy ők bizony jelen voltak az összes rendezvényen, majd gúnyos hangon megjegyezte: *„Az önök nyilatkozatából az derül ki, hogy Göncz Árpád addig akadályozta a végrehajtó hatalom alkotmányos működését, amíg a felháborodott nép kénytelen volt fasiszta egyenruhát és jelvényt ölteni, hogy e feletti felháborodását kifejezze.”* A Fidesz frakcióvezetője ugyanakkor Szűrös Mátyás nyilatkozatát is kritika tárgyává teszi, amikor így fogalmaz: *„Egy pillanatra elállt a lélegzetünk akkor is, amikor a szocialista párt egyik vezető képviselője, ugyancsak Göncz Árpád magatartásával, ügyefogyottságával magyarázta a történeteket.”* Úgy tűnik, állapítom meg magamban, hogy Orbán ironikus hangvétellel fogja színezni az ellenzéki kórust, ugyanakkor az MSZP-től is igyekszik finoman elhatárolódni.

Az ironikus hangvétel a továbbiakban is megmaradt, miközben Orbán elismételte a hamis ellenzéki narratívát: Göncz Árpádot *„fasiszta skinheadek”* fütyülték ki, akikkel a kormány együttműködik. A Kossuth téren jelen lévő kormánytagok nehéz helyzetét megértik, jelentette ki, hiszen *„Választaniuk kellett saját – egyébként náci viseletbe öltözött – híveik, s az ország elnöke közzött. S önök, uraim, nem az elnököt választották”* – szögezte le, az ülésterem baloldalán hangos sikert aratva. Végül felszólította a kormányt, hogy szakítsanak meg minden kapcsolatot a szélsőjobb csoportokkal.

A szocialisták nevében felszólaló Katona Béla kijelentette, mindenki azt várta, hogy a kormány elhatárolódik a Kossuth téren történetektől. De megérti, hogy erre nem került sor, tette hozzá. Ugyanis egyetért velem, mondta – erre azonnal gyanakodni kezdtem –, hogy nem csak skinheadek fütyülték ki Göncz Árpádot pénteken a Parlament előtt. Az ötvenhatosokról persze nem beszélt, hanem az MDF radikálisait említette. Az pedig érthető, vonta le a következtetést, hogy saját híveitől a kormány nem határolódik el.

Bejelenti, hogy javaslatot nyújtottak be egy ad hoc bizottság létrehozására, hogy az vizsgálja ki az incidens minden részletét, mindenekelőtt a kormány felelősségét. (A szabaddemokraták ezt már korábban megtették.) Megjegyezte, hogy üdvözlük az MDF törvényjavaslatát, amellyel a szélsőjobb jelképek betiltását indítványozzák. (A vörös csillagról persze nem beszélt.)

Másnap a szocialista képviselővé avanszált Keleti György ezredes, a Honvédelmi Minisztérium korábbi szóvivője tett fel kérdéseket a belügyminiszternek, amelyben – a Tölgyessy által is sugalmazott vádakatszak szerű formába öntve – a határőrség szerepét firtatta. Ki volt az a legmagasabb rangú belügyminisztériumi vezető, tette fel a kérdést, aki a határőrök politikai

rendezvényre történő vezénylését elrendelte? A külföldön lévő Boross Péter távollétében Morvai államtitkár válaszolt a kérdésre. Kijelentette, hogy október 23-án a Parlament előtt nem egy „politikai rendezvényre”, hanem a nemzeti ünnepünkkel kapcsolatos hivatalos állami megemlékezésre került sor. Másrészt bejelentette, hogy a miniszter holnap átfogó választ fog adni minden felmerült kérdésre.

* * *

Szerdai felszólalásában a belügyminiszter ellentámadásba ment át. Boross nem volt MDF-tag, Antall hozta a kormányba, valószínűleg ez volt az a beszéd, amely a frakcióban és talán az egész MDF-ben eloszlatta a személyével szembeni bizalmatlanságot. Papír nélkül beszélt, mégis összefogott volt és kemény, amivel a frakció radikális többsége azonnal a szívébe zárta.

A belügyminiszter kijelenti: régi baloldali recept, hogy végy egy kis igazságmagot, építsd köré a hazugság piramisát, s végül ez a hazugság betölti az országot. Most is így történt, folytatja: hat-nyolc horogkeresztes sapka úgy jelenik meg a magyar közvélemény előtt, hogy „a téren nyolcezer fasiszta, netán antiszemita tüntetésre került sor”. A határőrség szerepét Boross Péter egyértelművé, az ezzel kapcsolatos ellenzéki vádaskodást nevetségessé teszi. Felolvassa a belügyminisztérium sajtófőnökének a határőrség parancsnokához intézett levelét, amelyben a sajtófőnök asszony kéri a határőrség parancsnokát, hogy „ötven-hatvan fő határőr sorkatona, sportruházatban, rendezői, szórólap- és zászlócskaosztogatói feladattal részt vehessen az ünnepségeken”.

A BM sajtófőnöke volt tehát az inkriminált „legmagasabb rangú tisztviselő”, jelentette ki Boross, aki természetesen senkinek sem adott parancsot, mindössze kérését fogalmazta meg sorkatonáknak a nemzeti ünnepen való részvételére. Az, hogy kiskatonák civil ruhában egy nemzeti ünnepen papírzászlót és Márai gyönyörű versét tartalmazó rölapot osztogassanak, jelentette ki a miniszter, az aligha sorolható a „kiveénylés-parancsnoklás” fogalomkörébe.

Amint az várható volt, az ellenzéket nem győzte meg a belügyminiszter felszólalása. Továbbra is vizsgálóbizottság felállítását követelték. Hack Péter hét pontban foglalta össze a szerinte tisztázatlan kérdéseket. Ezzel egyértelműen azt sugallta, mintha október 23-án a köztársasági elnök személyes biztonságát valamiféle veszély fenyegette volna, és az erre hivatott kormányzati szervek nem tettek meg mindent a Göncz Árpádot fenyegető veszély megelőzésére, illetve elhárítására, azaz az elnök védelmére.

Hallgatom Hack Péter felszólalását, és az éjszaka eredménytelenül véget ért médiatárgyalások jutnak eszembe. Két héten át mindent megtettünk, hogy az Antall-Göncz-megállapodásnak megfelelően mindkét oldal számá-

ra elfogadható médiavezetőket találjunk, s a magunk részéről tettünk is ilyen javaslatokat. Bízunk abban, hogy legalább az utolsó pillanatban az ellenzék is előáll saját személyi javaslataival. Már csak azért is, hogy Göncz Árpád tekintélyvesztés nélkül kinevezhesse a miniszterelnök mindkét oldal által támogatott jelöltjeit, és ezzel kiengedjék az elnököt a közjogi csapdahelyzetből.

Amikor tegnap éjjel egy órakor kifelé mentünk a tárgyalóteremből, Katona Tamással arról beszélünk, hogy sajnos úgy tűnik, az elnök továbbra sem képes szabadulni a szabaddemokraták béklyójából. Most pedig Hack Péter felszólalását hallva erre gondoltam: még egyet szorítanak ezeken a bilincsen. Hiszen, ha a kormány nem védi meg az elnököt a személyes biztonságát fenyegető veszélytől, akkor Göncz Árpád valóban csak rájuk számíthat.

Nincsenek illúzióim, de arra gondolok, hogy talán egy hangyányit enyhíthetnek a szorításon. Ezért nem is veszek részt közvetlenül a belügyminiszter felszólalása nyomán kibontakozott vitában. Ehelyett bejelentem, hogy a két hét óta folyó médiatárgyalások tegnap éjjel eredménytelenül értek véget. A tárgyalásokon a köztársasági elnök urat az ellenzék ugyanúgy magára hagyta, szögezem le, ahogyan megtette ezt a Kossuth téren október 23-án. Mert hiába egyezett meg Antall József és Göncz Árpád a médiavezetők kompromisszumos kiválasztásában, az ellenzék kijelentette, hogy őket a két közjogi méltóság megállapodása nem köti, és nem voltak hajlandók hozzájárulni az alkotmányos és politikai válság feloldásához.

Reggel beszéltem a miniszterelnökkel, aki közölte, hogy a tárgyalások kudarca után kompromisszumos személyi javaslatokat fog tenni a köztársasági elnöknek. És gondolod, hogy Göncz most végre aláírja majd? – kérdeztem. Természetesen nem, felelte Antall. De én akkor is előterjesztem, tette hozzá, legyen világos, hogy hányadán állunk.

Nos, én sem hittem azt, hogy a felszólalásom sokat segíthet. De azt gondoltam, ezt akkor is megteszem. Hogy nyoma legyen a parlamenti naplóban...

* * *

A Kossuth téren történetekkel kapcsolatban keltett hisztéria még jó ideig eltartott. És hiába hozták azóta nyilvánosságra a Nemzetbiztonsági Hivatal és a legfőbb ügyész korabeli vizsgálatáról szóló jelentéseket, az egyik hírportálon még a közelmúltban is azt olvastam, hogy Göncz Árpád kifütyülésében az Antall-kormány szerepét „továbbra is sűrű homály fedi”. Az egész történet pedig – a korabeli ellenzéknek és a médiának köszönhetően – úgy maradt meg a nemzeti emlékezetben, hogy 1992. október 23-án a Parlament előtt rendezett megemlékezésen „neonáci tüntetők” megakadályozták, hogy a Magyar Köztársaság elnöke elmondja ünnepi beszédét...

Talán ezért is kell nekünk, még életben maradt tanúságtevőknek elmondanunk, leírunk azt, amire emlékszünk. Tudom, kevés az esély, hogy a közvélekedésen változtassunk, de mégis meg kell próbálnunk. „Hogy minél kevesebb hazugság maradjon az emberek agyában” – ahogyan Antall József fogalmazott 1991. április 8-án a koalíciós frakciók előtt tartott beszédében.

A médiaháború folytatódik...

A tárgyalásos útnak valamennyi ösvényét bejártuk – hiába. A miniszterelnök minden kompromisszumos lehetőséget kimerített, de a személyi kérdésekben egy tapodtat sem tudtunk előre jutni. Az MDF-en belül közben növekszik az elégedetlenség, Csukákék egyre hangosabbak, az országos gyűlésig alig két hónap van hátra. Antall radikális lépésekre szánja el magát.

A kormány gazdálkodás körében fennálló kötelességek megszegése miatt fegyelmi eljárást indít Hankiss Elemér ellen. A vizsgálat vezetésével a miniszterelnök Balsai Istvánt bízta meg. Az igazságügy-miniszter próbálja kivonni magát a népszerűtlen feladat alól, de Antall hajthatatlan. Azt mondja, elismeri, ez az igazságügy-miniszteri tisztség árnyoldalához tartozik, de ezt is vállalni kell. A vizsgálat végén Balsai javaslatára a kormány a közalkalmazotti törvény alapján Hankiss Elemért felfüggeszti állásából, a Magyar Televízió gazdasági igazgatója és az 1-es csatorna intendánsa ellen az igazságügy-miniszter büntető feljelentést tesz.

Ezzel egy időben tárgyalja a parlament az 1993. évi költségvetést. Két olyan javaslatot is teszünk, amelyek a rádió és főleg a televízió gazdálkodása elleni bizalmatlanságból fakadnak, de amelyek a médiaelnökökkel szembeni nyomásgyakorlást is szolgálják. Az egyik: zároljunk egymilliárdot a televízió költségvetéséből. Ez megtörténik, de válaszként Hankiss eladja a német Bertelsmannnak a tévé teljes reklámidejét, s a bevételből bőven pótolja a kiesést.

A másik ötlet, hogy a rádió és a televízió költségvetését ne önálló fejezetként helyezzük el, hanem tegyük részévé a kormány költségvetési fejezetének. Ez összhangban van a fennálló jogi helyzettel, de tudjuk, hogy az ellenzékben óriási tiltakozást fog kiváltani. A frakcióelnökségben eldöntjük, hogy vállaljuk a konfliktust. A végrehajtás megszervezése az én feladatom.

Nyilvánvaló, hogy a módosító indítvány előterjesztőjének olyan képviselőt kell megnyerni, aki pénzügyekkel foglalkozik, s nem keveredett bele a médiaháborúba. Ő hitelesen adhatja elő, hogy pusztán a pénzügyi racionalitás indokolja a javaslatot, szó sincs politikai motivációról. Így esett a választásom Bakó Lajosra. A fiatal győri képviselő a költségvetési bizottság

tagja, semmi köze a médiához. Amikor elmesélem, miről lenne szó, kicsit ódzkodik a feladattól, de végül vállalja. Hiába volt az elterelés, nagy ribillió fogadta a javaslatot.

Végül Bakó Lajos volt az egyetlen, aki hasznát húzta a dologból. Igaz, hogy jóval később, 1998 után, amikor az Orbán-kormány alatt a televízió kuratóriumának elnöke lett. Pozícióját, ha úgy vesszük, nekem köszönhettem, mert az én kósza ötletem folytán került a neve kapcsolatba a médiával.

* * *

A miniszterelnök haláláig folytatta az egyre reménytelenebb harcot. Nem önmaga igazáért, nem is csupán a médiaegyensúly megteremtéséért, hanem mindenekelőtt az alkotmányosság helyreállításáért. Miközben pontosan tudta, hogy a közvélemény nem érti meg az ő szempontjait, a köztársasági elnökkel folytatott vitáját pártpolitikai küzdelemnek, rosszabb esetben személyes presztízsharcnak tekinti, olyan harcnak, amelyben a többség a köztársasági elnöknek ad igazat, s amely jelentősen rontja az ő megítélését.

Antall mindezt pontosan tudta, de nem engedhetett, mert tisztában volt a felelősségével is. „Kettőnk tevékenységének jogszokásteremtő ereje is van és lehet. Ez is közös felelősségünk” – írta az Alkotmánybíróság első döntését követő napon Göncz Árpádhoz intézett hosszú levelében, amelyet ott, a miniszterelnök szobájában folytatott beszélgetés során én is elolvashattam. A felelősség valóban közös volt, a köztársasági elnök azonban a ráeső részt nem vállalta. Antall Józsefnek ezért a teljes felelősséget – annak minden hátrányos következményével együtt – egyedül kellett vállalnia.

A miniszterelnök a médiaháborút elveszítette, de az 1989–90. folyamán létrejött demokratikus Magyarország közjogi struktúrájának megőrzéséért folytatott harcot megnyerte. Sikerült megakadályoznia, hogy az ellenzéki pártok – elsősorban a szabaddemokraták – hatalmi ambícióik szolgálatában, alkotmányellenes eszközökkel, a sajtó és a véleményformáló értelmiség túlnyomó részének aktív támogatásával kiterjesszék a köztársasági elnök hatáskörét, és ezzel maradandó károsodást okozzanak a konszenzussal kialakított, parlamentáris közjogi berendezkedésben.

Politikai ellenfelek a kormánykoalíción és az MDF-en belül

Reprivatizáció, kárpótlás vagy semmi

A miniszterelnöknek nemcsak az ellenzéki pártok vezető politikusaival és a köztársasági elnökkel, hanem saját hátszágával is szinte folyamatos küzdelmet kellett folytatnia, amelyből természetesen én is kivettem a részemet. A frakción belüli politikai küzdelmek kezelése pedig kifejezetten az én feladatomból volt.

Két koalíciós partnerünk közül a Független Kisgazdapárttal alakult ki jelentős konfliktus, amely a két párt programjának különbözőségeiből egyenesen következett. A miniszterelnök azonban bízott abban, hogy a kisgazdák körében meglévő tekintélye és kiváló személyes kapcsolatai segítségével, kompromisszum árán az ellentéteket sikerül majd feloldania. A konfliktus tehát nem elsősorban személyi ambíciókból táplálkozott, hanem abból, hogy a kisgazdák programjában a jogtalanul elvett javak visszaadása, tehát a teljes reprivatizáció szerepelt, amelyhez a mezőgazdasági földtulajdon vonatkozásában körömszakadtáig ragaszkodtak. Antall azt mondta, lehetetlen mindent visszaállítani úgy, ahogy régen volt, s a legfontosabb, hogy mielőbb lezáródjanak a tulajdoni viták, mert egy bizonytalan helyzetben senki nem lesz hajlandó beruházni Magyarországon.

Ugyanakkor nem csupán a kisgazdák miatt, hanem saját igazságérzete és jogfelfogása okán is úgy gondolta, hogy ezt a kérdést nem lehet a szőnyeg alá söpörni, ezért kompromisszumos megoldással állt elő: a részleges kárpótlással akarta kompenzálni azoknak a kárát, akiktől a kommunista rendszerben elvették a tulajdonukat. Az egyházi intézmények és a földtulajdon vonatkozásában pedig bizonyos korlátokkal érvényesíteni engedte a reprivatizációs elemeket is. Az Alkotmánybíróság azonban – míg az egyházi tulajdon vonatkozásában elfogadta – a termőföld tekintetében alkotmányellenesnek ítélte a privilegiált megközelítést.

A kárpótlási törvény ügyében végig két tűz között voltunk. Miközben az egyik oldalról a kisgazdák reprivatizációs törekvéseit kellett elhárítanunk, a másik oldalról az ellenzék hallani sem akart semmiféle kárpótlásról. A szocialista párt elutasító álláspontja érthető volt, hiszen ők a saját elődpártja-

ik tevékenységének egyértelmű elítélését látták a kárpótlás intézményében, másrészt az ő híveik és potenciális híveik között sem szerepeltek azok, akiknek jogtalanul elvették a tulajdonukat. Hajdani ellenzéki társaink merev elutasítása azonban már kevésbé volt érthető. A Fidesz kategorikusan kimondta, hogy senkinek nem szabad egy fillér kárpótlást sem adni, az SZDSZ pedig nevetséges módon, minden magyar állampolgárnak húszezer forint kárpótlást javasol, mondván, hogy az elmúlt rendszerben mindenki kárt szenvedett, s nem lehet ezek közül kiemelni azokat, akik éppen azzal szenvedtek kárt, hogy elvették a tulajdonukat.

A két liberális párt álláspontjáról a miniszterelnöknek lesújtó volt a véleménye. Az SZDSZ és a Fidesz javaslata a probléma megoldására egyrészt nevetséges, másrészt cinikus, fejtegette nekem egy alkalommal, ráadásul a liberális gondolkodástól is távol áll, hiszen a tulajdon szentsége alapvető liberális érték. Az ennek megsértésével okozott kár megtérítésében pedig, jelentette ki, a korlát csak az ország teherbíró képessége lehet. A mi törvényünk éppen azért jó, jegyezte meg, mert elismeri a tulajdon szentségét, ugyanakkor nem készpénzt, hanem kárpótlási jegyet, tehát a privatizáció során felhasználható kötvényt ad, s ezzel nem terheli meg az ország költségvetését.

A koalíción belüli viták ennél sokkal nagyobb problémát jelentettek. Hiába próbáltuk a nézetkülönbségeket újabb és újabb tárgyalásokkal és azokon kötött kompromisszumokkal áthidalni, a kisgazdák és a kormány közötti ellentétek egyre élesebbek lettek. Az elégedetlenkedők élére Torgyán József frakcióvezető állt.

Emlékek Torgyán Józsefről

Torgyán József eredetileg szintén ügyvéd volt, tehát egy pályán mozogtunk, érdekes módon személyesen mégsem ismertük egymást. A politikában is viszonylag későn találkoztunk. Az Ellenzéki Kerekasztal ülésein az első három hónapban Torgyán még nem vett részt. Sőt április 8-án ő az Akadémián volt, az EKA által bojkottált Fejti-féle MSZMP-rendezvényen. A háromoldalú tárgyalások megkezdésekor kapcsolódott be az Ellenzéki Kerekasztal munkájába, de ekkor sem találkoztunk. Egyszer láttam a televízióban, a választójogi törvénnyel kapcsolatos EKA-álláspontot fejtegette, eléggé körülményesen.

A kormány megalakulása után tartott fogadáson odajött hozzám, s beszélgetés közben megjegyezte: megmondhatod az Antall Jósának, rosszul esett, hogy a koalíciós tárgyalásokon az egyik feltétele az volt, hogy én nem lehetek miniszter. Nem ismertem a koalíciókötést megelőző tárgyalások részleteit, de kapásból rávágta: Ne viccelj, Jóska, nekem azt mondta Antall,

hogy te azért nem lettél miniszter, mert te vagy a kisczardák között a legjobb debatter, ezért neked frakcióvezetőnek kellett lenned. Nem, nem, rázta a fejét Torgyán. A koalíciókötés feltételül szabta, hogy nem lehetek miniszter. És ezt a szemembe is megmondta, tette hozzá. Néhány nappal később megkérdeztem Antallt: Te tényleg megmondtad Torgyánnak, hogy nem fogadod el miniszternek? Először nem, felelte a miniszterelnök, de amikor állandóan jött, hogy miniszter akar lenni, akkor kénytelen voltam neki megmondani.

Torgyán később hétről hétre egyre radikálisabb beszédeket mondott a parlamentben. Egy kemény felszólalása után megjegyeztem, szerintem nem célszerű az ellenzéket csípőből lőni. Nézd, Jóska, tettem hozzá, mi vagyunk többségben, annál hatásosabb a mondanivalónk, minél visszafogottabban érvelünk. Tudod, felelte Torgyán, én 58 éves vagyok. Nekem nincs arra időm, hogy nyugodt erő meg ilyenek...

* * *

Torgyán igazi hordószónok volt. Akkor is, amikor „szeme fényének” nevezte a kormánykoalíciót, akkor is, amikor meghirdette a „harag napját”, és kormányellenes népgyűlésen tartott beszédet, és akkor is, amikor azzal fenyegetett, hogy „patakvér” fog folyni, ha a kormány nem teljesíti a kisczardapárt követeléseit. Érzékenyen érintett, amikor még bírálói is elismerték szónoki képességeit, mondván: ügyvédként ebben gyakorlatot szerzett. Ilyenkor úgy éreztem, meg kell védenem a hivatásomat, és rendszerint megjegyeztem, hogy legfeljebb a zugügyvédek beszélnek úgy, ahogyan Torgyán szokott szónokolni. Sokáig azt hittem, hogy ez az a stílus, ami a legtöbbet árt a parlamenti demokráciának. Az azóta eltelt évtizedek parlamentjét szemlélve nem egy esetben kénytelen voltam megállapítani, hogy Torgyánnál azért van lejjebb...

* * *

Már javában folyt a kisczardákkal a vita a kárpótlás körül, amikor Torgyán egy alkalommal félrevont a parlament folyosóján, és egy érdekes ajánlatot tett. Azon gondolkodom, mondta, hogy megpróbálom átvinni a Kisczardapárton ezt a ti kárpótlási elképzeléseket. Ez nagyon nagy segítség lenne, feleltem. Várjál, még nincs vége, intett le a kisczardafrakció-vezető. Ha ezt megteszem, egy ideig háttérbe kell vonulnom a politika első vonalából. Arra gondoltam tehát, folytatta, és kérek, közvetítsd ezt Antallnak, hogy segítsek nektek a kárpótlásügyben, és ennek fejében elvállalnám az ombudsmani tisztséget.

Kissé meglepett a nyílt felajánkozás, de a kárpótlási törvényért cserébe az állampolgári jogok országgyűlési biztosának pozícióját egyáltalán nem tartottam túlzott árnak. Siettem hát Antallhoz az ajánlattal, aki türelmesen vé-

gighallgatta az érveimet, de kitérő választ adott. Azon gondolkodtam, hogy a miniszterelnökkel történt beszélgetésem miként tudnám Torgyánnak közvetíteni, az ajánlat hűvös fogadtatását némileg enyhíteni, de Torgyán megelőzött. Másnap reggel, amikor találkoztunk, odajött hozzám és kijelentette, hogy a tegnapi ajánlatát tekintsem tárgytalannak. Indokolást nem fűzött hozzá, és én sem kérdeztem az okát. Valószínűleg ez volt az a pillanat, amikor Torgyán végképp eldöntötte, hogy a radikális utat választja, és a kormánnyal szembefordulva próbálja meg felépíteni politikai karrierjét.

* * *

Az egyre nyíltabban kormányellenes Torgyánt az Antall-hű kisczarda képviselők a frakcióvezetői pozícióból még le tudták váltani, de pártelnökké választásának megakadályozásához már nem volt erejük. Torgyán pedig immár a párt élén és a párt nevében folytatta élesen kormányellenes retorikáját.

A miniszterelnök – tudomásul véve a helyzetet – koalíciós tanácskozást kezdeményezett a Kisczardapárt részéről felvetett problémák megoldására. Javasolta, hogy a koalíciós pártok delegációiban a pártelnökön kívül a frakcióvezetők is vegyenek részt. Az MDF részéről – Antallon és rajtam kívül – még Csurka István volt ott a tanácskozáson. Ő nem kevésbé volt radikális, mint a kisczarda pártelnök, ugyanakkor az Antall iránti lojalitása akkoriban még nem volt kétséges.

A tárgyaláson Torgyán kezes bárányként viselkedett, simulékony volt és diplomatikus. A megbeszélést követően azonban, az újságírók előtt ismét radikális retorikával jelentkezett, támadta a kormányt és Antallt, amit elmondott, az köszönőviszonyban sem volt a zártkörű ülésen elhangzottakkal.

Antall kénytelen volt belátni, hogy a hagyományos, korrekt, pártpolitikai tárgyalások Torgyán esetében nem vezetnek eredményre. Hiába volt minden próbálkozás: Torgyán József a Kisczardapárt elnökeként hamarosan bejelentette, hogy a párt kilép a kormánykoalícióból.

A parlamenti frakció többsége ugyanakkor kitartott a kormány mellett, ami szakadást idézett elő a frakcióban. Hosszas vita kezdődött az alkotmányügyi bizottságban arról, hogy az eredetileg megalakult kisczarda frakcióban maradó többség viselheti-e a Független Kisczardapárt nevét, illetve a frakcióalakításhoz szükséges minimális számot el nem érő, a pártelnökkel tartó országgyűlési képviselők alakíthatnak-e frakciót. A vitát végül is Torgyán József elveszítette, így az általa vezetett Kisczardapárt a ciklus végéig parlamenti frakció nélkül maradt, és a kormányhű kisczarda képviselők rendelkeztek továbbra is a frakciót megillető jogokkal, miközben nem használhatták a Független Kisczardapárt nevet, de egészen a ciklus végéig biztosították a kormánykoalíció többségét.

Az alkotmányügyi bizottságban és a sajtóban a legnagyobb nyilvánosság előtt folyó közjogi vitákban természetesen központi szerepet vállaltam, így aztán a Torgyán által *Harag napja* címmel meghirdetett tömegtüntetésen a miniszterelnök mellett én voltam a második számú közellenség.

* * *

A legvadabb viták közepette összefutottam Torgyán Józseffel a Parlament VI. kapujánál. Mindketten az alkotmányügyi bizottság ülésére igyekeztünk, amelynek mellesleg ő volt az egyik alelnöke. – *Csak azt szeretném tudni – kérdeztem tőle –, hogy folytatod-e a balhézást, vagy pedig tudunk dolgozni a bizottságban? Kérlek szépen* – mondta Torgyán, és széttárta karját –, *a nép... – Bocs* – szakítottam félbe a készülő szóáradatot –, *se sajtó, se televízió, se rádió, akkor mit népezel most nekem.* Erre Torgyán átfogta a vállamat: „Azért az Antall Jóska csak adhatott volna nekem egy miniszteri tárcát...”

* * *

1998-ban Orbán Viktortól Torgyán megkapta a hön áhított stallumot, de sok köszönete nem volt benne. Igaz, majd' két évig köztársaságielnök-jelöltnek is tekinthette magát, de aztán valahogy úgy alakultak a dolgok, hogy nem csak e jelöltségről, hanem a miniszterségről is le kellett mondania. Sőt a pártját is ki-szervezték alóla, és lenullázták, bár ebben ő is nagymértékben közreműködött.

* * *

Torgyán József még hatalma teljében volt, amikor felkerestem a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztériumban. Én már kiszálltam a politikából, mégis, egyetlen telefonra, azonnal fogadott. Azért kértem a találkozót, mert Tóth Tihamér, aki nyolc éven át volt képviselőtársam, s velem együtt esett ki a parlamentből, Zala megyében megpályázott egy állást. Elutasították és közben megsúgták, hogy ő volt az egyetlen alkalmas jelölt, de Torgyán kihúzta a listáról. Ezért kerestem meg hajdani frakcióvezető társamat, előbb szövetségesemet, majd adáz ellenfeletem. Olyan szívélyesen fogadott, mintha a legjobb barátok lettünk volna, de amint rátértem a tárgyra, elkomorult. Azt mondta, Tóth Tihamér az utolsó ember, akin ő segítene, mivel annak idején többször is súlyosan megsértette.

Torgyán politikai pályafutása során számolatlanul osztotta a pofonokat, de nehezen viselte a sérelmeket. Tóth Tihamérnak pedig gyilkos humora volt, s Torgyán kárára is többször élcelődött. Az egyik ilyen eset élénken él az emlékezetemben.

Torgyánnak volt egy sajátos szokása. Beszédeiben nemegyszer egyes szám harmadik személyben szólt magáról, s persze nem igazán kritikus hangvételen. Valahogy ilyenformán: „Torgyán József nem az az ember, aki megengedi, hogy a magyar föld idegenek zsákmányává váljék...” Vagy: „Torgyán József meg fogja védeni a Független Kisgazdapártot a kommunista és a fideszes ármánykodással szemben.” Tanúja voltam, amikor Tóth Tihamér a folyosón Torgyánnak megjegyezte: Én már sok emberrel találkoztam, aki nyalta valakinek a hátsóját (persze nem éppen ezt a szót használta), de azt a mutatványt, folytatta, hogy valaki a saját hátsóját nyalja, nálad tapasztaltam először.

Mindez azonban évekkel ezelőtt történt, s a helyzet azóta alapvetően megváltozott. Jóska, mondtam, te most miniszter vagy, Tihamér pedig csak élni akar. Torgyán felvette a telefont: Kisasszony, mondta a kagylóba, van az az ügy a Zala megyei földhivatallal kapcsolatban. Legyen szíves, hozza be nekem az aktát. Tóth Tihamér egy héten belül megkapta az állást...

Csurka István távolról

Csurka Istvánnal az Írószövetség focicsapatában találkoztam először. Talán két-három alkalommal játszottunk együtt, anélkül hogy pár mondatnál többet beszélünk volna egymással. Aztán Csurka kiüregedett a csapatból, s vagy húsz évig nem is láttuk egymást.

Természetesen tisztában voltam írói munkásságával. Tudtam, hogy sikeres színházi szerző, néhány darabját láttam is, mindegyiken kellemesen szórakoztam, de egyik sem maradt emlékezetes. A *Kettes kolbász* címmel megjelent novelláskötetét viszont a '80-as években rendszeresen magammal vittem a tátra, később alpesi síelésekre. Úgy véltem, ha egyáltalán lesz alkalom olvasásra, akkor csakis egy ilyen szórakoztató, rövid novellákat tartalmazó könyvnek van némi esélye. Persze az esetek többségében úgy alakult, hogy elő sem vettem a könyvet. Így a *Kettes kolbász* az egész évtized során állandó kísérem maradt, miközben a főzőkolbász ára már messze meghaladta a két forintot.

Irodalmárok körében forgolódva Csuskáról jó történeteket hallottam, de személyesen egyszer sem futottunk össze. Mesélték, hogy szeretni való, bohém fickó, az írói társadalom közkedvelt alakja, lóversenyre jár, nem veti meg az italt. Ha időnként többet ivott a kelleténél, szidta a rendszert és néha zsidózott is, annak ellenére, hogy baráti körébe több zsidó identitású író is beletartozott. Ők, ha kellett, védelmükbe vették a mindenható pártkorifeus, Aczél György előtt, mondván: igaz, hogy a Pista néha marhaságokat beszél, de amúgy jó gyerek, csak ha berüg, akkor nem bír magával. Aczél erre állító-

lag egy alkalommal azt felelte: mondják meg a Csurkának, hogy egyszer már berúghatna balra is, ne csak mindig jobbra.

Meglepődtem, amikor 1985-ben a Szabad Európa Rádióban hallottam, hogy a monori ellenzéki tanácskozás egyik legfontosabb vitairata Csurka István „Új magyar önépítés” című tanulmánya volt. Egy évvel később ugyancsak a Szabad Európa Rádióból tudtam meg, hogy eltiltották a nyilvánosságtól, miután az Egyesült Államokban megjelent írásában 1956-ról mint forradalomról emlékezett meg. Őszintén tiszteltem, mint az MDF alapítóinak egyikét. Örültem, amikor az Ellenzéki Kerekasztal második ülésén megjelent. Mondtam neki, hogy utoljára az Írószövetség futballcsapatában találkoztunk, s jólesett, hogy azt felelte: emlékszik. A szünetben elmondtam neki, hogy a *Kettes kolbász* tíz éven át állandó kísérőm volt, mire ferde szájjal, de elmosolyodott.

Az Ellenzéki Kerekasztal felbomlása után Csurka a rádió *Vasárnapi Újság* című műsorában harcos jegyzetekben támadta az SZDSZ-t és a Fideszt. Ugyanakkor én a Független Jogász Fórum képviselőjében továbbra is az ellenzéki együttműködést szorgalmaztam, sőt bizonyos vonatkozásban az MDF által bojkottált népszavazás mellett is felléptem. Mindezt Csurka valószínűleg ellenszenvvel és gyanakvással fogadhatta. Én viszont megtiszteltetésnek tartottam, hogy az MDF alapítói közül, Csengey Dénes mellett, ő is tagja volt az általam vezetett frakciónak.

* * *

Míg Csengeyvel azonnal baráti viszonyba kerültem, Csurkával semmiféle kapcsolatot nem sikerült kialakítanom, igaz, nem vett részt a frakción belül ellenem szervezett akciókban sem. Lapjában, a *Magyar Fórum*ban megjelent és a *Vasárnapi újság*ban hétről hétre felolvasott jegyzeteiben továbbra is radikális hangot ütött meg. Kiváló stílusban írt, világosan, egyértelműen fogalmazott. Bírálta a médiaviszonyokat, és követelte a régi rendszer haszonélvezőinek eltávolítását. Az MDF tagjai és szimpatizánsai körében egyre nagyobb népszerűsége tett szert. Antallt ugyan nem támadta, de a Kormány intézkedéseit igen. A taxisblokádnál csúnyán leteremtette Rabár Ferenc pénzügyminisztert. A blokádnál megpróbált bekerülni a frakcióelnökségbe, de vele szemben Kulint választották meg. Nemigen törődött vele, tagja volt az országos elnökségnek, és Antall-lal közvetlenül tartotta a kapcsolatot.

Emlékszem, az első időszakban nagyon zavart, hogy Antall a parlament folyosóján gyakran sétál fel-alá Csurka Istvánnal. Egyszer megjegyeztem, hogy frakcióvezetői tekintélyemnek nem használ, ha a képviselők látják, hogy Csurkával demonstratív módon, speciális kapcsolatot ápol. Antall erre azt felelte: veled minek demonstráljak, hiszen téged nem kell kezelni.

Frakcióvezetőként a centrumban

A képviselőcsoporton belüli radikálisok Csurkát tekintették vezérüknek. A másik oldalon álltak az MDF liberálisai. Ők gyakran vitába szálltak Csurka radikális kijelentéseivel, aki néha szándékosan provokálta őket. Egyszer el is mondta nekem, hogy csak be kell dobni a csalit, s ezek mindig ráharapnak a horogra. A képviselők többsége ugyanis nehezen viselte a frakción belüli vitákat.

A liberálisok informális vezetője Kulin Ferenc volt, aki régi MDF-es vezetői múltjánál, intellektusánál és mérsékelt habitusánál fogva általános elismerésnek örvendett. Debreczeni József pedig az SZDSZ-t s később Göncz Árpádot sem kímélő színvonalas publicisztikájával tekintélyt vívott ki magának az MDF-es képviselők körében. Elek István viszont konfrontatív magatartásával és sokszor doktriner álláspontjával kifejezetten irritálta a frakció többségét.

Egy alkalommal bejött hozzám Csurka élettársa, Papolczy Gizella, és leült velem szemben a fotelba. A Pista békés ember, panaszkolta, senkit sem bánt, mégis ezek a liberálisok állandóan támadják, provokálják, főleg az Elek Pista. Azt feleltem, hogy ezen nem kell csodálkozni, képzelje csak el a helyzetet: Mondjuk, itt ül Elek a te helyeden, mutattam a széles bőrfotelra, 40 kiló, a fotellel együtt. Felette egyszerre megjelenik Csurka Pista. Szegény Elek felnéz rá, azt mondja, hogy nahát, ez meg itt iszik, nőzik, húst eszik, hát persze, hogy elkezd azonnal utálni. Ugyanis nemcsak Kulin, Elek is vegetáriánus volt. Egyik barátom szerint már csak ezért sem számíthattak arra, hogy a pörköltet és zsíros húsokat kedvelő MDF-es tagság körében nézeteik széles körben elfogadottá váljanak.

A két csoport közötti viták sokszor ideológiai köntösben jelentkeztek. Ezért sokan úgy vélték, hogy itt az MDF két irányzata: a népi nemzeti és a nemzeti liberális értékrend közötti összeütközésről van szó. Valójában nem ideológiai, hanem politikai véleménykülönbségről volt szó, arról, hogy miként folytatódjék a rendszerváltoztatás. A liberálisok minden körülmények között a megegyezést keresték. Nemcsak az ellenzéki pártokkal, hanem egyre inkább a régi rendszer kiszolgálóival és haszonélvezőivel is. Csurkáék viszont kemény hatalmi politikát követeltek a kormánytól, s ennek során gyakran figyelmen kívül hagyták a realitásokat, az erőviszonyokat és a jogállami normákat.

A képviselők többsége Csurkáék igazságtételi követeléseivel és a régi rendszer emberei elleni határozottabb fellépéssel egyetértett, de a jogállami korlátokat tiszteletben tartotta, és feltétel nélkül lojális volt a miniszterelnök és a kormány iránt. Frakcióvezetőként természetesen ehhez a többséghez, a politikai centrumhoz tartoztam, miközben Csurkáék és a liberálisok között igyekeztem kiegyensúlyozó szerepet betölteni.

* * *

Amikor a határozottabb politika jegyében belső használatra készült írásom napvilágra került, a frakció liberálisai ellenem fordultak. Miközben az MDF tagjainak túlnyomó többsége támogatta az általam szorgalmazott határozottabb politikát, a frakción belül a liberálisok ellentámadásba mentek át, amit mindenképpen vissza kellett vernem. Ebben a törekvésemben Csurkákra is számíthattam. Ezzel természetesen gyengült a frakció egymással élesen szemben álló két csoportja közötti kiegyensúlyozó pozícióm, miközben továbbra is a centrumnak, a képviselőcsoport többségének az álláspontját képviseltem.

* * *

Egy balatonkenesei frakcióhétféve alkalmával Kulinék előálltak egy javaslat-tal, aminek a lényege az volt, hogy az MDF-nek kezdeményeznie kell a kiegyezést a nómenklatúraburzoáziával. Körülbelül ugyanazt javasolták, amit csaknem egy éve Széles Gábor és Kocsis András *Új kiegyezést!* című cikkükben a *Népszabadság*ban felvetettek. Széles akkor még elnökségi tag volt az MDF-ben, Kocsis pedig az akkor már ellenünk fenekedő Torgyán baloldaltól jött tanácsadója és finanszírozója. Sokat támadott tanulmányomban e sajátos párosra én is felhívtam a figyelmet. Nos, fél évvel az *Új kiegyezést!* megjelenése után ez a gondolat az MDF frakciójában is felmerült! Néhányan felháborodtak, de a frakció nem volt teljes létszámban együtt, és tartottam attól, hogy a javaslat esetleg többséget kaphat. Tóth László kabinetfőnököt kértem meg, hogy riadóztassa Csurkát, aki Papolczy Gizellával a szobájában töltötte a délelőttöt. Csurka még időben megérkezett, és felszólalásával hozzájárult ahhoz, hogy végül sikerült elnapolni a vitát. Ezzel elhárult annak veszélye, hogy az MDF-frakció olyan állásfoglalást fogadjon el, amely a tagság körében bizonyára megütközést keltett volna.

* * *

Ebben az időszakban Csurka – Antall iránti lojalitását bizonyítva – még a mögötte álló radikálisok ellen is hajlandó volt fellépni. Balás István, az akkor már leváltott frakciótitkár listát készített a miniszterelnök egyes munkatársairól és azok „kommunistagyanús múltjáról”. Az MDF 1991. decemberi V. Országos Gyűlésén a listát a küldöttek között osztogatta. Felszólalása közben az egyik küldött meglobogtatta a listát, elkezdte olvasni a neveket és a múltjukról összeírt adatokat.

Antall mellett ültem az első sorban, a másik oldalamon Horváth Balázs, mögöttem Csurka. A miniszterelnök hátrafordult, és keményen rászólt Csurkára: „Menj fel a színpadra és tegyél rendet! Most bebizonyíthatod, hogy

hol állsz.” Közben Balás István is megjelent a neveket felsoroló küldött mellett. Elmondta, hogy meg akarja védeni a miniszterelnököt a környezetében lévő volt kommunistáktól, ezért nyomozta ki a múltjukat és készítette el a listát. Közben Csurka feltápaszkodott a helyéről, nehézkes léptekkel felment a színpadra, félretolta a meglepődött Balás Istvánt, és a mikrofonhoz lépve kijelentette, hogy Antall József bizonyára tudja, kiket miért alkalmaz, és ebbe senkinek nincs joga beleszólni. A küldöttek megtapsolták, Balás István szabadkozott, majd megszágyenülten távozott.

Csurka egyébként nem sokra becsülte a mögötte felsorakozókat. Amikor egy elnökségi ülés szünetében Antall megkérdezte tőle, nem zavarja, hogy milyen emberekkel veszi körül magát, azt felelte, hogy nem tehet róla, hiszen „ragadnak rá, mint a kosz”. Így fejezte ki magát.

* * *

Bár egyensúlyt teremteni nem tudtam közöttük, apró gesztusokkal azért megpróbáltam oldani a Csurka és a liberálisok közötti feszültséget. Amikor Antall Katona Tamásra bízta a kommunikációs feladatokat, Csurka bejött hozzám és méltatlankodik, hogy miért nem Debreczenit nevezte ki, ő legalább ért a médiához. Erre visszakérdeztem, hogy mi az, te liberális létére Debreczenit támogatod? Nem támogatom, felelte Csurka, de még mindig jobb, mint Katona Tamás. Debreczeninek elmeséltem az esetet, de Csurka válaszáat kicsit megszépítettem. Igaz, hogy liberális, Csurka Pista ezt mondta rólad, de tűzbe teszem érte a kezem, adtam tovább Debreczeninek a beszélgetésünket...

* * *

1992 augusztusában, a sok csalódás és kudarc után először érzem úgy, hogy minden gáncsoskodás ellenére a kishitűségen úrrá lehet a nemzeti összetartozás érzése. Az olimpiai sikerek Barcelonában, a Világkiállítás Sevillában, aztán a Magyarok Világszövetségének III. Kongresszusa, ahol ötvenöt évi kényszerszünet után először találkozhatott a világ magyarsága, majd a miniszterelnök erőteljes, duzzadó, önbizalmat sugárzó Szent István-napi beszéde együttesen olyan közhangulatot alakított ki, amely reményeim szerint elősegítheti a magyarság összefogását. Az SZDSZ közben a belső harcaival van elfoglalva. A frakcióvezetőként megpuccsolt Tölgyessy a radikálisabb vidéki küldöttek szavazatával az év elején az SZDSZ elnökévé választották, mire az alapító „kemény mag” bojkottálta a vezetést, és azóta is az elnök megbuktatásán dolgozik. A médiaügyben Antall és Göncz között körvonalazódik egy megállapodás, a Demokratikus Charta kimerü-

lőben. Mindez végigfut az agyamon, miközben a miniszterelnök ünnepi beszédét hallgatom.

Már tegnap is, a zsúfolásig megtelt Kongresszusi Palota Dísztermének ajtajában állva, a Világtalálkozó megnyitó ülésén örömmel állapíthattam meg, hogy Antall nagyszerű formában van. Talán az ünnepi alkalom, talán a történelmi helyszín tette, de ez az augusztus 20-ai beszéd a Várban a tegnapi is felülmúlta.

Mindjárt a megszólítás: az „Elnök úr, bíboros úr, hölgyeim és uraim” után a miniszterelnöktől merőben szokatlan „*Magyar testvéreim!*”. Sok Antall-beszédet hallottam, de ezzel a hangütéssel még soha nem fordult a hallgatóságához. Persze azonnal a Világtalálkozó felemelő epizódja jut eszembe, amikor a zsidó származású Teller Ede, „a hidrogénbomba atyja”, aki a húszas években hagyta el Magyarországot, a szószerűre lépve így kezdte a beszédét: „*Magyar testvéreim!*” Hatalmas tapsvihár volt a válasz, többünknek könny szökött a szemébe.

Nemzeti ünnepünkön, államalapító királyunk szobrának talapzatánál állva a miniszterelnök a beszéde elején nyomban tisztázza, hogy ő most „*egy 1100 éve itt élő nemzet, az ezeréves magyar államiság képviselőjében*” szól a magyarsághoz és a nagyvilághoz. Illő öntudattal kijelenti, hogy a magyarság Európa legveszélyesebb stratégiai pontján „*nemcsak fenn tudott maradni, hanem szolgálatot tudott tenni az egész európai civilizációnak, Európának és a világnak*”.

A szívemből szól, amikor így fogalmaz: „*Senki ne akarjon büntudatot belénk sulykolni, mert nem bűnösebb ez a nép, mint bármelyik más, sőt több van a számlánk jobbik oldalán, mint a rosszabbikon. Csak azok akarják belénk sulykolni, akik el akarják venni ennek a nemzetnek az önbizalmát és hitét önmagában, és akik elvették azt a katartikus élményt, amit ez a mostani 1989–90-es átalakulás jelentett, akik sanda módon, állandó tagadással, lejáratással feledtetni akarják azt, hogy mitől szabadult meg ez az ország, idegen megszállástól, idegen megszálláshoz kötődő bilincsektől, és ezt mind semmivé akarják tenni azért, hogy itt egy kishitű nemzettel, egy büntudatos nemzettel tudjanak számolni, amelyiket sokkal könnyebb bármilyen manipulációnak alávetni.*”

Antall így zárja beszédét: „*Önöknek azt mondom Szent István ünnepén, hogy egy építő Magyarország, egy újat alkotó Magyarország és egy élni akaró Magyarország legyen itt ma, ezen a napon, és innen induljunk el az ünnepségsorozaton, de soha ne felejtjük el azt, ami a magyar tisztviselők esküszövege volt, hogy »A hazáért mindhalálig«. Ehhez tartsuk magunkat!*”

A beszédet a téren általános lelkesedés fogadja. Kezdem elhinni, mondom hazafelé, már a kocsiban ülve, hogy a televízión keresztül is átmegy ez a nagyszerű üzenet.

Derült égből villámcsapás: Csurka István „néhány gondolata”

Miközben a Szent István-szobornál a miniszterelnök beszédét hallgatom, már megjelent a *Magyar Fórum* ünnepi száma, benne Csurka nyolc teljes oldalt betöltő esszéje *Néhány gondolat a rendszerváltás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán* címmel. Lendületes, jól megfogalmazott írás, néhány logikai ellentmondással és jó néhány elfogadhatatlan megállapítással. Szerinte az MDF lényege a magyarságunk, tűzön-vízen át, minden eszközzel a nemzeti érdeket kell képviselnünk, a kormány viszont gyenge és bizonytalan. Ugyanazt követeli, mint én egy évvel ezelőtt: határozottabb politizálást. De ő tragikus kudarcként mutatja be az MDF és a kormány addigi tevékenységét, míg én az egyetlen lehetséges útnak írtam le annak idején, amellyel az MDF mindenkor az ország érdekét szolgálta. Míg én a jogállam szabályainak tiszteletben tartását hangsúlyoztam, Csurka egyetlen iránytűnek a nemzeti érdeket jelöli meg, s erre hivatkozással akár a televízió vezetőinek rendőri eltávolítását is megengedhetőnek tartja. Felvázol egy komplett összeesküvés-elméletet, miszerint egy 1945 után változó formában uralmon lévő csoport a nemzetközi bankvilággal összefogva rákényszerítette a nemzeti eszmét egyedül képviselő Magyar Demokrata Fórumra, a „történelmi magyarság” egyetlen letéteményesére az „MDF–SZDSZ-paktumot”, s ez az, amiért nemzetmentő programunk kudarcba fulladt. Azt állítja, hogy Göncz azért tagadta meg a rádió és a televízió alelnökeinek a kinevezését „mert a háta mögött állók, a kommunista, a reformkommunista, a liberális és a radikális nómenklatúrák, a párizsi, a New York-i és a Tel Aviv-i összekötők ezt parancsolják neki”, és azt is, hogy a magyarság romlásának „genetikai” okai vannak. Kijelenti, ha a köztársasági elnök továbbra is ellenáll, akkor „bármilyen adminisztratív intézkedés, bármilyen erő igénybevétele meg van engedve, mert törvénytelenységben egyik sem ér fel az ismételt aláírás-megtagadásokkal”.

A végső konklúzió: az MDF-nek „ki kell törnie”, sarkára kell állnia, s a kormánynak az MDF „végzéseit” kell végrehajtania, és ha erre nem hajlandó, akkor a pártnak ki kell mennie a kormány alól. Antallnak pedig, hatalmas érdemei ellenére, tudomásul kell vennie, hogy beteg emberre nem fognak szavazni. Ezért a következő országos gyűlésen meg kell választani a jövő miniszterelnököt. Antallnak részt kell vennie utódja kijelölésében és „betanításában”.

* * *

Felhívom Antallt.

– Csurka megőrült – mondom neki.

– Azért már eddig is látszottak a jelek – feleli.

– Igen – mondom –, *de most egy komplett összeesküvés-elméletben foglalja össze ezeket a korábbi jeleket, s ráadásul téged is durván megtámad.*

– Éppen ez a személyes rész nehezíti számomra a határozott fellépést – jegyzi meg a miniszterelnök.

– *De hogy lehet úgy beállítani, mintha csak neki lenne fontos a magyarság?*
– méltatlankodom. – *Szerintem a Szent István-szobor előtti beszéded volt erre a legjobb válasz. Ismerted a tanulmányt, amikor elmondtad a beszédet?* – kérdezem.

– *Dehogy ismertem* – feleli. – *Egyébként én nem tanulmányt, inkább pamfletnek nevezném. Az augusztus 20-ai beszédem pedig megjelenik az Új Magyarország holnapi számában – jegyzi meg, s aztán elköszön.*

* * *

Miután leteszem a kagylót, elkezdek keresgélni az '90-es újságok között. Az MDF–SZDSZ-megállapodással kapcsolatos minden cikket eltettem, és biztosan emlékszem, hogy Csoóriék berzenkedésével szemben Csurka egyértelműen kiállt a „paktum” mellett. És nem egyszerűen azon az alapon, hogy a kétharmad miatt nem volt más választás, hanem azért, mert szerinte is ez volt a helyes út a megbékéléshez.

Hamarosan rátalálok a Magyar Fórum 1990. május 5-ei számára, amelyben Csurka *Egy derűs nap* címmel a parlament első napjáról ír, és cikkét a következőképpen fejezi be:

„Senki sem vitathatja, hogy az MDF és az SZDSZ egymástól erősen eltérő magyar nemzetfelfogást képvisel. Kormányozni, az ország és a nemzet előtt álló irdatlanul nagy és nehéz feladatokat megoldani anélkül, hogy e között a két nemzetfelfogás között ne vertünk volna hidat, nem lett volna kellőképpen felelősségteljes kezdet.”

Ehhez képest jó két évvel ezután, ugyanő, ugyanott, a Magyar Fórum ünnepi számában az MDF–SZDSZ-megállapodást „a magyar politikatörténet egyik legellentmondásosabb és legkártékonyabb hatását” megállapodásának minősíti. Miközben megdicséri Antallt, hogy a nagykoalíciót sikerült elkerülnie, hiszen az még nagyobb teret biztosított volna „az 1945 óta változó formában uralmon lévő” csoportot képviselő szabaddemokratáknak. Azt is elismeri, hogy a megállapodás „közjogilag kiegyensúlyozott volt”, és azt is, hogy ha még a költségvetést is kétharmaddal kellett volna elfogadni, egy tehetetlen kormányunk lett volna, s akkor előbb-utóbb új választást kellett volna kiírni, amelyen „nem valószínű, hogy megismétlődhetett volna az MDF-es csoda”. Magyarul: Ha nincs a „paktum”, akkor marad mint lehetőség a nagykoalíció az SZDSZ-szel, vagy pedig rövid vergődést követően az SZDSZ vagy egy SZDSZ-vezetésű koalíció kormányozza Magyarországot.

Csurka tehát nincs tekintettel a logikára, állapítom meg magamban, de ez nem lehet véletlen. És akkor hirtelen úgy érzem, rájöttem a megoldásra. A „paktum” mint minden bajnak az okozója, a kormány teljesítményének leszólása és a megállapítás, hogy beteg emberre nem fognak szavazni, mind-mind azt sugallja: Antallnak mennie kell! De Csurka okos ember, azt is tudja, hogy az MDF tagsága ragaszkodik Antallhoz, és feltétel nélkül tiszteli. Csak akkor van esélye ellene, ha saját magát a másik oldal által igazságtalanul támadott áldozatnak mutatja be, Antallt pedig olyan helyzetbe szorítja, hogy kénytelen legyen vele szemben fellépni, s ezzel az ellenféllel egy oldalra kerülni. A „New York-i és Tel Aviv-i összekötők” és a „genetikai” okok, lehet, hogy ezt a célt szolgálják? Eszembe jut, amikor Csurka elmesélte, hogy az MDF liberálisainak csak azért dobja be az „ideológiai horgot”, hogy azok ráharapjanak. Lehet, hogy most azért dobta be az „antiszemita horgot”, hogy ország-világszerte ráharapjanak?

* * *

Másnap az Új Magyarországból elolvasom Antall József ünnepi beszédét. Megerősítve látom, hogy ez valóban méltó válasz Csurka handabandázására.

„Ehhez az országhoz és ehhez a politikai rendszerhez annak van köze, aki a magyar alkotmányosság alapján a szabadsághoz, a demokráciához, a parlamentáris rendszerhez hű, és akitől távol van minden szélsőséges ordas eszme, amelyik akár balról, akár jobbról tette már tönkre ezt az országot” – szögezi le a miniszterelnök.

És nem kell mindenkiben az ellenséget keresni, mert csak akkor tudunk kilábalni a válságból, ha mindenkinek elismerjük az érdemeit, és képesek leszünk összefogni. A kormánynak és az MDF-nek pedig az a dolga, hogy a nemzeti megértést és az összefogást elősegítse. Még akkor is, ha értetlenséggel, sőt rosszindulattal kerül szembe: „Legyen ez a nap, ahogy annyiszor, az újra-kezdés napja, legyen annak a napja, hogy egy új Magyarország születik, ahogy jelkép nemcsak ez a szobor, jelkép ez a templom, ahol a hathetes budapesti ostrom végén kőborló lovak istállója volt, és ahol még az 1950-es években itt, ahol Önök állnak, szorgos kőfaragók faragták azokat a köveket, amelyek a Mátyás-templomba bekerültek. Amikor itt járhattam, naponta végignéztam, egy elnyomott országban is látva, hogy az örök Magyarország igenis épül, mert azok, akik azokban az években is építették, alkottak és cselekedtek, azok nem a rendszert szolgálták, nem Rákosi Mátyást és nem Sztálint, hanem az örök Magyarországot akkor is, amikor a cinkosaik, a kollaboránsok kiszolgálták őket. De mi nem azért dolgoztunk, hanem azért, mert hittünk abban, hogy igenis lesz magyar feltámadás, és eljön az idő, amikor itt, az egykori kőfaragók helyén, a kőborló katonalovak helyén nemcsak békés, hanem független, szabad Magyarország fog itt állni.”

Tegnap, amikor hallgattam a beszédet, nem tulajdonítottam jelentőséget annak, hogy Antall Szabó Dezső *Egyenes úton* címmel 1911-ben megjelent kötetéből idézett. Most, elolvasva a beszédet, eszembe jut, hogy Csurka valójában Szabó Dezső-i alkat, már csak ezért sem indokolatlanul gondoltam azt, hogy a miniszterelnök beszéde zseniális elővágás Csurka írására: „A nagy magyar önismerők egyike, Szabó Dezső mondta Ady Endréről, a legnagyobb magyar önismerőről, hogy az örök magyar, aki halálos dáridókat tart, amikor építeni kellene, duzzog, ha versenyezni kellene, gögös úr, amikor meg kellene alkudni, és álmodik, amikor kenyeret kellene keresni.”

Aztán így folytatta beszédét: „Ezen az egyenes úton, ami a kötet címe, ezen haladjunk előre és ne álmodjunk, amikor kenyeret kellene keresni. Örüljünk, hogy nem kell megalkudni. Igenis, most az építés ideje van itt. Minden nemzet életében van, amikor a harcról van szó. Kijutott nekünk. Van, amikor építeni kell, most annak van itt az ideje.”

* * *

Három nappal Csurka pamfletjének megjelenése után a televízió *A Hét* című műsorában Feledy Péter kérdéseire válaszolva Antall beszél a betegségről, a „paktumról” és az esetleges utódlásról. Elmondja, hogy egy miniszterelnök betegsége nem magánügy, tehát nincs abban semmi különös, hogy a napokban ez közbeszéd tárgya lett, egyúttal kijelenti, hogy a kezelése miatt egyetlen napot sem volt távol a munkahelyétől. Jelenleg is stabil az állapota, de van benne annyi felelősség, hogy azonnal lemond, ha a feladatait nem tudná ellátni.

Amikor Feledy konkrétan rákérdez Csurka tanulmányára, kerüli a konfrontációt, azt mondja, nincs idő az egyes állításokba belemenni. Csurka jószívú és lovagias ember, próbálja bagatellizálni az ügyet, aki úgy látszik, megsajnálta a többi pártot, ahol nagyok az ellentétek, és be akarta mutatni, hogy az MDF-ben is vannak feszültségek. Csurka abszurd ötletére, miszerint neki, Antallnak kellene betanítania az utódját, megjegyzi: „Egy nyúlfarm vezetőjét talán be lehet tanítani, de egy miniszterelnököt nem.”

* * *

Az országos elnökség ülésén a Csurka-tanulmány megvitatása a második napirendi pont. Az első a VI. Országos Gyűlés előkészítése. Csurka jó taktikai érzékkel még napirend előtt szót kér, visszavonja tanulmányának a miniszterelnökre vonatkozó részét, egyben megköveti Antall Józsefet. Nem hiába tanult dramaturgiát a Színművészeti Főiskolán, gondolom magamban. Az Antall védelmében harcba készülő elnökségi tagok elbizonytalanodnak, ugyanakkor a visszavont tétel kitörölhetetlenül benne marad az emberek agyában.

Az éjszakába nyúló vita sokkal inkább a megegyezés, mint a konfrontáció irányába halad. Lezsák kijelenti, hogy Csurka írása 90 százalékban helyes megállapításokat tartalmaz, de vannak benne téves gondolatok. Egészében helyes a diagnózis, mondja, a javaslatok is jók, de hiányzik belőle a „megvalósíthatósági tanulmány”. Szabad György észrevételezi, hogy a nemzeti érdek és a demokráciát nem lehet egymással szembeállítani, egyik sem előbbre való a másiknál, amihez többen is csatlakozunk. Csurka ezt a vita során elfogadja, bár azt mondja, a dolgozata ennek nem mond ellent. Én kifejttem, hogy Csurkának igaza van, amikor a köztársasági elnök súlyos törvénysértést sérelmezi, már csak azért is, mert ez veszélyezteti az ország stabilitását, de ezt nem tetézhetjük azzal, hogy mi is megsértjük a törvényt. Hozzáteszem: szerintem az ellenzék ezt szívesen látná. Az utóbbi időben felmenőben vagyunk, jelentem ki, talán az emberek is kezdik érezni a nemzeti összefogás erejét, ilyenkor nem szabad az ellentéteket élezni. Ezzel sokan egyetértenek, és felszólalásukban a dolgozat időzítését kifogásolják.

Többen sérelmezik, hogy Csurka anélkül hozta nyilvánosságra a gondolatait, hogy bármely belső fórumon megvitatta volna azokat. Csurka válasza: ez az ő egyéni véleménye, amit eleve a nyilvánosságnak szánt. Arra a kérdésre, hogy megbeszélte-e valakivel az elnökségi tagok közül, nemmel válaszol, mondván: senkit nem akart kellemetlen helyzetbe hozni.

Kulin Ferencben megszólal az irodalmár. Az ideológiai és politikai kritika mellett esztétikai kifogásokat is megfogalmaz Csurka írásával szemben, amelyet következetesen „publicisztikának” nevez. Látszik, hogy felkészült a vitára, felszólalásához jegyzeteket is készített. A dolgozat egészéről szólva megállapítja, hogy nagyon vitatható az a módszer, amely tényeket rak egymás mellé, miközben bonyolult összefüggéseket úgy egyszerűsít le, mintha ok-okozati összefüggés állna fenn közöttük. Ez megengedhető egy drámai mű vázának kimunkálásakor, de ezt nem lehet egy történelmi program alapvetésének beállítani – jelenti ki. Súlyos vétségnek minősíti a zsidókérdés olyan módon való felvetését, ahogy ezt Csurka tette. Kifejti, hogy Csurka publicisztikája a korai Szabó Dezső nézeteihez tér vissza, amelyeken később túllépett maga Szabó Dezső, Németh László és Bibó István is. Ezt a fajta, a Trianon utáni évek feszült légkörét felidéző megközelítést „anakronisztikusnak” minősíti.

Antall csak azután beszél, miután már mindenki kifejtette a véleményét. A legfontosabb feladat most, hogy próbáljuk a vihart csökkenteni, mondja, amelyet elkerülni nyilvánvalóan nem lehet. Megjegyzi, hogy a zsidókérdésről a holokauszt után nem lehet úgy beszélni, ahogyan korábban esetleg megengedhető volt. Aki „genetikai” okokról, „New York-i és Tel Aviv-i összekötőkről” beszél, az számíthat arra, hogy antiszemita fogják minősíteni. Emlékeztet arra, hogy már az első lakiteleki találkozó után Amerikában az MDF-et antiszemita bélyegezték meg, ráadásul minden alap nélkül.

Hosszú időbe tellett, ameddig sikerült ezt a bélyeget letörölni. Most sem lesz könnyű dolgunk, jegyzi meg. Javasolja, hogy holnap délelőtt legyen egy sajtótájékoztató, ahol Csurka legyen nagyon visszafogott, a liberálisok részéről vegyen részt Furmann Imre, a kereszténydemokrata vonalat pedig képviseli majd Medgyasszay László, sajtófőnök.

A hajnalba nyúló vita után egy rövid közleményt fogalmazunk meg, amely szerint az elnökség a cikket olyan politikai vitaanyagnak tekinti, amelyben Csurka István egyéni véleményét fogalmazta meg. „Az elnökség szükségesnek tartja az eltérő nézetek szabad ütköztetését, s egyúttal hitet tesz amellett, hogy az MDF más törvénytelségével szemben továbbra is csak törvényes eszközökkel lép fel, a parlamentáris demokrácia és a jogállam keretei között” – szól az MDF országos elnökségének nyilatkozata.

Miközben a kihalt Fő utcán és az Alagúton hazafelé autózom, arra gondolok, hogy Csurka belerondított az utóbbi hetek felemelő hangulatába, s biztos, hogy ezt az ellenzék ki fogja használni. Az elnökség azonban higgadt és megfontolt, Csurka hiába népszerű az MDF-en belül, gyorsan meg fogjuk oldani a problémát.

Debreczeni József közbeszól

Másnap reggel nyolc órakor Tóth László telefonja ébreszt.

– *Olvastad a mai Népszabadságot?* – kérdezi izgatottan.

– *Hogy olvastam volna?* – kérdezek vissza –, *hajnalig tartott az elnökségi ülés, és még ágyban vagyok.*

– *Bocs – mondja –, de erről mindenképpen tudnod kell. Egy héttel a Csurka-dolgozat megjelenése után újabb bomba robbant. Ezúttal a másik oldalon.*

– *Hogyhogy?* – kérdezem.

– *Debreczeni nyílt levelet intézett Csurkához, amelyet a mai Népszabadságban megjelentetett – feleli a kabinetfőnököm. – Ebben Csurka írásáról kijelenti, hogy az abban foglaltak... várj egy kicsit, felolvasom: megfelelnek egy komplett náci ideológiai alapvetésnek.*

– *Ez örület!* – mondom rövid hallgatás után –, *az MDF-liberálisok egyik prominense egy ellenzéki lapban lenácizza az MDF egyik alelnökét!*

* * *

Kulin Ferenc Budakalászon lakik, tehát még később került ágyba, mint én, de minél előbb beszélni akarok vele. A telefonja sokáig foglaltat jelez. Amikor végre megkapom, és mondom a nevemet, közbevág:

– *Gondolom, azért hívsz – mondja –, mert Debreczeni Jóska Csurka publicisztikájának egyes elemeit náci alapvetésnek minősítette.*

– *Te tudtál erről?* – kérdezem.

– *Azt tudtam, hogy írni akar – feleli –, a véleményét is részletesen elmondta, de megígérté, hogy ezt a náci alapvetést nem fogja leírni. Most beszéltem vele telefonon, azt mondta, hiába ígérté meg, írás közben egyszerűen úgy érezte, ezt neki muszáj kimondania. Tudod – teszi hozzá –, egy publicista, ha valami frappáns dolog eszébe jut, amiről ráadásul meg van győződve, hogy igaz, azt, ha a fene fenét eszik, akkor is leírja.*

– *Debreczeni nem elsősorban publicista – emelem fel a hangomat –, hanem az MDF egyik meghatározó politikusa!*

Amikor egy jó órával később elolvasom a nyílt levelet, elcsodálkozom, hogy Debreczeni Csurkának szemére veti azt, amit saját magára nézve figyelmen kívül hagy: „A kerek igazság kérlelhetetlen kimondása írói erény. A politikus erkölce más, neki az »igazságot« megvalósítania, realizálnia kell, átültetnie a gyakorlatba. Ez pedig mindig kompromisszummal jár. Az »igazság« kérlelhetetlen kimondása a politikában nemhogy nem elég, de a legtöbbször káros is. Rontja a megvalósítás esélyeit. Te, Pista, író maradtál a politikában. Annak is sematikus.” Ez a „sematikus” szerintem jobban fáj Csurkának, mint a „nácizás”, gondolom, s önkéntelenül elmosolyodom.

Még egyszer végigolvasom az írást, benne a Csurka szövegéből vett idézetekkel, s megpróbálom higgadtan mérlegelni a helyzetet. Csurka valóban helyenként hülyeségeket is leír. S ha ezeket az elemeket egy baloldali elemző vagy politikus „náci alapvetésnek” minősíti, azért Csurka csak magának tehet szemrehányást. És ez az MDF legtöbb tagjában visszhang nélkül marad. Ők nem törődnek az „ideológiai minősítésekkel”, tudják, hogy Csurka nem náci, s már megszokták, hogy az ellenfél mindenkire tüzel, aki kimondja az igazságot. Így lettem én is rövid idő alatt az MDF egyik legnépszerűbb politikusa. Miközben a radikálisok és a liberálisok közötti kiegyensúlyozó szerepemet szeretném a frakcióban visszaszerezni, ami ebben a pillanatban lehetetlennek tűnik. Ember legyen a talpán, aki azt az ellentétet, amit a két író-politikus felelőtlen, senkivel nem egyeztetett írásával az MDF-en belül létrehozott, ki tudja egyensúlyozni.

Kezdődik a harc: Csurka kontra Antall

Este Csurka a televízió *Össztűz* című műsorának a vendége. A kérdezők: Havas Henrik és Betlen János, a két sztárriporter. A nézők többsége Csurka fanatikus hívei közül került ki, akik Csurka válaszait hangos ovációval fogadták.

A beszélgetés elején Csurka azt mondja, azért „dobta be” tanulmányának gondolatait, hogy naponta kompromisszumra készülő pályatársainak jelezze: az ellenoldal nem szavazható. Arra a kérdésre, vajon mivel tudja alátámasztani, hogy „a köztársasági elnök külföldi összekötők utasításait hajtja végre”, először mellébeszél, azt feleli, hogy a „polgári perrendtartás szerint köztudomású dolgokat nem kell bizonyítani”. Hosszasan faggatták a riporterek arról is, hogyan képzei a médiavezetőkkel szembeni rendőri fellépést. Csurka feleletképpen arról beszélt, hogy Gombár Csaba törvényt sértett, amikor megtagadta a válaszadást a kulturális bizottságban. A lehetséges rendőri intézkedésről végül azt mondta: „Ha két rendőr bemegy értük, ettől nem sérül a jogállamiság”.

Az idézetekkel szembesítve Csurka szinte valamennyi állítását fenntartotta vagy megismételte, kivéve az Antall betegségére és utódlására vonatkozó részt. Az ezzel kapcsolatos kérdésre azt felelte, hogy „ez hiba volt, ezért a tegnapi elnökségi ülésen megkövettem a miniszterelnököt”. A következőkben különkiadványként megjelenő tanulmányból ezt a részt törölni is fogja, tette hozzá.

Az Össztűz után átkapcsoltam a televízió 2-es csatornájára, hogy megnézzem az ellenzéki beállítottságú *Esti egyenleg* című hírműsort. Jellemző, hogy itt a miniszterelnök „megkövetése” helyett a következő szöveg hangzott el: „Az adásunk előtti Össztűz című műsorban Csurka István tanulmányának minden tételét megvédte, kivéve azt az egyet, hogy Antall József utódlásának felvetése elhamarkodott dolog volt.”

* * *

A hét végén Cegléden ülést tart az MDF Országos Választmánya. Az elnökségi tagok teljes jogú tagjai a Választmánynak is, de itt a „mezei hadak” vannak többségben. Ők azok, akik bőrükön érzik az MDF népszerűtlenségét, s akiknek Csurka írása reményt adott. Antallt ugyan feltétel nélkül tisztelik, de a hozzá közel álló kormánytagok már kevésbé népszerűek. Jeszenszky próbál a hangulattal szembeszállni, de nem sok sikerrel.

Egymás után szólalnak fel a dolgozat mellett a választmányi tagok. És aki lát is hibát Csurka szövegében, Debreczeni „nácizását” az is elítéli. A Göncz elleni publicisztikája után a liberálisok csoportjából Debreczeni volt a legnépszerűbb, fut át az agyamon, most egyszerre ő lett az első számú közellenség.

Legfeljebb minden harmadik vagy negyedik felszólaló beszél egyértelműen Csurka dolgozata ellen. Van, akit lehurrognak, de van, aki udvarias tapsot kap. Kulin Ferenc lényegében azt mondja el, amit az elnökségi ülésen is megfogalmazott, de Wéber János és a választmány ügyvivőtestületének egyik tagja, a történész Salamon Konrád is kemény kritikát fogalmaz meg.

Én azzal kezdem a felszólalásomat, hogy egyetértek Csurkával abban, hogy határozottabb politikát kell a kormánynak folytatnia. Ezt azonban nem az-

zal tudjuk elősegíteni, hogy nyilvánosan támadjuk a kormányt, hanem azzal, ha egységesen felállunk mögötte. Azzal is egyetértetek, jelentem ki, hogy a magyarság érdekeit kell képviselni, de nem ezt teszi-e Antall a tizenötmillió magyar melletti kiállása óta egészen az augusztus 20-ai beszédéig? – teszem fel a kérdést. És aki hallotta ezt a beszédet, folytatom, az megerősítheti, hogy micsoda erőt sugárzó, öntudatos beszéd volt az!

A kiszivárogtatott vitairatom és a Pető Ivánnal folytatott tévévitám óta nagy a népszerűségem, de most alig kapok nagyobb tapsot, mint Kulinék. Csak nem azt várták tőlem, hogy Csurka mellett teszem le a voksot? – fut át az agyamon. Elhessegetem magamtól a gondolatot: azért ennyire nem ismerhettek félre! Csupán arról van szó, hogy a kormány védelme itt és most nem népszerű dolog.

Felhívom Antallt, hogy tájékoztassam a választmány hangulatáról. Őt holnap délelőttre várjuk, nem árt, ha tudja, mire számíthat. Végighallgat, majd megjegyzi, Jeszenszky már előttem hívta, és ő nálam is sötétebb képet festett a helyzetről. Reggel kezelésre megy, mondja, de legkésőbb 11-re Cegléden lesz. Kemoterápia? – kérdezem. Az, feleli kurtán.

* * *

Antall a beszéde elején drámai hangot üt meg: „Vagy utoljára szólok itt Önökhöz, ebben a minőségben, jelenti ki, vagy rendbe tesszük a dolgokat. Ha nem értenek meg, és a bizalom hiányzik, akkor felállok, és távozom.” Mellettem egy lelkes csurkista értetlenül rázza a fejét, hiszen erről szó sem volt, mi Antallt támogatjuk, mondja. A miniszterelnök ezután sorra veszi a Csurka által felvetett témákat. Hosszan beszél a betegségről, töviről hegyire mindent elmesél, hogyan kezdődött, sorra a kezeléseket, olyan részletekig, hogy most éppen tizenkét Prednisolon van benne, de mindezt mindenkor alárendelte a munkájának. Megjegyzi, hogy a műtétje óta egyetlen napot sem mulasztott a betegség vagy a kezelés miatt. Az orvosok most optimisták, mondja, de ki meri kétségbe vonni, hogy azonnal lemond, ha nem tudja száz százalékgig ellátni a feladatát? Csurka Pista megkövetett azért, amit ezzel kapcsolatban leírt, mondta, ezzel engem megrendített, de sajnos nem tudta jóvátenni azt a kárt, amit a Magyar Demokrata Fórumnak azzal okozott, hogy nyomtatásban megjelent: beteg emberre nem fognak szavazni.

Részletesen elmagyarázza, miért volt szükség az MDF-SZDSZ-megállapodásra, és indulatosan kijelenti, hogy ezt a „paktumot” nem sugallta senki. „Egyszer és mindenkorra kikérem magamnak, emeli fel a hangját, hogy bárki azzal gyanúsítgasson, hogy engem valaki mozgat!” Aztán az értékrendjéről beszél. Nem említi Csurka nevét, de mindenki tudja, hogy neki válaszol: „Én azt mondtam Heller Ágneséknak, hogy engem ne oktasson liberalizmusból, aki

akkor csasztuskázott, amikor én a liberalizmusról írtam a szakdolgozatomat, de itt most kijelentem: engem magyarságból se oktasson senki! Én ezt a kettőt, a magyarságot és egy jogállamiságon alapuló parlamentáris demokráciát alapnak tekintem a Magyar Demokrata Fórumban.”

A választmányi tagok, azok is, akik korábban Csurka mellett érveltek, halálos csendben hallgatják a kemény kritikát. Lezsák Sándor korábbi nyilatkozatára utalva, amelyben a lakiteleki sátorverő 90 százalékban igaznak és hasznosnak minősítette Csurka pamfletjét, Antall megjegyzi, ha egy amúgy tökéletesen megfőzött levesbe egy szemernyi fekália kerül, akkor az egész leves ehetetlen. Majd a halálos csendben figyelő tagság előtt egy hirtelen váltással a miniszterelnök kijelenti, hogy az is elfogadhatatlan, ha valaki a saját párttársát igaztalanul nácinak minősíti. Erre kitört a taps. Antall pedig mutatóujját előreszegezve felkiáltott: *„Ne tapsoljanak, nem tapsoltak az előbb sem, majd a végén tapsoljanak, vagy füttyüljenek ki!”*

Ezt követően hullámmzóvá vált a beszéd. Antall hol nagyon kemény volt, és úgy fogalmazott, ahogyan nyilvános beszédében még soha: *„Ha nem tetszik a pofám, szóljanak, és nem látnak többé!”*, hol anekdotázni kezdett, mesélt az életéről, az Orvostörténeti Múzeumról, olyan kevésbé lényeges ügyekről, mint a ceglédi kórház elnevezése, aztán újra bekeményített. Több mint háromórás beszéde végére a miniszterelnök teljesen elkészült az erejével.

Csurka az első sorban ülve hallgatta végig a beszédet. Egyetlen alkalommal szólt közbe, amikor Antall az iránta egy bizonyos körben már korán megnyilvánuló fenntartásokról beszélt, és elmondta, hogy egy Csoóri Sándor által összetoborzott társaság az óbudai Selyemgombolyítóban kijelölt miniszterelnökként próbálta meg tetemre hívni a „paktum” miatt, ráadásul egy szocialista parlamenti képviselő jelenlétében. Csurka ekkor szólt közbe, hogy ő nem volt ott a Selyemgombolyítóban. Antall ezt megerősítette, mondván, Csurka Pista valóban nem volt azok között, akik fenntartásokkal fogadták volna a „paktumot”.

Az országos választmány már a miniszterelnök távozása után egy nyilatkozatot fogadott el. Ebben ugyan általánosságban utal arra, hogy a Csurka-dolgozat „megállapításainak nagy része” jól hasznosítható az MDF új programjának kidolgozásainál. De azt leszögezte, hogy a tárgyalás írás *„vitatható kitételei alapján az országos választmány szükségesnek látja, hogy ismételten kinyilvánítsa elkötelezettségét a korszerű, népnemzeti, kereszténydemokrata és nemzeti szabadelvű törekvések, a parlamenti demokrácia, a csorbíthatatlan jogállamiság, a másság iránti türelem, a szociális piacgazdaság és a középpárt vállalása mellett”.* Végül a nyilatkozat zárómondata szerint *„az országos választmány Antall Józsefet az MDF elnökeként és miniszterelnökként töretlen bizalommal támogatja”.*

* * *

Másnap kezdődik a parlament őszi ülésszaka. A reggeli frakcióelnökségi ülésről Csurka távol marad. Kulinnal együtt tájékoztatjuk az elnökség többi tagját a Cegléden történekről. Hasonlóan értékeljük az eseményeket. Behoztam a napilapokat, hogy bemutassam, melyik mit közöl a választmány által kiadott nyilatkozatnak a Csurkától való elhatárolódást tartalmazó részéből. Az *Új Magyarország* szó szerint, a *Magyar Nemzet* tartalmilag idézi az elhatárolódást. A többi lap viszont vagy teljesen mellőzi a vonatkozó részt, vagy kihagyja az elhatárolódást jelentő mondatrészt, tehát azt, hogy az országos választmány a tárgyalás írás *„vitatható kitételei alapján”* látja szükségesnek az MDF vállalt értékei melletti kiállást. Egyetértünk abban, hogy az ellenzéki beállítottságú lapok úgy akarják feltüntetni, mintha a Magyar Demokrata Fórum két országos gyűlése közötti legfőbb döntéshozó szerve Csurka vállalhatatlan gondolataival is azonosulna. A *Pesti Hírlap* pedig valószínűleg kerüli a konfrontációt Csurkáékkal, teszem hozzá.

A miniszterelnök elhatárolódik

A déli frakcióülésen a miniszterelnökön nyoma sincs a tegnapi kimerültségnek. Nyugodt és kiegyensúlyozott beszédet tart, kerüli a konfrontációt. Bejelenti, hogy napirend előtt felszólal a délutáni plenáris ülésen. Elmondja, hogy minden demokratikus pártban helye van a vitának, de azt nem célszerű a nyilvánosság előtt lefolytatni. Arra azért rámutat, hogy Csurka nézeteinek egy része az MDF számára elfogadhatatlan.

– Aki a magyarság és a demokrácia iránti elkötelezettséget nem tartja egyformán fontosnak – jelenti ki Antall –, az rossz ajtón jött be, amikor az MDF-et választotta.

A nem túl szerencsés metaforát Csurka ellene fordítja:

– Nem én jöttem be azon az ajtón – mondja –, hanem én nyitottam ki az ajtót másoknak.

Nyelek egyet, s ránézek Antallra: akar-e válaszolni, de int, hogy nem akar.

* * *

A miniszterelnök csak hónapokkal később találja meg az alkalmat, hogy korigálja a rosszul elsült metaforát. A *Pesti Hírlap*ban az MDF VI. Országos Gyűlésének első napján megjelent interjúban utal arra, hogy Csurka egyszer egy vita során azt mondta, hogy nem ő jött be rossz ajtón, hanem ő nyitott ajtót másoknak: *„Engem az MDF iránti rokonszenv és az MDF legkiválóbb szellemi vezetői hívtak. Jó ajtón léptem hát be, szépen felhajtott sátorlap alatt,*

ezért hát nem vagyok hajlandó olyan magatartásra, hogy egyszer egy disznóól ajtaján kelljen távoznom.” Kissé megkészt, de egyértelmű és pontos válasz, gondolom az interjút olvasva. Ráadásul, aki nem volt jelen a frakcióülésen, annak eszébe sem jut, hogy Antall annak idején egy vitában Csurkával szemben alulmaradt.

Sőt, az eredetileg rosszul sikerült metaforát továbbgondolva, a nagy összecsapás kezdetén megrendítő ütest visz be az üldözött magyarság és a szegény emberek védelmére a világ hatalmasai ellen felvállaló népvezérnek, amikor így folytatja: „Ehhez azt hiszem, megvannak az erkölcsi alapjaim, miután az egész világon, az Élysée-palotától a Buckingham-palotáig, a Fehér Háztól a Kremlig sikerült feltárni sok fényes ajtót a magyar nemzet előtt. E fényes ajtók azonban soha nem feledtetik el a kicsi magyar parasztházak, egyszerű otthonok vagy akár csak kunyhók belső világát, s elkötelezettségünket, hogy Tiborc panasztát, szóljon bármilyen halkán, meghalljuk. Isten óvja Magyarországot a felelőtlen demagógiáktól, a sarlatánoktól, akik valóban szálláscsinálói lehetnek az anarchiának, a diktatúrának, és az előző rendszer legrosszabb képviselőinek.”

* * *

A nyári parlamenti szünet utáni első ülésre a terem zsúfolásig megtelt. Amikor Szabad György megadja a szót a miniszterelnöknek, mindenki elcsendesedik. Antall megígéri, hogy nem lesz hosszú, és kéri a képviselőket, hogy beszéde közben mellőzzék az érzelemnyilvánításokat. Tudja, hogy ez szokatlan kérés egy parlamentben, teszi hozzá, de szeretné egybefüggően kifejezni az álláspontját Csurka István közzétett gondolataival kapcsolatban.

Előjáróban leszögezi, hogy Csurka István az MDF egyik alelnöke, de ezt az írását az MDF egyetlen testületével sem egyeztetette, sőt egyetlen vezető tagjával sem beszélt meg, tehát ez valóban az ő magánvéleményének tekinthető. Másrészt a koalíciós pártokban, fejtegette Antall, különböző irányvonalak vannak jelen, ezeken belül a kormány önálló felelősséggel dönt. A kormányt nem utasíthatják a pártok, mint annak idején az egypárt-rendszerben a Központi Bizottság vagy a Politikai Bizottság tette. „Addig állok az MDF és a választmány élén, ameddig a magyarság iránti elkötelezettségnek, a parlamentáris demokrácia és a jogállamiság alapelveinek eleget tehetek. De olyan felszólításoknak sem fogok eleget tenni, amely a hatalom átadását jelentette a történelem során, Kun Bélának, Hitlernek vagy másoknak” – jelentette ki.

Ezután következett a nyilvános elhatárolódás, amelyet ellenzéki oldalról augusztus 20-a óta folyamatosan hiányoltak, de amelyet Antall – közjogi érzékére hallgatva – a parlament előtt akart megtenni, és csak azután, hogy

a Magyar Demokrata Fórum elnöksége, választmánya és képviselőcsoportja előtt világossá tette az álláspontját. Csurka István politikai pamfletjében, jelentette ki a miniszterelnök, „olyan megállapításokat tesz, amelyekben megszólaltat a közvélemény egyes csoportjaiban élő indulatokat, néha jelentős tömegek érzéseit, kérdéseket vet fel, majd bemutatja a kényszerpályákat, és megítélésem szerint számos kérdésben hibás interpretációban, politikailag több részben károsan és tévesen válaszol, amelyekkel sem a kormány, sem a magam nevében nem azonosíthatom magam, és nem azonosíthatta magát a Magyar Demokrata Fórum elnöksége és választmánya sem”. Azután leszögezi azt, amit a frakcióülésen a rosszul elsült metaforával is egyértelművé tett: „A Magyar Demokrata Fórumnak az lehet és legyen a tagja, aki a magyarság, a jogállamiság és a parlamentáris demokrácia iránti elkötelezettséget egyaránt vállalja.”

Ezt követően a miniszterelnök rátér az ellenzék és a sajtó felelősségére. Tárgyilagos hangon megállapítja, hogy „a kormánykoalíció pártjainak és a kormánynak a választásoktól kezdve olyan ellenséges légkörben kellett folytatnia a tevékenységét, ami messze meghaladja az átalakulás optimális körülményeit”. Példákat hoz fel az ellenzéki sajtó legújabb csúsztatásaira, ahogyan a Csurka-dolgozattal kapcsolatos elnökségi és választmányi üléseken történeteket bemutatták. Anélkül, hogy megemlítené a nevét, Hegedűs András minapi nyilatkozatára utal, és felteszi a kérdést, vajon jó ízlésre vall-e, hogy a varsói paktumot aláíró miniszterelnök bírálja azt a kormányt, amelyik aláírta a Varsói Szerződés megszüntetéséről szóló okmányt? Hozzáteszi, „Aligha járul hozzá a jó légkörhöz, ha nem jutunk előre az olyan kérdésben, mint a megoldás megkeresése a főbenjáró bűnök megbüntethetőségére”. Végül nem kerülheti meg a kérdést, tér rá a Göncz Árpáddal kialakult konfliktusára, hogy „milyen káros hatással van az alkotmányos rendszerre, ha a köztársasági elnök úr olyan helyzetbe kerül, hogy nem menti fel a médiaelnököket a miniszterelnök javaslatára, még az Alkotmánybíróság egyértelmű jogértelmezése után sem”. Kijelenti, hogy mindaz, ami az alkotmányos jogkörök kiterjesztésére irányul, megbontja az alkotmány egységét. „A köztársasági elnök és a kormány együttműködésének az alkotmányon kell alapulni, és ennek a nemzetközi és hazai visszhangja is kedvező lenne” – állapítja meg. Hozzáteszi, hogy ezekre a káros jelenségekre csak azért hivatkozott, mert mindez „hozzájárult annak a légkörnek a kialakulásához, melyben Csurka István képviselő úr a gondolatait megfogalmazta”.

Végül Antall egyfajta békejobbot nyújt az ellenzéknek. A feszült nemzetközi és belső helyzetben, a határaink mentén folyó fegyveres harc közepette, jelenti ki, a nemzet nem engedheti meg magának a belső felőrlődést, ezért „az értelmetlen csaták ügyében a fegyverszünetet és a józan ész politikáját” javasolja mindkét oldalnak. Téved, aki azt hiszi, mondja, hogy a közvéle-

mény végső soron nem együttesen ítéli meg a parlamentet, a kormányt és a demokrácia ügyét. „Azt kérem Önöktől – mondta ünnepélyes hangon –, hogy határozottan és céltudatosan hajtsuk végre a rendszerváltozást, és az előttünk álló nehéz feladatokra koncentrálni próbáljon az Országgyűlés együtt munkálkodni.”

Tardos Márton, az SZDSZ frakcióvezetője felszólalásában közvetlenül a miniszterelnökhöz fordul. Azt mondja, hogy az SZDSZ vezető testületei „megvitatták azokat az eseményeket – így fejezi ki magát –, amelyekre ön reagált.” Természetesen a helyzet a fél órával ezelőtti szituációhoz képest változott, jelenti ki. Az újságban eddig nem talált semmit, amiben a Csurka Istvántól való elhatárolódás világosan megfogalmazódott volna. „Örülök neki, köszönettel veszem, üdvösnek tartom, hogy egy ilyen elhatárolódási folyamatra sor került, és ezt ön a nyilvánosság előtt megfogalmazta.” Aztán így folytatja: „Egyetértek önnel abban, hogy a megörökölt körülmények nehezek, és ebben integrált munkára, közös erőfeszítésre van szükség, és különösen indokolt, hogy azok együtt dolgozzanak, akik a rendszerváltás alapkövetelményének meghatározásában valaha egy táborot alkottak.” Kötelességszerűen felsorol ugyan a Csurka-dolgozatból négy elemet, amelyet nyilván előzetesen eldöntöttek, hogy kifogásolni fognak, de beszéde végén ismét az SZDSZ együttműködési készségét hangsúlyozza.

Kövér László a Fidesz nevében Tardos Mártonnal homlokegyenest elmentés hangot üt meg. Előre megírt beszédét kiválóan felépítette. Mielőtt a felolvasásba belekezd, azért Antallra is reagál, s közben nem mulasztja el, hogy egy oldalvágást bevigyen a Tölgyessy vezette szabaddemokratáknak is, az SZDSZ kemény magjának nyilvánvaló meglegedésére. Leszögezi, hogy szerint a fél órával ezelőtti helyzethez képest semmi sem változott meg. Megköszöni ugyan a miniszterelnök felszólalását, de kijelenti, hogy számára és a Fidesz számára mindez „ma már édeskeves”. Ezután fog hozzá beszédének felolvasásához. Drámai képet fest a térségünkben kialakult helyzetről, amelyre Antall is utalt. „A kommunizmus összeomlása utáni forradalmi eufóriát Rostocktól Szarajevóig a félelem érzése váltotta fel – állapítja meg. Magyarországon egyelőre még nyugalom van, az ország lassan nem csupán képletesen minősíthető a béke szigetének, hanem sajnos szó szerinti értelmezésben is” – mondja. Aztán így folytatja: „Az elmúlt hetekben a kormánypárton belül is diktálni kezdtek azok az erők, amelyek az országot a balkáni káosz irányába kívánják vezetni.”

A szándék nyilvánvaló, gondolom magamban. Kövér az MDF centruma és radikálisai között napvilágra került törésvonalat szakadékká akarja tágítani. De ez a vád olyan eltúlzott, hogy ezt a centrumban lévők, de még a józanabb liberálisok is elutasítják, Kulin mindenképpen. Mert mi az, hogy „az országot a balkáni káosz irányába kívánják vezetni”? És különben is: Antall

kézben tartja a dolgokat, s mi sem engednénk, hogy az MDF-ben Csurka akarata érvényesüljön. Közben még egy kontraproduktív kijelentés, feltéve, hogy a beszéd célját jól értelmeztem. Kövér lenácizza Csurkát, holott ezt a minősítést az MDF-ben csaknem mindenki elutasítja. Ráadásul név nélkül ugyan, de Debreczenire hivatkozik, ezzel tovább rontja a liberális politikus MDF-n belüli pozícióját.

Aztán még egy túlzó megállapítás: „Miután Csurka rájött arra, hogy a kormány megbukott és a pártját ki akarja menteni az omladozó romok alól, ezzel nyilvánvalóvá tette, hogy céljának, a hatalom megtartásának értelmében neki a parlamenti demokrácia összeomlása, az ország külső és belső békéjének felborítása sem nagy ár.”

Növekvő gyanakvással hallgatom a beszédet. Jól ismerem Kövért, kizártnak tartom, hogy ilyen hibákat elkövessen. Csakhamar rájövök, hogy a beszéd elejét hallgatva tévedtem. Kövér László és a Fidesz célja (mert a fontosabb beszédek egymás között mindig egyeztetik) nem az MDF-n belüli feszültségek szítása, hanem a túlzó minősítésekkel bemutatott Csurka-írással az egész MDF-et akarja azonosítani és lejáratni.

Kijelenti: azzal, hogy a kormány és az MDF nem határolódott el Csurkától (mellesleg elhatárolódott – méltatlankodom magamban – Antall a kormány nevében, éppen most) nos, ezzel szerinte „legitimálták, a parlamenti politikai szintjére emelték, tehát szalonképessé tették a náci beszédet”. Ez olyan felzúdulást kelt a kormányoldalon és tapsvihart arat a baloldalon, hogy az elnöknek kell csendre intenie a képviselőket. A rövid intermezzo után Kövér László zavartalanul folytatja, immár közvetlenül hozzánk intézi a szavait: „Jó azonban, ha tudják: ezzel viszont egész pártjukra hárul, amit Csurka képvisel.” És kimondja azt az ítéletet, amely utólag érthetővé teszi a Csurkával szembeni túlzó minősítéseket: „Minden józanul gondolkodó, a szabadságot, a demokráciát, a békét féltő magyar ember előtt világosnak kell lennie, hogy egy ilyen párt nemcsak szalonképtelen minden parlamenti demokráciában, hanem ezzel a lépésével már közvetlenül fenyegeti életünk mindennapi békéjét.”

Végül Kövér László hibátlan logikával felépített beszédére felteszi a koronát. Ő is együttműködést javasol, de nem a kormányoldal és az ellenzék között a fontos kérdésekben, mint Antall, hanem egy a pártok határain átnyúló, a demokratikus Chartához hasonló együttműködést, amely nem titkolt szándéka szerint az MDF centrumának hasadásához vezetne. Íme a „barátságos” javaslat: „Szemben ezzel a veszéllyel, a magyar karadzsizok és funárok tombolásával, akinek van még felelősségérzete, egy percre át kell, hogy pillantson a pártokat elválasztó határokon – ebben valóban egyetértünk. Azok, akiknek drága az ország békéje, akik nem akarják, hogy Magyarország, akár holnap egy háborús konfliktus peremén táncoljon, akik nem szeretnék, hogy életünk mindennapi kereteit a jog és a tulajdon biztonságát az utcán tomboló

agresszív csoportok összetűzései veszélyeztessék, azoknak személy szerint le kell vonni a következtetéseket abból, ami történt. Gyorsan szót kell értenünk mind-azokkal, akik hasonlóképpen gondolkodnak.”

A Fidesz frakcióvezetőjének beszédét az ellenzék lelkes tapssal honorálja. Én pedig szólásra jelentkezem, és két megjegyzést teszek. Egyrészt sajnálkozásomat fejezem ki, hogy Kövér László az MDF testületeinek belső vitáiról szóló sajtótudósításokból nem tudta kiolvasni, hogy valójában milyen álláspont is alakult ki ezekben a testületekben a vitatott írással kapcsolatban. De azt még inkább sajnálom, tettem hozzá, hogy a miniszterelnök úr felszólalását követően nem volt szíve, hogy előre elkészített szövegét félretegye, és más szellemben igyekezzék szólni. Én nem akarom ezt a hibát azzal tétetni, folytattam, hogy belemenjek a valótlán állítások egyenkénti cáfolatába, ezért csak arra szorítkozom, hogy a Fidesz frakcióvezetőjének – mind Csurka István képviselő úrra, mind pedig a Magyar Demokrata Fórumra vonatkozó – sommás, általánosító és elfogadhatatlan megállapításait az MDF frakcióvezetőjeként visszautasítsam.

Valójában pontosan értettem Kövér Lászlót. Ő, ha akarta volna, akkor sem térhetett volna el a frakció által előzetesen elfogadott, jól átgondolt szövegétől. Inkább azon csodálkoztam, hogy Tardos Márton pozitívan reagált a miniszterelnök beszédére. Antall adta meg a magyarázatot. Tölgyessy az ülés előtt bement hozzá, s megkérdezte, milyen beszédet fog mondani. Antall azt felelte, hogy Csurkától elhatárolódik, de nem hallgatja el a sajtó és az ellenzék felelősségét sem. Erre Tölgyessy biztosította, hogy az SZDSZ ez esetben nem fogja támadni.

* * *

Húsz évvel később Tölgyessy – egy konferencián találkoztunk – az Antalltól kapott hajdani információt megerősítette, és az egész történetet tovább árnyalta.

– *Miután Antallt biztosítottam az SZDSZ lojalitásáról – mondta –, bementem Orbánhoz. Elmondtam neki, hogy mit beszéltem Antall-lal, mire Viktor felcsattant: „Ha Csurkával leszámol, akkor megerősödik. Komolyan gondolod, hogy ez jó nekünk?”*

Politikai vihar belföldön és külföldön

Kövér László radikális felszólalása és az ellenzék körében aratott osztatlan sikere előrevetítette, hogy a miniszterelnök elhatárolódása nem fogja elcsendesíteni a vihart. A sajtó másról sem szól, mint arról, hogy az MDF

alelnöke (figyelmen kívül hagyva, hogy Csurka csak egyike a hat alelnöknek) antiszemita álláspontot és egyéb elfogadhatatlan nézeteket képvisel, Magyarországon veszélyben a demokrácia és a béke, polgárháború és fasizmus fenyeget, és így tovább. A világsajtóban is hetekig téma a „Csurka-ügy”. Ott is olyan tálalásban, mintha az MDF második emberéről lenne szó. Tom Lantos, a magyar származású demokratapárti képviselő az Egyesült Államok kongresszusában vitanapot kezdeményez Csurka írása kapcsán, ami természetesen Magyarországon százszorososan felnagyítva jelenik meg a médiában.

A téma nélkül maradt Demokratikus Charta is aktivizálódik. Az '56-osok a Magyar Televízió előtt tizenötezer főt megmozgató tüntetést szerveztek, amelyen a Csurkát támogató MDF-es képviselők is aktív szerepet vállaltak. Válaszul a Demokratikus Charta a kormánypárti tüntetést messze meghaladó méretű demonstrációt hozott össze. A Fidesz egy évvel ezelőtt, amikor a Charta mozgalommá szerveződött, nyilatkozatban határolódott el, most viszont újra csatlakozott a baloldali szerveződéshez. Így a Demokratikus Charta tüntetését mindhárom ellenzéki párt és a nagyobb szakszervezetek is támogatták. További kontraproduktív következmény: novemberben az SZDSZ leváltja a miniszterelnökkel beszélő viszonyban lévő Tölgyessyt, és a kemény mag jelöltjét, Pető Ivánt választja meg az SZDSZ elnökévé.

* * *

Antall az alapító atyák segítségével próbálja jobb belátásra bírni Csurkát. Meghívja Csoóri Sándort, Für Lajost. A megbeszélésen én is ott vagyok, Szabad György és talán mások is. A lényeg azonban az alapító tekintélyeken van, ezt mi, többiek tiszteletben tartjuk. Antall azzal kezdi, hogy egy demokráciában az esztétikai ügyek nem tartoznak a miniszterelnökre, és neki személy szerint semmi baja nem lenne az írással, ha Csurka nem lenne politikus. Ez esetben betölthetne egy olyan szerepet a magyar közéletben, mint Szabó Dezső a maga idejében. Csurka ragyogóan ír, sokat segíthetne az MDF háttérjének erősítésében. Csoóri csatlakozik, dicséri Csurka tehetségét, stílusát, és próbálja rábeszélni, vonuljon vissza a politikától. Csurka azt feleli, itt nem róla van szó, hanem a magyarság jövőjéről.

Antall hamar belátja, ez a vonal nem működik. Rátér arra, amiért valójában összehívta a találkozót. Szeretné, ha ebben a körben őszintén meg tudnánk beszélni, mondja, hogy tulajdonképpen mit várna Csurka tőle és a kormánytól. Mert ő az írását olvasva úgy látja, azt Csurka is elismeri, hogy minden esetben azt tette, amit az MDF által vallott értékek jegyében, az adott helyzetben a magyarság érdekében lehetősége volt megtenni. Csurka azt feleli, távol áll tőle, hogy a miniszterelnököt támadja. Óriási dolog volt az, amit ilyen beszorított helyzetben Antall el tudott érni. De képtelen hallgatni ak-

kor, amikor látja és mindennap tapasztalja, hogy belső és külső erők a nemzet létre törnek, és a magyarság még soha nem volt ilyen rettenetes állapotban, amilyenben ma van. Mint trombitaszóra a lovasroham, úgy tör ki Csoóriból és Für Lajosból a keserűség. Antall türelmesen hallgatja az érzelmtől fűtött, hangzatos mondatokat, megvárja míg mindketten befejezik, és csak néhány másodperc után szólal meg. Sok mindennel egyetértek, jelenti ki, de azzal a pesszimizmussal és a hitetlenséggel, ahogy ti látjátok a nemzet helyzetét és esélyeit, azzal nem. Én úgy emlékszem, folytatja tárgyilagos hangon, hogy a négy és fél milliós magyarságból a török hódoltság után másfél millióan maradtunk. És mégis képesek voltunk felállni. Most viszont – szűk mezsgyén haladunk, de a magunk megszabta úton, és negyven év elnyomás után újra szabadok vagyunk, megszűnt a Varsói Szerződés és a KGST, kimentek az oroszok, hát miért ne sikerülne a felemelkedés?

A jó kétórás beszélgetés során aztán Antall elérte, amit akart. Csoóri és Für a miniszterelnökkel együtt óvta a túlzásoktól és az indulatos megnyilvánulásoktól Csurkát, aki egy idő után meglepően együttműködő és rugalmas volt. Legalábbis így maradt meg bennem, anélkül hogy a továbbiakból egy mondatot is fel tudnék idézni. De az a jelenet, ahogyan a három alapítónak a népeért, nemzetéért érzett keserűsége egymással összhangban felcsendült, és ahogyan Antall arra reagált, mélyen bevésődött az emlékezetembe. Valamit megértettem abból a nehezen áthidalható ellentétből, ami az MDF népi gyökerű alapítói és a kisnemesi származású, nemzedékek óta értelmiségi családból származó miniszterelnök között van. A népiek úgy gondolják, hogy ők jobban ragaszkodnak a magyarsághoz, mint azok, akiknek már a nagyapja is „nadrágos” ember volt. Csoóri őszintén beszélt akkor, amikor a Magyarok Világtalálkozóján elmondott beszéde után így dicsérte meg Antallt: „Nem is tudtam, Jóska, hogy neked ilyen fontos a magyarság!” És a miniszterelnöknek igaza volt, amikor ezen vérgis sértődött. Antall is, a népiek is egyformán ragaszkodnak a magyarsághoz, gondoltam e beszélgetést hallgatva, s ezt gondolom ma is. A különbség az, hogy Antall mindezt kevesebb indulattal és okosabban teszi. És mélyen meg van győződve arról, hogy a magyarság érdekei csakis a jogállam és a demokrácia keretei között érvényesülhetnek.

A Magyar Demokrata Fórum VI. Országos Gyűlése

A beszélgetés természetesen Csurka magatartásán semmit se változtatott. Írja indulatos cikkei hétről hétre a *Magyar Fórum*ban, olvassa vasárnap reggel a rádióban, meghirdeti a Magyar Út Alapítvány létrehozását, amelynek célja „a nemzeti elkötelezettségű keresztény középosztály felkészítése

az országvezetésre”. Az MDF elnöksége pedig Antall József javaslatára, a költségvetésre hivatkozással úgy dönt, hogy a novemberre tervezett VI. Országos Gyűlést – amely elnököt és új elnökséget is választ, s amelyet augusztusi tanulmányában Csurka István „sorsdöntőnek” nevezett – elhalasztja. Az új időpont: az 1993. január 22. és 24. közötti hétvége.

* * *

Valamikor december közepe táján a miniszterelnök kéri, hogy menjek át hozzá. Tőle szokatlan módon azonnal rátér a tárgyra. „Ideje, hogy kezünkbe vegyük az országos gyűlés politikai előkészítését!” – jelenti ki határozottan. Az ügyvezető elnökség már régóta foglalkozik ezzel, vetem közbe. Éppen erről van szó, mondja Antall, neked kell kezdedbe vened a dolgokat. De hogy jövőre én ehhez? – kérdezem csodálkozva. Természetesen nem egyedül fogod csinálni – feleli a miniszterelnök –, össze kell állítanod egy csapatot, és írnotok kell egy színvonalas, a Csurka-pamfletet ellensúlyozó politikai anyagot, amit majd vitára és elfogadásra a küldöttek elé fogunk terjeszteni. És mindezt alig több mint egy hónap alatt – jegyzem meg, némi kétellyel a hangomban. Az összes MDF-es miniszter, akit kiválasztasz, rendelkezésedre fog állni az apparátusával együtt – ígéri a miniszterelnök –, és a frakcióból is beveheted, akit akarsz. Értettem – mondom –, akkor már csak egyetlen kérdésem maradt: Hogy fogják ezt a többiek elfogadni? Úgy, hogy az elnökség fog róla határozni – feleli Antall –, az elnök megfelelő formában előterjesztett javaslatára.

Következő ülésén az MDF országos elnöksége – Antall József és Für Lajos ügyvezető elnök vezetésével – létrehozta a politikai stratégiai bizottságot, amelynek operatív vezetésével az elnökség engem bízott meg, azzal, hogy a bizottság megalakítása is az én feladatom.

Az MDF és a kormány valamennyi jelentős súllyal rendelkező személyiségét bevonom a bizottságba. Természetesen Debreczeni és Elek nem lehet a csapat része, de Kulin Ferenc helyet kap benne, ugyanúgy, mint a Csurkával csak tessék-lássék szembefordult Lezsák Sándor is. Más kérdés, hogy Lezsák egyetlen ülésünkön sem vesz részt, értékelhető anyagot sem ad, míg Kulin jelentősen hozzájárul a *Számvetés és távlatok* című vitaanyag elkészítéséhez.

Sokat jelentenek a kormánytagok: Boross Péter, Jeszenszky Géza, Szabó Iván és Szabó Tamás. Az általuk adott anyagok felhasználásával egy igen jó szöveget tudunk az országos gyűlés elé terjeszteni. A bevezető rész elkészítését magamra vállalom. Ebben részletesen leírom az MDF meghatározó szerepét a rendszerváltozás folyamatában.

A *Számvetés és távlatok* az MDF centrumának álláspontját képviselte, de szó sem esett benne Csurkák bírálatairól. Nyilvánvaló volt, hogy az országos gyűlésnek Antall és Csurka egymással összeegyeztethetetlen nézetei között

kell döntenie, de azt is tudtuk, hogy az MDF tagjainak túlnyomó többsége mindkét oldalhoz ragaszkodik. Csurkát szeretik, de Antallt feltétel nélkül tisztelik. Ezt mindenképpen figyelembe kellett vennünk. A küldöttek békét akarnak, és a békebontókat megbüntetik.

* * *

Személy szerint azonban kötelességemnek éreztem, hogy az MDF tagjainak radikális részében megszerzett népszerűségemet felhasználva beszálljak a kampányba. Járom az országot és mindenütt próbálom megfontoltságra és a realitások tudomásulvételére inteni az MDF helyi szervezeteit. A válasz rendszerint az, hogy Csurka Pista valóban elvetette a sulykot, de amit a Debreczeni csinált, az tényleg elfogadhatatlan. A Csurka-ügy egyértelmű tisztázását az utolsó pillanatig nehezítette Debreczeni József kéretlen szerepvállalása.

* * *

A Magyar Demokrata Fórum I–XII. kerületi szervezete a MOM Kultúrházban tartott egy emlékeztető ülést. Ez az ország legnagyobb helyi szervezete, amelynek annak idején Csurka István alapítója volt, s lakóhelyem következtében én is idetartozom. Rózsa Mariann mellett ülök, aki szintén ennek a szervezetnek a tagja.

Csurka, híveinek kíséretében, egyre növekvő taps közepette bevonul a terembe. Azonnal szót kap. Gyűjtő szavakkal beszél egy világ-összeesküvésről a magyarság ellen, a kormány folyamatosan hátrál és rögtönöz, nem tudunk önálló politikát folytatni, mindenki bennünket támad, körül vagyunk véve ellenségekkel, és hogy Magyarország még soha nem volt olyan rossz helyzetben, mint most.

Amint Csurka dörgő taps kíséretében levonul az emelvényről, azonnal szót kérek. Amikor mikrofonhoz lépek, a teremből kivonuló Csurkát látom, ahogy megáll és kíséretétől körülvéve az emelvény felé fordul. Megragadom az alkalmat és közvetlenül hozzá beszélek. Amit elmondtál Pista, és amit leírtál, abban nagyon sok az igazság. De azt a képet, amit felvázoltál az MDF és Magyarország helyzetéről, én nem tudom elfogadni. A te dolgot az azt sugallja, hogy itt áll egy maroknyi csoport, a nemzet érdekének elkötelezettjei, körülvéve csupa ellenséggel, és egész Magyarország a nagyvilágban szintén egyedül van, ellenségektől körülvéve. Ez mit jelent? – teszem fel a kérdést. Azt, hogy a nemzeti eszme egyedüli elkötelezettjei, mi, a Magyar Demokrata Fórum maradéka, országon belül is kisebbségben, az egész világon pedig magunkra maradván állunk szemben egy nemzetáruló és a magyarsággal ellenséges hatalmas túlerővel.

Ha valóban ez a helyzet, folytatom, akkor nincs más hátra, mint az, hogy mi, a magyardemokraták maradéka, egy maroknyi csapat, hátunkat a falnak vetve próbáljunk ellenállni, majd, mint Zrínyi Miklós, egy végső kirohanásban életünket adjuk eszméinkért. Ez, Pistám, nem egy kormányzó pártnak a programja, jelentem ki, és hozzáteszem: Ezt nem tehetjük a magunkévé. Ezt én nem vagyok hajlandó elfogadni! – emelem fel a hangomat. Miközben zúg a taps, Csurka, kíséreiével együtt kivonul a teremből. Amikor a helyemre megyek, Rózsa Mariann megszorítja a karomat. Gratulálok, mondja, saját szervezetében győztet le a lázadó vezért.

* * *

Az országos gyűlés előtt két héttel a sarokba szorított médiaelnökök lemondanak, ami óriási megkönnyebbülés. A lemondás bejelentésének estéjén én vagyok a televízió *Össztűz* című műsorának vendége.¹⁸ Természetesen nem triumfálok, azt mondom, ennek akkor lett volna igazán nagy jelentősége, ha sokkal előbb megtörténik. A köztársasági elnök számára viszont fontos gesztus, teszem hozzá, akit Hankiss és Gombár kiszabadított az immár tartóhatatlan alkotmányellenes pozícióból. Délben a szerkesztő megkérdezte, hogy a friss hírre tekintettel nem adnám-e át a helyemet a médiaelnököknek, de természetesen nemet mondtam. Én az MDF tagjainak és szimpatizánsainak akartam üzeni az országos gyűlés előtt, és erre a lemondás mindennél jobb alkalom volt.

A két riporter: Havas Henrik és Betlen János, ugyanazok, akik Csurkát is kérdezték a tanulmánya megjelenése után. Most megmutathatom, hogy mennyivel jobban állom a sarat, mint a handabandázó népvezér. Betlen rákérdez az én vitairatomra.

– *Ön elismerte – mondja –, hogy az MDF elfogadottsága hihetetlenül alacsony.*

– *Hohó – mondom –, olvassa fel az előtte lévő mondatrészt is!*

Betlen engedelmeskedik és felolvassa: „Tudomásul kell vennünk, hogy a pártok, köztük az MDF elfogadottsága hihetetlenül alacsony.” A Mikroszkóp Színpadon kitör a taps.

* * *

Évekkel később, már ellenzékben, egy Betlen János által velem készített interjú után elbeszélgetünk. Úgy gondoltam, hogy a Csurka-ügy miatt a gyű-

¹⁸ Az Össztűzben az Antall–Csurka-összeecsapás előtt: <http://konyai.hu/v18>

lésetek előtt bajban leszel, eleveníti fel a riporter a hajdani Össztűz-adást, ezért nem készültem fel különösebben. Amikor idéztem a tanulmányodból, s te visszakérdeztél, tudtam, hogy baj lesz. Felolvastam az egész idézetet, s közben törtem a fejemet, hogy ebből hogyan fogok kikeveredni. Ráadásul ez a disznó Havas megjegyezte, hogy „veszíteni tudni kell”. De nem ez volt a legnagyobb égés, folytatja. Főfoglalkozásban a rádiónál dolgoztam akkor, s amikor másnap bementem, úgy néztek rám, mint a leprásra. Hiába magyaráztam, nem hitték el, hogy nem előre megbeszéltem adtam fel neked a labdát...

* * *

Csurkának rendelkezésére áll a Magyar Fórum, amelyet gyakorlatilag minden MDF-tag olvas. De az Új Magyarországot és a Pesti Hírlapot is sokan olvassák. Balaskó Jenővel, aki glosszáival Csurka lapjában hetente megjelenik, régóta jó viszonyban vagyok. Neki adok egy háromkolumnás interjút. A Pesti Hírlap főszerkesztőjével megbeszélem, hogy három egymást követő napon lehozza az írást, úgy, hogy az utolsó rész az országos gyűlés nyitónapján jelenjen meg.

A monstre interjú az MDF felelősségére apellál. Csurka nézeteit nem ideológiai szempontból bírálom, hanem azért, mert verbális radikalizmusával nem segíti, hanem hátráltatja a határozott politizálást.

„Emlékezetes dolgozatának megjelenése után Csurka István úgy nyilatkozott, hogy elérte célját, mert most az egész ország erről beszél, amiről ő akarta, hogy beszéljen. Ezzel szemben a valóság az, hogy Csurka István beszélt arról, amiről az ellenzék a választások óta akarja, hogy zengjen a dal ... A kormány csak akkor tudja határozottan végrehajtani a kormánypártok programját, ha ezek a pártok egyértelműen és egységesen mögötte állnak. Ezen túlmenően a kormány cselekvőképessége attól függ, hogy politikáját, illetve az általa hitelesen képviselt értékeket a társadalom mennyire támogatja. Idézzük csak vissza azokat az augusztusi napokat! Milyen átható sikert jelentett a Magyarok Világtalálkozója! A nemzeti összetartozás eszméjének sikere volt ez, amit a kormány értetlenség és gúnyolódás közepette is képvisel .... És emlékezzünk augusztus 20-ra, a miniszterelnök beszédére Szent István szobra előtt! Azt hiszem, akkor sokakat megérintett a felismerés, hogy micsoda erőt sugároz a nemzeti gondolat. Komoly esély volt arra is, hogy néhány nap múlva, ha Antall József ismételen előterjeszt a rádió- és a televízióelnökök ügyében egy javaslatot, az már kedvező fogadtatásra találjon. Egy demokráciában ilyesmi ad erőt a kormánynak, nem pedig a meggondolatlan, handabandázás, ökölrázás, fenyegetőzés. ...Mindez kizárólag az ellenzék malmára hajtja a vizet. Látnivaló volt, hogy a szétesés határán álló szabaddemokraták miként sorakoztak fel Pető Iván

mögött a kongresszusukon, holott a vidéki tagok nagy többsége számára korábban még elfogadhatatlannak látszott a kemény mag elnökelőtlje. Csurka fellépése következtében a legnagyobb ellenzéki párt előtt is felcsillant a lehetőség, hogy az MDF belső ellentéteivel, meggyengülésével esélyhez juthatnak. Korábban is előfordult néhányszor, hogy Csurka egy-egy megnyilvánulása nyomán rázta meg magát az ellenzék és rendezte egyébként szétzilálódott sorait ... Tudnunk kell azt is, hogy a rendszerváltozás egy hosszú folyamat eredménye lesz, és ehhez kevés lesz a négy esztendő. Évtizedekre, de inkább mondjuk azt, hogy évszázadokra meghatározzuk a Kárpát-medence életét mostani munkánk minősége által. ... Magyarországból valóban lehet Kánaán, de az alapokat tisztességesen és erősen kell megépíteni. Bátran beleépíthetjük az alapokba az elmúlt keserű évtizedek eredményeit is, mert ez a nép minden körülmények között tudott maradandót alkotni, a szellemi és anyagi szférákban egyaránt. Nem tudta az ördög elrabolni tőlünk az elmúlt negyven évet sem, csak megkeserítette.”

* * *

A centrum mérsékelt kommunikációjával szemben az utolsó pillanatban Csurka elveszíti a türelmét, és ezzel óriási hibát követ el. A Magyar Fórum utolsó száma vezércikkének konklúziója, hogy Antall és Csurka „nem lesz képes tovább egy csónakban evezni.” A miniszterelnök a Pesti Hírlapban másnap megjelenő interjúba még be tudja szűrni a választát: A Magyar Fórum „vezércikkéről szólva azt mondhatom, csónakok mehetnek egymás mellett, egy csapatban a vízen, ez politikai és emberi döntések kérdése. De hogy piszkos, lyukas lavórban senkivel nem fogok együtt ülni, az biztos. Egy becsületes, tisztességes egyezés mindig elképzelhető egy politikai pártban, de ennek megvan a világos elvi és gyakorlati feltételei.”

„A demokrácia elleni nyílt, agresszív, frontális támadást hosszas orvlövész-előkészítés után nem a centrum és a kormány erői kezdték, hanem azok a politikai erők, amelyek Csurka István körül gyülekeznek” – állapítja meg Antall ugyanebben az interjúban.

* * *

A Magyar Fórum kampányszámában az Antall Józseffel konfrontálódó vezércikk és számos más, a kormányt bíráló írás mellett Csurka névsort közöl a saját csapatáról, akiket az elnökségbe javasol. A helyi szervezők persze már hetek óta terjesztik Antall József csapatának az összeállítását. Ezt a listát, megfelelő kommentár kíséretében Csurka is megjelenteti. Für Lajos, Lezsák Sándor és én vagyok az, aki mindkét névsorban szerepel. Nem tudom az

előzményeket, de feltételezem, hogy Csurka azért tett be a csapatába, mert az MDF tagságának radikális részében is népszerű voltam.

* * *

Csurka István végül nem indul el az elnöki pozícióért Antall Józseffel szemben. Az őt támogatókat viszont megpróbálja az elnökségbe bevinni. Az eredmény: az elnökségben Antall József hívei egyértelmű többségben maradnak, de a radikálisok közül is többen bekerülnek.

Másnap reggel, az eredményt látva, szűk körű tanácskozáson Antall felajánlja: amennyiben úgy gondoljuk, hogy elfogadhatatlan az elnökségben a radikálisok jelenléte, ő hajlandó lemondani az elnöki pozíciójáról. Mindenki úgy nyilatkozik, hogy többségben vannak a miniszterelnök hívei, ezért vállaljuk a jövőben az elnökségen belüli vitát.

A záróülésen, ahol az új elnökség tagjai egymás mellett ülnek a pulpitusnál, történetesen Csurka mellé kerülök. Miközben Antall mondja a záróbeszédet, Csurka az asztal mögött nyújtja a kezét és gratulál. Megjegyzi, hogy úgy érzi, neki is van része abban, hogy Für Lajost és Lezsák Sándort követően harmadikként, mindenki mást megelőzve lehettem elnökségi tag. Elfogadom a kezét, de visszautasítom a közeledést. Nem kértem a támogatását, mondom, előzetesen egyértelművé tettem az álláspontomat.

Az országos gyűlés után megtartott sajtótájékoztatón újságírói kérdésre válaszolva megjegyzem, hogy nem érdemes azzal foglalkozni, melyik elnökségi tag hova tartozik, hiszen az országos gyűlés elfogadta a *Számvetés és távlatok* alapján a zárónyilatkozatot, amely a jövőben minden elnökségi tagot kötelez. Csurka Antall mellett ülve kijelenti, hogy legközelebb a megnyert választásokat követően fogunk egymással vitába keveredni.

Semmi sem változik: a küzdelem folytatódik

Csurka István lázadása az országos gyűléssel nem zárult le, csak újabb szakaszába lépett. A radikálisok az elnökségi ülésen ugyan kisebbségben voltak, és az ügyvezető elnökségbe nem is kerültek be, a frakcióban pedig végképp kevesebben voltak, mint Antall hívei, ennek ellenére Csurka István tovább folytatta a miniszterelnök elleni harcát.

A *Magyar Fórum*ban sorra jelentek meg a kormányt támadó írásai, és belekezdett a Magyar Út Körök szervezésébe. Nyilvánvaló volt, hogy Csurkát az MDF-ben el kell szigetelni. Antall egy alkalommal felvetette, hogy célszerű lenne, ha a frakcióban tennénk lépéseket Csurkáék ellen. Erre azt válaszol-

tam, hogy a magam részéről arra is hajlandó vagyok, hogy kiüljek vele a televízióba, és kiátkozzuk Csurkát. De hogy a frakció tagjait belevigyelek abba, hogy egy Csurka elleni idő előtti fellépéssel magukra zúdítsák az MDF tagságának a haragját, azt nem akarom megkockáztatni. Ezzel ugyanis a képviselők elveszítenék az esélyüket, hogy a szervezetük újraindítsa őket. Idő előtti fellépésről szó sem lehet, mondta a miniszterelnök, mert így a párt könnyen kimehetne a frakció alól, ahogy a kisgazdáknál történt, viszont tény, hogy a frakcióban jobbak a pozícióink, tehát ha eljön az idő, ott kell kezdeni az MDF egységének a helyreállítását. Ezt a kifejezést használta, de mindketten tudtuk, hogy Csurkáék kizárását érti alatta. Ha eljön az idő, feleltem, akkor szerintem is a frakcióban kell kezdeni az akciót.

* * *

Az MDF tagságának meggyőzése nemcsak az országjárásokon, személyes találkozókon, kötetlen beszélgetéseken folyt, hanem a sajtóban megjelenő interjúkon keresztül is. Ehhez nem volt szükség szervezőmunkára, mivel az MDF belső vitáiról lépten-nyomon faggattak bennünket az újságírók. Az egyik interjúban kifejtettem, hogy Csurka nem a *Magyar Fórum*ban hangoztatott, elfogadhatatlan nézetei következtében, hanem azért népszerű az MDF-ben, mert határozottabb rendszerváltozást akar. Ilyen értelemben, jegyeztem meg, minden MDF-esben van egy kis Csurka. Nem sokkal később egy újságíró feltette Csurkának a kérdést, mit szól ahhoz, hogy Kónya Imre szerint „minden MDF-esben van egy kis Csurka”? Mire a válasz: „Hát, benne mindenesetre nagyon kevés lehet.”

* * *

Csurka elszigetelésére irányuló törekvésünket továbbra is a liberálisok akadályozták. Ők ugyan valóban Antall mellett voltak, csak nem vették tudomásul a realitásokat. Ráadásul Debreczeni József – ahogyan a „nácizó” cikk idején Kulin is elismerte – ízig-vérig publicista volt, aki mindent feláldozott annak érdekében, hogy elsőként mondjon ki olyan álláspontot, amelynek az igaza később bebizonyosodik. Nem vette tudomásul, hogy az MDF tagsága továbbra is egyseget akar, Csurka pedig mindent megtett annak érdekében, hogy Debreczeni idő előtti megnyilatkozásait Antall és a centrum véleményeként állítsa be.

Miután a Magyar Út körök nagyrészt az MDF tagságából szerveződtek, meg kellett akadályozni, hogy azokat az MDF-fel azonosítsák, illetve hogy azok az MDF infrastruktúráját használják és azon növekedjenek, harmadrészt, hogy amikor azok az MDF-ből esetleg kiválnak és párttá alakulnak, akkor az MDF tagságából sokakat elvigenek. Az MDF elnökségi ülését

megelőző napon, Antall Józseffel megbeszélve, a frakcióelnökség egy nyilatkozattervezetet fogalmazott meg, amely az MDF-et a Magyar Út Köröktől egyértelműen elhatárolta.

Másnap reggel a *Népszabadságban* Debreczeni József cikke a következő címmel jelent meg: *Csurkának mennie kell*. Este az elnökségi ülés első napirendi pontja a Magyar Út Körök és az MDF viszonya volt. Csurka napirend előtt szót kért és kijelentette, hogy olvasta a *Népszabadságban* Debreczeni cikkét. Mit akarunk a Magyar Út Körök és az MDF viszonyával, hiszen Debreczeni kimondta már azt, amit az MDF elnökségének többsége is gondol, hogy Csurkának mennie kell. Antall rám nézett, és intett, ebben a helyzetben nem tudjuk előterjeszteni a frakcióelnökség javaslatát, nem lehet elhatárolódni a Magyar Út Köröktől, hiszen ezt Csurka arra használná fel, hogy az MDF-tagság által elfogadhatatlan Debreczenivel azonosítsa az MDF elnökséget és elnökét. Ezért egy semmitmondó állásfoglalást fogadtunk csak el, miszerint a Magyar Út Körök Mozgalom az MDF-től elkülönült, önálló jogi személy.

A Magyar Út Körök tehát tovább szerveződött, egyre terebélyesedett, Csurka a *Magyar Fórumban* folytatta a kormány elleni propagandáját, a helyzet egyre tarthatatlanabbá vált. A radikálisok a parlamentben folyamatosan interpellálták a kormánytagokat, az interpellációkat nem fogadták el, a médiaügy megoldására tett kormányzati lépéseket nem támogatták, a szavazásuktól látványosan távol maradtak. Nyilvánvaló volt, hogy Csurkát előbb-utóbb ki kell zárni az MDF-ből. De az is, hogy az MDF tagjainak többsége ezt továbbra is szeretné elkerülni, és a viszály keltésében változatlanul nagyobb szerepet tulajdonít Debreczeninek, mint Csurkának. Világossá kellett tenni, hogy Antall és a centrum egyetért a tagsággal, az országos gyűlés döntése alapján egységet akar, és sem Csurkával, sem Debreczenivel nem azonosul. De azt is érzékeltetni kellett, hogy a fő veszélyt Csurka tevékenysége jelenti, hiszen tőle előbb-utóbb meg akarunk szabadulni, míg Debreczeniekre hosszabb távon szüksége van a Fórumnak. Nem volt ez egy könnyű játék! Újra Balaskó Jenőhöz fordultam. A márciusi frakcióhétvége előtt adtam neki egy hosszabb interjút, amely ismét a *Pesti Hírlapban* jelent meg.

Ebben leszögezem, hogy „Csurka István, miután az országos gyűlésen vereségét érzékelve kijelentette, hogy kész az együttműködésre, azonnal ott folytatta, ahol abbahagyta: egyrészt a politikai nyilatkozatban foglaltakkal szöges ellentétben álló, mindenkivel harcba bocsátkozó konfrontatív megnyilatkozásokkal teli politizálást folytat, másrészt a korábbiánál is nyíltabban és igazságtalanabban támadja saját kormányát, és most már mindenki számára egyértelműen és személyeskedve az MDF elnökét. Antall József azonban a maga részéről jó demokrataként, elfogadta az országos gyűlés döntését, tartózkodik attól, hogy személyében támadja Csurka Istvánt: ugyanakkor a centrum sem viszonozza a támadásokat, bár azok egyre többet ártanak a Magyar Demokrata Fórumnak és a kormánynak.”

S amikor Balaskó az MDF-tagok véleményére hivatkozva Debreczeni felelősségére kérdez rá, akkor is Csurkát jelölöm meg az első számú felelősnek: „Debreczeni Csurkával összefüggésben jelent csupán veszélyt az MDF egy-ségére. Ebben az összefüggésben viszont valóban nehéz eldönteni, hogy ki okozza a nagyobb kárt, Csurka István vagy Debreczeni József. Amikor a nácizmussal hozta kapcsolatba az augusztus 20-i dolgot szerzőjét, rendkívül nagy kárt tett az MDF-nek, mégpedig elsősorban azért, mert nehezítette azt a folyamatot, amelynek során nyilvánvalóvá vált: Csurka István nem az MDF értékeinek védelmében támad azok ellen, akik veszélyeztetik ezt az értékrendszert: hanem ellenkezőleg, támadásának fő iránya az MDF centruma és Antall József személye.”

Azt azonban, hogy a 168 Óra című hetilapban megjelent cikk és fénykép szerint Debreczeni József – háta mögött SZDSZ-es felirattal – minősítette az MDF belső viszonyait, nem lehetett szó nélkül hagyni: „Debreczeni leg-utóbbi szereplése az SZDSZ kiöregedett liberálisainak társaságában, amikor intimpistáskodó, a gondolkodás pózában tetszelgő, valójában botcsinálta politológusként tetszetős, de torz képet fest az MDF belső viszonyairól: mindez már-már az árulással határos.”

A cikk megjelenésének napján felhív a miniszterelnök. Most járt nálam Debreczeni, mondja. Fel van háborodva, hogy árulónak nevezted. Mondtam neki, folytatja, hogy szerintem is sokat árt az MDF-nek, és jó lenne, ha leállna a nyilvános szerepléssel. Az örülteket kezelni kell, tette hozzá, szerintem nem ártana, ha beszélne vele.

Felhívom Debreczenit, mondom neki, Antalltól hallom, hogy sérelmezi az interjút, jöjjön be, hogy személyesen tisztázzuk a kérdést. Azt mondja, fél órán belül nálam lesz. Azzal kezdi, az interjúból tudta meg, hogy az ő *Csurkának mennie kell* című írása akadályozta meg, hogy az elnökség egyértelműen elhatárolódjon a Magyar Út Köröktől, és hogy ezt nagyon sajnálja. De hogy az interjúban árulással vádolom, folytatja, az olyan igazságtalanság, amit nem tud elfogadni. Nincs igazad, Jóska, felelem neki. Te kiváló stilisztá vagy, látnod kell, hogy nem nevezlek árulónak, hanem azt mondom, hogy „határos az árulással”, s ezt tovább finomítom azzal, hogy „már-már” az árulással határos. De értsd meg, teszem hozzá, akkora a felháborodás veled szemben, hogy – amennyiben nem tudunk elhatárolódni – bennünket is elsöpörnek, s mellesleg, akkor téged sem tudunk megvédeni. Hidd el, próbálok érvelni, különösen a Göncz-írásaid kapcsán nagyra becsüllek, és az sem zavart, amikor engem támadtál, de az, amit most csinálsz, mindenkinek árt, leginkább saját magadnak.

* * *

Az egyik elnökségi ülésen Antall feltette a kérdést Csurkának, megjelentette-e a *Magyar Fórumban*, ha válaszolna mindarra, ami a lapban az orszá-

gos gyűlés óta vele szemben megjelent. Csurka igennel felelt. Én voltam az, aki meggyőztem Antallt, hogy Balaskónak kell adnia az interjút, mivel őt a *Magyar Fórum* olvasói is nagyra becsülik.

Az írás elkészült, de Csurka nem volt hajlandó megjelentetni. Azt mondta, Magyarországon sajtószabadság van, s nem a miniszterelnök határozza meg, hogy kinek ad interjút, hanem a főszerkesztő. Így az írás végül a *Pesti Hírlap*ban jelent meg *Csurka István a politikai hatalom megragadására készült és készül* címmel. Csurka később öninterjúnak nevezi az írást. Én az ellenkezőjét érzem. Antall Balaskó stílusában beszél az interjúban, ami nem válik kárára a szövegnek, de amit azért szóvá teszek a költőnek. Balaskó tagadja az alkotói szerepét, de egyet azért elismer. A Görgey-féle részt én írtam bele, mondja, ezt jeleztem a miniszterelnök úrnak, amikor visszaadtam az interjút, de tetszett neki, és sajátjaként elfogadta.

* * *

Balaskó Jenő a rendszerváltozást megelőzően a kommunizmus béklyói ellen lázadó avantgárd költő volt, a liberálisok idolja. Verseskötetét tüntetőleg, maga Göncz Árpád árulta az aluljáróban. A választás után a költő az MDF oldalára állt. Ettől kezdve az SZDSZ-es világ számára tehetségtelen senki lett. A radikális gondolkodású poéta Csurka nézeteit támogatta. Konfrontatív, gyakran személyeskedő, de színvonalas írásait a *Magyar Fórum*ban és a *Ring* című hetilapban publikálta. Amikor azonban Csurka Antall ellen fordult, Balaskó elhagyta korábbi mentorát. De hiába állt be egy mérsékelt vonal mögé, a személyiségén nem tudott változtatni. Ugyanolyan indulattal védte Antallt és melleleg engem is, ahogyan korábban Csurka mellett kiállt. És mindenkre lőtt, aki ellenünk támadt. Azok pedig igen sokan voltak...

A választási vereség után Balaskó körül elfogyott a levegő. Szabó Iván a kedvemért ugyan egy darabig még támogatta, de a Néppárt kiesésével végképp kikopott a közéletből. Újságíróként senkinek sem kellett, a versei az új világban senkit sem érdekeltek. A régi MDF-es politikusok közül az utolsó időszakban én maradtam egyedül mellette. Rendszeresen feljött az ügyvédi irodámba. Most is látom magam előtt, nagy karimájú fekete kalapját, apjától örökölt viselés aktatásakáját. Régimódi gavallérként nem mulasztotta el, hogy néhány bókot elejtsen munkatársamnak, Tóth Ágnesnek, aztán elkezdtünk beszélgetni. Feltett egy kérdést, mondván, igazítsam már el ebben a mai világban, de amikor belekezdtem a válaszba, azonnal közbevettem, s mondta a magáét. Búcsúzóul mindig megkérdeztem, nincs-e szüksége egy kisebb kölcsönre, ilyenkor mondtott egy összeget, de hozzátette, szigorúan kölcsön, legközelebb megadom.

Weber János volt az, aki utoljára komolyabban segített neki. Bár aktív politikusként nem kedvelte a radikális Balaskót, az ORTT panaszbizottsá-

gában rendszeres munkát és jövedelmet biztosított neki, sőt a *Miért Antall József?* című könyvéhez még 500 ezer forintot is megszavaztatott a testülettel Balaskó számára.

Nem sokkal a halála előtt Balaskó Jenő feljött hozzám az irodába. Mondtam, menjünk le a Pilvaxba. Szokatlanul csendes, nem szól közbe, nem értem, mi van vele. Isszuk a sörünket, nagyokat hallgatunk. Egyszer csak megszólal: – *Tudod* – mondja –, *a múltkor elgondolkodtam, hogy én már nem is szeretem a hazámat.* Alig tudok szóhoz jutni a meglepetéstől. – *Hogy mondhatasz ilyet?* – kérdezem végül. – *Te, aki...* – folytatnám, de közbeszól: – *Hát az igazság az, hogy a tájat, a tájat, azt még igen, de az embereket, az embereket már nem szeretem.*

Én búcsúztattam a Rákoskeresztúri temetőben. Bolberitz Pált kértem meg, hogy temesse el a barátomat. Nem volt vallásos, de valahol hitte az Istent. Bízom benne, hogy a Mindenható méltányos lesz vele.

A történet lezárul: Csurkáék kizárása nem kívánt mellékhatással

A miniszterelnök felhívott telefonon, hogy menjek át hozzá. Elmondta, az utolsó pillanatban vagyunk, hogy lépünk. Megállapodtunk, hogy a frakcióban elindítjuk az akciót. Ahhoz azonban ragaszkodtam, hogy a frakcióülésen legyenek jelen az MDF elnökségének nem képviselő tagjai is. Elsősorban Lezsák Sándorra gondoltam, mert mindenképpen meg kellett akadályozni, hogy – amennyiben az ő részvétele nélkül számolunk le Csurkáékkel – Lezsák a pártot a frakció ellen fordítsa.

* * *

Az MDF-frakció ülésének tárgya, megfelelően általános megfogalmazásban, a Magyar Demokrata Fórumon belüli vitákkal kapcsolatos állásfoglalás volt. Az elnökség a frakcióülést megelőzően elfogadta az általam elkészített előterjesztést, amely arra vonatkozott, hogy zárjuk ki a frakcióból Csurka Istvánt, Zacsék Gyulát, Király B. Izabellát és Balás Istvánt. Ők voltak ugyanis azok a képviselők, akik folyamatosan a kormánypárti frakció ellen dolgoztak. Ezzel akartuk indítani az MDF egységének helyreállítása című akciót, ami tulajdonképpen a Csurka csoporttal való leszámolást jelentette.

Előzetes anyagot készítettünk a négy képviselő szavazásairól, amiből nyilvánvaló volt, hogy folyamatosan szembehelyezkednek a frakció többségi álláspontjával. A képviselőcsoportból történő kizárás indoklására ez volt a megfelelő alap és nem az egyéb politikai szempontok, amelyek a pártra tartoztak.

Amikor előterjesztettem a négy képviselő kizárására vonatkozó frakcióelnökségi javaslatot, általános volt a meglepetés. Csurka István nem vett részt az ülésen, a másik három érintett viszont jelen volt. Antall közvetlenül az előterjesztést követően kért szót. Elmondta, hogy egyetért az előterjesztéssel, s azt is, hogy az utolsó pillanatig megpróbálta az ellentéteket kiegyenlíteni, de nem sikerült. Arra is utalt, hogy a pártban és a frakción belül is súlyos ellenérzéseket váltott ki Debreczeni József és Elek István tevékenysége is. Úgy véli azonban, ez a két képviselő – miközben az MDF-en belüli ellentétekhez ők is hozzájárultak – a parlamentben végig a kormánnyal azonos álláspontot képviseltek. Ezért az ő vonatkozásukban javasolja, hogy a frakció fogadja el azt a megoldást, amit Debreczeni József és Elek István a hozzá intézett levelükben elvállaltak és felajánlottak. Felkérte Salamon Lászlót, hogy – mint mondta – kizárólag hangszalagjának kímélése okából, ismertesse a két képviselő levelét.

Salamon ezután felolvasta a levelet, amelyet Debreczeni és Elek – Antall és Kulin hosszas rábeszélésére – hajlandó volt megírni. Ebben a két képviselő felajánlja, hogy a kialakult helyzetre tekintettel felfüggeszti a Magyar Demokrata Fórumban való tagságát. A miniszterelnök felvezető szövegére is tekintettel, mindenki előtt világos volt, hogy ez azt jelenti, a két képviselő továbbra is az MDF-frakció tagja marad.

A vita során egyik miskolci képviselőnk, Kiss György felszólalásában javasolta, hogy Csurkáék mellett Debreczeni Józsefet és Elek Istvánt is zárja ki a képviselőcsoport. Ezután kért szót Lezsák Sándor, mint vendég, s kijelentette, hogy számára Csurka István és a másik három, a frakcióelnökség által javasolt képviselő kizárása csak akkor fogadható el, ha a képviselőcsoport Debreczenit és Eleket is kizárja tagjai sorából. Ezek után nem volt jelentkező. Ülészetöként megkérdeztem, hogy van-e még hozzászólás, és a miniszterelnökre néztem. Megrázta a fejét és intett, hogy nem. Ezek után került sor a titkos szavazásra.

Előtte elmondtam, hogy készülnek a szavazólapok, amelyeken minden szóba került képviselő neve rajta lesz. Előrebocsátottam, hogy a frakcióelnökség javaslata Csurka István, Zacsek Gyula, Király B. Izabella, és Balás István kizárására vonatkozik. De képviselői módosító indítvány folytán felkerül a szavazólapra Debreczeni József és Elek István neve is. Ezt a módosító indítványt a frakcióelnökség nem támogatja, tettem hozzá. Megjegyzem, hogy erről nem volt frakcióelnökségi felhatalmazásom, de úgy véltem, hogy ennyiben befolyásolhatom a frakció döntését. Mint később kiderült, ez az egyébként szabálytalan próbálkozásom a döntésben nem játszott szerepet: a Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportja mind a hat képviselőt titkos szavazáson kizárta a frakcióból. Annak ellenére, hogy az elnökségi asztalnál mindenki által látható módon, Antall és én Debreczeni és Elek nevét kihúztuk a kizárandó képviselők közül.

Kulin Ferenc azonnal bejelentette, hogy tiltakozásul kilép az MDF képviselőcsoportjának elnökségéből. Másnap, amikor Antall Józseffel erről beszélgettünk, a miniszterelnök megjegyezte, méltányolja Kulin Ferenc szolidaritását a kizárt liberális képviselők iránt, de tudomásul kell venni, hogy lehet politikai kompromisszumokat kötni, de a titkos szavazásnak mindig megvan a maga kockázata.

A végkifejlet: az MDF országos választmánya, éjszakába nyúló ülésen, a képviselőcsoport döntésével összhangban kizárta a tagjai sorából Csurka Istvánt, Zacsek Gyulát, Király B. Izabellát és Balás Istvánt. Debreczenivel és Elekkel nem foglalkozott a választmányi ülés, hiszen ők az MDF-tagságukat felfüggesztették. A szavazás eredményének kihirdetése után Csurka István teátrálisan kirúgta maga alól a széket és távozott az országos választmány üléséről. Az MDF egysége ezzel helyreállt.

* * *

A Csurka István által megalapított új pártba, a Magyar Igazság és Élet Pártjába a tagságnak csak egy töredéke lépett át. Ami az én személyemet illeti, az MDF tagsága körében megszerzett népszerűségem – a Csurka elleni akcióban vállalt szerepem következtében – nagymértékben csökkent, miközben a liberális vonal továbbra is ellenem volt. Megismétlődött az, ami az Ellenzéki Kerekasztal idején történt. Akkoriban az SZDSZ támogatói sokáig úgy gondolták, hogy az ő oldalukon állok, s amikor rájöttek, hogy a Magyar Demokrata Fórumhoz tartozom, azonnal népszerűtlenné váltam. Most pedig az MDF radikális-nézetű tagsága körében jártam ugyanígy. Három év kőkemény küzdelme, futott át az agyamon, és visszatértem oda, ahonnan elindultam. Akkor a velem szimpatizáló liberálisok körében, most saját pártomban veszítettem el a népszerűségem. De legalább mindig azt csináltam, amit helyesnek gondoltam.

A miniszterelnök halála

Kezelés alatt – készülve a műtetre

1993. augusztus 20-án úgy döntünk, hogy Gellért-hegyi lakásunk felépülte, azaz 1980 óta a tűzijáték ürügyén a teraszunkon tartott összejövetelre ezúttal nem kerül sor. Este kilenckor kezdődik a Margit-szigeti Szabadtéri Színpadon Szörényi Levente második rockoperájának, az *Attilának* a bemutatója, amelynek a szövegét Lezsák Sándor MDF-es költő, politikus írta. A nézőtéren rengeteg az ismerős arc. Az előadás inkább hasonlít egy kampányrendezvényhez, mint egy ünnepi műsorhoz. Maga a mű elég nagy csalódás. Persze lehet, hogy az *István, a király* túlságosan is magasra tette a mércét.

A szünetben egy MDF-es barátom kérdezi a véleményemet. Válaszul Futó Barnabás egyik kedvenc sztoriját mesélem el neki. 1945 után, még ügyvéd-bojtár voltam, így kezdte Futó, amikor felidézte, nem is egyszer a régi történetet. A principálisom, folytatta, s mindig hozzátette: igazi régi vágású ügyvéd volt szegény, próbált beilleszkedni az új rezsimbe. Tudod, Barna, mondta nekem egy alkalommal, nem rossz rendszer ez a kommunizmus. Aztán, keresve az érveket, elgondolkodva többször is megismételte: nem rossz rendszer... Miután semmilyen érv nem jutott eszébe, magyarázta, egyszerre csak kibökte: de nem is jól!

A miniszterelnökkel az előadás után tartott fogadáson futottam össze. Előtte már vagy két hete nem találkoztunk. Persze tudtam, hogy kezelés alatt áll, azt is, hogy nem sok eredménnyel, mégsem gondoltam, hogy ennyire rossz bőrben van.

A hét végén a lakásán nem akartam zavarni, de hétfő reggel első dolgom volt, hogy felhívjam telefonon. Rózsa Mariann, diszkréciót kérve, elmondta, hogy Antall már szombat óta kórházban van. Délelőtt még készítettek vele a Parlamentben egy hosszú tévéfelvételt, ami nagyon jól sikerült. A küszöbön álló Horthy-temetés kapcsán elemezte a kormányzó pályafutását és személyiségét. Este panaszai voltak, ezért bement a kórházba. Schultheisz Emil nem is engedte haza, megkapta az első sugárkezelést, in-

fúziót, Neupogént. Minden programot lemondtak, Johannes Raut is Boross fogadta helyette.

A következő napok eseményeit híven tükrözik Rózsa Mariann feljegyzései. A miniszterelnök megbízalmasabb munkatársa 1991-től kezdve készített rövid feljegyzéseket Antall József mindennapjairól. Kezdetben ritkábban, de az utolsó időszakban szinte napi rendszerességgel. Amikor elmondtam neki, hogy könyvet akarok írni az 1988–94 közötti eseményekről, átadta ezt a naplót, összegyűjtött anyagot azzal, hogy használjam belátásom szerint, ha akarok, idézzek is belőle.

Részlet R. M. feljegyzéseiből:

„25. Szerda

A sugárkezelést mindennap kapja. Utána bejött, elég jól van.

26. Csütörtök

Sugárkezelés reggel. A kormányülést levezette.

27. Péntek

Sugárkezelés. 12.00 órakor fogadta a francia védelmi minisztert. Este visszament a kórházba. Vért kapott.

28. Szombat

Hideg van. Vége a nyárnak.

12 órakor Tv-felvétel az EDU-ról (CNN, Nap TV)

31. Kedd

IDU

Délután a finn parlament elnökét fogadta.

Szeptember

1. Szerda

EDU konferencia 3 napig. 17 óra körül, amikor véget ért, bejött a Parlamentbe. Nagyon fel volt dobva, nagyon jól bírta a mai napot.

3. Péntek

EDU-kétoldali megbeszélések

5. Vasárnap

CT-vizsgálat. A daganatok ötödére visszahúzódtak, de vannak újabbak a nyakán és a mellkasában is.

6. Hétfő

Délután Diehl professzor konzíliumra megérkezett. Hétfőn egy újabb kezelést kezdenek el (valószínűleg 5 napig benn kell lennie a kórházban). Utána megismétlik, és ha ezek hatására teljesen visszavonulnak a nyirokcsomók, akkor lehet megcsinálni a transzplantációt.

Sejt-transzplantációs műtét Kölnben

Pontban egy hónappal Diehl professzor konzíliuma után 1993. október 6-án reggel Antall József elutazik Kölnbe, hogy alávesse magát a transzplantációs műtétnek. Hiába ódzkodott tehát, és hiába halasztotta azt az orvosi megoldást, amely gyógyulásának egyetlen esélyt adott, tudomásul kellett vennie, ha élni akar, szükség van a műtétre. Amikor erről beszélgettünk, azt mondta, hogy az orvosok egyöntetű véleménye szerint ötvenszázalékos esélye van arra, hogy a műtét meghosszabbítja az életét, de műtét nélkül legfeljebb hónapjai lehetnek már hátra. Ezt már az augusztusi németországi látogatása során lebonyolított vizsgálatot követően egyértelműen közölte vele Diehl professzor. Antall ezt követően változtatott elzárkózó álláspontján, annál is inkább, mivel az őt kezelő magyar orvoscsoport is egyetértett a kölni professzor által vázolt perspektívával.

Az indulást megelőző nap délelőttjén Antall fogadta a frakcióelnökséget. Előtte üzent: én jöjtek negyedórával korábban. Elmondta, minden eshetőségre felkészült. – *Írni fog egy vázlatos elemzést Kohl kancellárnak a magyarországi belpolitikai viszonyokról. Ha a legrosszabb következne be – tette hozzá. – A másik, ha életben maradok – mondta tárgyilagos hangon –, de nem lennék cselekvőképes. Erre az esetre felhatalmazlak benneteket, hogy nyújtsatok be konstruktív bizalmatlansági indítványt ellenem. – Ne viccelj – szaladt ki a számon. – Ugyan – intett le Antall. – Lehet, hogy ez az utolsó közjogi ötletem – jegyezte meg, s elmosolyodott. – Nem akarok olyan helyzetet, hogy Göncz, s ezzel az SZDSZ kénye-kedvére legyen kiszolgáltatva az ország – tette hozzá. – Mindezt egy levélben részletesen leírom. Szárazon, szinte katonásan, pattingóan beszélt. – Az átmeneti időszakra Borost alkalmasnak látom – mondta. – Nem lesz átmeneti időszak – vettem közbe –, mert veled visszük végig a ciklust. – Persze – legyintett Antall –, de minden eshetőségre fel kell készülni.*

A frakcióelnökséggel folytatott megbeszélésen is elmondta, hogy ötvenszázalékos az esély, de azt is, hogy kénytelen volt tudomásul venni: ha akarja még folytatni miniszterelnöki tevékenységét, nincs más alternatíva. Próbálta elkerülni a műtétet, mert ez legalább egy hónapos kiesést jelent a munkájából. Megjegyezte, hogy háromévi miniszterelnöki tevékenysége alatt még nem volt ilyen hosszú ideig távol. Eddigi kezelése nem gátolták a folyamatos munkában, és most is biztosítva van, hogy figyelemmel kísérje a hazai történéseket. Meg van szervezve a folyamatos konzultáció. A miniszterelnök igyekezett biztonságot sugározni, de nehezen tudta palástolni nyugtalanságát.

Az interpellációkat követő szünetben írtam neki egy levelet. Személyes hangú levél volt, tiszta szívemből írtam. Meggyőződéssel állítottam, hogy sikerülni fog a műtét. Hajdani piarista diáktársa, Gyurkovics Tibor könyvének címét kölcsönvéve azt írtam, hogy „Isten nem szerencsejátékos”. Ha úgy

döntött, hogy olyasvalakit húz elő a semmiből, aki egyedül képes arra, hogy átvigye az országot a túlsó partra, nem vonhatja vissza az ajándékát, mielőtt célba érkezne. Átvittem a levelet a miniszterelnökségre, és lelkére kötöttem Rózsa Mariann-nak, hogy adja át Antallnak a borítékot azzal, hogy ráér majd Kölnben felbontani.

Másnap este a lakásomon hívott a miniszterelnök. Nyugodt, sőt derűs volt a hangja, elmondta, hogy nagyon jók a körülmények, kényelmesen elhelyezkedett, egyelőre senki se bántotta, de jelezték, hogy néhány napos előzetes kemoterápiás kezelésre lesz szükség, s előreláthatóan egy hét múlva kerülhet sor a műtétre. Megköszönte a levelet, és megjegyezte, hogy ő is optimista, de valójában látni kell, hogy a kilátások nem rózsásak. Lehet, hogy öreg már ehhez a műtéthez. Azt feleltem, hogy szükségünk van rá, ezért biztos, hogy sikerülni fog.

A feleségem, aki mellettem állt, a fülembe súgta: mondd el neki a nagy-papa történetét! Kati is szeretne veled beszélni, mondtam erre a miniszterelnöknek. Átadtam a feleségemnek a kagylót, aki elmesélte a jól ismert családi történetet:

„Két és fél éves voltam, amikor áttelepítettek bennünket egy Érsekújvár melletti kis faluból Magyarországra. Anyámnak ott maradtak a szülei, testvérei, az egész közösség, amelyhez tartozott. Egy évre rá, 1949-ben táviratot kaptunk, hogy a nagyapám haldoklik. És nem kaptunk útlevelet a testvéri Csehszlovákiába! A nagyapám azt mondta, addig nem hal meg, amíg nem láthatja a legkisebbik lányát. Volt orvosi igazolásunk, minden évben próbálkoztunk, de csak 1955-ben, hat évre rá kaptunk útlevelet. Mentünk, öcsém az anyám karján, ő kicsi volt, '54-ben született. A nagyapa még élt. Hat évet várt a legkisebb lányára, megfogta a kezét, megcsókolta és meghalt.”

Gyönyörű történet, mondta a miniszterelnök, néhány másodpercnyi hallgatás után. Köszönöm, hogy elmesélte...

* * *

A transzplantációs műtét sikere azon múlik, hogy megindul-e a műtét utáni napokban a sejtszaporodás. Amikor elindultam Amerikába, az október 23-ai ünnepségre, még nem találtak új sejtet. Los Angelesből, Dancs Kálmán barátomtól felhívom Rózsa Mariann-t. Azt mondja, még mindig semmi, majd gyorsan hozzáteszi: az orvosok szerint ez így normális, tehát ne aggódjál. Hangja tele aggodalommal.

Los Angelesből hazafelé megszakítottam az utamat Washingtonban, ahol két nap alatt egy eléggé zsúfolt programot bonyolítottam le. Közben azért kerestem Rózsa Mariann-t a Parlamentben, de közölték, hogy szabadságon van. Végül otthon találtam meg. Megtudtam tőle, hogy megindult a sejtsza-

porulat. Másnap Antallt is felhívtam Kölnben. Mondtam neki, hallottam a jó hírt, és gratulálok. Igen, mondta elégedetten, és ráadásul az első sejtet épp október 23-án találták meg!

Beszámoltam a kongresszusi képviselőkkel és külügyminisztériumi tisztviselőkkel folytatott megbeszéléseimről, valamint a Nemzeti Demokrata Intézetben tartott előadásomról. Megemlítettem neki, hogy most jöttem a sajtótájékoztatóról, amelyet Tar Pál nagykövettel együtt magyar újságíróknak tartottunk. Tar Palinak fogalma sincs a belpolitikáról, méltatlankodott Antall, miért kellett odaengedni a sajtótájékoztatóra? Miután a nagykövetség szervezte a tájékoztatót, válaszoltam, és ő oda akart mellém ülni, elég nehéz lett volna ebben megakadályoznom. De ha valamiben félreérthetően fogalmazott, igyekeztem finoman korrigálni, nyugtattam meg a miniszterelnököt. Magamban pedig elégedetten állapítottam meg: Úgy látszik csakugyan gyógyulóban van...

Újra itthon

Megalakulásának ötödik évfordulóját a Független Jogász Fórum – ahogy illik – a Gösser Sörözőben ünnepelte. A hangulat már emelkedett volt, amikor csendet kértem és bejelentettem, hogy Antall József ma érkezett haza kölni gyógykezeléséről, majd hozzátettem: valószínűleg ezekben a percekben landolt a gépe Ferihegyen. A hirtelen támadt csendet Bártfai Pál törte meg. Akkor igyunk a miniszterelnök úr egészségére! Felállt és megemelte poharát. Mindenki követte a példáját. Koccintani nem koccintottunk, hiszen magyar ember sörrel ezt 1849 óta nem teszi...

A miniszterelnököt hétféteken a lakásán csak akkor szoktam zavarni, ha valami nagyon fontos dolog történt. Most mégis kivételt tettem. Másnap, szombaton délelőtt felhívtam telefonon, hogy üdvözljem újra itthon. Friss volt és erőteljes a hangja, úgy éreztem teljesen jól van.

Hétfőn, amikor személyesen is találkoztunk, konstataáltam, hogy nem ilyen rózsás a helyzet. A szemöldöke kihullott, ami érezhetően zavarta. Ettől eltekintve továbbra is úgy láttam, hogy energikus, tette kész és nekifeszül a problémáknak. Megkérdeztem, hogy mikor jön el a frakcióülésre. Azt mondták az orvosok, felelte, hogy egyelőre kerülnöm kell az olyan helyeket, ahol sokan vannak. Ha nem erőszakoskodom, talán még most is Kölnben vagyok a sterilszobában, tette hozzá, szinte szabadkozva. De nyugodj meg, folytatta, mielőtt a parlamenti ülésre bemennék, szólok, hogy hívjál össze egy koalíciós frakcióülést. Végigbeszéltük az aktuális kérdéseket, de nem maradtam sokáig, nem akartam fárasztani.

Csütörtökön levezette a kormányülést, mindenki azt mondta, újra a régi. A következő héten bejárt a hivatalába, de a hét közepén váratlanul hőemelkedése lett, aminek nem tudták az okát. A kormányülést most is levezette, de ez már nagyon nehezeze esett.

Beteg a miniszterelnök, támad a köztársasági elnök

Vasárnap délelőtt csengett a telefonom. A miniszterelnök hívott. Közölte, hogy az olasz *La Stampa* szombati számában kolumnás interjú jelent meg Göncz Árpáddal, aminek alcíme: *Az elnök is a jobboldali kormány ellen, segítsen Európa!* Göncz szerint – olvassa be Antall a telefonba – „Magyarországon jobboldali veszély van, a rádió, a televízió, az MTI a kormány szócsövévé vált”, satöbbi. Alig jutok szóhoz a felháborodástól. Azt azért nem hittem volna, mondom Antallnak, hogy külföldön rossz hírért kelti az országnak. Magamban pedig azt gondolom: Mint a taxisblokádn idején. Beteg a miniszterelnök, támad a köztársasági elnök.

Arra gondoltam, mondja Antall, hogy ebbe én most nem szállnék be, de a parlamenti frakció nevében te nyilatkozhatnál vagy írhatnátok egy levelet. Ennek semmi akadálya, mondom, sőt akár Böröcz Pistával és Csépe Bélával is aláíráthatom. Rendben, csak vigyázzatok, óvatos legyen a fogalmazás, bármilyen disznóság, amit csinált, mégiscsak ő a köztársasági elnök.

A levelet a hét végén megfogalmazom, hétfő reggel a frakcióelnökséggel egyeztetem, és a szöveget lediktálom, a frakcióülésen ismertetem, a képviselőcsoport vita nélkül elfogadja. A kisgazda és a kereszténydemokrata frakcióvezető is aláírja a levelet, amelyet a parlamenti ülés kezdetén, napirend előtt ismertettek. Nagyjából ezzel egy időben a miniszterelnököt kórházba szállítják.

A következő napokban teljes a bizonytalanság. Antallt a legkülönbözőbb vizsgálatoknak vetik alá, de semmi eredmény. Az orvosoknak fogalmuk sincs, hogy mi okozza a miniszterelnök állapotának rosszabbodását, nem tudják, mitől van az állandó hőemelkedés.

Le kellene mondani az angliai látogatásomat, erősödik bennem a gondolat. Csóti Gyuri azt mondja, nem lehet, már minden le van szervezve. A partnerek megsértődnének. Belátom, hogy igaza van. Végül is csak négy nap az egész.

Londonból felhívom Mariannt. Elmondja, hogy megvan a diagnózis: sajnos leukémia, de ne mondjam senkinek. A miniszterelnök ennek ellenére elfogadhatóan érzi magát, rendkívül aktív, a kórházból folyamatosan feladatokat ad.

Az első látogatás a kórházban

Hazaérkezésem után sok telefonüzenet várt. Felhívtam Boross Pétert, aki azt mondta, hogy a helyzetre tekintettel szűk körben össze kellene jönnünk, hogy mi legyen, ha a legrosszabb bekövetkezik. Azt feleltem, rendben, de csak azok után, hogy Antall-lal sikerült személyesen beszélnem. Kértem Rózsa Mariannt, hogy intézzon nekem egy találkozót. Mariann szerint most egy kicsit gyengébben van, de majd beszél vele. Késő délután hívott vissza, mondván: Antall azt üzeni, hogy nem érzi jól magát, de kéri, hogy erről ne szóljak senkinek.

Részlet R. M. feljegyzéseiből:

„28. Vasárnap

11 óra előtt Kónya hívott fel, nagyon aggódik érte, szeretne vele beszélni. Elmondta, hogy Borossal beszélt, aki azt javasolta (biztos Lezsák ötlete), hogy szűk körben üljenek össze. Kónya azt mondta, amíg Antall-lal nem beszélnek, addig nem...”

„...Megkérdeztem, mit üzen Kónyának, azt mondta: mondja meg neki, nem vagyok jól, de ne mondja senkinek; mert konspirálni csak így lehet, kis dolgokban.”

* * *

A frakcióülésen beszámoltam arról, hogy Antall a kórházban folyamatos kezelés alatt áll, de közben intézi az ügyeket, kapcsolatot tart Borossal és közvetlen munkatársaival is. A diagnózisról nem beszéltem, tartottam magam ahhoz, amit Antall üzent: az állapotával kapcsolatos rossz hírek maradjanak közöttünk. A keddi ülésnap ebédszünetében, átmentem a Parlamentbe, és egy levelet diktáltam Rózsa Mariann-nak, amelyben a miniszterelnök biztató mondatokat intéz a képviselőkhez. Antall nevében írtuk a levelet. Helyénvalónak éreztem az eljárást, tudtam, hogy ő ugyanezt írta volna. Emellett hittem benne, hogy előbb-utóbb felépül, a frakciónak pedig addig is szüksége volt a biztatásra.

* * *

Vasárnap délután látogathattam meg első alkalommal a miniszterelnököt. Az ágy szélén ülve fogadott. Energikus volt és bizakodó. Kijelentette, ameddig a kórházban van, reméli, nem tart már sokáig, szeretné, ha hárman látogatnánk a politikustársak közül. Boross, Lezsák és én. Valóban, futott át

az agyamon, Boross helyettesíti a kormányban, Lezsák a pártban a második ember és én vagyok a frakcióvezető. Hangosan pedig megkérdeztem: – *Azért ugye, mert így van jól közjogilag?* Elmosolyodott és elégedetten bólintott: – *Igen. Közjogilag.*

A médiaügyeket meg fogjuk oldani, mondja határozottan. Nemeskürthy fogom javasolni a televízió, Juhász Lászlót a rádió élére, és megvannak az alelnökök is, folytatja. A költségvetés elfogadását követően a bizottság szavazhat róluk, Göncz pedig az előzmények után már nem ellenkezhetsz, jelenti ki határozottan. Közben Weber János kidolgozza a lecsupaszított médiatörvényt, amelyet februárban elfogadhat a parlament.

Aztán a választási esélyekről beszélt. A koalíció sajnos nem fog többséget szerezni, jelentette ki. Barátkoznotok kell a gondolattal, hogy a Fidesz nélkül nem lehet majd kormányozni. Nem probléma, tette hozzá, a kulcstárcák, belügy, külügy a mi kezünkben lesznek. De ezt az Urbán nevű közgazdászt el tudnám képzelni a kormányomban. Nem szóltam közbe, a miniszterelnök pedig tovább fűzte gondolatait. Én magam, '95-ig, az elnökválasztásig akarok a kormány élén maradni, aztán átadom nektek a terepet. De ettől a kártékony vénembertől még én akarom megszabadítani az országot, tette hozzá.

* * *

Hirtelen eszembe villan egy kép. Nyár van, de még ülésezik a parlament. Csúrkáékat a frakcióból már kizártuk, de a pártban még áll a bál. Ülök Antall dolgozósobájában és arról beszélgetünk, hogy Weszelovszky Zoltán az MDF frakciójából átvált a Fideszbe. Eredetileg a szakértői irodán dolgozott, de rajta volt az MDF budapesti listáján, bár meglehetősen hátul. Meg voltam elégedve a munkájával. Amikor Botos Katalin a Bankfelügyelet élére került, s ezért le kellett mondania a mandátumáról, szerettem volna, ha ő lép a helyére. Még a budapesti választmány ülésére is elmentem, és személyesen lobbiztam az érdekében. Sajnos másfél év elteltével otthagyta a frakciót és a Fideszhez csatlakozott. Hiába próbáltam marasztalni, azt mondta, a helyi szervezetében a radikálisok ellehetetlenítették, reménytelen az újrajelölése.

Ha nem tudjuk elérni Orbánéknál, mondom Antallnak, hogy ne fogadják a disszidenseinket, nem ez lesz az utolsó eset. Válasz helyett a miniszterelnök megjegyezte: Ismerd el, hogy szerencsétlen dolog volt Weszelovszky érdekében exponálnod magad. Igazad van, Jóska, bólintottam. Egy dolog vigasztal, tettem hozzá, hogy nemcsak nekem vannak ebben a pártban téves személyi döntéseim. Antall rám nézett, nyelt egyet, aztán másról kezdtünk beszélgetni.

Világosan emlékszem, akkor, úgy fél évvel azelőtt, nagyon elégedett voltam a válaszómmal. Most viszont utólag, a miniszterelnök betegágyánál szégyelltem magam miatta. Nem tudtam, hogy ennyire bántja az a döntése, ami

akkor, amikor megtette, az egyetlen helyes döntésnek látszott. Később azonban súlyos tévedésnek bizonyult.

Az utolsó találkozásunk

Részlet R. M. feljegyzéseiből:

„10. Péntek:

...Kónya I. hívott telefonon. Benn volt nála az este (még Gyuri is ott volt a szobában). Imre nagyon boldog, hogy beszélhetett vele. Azt mondta, Ő is örült neki. Azt mondta Imrének, te vagy az egyetlen politikus, a többi csak közigazgatási államtitkár lehetne. Imre felhívta Szabad Gyuri bácsit, aki szintén bement hozzá.”

Csütörtökön este Antall Gyuritól érdeklődöm az édesapja állapotáról. Azt mondja, tegnap is és ma is kapott transfúziót, de nem sokat használ. Diehl professzor jövő héten jön konzultációra. Holnap is bemegy hozzá, amikor hazajön, majd tájékoztat. A Fehér Házban hívjal, mondom neki, szerintem sokáig benn leszek.

Másnap este már türelmetlenül várom Antall Gyuri hívását, amikor Rózsa Mariann telefonál. Ha életben akarod még látni, mondja elcsukló hangon, sürgősen menjél be hozzá a kórházba. Meglátogatom Antallt, mondom Venczel Évinek, aki még dolgozik valamin a szobájában. Ilyen későn? – kérdezi. Lehet, hogy a halálán van, felelem, mire sírva fakad. Aztán pakolni kezd az asztaláról. Elkísérlek, mondja, majd megvárlak a kórház előtt, a kocsiban.

A biztonsági tiszttől megtudom, hogy az ügyvéd fia, így mondja, benn van nála. Belépek a kórterembe. A miniszterelnök fekszik az ágyban, páróka nélkül, kiszolgáltatottan. Leülök mellé az ágyra, megfogom a kezét. Rám emeli a szemét és megszólal:

– Te voltál az egyetlen politikus – mondja. – A többi csak adminisztratív államtitkár.

– Ne viccelj, Jóska – felelem –, mi ez a múlt idő? Együtt fogjuk végigharcolni a választást, folytatom, s aztán a következő ciklust.

Megrázza a fejét. – Velem már nem – mondja alig hallhatóan.

– Ne mondj ilyet – ellenkezem. Beszélek neki a holnapi választmányi ülésről, arról, hogy mindenki számít rá, hiszen nélküle nem győzhetünk. Folyik belőlem a szó, de úgy érzem, nem is hallja, amit mondok neki. Fogja a kezemet, de már a halállal viaskodik. Amikor búcsúzóul megcsókolom a homlokát, hirtelen felzokog.

– Ne add fel, Jóska – mondom kétségbeesetten –, ne hagyj itt bennünket!

Nem tudom visszatartani a könnyeimet.

– *Én meghalok* – mondja elcsukló hangon –, *de ti, ti tartsatok ki mindenáron!*

– *Folytatni fogjuk, ahogyan veled elkezdtük!* – ígérem meg neki.

A következő néhány percre csak homályosan emlékszem. Antall Gyurit valószínűleg megölelem, mielőtt kilépek az ajtón. S mintha a folyosón a biztonsági tiszttel is kezét szorítanék...

Amikor beülök az autóba, kitör rajtam a zokogás. Nincs tovább, Antall feladta, mondom Évának. Ő is sír, miközben engem vigasztal. Mindjárt, mondom neki, mindjárt megnyugszom. Csak nem könnyű, próbálom megfogalmazni azt, ami a legjobban fáj, nem könnyű, ha valaki egymás után kétszer veszíti el az apját. Próbálok uralkodni magamon, mély lélegzeteket veszek. Azért boldog vagyok, mondom kicsit később, boldog vagyok, hogy elbúcsúzhattam tőle.

A miniszterelnök rendelkezik

Pénteken este egy magába roskadt miniszterelnökkel találkoztam. Előző napokban még újra meg újra elhitette magával, hogy van tovább. Amikor nála jártam, akkortájt vette tudomásul az elkerülhetetlent. Ez lesújtó élmény lehetett, ugyanakkor a kijózanodást is jelentette. Többé nem ringatta illúziókban magát. Később tudtam meg, hogy alighogy elmentem, intézkedni kezdett. Most már annak biztos tudatában, hogy hamarosan itt a vég. Ha pedig így van, akkor neki még rendeznie kell mindazt, amit helyette más nem tud elrendezni.

Antall először a lelkét akarta rendbe tenni. Kérte, kerítsék elő hajdani tanítványát, Bolberitz Pál pápai prelátust. Bolberitz Csongrád városában éppen lelkigyakorlatot tartott, amit azonnal megszakított, s a szentséget a csongrádi templomból magával hozva, a kormányörökkel, akik lementek érte, egyenesen a kórházba sietett. – *Keresztény Magyarországot akartam* – mondta a miniszterelnök hajdani tanítványának, miután felvette a szentséget –, *mert hidd el, hogy csak ennek van jövője.* Bolberitz úgy gondolta – ahogy nekem néhány nappal később elmesélte –, hogy őt erről nem kell győzködnie, s ezt meg is mondta Antallnak. Ezért aztán a Kossuth téren a ravatal mellett, s később is minden alkalommal, amikor idézte utolsó beszélgetésüket, ezt a „hidd el” részt kihagyta belőle.

Miután rendbe tette a lelkét, a miniszterelnök kérte a honvédség vezérkari főnökét, Deák tábornokot, Pintér Sándor országos rendőrfőkapitányt és Sabjanics ezredest, a testőrség parancsnokát. *„Köszönöm a szolgálatot. Köszönöm, hogy szolgálták a hazát és a demokráciát. Arra kérem önöket, hogy továbbra is ezt tegyék”* – mondta nekik.

Felhívta telefonon ellenzéki kerekasztalos partnereit, Tölgyessyt és Orbánt, és személyes búcsút vett nővérétől, unokahúgától, Jeszenszky Edittől, unokahúga férjétől, Jeszenszky Gézától. Felesége és fiai vasárnap délután búcsúztak el tőle, idősebb fia az utolsó napokban szinte folyamatosan mellette volt.

* * *

A köztársasági elnök nem érezte szükségét, hogy a betegágyánál felkeresse a miniszterelnököt. Igaz, Antall sem tartott igényt erre. Azt viszont szeretete volna, ha – mielőtt meghal – Göncz átadná neki a Köztársasági Érdemérem Nagykeresztjét. Sokan csodálkoztak ezen: miért fontos egy haldoklónak egy kitüntetés. Én nem csodálkoztam. Eszembe jutott egy emlék. A miniszterelnök meghívott a rezidenciára egy vasárnap délután. Beszélgetés közben megkérte a fiát, hogy vegye ki a vitrinből, s mutassa meg nekem a Nagykeresztet, amit az édesapja kapott annak idején, s amelyet örökségül ráhagyott. Nos, Antall nem magának akarta a Nagykeresztet. Örökségül akarta hagyni idősebb fiára. Talán nem csak a primogenitura okán. Hanem azért is, mert azt remélte, ő lesz az, aki tovább viszi az általa képviselt eszmeiséget.

Göncz, amikor Boross közölte vele a miniszterelnök kívánságát, először hallani sem akart róla, később aztán beadta a derekát. Amikor szombat délután beviszi a kórházba a kitüntetést, homlokon csókolja az ágyában kiszolgáltatottan fekvő miniszterelnököt. Szemtanúk egyöntetű állítása szerint Antall arra ettől a csóktól megvonaglik. Debreczeni Józsefnek alighanem igaza van, amikor a miniszterelnökről szóló könyvében azt írja, hogy ebben a pillanatban Antall valószínűleg azt érezhette, amit Jézus érezhetett a Getsemáne-kertben az elfogatása előtti pillanatokban...

Részlet R. M. feljegyzéseiből:

„12. Vasárnap

10-kor benn voltam nála. A tudatomnál vagyok – mondta. Harcoljatok tovább, ezt mondd meg Kónyának.”

* * *

Ezen a ponton elakadtam a könyvírással. Újra meg újra elolvastam ezt a fejezetet, de valahogyan nem akaródzott a folytatás. Azzal nyugtattam magam, hogy időm van bőven, semmi sem indokolja a sietséget. Két évig aztán egy sort sem írtam: a könyvem ott állt befejezetlenül.

* * *

Antall József halálának huszadik évfordulójára parlamenti emlékülést szerveznek. A miniszterelnök és a házelnök mellett többek között engem is felkérnek egy tizenöt perces megemlékezésre. Biztos vagyok benne, hogy Orbán Viktor és Kövér László szép szavakkal fogják méltatni Antall József érdemeit, akiről a halála óta minden esetben a tisztelet hangján beszélnek. De úgy érzem, az, aki életében is mellette szolgált, talán hitelesebb lehet a hajdani politikai ellenfeleknél. Aztán rájövök, dehogy fogok én bárkivel is konkurálni, a rendelkezésemre álló 15 percet nem a saját gondolataimra akarom feccsérelni, hanem őt magát fogom a hallgatóság elé idézni, a saját szavaival.¹⁹

* * *

2016 márciusában Gulyás Gergely felhív telefonon. Elmondja, hogy most jött haza Németországból, és Hans Süßmuth professzor – a Bundestag egykori elnökének, Rita Süßmuthnak a férje – megkérte, hogy egyeztessen velem egy időpontot. A jövő hónapban ugyanis Budapestre jön, és az egyik este szeretne velem együtt vacsorázni. Érdeklődöm a találkozás céljáról, mire azt a választ kapom, hogy úgy tudja, a professzor politológiával foglalkozik, nyilván a rendszerváltozás érdekli.

A vacsora előtt aztán kiderül az igazság. Süßmuth az 1989-ben létrehozott német Adalbert Alapítvány elnöke. Vele van Dieter Gobbers ügyvéd, a háromtagú elnökség egyik tagja, és Holczer Ferenc, aki szintén ügyvéd, és tagja az Alapítvány Kuratóriumának. A bemutatkozás után átad nekem egy levelet, amelyben az áll, hogy 2017-ben én leszek a Nemzetközi Adalbert-díj kitüntetettje. A díjat azoknak a politikusoknak és egyházi személyiségeknek ítélik oda, akik a legtöbbet tették a kelet-közép-európai térség országainak demokratikus átalakulásáért és a Nyugat-Európához történő felzárkózásáért. Soha nem érdekeltek a díjak, kitüntetések. De ez az Adalbert, ez kivétel. Ugyanazt a díjat kapom meg, amelyet 1993-ban Antall Józsefnek is odaítéltek; a halála miatt azonban már nem tudta átvenni. Úgy érzem, egy kicsit helyette fogom átvenni ezt a díjat. Több mint két évtizeddel azután, hogy ő átvehette volna. Elszorult torokkal köszönöm meg a megtiszteltetést.

Amikor leülünk az asztalhoz, átfutom az eddigi díjazottakról készült listát. Imponáló névsor, de Lech Walesa nevét nem találom közöttük. Miközben az előételt feltálalják, Süßmuth professzor elmeséli, hogy Kohl kancellár, amikor megkapta a díjat, kijelentette, hogy ezt többre becsüli, mint a már korábban átvett Károly-rendet, a legnagyobb német kitüntetést. Hozzáfűzte, hogy

¹⁹ Megemlékezés a parlamentben Antall József halálának 20. évfordulóján: <http://konyai.hu/v19>

azért, mert itt jobb a társaság. Kohlnak igaza volt, jegyzi meg a professzor, mert előtte Tadeusz Mazowieccki lengyel és Antall József magyar miniszterelnök, továbbá a két nagyszerű bíboros, a szlovák Tomasek és az osztrák König, valamint a cseh köztársasági elnök, Vaclav Havel kapta meg a díjat.

Helmut Kohl a legnagyobb magyar kitüntetést, a Köztársasági Érdemérem Nagykeresztjét is megkapta, jegyzem meg. Antall József miniszterelnök úr, teszem hozzá, fontosnak tartotta, hogy Bonnban, személyesen adja át a cancellárnak a díjat, pedig akkor már nagyon beteg volt, s elmesélem a történetet, amelyet Antall kíséretének egyik tagjától hallottam: A közösen tartott sajtótájékoztató alatt Kohl észrevette, hogy Antall alig áll a lábán, ezért kicsit oldalra lépett a pulpitustól, hogy a magyar miniszterelnök bele tudjon kapaszkodni. Miközben Gulyás Gergely fordít, Süssmuth sűrűn bólogat, majd megjegyzi, hogy Kohl rendkívül nagyra becsülte a magyar miniszterelnököt. Pozsonyban a lengyel Bartoszewski kitüntetésén Kohl volt a laudátor, teszi hozzá, és amikor megtudta, hogy Antall József özvegye is ott van az eseményen, ragaszkodott hozzá, hogy meghívja vacsorára.

Elmondja még, hogy eddig az „Adalbert-országokban” volt a díjátadás – így nevezte a kelet-közép-európai rendszerváltó országokat, a Visegrádi Négyeket –, de a kurátorok már régóta dédelgették a gondolatot, hogy a névadó Szent Adalbert tiszteletére egyszer a Vatikánt kellene helyszínül választaniuk. Most végre sikerült megszervezniük, hogy a 2017. évi díjátadás a Vatikánban legyen. Eddig minden alkalommal a vendéglátó ország köztársasági elnöke volt a díjátadó, folytatta a tájékoztatást Süssmuth professzor. Ferenc pápa viszont nyilvánvalóan nem kerülhet szóba egy világi díj átadásakor. Döntsem el én, hogy most ki adja át a díjat. Felmerült a Máltai Lovagrend Nagymesterének, illetve az olasz köztársasági elnöknek a személye. Én az utóbbit választottam, annál is inkább, mert ő korábban alkotmánybíró volt, tehát a jogállam eszménye mellett bizonyára különösen elkötelezett, s már csak ezért is jobban illik hozzám, mint a Lovagrend Nagymestere. A laudátor személye, továbbá a díjátadáshoz kapcsolódó tudományos konferencia tárgyának a meghatározása minden esetben a díjazottra van bízva. A konferenciát szerintem a kerekasztalok szerepéről kellene tartani, a lengyel és a magyar rendszerváltozásokban, mondom. Laudátornak pedig szeretném, ha Lech Walesát kérnék fel. Nem mondom, de arra gondolok, ha ő lesz a laudátor, azzal behozom a „csapatba”. Aztán legközelebb talán ő kapja a díjat, amit szerintem már rég megérdemelt volna. Tudom persze, hogy Walesát a hazájában sokan támadják, ügynökvádát is megfogalmaztak vele szemben, de bármi is az igazság, a kommunizmus bukásában játszott történelmi szerepe kétségbevonhatatlan.

Sok mindenről szó esik még, az európai értékekről, a tömeges menekültáradatról, az iszlám térhódításról, az Európai Unió belüli ezzel kapcsolatos

vitákról. A vacsora végeztével megállapodunk, hogy a részleteket egy következő, berlini megbeszélésen tovább finomítjuk. Ugyanebben az összeállításban, mondja Dieter Gobbers, de a berlini megbeszélésen ott lesz majd az elnökség harmadik tagja, Hans Hermann Henrix, az Aacheni Püspöki Akadémia nyugalmazott igazgatója is. Szeretnék, ha vele is megismerkedne, teszi hozzá. Miközben az időpontot egyeztetjük, az jár a fejemben: ilyen a német alaposság. Egy évvel a díjátadás előtt meghozzák a döntést, hogy legyen elegendő idő a részletek aprólékos kidolgozására. Antall esetében ez az alaposság azt jelentette, hogy ő posztumusz kapta meg a díjat. Eszembe jut, hogy jövő júniusban, a díjátadáskor kilenc évvel leszek idősebb, mint a miniszterelnök volt akkor, amikor meghalt.

Még aznap este, két év után először, újra előveszem a könyvemet és elkezdem írni a folytatást.

Bízik bennünk a miniszterelnök

Az MDF országos választmánya hét végi lakiteleki ülésén semmiféle döntést nem hozott Antall utódlásának kérdésében. Se szombaton, se vasárnap. Nem volt itt az ideje, hiszen élt még a miniszterelnök. És tudtuk, hogy hallgatja a rádiót. Reggel mielőtt elindultam, felhívtam a fiát. Elmesélte, mi volt azután, hogy eljöttem tőle. Testileg gyenge, de lelkiileg erős, jelentette ki. Messze még a vég, mondtam neki. Ő nem hitte, de én igen. Az úton Lakitelek felé Tóth Lászlónak beszéltem a tegnapi látogatásomról. Most olyan az egész, mintha egy rossz álom lett volna csupán, mondtam neki. Nem tudom, miért, de úgy érzem, kaptunk egy kis haladékot még a Sorstól, tettem hozzá. Azzal persze tisztában voltam, hogy Lakiteleken el kell döntenünk, hogy mit teszünk, ha eljön az ideje a cselekvésnek.

Boross Péter az elnökségi ülésen felvetette, hogy nem lenne-e jobb, ha nem választanánk új miniszterelnököt, hiszen egy ügyvezető kormány is biztosítaná az ország működőképességét. Azzal érvelt, hogy a koalíciónak elolvadt a parlamenti többsége, és az se biztos, hogy a sokfelé húzó képviselők hajlandók lesznek fegyelmezetten szavazni. Miért mondja ezt, méltatlankodtam magamban, amikor nem is ismeri a frakciót? Biztos voltam benne, hogy kritikus helyzetben a képviselők összezárnak. Frakcióvezetőként garantálom, mondtam kissé emelt hangon, ha eljön az idő, minden egyes MDF-es képviselő tartani fogja magát a közös döntéshez, bárki is lesz a jelölt. Megjegyeztem, hogy nem az ügyvezető kormányzás a kérdés, az igazi tét az, hogy végig tudjuk-e vinni a ciklust vagy sem. A miniszterelnök halála esetén ugyanis a köztársasági elnök új miniszterelnököt jelöl, és ha ettől szá-

mított negyven napon belül nem választ az Országgyűlés miniszterelnököt, megszűnik a megbízatása, és új választást kell tartani. Ne felejtjük el, folytattam, hogy a volt szocialista országok közül egyedül nálunk nem bukott meg az első kormány, mi vagyunk a legstabilabb ország. Fontos, hogy ez az előnyünk megmaradjon, jelentettem ki, tehát mindenképpen végig kell vinnünk a ciklust. Antall kezdettől fogva az ország stabilitását tartotta szem előtt, tettem hozzá, és most is azt várja tőlünk, hogy az utolsó pillanatig kitartsunk. Nem emlékszem, hogy volt-e, aki Boross felvetését támogatta volna, de tény, hogy többé nem került elő ez a kérdés. Arra gondoltam, kár volt ilyen vehemensen érvelnem, hiszen, valószínűleg maga Boross sem gondolta komolyan a saját javaslatát. Csak azért dobta be az ügyvezető kormány lehetőségét, hogy elterjedjen: nem ambicionálja a miniszterelnöki pozíciót. Mert akkor már nyilvánvaló volt, hogy legtöbbünk szemében ő a potenciális jelölt.

Az ugyanis, hogy hivatalosan nem esett szó az utód személyéről, nem jelentette azt, hogy kisebb-nagyobb körökben ez ne lett volna téma. Lezsák félrevont egy alkalommal, s kérdezte, hogy nekem mi a véleményem? Hozzátette, úgy tűnik, az elnökségi tagok többsége Boross mellett van, hiszen az utóbbi időben tulajdonképpen ő vitte a kormányt. Szabad Gyuri bácsival már korábban beszéltünk erről. Ő nem szerette Boross, és inkább Für Lajost támogatta. Abban én is igazat adtam neki, hogy Für Lajos kiváló szónoki tehetsége a kampányban fontos lehet, de kritikus helyzetekben ő mindig csődöt mondott. A pártban lehet, hogy többen támogatják, mondtam, de a frakcióban Boross a favorit. Sőt, tettem hozzá, nálunk még Szabó Ivánt is többen látnák szívesen a kormányfői székben, mint Für Lajost, de neki a pártban alig van bázisa. Borosstól semmi sem áll távolabb, mint az Antall által követett centrupolitika, érvelt a házelnök, a külpolitikai nézeteiről nem is beszélve. Ezzel teljesen egyetérték, helyesletem. Egyébként Jóska egyszer mondta is nekem, hogy „a Péter tőlünk kissé jobbra áll”, jegyeztem meg, de az átmeneti időre ő is Boross tartja a megoldásnak. „Ha valami történne” – így fejezte ki magát, amikor egyszer a betegsége állásáról beszélt. Ez egy fontos vélemény, ismerte el Szabad, de ha eljön az ideje, az utódlásról demokratikusan kell dönten. Ebben maradtunk.

Szabad Györggyel kölcsönös volt közöttünk a bizalom, vele teljesen őszintén beszéltem, s tudtam, hogy ő is azt mondja, amit gondol. Lezsák esetében már nem voltam teljesen biztos ebben. Gondoltam, nem fedem fel előtte a lapjaimat, ezért Szabad György érveivel hozakodtam elő. Az a rövid idő, ami a választásokig még hátravan, mondtam Lezsáknak, nem elsősorban a kormányzásról, hanem legalább annyira a kampányról fog szólni. Ebben pedig Für Lajos a szónoki képességei folytán jobb lehet Borosznál. Egyébként a parlament fogja megválasztani a miniszterelnököt, jegyeztem meg, a frakcióban

pedig Szabó Ivánnak is vannak hívei, ha nem is övék a többség. Lezsák azt mondta, szerinte a jelölés a párt, azaz a választmány feladata. Ez elméletileg így van, feleltem, de az MDF alapszabálya erről nem rendelkezik, és a párt jelöltjét a képviselőknek kell megszavazniuk a parlamentben. Feltettem a kérdést, ha ő is Boross mellett áll, miért akarja, hogy a választmány döntsön, ahol Für Lajos az esélyes? Nem állítottam, hogy Boross mellett állok, és nem hinném, hogy a választmányban Für Lajos lenne az esélyes, jegyezte meg szokása szerint alig hallhatóan, miközben talányosan mosolygott. Egyébként Antall úr is azt akarja, tette hozzá, hogy Boross Péter lépjen a helyébe, ha történne vele valami. Ez az „Antall úr” mindig is idegesített. Ezt csak Lezsák használta. Mi többiek, ha a miniszterelnökről egymás között beszéltünk, vagy a keresztnévén, vagy a vezetéknevén említettük, a nyilvánosság előtt pedig természetesen ő volt a „miniszterelnök úr”.

Visszatértünk a hatáskör kérdésére. Abban egyetértettünk, hogy a jelölés a párt feladata, de abban is, hogy a pártszervezetek és a képviselőcsoport között nem szabad, hogy ellentét alakuljon ki: ez az, amit mindenképpen el kell kerülni. És abban sem volt közöttünk vita, hogy Antall halála esetére – bármikor is következzen az be – az új miniszterelnök jelölésének módját és menetrendjét most kell meghatároznunk. Elnökségi ülésen vitattuk meg a kérdést, ahol megállapodtunk abban, hogy a frakció és a választmány együttes ülésén, közösen kell meghozni a döntést, természetesen titkos szavazással. Az Országos Választmány végül ennek megfelelően határozta meg a miniszterelnök jelölésének menetrendjét.

* * *

Vasárnap délután, Lakitelekről hazafelé, Tóth László vezeti az autót. Valami eszembe jutott, mondom neki útközben, álljunk meg annál a csárdánál. Rendelek egy dupla Vilmost, megvárom, míg kihozza a pincér, egy hajtásra kiiszom, aztán előállok az ötletemmel. Amikor Antall azt mondta, hogy miniszterviselt embernek kell lennem, azt feleltem, hogy az sem kisebb dolog, ha valaki végigcsinálja azt, amire vállalkozott. Nos, én arra vállalkoztam, hogy az első szabadon választott miniszterelnöknek a frakcióvezetője leszek. Ha Antall meghal, milyen feladatom is marad? Le kell bonyolítani a miniszterelnök-jelölést, meg kell választania a parlamentnek az MDF jelöltjét, és meg kell szavazni a költségvetést. Ha ezt megcsináljuk, és Boross lesz a miniszterelnök, amire minden eshetőség megvan, akkor logikus, hogy én legyek a belügyminiszter.

Boross, ha miniszterelnök lesz, jegyzi meg a kabinetfőnök némi töprengés után, állítólag akkor is meg akarja tartani a belügyi tárcát. Lehet, hogy így van, felelem, de ez nagyon szerencsétlen dolog lenne. Ha az egyébként is

keményvonalasnak tartott Boross egyszerre lenne miniszterelnök és belügy-miniszter, mindenki hatalomkoncentrációt emlegetne, tettem hozzá. És ez a véleményem független az én esetleges miniszterségemtől, jegyeztem meg. De miért vagy annyira biztos abban, hogy a kívülről jött Boross megverheti az egyik alapítót? – kérdezte erre Tóth László. Az elnökség többsége – és ami a lényeg – Lezsák is Boross mellett van, feleltem. Ez azt jelenti, hogy Für Lajost a választmány sem fogja támogatni, a frakcióban pedig végképp kisebbségben marad. És valljuk be, folytattam, Boross simán elvezeti a kormányt a választásokig, jobban, mint Für Lajos. Ez így van, helyeselt a kabinetfőnököm, és ha Boross nem tartja meg a tárcát, tette hozzá, más nem nagyon kerülhet szóba belügyminiszterként, csak te.

Erről azért szeretném tudni Antall véleményét is, jelentettem ki, megkérem Antall Gyurit, hogy kérdezze meg az édesapját, mit gondol erről? Ahogy téged ismerlek, Lacikám, mondtam, és ránéztem az órámrá, fél hatra ott lehetünk a Művész utcában. Szerintem egy kicsit korábban, jegyezte meg a kabinetfőnök, aki még nálam is vadabban vezetett.

* * *

Becsöngetek a rezidenciába. Antall Klári nyit ajtót, sírva a nyakamba borul. Most kaptuk a hírt, mondja: Jóska meghalt. Együtt megyünk be a kórházba. Illendő módon a háttérben maradok. Csak akkor megyek oda a halálos ágyhoz, amikor a feleség és a fiú már elbúcsúzott. Antallnak kisimult, nyugodt az arca. Bízok bennünk a miniszterelnök, erre gondolok. S egyszerre úgy érzem: most, ebben a pillanatban sikerült belenyugodnom a megváltoztathatatlanba.

V.

Fél év a Belügyminisztériumban

Miniszterelnököt kell választanunk

Demokratikusan és hatékonyan: döntés 24 órán belül

Vasárnap este fél nyolckor rendkívüli kormányülés, amelyre engem is meghívnak. Rózsa Mariann is eljött, hogy ismertesse Antallnak a kölni utazása előtt írt levelét. Aztán odaadja Forrai Istvánnak, hogy ő olvassa fel. Megrendítő hallani a miniszterelnök „utolsó közjogi ötletét”, amely a halállal értelmét veszítette. Hiszen arról szól, ha még élne, de nem lenne cselekvőképes, kezdeményezzünk ellene konstruktív bizalmatlansági indítványt. Erre az esetre Boross Pétert ajánlja miniszterelnök-jelöltnek. De csakis erre az esetre. Leszögezi ugyanis: *„Természetesen, ha a kormány megbízatása amitt szűnik meg, mert az alkotmány 33/A. §. c./ pontja (a miniszterelnök halála) következik be, akkor nincs mit mondanom, és akkor politikai pártjaink a lehetséges legjobb megoldást találják meg.”* Szabad György a félreértések elkerülése végett meg is jegyzi: Antall demokrata volt, nem végrendelkezett az utódjáról.

Közben valaki azt mondja, a Parlament előtt százak gyűltek össze, gyertyával, mécsessel a kezükben. Kimegyünk, és megállunk a főbejárat előtti lépcsőn. Boross Péter rögtönzött beszédet mond. Egész jó szónok, állapítom meg magamban. Kevésbé hat az érzelmekre, mint Für Lajos, de határozott és férfias. Egyre érkeznek az emberek. Elénekeljük a Himnusz, a Szózatot és a Székely himnusz. Lassan megtelik a tér...

* * *

Másnap reggel, néhány óras alvás után frissen ébredek. Este hétkor kezdődik a Fehér Házban a választmány és a frakció együttes ülése, ahol meg kell választanunk a miniszterelnöknek javasolt személyt. Addig rengeteg még a teendő. Frakcióelnökségi üléssel kezdődik a nap, a három koalíciós képviselőcsoport együttes ülését déli 12 órára hívtuk össze. Mint minden hétfőn, ma is 3 órakor kezdődik a parlament, amely a tervek szerint a házelnök megemlékezésére korlátozódik, előtte rendkívüli házbizottság. Fél ötkor kibővített elnökségi ülés az MDF-es miniszterek és államtitkárok, valamint a frakció-

elnökség részvételével. Ez a testület készíti elő a választmány és a frakció esti ülését.

* * *

Amikor a frakcióelnökség ülése előtt úgy fél órával beérek a Fehér Házba, kérem, hogy kerítsék elő Salamon Lászlót, aki néhány percen belül bejön a szobába. Ha Für Lajost vagy Szabó Ivánt választjuk meg este miniszterelnök-jelöltnek, mondom neki, ők leadják a tárcájukat, Boross Péterrel viszont a frakcióelnökségnek kellene közölnie, hogy ezt tőle is elvárjuk. Én nem kezdeményezhetem ezt a döntést, mondtam, hiszen Boross kormányfővé választása esetén valószínűleg én lennék a belügyminiszter. Egyszerre arra kérek, Laci, tértem rá a lényegre, hogy az ülésen te vezesd elő a javaslatot, persze csak akkor, ha neked is az a véleményed, hogy a két tisztséget nem célszerű egy kézben tartani.

De hiszen Boross meg akarja tartani a tárcáját, tiltakozik az alkotmányügyi bizottság elnöke, akkor is, ha miniszterelnök lesz! Persze, mondom, azért kell az elnökségnek ebben döntenie, és az elnökség kérését – ha lesz ilyen – Boross Péterrel majd én fogom közölni. Téged csak arra kérek, hogy az ülésen vesd fel ezt a kérdést, magyaráztam tőlem telhető türelemmel Salamonnak, aki némi töprengés után kerek perccel kijelentette, hogy ő ezt nem meri előterjeszteni.

Salamon elutasítását követően Kulin Ferencet keresem. Ő azonnal megérti a helyzetet, de kér tíz percet, hogy megbeszélje a „fiúkkal”. Így nevezi a maroknyi liberális csoportot. Elég gyorsan visszajön. A fiúk egyetértenek, mondja. De képzeld, teszi hozzá, van egy furcsa ötletük. Azt mondják, ha Boross lesz a miniszterelnök, te pedig a belügyminiszter, akkor legyek én a frakcióvezető.

Nézd, feleltem neki, miután szóhoz jutottam a meglepetéstől, téged kedvellek, de a liberálisok pozíciószerzését az MDF-en belül nehezen fogadnák el. Egyébként tudod jól, teszem hozzá, hogy én Salamon Lacit támogatom. Persze, feleli, ezt mindenki tudja. Ebben maradtunk. Salamonnak pedig szoltam, hogy a liberálisok beszállnak, és biztattam, hogy ő is kampányoljon. Azt felelte, szerinte felesleges, Kulinnal szemben kampány nélkül is nyerni fog. A liberálisok kevesen vannak, magyarázta, őt pedig mindenki elfogadja. Később kiderült, hogy lebecsülte a liberálisok érdekérvényesítő erejét és túlértékelte saját frakción belüli elfogadottságát...

* * *

A frakcióelnökség ülésén megtárgyaltuk a Lakiteleken meghozott választmányi határozatot. Hangsúlyoztam, hogy az MDF alapszabályában nincs

rendelkezés arról, hogy melyik testület hatáskörébe tartozik a miniszterelnök-jelöltnek javasolt személy kiválasztása. A jelölés joga ugyanis a köztársasági elnöké, tettem hozzá, a pártok csak javaslatokat tehetnek, amelyet az elnök vagy elfogad, vagy nem. Alapszabályi rendelkezés hiányában, folytattam, két megoldás lehetséges, vagy az országos választmány javasol, vagy a parlamenti frakció, amely az Országgyűlésben megválasztja a miniszterelnököt. Salamon László közbevetette, hogy a tiszta megoldás az lenne, ha országos gyűlést hívnánk össze, hiszen ez a testület az MDF legfőbb döntéshozó szerve, de erre nyilvánvalóan nincs idő. Így van, adtam igazat neki, ezért szól úgy a Lakiteleken elfogadott határozat, hogy a választmány és a frakció közös ülésen, titkos szavazással választja meg az MDF jelöltjét. Szerintem ez logikus megoldás, tettem hozzá, mert ha a választmány jelöl, azt nem biztos, hogy minden frakciótag megszavazza, ha pedig a frakció, az szakadást okozhat az MDF-ben. Salamon ezt azzal egészítette ki, hogy két országos gyűlés között a választmány az MDF legfőbb döntéshozó szerve, tehát az kizárt, hogy a frakció nélküle hozzon döntést. Végül egyhangúlag döntöttünk arról, hogy csatlakozunk az országos választmány határozatához, és a déli koalíciós frakcióülésen kérni fogjuk a kisgazdákat és a kereszténydemokratákat, hogy támogassák a két testület által javasolt személyt.

Ezután a szóba jöhető jelöltekről folyt egy kötetlen eszmecsere. Kulin Ferenc ennek során jelezte aggályait azzal kapcsolatban, hogy megválasztása esetén Boross Péter állítólag meg akarja tartani a belügyi tárcát. Kifejtette, hogy túlzott hatalmi koncentrációt jelent, ha valaki egyszerre kormányfő és belügyminiszter is, és a kampányban ezt biztosan felhasználnák ellenünk. Javasolta, hogy bárki lesz a miniszterelnök, eddigi tárcáját ne tartsa meg. Ilyen értelmű állásfoglalásunkat pedig, mint a frakcióelnökség kérését, a frakcióvezető tolmácsolja a belügyminiszternek. Javaslatát elfogadtuk, mindenki egyetértett.

* * *

Amikor Boross átjött a belügyből, éppen a frakció munkatársaival emlékeztünk a miniszterelnökökről. Üzentem neki, hogy cirka negyedóra, míg végzünk. Nem baj, mondta, majd megvár. A negyedórából fél óra lett, de a belügyminiszter türelmesen várakozott. Elnézést kértem tőle, aztán közöltem vele a frakcióelnökség állásfoglalását. Én nem ragaszkodnék a tárcához, tárta szét a karját, de nem tudom, ki lenne az, akinek átadhatnám. Hát nézd, feleltem erre, ha nem találsz alkalmasabbat, akár én is vállalnám. Nahát, kiáltott fel, tettetett meglepetéssel. Hát miért nem szóltál eddig? Ez tényleg jó megoldás lesz. Egyébként Jóska is mondott valami ilyesmit, tette hozzá.

* * *

A déli koalíciós frakcióülésen a tét nem kicsi: a miniszterelnök-jelölés kérdésében úgy kell egyetértésre jutnunk, hogy az MDF esti döntésének eredményét minden egyes koalíciós képviselő elfogadja. Beszédemet mindenki feszült figyelemmel hallgatja. Az első negyedóra a gyászé. Elmondom, hogy Antall József közjogi gondolkodásában kiemelkedő helyett foglaltak el a koalíciós képviselők. Kölnből való hazatérése után azt mondta, hogy nem megy be addig a parlamentbe, ameddig a koalíciós frakciókat nem tudja meglátogatni. Orvosai azonban a fertőzés veszélye miatt ezt megtiltották neki. A parlamentbe egy rövid felszólalás erejéig bemehetett volna, de ő azt akarta, hogy első útja a koalíciós képviselőcsoportokhoz vezessen. Sajnos nem érthettük meg ezt a találkozást, folytattam, s most itt állunk felelős döntések előtt, amelyeket nélküle kell meghoznunk. Amikor meglátogattam a kórházban, mondtam a halálos csendben figyelő képviselőknek, úgy éreztem helyettetek is teszem. És amikor pénteken este elbúcsúztam tőle, és felzokogott, biztos vagyok benne, hogy titeket is siratott. Amikor pedig megígértem neki, hogy folytatni fogjuk, amit vele elkezdhattunk, meg voltam győződve arról, hogy ezt az ígéretet a nevekben bátran megtehetem. Aztán az utolsó kórházi látogatásomról beszéltem, amikor már nem volt benne élet. Elmondtam, hogy a pénteki zaklatott találkozás után meglepődve láttam, hogy arca nyugodt, vonásai kisimultak. Akkor arra gondoltam, hogy bízik bennünk a miniszterelnök. Ennek a bizalomnak kell most megfelelnünk, tértem rá a koalíciós frakcióülés tárgyra.

Részletesen ismertettem a közjogi helyzetet, az ügyvezető kormány jogállásától az új kormány megalakulásának alkotmányos szabályozásáig. Hangsúlyoztam, hogy a miniszterelnök jelölése a köztársasági elnök szuverén joga, a jelölt kiválasztásának mikéntje közjogilag nincs szabályozva. Ha azt akarjuk, hogy az elnök a koalíciós pártok által javasolt személyt jelölje, minél nagyobb politikai legitimitációt kell az általunk javasolt személy mögött felmutatnunk. Ezért az MDF országos választmánya a frakcióelnökség utólagos egyetértésével úgy döntött, hogy a párt legfőbb döntéshozó szerve és az országgyűlési képviselőcsoport közös ülésen, titkos szavazással válassza meg az MDF jelöltjét. Tájékoztattam partnereinket, hogy a közös ülés este 7-kor lesz itt a Fehér Házban, és kértem őket, hogy legyenek készenlétben, vitassák meg és támogassák az MDF majdani jelöltjét. Hozzátettem, hogy a köztársasági elnök csak akkor fogja az általunk javasolt személyt jelölni, ha azt mindhárom koalíciós párt támogatja, és csak akkor van esély arra, hogy megválasszák Antall József miniszterelnök utódját, ha a jelölt mögött valamennyi koalíciós képviselő felsorakozik, fejeztem be kissé hosszúra nyúlt beszédemet.

Böröcz István és Csépe Béla frakcióik nevében támogatták az előterjesztett menetrendet, miután mindketten méltatták Antall József érdemeit. Megállapodtunk abban, hogy koalíciós partnereink este a határozatképessé-

get tartva várják a javaslatunkat. Az ülés után Böröcz arra kér, ha látszik az eredmény, értesítem, hogy ő is előkészíthesse a kisgazda frakció döntését.

* * *

„Szomorú az elnök kötelessége.” Így kezdi Szabad György búcsúbeszédét az országgyűlés délután 3 órakor kezdődő plenáris ülésén. „Arról kell szólnia, hogy halott a Magyar Köztársaság első szabadon választott miniszterelnöke.” Meglepődve látom, hogy a házelnök ezt követően olvasni kezd. Aztán egy idő után – bár egy-egy gondolatsort követően bele-belenéz a leírt szövegbe – szabadon szárnyalnak a mondatai:

„Antall József pártjának, az általa vezetett Magyar Demokrata Fórumnak és az őt vezetőjének elismerő, de függetlenségüket megőrző pártokból létrejött hárompárti koalíciónak kiemelkedő vezető személyiségeként három – talán önkényes a minősítés, de korunkban és régióinkban a legfontosabb – követelményt félreérthetetlenül tett: ötvözdjék nálunk, mint történelmünk legkiemelkedőbb és hatásaiban legsikeresebb korszakaiban a nemzetinek és a demokratikusnak a követelménye szétbonthatatlan egységgé; társuljon nálunk a demokratikus és nemzeti követelményeink örökségét megtestesítő és valóra váltó hagyományörzés a korszerűsítéssel, a modernizációval, az öröklött és az örökítendő, az öröklött érték és az új érték egymással szétbonthatatlan egységgé; és valósuljon meg Magyarországon az az irányvétel, amelyik az átmenet veszélyei és egyensúlytartást követelő körülményei között a centripolitikát nem öncélúan, hanem nagyon is a pragmatikus követelményeket is figyelembe véve, irányjelző legyen a nemzet számára, s vele együtt a határozott elhatárolódás minden kalandorságtól, minden szélsőségessegtől, a diktatúra kockázatait messze hárítva, a demokrácia sikert hozó távlatait biztosítva.”

Illyés Gyula „Bartók” című versének sorai rezonálnak bennem Szabad György búcsúszózatára. „Példamutató, nagy ikerpár” – ismétlem magamban a költő szavait, miközben megrendülten hallgatom a házelnököt:

„Mindehhez járult Antall József erkölcsi alapokon kiformált, szolgálattelvő alapállása, kérlelhetetlen igényessége önmagával szemben, puritanizmusa, intellektualitása, amely mind egy embernek a páratlan önfegyelemével és aldozatkézségével marokra fogottan vezetett oda, hogy önmagát nem kímélve, messze kiemelkedve nemzedékéből azt tudta nyújtani teljesítményben, amit az adott körülmények között nyújtani lehetett. Megtestesítette azt, amit ebben a teremben más fogalmazásban, születésnap üdvözlésként tartott néhány szavas köszöntésben elmondtam róla. Abban is a legnagyobbjainkkal társítható, hogy soha nem kívánt fényleni, de mindig akart és tudott világítani. Tisztelt Országgyűlés! Honfitársaim! Egy nemzet halhatatlanságba emelkedő nagyjai – legyen bármilyen tragikus a vég – sohasem szerencsétlenek. De mindig

szerencsétlen az a nemzet, amely nem érti meg nagyjait és nem tudja követni irányadásukat. Antall József vetett, hogy ez a nemzet arathasson. Rajtunk múlik, hogy így legyen. Köszönöm a figyelmüket.”

Igen, Antall és Szabad: a példamutató, nagy ikerpár, válik bizonyossággá bennem a felismerés. Miként Illyés szerint Bartók és Kodály a zenében, ők ketten a politikában: Mindazok, akik a kormányfői és a házelnöki tisztséget a jövőben betöltik, példájukat meg nem kerülhetik...

* * *

A Magyar Demokrata Fórum Képviselőcsoportja – az 1990 óta kómában fekvő Baranyai Miklós kivételével – teljes létszámban megjelenik az ülésen. A Választmány részéről is csaknem mindenki eljött. Mint házigazda, én vezetem be a két testület együttes ülését, majd átadom a szót Lezsák Sándornak, az MDF ügyvezető elnökének. Így van rendjén, hiszen a párt jelöl, a frakció a házigazda és egyben a közös döntés végrehajtója.

A szavazás előtt fiatal tatai képviselőnk, Horváth József szót kér, és elmondja, hogy a választmányi ülésen állítólag felmerült, hogy egyes jelöltek megválasztásuk esetén is meg akarják tartani miniszteri tárcájukat. Javaslatára Lezsák Sándor kéri a jelölteket, hogy nyilatkozzanak. Für és Szabó nemmel válaszol, Boross is azt mondja, hogy nem, de hozzáteszi: kivéve, ha elengedhetetlenül szükséges. Közben rám néz, és egyértelműen jelzi, hogy a megállapodásunk érvényes.

Az első fordulóban Für Lajosra adom a voksomat, annak tudatában, hogy senki sem kap abszolút többséget, és biztos, hogy rosszul esne neki, ha utolsó lenne. Sajnos mégis ez történik: Für Lajos az első szavazási forduló után kiesik a versenyből. A második fordulóban talpon maradt két jelölt közül Borossra szavazok, aki, ha nem is fölényesen, de biztosan nyer. Később többször elmondja, milyen párt is az, ahol Szabó Iván ilyen sok szavazatot kaphatott...

* * *

Úgy négy évvel később érdeklődéssel veszem a kezembe Debreczeni József *A miniszterelnök* címmel, Antallról megjelent könyvét. Azonnal olvasni kezdem. Nagyszerű írás, alig tudom letenni. Rosszul esik ugyan, hogy engem szimpla karrieristának fest le a könyvben, de megérteni vélem Debreczenit. A frakcióból történő kizárása mélyen megrendítette. Antall talán megmenthette volna, de nem tette. A miniszterelnöknek ezt megbocsátotta, ami nem lehetett könnyű. Sérelméért valakin elégtételt kellett vennie. Engem tett meg bűnbakká, Lezsák Sándor mellett, aki velem ellentétben valóban tevékeny szerepet játszott a kizárásában. Indítékait tehát megérteni vélem, bár az is eszembe jut, hogy az azóta történtek tükrében azért lehetett volna méltányosabb.

Kizárása után nem kértem a házelnöktől, hogy helyet biztosítson neki a függetlenek között. Ez személyes döntésem volt, amihez az elnökség támogatását megkaptam, de a frakcióból többen tiltakoztak a szabálytalan eljárás miatt. Ennek ellenére Debreczeni a ciklus végéig a régi helyén, közöttünk ülhetett. Nem is olyan régen az MDNP képviselőtestületében tagja lett az Országos Rádió és Televízió Testületnek, ami egy államtitkári besorolású tisztség. Jelölésében meghatározó szerepem volt. Miután a parlamentben kihirdették a szavazás eredményét, felmentem a páholyba és gratuláltam neki. – *Remélem, most sikerült elégtételt szolgáltatni azért a méltánytalanságért, amit a kizárásod jelentett* – mondtam, és kezet nyújtottam neki. Mosolygott és viszonzta a kézszorításomat. Azt hittem, ezzel helyrehoztam egy hibát, amit ugyan nem én, de az általam vezetett frakció követett el. Debreczeni azonban – aki ekkortájt kezdte írni a könyvét –, úgy látszik, nem méltányolta a gesztust.

Mindez azonban nem változtat azon, hogy végig nagy élvezettel olvastam a könyvet, egészen az utolsó oldalakig. A miniszterelnök-jelölési folyamatról szóló résznél megálltam, aztán még vagy kétszer elolvastam, mert nem akartam hinni a szememnek. A szerző, akinek csak közvetett értesülései lehettek a történetekről, merőben hamis színben állítja be az én szerepemet anélkül, hogy engem megkérdezett volna. Erre már nem magyarázat a hajdani sérelem, akár nekem tulajdonította azt, akár nem.

Késő este van, de Kulin Ferencet még elérem telefonon. Megérti a felháborodásomat, de azt mondja, ne csináljunk botrányt a választások előtt, és azért sem, mert ezzel csökkentjük a könyv hitelét. Az Antallról szóló első becsületes könyvét, teszi hozzá. Igazat adok neki, de azért megkérdem: És az én becsületemmel mi lesz? Egyszer majd megírod, feleli Kulin, és akkor majd én is kiállok az igazad mellett. Hallgattam rá, és csak most, két évtized múltán írtam le az igazságot...

A hátralévő feladatok

A köztársasági elnök másnap délelőtt félórás időközökben fogadta a parlamenti pártok frakcióvezetőit. Vegyes érzelmekkel lépek be Göncz Árpád szobájának az előterébe. A taxisblokádnál idején jártam itt utoljára. Ráadásul egy friss sérelem: a miniszterelnök halála után másfél órával Göncz a televízióban egy igencsak „kétfenekű” beszédben méltatta Antall József érdemeit. Szerinte Antall arra vállalkozott, hogy elvezesse a népet a demokrácia „küszöbére”, s arról beszélt, hogy az ország a miniszterelnök irányításával indult el a demokrácia „felé”. Álszent módon kijelentette: „...halálát különösen fáj-

dalmassá teszi, hogy a Sors akaratából nem volt képes megvalósítani mélyen átértett szándékát, átvezetni az országot a kiteljesült demokráciába, elvezetni az országot a második választásig, ami egy fiatal, épülőfélben lévő demokrácia életében talán az elsónél is fontosabb. Magyarul: Ami Magyarországon 1990 óta működik, az nem demokrácia, az majd a választások után megalakuló új kormány alatt fog megvalósulni. Göncz Árpád tehát azt a megrendülést, amit a demokratikus Magyarország első miniszterelnökének a betegséggel vívott hősi küzdelme után bekövetkezett halála minden tisztességes emberből előhívott, nem a nemzet egységének erősítésére használta fel, ami a köztársasági elnöknek alkotmányos kötelessége lett volna, hanem a tragikus eseményből is politikai tőkét igyekezett kovácsolni az általa támogatott pártok számára.

Persze ez nem az a pillanat volt, amikor megengedhettem volna magamnak, hogy kimutassam személyes érzelmeimet. Mosolyogva léptem be az ajtón, és viszonztam Göncz Árpád kézszorítását. Bejelentettem, hogy az MDF Boross Pétert javasolja miniszterelnöknek, aki a koalíciós frakciók egységes támogatására számíthat. Tájékoztattam az elnököt, hogy milyen eljárási rend szerint választottuk meg a jelöltet, aki nemcsak a képviselőcsoportot, hanem a pártot is maga mögött tudhatja. Beszélgetés közben megjegyeztem, tisztában vagyok azzal, hogy a jelölés az ő szuverén döntése, és feltételezem – ahogyan a választásokat követően a győztes párt elnökének adott kormányalakítási megbízást – a miniszterelnök halálával előállott helyzetben is azt a személyt fogja jelölni, aki számíthat a parlamenti képviselők többségének szavazataira. Göncz Árpád szárazon annyit mondott, hogy tisztában van a felelősségével, ezért a lehető legrövidebb időn belül elő fogja terjeszteni jelöltjét.

* * *

Délután szavaztunk a költségvetéshez benyújtott módosító indítványokról. A szavazást Szabó Iván vezényelte, imponáló energiával. Nem látszott rajta, hogy megviselte volna a miniszterelnök-jelöltségért folyó versengésben elszenvedett vereség. Arra gondoltam, hogy lehet egyszer még belőle miniszterelnök, de ahhoz az MDF-en belül sokkal nagyobb támogatottságot kell szereznie, mint amilyenrel jelenleg rendelkezik.

Este 10 óra előtt néhány perccel, amikor Szabad György házelnök kihirdette, hogy az Országgyűlés elfogadta a Magyar Köztársaság 1994. évi költségvetését, megállapítottam magamban, hogy frakcióvezetői szolgálatom ezzel véget ért. 24 órával Antall József miniszterelnök halála után demokratikus körülmények között, titkos szavazással, a párton belül nagy legitimációt élvező miniszterelnök-jelöltet választottunk, majd további 24 óra, és elfogadtuk a következő év költségvetését. Ezzel a miniszterelnök halála okozta súlyos vesz-

teség dacára továbbra is biztosítottuk Magyarország stabilitását. Vezetésem alatt a frakció, bár egyre csökkenő létszámban, de teljesítette kötelességét.

* * *

Antall József temetésének napját, december 18-át a parlament országos gyásznappá nyilvánította. A döntés ellen egyedül az SZDSZ-es Gadó György szavazott. Kuncze Gáborék becsületére legyen mondván, hogy a szavazás másnapján az amúgy is betegesen gyűlölködő képviselőt a frakcióból való távozásra szólították fel.

A miniszterelnök holttestét – végakarátának megfelelően – az Országgyűlés kupolatermében ravatalozták fel. A hivatali ideje alatt dolgozószobájában lévő nemzeti színű zászlóval letakart koporsó előtt állam- és kormányfők, a nemzetközi politikai élet kiemelkedő személyiségei tisztelegtek. De a miniszterelnöknek, ha látta az eseményeket – s hiszem, hogy látta –, az előző nap fontosabb lehetett, mint a temetés napja.

December 17-én reggeltől másnap hajnali háromig negyedmillió ember várakozott türelmesen a Kossuth téren, kigyózó sorokban, szélben és hidegben, hogy bejusson a Parlamentbe, s lerója kegyeletét a miniszterelnök ravatalánál. Csaknem az egész napot – egy-két óras megszakításokkal – a téren töltöttem. Bárány János is velem tartott. Ha valámi fennakadás volt, a civil és egyenruhás rendezőkkel, ha kellett, a biztosítás parancsnokával beszéltem. Kéréseimet teljesítették, már elterjedt, hogy én leszek a belügyminiszter. Éjfél körül, amikor már rövidültek a sorok, hullafáradtan úgy döntöttünk, hogy hazamegyünk. – *Amire a miniszterelnök hiába vágyakozott életében* – mondtam Bárány Jánosnak, miközben a kocsihoz ballagtunk –, *azt most, a halála után megkaphatta: találkozhatott az emberek szeretetével.* Ez a mai nap valóban méltó volt hozzá, jegyezte meg a barátom. Méltó és igazságos, mondtam, miközben beszálltunk a kocsi-
ba.

* * *

Utolsó frakcióvezetői felszólalásom a kormányprogram vitájában hangzott el. Boross Péter expozéja után beszéltem az MDF képviselőcsoportja nevében. A designált miniszterelnök hangsúlyozta, hogy az új kormány az antalli örökség folytatójának tekinti magát, de nem tartotta fontosnak részletezni, hogy mit is ért pontosan antalli örökségen. Úgy gondoltam, a Boross-kormány programját támogató felszólalásomban az expozénak ezt a hiányosságát mindenképpen pótolnom kell. „*Antall József politikai értékrendjének középpontjában a parlamentáris demokrácia, a jogállamiság, a szociális piacgazdaság, az európai felzárkózás és európai integráció, valamint a transzatlanti gondolat álltak*” – szögeztem le, majd így folytattam: „*Antall József*

az országot a középben vezette. Minden olyan nyomástól elzárkózott, bármely irányból is érkeztek volna ezek a nyomások, amelyek ettől a közép vonaltól igyekeztek volna eltéríteni a kormányt.”

Kijelentettem: „Amikor a Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportjának tagjai voksaikat az előterjesztett kormányprogram mellett terjesztik elő, és ezzel a kijelölt miniszterelnök miniszterelnökké választását segítik elő, hitet tesznek az Antall József-i politika folytatása mellett. Ezt követeli tőlünk belső meggyőződésünk, de úgy gondoljuk, hogy ezt követelik azok a százezrek is, akik itt a Kossuth téren a hideggel és az esővel dacolva órákon keresztül vártak arra, hogy leróják kegyeletüket Antall József miniszterelnök úr ravatala előtt. Azok is, akik más formában vettek részt a szertartásokon, és azok is, akik a televízió előtt, azok a milliók, akik a televízió előtt gyászolták azt a férfit, aki tizenötmillió magyar miniszterelnöke volt” – fejeztem be legutolsó frakcióvezetői felszólalásomat, mielőtt a Boross-kormány tagjaként miniszteri eskümet letettem volna.

A pontatlan fogalmazás szándékos volt. Antall József szolgálata megkezdésekor tett vallomása szerint „lélekben, érzésben” kívánt tizenötmillió magyar miniszterelnöke lenni. Én viszont nem az ő szavait akartam idézni, hanem a határainkon kívül élők érzéseit szerettem volna megfogalmazni. Azokét, akik a közjogi finomságokkal nem törődve, a saját miniszterelnöküknek érezték azt az embert, aki nem a hatalma érdekében kihasználni, hanem szolgálni akarta és szolgálta is őket. Ugyanúgy, mint a hazai tízmilliót.

Ismerkedés és felelősség

Kezdődik a belügyminiszteri szolgálat

Belügyminiszteri kinevezésemhez sokan gratuláltak, néhány távirat külföldről is érkezett.

A nemzetközi sajtóból egy cikk jutott el hozzám, amely a kinevezéssel kapcsolatban velem foglalkozott, valószínűleg nem is volt több. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban Georg Paul Hefty, a német konzervatív lap vezető szerkesztője szentelt egy kis írást a személyemnek. Ismertem Heftyt, gyakran megfordult a frakció körül, valószínűleg magyar származása miatt az átlagos német újságírónál jobban érdekelte, mi folyik nálunk. Néhányszor beszéltem is vele, nagyképűnek találtam, fölényes kijelentéseket tett olyan ügyekről, amelyekről, úgy éreztem, hiányos az ismerete. Debreczeni József szerint a tanulmányommal kapcsolatban neki kijelentette: ha egy vezető politikus ilyesmit leír, és az nyilvánosságra kerül, Németországban egy percig sem maradhatna a helyén. Ezt inkorrektnek tartottam, mert a hátam mögött nyilatkozott így rólam, az általam vezetett képviselőcsoport egyik, velem szemben amúgy is kritikus tagjának. Debreczeni egy frakcióvitában ezt fel is használta, s nekem nem volt s ma sincs okom kétségbe vonni, hogy igazat mondott, amikor Hefty kijelentését idézte. Ilyen előzmények után meglepő volt, hogy a cikk úgy mutat be a német olvasóknak, mint az Antall József által képviselt mérsékelt politikai vonal elkötelezett hívét, és pozitívan értékeli eddigi pályafutásomat. Igaz, az elemzés komolyságát némileg csökkenti a nyitó mondat, miszerint „Kónya Imre a miniszteri kinevezésekor elmulasztotta a kiváló alkalmat, hogy megszabaduljon bozontos szakállától”.

* * *

Az új feladat nem okozott különösebb fejfájást. Úgy gondoltam, ha három és fél éven keresztül el tudtam vezetni a parlament legnagyobb frakcióját, a Belügyminisztérium vezetése sem okozhat problémát. Másfél száz öntudatos, választott képviselő munkáját egy irányba terelni nem volt könnyű. Egy begyakorlott, a hírek szerint olajozottan működő apparátus irányítása ennél

csak egyszerűbb lehet, gondoltam. Balsai István igazságügy-miniszternek erről más volt a véleménye. Felvetette, hogy beszéljünk Borossal, adja neki a belügyi tárcát és legyek én az igazságügy-miniszter. Mikor javaslatának okára rákérdeztem, azt felelte, hogy a Belügyminisztérium afféle csúcsmisztérium, amit nem könnyű elvezetni, neki pedig mégiscsak van három és fél évi miniszteri gyakorlata. Megköszöntem a segítőkészségét, de azt mondtam, úgy érzem, meg tudok birkózni a feladattal. Tudom, hogy más ez, mint a frakcióvezetés, tettem hozzá, de nem hiszem, hogy nehezebb lenne. Az első tapasztalatok ezt meg is erősítették.

Bementem a minisztériumba, és mondtam valamit, erre megcsinálták. Aztán megint mondtam valamit, és azt is megcsinálták. Ez vadonatúj élmény volt számomra, de hamar megszoktam. Nem volt nehéz dolgom, mert Boross Péter valóban egy jól működő szervezetet hagyott rám, amelyen nem kellett és nem is akartam változtatni. A miniszteri kabinet természetesen ez alól kivétel volt. Tóth Lászlót a frakcióból áthívtam kabinetfőnöknek, és személyes tanácsadóm, Bárány János is a kabinetben kapott helyet, ami okozott némi feszültséget. A minisztérium sajtófőnöke, Szabó Eszter ugyanis pr-ügyekben Boross Péter mellett afféle személyes tanácsadói szerepet is betöltött, ami re én nem tartottam igényt. Valószínűleg ez volt az oka, hogy Bárány János megbízatása ellen hamarosan a legmagasabb helyről érkezett kifogás. Boross Péter egy kormányülésen megjegyezte, hogy nem szerencsés, ha a belügyminiszter tanácsadója amerikai állampolgár. Azt feleltem, hogy egyrészt Bárány magyar állampolgár is, másrészt tudomásom szerint az Egyesült Államok fontos szövetségesünk, harmadrészt Szabó Eszter pr-szolgálatára akkor sem tartanék igényt, ha Bárányra történetesen nem számíthatnék.

Szabó Eszter szerepköre Bárány János belépésével a munkaköri leírásában foglaltakra korlátozódott, és ezzel a minisztériumon belüli befolyása csökkent ugyan, de továbbra is ő maradt a BM sajtófőnöke. Boross Péter kabinetjében azonban volt két olyan főtanácsadó, akinek a munkájára nem tartottam igényt, ez viszont nem okozott konfliktust a miniszterelnökkel. Az egyik Gálszécsy András, a másik Nyíri Sándor volt. Két különböző ember, ellentétes múlttal, gyökerekkel. Gálszécsy az ötvenes évek első felét deportáltként a Hortobágyon, majd munkaszolgálatos katonaként töltötte, Nyíri a Pártközpontból került igen magas funkcióba. Gálszécsy Andrást mint az Antall-kormány miniszterét ismertem meg, és emberileg kifejezetten kedveltem, Nyíri Sándort mint Szijártó Károly legfőbb ügyész helyettesét csak a hírekből ismertem.

Gálszécsy Andrást Boross Péter akkor vette maga mellé főtanácsadónak, amikor Antall felmentette a titkosszolgálatokat felügyelő miniszteri tisztség alól. A sportügyek irányítását bízta rá, ami szintén a Belügyminisztérium feladatkörébe tartozott. Boross nem tulajdonított jelentőséget ennek a terület-

nek, én annál inkább. A sportot a nemzeti identitás erősítése szempontjából is fontosnak tartottam. S mi tagadás, a belügyminiszter szinte átláthatatlanul széles hatáskörébe tartozó területek közül ez volt az, amelyet a civil életben is közel éreztem magamhoz. Elhatároztam hát, hogy Gálszécsy András helyett szakemberre bízom ezt a feladatkört. Átkértem a Sporthivataltól Dévai Csabát, aki régi barátom volt, mindent tudott a magyar sportéletéről, amit tudni lehetett, a múltból és a jelenről egyaránt. Gallov Rezső munkatársaként pedig jelentős tapasztalatokat szerzett a sportirányításban, és kiterjedt kapcsolatrendszerre tett szert. Gálszécsy András egyébként, ha kérem, sem maradt volna a Belügyminisztériumban. Miniszterelnöki főtanácsadóként folytatta, és a sportügyektől is megszabadult.

Nyíri Sándorral szemben nem szakmai, inkább „esztétikai” kifogásaim voltak. Nehezen tudtam volna elképzelni személyét a kabinetemben. Nyíri ugyanis régi pártkatona volt, 1974 és '78 között a Pártközpontban osztályvezető, majd tizennégy éven át a legfőbb ügyész büntetőjogi helyettese. Amikor 1992-ben már tarthatatlan volt a helyzete a Legfőbb Ügyészségen, Boross Péter átvette a miniszteri kabinetbe. Valóban értett a büntetőjoghoz, de úgy gondoltam, hogy jogi tudását a törvény-előkészítő főosztály munkatársaként jobban tudja hasznosítani, mint mellettem, miniszteri főtanácsadóként.

* * *

Amikor kiderült, hogy én leszek a belügyminiszter, sorra vettem, hogy mi az, amit fél év alatt el tudok végezni. El kell fogadtatni az Országgyűléssel a kétharmados rendőrségi törvényt. Ez a legfontosabb feladat, sok szakmai és politikai egyeztetést igényel még, de addig kell csiszolni, amíg jó törvény, maradandó alkotás lesz. Folytatni kell az önkormányzati rendszer működése során szerzett tapasztalatok nyomán a szükséges módosítások előkészítését. Ezzel a következő parlament munkáját segítjük elő. A régóta húzóódó átvilágítási törvényt azonban még mindenképpen nekünk kell meghoznunk. Ez is része az igazságtételnek, ha nem is a legfontosabb, de mindenképpen olyan helyzetet kell teremteni, hogy akik elindulnak a választásokon, tudják, hogy megválasztásuk esetén kénytelenek lesznek majd szembenézni múltbeli vétkeikkel. A jogalkotási feladatokon kívül, jelentősen emelni kell a rendvédelmi állomány jövedelmét, a bűnüldözésen belül pedig az eddigieknél nagyobb hangsúlyt kell helyezni a gazdasági bűncselekmények elleni fellépésre.

Azt is átgondoltam, hogy van-e olyan terület, ahol a választásokig hátrálévő fél év alatt is látványos eredményt tudok elérni. Két ilyen találtam: az egyik az emberek biztonságérzetének a javítása, a másik a tömegsport infrastruktúrájának a fejlesztése. Konkrétabban: a rendőrségprogram felgyorsítása és vidéki tornatermek, kisebb sportsarnokok építése. Hivatalba lépésem után nem

sokkal Pintér Sándor rendőrfőkapitánnyal áttekintettük a rendőrszolgálatot és az egyes tervezett örsökhöz tartozó területek bűnözési fertőzöttségét. Döntéseimben természetesen a választási szempontok is szerepet játszottak. Előrevettük azokat az örsöket, amelyeknél reális volt az esély, hogy a választásokig elkészülhetnek. Ugyanakkor előnyt élveztek azok az önkormányzatok, amelyek anyagilag is hajlandók voltak hozzájárulni a rendőrszolgálat létrehozásához, függetlenül attól, milyen színvonalú volt az adott önkormányzat.

Egy-egy rendőrszolgálat felállításánál jó volt találkozni az emberekkel, érezni, hogy a lakosság örömmel fogadta az új létesítményt. Jó érzés volt meggyőződnie arról, hogy az emberek egyáltalán nem idegenkednek már a rendőröktől, mint a pártállam idejében, hanem bíznak bennük, örülnek a közelségüknek. Azt tapasztaltam, hogy ellenzéki vezetésű önkormányzatok is szívesen vesznek részt a program felgyorsításában, helyiségeket adnak át, sőt egyes esetekben az állománynak szolgálati lakásokat is biztosítanak. Persze tudtam, hogy náluk is része ez a kampánynak, és azt is sejtettem, hogy nekik talán többet használ, mint nekünk. A miniszteri avatásokon a sajtó gyakran gúnyolódott, mégis az emberek örömet és rokonszenvét tapasztalva – az ellenzéki politikusokkal együtt ünnepezve – legalább néhány pillanatig 1989-ben érezhettem magamat...

A testőrök

Belügyminiszteri jelölésemet követően Pintér Sándor országos rendőrfőkapitány megkérdezte, hogy milyen szempontok alapján állítsa össze azt a csapatot, amely a védelmemet ellátja. Elmondta, hogy négy biztonsági tiszt és négy gépkocsivezető áll majd rendelkezésemre a Köztársasági Örezred állományából, továbbá a csoport munkáját egy parancsnok irányítja. Bárhova megyek, egy gépkocsivezető és egy biztonsági tiszt lesz majd mellettem.

Azt feleltem, hogy szeretném, ha a stábomat az Antall József mellett szolgáló csapatból alakítaná ki. Úgy gondoltam, hogy azok, akik Antall mellett szolgáltak, kaptak annyi muníciót a miniszterelnöktől, hogy nekem is megfeleljenek. Pintér megjegyezte, hogy az Antall melletti csapatot egy az egyben nem tudom átvenni, mivel van, aki külszolgálatba megy, illetve más beosztásba kerül, mire azt mondtam, hogy a kiesők helyét fiatal emberekkel töltsék be. Így állt össze az a csapat, amely a lehető legjobb társaságnak bizonyult. Nemcsak elhivatott emberek voltak, akik meggyőződéssel teljesítették a szolgálatot, hanem intelligens, kellemes partnerek is.

Amikor '94-ben elvesztettük a választást és az MSZP-SZDSZ-koalíció alakíthatott kormányt, meghívtam mind a kilenc munkatársamat egy sörö-

zöbe. Javasoltam nekik, hogy mostantól tegeződjünk, és minden második hónapban vacsorázzunk együtt. Egyik alkalommal én fizetem a számlát, a másik alkalommal ők. Számomra ez nem volt egy előnyös felállás, hiszen ők kilencen voltak, én pedig egyedül. Azóta húsz év telt el, és változatlanul sorra kerülnek ezek a vacsorák, az utóbbi időben persze ritkábban, már évek óta nem kéthavonta, de évente kétszer mindenképpen.

* * *

A csapatból talán Marosán Attilával kerültem a legszorosabb kapcsolatba, vele a többiekől függetlenül is találkozom. 2013 decemberében csengett a telefon, és Attila, aki akkor már a Nemzeti Banknál dolgozott, javasolta, hogy még karácsony előtt üljünk le a Gösser Sörözőben, ahol több találkozónk volt, és ahol a Független Jogász Fórum táblája alatt elevenítettük fel a régi szép időket. Meg is beszéltük, hogy egy szombati napon együtt vacsorázzunk. Attila megjegyezte, hogy Németh János barátjával együtt jön, aki szintén a csapathoz tartozott, és most a Terrorelhárítási Központban dolgozik. Jó kis este volt, és már felálltunk az asztaltól, amikor Németh János megjegyezte, hogy december 21-e van, és holnap lesz húsz éve annak, hogy ő először teljesített mellettem szolgálatot. Akkor viszont ma húsz éve lettem belügyminiszter, döbbsenem rá, és ekkor kezdtük meg a fiúkkal a közös szolgálatot. Lehet, hogy ennek szólt a rendkívüli vacsorameghívás? Kérdésemre nem kaptam határozott választ. Marosán Attila talányosan széttárta a karját...

* * *

Marosán Attila és Németh János nem szolgált Antall mellett, őket nem a miniszterelnöktől „örökölttem”. Mint fiatal tisztet, Holló Attila százados javasolta őket Sabjanics ezredesnek, az Örezred parancsnokának azzal, hogy itt van ez a két örült, akik szinte minden szabadidejüket a konditeremben töltik. A parancsnok azért Holló Attilától kért javaslatot, mert a Köztársasági Örezred állományából ő volt az egyetlen, aki engem többek között ismert.

Egyébként a második-harmadik alkalomtól kezdve Holló Attila is csatlakozott a vacsorázókompániához, így a csoportvezető Bánszky Györggyel együtt tízen vannak a barátaim. Velem meg egyszer-egyszer eljött Simon Sándor, néha Tóth László, Bárány János pedig minden alkalommal, amikor Magyarországon tartózkodott, sőt néha az ő kedvéért is rendeztünk soron kívüli összejöveteleket.

* * *

Bárány János a testőröknek külön feladatot jelentett a vidéki rendezvények előkészítésénél. Az első alkalommal, amikor vidéken, egy téren mondtam beszédet, s Bárány tarka ingében és copfba összefogott, hosszú hajával közlekedett hozzám, majdnem rárohantak a rendezvényt biztosítók. Szerencsére Marosán Attila észlelte a szituációt, és leállította őket, mondván, hogy „Bárány úr a miniszter úrhoz tartozik”. Ettől kezdve minden vidéki rendezvény előtt tájékoztatták a helyi biztosítókat arról, hogy Bárány Jánost nyugodtan a közelemben lehet engedni.

* * *

A négy gépkocsivezető és a négy biztonsági tiszt között sajátos viszony volt. A parancsnok természetesen a biztonsági tiszt volt, a gépkocsivezetők altisztek voltak, de igazi csapatként működtek. Egymást cukkolták, zrikálták, kapcsolataikat nem befolyásolta a közöttük meglévő hierarchikus viszony. Simon Zsolt, az egyik gépkocsivezető fejezte ezt ki szemléletesen, amikor egy alkalommal a vezetésére vonatkozóan Németh János tett egy megjegyzést: „Itt a demarkációs vonal, mutatott a műszerfalon a felezővonalra, innen jobbra te vagy a parancsnok, de balra én.”

A gépkocsivezetők egyébként ugyanúgy barátaimná váltak, mint a biztonsági tiszték. Amikor Pintér Sándor bemutatta a csapatot, a gépkocsivezetőknek megjegyeztem, hogy nekem az a véleményem, a KRESZ azért van, hogy a hülyék se karambolozzanak. Az egyik pilóta, Borsányi József talán emlékezett erre, mert első alkalommal, amikor szolgálatra jelentkezett, így mutatkozott be: Miniszter úr, Borsányi József őrmester, gyors- és gépkocsivezető jelentkezem.

* * *

December 21-én a miniszteri eskütételek után a parlamenti ülésterem ajtajában hatalmas termetű, kétméteres fiatalember várt, Szoták András százados. Nyilván azért esett rá a választás, hogy ő adja az első szolgálatot, mert Pintér is, Sabjanics is emlékezett a kérésemre, és Szoták András a miniszterelnök mellett volt a haláláig. Vele nem lehetett úgy elbeszélgetni, mint Marosán Attilával, de őt is nagyon megkedveltem, Egyszerű, őszinte, kötelességtudó gyerek volt, odaadással szolgált.

Egy vasárnap a déli órákban tűz ütött ki a kőbányai sörgyárban. Ki akartam menni a helyszínre, ezért, amikor a rádióból értesültem az esetről, felhívtam az ügyeletet, hogy küldjék a gépkocsit. Késve érkezett, s mint megtudtam, azért, mert Szoták András, aki ügyeletben volt, éppen kiugrott a közértbe, hogy vásároljon valamit ebédre, és ekkor jött a hívás. Szegény testőröm egész

úton szabadkozott, hogy nem volt kéznél, amikor pedig szükség lett volna rá. Próbáltam nyugtatni, de folytatta a szabadkozást. Figyeljen ide, András, mondtam végül, értse meg, nem mi fogjuk eloltani azt a vacak tüzet! Ha kicsit elkésünk, nem érdekes, a tévéhíradó még így is ott lesz.

Mivel belügyminiszterként én voltam az Örezred „főnöke”, Szoták nem tudta megérteni, hogy miért nem én kapom a legnagyobb Mercedest. Többször is előállt vele, hogy van az Örezred garázsában egy nagyobb méretű Mercedes, olyan, amilyen a köztársasági elnöknek is van, kérem el, mert azt senki sem használja, csak tartalékban van. Mondtam neki, hogy jó nekem a kisebb autó is, de újra meg újra előállt az ötlettel, hogy kérjük el azt a nagyobb Mercit, mert úgyis feleslegesen áll ott a garázsban. Mondom, András, ha maga nem fér el ebben a Merciben, és akarja a nagyobbat, akkor mondja meg, mert nekem nincs rá szükségem. Tiltakozott, hogy nem erről van szó, hanem a miniszter úrnak is kényelmesebb lenne, meg amúgy is, micsoda dolog, hogy ott áll a garázsban, és a belügyminiszter pedig ilyen kis autóban jár. Mondtam, hogy nekem teljesen mindegy, de ha neki kell, akkor elkérjük. Nagy nehezen elismerte, hogy ő bizony örülne, ha ott elől kényelmesebben ülne. Erre szóltam Sabjanics ezredesnek, és ettől kezdve Szoták András is kényelmesen elfért a Mercedesben.

* * *

Egy alkalommal, amikor a rádióban az 1492 című Vangelis-számot játszották, megjegyeztem, hogy szeretem ezt a számot, hagyják, hadd szóljon. Németh János volt akkor a kísérem. Másnap, amikor beültem a kocsiba és kicsit gondterheltem voltam, Marosán Attila benyomta a magnót, és megszólalt a Vangelis-szám. Kérdésemre elmondta, Németh János mesélte, hogy szeretem ezt a számot, és az este felvették a fiúk a rádióból. Ettől kezdve, amikor észrevették – bárki is volt a kísérem –, hogy kicsit gondterheltebb vagyok a szokásosnál, amint beültem a kocsiba, azonnal benyomták a magnón a Vangelist.

* * *

1998-ban, amikor az Orbán-kormány megalakult, Marosán Attila és Németh János, a két jó barát, Orbán Viktornak lett a kíséroe. Néhány hónap után felhívtam Lévai Anikó, a miniszterelnök felesége, és elmondta, hogy Marosán Attila kérte az áthelyezését, amit az egész család sajnál, mert a gyerekek is nagyon megszerették. Tudja, hogy én jóban vagyok a fiúkkal, ezért arra kér, tudakoljam meg pontosan, mi is lehet az oka annak, hogy Attila otthagya őket. Hivatalosan azt a magyarázatot adta, hogy a főnökével, a csoport parancsnokával volt nézeteltérése, de ő szeretné tudni, hogy nincs-e valami

más ok is, nem csináltak esetleg valamit ők is rosszul. Amikor rákérdeztem Marosán Attilánál, elmondta, hogy tényleg a csoport parancsnokával volt baja, amit sajnál, mert valóban jól kijött az Orbán családdal. Viktor nagyon rendes, mesélte, de azért nem olyan, mint te voltál, főnök, tette hozzá, mert mindig lemondott az őrizetről, az egészet nem vette komolyan.

Visszahívtam Lévai Anikót, és elmondtam neki, hogy beszéltem Marosán Attilával, valóban az volt a távozásának az oka, amit nekik is elmondott. De hozzátettem, Attila megjegyezte, hogy Viktor elég gyakran lemondott a kíséretéről. Ezek a fiúk az egész életüket arra tették fel, hogy védett személyeket szolgáljanak, magyaráztam neki, ezért ha valaki túl gyakran lemond a kíséretéről, ez azt jelenti, hogy az ő munkájuk tulajdonképpen nem fontos, s ez bántja őket. Lévai Anikó erre megjegyezte, hogy igen, emiatt Attila is panaszkodott, de ő próbálta elmagyarázni, hogy a Viktor egy szabad ember, ezért nehezen szokja a kötöttségeket, mire tudod, mit válaszolt Attila? – tette fel a kérdést, majd folytatta: Azt, hogy ugyan, vittünk mi már főnököt csajozni! Csak nem rád gondolt? – kérdezte a miniszterelnök felesége, mire kimérten válaszoltam: Marosán Attila több védett személy mellett teljesített szolgálatot, utánam például Kovács László szocialista külügyminiszternél volt...

Furcsa volt számomra ez a szerep

A Belügyminisztérium a rendszerváltozást követően rendőr-minisztériumból civilminisztériummá vált. A rendőrség irányítása persze továbbra is a belügyminiszter hatáskörében maradt. Furcsa volt számomra ez a szerep. Eddigi életemben civilként is, ügyvédként is, és az utolsó időszakban ellenzékiént is, mindig a másik oldalon álltam. Kormánypárti frakcióvezetőként ugyan többször felléptem a rendőrség érdekében, és néhány alkalommal heves vitába bocsátkoztam a „zsigerileg” rendőrellenes szabaddemokratákkal. Mégis különös érzés volt, hogy túl a negyvenen, egyik pillanatról a másikra a rendőrség irányításának első számú felelőse lettem.

Karácsony másnapján – akkor már ötödik napja voltam belügyminiszter – a családi ebéd elfogyasztása után felhívtam Pintér Sándor országos főkapitányt, hogy találkozni szeretnék azokkal, akik az ünnepet sem tudják családjuk körében tölteni, mert szolgálatban vannak. A főkapitány szervezésében először egy közlekedési járőrrel találkoztunk. A két rendőr, kocsijából kiszállva, vigyázással, szalutálva jelentett nekem. Közvetlen hangot akartam megütni, ezért megjegyeztem, hogy eddig nem igazán voltam jó viszonyban a közlekedésekkel, mert szeretek gyorsan vezetni, és többször megbírságoltak. A rendőrök tanácstalan arccal néztek rám. Gondoltam, javítok a hely-

zeten, katonás hangra váltva kijelentettem: Arra kérem önöket, uraim, ha netán a jövőben is gyorsajtáson kapnának, ugyanúgy bírságoljanak meg, mint bárki más! A rendőrök erre kihúzták magukat, és rávágták: Úgy lesz, miniszter úr! Azért nem kell olyan komolyan venni, amit a belügyminiszter mond, jegyeztem meg, majd gyorsan elköszöntem és sarkon fordultam a rendőrökkel történt nem túl sikeres első belügyminiszteri találkozás után.

Szemle a határon

A megyei főkapitányságokon tett látogatások már a megszokott protokoll jegyében zajlottak. Az első utam a Budapesti Rendőr-főkapitányságra vezetett. Természetesen a belügyminiszter irányítása alá tartozó más szervezeteknél is látogatást kellett tennem, méghozzá ügyelve a megfelelő sorrendre. Ezért minél előbb sort kellett kerítenem egy határszemlére, ahol a határőrség vezetőivel találkozhattam, élükön Nováky Balázs tábornok országos parancsnokkal.

Hideg januári nap volt. Városi cipőben és bélés nélküli kabátban álltam a gyakorlótér szélén. Sorjában vonultak fel előttem a páncélozott harci járművek, egy őrnagy felsorolta a műszaki jellemzőket, Nováky pedig megjegyezte, hogy legtöbbjüknek sajnos előre köszönnek a sorkatonák, mert évekkel idősebbek náluk. Boross Péter figyelmeztetése jutott eszembe, hogy célszerű tartózkodni az ígéretektől, mert bárhová megyek, mindenki megpróbál majd pénzt kérni tőlem. Elengedtem hát a fülem mellett a tábornok megjegyzését.

Közben feltámadt a szél, megkérdeztem, nem tudnak-e valamit adni a hideg ellen. Gyorsan kerítettek egy bélelt zubbonyt, amit elfogadtam, de megjegyeztem, hogy eredetileg nem erre gondoltam, hanem valamilyen lélekmelegítő itallal. Egymásra néztek a tiszt urak, Nováky Balázs pedig megkérdezte, hogy szeszes itallal gondoltam-e. Mondtam, hogy persze, nem is teára. Boross miniszter úr kitiltotta a szeszes italt az összes laktanyából, jelentette ki a tábornok, miközben a többiek buzgón bólogattak. Ha nagyon utánanéznék, nem lehet, hogy mégis találnak valamit? – tettem fel a kérdést, miközben tekintetemmel követtem az előttem elhaladó harci járműveket. Mielőtt a tábornok válaszolhatott volna, témát váltottam, és megkérdeztem, hogy mennyi is jelenleg a határőrség állományának összlétszáma. Nováky tábornok precíz válaszát a mellette álló főtisztek velem együtt figyelmesen hallgatták, de a korábban még eléggé merev hangulat érezhetően oldódott. Néhány perc múlva, amikor a szemlét befejeztük, és az ebédlőbe beléptem, a hosszú asztalon annyiféle ital sorakozott, amennyit így együtt, talán még sohasem láttam...

Szolgálunk és védünk

Bárány János ötlete volt, hogy a rendőrség imázsának javítása érdekében vezessük be a *Szolgálunk és védünk!* jelmondatot. Az ötlet nem volt eredeti, Bárány az Egyesült Államokból importálta. Annyiban magyarosítottuk a jelmondatot, hogy a logóban megjelenítettük a nemzeti színeket. A rendőrnapira időzítettük az imázskampány startját. A dizájn hamar elkészült, a matricákat is gyorsan legyártották, és a gépkocsik zöme a rendőrnapi már az új logóval feldíszítve jelent meg az egész országban. Úgy voltam vele, akárhogy alakul a helyzet a választások után, nem valószínű, hogy bárki is venné magának a bátorságot, hogy eltüntesse a rendőrautókról a nemzeti színeket...

„Külön tragédia”

Alig néhány héttel belügyminiszteri beiktatásom után, telefonon kaptam a hírt, hogy tragikus autóbusz-baleset történt a Somogy megyei Taszár vasútállomásának közelében. Egy acéllemezeket szállító pótkocsi teherautó a kanyarban kisodródott, és a pótkocsi platóján lévő acéllemezek a szó szoros értelmében kettészelték a vele szemben haladó menetrendszerű autóbusz bal oldalát. Egy MDF-rendezvényen voltam, nem messze a balesettől. Azonnal a helyszínre mentem, ahol borzalmas kép fogadott. A roncsok között halottak, emberi csontok, jajveszékélő emberek. A vezetőfülke is szétroncsolva, a gázpedálon egy lábfej cipőben, bokától levágva. Kérdeztem, hogy mi lett a sofőrrel, a válasz az volt, hogy nem élte túl a balesetet. A Somogy megyei rendőrfőkapitány jelentett nekem, tíz halott, több mint húsz sebesült, és hozzátette: külön tragédia, hogy az áldozatok között két rendőr kolléga is van, akik a falujukból a városba igyekeztek, hogy átvegyék a szolgálatot. És én, az örök civil abban a pillanatban ugyanazt a megrendülést éreztem, mint amit a rendőrkapitány érezhetett: hogy valóban „külön tragédia”, hogy az áldozatok között két rendőr is van.

Bementem a kórházba, ahová a sebesülteket vitték. Amikor kijöttem a kórteremből, a folyosón egy síró asszony állított meg. Azt kérdezte, nem látam-e a férjét a sebesültek között. Neki nem mondanak semmit. A férje vezette a buszt. Nem volt erőm, hogy megmondjam neki az igazságot.

* * *

Éjfél körül értem haza, de Kati még ébren volt. Hálás voltam neki, hogy megvárt. Azt mondta, látta a televízióban a balesetet, és hogy „borzalmas volt”.

Mindent elmeséltem neki, részletesen. A lábfejet a gázpedálon és a feleséget a kórházban. A síró, jajveszékélő embereket. Bárány szabályosan rosszul lett a látványtól, mondtam.

– *De tudod, mi volt a legmegdöbbentőbb?* – kérdeztem. – *Ott volt ez a szörnyű látvány, s engem mégis az rendített meg a legjobban, amikor megtudtam, hogy az áldozatok között két rendőr is van.*

– *Mert ilyen vagy* – mondta a feleségem –, *ha valamit elvállaltál, azzal érzelmileg is azonosulsz. Ügyvédként az ügyfeleddel, belügyminiszterként a rendőrökkel.*

– *Az ügyfelekkel nem mindenben azonosultam* – vitatkoztam vele –, *az ellenfelek szempontjait is meg tudtam érteni. Ezért is jutottunk gyakran egyezsége.*

– *Csak hogy itt nincsenek ellenfelek* – nézett rám a feleségem –, *csak az ügy van, amiért vállaltad a felelősséget.*

A rendőrök rokonszenve

Nemcsak az én szívemhez kerültek közel a rendőrök, hanem úgy érzem, egy idő után ők is megkedveltek engem. Ehhez valószínűleg nagymértékben hozzájárult, hogy sikerült kiharcolnom a kormányban egy jelentős béremelést. Tulajdonképpen nem volt nehéz dolgom, mert Boross miniszterelnök nyitott volt a Belügyminisztérium kezdeményezéseire.

* * *

1994 karácsonya előtt néhány nappal odalép hozzám az utcán egy rendőr, kellemes ünnepeket kíván és megkérdezi: – *Mikor lesz nekünk újra jó belügyminiszterünk?* – *Ne vicceljen* – háritom a kérdést –, *Kuncze miniszter új nagyon jól végzi a dolgát.* – *Nem úgy van az* – rázza a fejét a rendőr –, *nincs jóban a Horn úrral, s nem tudja elintézni nekünk, hogy több pénzt keressünk.*

* * *

A rendőrök rokonszenvének ennél kézzelfoghatóbb jelével is találkoztam. Valamikor 1995-ben egy szombathelyi lakossági fórumra igyekeztem. Nem volt nagy forgalom, késésben is voltam, a 8-as úton 160–170 között hajtottam, amikor utolértem két motoros rendőrt. Egymás mellett mentek, elfoglalva az út jobb oldalát, hajszálpontosan tartva a 80 km-es sebességkorlátozást. Ránéztem az órára, ha ez így megy tovább, egészen biztos, hogy elkések.

Gondoltam, lesz, ami lesz, kitettem az indexet, s megelőztem a két rendőrt. Amint visszatértem az út jobb oldalára, a rendőrök rákapcsolnak, villog a lámpájuk, szól a szirénájuk. Megállnak előttem, én is megállok. Egyikük háttározott léptekkel indul felém, ő lehet a járőrparancsnok. Kiszállok a kocsiból. Néhány lépésre tőlem hirtelen megtorpan, kihúzza magát, tiszteleg: „X. Y. törzsőrmester, jelentkezem!” Hát, ha jelentkezel, gondolom, akkor olyan nagy baj nem lehet.

Tudom, törzsőrmester úr, hogy túlléptem a megengedett sebességet, kezdek el szabadkozni, de Szombathelyen, egy rendezvényen sokan várnak rám, én meg késésben vagyok. Adjunk biztosítást? – kérdezi a járőrparancsnok. Hát, azt nagyon megköszönném, felelem. Egy perc múlva vagy 120 km-es sebességgel robogunk Szombathely felé, előttem az egyik rendőr-szirénázva, mellettem a másik.

Este, amikor hazamentem, felhívtam Pintér Sándort, aki a kormányváltás után egy darabig még főkapitány maradt. Elmesélem neki az esetet, és kérem, dicsérje meg a megyei kollégákat. Csak a kötelességünket teljesítjük, hárítja el a főkapitány a köszönetet. Tudod, miniszter úr, teszi hozzá: Szolgálunk és védünk.

A kör bezárult

A választások eredményét az MDF vezérkara a Bem téri székházban várja. Én kimentem magam, mondván, a választások lebonyolításáért felelős miniszternek ilyenkor a hivatalában kell tartózkodnia. A valóság az, hogy ezt az estét a barátaimmal akarom tölteni. A közvélemény-kutatások nem sok jóval kecsegtetnek. Tudom, nem sokáig leszek már belügyminiszter. Legalábbis négy évig nem.

Eszembe jut francia kollégám, Charles Pasqua, aki nemrégén volt a vendégem, s önkéntelenül elmosolyodom. A nálam vagy húsz évvel idősebb, tapasztalt politikus érdeklődésére, hogy mi lesz a választásokon, azt feleltem, hogy elég rosszul állunk. Ne törődjön vele, miniszter úr, legyintett a vén róka kedélyesen, engem kétszer vertek le, és háromszor keltem fel. A politika ilyen, tette hozzá, és barátságosan megveregette a vállamat.

Egy utolsó szemlét teszek a Duna-palotában berendezett választási központban. Arra gondolok, öt évvel ezelőtt azért hagytam ott a békés és sikeres ügyvédi pályát, hogy Magyarországon szabad választások legyenek. S most az én feladatom, hogy a második szabad választások tisztaságára ügyeljek. A kör ezzel bezárult. Aztán eszembe jut, ha annak idején ügyvéd maradtok, ma dúsgazdag ember lehetnétek. Így pedig egy biztos vereség előtt álló politikus vagyok.

Tóth Zoltán, a Választási Iroda vezetője mindent végigmutat, elmagyaráz. Megnyugtató, hogy nem kell aggódni, minden rendben lesz. Beszélgetek a munkatársakkal. Mindenki teszi a dolgát. Tóth Zoltán az ajtóig kísér. Amikor nyújtom a kezem, megkérdezi, hogy a kollégája készíthetne-e rólunk egy közös fotót. Azt mondja, a fia számára. Átölelem a vállát, és széles mosollyal nézek a kamerába. Az utódomnak azért ne mutasd ezt a képet, mondom búcsúzóul.

* * *

Belépek a miniszteri dolgozószobába. Ott várnak mind, a régi barátaim. Van még néhány óránk, mondom, hogy gondtalanul beszélgessünk. Aztán jönnek majd a részeredmények, teszem hozzá, s félek, nem sok okunk lesz az ünneplésre. Ki tudja, mi lesz az eredmény, szólal meg Dévai Csaba, az örök

optimista. Van még időnk, teszi hozzá, s addig akár ihatunk is, mondja, s tölteni kezd a poharakba.

Ránézek az órámra. Nem egy mai darab, a kerekasztalos időkben még ezt hordtam, de azóta csak ritkán használtam. Olyankor vettem elő, amikor egy különösen fontos vitára indultam. Nem babonából, de valahogy erőt adott ez az óra. Amikor képviselő lettem, egy barátom, aki órákkal kereskedik, egyszerűen levette a kezemről. Azt mondta, egy frakcióvezető nem hordhat ilyen vacakot. Tiltakozásomra, hogy nincs szükségem flancos órára, megnyugtató, hogy az sem az, amit hozott, de megbízhatóbb, mint a másik. Nem is volt vele gondom, de ma reggelre megállt. Előkerestem hát a régit. Azt, amit még a kerekasztalos időkben rendszeresen hordtam.

Istenem, villan át az agyamon, öt év múlt el azóta, s mennyi minden megváltozott! De az óra – állapítom meg magamban –, az én órám még mindig a régi. Itt vannak a régi barátaim, s én is a régi vagyok, fut át az agyamon, nem változtatott meg a „hatalom”. S már nem érdekel a biztos vereség. Még egy pillantást vetek az órámra, s bármilyen furcsa, úgy érzem, boldog vagyok...

EPILÓGUS

Befejeztem a könyvemet. Nyolc évbe tellett. Teljesítettem azt, amire vállalkoztam. Megírtam az 1988 és '94 között velem történeteket. Nem tudom, hogy akinek volt türelme végigolvasni mindazt, amit írtam, vajon elfogadja-e, hogy a '89-'90-ben lezajlott változás – függetlenül a későbbiektől – a magyar történelem kiemelkedő eseménye. És hogy Antall József kormánya, a miniszterelnök szavaival: „tudta, hogy mit kellene tennie, és tette azt, amit lehet”.

Hogy az első négy év miért nem sikerült úgy, ahogy szerettük volna? Azért, mert úgy nem sikerülhetett. S talán azért is, mert mi, akik az Ellenzéki Kerekasztalban képesek voltunk az összefogásra, a szabad választások után nem tudtunk egyetérteni olyan kérdésekben, amelyekben kormánynak és ellenzéknek egy újjáépítés időszakában, nemzeti megújulásunk érdekében egyet kellett volna értenie.

Nyolc évvel ezelőtt, amikor belekezdtem a könyvbe, abban reménykedtem, hogy mire befejezem, talán meglelem a magyarázatot, hogy a biztató kezdet után a rendszerváltó országok éléről hogyan jutottunk hátrább a sorban, és miként kerülhetünk ismét előbbre? Azt hiszem, továbbra is ez az egyik legfontosabb kérdés, amit az elmúlt negyedszázad alapján magunknak feltehetünk.

Persze tudom, hogy mint minden valódi kérdésre, erre is többféle válasz adható, és nincs olyan válasz, amelyben legalább egy szemernyi igazságot ne lehetne találni. Az én válaszom csak egy a lehetséges válaszok közül – és ez a könyv talán alkalmas arra, hogy aki elolvassa, saját választ fogalmazzon meg.

A rendszerváltozás nem szüntette meg a magyar értelmiséget és a politikát megosztó évszázados ellentétet, ami az évek múlásával csak egyre erősödött. A nemzeti összetartozás érzését – ami talán a felemelkedés záloga lehetne – ezért sem sikerült az egész magyar társadalom közös élményévé tenni.

Bármilyen nagy dolgok történtek meg velünk – szabadok lettünk, majd függetlenek, egyenrangú félként tárgyaltunk a gazdag államokkal, kimentek a megszálló csapatok, megszűnt a Varsói Szerződés és a KGST, később Magyarország tagja lett a NATO-nak és az Európai Uniónak – mégsem tudott az ország együtt örülni és ünnepelni. Sokszor akartuk, néha majdnem sikerült is, de a közös örömet a politika és az értelmiség két oldala közötti,

egyre mélyülő ellentét mindig elrontotta. Csodák történtek velünk az elmúlt negyedszázad alatt, de az ünnep, a közös ünneplés mindig elmaradt.

Én úgy látom, csak akkor támad esély a felemelkedésre, ha a magyar politikát, értelmiséget, s ma már az egész társadalmat megosztó szakadékokat áthidaló, valódi nemzeti együttműködés valahogyan mégis megszületik. Ennek a jeleit, bárhová is nézek, sehol sem tapasztalom. De talán valahol a mélyben, ahová én nem láthatok, valami mégis érlelődik.

...és az ünnep mindig elmaradt – sokáig ezt a címet szántam a könyvemnek.

De a végére meggondoltam magam.

Így lett a cím: ...és az ünnep mindig elmaradt?

Jövő időben és kérdőjellel.

Kónya Imre

Letettem a tollat 2016. szeptember 20-án

Névjegyzék

A könyvben említett személyek, zárójelben elsősorban korabeli jelentősebb funkcióik, szerepeik:

Aczél Endre (újságíró)

Aczél György (a Kádár-rendszer vezető kultúrpolitikus; a „három T” – tiltás, tűrés, támogatás – kultúrpolitikai elv bevezetője)

Ádám Antal (alkotmánybíró)

Áder János (országgyűlési képviselő – Fidesz; 2012 óta köztársasági elnök)

Almássy Kornél (2000 után MDF-politikus)

Andrásfalvy Bertalan (néprajztudós; országgyűlési képviselő – MDF; az Antall-kormány művelődési és közoktatási minisztere)

Annus Antal (altábornagy, a Honvédelmi Minisztérium közigazgatási államtitkára)

Antall György (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum; Antall József idősebbik fia)

Antall József (1990 előtt ellenzéki – MDF: elnök, Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló; EKA; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF; az első szabadon választott kormány miniszterelnöke haláláig, 1993-ig)

Antall József, id. (kisgazda politikus 1939–1944 menekültügyi kormánybiztos, 1945–46-ban Nagy Ferenc és Tildy Zoltán kormányában újjáépítési miniszter; Antall József édesapja)

Antall Józsefné Fülepp Klára (Antall József felesége)

Apponyi Albert, gróf (többször kultuszminiszter az 1900-as évek elején, az 1920-as „trianoni” magyar béke delegáció vezetője)

Apró Antal (1948 és 1988 között, a Rákosi- és a Kádár-rendszerben is végig tagja a legfelső párt- és állami vezetésnek)

Ara-Kovács Attila (erdélyi származású újságíró; 1990 előtt ellenzéki – szamizdat)

Árva László (1990 előtt ellenzéki gazdaságpolitikus – MDF)

Bába Iván (1990 előtt ellenzéki politikus – Szabad Kezdeményezések Hálózata, FKGP; külügyi közigazgatási államtitkár)

Babus Endre (újságíró; 1990 előtt ellenzéki – Nyilvánosság Klub; alapító-szervező)

Bácskai Mária (ügyvéd)

Bácskai Sándor (1990 előtt ellenzéki politikus – MSZDP)

Bagi István (1997–2006 között alkotmánybíró)

Bajnai Gordon (2009–2010-ben miniszterelnök, MSZP–SZDSZ-támogatással)

Bakó Lajos (országgyűlési képviselő – MDF)

Balás István (országgyűlési képviselő – MDF)

Balaskó Jenő (költő, közíró)

Balázs Péter (a Bajnai-kormány külügyminisztere)

Balácsi Tibor (országgyűlési képviselő – MDF)

Bálint B. András (újságíró, költő, író; 1990 előtt ellenzéki – Nyilvánosság Klub: alapító-szervező; a szerző barátja)
 Bálint Géza (reumatológus, akadémikus; Bálint B. András bátyja)
 Bálint Tibor (1990 előtt belügyi titkárságvezető)
 Baló György (televíziós újságíró)
 Balog Zoltán (református lelkész; 2010 után az Orbán-kormány emberi erőforrások minisztere)
 Balogh Margit (történész)
 Balsai István (ügyvéd; országgyűlési képviselő – MDF, majd Fidesz; az Antall-kormány igazságügy-minisztere, 2011-től alkotmánybíró)
 Bánszky György (a szerző belügyminiszteri testőrcsoportjának a vezetője, Köztársasági Őrezred)
 Bányász Rezső (a Lázár- és a Grósz-kormány szóvivője)
 Bárándy Péter (a Medgyessy-kormány igazságügy-minisztere)
 Barankovics István (a Demokrata Néppárt elnöke 1945–1949)
 Bárány János (költő, újságíró; a szerző barátja)
 Baranyai Miklós (országgyűlési képviselő – MDF)
 Baranyai Tibor (1990 előtt ellenzéki politikus – MSZDP)
 Barbara Bush (George Bush, az Egyesült Államok elnökének felesége)
 Barna Sándor (Budapest rendőrfőkapitánya 1990-ben, a taxisblokáid idején)
 Bártfay Pál (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: alapító, elnökhelyettes, majd elnök)
 Bartók Tivadar (politikus – KDNP: elnök, Centrum Összefogás)
 Batthyány Lajos, gróf (az első magyar miniszterelnök, 1848)
 Bauer Miklós (ÁVH-alezredes, kihallgatótiszt; Bauer Tamás apja)
 Bauer Tamás (1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ: gazdaságpolitikus)
 Beke Kata (országgyűlési képviselő – MDF)
 Békés Imre (büntetőjogász tanszékvezető, ELTE)
 Béki Gabriella (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Bene Ferenc (válogatott labdarúgó)
 Bérczi Antal (MDF-politikus; alpolgármester)
 Betlen János (televíziós újságíró)
 Bethlen István (országgyűlési képviselő – MDF)
 Bibó István (polgári demokrata politológus-államfilozófus; a koalíciós Nagy Imre-kormány államminisztere, '56 után KSH-könyvtáros)
 Bihari Mihály (politológus; 1990 előtt az állampártból kizárt reformer; 1999–2008 között alkotmánybíró: a testület elnöke)
 Bihari Ottó (államjogász egyetemi tanár)
 Bíró Zoltán (irodalomtörténész; 1990 előtt az állampártból kizárt reformer – MDF: alapító, első vezető, NDSZ: alapító társelnök; a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet főigazgatója)
 Bod Péter Ákos (közgazdász, egyetemi tanár; országgyűlési képviselő – MDF; ipari és kereskedelmi miniszter, MNB-elnök)
 Bodor Pál (újságíró)
 Bodrácska János (budapesti rendőrfőkapitány)
 Boga Marika (a szerző családi barátja)
 Bogárdi Zoltán (országgyűlési képviselő – MDF)
 Bogdán Tibor (ügyvéd; a Németh-kormány igazságügyi közigazgatási államtitkára; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: MSZMP; az Antall-kormány igazságügyi helyettes államtitkára)
 Bognár Szabolcs (családjogász; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: választmányi tag)

Bokros Lajos (a Horn-kormány pénzügyminisztere; európai parlamenti képviselő – MDF)
 Bolberitz Pál (az Esztergom–Budapest főegyházmegye papja; Antall József tanítványa)
 Bolgár György (rádiós újságíró)
 Bombera Krisztina (televíziós újságíró)
 Boross Imre (1990 előtt ellenzéki politikus – FKGP; Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló: EKA)
 Boross István (újságíró)
 Boross Péter (jogász; az Antall-kormány belügyminisztere, majd koalíciós miniszterelnök – MDF)
 Borsányi József (biztonsági gépkocsivezető, Köztársasági Őrezred)
 Borsos Csaba (az Országgyűlés Hivatala osztályvezetője)
 Bossányi Katalin (újságíró; 1990 után országgyűlési képviselő – MSZP)
 Botos Katalin (közgazdász egyetemi tanár; országgyűlési képviselő – MDF; pénzügyi államtitkár, tárca nélküli miniszter)
 Böröcz István (1990 előtt ellenzéki politikus – FKGP; országgyűlési képviselő: parlamenti frakcióvezető)
 Bruhács János (nemzetközi jogász egyetemi tanár)
 Bruszt László (szociológus; 1990 előtt ellenzéki – Liga Szakszervezetek)
 Chrušinák Alajos (televíziós újságíró)
 Cohn-Bendit, Daniel (a franciaországi 1968-as diáklázadások egyik vezetője, európai parlamenti képviselő)
 Cozma, Marian (meggyilkolt veszprémi román kézilabdázó)
 Czákó Gábor (író; 1990 előtt ellenzéki – MDF)
 Czinege Lajos (a Kádár-rendszerben, 1960–1984 között honvédelmi miniszter, 1984–1987 között miniszterelnök-helyettes)
 Czoma László (múzeumigazgató; országgyűlési képviselő – független)
 Cseh Tamás (előadóművész)
 Cseke László (rádiós újságíró – Szabad Európa)
 Csengey Dénes (író, költő; 1990 előtt ellenzéki – MDF: 1990-től országgyűlési képviselő)
 Csépe Béla (országgyűlési képviselő – KDNP: parlamenti frakcióvezető)
 Cserhalmi György (színművész)
 Cservenka Ferencné (1990 előtt az MSZMP vezető politikusa)
 Csoóri Sándor (költő, író; 1990 előtt ellenzéki – MDF: alapító; Illyés Gyula halála után a népi írók vezéralakja)
 Csóti György (országgyűlési képviselő – MDF; az első Orbán-kormány alatt zágrábi nagykövet)
 Csurka István (író, drámaíró, 1990 előtt ellenzéki politikus – MDF: alapító, 1990 után országgyűlési képviselő, 1993-tól MIÉP: alapító, elnök, 1998–2002 között országgyűlési képviselő: frakcióvezető)
 Dalnoki Jenő (válogatott labdarúgó)
 Dancs Kálmán (a szerző barátja)
 Dávid Gyula (ügyvéd; országgyűlési képviselő – MSZP)
 Dávid Ibolya (országgyűlési képviselő – MDF: 1999-től elnök; az első Orbán-kormány igazságügy-minisztere)
 Deák Sándor (vezérőrnagy, a Magyar Honvédség vezérkari főnöke)
 Debreczeni József (közíró; 1990 előtt ellenzéki parlamenti képviselő – MDF: 1990 után országgyűlési képviselő)
 Demszky Gábor (1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ: 1990-ben országgyűlési képviselő, majd Budapest főpolgármestere)
 Dénes János (munkás, '56-os forradalmár; országgyűlési képviselő – MDF)
 Deutsch Tamás (országgyűlési képviselő – Fidesz; az első Orbán-kormány sportminisztere)
 Dévai Csaba (a szerző barátja)
 Dornbach Alajos (1990 előtt ellenzéki – SZDSZ: 1990-től országgyűlési képviselő)

Dósa Attila (a Rákosi-rendszer kivégzett áldozata)
 Döbrentei Kornél (költő)
 Dömötör Zoltán (olimpiai bajnok vízilabdázó, az Olimpiai Bajnokok Klubjának elnöke)
 Draskovics Tibor (jogász; 1990 után szocialista kormányokban többször miniszter)
 Draskovics Tibor, id. (ügyvéd; a szerző munkaközösségi elöljárója; Draskovics Tibor apja)
 Dregger, Alfred (a német CDU-CSU parlamenti frakcióvezetője)
 Édes András (ügyvéd)
 Egressy András (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: alapító)
 Elbert Márta (filmrendező, a Fekete Doboz video-folyóirat vezetője)
 Elek István (közíró; 1990 előtt ellenzéki – MDF: országgyűlési képviselő, majd Fidesz)
 Éliás Sára (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Szabad Kezdeményezések Hálózata, Független Jogász Fórum)
 Eörsi István (költő, Lukács-tanítvány, '56-os elítélt; 1990 után SZDSZ-es közszereplő)
 Eörsi Mátyás (1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ: 1990 után országgyűlési képviselő; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló. EKA; Eörsi István unokaöccse)
 Eötvös József (a Batthyány-kormány kultuszminisztere; Antall József nemzeti liberális eszmei példaképe)
 Erdődy Gábor (történész tanszékvezető egyetemi tanár; az Antall-kormány bonni, a Horn-kormány bonni és vatikáni nagykövete)
 Fabriczy András (1990 után MSZP-pénztárnok)
 Farkas Gabriella (országgyűlési képviselő – MDF: elnökségi tag)
 Fayer László (büntetőjogász a 19–20. század fordulóján)
 Fehér József (honvéd ezredes; a Honvédelmi Minisztérium jogi főosztályvezetője)
 Fejtő György (1990 előtt az MSZMP KB, PB tagja; Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló)
 Fekete György (kulturális helyettes államtitkár)
 Fekete Sándor (író, újságíró)
 Feledy Péter (televíziós újságíró)
 Fenyő János (médiatulajdonos: Vico médiakonzern)
 Ferenc József (Habsburg-házi magyar király 1867–1916)
 Filó Sarolta (1990 előtt ellenzéki – MDF)
 Fitzwater, Marlin (George Bush, az Egyesült Államok elnökének szóvivője)
 Fodor András Attila (országgyűlési képviselő – MDF)
 Fodor Gábor (1990 előtt ellenzéki politikus – Fidesz, Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: EKA; 1990 után országgyűlési képviselő – Fidesz, majd SZDSZ)
 Fónay Jenő (halálra ítélt '56-os forradalmár; Pofosz-elnök)
 Forgács Imre (MSZMP-funkcionárius)
 Forgács Pál (a Liga Szakszervezetek elnöke)
 Forrai István (Antall József miniszterelnök kabinetfőnök-helyettese)
 Földvári József (büntetőjogász, pécsi tanszékvezető egyetemi tanár)
 Franka Tibor (újságíró; 1990 után országgyűlési képviselőjelölt – MIÉP, majd Jobbik; polgármester – független)
 Franyó Zoltán (bíró; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: választmányi tag)
 Fricz Tamás (politológus; a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet munkatársa)
 Furmann Imre (1990 előtt ellenzéki – MDF)
 Futó Barnabás (ügyvéd; a szerző egyik munkaközösségi elöljárója)
 Für Lajos (történész; országgyűlési képviselő – MDF: alapító; az Antall-kormány honvédelmi minisztere)
 Füzér József (ügyvéd; karikaturista)
 Füzessy Tibor (1990 előtt ellenzéki politikus – KDNP, Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: EKA; 1990 után országgyűlési képviselő: KDNP-frakcióvezető)
 Füzy Gábor (bárgongorista)
 G. Nagy Ilián (költő; G. Nagyné Maczó Ágnes férje)

G. Nagyné Maczó Ágnes (országgyűlési képviselő – MDF, majd FKGP: a Ház alelnöke)
 Gadó György (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Gádor Iván (újságíró)
 Gál Zoltán (1990 előtt megbízott belügyminiszter; országgyűlési képviselő – MSZP)
 Gallov Rezső (Sportthivatal-elnök)
 Gálszécsy András (jogász; az Antall-kormány titkosszolgálati minisztere, belügyminiszteri, miniszterelnöki főtanácsadó)
 Gáspár Miklós (országgyűlési képviselő – KDNP)
 Gazsi Gyula (ügyvéd; az ügyvédi focibólcsapat tagja és szervezője)
 Gellért Kis Gábor (rádiós újságíró, 1990 után országgyűlési képviselő – MSZP)
 George Bush (az Egyesült Államok elnöke)
 George Washington (az Egyesült Államok elnöke, 1789–1797)
 Gerevich Aladár (sokszoros olimpiai és világbajnok kardvívó 1932–1960 között)
 Gergely András (történész; Szabad György tanítványa)
 Gicz György (országgyűlési képviselő – KDNP: elnök)
 Giscard d'Estaing, Valéry (francia államfő 1974–1981)
 Glattfelder Béla (országgyűlési képviselő – Fidesz)
 Glatz Ferenc (a Németh-kormány kultuszminisztere)
 Gobbers, Dieter (ügyvéd; az Adalbert Alapítvány elnökségi tagja)
 Gombár Csaba (szociológus; 1990 előtt előadó a Pártfőiskolán, reformértelmiségi: felszólal Lakiteleken; 1990–1993 között a Magyar Rádió elnöke)
 Göncz Árpád (író, műfordító; '56-os halálraítélt; 1990 előtt ellenzéki – SZDSZ: 1990 után országgyűlési képviselő; köztársasági elnök 1990–2000 között)
 Grád Tibor (a Budapesti Ügyvédi Kamara klubjának büfése)
 Greza Ferenc (országgyűlési képviselő – MDF)
 Grósz Károly (1990 előtt MSZMP-főtitkár, miniszterelnök)
 Grotius, Hugo (17. századi német államférfi, jogtudós)
 Gulyás Gergely (2010-től országgyűlési képviselő – Fidesz; a szerző barátja)
 Gyarmati Dezső (olimpiai bajnok vízilabdázó; országgyűlési képviselő – MDF)
 Gyarmati György (az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának a főigazgatója)
 Gyarmati Jánosné (büntetőjogi tanszéki titkár, ELTE ÁJK)
 Gyekiczky András (1990 előtt Bibó szakkollégiumi igazgató; a Horn-kormányban Kuncze Gábor belügyminiszter kabinetfőnöke)
 György István (1990 előtt Fejtő György titkára, Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: MSZMP)
 Györgyei Béla (1990 előtt az Országos Ügyvédi Tanács főtitkára)
 Györgyi Kálmán (büntetőjogász; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: Harmadik Oldal; 1990 után legfőbb ügyész)
 Győriványi Sándor (tanár; országgyűlési képviselő – FKGP; az Antall-kormány munkaügyi minisztere)
 Gyurcsány Ferenc (1990 előtt KISZ-funkcionárius; MSZP-miniszterelnök 2004–2009, pártelnök 2007–2009, majd DK-elnök)
 Gyurkó László (író; 1990 előtt reformértelmiségi – Új Márciusi Front)
 Hack Péter (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Hajdú János (televíziós újságíró)
 Hajnal László Gábor (író, újságíró; a BM III/III-as ügynöke)
 Halmai Gábor (alkotmányjogász; 1990 előtt ellenzéki – Nyilvánosság Klub: alapító-szervező; Sólyom László alkotmánybírósné elnöki főtanácsadója)
 Hámosi Csaba (országgyűlési képviselő – MSZP)
 Hanák Péterné (a „Hanákné-ügy” névadó szereplője; Hanák Péter történész felesége)
 Hankiss Elemér (szociológus; 1990–1993 között a Magyar Televízió elnöke)
 Haraszi Miklós (szociológus; 1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ: 1990 után országgyűlési képviselő; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: EKA)

Hardy Péter (1990 előtt ellenzéki politikus – FKGP)
 Havas Henrik (rádiós-televíziós újságíró)
 Havel, Vaclav (cseh író, drámaíró; a rendszerváltozás előtt ellenzéki aktivista, utána köz-társasági elnök)
 Hefty, Georg Paul (magyar származású német újságíró – Frankfurter Allgemeine Zeitung)
 Hegedűs András (miniszterelnök 1955–1956)
 Hegedűs István (országgyűlési képviselő – Fidesz)
 Heller Ágnes (Lukács-tanítvány filozófus)
 Heltai Péter (televíziós újságíró)
 Henrix, Hans Hermann (teológus professzor; az Adalbert Alapítvány elnökségi tagja)
 Herényi Károly (1998–2010 között országgyűlési képviselő – MDF; frakcióvezető)
 Hetényi Géza (ügyvéd; Hetényi Istvánnak, a Lázár-kormány pénzügyminiszterének a fia)
 Holczer Ferenc (ügyvéd; az Adalbert Alapítvány kuratóriumi tagja)
 Hollauer Tibor (újságíró)
 Holló András (1990 előtt az Alkotmányelőkészítő Kodifikációs Titkárság vezető munkatársa; 1990 után az Alkotmánybíróság főtárgyalója, majd alkotmánybíró 1996–2013, a testület elnöke 2003–2005)
 Holló Attila (testőrtiszt, Köztársasági Őrezred)
 Horn Gyula (1989-től a Németh-kormány külügyminisztere; 1990 után országgyűlési képviselő – MSZP; miniszterelnök 1994–1998)
 Hornyák Tibor (1990 előtt ellenzéki politikus – Függetlenségi Párt)
 Horthy Miklós (Magyarország kormányzója 1920–1944)
 Horváth Balázs (ügyvéd; országgyűlési képviselő – MDF, majd Fidesz; az Antall-kormány belügyminisztere, tárca nélküli minisztere)
 Horváth Endre (ügyvéd; a szerző első munkaközösségi előjárója)
 Horváth István (1984–1991-ben bonni, közben 1990 júliusa és októbere között berlini nagykövet)
 Horváth István (1990 előtt a Grósz- és a Németh-kormány belügyminisztere, az MSZMP KB titkára)
 Horváth József (országgyűlési képviselő – MDF)
 Horváth Sándor (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum, később az elnöke)
 Horváth Zoltán (olimpiai és világbajnok kardvívó)
 Iharos Sándor (világcsúcstartó közép- és hosszútávfutó)
 Ilkei Csaba (televíziós újságíró; országgyűlési képviselő – MDF, majd független)
 Illyés Gyula (költő, író, drámaíró; a népi írók vezéralakja)
 Isépy Tamás (ügyvéd; országgyűlési képviselő – KDNP; az Antall-kormány igazságügyi államtitkára)
 Iványi Gábor (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Jakab István (ügyvéd; a szerző egyik munkaközösségi előjárója)
 Jakuts Tamás (igazságügyi minisztériumi osztályvezető)
 János Károly (spanyol király)
 János Pál, II. (pápa)
 Jarnjak, Ivan (horvát belügyminiszter)
 Jávör István (operatőr – Fekete Doboz)
 Javorniczky István (újságíró)
 Jedlik Ányos (a dinamó és a fröccs feltalálója)
 Jescheck, Hans-Heinrich (német büntetőjogász professzor)
 Jeszenszky Edit (Antall József unokahúga, Jeszenszky Géza felesége)
 Jeszenszky Géza (történész egyetemi tanár; az Antall-kormány külügyminisztere; Antall József unokahúgának a férje)
 Jezsó István (1990 előtt ellenzéki politikus – FKGP)
 Józsa Fábrián (országgyűlési képviselő – MDF; belügyi politikai államtitkár)

Juhász Ferenc (költő)
 Juhász László (rádiós újságíró – Szabad Európa Rádió; a Magyar Televízió hírigazgatója)
 Jutasi György (Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: MSZMP)
 Kádár Béla (közgazdász akadémikus; az Antall-kormány külgazdasági minisztere)
 Kádár János (32 évig az MSZMP és így az ország első embere)
 Kádár Jánosné (a Kádár-rendszer Tájékoztatási Hivatala osztályvezetője; Kádár János felesége)
 Kádár Miklós (büntetőjogász, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK)
 Kahler Frigyes (az Antall-kormány igazságügy-minisztériumi főosztályvezetője)
 Kajdi József (a Németh-kormány igazságügy-minisztériumi helyettes főosztályvezetője; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: MSZMP; az Antall-kormány Miniszterelnöki Hivatalának vezetője, közigazgatási államtitkár)
 Károlyi Mihály (az őszirózsás forradalom miniszterelnöke, köztársasági elnök)
 Kárpáti Rudolf (többszörös olimpiai és világbajnok kardvívó 1948–1961 között)
 Kasza László (rádiós újságíró – Szabad Európa)
 Katona Béla (országgyűlési képviselő – MSZP)
 Katona József (drámaíró)
 Katona Kálmán (országgyűlési képviselő – MDF, majd Fidesz)
 Katona Tamás (történész; országgyűlési képviselő – MDF; az Antall-kormány külügyi és tájékoztatási államtitkára, Budavár polgármestere)
 Keleti György (a Németh-, majd az Antall-kormány alatt honvédelmi minisztériumi szóvivő; 1992-től országgyűlési képviselő – MSZP)
 Kemencei Zoltán (jogtanácsos; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum; választmányi tag)
 Kemény Ferenc (NOB-alapító)
 Kemény István (szociológus)
 Kende Péter (újságíró, politológus)
 Kengyel Miklós (polgári jogász, pécsi egyetemi oktató; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum, a pécsi EKA szervezője)
 Kerényi Imre (színházi rendező; 1990 előtt ellenzéki – EKA; Liga Szakszervezetek)
 Keresztes Sándor (1990 előtt ellenzéki politikus – KDNP; elnök; az Antall-kormány vatikáni nagykövete)
 Keresztes-Fischer Ferenc (többször belügyminiszter a Horthy-korszakban)
 Kéri Kálmán (tábornok; 1990 előtt ellenzéki – Recski Szövetség; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF)
 Kéri László (politológus)
 Kéthly Anna (szociáldemokrata politikus – a koalíciós Nagy Imre-kormány államminisztere)
 Kevin Costner (filmszínész, Oscar-díjas filmrendező)
 Kilényi Géza (a Németh-kormány igazságügy-miniszter-helyettese; Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló – MSZMP; alkotmánybíró 1989–1998)
 Király Edit (rádiós újságíró)
 Király Tibor (büntetőeljárás-jogász, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK)
 Király Zoltán (televíziós újságíró; 1990 előtt az MSZMP-ből kizárt reformer, országgyűlési képviselő; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF, majd független)
 Kis János (filozófus; 1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ; elnök; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: EKA)
 Kiss Benedek (költő, a Kilencek költőcsoport tagja)
 Kiss Gy. Csaba (irodalomtörténész; 1990 előtt ellenzéki – MDF; alapító)
 Kiss György (Antall József gyerekkori barátja, '56-os társa, azt követően a BM III/III. ügy-nökeként több mint 30 éven át jelentett Antallról)
 Kiss György (országgyűlési képviselő – MDF)

Kiss Gyula (ügyvéd; az Antall-kormány tárca nélküli minisztere, FKGP)
 Klebelsberg Kunó (belügy-, illetve kultuszminiszter a Horthy-korszakban)
 Kocsis András (Torgyán József tanácsadója)
 Kocsis Kálmán (az Információs Hivatal főigazgatója, 1990–1996)
 Kodolányi Gyula (költő, műfordító; Antall József miniszterelnök külpolitikai tanácsadója, címzetes államtitkár; Illyés Gyula veje)
 Kohl, Helmut (nyugatnémet-német kancellár)
 Kolláth György (alkotmányjogász; a Németh- és az Antall-kormány belügyminisztériumi osztályvezetője)
 Kolossváry István (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum)
 Konoróth Gyula (a szerző gimnáziumi igazgatója)
 Konrád György (író; 1990 előtt ellenzéki – SZDSZ, 1990 után a Demokratikus Charta meghatározó személyisége)
 Kónya László (1990 előtt ellenzéki politikus – Magyar Néppárt)
 Kósa Ferenc (filmrendező; 1990 előtt reformer értelmiségi, 1990 után országgyűlési képviselő – MSZP)
 Koszorús Ferenc (vezérkari ezredes; Horthy parancsára katonai erővel akadályozza meg budapesti zsidók deportálását)
 Kovács István (költő – a Kilencek költőcsoport tagja –, történész)
 Kovács László (1990 előtt az MSZMP KB külügyi osztályvezetője, külügyminiszter-helyettes, államtitkár, 1990 után országgyűlési képviselő – MSZP: később elnök, a Horn-kormány külügyminisztere)
 Kovács Pál (többszörös olimpiai és világbajnok kardvívó 1934–1960 között)
 Kozma Huba (országgyűlési képviselő – MDF: elnökségi tag)
 Kő Pál (szobrászművész)
 Kőszeg Ferenc (1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ: 1990 után országgyűlési képviselő)
 Kövér László (1990 előtt ellenzéki politikus – Fidesz, Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló: EKA; 1990 után országgyűlési képviselő – Fidesz, 2010-től a Ház elnöke)
 Krassó György (újságíró; 1990 előtt ellenzéki politikus)
 Kratochwill Krisztina (a Németh-kormány igazságügy-minisztériumi osztályvezetője; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: MSZMP)
 Kriele, Martin (kölni jogászprofesszor)
 Kukorelli István (alkotmányjogász, egyetemi oktató, ELTE ÁJK; 1990 előtt a Hazafiás Népfront főtárgyaló, ügyvezető elnöke, ellenzéki – Független Jogász Fórum: választmányi tag; Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló: Harmadik Oldal)
 Kulcsár Kálmán (a Németh-kormány igazságügy-minisztere)
 Kulin Ferenc (irodalomtörténész; 1990 előtt ellenzéki politikus – MDF: alapító, alelnök; 1990 után országgyűlési képviselő: MDF-frakcióvezető)
 Kuncze Gábor (országgyűlési képviselő – SZDSZ: elnök, a Horn-kormány belügyminisztere)
 Kupa Mihály (közgazdász; a Grósz-kormányban az 1987-es adóreform irányítója; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF, pénzügyminiszter; 2002-ben a Centrum Összefogás elnöke)
 Kurucz Péter (újságíró; 1990 előtt ellenzéki – Fidesz)
 Kutrucz Katalin (büntetőjogász, egyetemi oktató, ELTE ÁJK; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: választmányi tag, Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: EKA; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF; a Történeti Hivatal alelnöke; a szerző felesége)
 László Balázs (az Antall-kormány szóvivője)
 László Jenő (a Németh-kormány igazságügy-minisztériumi főosztályvezetője)
 Latinovits Zoltán (színművész, előadóművész)
 Lázár György (miniszterelnök 1975–1987-ben)
 Lemhényi Dezső (olimpiai bajnok vízilabdázó, az Olimpiai Bajnokok Klubjának alapító elnöke)

Lengyel László (1990 előtt az MSZMP-ből kizárt reformközgazdász)
 Lévai Anikó (1990 előtt ellenzéki – Bibó István Szakkollégium; Orbán Viktor felesége)
 Lezsák Sándor (költő, tanár; 1990 előtt ellenzéki politikus – MDF: alapító, majd elnök, 1994 után országgyűlési képviselő, majd Fidesz)
 Ligeti Imre (Budavár polgármestere – MDF)
 Lovas Zoltán (újságíró: a Fekete Doboz video-folyóirat munkatársa)
 Lovász József (a szerző barátja)
 M. Kiss Sándor (történész; Antall József miniszterelnök tanácsadója)
 Maczonkai Mihály (polgári jogász egyetemi oktató, PTE ÁJK; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum)
 Márai Péter (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Mádl Dalma (Mádl Ferenc felesége)
 Mádl Ferenc (nemzetközi magánjogász, akadémikus; az Antall-kormány igazságügy-minisztere, köztársasági elnök 2000–2005 között)
 Magyar Bálint (szociológus; 1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ: 1990 után országgyűlési képviselő)
 Magyar Zoltán (többszörös olimpiai, világ-, Európa-bajnok tornász)
 Majthényi Imre (a szerző apjának századparancsnoka-barátja)
 Margittán Éva (büntetőjogász, egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK)
 Markó György (hadtörténész, a Történeti Hivatal elnöke)
 Markója Imre (a Lázár- és a Grósz-kormány igazságügy-minisztere)
 Markos György (államjogász, egyetemi oktató, PTE ÁJK)
 Markovics, Ante (szerb politikus, az utolsó jugoszláv miniszterelnök)
 Marosán Attila (testőrtiszt, Köztársasági Örezred)
 Márton János (1990 előtt ellenzéki politikus – Magyar Néppárt)
 Marton László (szobrászművész)
 Martonyi János (a Németh-kormány privatizációs kormánybiztosa, az Antall-kormány közigazgatási államtitkára)
 Mayer Balázs (ügyvéd)
 Mayer Erika (jogtanácsos; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: választmányi tag)
 Mazowiecki, Tadeusz (lengyel miniszterelnök)
 Mécs Imre ('56-os halálraítelt; 1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: EKA; 1990 után országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Medgyaszay László (országgyűlési képviselő – MDF: sajtófőnök)
 Medgyessy Péter (1990 előtt a Lázár- és a Grósz-kormány pénzügyminisztere, a Németh-kormány miniszterelnök-helyettese, 1990 után a Horn-kormány pénzügyminisztere, 2002–2004 között miniszterelnök – MSZP)
 Mékli Attila (római katolikus pap)
 Mendelényi Tamás (olimpiai és világbajnok kardvívó)
 Mensáros László (színművész, előadóművész)
 Mesic, Stipe (horvát államfő)
 Mészáros Béla (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Mészáros Vilmos (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum, később az elnöke)
 Mézes Flórián (újságíró; 1990 előtt ellenzéki – Nyilvánosság Klub: alapító-szervező)
 Mezey Katalin (költő, a Kilencek költőcsoport tagja)
 Mező Ferenc (sporttörténész)
 Mile Lajos (országgyűlési képviselő – MDF)
 Mindszenty József (bíboros, esztergomi érsek, Magyarország utolsó hercegprímása)
 Mitterrand, François (francia államfő)
 Mock, Alois (osztrák külügyminiszter)
 Moldova György (író)

Monostori Endre (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Morvay László (1990 előtt ellenzéki politikus – Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság)
 Mócsi Ferenc (író; 1990 előtt ellenzéki – MDF, majd Magyar Néppárt; Sánta Ferenc fia, a szerző barátja)
 Muskovszky Gábor (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum)
 Nagy Attila (színész; országgyűlési képviselő – MSZP)
 Nagy Ferenc (a szerző gyermekkori barátja)
 Nagy Ferenc (kisgazda miniszterelnök 1946–1947)
 Nagy Feró (rockzenész)
 Nagy Imre (az '56-os forradalom alatt Magyarország miniszterelnöke)
 Nagy Sándor (a Kádár-rendszerben SZOT-felsővezető, 1990 után a jogutód MSZOSZ elnöke)
 Nahimi Péter (1990 előtt ellenzéki politikus – MDF)
 Nahlik Gábor (a Magyar Televízió alelnöke, majd 1993–1994 között alelnök-elnöke)
 Nehéz-Posonyi István (ügyvéd; 1990–1993 között a Független Jogász Fórum alelnöke)
 Németh János (testőrtiszt, Köztársasági Őrezred)
 Németh Miklós (a Kádár-rendszer utolsó miniszterelnöke)
 Németh Péter (újságíró)
 Németh Zsolt (országgyűlési képviselő – Fidesz)
 Nikolits István (a Horn-kormány nemzetbiztonsági minisztere)
 Nováky Balázs (a Határőrség országos parancsnoka)
 Nyáry Pál (1848-as parlamenti képviselő)
 Nyers Rezső (1990 előtt államminiszter, reformer gazdaságpolitikus – Új Márciusi Front; 1990 után országgyűlési képviselő – MSZP: elnök)
 Nyíri Sándor (1978–1992 között a legfőbb ügyész helyettese; 1992 után Boross Péter belügyminiszter főtanácsadója)
 Ódor László (az Antall-kormány alatt berni nagykövet)
 Orbán Győző (Orbán Viktor apja)
 Orbán Viktor (1990 előtt ellenzéki politikus – Fidesz: elnök; Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló – EKA; 1990 után országgyűlési képviselő – Fidesz: frakcióvezető; háromszoros miniszterelnök)
 Orzó Katalin (bíró; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: választmányi tag)
 Örley Szabolcs (kardvívó)
 Öry Csaba (1990 előtt ellenzéki – Liga Szakszervezetek: EKA-tárgyaló)
 Palkovics Imre (országgyűlési képviselő – MDF)
 Pallagi Ferenc (1990 előtt a belügyminiszter állambiztonsági helyettese)
 Palmer, Mark (1990 előtt az Egyesült Államok budapesti nagykövete)
 Palotás János (1990 előtt vállalkozó – Vállalkozók Országos Szövetsége: társelnök, majd elnök; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF, majd független)
 Papolczy Gizella (Csurka István élettársa)
 Papp László (háromszoros olimpiai bajnok ökölvívó)
 Papp Sándor (országgyűlési képviselő – MDF)
 Paróczai Gabriella (a szerző titkárnője)
 Paskai László (bíboros, esztergomi érsek)
 Pasqua, Charles (francia belügyminiszter)
 Pásztor Gyula (országgyűlési képviselő – FKGP: frakcióvezető)
 Pécsi Ildikó (színésznő; országgyűlési képviselő – MSZP)
 Perlaki Erika (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: alapító)
 Pesty László (filmrendező, producer; a Fekete Doboz video-folyóirat munkatársa)
 Pető Iván (1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ; 1990 után országgyűlési képviselő: frakcióvezető – SZDSZ: elnök)
 Petrenkó János (országgyűlési képviselő – MSZP)

Petschnig Mária Zita (közgazdász)
 Pick Róbert (ezredes; Göncz Árpád köztársasági elnök munkatársa)
 Pintér Sándor (az Antall-kormány alatt országos rendőrfőkapitány, az Orbán-kormány alatt belügyminiszter)
 Pokorny Zoltán (1990 előtt ellenzéki – PDSZ)
 Pongráz Gergely ('56-os forradalmár: a Corvin köz parancsnoka)
 Pozsgay Imre (a Németh-kormány államminisztere; Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló: MSZMP; 1990 után országgyűlési képviselő – MSZP, majd független)
 Prepeliczay István (1990 előtt ellenzéki politikus – FKGP: főtítká; Nemzeti kerekasztal-tárgyaló: EKA)
 Pusztai Erzsébet (országgyűlési képviselő – MDF; a Népjóléti Minisztérium politikai államtitkára)
 R. Székely Julianna (újságíró)
 Rabár Ferenc (közgazdász egyetemi tanár; az Antall-kormány pénzügyminisztere)
 Rácz Sándor ('56-ban a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács elnöke)
 Raffay Ernő (1990 előtt ellenzéki országgyűlési képviselő – MDF; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF; a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára)
 Raft Miklós (a Németh-kormány alatt a Minisztertanács Hivatalának államtitkára)
 Raj Tamás (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Rajk László (a Rákosi-rendszer belügyminisztere; 1949-ben kivégezték)
 Rajk László (országgyűlési képviselő – SZDSZ; a kivégzett Rajk László fia)
 Rákosi Mátyás (sztálinista politikus – a kommunista párt főtítká; miniszterelnök)
 Raskó György (agrárközgazdász; az Antall-kormány alatt a Földművelésügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára; 1994–1998 között országgyűlési képviselő – MDF, majd MDNP)
 Rau, Johannes (Észak-Rajna-Vesztfália miniszterelnöke)
 Regös Sándor (televíziós újságíró)
 Rejtő Jenő (író, kabarészerző, ponyvaparódia-író: P. Howard)
 Révész András (1990 előtt ellenzéki politikus – MSZDP: elnök)
 Révész Sándor (publicista)
 Révész Tamás (később T. Mihály; 1990 előtt ellenzéki politikus – MSZDP: EKA-tárgyaló; Révész András fia)
 Richter Anna (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: alapító)
 Rockenbauer Zoltán (országgyűlési képviselő – Fidesz)
 Roszik Gábor (1990 előtt ellenzéki országgyűlési képviselő – MDF; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF)
 Róth Miklós (ügyvéd; Független Jogász Fórum)
 Rózsa Endre (költő, a Kilencek költőcsoport tagja)
 Rózsa Mariann (az Antall kormány alatt a Miniszterelnöki Személyi Titkárság vezetője, Antall József miniszterelnök személyi titkára)
 Rubik Ernő (repülőgép-tervező, az Alagi Kísérleti Üzem igazgatója)
 Ruttkai Éva (színművésznő; Latinovits Zoltán élettársa)
 Ruttner György (1990 előtt a Fiatal Ügyvédek Klubja vezetője, az MSZDP elnöke)
 Salamin András (az MDF-frakció hivatalvezetője)
 Salamon Konrád (történész; az MDF választmányának ügyvivője)
 Salamon László (országgyűlési képviselő – MDF, majd Fidesz)
 Samaranch, Juan Antonio (NOB-elnök)
 Samu Mihály (jogelméleti tanszékvezető professzor)
 Sándor György (humoralista)
 Sándorfi György (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: alapító; 1990 után Balsai István igazságügy-miniszter kabinetfőnöke)
 Sánta Ferenc (író)

Sárközy Tamás (jogászprofesszor; a Németh-kormány igazságügyminiszter-helyettese)
 Sass László (a szerző barátja)
 Sasvári Szilárd (országgyűlési képviselő – Fidesz)
 Schamschula György (jogász; országgyűlési képviselő – MDF; az Antall-kormány közlekedési, hírközlési és vízügyi minisztere)
 Schäuble, Wolfgang (a német CDU-CSU parlamenti frakcióvezetője)
 Schmidt Péter (államjogász, egyetemi tanár, ELTE ÁJK; alkotmánybíró 1990–1996)
 Schmidt, Helmut (nyugatnémet kancellár)
 Schmitt Pál (többszörös olimpiai és világbajnok párbajtőröző; 1990 előtt a MOB főtitkára, elnöke; 1993-ban madridi nagykövet; európai parlamenti képviselő – Fidesz; köztársasági elnök 2010–2012)
 Schultheisz Emil (orvosprofesszor; az Antall Józsefet kezelő orvoscsoporthoz vezetője)
 Shamir, Jitzhak (izraeli miniszterelnök)
 Simicska Lajos (1990 előtt ellenzéki – Bibó István Szakkollégium; 1990 után Fidesz-pénztárnok)
 Simon Sándor (a szerzőnek mint az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága elnökének munkatársa)
 Simon Zsolt (biztonsági gépkocsivezető, Köztársasági Őrezred)
 Sinkovits Imre (színművész)
 Sipos Árpád (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum)
 Solt Otília (1990 előtt ellenzéki – SZETA, SZDSZ; 1990 után országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Soltész István (az Országgyűlés főtitkára)
 Sólyom László (polgári jogász, egyetemi tanár; 1990 előtt ellenzéki – MDF, Független Jogász Fórum; az Alkotmánybíróság első elnöke; köztársasági elnök 2005–2010)
 Somogyi Tamás (országgyűlési képviselő – MDF)
 Somogyvári István (jogász; Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: MSZMP)
 Soós Tibor (az Országgyűlés gazdasági főigazgatója)
 Spányi Antal (római katolikus püspök)
 Stépán Balázs (újságíró)
 Stromfeld Aurél (a tanácsköztársasági Vörös Hadsereg vezérkari főnöke)
 Surján László (orvos; országgyűlési képviselő – KDNP: elnök; az Antall-kormány népjóléti minisztere)
 Süßmuth, Hans (Rita Süßmuth férje, az Adalbert Alapítvány elnöke)
 Süßmuth, Rita (a német parlament, a Bundestag elnöke)
 Szabad György (történész; 1990 előtt ellenzéki politikus – MDF; Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló: EKA; 1990 után országgyűlési képviselő: az első szabadon választott Országgyűlés elnöke)
 Szabó András (a Németh-kormány által felállított, koncepciók pereket felülvizsgáló bizottság tagja, alkotmánybíró 1990–1998)
 Szabó Dezső (író)
 Szabó Eszter (1990 után a Belügyminisztérium sajtófőnöke)
 Szabó Iván (mérnök-közgazdász; 1990 előtt ellenzéki politikus – MDF; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF, majd MDNP: elnök; az Antall-kormány ipari és kereskedelmi, majd pénzügyminisztere)
 Szabó János (ügyvéd; országgyűlési képviselő: frakcióvezető – FKGP; az Antall-kormány földművelésügyi minisztere)
 Szabó Miklós (történész; 1990 előtt ellenzéki – SZDSZ: 1990 után országgyűlési képviselő)
 Szabó Miklós (ügyvéd; a szerző munkaközösségi kollégája)
 Szabó Sándor (1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum)
 Szabó Tamás (közgazdász; országgyűlési képviselő – MDF; az Antall-kormány munkaügyi államtitkára, majd privatizációs miniszter)

Szajer József (1990 előtt ellenzéki politikus – Fidesz, 1990 után országgyűlési képviselő)
 Szakolczay György (1990 előtt ellenzéki politikus – KDNP)
 Szalai Péter (1990 előtt Pozsgay Imre államminiszter titkársági munkatársa, Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: MSZMP; 1990 után a miniszterelnöki kabinetiroda munkatársa)
 Szász Domokos (1994–1998 között országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Szauder Rudolf (országgyűlési képviselő – MDF)
 Szécsi Mária (igazságügy-minisztériumi tisztviselő)
 Székely Ferenc (televíziós újságíró)
 Szekeres László (1990 előtt ellenzéki – Duna Kör; 1990 után rádiós újságíró – Szabad Európa)
 Székelyi József (színész; képviselőjelölt – SZDSZ)
 Széles Gábor (1990 előtt ellenzéki – MDF: elnökségi tag)
 Szénási György (a szerző barátja)
 Szerencsés József (világbajnok kardvívó)
 Szijártó Károly (legfőbb ügyész 1975–1990)
 Szilágyi Sándor (1990 előtt ellenzéki – SZDSZ)
 Szili Katalin (1994-től országgyűlési képviselő: 2002–2009 között a Ház elnöke – MSZP)
 Szilvássy György (1989-től az MTV-MR felügyelő miniszterhelyettese; 1990–1995 között a Miniszterelnöki Hivatal helyettes államtitkára)
 Szoták András (testőrtiszt, Köztársasági Őrezred)
 Szőlősi József (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum)
 Szörényi Éva (színésznő)
 Szuhay Balázs (színész; az MDNP választmányi tagja)
 Szűcs István (az 1900-as évek elején kultuszminisztériumi személyi titkár, helyettes államtitkár, majd országgyűlési képviselő; Pestújhely alapítója, Antall József anyai nagypja)
 Szűcs Lajos (labdarúgó, Pécsi Ildikó férje)
 Szűrös Mátyás (1978–1982 között moszkvai nagykövet, 1983–1989 között az MSZMP KB titkára, az Országgyűlés elnöke; 1990-ben ideiglenes köztársasági elnök; 1990 után országgyűlési képviselő – MSZP)
 Takács Albert (a Gyurcsány-kormány igazságügyi és rendészeti minisztere)
 Takács Imre (államjogász professzor, ELTE ÁJK)
 Takács Péter (országgyűlési képviselő – MDF)
 Tamás Gáspár Miklós (erdélyi származású filozófus; 1990 előtt ellenzéki politikus – 1990 előtt és után is 1994-ig SZDSZ-es országgyűlési képviselő)
 Tar Pál (az Antall-kormány alatt washingtoni, az első Orbán-kormány alatt vatikáni nagykövet; Antall József gyerekkori barátja)
 Tardos Márton (1990 előtt reformközgazdász, ellenzéki – SZDSZ: 1990 után országgyűlési képviselő: frakcióvezető)
 Teller Ede (atomfizikus)
 Terjék Tibor (MDF-aktivista)
 Ternák Gábor (országgyűlési képviselő – MDF)
 Teufel, Erwin (Baden-Württemberg miniszterelnöke)
 Thatcher, Margaret (brit kormányfő)
 Thürmer Gyula (1990 után is kommunista politikus – MSZMP: elnök)
 Tildy Zoltán (kisgazda miniszterelnök 1945–1946, köztársasági elnök 1946–1948; '56-ban a koalíciós Nagy Imre-kormányban államminiszter)
 Tímár István (ÁVH-ezredes, Péter Gábor helyettese; a Kádár-rendszer Szerzői Jogvédő Hivatalának elnöke)
 Timkó Iván (Csoóri Sándor jogi-politikai tanácsadója)
 Tollas Tibor (költő)
 Toller László (országgyűlési képviselő – MSZP, pécsi polgármester)
 Tolvaly Ferenc (író; a TV2 vezérigazgatója; a szerző barátja)

Tom Lantos (az Egyesült Államok kongresszusának magyar származású képviselője)
 Torgyán József (országgyűlési képviselő: frakcióvezető – FKGP: elnök; az első Orbán-kormány földművelésügyi és vidékfejlesztési minisztere)
 Tóth Ágnes (az MDF-frakció munkatársa)
 Tóth András (1990 előtt MSZMP-funkcionárius)
 Tóth Gyula (karikaturista – Ludas Matyi)
 Tóth László (ügyvéd; 1990 előtt ellenzéki – Független Jogász Fórum: alapító; a szerző MDF-frakcióbeli, illetve belügyminisztériumi kabinetfőnöke)
 Tóth Tihamér (ügyvéd; országgyűlési képviselő – MDF; az Antall-kormány munkaügyi politikai államtitkára)
 Tóth Zoltán (az Országos Választási Iroda vezetője)
 Tőkés László (temesvári református lelkész)
 Tölgyessy Péter (1990 előtt ellenzéki politikus – SZDSZ, Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló: EKA; 1990 után országgyűlési képviselő: frakcióvezető – SZDSZ: elnök)
 Törőcsik András (válogatott labdarúgó)
 Trombitás Zoltán (országgyűlési képviselő – Fidesz)
 Újhelyi Szilárd (1990 előtt reformértelmiségi – Új Márciusi Front)
 Utassy József (költő, a Kilencek költőcsoport tagja)
 Varga Béla (1946-ban a Nemzetgyűlés elnöke: FKGP)
 Varga Csaba (1990 előtt ellenzéki politikus – Magyar Néppárt, Nemzeti Kerekasztal-főtárgyaló: EKA)
 Varga János (olimpiai és világbajnok birkózó)
 Vári Attila (Erdélyből áttelepült író, filmrendező)
 Vásárhelyi Miklós (országgyűlési képviselő – SZDSZ)
 Végh Antal (író)
 Vékás Lajos (polgári jogász, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK)
 Venczel Éva (informatikus, filmproducer; az MDF-frakció munkatársa; a szerző barátja)
 Verebelyi Imre (közigazgatási jogász, egyetemi tanár; a Németh-kormány belügyminiszter-helyettese, az Antall-kormány belügyi közigazgatási államtitkára)
 Vicsek Ferenc (újságíró)
 Vigh Károly (1990 előtt ellenzéki politikus – BZSBT)
 Vitai András (színész)
 Vitányi Iván (1990 előtt reformértelmiségi – Új Márciusi Front: titkár)
 Von Der Bank, Erhard (a német CDU Konrad Adenauer Alapítványának magyarországi képviselője)
 Vörös Vince (1990 előtt ellenzéki politikus – FKGP; 1990 után országgyűlési képviselő: a Ház alelnöke)
 Walesa, Lech (a lengyel Szolidaritás létrehozója, majd államfő; Nobel-békedíjas)
 Weber János (1990 előtt ellenzéki politikus – MDF, 1990 után igazságügyi helyettes államtitkár, majd az ORTT tagja államtitkári rangban: MDF; a szerző barátja)
 Weszelovszky Zoltán (országgyűlési képviselő – MDF, majd Fidesz)
 Wojtyła, Karol (lengyel bíboros, krakkói érsek; II. János Pál pápa)
 Zacsek Gyula (országgyűlési képviselő – MDF)
 Zatopek, Emil (többszörös olimpiai bajnok csehszlovák hosszútávfutó)
 Zelnik József (népi-nemzeti kultúraszervező, a Selyemgombolyító igazgatója)
 Zétényi Zsolt (1990 előtt ellenzéki politikus – BZSBT, Nemzeti Kerekasztal-tárgyaló: EKA; 1990 után országgyűlési képviselő – MDF)
 Zlinszky János (polgári jogász, egyetemi tanár; alkotmánybíró)
 Zwack Péter (az Antall-kormány alatt washingtoni nagykövet)
 Zsigmond Attila (országgyűlési képviselő – MDF, majd MDNP)

Videojegyzék

Az Ellenzéki Kerekasztal szándéknyilatkozata 15
 Parlamenti felszólalás az igazságtételi törvény vitájában 35
 Versek baráti körben 52
 A Független Jogász Fórum alapító felhívása 64
 A Független Jogász Fórum alakuló ülésén 64
 Független Jogász Fórum a választójogról 76
 A Független Jogász Fórum az egyesülési törvénytervezetéről 76
 A Független Jogász Fórum a gyűlekezési törvény tervezetéről 76
 A Független Jogász Fórum állásfoglalása az 1988. november 15-ei tüntetés szétveréséről 77
 Az EKA-sztori dióhéjban 156
 Emlékeim Antall Józsefről 355
 Beszéd a szovjet csapatok kivonulása alkalmából 421
 Horn-Kónya parlamenti összecsapás 456
 Kónya-Pető-vita 464
 Kónya-Orbán-vita 468
 Az elmaradt igazságtétel 481
 Búcsú Szabad Györgytől 507
 Az Össztűzben az Antall-Csurka-összecsapás előtt 565
 Megemlékezés a parlamentben Antall József halálának 20. évfordulóján 587

Tartalomjegyzék

PROLÓGUS	7
I. KAPCSOK ÉS GYÖKEREK.....	19
II. A MEGÁLLAPODÁSOS FORRADALOM.....	45
A kezdetek.....	49
Útkeresés.....	49
Az ötlettől a megvalósításig.....	57
A tükörteremtől a tanszéki könyvtárig.....	64
A megalakulás.....	64
A „belső reakciót” elhárító szolgálat látókörében.....	66
Szerencsés indulás az ügyvédi pályán.....	68
A Független Jogász Fórum a Jurtában.....	70
Ellenzékként – szervezett formában.....	84
Az Ellenzéki Kerekasztal kezdeményezése.....	90
Három hónap az Ellenzéki Kerekasztallal.....	99
Az Ellenzéki Kerekasztal létrejötte.....	99
Az első szakítópróba.....	101
A játszma eldőlt, de az állampárt még nem akarja tudomásul venni	104
A Jogászfórum is teszi a dolgát.....	106
És mégsem szabad feladni.....	107
A Jogászfórum és 1956.....	111
Az Ellenzéki Kerekasztal egyre ismertebbé válik.....	112
Kétfajta politikai magatartás.....	114
Az állampárt meghátrál.....	116
Nézetkülönbségek az Ellenzéki Kerekasztalnál.....	117
Megtettük a magunkét.....	123
A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai.....	126
Találkozás Bush amerikai elnökkel.....	126
Az újratemetés.....	129
Ügy mentünk, hogy maradtunk.....	133
Antall-lal, Tölgyessyvel és Orbánnal alkotmányozunk.....	138

A törvénytelen perek ellentmondásos felülvizsgálata	144
Felbomlóban az ellenzék egysége.....	151
A rendszerváltó megállapodás	153
A rendszerváltó megállapodástól a szabad választásokig	157
Racionális politikai húzás – vagy inkorrekt magatartás	157
Ugrás a jövőbe	159
A mi időnk lejárt – az MDF viszont átalakul	171
A Jogászfórum az Ellenzéki Kerekasztal után is létezik.....	182
Balatonőszöd: győzelemre születünk?.....	185
Személyes dilemmák: hogyan tovább?.....	187
A választási kampány	192
Felhatalmazás a rendszerváltozás folytatására	198
Az MDF–SZDSZ-megállapodás.....	204
Véletlenül cseppentem bele, de büszke vagyok rá	204
A konstruktív bizalmatlansági indítvány.....	208
Nem egy paksi csőszkunyhóban s nem is álruhában.....	211
III. ELLENSZÉLBEN.....	217
Az Országgyűlés megalakulásától a kormányalakításig.....	221
Az Országgyűlés alakuló ülése.....	221
Amíg az MDF elfogadja a „paktumot”	231
„Magyarországnak újra van felelős kormánya”	242
Az alkotmányos intézményrendszer kiteljesítése.....	251
A lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnöke.....	251
Jogállami alkotmányunk második pillérének felépítése	254
A címervita	257
Antall és Mazowiecki, no meg a Varsói Szerződés	259
Az első parlamenti konfliktus a szabaddemokratákkal	262
Ügy érzem, a miniszterelnök cserbenhagyott.....	265
Eltérő karakterek a parlamenti politikában: akkor és később	271
Az alkotmány harmadik pillérének felállítása.....	283
Csapatunk harcban állnak.....	291
A Kéri Kálmán-ügy.....	291
A média szerepe a politikai vitákban.....	299
A Jézenszky-ügy	309
Andrásfalvy Bertalan mint a „klerikális reakció” képviselője.....	313
Az antiszemitizmussal való vádaskodás.....	318
Mi az, ami belefér a politikai küzdelembe, s mi az, ami nem?.....	323
A kormány a helyén van	328
Kényszerű megszorító intézkedések, mindjárt az elején	328
Draskovics Tibor, a múlt és a jövő embere.....	331

Lakossági fórumok, gyűlések, önkormányzati választási kampány	334
Szakszerű, politikamentes közigazgatást	337
Személycserék a politikai viták középpontjában.....	338
Csókolgatom a barátnődet... ..	344
A külpolitika mint sikerágazat	346
Főhajtás	352
Tesszük, amit kell, de tudjuk, nincs sok értelme.....	356
A taxisblokádtól a szovjet csapatok kivonulásáig.....	361
Az első szabad október 23. – Kórházban a miniszterelnök.....	361
A benzináremelés.....	362
Elindul egy mozgalmas nap.....	365
Sok volt ez a negyven év.....	367
A miniszterelnököt helyettesítő belügyminiszter	370
A köztársasági elnöknel.....	373
Frakcióvezetőként a kormányülésen	376
A köztársasági elnök a kormányülésen	379
A legnagyobb ellenzéki párt színvallása.....	382
A köztársasági elnök nyilatkozata.....	383
Frakcióülés a Fehér Házban.....	384
A közvélemény egy része tényként fogadta el... ..	387
Sajtótájékoztató Csengey Dénessel.....	389
Puhul a kormány álláspontja.....	390
Azt hittük, hogy van nemzet	391
A kibontakozás.....	393
Itt az ideje, hogy kimondjuk.....	395
A taxisblokádtól a szovjet csapatok kivonulásáig.....	397
A romok eltakarítása	397
A blokádtól a szovjet csapatok kivonulásáig.....	398
Mi maradt még az 1990-es évből?	400
A Kalasnyikov-botrány	402
Antall mesél '56-ról, Göncz Árpádról és sok minden másról.....	406
Egy idő után ártékelődnek az események.....	408
Für Lajossal útnak indítjuk.....	410
Magyarország tényező a világpolitikában.....	413
A külkapcsolatok ápolása.....	416
A szovjet csapatok kivonulása	420

IV. POLITIKAI HARCOK SŰRŰJÉBEN	423
Politikai harc az igazságtétel ügyében.....	427
Az MDF-frakció igazságtételi csomagterve, a Justitia-terv	427
Zétényi Zsolt ötlete	432

A Zétényi-javaslat a politikai harcok keresztútjában.....	435
Politikai harcok keresztútjában – A „Kónya-dolgozat”	439
A Zétényi-javaslat országgyűlési vitája	442
Horn Gyula színre lép	455
Antall viszonya az ügynökmúlt tisztázásához.....	459
A NATO, az IH és a magyar miniszterelnök.....	461
A Kónya-Pető-vita.....	463
A Kónya-Orbán-vita.....	468
A Kónya-Pető-vita utóélete.....	471
A Zétényi-törvény Canossa-járása	473
Médiaháborúból elhúzódo alkotmányos válság.....	482
A rádió és a televízió a rendszerváltozáskor.....	482
A kinevezési törvény elfogadása	483
Meghiúsult remények.....	485
A médiaháború kezdete	487
Az Alkotmánybíróság a köztársasági elnök kinevezési jogáról	491
Az alkotmány védelmezője.....	495
A „költségvetési csata”.....	498
Aki Antall mellett a legközelebb állt hozzám	501
A kór újra támad	507
Átmeneti siker után a háború folytatódik.....	511
Kísérlet a médiaelnökök felmentésére.....	514
Két hét a megegyezés reményében	520
Amiről sok hazugság maradt az emberek agyában	521
A médiaháború folytatódik.....	532
Politikai ellenfelek a kormánykoalíción és az MDF-en belül	534
Reprivatizáció, kárpótlás vagy semmi.....	534
Emlékképek Torgyán Józsefről.....	535
Csurka István távolról	539
Frakcióvezetőként a centrumban.....	541
Derült égből villámcsapás: Csurka István „néhány gondolata”	545
Debreczeni József közbeszól.....	550
Kezdődik a harc: Csurka kontra Antall.....	551
A miniszterelnök elhatárolódik.....	555
Politikai vihar belföldön és külföldön	560
A Magyar Demokrata Fórum VI. Országos Gyűlése	562
Semmi sem változik: a küzdelem folytatódik.....	568
A történet lezárul: Csurkáék kizárása nem kívánt mellékhatással	573
A miniszterelnök halála.....	576
Kezelés alatt – készülve a műtetre.....	576
Sejt-transzplantációs műtét Kölnben	578

Újra itthon.....	580
Beteg a miniszterelnök, támad a köztársasági elnök.....	581
Az első látogatás a kórházban.....	582
Az utolsó találkozásunk.....	584
A miniszterelnök rendelkezik.....	585
Bízunk bennünk a miniszterelnök.....	589

V. FÉL ÉV A BELÜGYMINISZTERIUMBAN	593
Miniszterelnököt kell választanunk	595
Demokratikusan és hatékonyan: döntés 24 órán belül	595
A hátralévő feladatok.....	601
Ismerkedés és felelősség.....	605
Kezdődik a belügyminiszteri szolgálat.....	605
A testőrök.....	608
Furcsa volt számomra ez a szerep.....	612
Szemle a határon	613
Szolgálunk és védünk	614
„Külön tragédia”.....	614
A rendőrök rokonszenve.....	615
A kör bezárult	617
EPILÓGUS	619
NÉVJEGYZÉK	621
VIDEOJEGYZÉK.....	635

X 262046

1990 előtt

A Nyilvánosság Klub
ülésén, 1989. február 4.

A Duna Kör
sajtótájékoztatóján

A Független Jogász Fórum
tanácskozásán Richter
Annával és Sándorfi Györggyel

MDF-fórum vendégeként a Városmajorban,
1989. szeptember 15. Mögöttem Csurka István

Elbert Márta
ellenzéki házibuliján,
1989. június.
Tőlem balra Éliás Sára,
jobbra a feleségem
és Bruszt László

George Bush,
az Egyesült Államok
elnöke 1989. július
12-én találkozott az
Ellenzéki Kerekasztal
képviselőivel

1990 előtt

Felolvasom az Ellenzéki Kerekasztal szándéknyilatkozatát a Nemzeti Kerekasztal nyitó ülésén, 1989. június 13-án

Szolidaritási nagygyűlésen a Hősök terén, 1990. március 20.

A rendszerváltás utáni első szabadon választott kormány leteszi az esküt

Szabad Györggyel, az első szabadon választott Országgyűlés elnökével

Antall József miniszterelnökkel

Parlamenti frakcióvezetőként

Hack Péter országgyűlési
képviselővel (SZDSZ)

Tölgyessy Péter
SZDSZ-frakcióvezetővel

Csurka István országgyűlési
képviselővel (MDF)

Sajtótájékoztató a taxisblokádnál
idején Csengey Dénessel

Parlamenti frakcióvezetőként

Frakcióülésen,
Balatonkenese,
1992. szeptember

Frakcióülésen, 1993

Frakcióülésen, 1993

Parlamenti frakcióvezetőként

Ivan Aboimov budapesti
szovjet-orosz nagykövettel

Az MDF-frakció küldöttsége Bonnban 1992-ben.
Tőlem balra Helmut Kohl német kancellár, Csóti György
és Szauter Rudolf, jobbra Szabó Iván

Kónya-Pető-vita, 1991., Budapest,
Testnevelési Főiskola

Wolfgang Schäuble CDU-CSU-
frakcióvezetővel 1992-ben

Kónya-Orbán-vita, 1992., Székesfehérvár

Miniszteri kinevezés után Göncz Árpád
köztársasági elnöknel. A háttérben
Surján László és Katona Tamás

Belügyminiszterként

Boross Péter miniszterelnökkel a parlamentben

Határszemlén Nováky
Balázs tábornokkal,
a Határőrség országos
parancsnokával.
Mellettem Tóth László,
mögötte Szoták András

Felmutatom
a Kossuth-kardot,
amelyet a Budapesti
Rendőrfőkapitányságon
tett látogatásom
emlékére kaptam.
Balra mellettem ül
Pintér Sándor országos
főkapitány, mögötte
áll Bodrácska János
budapesti főkapitány

Belügyminiszterként

Sajtótájékoztató Charles Pasqua francia belügyminiszterrel

Az új szlogen premierje a Rendőrség Napján, 1994. április 24-én

A Városligetben a Rendőrség Napján Bárány Jánossal. Mögötte Holló Attila, mögöttem Sabjanich István és Németh János

Ellenzékben

A választási vereség után, volt miniszterek a parlamentben: mellettem Für Lajos és Szabó Iván, mögöttünk Boross Péter és Kádár Béla. Előttünk Kovács László (MSZP), az új külügyminiszter

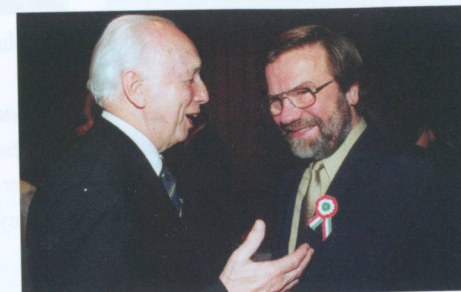
Ellenzékben a parlamentben, feleségemmel

Torgyán Józseffel. Mögöttünk Torgyánné Cseh Mária és Balsai István (félleg takarva), a következő sorban Tóth Tihamér (félleg takarva)

A Magyar Demokrata Néppárt megalakulásakor 1996-ban, Szabó Ivánnal és Katona Tamással

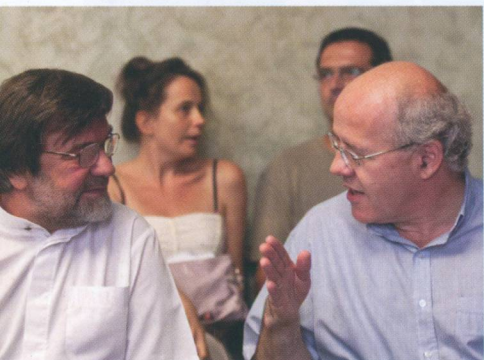
Mádl Ferenc köztársasági elnökkel már civilként 2001-ben

Újra civilként

Megemlékezés Cseney Dénesről Szekszárdon

Könyvbemutató 2011-ben,
tőlem balra Tölgyessy Péter...

Lemhényi Dezsőnek – Butyónak –,
az Olimpiai Bajnokok Klubja
elnökének társaságában

...jobbra Gulyás Gergely

Dr. Kamuti Jenő, a Nemzetközi Fair-Play
Bizottság elnöke 2015-ben Fair-Play-díjat ad át,
elismerésül az olimpiai bajnoki járadékról szóló
törvény megalkotásáért

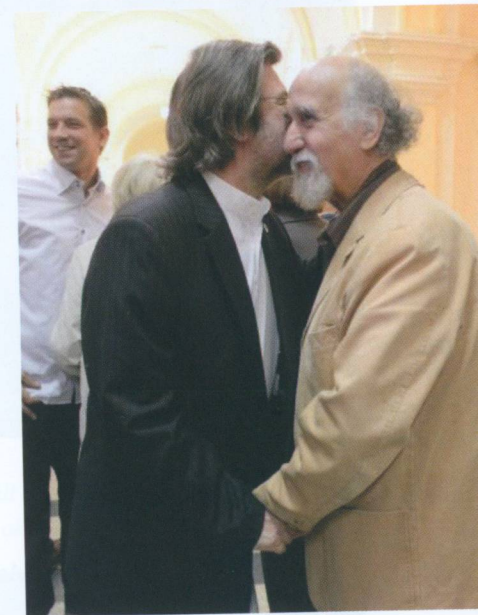
Újra civilként

Kulin Ferenc 2015. május 2-án, a szabadon
választott Országgyűlés megalakulásának
25. évfordulójára rendezett ünnepi ülésen

A 2014. március 22-én, az Ellenzéki Kerek-
asztal létrejöttének 25. évfordulóján az ELTE
Jogi Karának dísztermében a Veritas Intézet által
rendezett emlékkonferenciára érkező Sándor
Györgyöt köszöntöm. A háttérben Zoltán fiam

Az emlékkonferencia szünetében leleplezett,
a büntetőjogi tanszéki könyvtár falán elhelyezett
emléktáblánál. Velem szemben balról jobbra:
Kövér László, az Országgyűlés elnöke, Szakály
Sándor, a Veritas Történetkutató Intézet
főigazgatója, Mezey Barna, az ELTE rektora
és Busch Béla, a büntetőjogi tanszék vezetője

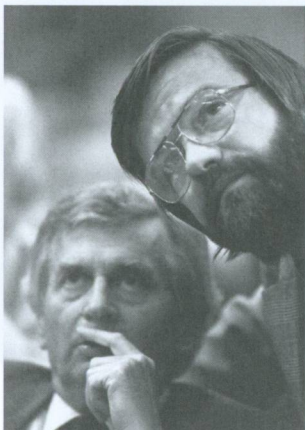

A kulcsemberek – Antall József

A kerekasztalos időkben,
1989 nyarán

Frakcióülésen,
Balatonalmádi, 1990. június

A parlamentben,
1991. augusztus

Az MDF Országos Gyűlésén, 1991. december.
A másik oldalon mellettem Horváth Balázs,
mögöttünk Csurka István

A kulcsemberek – Antall József

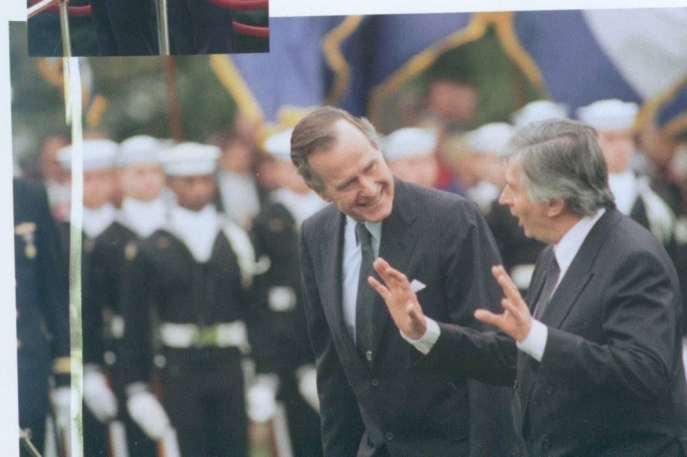
A Visegrádi Együttműködési Szerződés aláírása, 1991. február 15-én. Václav Havel
csehszlovák államfő, Antall József magyar kormányfő, Lech Walesa lengyel államfő

II. János Pál pápa Magyarországon, 1991. augusztus 16.

Látogatás az Egyesült Államokban George Bush elnök
meghívására, 1990. október 18.

A kulcsemberek – Antall József

A kelet- és a nyugatnémet CDU.
A kelet- és a nyugatnémet
CDU egyesülési kongresszusán
Kohl kancellárral, mögöttük De
Maiziere, az NDK miniszterelnöke,
1990. november 2.

Margaret Thatcherrel
a Parlamentben, 1990.
szeptember 19.

A magyar–orosz alap-
szerződés aláírásakor
Borisz Jecsin
oroszl elnökkel,
1992. november 11.

A kulcsemberek – Szabad György

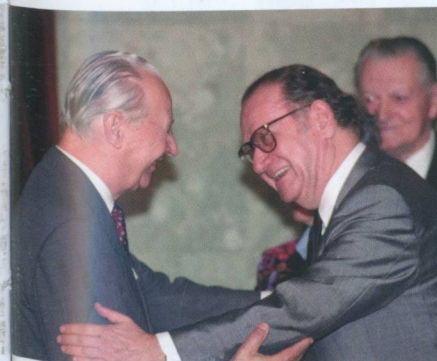
A szabadon választott
Országgyűlés alakuló ülésén,
1990. május 2.

Bizalmas megbeszélés, 1990. szeptember

Göndterhelt a házelnök, 1992. november

Alexander Dubček
csehszlovák parlamenti
elnökkel, 1992. február 6.

Izraeli hivatalos útja során meglátogatja a hebroni
merénylet palesztin sebesültjeit, 1994. február

A kulcsemberek – Szabad György

A rendszerváltó megállapodás 15. évfordulóján a Parlamentben tartott ünnepi konferencián. Háttul Pozsgay Imre

Parlamenti felszólalás a Magyar Demokrata Néppárt képviselőjeként

Szabad György-emlékkonferencia

Búcsú Szabad Györgytől

Kónya Imre megnyitotta emlékezetét azok számára, akik bepillantást szeretnének nyerni az utóbbi negyedszázad hazai politikai történéseinek színpalái mögé. Az állampárttal szemben létrejött Ellenzéki Kerekasztal megszervezője, az első szabadon választott parlament kormánypárti frakcióvezetője és későbbi belügyminiszter visszaemlékezései politikai folyamatokat tárnak fel, de mintegy személyes ismeretségbe is hoznak bennünket a főbb szereplőkkel, felvonultatva őket erényeikkel és gyarlóságaikkal együtt. A szerző szórakoztató könyvet írt, tele humoros epizódokkal, ám ennél jóval többet is. Ahogy ő maga ír erről:

„Tanúskodni akarok ebben a könyvben a rendszerváltozás időszakáról s részben az utána következő negyedszázadról. Olyan történeteket írtam meg, amelyeket személyesen megéltem, de amelyek nagy részéről eddig legfeljebb csak szűk körben beszéltem.

Rég kiszálltam a politikából, és eszembe se jut, hogy valaha visszatérjek. Semmi okom, hogy bármit is kozmetikázzak vagy elhallgassak. A szereplőket minden esetben néven neveztem. Bizonyára lesznek majd, akik megsértődnek. Tőlük előre elnézést kérek.

A mögöttünk hagyott negyedszázad talán legfontosabb kérdése, hogy a biztató kezdet után, a rendszerváltó országok éléről hogyan jutottunk hátrább a sorban, és miként kerülhetünk ismét előbbre. Tudom, hogy mint minden valódi kérdésre, erre is többféle válasz adható. Az én válaszem csak egy a lehetséges válaszok közül. Ugyanakkor a könyvben olvasható információk – amelyek egy részével a nyilvánosság most találkozhat először – talán alkalmasak arra is, hogy ki-ki megfogalmazza a saját válaszát.”

ISBN 978-963-447-002-1

9 789634 470021

www.alexandra.hu
kiado@alexandra.hu
www.alexandrakiado.hu

Keress az Alexandrát
a Facebookon!

ALEXANDRA